3 1761 06978711 7

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/szerbtrtnelm00marg

SZERB

TÖRTÉNELMI REPERTORIUM

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBOL

IRJA

DR. MARGALITS EDE

BUDAPESTI EGYETEMI NYUG. RENDES TANÁR

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1918

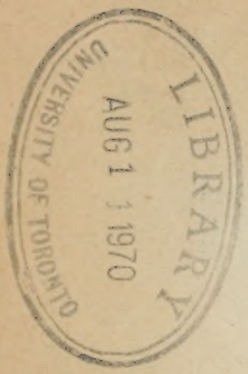

DR
317
M37

Zombor. Oblát Károly könyvnyomdája.

Előszó.

A magyar tudományos akadémia történelmi bizottsága 1900—1902-ben kiadta a horvát történelmi repertoriumot (I. k. XXIV. 783 l. 1900. és II. k. LI. 867 l. 1902.) Ebben megirtam hosszabb-rövidebb kivonatokban a horvátoknak 1850—1900-ig folyóiratokban megjelent összes történelmi munkásságát, azaz 213 nagy kötetnek, illetőleg évfolyamnak és a bennök megjelent 1120 tanulmánynak, értekezésnek történelmi, földrajzi, régészeti, cimertani, jogtörténeti stb. anyagát a források megnevezésével — az irodalomtörténetieket, nyelvészetieket, nyelvtörténetieket, néprajziakat stb. pedig csak rövidebben cimszerint emlitettem, hogy ezekről is legalább tudomásunk legyen. Ezen munkáról nagy elismeréssel emlékezik meg boldogult Thallóczy Lajos a Budapesti Szemlének 1900-ik évi évfolyamában, szerinte munkám közrebocsátásával a magyar tudományos akadémia a tudománynak is, a magyar hazának is fontos szolgálatot tett. Horvátország Magyarországtól 1835 óta, dacára a sok százados közjogi kapocsnak, érzelemben és szellemben majdnem teljesen elszakadt: nem értjük és nem ismerjük egymást! Horvátország művészete, költészete, szépirodalma, tudományos irodalma, különösen történetirása nálunk teljesen terra incognita — a magyar is az Horvátországban! A helyes nemzetiségi politikának alapja a közeledés, kölcsönös megértés és megismerés. A magyar tudományos akadémia a horvát és szerb történelmi repertorium kiadásával a történelmi érdeken kivül ezzel a magyar nemzet nemzetiségi politikájának is jelentékeny szolgálatot tett.

Ennek megjelenése után megbizást kaptam az akadémia történelmi bizottságától a szerb történelmi repertorium megirására. Ez az előbbinél még szükségesebb volt, mert itt nem csak a nyelv, hanem a ciril irás is akadályul szolgál történelmi irodalmuk megismerésében. Több évi munka után most jelenik meg a szerb történelmi repertorium első kötete, mely a magyarországi szerbségnek történelmi és irodalmi munkásságát 1824-től 1914-ig kivonatosan ismerteti épen oly szellemben és

irányban, mint a horvát történelmi repertorium — és pedig 298 kötetnek 961 tanulmányát és értekezését. A második kötet a szerbiai szerbség történelmi és tudományos irodalmáról fog beszámolni.

A szerbek nagyobb számban II-ik, vak, Béla király idejében jelentkeznek Magyarországban, kinek neje, az erélyes Ilona, a szerb Nemanja dinasztia ivadéka volt; legnagyobb telepük a csepelszigeti Keve volt, mely akkor kapta Ráckeve nevét. Ezen időtől fogva, főkép a törökök előnyomulása idejében, folyton-folyva kisebb nagyobb csapatokban költöztek be: a XII-ik századtól fogva 1600-ig a magyarországi szerbek szorosan csatlakoztak a magyarsághoz és a Bakicsok, Jaksicsok, a Fekete Ember (Ján cár 1527) stb. vezérlete alatt hősiesen küzdöttek Magyarország minden harcában, különösen a közös ellenség, a török, ellen, igy a mohácsi vérmezőn is. I. Lipót 1690-ben felhivta a szerbiai szerbeket, hogy költözzenek be Magyarországba, vegyenek részt ennek török elleni harcaiban, nagy kiváltságokat, privilegiumokat adott nekik, a magyar országgyűlés megkérdezése nélkül, és megigérte nekik, ha sikerül a törököt Szerbiából kiüzni, visszatelepiti őket oda és osztrák főhatóság alatt külön területen saját vajdájuk kormánya alatt fognak élni. A hivásra 1690-ben 30.000 szerb család költözött be Csernovics Arzen patriarcha vezérlete alatt. Szerbia visszafoglalása nem sikerült, ők itt maradtak és hősiesen részt vettek Ausztria minden háborujában, nem csak a török háborukban. A szerbek, érdemeikre hivatkozva folyton követelték, hogy itt Magyarország területén belül külön territoriumot kapjanak saját vajdájuk kormánya alatt. A bécsi politika ütőkártyának használta fel őket a magyar szabadság törekvések leverésére is, különösen a Rákóczy korszakban — és soha sem világositották fel őket arról, hogy ezt csak arra az esetre igérte nekik, ha sikerül régi hazájukat visszafoglalni! Felhasználták őket 1848-ban is a magyarok ellen és ők remélték, hogy most fog teljesülni régi vágyuk — de a magyar szabadságharc leveretése után a szerbek azt kapták jutalmul, mit a magyarok büntetésül: az abszolutizmust és germanizációt! Ezen korszakra nézve sikerült 107 levelet közölnöm, mely érdekes világoságot vet Jelacsics bán, Rajacsics patriarcha, Sztratimirovits György fővezér stb. viszonyaira. Ezen levelek 1848-ra vonatkoznak. Nagyon érdekes volna a szerb lázadás főembereinek 1849-iki levelezésének közlése is, melyben csalódottságuk

tükröződik vissza — de ennek nem tudtam nyomára akadni. Ha valaki e tekintetben szives volna utbaigazitani: e levelezés közölhető volna a szerb repertorium II-ik kötetének függelékében.

A szerb repertorium hivatva van ugyanazon célnak szolgálni, a történelmi érdeken kivül, mint a horvát repertorium: előmozditani a magyarság és szerbség közeledését, kölcsönös megértését és megismerését, melyet előmozdit az utóbbiaknak okulása is a multakon.

E repertorium kivonatai az eredetiek tudományos anyagát és tartalmát mindenben hiven adják vissza és igy ezek szellemére és irányára nézve az érdem vagy felelőség nem a magyar tudományos akadémiát vagy e repertorium iróját, hanem magukat a szerb tudósokat és irókat illeti meg. A mi e munkám magyar irályát illeti, bevallom, hogy ennél már szebben is, magyarosabban is irtak, de a regesztaszerű kivonatolásnak saját stilusa van, mely nem épen mintaszerű, mert röviden sokat kell mondania, a mi az irályt nehézkessé teszi. Itt nem a stilus, hanem a tartalom fontos!

Végezetül hálás köszönetet mondok Tagányi Károly országos főlevéltárnoknak, ki a tudományos akadémia történelmi bizottságának megbizásából áttanulmányozta úgy a horvát, mint a szerb repertorium kéziratait: mindkettőben, de különösen az utóbbiban, nagy tudományos készültséggel és ritka tárgyismerettel számos figyelmeztetést, pótlást és utbaigazitást adott nekem munkám megirásában, a melyekkel ennek értékét jelentékenyen emelte.

Zombor, 1918 március 17-én.

Dr. Margalits Ede.

Tartalom.

Szerb évkönyvek (Srpski Letopisi 1825—1914.)

Lap

1. Előszó 1
2. Statisztikai adatok Európa államairól és az osztrák-magyar birodalomról. Adelung adatai alapján. (1825, 1. k. 3—13 l.) 2
3. A szerb papság névtára a karlócai és bácsi egyházmegyékben. (1825. 1 k. 13—21 l.) . . . 2
4. A szerb tábornokok és törzstisztek névtára, a pétervárади és sajkás ezredek tisztikara. (1825. 1 k. 21—25 l.) 2
5. Hirneves szerbek életrajzi adatai: báró Duka Péter és Teodorovics Drága János. (1825. 1 k. 26—42 l.) 2
6. Szent Vid napja és Rigómező. (1825. 1 k. 43—50. l.) 3
7. A szláv nép ivadékai a XIX.-ik század harmadik negyedében. (1825. 1. k. 51—63 l.) . . . 4
8. A szláv népek jelleme általában. (1825. 1 k. 64—99. l.) 4
9. Tanintézetek és nevelőintézetek a szlávoknál (1825. 1 k. 99—110 l.) 8
10. Irodalmi rész. (1825. 1 k. 110—148 l.) . . . 8
11. Rövid bibliografiai adatok a szlávok irodalmáról. (1825. 1 k. 149—160 l.) 8
12. Az ujvidéki szerb gimnázium könyvtárának alapitása. (1825. 1 k. 162—163 l.) 8
13. Karadzsics Sztefánovics Vuk. (1825. 1 k. 169 l. 8
14. A románok, helyesebben oláhok, állitólagos római eredete. (1825. 1 k. 170—127 l.) V. ö. 135 sz. 51 l. . . . . .
15. Egyházi és katonai névtár. (1825. 2 k. 1—16. l.) 9
16. Szerb nemes családok Szerém vármegyében, Szlavóniában. (1825. 2 k. 17 l.) 9
17. Montenegróiak. (1825. 2 k. 18—31 l.) . . . 9
18. A szláv irodalom előmozditásának eszközei. (1825. 2 k. 32—48 l.) 13

Lap
19. Szépirodalmi rész. (1825. 3 k. 56—82 l.) . . 14
20. Legrégibb irott szláv nyelvemlékek. (1825. 2 k. 83—101 l.) 14
21. Orosz irók rövid életrajzai és munkái. (1825 2. k. 101—107 l.) 14
22. A szerb irodalomban nevezetes férfiak levelezései. (1825. 2 k. 107—121 l.) 14
23. A szerb irodalom virágai. (1825. 2 k. 121—125 l.) 14
24. Szolárics Pál a scythákról és szarmatákról szóló értekezésének előszava. (1825. 2 k. 126—130 l.) 14
24a) Karadzsics szerb hősdalai. (1825. 2 k. 130—133 l.) 14
25. Ismertetés Dobrovszki G. mű éről: Ciril és Method szláv apostolok. (1825. 2 k. 134 - 137 l.) 15
26. A verseczi egyházmegye névtára és a varasdi és gradiskai ezredek tiszti névtára. (1825. 3 k. 1—15 l.) 15
27. Vitkovics Mihály elődei. (1825. 3 k. 16—27 l.) 15
Vitkovics Péter egri plébános. (1754—1808) . 16
28. A lengyel irodalom ismertetése a legrégibb időktől 1825-ig. (1825. 3 k. 31—51 l.) . . . 17
29. Irodalmi rész. Seneca a barátságról és szentenciái. Gessner Idylljei. Obradovics és Terláics levelei. (1825. 3 k. 52—121 l.) 17
30. Goethe fordítása Králjevics Márkó haláláról. (1825. 3 k. 123—125 l.) 17
31. Szerb népdal: Cernojevics Maxim házassága. (1825. 3 k. 126—128 l.) 17
32. Jakob Teréz, irói néven Talvy. (1825. 3 k. 128 l.) 18
33. Szolárics munkái. (1825. 3 k. 128—132 l.) . . 18
34. Terláics megnyitó előadása a szentpétervári egyetemen. (1825. 3 k. 132—136 l.) 18
35. Irodalmi jelentés uj szláv könyvekről. (1825. 3 k. 136—146 l.) 18
36. Szerb uralkodók pénzei rajzokkal. (1826. 4 k. 1 l.) 18
37. Szerb papság névtára: A pakrác-szlavóniai egyházmegye. Szerb tábornokok, törzstisztek és a bródi ezred tisztikarának névsora. (1826. 4 k. 1—16 l.) 18
38. Szerb nemesség Bács-Bodrog vármegyében. (1826. 4 k. 16—17 l.) 18
39. A bácsi tanitói kör tanitóinak névsora. (1826. 4 k. 17 - 20 l.) 19
40. Jankovics-Jovánovics Tivadar de Mirievo. 1741—1814. (1826. 4 k. 21—28 l.) 19

Lap
41. Szerb iskolák. (1826. 4 k. 21–22 l.) . . . 20
42. A szerbiai események története 1804—1812-ig. (1826. 4 k. 28–40; 5 k. 20—53; 6 k. 10–13; 7 k. 1—39 l.) 20
43. Szépirodalmi rész: forditott és eredeti költemények (1826. 4 k. 63—87 l.) 20
44. A társas életnek jó befolyása egészségünkre. (1826. 4 k. 88–100 l; 5 k. 88—93 l.) . . 20
45. Szláv irodalom, értekezés a szerb nyelvről; a szlaveno szerb és az egyházi szerb nyelv. (1826. 4 k. 101—120 l.) 20
46. A szerb irodalom jeleseinek levelezései (1826. 4 k. 121–140 l.) 20
47. Safarik Pál József munkái. (1826. 4 k. 141—143 l.) 20
48. Szerb hősdalok. (1826. 4 k. 145—146 l.) . . 20
49. Jakob Teréz, irói néven Talvy (1826. 4 k. 146—149 l.) 21
50. A szerb Matica alapitása (1826. 5 k. Előszó I—VI. l.) 21
51. A szerbek iskolái, nevelőintézetei. (1826. 5 k. 1—9 l.) 21
52. Araniczki Ciril szerb tanférfiu 1762—1825. (1826. 5 k. 9—12 l.) 21
53. A szerb metropoliták választási és elhalálozási éve az ausztriai uralkodóház kormányai területén. (1826. 5 k. 13—19 l.) 21
1. Csernovics Arzen. 1690–1706. . . . 21
2. Diakovics (Djakovics, Gyakovics) Izaiás 1708—1708. 22
3. Metohiác István 1708—1709 22
4. Podgoricsanin Szofronius 1710—1711. . 22
5. Demetrovics Krisztofor. 1711—1713. . . 22
6. Popovics Vince 1713—1725. 22
7. Petrovics Mózes 1726—1730. 22
8. Joanovics Vince 1731—1737. 23
9. Joanovics Arzen 1737–1748. 23
10. Antonovics Izaiás 1748—1749. . . . 23
11 Nenádovics Pál 1749—1768. 23
12. Georgievics János 1769—1775. . . . 23
13. Vidák Joánovics Vince 1774—1780. . . 23
14. Sztratimirovics István de Kulpin 1790. . 24
54. Irodalmi rész, forditott és eredeti költemények, prózai munkák. (1826. 5 k. 53—150 l.) . . 24
55. Jelesebb szerb irók levelezése. (1826. 5 k. 154—166 l.) 24

Lap

56. Grimm véleménye a szerb népdalokról (1826. 5 k. 170—171 l.) 24
57. Hadzsics Szvetics Milos: A szerb uralkodók régi pénzei. (1826. 5 k. 191—196 l.) 24
58. A budai püspökség és grabócai zárda szerb papságának névtára (1826. 6 k. 1—4 l.) . . . 24
59. Szerb tanitók és iskolák névsora a péterváradi és a sajkás ezred határőrvidéki területén (1826. 6 k. 4—7 l.) 24
60. Csehország statisztikai áttekintése. (1826. 6 k. 8—9 l.) 24
61. Mrazovics Ábrahám tanférfiu emlékezete. Meghalt 1826-ban. (1826. 6 k. 31—48 l.) . . . 24
62. Szolárics Pál: A scythák és szarmaták azonossága. (1826. 6 k. 66—76 l.) 24
63 - 64. Szépirodalmi rész, költői és prózai dolgozatok (1826. 6 k. 77—147 l.) 24
65. A régi szlávok vallása. (1826. 6 k. 148—182 l.) 24
66. Jelesebb szerb irók levelezése. (1826. 6 k. 183—203 l.) 24
67. Hadzsics János: Házasságbontó okok a szerb egyházban. (1826. 6 k. 209—213 l.) . . . 25
68. Karagyorgyevics-Petrovics György szerb vezér irata Obrádovics Dosziteljhez. 1811. (1826. 6 k. 122—125 l.) 26
69. Szerb püspökök névsora az osztrák uralkodóház birodalmaiban. (1826. 7 k. IX—XVI. l.) . . 26
1. A bácsi egyházmegye püspökei. . . . 26
2. Az aradi egyházmegye püspökei. . . . 26
3. A budai egyházmegye püspökei. . . . 26
4. A verseci egyházmegye püspökei. . . 27
5. Károlyvárosi püspökök 27
6. Pakráci püspökök. 27
7. Temesvári püspökök 27
8. Kosztajnicai püspökök 27
9. Bukovinai püspökök 28
10. Erdélyi püspökök 28
70. A német-bánáti ezred határőrvidéki szerb iskoláinak és tanitóinak névsora. (1826. 7 k. XVII.—XVIII. l.) 28
71. Szentenciák Obradovics müveiből. (1826. 7. k. 75—84 l.) 28
72. Montenegrói szokások. (1826. 7. k. 85—98 l.) 28
73. Dragoszávljevics A.: A szerb népdalok szépsége és hiressége. (1826. 7. k. 98—112 l.) . . 28

Lap

74. Grimm: A szerb nyelv. Előszó németül irt szerb nyelvtanához. (1826. 7. k. 112—119 l.) . . 28
75. Seneca értekezése az idő becséről, szerb fordítás. (1826. 7. k. 120—128 l.) 28
76. Jelesebb szerb irók levelei. (1826. 7. k. 150—169 l.) 28
77. Kussevics József beszéde a magyar nyelv ellen 1826. (1826. 7. k. 170—177 l.) 28
78. Szent István erszényének felirata. (1826. 7. k. 179—182 l.) 28
79. A dalmáciai szerb egyházmegye papságának névtára. (1827. 8. k. 1—5 l.) 29
80. Sz. Száva, a szerbek első érseke. (1827. 8. k. 6—13 l.) 29
81. Katancsics Mátyás Péter 1750. (1827. 8. k. 78—82 l.) 29
82. Szláv történetirók. (1827. 8. k. 82—84 l.) . . 30
83. Szerb népdalok. (1827. 8. k. 86—89 l.) . . 30
84. Obrádovics válogatott jogi szentenciái. (1827. 8 k. 90—94 l.) 30
85. Hogyan magyarositják a szlávokat Magyarországban? (1827. 8. k. 132—152 l.) 30
86. Jelesebb szerb irók levelezései. (1827. 8. k. 153—163 l.) 32
87. Gundulics Iván 1588—1638. (1827. 8. k. 165—169 l.) 32
88. Talvy-Jakob Teréz szerb hősdal fordításai. (1827. 8. k. 173—174 l.) 32
89. Szerb zárdák: A bogyáni szerb zárda Bácsmegyében (1827. 9. k. 1—11; 10. k. 1—28 l.) . 32
90. Nemanja István, a szerbek első királya. (1827. 9. k. 12—17 l.) 34
91. Párbeszéd két szerb között a szerb irodalmi nyelvről. (1827. 9. k. 64—71 l.) 36
92. Néhány javaslat a szerb abc. tárgyában. (1827. 9. k. 99—141 l.) 36
93. Jelesebb szerb irók levelezése (1827. 9. k. 142—154 l.) 36
94. Az aradi egyházmegye és a hódosi zárda szerb papságának névtára. (1827. 10. k. 1—11 l.) . 36
95. Arszics Száva szerb tanférfiu életrajza 1760—1824. (1827. 10. k. 12—23 l.) 36
96. A szerb és szláv betük kérdései. Ciril és Method működése. A szláv könyvnyelv kérdése. (1827. 10. k. 24—47 l.) 36

Lap

97. Dragoszávljevics Ádám: A régi szláv egyházi irodalom. (1927. 10. k. 48—56 l.) . . . 36
98. Mit gondolnak a vlahok a szerbekről? (1827. 10. k. 103 l.) 36
99. Oláh vélemény Szolarics művéről a szlávok eredetére nézve. (1827. 10. k. 104—114 l.) . . 36
100. Jelesebb szerb irók levelezései. (1827. 10 k. 118—131 l.) 36
101. A vallási unióról. (1827. 10 k. 132—134 l.) . 36
102. A keleti egyház jogai. (1827. 10 k. 135—138 l.) 37
103. Zárdák Szerbiában. (1827. 11 k. 1—4 l.) . . 37
104. Sesztodnev, a legrégibb szerb kézirat 1263-ból. (1827. 11. k. 51—76 l.) 38
105. Obrádovics levelei. (1827. 11. k. 139—150 l.) 38
106. A károlyvárosi szerb püspökség és a gomiri zárda papi névtára. (1828. 12. k. 1—12 l.) . 38
107. Müncheni kézirat a XI-ik századból. (1828. 12. k. 33—43 l.) 38
108. A szerb cárok évkönyve, letopis carjem srpskim. (1828. 12. k. 43-59 l.) 38
109. A szerb helyesirás kérdése. (1828. 12. k. 59—70 l.) 40
110. Terlaics megnyitó előadása a szentpétervári egyetem jogi karán. (1828. 12. k. 70—78 l.) . 40
111. A külföldön levő szláv kodexek gyüjtése és ismertetése. (1828. 12. k. 112—127 l.) . . 40
112. Az összes szerb patriarchák névsora. (1828. 13. k. 1—9 l.) 40
113. Zicsa zárda Szerbiában. (1828. 13. k. 9—22 l. 42
114. János bolgár exarcha bibliafordítása. (1828. 13 k. 32-56 l.) 42
115. Filoszerb levelei: Szerbiai utazás. (1828. 13 k. 100—127 l.) 42
116. Nesztor krónikája. (1828. 13 k. 128—130 l.) . 42
117. Szerb népdalok értékének méltatása. (1828. 13 k. 133—139 l.) 43
118. Szerb folyóiratok és hirlapok. (1828. 13 k. 140—145 l.) 43
119. Safarik Pál József: A délszláv irodalom története. (1828. 13 k. 146—148 l.) 43
120. A kovili zárda Bácsmegyében. (1828. 14 k. 10—26 l.) 43
121. Szerbek, magyar ügyvédek. (1828. 14 k. 1—9. l.) 45
122. Dusán István szerb cár törvénykönyve 1349-ből. (1828. 14 k. 44—62 l.) 45

Lap

123. Pravda ruskája, orosz törvénykönyv 1019-ből. (1828. 14 k. 63–71 l.) 45
124. Obradovics Doszitelj szentenciái. (1828. 14 k. 88—94 l.) 46
125. A szerb népdalok értéke. (1828. 14 k. 146—147 l.) 46
126. Beocsin szerb zárda a Fruskagorában. (1828. 15 k. 1—18 l.) 46
127. Joannovics Euthim: Szerb mondattani értekezés (1828. 15 k. 75–84 l.) 47
128. Kolárovics Emánuel: Szerb népzene. (1828. 15 k. 114—116 l) , ... 47
129. Ansbertus krónikája I. Frigyes keresztes hadjáratáról. (1828. 15 k. 117—120 l.) . . . 47
V. ö. 134 sz. 49 l.
130. Dobrovszki: A szlaven név eredetéről. (1828. 15 k. 121—129 l.) 47
131. Az 1769-iki karlócai szerb kongresszus tagjainak névsora. (1829. 16 k. 1 5 l.) . . . 48
132. Szuroveczki-Safarik: A szlovenek. (1829. 16 k. 5—34 l.) 48
133. Régi szerb krónika. (1829. 16 k. 35—48 l.) . 48
134. Ansbert: Historia de expeditione Friderici imperatoris, curante Dobrovszki. (1829. 16 k. 149–154 l.) V. ö. 129 sz. 47 l.) 49
135. Az oláhok római eredetének kérdéséről. (1829. 16 k. 159–165 l.) V. ö. 14 sz. 8 l. 51
136. Bujanovszki István tanférfiu életrajza. (1829. 17 k. 1—12 l.) 51
137. Gr. Hadik András kir. biztos beszéde az 1769-iki karlócai kongresszuson. (1829. 17 k. 51—56 l.)
138. A patriarchai birtokok kérdése (1829. 17 k. 56—65 l.) 52
139. A szerb irodalomról. (1829. 17 k. 68—82 l.) . 54
140. Joannovics Euthim: A szerb igeidők használatáról. (1829. 17 k. 83–87 l.) 54
141. Néhány szó a szerb népdalok művészi szerkezetéről. (1829. 17 k. 98—102 l.) 54
142. Murray Alexander: Zum europäischen Sprachenbau, Verwandschaft der Sprachen. (1829. 17 k. 121—125 l.) 54
143. Dobrovszki József szláv nyelvtudós nekrologja 1753—1829. (1829. 17 k. 133—141 l.) . . 55
144. A dalmáciai szerb egyházmegye papi névtára. (1829. 18 k. 1–3 l.) 55

Lap

145. Oroszország földrajzi és statisztikai rövid leirása. (1829. 18 k. 4—15 l.) 55
146. Dinter: a tanitói hivatás örömei és bajai. (1829. 18 k. 16—33 l.) 55
147. Karamzin: A kereszténység kezdete és elterjedése Oroszországban. (1829. 18 k. 61—76 l.) 55
148. Szóképzés a szerb nyelvben. (1829. 18 k. 76—92 l.) 55
149. Szlaveno-szerb bibliografia 1700—1829-ig. (1829. 18 k. 107—122 l.) 55
150. A szerb Matica és letopis (évkönyv) alapitása. (1829. 18 k. 126—156 l.) 55
151. Az Oroszországban élt hires szerbek arcképcsarnoka. (1829. 19 k. 1—11 l.) 55
152. A most folyó orosz-török háboru szintere. (1829. 19 k. 119—129 l.) 56
153. Sztankovics István budai püspök székfoglaló beszéde 1829-ben. (1830. 20 k. 1—8 l.) . . 56
154. A szláv runa irás. (1830. 20 k. 27—33 l.) . 56
155. Kuharszki dalmáciai és montenegrói utleirása. (1830. 20 k. 34—46 l.) 57
156. Obrádovics Doszitelj két levele. (1830. 20 k. 124—126 l.) 57
157. Koch-Sternfeld E. Deutsche Länder- und Völkerkunde. (1830. 20 k. 130—132 l.) . . . 57
158. Mágárásevics György halála. (1830. 20 k. 135—136 l.) 58
159. Tapavica István: A sajkás ezred rövid története. (1830. 21 k. 1—4 l.) 59
160. Ranke: A szerb forradalom története. (1830. 21 k. 4—23 l.) 60
161. Az oláh és albán nyelvről és népről. (1830. 21 k. 24—40 l.) 60
162. Szvetics Milos: Szerb nyelvtani fejtegetés. (1830. 21 k. 49—73 l.) 60
163. Terlaics és Magarasevics levelei. (1830. 21 k. 117—122 l.) 60
164. Az orosz akadémia szláv nyelvemlék gyüjtése. (1830. 21 k. 124—125 l.) 60
165. Magarasevics munkái. (1830. 21 k. 132—133 l.) 60
166. Sztankovics István budai püspök beigtatása 1829. (1830. 21 k. 135—145 l.) 60
167. Párbeszéd szlavenoszerb és szerb között; nyelvészeti vita. (1830. 22 k. 39—52 l.) . . . 61
168. Crnácski V.: Szerb szóképzés viszonyitva más nyelvekkel (1830. 22 k. 53—56 l.) 61

Lap

169. Keppen Péter: Szláv nyelvemlékek Oroszországban. (1830. 22 k. 142—145 l.) 61
170. Hermann Ágost: I. Sándor orosz cár. (1830. 23 k. 27—43 l.) 61
171. Az időmennyiség a szlaven és szerb nyelvben. (1830. 23 k. 43—55 l.) 61
172. Régi szerb kézirat: az ál-Brankovics egy akokrif levele. (1830. 23 k. 62—77 l.) . . . 61
173. Szolárics Pál: Bevezetés a szerb nyelvtanhoz. (1831. 24 k. 13—34 l.) 63
174. Szerb ősnyomtatványok. (1831. 24 k. 34—46 l.) 63
175. Katancsics: Az illyr nyelv időmennyiségéről. (1831. 24 k. 47—49 l.) 63
176. Rájics Jován szerb történetiró önéletleirása. (1831. 24 k. 50—62 l.) 63
177. Nenádovics Pál szerb metropolita. (1831. 24 k. 88—96 l.) 63
178. Szolárics Pál szerb tudós két levele, (1831 24 k. 119 - 123 l.) 63
179. Szláv ősnyomtatványok Oroszországban. (1831. 24 k. 128 – 130 l.) 63
180. Putnik József temesvári szerb püspök. (1831. 24 k. 136—140 l.) 64
181. Karamzin orosz történetiró munkái és életrajza. (1831. 25 k. 1—8 l.) 64
182. Dragoszávlyevics Ádám: Régi szerb iratok és feliratok. (1831. 25 k. 3—27 l.) 64
183. A pécsi szerb püspökség. (1831. 25 k. 17—19 l.) 64
184. A grábóczi zárda (Tolna m.) régi szerb kéziratai. (1831. 25 k. 20 – 21 l.) 65
185. Szolárics Pál levelei. (1831. 25 k. 136—139 l.) 65
186. Egy szebenikóinak levelei. Utleirás; szláv vonatkozások. (1830. 23. k. 115 – 123 l.; 1831. 25 k. 136—147; 1831. 26 k. 140—145 l.) . 65
187. A szláv és szerb népről és nyelvről. (1831. 26 k. 1—9 l.) 66
188. Karamzin-Tappe: A régi oroszok életmódja. (1831. 26 k. 10—20 l.) 66
189. Szolárics Pál: Szerb nyelvtani fejtegetések. (1831. 26 k. 21—60; 27 k. 17—40 l.) . . 67
190. Karamzin-Tappe: A szerb nyelvről és irásról. (1831. 27 k. 1—17 l.) 67
191. Sztamátovics: Szlavenoszerb és szerb irodalmi nyelvről. (1831. 27 k. 40—53 l.) 67
192. Kollár Ján: A „szerb“ elnevezés eredete. (1831. 27 k. 54—60; 28 k. 19—27 l.) 67

Lap

193. Szerbia rövid története 1830-ig. (1832. 28 k. 1—19 l.) 67
194. Szerb ősnyomtatványok. (1832. 28 k. 126—130 l.) 68
195. Egy XIV. századbeli szerb kézirat Magyarországban. (1832. 28 k. 133—134 l.) 68
196. A szerb évkönyv (letopis) szerkesztői. (1832. 28 k. 144 l.) 69
197. Csevápovics Gergely: A szlávokról és illyrekről. (1832. 29 k. 1—14 l.) 69
198. Kollár Ján: A szerb név eredetéről. (L. S. L. 1832. 26 k. 1832. 27 k. 1832. 29 k. 14—24 l.) 69
199. Szláv eredetü görög és római uralkodók. (1832. 29 k. 27—29 l.) 69
200. Szerbek üdvözlő felirata I. Ferenc királyhoz. (1832. 29 k. 109—119 l.) 70
201. A szerb klerus neveltetése és javadalmazása. (1832. 29 k. 131—132 l.) 70
202. A szerb betükről. (1832. 26 k. 53—61 l.; 29 k. 1—27; 30 k. 19—35 l.) 70
203. Dobrovszky: A régi szláv népekről. (1832. 30 k. 27—31 l.) 70
204. A szláv egyházi könyvek kijavitása. (1832. 30 k. 21—35 l.) 70
205. Terlaics: József nádor nejéhez üdvözlő költemény. (1832. 30 k. 56—62; 32 k. 42—49. l.) 70
206. Milutinovics Szima szerb költő életrajza. (1832. 31 k. 143—147. l.) 71
207. Lucskai Mihály ruthén nyelvtana. (1832. 30 k. 148—152 l.) 71
208. Felbuzdulás a szláv nyelvek jogai mellett. (1832. 30 k. 152—153 l.) 71
209. Szerbek a tengeren. (1832. 31 k. 1—19 l.) . 71
210. Vitkovics Mihály emlékezete. (1832. 31 k. 143—146 l.) 71
211. A könyvek nagy drágasága a régi korban. (1832. 31 k. 149—150 l.) 71
212. Sztratimirovits Tivadar életrajza. (1833. 32 k. 1—15 l.) 72
213. Szerb ősnyomtatványok, egyházi könyvek. (1833. 32 k. 18—33 l.; 33 k. 29—56; 34 k. 29—33 l.) 72
214. Kroatische-Serben zum Geburtstag vom Franz I. (1833. 32 k. 34—39 l.) 73
215. Temesvár és a Bánság. (1833. 32 k. 147—150 l.) 73
216. Felirat Tökölyi Szávához. (1833. 32 k.) . . 74
217a. Tökölyi Péter orosz tábornok életrajza. (1833. 33 k. 1—19 l.) 74

Lap
217b. Emlékirat az 1790-iki temesvári szerb kongresszushoz. (1833. 33 k. 19—29 l.) 77
218. Nikolics Izidor: Üdvözlet Musiczky püspök, költőhöz. (1833. 33 k. 157—162 l.) 77
219. Petránovics: Sztankovics műve Triesztről. (1833. 33 k. 162—168 l.) 77
220. Sollan wir Magyaren werden? (1833. 33 k 174—175 l.) 77
221. Safarik P. J.: A katholikus szerbek irodalma 1800-tól. (1833. 34 k. 1—28 l.) 78
222. Berlich J. A.: Grammatik der illyrischen Sprache. (1833. 34 k. 150—157 l.) 78
223. Safarik P. J.: A gör. kel. szerbek irodalma 1825-től. (1833. 35 k. 1—33 l.) 78
224. Dankovszky Gergely: Kritisches Wörterbuch der magyarischen Sprache. (1833. 35 k. 142—144 l.) 79
225. Kunics Mihály: Die magyarische Sprache als Staatssprache. (1833. 35 k. 147—156 l.) . . 79
226. Safarik P. J.: A horvátok irodalma 1820-tól. (1834. 36 k. 1—19 l.) 79
227. Csernovics Arzen levele a vrdniki zárdához 1742. (1834. 36 k. 99—101 l.) 80
228. Obradovics levele 1796-ból. (1834. 36 k. 101—102 l.) 80
229. Karadzsics szerb almanachja. (1834. 36 k. 148—151 l.) 80
230. Pravda ruska, ó-szláv nyelvü törvénykönyv. (1834 37 k. 1—20 l.) 80
231 Br. Sztaniszavljevics Áron altábornagy. (1834. 37 k. 89—96 l.) 80
232. A temesvári szerb kongresszus megnyitása 1790-ben. (1834. 37 k. 97—101 l.) . . . 80
233. Safarik P. J.: A szlávok mint Európa őslakói. (1834. 38 k. 1—50 l.) 80
234. Obrádovics levelezése. (1834. 38 k. 125—126 l.) 84
235. Safarik P. J.: A régi szlávok történetének forrásai. (1834. 39 k. 1—20 l.) 84
236. A letopis két évi szünetelése. (1837. 40 k. Előszó.) 84
237. Safarik P. J.: A vojki országról. (1837. 40 k. 1—22 l.) 85
238. Petrovics Péter temesvári püspök beszéde a temesvári kongresszuson 1790-ben. (1837. 40 k. 69—72 l.) 85
239. A szerb nemzeti szinház alapitásáról. (1837. 41 k. 1—24 l.) 85

Lap

240. A régi szláv történelem hazai kútfői. (1837. 41 k. 25—38 l.) 85
241. Az ujvidéki szerb gimnázium alapitása. (1837. 41 k. 39—44 l.) 86
242. Kazinczy Ferencz levele Musitzky Luciánhoz. (1837. 41 k. 94—99 l.) 86
243. Palacky levele Safarikhoz. (1837. 41 k. 102—111 l.) 87
244. Az iregi török ostrom 1717-ben. (1837. 41 k. 112—116 l.) 88
245. I. Ferenc levele Sztratimirovics érsekhez a szerb iskolákról. (1837. 41 k. 117—119 l.) . . . 88
246. Tökölyi Péter csanádi főispán. (1837. 41 k. 120—125 l.) 88
247. Rimski Péter: Szerb patriarchák, érsekek, püspökök. (1838. 42 k. 1–10; 44 k. 1—9 l.) . . 88
248. IV. Arzen ipeki és illyriai patriarcha. Gyászbeszéd 1748-ból. (1838. 42 k. 11—30 l.) . . 90
249. Nikolics Izidor kongresszusi beszéde 1837-ben. (1838. 42 k. 31–34 l.) 91
250. Sztratimirovics István metropolita levele Obradovicshoz. (1838. 42 k. 120—128 l.) . . . 91
251. Tót népdalok összehasonlitása a szerb népdalokkal. (1838. 43 k. 1–27 l.) 91
252. Gavrilovics szigeti püspök levele 1731-ből. (1838. 43 k. 101 l.) 91
253. Nenádovics Pál aradi püspök levele 1749-ből. (1838. 43 k. 102–103 l.) 91
254. Uros István szerb és görög cár diplomája 1357-ből. (1838. 43 k. 140—144 l.) 91
255. A szerb betükről. (1838. 44 k. 79—113 l.) . 91
256. Békességes kritika Karadzsics nyelvészetéről. (1838. 44 k. 114—122 l.) 91
257. A plaskii templom épitésének története. (1838. 44 k. 123—126 l.) 91
258 Kollár Jáhn: A szlaven nyelv belső szerkezete. (1838. 45. k. 36—64 l.) 91
259. Musitzky Lucián a szerb nyelvről és nyelvtanról. (1838. 45 k. 65—82 l.) 91
260. Hadzsics Szvetics: Nyelvészeti apróságok. (1838. 45 k. 83–96 l.) 92
261. Safarik P. J.: A horvátok, szerbek, karintiaiak beköltözése. (1839. 46 k. 1–14 l.) . . . 92
262. Nyelvészeti apróságok, válasz Hadzsics Szvetics-nek, (1839. 46 k. 92—107 k.) 95

Lap

263. A szlávok népköltészetéről. (1839. 47 k. 19—44 l.) 95
264. A gör. kel. patriarcha válasza az anglikánoknak a vallási unióról (1839. 47 k. 135—138 l.) . 95
265. A délszlávok irodalmi szövetkezéséről és ennek nevéről. (1839. 48 k. 93—124 l.) 96
266. A lengyel egyház régibb története (1839. 49 k. 67—103 l.) 96
267. Szubotics János beszéde a Matica közgyűlésén 1840-ben. (1840. 50 k. 1—42 l.) 96
268. Popovics Dionys. A szerbek beköltözéséről Magyarországba. (1840. 50 k. 43—49. l.) . . 96
269. Ráics János szerb történetiró életrajzi adatai. (1840. 50 k. 50—58 l.) 97
270. A reimsi szláv evangelium. (1840. 50 k. 117—131 l.) 97
271. Macieovszky: A szláv országokról és népekről a legrégibb időkben. (1840. 50 k. 139—160 l.) 99
272. Safarik P. I.: Utazás a lausitzi szerbek közt. (1840. 51 k. 1—43 l.) 99
273. Nikolics Ciprián: Török szók a szerb nyelvben. (1840. 51 k. 60—62 l.) 99
274. Atanackovics Pláton budai püspök székfoglalója 1840-ben. (1840. 51 k. 67—72 l.) . . . 99
275. Szerb egyházi nemzeti kongresszus 1837-ben. (1840. 51 k. 108—127 l.) 99
276. Sztankovics István metropolita főrendiházi beszéde 1840-ben. (1840. 51 k. 128—138 l.) . 99
277. Szerb emlékek az 1839—1840-iki pozsonyi országgyülésről. (1840. 52 k. 1—53; 53 k. 2—12 l.) 100
278. II. József véleménye a szerbekről 1785-ben. (1840. 53 k. 115—120 l.) 100
279. A szerb és illyr névről; elfogadható-e az illyr név? (1841. 54 k. 1—34 l.) 100
280. Brankovics György szerb deszpota diszkardja 1428. (1841. 54 k. 119—120 l.) 100
281. Rákóczi György megerősiti Brankovics Száva erdélyi püspököt 1656. (1841. 54 k. 128—135 l.) 100
282. I. Lipót a szerbeknek Magyarországba való beköltözéséről 1694. (1841. 54 k. 136—145 l.) 100
283. Safarik P. J.: A régi illyrek és a vendek rokonok-e a szlávokkal? (1841. 55 k. 1—13 l.) 100
284. A szerb betükről. (1841 55 k. 14—26 l. . . 100
285. Az „otac i mati“ (apa-anya) szók eredete. (1841. 55 k. 27—50 l.) 101

Lap

286. Musitzky püspök levele tanár barátaihoz. (1841. 55 k. 85—87 l.) 101
287. Berics Illés: A szerémi-banavistei régi szerb kézirat. (1841. 55 k. 88—94 l.) 101
288. A gör. kel. egyházjog könyve. (1841. 55 k. 95—101 l.) 101
289. II. Lipót Csernovics patriarchának adományozza Szirák birtokát. (1841. 55 k. 102—105 l.) . 101
290. Frangepán István glagol betüs adománylevele 1457-ből. (1841. 55 k. 114—117 l.) . . . 101
291. Petrovics György: Szerb régiségek. (1841. 55 k. 118—166 l.) 101
292. A szalavári templomra vonatkozó régi adatok. (1841. 55 k. 167—169 l.) 101
293. Pavlovics Tivadar, a letopis szerkesztője. (1841. 55 k. 170—178 l.) 102
294. Safarik P. J.: A szerb nyelv alaphangjai és betüi. (1842. 56 k. 1—32 l.; 57 k. 1—31 l.; 58 k. 1—58 l.; 59 k. 1—32 l.) 102
295. A „jer" betüről és a szerb nyelvujitás. (1842. 56 k. 33—42 l.) 102
296. A kőszegi glagolbetüs adásvételi szerződés 1594-ből. (1842. 56 k. 80—83 l.) . . . 102
297. A szerb nyelv és az egyházi szláv nyelv összehasonlitása. (1842. 56 k. 117—127 l.) . . 103
298. Nyelvharc Magyarországban. (1842. 56 k. 147—150 l.) 103
299. A bukovinai gör. kel. egyházmegye. (1842. 56 k. 150—151 l.) 104
300. Szláv nyelvi tanszékek a külföldi egyetemeken. (1842. 56 k. 151—152 l.) 104
301. A krmcsája szláv kodex ismertetése. (1842. 56 k. 152—155 l.) 104
302. A Corpus juris tripartitumnak a szerbekre vonatkozó fejezetei. (1842. 57 k. 33—73 l.) . 104
303. Rosenkampf: A bolgár érsekek névsora 1331-ig. (1842. 57 k. 136—139 l.) 104
304. Kaulfuss István: A szlávok a legrégibb időktől Szamóig (623). (1842. 57 k. 144—147 l.) . 104
305. Pantelics G.: A „szerb" név, népnév. (1842. 58 k. 29—42 l.) 105
306. Adatok Szerbia legujabb történetéhez. (1842. 58 k. 43—58 l.) 106
307. Davidovics Dávid altábornagy életrajza. (1842. 58 k. 93—108 l.) 106

Lap

308. I. Lipót diplomája II. Brankovics Györgynek. (1842. 58 k. 109 - 127 l.) 106
309. Szerb bibliographia 1829—1842-ig. (1842. 58 k. 128—147 l.) 107
310. Szerbia földrajzi leírása. (1842. 59 k. 33—46 l.) 107
311. Sztaniszavljevics Áron altábornagy életrajza. (1842. 59 k. 86—99 l.) 107
312. Gr. Lacy tábornagy levele a szerbiai szerbekhez. (1842. 59 k. 100—103 l.) 107
313. Heraklius idejében mely területeket foglaltak el a szerbek? (1842. 59 k. 152—157 l.) . . 107
314. A montenegrói uralkodó családok. (1842. 59 k. 156—157 l.) 108
315a. Sumarszki Sztaniszláv: Adatok a szerb történethez. (1843. 60 k. 1—32 l.) 108
315b. Kopitár: Az egyházi szláv nyelvről. (1843. 60 k. 33—43 l.) 109
316. A reziani és friauli szlovinekről. (1843. 60 k. 44—53 l.) 109
317. Az ipeki patriarchatus területi leírása. (1843. 60 k. 54—76 l.) 109
318. A boszniai királyság emlékei. (1843. 60 k. 77—83 l.) 110
319. Br. Milutinovics Tivadar altábornagy életrajza. (1843. 60 k. 84 - 105 l.) 110
320. A szerb népdalokról. (1843. 60 k. 147—188 l.) 110
321. Nyelvészeti észrevételek a szerb grammatika köréből. (1843. 61 k. 43—60 l.) 110
322. Atanackovics Platon: A szerb nyelv rokonsága a szanszkrit nyelvvel. (1843. 61 k. 61—77 l.) 110
323. Sztojácskó Sándor: I. György szerb deszpota birtokai Magyarországban. (1843. 61 k. 78—87 l.) 110
324. Mátyás király adománylevele László boszniai hercegnek 1462. (1843. 61 k. 88—92 l.) . . 111
325. Az osztrák császárok diplomái a varasdi generalatus szerbjeinek. (1843. 61 k. 152—155 l.) 112
326. A kalocsai érsek régibb birtokai közt levő szláv helyek. (1843. 61 k. 155 l.) 112
327. Montenegrói fejedelmek a Cernojevics családból. (1843. 61 k. 156 l.) 113
328. A csanádi görög zárda Sz. István korában. (1843. 61 k. 157—158 l.) 113
329. Görög szertartásu püspökség 1205-ben Belus bán birtokain. (1843. 61 k. 158—160 l.) . . 113

Lap

330. II. Endre megállapitja a zágrábi egyház birtokainak határait. (1843. 62 k. 102—112 l.) . 114
331. Milutinovics Auxentius vezérőrnagy életrajza. (1843. 62 k. 113 l.) 114
332. III. Ince levele a magyarországi görög szertartásu szerzetesek ügyében. (1843. 62 k. 158—160 l.) 114
333. Lippay érsek és Szimonovics belgrádi püspök a munkácsi görög püspökről. (1843. 62 k. 160—165 l.) 114
334. Szubotics János: A szerb nemzeti versméretről. (1843. 63 k. 72—88 l.) 115
335. Sztojácsko Sándor: Lazarevics István szerb deszpota halálozási éve. (1843. 63 k. 89—96 l.) . 115
336. A magyarországi gör. kel. egyház statisztikai adatai 1843-ban. (1843. 63 k. 138—148 l.) . 115
337. A montenegrói nemes családok névsora. (1843. 63 k. 145 l.) 115
338. Popovics Sz.: Skythák, illyrek, szlávok. (1844. 64 k. 67 80 l.) 116
339. Szubotics János: A szerb népdalok metrikájáról. (1844. 64 k. 81—101 l.) 116
340. Korvin Mátyás irata Brankovics Györgyhöz és Jánoshoz. (1844. 64 k. 114—117 l.) 116
341. Evangelium, ősnyomtatvány 1495-ből. (1844. 64 k. 163—164 l.) 116
342. Muskatirovics János: Vázlatok a szerbek életéről Magyarországban. (1844. 65 k. 68—82 l.) 116
343. Petrovics Mózes metropolita levele hiveihez. (1844. 65 k. 96—98 l.) 119
344. Terlaics Pál szerb tudós levele Moszkvából 1796-ban. (1844. 65 k. 137 141 l.) . . . 119
345. Régi szerb nemes családok. (1844. 65 k. 141—143 l.) 119
346. Gergely deszpota kincsei. (1847. 65 k. 143—147 l. 120
347. Adatok némely szláv országokról a byzanci történetirókban. (1844. 66 k. 52—70 l.) . . 120
Zaholmia. 120
Trebunia és Kanalia. 121
Pagania vagy Arentánia. 122
Dioklea 123
348. Szerb puskások Oláhországban 1649-ben. (1844. 66 k. 110 112 l.) 123
349. Kálmán magyar király Columban neve. (1844. 66 k. 168 l.) 124

Lap

350. Boszniai főurak oklevelei. (1844. 66 k. 169—172 l.) 124
351. A karantáni hercegek beiktatási régi szertartásai. (1844. 66 k. 172—174 l.) 124
352. A kultura hatása a szlávok életére a XIV.—XVIII.-ik században. (1844. 67 k. 43—50 l.) . 124
354. Gr. Szimonovics István I. orosz altábornagy életrajza. (1844. 67 k. 57—73 l.) 124
355. Ráics János szerb történetiró levele 1797-ből. (1844. 67 k. 163—164 l.) 124
356 Montenegró története. (1845. 68 k. 1—28 l.) 124
357. II. Mahmut hatiserifje 1830. (1845. 68 k. 97—103 l.) 131
358. Boszniai iratok a régi szerb családokra vonatkozólag. (1845. 68 k. 153—155 l.) 131
359. Szerb ősnyomtatvány 1538-ból. (1845. 68 k. 155—159 l.) 131
360. Bosznia leirása. (1845. 69 k. 1—21 l.) . . 131
361. A Knezevics család története. (1845. 69 k. 22—63 l.) 131
362. Szubotics János: Némely szerb versek prozodiája. (1845. 69 k. 64—75 l.) 131
363. II. Mahmut fermánja a szerb néphez 1833-ban. (1845. 69 k. 76—83 l.) 131
364. Szerémi Krecs, IV. Béla megmentője, szerb alattvaló volt. (1845. 69 k. 152—153 l.) . . 131
365. Régi szerb nemes családok iratai. (1845. 69 k. 153—155 l.) 132
366. Szerb feliratok. (1845. 69 k. 155—156 l.) . 132
367. Sumárszky: Szerb katonák a francia háboruban 1792—1801. (1845. 70 k. 1—33 l.; 71 k. 1—56 l.; 74 k. 1—70 l.; 76 k. 1—34 l.) . 132
368. Lakodalmi szokások a Szerémségben. (1845. 70 k. 34—72 l.) 133
369. Szubotics János: Nyelvészeti aphorizmák. (1845. 70 k. 73—80 l.) 133
370. A szerb cárok és deszpoták diszruhái. (1845. 70 k. 143—144. l.) 133
371. Szerb oklevelek 1200—1496-ból. (1845. 70 k. 144—147 l.) 133
372. Bulgária leirása. (1845. 71 k. 57—72 l.; 72 k. 52—79 l.) 133
373. Régi szerb egyházi könyvek kéziratai. (1845. 71 k. 147—149 l.) 133
374. Hunyadi János diplomája Marnyavics Györgynek. (1846. 72 k. 80—83 l.) 133

Lap

375. A Marnyavics család genealogiája. (1846. 72 k. 141—143 l.) 134
376. Jurisics Miklós levele Ferdinánd királyhoz. (1846. 73 k. 56—62 l.) 134
377. Br. Burgio pápai követ jelentése Sadolettihez. (1846. 73 k. 63—73 l.) 134
378. Régi szerb egyházi könyvek kéziratai. (1846. 73 k. 154—156 l.; 74 k. 142—145 l.; 75 k. 148—149 l.) 134
379. Montenegró leirása. (1846. 74 k. 71—87 l.; 75 k. 61—78 l.) 134
380. Dabisa István boszniai király adománylevele Marnyavics Gojkónak. (1846. 74 k. 88–91 l.) 134
381. Kálmán király adománylevele Lapszánovics Mártonnak. (1846. 74 k. 92–93 l.) . . . 134
382. Régi szerb nemes családok iratai a XIV. századból. (1846. 74 k. 154—156 l.) . . . 134
383. A bihácsi polgárok levele Katzianer Jánoshoz 1530. (1846. 75 k. 79—80 l.) 134
384. Torquato János bán levelei Katzianer Jánoshoz. 1846. 75 k. 81 l.) 135
385. Rebrovics Péter bihácsi alkapitány levele Katzianer Jánoshoz. (1846. 75 k. 83—84 l.) . . 135
386. Megjegyzések a szerb irodalom történetéről. 1846. 75 k. 104—124 l.) 135
387. Történelmi morzsák a régi korból. (1846 75 k. 147—148 l.) 135
388. A szerbek harca a törökök ellen 1804—1805-ben. (1847. 76 k. 35—48 l.) 135
389. Az egyéves francia háboru 1805-ben. (1847. 77 k. 1—13 l.) 135
390. Hunyadi János, Szibinyáni Jánk, származása. (1847. 77 k. 42 61 l.; 78 k. 1—35 l.) . . 135
Hunyadi János atyja. 136
Hunyadi János anyja. 137
Hunyadi János nagyatyja. 138
Mely országban született Szibinyani Jánk? . 138
Milyen nemzetből való Hunyadi János. . . 141
391. Mátyás király adománylevele Marnavics Tomkónak 1464. (1847. 77 k. 62–65 l.) . . . 143
392. Kálmán ruthen király, Szlavonia hercegének adománylevele Drágánnak. (1847. 77 k. 66—67 l.) 143
393. Régi szerb egyházi könyvek kéziratai. (1847. 77 k. 150—152 l.) 144

Lap

394. Régi szerb egyházjogi könyvek kéziratai. (1847. 77 k. 152–153 l.) 144
395. Régi szerb történelmi kéziratok. (1847. 77 k. 153—154 l.) 144
396. Alsó- és Felső-Szlavon bánság. (1847. 77 k. 154 l.) 144
397. Magyarország déli határa a XII.-ik században a Száva. (1847. 77 k. 155 l.) 145
398. A pécsi és kalocsai egyházmegye tartozékai 1332-ben. (1847. 77 k. 155—156 l.) . . . 145
399. Az igetövek bővítése a szerb nyelvben. (1847. 78 k. 36—71 l.; 79 k. 1–30 l.; 80 k. 1—28 l.) 145
400. A szerbek jogai a Trebeha melletti Gradische községben 1688. (1847. 78 k. 72–76 l.) . . 145
401. Régi szerb történelmi kéziratok. (1847. 78 k. 153—155 l.) 145
402. Petancsics Felix jelentése II. Ulászlónak Törökországról. (1847. 79 k. 31—45 l.) 146
403. Lázár szerb cár adománylevele a ravanicai zárdának 1381. (1847. 79 k. 46—63 l.) . . . 146
404. János szerb deszpota adománylevele a krusedoli zárdának. (1847. 79 k. 147—148 l.) . . 146
405. Milyen volt a régi szlávoknál az országkormányzás alakja? (1848. 80 k. 1—49 l.) . . 146
406. Boroczky B.: A montenegróiak és szomszédaik. (1848. 80 k. 51–62 l.) 146
407. Csernovics Arzen patriarcha levele a ravanicai zárdához. (1848. 80 k. 63—67 l.) . . . 146
408. Csernovics Arzen levele Monaszterli szerb vezérhez. (1848. 80 k. 68 l.) 147
409. Szerb népjátékok. (1848. 80 k. 69–74 l.) . 147
410. Papanek György: De regno regibusque Slavorum. (1848. 80 k. 145—146 l.) 147
411. Vitkovics Mihály költői levele. (1848. 80 k. 147—148 l.) 147
412. Obrenovics Milos szerb fejedelem levele a szerb Maticához. (1848. 80 k. 153—156 l.) . 147
413. Szláv tisztviselők a XIII.-ik század előtti időben. (1850. 81 k. 1–21.) 147
414. Jaroszláv vagy a kereszténység nagy harca a tatárokkal. (1850. 81 k. 22—32 l.) . . . 150
415. Szubotics János: Gyászbeszéd Suplikác István szerb vajda felett. (1850. 81 k. 74—79 l.) . 150
416. Szubotics János: Előterjesztés br. Doblhoff ministernek a szerb ügyekről 1848. (1850. 81 k. 80—89 l.) 153

Lap

417. Az 1848-iki karlócai szerb nemzetgyülés jegyzőkönyve. (1850. 81 k. 90—96 l.) 156
418. I. Ferenc József császár manifesztuma a szerb nemzethez. (1850. 81 k. 97—98 l.) . . . 157
419. I. Ferenc József kézirata Rajacsics patriarchához 1848. (1850. 81 k. 98 99 l.) . . . 157
420. I. Ferenc József kézirata Rajacsicshoz. 1848 dec. 15. (1850. 81 k. 99 l.) 158
421. Gr. Stadion belügyminister írata Suplikác vajdához 1848 dec. 6. (1850. 81 k. 99—101 l.) 158
422. Gr. Stadion levele Rajacsicshoz 1848 dec. 14-én. (1850. 81 k. 101—102 l.) 158
423. A ministertanács előterjesztése a Felséghez a Szerb Vajdaság tárgyában. (1850. 81 k. 103—126 l.) 158
424. A szerb vajdaság és temesi bánát megalakitását illető csász. patens. (1850. 81 k. 127—129 l.) 162
425. A horvát országgyülés felirata a Felséghez 1848 jun. 5-én. (1850. 81 k. 130—143 l.) . 162
426. Kossuth manifesztuma Percelhez a szerbek ügyében. (1850. 81 k. 144 - 150 l.) . . . 162
427. A szerbek jogi viszonyainak kifejlése és 1848-iki peticiójuk. (1850. 82 k. 1—29 l.) . . . 162
428. A szerb képviselők memoranduma az osztrák belügyministerhez 1849. (1850. 82 k. 30—48 l.) 169
429. Kossuth beszéde 1848 jul. 11-én az országgyülésen. (1850 82 k. 49 - 78 l.) . . . 173
430. Harc az osztrák monarchia déli részén 1849 tavaszán. (1850. 82 k. 79—123 l.) . . . 173
431. A szerb seregek vezéreinek levelezése 1849-ben. (1850. 82 k. 124 – 135 l.) 173
432. Eszék vár átadása 1849 febr. 14-én. (1851. 83 k. 1—46 l.) 175
433. Glávás István eszéki várparancsnok életrajza. (1851. 83 k. 46—58 l.) 175
434. Hercegovina leirása. (1851. 83 k. 59 - 90 l.) . 175
435. Pétervárad ostromának történetéből 1848—1849. (1851. 83 k. 91—110 l.) 175
436. A szerb nép kivánságai 1848 márc. (1851. 83 k. 111—113 l.) 175
437. Az ujvidéki szerbek kivánságai 1848 márc. (1851. 83 k. 113—120 l.) 176
438. A karlóczai szerbek kivánságai. 1848 ápril. (1851. 83 k. 120 - 129 l.) 178

Lap

439. Csernovics Péter kir. biztos kiáltványa a szerbekhez 1848 április 29. (1851. 83 k. 129—133 l.) 179
440. Csernovics Péter kir. biztos kiáltványa a szerbekhez 1848 jun. 18. (1851. 83 k. 133—136 l.) 179
441. Belgrád elfoglalása 1789-ben. (1851. 84 k. 1—62 l.) 179
442a. Egy irat a forradalom idejéből. (1851. 84 k. 99—102 l.) 180
442b. Szurducski István jelentése az első szenttamási ütközetről. (1851. 84 k. 103—109 l.) . 180
443. Gyászbeszéd Csicsa Jovanovics Zarius szerb vezér felett. 1850. (1851. 84 k. 110—120 l.) . 180
444. Brankovics György megállapodása Hunyadival Mátyás házassága tárgyában. (1851. 84 k. 121—130 l.) 180
445. Földrajz-történelmi vázlat Dalmáciáról. (1852. 85 k. 1—19.; 86 k. 1—18 l.; 87 k. 34—76 l.; 88 k. 176—191 l.) 180
446. II. Péter Petrovics Nyegus montenegrói fejedelem. (1851. 85 k. 20—42 l.) 180
447. Az ausztriai szerb nép követeléseinek megvilágítása 1848 máj. 6. (1852. 85 k. 43—58 l.) 180
448. Az illyr udvari kancellária beszüntetéséről. (1852. 85 k. 68—71 l.) 183
449. A szerb püspökök a főrendiházi tagságot kérik 1792-ben. (1852 85 k. 72—77 l.) . . . 183
450. Felirat Jellacsics horvát bánhoz 1849 máj. 17-én. (1852. 85 k. 78—83 l.) 183
451. Az écskai csata 1848 jul. (1852. 85 k. 84—88 l.) 184
452. Magyarország alsó részeiben levő határőrvidék polgárositásáról. (1852. 86 k. 19—44 l.) . . 184
453. Brebir elfoglalása 1789-ben. (1852. 86 k. 45—68 l.) 185
454. Albert magyar király adománylevele Brankovics Györgynek 1439. (1852. 86 k. 69—76 l.) . 185
455. Bakics Pálnak szóló kir. adománylevelek 1527—1547. (1852. 86 k. 77—84 l.) 185
456. Kiegyezési pontozatok a Háromegykirályság és Magyarország közt 1848. (1852. 86 k. 85—94 l.) 185
457. A horvát országgyülés felirata a békeközvetitő János főherceghez 1848 (1852. 86 k. 95—134 l.) 185
458. Szubotics János: A birtokos névmások a régi szláv nyelvben. (1853. 87 k. 1—33 l.) . . 185

Lap

459. Safarik P. J.: A glagol betüs irás régisége. (1853. 87 k. 34—75 l.) 185
460. György szerb deszpota fassionalis irata Hunyadi János vajdához 1444. (1853. 87 k. 76—81 l.) 185
461. II. Lajos adománylevele Orlovics György és Krusics Péteruek 1524. (1853. 87 k. 81—84 l.) 185
462. Három adománylevél Krusics Péternek 1529. (1853. 87 k. 84—87 l.) 185
463. Adománylevél Berenics Tamás leányainak. 1529. (1852. 87 k. 87—88 l.) 185
464. I. Ferdinánd adománylevele Grabszky Györgynek és Ferencnek. (1853. 87 k. 88—89 l.) . 186
465. Knjicsanin István szerb tábornok vitézségi bizonyitványa a nagykikindaiaknak. (1853. 87 k. 90—92 l.) 186
466. Jellacsics bán levele Trifunác Pál nagykikindai csapatvezérnek 1851. (1853. 87 k. 92—93 l. 186
467. Szubotics János: Birálat Medákovics Dániel „A szerb nemzet története" c. művéről. (1853. 87 k. 116—205 l.) 186
468. A diokleai pap krónikája 1161-ből. (1853. 88 k. 1—86 l.) 186
469. Sztratimirovics érsek: A naptárak egyesitéséről. Felségfelterjesztés. (1853. 88 k. 87—115 l.) 187
470. Szubotics János: Válasz Sztarcsevicsnek 1852. (1853. 88 k. 116—168 l.) 187
471. László király Hunyadi Jánosnak adományozza a rasciai Rudistét 1456. (1853. 88 k. 169—171 l.) 187
472. György és János deszpoták irata Both Andrásnak. (1853. 88 k. 172—173 l.) 187
473. Két adománylevél Szkiljánovics Istvánnak 1527—1535. (1853. 88 k. 174—175 l.) . . 187
474. Izaias szerzetes leirja Vukasin király halálát a maricai ütközetben 1371-ben. (1853. 88 k. 196—198 l.) 187
475. Szerb vitézek: Gyurics Timót és Dávid. (1853. 88 k. 199—220 l.) 187
476. A szerb tanult osztályok közönyössége a szerb irodalom iránt. (1854. 89 k. 7—20 l.) . . 189
477. Szent-Endre Buda mellett. (1854. 89 k. 21—62 l.) 189
478. Ignyátovics Jakab: Gondolatok a szerb népről és multjáról. (1854. 89 k. 63—119 l.; 90 k. 1—54 l.; 91 k. 51—111 l.; 92 k. 1—112 l.) 189
479. Popovics Gábor: Vid napja és a rigómezei ütközet 1389-ben. (1854. 89 k. 120—127 l.) 190

Lap

480. Szubotics: Gyászbeszéd Bogdánovics Konstantin felett. (1854. 89 l. 135—146 l.) . . 190
481. Popovics Gábor: Szent Száva. (1854. 90 k. 55—67 l.) 191
482. Csernovics patriarcha irata a szent-endrei timár céhhez 1697. (1854. 90 k. 68—70 l.) . . 191
483. II. Lipót privilegiuma a szent-endrei timár cégnek 1798. (1854. 90 k. 71—82 l.) . . 191
485. Pavlovics Tivadar iró nekrologja 1854. (1854. 90 k. 95—102 l.) 191
486. Ráics János szerb történetiró egy kéziratban maradt munkája. (1854. 90 k. 134—154 l.; 91 k. 1 30 l.) 191
487. Ráics János: Kedrenus dialogusa egy keresztény és egy zsidó közt a vallásról. (1855. 91 k. 31—90 l.) 191
488. A budai szerb szabócéh privilegiuma és statutuma 1695. (1855. 91 k. 112—123 l.) . . 191
489. A szent-endrei timár céh statutuma 1769-ből (1855. 91 k. 124—141 l.) 191
490. Radulovác vagyis Rácz-Militics Bácsmegyében. (1855. 91 k. 142—147 l.) 191
491. A csárda romjai. Jovánovics Zmaj első fordítása magyarból. (1855. 91 k. 148—152 l.) . 192
492. Szubotics: Gyászbeszéd Paszkovics János felett. (1855. 92 k. 113 - 129 l.) 192
493. Mária Terézia declaratoriuma a szerbeknek 1779. (1856. 93 k. 1—72 l.) 192
494. Szubotics: Emlékbeszéd Popovics-Szteria költőről. (1856. 94 k. 1—24 l.) 192
495. A szerémi püspökség. (1856. 94 k. 25 - 28 l.) 192
496. Kivonat a szerb népnek adott privilegiumokból. (1856. 94 k. 56 - 69 l.) 193
497. Szubotics: Utrajzi levelek, Lajbach, Trieszt, Velence. (1856. 94 k. 94—117 l.) : . . 193
498. Szvetics Milos: A szerbiai szerbek követelései 1804. (1856. 94 k. 118—152 l.) 193
499. Ninkovics P.: Északkeleti Albánia. (1857. 95 k 1—30 l.) 193
500. Dragoszávljevics Á.: Szerb nyelvtani ismeretek. (1857. 95 k. 30—64 l) 195
501. Rimszki Péter: Popovics Dionys budai püspök életrajza. (1857. 95 k. 65 - 84 l.) 193
502. Bozda Naum emlékezete. (1857. 95 k. 85—87 l.) 195

Lap

503. Petrovics Péter temesvári püspök kongresszusi beszéde 1790. (1857. 95 k. 88—90 l.) . . 195
504. Dragoszávljevics Á.: A szerb betük régisége. (1857. 95 k. 137—149 l.) 195
505. Vitkovics Mihály emlékezete. (1857. 95 k. 150—156 l.) 195
506. Dragoszavljevics Á.: Régi szerb kéziratok. (1857. 96 k. 80—129 l.) 196
507. Rimszki Péter: A gör. kel. érseki és püspöki székhelyek. (1858 97 k. 23—38 l.) . . . 196
508. A h, f, x betük használata a szláv nyelvekben. (1858. 97 k. 49—92 l) 196
509. A szláv nyelvek és nyelvjárások legfőbb eltérései. (1858. 97 k. 173—182 l) 196
510. A szerb Matica alapitványai. (1858. 97 k. 183—200 l.) 196
511. Szerbiai ministeri rendelet a hivatalos helyesirásról 1858. (1858. 97 k. 201—211 l.) . . 197
512. Arany János Toldijának szerb forditása. (1858. 97 k. 216—218 l.) 197
513. Cseh, szloven, szerb hirlapok és folyóiratok 1858. (1858. 97 k. 226—229 l.) 197
514. Tomori Anasztáz nekrologja. (1858. 97 k. 230 l.) 197
515. A szerb népdalok magyar forditásai. (1858. 97 k. 232—235 l.) 197
516. Szerémi György munkája a magyar királyság elvesztéséről. (1858. 98 k. 1—72 l.) . . . 198
517. Dragoszavljevics: A szerb uj betüirás és annak hiányai. (1858. 98 k. 72—83 l.) : 198
518. Szerb közmondások. (1858 98—106 köt.) . 198
519. A budapesti Tökölyianum növendékei 1838—1858. (1858. 98 k. 123—132 l.) 198
520. Nagy Konstantin, Justinián és Dusán István király törvénykönyvei. (1859. 99 k. 1—50 l.) 198
521. A glagol irás kérdése. (1859. 99 k. 51—84 l.) 199
522. Hadzsics Antal: Bosznia leirása. (1859. 99 k. —106 köt.) 199
523. Kukuljevics Iván: Utazás Boszniában. (1859. 99 k. 188—190 l.) 199
524. Jovánovics Zmaj Arany Toldijának forditása. (1859. 99 k. 190—194 l.) 199
525. Jellacsics József bán nekrologja 1859. (1859. 99 k. 197—199 l.) 199
526. Kátyánszki Szergius Simon károlyvárosi püspök nekrologja 1859. (1859. 99 k. 199 l.) . . 200

Lap

527. A magyar irók érdeklődése a szerb irodalom iránt. (1859. 99 k 201—204 l.) 200
528. A szerbek és bolgárok története 976—1019-ig. (1859. 100 k. 1—70 l.; 101 k. 1—50 l.; 102 k. 1—32 l.) 200
529. A bácsi szerb plébániák és papok névtára 1733-ban. (1859. 100 k. 71-74 l.; 101 k. 51—55 l.) 200
530. Nákó János adománylevele a szerb Maticának 1844. (1859. 100 k. 144-149 l.) . . . 200
531. Utjesenovics: Die Hauskommunionen der Südslaven. (1859. 100 k. 165—170 l.) . . . 200
532. Reguly Antal nekrologja. (1859. 100 k. 185—187 l.) 201
533. Kazinczy Ferenc születésének százéves évfordulója. (1859. 100 k. 188—189 l.) . . . 201
534. A görög keleti egyház sorsa Magyarország keleti részében. (1860. 101 k. (154—166 l.) . 201
535. Gróf Széchényi István halála. (1860. 101 k. 208-210 l.) 211
536. Kukuljevics Iván: Monumenta Historica Slavorum meridionalium. (1860. 101 k. 214-231 l.) 212
537. A jer betűről. (1860. 102 k. 56—77 l.) . . 212
538. Danilo montenegrói fejedelem nekrologja. (1860. 102 k. 211-214 l.) 212
539. Obrenovics I. Milos nekrologja. (1860. 102 k. 214—221 l.). 213
540. Gróf Teleky László: Nekrolog. (1860. 102 k. 229—231 l.) 213
541. Kacsics-Miosics András horvát költő. (1860. 102 k. 235—237 l.) 213
542. Ludaics Maxim: A budai szerb céhek irataiból 1711—1744-ig (1861. 103 k. 1—12 l.; 104 k. 1—21 l) 213
543. Ruvarac K.: Szerbek Lausitzban, Szászországban, Poroszországban. (1861. 103 k. 44—69 l.) 214
544. Ruvarac K.: A szláv nyelv történetének vázlata. (1861. 103 k. 70-81 l.) 214
545. Ivánovics Pál: Valami Baja város multjából. (1861. 103 k. 131—135 l.) 214
546. Tökölyi Száva: A bécsi illyr-szerb kancelláriáról. (1861. 103 k. 144—150 l.) 215
547. Szemere Pál. Nekrolog. (1861. 103 k. 189 l.) 218
548. Tökölyi Száva születésének száz éves évfordulója. (1861. 104 k. 165—199. l.) 218

Lap

549. Ludaics Maxim: Királyi oklevelek a rascianusok, szerbek, javára. (1862. 105 k. 54—61 l.) 221
550. Szubotics János drámái. (1862. 105 k. 183—210 l.) 221
551. Joanovics Vince metropolita a szerb deputátusok választásáról 1735. (1862. 106 k. 28—34 l.) 221
552. Tökölyi Száva és Sztratimirovics metropolita levelezése a papnevelésről 1827. (1862. 106 k. 157—159 l.) 222
553. A szerbek történetének első öt századáról. (1861. 103 k. 12—44 l.; 104 k. 21—61 l.; 105 k. 1—54 l.; 106 k. 1—28 l.) . . . 222
554. A szerb nemzeti egyházi kongresszusok története. (1861. 104 k. 74-103 l.; 105 k. 62—129 l.) 222
Az 1707-ik évi krusedoli szerb kongresszus . 225
Az 1710-iki krusedoli szerb kongresszus . 226
Az 1713-iki karlócai szerb kongresszus . . 226
Az 1731-iki belgrádi szerb kongresszus . . 226
Az 1744-iki karlócai szerb kongresszus . . 227
Az 1748-iki karlócai szerb kongresszus . . 227
Az 1749-iki karlócai szerb kongresszus . . 227
Az 1769-iki karlócai szerb kongresszus . . 228
Az 1774-iki karlócai szerb kongresszus . . 232
Az 1780-iki karlócai szerb kongresszus . . 233
Az 1790-iki temesvári szerb kongresszus . 234
Tökölyi Száva beszéde az 1790-iki temesvári kongresszuson 244
Az 1837-iki karlócai szerb kongresszus . . 248
Az 1842-iki karlócai szerb kongresszus . . 251
555. Bosznia leirása. (. . . 254
556. Karadzsics: Szerb népmesék. (1863. 107 k. 115—124 l.) 254
557. A szerbekre nézve fontos iratok. (1863. 107 k. 141—154 l.) 254
558. Alexics-Majna János altábornagy élete. (1863. 107 k. 161—162 l.) 254
559. Frusics István élete. (1863. 107 k. 162-163 l.) 255
560. Zsivánovics Jakab élete. (1863. 107 k. 163 l.) 255
561. Sztefánovics-Riznics János élete. (1863. 107 k. 163 l.) 255
562. Rajacsics József patriarcha élete. (1863. 107 k. 164—165 l.) 255
563. Szerbográdi Nikolics Izidor élete. (1863. 107 k. 165—166 l.) 255

Lap

564. Safarik József Pál élete. (1863. 107 k. 168—173 l.) 256
565. Szláv feliratos ősrégi szentkép Rómában a sz. Péter bazilikában. (1863. 107 k. 173—174 l.) 257
566. Manaszia szerbiai zárda leirása. (1863. 108 k. 51—54 l.) 257
567. Miklosics Ferenc: A szerbek eposzi költészete. (1863. 108 k. 74—99 l.) 258
568. A szerb vojvodina lakósága vallás és nemzetiség szerint 1850. (1863. 108 k. 104—148 l.) . 258
569. A topolai szerb nemzetgyülés határozatai 1808. (1863. 108 k. 149—150 l.) 261
570. Zsivánovics Ján: Különbségek az ó-szláv, szerb, orosz, bolgár nyelvemlékek között. (1864. 109 k. 106—114 l.) 261
571. Pavlovics István: Karadzsics-Sztefánovics Vuk irodalmi tevékenysége. (1864. 109 k. 115—134 l.) 261
572. Gr. Draskovics Jánkó és Szökölyi Száva levelei. (1864. 109 k. 166 170 l.) 261
573. A szerb Matica uj alapszabályai. (1864. 109 k. 182—196 l.) 262
574. Lázics Tivadar, Sztojákovics György, Mihajlovics Dömötör, Ruvarac Koszta. Nekrolog. (1864. 109 k. 290—299 l.) 263
575. Lehet-e közös irodalmi nyelve az összes szlávoknak? (1864. 109 k. 300—304 l.) 264
576. Montenegró mai statisztikája. 1864. (1864. 109 k. 305—307 l.) 264
577. Tökölyi Száva költeménye. (1864. 109 k. 307—310 l.) 264
578. Szalay László magyar történetiró. (1864. 109 k. 110—115 l.) 264
579. Natosevics: Miért pusztul a mi népünk Ausztriában? (1865. 110 k. 77—129 l.) 264
580. A vérrokonság mint házassági akadály a szerb egyházjogban. (1865. 110 k. 130—151 l.) . 265
581. Zsivánovics Ján: Russizmusok a mai egyházi szláv nyelvben. (1865. 110 k. 152—187 l.) 265
582. Szankovics Kornél szerb zeneszerző élete és munkái. (1865. 110 k. 188—234 l.) . . . 265
583. A szláv Maticák, irodalmi társulatok. (1865. 110 k. 308—336 l.) 265
584. Ruvarac Hilárion: Brankovics György deszpota krónikája. (1866. 111 k. 1—30 l.) . . 267

Lap

585. Bogisics: A szláv muzeum alapításának szükségessége. (1866. 111 k. 31—99 l.) . . . 271
586. Adalékok a szerb nemzeti mozgalomhoz 1848-ban. (1866. 111 k. 132—216 l.) . . 271
1. Törvénycikk (VII.) a szerb Vojvodinának a Háromegykirálysággal való kapcsolatáról. . 271
2. Horvát határozat (XXIV.) arról, hogy minden munkát a szerb Vojvodinával együttesen fognak végezni. 271
3. Horvát határozat (XIX.) János főherceg közbenjárásáról. 271
4. Rajacsics József levele a szerb fejedelemség igazgatóságához 1848 május 28 (ó-naptár). 271
5. Petrovics István elnök levele Csernovics Péter kir. biztoshoz. 1848 jun. 15. . . 273
6. Csernovics Péter Rajacsics Józsefhez 1848 jul. 4. 273
7. Rajacsics József Csernovics Péterhez 1848 jul. 6. 276
8. Rajacsics br. Jellacsics Józsefhez 1848 jul. 24. 277
9. Rajacsics Jellacsics bánnak. 1848 jul. 31 (ó-naptár) 277
10. Rajacsics József levele 1848 jun. 20. (A címzett neve nincs említve.) 278
11. Rajacsics József Jellacsics bánnak 1848 jul. 24 (ó-naptár). 279
12. Hrabovszky tábornok Dahlen tábornokhoz 1848 aug. 12. 282
13. Rajacsics Jellacsicsnak. Kelet nélkül. . 283
14. Rajacsics a bánnak. 1848 aug. 23. (ó-naptár aug. 11-én). 285
15. Rajacsics Nagy-Oroszország szent szinodusának Szentpétervárott. 1848 aug. 15 (uj naptár 27). 287
16. Jellacsics bán Rajacsics patriarchának 1848 aug. 25 (ó-naptár 13). 290
17. Jellacsics bán Rajacsicsnak. 1848 aug. 26 (ó-naptár 14) 291
18. Jellacsics bán Rajacsicsnak 1848 aug. 28. (ó-naptár 16) 292
19. Rajacsics patriarcha Jellacsics bánnak. 1848 szept. 3 (ó-naptár aug. 22). 293
20. Radeczky gróf Rajacsicsnak. Milano 1848 aug. 30. 295
21. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Zágráb, 1848 aug. 31. 296

Lap

22. Jellacsics bán Suplikác István tábornoknak. Bécs mellett, 1848 okt. 27 (ó-naptár 15) . 296
23. Rajacsics Jellacsics bánnak. (Datum és hely megjelölése nélkül.) 297
24. Rajacsics Jellacsics bánnak. Zimony, 1848 szept. 6 (ó-naptár aug. 25). 299
25. Rajacsics báró Jovicsnak. Zimony, 1848 szept. 6 (ó-naptár aug. 25). 300
26. Rajacsics Jellacsics bánnak. Karlócza, 1848 szept. 14 (ó-naptár szept. 2). 301
27. Knityánin a szerb nemzet legfőbb bizottságának. Szenttamás, 1848 szept. 6 (ó-naptár 18). 302
28. Rajacsics a szerb nemzet ideigl. kormányzója. Kiáltvány. Karlócza, 1848 szept. 9. . 304
29. Sztratimirovics György barátjának. Tomasevác, 1848 szept. 10 (uj naptár 22). . . 304
30. Sztratimirovics György Rajacsics patriarchának. Tomasevác, 1848 szept 10|22. . . 306
31. Knityanin ezredes Rajacsics patriarchának. Tomasevác, 1848 szept. 10 22. 308
32. Rajacsics kormányzó a szerb fejedelemség kormánytanácsának. Karlócza, 1848 szept. 10 22. 308
33. Knityanin Rajacsics patriarchának. Tomasevác, 1848 16|28-án. 310
34. Rajacsics Karagyorgyevics Sándor szerb fejedelemnek. Szlankamen, szept. 16|28. . 311
35. Petronjevics Avram és Sztefánovics István a szerb fejedelem nevében válaszolnak Rajacsicsnak. Belgrád, 1848 szept. 17 (uj naptár 29). 312
36. A szerbiai kormánytanács irata Knjityaninhoz. Belgrád, 1848 szept. 17|29. . . . 312
37. Sztratimirovics György Koszticsnak. Titel, 1848 szept. 17 (uj naptár 29). . . . 313
38. Sztratimirovics György Sztankovics Jánosnak. Titel, 1848 szept. 16 (uj naptár 28) . 314
39. Sztankovics János Sztratimirovics Györgynek. Titel, 1848 szept. 17 (uj naptár 29). . 315
40. Sztankovics a patriarchának és a kormányzó főtanácsnak. Zimony, 1848 szept. 17|29. 316
41. József patriarcha az orosz főkonzulnak Szerbiában, Belgrádban. (Karlócza, 1848 szept. 17|29. 317

Lap

42. Petrovics Dömötör alelnök Rajacsicsnak. Zimony, 1848 szept. 17|29. 319
43. Sztratimirovics György a kormányzó főbizottságnak Tomasevác, szept. 14—26. . 319
44. Knityanin Rajacsicshoz. Tomaseváci tábor 1848 szept. 18|30. 320
45. Petronijevics Avram és Sztefánovics István Rajacsicsnak. Belgrád, 1848 szept. 19|okt. 1. 320
46. Petronijevics Avram Sztratimirovics Györgynek. Belgrád, 1848 szept 19|okt. 1. . . 321
47. Knityanin Rajacsicsnak. Tomaseváci tábor, 1848 szept. 19|okt. 1. 325
48. Rajacsics Sztratimirovics Györgynek. Karlócza, 1848 szept. 19|okt. 2. 326
49. Sztratimirovics György Rajacsicsnak. Zsablya, 1848 szep. 19|okt. 2. 327
50. Rajacsics Jellacsics bánnak. Karlócza, 1848 szept. 27|okt. 9. 327
51. Jovánovics Eugen püspök, nemzetgyűlési alelnök, Rajacsicsnak. 1848 szept. 29 okt. 11. 329
52. Rajacsics Danilevszky orosz ezredesnek. Zimony, 1848 okt. 8|okt. 20. 330
53. Rajacsics Bucsics vojvodának Belgrádban. 1848 okt. 8|okt. 20. 331
54. Rajacsics Jellacsics bánnak. Karlócza, 1848 nov. 1|nov. 12. 332
55. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Bécs, 1848 nov. 13. 334
56. Windisch-Grätz Rajacsicshoz. Wien, 1848 nov. 13. 335
57. Blagojevics altábornagy Rajacsicshoz. Pétervárad, 1848 nov. 14. 336
58. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 16. 336
59. Beöthy Ödön Blagojevics altábornagynak. Verbász, 1848 nov. 14. 336
60. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunn, 1848 nov. 16. 337
61. Ferdinánd király Rajacsicsnak. Olmütz, 1848 nov. 14. 338
62. Blagojevics Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 16. 338
63. Rajacsics Blagojevics altábornagynak. Karlócza, 1848 nov. 7|19. 340
64. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 19. 341

Lap

65. Zsivkovics Pantaleon püspök Rajacsicsnak. (Keltezés nélkül.) 341
66. Rajacsics br. Wessenburg miniszterelnöknek Bécsben. Karlócza, 1848 nov. 20. . . 342
67. Rajacsics Blagojevics altábornagynak. (Keltezés nélkül.) 345
68. Rajacsics Jellacsics bánnak Bécsben. Karlócza, 1848 nov. 20 (ó-naptár nov. 8.) . . 346
69. Rajacsics a szerb nemzet küldöttségének Bécsben. Karlócza, 1848 nov. 20 (ó-naptár 8) 347
70. Rajacsics Blagojevics altábornagynak. Karlócza, 1848 nov. 21 (ó-naptár 9). . . . 348
71. Suplikácz János és Bogdánovics K. Rajacsicsnak 1848 nov. 22 (ó-naptár 10). . . 349
72. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 23. 351
73a. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak 1848 nov. 23. (Hely megnevezése nélkül.) . . 351
73b. Nugent F. M. Rajacsicsnak Pétervároadon. Gratz, 1848 nov. 24. 352
74. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 25. 353
75. Rajacsics Petronievics Avram Iovagnak Belgrádban. Karlócza, 1848 nov. 13/25 . 354
76. Rajacsics Danilevszki orosz főkonznlnak Belgrádban. Karlócza, 1848 nov. 13/25. . 354
77. Rajacsics an den hohen k. k. Kriegsrath in Temesvár. Karlócza, 1848 nov. 25 (ó-naptár 13) 354
78. Rajacsics Blagojevics altábornagynak Pétervároadon. Karlócza, 1848 nov. 25 (ó-naptár 13). 355
79. Kusevics Szvetozár képviselő Rajacsicsnak. Bécs, 1848 nov. 16/28. 356
80. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Bécs 1848 nov. 28 (ó-naptár 16) 357
81. Mayerhoffer Fr. ezredes Rajacsicsnak. Belgrád 1848 nov. 28. 358
82. Rajacsics: Meghatalmazás a szerb nemzeti küldötteknek. Karlócza 1848 nov. 19 (ó-naptár 7) 360
83. Rajacsics br. Nugent altábornagynak Gratzban. Karlócza 1848 nov. 30 (ó-naptár 18) 361
84. Suplikácz Rajacsicsnak. Pancsova 1848 nov. 30 (ó-naptár 18) 364
85. Rajacsics Windisgrätz hercegnek. Karlócza 1848. nov. 30 (ó naptár 18) 365

Lap

86. Blagojevics Rajacsicsnak. Pétervárad 1848 dec. 1. 371
87. Rajacsics Jellacsics bánnak Bécsben. Karlócza 1848. nov. 30 (ó-naptár 18) . . . 372
88 Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad 1848 dec. 4. 374
89. Rajacsics báró Blagojevicsnak. Karlócza 1848 dec. 5 (ó-naptár nov. 23) 374
90. Rajacsics jelentése Windischgrätznek a tomáseváci ütközetről 1848 dec. 5 (ó-naptar nov. 23) 375
91. Rajacsis Suplikácz vojvodának Pancsován. Zimony 1848. dec. 8. 377
92. Rajacsics Windisgrätz hercegnek Bécsben. Karlócza, 1848 dec. 5 (ó-naptár nov. 23) . . 377
93. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrum 1848 dec. 6. 379
94. Stadion Suplikatz István vojvodának. Kremsier, 1848 dec. 6. 380
95. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunn, 1848 dec 7. 380
96. Stadion Rajacsicsnak. Kremsier, 1848 dec. 11. 381
97. Rajacsics Windisch-Grätznek Bécsben. Karlócza, 1848 dec. 12 (ó naptár nov 30). . 382
98. Rajacsics a horvát-szlavon generalkommandónak Zágrábban. Karlócza, dec. 12 nov. 30. 384
99. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunn, 1848 dec. 13. 385
100. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunn, 1848 dec. 13. 386
101. Stadion Rajacsicsnak. Kremsier, 1848 dec. 14. 386
102. Rajacsics Schwarzenberg hercegnek. Zimony, 1848 dec. 17. 386
303. I. Ferenc József Rajacsicsnak. Olmütz, 1848 dec 15. 389
104. I. Ferenc József Rajacsicsnak. Olmütz, 1848 dec. 15. 389
105. Rajacsics Karagyorgyevics Sándor szerb fejedelemnek. Zimony, 1848 dec. 10 22. . . 388
106. Bogdánovics szerb követ Bécsben Rajacsicsnak. Bécs, 1848 dec. 23 dec. 11. . . . 389
107. Rajacsics a szerb követnek Bécsben. Zimony, 1848 dec. 11 23. 391
108. A szerb követek Bécsben Rajacsics patriarchának. Kremsier, 1848 dec. 12 24. . 394

Lap

587. Az 1865-iki szerb nemzeti-egyházi kongresszus munkássága. (1866. 111 k. 2–42–259 l.) . 395
588. Vukityevics György: A szabadság mint az alkotmányos állam alapja. (1867—1869. 112 k. 15—26 l.) 401
589. Ludaics Maxim: Régi szerb iratok. (1867—1869. 112 k. 154—171 l.) 402
590. A szerb köznép balhiedelmei, előítéletei és babonái. (1867—1869. 112 k. 290—352 l.) . 402
591. Szándics Sándor: Emlékbeszéd Atanackovics Pláton bácsi szerb püspök fölött. (1867—1869. 112 k. 353—365 l.) 402
592. A zágrábi országgyűlés 1868 jan. 29-ik föliratának történetéhez. Irta Szubotics János. (1867—1869. 112 k. 480–481 l.) 402
593. Nikolajevics K.: A régi szerb történet honi hagyományok szerint. (1870–1871. 113 k. 1–16 l.) 403
594. Vitkovics Gábor: Tudományos kutatás és oklevélgyüjtés a szerbeknek Közép-Nagyországba való költözésének történetére vonatkozólag. (1870—1871. 113 k. 134—229 l.) . 420
595. A belgrádi szerb egyházi kongresszus 1730 május havában. (1870—1871. 113 k. 294—309 l.) 420
596. Rajkovics Gy.: Pótlások Novákovics Sztoján szerb bibliographiájához. (1870—1871. 113 k. 310—352 l.) 423
597. Gyorgyevics Vládán: A szerbek népies gyógyszerei. (1872. 114 k. 1—77 l.) 423
598. Miletics Szvetozár: A szerbiai alkotmányról és alkotmányos szervezetről. (1872. 114 k. 78—113 l.) 423
599. Az 1872-iki kongresszus képviselőinek jelentése választóiknak. (1872. 114 k. 114–128 l.) 423
600. Zsivánovics Jován: A cirilbetüs irás sorsa az osztrák birodalomban. (1872. 114 k. 129—130 l.) 423
601. Rajkovics György: Az 1769-iki karlócai szerb kongresszus. (1872. 114 k. 151—202 l.) . . 423
602. Szubotics János: Pavlovics Tivadar és az ő szerepe a mi népünk életében. (1872. 114 k. 203—213 l.) 423
603. Ruvárác Hilárion: A károk könyvéről, a Carosztavnikról, mint történelmi forrásról. (1873. 115 k. 38—43 l.) 423

Lap

604. Popovics V. István: A szerb uj lyrika méltatása. (1873. 115 k. 44–120 l.) 425
605. Popovics V. Sándor: A Fruskagora geologiai viszonyairól. (1873. 115 k. 121–136 l.) . . 425
606. Ruvárác Hilárion: Milojevics Milos tudományos munkássága a Glasnikban. (1873. 115 k. 172—177 l) 425
607. Drágásevics J.: A homolyi hegységek, részlet Szerbia leirásából. (1874. 116 k. 59–90 l.) . 425
608. Gyermekov Dusán: A szerb zene mai állapota és a zeneművek bibliographiája. (1874. 116 k. 91—115 k.) 425
609. Emlékirat a keresztény nagyhatalmakhoz a boszniai keresztények szenvedéseiről. (1874. 116 k. 148—158 l.) 425
610. Nakityenovics Jován: Vukalovics Luka hercegovinai nagyvojvoda. (1874. 116 k. 159—192 l.) 426
611. Ruvárác Hilárion: Történelmi feljegyzések Lázár knezről, Brankovics István deszpotáról és Stiljánovics István knézről. (1874. 117 k. 108—121 l.) 427
612. Rajkovics György: Adatok a szerb nyomdászat történetéhez. (1874. 117 k. 122—134 l.) . . 427
613. Drágásevics: A homolyai völgyek Szerbiában. (1874. 118 k. 77—92 l.) 428
614. Tökölyi Száva önéletleirása. (1876. 119k. 1—81 l.; 120 k. 1—96 l.) 428
615. Rajkovics György: A trieszti szent Spiridion templom kérdése. (1876. 119 k. 112—126 l.) 428
616. Rajkovics György: Szerb közmondásainak gyüjteménye. (112 és 119 k. 139—149 l.) . . 430
617. A Ticzan-féle szerb lázadás 1807-ben a Szerémségben. (1876 119 k. 188—207 l.) . . . 430
618. Jovánovics Zmaj: Musiczky Lucián szerb püspök és költő. (1879. 120 k. 97—100 l.) . . . 435
619. Rajkovics György: Musiczky Lucián irodalmi munkássága. (1879. 120 k. 101—158 l.) . . 435
620. Novákovics Sztoján: Legyán vár és a lengyelek a szerb népdalokban. (1879. 120 k. 159—174 l.) 435
621. Petrovics Száva: Szerbek Oroszországban. (1879. 120 k. 174—194 l.) 435
622. Musiczky György: Adatok Rájics János szerb történetiró életrajzához. (1879. 120 k. 235—239 l.) 436

Lap

623. Hadzsics Antal: A szerb Matica irodalmi társaság története 1826—1876-ig. (1880. 121 k. 44—52 l.; 122 k. 41—58 l.; 123 k. 124 l.) . 436
624. Miodrágovics J.: Szerb lakodalmi szokások. (1880. 122 k. 88—121 l.) 436
625. Hadzsics Antal: Két adat 1727-ből a szerbek történetére vonatkozólag. (1880. 123 k. 99—111 l.; 124 k. 125 l.) 437
626. Rajkovics György: A marcsai zárdáról Horvátországban. (1880. 123 k. 112—120 l.) . . 441
627. Rajkovics György: Kengyelác Pál irodalomtörténeti életrajza. (1880. 124 k. 45—57 l.) . 444
628. Jankovics György: Jankovics Manojló irodalomtörténeti életrajz. (1881. 126 k. 1—13 l.) . 444
629. Grabovác vagy Gráboc szerb zárda a budai püspökség területén. Irta Kraszics V. (1881. 126 k. 26-38 l.; 127 k. 58—79 l.; 128 k. 76—96 l.) 444
630. Gersics G: A hóditás, az annexio joga és a plebiscitum. (1881. 127 k. 1—44 l.) . . . 447
631. Rajkovics György: Radivojevics Arzen bácsi püspök és az ő szenvedései. (1881. 127 k 45-57 l.) 447
632. Rajkovics György: Ljubibratics tábornok életrajza. (1881. 128 k. 64—75 l.) 449
633. Knjezsevics Lázár: A bunyevácokról. (1881. 128 k. 102—118 l.) 449
634. Rajkovics György: Nesztorovics Uros István szerb paedagogus. (1882. 129 k. 1—18 l.) . 450
635. Szretykovics Pánta: Az 1073—1074-ik szerb-byzanc háboru okai. (1882. 129 k. 19—51 l.) 450
636. Sztojacskovics Lukács iskolaigazgató. (1882. 129 k. 130—136 l.) 450
637. Rajkovics György: Putnik tábornok és kora. (1882. 130 k. 1-11 l.) 451
638. Szandics Sándor: Musiczky Lukián püspök és költő apologiája. (1882. 130 k. 12—35 l.; 132 k. 92—107 l.) 451
639. Popovics V. István: Vrcsevics Vuk mesegyüjteménye a népitéletekről Kattaróban. (1882. 132 k. 108 124 l.) 451
640. Rajkovics György: Jaksics Danilo aradi szerb püspök 1756-ban. (1883. 134 k. 1—14 l.) . 451
641. Jovánovics Milán dr.: Az izlam kultura és annak hatása a szerb népre. (1883. 134 k. 15—38 l.) 451

Lap

642. Ilijcs Dragutin: A szerb népköltészet hanyatlásának okai. (1883. 136 k. 1—22 l) . . 451
643. Milas Nikodem: Ciryll és Method szláv apostolok és a gör. kel. hitvallás igazsága. (1883. 136 k. 88-108 l.) 451
644. Gersics G : Kritikai tanulmányok a mai alkotmányelméletekről. (1884. 137 k. 1-41 l.; 138 k. 40—61 l.; 140 k. 147 l.) 451
645. Rajkovics György: Nenádovics Pál szerb metropolita. (1884. 137 k. 42—70 l.) 451
646. Szándics Sándor: Danicsics György szerb nyelvtudós. (1884. 139 k. 54 84 l.) 451
647. Pechan Antal horvát irodalomtörténete. (1884. 139 k. 112—123 l.) 451
648. Medics Mojo: Eddig nem ismertetett szerb népjátékok. (1884. 140 k. 48—66 l.; 141 k. 68—82 l.) 451
649. Ilijcs Dragutin: Rádicsevics Bránko szerb költő méltatása. (1885. 141 k. 55—67 l.) . . . 451
650. Magarasevics György: Danicsics György szerb nyelvtudós. (1885. 142 k. 1—21 l.; 143 k. 1—29 l.) 452
651. Szinisa: Nemanja István származása és uralkodásának első évei. (1885. 142 k. 22—49 l.) 452
652. Szándics Sándor: A Sztratimirovics család nemesi levele és családfája. (1885. 142 k. 112—119 l.; 143 k. 100—113 l.) 452
653. Risztics János: Szerbia és a magyarországi szerbek felkelése 1848—1849-ben. (1885. 143 k. 123—129 l.) 453
654. Popovics Mita: Atanackovics Bogoboj szerb iró levelezése. (1885. 144 k. 1—26 l.) . . 454
655. Kraszics Vladimir: Az orahovicai szerb zárda leirása. (1885. 143 k. 61—86 l.) 454
656. Szinisa: Hol laktak a szerbek mielőtt mai hazájukba kerültek a Balkánon. (1885. 144 k. 27—51 l.) 455
657. Musiczky Bránkó: Néhány adat Rájics történetiró és Musiczky püspök, költő életéről. (1885. 144 k. 75—80 l.) 455
658. Brankovics Lázár deszpota kézirata: Aranyszáju Sz. János homiliái. (1886. 145 k. 83—88 l.) 455
659. Gyórics Miklós: László magyar király. Történelmi tragoedia. (1885. 145 k. 89—105 l.) . 455

Lap

660. Novákovics Sztoján: Az utolsó Brankovicsok a történelemben és a néphagyományban. (1886. 146 k. 1—47 l.) 456
661. Szávics Milán: Senoa Ágost horvát regényiró méltatása. (1886. 146 k. 124—128 l.) . . 469
662. Szávics Milán: Lázárevics Lázár szerb elbeszélő munkáinak birálata. (1886. 147 k. 137—144 l.) 469
663. Neskovics Mita: Zmáj-Jovánovics Jován költő mint paedagogus. (1887. 149 k. 1—32 l.) . 470
664. Petrovics Mita: Bácsmegyei mocsarak. (1887. 149 k. 95—117 l.) 470
665. Magarasevics György szerb iró, a letopis megalapitója és első szerkesztője. (1887. 150 k. 1—29 l.) 470
666. Ruvárác Hilárion: Adatok a szerb történethez. (1887. 150 k. 53—77 l.) 470
667. Hadzsics Antal: Emlékbeszéd Szubotics János tudományos és irói munkásságáról. (1887. 150 k. 118—132 l.; 153 k. 84—97 l.) . . 472
668. Rajkovics György szerb iró és történetiró nekrologja. (1887. 150 k. 138—142 l.) . . . 475
669. Szinisa: Néhány szó Nemanja ipjáról, Borics bánról. (1887. 151 k. 40—47 l.) 475
670. Medics Mojo: Néhány szerb népjaték. (1887. 151 k. 83—89 l.; 152 k. 93—97 l.; 153 k. 98—104 l.; 154 k. 120—126 l.) 475
671. Vukityevics Gy. Miklós: A zombori szerb tanitóképző 75 éves jubileuma. (1887. 152 k. 112—125 l.) 476
672. Drágovics Zsivkó: Adatok Montenegró földrajzához. (1888. 153 k. 46—63 l.; 154 k. 64—77 l.; 155 k. 99—109 l.) 476
673. Lavrov munkája II. Péter Petrovics Nyegus életéről és költészetéről. (1888. 153 k. 102—124 l.) 476
674. Natosevics György szerb paedagogus nekrologja. (1888. 153 k. 146—162 l.) . . . 476
675. Hoernes Móric műve Boszniáról és Hercegovináról. (1888. 154 k. 127—135 l.) . . . 476
676. Maletics György szerb iró nekrologja. (1888 154 k. 142—162 l.) 476
677. Varadjanin: Emlékbeszéd Natosevics szerb paedagogus felett. (1888. 155 k. 49—77 l. . 476
678. Szinisa: Bela-Pavlimir és Tyehomil genealogiája. (1888. 156 k. 23—45 l.) 476

Lap

679. Karadzsics-Sztefanovics Vuk nyelvtudós és iró méltatása. (1888. 156 k. 120–139 l.) . . 476
680. Vitkovics Gábor: Vitkovics János életrajza. (1889. 157 k. 1–24 l.; 158 k. 30–58 l.; 159 k. 30–53 l.) 476
681. Kraszics Vladimir: A régi kéziratok titkos betüjegyeinek magyarázata. (1889. 157 k. 84–90 l.) 476
682. Gyukics A.: Birálat Vitkovics Gábor művéről „A sajkások története 1000—1872-ig. (1889. 157 k. 91—151 l.) 477
683. Kraszics Vladimir: A lepavinai zárda, adatok a szerb történethez. (1889. 158 k. 1—29 l.; 159 k. 1—29 l.; 160 k. 1–26 l.) . . . 477
684. Dimitrijevics Misa: Emlékbeszéd Gruics Nikánor szerb püspökről. (1889. 158 k. 107–115 l.) 487
685. Pavlovics István: Ismertetés Tallóczy Lajos munkájáról „Az ál-Brankovicsok". (1889. 159 k. 54—84 l.) 487
686. Szávics Milán: Emlékbeszéd Popovics Mita szerb-magyar költő felett. (1889. 159 k. 136—140 l.) 488
687. A budapesti Tökölyiánum ötven éves jubileuma. (1889. 159 k. 140—150 l.) 488
688. Gopcsevics Spiridion munkája: Makedonien und Alt-Szerbien (1889. 160 k. 102—116 l.) 488
689. Pavlovics István: A bolgárok irodalma. (1889. 160 k. 122—150 l.) 488
690. Magarasevics György: A szloveno-szerb grammatika kritikája. (1890. 161 k. 1—28 l.) . . 488
691. Gyukics A.: A titeli sajkás ezred az 1788—1791-iki osztrák-török háboruban. (1890. 161 k. 29—52 l.; 162 k. 69—104 l.) 488
692. A szerbek iskolái Magyarországban 1690-től 1900-ig. (1890. 161 k. 127–136 l.) . . . 488
693. Ignyátovics Jakab szerb iró és tudós életrajza és munkássága. (1890. 161 k. 137—145 l.) . 489
694. Zmáj-Jovánovics Jován ünneplése a Kisfaludy-társaságban. (1890. 162 k. 157—161 l.) . . 489
695. Ilijcs Dragutin: A szerb demokrácia a középkorban. (1890. 163 k. 1—28 l.; 164 k. 1—47 l.) 489
696. Zsivkovics Mita: Uti emlékek Belgrádtól Ráskáig. (1890. 164 k. 29—61 l.) 490
697. Ruvarac Dömötör: Az 1735-iki kongresszus képviselői és meghatalmazó irataik. (1891. 165 k. 20—55 l.) 490

Lap

698. Szávics Milán: Lázárevics Lázár novellái. (1891. 165 k. 115—123 l.) 492
699. Szávics Milán: Dojcsin Petár (Dóczy Péter) drámai költemény. (1891. 166 k. 25—59 l.) . 492
700. Drágovics Márk: Montenegró története a cetini aranybulla alapján. (1891. 167 k. 1—21 l.) . 492
701. Szimonovics Radivoj: Zsitomiszlics zárda Hercegovinában. (1891. 168 k. 1—26 l.; 169 k. 37—60 l.) 493
702. Szinisa: Uros II. Primislav alias Prvos, Prvoslav. (1892. 170 k. 1—23 l.) 493
703. Boskovics János: Levelek a szerb és horvát irodalomról. (1892. 170 k. 100—147 l.; 171 k. 37—97 l.) 493
704. Zsiváljevics: Kacsics-Miosics András szlovin költő. (1892. 171 k. 1—36 l.; 172 k. 1—43 l.; 173 k. 87—107 l.; 174 k. 125—155 l.) . . 493
705. Nedeljkovics Milán: Az izlam befolyása népének lelki életére és kulturájára. (1892. 172 k. 44—70 l.; 173 k. 108—128 l.) . . . 494
706. Milutinovics-Szerajlija Simon költő élete és munkái. (173 k. - 176 k.) 494
707. Novákovics Sztoján: Brankovics Mára szultána. (1893. 174 k. 1 35 l.) 494
708. Iványics Iván: A bunyevácokról. (1893. 175 k. 1—33 l.; 176 k. 1—25 l.) 498
709. Jirecsek Konstantin: Raguza követsége II. Katalin cárnőnél 1771 - 1775. (1893. 176 k. 148—161 l.) 504
710. Szinisa: Nemanja István harcai Byzanccal és Raguzával. (1894. 177 k. 1—35 l.; 178 k. 1—32 l.) 507
711. Szubotics Kamenko: Ruvarac Hilarion szerb történetiró. (1894. 177 k. 108—144 l.) . . 514
712. Golubszki Novák: Emlékek az 1848—1849-iki szerb revolutióból. (1894. 178 k. 127—152 l.; 179 k. 107 - 133 l.; 180 k. 118—135 l.) . 515
713. Az első szerb nyomdának 400 éves jubileuma Montenegróban. (1894. 178 k 153—156 l.) . 517
714. Radonics János: Dusán cár prizrendi templomának alapitási éve. (1894. 180 k. 74—86 l.) 518
715. Szubotics Kamenko: Az ujabb szerb történelem főbb forrásai. (1895. 181 k. 1—39 l.) . . 518
716. Rovinszki Pál: Milorádovics Mihály kéziratos moszkvai könyve. (1895. 181 k. 40—67 l.; 182 k. 75—87 l.; 183 k. 110—118 l.) . . 526

Lap

717. Brancsics-Derra Szerb-magyar nagy szótára. (1895. 181 k. 132—134 l.) 527
718. Radonics-Sztanojevics: Honi történelmi forrásaink méltatása. (1895. 182 k. 94—98 l.) . 527
719. Sztanojevics: Nemanja életiróinak forrásai. (1895. 182 k. 99—105 l.) 528
720. Ruvarac Dömötör: A szerb nép, szerb egyház, szerb irodalom története. (1895 182 k. 152—158 l.) 528
721. Ruvarac Dömötör: A szerb iskolák története Ausztriában és Magyarországon. (1895. 182 k. 159 l.) 529
722. Polit Mihály: Emlékbeszéd Rácski Ferencz történetiró felett. (1895. 183. k. 1—15 l.) . 529
723. Szubotics Kamenko: A szerb vojvodina és szerb egyházi autonomia eszméje a XVII. század végén. (1895. 183 k. 16—48 l.) 529
724 Radonics János: Milutin szerb király biographiája és autobiographiája. (1895. 183 k. 92—109 l.) 540
725. Sztanojevics Sztanoje: Danilo érsek genealogikus munkája a szerb uralkodókról és főpapokról a XIV.-ik századból. (1895. 183 k. 119—137 l.) 540
726. Szubotics Kamenko: Szerződések I. Lipót és a szerb nép között. (1895. 184 k. 1—12 l.) . 541
727. Sztanojevics St.: A szerb érsekek kronologiája Danilo érsek műve szerint. (1895. 184 k. 28—36 l.) 541
728. Vucsetics-Vukasszovics Vid: A délszlávok régi és mai halotti és temetési szokásai. (1895. 184 k. 54—68 l.) 541
729. Sztratimirovics György: Sztratimirovics Bogics hercegovinai meghatalmazott Bécsben 1737-ben. (1895. 184 k. 112—165 l.) 541
730. Hadzsics Antal: A letopis szerkesztője 1859—1895 bucsuszava és a közlemények kimutatása. (1896. 185 k. 1—219 l.) 541
731. Magarasevics György: Safarik P. J. emlékezete születésének száz éves évfordulója alkalmából. (1896. 186 k. 1—32 l.) 541
732. Szubotics Kamenko: Mily viszonyok hozták létre Safarzsik irodalomtörténetét? (1896. 186 k. 33—52 l.) 542
733. Magarasevics Gy.: Safarik P. J. levelezése Dragoszávljevics Ádámmal. (1896. 186 k. 53—75 l.) 542

Lap

734. Magarasevics Gy.: Az ujvidéki szerb gimn. védelmezi Safarikot 1824-ben. (1896. 186 k. 76—84 l.) 542
735. Vrhovác Radivoj: Safarik és a szerb nyelv. (1896. 186 k. 85—112 l.) 542
736. Gyorgyevics-Tomics: Safarik P. J. élettörténete. (1896. 186 k. 113—233 l.) . . . 542
737. Mijátovics-Cseda: Szerb vonatkozások a román történelemből. (1896. 187 k. 1—36 l.) . 542
738. Mándics Tivadar: Emlékek a mi nemzeti-egyházi életünkből. (1896. 187 k. 188 k. 191 k. 198 k. 199 k.) 543
739. Arany Toldijának szerb forditása Zmáj Jovánovics Jánostól. (1896. 187 k. 77 l.) . . . 543
740. Danicsics György és Boskovics János levelezése. (1896. 187 k. 188 k. 190 k. 198 k.) . 543
741. Magarasevics György: Dragoszávljevics Ádám szerb iró. (1896. 188 k. 189 k. 190 k. 193 k.) 543
742. Vukityevics György: Vajjon Miroszláv humi herceg fivére-e vagy unokaöccse Nemanjának? (1897. 189 k. 1—28 l.; 191 k. 171 l.) . . 543
743. Hadzsics Antal: Saptyánin Milorád szerb iró. (1897. 190 k. 1—23 l.) 543
744. Milityevics Gy. M.: Obrenovics Mihály szerb fejedelem az ő titkárának emlékiratában. (1897. 190 k. 164 l.) 544
745. Sztratimirovics György: A gör. kel. egyház keletkezése és sorsa a Kattarói öböl területén. (1891. 191 k. 182 l.) 544
746. Gyorgyevics János: Utazás Krimbe 1887-ben. (1897. 192 k. 1—48 l.) 544
747. Vucskovics János: Nikolajevics György metropolita. (1897. 192 l. 49—99 l.) 544
748. Karadzsics St. V.: Holttestének átszállitása Belgrádba és temetése. (1897. 192 k. 145—156 l.) 544
749. Králjevics Márkó, szerb hősdalok magyar forditása Margalits Edétől. Brancsics birálata. (1897. 192 k. 157—165 l.) 544
750. Magarasevics György: A szerb iskolák multjából 1857-ig. (1898. 193 k. 1—27 l. 194 k. 1—41 l.) 544
751. Gyukics Á.: A titeli határőrvidéki sajkás ezred szervezete 1848-1849-ben. (1898. 193 k. 28—54 l.; 195 k. 152—163 l.; 198 k. 131—138 l.) 550

Lap

752. Dragovics Márk: Adatok Montenegró történetéhez Albániához való viszonyát tekintve. (1898. 193 k. 103—126 l.) 550
753. Ubavkics Milán: A szerbek története honi és külföldi források alapján. Bírálat. (1898. 194 k. 144—157 l.) 553
754. Hodinka Antal: A bosnyák diakovári püspökség történetéből. Ismertetés. (1898. 194 k. 166 l.) 555
755. A guszla és guszlárok, szerb zeneművészeti történelmi adatok. (1898. 195 k. 1—38 l.; 196 k. 91—104 l.; 198 k. 123—130 l.) . . . 555
756. Magarasevics Gy.: Az 1847-iki szerb irodalmi tevékenység emléke. (1898. 195 k. 39—97 l.) 556
757. Kosztics Dragutin: Titkos irás a régi szerb iratokban. (1898. 195 k. 198—199 l.) . . 557
758. Szirku Polychromius: Régi szerb illusztrált kéziratok. (1898. 196 k. 1—44 l.; 197 k. 1—54 l.) 557
759. Tomics Simon: Safarik P. J. irodalmi és tudományos tevékenysége. (1899. 197 k. 55—85 l.; 198 k. 1—30 l.; 199 k. 88—118 l.; 200 k. 111—134 l.; 201 k. 102—120 l.) . 557
760. Vuletics-Vukasszovics Vid: A boszniai és hercegovinai mohamedánok halotti és temetési szertartásai. (1899. 197 k. 143—159 l.) . . 567
761. Jágics V.: Dobromir evangeliuma a XIII-ik századból, ó-macedoniai nyelvemlék. (1899. 197 k. 159 l.) 567
762. Ruvárác Dömötör: Adatok a karlócai metropoliták és a szerb püspökök történetéhez. (1899. 119 k.) 567
763. Karadzsics-Sztefánovics Vuk: A szerb nyelv nagy szótára. III. kiadás. Ismerteti Vrhovác Radivoj. (1899. 198 k. 148—153 l.) . . . 569
764. Margalits Ede: A rigómezei szerb hősdalok fordítása. Ismerteti Gresics János. (1899. 198 k. 154 155 l.) 569
765. Jaksics Milutin: Jovánovics Vince; adalékok a metropolitaság történetéhez. (1899. 199 k. 1—50 l.; 200 k. 95—110 l.; 203 k. 218—261 l.; 204 k. 170—234 l.) 570
766. Karadzsics-Sztefánovics Vuk összegyüjtött nyelvtani és polemikus iratai. (1899. 200 k. 150—169 l.) 570

Lap

767. Maretics T. horvát-szerb nyelvtanának bírálatos ismertetése. (1899. 200 k. 170—186 l.; 201 k. 174—185 l.) 570
768. Radonics Iván: Adatok a szlovén ujjászületés történetéhez e század elején. (1900. 201 k. 31—66 l.) 571
769. Brancsics Blagoje: Petőfi Sándor költészetének méltatása, költeményeinek szerb fordítása. (1900. 202 k. 1—48 l.) 573
770. Danicsics és Boskovics levelezése. (1900. 202 k. 83—104 l.) 573
771. Nedics Lyubomir: Nenádovics P. Ly. mint iró. (1900. 203 k. 262—295 l.) 573
772. Lehnel Walter: Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria. (1900. 203 k. 296—302 l.) 573
773. Thallóczy Ludwig: Wie und wann wurde Hervoja Grossvojvode von Bosnien? (1900. 203 k. 303—324 l.) 575
774 Szentkláray Jenő: A csanád egyházmegyei plébániák története. (1900. 203 k. 325—330 l.) 576
775. Margalits Ede: Horvát történelmi repertorium. Ismertetés. (1900. 203 k. 783 l.) 578
776. Kacsanovszky: Szerbia története a XIV. sz. közepétől a XV. sz. végéig. (1900. 203 k. 331—333 l.) 578
777. Jorga: Notes et extrais pour servir à l'histoire des croisades a XV. siècle. (1900. 203 k. 333—335 l.) 578
778. Milas Nikodem: Documenta spectantia historiam orthodoxae dioceseos Dalmatiae et Istriae a XV. usque ad XIX. saeculum. (1900. 203 k. 335—336 l.) 579
779. Grebenárovics-Kobliska: I. Nagy Uros szerb király története. (1900. 203 k. 336—338 l.) . 579
780. Thallóczy-Jireček: Zwei Urkunden aus Nord-Albánien. (1900. 203 k. 339—340 l.) . . . 579
781. Gelcich Guiseppe: La Zedda e la dinastia dei Balšidi. (1900. 203 k. 340—341 l.) 580
782. Kovacsevics Ljuba: Egy két kérdés Nemanja Istvánról. Adalék a XII. századbeli szerb történelmi források kritikájához. 1900 k. 203 k. 342 l.) 580
783. Mandics Tivadar: Emlékek a szerbek egyházi és nemzeti életéből 1861—1867. (1900. 204 k. 1—75 l.) 580

Lap

784. Gyukics Á.: A titeli határőr sajkásezred szervezete az 1848—1849 forradalom idejében. (1900. 204 k. 100—129 l.) 581
785. Dr. Vojnovics Lujo gr.: Raguza és az ozmán császárság 1365—1482-ig. (1900. 204 k. 310—320 l.) 591
786. Poparics Báré: A horvátok tengeri haderejéről a nemzeti uralkodók idejében. (1900. 204 k. 320—327 l.) 592
787. Cseljkov: A szerb királyság nemzeti egyháza önállósitásától fogva 1879—1896-ig. (1900. 204 k. 328—331 l.) 593
788. Jireček Konstantin: Die Bedeutung von Raguza in der Handelsgeschichte des Mittelalters. (1900. 204 k. 336—340 l.) 593
789. Vojnovics Koszta: A raguzai köztársaság céhei és ipartestületei a XIII—XVIII. században. (1900. 204 k. 240—242 l.) 593
790. Bogisics V.: Szerb toldalékok a XVII. sz. olasz iratokban. (1900. 204 k. 341—342 l.) . . 594
791. Borovszky Samu: A nagylaki uradalom története. (1900. 204 k. 343—346 l.) 594
792. Prelog Milán: A horvátok harcai Velencével. (1900. 204 k. 346—349 l) 594
793. Gyukics Á.: Kovácsevics Jován szenttamási plébános feljegyzései az 1848—1849-iki forradalomról. (1901. 205 k. 60—77 l.) . . . 595
794. Gavrilovics András: Szent Száva. (1901. 205 k. 86—89 l.) 596
795. Lipovsky A. L.: Szláv népek: a horvátok. (1901. 205 k. 98—103.) 596
796. Jireček R. J.: Das Gesetzbuch des serbishen Caren Stefan Dusan. (1901. 205 k. 108—111 l.) 596
797. Jaksics Milutin: A szerbek Magyarországba való 1690-iki beköltözésének természete és kiváltságaik. (1901. 206 k. 1—33 l.) . . 597
798. Vuletics-Vukasovics Vid: Feljegyzés egy 1651-ből való hercegovinai krónikában. (1901. 206 k. 77—79 l.) 598
799. Mitrovics Čedomil: Nomokanon der slavischen morgenländischen Kirche. (1901. 206 k. 88—97 l.) 598
800. Miletics Szvetozár nekrologja 1826—1901. (1901. 206 k. 120—125 l.) 598
801. Pávlovics Dragutin: A pozsareváci béke 1718-ban. (1901. 207 k. 36—48 l.; 208 k. 45—81 l.) 598

Lap

802. Tomics Ján: Baja-Nikolics Pivljanin szerb guerilla vezér 1685-ben. (1901. 207 k. 115—117 l.) 598
803. Ruvárác Hilárion: Töredékek sz. Száva első szerb metropolita életéből. (1901. 208 k. 1—45 l.) 598
804. Kovácsevics Ljubo: Istvánnak, a szerbek első koronázott királyának feleségei és gyermekei. (1901. 208 k. 126—130 l.) 598
805. Tomics Ján: Vázlatok a zengi uszkokok történetéből. (1901. 209 k. 18—42 l.; 210 k. 29—54 l.) 599
806. Sisics Ferdo: Hogyan lett Justianus byzanci császár szlávvá? (1901. 209 k. 108—111 l.) . 599
807. Ruvárác Hilárion: Némely nemzeti hagyományokról. (1901. 210 k. 1—12 l.) 600
808. Pauler-Szilágyi: A magyar honfoglalás kutfői. (1901. 210 k. 98—100 l.) 600
809. II. Péter Petrovics Nyegos nekrologja. 1813—1851. (1901. 210 k. 117—118 l.) . . . 600
810. Brancsics Blagoje: Vörösmarty Mihály. Ismertetés és szerb fordítások műveiből. (1902. 211 k. 1—39 l.) 600
811. Radonics János: Radenovics Pál grófról. (1902. 211 k. 39—63 l.; 212 k. 32—64 l.) . . . 600
812. Sztojkovics Szr. I.: A koszovói epos. 1389. (1902. 211 k. 108—112 l.) 608
813. Ruvárác Hilárion: Vukovics György szerb deszpota és Szkanderbég albán vezér 1444-ben. (1902. 212 k. 1—14 l.) 608
814. Tomics N. János: A szerb és albán főnökök találkozása Kutya albániai helységben 1614-ben. (1902. 212 k. 120—123 l.) 611
815. Jireček-Radonics: A románok Dalmácia városaiban a középkorban. (1902. 214 k. 52—77. l.) 611
816. Gyorics Miklós: Koszovo; eposz a rigómezei ütközetről 1389-ben. (1902. 215 k. 107—112 l.) 614
817. Tomics Ján: A párbaj a szerbeknél a XVI—XVII. században. (1902. 216 k. 1—27 l.) . 614
818. Mijátovics Csedomil: Ki volt Ilona királynő? (1903. 217 k. 1—30 l.) 615
819. Dudás Gyula: Az oktatásügy története Bács-Bodrogh megyében. (1903. 217 k. 104—110 l.) 616
820. Radonics Ján: Áttekintése az 1902-ik évi szerb és horvát történelmi munkásságnak. (1903. 217 k. 116—136 l.) 617

Lap

821. Pávlovics Dragutin: A kultura és a háboruk. (1903. 218 k. 1–25 l.) 617
822. Tomics Jován: A montenegrói felkelésről a moreai háboru kezdetével 1684-ben. (1903. 218 k. 43–59 l.; 219 k. 72–85 l.; 220 k. 72—84 l.) 617
823. Gyukics A.: Crnojevics III. Azen szerb patriarcha három levele. (1903. 219 k. 30—39 l.) . . 617
824. Pávlovics István: Az 1872-iki szerb egyházi és nemzeti kongresszus feloszlatása. (1903. 220 k. 53—72 l.) 617
825. Tomics Jován: Az ipeki patriarcha és az 1592—1614-iki keresztény mozgalmak a Balkán-félszigeten. (1903. 220 k. 93—96 l.) . . . 618
826. Markovics Péter: Szerbia és Magyarország viszonya 1331—1355-ben.) (1903. 221 k. 1—27 l.; 222 k. 16—52 l.) 618
827. Zecevics Milos: Decsáni István élete és uralkodása. (1903. 221 k. 97—98 l.) 618
828. Novákovics Sztojan: A szerb állam feltámadása 1804—1813. (1904. 223 k. 1—108 l.) . . 618
829. Radonics Jován: Adatok a magyarországi szerbek történetéhez a XVII.–XVIII. században. (1904. 223 k. 189–221 l.) 618
830. Zmaj-Jovánovics Jován szerb költő nekrologja. (1904. 226 k. 108–110 l.) 619
831. Jókai Mór magyar iró nekrologja. (1904. 226 k. 110–112 l.) 619
832. Drekálovics-Popovics Márk vajda: Az albánok élete és szokásai. (1904. 227 k., 1—32 l.; 228 k. 1—33 l.; 230 k. 41—79 l.) . . . 620
833. Kosztics Koszta: A régi szerb kereskedelem és ipar. (1904. 227 k. 98—106 l.) . . . 624
834. Turgenjev és Sztratimirovics István metropolita levelezése. (1904. 228 k. 68—121 l.) . . . 624
835. Ruvárác Hilárion: Adatok Szerbia történetéhez. (1905. 228 k. 1—11 l.) 624
836. Osztoics Tihomil: A szerb irodalom 1690—1783-ig. (1905. 229 k. 105—108 l.) 627
837. Surmin György: A horvát ujjászületés 1836—1843. (1905. 229 k. 109–110 l.; 231 k. 104—111 l.) 627
838. Ivics Alexa: Kitől és mikor kapta Vukcsics István boszniai vajda a „Szent Száva hercegének“ cimét? (1905. 230 k. 80—94 l.) . . 627

Lap

839. Zmaj-Jovánovics Jován irói méltatása. (1905. 231 k. 111—116 l.) 628
840. Strossmayer György diakovári püspök nekrologa 1815–1905. (1905. 231 k.) 628
841. Tkalcsics Iván horvát történetiró nekrologa. 1840—1905. (1905. 231 k. 128 l.) . . . 628
842. Vukicsevics Milenko: A szerb nemzet története, középiskolák számára. (1905. 232 k. 98—111 l.) 628
843. Ruvárác Hilárion szerb történetiró nekrologa. 1832—1905. (1905. 233 k. 106—120 l.) . . 628
844. Fra Grga Martics horvát költő nekrologa. 1822—1905. (1905. 233 k. 123—127 l.) . . . 635
845. Csurcsin Milán: Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur (1906. 235 k. 112—118 l) 635
846. Jacimirski: Szláv és orosz kéziratok a római bibliothekákban. (1906. 235 k. 118—120 l.) . 635
847. Surmin György: Gáj Lajos horvát ujságainak megindítása. (1906. 235 k. 120—123 l.) . . 636
848. Fra Grga Martics horvát eposzköltő életrajza. (1906. 235 k. 123—124 l.) 636
849. Szász Károly magyar költő életrajza és nekrologa. 1829—1905. (1906. 235 k. 137—140 l.) 636
850. Ruvárác Hilárion: Névtelen forrás Lázár knézről és Krajlevics Márkóról. (1906. 236 k. 1—18 l.) 636
851. Thallóczy Lajos: A bosnyák bánság kezdetéről a körmendi levéltár alapján. (1906. 236 k. 103—111 l.) 636
852. Tomics N. Ján: A zengi szerb menekültek, uskokok, történetéből 1604–1607. (1906. 237. 20—58 l.; 238 k. 20—69 l.; 239 k. 53–76 l.; 240 k. 50—71 l.; 241 k. 23—53 l.) . . . 637
853. Ivics Alexa: Wann wurden die Reliquien des serbischen hl. Sava verbrannt? (1906. 237 k. 107—113 l.) 637
854. Gyukics A. szerb történetiró nekrologa. 1844—1906. (1906. 237 k. 134—136 l.) 637
855. Kuzelja Zeno: Korvin Mátyás magyar király a szlávok népköltészetében. (1906. 238 k. 115—117 l.) 638
856. Smicsiklas Tádé: Strossmayer püspök élete és munkái. (1906. 239 k. 99—101 l.) . . . 639
857. Louis Leger: Le cycle épique de Marko Kraljevity. (1906. 238 k. 124—125 l.) 639

Lap

858. Iljinski G. A.: Kulin boszniai bán oklevele 1189. (1907. 241 k. 128–130 l.) . . . 639
859. Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajztörténelmi helynévtára. (1907. 243 k. 102—105 l.) 640
860. Thallóczy-Áldásy: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. (1907. 243 k. 106—113 l.) 641
861. Rádonics János: Ruvarac Hilárion szerb történetiró. (1907. 244 k. 1—21 l.; 245 k. 51—70 l.) 642
862. Markovics Vazul: Raguza viszonya Szerbiához 1358—1362-ig. (1907. 244 k. 54—71 l.) . . 642
863. Ivics Alexa: Pavlovics Radoszáv boszniai nagyherceg. (1907 245 k. 1—31 l.; 246 k. 24—46 l.) 643
864. Smicsiklas Tádé: Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. (1907. 245 k. 100—105 l.) 656
865. Gruics Nikanor szerb püspök önéletrajza. (1907. 245 k. 107—112 l.) 656
866. Sisics Ferdo: Kálmán király és a horvátok 1102-ben. (1907. 246 k. 106—111 l.) . . 656
867. Peanisevics Fülöp János: A rokonsági és atyafiságí elnevezések szótára a szerbeknél. (1907. 246 k 111—114 l.) 656
868. Thallóczy Lajos: Két-három kérdés Beriszló István deszpota életéből. (1907. 246 k. 114—116 l.) 658
869. Nikánor nisi püspök: Raguza a multban és a jelenben. (1907. 246 k. 118–119 l.) . . . 660
870. Hlapecz-Gyorgyevics Julia: Monaszterly János szerb vicevojvoda. (1908. 247 k. 1—25 l.; 248 k. 25—48 l.) 660
871. Popovics Pál: Vujics Joakim szerb iró élete. (1908. 247. k. 48–64 l.; 248 k. 49–65 l.) . 665
872. Hangi Antal: A boszniai és hercegovinai mohamedánok életmódja és szokásai. (1908. 249 k. 65—68 l.) 665
873. Novákovics Sztoján: A bolgár-szerb háború 1885—1886-ban. (1908. 249 k. 77—79 l.) . 665
874. Stefánovics Vilovski: Belgrad unter der Regierung Kaiser Karls VI. 1717–1739. (1908. 249 k. 79 81 l.) 665
875. Sztojkovics Szr. J.: Kraljevics Márkó; irodalomtörténeti tanulmány. (1908. 249 k. 81—84 l.) 665

Lap

876. Novákovics Sztoján: Karagyorgyevics korának alkotmányos kérdése és törvényei 1805—1811. (1908. 249 k 88—91 l.) 665
877. Gyorovics Vladimir: A szerb népmesék némely forrásairól. (1908. 250 k. 15—41 l.) . . . 665
878. Gavrilovics Mihály: Obrenovics Milos és Karadzsics-Stefanovics Vuk. (1908. 251 k. 1—27 l.; 252 k. 45—108 l.) 665
879. Osztoics Tihomil: Zmaj-Jovanovics János és Rajkovics György. (1908. 251 k. 48—80 l.; 252. 1—44 l.) 665
880. Szentkláray Jenő: A szerb monostoregyházak Délmagyarországban. (1908. 251 k. 93—98 l.) 665
881. Sztanojevics Sztanoje: A szerb nemzet története. (1908. 251 k. 98—101 l.) 667
882. Lovrics Bozso: Bukovác Vlahó horvát festő élet- és jellemrajza. (1908. 251 k. 109—114 l.) 667
883. Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. (1909. 253 k. 73—76 l.) 667
884. Murko M.: Geschichte der älteren slavischen Litteraturen. (1909. 253 k. 81—85 l.) . . 669
885. Ivics Sándor: A magyarországi szerbek történetéből 1459—1502-ig. (1909. 254 k. 20—43 l.) 669
886. Sztratimirovics István szerb metropolita irodalmi dolgozatai. (1909. 254 k. 56—58 l.) . 677
887. Gruics Radoszláv: Hol van alapja a mi nemzeti-egyházi kongresszusainknak? (1909. 254 k. 58—60 l.) 677
888. Novákovics Sztoján: Byzanci méltóságok és cimek a szerb országokban a XI.—XV. században. (1909. 254 k. 60—63 l.) . . . 678
889. Hadzsi Koszta dr.: Válasz a román metropolia panaszára a szerb zárdákért való pörben. (1909. 254 k. 63—64 l.) 678
890. Zecsevics Milos: Vojinovics Vojiszlav harca Raguzával 1358—1363. (1909. 255 k. 70—71 l.) 678
891 Gruics Radoszláv: A bigamia és polygamia a régi szerbeknél. (1909. 255 k. 30–43 l.; 257 k. 49—66 l.) 678
892. Ivics Alexa: Adatok Rájics Jovan szerb történetiró életrajzához. (1909. 255 k. 51—60 l.) 678
893. Sztanojevics Sztanoje: A délszlávokról a VI.—VIII. században. (1909 255 k. 61–63 l.) . 678
894. Stefánovics Vilovski: Belgrad während des Krieges Oesterreichs und Russlands gegen die Pforte 1787—1792. (1909. 256 k. 72—73 l.) . 678

Lap

895. Hranilovics János: Okrugics kiadatlan eposza Dojcsin Péterről (Dóczy Péter). (1909. 257 k. 1—16 l.) 679
896. Gruics Radoszláv: Szerb iskolák 1718-1739 közt. (1909. 257 k. 70-72 l.) 679
897. Gavrilovics Mihály: Obrenovics Milos 1821—1826-ig. (1909. 257 k. 72—74 l.) . . . 679
898. Vojnovics Lujo: Raguza bukása 1806—1815. (1909. 257 k. 75—77 l.) 679
899. Pergosics Iván Verbőczy tripartitumának horvát fordítása 1574-ben. (1909. 257 k. 77—79 l.) . 679
900. Ivics Alexa: A szerbek története Magyarországban 1502—1518-ig. (1909. 258 k. 20—39 l.; 259 k. 39—58 l.; 260 k. 1—18 l.) . . . 679
901. Karadzsics-Sztefánovics Vuk levelezése. (1909. 258. k. 65—76 l.) 693
902. Szofrics Pál: Három adat a szerb néplélek megismerésére. (1909. 258 k. 82—86 l.) . . . 693
903. Borovszky Samu: Bács-Bodrog vármegye monographiája. (1909. 258 k. 86—88 l.) . . 693
904. Rádics Dusán: Vitkovics Mihály életrajza. (1909. 258 k. 89—90 l.) 693
905. Radojcsics Miklós: A Vardar melletti Proszek vár némely birtokosairól. (1909. 259 k. 1—19 l.; 260 k. 32—40 l.) 693
906. Sisics Ferdinand: Dalmácia és Kálmán magyar-horvát király. (1909. 259 k. 75—77 l.) 693
707. Ivics Alexa: A Szerbek beköltözése Horvátországba és Szlavoniába 1580. (1909. 259 k. 85—86 l.) 695
908. Zagorsky V.: Francois Racki. (1909. 260 k. 61—65 l.) 695
909. Pandurovics Simon: A délszlávok halotti tora. (1909. 260 k. 65—66 l.) 695
910. Szentkláray: Mercy Claudius Florimund. (1909. 260 k. 74—79 l.) 695
911. Ivics Alexa: A szerbek történetéből Magyarországon 1528—1558-ig. (1910. 261 k. 51—70 l.; 262 k. 51—70 l.; 263 k. 22—33 l.; 264 k. 25—36 l.; 267 k. 24—36 l.; 268 k. 1—15 l.; 281 k. 13—33 l.; 282 k. 13-28 l.) . . . 696
912. Tomasics Miklós: A horvát királyság államjogának alapjai. (1910. 263 k. 66—70 l.) . . 712
913. Gerics Vazul: Orosz uralkodók 12 levele a szerb zárdákhoz. (1910. 265 k. 80—82 l.) . 714

Lap

914. Maretics T.: A mi népepikánk. (1910. 266 k. 67—73 l.) 714
915. Thallóczy Lajos: Bosnyák és szerb élet- és nemzedékrajzi tanulmányok. (1910. 266 k. 76—81 l.) 715
916. Gyurgyevics Márton: Boszniai emlékirat. (1910. 267 k. 72—74 l.) 715
917. Ivics Alexa: Uj adatok Cilley Katalin grófnéről. (1910. 268 k. 45—49 l.) 715
918. Vrcsevics Vuk: A hercegovinai zárdák a török kormányzat idejében. (1910. 269 k. 1—31 l.; 270 k. 39—77 l.) 716
919. Bösendorfer József: Vázlatok Szlavonia történetéből. (1910. 269 k. 62—66 l.) 716
920. Gruics R. M.: A szerbek kiköltözése Topuszkóból. (1910. 271 k. 1—9 l.) 719
921. Pavlovics M.: Szerbia az utolsó osztrák-török háboru idejében 1788—1791. (1900. 271 k. 59—62 l.) 719
922. Brancsics Blagoje: Petőfi néhány költeményének szerb fordítása. (1911. 273 k. 28 38 l.) 720
923. Marcali Henrik: Ungarische Verfassungsgeschichte. (1911. 273 k. 64—66 l.) 720
924. Horváth Károly: A zengi uszkokok történetének okmánytára. (1911. 273. k. 66 l.) . . 721
925. Dr. Karácsony Imre: Evlija Cselebi magyarországi utazásai 1664—1666. (1911. 274 k. 60—63 l.) 721
926. Radonics János: Gyakovics Izaiás szerb metropolita életrajza. (1911. 274 k. 69—70 l.) . 721
927. Ruvarac Dömötör: Szuvarov Makszim levelezése Petrovics Makszim metropolitával. (1911. 274 k. 70—71 l.) 722
928. Anasztaszijevics D. N.: Nemanja halálozásának éve. (1911. 275 k. 65—67 l.) . . . 722
929. Ruvarac Dömötör: Kisérletek Brankovics György krónikájának kinyomatására. (1911. 275 k. 74—75 l.) 723
930. Gyorovics Vladimir: Musiczky Lucián püspök és költő életrajza. (1911. 276, 277, 278—280 k.) 724
931. Karaszka József: Kosztics Lázár szerb költő emlékezete. (1911. 276 k. 51—61 l.) . . . 724
932. Radonics János: Gróf Brankovics György és kora. (1911. 277 k. 74—75 l.) 724

Lap

933. Horváth Károly: Új történelmi adatok Albánia történetéhez a római levéltárakból. (1911. 277 k. 74—75 l.) 725
934. Zeremszki Hilárion: Szerb kolonia Erdélyben a XV—XVI. században. (1911. 277 k. 75—76 l.) 725
935. Jireček Konstantin: Geschichte der Serben bis 1371. (1911. 278 k. 68—80 l.) 725
936. Manojlovics Gábor: Tanulmány Konstantinus Porphyrogenitáról (1911. 280 k. 71—74 l.) . 725
937. Radojcsics Miklós: Sztojacskovics Alexander mint történetiró. (1911. 280. k. 71—74 l.) . 729
938. Ruvarac Dömötör: Két elfelejtett szerb iró. (1911. 280 k. 74—75 l.) 731
939. Ilics Alexa: Jovánovics Péter belgrádi metropolita 1833 1859-ig. (1911. 281 k. 78 l) . 731
940. Strohál Iván: A tengermelléki városok és községek statutumai. (1911. 281 k. 73—74 l.) . 731
941. Resetár Milán: Die Serbo-Kroatischen Kolonien Süd-Italiens. (1911. 284 k. 71—73 l.) . 731
942. Jaksics Milutin: Ki végezte az egyházi itélkezést a karlócai egyházmegyében kezdettől máig. (1912. 285 k. 50—69 l.; 286 k. 31—42 l.) 732
943. Marcochia Giacomo: La legenda di Diocleziano in Dalmacia e nel Montenegro. (1912. 285 k. 103—104 l.) 732
944. Novákovics Sztoján: A Nemanja családbeli szerb uralkodók székhelyei. (1912. 285 k. 106 - 108 l.) 732
945. Jireček Konstantin: Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. (1912. 285 k. 108—109 l.) 734
946. Tomics János: Petrovics Vazul montenegrói metropolita első oroszországi utja 1754—1756-ban. (1912. 285 k. 109—110 l.) 734
947. Zsupánics Niko: A zsumberaki és marindoli szerbek Krajnában. (1912. 286 k. 83—85 l.) 734
948. Gróf Vojnovics Lajos: A raguzai nagy földrengés 1667-ben. (1912. 247 k. 40 - 57 l.; 288 k. 52 - 69 l.) 735
949. Szkorjács Izidor: A zágrábi theologusok és Gáj Lajos. (1912. 287 k. 77—79 l) 735
950. Jelics Lukács: A szent keresztről elnevezett udvari kápolna Ninben. (1912. 288 k. 89—91 l.) 735
951. Vukicsevics Milenko: A szerb nemzet története képben és irásban. (1912. 288 k. 91—95 l.) . 735

Lap

952. Gyorgyevics Vladan: Montenegró és Ausztria a XVIII. században. (1912. 289 k. 84—91 l.) 735
953. Kosztics Mita: Orosz-szerb könyvkereskedés Mária Terézia korában (1912. 290 k. 84 l.) . 735
954. Sztefánovics Vilovszki T.: Belgrád István deszpota, Lázár cár fia, után. (1913. 294 k. 66—80 l; 295 k. 61—77 l.) 735
955. Cassandri Pietro: Szerb hősdalok orosz fordítása. (1913. 294 k. 90—95 l.) 736
956. Blagojev N. T.: A bogomilek jogi és társadalmi nézetei. (1913. 294 k. 95—97 l.) . . 736
957. Jovánovics Szlobodán: Gr. Andrássy Gyula. (1913. 295 k. 47—60 l.; 296 k. 46—62 l.) . 736
958. Radonics János: A modern Horvátország politikai és kulturális fejlődése. (1914. 297 k. 40—64 l.; 298 k. 18—41 l.) 736
959. Thallóczy-Horvát Sándor: Alsó-Szlavoniai okmánytár. (1914. 297 k. 108—112 l.) . . . 736
960. Andreev V. A.: Mladenovics Sofron szerb szerzetes Oroszországban. (1914. 297 k. 112—116 l.) 739
961. Pávics Armin horvát iró nekrologa. (1914. 298 k. 94—96 l.) 740

I.

Szerb évkönyvek. (Srpski Letopisi. 1825.)

1. Előszó. (Predslovje. 1825. 1 K. III—VI.) E folyóiratot 1824-ben szerb kereskedők áldozatkészsége alapitotta, az első kötet 1825-ben Budán jelent meg, az engedélyt Tumara Antal censor 1824 május 12-én adta meg ezen kijelentéssel: „exmissis deletis imprimatur.“ Az évkönyv célja a szerb kultura szolgálata; érdeklődni fog minden iránt a mi szlávokra vonatkozik az Adriai tengertől a Jegestengerig, a Balti tengertől a Fekete tengerig és legfőképen a mi a szerb irodalmat illeti: senkit sem fog támadni, mindenkinek lehetőleg hasznára fog lenni. A mi az irodalmi nyelvet illeti, a többséggel fog tartani. [Ennek értelme ez: Midőn az első szerb iskolákat hazánkban 1730-ban felállitották, nem voltak tanitóik. Kievből, Oroszországból, hoztak tanitókat, kik az elhanyagolt szerb népnyelv helyett egy irodalmi münyelvet hozták be az iskolákba és a szerb irodalomba, az ugynevezett szlaveno-szerb nyelvet, mely keveréke volt a délorosz, a régi szláv egyházi nyelv és a szerb népnyelv szavainak. Ezt a műnyelvet a nép nem igen értette, csak az iskolázott szerbek értették. 1814-ben Karadzsics Sztefánovics Vuk a népnyelvet akarta irodalmi nyelvvé emelni, ez nagy irodalmi harcot idézett fel: az uj irány 1847-ben teljes diadalt aratott. 1825-ben még a szlaveno-szerb irány volt az uralkodó, s igy a Letopis is ezzel tartott sokáig, mert kijelentette az előszóban, hogy a nyelv tekintetében a többséggel fog tartani. Karadzsics helyes nyelvujitási iránya mindinkább tért nyert és a szerb népnyelv 1847-ben teljesen kiszoritotta az irodalomból a szlaveno-szerb műnyelvet és igy a szerb évkönyv is ezen időtől fogva tiszta szerb népnyelven jelent meg. A folyóirat cime kezdetben „Srpske letopisi“ (szerb évkönyvek), utóbb „Novi srpski letopisi“ (Uj szerb évkönyvek), majd „Srpski letopis“ (Szerb évkönyv), végre „Letopis Matice Srpske“ (A szerb Matica, irodalmi társaság, évkönyve.) Nyomatott 1825—1864-ig Budán az egyetemi nyomdában,

1864—1914-ig Ujvidéken a szerb részvénytársasági nyomdában. Egy-egy kötet terjedelme átlag 10 nyomatott iv, 160 oldal, azonban vannak jóval terjedelmesebb kötetek is. A szerb évkönyvek szerkesztői: Magarasevics György 1825—1830 (1—20 köt.); Hadzsics-Szvetics János 1830—1831 (21—26 köt.); Sztamatovics Pál 1831—1832 (27—28 köt.); Pavlovits Tivadar 1832—1841 (29—55 köt.); Szubotics János 1842—1847 (56—79 köt.); Filipovics Simon 1848 (80 köt.); Szubotics János 1850—1853 (81—88 köt.); Ignjatovics Jakob 1854—1856 (89—93 köt.); Mladenovics Szubota 1856—1857 (94—96 köt.); Gyorgyevics János 1858—1859 (97—99 köt.); Hadzsics Antal 1859—1867 (100—112 köt.); Boskovics János 1870—1874 (113—118 köt.); Hadzsics Antal 1875—1895 (119—184 köt.); dr. Szávics Milán 1896—1911 (185—284 köt.); dr. Osztojics Tihomil 1912—1914 (284—298 kötet.)]

2. **Statisztikai adatok Európa államairól és az Osztrák-magyar birodalomról.** (1825. 1. k. 13—18 l.). Adelung és más német irók adai alapján összeállitva.

3. **A szerb papság névtára a karlócai és bácsi egyházmegyékben.** (1825. 1 köt. 3—21 l.)

4. **A szerb tábornokok és törzstisztek névtára** általában, a pétervaradi és sajkás ezredek tisztikara. (1825. 1. k. 21—25 l.)

5. **Hirneves szerbek életrajzi adatai. Báró Duka Péter és Teodorovics Drága János.** (1825. 1. k. 26—42. l.)

Báró Duka Péter de Kadar táborszernagy, született 1756-ban Eszéken, tanult Boroszlóban és Göttingában, 1770-ben visszatért Bécsbe, beállt katonának a határőrvidéki ezredbe és hadnagy lett az oláh-illyr ezredben, 1793-ben a Temesvárott székelő Alvincy ezredben őrnagy. A francia forradalom kitör ésekor a vezérkarban van és 1794-ben Inderlandnál nagy vitézségeért a Mária Terezia rendet és a bárőságot kapta. Mint vezérkari ezredes a Rajnánál, Itáliában és Németországban hadakozott, vitézségét és nagy tehetségeit Károly főherceg fővezér igen nagyra becsülte. 1799-ben general-major várparancsnok Temesvárott; 1805-ben Károly főherceg mellett a hadseregben altábornagy; 1805-ben a Bánságban főparancsnok; 1809-ben a magyar insurrectio szervezésével és vezényletével bizták meg, de ez csakhamar feloszlott, mert a hadjárat Ausztriára nézve szerencsétlenül végző-

jött. Az udvar Tatába menekült és I. Ferenc ide magá menté hívta, mert határtalanul bízott Duka nagy tehetségeiben és jellemében. 1813-ban táborszernagygyá lett és nagy befolyása volt ezen év nevezetes politikai eseményeibe s állandóan uralkodója mellett volt mint legbefolyásosabb tanácsadója; 1814-ben követi uralkodóját Franciaországba; a chatillioni kongresszusra őt küldik teljhatalmu megbizottul: részt vett Párizs ostromában és a párisi béke után I. Ferenccel visszatér Bécsbe, de 1815-ben uralkodója kiséretében ujra a harctérre megy. 1817-ben I. Ferenc bejárja birodalmát, kiséretében van Duka is, a ki különösen a katonai határőrvidéken kalauzolja.

Duka az összes ezen időben volt kongresszusokon nagy szerepet játszott és a külföldi uralkodók is elismerésül sok nagy kitüntetéssel elhalmozták, I. Ferenc pedig neki valamint Péter és István nevű fiainak és törvényes utódaiknak a magyar bárói méltóságot és a kadari birtokot adományozta. Meghalt 1822 dec. 29-én Temesvárott, hol 1823 febr. 1-én a székesegyházban Radivojevics Szinezius püspöki helynök német és szerb nyelven gyászbeszédet mondott felette, melyben kiemelte, hogy Duka Péter báró, a király bizalmasa, a hadvezér, miniszter és gavalier minden fényes tulajdonságát magában egyesitette.

Theodorovics Drága János kereskedő, első alapitója a (Srpske Letopisi) Szerb évkönyvnek, született 1765-ben Hercegovinában, meghalt 1848-ban. Nagy vagyont szerzett, a szerb iróknak Dositelj Obradovicsnak, Sztojkovicsnak, Szolaricsnak maecénása volt.

E szerb életrajzok irója a jegyzetben adatokat kér olvasóitól más jeles szerbek életére nézve, óhajtandónak tartja egy szerb Plutarchus-féle életrajzgyüjtemény kiadását, elősorolja azon kiváló szerb férfiakat, kiknek életrajzait megirandóknak tartja és felemliti, hogy Prodanovics altábornagy megirta az összes szerb generálisok életrajzit és hogy e kézirat megvan a karlócai levéltárban.

6. **Szent Vid napja és Rigómező.** 1825. 1. k. 43—50 l.) Elmélkedés a szerbeknek 1389. jun. 15-én, Sz. Vid napján, a Rigómezőn történt végzetes csatavesztéséről; az ismert történeti adatok felsorolása Lázár cárról és a hős Obilics Milosról. A jegyzetben felemliti az iró, hogy az elesett Lázár cár holttestét Prisztinában temették el; két év és nyolc hónap után átvitték holttestét Ravanica szerbiai zárdába, innét sokkal később elhozták a szerémségi Vrdnik nevü zárdába, melyet a nép Kis-Ravanicának nevezett el. Holttestе most is itt pihen.

7. **A szlávnép ivadékai a XIX-ik század harmadik évtizedében.** (1825. 1 köt. 51—63.) Engel, Dobrovszki, Pipanek, Dalamit, Gatterer művei alapján szól a szlávokról általában, a horvátokról és szerbekről különösen, ismerteti őshazájukat, vándorlásaikat, azután külön-külön minden szláv törzsről közöl statistikai adatokat a XIX. század harmadik tizedéből. Az adatok ismeretesek, ujat nem mond.

8. **A szláv népek jelleme általában.** (1825. 1. köt. 64—99 l.) A szlávokat az irók lenézik és gunyolják, jobban mint a zsidókat és cigányokat, nagyon kevesen méltányosak iránluk. Ludvig Péter János az aranybulláról irt művében (Vollständige Erläuterung der goldenen Bulle. Frankfurt 1742. 4. l. 1416.), ott hol arról szól, mi indította IV. Károlyt „dass er die windische oder die Slavonische Sprache den Kurfürstlichen Prinzen aufzugeben und anzubefehlen" – azt mondja: a választó fejedelemnek meg kellett volna előbb fontolni, mielőtt azt a parancsot kiadta, érdemes-e a kemény és müveletlen vend nyelvet megtanulni; és tényleg ezt a rendelkezését sokkal többen kinevették, mint helyeselték, mert a választófejedelem csakhamar szégyelte volna magát, hogy időt és szorgalmat pazarolt e rabnyelv (Knechtsprache) megtanulására, mivel a vendek már IV. Károly idejében annyira meg voltak vetve, hogy ugy tekintették őket, mint a rabokat és ebeket (gleich den Knechten und Hunden). Ezen felfogással szemben kétségtelen, hogy IV. Károly jól tudta, mért sürgeti a hercegeknél a szláv (lingua slavica) és az olasz nyelv megtanulását. Kérdés: mely szláv nyelvre vonatkozik IV Károly rendelete? Kétségtelenül a cseh nyelvre, mert ő cseh király is volt és anyja cseh nő volt. Vencel és Zsigmond tanultak csehül; I. Ferdinand fiait Csehországban Hazenbergi Horák János nevelte; Miksa császárról és királyról életirója emliti, hogy vendül beszélt; III. Ferdinand és II. József tudott csehül, ez utóbbi uralkodása elején ministereitől azt kérdezte: mely nyelvet kellene állami nyelvvé tenni, a németet-e vagy a szlávot? II. György szász választó fejedelem a vend nyelvet különösen szerette. (Dobrovszki: Slovanka 2. 7. 112—117 l. — Presl Krok I. 13. — Breton Illyr. und Dalmat. Pest 1816. 12. l.)

Taube Szlavonia leirásában 1777-ben mondja, hogy a szlavonok többnejüek és a gyermekek télen mezitláb járnak a hóban.

Gróf Teleky (Reisebeschreibung 1794.) szerint Szla-

voniának csak három városkája van: Eszék, Pétervárad és Pozsega, falvai olyanok, hogy a falu nevét is alig érdemlik. — Hát mik Pakrácz, Daruvár, Verőcze, Vinkovce, Ujgradiska, Brod, Belovár, Mitrovica, Karlócza, Ruma?

Hacquet (Miniatur Gemälde aus der Länder- und Völkerkunde. Pest 1816. Illyrien, Dalmatien, 13—15 l.) mondja: a szlávok igen bátrak, de türelmesen elviselik a legrutabb deszpotizmus igáját, mert fogalmunk sincs jobb sorsról. A szlávok, mint az ázsiaiak nagyobb része, dacára annak, hogy szeretnek fürdeni, nagyon piszkosak; szűk, piszkos, ganéjás szobácskában több család együtt lakik; a lopás köztük nagyon el van terjedve, különösen gyümölcsöt, ételnemüt lopnak, a tüzes szeszes italokat, bort, pálinkát szenvedélyesen szeretik; a szerb férfiak és nők, a rácok, egyaránt fajtalanok, vallási dolgokban türelmetlenek, nincs irodalmuk, nincsenek könyveik stb.

Dugonics András, piarista és pesti egyetemi tanár (nevéről ítélve szláv eredetű) nyiltan hirdeti gyűlöletét és megvetését az összes szlávok iránt és szóval és irásban szítja ellenök a gyűlölködést és üldözést. Előadásait rendesen igy kezdi: Procul abeste Slavi! Etelka cimű regényében (9.10 l) a „morva“ szót ebből származtatja „marha“; a 13—15. lapon gúnyolja Szvatoplukot és a szlávokat a Nagy-Sándor-féle diploma miatt; a 18. 19-ik lapon egysorba állitja az oroszokat és rusnyákokat a cigányokkal; a tót nyelv is cigány nyelv (460 l.) stb. Neki a szlávok éhes, kiélt, vézna alakok stb.

A Vaterländische Blätter (1812. 27-ik sz. Julius) a mármarosmegyei és beregmegyei rusnyákokról igy szól: Ezek jelleme olyan mint a többi szlávoké, de hibáik nagy durvaságuk és müveletlenségöknél fogva szembetünőbbek. Ravaszak, csalfák, tettetők, hálátlanok, vallástalanok, engedetlenek, nagyon buták és durvák, nagyon erkölcstelenek, házasságtörők, telve venerikus betegségekkel, a pálinkáért reszketnek s ugy leisszák magukat, hogy egészen öntudatlanokká lesznek.

Pölitz lipcsei egyetemi tanár (Weltgeschichte, Wittenb. 1813. I. 17 l.): „Ti németek ne felejtsétek el soha, hogy a szláv népek kelletlenül és csak kényszeritve hajoltak meg a német erények és vitézség alatt — ne felejtsétek, hogy oly nagy alakok, mint Husz és mások a mi német népünk ivadékai.“ (Tehát Husz is német?)

A Münchener Gelehrten Blätter (1819. szept. 71 l.) azt mondja, hogy itt van a babiloni nyelvzavar, mert

minden maroknyi népecske, a csch, lengyel, tót, oláh stb. már műveli nyelvét s ezen könyveket, drámákat irnak. Hová jutunk még?

Rotteck világtörténelmében (406-ik l.) az orosz nyelvet szolga nyelvnek (Knechtsprache) mondja.

Haumann Károly (Natür des Menschen. 1815. I r. 59—62. l.) azt mondja, hogy a szlávok egészen más elemekből vannak teremtve mint a németek; nem a szláv, hanem a német elem fog a világ végéig dicsően fennmaradni.

Krail a Mnemosynában (I. k. 21 l.) mondja, hogy Stajerországban mihelyt szláv lakta vidékre lép, a piszokról és az emberek arcára sütött szolgabélyegről azonnal megtudni, kik közé jutott, mert ezek arcára maga a természet rávéste a butaság ismertető jeleit.

Krome, gieszeni tanár, leirva Ausztria népeit I. Ferenc idejében (Erheiternder Hauskalender 1820) a szlávokról azt mondja, hogy rajtok azonnal szembetünik a hosszú szolgaság befolyása: durvák, közönyösek, piszkosak, erkölcstelenek, könnyelmüek, iszákosak, lusták, zárkózottak, tolvajok, álnokul alázkodók és ravaszak. Krome nyomban ezen kegyetlen jellemzés után mondja, hogy a szlávoktól nem tagadható el az állhatatosság, a test edzettsége és munkabirása, a mértékletesség és derült kedély, az egymás iránti vendégszeretet, a vitézség és szaporaság, és a hűség elöljáróik és szokásaik iránt — ezzel nyilt ellenmondásba jut önmagával.

Ezekkel szemben Prokopius és Bonifacius dicsérik a szlávok háladatosságát, szemérmetességét, házastársi hűségét. Minden népnél találni szegénységet és gazdagságot, tisztaságot és piszkot, józanságot és részegséget, jó erkölcsöt és erkölcstelenséget, mindenféle erényt és bünt, a szlávoknál ugy mint az angoloknál, németeknél, olaszoknál és pedig egyenlő mértékben.

Engel Dalmatiáról irt történelmi művében (277 l.) mondja, hogy a szlávoknál nagyobb tisztaságot talált mint a németeknél. Leske (Reise durch Sachsen. Leipzig 1785. 134 l.) mondja, hogy a szlávok felülmulják a németeket tisztaság tekintetében. A mi Krome vádját a szlávok iszákosságát illetőleg illeti, a németek sem jobbak: Lutter a németeket „Bierbäuche, gute Weinschlauche“ néven nevezi és nem fogy ki a németek korholásából, szerinte ezek: fajtalanok, durvák, csalók, haszonlesők, veszekedők és tolvajok. Legigazságosabb Leske, ki azt mondja: a vendek épen ugy és annyit isznak, mint a németek.

A szlávok szabadságszeretetét és büszke önérzetét dicséri Prokopius, Mauritius, Leo görög történetirók és Herder. Sokat szenvedtek tatároktól és századokon át töröktől, ez nem maradhatott befolyás nélkül jellemökre. Jellemi tulajdonságaikról Kollár János irt egy munkát: „A szláv nép jó tulajdonságairól“ (Dobre vlastnosti narodu slavanschego. Pest 1822.) Ezek: benső vallásosság, munkaszeretet, gondtalan és ártatlan vigkedély, nyelvök szeretete, ragaszkodás régi szokásaikhoz, társas egyetértő élet más népekkel. Az egyházban elharapódzott visszaélések ellen először is a szláv Husz emelte fel szavát; az ünnepeket és vasárnapokat gondosabban tartják meg mint más népek, ebben hasonlók az angolokhoz.

Munkaszeretetöket kiemeli Herder és mig más népek munkásságukban egyoldaluak, a szlávok egyaránt buzgón foglalkoznak földmiveléssel, iparral, kereskedéssel, házi kézműiparral, tudományokkal és irodalommal.

Gondtalan és ártatlan vigság jellemzi a szlávokat. Költő és énekes nép ez, a népköltészet oly virágzó és oly magas fokon áll, mint sehol másutt. Nemzeti történetöket ismeretlen népköltők megénekelték s hősdalaik keletkezésök óta maig élnek a nép között. Családi életök bensőséges, sok századokon át egy egy család négy öt ivadékon át egy fedél alatt vagyon- és házközösségben élt. Szeretik a társas mulatságokat, vendégségeket, melyekre alkalmul szolgál születés, lakodalom, halotti tor, a család védőszentjének (szvečar) ünnepe, templomi bucsu, aratás, szüret, kukoricafosztás, fonó stb. — mind e lakomákat népdalaik és hősdalaik éneklése teszi hangossá.

Ragaszkodnak anyanyelvökhöz és régi szokásaikhoz. Anyanyelvöket az egyházi életben is érvényre tudták juttatni s inkább elváltak a római egyháztól, mely a görög és latin egyházi nyelvet követeli, semhogy lemondjanak nyelvöknek egyházi használatáról. A bogumil eretnekségnek Boszniában a XII—XV-ik században is ez volt az oka.

A szlávok szeretnek más népekkel békességben és egyetértésben élni s általában békeszeretők. A régi szlávok sohasem viseltek hóditó hadjáratokat; ha kénytelenek voltak fegyvert ragadni, ezek védelmi harcok voltak szabadságuk és hazájuk vagy vallásuk megvédésére. Más népet soha sem illetnek gunynevekkel, ilyenek nincsenek is nyelvökben; ha idegen ajku hibásan beszéli nyelvöket, sohasem nevetik ki, soha sem gunyolják, örülnek a figyelemnek, ha idegen velök saját nyelvökön akar

beszélni és ugy tesznek mintha a hibát nem is vennék észre. A szlávokkal való együttélés, a történelem tanusága szerint, más népeket megszeliditett, földmivelésre, iparra kioktatott, kimüvelt.

9. **Tanintézetek és nevelőintézetek a szlávoknál.** (1825. I. 99—110 l.) Az oroszországi iskolák részletes ismertetése.

10. **Irodalmi rész.** (1825. I k. 110—148 l.) Herder erkölcsi elbeszéléseinek szerb fordítása (110—119 l.); költemények jóreszt Musitzky Lukiántól (120 - 131 l.); irodalmi levelek Obradovics-, Terlaics-, Szolarics-tól. (132—148 l.)

11. **Rövid bibliográfiai adatok a szlávok irodalmáról.** (1825. 1. k. 149—160.) A bécsi szerb ujság megszünt és igy itt kell tájékoztatást adni a szlávok irodalmáról. Az orosz irodalomból 19, a szerb irodalomból 37 iró rövid életrajzát és munkáikat közli.

12. **Az ujvidéki szerb gimnázium könyvtárának alapitása** (1825. 1. k. 162—163 l.) A városi polgárság adakozásából 1823 febr. 12-én ünnepélyesen megnyitották a gimnázium könyvtárát, mely ekkor 1500 kötetből állott. Ignjatovics Mózes tanár és könyvtárnok tartotta az ünnepi beszédet, megemlékezve hódolattal I. Ferenc császár- és királyról, kinek születésnapi évfordulóján történt a könyvtár megnyitása. Vladiszávlyevics Dömötör trieszti tanitó ez alkalomból ajándékozta az intézetnek Szolarics Pál értekezésének kéziratát: „A scythák és szarmaták azonossága, bebizonyitva a történelemből és Ovidius Naso pontusi leveleiből". Musitzky Lucián az intézetnek ajándékozta a szerb Terlaics Gergelynek, a szentpétervári egyetem történelmi tanárának, kéziratát azon ünnepi beszédéről, melyet a szentpétervári paedagogiai intézet megnyitásakor 1804-ben tartott. Itt közöltetik a beszéd szövege is.

13. **A Karadzsics-Sztefánovics Vuk.** (1825. 1 k. 169 l.) A halli irodalmi ujság 1823-ban hirt ad arról, hogy a jenai egyetem bölcsészeti kara szept. 24-én doktorrá avatta Karadzsicsot, ki egy értékes szerb-német-latin szótárt, szerb nyelvtant irt és több kötetben ősrégi szerb hősdalokat adott ki és kitől sokat várhatni a szerb nyelv és irodalom terén. Hősdalai 2-ik kötetét a szláv maecenásnak, az orosz gróf Petrovics-Rumjancov Miklósnak ajánlotta.

14. **A románok, helyesebben oláhok, állitólagos római eredete.** (1825. 1 k. 170—172 l.) Az „Allge-

meines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Litteratur für 1823. (III k. 5 l.) közöl egy értekezést: „Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer Italienisch-Slavischen Sprache folgt. Vom Rath. v. Halle 1823.“ Történelmi fejtegetés alapján kimutatja, hogy a románok (oláhok) római eredete nevetséges; az hogy magukat románoknak nevezik s nyelvökben sok a latin elem, erre nézve mit sem bizonyit. Sem a cincárok vagy grekovlahok, kocovlahok, sem a karavlahok nem rómaiak. A cigányok is magukat romei, románi nevezik, de azért nem rómaiak. A karavlahok, kiket némely iró románnak nevez, magukat mócz, muntán, moldován, fratuc néven nevezik. Már Sulzer figyelmeztet arra, hogy Flavius Vopiscus in Aurelium (cap. 39.) és S. Rufus in breviario rerum Romanarum mondja, hogy Aurelián császár látván, hogy Dáciát Rómának meg nem tarthatja, elrendelte, hogy az összes római koloniák hagyják el Dáciát és keljenek át a Dunán. A dáciai vlahok, kik a rómaiakat gyülölték, velök össze nem házasodtak és lehetőleg minden érintkezést velök kerültek, Dáciában maradtak. Nagyon sokáig viselték a római igát s innét a sok latin nyelvelem keverék beszédökben; románoknak csak annyiban nevezhetik magukat, hogy sokáig voltak a rómaiak szolgái s evvel nincs mit dicsekedniök.

15. **Egyházi és katonai névtár.** (1825. II k. 1—16 l. Censor: Petrovics György.) Szerb püspökök, archimandriták; a verseczi egyházmegye papsága; szerb tábornokok és törzstisztek; a bánsági és vlaho-illyr ezredek tisztikara.

16. **Szerb nemes családok Szerém vármegyében, Szlavoniában.** (1825. 2. k. 17 l.) Sztojcsevics, Mirkovics máskép Nenádovics, Ivánovics, Sakabent, Pulovicza, Sztaniszávljevics, Szecsujác, Andreovics, Mikovics, Mihájlevics-Suplajszki, Mihájlyevics, Avakumovics, Osztoics, Báics, Petrovics, Anasztászievics, Csupics avagy Prodánovics, Popovics, Radubiczki, Hádzsi, Márkovics, Rogulics, Milutinovics de Milovszki, Számfirovics, Iszaákovics, Mládenovics, Budimirovics, Novics, Papusz, Ránkovics, Julánecz avagy Julinácz, Jovánovics, Duka, Márkovics, Ilijcs de Zorlencz.

17. **Montenegróiak.** (1825. 2. k. 18 - 31 l.)

A mai Montenegro területére a szlávok a 6-ik század körül költöztek be és névleg elismerték a kelet-római császárság fenhatóságát. Zeta név alatt a Balsicsok uralma alatt állott s neve a történelemben először 1356-

ban Nagy Dusán szerb cár idejében fordul elő, mikor is szerb fohatóság alá kerültek. A rigómezei (1389) ütközet után Zetában a Balsicsok függetlenül uralkodtak és megvédelmezték függetlenségöket a törökök és velenceiek ellen. A Balsics család 1421-ben kihalt és Crnojevics István uj dinasztiát alapitott; 1516-ban II. György lemondott és a kormányt Basilius metropolitának adta át, és ettől az időtől több századon át a metropoliták (vladikák) theokratikus alapon kormányozták az országot, folytonosan harcolva a törökök ellen, kik hiába törekedtek Montenegrót leigázni. Midőn az albán és montenegrói csapatokkal a török ellen hősileg hadakozó Kasztriota-Szkenderbég 1467-ben meghalt, II. Muhamed elfoglalta Albániát és magáénak nyilvánitotta Montenegrót, de ezek sohasem hódoltak meg a töröknek, hanem folytonos harcok között megtartották szabadságukat, sőt a metropoliták gyakran szövetkeztek Velencével is a török elleni harcokra, mikor Velence elfoglalta a töröktől Cyprust, Krétát, Moreát. E harcokban Montenegro 1687-ben leverte a törökök boszniai és hercegovinai seregeit, a mely időtől fogva a törökök bosszuló hadjáratokat viseltek Montenegró ellen és Szulejman albániai pasa sok kárt tett bennök.

1697-ben Danilo Szcsepcsevics-Njegus Petrovics vladika uj dinasztiát alapitott. Nagy Péter orosz cár értesülvén a hős montenegróiak vitéz harcairól a török ellen, kikkel ő is hadakozott, követet küldött hozzájuk s levelében megdicsérvén hü ragaszkodásukat keresztény vallásukhoz és hazájuk szabadságához, magasztalta vitézségöket s felhivta őket, hogy segitsék a török elleni harcokban. Danilo 1702-ben a völgyekben lakó és keresztényből mohamedánná lett összes népséget (poturica) kiirtotta: ezzel kezdődött a törökség évtizedes kegyetlen harca Montenegró ellen. Achmet pasa seraszkier 1712-ben 60.000 emberrel indult Montenegró ellen, de teljesen szétverték seregét. 1714-ben Duman-Csuprilics pasa 100.000 emberrel jött Montenegró ellen, ez követe által megbeszélve nekik dicsérte nagy vitézségöket és felszólitotta a montenegroiakat, hogy kössenek vele békét. Ezek 37 vitézt küldtek a pasához a béke feltételeinek megbeszélésére; Csuprilics pasa ezeket börtönbe veti, és minden oldaláról megtámadta a rosszat nem sejtő montenegróikat, sokat leöldösött belőlök, falvaikat kirabolta és felgyujtotta, végül a 37 előkelő követet felakasztatta. Ezt a montenegroiak 1716-ban azzal torolták meg, hogy Csci-

csics pasát, Ljubovics béget és 77 előkelő törököt foglyul ejtettek, őket mind lefejezték és seregöket teljesen szétverték. Velence 1717 és 1718-ban a törökök ellen Albániában hadakozott, a metropolita őt 3700 harcossal segítette. 1727-ben Cseicsics-Bekir pasa nagy sereggel megtámadta Montenegrót, egész seregét szétverték, a vezér futással menekült, de Cesakovónál elfogták s lefejezték. V. Mehmet szultán 1732-ben Topal Oszman pasát nagy sereggel küldte Montenegró ellen, de ez a hadjárat és az utána következők sem győzték le a hegylakókat, kik mindvégig megőrizték szabadságukat, noha a török állhatatosan fölhatósági jogokat formált reájuk: Petrovics-Njegus Danilo vladika 33 évi uralkodása alatt dicsőségesen megvédelmezte népe függetlenségét.

Danilo gyenge utóda, Szava vladika, alatt 1767-ben feltünt egy kalandor Montenegróban, Mali Sztjepan (Kis-István), ki magát a meggyilkolt III. Péter orosz cárnak adta ki, meséje hitelre talált és mind halálig 1774-ig, a gyenge vladika mellett ő uralkodott és sok hasznos dolgot művelt; az ő tekintélyének volt köszönhető, hogy az 1768-iki borzasztó török támadást (120.000 török és 20.000 velencei) győzelmesen visszaverték. Péter vladika (1782-ben) uralkodásával uj korszak kezdődik. A szisztovai béke megfeledkezett Montenegróról, sem Oroszország sem Ausztria, kiket pedig segített a török elleni harcokban, nem gondoskodott arról, hogy Montenegro függetlensége ebben biztositassék, sőt kimondotta, hogy ez Törökországhoz tartozik, mely azt a janinai pasalukba osztotta be. A török hivatalnokok annyira gyötörték a hozzáférhető helyeken lakó montenegróiakat, hogy 1793-ban követséget küldtek Ali-pasához Janninába, kitől igazságot kértek, mert különben fegyvert ragadnak, hogy a rabságból megszabaduljanak. Ali látszólag jóakaróan hallgatta meg őket és megigérte, hogy fermánt küld nekik sérelmeik orvoslására, de ezzel egyidejüleg fegyveres csapatot is küldött, mely a legfontosabb pontokra igyekezett jutni. Péter vladika fegyverre szólitotta az összes népet; a harcra ürügyül szolgált egy határper Asze Musztafa és montenegróiák között. Asze megrohanta a montenegroiakat, de ezek széthajtották a törököket. E hirre Ali janinai basa, hogy időt nyerjen a fegyverkezésre, követeket küldött hozzájuk azzal, hogy ő a béke barátja, s velök is békében fog élni, ha évi 100.000 piaszter adót fizetnek neki. A vladika tisztában volt a török szándékával, kijelentette, hogy adót nem fizetnek, mert függet-

lenek s mindig készek hitökért és hazájukért fegyvert ragadni. Erre Oszman Muhamed Ogli pasa 2000 lovassal és egy janicsár csapattal Cetinje ellen indul, de a montenegróiak a hegyszorosokban tönkreverik seregét s Ogli néhány janicsárral Albániába menekült 1796 márc. 20-án. Ali janinai pasa nyomban nagyobb sereggel elküldte ellenök Nadir Murat béget, azzal, hogy minden montenegróit lekaszaboljon és a vladikát élve láncon hozza Janinába, hol ki fogja végeztetni. A vladika vitézeit és papjait a hegyekben összegyüjtötte és mind esküt tettek, hogy inkább meghalnak, semhogy török rabokká legyenek. Három napi heves harc után a törökök teljesen megverve elmenekültek — erre Ali pasa 1796 szept. 22-én maga jött 70 000 emberrel, hogy a hegylakókat kiirtsa. A montenegróiak visszavonultak, s midőn a török a hegyszorosokban azon helyre ért, hol aknáik voltak, ezeket felrobbantották, itt 36.000 török elveszett, a többi szétfutott és Ali csak 4000 emberrel tért vissza Janinába. Montenegro szabadsága meg volt mentve, és a török e szörnyü csatavesztés után jó időre felhagyott támadásaival.

Péter vladika nem csak fegyverrel védte meg hazáját, hanem azt törvényei által is rendbe hozta: 1796-ban katonai törvényt, 1798-ban az első polgári törvényt adta ki. Hogy hazáját a töröktől végleg megszabaditsa, orosz protektorátus alá helyezkedett és az orosz követ közbenjárására a porta elismerte Montenegró függetlenségét. 1805-ben Montenegró, orosz biztatásra, 10.000 emberrel betört a franciák illyr királyságába és azt a kattarói öbölig elfoglalták és egész Raguzáig előrenyomultak. Utóbb a franciák visszaszoritották a montenegróiakat hegyeikbe s ezek az 1809-iki békében Oroszország kivánságára az elfoglalt területeket visszaadták a franciáknak. Az illyr királyság bukása után 1813-ban a montenegróiak ujból elfoglalták az előbb emlitett területet, de az a campoformiói békében Ausztriának jutott.

Montenegró népe házközösségben él, az egyes falvak vagy kerületek harcosait saját vezéreik (vojvoda, knez, gubernator) vezetik a harcban. Értekező Montenegró előkelő családait névszerint felsorolja. (2. k. 22. 23. l. a jegyzetben), és megadja a statisztikát ezen országról 1820-ban (2. k. 30. 31. lap jegyzet) — eszerint Montenegro feloszlik 5 districtusra, (kerületre, nahijára), ezek több-kevesebb faluból állanak; a falvak száma 126, ezekben van 6075 ház, a lakóság száma 53 168. kik közt 13.292 harcos van. Veszély idején nemcsak a férfikorban

levők, hanem az öregek is fegyvert ragadnak, tekintet nélkül a korra, sőt 1795-ben midőn Mahmud Busaglia skutari pasával hadakoztak egy Lotocsics György nevü két lábára béna öreg is kivitette magát a sziklára s onnét órákig lövöldözött a törökre. (L. u. o. jegyzet). [A névtelen iró itt Montenegró történetének rövid vázlatát adja, tüzetesen megirta azt Andrics Miklós: Geschichte des Fürstenhums Montenegró 1853, magyarra forditotta Kunos Gy. Nagybecskerek 1890.]

18. **A szláv irodalom előmozditásának eszközei.** (1825. 3. k. 32—48.). Ezek a könyvtárak, akadémiák, tudóstársaságok, muzeumok, folyóiratok, hirlapok, nyomdák. Ismerteti az orosz, lengyel, cseh, morvaországi, tót, ausztriai, krajnai és szerb könyvtárakat. A tót könyvtárakról mondja, hogy nyilvános könyvtáruk nincs, magánkönyvtáruk kettő van, az egyik Pozsonyban az evangelikus lyceumban van, melyet Institoris-Mosóczi végrendeletileg hagyományozott a lyceumnak és gazdag cseh ősnyomtatványokban és régi kéziratokban, a másik Pesten van a Jankovics család birtokában, melyet a Ribajev családtól vett meg és sok értékes könyvet és iratot tartalmaz a tót irodalomra nézve.

Az akademiák, tudóstársaságok és muzeumok sorában elősorolja az orosz, lengyel és cseh ilynemü intézeteket. A tótokra nézve megjegyzi, hogy két irodalmi társaságuk van: a cseh-tót irodalmi társaság (Institut Literatury Česko-Slovenske) Pozsonyban, mely az evangelikus lyceummal kapcsolatos, alakult 1803-ban, megszünt 1813-ban; a másik a tót irodalmi társaság, alapitotta 1812-ben Lovih és Tabliczi.

A folyóiratok, hirlapok sorában elősorolja az oroszokat (20), lengyeleket (21), cseheket (5) és szerbeket; ezek sorában a Bécsben megjelenő szerb ujságot (Novine Srpske), melyet Davidovics Dömötör szerkesztett és 1822-ben megszünt; Davidovics szerkesztett 1815—22-ig egy szerb irodalmi almanachot is; végre a Srpske Letopisi folyóiratot, melyet 1825-ben Ujvidéken meginditott Magarasevics G. tanár.

Szláv nyomda van Oroszországban 39, Lengyelországban és Csehországban is szép számmal. Cirilbetüs szerb nyomda van Bécsben, Fiumében, a budai egyetemi nyomdában, Velencében, Lembergben és Lipcsében; szloven nyomda van Laibachban, Grázban, Klagenfurtban, Triesztben; horvát nyomda van Budán, Zágrábban, Eszéken, Velencében és Raguzában; Glagol-betüs nyomda van Romában a propaganda bizottság birtokában.

fordítása, eredeti és fordított versek; egy hosszabb ere-

Legrégibb irott szlav nyelvemlékek. (1825.

evangelium 1056-ból; felirat a tmutarakáni kövön 1068-ból; az ujjeruzsalemi zárda (Moszkva közelében) codexe 1075-ből; a gyerbatovi kodex 1076-ból a sztpétervári eremitage könyvtárban; Metislav Volodomirovics evangeliuma 1125-ből Moszkvában; Misztiszlav Volodomir fejedelem adománylevele a jouri zárdának Novgorodban 1128-ból; a moszkvai patriarchátus evangeliuma 1143-ból; a rodvedolski felirásos kő 1171-ből; a duni szláv felirásos kő 1223-ból; Metiszláv Davidovics fejedelem szerződése Riga városával 1229-ből; Jaroszláv fejedelem szerződése Novogorod városával 1265-ből; Jaroszláv törvényei, Ruskaja pravda, 1280-ból; Iván Alexandrovics szmolenszki fejedelem szerződése Riga városával 1330-ból, a legrégibb papirra irt codex; a laurenszki codex, legrégibb másolata Nesztor évkönyvének 1377-ből. — A szerb nyelvemlékek Ciril és Method bibliafordításának másolatai; szól a régi szláv betük kettős alakjáról, a glagol és ciril irásról, s azon nyelvjárásról, melyen a szláv apostolok bibliafordítása iródott és ismerteti ezek nyelvészeti sajátságait.

21. **Orosz irók rövid életrajzai és munkái** (1825. 3 k. 101—107 l.) 28 orosz iró ismertetése.

22. **A szerb irodalomban nevezetes férfiak levelezése.** (1825. 1 k. 107—121.) Terlaics és Obradovics levele 1807-ből.

23. **A szerb irodalom virágai.** (1825. 2. k. 121—125 l.) Szerb irók jeles mondásai a háladatosságról.

24. **Szolarics Pál a scythákról és szarmaták-ról szóló értekezésének előszava.** (1825. 2 k. 126—130. l.) Szolarics a scythák és szarmaták azonosságát vitatja Ovidius Pontusi levelei alapján; a kérdést kapcsolatba hozza a szlávok eredetének kérdésével és vitatja, hogy a szlovánok és jazigok egy ugyanazon nép. Az értekezés eredeti kézirata az iró nagybátyjának, a karlócai Dimics Jánosnak birtokában van; kéri ennek közlését vagy az ujvidéki gimn. könyvtárában való elhelyezését, mert fontosnak tartja a szlávok történetére nézve.

24. **Karadzsics szerb hősdalai.** (1825. 2 k. 130—133 l.) 1823-ban jelent meg 3 kötet a szerb népdalokból Lipcsében. A német irók és tudósok nagy lelkesedéssel

szólnak e páratlan szépségű népköltészetről (Gottingische Gelehrte Anzeigen 1823. 177. 178. sz.; Litterarisches Conversationsblatt; Allgemeine Litteraturzeitungen stb.) Goethe leforditotta németre a „Hasszan aga felesége“ cimű népdalt; Faber G. pedig leforditotta a „Maxim Cernojevics házassága“ cziműt, mely 1227 verssorból áll. Előszavában részletesen ismerteti a szerb népdalok szépségét és idézi erre vonatkozólag G. Grimm és más német tudósok és irók véleményét.

25. **Ismertetés Dobrovszki G. művéről:** Cyrill és Method szláv apostolok. Történelmi és kritikai tanulmány. 1823. (1825. 1 k. 134—137 l.)

26. **A verseczi egyházmegye névtára és a gradiskai és varasdi ezredek tiszti névtára.** (1825. 3 k. 1—15 l.)

27. **Vitkovics Mihály elődei.** (1825. 3. k. 16—27 l.) Vitkovics József egri főesperes szül. Egerben 1720, meghalt ugyanott 1769-ben aug. 4-én. Apja Péter katonatiszt volt. Ezek Vitkovics Mihály költőnek öregapja és dédapja. Vitkovics József a szláv nyelven kivül kitünően beszélt magyarul, görögül és latinul. Előbb Szegeden, utóbb Egerben volt plébános; az egri kath papneveldében mindig meg volt hiva a görög nyelvi vizsgára mint kitünő szakértő. Nagy tiszteletben állott nemcsak hivei, hanem az egész egri közönség előtt, mig 1752-ben Roma Dömötör szerb tanitó nem denuntiálta, hogy az egri szerbek a törökkel titkos összeköttetésben állanak és ebben Vitkovics József lelkész a vezérök. Vitkovics erről mit sem tudott. 1752 szept. 9-én szőlőjében foglalatoskodott, midőn a püspöki udvartól meghivást kapott, hogy ott délben jelentkezzék, amint oda jött Humbert udvari kanonok azzal fogadta, hogy államfogoly: „Pater Josephe! ideo huc vocatus est, quia est status captivus.“ Vitkovics védekezett, hogy ártatlan, de meg sem hallgatták s nem engedték, hogy haza menjen nejétől és gyermekeitől elbucsuzni, ügyeit rendezni, hanem kocsira rakva, őrség kiséretében, Budára vitték és a Csonka Toronyban börtönbe vetették. Ugyanekkor fogságba hurcolták három legelőkelőbb kereskedőt, Jorgovics Arzent, Dimics Lukácsot és Hodzsa Ádámot. Felesége nem tudta hova lett, azt hitte, hogy a püspöknél ebéden van, de midőn ez sem jött haza, elment oda érte, mikor meghallotta, hogy börtönbe hurcolták, jajveszékelve távozott; apját, a 102 éves Pétert, ki mint hadnagy I. Lipót alatt Egernél vitézül harcolt, a püspöki udvarból egyenesen kiutasitották. A négy foglyot a Csonka Toronyban külön-külön elzárták.

Vitkovics már két hónap óta volt a börtönben, midőn az őrtálló szerb katona bepillantva a vasrácsos ablakon szakálláról és papi ruhájáról felismerte, hogy szerb pap és kérésére, midőn ismét az őrségre a sor reákerült, papirost és irónt hozott neki. Vitkovics ezen kérte apját, hogy menjen egyenesen Bécsbe és kérje szabadonbocsáttatását, mert ő ártatlan. E levelet az őr egy pesti szerb kereskedőnek adta át, ki azzal egyenesen Egerbe utazott. A 102 éves Vitkovics Péter, a 80 éves Cveits Arzennal és egy Sarpe András nevű németül tudó ifjuval Bécsbe indultak. Bodianac Jefrem káplán az egész egri szerb hitközséggel a hajnali misén Isten áldását kérte az öregek utazására, hogy a fogságban ártatlanul sinlődőket kiszabadithassák. Bécsben a császári palota udvarán meglátta a két őszhaju öreget a 12 éves József trónörökös és megértvén tőlük jövetelök okát, maga vezette fel anyjához, Mária Teréziához, a ki kikérdezve őket jövetelök okáról és az egri harcokról, melyekben mindkét öreg résztvett, megigérte a foglyok szabadon bocsáttatását, és az öreg Vitkovics Péternek nyakára egy 16 aranysulyu aranyérmet akasztott s kisérőjének is egy kisebbet adott. A nagy arany érem dédunokájának Vitkovics János budai plébánosnak birtokában van. Midőn hazaérkeztek Egerbe, nagy volt az öröm. Báró Tamás egri kereskedő, a fogságban levő Vitkovics József barátja, Pestre sietett, hogy a foglyokat hazakisérje. 1753 pünkösd napján megjött a parancs, hogy szabadon bocsáthatók. A hazatérőket ugyszólván egész Eger népe fogadta, eléjök menvén lóháton és kocsin, lelkesen éltették a kegyes királynőt és Vitkovics József szerb plebánost. A fogság után még 17 évig élt köztiszteletben Egerben; meghalt 49 éves korában 1769 aug. 4-én. Két fia volt: Mihály, Eger város tanácsnoka, és Péter, utóbb egri szerb plebános.

Vitkovics Péter egri plébános, szül. 1754. jul. 20, Egerben, meghalt Budán 1808 január 24-én. Vitkovics Mihálynak, a szerb és magyar költőnek apja. A gimnáziumi tanulmányokat az egri jezsuiták intézetében végezte, azután Tinga kereskedő költségén Bécsben filozofiai tanulmányokat végez, Obradovics Dositelj hires szerb iró és tudós a görög és latin nyelvben oktatja; elaggott és szegénységben élő özvegy anyja iránti tekintetből elhagyva a további tanulmányokat 1774-ben visszatér Egerbe itt előbb káplán, 1776-ban pedig plébános lett. Az egri templom roskadozó állapotban volt, hiába kértek engedélyt hogy uj templomot épitsenek, mignem II. József Egerbe

jövén, a plébános kérelmére megnézte a roskadozó templomot, engedélyt adott az épitésre és kérte a szerbeket, hogy az uj templomban imádkozzanak érte. Vitkovics Péter gyüjtés utján felépitette az uj templomot. Egerben a görögök irigyen nézték a szerbek gyarapodását s a templomot maguknak követelték. A viszálykodásba belefáradva Vitkovics 1803-ban otthagyta Egert és Budára ment plebánosnak. Meghalt 54 éves korában Budán. Igen vendégszerető, a vig társaságot, éneklést kedvelő, a szegényeket, különösen a szegény tanulókat örömmel segitő és a tudományokért és irodalomért lelkesedő férfiu volt. Beszélt szerbül, magyarul, görögül, latinul és németül. Számos értékes egyházi beszédet és latin értekezést irt, több nyomtatásban is megjelent. Nagy könyvtára az 1810 aug. 24-iki nagy budai tüzvész alkalmával majdnem egészen elhamvadt. Putnik Mózes érsek és Zorics Stefanida feletti emlékbeszédei 1796—1807 nyomtatásban is megjelentek. Görögből szerbre forditotta Armenopolus Konstantin egyházi törvénykönyvét. Latin értekezése „Az igazságról és hazugságról" kéziratban maradt. Három fia és egy leánya volt: Mihály ügyvéd, a jeles szerb és magyar költő, Gábor kereskedő, János budai plebános és Katalin, Radenkovics Lázár szentendrei plebános özvegye. Apját Pétert Musiczky Lucián püspök, szerb költő szerb költeményekben megénekelte, melyek szövege itt közöltetik (28—30 l.).

28. **A lengyel irodalom ismertetése a legrégibb időktől 1825-ig.** (1825. 3 k. 31—51 l.) Ötvenhárom lengyel iró és költő rövid életrajza és munkáiknak felsorolása.

29. **Irodalmi rész.** (1825. 3 k. 52—121 l.) A hálátlanság. Gondolatok a nevelésről. Költemények. Seneca értekezése a barátságról és válogatott sententiái. Gessner idilljei. Obradovics és Terlaics levelei.

30. **Göthe forditása Kraljevics Márkó haláláról.** (1825. 3 k. 123—125 l.) Göthe Karadzsics gyüjteményéből leforditotta a „Kraljevics Márkó halála" cimü ősrégi hősdalt, és forditását közölte az: „Über Kunst und Alterthum von Göthe 1824" cimü munkában; e forditást átvette a Mnemosyne cimü folyóirat (1825. 26-ik sz.), melynek német szövegét a Letopis itt egész terjedelmében közli.

31. **Szerb népdal: Maxim Cernojevits házassága.** (1825 3. k. 126—128 l.) Karadzsics szerb grammatikáját Grimm németre forditotta. Az előszóban Vater

Severin János német nyelvész részletesen ismerteti a szerb népköltészetet, különösen ennek hősdalait s azután közli „A Maxim Cernojevics házassága“ című általa németre forditott hősdal egész szövegét. Vater ismertetését a szerb népdalokról a Letopis itt német nyelven közli, bő kivonatban.

32. **Jakob Teréz, irói néven Talvy** (3 k. 128 l.), Jakob udvari tanácsos és tanár leánya szerbből németre forditott több hősdalt Kraljevics Márkóról, és Karadzsics gyüjteményéből több lyrai népdalt, melyeket a szerbek női daloknak neveznek, mig a hősdalokat férfi daloknak hivják. E forditásokról a Letopis ismertetést igér. (L. 49. sz.)

33. **Szolarics munkái.** (1825 3 k. 128 132 l.) Vladiszávljevics Dömötör trieszti tanitó jelenti, hogy a korán elhunyt tudós Szolarics Pál kéziratait, melyek eddig le voltak pecsételve, felbontották és jelenti, hogy a kéziratok közt sok német nyelven irt munkája is van. A szerb nyelven irt kéziratok a következők: szerb nyelvtan; a szlávok eredete és régi története; szerb hieroglifok (a scythák, szarmaták és germanok őstörténete, ezek ősrégi neveinek és szavainak magyarázata); földrajz; költemények; értekezés az emberről; tanulmány a hitről, lélek halhatatlanságáról, az ember eredetéről stb.; Amerika felfedezésének története; önéletrajz.

34. **Terlaics megnyitó előadása a sztpétervári egyetemen.** (1825. 3 k. 132 136 l.) Berics Pál ügyvéd közli Terlaics Gergely tanárnak levelét anyjához, melyben leirja a sztpétervári egyetem jogi fakultásán 1806 aug. 31-én tartott első előadását, melyen a cár és az egész orosz cári udvar is jelen volt, valamint a beszélgetést, mely ez alkalommal közte és a cár közt lefolyt. Mikor a cár megtudta, hogy Terlaics szerb, megdicsérte mily jól beszél oroszul és megkérdezte nagy-e a különbség a szerb és orosz nyelv között.

35. **Irodalmi jelentés uj szláv könyvekről.** (1825. 3. k. 136—146. l.)

36. **Szerb uralkodók pénzei.** Rajzok a cimlap előtt. (1826. 4. k.)

37. **Szerb papság névtára. A pakrácz—szlavoniai egyházmegye. Szerb tábornokok, törzstisztek és a bródi ezred tisztikarának névsora.** (1826. 4. k. 1—16. l.)

38. **Szerb nemesség Bács-Bodrog vármegyében.** (1826. 4. k. 16—17. l.) Antonovics, Avraamovics, Aradi, Aci-Markovics, Atanászievics, Atanáckovics, Ava-

kumovics, Branovácski, Baderlica, Bogics-Vutkovics de Sztratimirovics (1750), Vujánovics, Vuics, Vukovics, Golub, Gjukics, Gavanszki Georgievics, Diván, Dudvarszki, Duka, Eremics, Zákó (1751), Ilics, Jankovics, Ivanics, Julinac, Joannovics, Karapancsics, Karakasevics, Koszta, Koics, Konstantin, Lazarevics, Mirilovics, Medianszki, Milinovics, Mikovics, Mihajlovics, Mrazovics, Nikoletics, Nikolics, Novákovics, Nenádovics, Olacsics, Osztoics, Popovics, Pajazetovics, Pávlovics, Petrovics, Papházi-Popovics, Prodánovics, Pávisics, Prerádovics, Rájkovics, Rumics, Rádisics, Rádics, Sztánojevics, Szaploncai, Sakabenta-Joannovics, Szecsánac, Sztaniszavljevics, Tesics, Temisvári, Feldvári, Csernovics, Csokics, Csebacz.

39. **A bácsi tanitói kör tanitóinak névsora.** (1826. 4. k. 17—20 l.) A bácskai kör kiterjedt a következő vármegyékre: Bács, Baranya, Torontál, Tolna.

40. **Jankovics-Joánovics Tivadar de Mirievo.** (Hirneves szerbek életrajza. 1826. 4. k. 21—28. l.) A Jankovics család igen előkelő szerepet játszott a régi szerb királyok alatt; 1459-ben Szerbia belsejéből elköltözött Mirievo faluba Belgrád mellett, honnét előnevét is vette, innét a 18-ik században Kamenicára Pétervárad mellett. Itt született 1741-ben Jankovics Tivadar. A gimnáziumot Karlóczán végezte kitünő sikerrel és Vidák-Joánnovics Vince temesvári püspök támogatásával Bécsben bölcsészeti és jogi tanulmányokat végzett. Ezután Fekete ezredes, majd hosszabb ideig Vidák püspök titkára volt. Ez időben Szágán apát az osztrák iskolákat szervezte; az udvari katonai tanács, mely a Temesi-bánságot kormányozta 1773-ban Jankovicsot megbizta itt az iskolák alapitásával és igazgatásával. E megbizatásban buzgón eljárt és bővebb tájékozódás végett 1782-ben Bécsbe ment, itt II. József figyelmét magára vonta; Putnik szerb patriarcha bemutatta Petrovics Pál orosz nagyhercegnek, ki utóbb cárrá lett, ez meghivta Oroszországba és II. Erzsébet cárnő megbizta őt az uj rendszerü elemi és tanitóképző intézetek felállitásával, szervezésével és igazgatásával. Mielőtt elment volt Maria Terezia a magyar nemességet adta neki de Mirievo ősi családi előnévvel, II. József pedig a nagyváradi tankerület főigazgatójává nevezte ki — de ezen állást már nem fogadta el, mert Oroszországba költözött. Itt sok iskolát szervezett és igazgatott, orosz nemességet és sok kitüntetést kapott, az akademia tagjává 1791-ben, a legfőbb iskolatanács tagjává 1796-ban lett. Meghalt Szentpétervárott 1814. márc. 22-én.

Fia Jankovits-Theodorovics János Temesvárott született 1778-ban, az orosz hadseregben generál-major lett. Auszterlitznál kitüntette magát és 1811-ben sebeiben meghalt.

41. **Szerb iskolák.** (1826. 4. k. 21—22 l.) Jankovics Tivadar életrajzirója a jegyzetben becses adatokat nyujt szerb iskoláinkról a régibb időben. Felhivja Hraniszláv György archimandritát, az ismert szerb költőt és irót, hogy irja meg a karlóczai érseki levéltár adatai alapján a szerb iskolák történetét és elősorolja azon intézeteket, melyekről adatokat kér. Ezek: a szentendrei és utóbb zombori tanitóképezde, az ujvidéki szerb gimnazium, a püspöki székhelyeken levő és magánjellegü theologiai iskolák Karlócán, Verseczen, Pakrácon, Károlyvárosban a világi papok képzésére, az opovózárdai szerzetes képző iskola, — továbbá az 1823-ban kiadott királyi rendelet által Versecen, Temesvárott, Aradon és Pakrácon felállitott nyilvánossági joggal biró papnevelő intézetek — különösen pedig a karlóczai theologiai iskola, mely már 1793-ban fenállott.

42. **A szerbiai események története 1804 1812-ig.** (1826. 4. k. 28—40. l. 5. k 20—53. l. 6. k. 10—13. l. 7. k. 1—39. l.)

[A dolgozat nem eredeti, hanem szószerinti forditás az Oesterr. Militärische Zeitschrift 1821-iki évfolyamából, hol a szerb szabadságharc története részletesen olvasható.]

43. **Szépirodalmi rész, forditott és eredeti költemények.** (1826. 4. k. 63—87. l.)

44. **A társas életnek jó befolyása egészségünkre.** (1826. 4. k. 88—100 l. 5. k. 88—93. l.)

45. **Szláv irodalom.** (4. k. 101—120 l.) Értekezés a szerb nyelvről. A szlaveno-szerb könyvnyelv viszonya az egyházi szerb nyelvhez, az ószláv nyelvhez és a népnyelvhez. Orosz irodalom, próza irók, classicus müvek forditásai.

46. **A szerb irodalom jeleseinek levelezései.** (4. K 121—140 l.) Obradovics, Terlaics, Szolárics és Sztojkovics A. levelei.

47. **Safarik Pál József munkái.** (4. k. 141—143. l.) A szerbek politikai történetének vázlata; a szerb dialektus jellemzése; a délszláv nyelv és irodalom története. Ismertetés. Az iró ekkor tanár volt az ujvidéki szerb gimnáziumban.

48. **Szerb hősdalok.** (1826. 4. k. 145—146. l.) A Wiener Jahrbuch der Litteratur (30 k. 1825. 159—277. l.) részletes ismertetést közöl a szerb hősdalokról. „Über

Kunst und Alterthum von Göthe“ (4. k. 3. f. és 5. k. 2. f.) közli Grimm fordításait a szerb hősdalokból.

49 **Jakob Teréz, irói néven Talvy.** (1826. 4. k. 146—149 l.) Hallban 1825-ben kiadta szerb hősdal fordításait ezen cim alatt: „Volkslieder der Serben metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvy“. Munkáját a nagy Göthenek, a szerb hősdalok bámulójának és fordítójának szenteli. A terjedelmes bevezetésben elmondja Szerbia történetét vázlatosan és a szerb cárság bukását részletesen, ezután következik a szerb hősdalok mesteri fordítása, főképen számos Kraljevics Márkóra vonatkozóké. Itt közli „Crnojevics Makszim házassága“ cimüt, hogy összehasonlitható legyen Vater fordításával. L. 32. sz.

50. **A szerb Matica alapitása.** (1826. 5. k. Előszó.) I. Ferenc 1812. szept. 4-én 9848. sz. a. kelt rendeletével engedélyt adott egy szerb irodalom pártoló és könyvterjesztő társulat alapitására és megengedte, hogy e célra gyüjtés történjék. Néhány vagyonos szerb kereskedő adományaiból 1826. január 21-én Szent Száva napján megalakult a Szerb Matica irodalmi és könyvkiadó társaság, elkészültek alapszabályai. A társaság irodalmi organuma a Srpski Letopisi. (I—VI. l.)

51. **A szerbek iskolái, nevelőintézetei.** (1826. 5. k. 1—9. l.) Theologiai iskolák: a karlócai, verseczi (külön a szerbek, külön a románok számára), az aradi (román), pakráci, károlyvárosi; tanitóképezdék: a zombori, aradi; gimnaziumok: a karlóczai és ujvidéki; a szerémi kör elemi iskolái. Névtár.

52. **Araniczki Cirill** jeles szerb tanférfiu. (Nevezetes szerbek életrajzi adatai. 1826. 5. k. 9—12 l.). Született 1762-ben Kraljevcin Szerém megyében, tanult Karlócán, Szegeden, Budán, Pesten, Pozsonyban. 1794. karlócai gimn. tanár, utóbb igazgató és a karlócai egyházmegye tanfelügyelője. Meghalt 1825. jan.

53. **A szerb metropoliták választási és elhalálozási éve az ausztriai uralkodóház kormánya területén.** (1826. 5. k. 13—19. l.)

1. **Csernovics Arzén** ipeki érsek, szerb és bolgár patriarcha, I. Lipót meghivására 1690. április 6-án 37.000 szerb családdal ide költözött és az ausztriai uralkodóház védelme és oltalma alá helyezkedett. Mindig hű maradt az uralkodóházhoz akkor is, mikor Rákóczy Ferenc irásbeli nagy igéretei az elpártolásra felhivták. II. Rákóczy 1704. szept. 6-án Gyöngyösről a következő levelet irta

neki: „— omnia ea privilegia et libertates clementer restituturi in iisque conservaturi et manutenturi, ut nunc, ita in futurum. — Extra illud autem Vestrae Dignitati, pro hoc in conatu impendendo fatigio viginti mille florenos Hungaricales, omni sine defectu exsolvi faciemus, fidendo hanc communis boni operationem praenobilem Ioann. Hellembront, qui aeque secundum obtentam instructionem respectu gentis Rascianae, eique resolutam nostram benignitatem singula uberius est declaraturus et Dignitatem Vestram informaturus. In reliquo Dignitatis Vestrae responsum praestolabimur. Datum e castris nostris ad oppidum Gyöngyös positis. Die 6 szept. 1704. Fr. Rákóczy m. p. Joannes Pápay m. p." Csernovics Arzen meghalt Bécsben 1706 okt. 27-én. Holttestét innét átszállitották a szerémségi Krusedol szerb zárdába 1706. nov. 24-én.

2. **Diákovics Izaiás** volt aradi püspök 1708 máj. 24-én lett szerb érsekké választva, meghalt 1708 julius 21-én Bécsben. Eltemették Krusedolon.

3. **Metohiác István** volt károlyvárosi püspök, az érseki szék adminisztratorává 1708 aug. 8-án nevezték ki; meghalt 1709 február 27-én; eltemették a remetei zárdában. Székelt Krusedolon.

4. **Podgaricsánin Szofroniust,** volt pakráci püspököt 1710 május 26-án választották meg érsekké, meghalt 1711 január 7-én. Eltemették a karlócai székesegyházban. Székelt Krusedolon.

5. **Demetrovics Krisztofort** érseki administrátorrá kinevezték 1711 március 18-án, előbb bácsi püspök volt. Mint az érsekség administrátora működött 1713 május 6-áig.

6. **Popovics Vince** volt budai püspököt 1713 máj. 6-án kinevezték érsekké és székhelyéül kijelölték neki Karlócát. Egy idő mulva megnémult, 1725. okt. 23 án meghalt és Krusedolban eltemették.

7. **Petrovics Mózest,** a volt belgrádi metropolitát, a megnémult Popovics Vince helyett még 1718-ban Szerbia és alsó Szerém egyházi kormányzásával megbizták. Karlócai metropolitává 1726. márc. 18-án nevezték ki és ebben 1727 március 6-án megerősitette VI. Károly. Székhelyét még 1724-ben áttette Belgrádba, hol két utóda is székelt. Meghalt 1730 julius 27-én, eltemették Belgrádban.

8. **Joánnovics Vince,** volt aradi püspök, szerb metropolitává megválasztották 1731 márc. 7-én. Karlócán,

Eszéken és Dályán latin iskolát alapitott és VI. Károlytól népének sok császári kegyet kieszközölt. Fentartott egy lovas regimentet, mely Itáliában nagyon kitünt és joga volt ebben az alezredestől lefelé az összes tiszteket kinevezni. A német nyelven kiállitott tiszti kinevezés formuláját itt egész terjedelemben közöljük, hol felemliti, hogy e kiváltságot az uralkodótól 1735. május 30-án kapta; a kinevezési okmányban igy szól: Wir Wincentius Joannovics von Gottes Gnaden der Orientalischen Griechischen Kirchen Erzbischof und Metropolit zu Belgrád und Karlovicz, in denen Königreichen Ungarn, Serbien, Slavonien und Croatien, wie auch Temesvarer Banat und der Kais. Wallachei, der Illyrischen Nation graeci ritus Primas... Oberhaupt der sämmtlichen Illyrischen Nation stb. Meghalt 1737 junius 6-án Belgrádban, hol el is temették.

9. **Joánnovics Arzen,** ipeki érsek, szerb patriarchát 1737 szept. 16-án meghivta a császár és király Ausztria-Magyarországba és ő meg is jött sok néppel és sok püspökkel, hol az érsekség administratora volt, mig nem a papság és a nép kérelmére Mária Terezía 1741 október 1-én mint érseket meg nem erősitette. Itt közöltetik latin szövege a királyi leiratnak. Meghalt 1748. febr. 7-én Karlóczán; eltemették a krusedoli zárdában. Halála után rövid ideig administrator volt **Pavlovics Visárion,** bácsi püspök.

10. **Antonovics Izaias** volt aradi püspököt 1748 aug. 27-én választották meg szerb érsekké és metropolitává, elment Bécsbe, hogy a megerősitést kieszközölje és ott 1749 január 22-én meghalt, Budán temették el. Ekkor ismét rövid időre administratorrá lett Pávlovics Visarion bácsi püspök.

11. **Nenádovics Pál** volt károlyvárosi püspököt 1749 julius 14-én választották érsek metropolitává és 1749 oktober 4-én ezen minőségben megerősitették. A megerősitő latin irat szövege itt közöltetik. Meghalt 1768 aug. 15-én Karlócán és ott a székesegyházban eltemették.

12 **Georgievics János** verseci püspököt 1769 aug. 27-én választották érsek metropolitává és 1775 május 23-án halt meg. A széküresedés ideje alatt administrator volt Putnik Mózes, bácsi püspök.

13. **Vidák-Joánnovics Vince,** megválasztották 1774 junius 5-én, meghalt Dályán 1780 február 18-án, itt is temették el. Erre ismét rövid időre administratorrá lett Putnik Mózes, most már temesvári püspök.

14. **Sztratimirovics István** de Kulpin, volt budai püspököt a Temesvárott 1790 nov. 8 és 9-én tartott szerb nemzeti kongresszus választotta meg érsek-metropolitává; beiktatása 1790 nov. 21-én volt.

54. **Irodalmi rész.** Fordítások és eredeti szerb költemények és prózai munkák. (1826. 5. k. 53—150. l.)

55. **A szerb jelesebb irók levelezése.** (1826. 5. k. 154—166. lap.) Obradovics, Szolárics Pál, Zelics Geraszim, Petrovics Gedeon levelei.

56. **Grimm véleménye a szerb népdalokról.** (1826. 5. k. 170—171 l.) Németül irt szerb nyelvtana előszavában, mely művet Obrenovics Milos fejedelemnek ajánlotta, nagy dicsérettel szól a szerb népdalköltészetről, mely gazdagságával és szépségével Európát bámulatra ragadta.

57. **A szerb uralkodók régi pénzei.** (1826. 5. k. 191—196 l.) Irta Hadzsics-Szvetics Milos.

58. **A budai püspökség és grabócai zárda szerb papságának névtára.** (1826. 6. k. 1—4 l.)

59. **Szerb tanitók és iskolák névsora a péterváradi és sajkás ezred határőrvidéki területén.** (1826. 6. k. 4-7 l.)

60. **Csehország statistikai áttekintése.** (1826. 6. k. 8—9 l.)

61. **Mrazovics Abráhám emlékezete.** (1826. 6. k. 31—48 l.) Mrazovics érdemes tanférfiu a pécsi tankerület főigazgatója volt. A gyászbeszédet Atanackovics Pál zombori lelkész 1826 febr. 8-án mondotta, mely Mrazovics tüzetes életrajzát és a kor iskolai és társadalmi viszonyainak ismertetését tartalmazza.

62. **Szolárics Pál, a scythák és szarmaták azonossága.** (1826. 6. k. 66—76.) Bölcsészeti nézetek az értelemről, észről, gondolkozásról. Preradovics jogi axiomái.

64. **Szépirodalmi rész.** (1826. 6. k. 77—147 l.) [Ilyen minden kötetben van, — ezentul csak akkor említjük, ha valamely tekintetből különös érdekességü.]

65. **A régi szlávok vallása.** (1826. 6. k. 148—182 l.) Az értekezés Karamzin Mihájlovics Miklós orosz történetiró (1766—1826) munkája alapján készült, ki a kérdést számos europai tudós munkáira való hivatkozással és idézésével tárgyalja.

66. **A szerb jelesebb irók levelezése.** (1826. 6. k. 183—203 l.) Obradovics, Péter Petrovics Negos, Terlaics Gergely, Szokolovics Román, Szolárics Pál levelei.

67. **Hadzsics János értekezése:** de causis, matrimonium dissontiantibus, iuxta disciplinam Orthodoxae Ecclesiae Christi orientalis. (1826. 6. k. 209—213 l.) Értekező a házasságbontó okokról a szerb egyházban szólván, kitér egyházának és népének privilegialis jogaira is és idézi Bartenstein báró minister véleményét a szerbek érdemeiről és hagyományos nagy hűségéről a Habsburg-ház iránt. Azon időtől fogva (1690), mikor privilegiumaikat (diplomata protectionalia) kapták egészen a karlóczai békéig, nemcsak hősileg harcoltak a külső ellenséggel szemben, hanem a Tökölyi felkelés alkalmával is hívek maradtak az uralkodóházhoz. Lika és Korbava megyék tiszta szerb lakossága önként csatlakozott a károlyvárosi generálátushoz és ennek seregeit igen megnövesztette. Nagyvárad és Biharmegye területéről az ottlakó nagyszámú szerbek üzték el a törököt, mert a kálvinista magyarság a törökkel tartott és katholikus alig volt azon a vidéken. Törhetlen hűségök kitünt II. Rákóczi felkelése alkalmával is, kinek Csernovics Arzén patriarhához intézett levelét 1704 szept. 6-áról, a patriarcha maga vitte fel Bécsbe a királynak. De rendületlen hivei voltak a szerbek a régibb magyar királyoknak is, kik ezért sok kiváltságot és szabadságlevelet adományoztak nekik. Ilyenek Korvin Mátyás király 1481-iki 3-ik és 4-ik törvényczikke; II. Ulászló 1495-iki 45-ik törvénycikke; II. Miksa 1574-ik évi 4-ik törvénycikke. Privilegiumok: Zsigmond király 1428-ban Keve (Ráczkeve) város szerb lakósainak, harci érdemeikért és hűségökért értékes szabadalmakat ad; László király privilegiuma 1453 és 1455-ből; Mátyás király 1458 és 1464-ik évi privilegiuma; II. Ulaszló privilegiuma 1501-ből; II. Ferdinand privilegiuma 1627 nov. 19-éről és 1630-ból. Ezen privilegiumok jogot adtak a szerbeknek, hogy saját magistratusaik kormánya alatt saját szokásaik szerint éljenek: ezeket megujitva megerösitette III. Ferdinand 1642-ben, Lipót 1659-ben, VI. Károly 1717-ben; továbbá Lipót király declaratoriuma 1690 dec. 11 és 1691 aug. 20-áról és 1696 március 4-éről; azután Mária Terezia 1758 dec. 16-áról, az 1770 és 1777-iki regulamentum, és az 1779-iki julius 16-án kelt declaratorium. — 1790-ben felállittatott az Illyr (szerb) kancellária és végre 1791 április 27-én I. Ferenc a magyar förendiház és országgyülés egyhangu hozzájárulásával a szerbeknek teljes polgárjogot adott azon kikötéssel, hogy a papság, az egyház és törvényeik szabad használata mellett, alapitványaikat, iskoláikat és egyéb intézményeiket szabadon

kezelhetik s privilegiumaikat szabadon érvényesithetik, a mennyiben azok az ország alkotmányával és törvényeivel nem ellenkeznek.

68. **Karagyorgyevics-Petrovics György szerb vezér okirata Obradovicshoz.** (1826. 6. k. 122—125.) A szerb fővezér 1811 jan. 18-án Belgrádban kelt oklevelének szövege, melyben Obradovics Dositelj szerb tudóst a szerb államtanács tagjává és közoktatási ministerré nevezi ki.

69. **A szerb püspökök névsora az osztrák uralkodóház birodalmaiban.** (1826. 7. k. IX—XVI. l.)

Bácsi egyházmegye: Euthimius, kinevezve 1695; Metohiác István, bácsi püspökké megerősitette a magyar kancellária 1708 jun. 20-án; Hristofor, bácsi püspökké megerősitette a magyar kancellária 1710 aug. 16.; Dimitrievics Gergely, megerősitette a magyar kancellária 1713 okt. 8-án a felségnek 1713 aug. 2-án kelt bizalmas rendelete alapján. Ezen püspökhöz lett intézve a Hofkriegsrathnak 1715 jun. 22-én kelt protekcionalis privilegium levele a püspöki jurisdictio tárgyában. Tomásevics Sofronius, bácsi püspökké megerősitette a felség 1718 junius 29-én, a magyar kancellária 1718 aug. 23-án, az udvari haditanács 1722 április 18-án; Pávlovics Visarion, megerősitve 1730-ban; Putnik Mozes 1757; Radivojevics Arzen 1771; Zsivkovics Atanáz 1782; Sakabenta Ioannovics József 1784; Ioannovics János 1786; Petrovics Gedeon 1807.

Aradi egyházmegye püspökei: Diákovics Izaias, kinevezve 1695-ben. Martinovics Joanikie, lenopoli püspökké megerősiti a magyar kancellária 1710 nov. 20-án. Ravanicsánin Sofronius, aradi püspökké megerősíti az udvari haditanács 1722 április 28-án. Ioannovics Vince, aradi püspökké megerősiti az udvari hadi tanács 1726 szept. 11-én, a magyar kancellária 1728 jun. 2-án. Antonovics Izaiás, aradi püspökké megerősiti az udvari hadi tanács 1731 dec. 15-én. Zsivávonics Szinezius, aradi püspökké az udvari deputatio 1751 aug. 3-án, a magyar kancellária 1751 szept. 6-án; konziliáriussá való kinevezését kiadta az Illyr udvari deputatio 1757 jun. 25-én, és ugyanez kiadta a 400 forinttal való nyugdijaztatása iránti dekrétumot 1756 márc. 13-án, nyugdiját Temesvárott élvezte. Knezsevics Pahomius, megerősitve 1770-ben. Petrovics Péter, 1784-ben. Avakumovics Pál, megerősitve 1786-ban. Ezen püspök halála után 1815-től fogva e püspöki szék betöltetlen.

A budai egyházmegye püspökei: Popovics Euthimius, püspökké kinevezték 1695-ben. Popovics Vince

Mihály, megerősítve 1717-ben. Dimitrievics Vazul, budai püspökké megerősíti a magyar kancellária 1728 jun. 28-án és a szegedi és a mohácsi területre, melyet a budai püspökséghez hozzácsatoltak, 1732 okt. 10-én. Novákovics Ioanikie, püspökké megerősíti az udvari deputatio 1750 szept. 5-én és a magyar kancellária 1750 nov. 3-án. Radivojevics Arzen, 1770. Kirilovics Szofronius, 1775. Sztratimirovics István, 1786. Popovics Dionysius, 1791.

A verseci egyházmegye püspökei: Szpiridion, verseci püspökké kinevezték 1695-ben. Mózes, püspökké megerősítette az udvari haditanács és az udvari kamara 1722 április 18-án. Nesztorovics Maxim, megerősíti verseci és karánsebesi püspökké az udvari haditanács és az udvari kamara 1728 máj. 1-én. Damjánovics Euthimius 1739-ben. Antonovics Izaiás verseci és karánsebesi püspökké megerősíti az udvari haditanács 1741 jan. 24-én. Georgievics János, megerősíti verseci-karánsebesi püspökké az udvari illyr deputatio 1750 jul. 14-én Popovics Vince 1774. Sakabenta Ioannovics József 1786. Vidák-Ioannovics Péter 1806-ban. Ezen püspök halála óta üres e püspöki szék.

Károlyvárosi püspökök: Metohiác István. Ljubotina János 1713. Nenádovics Pál 1742. Jaksics Dániel 1751. Petrovics Péter 1774. Joannovics János 1784. Dimovics György 1786. Avakumovics István 1798. Vidák Ioannovics Péter 1806. Miokovics Mózes 1807. 1824-ben halt meg, azóta e püspöki szék betöltetlen.

Pákráci püspökök: Podgoricsánin Szofron, szlavoniai püspökké megerősíti az udvari haditanács 1708 junius 20-án, a magyar kancellária 1708 szept. 19-én. Rájics Vazul, szlavoniai püspökké megerősíti az udvari haditanács 1713 aug. 2-án, a magyar kancellária 1713 okt. 8-án. Rádásevics Athanáz, szlavoniai püspökké megerősíti a magyar kancellária 1717 máj. 16-án. Nikifor 1722. Ioannovics Szofronius 1746. Radivojevics Arzén 1756. Zsivkovics Athanáz 1770 Sakabenta Ioannovics József 1782. Avakumovics Pál 1784. Zsivkovics Cirill 1786. Putnik József 1808.

A temesvári egyházmegye püspökei: Joanikie 1722. Nikolai 1726. Popovics György 1745. Vidák-Ioannovics Vince 1759. Putnik Mózes 1775. Kirilovics Sofronius 1782. Petrovics Péter 1786. Avakumovics István 1801. Ezen püspök halála után a püspökség hosszabb ideig betöltetlen maradt.

A kosztajnicai egyházmegye püspökei: Metohiác István 1695. Ugarkovics Dionysius 1713. Dimitrievics

Nikanor Miklós, megerösiti kosztainicai püspökké az udvari haditanács 1716 junius 27-én, a magyar kancellária 1716 augusztus 2-án. Ljubibrátics István, kosztainicai püspökké megerösiti a magyar kancellária 1728 december 29-én, az udvari haditanács 1730 febr. 1-én. Andrejevics Alexius 1741. Theofánovics Arzén 1751. Sztojákovics József 1754-ben. Ezen püspök halála után 1772-ben megszüntették ezen püspökséget.

A bukovinai egyházmegye püspökei: Dositelj-Vlahovics Dániel. Georgievics Izaiás Balaseszkul 1823.

Az erdélyi egyházmegye püspökei: Dionysius. Sofronius. Gedeon 1784. Geraszim. Moga Vazul 1811. Az iró a jegyzetben sajnálatát fejezi ki afelett, hogy némely püspökök megerösitésének dátumát és egyéb körülményeit, adatok hiányában, nem volt képes megállapitani.

70. **A német-bánáti ezred határőrvidéki szerb iskolái és tanitóinak névsora.** (1826. 7 k. XVII. XVIII. l.)

71. **Sententiák Obradovics műveiből.** (1826. 7 k. 75—84. l.) A halálról, halhatatlanságról, örökkévalóságról és Prerádovics válogatott axiomái.

72. **Montenegrói szokások.** (1826. 7 k. 85—98. l.) Vérbosszú, Kibékülés, Viaila de Saumière Voyage historique e potitique en Montenegro cimü művének forditása.

73. **Dragosávljevics A.: A szerb népdalok szépsége és hiressége.** (1826. 7 k. 98—112. l.)

74. **Grimm: A szerb nyelv.** (1826. 7 k. 112—119. l.) Előszó németül irt szerb nyelvtanához.

75. **Seneca: az idő becséről szóló** értekezésének szerb forditása és Seneca sententiái. (1826. 7 k 120—128. l.)

76. **A szerb jelesebb irók levelei.** (1826. 7 k. 150—169. l.) Obradovics és Szolárics Pál levelei.

77. **Kussevics József** beszéde az országgyülésen 1826 február 27-én a magyar nyelv országos használata ellen Horvátországban. (1826 7 k. 170—177. l.) A beszéd latin nyelven is megjelent Zágrábban; itt szerb forditását közlik. A dietalis napló II. részében a beszéd kivonatosan meg van, de nem hiven, sőt sok helyen a szónok kifejezett nézetei is elferdittetnek, azért adta ki a szónok szószerinti szövegében.

78. **Szent István erszényének felirása.** (1826. 7 k. 179—182. l.) G. Keppen orosz tudós 1820-ban megkérte Kopitárt, a bécsi császári könyvtár igazgatóját, hogy

lerajzolhassa sz. István király ott őrzött erszényét, melyen ciril betüs feliratok vannak: 1824-ben Láng Fortunatus kanonok, a bécsi Pazmaneum igazgatója, az erszényt feliratával rézbe metszette és a metszetre e felirást alkalmazta magyar nyelven: „Szent István első apostoli magyar király aranynyal és gyöngygyel kivarrott erszényének formája, mely a bécsi udvari egyházi kincstárban tartatik.“ Az eredeti és e rézmetszet alapján Rumi az Irisben (1826. 2. sz.) közölt értekezésében a cirilbetüs feliratot megfejteni iparkodott, de a felirat rövidítéseit nem tudta mind megfejteni. Itt értekező az összes rövidítéseket megfejti.

79. **A dalmáciai egyházmegye papságának névtára.** (1827. 8 k. 1—5. l.) A vegliai, krupai és dragovicsi zárda papsága; az egyházmegye szerb plebániáinak és papságának névtára.

80. **Szent Száva, a szerbek első érseke.** (1827. 8 k. 6—13. l.) Nemanja Istvánnak, a szerbek első fejedelmének fia, eredetileg Rasztko, született 1169 körül, meghalt 1236 körül, öccse volt Nemanyics Istvánnak, a szerbek első koronázott királyának; a Száva nevet kolostorba léptekor vette fel. Bátyjával együtt az első szerb iró, megirta apjának, ki mint szerzetes Simon nevet vett fel, életrajzát. Apjával együtt alapitotta az Athos hegyén a hilindári szerb zárdát, mely századokon át a szerb irodalom főhelye volt. Száva mint szerb érsek (1219—1234) szervezte Szerbiában az egyházat, püspökségeket és zárdákat alapitott. Népe szentként tiszteli és őt tekinti a szerb kultura védőszentjének.

81. **Katancsics Mátyas Péter.** (1827. 8 k. 78—82. l.) Régész, történész, földrajzi iró és horvát költő, született Valpón, Verőcze megyében 1750 aug. 12-én, meghalt Budán 1825 május 24-én; 1771-ben belépett a ferencrendi szerzetbe Bácsban, tanult Budán, hol a hires Szerdahelyi kanonoknak volt tanitványa az egyetemen; 1780-ban Eszéken, 1788-ban Zágrábban gimnáziumi tanár, 1796-ban pesti egyetemi tanár és az egyetemi könyvtár őre; 1809 okt. 28-án lemondott egyetemi tanszékéről és visszavonult a budai zárdába, hol teljes visszavonultságban kizárólag a tudománynak élt és többé nem lépte át a zárda küszöbét. Munkái a régi történet, archaeologia, numismatica és régi geografia terén alapvetők. Tiz nagy munkája nyomtatásban jelent meg, 16 kéziratban maradt. Összes kéziratai megvannak a budapesti egyetemi könyvtárban, hol kinyomatott munkái is megvannak. Valpón emlékszobrot emeltek neki és Zágrábban egy utca viseli nevét.

82. **Szláv történetirók.** (1827. 8. k. 82—84. l.) Karamzin Mihájlovics Miklós és Narusevics Ádám orosz történetirók munkái és életrajzi adatai.

83. **Szerb népdalok.** (1827. 8 k. 86—89. l.) Nemcsak a németek, Göthe, Grimm és mások szólnak nagy elragadtatással a szerb népdalokról, hanem a franciák és angolok is. A „Quotidienne“ folyóirat (1826. jun. 29. 180. sz.) és a „Catholique“ (6. sz.) a „Cernojevics Maxim házassága“ cimű szerb hősdal fordítását közölve, azt igy méltatják: „Ce récit, qui renferme des beautés de situation vraiment homériques, est semé d'épisodes gracieus et touchantes, qui reposent agreablement l'attetion du lecteur.“ Az angol John Browring az ő nagy Anthologiájában az orosz és lengyel népdalok mellett néhány szerb hősdal fordítását is közli, melyeket az angol olvasóközönség nagy lelkesedéssel fogadott.

84. **Obradovics válogatott** jogi sententiái. (1827. 8 k. 90—94. l.)

85. **Nehány szó arról, hogyan magyarositják a szlávokat Magyarországon.** (1827. 8 k. 132—152. l.) Midőn a magyarok e hazát elfoglalták, itt sok szlávot találtak, különösen északon a Kárpátok aljában, de hogy más vidékeken is voltak, ezt bizonyitja a sok szláv eredetü és maig is fenmaradt földrajzi elnevezés (Miskolc, Debrecen, Kalocsa, Patak, Tokaj, Rákos, Visegrád, Bogyiszló, Balaton stb.) A hóditó magyarok az itt őslakó szlávokat nem igázták le, nyelvöket, szokásaikat, vallásukat nem érintették és tényleg a magyaroknál nagyobb számban levő szlávok soha sem lázadtak fel ellenök, még akkor sem, mikor a fegyverfogható magyarság hadi kalandozásokban tölök messze jártak. Ujabb időben némely pseudo magyarok a szlávokat erőszakosan akarják magyarositani. Az első, kit ilyen erőszakos magyarositónak a történelem (Katona) emlit, horvát ember volt: Patacsics Ádám báró, ki Károlyvárosban, Horvátországban 1717-ben született és Kalocsán 1784-ben halt meg Mint nagyváradi püspök 11 szerb óhitű falut válogatatlan eszközökkel katholikussá és magyarrá tett, utóbb mint kalocsai érsek az ottani szláv lakósságot, szerbeket, kik a török kiüzése után oda költöztek, napról napra vagy 12 forint büntetéssel, vagy 12 botütéssel szoritotta a magyar nyelv megtanulására (Prof. Schwartner, Statistika I. 124. l.) Most Kalocsa összes lakósága magyar, de tizenkét botos magyaroknak csufolják. Ujabb időben is Szabolcs, Szatmár, Bihar és Békés megyékben a szolgabirák, urasági tisztek

és szolgák, falusi irnokok és pandurok a magyarul nem tudó szláv jobbágyokat 12—24 botbüntetéssel és durva bánásmóddal kényszeritik nyelvök elhagyására. Zemplén megyében vannak tiszta szláv falvak, melyekben a papok csak magyarul predikálnak, máskép soha; a hol a vegyes lakósságu falvakban az eljárás méltányosabb, ott noha a szlávok vannak többségben, csak minden negyedik vasárnap van szláv nyelvü predikátió.

Igaz, hogy a németek is lenézik a szlávokat, de vannak köztük a kik elismerik jellemök jó tulajdonságait, nyelvöket a szlávok, minden kényszer nélkül, szivesen tanulják, mert magasabb miveltségöktől sokat tanulhatnak. A magyarok őket igazságtalanul itélik meg; bizonyitja az a közmondásuk, hogy „a tót nem ember“ és a szerbeknek „vadrác“ elnevezése. A méltatlan bánásmód egyik akadálya annak, hogy nyelvöket tanulják, azonkivül az is, hogy a magyar nyelvben oly hangok is vannak, melyek a szláv nyelvekben nincsenek (a, ö, ü) s melyeket nem tudnak kimondani. A szlávok nagyon ragaszkodnak nyelvökhöz, mely a szerbeknél vallásukkal egybeforrott, mert egyházi nyelvök is. Bánjanak velök méltányosabban, akkor szivesebben fogják megtanulni a magyar nyelvet — különben meg lehetne elégedni azzal, hogy saját nyelvöket és szokásaikat megőrizzék, mert hiszen királyhűségök, a magyar hazához való ragaszkodásuk és szeretetök általánosan ismert és ha szláv nyelven beszélnek is, a magyar hazának hűséges polgárai, hasznos munkásai. Ők szláv nemzetiségüek, de a magyarokkal együtt egy politikai nemzetet képeznek, egy államot alkotnak. Sok jeles férfiut adtak a magyar hazának, ilyenek: Thuróczy, Bél, Vitéz, Jánus Pannonius, Lászky, Mokry, Huszti, Jankovics, Dráskovics, Zvonarics, Fesztetics, Somsics, Sztáray, Verancsics, Kray stb. Azzal senki sem lesz jó magyarrá, ha nevét megváltoztatja vagy ha a szláv nevéhez egy ypsilont függeszt, mint Szokolay, Szikoray, Vránay stb. — a hazaszeretet és a hazáért való munkás élet teszi a jó hazafit: a hazát szeretni és javát munkálni szláv szivvel, szláv kézzel és szláv nyelvvel is lehet!

Sok szláv szó van a magyar nyelvben (ablak, barázda, barát, pecsenye, csinál, munka stb. stb.) A szlávok nagy vonzóerővel birnak. Fejér mondja: „Jaj annak a falunak, melyben szlávok is vannak, mert rövid idő alatt elszlávositják az egész falut.“ Vig, énekes, vendégszerető, békességes, jólelkű nép — ez vonz. Forditsák feléjök a magyarok is jellemök vonzó sajátságait, akkor

őket szépszerivel megnyerhetik nyelvök megtanulásának.

86. **A szerb jelesebb írók levelezései.** (1827. 8 k. 153—163. l.) Obradovics és Szolárics levelei.

87. **Gundulics Iván.** (1588 - 1638. 1827. 8 k. 165 – 169. l.) Markovics Ambrus raguzai franciskánus 1826-ban Raguzában kiadta Gundulics hires eposát, az Osmant, mely az 1621-iki orosz-lengyel harcot tárgyalja és azt konceptiójában felmagasztalja a kereszt és félhold harcává. Az előszó Gundulics életrajzát, az Osman epos méltatását adja és elősoroija Gundulics összes műveit.

88. **Talvy, Jakob Teréz szerb hősdal fordításai.** (1827. 8 k. 173 174. l.) Az „Allg. Litteratur Zeitung“ (1826. 117. sz.) részletes birálatot ad e fordításról és méltatja a szerb népdalok szépségét; ezen birálatból itt egy jó rész német nyelven közöltetik, melyből a következőket emeljük ki: „Goethe hat die Serbischen Volkslieder in das deutsche Publikum eingeführt. Der Leser schlage das Buch dieser Übersetzung auf, und jede Seite wird ihm, wenn er Gefühl hat für das reine und grosse Naturschöne der Poesie, einen Genuss gewähren. Wie der erste Blick in ein neues schönes und reiches Land den Seefahrer entzückt und blendet, so begrüsst der Freund echter Poesie diese serbischen Lieder und dankt der Übersetzerin, die ihn nach diesen unentdeckten Küsten der Poesie übersetzt hat.“ (L. 32 és 49 sz.)

89. **Szerb zárdák. A bogyáni zárda Bácsmegyében.** (1827. 9. k. 1—11. és 1827. 10 k. 1 - 28. l.) A szerb nép mindig ragaszkodott egyházához és nyelvéhez, mely avval egybeforrott. Rég időtől fogva nagy előszeretettel alapitott zárdákat, templomokat; szerette zárdáit erdőkben vagy erdők mellett épiteni, távol az élet zajától, mert az elmélkedő élet a csendet kedveli. Zárdáikat gazdag adományokkal, földekkel, alapitványokkal látta el.

A bogyáni zárda történetét a zárda birtokában levő régi feljegyzések őrizték meg. Épült 1478-ban Korvin Mátyás királytól nyert engedély alapján. A régi feljegyzés alapitásának történetét igy adja elő: Egy Bogdán nevü raguzai kereskedő áruival való utazása közben elvesztette szemevilágát e helyen egy forrás mellett. Erős hittel Szüz Mária segitségében a forrás vizében megmosta elhomályosodó szemeit és visszanyerte látását. Elmondotta az esetet Jaksics Dömötör szerb főúrnak, ki Mátyás király vitéze volt, és ez kieszközölte a királytól az engedélyt, hogy itt templomot és zárdát épitsen: a templom és a zárda 4 szerzetes cellájával a forrás mellett 1478-ban épült fel.

1565-ben a keresztények bűnei miatt az Isten megengedte, hogy a török Magyarországba jöjjön és azt pusztitsa, ez a bogyáni templomot is lerombolta, de utóbb a töröktől engedélyt nyertek ennek ujra felépitésére; midőn ebben foglalatoskodtak, a bácsi török főur emberei épen Péter-Pál napján rájuk rohantak és belölök a helyszinén késekkel lekaszaboltak tizenkettőt, azután maga a főur megölt ötöt és a többit tömlöcbe hurcolta. 1579-ben meghalt az istenfélő Vazul zárdai előljáró 69 éves korában; utódát a morácsáni Ciryllt ugyanezen évben épen karácsony napján elhurcolták a bácsi tömlöcbe láncra verve és a zárdának 1800 forint váltságdijat kellett érte fizetnie és csak 1622 február 26-án bocsátották szabadon — történt pedig ez azért, mert a zárda környékén találtak egy törököt agyonverve; büntetésül a török elvette a zárdától azt a földet is, hol ez az eset történt.

A törökök üldözései elől 1675-ben a szerzetesek elmenekültek a zárdából a mocsaras rétségbe és itt három évig rejtőzködtek. 1678-ban megkezdték a felgyujtott templom és zárda ujra való felépitését. Mikor a törökök ezt is elpusztitották és Lipót király 1695-ben elűzte a törököt, harmadik, de kisebb templomot épitettek. 1696-ban nyolc házközösség emberei letelepedtek a zárda közelében a fehértemplomi falucska puszta helyén. 1711-ben nagy vizáradás volt, mely elöntötte a templomot és a zárdát és sok kárt okozott; a magyarok részéről ezen időben lecsendesedtek a kurucok. A szerzetesek jobbágyaikkal elmenekültek a zárdai birtok magasabban fekvő földjeire és ott deszkákból összeróttak maguknak egy kis templomot és lakóházakat. A viz elvonulása után a szerzetesek visszatértek a zárdába, de embereik ott maradtak és igy keletkezett ott Bogyán falu. Ide 1714-ben más kilenc házközösség népe is letelepedett a zárdai rétségből, hova a szerzetesekkel együtt 1675-ben menekültek volt.

A kronika, mely ezen adatokat közli igen régi, több kéz irása; az utolsó adat 1719-ből van.

A mostan is fenálló templomot, mely egészben téglából épült, 1722-ben VI. Károly király uralkodása alatt, Popovics Vince karlócai-belgrádi érsek, Tomásevics Szofron bácsi püspök és Mihály zárdafőnök idejében épittette Temisvárdi Mihály és felesége; a költségekhez hozzájárultak Plavsics István vukovári kereskedő és az ujvidéki Szerviczky Dömötör de Török Kanizsa felesége, valamint Mohácsi Jánkó és Dima. A zárda birtokában

van 14 régi szerb egyházi kodex a XV—XVII-ik századból, és 9 ősnyomtatvány 1512—1669-ig.

90. **Nemanja István, a szerbek első királya. 1147.** (1827. 9. k. 12—17. l.) A szerbek a délvidéken 640–1160-ig házközösségekben éltek, melyek a vérrokonsági csoportok szerint zsupániákat alkottak, melyek élén egy-egy zsupán állott. Az egyes zsupániák önállóak voltak, állami kapocs nem fűzte össze, ezen gyengeségöknél fogva ritkán voltak egészen függetlenek, többnyire a kelet római császárság alatt állottak és sokat szenvedtek a bolgároktól és magyaroktól. Szoros állami egységbe foglalta a zsupániákat Nemanja István 1159-ben. Ennek ősc, a hagyomány szerint egy István nevü óhitü pap volt, ki Zahumljében, a mai Hercegovinában, Lutza nevü faluban élt. Fia Ljubomir, unokája Uros Beli (a szőkehaju Uros) zahumljei zsupánok voltak, Uros Beli nővére volt Ilona, II. vak Bela felesége. Uros halála után Zahumlje zsupánja Csudomil és utóbb Tihomil (Tesa vagy Desa) volt, kinek négy fia volt: Zavid, Szretimir, Prvoszláv és István. Ez utóbbi a Nemanja nevét kapta, mert rendes szólása volt „nem vagyok kisebb (ne manji) őseimnél".

Nemanja István ifju éveiben hosszabb időt töltött Magyarországban, hol Ilona révén rokonai voltak, és Velencében, tapasztalások szerzése végett. Midőn a magyarok Byzánctól visszavették Dalmáciát, a szerbek is kisérletet tettek, hogy annak fenhatóságától megszabaduljanak — de midőn a görög hadsereg közeledett 1169-ben, ujra meghódoltak elismerve annak főhatóságát. Nemanja háborut viselt Bosznia ellen, ebből több zsupániát meghóditott, és szándékozott Kattarót és Krainát is elfoglalni, ezt látva Manuel görög császár ellene Padiát Theodor vezérét küldötte, ki ismét engedelmességre szoritotta és megelégedett a szinleges meghódolással. 1171-ben elfoglalta Emanuel Dalmáciát a mivel felbőszitette Velencét; Nemanja ennek biztatására függetlenitette magát Byzánctól 1172-ben, midőn Oroszlán Henrik szász herceg Szerbián át Palestinába ment és III. Béla a magyar trónra került, de a mint a görög sereg Szerbia ellen vonult, ez ismét meghódolt és 1176-ban segédsereget küldött Emanuelnek Kisázsiába Arszlán szultán ellen. Emanuel 1180-ban meghalt. Nemanja azonnal hadat vezetett Zenta ellen és Vladimir fejedelmet, Radoszláv fivérét, Prisztinánál megverte és e várost székhelyévé tette. Fivéreit Szretimirt, Prvoszlavot és Zavidát meg-

hódolásra kényszeritette, kik az ő főhatósága alatt továbbra is zsupánok maradtak Zahumlje egyes zsupániáiban.

Nemanja István országát különösen délfelé terjesztette ki és a bolgároktól számos várat és várost foglalt el, Prizrendet, Nist is és szövetséget kötött az uj oláh vajdákkal Haszánnal és Péterrel. 1188-ban arról értesült, hogy I. Frigyes császár Palaestinába készül kereszthadjáratra, követséget küldött hozzá Égerbe, melyben örömét fejezi ki efelett és szabad átvonulást igér Szerbián át és ellátást. I. Frigyes Esztergom, Szlankamen, Belgrád érintésével Nisbe érkezett, hol Nemanja fényesen fogadta, őt és kiséretét megvendégelte és egymást kölcsönösen elhalmozták ajándékokkal. A hagyomány szerint ekkor kapta Szerbia cimerül a kétfejü fehér sast felette aranykoszorúval vörös mezőben, Dusán szerb cár később hozzáadta a földgömböt a karddal.

Nemanja ezután hadat viselt Dalmácia, Dioklea, Trebinje és Zahumlje ellen és országát a Dunáig kiterjesztvén felvette a Raszcia királya cimét és Görögország ellen kezdett hadakozni, elfoglalta és lerombolta Szkuplje várát és Isak Kommnennal oly békét kötött, hogy fivérének Alexiusnak, a későbbi császárnak, leányát Eudoxiát feleségül adja fiának Istvánnak, Szerbia első koronázott királyának. Nemanjának Anna feleségétől három fia volt: István király, Volkan Zenta és Zahumlje fejedelme és Rasztko vagy Száva, az első szerb érsek. Nemanja a Carosztavnik codex tanusága szerint csak 30-ik évében vette fel a kereszténységet Uj Pázár város templomában a Szent-Péter és Pálról elnevezett székesegyházban Leontius püspök kezéből. Akkori időben szokásban volt a késői megkereszteltetés, hogy addigi bűneik megbocsáttassanak: I. Theodosius élete végén és Nagy Konstantin császár 65-ik évében keresztelkedett meg. Nemanja fegyverzetén Mihály arkangyal képét viselte és családja mindvégig ezt tekintette védőszentjéül.

Nemanja országát rendbehozván sok templomot és zárdát épitett, igy Rasszában, fővárosában sz. György tiszteletére templomot, Topliczán sz. Miklós tiszteletére fényes templomot, Sztudenicán Mária menybemenetele tiszteletére templomot, melyben el is temették, szegényházat és hidakat és utakat is épitett, és kiirtotta a bogomil eretnekeket és a bübájosokat. Halála előtt néhány évvel átadta országát István fiának és Simon néven mint szerzetes belépett az általa alapitott sztudenicai zárdába, felesége Anna is apáca lett s felvette az Anasztázia ne-

vet. Két év mulva Simon fiával Szávával elment az Athos hegyre, hol a Hilendar zárdát alapitották. Néhány év mulva itt meghalt Nemanja István (Simon), itt el is temették, de később átvitték tetemeit a sztudenicai zárdába. A szerbek emlékét mint szentét őrzik és február 13-án ünneplik.

91. **Párbeszéd két szerb között.** (1827. 9 k. 64—71 l.) Vitatkozás azon, hogy a szerb irodalomban továbbra is megtartsák-e a szlavenoszerb műnyelvet, vagy hogy helyébe behozzák-e a szerb népnyelvet.

92. **Néhány javaslat a szerb abc tárgyában.** Hangtani értekezés. (1827. 9 k. 99—141 l.) Irta Kolarovics Emanuel.

93. **A szerb jelesebb irók levelezése.** (1827. 9. k. 142 - 154 l.) Obrádovics és Szolarics Pál levelei.

94. **Az aradi egyházmegye és a hodosi zárda papságának névtára.** (1827. 10 k. 1—11 l.)

95. **Arszics Száva tanférfiu életrajza.** Szül. 1760., megh. 1824. márc. 27-én Aradon. (1827. 10 k. 12—23 l.)

96. **A szerb és szláv betük kérdése. Ciryll és Methold működése. A szláv könyvnyelv kérdése.** (1827. 10 k. 24—47 l.)

97. **Dragoszavljevics Ádám: A régi szláv egyházi irodalom.** (1827. 10 k. 48—56 l.)

98. **Mit gondolnak a vlahok a szerbekről.** (1827. 10 k. 103 l.)

99. **Oláh vélemény Szolarics művéről a szlávok eredetére nézve.** (1827. 10 k. 104—114 l.) Major Péter volt fogarasi fődiákon 1819-ben Budán kiadott egy munkát: Ortographia Romana sive Latino-Valahina. Ebben szakitott azzal, hogy az oláhok is ciril betüket használtak és az oláh szöveget latin betükkel irta, mi azóta általánossá lett. Ezen munkához csatolt egy párbeszédet az öregapa és unokája közt, melyben nevetségessé teszi Szolarics véleményét, ki a scythiákat és szarmatákat a szlávok őseinek mondja és a szlávokat a világ legrégibb népévé teszi és 700 szláv szót felhoz, melyeket tölünk a latin és ettől utóbb az olasz és oláh nyelv átvett. Ezek olyan szók, melyek a közös indogerman, szanszkrit nyelvből valók s igy közösek az összes indogermán nyelvekben.

100. **A szerb jelesebb irók levelezései.** (1827. 10 k. 118—131. l.) Obradovics, Terlaics, Szolarics levelei.

101. **A vallási unióról.** (1827. 10 k. 132—134. l.) Schmidt Hermann József Mainzban 1826-ban kiadott

egy könyvet: „Die Morgenländische griechisch-russische Kirche“, melyben az egyház szakadás történetét adja és buzdit az unióra. A történelmi részben hivatkozik a szentatyákra és Miniates Helias peloponesusi jeles püspökre, Fokius kortársára, de egyéb fontos forrásokat mellőz. Ha a két egyház közti dogmatikus különbség nem is nagy, de idővel mégis sok különbség keletkezett köztük, melyek az egyesülést gátolják, ilyenek: a templomban a nemzeti nyelv szabad használata a latin helyett, a papság nősülése, az egyoltárság a templomban, a zene kiküszöbölése a keleti egyházban és a puszta ének használata stb.

102. **A keleti egyház jogai.** (1827. 10 k. 135—138 l.) Helfert József 1827-ben Bécsben megjelent könyve: „Die Rechte und Verfassung der akatholiken in Oesterreich“ részletesen foglalkozik a keleti egyház jogaival. Fejtegetései alapjául használja I. Lipótnak 1691 aug. 20-án kelt rendeletét, Mária Terézia 1743 április 24, május 18 és junius 20-án kelt rendeletét, ezenkivül az 1760-iki kongresszus tanácskozásai alapján 1770 szept. 27-én kiadott regulamentot, melyben rendezvén a jogviszonyokat, Mária Terezia határozottan fentartotta magának a jogot, hogy ezen a viszonyokhoz képest változtathat, a mi az 1774 és 1776-ban a karlocai synodus alkalmával tényleg meg is történt, mikor is kiadatott az Illyr nemzeti regulamentum, a mely zsinormértékül szolgált a keleti egyházi autonomiai ügyekben Magyarországban, Horvátországban és Szlavoniában. Ez a rendelkezés volt érvényben az erdélyi görög nem egyesült egyházban is a görögökre nézve. A bukovinai görög nem egyesült és görög egyesült egyházakra nézve az 1775 és 1785-iki külön rendelkezések vannak érvényben. Helfert munkájának tulajdonképeni alapja az 1770 szept. 17-én kelt Illyr Regulamentum, de nem ismeri az 1779-iki jul. 16-án kelt Illyr deklaratoriumot, mely pedig az előbbinek sok lényeges intézkedését megváltoztatja és a mai egyházi autonomiának a szerb egyházban tulajdonképeni szabályozója. Ezen hiány sokat levon Helfert művének értékéből.

103. **Zárdák Szerbiában.** (1827 11 k. 1—4. l.) A szerb királyok s később a fejedelmek és deszpoták számos templomot és zárdát épitettek s azokat alapitványokkal és adományokkal gazdagon ellátták s többen köztük maguk is szerzetesekké lettek. Lázár knéz (fejedelem) 1381-ben az általa alapitott zárdának 148 falut, öt vásáros helyet, 3 hajót a Moráván és évenkint 150 ezüst librát adományozott. Midőn Szerbia a török járom alul

felszabadult, Obrenovics Milos a török által felgyujtott és rombadöntött zárdákat sorban felépitette. Az értekező itt 42 szerb zárda nevét sorolja fel.

104. **Sesztodnev, a legrégibb szerb kézirat 1263-ból.** (1827. 11 k. 51—76 l.) Nyelvészeti ismertetés a többi szerb egyházi codexek összehasonlitó ismertetésével. (Sesztodnev: A világ teremtésének „hat napja" az ószövetségi szentirás szerint.)

105. **Obradovics levelei.** (1827. 11 k. 139—150 l.) Csatolva Terlaics egy levele.

106. **A károlyvárosi püspökség és a gomiri zárda papi névtára.** (1828. 12. k. 1—12 l.)

107. **Müncheni kézirat a XI-ik századból.** (1828. 12. k. 33—43 l.) E kodex szövegét közli Hormayer „Archiv für geogr. Hist. 1827." 49-ik sz. E közlés 148-ik lapján szó van azon szláv törzsekről, a kik a XI-ik században az északi tengertől a Dunáig laktak. A latin kodex ezen része itt is közöltetik, (1828. 12. k. 35—38 l.) melyet a Letopis észrevételekkel kisér.

108. **A szerb cárok évkönyve.** (Letopis carjem srpskim. 1828. 12. k. 43—59). E régi szerb kéziratot Dávidovics Dömötör a szerb fejedelem titkára közli. Az évszámokat a világteremtésétől számitja, de e mellé teszi az évszámot is Krisztus születésétől számitva. Nyelve ószláv, sok régi ma már nem használatos szóval, számos röviditése is megnehezíti olvasását. Első adata 732-ből való, hol mondja, hogy Róma ekkor lett a nyugoti részekkel együtt kereszténynyé, utolsó adata 1554-ből van. Második adata 832-ből van, hol megjegyzi, hogy Ciryll Philosoph ekkor fedezte fel a szláv irást, a Ciryll betüket, Mihály császár és anyja Theodora idejében. Ezután áttér 1139-re, hol megjegyzi, hogy ekkor lett Szerbia urává Nemanja István. Itt adja részletes genealogiáját, elősorolja őseit, apja Uros Béla Zahumlje ura, Nemanja István azután Rasa uralkodója lett. Az évkönyv nagy gonddal közli az összes szerb uralkodók genealogiáját egész 1554-ig; részletesen felsorolja a templomokat és zárdákat, melyeket alapitottak és a háborukat, melyeket viseltek. Az adatokat évről-évre jegyzi. Innét tudjuk meg, hogy Nemanja István 1182-ben mondott le az uralkodásról és Simon néven szerzetessé lett és hogy Száva 1219-ben lett szerb érsekké. 1235-nél ismételten Dragoszláv királyt rapos királynak nevezi. 1336-nál megjegyzi hogy István királyt Zvecsán várban fia megfojtotta.

A török háboruk kezdetétől, 1359-től fogva, adatai bőségesebbek. 1361-ben Oman szultán megölte a hős Momcsilot és elfoglalta Peritort, ez az első küzdelme a szerbeknek a törökkel. 1362-ben a Marica folyónál legyőzi Omán Vukasin királyt és Uglesa macedon deszpotát, kik itt életöket is vesztik és ekkor elfoglalja a török Drenopoljét. Ezen évben kezd uralkodni Szerbiában Lázár knéz. Itt Lázár knéz részletes genealogiáját adja, hogy a trónra való jogát igazolja. Lázár fia István Szerbia, Zeta, Bosznia és Ugerska (Magyarország) nagy deszpotája; második fia Vuk nőtlen; leányainak férjei Brankovics Vuk, Balsa, Zsigmond bolgár cár, egy magyar: zagorjei Cillei és Bajazet szultán. 1389-nél röviden leirja a koszovói szörnyű csatavesztést, hol Lázár cár elesett és Murat szultánt megölték.

1395-ben Mircseta oláh vajda legyőzte Bajazet szultánt Rovinjane mellett; e csatában elesett Kraljevics Márkó, Konstantin és Drágás szerb hősök. 1396-ban megverte Bajazet Nikápolynál Zsigmond királyt. 1406-ban meghalt Milica, máskép Eugenia, Lázár özvegye és István deszpota anya. 1427-ben meghalt István deszpota és a szerbeket nagy sirásban hagyta. 1428-ban bevonul Jeremia Galambóc várába, meghódol a töröknek és kirabolja Branicsevót. 1437-ben Murat szultán Szeben ellen megy és sokat pusztit. 1439-ben elfoglalja Murat Szendrő várát és a következő évben Belgrád ellen indul. 1441-ben Hadum pasa elfoglalja Novo Brdot és más várakat; ezen évben megkötözi Murat Gergelyt és István és május hóban megvakittatja öket. 1444-ben a deszpota fogadja Zlaticában Ulászló királyt és Jankult (Hunyady Jánost). Ezen évben Kunovicánál megveri a deszpot Hadum pasát és Murat visszaadja a deszpotának Szendrő várát és sok szerb földet. Ezen évben megölte Murat Ulászló királyt Várnánál. 1449-ben legyőzi Murat Toma Tamás (boszniai) királyt és a Rigómezőn legyőzi Jankult (Hunyady Jánost); Murat is ezen évben halt meg.

Jankul 1455-ben elfogja Krusevácban Ferid béget. 1456-ban Szilágyievics Mihály (Szilágyi Mihály) elfogja György deszpotát Kupinikban és megkötözte (bezárta) Belgrádban. Ezen évben az égen nagy üstökös jelent meg és nagy pestis volt mindenfelé. Ezen évben legyőzi Jankul Mehmet szultánt Belgrádnál. 1457-ben meghalt György deszpota. Ezen évben megölte László Belgrádban Ulrich (Orhil) német grófot (Cilley), és László király megölte Lászlót, Jankul fiát, Budán. 1459-ben el-

foglalja Mehmet szultán Szendrő várát ujból és Mahmut pasa elfoglalja Viseszláv, Galambóc, Reszava, Zsrnovica és Bela Sztena várakat. Ezen évben fogságba vetette Mateas (Mátyás) király Szilágyevics Mihályt Belgrádban. 1464-ben Mehmet Boszniába ment, elfogta István királyt, elfoglalta Bobovác és Jajce várát és más várakat Boszniában. 1465-ben elpártol Jajce Mehmettől. 1476-ban elfoglalta Mateas (Mátyás) király és Vuk deszpota Zászlon várát a Száva mellett. 1486-ban bevonul Jaksics Demeter vajda Szendrő várába; 1489-ben meghalt Jaksics István vajda. 1499-ben meghalt Rogul oláh vajda. 1510-ben megöli Jaksics Dömötör vajda Szebenben Michna vajdát. 1513-ben megöli Mehmet bég Vláh oláh vajdát. 1514-ben meghalt Ulászló király. 1525-ben megy Szolimán szultán Lajos király ellen és megöli Mohácsnál és elpusztitja a magyar (ugarska) földet. 1528-ben Szolimán Bécs ellen indul, de semmit sem végez; 1541-ben elfoglalja Budát. 1551 juliusban elfoglalja Achmed pasa Temesvárt, elfoglalja Lippát és sok várat. Ezen évben nagy üstökös volt az égen. — [Az évkönyv számos adataiból csak e nehányat emeljük ki, melyek vagy a dátum szempontjából értékesek, vagy a magyar történelemmel érintkeznek.]

109. **A szerb helyesirás kérdése.** (1828. 12 k. 59—70 l.)

110. **Terlaics megnyitó előadása a szentpétervári egyetem jogi karán.** (1828. 12 k. 70—78 l.) A szerb Terlaics oly nagy tekintélyben állott, hogy I. Sándor cár egész udvarával volt jelen megnyitó előadásán.

111. **A külföldön levő szláv codexek gyüjtéséről és ismertetéséről.** (1828. 12 k. 112 - 127 l.) 13 k. 88—99 l.) Keppen az orosz bibliographiai közlöny 1825-ik évi 33 és 34-ik számaiban elősorolja azon beszarábiai, bukovinai, erdélyi, magyarországi, morvaországi, ausztriai stb. nyilvános és magán levéltárakat, melyekben valószinüleg szláv codexek találhatók és azon régi iratokat ismerteti, melyeket már eddig azokban találtak.

112. **Az összes szerb patriarchák névsora.** (1828. 14 k. 1—9 l.) A szerb egyházat sz. Száva szervezvén, 1219-től fogva annak élén mint érsek állott, és ettől az időtől fogva 1340-ig a szerb egyház feje, az érsek czimét viselte; 1340-ben IV. István Dusán a hatalmas (Silni) Szkoplje várában országgyülést tartott, melyre meghivta az összes szerb és bolgár püspököket, a vajdákat és főurakat és itt megválasztották az első szerb patriarchát, a prizrendi születésü Ivanikie érseket és ezentúl

a szerb egyház feje a patriarcha cimét használta. Ezen országgyülésen felvette IV. István Dusan a cár (imperator) nevet és Ivankie patriarcha őt ilyenül megkoronázta, fiát pedig, a kiskoru Urost szerb királynak és törvényes trónörökösnek kiáltották ki. István Uros cár a patriarchai méltóságot azért hozta be, hogy görög és bolgár hóditásaival nagyra nőtt birodalmának fényét emelje és annak fölényét vagy legalább egyenranguságát szembetünővé tegye a görög császársággal szemben, melynek patriarchája Konstantinápolyban székelt, nagy egyházi hatalmat képviselt az egész keleti egyházban és mintegy ellenlábasa volt a római pápának, ki a nyugati egyház feje volt. A szerb patriarchátus felállitásával egyházát teljesen függetleniteni akarta a konstantinápolyi patriarchától, hogy egyházi szempontból se legyen alárendelve a görög császárság egyházi fejének.

Hogy a szerb egyház ezen függetlenitésének politikai okai is voltak, kiderül abból is, hogy az összes szerbiai és bulgáriai püspökségekből elmozditották a görög származású püspököket, kik természetesen a görög császársághoz húztak. A szerb egyház ezen önállósitása nagyon fájt a konstantinápolyi görög patriarchának Kallistusnak, ki nyomban egyházi átokkal sujtotta a szerb cárt, a szerb patriarchát és az egész szerb egyházat, — ezen átok alul a szerb egyházat csak Lázár cár kérelmére mentették fel. Itt következik 35 szerb patriarcha névsora (5 l.), mindenütt megjegyeztetik születési helye, de az időpont nem, mely időtől meddig volt patriarcha. Érdekes jelenség, hogy a patriarchai méltóság nem volt állandó székhelyhez kötve, a kit azzá választottak, megmaradt előbbi püspöki székhelyén. A szerb egyháztörténet irójának még több körülményre kell felvilágositást adni, igy arra is, hogyan történt századokon át a választás, főkép a szerb cárság bukása után a török uralom idejében. 1691 után ismét görög ember ült a patriarchai méltóságban Szerbiában, a mi bizonyitja, hogy a török főhatóság alatt felujult a konstantinápolyi patriarcha befolyása Szerbiában.

A szerb egyház példájára Oroszország is utóbb függetlenitette magát a konstantinápolyi patriarchától és saját patriarchája volt, ki Moszkvában székelt 1589-től fogva egész 1702-ig Midőn Hadrian moszkvai patriarcha meghalt és az orosz püspökök összegyültek uj patriarcha választására, Nagy Péter cár, kinek alkalmatlan volt annak nagy tekintélye, kijelentette, hogy patriarchára nincs szükség, mert „én vagyok a ti patriarchátok“. Ezzel meg-

szünt a moszkvai patriarchátus és az orosz egyházban a főigazgatás átment az ujonnan alapitott szent synodusra.

113. **Zsicsa zárda Szerbiában.** (1828. 13 k. 9—22. l.) A könyv cimlapja előtt bemutatja ennek rajzát is. Zsicsa Szerbiának egyik legrégibb zárdája, épitette 1190—1224 közt István, az első koronázott szerb király. A zárda rajzát és részletes leirását Davidovics Dömötör, a szerb fejedelem titkára közli, a ki 1822-ben itt járt. Zsicsa az Ibar folyó közelében van Karanovác falu közelében, dombon épült. Ősrégi kápolnája régibb mint a templom, mely nagy arányú, rajta egy nyitott és hét befalazott ajtó van; ha egy szerb királyt itt megkoronáztak, azt az ajtót, melyen a templomból távozott, befalazták. Érdekes sirkövek és freskók ékesitik; egyik freskó Stefán Uros királyt és Radoszlavot ábrázolja, egy másik a zárda alapitó Istvánt koronával és jogarral, előtte áll hajadon fővel hat főur; egy harmadik sz. Száva érseket papi környezettel. István Uros képe alatt e felirás van: István Uros király, uralkodó az összes szerb országokon és a tengermelléken; ilyen sz. Száva cime is: „az összes szerb országok és a tengermellék érseke". A templomban, kápolnában, a tornyokon sok szerb felirat van, melyek szövege itt közöltetik.

114 **János bolgár exarcha bibliafordítása.** (1828. 13 k. 32—56.) Ezen igen régi bibliafordítás nyelvészeti méltatása kapcsán ismerteti a többi bibliafordításos régi codexeket is.

115. **Filoszerb levelei.** (1828. 13 k. 100—127. és 14 k. 124—144 l.) A „szerb barát" utazása Szerbiában és ennek leirása társadalmi, irodalmi és politikai szempontból. [Filoszerb álnév, értelme: Szerb barát.]

116. **Nestor krónikája.** (1828. 13 k. 128 - 130 l.) Nestor orosz iró, a Kievben levő barlangkolostor lakója (1174—1214) megirta Theodosius és Boris szentek életrajzát. A ő róla elnevezett őskrónikáról kiderült, hogy nem ő annak irója, noha róla van elnevezve; e mű, mely a magyarokkal is foglalkozik, a 850—1110-ig terjedő kort tárgyalja oly nyelven, mely átmenetet képez az ószláv nyelvről az oroszra. Ennek legrégibb másolatát Laurentius szerzetes irta, maga az eredeti szöveg lappang. A Nestor-krónika kritikai megvilágitását az orosz tudósok 1848-ban kisérelték meg. A Laurentius kodex 1812-ben a francia-orosz háboru idejében Moszkva égése alkalmával elpusztult, de szerencsére megmaradt Timkovszki munkája, ki abból ekkor már 13 nyomatott ivet adott ki. Ebből a

tűzvész után 100 példány maradt meg. Schlözer szól róla (Russische Annalen II. r. 282—297 l.), útóbb kiadta Miklosich: Cronica Nestoris. Bécs. 1860. Timkovszki művének 1824-ben való megjelenése alkalmából a Letopis Srpski sürgeti, hogy a szerb régi krónikák kéziratait is nyomtatásban adják ki, nehogy elpusztuljanak, mint a Laurentius-codex. Különösen fontosnak tartja Danilo érsek genealogiáját (Rodoslov), mely Uros a nagy, Milutin, Dragutin és Decsáni István királyok életrajzát adja; a hilindári-évkönyvet; a Carostavnik vagy Troadnikot, mely egyebeken kivül leirja Szerbiát, Görögországot, Bulgáriát, Oroszországot és Csehországot akkori állapotában; Brankovics György krónikáját, Dusán cár törvénykönyvét stb. Ha ezen régi codexek elpusztulnának, az pótolhatlan veszteség volna.

117. **Szerb népdalok értékének méltatása.** (1828 13 k. 133—139. l.) Az orosz népdalok ismertetése alkalmával a „Blätter für Litteratur und Unterhaltung“ (1827. 245-ik sz.) igy szól: „Serbische Nationallieder haben viel Glück in Deutschland gemacht. Obgleich es (das Lied) eines Stamm- und sprachverwandten Ursprungs ist, so unterscheidet sich doch ein Serbisches Lied von einem russischen seinem Innhalte nach wesentlich darin, dass das letztere irgend einen Gedanken, mit der eben nöthigen Anzahl von Worten, ungekünstelt ausdrückt, dagegen das serbische ein Ausbruch der Empfindung ist, der sich zwar mit zehn oder zwanzig Versen begnügt hat, ebenso gut auch hundert zum besten hätte geben können.“ A 264-ik számban pedig ezt mondja: „Auch in England scheint sich auf einmal der Geschmack für die Volkspoesie der Serben verbreitet zu haben, und gleichsam eine Art Modesache geworden zu sein, wie bei uns. Auch dort sind jetzt die Journale mit Liedern von Stefánovics Vuk angefüllt, wie bei uns.“ (Servian popular poetry. John Bowring. London. 1827.)

118. **Szerb folyóiratok és hirlapok.** (1828. 13 k. 140 145 l.) „Slaveno-serpski magazin“ (Szlaven-szerb magazin) a legrégibb szerb folyóirat. Ennek első kötete megjelent 1786-ban Velencében, Theodosiev Dömötör nyomdájában. Célja volt a szerb kultura és irodalom önzetlen szolgálata. Ebből csak ez az első kötet ismeretes; érdekes volna tudni, ki volt a szerkesztője, ki volt a három munkatárs, a kit említ, kik voltak fentartói és megjelent-e több kötet is belőle? — „Slaveno serpske vjedomosti“, melyet Novákovics István adott ki Bécsben

1792 és 1793-ban. Ez volt a szerbek első politikai hirlapja; érdekes volna tudni, miért volt oly rövid életü? Ez Kurzbeck bécsi nyomdájában készült, melyet 1771-ben alapitottak, mint udvari nyomdát, de csakhamar Kurzbek magántulajdona lett, tőle megvette Novákovics. Érdekes volna tudni, miért nem vette meg e szerb nyomdát Eszék városa, melynek kinálták és miért kellett ezt a nyomdát 1796-ban átadni a budapesti egyetemnek, mely 1825-ig monopoliumot nyert az összes szerb és oláh könyvek nyomtatására? — Srbske Novine (Szerb ujdonságok). Szerkesztette 1813 julius 1-étől 1822 február 24-éig Davidovics Bécsben. Irodalmi melléklete a „Zabavnik“ (Mulattató) volt, ezt is Davidovics adta ki 1815, 1816, 1818, 1819, 1820, 1821-ben. Munkatársa dr. Frusics volt. E két vállalat nagy szolgálatot tett a szerb irodalomnak és kultúrának. Mesecsna Socsinenja (Havi folyóirat) 1814-ben a budai egyetemi nyomdában készült, de már a harmadik füzettel megszünt; szerkesztette Berics János. — Serpske Letopisi (Szerb évkönyvek) megindult Budán 1825-ben. Danica (Esthajnali csillag) almanach, szerkesztette 1826-tól fogva Bécsben Karadzsics-Sztefánovics Vuk. — Banatski almanach (Bánáti, Bánsági almanach), szerkesztette 1827, 1828-ban Tirol.

119. **Safarik J. P.: A délszláv irodalom története.** (1828. 13 k. 146—148 l.) Ezen munkát nem csak nálunk a szlávság, hanem a szláv külföld is nagy elismeréssel fogadta és a varsói tudós társaság Safarikot levelező tagjává is választotta. A szerb prozódia tekintetében Dobrovsky nem osztja Safarik nézetét és helyteleniti a hexameternek és egyéb latin méreteknek a szláv költészetben való alkalmazását, mire sok kisérlet történt az orosz és szerb költészetben (Musitzky), mert ez ellenkezik a szerb nyelv geniusával, melynél a rhythmus alapja nem a szótagok időmennyisége, hanem a hangsúly.

120. **A kovili zárda Bácsmegyében.** (1828. 14. k. 10—26. l.) A kovili zárda Karlócával szemben a Duna balpartján, ennek közelében van; sikságon fekszik, erdő övezi és egy Dunaág érinti. Honnan vette nevét (Koviljeárvalányhaj) erről néphagyomány és népmesék szólnak; közelében van Vilovo (Tündéres) és e név eredetét a tündérmesékkel hozzák kapcsolatba. A zárda igen régi, nem tudni ki alapitotta. Régi kápolnájáról Putnik Mozes volt bácsi püspök 1761-ben irt jelentésében azt mondja, hogy már kétszáz éves, tehát 1560 körül épült. A kápolna mellett szorosan, alig két ölnyire tőle van a nagy tem-

plom, mely 1741—1749 között épült. A templomban és az egyházi könyvekben számos felirat és feljegyzés van a nagy templom építésére vonatkozólag. Itt sok irott egyházi használatu régi kodex és több hasonlóan egyházi használatra szánt szláv ősnyomtatvány, és a hires Rajcs János kovili zárda főnöknek és történetirónak néhány kézirata van, a többi a karlócai érseki könyvtárban van. Rájics János szerb történetiró, tudós és költő 1726-ban született Karlóczán, a kovili zárdában halt meg 1801-ben és itt van eltemetve. Fő munkája „A szláv nemzetek, kivált a bolgárok, horvátok és szerbek története". Bécs 1794. 4 köt. Ő a szerbek első pragmatikus történetirója.

121. **Szerbek, magyar ügyvédek.** (1828. 14 k. 1—9. l.) Az első szerb ügyvéd a zentai születési Muskátirovics János volt, ki 1773 márc. 10-én lett magyar ügyvéddé. 1827-ig 227 szerb lett magyar ügyvéddé, a kimutatás ezek nevét felsorolja, mindegyiknél megjegyezvén mikor lett magyar ügyvéddé.

122. **Dusán István szerb cár törvénykönyve 1349-ből.** (Zakonik Stefana Dušana od 1349. (1828. 14 k. 44—62 l.) E hires törvénykönyv, melynek első része 1349-ből, második része 1354-ből való, a szerb cár, a patriarcha és a szerb urak jelenlétében lett megállapitva, ez a szokásjog codifikálása, az előbbi uralkodók törvényeinek és rendeleteinek egybefoglalása, az egyházi törvények kiegészitése, a kereskedelmi szerződések, az adomány levelek és bullák megerősitése, az adórendszer megállapitása. Történelmi szempontból az azonkori szerb családi, társadalmi, vallási és állami élet tükre. Nyelvezete a szerb népnyelv és az egyházi nyelv keveréke. Itt a törvénykönyv szövege közöltetik az ujvidéki szerb főgimnazium könyvtárában levő codex alapján.

123. **Pravda roskaja. Orosz törvénykönyv.** (1828. 14 k. 63—71 l.) Ez az oroszok első irott törvénykönyve, melyet 1019-ben kiadott Jaroszláv novogorodi nagyfejedelem és mely később érvényessé lett egész Oroszországban. Ily régi irott törvénykönyve egy népnek sincs, ép ugy mint a Novogorodi évkönyv is 1020-ból egyetlen a maga nemében. E törvénykönyv később bővült Jaroszláv utódainak és más orosz uralkodóknak törvényeivel. Itt Jaroszláv eredeti törvénykönyve orosz szövegével és lateralis szerb szöveggel közöltetik. Ewers G. 1826-ban Dorpatban kiadott művében „Das älteste Recht der Russen" részletesen ismerteti és német forditásban közli Jaroslav törvénykönyvét, a Pravda roskaját.

124. **Obradovics Dositelj sententiái.** (1828. 14 k. 88—94 l.), megtoldva Tokailics P. axiomáival.

125. **A szerb népdalok értéke.** (1828. 14 k. 146—147 l.) Gerhard W.: „Vila, serbische Volkslieder und Heldenmärchen“ cim alatt két kötet szerb népdalt közöl német fordításban. A „Jahrbücher der Geschiechte und Staatskunst“ (Politz 1828. Junius) igy szól róla: Die serbische Nation; ihrer früheren Grösse sich bewusst, kämpfte noch vor wenigen Jahren einen edlen Kampf gegen die Erbfeinde des Christenhums. Die Thaten ihrer Helden werden noch heute, wie zu Homers Zeiten, von blinden Rhapsoden besungen, und pflanzen sich von Mund zu Mund, ohne Druckerpressen, durch die Töne der Guszle fort. Männer von Gewicht im Reiche der Litteratur haben das Treffliche der serbischen Poesie anerkannt. Die Sammlung Gerhards giebt uns alle bischer noch unbekannte Lieder dieser geistreichen Nation, ist bei weitem reichhaltiger und manigfaltiger als die Talwische“. Bowring is számos szerb hősdalt forditott angol nyelvre, és ugyanő magyar népdalokat is angolra forditott.

126. **Beocsin szerb zárda a Fruskagorában.** (1828. 15. k. 1—18 l.) A zárda a Szerémségben a Fruskagora hegy tövében van, közel a Dunához, erdőtől övezett helyen áll Kamenicza falu közelében. Régibb története homályos, van egy ősrégi kápolnája, volt itt templom is, mely ismételten elpusztult a török világban; a mostan fenálló templom a negyedik, épült 1704-ben, midőn a Csernovics Arzen patriarchával Szerbiából menekült szerzetesek itt letelepedtek. Hozzátartozik a Remetica vagy Remetszko fiók zárda, melyet Dragutin szerb király idejéből származtatnak; kápolnája ősrégi. Mindkét zárda privilegiumát VI. Károly adta 1714-ben, ebben igy szól: „pro ea, qua adversus dilectam Nobis Illyricorum gentem ferimur, animi propensione ac clementia, proque meritis, qua fidelitate sua ac fortitudine de Augusta Domo nostra, tum armis nostris illato bello per Turcas nuper provocatis admodum, tum superioribus temporibus sibi peperere.“ A török kiüzetése után a szomszéd birtokosokkal nagy határpöreik voltak, mignem Mária Terezia uj határjárást rendelt el, és ennek alapján 1746-ban VI. Károly privilegialis levelét ujból megerősitette: „considerantes tum Patriarchae, quum et universae Nationis Illyricae de Nobis et Augusta Domo nostra comparata sibi merita, fidelitatemque ac devotionem suam superio-

ribus non solum temporibus contestatam, sed etiam sub impendentibus Nobis adhucdum gravibus bellis cum singulari sui commendatione palam editam, pro ea, qua hanc dilectam nobis gentem semper complectimur, animi propensione ac benevolentia stb.“

A két rendházban sok régi kézirat és ősnyomtatvány van egyházi használatra szánt munkákból. Az ősnyomtatványokból a legrégibb 1519-ból van.

127. **Joannovich Euthim: Szerb mondattani értekezés.** (1828. 15. k. 75—84 l.)

128. **Kolarovics Emanuel: Szerb népzene.** (1828. 15. k. 114—116 l.) A szerb népdalok zenéjének ismertetése, néhány szerb népdal kottájával.

129. **Ansbertus krónikája I. Frigyes keresztes hadjáratáról.** (1828. 15. k. 117—120 l.) Ansbertus pap I. Frigyes kiséretében volt ennek 1189-iki keresztes hadjáratában, feljegyzéseit Gerlach felvette krónikájába. Igaz hogy mások, egykoruak, leirják e keresztes hadat, de Ansbert sok adatot tartalmaz Németország, Magyarország, Szerbia és Bolgária azon korbeli állapotaira nézve. Itt a latin kronikának Szerbiára vonatkozó adatai közöltetnek.

130. **Dobrovszky a szlaven név eredetéről.** (1828. 15. k. 121—129.) Dobrovszki ezen cim alatt: „A slovánok slovánok-e a slava (dicsőség) szótól vagy a szlovo (szó, beszéd) szótól“, fejtegeti a szlovan, szloven, szloven, szlaven szó eredetét. E tekintetben hivatkozik IV. Károly krónikására Pulkávra: „Ubi etiam unum idioma Slowanicum, quod corrupto vocabulo Slawonicum dicitur, sumpsit initium, de quo gentes ejusdem idiomatis Slowani sunt vocati; in lingua enim eorum Slowo verbum, Slowa verba dicuntur et sic a verbo vel verbis dicti idiomatis vocati sunt Slowani“. Pulkav nyomán 1552-ben Dubravszki olmüczi érsek a cseh királyságról irt munkájának első kötetében, sokat foglalkozván a Pliniusban előforduló „szerb“ szóval mondja, hogy a szerb eredetű népnek később a szlován név jobban tetszett, mert mindannyian egy beszédüek (szlova) voltak: „Placuit deinde, vicitque apud illas gentes notum Slowanorum vocabulum, commercio unius linguae natum. Id enim „Slowo“ apud Sarmatas, quod „verbum“ apud Latinos personat. Quoniam igitur omnes Sarmatarum nationes late jam tunc longeque per regna et provincias sparsae, unum tamen, eumdemque sermonem atque eadem propemodum verba sonarent, se uno etiam cognomine „Slovanos“ cognominabant. Ab ipsa praeterea gloria,

quae apud illos „Slava“ appellatur. Graeci hoc cognomen, postquam vim vocabuli non intelligerent, in Slavanos, Itali in Sclavos detorserunt. Latini deinde Illyrios vocare coeperunt“ A cseh Dubravszkit a „Slava“ (dicsőség) szó tévedésbe ejtette s igy tartotta lehetségesnek, hogy esetleg ettől is származhatott a „szlaven“ (dicsőséges) elnevezés.

Dobrovszki szerint a szlovan szó eredetére nézve nem az idegen, hanem a szláv irók véleménye fontos. Az orosz Nestor és az összes szláv kronikák a XVI-ik századig a szlávokat mindég Slowen-nek nevezik. A szlovo szótól származik szlovan és szlovák, épen ugy mint a polje (mező) szótól Poljan és Polják, a Morava szótól a Moraván és Moravác, a Szlez szótól Szlezán i Szlezák (szileziai).

A német irók századokon át a szlávokat vendeknek (Wenden, Winden) nevezték. A vend elnevezést először Jornandes használta 550 körül, és e néven nevezte a Tátrán tuli népet, pedig ezek nem voltak vendek, hanem szlovenek — azonban ezen vidéken előttök Tacitus korában laktak a Venedek, Veneti s igy országuk nevéről nevezte el a később itt lakó szlovánokat Jornandes vendeknek. A csehek is beköltözvén Bogemum, Bogehemum földjére Bohemani, Bemi néven emlittettek, szintén az elfoglalt terület régi nevéről.

131. **Az 1769-iki karlóczai szerb kongreszus tagjainak névsora.** (1829. 16. k. 1—5. lap). Ezen kongresszust 1769 május és junius hóban Karlócán tartották, királyi biztos volt gróf Hadik András. Az itt névszerint felsorolt tagok közt volt hat püspök, három archimandrita-zárdafőnök, hat iguman zárda-elöljáró, 14 esperes, 27 katonatiszt a határövidéki részekről és 23 világi követ az egyes városokból és kerületekből.

132. **Szuroveczki-Safarik: A szlovenek.** (1829. 16. k. 5—34 l.) Szuroveczki orosz közoktatási minister és tudós (megh. 1827 jun. 9) egy terjedelmes tanulmányt irt a szlávok régi történetéről. Ezen munkát Safarik Pál József németre forditotta és nyelvészeti és történelmi adatokból bőséges kommentárral kisérte és a főbb kérdésekben egészen más eredményekre jutott, melyek helyesebbek az orosz iró következtetéseinél. Safarik munkáját 1828-ban német nyelven Budán adta ki ezen cim alatt: „Über die Abkunft der Slaven nach L. Szurovieczki.“ Itt Safarik tanulmánya szerb forditásban adatik.

133. **Régi szerb krónika.** (1829. 16. k. 35—48 l.) Ez a krónika későbbi időtől való, mint a szerb cárok

krónikája. Kezdődik Ádámnál és bevégződik 1688-al, a karlócai békével, melyről rövidesen említést tesz. Egész 1554-ig a „Szerb cárok krónikájával" párhuzamosan halad és egy-két esetben megvilágitja, azután egy másik kéz irása folytatja az előadást 1698-ig. Főkép a török harcok adatait közli, feltünő hogy 1690-nél nem tesz említést a szerbeknek Magyarországba való tömeges meneküléséről Csernovics Arzen patriarcha vezérlete alatt.

134. **Ansbert: Historia de expeditione Friderici Imperatoris, curante I. Dobrovszki.** (1829. 16. k. 149—154 l.) Itt ezen 1189-iki érdekes utleirásnak csak a délszláv vidékekre vonatkozó adatait közli és történelmi adatokkal magyarázza. 1189 jun. 24-én átkelt Frigyes keresztes hadával a rohanó Száván és megállt: „in vico ad Sanctum Georgium dicto, milliare unum a Francavilla distante". A közlő szerint Francavilla, a római időben Budalia, ma Mangyelosz, a mi a magyar „Nagyolasz" eltorzitott alakja. Budalia, Bubalia, Vedulia, Eudalia Decius római császár születéshelye. Midőn a frankok elfoglalták a Szeremséget Budalia Francovilla nevet kapott és a Szerém a Fruska Gorával (Mons Almus) Francochorion nevet kapott. Az emlitett vicus Sti Georgii, mely egy mérföldnyire van Francovillától valószinüleg a mai Csalma. Innét Syrmiumba ért „civitatem quondam famosam". Syrmium városának mai neve Mitrovica, a mely nevet Szent Demeternek szentelt templomától kapta (Demeter, Mitar), és 1200 után mindig csak Mitrovica néven fordul elő, lehet hogy Frigyes átutazásakor még Syrmium névvel is nevezték meg.

Junius 28-án Belgrádba érkezett „in civitate semidiruta Wizzenburch (azaz Weissenburg) dicta, quae et Belgradum dicitur, ex opposito Govin sita." Hogy Belgrád régi neve Singidunum és a vele szemben levő Zimony Taurunum, az kétségtelen (Itin. Anton. és Tab. Pent.). Ez a Govin vagy Zimony (Zemun, Zeugmen) vagy valamely más ennek közelében volt hely. Erről a Govinról mondja Ansbert, hogy ott meghalt Engelbert gróf „in ea, ad Brandiz, mansione apud Govin diem clausit supremum" és más helyütt hozzáteszi „apud Govin in fine Hungariae". És tényleg itt közelben egy Duna melletti magaslaton van Kubin, Kovin, Keve hely, mely jelentékeny volt különösen 1393—1448 között.

Julius 2-án elérkezett Brandizba, a mai Branicsevo, a római Viminaciumba, melynek romjai Kosztolcánál láthatók; itt azon időben székelt a görög kerületi főnök.

Branicsevo és az egész terület a Morava és Timok között a IX—X-ik században a bolgároké volt, és ezek hatalmának hanyatlásával e terület birtokáért a görögök, szerbek és magyarok vetekedtek. Mikor foglalták el e területet a szerbek, a történelemből pontosan nem állapitható meg, de valószinü, hogy Nemanja István ezt is előbb meghóditotta mintsem zárdába vonult volna 1195-ben, rövid idővel ezután mint szerb birtok szerepelt, mert Dragutin szerb király, mikor fivérének Milutinnak átadta birodalma egy részét, azon területek között, melyeket magának megtartott van Branicsevo is. Szerbiának Dusán cár által eszközölt felosztásakor Lázár knéz kapta Branicsevot. 1444-ben Hunyadi János elfoglalta ezt a területet, de nyomban ezután odaajándékozta Mrnjavics György deszpotának hűséges szolgálatainak jutalmául. Mátyás király egy 1459-ben kelt oklevelében mondja: „Tomcus, starosta Rassiae, comes Cucieviensis et Braniceevensis.“ Branicsevónak e régi időben volt saját püspöke és metropolitája és a terület vajdaság „ducatus“ volt. 1500 után eltünt Branicsevo neve is.

Branicsevóból Frigyes Rabnel várba érkezett; ezt a görögök Orbia, a rómaiak Orrea, és Horrea Margi néven nevezték, mai neve Tyupria. Lázár cár a ravanicai adománylevelében igy nevezi „Ravno na Moravje“ a Morava melletti Ravno. Itt fogadta Frigyes János hyzanci kancellár levelét, mely ellenkezett az ő egy évvel ezelőtt Nürnbergben eskü alatt tett igeretével és Nisben fogadta Alexius császár üdvözletét. Erről Ansberg igy nyilatkozik: „mentitus est, quaecunque dixit, tam ipse, quam cancellarius imperatoris Constantinopoleos“. Itt Nisben fogadta Szerbia és Rascia nagy zsupanjának (Magni comitis de Servia et Rascia) követségét, mely urának megbizásából minden támogatást felajánlott és jelentette, hogy a nagy zsupán is mihamarább el fog jönni üdvözlésére.

Nis nevét már Ptolomaeus is emliti. Ide jött julius 27-én Nemanja István nagy zsupán fivérével Kraszimirral és segitséget kért Frigyestől II. Izsák Angelos császár ellen és megigérte, hogy a császár fenhatóságát el fogja ismerni, ha a Nistől Szredcáig terjedő földet, melyet a görögöktől már elfoglalt, az övéjének jelenti ki és ha közbenjár abban, hogy fia Tohu vagy Tesa a dalmáciai hercegnek leányát feleségül kapja és viszont minden segitséget és támogatást igért ezért a császárnak. Ansberg itt több fölvilágositást ad a szerbeknek azon kori

történetére, mint a mennyit ad Ráics szerb történetiró, vagy Engel. Ansberg nagyon dicséri Nemanja Istvánnak és fivéreinek vendégszeretetét és őszinteségét „amici nostri comites magni de Servia“ és megjegyzi, hogy a mit csak szenvedtek ezen utjokban, az mind a görögök műve volt és az ő zsoldos csapataiknak.

Nisben négy napot töltött Frigyes és innét Sztratilcba ment; ez elferditett neve Szerdikának, melyet a szlávok Szredec, a görögök Triadica, a törökök és a mai görögök pedig Szofia néven neveznek.

135. **Az oláhok római eredetének kérdéséről.** (1829. 16. k. 159—165. l.) S. T. [Petrik I. 707 szerint ez az S. T. Tököly Szabbász l. III. 668.] Budán 1827-ben a következő könyvet adta ki: Erweis, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavenischen Sprache folgt. Mit Mehreren Gründen vermehrt und in die walachische Sprache übersetzt.“ Ezen könyv ismertetéséből a censor nagyon sokat törölt, a mi üresen van hagyva. Értekező ezen akkoriban szerb körökben is nagyon olvasott munkának érveit nem sorolja elő, hanem csak egy kérdéssel foglalkozik: Az értekező műve 48—56-ik lapján bizonyitja hogy vlah nyelven semmi irott emlék nincs az 1652-ig évig, mert azon időig a vlahok templomaikban az ó-szláv nyelvet használták, mint a szerbek és egyéb irataikat is cirilbetüs szláv nyelven irták. A vlahoknak az az állitása, hogy van nekik egy vlah nyelven irott nomokanonjuk Komnen János idejéből (1118 - 1143) teljesen alaptalan, Pray sem tud róla semmit. Sok bizonyiték van arra nézve, hogy az erdélyi oláhok II. Rákóczy Ferenc idejében és még 1717-ben is a templomban a szláv nyelvet használták, de nem csak itt hanem Moldva-Oláhországban is ez volt egyéb irataiknak nyelve is. Dusán törvénykönyvét Pray vlah könyvnek mondja, mert a szerbeket Horvátországban és Törökországban általában vlahoknak nevezték és nevezik máig is. Egy szerb nomokánonnak van egy vlah (olasz-szláv) nyelvü pár soros záradéka 1652-ből; ez az első nyoma annak, hogy az oláhok a szláv nyelv helyett, az ő latin-olasz-szláv keverék nyelvökön irtak.

136. **Bujánovszki István zágrábi tankerületi főigazgató életrajza. Meghalt 1829. január 19-én.** (1829. 17. k. 1—12 l.)

137. **Gróf Hadik András királyi biztos megnyitó beszéde a karlóczai kongresszuson 1769-ben.** (1829. 17. k. 51—56 l.) A latinul tartott megnyitó

beszéd szerb fordítása. Ezen kongresszus megválasztotta patriarchává Georgievics János verseczi püspököt; rendezte a patriarchai birtokok kérdését és előterjesztette a királynak alázatos kérelmeit és sérelmeit (gravamina): ezek elintézéséül szolgált az 1771 május 29-én kelt Regulamentum, és azután e helyébe az 1779-iki Benignum rescriptum Declaratorium.

138. **A patriarchai birtokok kérdése.** (1829. 17. k. 56—65 l.) Hadik gróf beszédének és a karlócai 1769-ik congressus ismertetésének kapcsán értekező egy jegyzetben részletesen szól a szerbeknek adott privilegiumokról és a szerb patriarcháknak adományozott birtokokról — ezeket itt külön ismertetjük.

A szerbeket és más a keleti egyházhoz tartozókat Mátyás király az 1481-iki 3-ik törvénycikkel és II. Ulászló az 1495-iki 45-ik törvénycikkel felmentette a római kath. klerusnak adandó tizedtől; I. Lipót pedig az 1695. március 4-én kiadott privilegiumban elrendelte, hogy ezt a tizedet saját papságuknak fizessék „quas quidem decimas ipse populus pro sui ritus episcoporum alimentis et reditibus, nullis praelatorum nostrorum (sc. Catholicorum), vel cameralium officialium impedimentis in contrarium obstantibus, convertat et applicet". Minthogy azonban nyomban 1696. junius 19-én a török háboruk miatt a császári és királyi hadseregnek élelemre volt szüksége, az ennek folytán elmaradt tizedjövedelem helyett a patriarchának évi 3000 frt és utóbb még 3000 forint kárpótlásul adatott Szlavoniára nézve, majd meg a Bánság elmaradt tizedjövedeleméért (knezovski dukati — „főuri, földesuri aranyok" volt ennek a népies elnevezése) ismét 3000 frt, összesen 9000 frt adatott kárpótlásul, melyet még ezen értekezés megirásának évében is 1829-ben évenkint a kincstártól kaptak.

A 18-század elején pör támadt a római katholikus főklérus és a görög keleti klerus között a tizedjövedelem tekintetében és 1727-ben kiküldetett a királyi personalis elnöklete alatt egy comissio delegata ezen pör tárgyának megvizsgálására. Ezen bizottság munkálatai nyomtatásban is megjelentek (Extractus controversiae inter venerabilem clerum Romano-Catholicum et graeci ritus (non unitos) episcopos, totamque nationem Illyricam, seu Rascianam ratione decimarum vigentis.) Ez a bizottság ugy határozott, hogy a görög keleti püspököknek a tizedre semmi joga nincs, azonban elismerte, hogy a határőrök (granicsári) II. Ulászló törvénye értelmében

minden tizedtől mentesek. Ezen iratok a magyar udvari kancelláriához kerültek, de intézkedés e tárgyban a felség részéről nem történt, ezért e tárgyban az 1790-iki congressus kérelemmel fordult a felséghez. II. Lipót 1791. április 23-án Florencben kiadott iratában kijelenti, hogy az teljesen méltányos, hogy a szerbek a katholikus főpapságnak semmi tizedet ne fizessenek; ezt a kiváltságot nekik sokszor meg is igérték és ő ezt meg is fogja adni és felszólítja a magyar udvari kancelláriát, hogy tegyen javaslatot arra nézve, hogyan kárpótoltassék ezért a katholikus klerus a vallásalapból vagy más méltányos módon. II. Lipót rövid idővel ezután meghalt, és az 1790-iki karlóczai kongresszus dolgai elintézetlenek maradtak.

Ez a kongresszus azt a kérelmét is előterjesztette, hogy Dálja, Belobrdo és Borovo továbbra is a patriarcha birtoka maradjon és ne helyeztessék a kameralis birtokok igazgatósága alá.

I. Lipót 1695. szept. 10-én kelt adomány levelével Csernovics Arzen patriarchának és utódainak adományozta a Szlavoniában levő Szirács birtokot a hozzátartozó 14 faluval (Castellum Szirács, in statu quo nunc est, cum omnibus suis appartinentiis, eousque donec archiepiscopatus ipsius Ipek a turcis recuperetur, eidem moderno archiepiscopo et successoribus ejus clementer impertiendum esse duximus). Ezen uradalmat átadta a patriarchának az ezen célból kiküldött Zemljak Márton, bonorum neoaquisticorum inter Dravum, Savum, Colapim (Kulpa) et Vunam (Una) adiacentium inspector cameralis 1696. febr. 17-én. Az átadó végzés részletesen elősorolja az uradalomhoz tartozó falvakat (l. itt 57-ik lap). A szirácsi uradalom helyett I. Lipót 1697 április 28-án kelt adománylevelével a szekcsői uradalmat adományozta Csernovics Arzen patriarchának, minthogy azonban kiderült, hogy ezen uradalomra másnak van joga (propter inibi repertum jus tertii) ezt a birtokot elvette tőle és visszaadta a Bezerédy családnak, azért 1702 május 16-án és 1703 május 18-án kelt iratában a király megigérte, hogy a szerb patriarchának más hasonló értékű birtokot fog adományozni (aequivalens in aliis bonis fiscalibus). Es csakugyan I. József 1706 junius 15-én kelt adománylevelével mint egyenértéküt a patriarcháknak adományozta Dálya, Belobrdo, Borovo és Cerics birtokokat, melyeket azután 1728-ig háborittatlanul birtokoltak a patriarchák. Ezen évben elrendelték, hogy Dálya a kamarának alá-

rendeltessék, de Petrovics Mózes patriarcha kérte, hogy továbbra is ezen birtok haszonélvezetében meghagyassék, mire 1729 febr. 20-án királyi rendelet őt ennek ideiglenes (ad interim) birtokában meghagyta 1738-ig.

Midőn Joánovics Arzen patriarcha a király meghivására nagyszámú szerbséggel ideköltözött, kérte, hogy ő is azon birtokok élvezetét megkapja, melyeket elődei birtak, akkor a tized egyenértékéül neki évi 9000 forintot engedélyeztek és hogy reverzalist adjon arról, hogy semmit többet nem fog kivánni. Ugyanezen alkalommal elvesztette a patriarcha Dályára nézve a titulum perennalis possessorii és ezentul a patriarchák azt iure inscriptitio et redemptitio birtokolták az 1741 okt. 20-án és dec. 6-án kiadott decretumok tanusága szerint, és pedig azon 38.000 forint fejében, melylyel a királyi kamara 1698-tól fogva adósa maradt a patriarcháknak a tized megváltása cimén. Ezen időtől fogva a patriarchák a dályai uradalom háborittatlan birtokában maradtak 1769-ig, midőn Hadik András gróf királyi biztos a karlócai kongresszuson kijelentette, hogy a felség kivánságára ezt a birtokot a kamarai birtoktestbe kell majd átengedni. A kongresszus erre esedezve kérte, hogy a felség ezt az uradalmat továbbra is a patriarchának és szerb népnek hagyja meg, vagy ha ez nem volna lehetséges, ezért nem pénzbeli kárpótlás adassék, hanem vagy az előbb Szlavoniában birtokolt szirácsi uradalmat, vagy más hasonló értékü birtokot kapjanak királyi adományképen. Erre a felség őket továbbra is meghagyta Dálya birtokában azon kijelentéssel, ha ezt bármi okból tőlök meg kellene vonni, akkor vagy a már előbb királyi adománylevéllel birtokolt szirácsi uradalmat, vagy más hasonló értékût fognak kapni.

139. **A szerb irodalomról.** (1829. 17 k. 68—82 l.) A Letopis szerkesztője tájékoztatja olvasóit folyóirata elveiről, tekintettel a folyamatban levő szerb nyelvujitás irányaira és a szerb kultura szükségeire nézve.

140. **A szerb igeidők használatáról.** Nyelvészeti értekezés, irta Joannovics Euthimius. (1829. 17 k. 83—87 l.)

141. **Néhány szó a szerb népdalok művészi szerkezetéről.** (1829. 17 k. 98—102 l.)

142. **Murray Alexander: Zum Europäischen Sprachenbau oder Vorschungen über die Verwandtschaft der Teutonen, Griechen, Celten, Slaven und Inder.** Leipzig 1825. Bearbeitet von Adolf Wagner. (1829. 17 k. 121—125 l.) Murray Sándor (1775 -

1813) edinburgi tanár műve nyelvészeti összehasonlító fejtegetés az indogermán nyelvek köréből; a szlávok őstörténetéről alig szól s a mit mond is, nagy általánosságban mondja források említése nélkül.

143. **Dobrovszki József szláv nyelvtudós nekrologja.** (1829. 17 k. 133—141 l.) Született Jármosban, Győrmegyében, cseh szülőktől 1753 aug. 17-én, meghalt Brünnben 1829 január 6-án. Jezsuita volt, elsőrendü glosszographus a codexirodalomban, sok jeles munkát irt a szláv nyelvészet és irodalomtörténet terén. Itt felsoroltatik 24 kéziratban maradt munkája is.

144. **A dalmatiai egyházmegye papi névtára.** (1829. 18 k. 1—3 l.)

145. **Oroszország földrajzi és statisztikai rövid leirása.** (1829. 18 k. 4—15 l.)

146. **A tanitói hivatás örömei és bajai.** (1829. 18 k. 16—33 l.) Fordítás Dinterből.

147. **Karamzin: A kereszténység kezdete és elterjedése Oroszországban.** (1829. 18 k. 61—76 l.)

148. **Szóképzés a szerb nyelvben.** (1829. 18 k. 76—92 l.)

149. **Szlaveno-szerb bibliographia 1700—1828-ig.** (1829. 18 k. 107—122 l.) Igen értékes összeállitása az összes szerb iróknak és munkáiknak a kik szlaveno-szerb nyelven irtak, melyet irodalmi nyelvül használtak mielőtt Karadzsics Sztefánovics Vuk iránya győzött volna, ki a szerb népnyelvet tette irodalmi nyelvvé, a mi csak hosszu és heves nyelvészeti harcok után sikerült. [Folytatása a 309. sz. alatt.]

150. **A szerb matica és letopis alapitása.** (1829. 18 k. 126—156 l.) Vitairatok e kérdésre nézve Milovuk József és Hadzsics-Szvetics között.

151. **Az Oroszországban élt hires szerbek arcképcsarnoka.** (1829. 19 k. 1—11 l.) Cyprian kievi érsek és egész Oroszország metropolitája. Születésének ideje és helye ismeretlen. Kievi érsek 1376-ban; 1380-ban Ivánovics Dömötör nagyfejedelem meghivta Moszkvába érseknek, de ellentét támadt köztük és Cyprian visszatért két év mulva Kievbe, majd ismét Moszkvában van, hol 1406-ban meghalt. Moszkva közelében Golenicában egész irodát tartott számos irnokkal, kikkel szláv és szerb codexeket másoltatott és pedig nemcsak egyházi, hanem jogi és történelmi codexeket is. Görögből is fordított orosz nyelvre egyházi törvénykönyveket. Számos codex fenmaradása az ő másolatainak köszönhető.

Pahomius logotet, szerzetes. Születésének ideje és helye ismeretlen. Az Athos hegyi hilendari szerb zárdából 1460-ban jött Oroszországba Jonás érsek meghivására. Itt megirta az orosz szentek élettörténetét. Pártfogójának halála után a Troicki-Szergius zárdába vonult, hol megirta sz. Péter és sz. Alexius metropoliták életét.

Isaias szerzetes. Az athoshegyi hilendari szerb zárdából 1517-ben ment Oroszországba, innét 1519-ben visszatért a hilendari zárdába, honnét több szerb codexet lemásolván, azokat elvitte Oroszországba, igy sz. Száva életrajzát is. Azután leforditotta görögből orosz nyelvre Areopagita Dénes munkáit, ez több kiadást ért; előszavában mondja, hogy más görög egyházi irók munkáit is leforditotta orosz nyelvre.

Petrovics Makarius, a tverszki-zeltikov zárda apátja. Született 1734-ben Temesvárott, hol apja lelkész volt, pártfogója Viszárion temesvári püspök Kievbe küldte, 1753-ban átment Moszkvába, hol theologiai és philosophiai tanulmányokkal foglalkozott, itt 1758-ban a rhetorika tanára lett, mint szerzetes 1761-ben a philosophia tanára, 1764-ben a fentemlitett zárda apátja, meghalt 1766-ban, 32 éves korában. Hires egyházi szónok, beszédei több kiadást értek; irt philosophiai és theologiai munkákat is, megirta sz. Jaroszláv Mihály Tverszki herceg és Arzenius tverszki püspök életrajzát.

Mladenovics Szofron a moszkvai znamenszki zárda főnöke. Született Szerbiában, meghalt Pultavában 1772-ben. Számos egyházi könyvet forditott görögből orosz nyelvre.

Az ujabb időben is számos szerb iró és tudós kitünt Oroszországban: Zorics, Milorádovics, Emánuel, Szimenovics, Terlaics, Sztojkovics, Szokolovics, Filipovics. Ezek életrajzi adatáit kéri az értekező

152. **A most folyó orosz-török háboru szintere.** (1829. 19 k. 119—129 l.) A harc a Balkán félszigeten foly; ismerteti e területen az öt főutvonalat, a harminc megerősitett helyet és európai Törökország beligazgatásának egész rendszerét.

153 **Sztankovics István budai pöspök székfoglaló beszéde 1829 január 20-án.** (1830. 20 k. 1—8 l.)

154. **A szláv runa irás.** (1880. 20 k. 27—33 l.) A gótoknak még az ő tudós püspökük, Ulfilas (360—380) előtt volt saját irásuk, melyet Ulfilas több betüvel bővitett és ezen irással irta az ő bibliafordítását, melyből egyes töredékek az evangeliumokból megmaradtak.

A szlávok irása, a cirill betük, feltalálója sz. Cyrill 863-ban; a szláv egyházi nyelvet használók Dalmáciában és Horvátországban a glagol betüket használták s részben használják ma is. A glagol irás keletkezése homályos. Dalmáciában az a vélemény van elterjedve, hogy a glagol betük feltalálója sz. Jeromos (meghalt 420-ban Kr. u.), a kit ök földijüknek tartanak, de ezen véleménynek semmi alapja nincs; ezt megcáfolták: Banduri, dalmáciai tudós, Assemani, a vatikáni könyvtárnok, Frisch Leonhard az ő müvében „de lingua et litteris slavonicis", Durics Fortunat, Schletzer, Dobrovszky és mások. Valószinü, hogy a glagol irást feltalálta Cyrill és Method és a mai cyrillnek nevezett irást az ő tanitványuk, Klement püspök, és igy ezt az irást tulajdonképen klementicának kellene nevezni.

A vendeknek, a balti tenger mellett lakó pogány szláv népnek is volt saját irása, mely előbb 16, utóbb 19 irásjegyből állott, — ezeket értekező e kötet végén be is mutatja. Értekező véleménye szerint a germán és szláv ruhák azonosak. Ezekről sokan irtak, de a kérdést teljesen megvilágitották a Grimm testvérek.

155. **Kuharszky dalmáciai és montenegrói utleirása.** (1830. 20 k. 34—46 l.) Kuharszky varsói egyetemi tanár az orosz kormány megbizásából beutazta az összes szlávok által lakott országokat; itt dalmáciai és montenegrói utazásáról számol be. Sok értékes adatot nyujt a dalmáciai szláv kodexekről és ősnyomtatványokról és megállapitja Dobroszkyval szemben, hogy a bukvica elnevezés nem azonos a glagol betüs irással, hanem a bukvica néven Dalmáciában azt a válfaját a cirill betüknek nevezik, melyen a boszniai katholikusok irtak. A montenegrói metropolita könyvtárában 13 szláv kodexet talált, melyet ismertet. Ismerteti Montenegró területi beosztását hét kerületre (nahija). A Moracsa tulsó oldalán levő Alsó-Zetáról azt mondja, hogy az Boszniához tartozott, de Kara-Mahmud albániai pasa 1788-ban elfoglalta s ez azóta Albániához tartozik. Elősorolja ennek várait: Podgorica, Szpus, Zsablyák, és falvait: Leskopolje, Ponari, Vukovci, Gorica, Kyrilo, Plavnica, Golubovci, Jarmak, Lomicsicz.

156. **Obradovics Doszitelj két levele.** (1830. 20 k. 124—126 l.)

157. **Koch-Sternfeld E.: Beiträge zur deutschen Länder, Völker, Sitten und Staatenkunde.** (1830. 20 k. 130—132 l.) Az első kötet megjelent Passauban 1825-ben, a második Münchenben 1826-ban. Sok adatot tartalmaz a szlávok régi történetéből. Szerző szerint Bajor-

ország 3 milliónyi lakosságából 600.000 szláv eredetü, 700.000 német és 1300.000 frank eredetü, és hogy Karloman országa Bojária, Karantania, Nordgau és Ostmark népének harmadrésze szláv volt. A Karolingok korából származó müncheni régi iratok és későbbi iratok is mondják, hogy birodalmukban sok szláv törzs lakott. Károly Lajos Frankfurtban 846 jul 5-én kelt adománylevelében Gozbald würzburgi püspöknek birtokot ad, ad dotandas ecclesias 14 in terra Sclavorum inter Moinum et Radantiam, qui vocantur Moinvinidi (vendi) et Radauzvinidi, noviter conversorum. Egy Regensburgban 896 aug. 2-iki császári iratban, mely a müncheni levéltárban van, ez áll: „hospites et liberi Slavi.“ Madarász Henriknek Quedlingburgban 923 ápr. 3-án kelt iratában ez áll: „tributum de partibus orientalium francorum vel de Sclavis“. Sz. Henrik 1012 szept. 10-én kelt iratában ez áll: „Servos, Sclavos sive accolas“. Bambergben „plebs hujus episcopii ex maxima parte slavonica, liberi, sicut Slavi solent esse“. A régi Bajorországban a szlávok helyzete keserves lehetett, mert Henrik herceg a ranshofi decretumban (993) azt mondja: „Sclavi eiusdem coadunationis districtui subiaceant ant exterminentur!“

II. Lothar 1136 aug. 16-án sz. Otto bambergi püspöknek, ezen szlávok apostolának, átengedi négy ujonnan meghóditott szláv tartománynak adóját: „tributa quatvor provinciarum Slaviae-concedente de iure suo Alberto Marchione, eius Marchiae terminus praedictas includit provincias, quia praefatus episcopus Otto in destruenda idololatria et convertenda illorum barbarie primus laboravit“. Ezeket a szlávokat Rómában ugy nézték, mint kik „incompositi in via morum et vitae rationibus ac orthodoxae fidei regulam non servantes“, azért nagyon szemmel tartották őket, folytonosan hittéritőket küldözgettek hozzájuk és katonai rendeleteket is kiadtak ellenök, mint kik „multitudine innumerabili, paene, sideribus adaequata sunt, nec modo Ruthenia, quae quasi est alter orbis, verum etiam in Polonia et Boemia, vel communi appellatione Slavonia, quae plures provincias continet“. Azért hogy Koch-Sternfeld igy ir a szlávok nagy sokaságáról, ismertetője (Jahrbücher der Litteratur. Wien. 46 k. 213—256 l.) őt Vindomaniacusnak mondja.

158. **Magarasevics György halála.** (1830 20 k. 135—136 l.) Magarasevics György ujvidéki szerb gimnáziumi tanár, a Srpski Letopis első szerkesztője, annak és a szerb Maticának tulajdonképéni megalapitója 1830 jan.

18-án meghalt Ujvidéken, 37 éves korában. Halála nagy vesztesség volt a szerb irodalomra és kulturára. Temetésekor Joannovics Ignác tanár latin és Lazarevics Lázár szerb nyelven gyászbeszédet mondott felette.

159. **Tapavica István: Rövid történelmi feljegyzések a sajkás batailljonról.** (1830. 21 k. 1—4 l.) Tapavica nyugalmazott őrnagy a sajkás batailljon történetének megirásával foglalkozik, művéből itt néhány adatot közöl.

Brankovics Vuk-Zmaj (sárkány), szerb deszpota, Mátyás király vitéz hadvezére 1481-ben mint Belgrád parancsnoka jelentékeny dunai flottillát szervezett, melynek vezetését Brankovics Pál knézre (gróf) bizta, mely mint elősereg Rámánál a Jaksicsok által vezetett fősereget Galambóc vár bevételében segitette és itt 24 török hajót elsülyesztett.

Midőn Tomory 1523-ban Ferhát basát a Szerémségben megverte, a dunai flottilla parancsnoka Bozsics Radics volt, ki hajóival előbb Belgrád alatt, azután Pétervárad alatt a török hajókat felgyujtotta és ő és szerb sajkásai ekkor bebizonyitották, mily hasznos ez a hajóhad a háboruban. Girard Veltvik 1545-ben Komáromba jött a porta javaslataival az ötéves fegyverszünetre nézve, minthogy ezen feltételeket elfogadták és megerősitették, midőn Veltvik 1546-ban visszatért Konstantinápolyba, a sajkások kapitánya Ugrinovics a sajkás flottillával a Dunán elkisérte; a kapitány hosszabb ideig maradt ott, hogy Magyarország érdekében diplomáciai megbizatásaiban eljárjon.

Az örökösödési háboruk idejében három sajkás hadosztály Győrött, Komáromban és Esztergomban állomásozott és jelentékeny szolgálatokat tett a francia és bajor háboruban. Erre Mária Terézia az udvari haditanács javaslatára a Száván és a Dunán két sajkás hadosztályt szervezett, a kik Magyarország déli határain, Szlavoniában és a Szerémségben a határkordont őrizték. Ez a tulajdonképeni sajkás regiment eredete; róluk a délvidéki határőrség egyik területe sajkás kerület nevet nyert. 1747-ben szervezve látjuk őket Kupinovoban, a péterváradi ezred területén és parancsnokuk Sztaniszavljevics Tivadar sajkás kapitány volt; sajkásai szerb határőrök voltak. Később midőn a törökség kiszoritásával a tiszai vidékre is kiterjesztették a határőrséget, az udvari haditanács elhatározta, hogy a sajkás intézményt tovább fejlesztik és oda is kiterjesztik, azon céllal, hogy az egész sajkás szervezet középpontja a Tiszának a Dunába ömlésénél legyen Ez nehezen

ment, de már 1764-ben a szervezés készen volt és az összes sajkások parancsnoka az őrnagygyá előléptetett Sztaniszávljevics Tivadar volt 1769-ben még két szakasz sajkást alakitottak; parancsnokuk ekkor már alezredes lett. A jól szervezett sajkás sereg 1778-ban a porosz és 1787-ben a török elleni harcban nagyon hasznos szolgálatokat teljesitett. Szervezőjök, Sztaniszávljevics Tivadar mint ezredes 1777-ben halt meg. A szerb sajkásoknak védődi atyja volt és emléke a sajkás terület népsége közt közmondásokban ma is él; azt mondják róla: olyan tökéletes embert többé anya nem szül, mint ő volt.

160. **Ranke: A szerb forradalom története** cimű **művének szerb fordítása.** (1830. 21 k. 4—23. l. és 22 k. 1—13 l.)

161. **Az oláh és albán nyelvről és népről.** (1830. 21 k. 24—40 l. és 22 k. 13—39 l. és 23 k. 1—27 l.) Az értekezés a Wiener Jahrbücher 46-ik kötetéből van forditva. Ismerteti a régi oláh szótárakat; a Duna északi részén lakó románok nyelvét, nyelvtanait, számszerint 13-at; a macedoniai oláh nyelvet; az albán nyelvet, itt 6 albán nyelvtant sorol fel (21 k. 36—37 l.); a bolgár nyelvet és ennek 9 nyelvtanát. Végül összehasonlit román és latin szókat és kronologiai táblázatot mutat be a rómaiak hadakozásairól, melyekben a románok érintkezhettek a rómaiakkal.

162. **Szvetics Milos.** Szerb nyelvtani fejtegetés. (1830. 21 k. 49—73.) Összetett szók és a praepositióktana.

163. **Terláics és Magarasevics levelei.** (1830. 21 k. 117—122 l.)

164. **Az orosz akademia gyüjti a szláv nyelvemlékeket.** (1830. 21 k. 124—125 l.) A cár rendeletére az orosz akademia 1830-ban Venelin György tanárt és tudóst utnak inditotta Moldaországba, Oláhországba, Bolgáriába és Macedoniába és az Athos-hegyi zárdákba, azon célból, hogy mindenütt a szláv nyelvemlékeket, krónikákat, okleveleket felkutassa, tanulmányozza és ha lehet megszerezze az orosz akademia számára.

165. **Magarasevics, a Letopis volt szerkesztője** hátramaradt kéziratos munkáinak jegyzéke. (1830. 21 k. 132—133 l.)

166. **Sztankovics István budai püspök.** (1830. 21 k. 135—145 l.) Vitkovics János budai lelkész 1829 márc. 7-én a budai szerb templomban, és Margo György pesti lelkész 1827 április 7-én a pesti görög kel. templomban mondott üdvözlő beszédei.

167. **Párbeszéd szlavenoszerb és szerb között.** (1830. 21 k. 93—97. l. Arról, hogy az irodalomban a szlavenoszerb műnyelvet, vagy a szerb népnyelvet használják-e? — Észrevételek e párbeszédre. (1830. 22 k. 39—52 l.)

168. **Crnacski V.: Észrevételek a szerb szóképzésre, összehasonlítva ezt a török, arab és perzsa nyelvvel.** (1830. 22 k. 53—56 l.)

169. **Keppen Péter: Szláv nyelvemlékek Oroszországban.** (1830. 22 k. 142—145 l.) Az osztromiri evangelium (1056) és a müncheni szláv codex töredékeinek (X. sz.) ismertetése; ez utóbbinak nyelve leginkább a stajer, krajnai és karantáni szloven nyelvhez hasonlit. Egy 1492-ből való müncheni szláv evangelium és egy 1512-ből való nürnbergi nomokanon ismertetése.

170. **Hermann Ágost drezdai tanár értekezése I. Sándor orosz cárról.** Fordítás szerbre. (1830. 23 k. 27—43 l.)

171. **Az időmennyiség a szlaven nyelvekben általában, a szerb nyelvben különösen.** (1830. 23 k. 43—55 l.) A verselési rhythmus kérdése a szerb nyelvben sok vita tárgyát képezte, mert sokan a latin időmennyiséges rhythmust pártolták a szerb nyelv szellemével egyedül megegyező hangsúlyos verseléssel szemben.

172. **Egy szerb kézirat kétszáz és több év előtti időből.** (1830. 23 k. 62—77 l.) Ez az ál-Brankovicsnak egy apokrif levele, melyet az orosz cárhoz, Nagy Péterhez irt, mintha III. Csernovics Arzen patriarcha irta volna. Ebben a patriarcha azt irja, hogy Brankovics Száva erdélyi püspök fivérével Györgygyel Nagy Péter apjának Alexius Mihájlovics cárnak meghivására Moszkvában volt, hogy őt kibékitse Nikon moszkvai patriarchával, kivel összetüzött volt, mert Nikon akart az orosz egyházban a cár fölött lenni; ugyanezen célból Moszkvában volt az antiochiai és alexandriai patriarcha is. Alexius cár Szávának jutalmul püspöki mitrát, jogart és egyéb jelvényeket igért, Györgynek is igéretet tett, de ugyanekkor Moszkvában nagy tűzvész volt, a Kreml is majdnem leégett és a zürzavarban elmaradt az igéretek teljesitése és az igért püspöki jelvények sem készültek el. Száva és György visszatértek Erdélybe, hol Apaffi fejedem, mert nem akartak mindketten hiveikkel a kalvin hitre térni, elvevén minden egyházi kincseiket és vagyonukat, börtönbe vetette őket, Száva a börtönben mint vértanu meghalt, György kiszabadult és elmondta I. Li-

pót követeinek Apafi és a magyar urak terveit, azonban irigyei és ellenségei gyanusították őt, hogy nem Ausztria hanem Oroszország érdekében dolgozik, és elfogták Isaias orosz archimandritát a cár útlevelével utazó orosz emissariust 1696-ban tavaszszal Brassóban és elhozták Szebenbe, a hol Csáky László Brankovics Györgyöt is elfogta és mindkettőt erős katonai fedezet mellett Bécsbe vitték. Ott októberben az orosz cárnak ezen célból kiküldött külön követének közben járására szabadon bocsátották az archimandritát, visszaadva neki a tőle Brassóban elvett útlevelet, Brankovics György pedig továbbra is fogva maradt, mert továbbra is gyanusnak tartották, hogy nem Ausztria, hanem Oroszország érdekében dolgozott, igy magyarázták Kantakuzen Serbán oláh hercegnél való időzését és vele való tárgyalásait. Brankovics György már hét éve sinlődik a fogságban. A patriarcha kijelenti, hogy ő Brankovics dolgát megvizsgálta, ez Brankovics György szerb deszpotának igazi leszármozottja és igy joga van a szerb deszpota címre és a Brankovics család nagy birtokaira és azon országokra melyekben előde uralkodott.

A patriarcha kéri a cárt leborulva, hogy küldjön egy külön követet Bécsbe a császárhoz, hogy a fogságból kiszabaduljon Brankovics György deszpotának igazi utóda, ki már itt hét évig sinylődik bezárva. Kéri, hogy azon ajándékokat, melyeket a cár apja annak idején György fivérének Szávának megigért, küldje el neki, mert Száva az erdélyi börtönben mint mártir meghalt: küldjön neki egy deszpoti mitrát, diademet, jogart, zászlót és bibor palástot — ezek őt megilletik, mert ő a szerb deszpoták igazi jogutóda. Végre panaszkodik hogy Brankovics György a fogságban szükséget szenved, a mi méltatlan dolog, kéri a cárt küldjön neki pénzsegélyt, különösen kéri, hogy azt az évi alamizsnát, mit az orosz cárok az erdélyi szerb püspökségnek küldöttek, küldjék neki, Brankovics Györgynek és rokonainak, mivel az erdélyi szerb püspökség már ugysem létezik, mert Apafi és kálvinistái azt megsemmisitették.

A levél 1696-ban Bécsben kelt aláirás nincs rajta, illetőleg a patriarcha neve nincs aláirva, csak annak összes cimei. A levelet az ál-Brankovics hamisitotta, mert III. Arzen Csernovics patriarcha őt magát is nagyon gyanusnak tartotta, de az ál-Brankovics azt remélte, ha ennek nevét és tekintélyét felhasználja az orosz cár előtt, és ha ez azt irta, hogy ő is őt elismerte mint igazi utó-

dát a régi deszpotáknak, ez nagy hasznára lesz. Nagy Péter nem lépett érte közbe, nem küldött követet kiszabaditására, sem semmit a mit kért tőle, s igy 22 évi fogság után kalandor pályáját 1711-ben a börtönben fejezte be.

173. **Szolárics Pál: Bevezetés a szerb nyelvtanhoz és nyelvtudományhoz.** (1831. 24. k. 13—14 l.)

174. **Szerb ősnyomtatványok.** (1831. 34. k. 34—46 l.) Azon szláv egyházi könyvek neve és ismertetése, melyek a XV-ik század végétől a XVII-ik század elejeig Velencében, Szerbiában, Oláhországban és Erdélyben kerültek ki a sajtó alul. Safarik Pál József fejtegetése.

175. **Katancsics: Az illyr nyelv időmennyiségéről.** (1831. 24. k. 47—49 l.)

176. **Rajics Jovan szerb történetiró önéletleirása.** (1831. 24. k. 50—62 l.) Athanaszievics Vazul eszéki orvos birtokában van egy sajátkezü irata Rajics Jovan kovili archimandritának, a jeles szerb történetirónak, mely 1799 febr. 22-én Kovil zárdában kelt. Itt szól apjáról, Jankovics Radoszlávról, kit a nép Raja Vidinácnak, Viddinből való Rajának nevezett. Erről vette a fel a Rájics nevet (Raja fia), beszámol apja, anyja, két nővére, fivére és a maga életrajzi adatairól, azután részletesen szól saját élettörténetéről, tanulmányairól, utazásairól, végül közli önkészitette siriratát, melyen a halálozás dátumát nyitva hagyja. Két évre rá meghalt.

A karlócai érseki könyvtárban, hol Rajics összes hátramaradt kéziratai őriztetnek, meg van az ő történelmi adatokat tartalmazó jegyzőkönyve is, ebben sajátkezüleg leirja tengeri utazását. Volt az Athos hegyi szerb zárdában, a hilendári zárdában, hol sok történelmi anyagot talált a szerbek és általában a délszlávok történelmére nézve. Az utleirás itt közöltetik (54—62 l.)

177. **Nenadovics Pál szerb metropolita.** (1831. 24 k. 88—96 l.) Gyászbeszéd, melyet az elhunyt érsek felett 1768 aug. 31-én mondott Putnik Mózes bácsi püspök.

178. **Szolárics Pál szerb tudós két levele 1812.** (1831. 24 k. 119—123 l.)

179. **Szláv ősnyomtatványok Oroszországban.** (1831. 24 k. 128—130 l.) A Tolstoj grófok moszkvai könyvtárának ősnyomtatványairól szól; legrégibb az 1491-ben Krakóban felállitott nyomdából kikerült (1495) Montenegrói zsoltár — Crnogorski psaltir.

180. **Putnik József temesvári szerb püspök és aradi püspöki administrator.** (1831. 24 k. 136—140 l.) Meghalt 1830 nov. 4-én. Sztankovics István budai püspök 1830. nov. 10-én püspöki körlevélben emlékezik meg az elhunyt életpályájáról és érdemeiről.

181. **Karamzin orosz történetiró munkái és életrajza.** (1831. 25 k. 1—8 l.)

182. **Dragoszávljevics Ádám: régi szerb iratok és feliratok.** (1831. 25. k. 8—27 l.)

A család egy régi kéziratos könyvében több érdekes feljegyzés van. Zsoltárforditások és imák után, melyek valamely nyomatott példány másolatai lehetnek a XVI-ik századból, a kéziratban egyéb feljegyzések is vannak, ezek:

Kyrill Izaias orosz archimandritának utlevele 1695-ből. Ezen utlevelet Drágaljevics Osztoja Kazimir irta le e kéziratos könyvbe; Kyrill archimandrita Moszkvából az Athos hegyi hilendari zárdába utazott, az utlevél szól Lengyelország, Németország és Itáliára is. Lehet hogy ez az a Izaias nevü orosz archimandrita, kit az ál-Brankovics Györgygyel Erdélyben, Szebenben, elfogtak, miután előbb Brassóban elvették utlevelét, és mindkettőt Bécsbe vitték, hol utóbb Izaiást szabadon bocsáttották, miután utlevelét átvizsgálták. Brankovics György mindhaláláig börtönben maradt, előbb Bécsben utóbb a csehországi Égerben. Hogy ezen orosz szerzetest Kyrillnek mondja az utlevél, Brankovics társát pedig Izaiasnak mondja, onnét lehet, hogy keresztneve Izaias volt, szerzetesi neve pedig Kyrill. Itt az utlevél egész szövege közöltetik.

A régi kézirat egy másik feljegyzése: Dragalyevics Kazimirovics, tehát az előbbi Drageljevics Osztoja Kazimir fia, 1703 dec. 17-én esküt tett; itt az érdekes eskümintának egész szövege megvan.

A kézirat harmadik feljegyzése a bolgár és szerb érsekek, utóbb szerb patriarchák teljes névsorát közli. A sort kezdi sz. Arzen bolgár és szerb patriarchával, a sorban a 11-ik III-ik Száva, aki először felvette a szerb patriarcha cimét Sztefán Uros a „hatalmas“ szerb cár idejében, ki decsáni István király és vértanu fia volt. Ezután még 21 patriarcha neve következik; az utolsó IV. Arzen patriarcha, a ki 1683-ban a patriarchai székhelyét Ipekbe tette s utóbb egy nagy szerb sereggel a török elől Magyarországba menekült. Ennek egyik elődjéről III. Arzenről mondja, hogy az ő idejében a szerbek na-

gyon sokat szenvedtek és a patriarchára is igen nagy adót vetettek ki; egy másik elődjéről Gavril patriarcháról azt mondja, hogy a törökök alaptalanul vádolták és vizbe fojtották.

183. **A pécsi szerb püspökség.** (1831. 25 k. 17—19 l.) A pécsváradi templomban van egy régi szerb kézirat (Szrbulya), melyet hillendari Efrem szerzetes irt. Ezen kéziraton a következő bejegyzés foglaltatik: E könyv Jankovics Efrem pécsi, mohácsi, szigetvári, kanizsai és siklósi szerb püspöké. Pécsi püspökké felszenteltek engem 1701 április 23-án, miután a főpapi felszentelést 1694-ben Szentendrén, Buda fölött felvettem. — Más forrásokból tudjuk, hogy a törökök Pécsett és Pozsegán szerb püspökségeket állitottak fel, azon nagyszámú szerbség számára, mely a török seregben Magyarországban zsoldban szolgált. A török uralom idejében a pécsi szerb püspöknek a katholikus papság is köteles volt adót fizetni. A pécsváradi templomban az oltár előtti szentképállványon van egy felirat, hogy azt felszentelte Kyr Stefán magyar-oláhországi (ugrovalahiski) metropolita.

Pécsett szerb templom is volt, sőt megvolt még 1831-ben is, de korcsmának átalakitva, a vásártéren beépitve a házak sorába, tornya nincs és nem is volt, mert a törökök a harangozást nem türték.

184. **A grábóczi zárda (Tolna m.) régi szerb kéziratai.** (1831. 25 k. 20—21 l.) Egy évkönyvtöredék, rövid feljegyzésekkel 1389—1459. A szöveg itt közöltetik.

Egy szerbulya belső könyvtábláján le van irva a Bécs ellen vonuló török hadsereg és ennek utközben elkövetett kegyetlenségei.

Egy grábóczi evangeliumos kéziraton ez áll: ez a könyv Damaskin iguman és Isten szolgájának Popovics Jovan Baglaje tulajdona. Irta 1550-ben Cyrill szerzetes Bogdan pap számára. Ekkor a kereszténveken uralkodott Szulejman szultán.

A grábóczi zárda története megvan a zárda évkönyvében. A törökök felgyujtották, feldulták, utóbb ujra felépült. A mohácsi, siklósi és egyéb baranyai szerb templomokban is vannak régi szerb kéziratos könyvek.

185. **Szolarics Pál levelei 1808—1810.** (1831. 25 k. 136—139 l.)

186. **Egy sebenicói levelei.** (1830. 23 k. 115—123 l. 1831. 23 k. 136—147 l. 1831. 26 k. 140—145 l.) Istria, Kapodistria, Parenzo, Farsano, Rovigno és Pola leirása; a római régiségek ismertetése, szláv vonatkozások kutatása.

187. **A szláv és szerb népről és nyelvről.** (1831. 26 k. 1—9 l. Lazarevics János karlócai tanár Schedius Lajos folyóiratában „Zeitschrift von und für Ungarn“ (III. k 3 f. 146 l) egy értekezést irt a szerb királyság keletkezéséről. Ennek kapcsán Lazarevics L. itt értekezik a szerb nyelvről és a szerb elnevezés eredetéről. Constantinus Porphyrogenita és az ő nyomán Turius Vilmos fejtegetései a szerb nép eredetéről (servi, serviani) nem helyesek, ép úgy mint helytelen az a nézet, hogy a hunok neve a kinai hionglu szótól, mely rabszolgát jelent, származott volna, mert képtelenség, hogy a hatalmas hun nép idegen nyelvből vette volna nevét, mely oly megalázó értelmü; a szerbek sem vehették fel a latin nyelvből saját nevökül a megalázó servi, serviani nevet. Ezt feltenni képtelenség. A szlávok s igy a szerbek is nevöket vagy törzsfőnökeiktől, vagy azon folyóktól, hegyektől vették, melyek mellett laktak. A szerb magát mindig szerbnek mondta és honát Szerbiának — soha servianusnak vagy Szerviának. Engel arra a kérdésre, milyen tag a szerb a szlávok nagy láncolatában? azt feleli, hogy sokkal közelebb áll az antokhoz, mint az oroszokhoz.

Ráics János nagy barátja volt az oroszoknak, történelmi munkáját nem a szerb népnyelven irta, hanem szlavenoszerb nyelven, mely keveréke az egyházi szláv nyelvnek az orosz nyelvvel, müvének első részét Oroszországban változatlanul kiadták és ott értették. Az értekező azon nézetben van, hogy a szlávok Europa északi részében az Elbáig részben előbb voltak, mint a németek, részben egyidejüleg egymás mellett vagy egymással elvegyülve: felhoz sok egyforma német és szláv szót s ebből következteti, hogy nyelvök közelebb áll a némethez, mint az oroszhoz. [E hasonlóságot a németek és szlávok közös indogermán származása fejti meg.]

Nestor (Russische Annalen II. 79 l.) a szerb nevet igy irja: szerp; Gebhardi (Geschichte aller Wenedisch-slavischen Staaten II. 283 l.) szintén a szerp = sarló szótol származtatja a szerb elnevezést. Szerinte a szászok legyőzvén Thuringiát, nagy és termékeny földterületeket adtak az ott lakó szlávoknak s ezek mint földmivelők a sarlótól (szerp) vették nevöket. Ez nem hihető, hogy oly kicsiny szerszámtól vették volna nevöket. Engel (Litterär. Anzeiger für Ungarn 20. sz.) azt hiszi, hogy a szorab, szorb, szerb név Sorau, Sauere Au szótól származik, a hol a lausitzi szorbok laknak. Ez azokra nézve utóvégre lehetséges, de nem áll a tulajdonképeni szerbekre nézve, kik

sokkal régiebbek s kiket már Plinius e néven nevez. De mindenesetre inkább a Sorau származik a szerb szótól mint viszont; és az sem bizonyos, hogy a Sorau szó a Saure Auból származik és hogy a Sorau szó német eredetű.

188. **Karamzin-Tappe: A régi oroszok vendégszeretete, családi élete, feleségök, gyermekeik.** (1831. 26 k. 10—20 l.)

189. **Szolarics Pál szerb nyelvtani fejtegetései.** (1831. 26 k. 21—60 l. és 27 k. 17—40 l.)

190. **Karamzin-Tappe: A szerb nyelvről és irásról.** (1831. 27 k. 1—17 l.) A szláv runa, cirill és glagol irásról, sz. Cirill és Methodról és munkáikról.

191. **Stamatovics: A szlavenoszerb és szerb irodalmi nyelvről, szerb szótárakról, Karadzsics-Stefanovics Vuk Szerb szótáráról.** (1831. 27 k. 40—53 l.)

192. **Kollár Ján: A szerb nép neve ezen személynévtől „Szerb" származik.** (1831. 27 k. 54—60 és 28 k. 19—27 l.) Kollár a szlávok régi történetéről és elnevezésök eredetéről szóló művében (Rozpravy o gmenáh, počatkach i starožitnostech narodu Slavského i geho kmenu. I r) A szlávok házközösségben éltek, melyekből idővel egyes törzsek keletkeztek és ezen törzsek nevöket főnöküktől vették, magában Németországban harminc kisebb nagyobb szláv törzs, nép, lakott, nevök egyes helynevekben megmaradt (Kasuba, Kisina, Verba, Branibora, Koledika, Hutika, Brisana, Polaba, Lina, Soraba stb.) Jornandes (5-ik fej) mondja: A vinidok (vendek) sok törzsü nép, sok féle névvel, sok hazával, sok helységgel. Prokopius mondja: nem egy főnöknek engedelmeskednek (non uni parent viro) hanem minden törzs a maga főnökének. A szerbek főnöke Szerb nevü volt, ezt a nevet népe megtartotta. Thunman (V k. 167 l.) azt mondja, hogy „az Ázsiából jövő népeknél szokásban volt, hogy fejedelmük nevéről nevezték el magukat s mások is erről nevezték el őket". Abulhazi erről száz példát hoz fel.

A mi a „szerb" név etymologiáját illeti ez a srab szláv szótól ered, mely égést jelent, tehát égő testszint is. Szerab, szurb, szurab. Ettől vette a szerb törzs főnöke és tőle a szerb nép nevét.

193. **Szerbia rövid története 1830-ig.** (1832. 28 k. 1—19 l.) A lipcsei Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie (1830) Szerbia rövid történetét adja a zsupánok, ki-

rályok, cárok, knézek, despoták és vajdák uralkodása alatt egész 1830-ig. E rövid fejtegetés fordítása után Sztamatovics erre néhány észrevételt tesz. Kifogásolja, hogy a szerbeket a szarmaták egyik ágának mondja, továbbá, hogy a szerbeket rácoknak (Raizen) mondja. Igaz, hogy a szerbek egyes törzseit azon folyókról nevezték el, a melyek mellett laktak: Rasciani, Rasci (Rasa), Timocsáni (Timok), Neretvani, Narentani (Narenta), Posavci (Szávamelléki), Podunavci (Dunamelléki) stb. — de az összes szerbeket nem lehet ezen partikularis elnevezések bármelyikéről elnevezni. Magyarországba az első nagyobb csapat Nemanja Ilonával, II. vak Béla feleségével, jött a Rasa folyó mellékéről s igy az oklevelek „Rasciani" néven nevezték, mely nevet utóbb a bármely vidékről bevándorolt szerbeknek adták.

Hibáztatja továbbá azon állitást, hogy Lázár cár uralkodása elején elismerte volna a magyar fenhatóságot. Hisz Lajos király halála után Lázár elfoglalta Belgrádot és azt lerombolta, hogy a magyarok ott be ne fészkelhessék magukat és állandóan fenyegessék Szerbiát, ezen kivül elfoglalta Mácsvát vagyis a belgrádi bánságot és a Száva és Duna vidékét a Dráváig és egyes részeket a Tiszáig. (Laonik. I. 34 l.) Ebből Ráics János szerb történetiró Szerbia határait Lázár cár uralkodása alatt igy állapitja meg: Albaniától a Dráváig (Eszék), a tengermelléktől a Dunáig és Bolgárországtól a Temesi Bánságig. Igy tehát nem lehetett Magyarország vazallusa. Azt is kifogásolja, hogy Nemanya István görög pártfogásnak köszönhette volna, hogy az összes szerbek nagyzsupánjává lett. Hibás az a nézet is, hogy Karadzsics Stefánovics Vuk volt 1830-ban a szerb alkotmányt kidolgozó bizottság lelke.

194. **Szerb ősnyomtatványok.** (1832. 28 k. 126—130 l.) A bozsidári és sz. Jeromosi zsoltár könyv, zsoltár könyvek ismertetése.

195. **Egy XIV-ik századbeli szerb kézirat Magyarországban.** (1832. 28 k. 133—134 l.) A felsőmagyarországi Ráczkeve (Kovin) lakósai 1791-ben folyamodtak megyés püspökükhöz, hogy régi zárda épületökben és templomukban az egyházi szolgálatot ne világi pap, hanem szerzetes lássa el, mint régi időben mindig. Elmondják hogy zárdájuk 1320. óta áll fenn, privilegiumaik vannak Zsigmond és Mátyás királyoktól és hivatkoznak a templom déli részén levő régi szerb feliratra, hol ez áll: „Ezen kovini zárda, mely Krisztus menybe-

menetelének van szentelve, felépült először 1320-ban, másodszor 1582-ben Mihály iguman (szerzetesfőnök) idejében György és Anna tutorok (pártfogók) segélyével, kifestették egészen és szent képekkel ellátták harmadszor 1765-ben Stefanovics Isaias archimandrita (zárdaapát) által". Tehát mindig szerzetesek végezték itt az istentiszteletet, nem világi papok.

196. **A szerb évkönyv szerkesztői.** (1832. 28 k. 144 l.) A szerb Matica jelenti, hogy 1825-tól 1830-ig Magarasevics volt a Letopis szerkesztője; 1830. elejétől 1831. végéig Milos Szvetics (Hadzics János) ingyen és buzgón végezte a szerkesztői teendőket, kinek ezért hálás köszönetet mond — egyben jelenti, hogy 1832. januártól fogva Pavlovics Tivadar pesti ügyvéd lesz a szerkesztő.

197. **Csevapovics Gergely a szlávokról és illyrekről.** (1832. 29 k. 1—14 l.) Csevapovics művében: „Recensio observantis minorum provinciae s. Ioan. a Capistrano per Hung. Austr. et Slavon. extensae, Commentariis ethnol. philol. geogr. histor. illustrata. Budae 1830." — beszél a szlávok eredetéről, őstörténetéről régi források alapján.

198. **Kollár Ján a szerb név eredetéről.** (1832. 26. 1832. 27 k. és 1832. 29 k. 14—24 l.) Itt idézi a lengyel Boguhval kronikásnak (megh. 1253.) nézetét a szerb név eredetéről: Szrb, Szerb, Szarb az egész néptörzs atyjának, vezérének, fejedelmének neve s innét az illető néptörzs neve lett. Felemliti azon nézetet, hogy Servi, Serviani a Gallok elnevezése szerint azért mert legyőzetvén szolgák lettek, de ezt helytelennek tartja és igy folytatja: „Verius tamen creditur, quod Sorabe a Sarb, quod et Sarben dicitur, nomen accepit, sicuti a Iuda Iudaei inde a Lech Lehitae, et caeteri nominantur." Azután elősorolja mindazon személyneveket, népneveket, földrajzi neveket, melyekben a szerb tő előfordul, végre szól a szarmát névről és népről s ennek a szerbekhez való viszonyáról.

199. **Szláv eredetü görög és római uralkodók.** (1832. 29 k. 27—29 l.) Maximinus bolgár, született Drinápolyban. Decius, született Szerémben. Flaccius Claudius, dalmát. Aurelius Valerius némelyek szerint szerémségi, mások szerint dalmáciai. Valerius Diocletianus salonai Dalmáciában. Constantinus Florus, dalmát. Nagy Konstantin, Florus fia Nisben született. Nagy Konstantin három fia. Jovianus szerémi. Justin bolgár Drinápolyból.

Nagy Justinian, Justin unokaöccse született Rasciában, szláv. Ifj. Justin szláv. Glycerius dalmátiai szláv. Quintullius, Claudius fivére, dalmátiai szláv. Valerian III. szláv. Aurelius Carus szláv Illyriából. Numerian Carus fia. Licinius dalmáciai. Julianus Apostata, Nagy Konstantin unokája. III. Valentinianus szláv. Aurelianus szerémségi. Csevapovics szerint Flavius Valentinianus született Pannoniában Cibalaeben (ma Vinkovce Szlavoniában); Lucius Domitius Aurelianus született Pannoniában, Mitrovicán Szerémben; Flavius A. Justinus született Thrakiában hol pásztor volt, felesége Lupicina (Ljuba, Ljubica); Flavius Justinianus született Illyricumban Vedrinában. [Ezen fejtegetésnek semmi történelmi értéke nincs]

200. **Üdvözlő felirat I. Ferenc királyhoz.** (1832. 29 k. 109—119 l.) A magyarországi szerb iskolai alapok felügyelő bizottsága az összes magyarországi szerbek nevében 1832. február 27-én Pesten kelt latin üdvözlő feliratban hódolt I. Ferenc császár és királynak uralkodása 40 éves évfordulója alkalmából, melyben elősorolják mindazon jótéteményeket, melyekben a szerb nép a Habsburg ház uralkodóitól részesült. Itt a latin felirat a a szerb fordítással együtt közöltetik.

201. **A m. k. helytartó tanács királyi meghagyásból leiratot intéz a szerb püspöki karhoz, hogy tegyen javaslatot a szerb klerus kellő neveltetésére és javadalmazására nézve.** A latin nyelvü leirat szövege közöltetik. Kelt 1832 márc. 27-én. (1832. 29 k. 131—132 l.)

202. **A szerb betükről.** (26 k. 53—61 l.; 29 k. 1—27 l. és 1832. 30 k. 19—35 l.) A szerb cirill irás keletkezésének története; mily betük szükségesek a szerb nyelvben; felesleges betük; az egyházi helyesirás; a szláv betük hangtani értékének helyesebb megállapitása; a j-betü szükségessége.

203. **Dobrovszky: A régi szláv népekről.** (1832. 30 k. 27—31 l.)

204. **A szláv egyházi könyvek kijavitása.** (1832. 30 k. 31—35 l.) Sz. Cirill bibliafordításáról és a másolóknak hibáiról és azok szükséges kijavitásáról.

205. **Terláics üdvözlő költeménye József nádor nejéhez, Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnőhöz.** (1832. 30 k. 56—62 l. és 32 k. 42 - 49 l.) Midőn a nagyhercegnő 1800 jan. 28-án a budai kir. várban a pesti egyetem szlaveno-szerb hallgatóinak üdvözlő küldöttségét fogadta.

206. **Milutinovics Szima Szerajlija szerb költő életrajza.** (1832. 30 k. 143—147 l.)

207. **Lucskai Mihály ruthen nyelvtana.** (1832. 30 k. 148—152 l.) Lucskai 1830-ban Budán adta ki ruthen nyelvtanát: „Grammatica Slavo-Ruthenica: seu vetero Slavicae et actu in montibus Carpaticis Parvo-Russicae seu dialecti vigentis Linguae.“ Nyelvtanában, mely a rusnyákoknak a munkácsi, eperjesi és részben a váradi egyházmegyékben, azonkivül az oroszországi, lengyelországi, galiciai, lodomeriai és bukovinai kisoroszoknak nyelvével foglalkozik, követi Mrazovics és Dobrovszky szláv nyelvtanait, azonban mindenkor kiemeli a ruthen nyelvnek ettől való eltéréseit. Irásmódjában a cirill betüket használja, de kiküszöböli a henye vastag-jer betüt, mit a szerbek csak később tettek meg általánosan, midőn Karadzsics-Stefánovics Vuk nyelvtani iránya győzedelmeskedett.

208. **Felbuzdulás a szláv nyelvek jogai mellett.** (1832. 30 k. 152—153 l.) Midőn egy nyelv (értsd a magyar) a nemzetiségi nyelveket teljesen legyürni s a maga nyelvének az egyeduralmat biztositani akarja, meg kell becsülni minden törekvést, mely a szláv nemzetiségi nyelvek jogainak védelmére szolgál. Ilyen: Horvátországban, Zágrábban megjelent müve Derkoosz Jánosnak: „Genius Patriae super dormientibus filiis suis: seu folium patrioticum pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae in excitandum, excolendae linguae patriae studium.“ Ez az első felszólalás a horvát nyelv országos jogai mellett Horvátországban. — Ilyen G. R. bácsmegyei irónak latin költeménye Dugonics András ellen: „Palma, quam Dugonics, similesque magyari Slaviae eripere attentarunt, vindicata.“ — Ilyen Gáj Lajos költeménye: Dics-hymnus Zagorjéből Ozsegovics Istvánhoz. 1832 (Slavoglasje iz Zagorja etc.), ki a horvát nyelv országos jogai mellett küzdött Horvátországban.

209. **Szerbek a tengeren.** (1832. 31 k. 1—19 l.) A dalmáciai, kattarói, raguzai, montenegrói és albániai szerbek régi időtől hiresek mint tengerészek. Itt ismerteti a szerb tengerészek életmódját, a tengeri hajók fajait és szerb és olasz elnevezését, elősorolja az összes szerb hajós tisztek névsorát és végül felemliti egyes szerb hajóskapitányok vitézségét a közelmultból (1826—1828), igy Vukászovics Bogdánét, Tománovics Márkét és Berberovics Andrásét a kalózok ellen viselt harczaikban.

210. **Vitkovics Mihály emlékezete.** (1832. 31 k. 143—146 l.) A jeles szerb és magyar költő 1829 szep-

tember 9-én halt meg, a szerb iró nagy melegséggel és tisztelettel emlékezik meg róla és halálát a szerb nép gyásznapjának nevezi. Egyuttal közli a „Magyar tudományos gyüjtemény“ róla irt terjedelmes nekrologját.

211. **A könyvek nagy drágasága a régi korban.** (1832. 31 k. 149—150 l.) Kilenc példát hoz fel a régi kéziratok nagy értékéről; V. Miklós pápa sz. Máté evangeliumának egy héber kéziratáért 5000 aranyat adott. Az ősnyomtatványokról mondja, hogy Faust 1462-ben nyomtatott evangeliumának egy példánya 60 koronatallérba került.

212. **Sztratimirovics Tivadar életrajza.** (1833. 32 k. 1—15.) A család Bácsmegye régi nemes családja, nemessége kétségkivül 1712 előtti időből való, mert midőn a törökök Bácsmegye területéről kivonultak és a megye első restauratióját Baján 1716 február 12-én tartotta, Sztratimirovics Jánost bácsi szolgabiróvá választották; azzá csak nemessége alapján lehetett. Ennek fiai, István patriarcha és János, unokái pedig, Tivadar és György, ki 1848-ban nagy szerepet játszott. — Sztratimirovics Tivadar 1778-ban született Kulpinban, meghalt Dályán 1832 szept. 24-én. Jeles jogász volt, kitünt a soovei perben is, melyet az ottani luteránusok és kálvinisták egymás ellen viseltek; a szerb irodalom maecenása volt, több munka az ő költségén jelent meg, igy Leske műve is: Elenchus vocabulorum Europaeorum cumprimis Slavicorum Magyarici usus. Buda, 1825.“ Első neje kevermesi Tökölyi Jozsefa, második neje báró Duka Ilona. Egy fia, Mladen, és három leánya volt.

213. **Szerb ősnyomtatványok, serbulje, egyházi könyvek.** (1833. 32 k. 18—33 l. 33 k. 29—56 l. 34 k. 29—33 l. Ismertetések főkép nyelvészeti szempontból: a zsumbereki és verai misekönyv 1519; a lipovai, báni, ivanói, melencei, adonyi, vukovári, saroki és maisai oktoich 1537; a siklósi, báni, negoszlavicai ünnepi minei 1538; a bremeni és mohácsi imakönyv 1538; a mohácsi imakönyv 1570. — 1. A zsumberaki és verai misekönyv (Službenik) Velencében készült 1519-ben. Nyomdásza Pachomius szerzetes volt; az előszóban inti a papokat, hogy a szent misét istenfélően mondják el és imáikban emlékezzenek meg Bozsidár szerzetesről és érdemes nyomdászról. — 2. Az oktoich 1537-ből (egyházi énekeskönyv) nyolc példányban van meg, legszebb az adonyi, vukovári, maisai példány. Nyomdásza Velencében Bozsidár szerzetes volt, ki utbaigazító előszót is irt a könyvhöz. A

cimlapon buzakalászból font keretben cimer van: a felső mezőben sas van Gdin (Gospodin, Uristen) felirattal, az alsóban kiöltött nyelvű oroszlán ezen felirattal: Boże Vojvoda (Istenem, vezérem). A második lapon van Kozma, János és József szentek képe, mindegyik feliratos irattekercset tart kezében. — 3. Az 1538-iki minei (ünnepi misekönyv) meg van Siklóson, Bánban, Velencében (itt készült). — 4. A bremeni és mohácsi molitvenik (ima könyv) 1538-ból, Safarik szerint Velencében készült. Ciril és latin betükkel 280 nyomtatott és néhány irott lapból áll. — 5. Mohácsi imakönyv 1570-ből, Velencében készült Kraikov Jakab nyomdájában.

214. **Empfindungen der Croatischen-Serben zum Geburtstag Sr. Majestät Franz I.** (1833. 32 k. 34—39 l.) Karlstadt, 1832 febr. 12-én. A cimlap szerb részén „horvatski-serbi", a német részen „croatische-serben" áll. A jegyzet felemliti, hogy e német nyelvű üdvözlő költeményt 190.000 horvát-szerb nevében nyujtják át ő felségének.

215. **Temesvár és a Bánság.** (1833. 32 k. 147—150 l.) Egy német utleirásban (Fremde Länder) az utazó, ki Magyarországon át utazott Törökországba, Bánátban való átutazását igy irja le: Szomoru pusztákon át Szegedre jöttem, ez sok tekintetből nevezetes hely, nevezetes azon sok vérhullásról, mely a törökség idejében földjét áztatta, igy midőn a törökök Szegedet elfoglalták, innét 5000 keresztényt rabul vittek Konstantinápolyba. Innét Törökkanizsán át Temesvárra érkeztünk, a föld nagyon termékeny, a falvak sürük, mindenütt nagy jólét és müveltség van; a falvak rendesen épültek, a házakat kertek övezik, az utak szélesek, rendesek, mindkét oldalról befásitottak. A mely helységeken áthaladtunk, többnyire szerbek laknak, a Bánságban is, Szlavoniában és részben Horvátországban és Dalmáciában is. Ezek jogaik és életmódjuk tekintetében nagyon különböznek a magyaroktól. Szép emberek, kellemes arcuak és sugár termetüek, jó katonák, elismert vitézek és sokszor bebizonyitották az osztrák uralkodóházhoz való odaadó hűségöket Az osztrák-magyar monarchiában sehol sincs oly vegyes lakóság, mint a Bánságban. Midőn ez 1718-ban egészen megszabadult a töröktől, itt a szerbekkel, oláhokkal, bolgárokkal, magyarokkal franciák, olaszok és zsidók népesitették be a területet. A Bánság földje oly termékeny, hogy ősidőben a rómaiak legelőjének (pascua Romanorum) nevezték. A dák uralom végével a rómaiak a Bánságot Dacia

ripariának nevezték, mig a mai Erdély Dacia mediterranea, Moldva és Oláhország pedig Dacia transalpina nevet viselt. Dacia riparia, a Bánság, Aurelius és Galerius császárok hazája. A rómaiak Cambarát (Temesvárt) megerősitették és vidékén sok római sáncot látni, de ezek valószinüen inkább hun eredetüek.

Temesvár Róbert Károly idejében, 1311-ben már fallal körülvett város volt s uralkodása első éveiben itt lakott. A temesi grófok idejében nagy szerepet játszott, főkép midőn a törökök közeledtével Hunyadi János lett temesi grófjá, 1442-ben. Ez a nagy hős épitette a várat. Kinizsi Pál (Knez Pavo) és Somi Józsa nevezetes védői voltak a Bánságnak. A mohácsi vész után Temesvár is török kézre került és 164 éven át székhelye volt a szultán helytartójának. A temesvári sandzsáknak részei voltak: Szerém, Pozsega, Kanizsa, Temesvár, Csanád, Lippa, Gyula és Janova. Temesvárt a töröktől 1716-ban megszabaditotta Szavoyai Eugen, de a törökök még ezután is két éven át nyugtalanitották Temesvárt. Mária Terezia és II. József, ki kétszer beutazta a Bánságot, sokat tettek annak felvirágzásáért.

216. **Tökölyi Szávához felirat.** (1833. 33 k., itt a Letopis cimlapja tévesen a kötetet 34-iknek jelzi.) Pavlovics Tivadar, a Letopis szerkesztője a Matica Serpska nevében hódoló feliratot intéz kevermesi Tökölyi Szávához, ki a Maticát is jelentékeny adománynyal megsegitette, a szerb kultura céljaira egyéb nagy alapitványokat is tett, és bejelenti, hogy hálából és iránta való hódolatból nagybátyjának, Tökölyi Péter orosz altábornagynak életrajzát közli.

217. **Tökölyi Péter orosz lovassági tábornok életrajza.** (1833. 33. k. 1—19 l.) Ezen család ősei sokkal előbb költöztek Magyarországba mint Csernovics Arzen patriarcha a szerb menekültek nagy sokaságával. Szerbiában birták Tekiot a szomszédos helyekkel, innét nevök, melyet a vitéz katona családnak itt adott királyi adományievelekben igy olvassuk: Tököly. Öregatyja Tökölyi János ezredes a Marosvidéki határőrség főkapitánya. A karlovici béke után a szerb határőrök ezenkivül a Tiszai határőrvidéken Bulin főkapitány és a Dunai határőrvidéken Ráskovics főkapitány vezetése alatt a határvédelemmel voltak megbizva.

Tökölyi János vitézsége és hadi tudománya olyan elismert volt, hogy Szavojai Eugen hadseregének előcsapatát állandóan ő vezényelte. Igy 1697-ben midőn a

török csapatokat lassankint a Bácskából visszavonták, félve nehogy az Oláhországba már bevonult orosz csapatok hátutról megtámadják, akkor Tökölyi János mocsarak és rétek közt oly gyorsan elvezényelte Zentáig, hogy a török sereg fele sem kelhetett át a Tiszán és ő Eugen hadseregének balszárnyával elfoglalta a török ágyukat és a megvert török sereget a Bánságon át üldözte és két pasát elfogott. 1698-ban megbizták az aradi vár felépitésével. A Rákóczy felkelés idejében a Rákóczynak segélyül jött svéd sereget Kecskemétén legyőzte. Az osztrák magyar sereget, melyet a svédek ellen küldöttek, egy német tábornok vezényelte, alvezérek Vulin ezredes és Tökölyi János kapitány voltak. A tábornok az ütközet vezetését a tapasztalt és vitéz Tökölyi kapitányra akarta bizni, de Vulin mint rang idősebb magának követelte e tisztet, mire a vezénylést a tábornok magának tartotta fen azzal, hogy másnap reggel támadnak. Tökölyi nem várta mig virrad, a vezér tudta nélkül éjjel betört Kecskemétbe, a svédeket meglepve szétverte és sokat közölük elfogott. A győztes Tökölyi zeneszóval vonult vissza a táborba, s az álmukból felriadó tábornok és ezredes megijedtek, hogy jönnek a svédek. Érdekes hogy Tökölyi szerb seregében a szerb tiszteket mind magyar néven nevezték: Jeney Laczko, Rozlay Antal, Tökölyi vejei, Nagy Miska, Galambos Gábor, Horvát Samu, Csorba János, Szegedy Péter (Péro Segedinác). Tökölyi János vitézségének oly nagy volt hire, hogy Nagy Péter orosz cár utazása alkalmával őt házában meglátogatta és hatvan gyémánttal kirakott arcképét ajándékozta neki és I. József is aranyláncon függő arcképét adta neki. 1716-ban Temesvárnál is nagyon kitüntette magát és a vár segitségére sietö pasa seregét szétverte és őt magát is elfogta: Temesvár visszafoglalásánál is oly vitézül harcolt, hogy azt a bástyatornyot, hol a várba hatolt, Tökölyi toronynak nevezték el. Jánosnak négy fia volt: Ránko, Jánko, Mihály és Száva.

Tökölyi Ranko marosi határőrkapitány fia volt Péter orosz lovassági tábornok, született 1720-ban Aradon. 1741-ben az örökösödési háboruban apja beteg volt és 21 éves fiára bizta a marosi határőrség seregének vezetését; dicső hadakozás után 1748-ban hazatért, de mostoha anyja közte és apja közt viszályt támasztott, apja elvette tőle a határőrség vezetését, mire ő elkeseredve elköltözött Oroszországba, hol a hadseregbe kapitányi ranggal felvették. 1756-ban kitört a hétéves háboru, 1759-ben

Erzsébet orosz cárnő segitő sereget küldött Ausztriának, ebben mint őrnagy volt Tökölyi Péter is, itt fején a porosz dragonyosok sulyosan megsebesitették, de oly vitézül harcolt, hogy a cárnő alezredessé léptette elő. Az orosz-török háboruban mint a szerb huszárok vezére kitüntette magát Bendernél, vitéz tetteit szerbjei énekben dicsöitették, a cárnő pedig tábornokká nevezte ki. Legnagyobb érdeme volt a zaporogi féktelen kozákok megfékezése, kikkel egyetlen orosz cár sem birt: e sikert II. Erzsébet cárnő oly magasra becsülte, hogy felszólitotta kérjen ezért jutalmul a mit akar — ő semmi mást nem kért, mint hogy ifjukori barátját, a Szibériába számüzött Horvát Samu alezredest, bocsássa szabadon.

Mária Terezia 1751-ben elrendelte, hogy a szerb határőrök többé ne saját nemzeti öltönyükben, saját fegyvereikkel és saját vezéreik alatt teljesithessenek katonai szolgálatot, hanem a többi hadseregbe osztassanak be, ez, valamint kisérletek a vallási unióra, lázongást idézett elő a szerb határőrök közt, mire a királynő kijelentette, hogy azok, kik az uj rendet nem fogadják el, szabadon kiköltözhetnek. Horvát Sámuel alezredes a marosvidéki szerb határőrségben, Kursics nevü faluját és két pusztáját eladta és az elégületlen szerb határőrvidéki nagyszámu néppel elköltözött Oroszországba, hol számukra a Bug és Dnjeper folyó közti területet jelölték ki. Erzsébet cárnő e kerület kormányzását, melyet Uj-Szerbiának nevezett el, Horvátra bizta, ki az egyes uj szerb falvakat magyarországi volt lakóhelyeikről nevezte el: Pécska, Glogovác, Paulis, Zenta, Földvár. A következő évben Sevics őrnagy Csanádmegyéből nagy számu szerb népet vezetett Oroszországba s miután nem tudott megférni Horváttal, népével a Dnjeper tulsó partján telepedett le s azt Szlaveno-Szerbiának nevezte el, mely a Dnjepertől a Donig terjedt és főhelye Bachmut volt. Itt a szomszédos tatároktól többet szenvedtek, mint Magyarországban a töröktől.

Horvát vétsége az volt, hogy midőn 1761-ben II. Katalin férjét III. Pétert a tróntól megfosztotta, nagy sereggel sietett a cár segitségére, de későn jött s Moszkvában elfogták s II. Katalin Sziberiába számüzte, mint nagy ellenségét. Itt már 20 évig szenvedett, midőn Tökölyi Péter érdemei jutalmául kiszabaditását kérte a cárnőtől, kit e kérés igen meglepett, de mégis teljesitette, és azonkivül 25 falut ajándékozott neki. 1787-ben elkisérte a cárnőt Chersonba hol II. Józseffel találkozott, ez sajná-

latát fejezte ki, hogy ily vitéz tábornokot nem tarthatott meg országában. A cárnő sok érdemrenddel tüntette ki s lefestette arcképét az Ermitage számára s midőn Potemkin rendeletére az összes orosz huszárságnak le kellett borotválkoznia, Tökölyi Péter és szárnysegéde Manojlovics Péter ettől fel voltak mentve. Az 1787-iki orosz török háboruban az orosz sereg vezére Európában Potemkin volt, Ázsiában Tökölyi. Itt a Kuma folyó mellett táborozott (közelében talált egy romhalmazt mellette egy Magyari nevü falut és nem messze egy Terk nevü folyócskát, mi a kumánokra, magyarokra, törökökre emlékeztet), itt jelentékeny győzelmet aratott a török-tatár seregen. 1790-ben nyugalomba vonult Uj-Szerbiába, Mirográdba s itt 1792 elején meghalt, nőtlen maradt. Az aradi szerb templomnak, a hodosi és bezdini zárdának jelentékeny összegeket hagyományozott.

217. **Emlékirat az 1790-iki temesvári szerb egyházi kongresszushoz, a panaszok és kérelmek tárgyában.** (1833. 33. k. 19—29. l.)

218. **Nikolics Izidor Bácsmegye főjegyzője: Üdvözlő költemény Musiczky Lucián károlyvárosi püspökhöz 1833.** A szerb költemény bevezetése Berzsenyi egyik költeményének két versszaka magyar nyelven. (1833. 33. k. 157—162. l.)

219. **Petranovics Tivadar: Észrevételek Sztankovics kanonoknak Paduában 1832-ben megjelent művére: Trieszt nem volt krajnai falu, hanem istriai hely.** (1833. 33 k. 162—168 l.) Szerző helyesen származtatja Slavonia, Schiavonia, slavo schiàvo eredetét és szakit a helytelen Sclavonia elnevezéssel. Egyébiránt a „szláv“ elnevezés eredetét helytelenül a szlava (dicsőség) szótól származtatja, mert ez a „szlovo“ „szó, beszéd“ szótól ered és az ősrégi időben a szlávok mindazokat, kik az ő nyelvöket nem értették s nekik felelni nem tudtak niem, niemác (néma, német) néven nevezték. A szerb nevet helytelenül irja: servi, serviani, Servia, mert az ő nevök: szerb, Szerbia. Soha senkinek nem voltak szolgái, rabszolgái, hogy servi, serviani-aknak nevezhették volna. Constantinus Porphorogenita idejében már a görög betát vetának irták és mondták s igy a Serbian-ból Servian, a serbi-ból servi lettek, a mit azután a többi görög és latin kronikások átvettek. Ez a servi, Servia, serviani elnevezés eredete. Ezen fejtegetés után Triesztről szól.

220. **Sollen wir Magyaren werden?** (1833. 33 k. 174—175 l.) Német nyelven irt politikai röpirat egy

névtelenről, mely Károlyvárosban, Horvátországban jelent meg. A teljes cím: Legyünk-e magyarokká? Öt levél Pestről egy Tisza melléki barátomhoz. Ebben azt fejtegeti, hogy meg kell különböztetni a magyar haza szeretét, a nemzetiségek fajszeretetétől és nyelvökhöz való ragaszkodásától — ez a kettő nem ellenkezik egymással: ők bensőleg szeretik a magyar hazát, de saját fajukat és nyelvöket is, és ezt nekik meg kell hagyni.

221. **Safarik I. P.: A római katholikus szerbek vagy illyrek azaz a dalmaták, bosnyákok és szlavoniaiak irodalma 1800-tól illetőleg 1820-tól.** (1833. 34. 1—28 l.) Szól a katholikus délszlávoknak nagy elidegenüléséről a görög keletiekkel szemben, ellenségesek, féltékenyek egymás iránt, jobban ismerik talán a svéd és portugál irodalmat, mint egymásét. A görög keleti délszlávok a cirill betüket használják, a katholikusok a latinokat azonban Boszniában a XV—XVIII-ik századig a kath. papság a bukvicát használta, mely a cirill irás egyik válfaja, — de akkor még nem volt oly nagy ellentét a két hitfelekezet délszlávjai közt. Ismerteti a kath. délszlávok régi irodalmát a XII-ik századtól fogva, azaz a diokleai pap krónikájától fogva 1800-ig, legbővebben a raguzai irodalmat. 1800-tól fogva 51 iró életrajzát és műveik ismertetését adja, kevés kivételtel papok és egyházi irók, elég jelentéktelenek. Felemlithető Katancsich Péter Mátyás, a hires tudós; Csevápovics Gergely ferencrendi (1776—1830), ki iskolai drámákat is irt; Filipovics Ádám, ki megirta Mandics Antal pécsi püspök életrajzát (Pécs 1823. 217 l.) és a francia Bruyére Márk, ki mint raguzai, szerajevoi konzul oly jól megtanult horvátul, hogy ezen költeményeket és egyéb munkákat irt, meghalt 1827-ben mint tripoliszi konzul Sziriában.

222. **Brlich Ignác Albert: Grammatik der illyrischen Sprache. Ofen 1833.** (1833. 34 k. 150—157 l.) A nyelvtan irója bródi kereskedő és városi szenátor. Az ismertető erélyesen kikel az ellen, hogy a szerző nyelvtanát illyr nyelvtannak nevezi, holott az szerb nyelvtan, azután mért nem használják a kath. délszlávok a cirill betüket, mirevaló, hogy egynyelvű nép kétféle betükkel irjon, hisz a horvátok még 1788-ban Velencében cirill betükkel nyomatták „Ispoved karstjanski“ nevü egyházi könyvüket.

223. **Safarik J. P.: A görög keleti szerbek irodalma 1825-től fogva.** (1833. 35 k. 1—33 l.) Negyvennégy iró életrajzát és müveit közli; a müvek elég

jelentékenyek, főkép szépirodalmiak, részben nyelvésziek. Ismerteti a szerb nyomdákat is.

224. **Dankovszky Gergely: Kritisch-etymologisches Wörterbuch der Magyarischen Sprache.** (1833. 35 k. 142—144 l. 1834. 36 k. 145—147 l.) Annak kimutatására törekszik, mennyi idegen szógyök van a magyar nyelvben. Az A. B. betük alatt, az ő véleménye szerint, van 65 magyar, 299 szláv és 81 egyéb nyelvekből származó tőszó.

225. **Kunics Mihály: Reflexion über die Begründung der magyarischen Sprache in Ungarn als Staats-Dicasterial- und Gerichts wie auch als allgemeine Volkssprache. Agram 1833.** (1833. 35 k. 144—156 l.) Kunics a magyar nyelv állami jogai mellett száll sikra és ajánlja a nemzetiségeknek is a magyar nyelv megtanulását. A Zágrábi Ujság (Zagrebačke novine) irodalmi mellékletében, a Lunában, ez ellen hevesen kikel gróf Sermage I. P. Lándzsát tör a mellett, hogy a latin nyelv maradjon a hivatalos nyelv, erősen kikel a nemzetiségek magyarositása ellen. Hagyjuk meg minden nemzetiségnek a maga nyelvét, akkor megbizhatóbb fiai lesznek a hazának, mintha hűtlenekké teszik saját fajukhoz és anyanyelvükhöz: az ilyen jellemteleneknek megnyerése nem nagy nyereség a magyarságra nézve. Mind hű hazafiai a magyar hazának és azok is maradnak, ha nyelvöket nem üldözik s nemzetiségöket nem bántják.

226. **Safarik J. P.: A horvátok irodalma 1820-tól fogva.** (1834. 36 k. 1 - 19 l.) Felemliti, hogy a horvát nyelv egyik legrégibb emléke Kálmán királynak (1095—1114), egy horvát nyelven irt adománylevele, melyet a bíróság is hitelesnek ismert el. Régebben horvát nyomda volt Nedelistyén, Laibachban, Grácban, Velencében, Lincben, Bécsben, Nagyszombatban, Zágrábban és Budán. Pergosics Iván Werbőczy forditása Nedelistyén jelent meg 1574-ben; Antol Vramec, Kronica slovenska 1548-ban Laibachban; Zrinyi Miklós „Az adriai tenger sirennája" Velencében 1660-ban jelent meg. Zágrábban az első könyv Vitezovics Pál Krónikája horvátul, 1694-ben. Felsorol 33 irót és műveiket, kezdve Verhovác Makszimilián zágrábi püspökkel (1752—1828); Vitezovics műveit részletesen ismerteti; közli Verhovác püspöknek költeményét, melyet I. Ferenc király és Karolina királynő jelenlétében Zágrábban 1818 julius 27-én a püspök által rendezett bálon a horvát nemzeti öltözetben kólót táncoló ifjak és leányok énekeltek. Felemliti, hogy 1832-ben Szmodek Mátyás a

zágrábi jogakadémián először tartott horvát nyelven előadást a horvát nyelvből és irodalomból; továbbá hogy Gáj buzgólkodásából a horvát könyvek és iratok olvasása divatba kezd jönni és némely vármegyékben, mint Körösmegyében, Turopolyén a megyei gyülések alkalmával horvát beszédek is hallhatók.

227. **IV. Csernovics Arzén patriarcha levele 1742. okt. 13-án a vrdniki zárda szerzeteseihez.** (1834. 36. k. 99—101. l.)

228. **Obradovics levele 1796-ból.** (1834. 36. k. 101—102. l.)

229. **Karadzsics-Stefanovics Vuk Almanachja.** (1834. 36. k. 148 - 151. l.) A szerb nyelvujitási harcban, a később győzedelmeskedő Karadzsicsnak sok heves ellensége volt. Itt is hevesen támadják, gunyolják és almanachját a többi hasonló művek sorában leggyengébbnek mondják [alaptalanul].

230. **Pravda Ruskaja, ószlav nyelvü törvénykönyv.** (1834. 37. k. 1—20 l. V. ö. 123. sz.) Rakoveczky lengyel tudós tanulmánya nyelvészeti és történelmi szempontból.

231. **Báró Sztaniszavljevics Áron altábornagy.** (1834. 37. k. 89—96. l.) Gyászbeszéd melyet felette tartott a kovili zárdában, hol eltemették, 1833 aug. 11-én Sztefánovics Theophil szerzetes.

232. **A temesvári szerb nemzeti kongressus megnyitása 1790. szept. 1-én.** (1834. 37. k. 97—101 l.) A megnyitó beszédet mondotta lovag Schmitfeld altábornagy, királyi biztos, német nyelven; itt a beszéd szerb fordítása közöltetik.

233. **Safarik I. P.: Gondolatok a szlávokról, mint Európa ősi lakóiról.** (1834. 38. k. 1—50 l.) Hogy a szlávok őstörténetéről aránylag kevés adatunk van, oka az ő házközösségen alapuló partikularizmusuk, mert egységes államszervezet helyett sok különálló törzsökre oszolva egymástól függetlenül éltek, ezen kivül az, hogy békességes földmivelők voltak, támadó és hóditó hadjáratokat nem folytattak s igy a régi krónikairók figyelmét elkerülték. Hogy a skytháktól, szarmatáktól, rokszolánoktól, jászoktól, hunnoktól, avaroktól vagy bolgároktól származtak volna, vagy azok szolgái, rabjai lettek volna, teljesen alaptalan feltevés, melyet mi sem bizonyit s a mi ellen sok érv van.

Mindenek előtt nyelvök tiszta; önmagából fejlődött nyelvök mint önálló europai törzset mutatja be őket;

nyelvök indo-európai eredetü, párhuzamos és rokon a kelta, germán, görög, latin, litván nyelvvel — nyoma sincs annak, hogy valami más nyelvek keverékéből származott volna, mint a mai oláh-román nyelv, mely a geta, görög, latin és szláv nyelvből származott. A fentemlitett indoeurópai nyelvek minősége Herodot idejétől fogva ismeretes, jellegök nem változott és önállóságuk a szláv nyelvekkel szemben nyilvánvaló. Ezek ekkor már mind régen mai európai helyökön voltak s mikor költöztek ide, nem tudni, hasonlóképen azt sem, mikor jöttek Európába a szlávok. Az 500—800 év közt már nagyon sok szláv van Európában, egész északi Németország, a mai egész Magyarország, a Thrakiai-félsziget és Kisázsia jó részét birták, — hogy már jóval előbb is itt lehettek, bizonyitja óriási nagy számuk, melynek felszaporodása okvetlenül több századot igényelt, úgy hogy feltehető, hogy akkor jöttek Európába, midőn a görög, latin, német nép, de lehet, hogy őket akkor más néven nevezték; a hatodik századtól fogva már saját nevökön szerepelnek. Az egykoru Jornandes és Prokopius csodálkozással szólnak arról, mily sok szláv van; Jornandes szerint a Kárpátokon túl óriási területen, Prokopius szerint a Fekete-tengertől egészen messze északon az összes területet megszámlálhatatlan vindek, antok, szlávok sokasága birja. És csakhamar látjuk, hogy az Elbától az Adriáig az Egei és a Fekete-tenger vidékein vannak a szlávok és pedig nem hóditó hadjáratok utján, hanem természetes elszaporodás folytán, birtokba véve a jó szántóföldeket és ma is itt laknak, kivéve a honnét idővel a németek, magyarok és törökök kiszoritották. Ily elszaporodás szinte páratlan 148 év alatt, 490—638-ig, — okvetlenül már itt kellett lenniök a keresztény időszámitás kezdetével, vagy még ezelőtt is, egykoruak ők itt a németekkel, de ezek azért ismertebbek, mert a rómaiakkal nagy harcokat vivtak. Hogy róluk a régi latin történetirók nem igen szólnak, nem meglepő, mert hiszen más észak- és nyugateuropai népekről sem szólnak, — de lehet az is, hogy akkor más nevök volt, mert a régi népek neve is változott.

Tény, hogy már a hatodik században igen nagy területeken laktak, de az, hogy mikor és hogyan jöttek ide, teljesen homályos, pedig ilyen óriási tömegek ideözönlése okvetlenül nagy figyelmet keltett volna, mint a hunoké, avaroké, kozároké, bolgároké, — azonkivül saját hagyományaik sem tudnak semmit beköltözésökről, a mi

amellett szól, hogy a VI-ik század előtt réges-régen jöhettek be Európába, oly régen, hogy az erre vonatkozólag köztük okvetlenül megvolt hagyományok is feledésbe mentek. Némelyek azt vélik, hogy a szlávok a hunokkal és avarokkal együtt jöttek Európába, de ennek semmi alapja nincs. Jornandes, Prokopius, Agatius, Menander, Ioannes de Biklar, Mauritius, Theophilaktus beszámolnak kisebb népvándorló népekről is; ők bizonyosan megemlékeztek volna a hunokkal és avarokkal beözönlött nagy számu szlávokról is, — de ezt nem teszik, hanem ugy szólnak róluk, mint itt lakó nagy sokaságról, egy szóval sem emlitik, honnét jöttek, a mit minden uj, idegen, jövevény népről felemlitenek. Az ötödik századtól a tizenkettedik századig Ázsiából csupa mongol, török, csud népvándorlók, hunnok, szabirok, avarok, bolgárok, kozárok, magyarok, besenyők, kúnok jöttek Ázsiából Európába, — indogermán törzs, thrák, görög, latin, kelt, cimber, német, litván, egy sem és igy a szláv sem, mely nyelvi tekintetben tiszta indoeuropai és semmi érintkezésök sincs nyelvi tekintetben a fent emlitett mongol-török népekkel; ők a német törzsnél nem előbb és a thrák törzsnél nem később jöttek Európába.

Azon feltevés sem állhat meg, hogy egy részök a hunokkal jött be, a másik rész pedig az őshazában maradt, mert a hátramaradottaknak semmi nyoma és ezek a hatodik században nem költözhettek be a Kaukazuson és Kárpátokon át, mely egyedüli utjuk volt, mert az az egész oldal, hol Europa Ázsiával érintkezik, már el volt foglalva skythák és más ázsiai jövevények által. A görög kereskedelmi koloniák sem tudnak semmit Ázsiában hátramaradt szlávokról, pedig tudtak már Herodot és Nagy Sándor idejében az ott lakó Massagetákról, Scythákról, Sarmatákról; igy a későbbi irók is Diodorus Siculus, Melo, Strabo, Plinius: ezeken át oly óriási szláv tömegek csak véres harcok által törhettek volna maguknak utat, melyeknek pedig semmi nyoma nincs.

A szláv nyelv közeli rokonságban van az indoeuropai nyelvekkel, de semmi rokonságban nincs a mongol, török, csud nyelvvel, ez Dankovszkyt azon nézetre hozta, hogy a görög, Szolaricsot, hogy a latin, Thunmant hogy a litván nyelv a szlávból fejlődött, a mi alaptalan, mert a görög, litván, latin, német nyelv testvérnyelvek és a közös ősanya nyelvnek, az indo-sanskritnak, leányai. A kelt, gót, német, litván nyelvek rokonságát nemcsak ezeknek a szláv nyelvvel való rokon belső szervezete, hanem

sok azonos szótő is bizonyitja, valamint ezen népek egyező szokásai, életmódja, jelleme. Hogy a szlávok nem a hatodik században jöttek be Europába nagy tömegekben, ezt bizonyitja ennél régibb időből való számos szláv helynév is. Ilyenek: Szerb, Cserna, Brzava, Pleszo, Pleva, Morava, Szever, Pjena stb. Plinius 79-ben Kr. u. emlit egy szurbucs (szerb) népet az Azov és a Volga között; Szerbinum várost Ptolomaeus alsó Pannoniában emlit, melynek nevét a Peutingeri tabellák Szerbeciumnak mondják, ez valószinüleg a mai Szrbác a Száva mellett. Csierna egy 157-ből való római felirat szerint város volt a Cserna folyócska mellett, mely a magyar-oláh határon foly a Dunába, ezt más egykoru források Zerna, Tierna néven nevezik. Berzobis Trajan császár (106) szerint, Priscianusnál Bergovia még a középkorban is ismert város volt a Brzava mellett Magyarország délkeleti részében. Pelszó Plinius és Aurelius Viktor szerint a későbbi Blaten (Balaton) tó — Pleszó a Kárpátok közt, Morvában, Sziléziában, Oroszországban tavat jelent. Pelva Antonius itinerariuma szerint város alsó Pannoniában, Törökhorvátországban, a mai Boszniában, egy város maig is e nevet viseli. Moraviosz Ptolomaeus szerint egy kis folyócska a Don mellett, hol szerbek laktak. Karpates Ptolomaeus, Marcianus, Herakleos szerint a Kárpátok neve. Szavaros Ptolomaeus szerint egy nép neve a Kárpátok megett Szarmatiában, ezeket Nesztor Szjeveren néven nevezi. Pjena, Patissus (Potiszje), Szreden stb. ősrégi és ma is meglevő szláv földrajzi elnevezések: ezek mind tanuskodnak arról, hogy itt régen, a hatodik század előtt, szlávok laktak.

Prokopius a legrégibb, ki a szlávok őseiről, szokásaikról szól igen részletesen, azt mondja: „ezelőtt a szlavenoknak és antoknak közös neve volt, mert mindkettőt régebben „szporiknak“ nevezték, talán azért, mert falvaikban szétszórtan éltek, ezek igen nagy földterületet foglalnak el az Iszteren túl. És itt ősidőktől fogva laktak.“ S midőn életökről és a náluk szokásos kormányzási módról szól, egy szót sem mond az ő beköltözésökről Ázsiából, ezt egyetlen egy régi iró sem emliti fel, ugy mint emliti a hunnokról, szabirokról, avarokról, bolgárokról. A görög és latin irók a szláv neveket igen eltorzitották és Dobrovszky a szpori név alatt a szerb nevet sejti. Ravennai Guidon, Anonymus Ravennas (meghalt 886-ban), igy szól a szlávok eredetéről: „Sexta ut hora noctis Scythorum est patria, unde Slavinorum exorta est prosapies; sed et Vites et Chimabes ex illis egressi sunt“ —

ezt a Scythiát, honnét a szlávok kijöttek a normannok, finnek, karpák és roxolanok közé helyezi és gondosan megkülönbözteti a puszta és régi Scythiától, melyről mondja: „Decima ut hora noctis grandis eremus et nimis spatiosa invenitur, cujus a fronte vel latere gens Gazorum adscribitur, quae eremosa et antiqua dicitur Scythia.“ Itt tehát a kazárok laktak, mig a Ravennai névtelen kisebb Scythiája egy része, és pedig északnyugati része, Ptolomaeus Sarmatiájának, a mely a Balti-tenger, a Kárpátok, az alsó Dnjeper, a felső Volga és Finnland közt fekszik.

A XI-ik század végéről való Müncheni kézirat e szerbekről ezt mondja: „Zerviani quod tantum est regnum, ut ex eo cunctae gentes Sclavorum exortae sint, et originem, sicut affirmant, ducunt.“ (Hormayer Archiv. 2827. nro 49. 92.). A szerb őshazája a fentiek szerint Constantinus Porphyrogenita Fehér-Szerbiájával, és Ravennai Guidon Kis-Scythiájával azonos. X. János pápa (914—929) Tomisláv horvát fejedelemhez és zágoricai Mihályhoz irt levelében mondja, hogy a szlávok már az apostolok idejében megismerték a kereszténységet, ezt erösiti Nestor is a dunamelletti és régi Illyricum szlávjairól. Erről irott emlékek nincsenek, de a hagyomány szerint sz. Pál és András apostol érintkeztek a szlávokkal. Nestor Oroszországban a szlávok közt élt a XI-ik században és adatait a népdalokból és néphagyományokból merithette. Ha a szlávok a IV—V-ik században költöztek volna be Európába, a X-ik századbeli népdalok erről is említést tettek volna, mint reájuk nézve elsőrendü fontossággal biró dologról.

234. **Obradovics levelezése.** (1834. 38 k. 125—126 l.)

235. **Safarik J. P.: A régi szlávok történetének forrásai.** (1834. 39 k. 1—20 l.) A történelmi források első korszakában (egész az V-ik századig Kr. u.) a sort Herodotossal kezdi és az összes görög és latin történetirókat felsorolja, kik e korszakba tartoznak; ezt követi az ezen korszakba tartozó görög és latin földrajzi irók névsora; a régi görög és római feliratokról szóló munkák, ezek sorában különösen kiemeli Katancsich munkáját.

A második korszak (V—X. sz.) történelmi kutfői a szlávokra nézve a görög és latin irodalomban, a földrajzi irók, évkönyvek (annales) felsorolása és az ezekre vonatkozó legjobb tanulmányok ismertetése.

236. **A Letopis két évi szünetelése.** (1837. 40 k. Előszó.) A szerkesztőség örömmel jelenti, hogy két évi

szünetelés után a Felség engedélyével ujból megjelenik; az örömérzetnek kifejezést ad Milutinovics Szarajlija egy költeményben is (39—40 l).

237. **Safarik J. P.: A vojki országról.** (1837. 40 k. 1—22.) Közli Konstantinus Porphyrogenita „de Administrando Imperio" cimü művének 32-ik fejezetét, melyben leirja a horvátoknak 634-ben és a szerbeknek 636-ban II. Heraklius meghivására való leköltözését a Kárpátokon túli vidékekről mai hazájukba; a meghivás célja az avarok kiszoritása volt. Megállapitja a horvátok volt hazájának, Fehérhorvátországnak kiterjedését a Kárpátokon túli vidékeken a mai Krakótól egész Bajorországig (Bagibaria, Bagivária); mellettök keletre laktak a szerbek, országukat boiki-nak nevezi. Némelyek alaptalanul hiszik, hogy a boiki szó bojohemi (bohemi, cseh) szótól ered s igy a szerbek onnét költöztek volna mai honukba. Ök keleti Galiciának Voiki nevü területéről vándoroltak ki, mely Vörös Oroszországba nyult be, ott egy terület ma is a Vojki nevet viseli. A fejtegetést nyelvészi fejtegetéssel és a helynevek magyarázatával indokolja meg.

238. **Petrovics Péter temesvári püspök szózata az 1790-iki temesvári kongresszus tagjaihoz.** (1837. 40 k. 69—72 l)

239. **A szerb nemzeti szinház alapitásáról, szükségességéről, hasznáról.** (1837. 41 k. 1—24 l.)

240. **A régi szláv történelemnek hazai, vagyis nemzeti kutfői.** (1837. 41 k. 35—38 l.) A szláv történelemnek szláv kutfői valamivel későbbiek, mint a külföldiek, de sokkal bőségesebbek és hitelesebbek. Történelmiek: Nesztor kievi szerzetes (1056—1116) évkönyve 1114-ig terjed; legjobb kiadása Schlötzeré; folytatói Szilveszter 1114—1116; Nifons 1157. Novogrodski János stb. — Plotzkói Jaroszlav krónikája (1210—1236). — Annales Polonici (XII—XV. sz.); Martin Gallus krónikája (1110—1135); Dlugos; Kadlubko Vince (1220); Boguhval (1253); Dierzswa (1296). — A cseheknél legrégibb Kozma prágai dékán (1045—1125) Chronicon bohem. Dobrovszky és Palacki bőségesen ismertetik ezt és a többi cseh krónikákat. — A horvátoknál a diokleai pap krónikája (Anonymus presbyter Diocleas 1161), kiadta Lucius és Schwandtner); a szláv nyelven irt Dalmát krónikát, mely az előbbinél régibb, latinra forditotta Marulics Márk 1510-ben. — A szerbeknél Daniló érsek krónikája (1325—1338). — A szlávoknak ősrégi földrajzi irói nincsenek, de földrajzi adatok vannak a krónikákban, szentek életében (zsitia).

A legrégibb orosz földrajzi forrás János cár: Bolsoi certezs munkája 1552-ből. Bölcs Konstantin orosz nagyherceg (1219) földrajzi munkája Oroszországról elveszett.

Történelmi adatok vannak a szláv szentek életrajzaiban is, ezeket részletesen felsorolja az egyes szláv népeknél; valamint a régi szláv oklevelekben is a X-ik századtól fogva. — Törvénykönyvek: Jaroszlav müve Ruska pravda (1020); Vladimir Vsevladovics törvényei (1114–1125); Kázmér lengyel király latinul irt törvénykönyve 1347-ből. Cseh törvénykönyv a XII—XIII. századból; Dusán szerb cár törvénykönyve (Zakonik 1349—1354). — A régi pénzek és templomi föliratok is értékesek a szláv történelemre nézve, valamint sok százados multtal biró népdalköltészetök, különösen hősdalaik, melyek költői mezben történelmi adatokat tartalmaznak.

241. **Az ujvidéki szerb gimnazium alapitásának története.** (1837. 41 k. 39—44 l.) Berekszói Vukovics Száva 1809 jan. 14-én 20.000 forint alapitványt tett e tanintézet felállitására, a mihez később más adományok is járultak. Évenkint egy-egy osztályt állitottak fel; 1818-ban már öt osztály volt 147 tanulóval. I. Ferenc 1818 okt. 26-án kelt privilegiuma igy szól: „Gymnasium Communitatis Ecclesiae orientalis Neoplantensis, benefactorum voluntate, Majestatis benignissimo indultu eo fine condi, ut in emolumentum Nationis, Ecclesiae, Linguae et Literaturae Slavo Serbicae, cujus praecipua ratio habenda sit, atque ad promovendam Cleri et Populi Graeci Ritus non uniti in terris Caesareo-Regiis maiorem culturam, quam maxime vergat.“

Az intézet alapitásának történetét megirta első igazgatója, Safarik József Pál ezen művében: Novi G. m. u. R. Gymnasii Neoplantensis auspicia feliciter capta. 1819.

242. **Kazinczy Ferenc levele Musitzky Lucián-hoz.** (1837. 41 k. 94—99 l.) Vitkovics Mihály elküldötte Kazinczynak azt az ódát, melyet Musitzky szerb költő, károlyvárosi püspök, hozzá intézett. Kazinczy a szerb költeményt nem érti, de ismeri Musitzky német nyelven irt verseit; boszankodik, hogy a szerbeket vadaknak képzelik, pedig van köztük olyan pap (Musitzky), a ki Herder müveit ismeri; ilyent a magyar kálvinista papok közt nem ismer. Dicsőiti a szerb költészetet, Göthe német forditása után magyarra forditotta a mennyei szépségü „Hassan aga felesége“ cimü népdalt, „ti szerbek való gyermekei vagytok annak a népnek, mely Homert és Pindart, Anakreont és Sapphot szülte!“ „Vedd berekesztésül vallásomat: Az

igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös és a Jók és Bölcsek fellelik egymást különböző feleken is. Jaj annak a nyomorultnak, kinek szemei felakadnak a ruhán és a hangzaton! Szeressük egymást tisztelt férfiu, mert érezzük, hogy az igazság gyermekei vagyunk. Széphalom Tokaj mellett. 1812 febr. 5." A levél magyar szövege mellett a tuloldalon párhuzamosan közöltetik a szerb fordítás. (Kazinczy ezen levele megvan: Váczy János „Kazinczy Ferenc levelezése" IX. 275 - 277 l.)

243. **Palacky levele Safarikhoz.** (1837. 41 k. 102—111 l.) Palacky 1837 márc. 20-án Prágából Rómába érkezett, 12 napi utazás után, levéltári kutatások céljából. Safariknak innét 1837 máj. 24-én irt. Ausztria nagykövete, Lützov Rudolf gróf mint cseh honfitárs beajánlotta s igy szabadon kutathatott a vatikáni levéltárban és könyvtárban; ily nagy előzékenységben előtte még csak Pertz tudós részesült. Munkáját III. Honorius (1216) irataival kezdte. A regestákban nem csak a pápák iratait és az ezekre jött válaszokat találta, hanem sok egyéb fontos iratot, melyeket nagyobb hitelesség kedvéért külföldi uralkodók küldtek be, hogy a regestákban is megőriztessenek, igy I. Ottokár és István magyar király egyezség kötése 1271-ből X. Gergely regestrumában és Ulászló és Henrik lengyel hercegeknek békekötése 1234-ből IX. Gergely regestrumában „ad majus facti robur et evidentiam, haec omnia in regestris domini papae, dominis episcopis procurantibus, redigantur." Van itt sok eredeti oklevél is, mint I. Ottokárnak egy aranybullája 1217-ből, melynél régibb cseh arany pecsétes bulla nincs. Itt időzésével legnagyobb világosság fog derülni II. Ottokár cseh királyra és pedig az ő előnyére.

A vatikáni könyvtárban talált egy régi bolgár krónikát ó-szláv nyelven irva a XIV-ik századból, mely a XI-ik századig, a régi bolgár birodalom bukásáig terjed, itt közli is annak szövegét, mely Anasztazius cár történetét tartalmazza. Ezt a krónikát János Alexander bolgár király idejében, 1330-ban irták. Érdekes, hogy 678-ra teszi az uralhegyalji csudok ivadékainak, a bolgároknak, beköltözését Daciából, kik a Dunán át Viddinbe jöttek és innét terjeszkedtek Mysiába és Dardániába. Egy részt közöl a Papalics-féle horvát krónikából is, mely Zvonimir horvát király megöletéséről szól és Béla magyar királynak e miatt Horvátországba való bevonulásáról. E krónika 1546-ból való másolata a legrégibb horvát krónikának, mely sok ban egyezik a diokleai pap krónikájával (1167), ki ugyátszik ezt használta forrásul a horvát dolgokra nézve.

Panaszkodik, hogy Mai könyvtári prefektus idejében alig lehetett valamihez jutni a vatikáni könyvtárban és levéltárban, dicséri a mostani prefektusnak, Mezzofantinak és Laurentiusnak nagy előzékenységét. Justinius császár életrajza eltünt, nem tudta megtalálni. Jelenti, hogy itt van Kopitár is, ki egy XI-ik századbeli bolgár jellegü szláv glagolbetüs evangelium másolásával fáradozik.

244. **Az iregi török ostrom 1717-ben.** (1837. 41 k. 112—116 l.) Miklós knez az iregi kmettek nevében jelenti a generálisnak 1717 február 4-én a törökök támadását az iregi sáncok ellen. A törökök 7000-en jöttek, Monaszterly Ádám kapitány kis seregével vitézül védekezett, de elesett 103 vitézével együtt, Milutin harambasát elfogták és kegyetlenül megcsonkitva megölték és sokat elhurcoltak rabul Zimonyba és Belgrádba. A vitéz kapitányt az opovói zárdában temették el. — E véres harc helyén 1857-ben templomot emeltek.

245. **I. Ferenc levele Sztratimirovics érsekhez a szerb iskolák ügyében.** (1837. 41 k. 117—119 l.) A szerbek iránt, kik mindig hivek és odaadók voltak az uralkodóház iránt, nagy jóakarattal van, régóta azon gondolkozik, mikép lehetne a szerb papnevelést és iskolaügyet jobb karba hozni, eddig ebben a politikai zavarok gátolták, most hogy béke van, ez az ügy első gondja. Felszólitja az érseket, hogy tegyen javaslatokat, mit kellene ezen ügyben tenni és minő alapok állanak e célra rendelkezésre? Értesiti, hogy Nesztorovics udvari agenst az összes szerb iskolák főigazgatójává nevezte ki, ez az összes szerb iskolákat meg fogja látogatni, tanácskozni fog az érsekkel Karlóczán, gondot fog viselni a szerb tanitóképzésre és neki mindenről jelentést fog tenni. Ezen jelentést és az érsek javaslatait várja. Az irat 1810-ben febr. 12-én Bécsben kelt.

246. **Kevermesi Tökölyi Péter csanádi főispánná való kinevezése.** (1837. 41 k. 120—125 l.) A királyi kinevezés 1837 márc. 31-én kelt; itt a latin szöveg és a szerb fordítás közöltetik. I. Ferdinánd király részletesen felsorolja Tökölyi Péternek és őseinek érdemeit békében és háboruban és dicsérettel megemlékezik a szerbek hűségéről is.

247. **Rimszki Péter: A szerb patriarchák, érsekek, püspökök rövid ismertetése 1210-ből.** (1838. 42 k. 1—10 l. és 44 k. 1—9 l.) Patriarcha, azaz egyházi főatya, volt négy: az antiochiai, alexandriai, jeruzsálemi, konstantinápolyi. A római patriarcha a pápa. A konstanti-

nápolyi patriarchának, Germánnak engedélyével Száva püspököt, Nemanja István szerb fejedelem fiát, 1219-ben szerb érsekké választották, ki a szerb egyházat szervezte és egyházi functióiban, a püspökszentelésben is független volt a konstantinápolyi patriarcháktól. 1219—1340-ig a szerb egyház feje az érsek és metropolita cimét viselte. 1340-ben Dusán István a hatalmas, hogy egyházát hasonló rangra emelje a görög egyházzal és hogy ő és országa ne legyen kisebb, mint a görög császárság, melynek megalázására törekedett, 1340-ben Szkoplyebe nemzetgyülést hivott össze, melyen az összes egyházfejedelmek és országnagyok vettek részt: itt I. Joanikije érseket a szerbek, bolgárok és Ohrida patriarchájává választották, maga a király a cár cimet vette fel és az uj patriarcha őt mint ilyent meg is koronázta. Ezen időtől fogva 1766-ig a szerb egyház feje a szerbek és bolgárok patriarchája cimét viselte, némelyik magát egész Illyricum (az összes délszlávok) patriarchájának is nevezte.

A görög császár haragja kifejezést talált abban, hogy a konstantinápolyi patriarcha a szerb királyt, patriarchát és az egész szerb országot egyházi átok alá vetette, ez alól a felmentést 1376-ban Lázár szerb cár eszközölte ki Philotheus konstantinápolyi patriarchától, ki a szerb patriarchát és annak tőle független egyházi joghatóságát elismerte.

A szerbeknek Magyarországba való beköltözésekor Csernojevics III. Arzen szerb patriarcha székhelyét 1690-ben Szentendrére tette, mig IV. Arzen Joanovics-Sakabenta 1737-ben azt Karlócára áthelyezte. Az Ausztria és Magyarország területén lakó szerb egyházfő 1690-től az érsek és metropolita cimet viselte, választotta a szerb nemzeti egyházi kongresszus, megerősitette a király.

1. Sz. Száva, Nemanja István fia, született 1160-ban ő az első szerb érsek, 1219-ben felszentelte Nikeában German konstantinápolyi patriarcha; ő szervezte a szerb egyházat, 12 püspökséget állitott fel, ezek: Zahumlje, Szton a diokleai tengerpartvidéken, Dabro, Budimli közel Montenegróhoz, Rassia, Sztudenica, Prizren, Gracsanica a koszovói vidéken, Toplica, Branicsevo, Belgrád, Moravica, — ő mint érsek Zsicsában székelt. A Szentföldre készülve, összehivta a püspököket s köztük a legméltóbbat, Arzeniust, érsekké szentelte. Sz. Száva a Szentföldről visszajövet Tirnovoban, Bulgáriában 1237 január 14-én meghalt.

2. Sz. Arzenius I. szerémi származásu zsicsai szerzetes 1237—1256-ig a szerb egyház érseke.

3. II. Száva, az első szerb koronázott királynak Nemanja Istvánnak (prvovenčani = első koronázott) fia, Jerusálemben és utóbb az Athos-hegyi zárdában szerzetes, 1257—1263 szerb érsek.

4. I. Danilo 1263-tól 1273-ig érsek, ekkor ismeretlen okból elmozditották.

5. I. Joanikije hilendári zárdafőnök 1274—1277-ig szerb érsek.

6. Sz. Eustatius Budimljában, Montenegró közelében, született, az Athos hegyi zárda szerzetese, később zetai püspök, 1277—1284-ig szerb érsek.

7. Jakab a szentéletü 1284—1289-ig szerb érsek; őt is a szentek sorában tisztelik.

8. II. Eustatius 1290—1308-ig szerb érsek, igen magas életkort ért el.

9. III. Száva, hilendári szerzetes, utóbb prizreni püspök, 1309—1316-ig szerb érsek.

10. Sz. Nikodemus 1317—1325-ig szerb érsek.

11. II. Danilo. Előkelő család ivadéka, Milutin szerb király apródja; midőn a királylyal a szopodjani zárdát meglátogatta szerzetessé lett a koncsiri zárdában, ekkor vette fel szerzetesi névül a Danilo nevet, később hilendári apát, azután zahumlyei püspök és 1325-ben szerb érsek. Ő az első szerb történetiró, megirta Uros, Dragutin, Milutin, Decsáni István és részben Uros István a hatalmasnak élettörténetét. Meghalt 1339-ben. Az ő hálála után hivta össze 1340-ben Uros István a hatalmas a szkoplyei nemzetgyülést, a melyen megválasztották az első szerb patriarchát, Joanikiét; ekkor vette fel a király is a cári cimet. A szerb egyház volt az első szláv egyház, mely saját nyelvét használván a templomban, nemzeti egyházzá lett és magát a konstantinápolyi patriarchától függetlenitette; az orosz egyház ezt csak 1589-ben tette meg megalakitva a moszkvai patriarchátust, de ezt Nagy Péter cár megszüntette és helyébe megalakitotta a szent Synodust mint legfőbb egyházi hatóságot. Az oláhok is Magyarországban egészen II. Rákóczy idejéig templomukban az ó-szláv nyelvet használták. A szerb egyházban egészen Szerbia bukásáig igen virágzó egyházi irodalom volt; midőn Oroszországban egyházi zsinatot tartottak az egyházi könyvek kijavitása tekintetében, erre meghivták Gábor szerb patriarchát és Makarius antiochiai patriarchát is.

248. **Gyászbeszéd IV. Arsenius ipeki és illyriai patriarcha felett. 1748. január 16-án.** (1838. 42 k. 11—30 l.)

249. **Nikolics Izidor Bácsmegye főjegyzőjének beszéde az 1837-iki egyházi kongresszus alkalmából.** (1838. 42 k. 31—34 l.)

250. **Sztratimirovics István metropolita levele Obradovics Dosziteljhez.** (1838. 42 k. 120—128 l.) A Karlóczán 1805. julius 29-én kelt levélben részletesen szól a szerb nyelv és irály vitás kérdéseiről.

251. **Fejtegetés a tót (szlovák) népdalokról és azok összehasonlítása a szerb népdalokkal.** (1838. 43 k. 1—27 l.)

252. **Gavrilovics szigeti püspök levele.** (1838. 43 k. 101 l.) A levél Pécsváradon, Baranyamegyében, 1731. dec. 17-én kelt és szól a grabócai zárda, a pécsváradi urak és az egész szigeti (az előtt pécsi, mohácsi, szigetvári stb.) püspökség területéről megválasztott deputatusokhoz az egyházi kongresszusra.

253. **Nenadovics Pál aradi szerb püspök levele.** (1838. 43 k. 102 - 103 l.) Ez a károlyvárosi szerb püspök, utóbb karlócai metropolita e levelet 1749. junius 4-én irta Aradon — tárgya azonos a fentivel.

254. **Uros István szerb és görög cár diplomája.** (1838. 43 k. 140—144 l.) Ez a diploma 1357-ben április 10-én Szkoplyében kelt és mutatvány azon nagy számu régi oklevelek sorából, a melyeket gyüjtik a srpski spomeniki (szerb emlékek, oklevelek tára) számára.

255. **Valami a mi szerb betüinkről.** (1838. 44 k. 79—113 l.) Adalék a szerb nyelvujitási viták történetéhez.

256. **Bogdanovics: Békességes kritika.** (1838. 44 k. 114—122 l.) Karadzsics Stetanovics Vuk helyesirásáról és nyelvészeti irányáról. Adalék a szerb nyelvujitási viták történetéhez.

257. **A plaskii templom épitésének története.** (1838. 44 k. 123—126 l.) Az iratot 1763. aug. 30-án Plaskiben keltezte Jaksics Dániel, ki igy irja magát alá: karlstadti, zengi tengermelléki, likai és korbáviai, zermanjei és zvonigradi és bániai egész Glina vidékéig — püspök isten kegyelméből.

258. **Kollár János: A szlavén nyelv belső szerkezete.** (1838. 45 k. 36—64 l.)

259. **Musitzky Lucian: a szerb nyelvről és nyelvtanról.** (1838. 45 k. 65—82 l.) A jeles szerb költő és tudós Musitzky károlyvárosi szerb püspök ezen levelet 1817. március 11-én irta Karadzsics Stefánovics Vuknak, kinek nyelvujitását sokban helyeselte, de tőle sokban el is tért.

260. **Hadzsics-Szvetics: Nyelvészeti apróságok a szerb nyelvészeknek ajánlva.** (1838. 45. k. 83—96). Az iró legerősebb ellenfele volt Karadzsicsnak, ki a népnyelvet akarta irodalmi nyelvvé tenni, mig Hadzsics a szlaveno-szerb műnyelv fentartása mellett volt.

261. **Safarik J. P.: A horvát és szerb szlávoknak, a karinthiaknak beköltözése.** (1839. 46. k. 1—14.) Erről a „Slavenski Starožitnosti“ cimü művében a következőket mondja: I. Mikor költöztek be mai hazájokba a karintiaiak, horvátok és szerbek? A thrák-illyr földet kétszáz éves küzdelem után a rómaiak Augusztus és Tiberius korában teljesen meghóditották és ott római kormányzást hoztak be. A gótok a hunok által előre szoritva 376-ban az összes dunai területeket elárasztották, velök jöttek kisebb csapatokban szlávok is, kiknek itteni letelepülése és elszaporodása 527-ig csendben folyt és lassankint előrenyomultak közel 100 éven át fegyveresen a byzanci császárság területén és elárasztották Mysiát, Thrákiát, Makedoniát, Thessaliát és Moreát, ezek azonban más ágai voltak a szlávoknak, a mai bolgároknak ősei, nem pedig a karinthiaiak, horvátok és szerbek. Mikor a hunok bejöttek Thrák-Illyria nyugati részei, egyrésze Mysiának, Illyrikumnak, Pannoniának, Istria és Norikumnak a gótok és longobardok birtokában volt, mikor egy másik szláv nép, az avarok nyomultak előre.

Az avarok részben maguk, részben a bolgár szlávsággal szövetkezve, 568-ban a longobardokat kiszoritották innét Itáliába és 592—595 közt hihetetlen gyorsasággal elfoglalták Ausztriát, Stajerországot, Karantániát, Krajnát és Tirol egy részét, ugy hogy 600-ban a szláv-avar birodalom határai egész a frankokig meg voltak állapitva. A 600—611 közötti békességet arra használták fel, hogy ezen uj birodalmukban berendezkedjenek. 613-ban elfoglalták Isztriát és előrenyomultak egész Bajorországig, berendezkedtek Pannoniában és 630-ig elfoglalták a byzanczi császárságtól Dalmáciát is. A horvátok 634-ben kiszoritották az avarokat Dalmáciából és a szerbek 636-ban először Thessáliából, azután 638-ban Illyrikumból szoritották ki őket, a mivel az avar birodalom bukása befejeződött. A horvátok és szerbek a kereszténységet 840. körül vették fel. Mindez II. Heraklius uralkodása alatt történt.

II. Honnét jöttek a délszlávok mai hazájukba? Erről egyedül Konstantinus Porphyrogenita „de administrando imperio“ cimü művének 32-ik fejezetében ad némi felvi-

lágositást. Szerinte Fehér-Horvátországból és Fehér-Szerbiából, ez a Fehér-Horvátország Bagiváriá mögött van, másutt meg azt mondja, hogy a turkok (magyarok) mögött van a hegységekben nem messze Frankiától vagyis Saxoniától, határos Nagy-Szerbiával és ki van téve a turkok (magyarok) és besenyök támadásainak és a Fekete tengertől 30 napi távolságra van — Nagy-Szerbia pedig a turkok (magyarok) földje mögött van egy területen, melyet lakói Bojkinak neveznek, határos Frankiával és Fehér-Horvátországgal és mellettök folyik a Viszla (Visztula), melyet Dicsicának is neveznek.

Ez a megállapitás homályos, mert Konstantinus Porphyrogenita megállapitásai sok homályos elnevezést és ellentmondást tartalmaznak. A tudósok közt sokan eddig Fehér-Horvátországot az északi cseh hegységekben, Nagy-Szerbiát pedig ezen hegységek felett az Odera és a Szala folyók között vélték. Dobrovszky és Safarik felhivták a figyelmet Kons. Porph. ellentmondásaira és homályos megállapitásaira és tekintetbe véve nyelvök sajátságait azt hiszik, hogy mindkét nép fehér és vörös Oroszország területén lakott s onnét költözött be, mely a Kárpáti hegyek és Litvánia közt fekszik és innét tovább keletfelé terjedt. Konst. Porphyr. szerintök abban is tévedett, hogy ezek őshazáját sokkal kisebbnek tartotta, mint volt, és messzebb nyugatra helyezte el, mint volt. Safarik Bagivaria alatt Bavariát érti, melyet Konst. Porph. sokkal közelebbnek keletfelé helyez, mint a hogy volt. A Bojki föld a russzinok földje keleti Galiciában, mely a Dnjester forrásaitól hegyeken és sikságokon keresztül egész a Pruthig és környékéig terjed. Ennek lakói mai napig magukat Bojki-aknak és földjüket Bojkinak nevezik. És Fehér-Horvátország valóban keleti Galiciában volt nyugatra Krakóig és csak későbbi költözéseik és terjeszkedéseik után mentek át egyes horvát csapatok Morvaországon keresztül a cseh hegyekbe a német határokig, hol van belőlök mai napig is. Nagy-Szerbia Dregovics (Minks) földjétől szélesen terjeszkedett el Nagy-Lengyelországon keresztül, hol tud róluk Nesztor is, és későbbi terjeszkedéseik által Szilézián és Lausitzon át egész az Elbáig (szlávul: Láb) jutottak telepeik. Máskép nem lehet megérteni Konst. Porph. homályos helyeit, mint ha elterjedésöket ily szélesnek vesszük, mert máskép nem terjedhetett volna országuk Frankiáig és Bagiváriig (Bajorország) és a frankok nem pusztithatták volna földeiket, másrészről a Kárpátok és Turkia (Magyaror-

ság) mögött egész a Viszláig (Visztula) terjedtek s igy a besenyök támadásainak voltak kitéve.

Ezek szerint az elterjedt vélemények ellenére, hogy a horvátok és szerbek a nyugati részekről Lausitz és a cseh hegyekből vonultak délre, Dobrovszky és Safarik szerint azt kell elfogadnunk, hogy kiterjedt országaik keleti részéről, a mely Litvániáig terjedt, a Visztula folyó mellékétől északra Minksz, Szmolenks és Grodno környékéről keltek déli utjukra uj hazájukba. Emellett ezen bizonyitékok szólnak: 1. Nyelvök a fehér és vörös Oroszország nyelvével közel rokon, ellenben az akkori Illyrikum szlávjainak nyelve nyugoti szláv tájszólás, mig az övéké keleti. 2. Sok a horvát-szerb nyelvben levő idegen szó a litvániai, lotti, óporosz és fin nyelvben megvan, mi bizonyitja, hogy ezek mellett kellett lakniok. 3. Sok földrajzi elnevezés van Illyrikumban, melyekre fehér és vörös Oroszországban is akadunk pl. Cetina, Szan. 4. Konst. Porph. szerint a horvátok és szerbek egy területről, vagy közel egymás mellett levő területről keltek utra és akkor még pogányok voltak; ezek csak a Kárpátokon túliak lehettek, mert a Csehország hegyeiben akkor lakott szlávok Konst. Porph. idejében már keresztények voltak. 5. Konst. Porph. mondja, hogy Visovics Mihály törzse pogány szerb törzs volt, mely a Viszla (Visztula, Dicsica) folyótól Zahlum folyó mellé költözött és hogy a horvátok Nagy-Horvátországban a Fekete tenger melléki besenyök támadásainak voltak kitéve. 6. Kaubek Ferenc (az Ost u. West cimü folyóiratban) azt irja, hogy fehér és vörös Oroszországban számos népdalt és közmondást talált, melyek azonosak a szerbekével. 7. Nestor és más régi kronikások őket mint itt lakókat emlitik. 8. Laonikos Chalkokondilas mondja, hogy a triballok (szerbek) a Dunantuli részekből, melyek Európával határosak, jöttek Horvátországból az északi tenger mellől és Szarmatiából, melyet mai nap is Oroszországnak neveznek. Tehát a horvátok és szerbek bölcsője Fehér és Vörös Oroszország voltak.

III. Mily módon foglalták el a karinthiai horvátok és szerbek mai hazájukat? Karinthiát előbb az avarok birták. A horvátok-szerbek az avarokkal 604-ben segitik a longobardokat Kremona elfoglalásában; 611-ben elfoglalják maguk Friault és megölik Gizulf örgrófot; 612—613-ban legyőzik a bavarokat, de VI. Garibald elűzi őket, azután szövetségre lépnek a nagy szláv fejedelemmel Számóval és lerázzák az avar jármot. Az avarok kiter-

jesztették hatalmukat Pannoniából Dalmáciára és Mysia egy részére 630-ig, de a vitéz bolgár-szlávok megállították őket — ezen területeket nem sokáig birták, mert a horvát-szerb karinthiaiak után más szláv törzsek jöttek a Kárpátok mögötti területről. Vezették őket: Klukas, Lobel, Koszenec, Muhlo, Hrvat és két növérök Tuga és Buga. Ezeket behivta Heraklius azzal, hogy verjék le az avarokat és azután az ő főhatósága alatt birtokolják Dalmáciát. Ez Konst. Porph. előadása, de ez nem megbizható, mert ezen állitással jogcimet akart szerezni a görög fenhatóságnak a horvátok felett. Innét a horvátok utóbb kiterjeszkedtek Pannoniának Száva melletti részére, ennek főhelye Sziszek volt; Dalmatiában a horvátok főhelye a tenger melletti Belgrád (Alba ad mare) és Bihács az Unna mellett. Itt 11 zsupániájuk volt.

Konstantin Porph. elbeszélése szerint nemsokára a horvátok után bejöttek a szerbek Nagyszerbiából, szintén Heraklius hivására. Őshazájokban, apjuk halála után, két fivér uralkodott, az ifjabb a nép egy részével utra kelt és Thessaloniának egy részét kapták lakóhelyül Haliakmosz vize mellett (itt maig van egy Szerbica nevü hely), itt nem tetszett nekik és visszaindultak őshazájuk felé, de mást gondolva Belgrádnál megálltak és az ottani görög helytartó engedelmével, ettől délre a horvátok által elfoglalt területek mellett, az avaroknak ott maradt töredékeit leigázták és elfoglalták lakóhelyül Szerbiát, Boszniát, Narentát, Zahumljet, Travuniát, Konavljét, Diokleát. A Drina melletti Desznicán székelt nagy zsupánjuk. Az ezen vidéken volt gótok, avarok, bolgár szlávenek töredékeiből egy keverék nép keletkezett, a vlahok és arnauták. Itt a horvátoknak, szerbeknek, karintiaiaknak sok harcuk volt uj hazájuk megvédelmezésében: a három testvérnép egy törzsből származott, bölcsőjük a Kárpátok mögötti nagy terület. [Safarik „Slavenske starožitnosti“ cimü müve 1843-ban németül is megjelent ezen cim alatt: „Slavische Alterthümer“ L. Petrik III. k. 291. l. Safarik fejtegetéseit a horvátok, szerbek és karintiaiak beköltözéséről itt rövid kivonatban találjuk].

262. **Nyelvészeti apróságok — válaszul Hadzsics-Szvetics nyelvészeti apróságaira.** (1839. 46. k. 92—107). Boics Lázár válasza; adalék a szerb nyelvujitási harchoz.

263. **A szlávok népköltészetéről. Oroszból forditva.** (1839. 47. k. 19—44 l.)

264. **A gör. kel. patriarcha válasza az anglikán érsekeknek és püspököknek a vallási unio**

tárgyában. (1839. 47. k. 135—138 l.) Az angol egyház főpapsága 1672-iki zsinatából felszólitotta a gör. kel. egyházat, hogy kössenek vallási uniót tekintettel arra, hogy mindkét egyház nem ismeri el a pápa egyházi főhatóságát — a gör. kel. egyház ezt nem fogadta el egyéb dogmatikus különbségek miatt, melyek őket egymástól elválasztják.

265. **Néhány gondolat a délszlávoknak irodalmi szövetkezéséről és e szövetség nevéről.** (Illyr nyelv, illyr irodalom. 1839. 48. k. 93—124 l.) Gáj Lajos és társai ezen időben arra törekedtek, hogy az összes délszlávok közt nyelvi és irodalmi egységet teremtsenek és ennek az egész mozgalomnak, tekintettel a horvátok és szerbek kölcsönös féltékenységére, nem a horvát vagy a szerb nevet adták, hanem a neutralisnak tartott „Illyr" elnevezést. Subotics János itt a szerbek nevében hosszu és heves cikkben visszautasitja az „Illyr" elnevezést és bár a nyelvi és irodalmi egyesülést fontosnak és hasznosnak tartja, ezt csak a mindnyájukra illő „délszláv" elnevezés alatt tartja megvalósithatónak — különben nem érti, mért nem lehetne a közös elnevezés a „Szerb", hisz az összes délszlávok, horvátok, dalmaták, szlavoniaiak, boszniaiak stb. tulajdonképen mind szerbek!

266. **Egy pillantás a lengyel egyház régibb történetére.** (1839. 49. k. 67—103 l.)

267. **Subotics János beszéde a Matica Srpska közgyűlésén.** (1840. 50 k. 1—42 l.) A beszédet 1840-ben Tökölyi Száva házában mondotta sz. Száva napján nagy közönség előtt; a beszéd tárgya: A nemzet eszméje, ezen eszmének nagy hatása az emberek lelkére és az egyéneknek kötelességei saját nemzetökkel szemben, — állandó vonatkozásban a hazai szerb népre.

268. **Popovics Dionysius beszéde a belgrádi székesegyházban a szerbeknek Magyarországba való költözése tárgyában.** (1840. 50 k. 43—49 l.) Popovics Dionysius, a későbbi budai szerb püspök, 1791 aug. 28-án a belgrádi szerb templomban beszédet tartott, melyben buzditja a szerbeket, hogy az elnyomó török elől Magyarországba költözzenek. Elmondja, hogy II. Lipót hivja őket és gondoskodni fog róluk: négy évre mentesek lesznek minden adótól; a szegények, öregek, asszonyok, gyermekek naponként 2 kr. segélyt kapnak; a ki a határőrök közé akar lépni, kap földet, házat és mindent a mire szüksége van; a ki nem lép be a határőrök sorába, azt a kameralis birtokokon letelepitik és ott kap földet, házat

és minden segitséget a megélhetésre. Átkelő helyek: Sabác (Szabács), Belgrád és Szmederovo (Szendrő). A ki nem akar átmenni, az csak maradjon a törökök közt és legyen törökké vagy zsidóvá. A török minden jót igér, de a szerbek régen tudják, mennyit lehet a töröknek hinni, — ő mást nem akar tőlünk, mint vagyonunkat és fejünket. A kik itt Belgrádban és Szerbiában akarnak maradni, csalódni fognak, mert a török őket Ázsiában és Ruméliában fogja letelepiteni és ide török földmivelőket fog letelepiteni, hogy határai mindenkorra biztonságban legyenek. — II. Leopold szavának és igéreteinek hinni kell; jójjetek velem az ő szárnyai alá, én elvezetlek a tejjel és mézzel folyó földre, a hol egy forintért 100 oka kukoricát és 2 forintért 100 oka buzát lehet kapni.

269. **Ráics János archimandrita szerb történetiró életrajzi adatai.** (1840. 50 k. 50—58 l.) Az életrajzi adatokat Sztratimirovics István metropolita közli a budai püspökkel 1801 dec. 18-án.

270. **Jelentés a hires reimsi szláv evangeliumról.** (1840. 50 k. 117—131 l.) Ezen codex két részből áll: 18 levél cirill betükkel van irva és 29 glagol betükkel, — az előbbi rész jóval régibb és csak később lett egy könyvbe kötve. Tartalma a Szentirás uj szövetségének vasárnapokra és ünnepnapokra szóló evangeliuma szláv nyelven. A cirill betüs első részt irta sz. Prokopius bencés apát, utóbb remete 1010—1040 között; a második glagol betüs részt egy szerzetes a prágai sz. Jeromosról nevezett szláv zárdában, melyet IV. Károly császár 1349-ben alapitott. Ezen codex első része a legrégibb szláv nyelvü codex, mert a Szentpéterváron levő ugynevezett osztromiri evangelium 1057-ből való. Ezen codexet ismertette Dobrovszky.

Sz. Prokopius személyére számos forrásunk van: Anonymus Sazaviensis apud Cosman XII-ik századi legendája, mely a Prokopiussal egykoru szláv legenda latin forditása, azt mondja róla: Odalrich vezér korában élt egy szentéletü remete, Prokopius, született cseh nemes családból Chotunban, a szláv irást Cirilltől tanulta, előbb apát volt, utóbb remete. Egy másik legenda mondja ugyanezen adatokon kivül, hogy „in castro Visegradensi vacavit studiis, ubi tunc temporis famosum studium sclavonicae linguae vigebat", itt kitünő tanitóktól tanult. Vincelinus egykoru iró modja: A. D. 1053. Prokopius, Confessor eremita et sazawiensis monasterii abbas. Ez a zárda szláv zárda volt és szerzetesei buzgón irtak és forditottak szláv

nyelvre egyházi könyveket. Utóbb a latin ritusu papság hadat üzent a szláv egyházi nyelvnek és az ezen nyelven irt könyveket elpusztitotta Erről igy szól Anonymus Sazaviensis apud Cosmam: et libri linguae eorum deleti omnino et disperditi nequaquam ulterius in eodem loco recitabuntur. Prokopiusról ugyancsak szóról-szóra a fenti adatokat tartalmazza a XIII.-ik századból származó cseh passionale. Meghalt 1053-ban március 25-én.

IV. Károly császár 1347 november 19-én kelt alapitó levelével alapitotta a prágai sz. Jeromosról nevezett bencés zárdát, mely a szláv szenteknek sz. Jeromos, sz. Cirill, sz. Methold, sz. Vojteh és sz. Prokop tiszteletére volt szentelve, és elrendelte, hogy ebben örök időkre a szláv lithurgia szerint misézzenek, énekeljenek és imádkozzanak, ugy mint ez a szláv országokban szokásos és szigoruan megparancsolja utódainak, hogy ezt tartsák meg, ellenkező esetben sujtsa őket az Isten haragja. 1348—52 közt számos adománylevélben birtokokat ajándékozott ezen zárdának, továbbá számos szlav nyelvü egyházi kéziratos könyvet, sőt 1356-ban aug. 26-án kelt iratában évi tiz grivnát biztositott irnokuknak „qui peritus est nobilis lingae sclavonicae", hogy szláv egyházi könyveket irjon. 1372-ben március 23-án, husvét harmadik napján meglátogatta IV. Károly, fiával Vencellel, a szász választó fejedelemmel, a mainzi, prágai és esztergomi érsekekkel és sok főurral ezt a zárdát és a prágai érsek ünnepélyesen felszentelte a teljesen elkészült szláv zárdát. Azon szláv könyvek között, melyeket a zárdának ajándékozott volt a szazavi zárda volt apátja, sz. Procopius, cirill betüs evangeliumának kézirata is, melyhez azután itt e rendháznak valamely szerzetese 1395-ben irta a második kiegészitő glagol betüs részt. Ugylátszik, hogy Csehországban a XI—XII.-ik században igen el volt terjedve a szláv lithurgia és több szláv zárda is volt, mint a szazavi, — de ezeket a latin lithurgiás papság utóbb kiüldözte a szláv lithurgiával együtt és a szláv egyházi könyveket elpusztitotta. — IV. Károly egy ilyent visszaállitott a prágai sz. Jeromos zárdával, a mult iránti tiszteletből, vagy a szláv egyházi nyelv iránti előszeretetből. E zárda most is fennáll, Emaus nevet visel, de latin szertartásu.

II. Pál apát idejében Zsiska hiveinek fegyveres serege a zárda ellen vonult, hogy azt elpusztitsa. Az apát a szerzetesekkel egyházi öltözetben, az oltári szentséggel eléjök vonult és kérte, hogy ezen szláv zárdát ne pusztitsák el, mely a cseh nemzetnek dicsőségére szolgál,

mely szintén szláv. Ők erre ráálltak azon feltétel alatt, hogy nekik az oltári szentséget két szin alatt (bor és kenyér) szolgáltassa ki, mert ők kelyhesek; az apát kérelmöket teljesitette. Kényszeritették az apátot, hogy a sekrestyét nekik megnyissa, mire ők onnét sok drágaságot, értékes kötésü könyveket elvittek. A hires szláv evangelium utóbb Reimsba került, hogyan? az még nincs kideritve; a régi franczia királyok erre tették le az esküt koronázásukkor. Ezt sokáig zsidó nyelven irottnak tartották, mert a cirill és glagol betüket nem ismerték; midőn Nagy Péter orosz czár európai utjában látta a kéziratot, felvilágositotta őket hogy az szláv irásu.

271. **Maczieovszky: A szláv országokról és népekről a legrégibb időkben.** (1840. 50 k. 139—160 l.)

272. **Safarik J. P.: Utazás Lausitzban.** (1840. 51 k. 1—43 l.) Lausitz vagy Luzsica két részre oszlik; Felső-Luzsica, melyet a VII. században bevándorolt milzenek, szláv törzs, lakott, lakósai közül ma is több mint 50.000 szláv (vend) van; Alsó-Luzsica szláv lakósai is valószinüleg ekkor vándoroltak be ide keletről; 963-ban őket Gero őrgróf igázta le, ennek lakósai közül is 40.000 szláv van. Egyideig I. Mátyás magyar király birta, majd a cseh királyoké lett; 1815 óta mindkettő Poroszország birtoka s azóta nagyban foly a szlávok elnémetesitése. Számos helynév szláv: Rátibor, Biela (Weisig), Szgorelenc (Gorlitz), Ozor, Bán. Itt nyelvök sajátságait ismerteti, mely közeli rokonságot mutat a szerb nyelvvel.

273. **Nikolics Ciprian: Török szók a szerb nyelvben.** (1840. 51 köt. 60—62 l.) Az elősorolt török szók között számos van, mely vagy közvetlenül a török nyelvből, vagy közvetve a szerb nyelvből jutott a magyar nyelvbe.

274. **Atanackovics Pláton budai püspök székfoglaló beszéde 1840 május 21-én.** (1840. 51 k. 67—72 l.)

275. **Szerb egyházi nemzeti kongresszus 1837-ben.** (1840. 51 k. 108—107 l.) Ezen kongresszusról 1839-ben Ujvidéken egy önálló könyv jelent meg; itt ennek áttekintése és ismertetése adatik.

276. **Stankovics István karlócai metropolita beszéde a főrendiházban 1840 márc. 18-án.** (1840. 51 k. 128—138 l.) A latin nyelven tartott beszédnek itt szerb fordítása közöltetik; a beszéd a szerb viszonyokra, panaszaikra és óhajaikra vonatkozik.

277. **Szerb emlékek az 1839—1840-iki pozsonyi országgyűlésről.** (1840. 52 k. 1—53 l., 53 k. 2—12 l.) Midőn az alsóház a szerb sérelmekre és óhajokra vonatkozó nuntiumokat a főrendiházhoz átküldötte, Szlankovics István a tárgyalás folyamán több beszédet mondott, különösen a vegyes házasságok kérdésében; ezen beszédeinek latin szövege a szerb lateralis fordítással és több magyarázó felvilágositással itt közöltetik.

278. **II. József császár véleménye a szerbekről 1785.** (1840. 53 k. 115—120 l.) II. József 1785 márc. 10-én a tiz királyi biztosnak, mint kerületi főnöknek, irásbeli utasitást adott, miképp kormányozzanak; a 10-ik fejezet a románokról szól, a 14-ik a szerbekről; itt részletesen szól az ő állapotaikról, életviszonyaikról és részletes utasitásokat ad egyházi, iskolai és egyéb tekintetben, miképen kell eljárniok, hogy jóléttik és müveltségök emelkedjék.

279. **Következtetések a szerb és illyr névről, és kell-e hogy az illyr név elfogadtassék.** (1841. 54 k. 1—34 l.) Tiltakozás a horvát ugynevezett illyr törekvésekkel szemben, hogy az összes délszlávokat illyreknek nevezzék.

280. **Brankovics György deszpota diszkardja 1428.** (1841. 54 k. 119—120 l.) Odessában Ducsics Fülöp családjának birtokában van egy kard, mely Brankovics György deszpotának, Brankovics Vuk fiának, birtoka volt; egyik oldalán ezen felirat van: „Brankovics György deszpota, a horvát-szerbek királya és bánja", a másik oldalán: „az Ur 1428-ik évében." A király cimét azon alapon használta, hogy Paleolog János császár küldött neki egy koronát, mellyel magát megkoronáztatta. Meghalt Szendrő várában (Szmederevo) 1457-ben.

281. **Rákóczi György fejedelem oklevele, melyben Brankovics Szávát, mint erdélyi szerb püspököt, megerősiti.** (1841. 54 k. 128—135 l.) Az oklevél Kolosmonostorban 1656 dec. 28-án kelt; szövege itt latinul és szerb fordításban közöltetik.

282. **I. Lipót két oklevele a szerbeknek Magyarországba költözéséről és letelepedési helyeik megjelöléséről.** (1841. 54 k. 136—145 l.) Az első irat 1694 május 11-én, a második 1694 május 31-én kelt Bécsben; szövegök itt latinul és szerb fordításban közöltetik.

283. **Safarik J. P.: Vajjon a régi illyrek és az összes vendek a szlávokkal rokonok-e?** (1841. 55 k. 1—13 l.)

284. **A szerb betükről.** (1841. 55 k. 14—26.) Szubotics válasza egy vitairatra: Felelet a szerb abcére

vonatkozó észrevételekre. Adatok a szerb nyelvujitási harc történetéhez.

285 **Az „otac i mati“ (atya és anya) szók eredetéhez; összehasonlitás kétszáz nyelv ezen elnevezéséhez.** (1841. 55 k. 27—50 l.)

286. **Musitzky Lukián püspök levele tanár barátaihoz.** (1841. 55 k. 85—87 l.) A levél 1828 dec. 22-én Plaskin kelt és a püspök igy irja magát rajta: karlstadti, kosztainicai, likai és korbávai, Triest, Fiume és Zeng püspöke.

287. **Berics Illés: Kivonat egy régi szerb kéziratból, mely a szerémi bavanistei templom birtokában van.** (1841. 55 k. 88—94 l.) Nyelvtani fejtegetés némely ószláv betük használatára vonatkozólag.

288. **A gör. kel. egyházjog könyve, mely a szerb egyházban érvényes.** (1841. 55 k. 95—101 l.) A gyüjteményt összeállitotta Joannovits Euthimius; itt ismertetik a munkát.

289. **I. Lipót Csernovics Arzén patriarchának adományozza a Sziráki-birtokot.** (1841. 55 k. 102—105 l.) I. Lipót adománylevele 1696 junius 19-én Bécsben kelt; itt latin nyelven és szerb forditásban közöltetik.

290. **Frangepán István glagol irásu adománylevele 1457-ből.** (1841. 55 k. 114—117 l.) A glagol betüs adománylevél Modrusban 1457 julius 10-én kelt, ebben Ostrehérics Mártonnak a modrusi pusztát és kápolnát adományozza; itt a glagol betüs szöveg cirill betükkel átirva közöltetik. (Megjelent Surmin Hrvatski Spomerici. I. fejz. 1894. 206—209 l. és Thallóczy L.—Barabás: Frangepán család. Oklt. II. 17 l.)

291. **Petrovics György: Szerb régiségek.** (1841. 55 k. 118—166 l.) A glagol és cirill betüs régi kéziratok és könyvek ismertetése, ezek egyházi használata és a szerb liturgiáért való küzdelem a kath. délszlávoknál; a glagol és cirill betük használati módjai a régibb időben.

292. **A szalavári várra és templomra vonatkozó régi adatok kronologiai sorrendben.** (1841. 55 k. 167—169 l.) Kollár János, a jeles tót költő és bécsi egyetemi archaeologiai tanár (szül. 1793-ban, meghalt 1852-ben) összeállitotta a régi Mosaburg, Szalavár történeti adatait a salzburgi névtelen krónikából és egyéb régi krónikákból, mely őt főkép azért érdekelte, mert ide vonult Pribina (Privina) tót herczeg a morvák üldözése elől s itt alapitott sz. Cirill és Method egy szláv iskolát, hol az itteni szlávok megtanulták az uj szláv irásmódot.

Adatai a következők: 480. Sz. Szeverin Pannoniában. — 791. Nagy Károly átadja Pannoniát Ernst (Arnost) salzburgi érseknek. — 803. Nagy Károly szükségesnek tartja a pannoniai hunnok és szlávenek kiművelését. — 830. Privina, Nagy-Moráviából, Nyitra vidékéről elüzött szláv herceg Nagy Károly fiához, Lajos bajor királyhoz menekül ez őt megkereszteltetni Freismauerban, Alsó-Pannoniában. — 840. Privina fejedelem az erdőben a Zala folyó mellett, a Balaton közelében várat épit templommal, ehhez Luitpram szalzburgi érsek kőmüveseket és egyéb munkásokat küld neki. — 850 febr. 9-én Luitpram felszentelte a templomot és első lelkésze a templomnak Dominikus volt. — 865. Adalvin szalzburgi érsek a karácsonyi ünnepeket Kocelnái, Pribina fiánál tölti az ő várában, a Balaton mellett, melyet a krónikás Mosaburgnak (Mossár, mocsár, Mosaburg-Blatnigrad) nevez, régebben Szalaburg, Szalabor volt a neve, mai neve Zalavár. — 872—873. E templomban eltemették sz. Hadrián vértanut. — 872. Metodius itt időzik és behozza a templomban a szláv lythurgiát, ezért Rihvald, a latin szertartásu pap, elmegy vissza Szalzburgba. — 900. A magyarok támadásai és üldözése miatt e templomban csak lopva (furtive) jönnek össze. — 1019. Szent István megalapitja a zalavári bencés zárdát, felszentelteti sz. Hadrián tiszteletére és a rendház főnökévé a latin szertartásu Pétert teszi.

A török világban e vár és templom elpusztult, ma csak romjai láthatók. Az apátságot innen egy órányira, Zalaapátiba helyezték át, a hol máig is van.

293. **Pávlovics Tivadarnak, a Letopis Srpski szerkesztőjének, 1832 óta, búcsúszava az olvasókhoz,** mert 1842-ben visszalép a szerkesztéstől. (1841. 55 k. 170—178 l.)

294. **Safarik J. P.: A szerb nyelv alaphangjai és betüi.** (1842. 56 k. 1—32 l., 57 k. 1—31 l., 58 k. 1—28 l., 59 k. 1—32 l. Ezek megállapitására a legrégibb szerb iratokat (837—1400) használja fel és ezeket azokból vett példákkal világitja meg.

295. **A „jer" betüről.** (1842. 56 k. 33—42 l.) A kétféle „jer" betü kiküszöbölése szakitotta két pártra a szerb nyelvujitás korában a szerb irókat és tudósokat; a vita végre Karadzsics irányának győzelmével végződött és ezen immár hangtani értékkel nem biró betüket kiküszöbölték a szerb irásból. (L. 235. sz., 537. sz. és a 690. sz.)

296. **A kőszegi glagol betüs adásvételi szerződés 1594-ből.** (1842. 56 k. 80—83 l.) Kőszegen ásás

közben egy vasdobozban találtak egy adásvételi szerződést glagol betükkel irva 1594-ből; ottani vend lakósok ügye, melyet a vasvári káptalan erősitett meg, mely a törökök elől abban az időben oda menekült, e várat 1531-ben Jurisics György sikeresen megvédte a török ellen. A szerződésben előforduló helynevek ma is ugyanazok (Kőszeg, Malinás = Málnás erdő, Lika = Léka). A glagol betüs szláv nyelvü szerződés szövege itt cirill betükkel átirva közöltetik.

297. **Főbb vonásokban való összehasonlitása a szerb nyelvnek az egyházi szláv nyelvvel.** (1842. 56 k. 117—127 l.)

298. **Nyelvharc Magyarországban.** (1842. 56 k. 147—150 l.) Gáj Lajos zágrábi nyomdájában 1841-ben megjelent a következő cimü munka: „Der Sprachkampf in Ungarn. Dargestellt von Thomás Világosváry." A munka ugy van beállitva, mintha azt magyar ember irta volna, a minek a tartalom és minden ellentmond. Első kérdése: Lehet-e minden nemzetiséget Magyarországban megmagyarositani? Erre tagadólag válaszol. Azután: Hasznos volna-e Magyarországra, ha minden nemzetiséget sikerülne megmagyarositani? Erre is tagadólag válaszol. A befejezésben kifejti, hogy a nemzetiségek ezen általános magyarositás ellen vannak, mert ez csak ábrándkép, továbbá, hogy legyenek a magyarok igazságosak a többi nemzetiségekkel szemben, kik e hazában élnek s kiknek szintén ez a hazája. Felsorolja az ország összes lakósainak számát és megállapitja, hogy az összes lakósságnak csak egyharmada magyar és idézi az 1608 iki 13-ik, az 1609-iki 64-ik és az 1613-iki 40-ik törvénycikket, hogy Magyarországban egyetlen egy népnek sincs a másikkal szemben több joga vagy hatalma. Végezetül igy szól: Minket horvátokat sem a magyar akademia, sem a magyar muzeum, sem a magyar szinház ki nem művelhet. Mi századokon át a magyarokkal egyformán küzdöttünk a hazáért, életet és vagyont áldoztunk fel érte, a közterheket egyformán viseltük s igy egyforma jogaink és szabadságaink vannak, — azért mondja, az állitólagos Világosváry, a magyarositás igazságtalan és a hazára is veszélyes, mert elidegeniti tőle a nemzetiségeket. Ne szidják röbbé a panszlavizmust és ne törekedjenek fentartani a magyar nemesség monopoliumát; ne rendezzenek a nemzetiségek ellen inkvizíciókat, melyek a velencei arisztokrata köztársaságra emlékeztetnek. El kell vetni minden gondolatot is a nemzetiségek gyökeres kiirtására, meg

kell engedni, hogy saját iskoláik legyenek, melyekben nyelvöket és népöket müveljék, azt is meg kell engedni, hogy az ország határain kivül lakó fajrokonaikkal a közös irodalomban találkozzanak; az egyetemen szláv tanszéket kell állitani, hiszen Napoleon is Lajbachban szláv tanszéket állittatott az illyr királyságnak, pedig a tulajdonképeni Franciaországban nincsenek szlávok, de méltányosak voltak itteni szláv alattvalóik iránt.

229. **A bukovinai görög keleti egyházmegye.** (1842. 56 k. 150—151 l.) Mióta Bukovina Ausztriához csatoltatott a következő püspökei voltak: Hereszkul Dositeus 1789; Vlahovics Daniel 1789—1822; Baloseszkul Izaiás 1822—1834; és Hakman Eugen. A hivek száma 1842-ben 283 910; a parochiák száma a filiálisokkal 311.

300. **Szláv nyelvi tanszékek a külföldi egyetemeken.** (1842. 56 k. 151—152 l.) A berlini és párisi egyetemen 1841-ben alapitottak szláv nyelvi tanszéket.

301. **A kormcsája szláv kodex ismertetése történelmi szempontból.** (1842. 56 k. 152—155 l.) Ezen cimen báró Rosenkampf orosz tudós 1829-ben Moszkvában kiadott egy terjedelmes könyvet, melyet itt ismertetnek. A codex a XI-ik századból való és nyelvészeti szempontból is igen értékes. A „krmčaja knjiga" a szerbek ősrégi egyházi kanoni jogi könyve.

302. **A Corpus Juris Tripartitumnak a szerbekre vonatkozó fejezetei.** (1842. 57 k. 33—73 l.) Az illető fejezetek latinul és szerb forditásban közöltetnek.

303. **Rosenkampf: A bolgár érsekek névsora és ismertetése a niceai zsinattól 1331-ig.** (1842. 57 k. 136—139 l.) Huszonnégy bolgár érsek nevét és ismertetését közli, végezetül mondja: még 1483-ban is volt bolgár patriarcha-érsek mint önálló egyházfő (autokefal), ki Tarnovban székelt, cime: Patriarcha Tarnobi et totius Bulgariae; és egy másik Ochridában ezen cimmel: Primae Justinianae Achriducis et totius Bulgariae. A mostani bolgár érsek Hiprovácban székel; a hat bolgár püspök székhelye: Viddin, Mitrovica, Szofia, Szilisztria, Varna, Ruscsuk, ez utóbbi érseki cimet visel.

304. **Kaulfuss Istv.: A szlávok a legrégibb időktől fogva Számóig (623).** (1842. 57 k. 144—147 l.) A könyv Berlinben 1842-ben jelent meg és sok tekintetben egészen uj álláspontot foglal el Safarik nézeteivel szemben. Azt mondja, hogy a szlávok a messze multban Europa déli részén már laktak, mert semmi törté-

nelmi bizonyiték nincs arra nézve, mikor költöztek be Európába sem Krisztus előtt sem Krisztus után és mert senki sem képes bebizonyitani, hogy a szarmaták, scythák, vendek soraiban nem voltak egyes szláv csoportok; a nyelvtörténeti bizonyitékok is a mellett szólnak, hogy a szlávok már nagyon régi időben Európában voltak. Szerinte: Dan, szláv szó ton, tonu-ti = Wassertiefe; innét a Don, Donau, Duna, Danubius, Danaster = Danister, Djester. Berezina, brzina = gyorsaság. Oster, ister, stri, stru-ja = folyam, áradat. Visztula, Visnja = Weichsel. Strymon, ma Sztruma = struja, folyam; Strmen, Strumien (lengyel) = folyó. Haemus, hum, hem, holm = domb, hegy, halom. Krobyzi, krivicsi orosz törzsek. Coralli = Gorali, hegylakók. Triballi = Szrbali, dardániai szerbek.

A 13-ik fejezetben bizonyitja, hogy a szarmaták szlávok, mit Safarik tagad. Szerinte Ptolomaeus, Plinius a veneteket a szarmatákhoz sorolja és Jornandes a szlávokhoz. A szarmat szót a litvániai Saure-mat = északi ember (Normann) szótól származtatja, és e tekintetben hivatkozik a görög irókra, kik a szarmatákat mindig Savromat szóval nevezik. A scythákat is, kik magukat Szkolot néven nevezték, a szarmaták, tehát a szlávok közé sorolja és e tekintetben Hyppokratesre és Curtiusra hivatkozik, ez utóbbi igy szól: „Scytharum gens, Sarmatarumque, non ut quipiam credidere, finitima, sed pars est.“ (VII. 7). Herodot pedig (IV. 110 fej) mondja, hogy az amazonok férjhez menvén scythákhoz, férjeiket rábeszélték, hogy a Tanais tulsó partjára költözzenek, és ezeknek ivadékai a szarmaták. Az amazon nevet a maz, muz, muž (férfi) és zona, žena (asszony) összetételének nézi, tehát amazon = férfiasszony, férfias asszony. Végül kérdi, hova lettek a scythák és szarmaták hatalmas törzsei, mikor és hogyan tüntek el? Nem tüntek el, hanem a szlávokban maig is élnek.

305. **Pantelics G.: A szerb név, népnév.** (1842. 58 k. 29—42 l.) A szerb név nemcsak a tulajdonképeni Szerbia népének neve, hanem az ugyanazon szláv nyelvet beszélő összes délszlávoknak neve — különben Szerbia mint ország lakósainak neve nem az ország nevétől származott, hanem az országot nevezték el a szerb népről, mert ezen ország a szerbek beköltözése előtt Triballia, Trakia, Mysia, Illyria nevet viselt.

Hogy a szerb név az azon egy nyelvet beszélő összes délszlávok neve volt, bizonyitja Konstantinus

Porphyr., Komnen Anna, Kedrinus és más byzanci irók, kik őket mind Zerviani néven nevezik. Bizonyitják ezt régi okleveleik is, melyekben nemcsak a tulajdonképeni Szerbiának lakósait nevezik Szerbeknek, hanem az egy nyelvet beszélő többi délszlávot is. István Uros szerb király 1234 ben kelt kereskedelmi szerződésében Raguzával a raguzai szlávok biráját szerb birónak és a biróságot szerb biróságnak mondja — és igy irja magát alá: „Stefan Uros Isten kegyelméből az összes szerb földek királya és a tengermellékieké is", tehát Szerbia, Bosznia, Hercegovina és a dalmát tengerpart szláv lakósait is szerbeknek mondja. Ninoszláv boszniai bán is 1236-ban Raguzával kötött kereskedelmi szerződésében a ő boszniai alattvalóit szerbeknek mondja: „ha egy szerbnek panasza van egy vlah ellen (a katholikus délszlávokat, a raguzaiakat is, vlahoknak nevezték), akkor ott a raguzai comes előtt kell beperelnie; ha egy vlahnak egy szerb ellen van panasza, akkor a per a (boszniai) bán előtt foly". A boszniai királyok e cimet viselték: a szerbek, Bosznia és a Tengermellék királya — pedig a tulajdonképeni Szerbia felett nem uralkodtak, mert ennek saját királyai, utóbb deszpotái voltak. Balsa 1385-ben Drács (Dirrhachium) hova Montenegro is tartozott, hercege kereskedelmi szerződésében kiköti, hogy szerb kereskedői semmi vámot nem tartoznak fizetni. Ő is alattvalóit, kik pedig nem a tulajdonképeni Szerbiában laktak, szerbeknek nevezi. Az összes délszlávok ősrégi hősdalaikban hőseiket bármely vidéken laktak is, szerbeknek nevezik.

306. **Adatok Szerbia legujabb történetéhez.** (1842. 58 k. 43 58 l.) Milos Obrenovics szerb fejedelem 1835 febr. 3-án a szerb nemzetgyűlésen felolvastatta az uj szerb alkotmányt, megalkotta az államtanácsot és előterjesztette a polgári és büntető törvényeket. Itt ezen nemzetgyűlés lefolyása és ünnepélyei leiratnak és közöltetik azon hálafelirat, melyet ezen alkalomból a szerb nemzetgyűlés hozzá intézett.

307. **Davidovics David altábornagy életrajza.** (1842. 58 k. 93–108 l.) Régi szerb családból származott, mely a Szerémség elpusztitása után 1686-ban Budára költözött, itt született 1734-ben Davidovics Dávid. Az életrajz leirja egész katonai pályáját, a harcokat, melyekben résztvett. Meghalt 1813-ban Komáromban, melynek kormányzó várkapitánya volt.

308. **I Lipót diplomája II Brankovics Györgynek.** (1842. 58 k. 109—126 l.) A diploma 1692 szept. 1-én

Bécsben kelt, ebben az Ál-Brankovics által tévedésbe ejtett I Lipót őt Brankovics Vuk szerb deszpota törvényes leszármazottjának ismeri el és neki a magyar bárói rangot adományozza, mert remélte, hogy általa a Szerbiában maradt szerbek támogatását fogja megnyerni a török elleni harcaiban. [Dr. Illéssy J. és Pettkó B.: „A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, czim, czimer, előnév és honosság adományozásoknak 1527—1867. Budapest 1895.“ ezt az 1692 szeptember 1. diplomát nem ismeri, csak az 1683 jun. 7. bárósági és az 1688 szept. 20. grófságit.]

309. **Szerb bibliographia 1829—1842-ig.** (1842. 58 k. 128—147 l.) A régibb szerb müvek és iróik ismertetve vannak 1828-ig a Srps. Letopis 1829. 18 k. 107—122 l. Itt az ismertetés folytatása van 1829—1842-ig.

310. **Szerbiának földrajzi leirása.** (1842. 59 k. 33—46 l.) Főkép a régi Szerbiának leirásával foglalkozik a Nemanja uralkodóház idejében.

311. **Sztaniszavljevics Áron altábornagy életrajza.** (1842. 59 k. 86—99 l.) Sztaniszavljevics Áron Morovicsban, a Szerémségben született előkelő szerb családból 1753-ban, meghalt 1833-ban. Itt egész katonai pályája leiratik, háttérül szolgál a kor története.

312. **Gróf Lacy tábornagy levele a szerbiai szerbekhez.** (1842. 59 k. 100—103 l.) Lacy 1787-ben a török háboruk alkalmával irt a szerbiai, boszniai, albániai stb. szerbeknek, kik a török birodalom területén laknak és jelenti nekik, hogy Ausztria és Oroszország közös háborut inditanak a törökök ellen, ne szaladjanak szét, hanem mindenki maradjon otthonában és folytassa rendes dolgát, mert a szövetségesek őket megvédelmezni és a török járom alul fel fogják szabaditani. A ki a szövetséges sereggel szemben ellenségesen viselkedik, azt ellenségnek fogják tekinteni és házát, vagyonát elkobozzák és más érdemes hitsorsosaiknak fogják adni; vallásuk, egyházaik és ezek alapitványai sértetlenek fognak maradni; a kik osztrák hadi szolgálatba akarnak lépni, oly védelemben és jogokban fognak részesülni, mint a Magyarországba költözött szerbek és vlahok; a kik otthonukból elmenekültek s nem térnek azonnal vissza, birtokaikat más szerbek kapják. Erről őket mint a megindítandó háboru vezére értesiti ő felsége nevében és reméli, hogy a felség pecsétes iratát illő tisztelettel fogják fogadni.

313. **Ráics Jovan: Heraklius idejében mely területeket foglaltak el a szerbek?** (1842. 59 k.

152—57 l.) Ráics Konstantinus Porphyrogenita művének „De administrando imperio“ 30-ik és 42-ik fejezete alapján, hol a szerbek beköltözéséről Heraklius idejében szól, történelmi munkájának II-ik kötetében idézi azon országokat, melyeket ezen alkalommal a szerbek birtokba vettek. Ezek: Dioklea, Trebunia, Zahumlje, Pagania, Szerbia — és mindenütt szó szerint idézi Konst. Porph. szavait. Azután megállapitja ugyanazon forrás 42-ik fejezete alapján a beköltöző horvátok által elfoglalt területeket — végül Farlati, Pray és mások véleményével összehasonlitja Konst. Porph. előadását.

314. **A montenegrói uralkodó családok.** (1842. 59 k. 156—157 l.) Egy régi kézirat elősorolja a montenegrói uralkodó családokat 1711-ig, kik vagy annak egész területén vagy egyes részein uralkodtak és vezérek voltak a török elleni harcokban — az irat is 1711 körül készülhetett, mert a későbbi időkről nem szól. 1358—1516-ig a Csernovics család uralkodott, ennek kihalása után a következő uralkodó családok voltak: Punosevics, Rádonics, Tománovics, Milits, Mártinovics, Petrovics, Romadánovics, Mijuskovics — ezek 1516—1711-ik uralkodtak. A mikor Nagy Péter orosz cár 1711-ben iratot küldött Montenegrónak, akkor Szcsepcsevics Dániel volt a metropolita és ezen időtől fogva nagyon megnövekedett a szerzeteseknek tekintélye és hatalma, mert csak ők tudtak irni az országban s csak ők voltak képesek válaszolni a külföldről jött iratokra. Ezzel végződik a feljegyzés.

315. **Sumárszki Sztaniszláv: Adatok a szerb történethez.** (Letopis 1843. 60 k. 1—32. folytatólagosan az 1846-ik évfolyam 75-ik kötetéig 1—60 l.) Sztaniszlav nyugalmazott őrnagy, ki érdemeiért a magyar nemességet kapta, egy kronologiát irt a világ teremtésétől egész 1805-ig; a történelmi események előadásában mindig tüzetesen megemlékezik a szerbek szerepéről is az egyes történelmi eseményekben; mint katona, főkép a katonai dolgok, háboruk érdeklik és itt részletesen szól a szerbek közreműködéséről, e tekintetben különösen a XVI—XVIII-ik század eseményeire nézve igen értékes, a hol a történelem a szerbség közreműködését csak röviden érinti. A munka tulajdonképen kompilatio, de a szerb dolgokra nézve igen értékes, mert azokra vonatkozó adatait uj forrásokból meriti, némely dolgokról mint közreműködő szemtanu is szól. Irataiban emliti, hogy a szerb szabadságharc történetét is megirta az europai

történet keretében 1815-ig — de az itt nem közöltetik.

315. **Kopitar: Az egyházi szláv nyelvről.** (1843. 60 k. 33—43 l.) Kopitar itt annak keletkezését és fejlődését ismerteti.

316. **A reziani és friauli szlovinekről.** (1843. 60 k. 44—53 l.) Popovics Milos itt ismerteti a Lombard-velencei királyság területén Udine és Friaul környékén, Görcz és Gradiska határán élő néhány ezer szlovint, szlávot. A rezianok az Isonzo mellett és a szlovinok ezek közelében a hegyvidéken és a hegyek által elzárt völgyben (Val de Resiano) laknak. Ezek ide nagyon régen költözhettek és körülvéve az olaszságtól, mégis sok századon át megőrizték nyelvöket és szokásaikat; a világ róluk nem tudott semmit, az első hirt róluk Piselli Antonin tábori lelkész adta 1801-ben, ki róluk Dobrovszkinak küldött adatokat, melyeket ez a Szlávin folyóiratban (Prag. 1808. 120— 28 l.) közölt. 1841-ben meglátogatta öket Szreznjevszky Ivánovics Izmael orosz tudós és ugyanezen évben Vraz Sztánko horvát költő, ki róluk a Danica Illyrska 29-ik számában szól. Rezani szláv van 3000, Szlovin 19.000. Nyelvök a karantani-vend nyelvjáráshoz hasonlit leginkább. Honnét és mikor költöztek ide, arról nincsenek adataink. Voltak, kik azt hitték, hogy orosz eredetüek, de ez alaptalan; Vraz horvátországi és boszniai menekülteknek (uszkok) tartja öket, és mert a szláv lithurgiát templomaikban máig is megtartották, azt véli, hogy azért költöztek el Horvátországból és Boszniából, mert ott a kath. egyházban üldözték a szláv lithurgiát — de ezen véleményt sem támogatja semmi adat. Itt voltak már a VII-ik század körül. Paulus Diaconus korában már itt voltak az Isonzo vidékén, mert azt mondja (V. könyv 23. fej): „Ad partem Natisonis (Isonzo), qui ibidem est, ubi Sclavi residebant; erat enim Sclavorum habitatio in illis locis.“ (IV. könyv 39. fej). Ugyanez a krónikás mondja, hogy Friaulban is laktak szlávok 611 körül, nyelvök itt nagyon el volt terjedve még az uralkodó grófok udvarában is, mert tanusága szerint Radoald uralkodó gróf, fia Gizulfnak, a szlovinokkal mindig szlovin nyelven beszélt és tárgyalt.

317. **Az ipeki patriarchatus területi leirása.** (1843. 60 k. 54—76 l.) Sztojácsko Sándor az erre vonatkozó adatokat meritette Millisics Mihály apát munkájából: Chorographia Patriarchatus Ipekiensis. Millisics az etruriari nagyherceg raguzai konsula volt, — munkáját felhasználta Pray: Specimen hierarchiae Hungaricae. Pozsony, 1779. II.-ik rész.

318. **A bosniai királyság emlékei.** (1843. 60 k. 77—83 l.) István Tamás Bosznia utolsó királyának két irata 1459-ből, melyekben törvényes rendeleteket közöl egyházi és más ügyekben és a főurakat sürgősen kéri, hogy jöjjenek segítségére katonáikkal a törökök ellen. Az irat végén egyenkint és névszerint is felhivja erre. Ez utóbbi iratot Pray is közli: Specimen Hierarchiae Hungaricae (II. r. 433 l.); itt Pray némely nevet hibásan ir és egy helyütt Korbaviae helyett Kroatiae-t ir.

319. **Báró Milutinovics Tivadar altábornagy életrajza.** (1843. 60 k. 84—105 l.) Az életrajzot Sumarszky Sztaniszláv őrnagy irta és részletesen leirja Milutinovics katonai pályáját és a háborukat, a melyekben résztvett. Született 1766-ban a szerémi Szurdukban, meghalt 1836-ban.

320. **A szerb népdalokról.** (1843. 60 k. 147—188 l.) A Wiener Jahresschrift 1825. XXX-ik füzetében a 21—171. lapon részletesen szól a szerb népdalokról, hősdalokról.

321. **Nyelvészeti észrevételek a szerb grammatika köréből.** (1843. 60 k. 43—60 l.) Szubbotics János dr. dolgozata.

322. **Atanackovics Pláton püspök: A szerb nyelv rokonsága a szanszkrit nyelvvel.** (1843. 61 k. 61—77 l.)

323. **Sztojácsko Sándor: I. György szerb deszpota birtokai Magyarországon.** (1843. 61 k. 78—87 l.) Hogy Brankovics György, ki István, Lázár fia, után Szerbia deszpotája lett, Magyarországban nagy birtokokkal birt, nemcsak honi irók és okleveles bizonyitják, hanem külföldi irók is, igy Chalkokondylas (V. 130 l.), Dukasz (30. fej. 93 l.), Bulliald Ismael (189 l.) „Bellum Georgio Serviae despotae Turci anno 1438 intulerunt. Impar viribus Georgius Savum transvectus ac Danubium, cum nobilibus et sacerdobitus, et filiorum uno Lazaro, in Hungariam, in qua oppida possidebat, abiit.“ II. Albert az 1439-iki 25-ik tc. kimondja, hogy a deszpota magyarországi nagy birtokaiból másnak mint magyarnak adományokat nem adhat. Bonfin azt mondja, hogy ezen nagy birtokokat Zsigmondtól ajándékba kapta, mert ő is ennek odaajándékozta Belgrádot, — de a többi irók mind azt állitják, hogy ez nem kölcsönös ajándékozás, hanem igazi birtokcsere volt mindkét részről. A mi e csere megtörténtének időpontját illeti, elágozók a vélemények 1522—1539 közt, azonban kétségtelen, hogy 1422-ben történt, mivel György

e vagyona felett 1422 szept. 7-én a budai káptalan előtt rendelkezik (Timon: Imago novae Hungariae II. VII. fej. 29 l.), az erről szóló oklevél az eddig tudott birtokokon kivül még másokat is felsorol. E birtokok egy részét János szerb deszpota, György unokája 1496 május 4-én a krusedoli szerb zárdának adományozza, ez az adománylevél megvan. A délvidéken levő birtokokat 1536-ban Mehmed Jahogli belgrádi basa elfoglalja és a boszniai török birtokokhoz csatolja. (Paul Jovius, Pray, Bethlen Farkas). Az eddig ismert birtokok voltak: Szlankamen, Lipovo, Szolnok, Kelpe (Kupinovo), Világosvár, Tokaj, Munkács, Becse, Tálya, Tótság, Regécz, Böszörmény, Szatmár, Túr, Szerdahely, Tisza-Varsány, Csötörtökhely, Debrecen. A budai káptalan iratában és a krusedoli adománylevélben még ezek emlittetnek: Budán egy palota, mely királyi székhelynek illett, Csarancsa, Bohorma (e kettő arany- és ezüstbánya), Theoczak, Oszoriszka, Syri, Galsa, Aranyág, Olczar, Garafalva, Ujfalu, Szentkirály, Boldogasszonyfalva, Szentendréd, Vegenye, Ecsehida, Arak, Bazalhida, Becskerek, Ürmös, Nyilas, Csingrad, Arad, Csőreg, Péterréve, Szent-Péter, Arkulich, Perlek, Asszonyfalva, Pezer. (Káptalani irat.) Karlovac, Kuvalovo, Krusedol, Maradék, Csortanovce, Grabovce, Pazua, India, Ljukovo, Dobrodol, Neradin, Pecsince, Bresztács, Satrince és Mikolju (Krusedoli adománylevél).

324. **Mátyás király adománylevele sz. László boszniai hercegnek 1462.** (1843. 61 k. 88 92 l.) Mátyás király Jajca várában 1463-ban egy adománylevéllel jutalmazta László hercegnek, István sz. Száva hercegének fiát, iránta mindenkor, de különösen 1462-ben Boszniában tanusitott hűségéért és őt, valamint fiát Balsa grófot minden eddigi birtokaik élvezetében megerösiti, Veszelastrázsa várát az egész Uszthopia megyével és Prozor várát egész Rámával nekik adományozza. Ezen oklevél latin eredetije megvan Praynál (Specimen Hierarchiae Hungaricae. II. 435 l.) Pray nagyon hiven közli a szöveget és a helyneveket. Ezen László herceg Bosznia bukása után, tehát röviddel ezen adománylevél kelte után, Magyarországba költözött. A Brankovics krónika és Raics hires szerb történetiró (III. k. 272 l.) felemliti, hogy a törökök elől ide költözött Brankovics Vuk deszpota, kit Zmaj (sárkány) néven neveztek, továbbá Brankovics Pál gróf és valami Ulaszló, István herceg fia, kiről nem tudja kicsoda és honnét jött. Ha ezen oklevelet ismerte volna, akkor tudta volna, hogy boszniai herceg volt és a hires István herceg, szent Szava hercegének fia.

325. **Az osztrák császárok diplomái a varasdi generalatus területén lakó szerb nép érdekében.** (1843. 61 k. 152—155 l.) A szeverini régi kápolna bontásakor találtak egy szekrényt, melyben 8 fontos irat van, melyet az osztrák császárok és magyar királyok a varasdi generalatus területén lakó szerb granicsárokhoz, határőrökhöz intéztek. Tartalmuk egytől egyig a szerb határőrök katonai, vallási és politikai viszonyainak szabályozása, rendezése. Az oklevelek a következők: II. Ferdinánd pergamentre irott latin oklevele 1627 nov. 15-éről fadobozban; II. Ferdinánd oklevele 1630 okt. 5-éről, latin nyelven, piros bársonytokban, az első lapon sz. György alakja lovon ülve, élénk szinekkel rajzolva; a második lapon a császári sas, a harmadikon II. Ferdinand menyezetes trónon ülő alakja, körülötte alattvalói; III. Ferdinánd latin oklevele 1642 aug. 22-éről, fatokban; I. Lipót latin oklevele 1659 febr. 21-éről, ólomtokban; VI. Károly latin oklevele 1717 április 16-áról, aranyzsinóros zöld bársonytokban, az első lapon VI. Károly élénk szinekkel rajzolt menyezetes trónon ülő alakja, körülötte alattvalói; VI. Károly latin oklevele 1737 febr. 2-áról, gazdagon aranyozott tokban, mellékelve van a határőrök szervezeti szabálya, német nyelven, ugyanazon kelttel; Mária Terézia latin oklevele 1742 dec. 2-áról, gazdagon aranyozott tokban; Mária Terézia latin oklevele 1745 szept. 5-éről, a határőrök kiváltságairól, aranyos tokban.

Érdekes II. Ferdinánd és VI. Károly szines rajza a két oklevélen, trónjuk mellett van három szerb pap alakja, azután három szerb tiszté és három térdet hajtó földmivelőé. A környezet ajkairól kiinduló szallagon e felirás van: Fidelitate promittimus pugnabimus omnes parati dare vitam et sanguinem, mori pro fidelitate, pro Romano imperatore et Sacro Romano imperio. — A trónon ülő uralkodók ajkairól kiinduló szallagon ez áll: Vivite in pace, et estote mihi fideles. Az okleveles láda ezen iratokkal most a szeverini gör. kel. templomban őriztetik. [Ezen oklevelek egész terjedelmökben közöltetnek Lopasics Radoszláv „Spomenici hrvatske krajine" köteteiben a zágrábi akadémia Monumentáiban.]

326. **A kalocsai érsek régibb birtokai közt levő szláv lakósságú helyek.** (1843. 61 k. 155 l.) Pray „Specimen Hierarchiae Hungaricae" cimü müveben (II. 30—31 l.) elősorolja a kalocsai érsekeknek régebben adományozott birtokokat; itt azok vannak felsorolva, melyekben, nevökről itélve, szláv lakósság volt: Alsó-

Rogalica, Bráján, Baica, Baina, Bokics, Erdovics, Felső-Roglatica, Iván, Ivánka, Mirica, Minovics, Omanica, Rigica, Szalatics, Totomics, Topolya, Zidovics, Adac, Bratkonics, Tatovo, Gospodinc, Militics, Padevo, Rasztina, Petrovác, Zombor.

327. **Montenegrói fejedelmek a Csernojevics családból.** (1843. 61 k. 156 l.) I. Balsa, ez 1383-ban a török elleni harcban Bogosza-folyó mellett esett el; I. Gjorgje, ez nőül vette Grebljánovics Lázár leányát, ki utóbb mint özvegy a boszniai Szandal-Hranics herceg neje lett; II. Balsa; István; II. Gjorgje, elesett a török elleni harcban 1450-ben; Iván; III. György 1516-ig. Ez a Csernovics familia a zetai Zsiglovából származott, hol István Dusánnak, a hatalmasnak, felesége 1311-ben templomot épitett, ekkor Zsiglova vajdája Zsiglovits volt, ennek családjából eredtek a Csernojevicsek.

328. **A csanádi görög zárda Szent-István korában.** (1843. 61 k. 157—158 l.) Sz. Gerard életirója, sz. István kortársa, ezt irja: „Ekkor volt egy fejedelem (princeps) Morossena várában, névszerint Achtum, igen hatalmas, a ki görög papoktól lett megkeresztelve Budin várában. A görögöktől kapott felhatalmazás alapján épitett a fenemlitett Morossena várában zárdát Keresztelő sz. János tiszteletére, ki oda egy apátot és görög szerzeteseket telepitett az ő rendszerök szerint. Mert neki szolgált a föld Ghrysis folyótól, mely Transilvánia mellett foly, egész Budinig és Zelinig, a melyet mind a maga hatalma alá hajtott.“ Pray Budin alatt Viddint ért, hol görög püspökség volt. Mikor Achmut elesett sz. István király az elfoglalt területek püspökévé sz. Gerardot (Gellért) tette és székhelyéül Morossenát rendelte. „Itt voltak“ folytatja az életiró, „a szerzetesek, kik a görög egyház szertartásait használták; Gellért püspök megbeszélvén a dolgot a Csanádi Comessel, ezeket a görög szerzeteseket apátjukkal együtt áttelepitette Krassóba (Crasanum).“ Pray Zelin alatt Zemunt, Zimonyt érti. Morossena vár később Csanád nevet kapott.

329. **Görög szertartásu püspökség 1205-ben Belus bán birtokain.** (1843. 61 k. 158—160 l.) III. Ince pápa iratában János kalocsai érsekhez 1205 május havában irja, hogy nincs ellenére, ha az érsek a maga joghatósága alá veszi a Belae Knesii birtokain levő gör. kel. püspökséget, ha ez ellen nem tesznek óvást Konstantinápolyból. Pray szerint (Specim. R. hung. II. 40—42) ez kétségtelenül gör. kel. püspökség volt, de nem

tudni semmit arról, hol volt székhelye. Ez a Belaknes kétségtelenül Belus banus, Uros szerb bán fia, Ilona II. Béla nejének fivére, horvát bán és háromizben Magyarország nádora volt (1145, 1156, 1157), növérét Ilonát sok szerbbel Magyarországba kisérte és itt ugy II. Béla mint az ő fia II. Géza nagy birtokokat adományozott neki a Tiszántul és a Dráva—Száva között, de Szerbia északi részében a Szávántul is voltak birtokai, miket örökségképen apjától kapott. Kétségtelen, hogy birtokai főterületén valahol a Száva mellett volt az általa alapitott szerb püspökség, mely a Dráva—Száva közére és a Szávántul terjeszkedett, ugy mint Belus birtokai.

330. **II. Endre megállapitja a zágrábi egyház birtokainak határait.** (1843. 62 k. 102—112 l.) Ez az irat 1217-ben kelt, aláirta Ugrin mester királyi udvari kancellár. Az oklevél meg van Praynál.

331. **Milutinovics Auxentius vezérőrnagy életrajza.** (1843. 62 k. 113—118 l.) Apja Milutinovics Theodor Csernovics Arzen püspökkel vándorolt be Magyarországba s letelepedett Sasince faluban Szrémben; Monasterli alvajda seregével harcolt a török ellen 1698, 1699-ben, Itáliában 1740—1741-ben, a franciák és poroszok ellen 1742—1747. Azután ismét visszatért Sasincébe, itt született egyetlen fia Auxentius, ki fényes katonai pályát megfutván, mely itt részleteztetik, 1800-ban meghalt. Teljes neve: Napoleon Auxentie Milutinovics de Milovski vezérőrnagy. Életirója Sumarszky Sztanisz'áv őrnagy.

332. **III. Ince pápa levele a magyarországi görög szertartásu szerzetesek ügyében.** (1843. 62 k. 158—160 l.) III. Ince erre vonatkozó latin levele a váradi püspökhöz és a veszprém egyházmegyei béli apáthoz van intézve, kelt 1204-ben. (Pray. Spec. H. Hung. I. 377). Imre király jelentette a pápának, hogy a görög szertartásu szerzetesek fegyelmetlen életet élnek; a pápa felhivja a cimzetteket, hogy vizsgálják meg a dolgot, tegyenek neki jelentést, legjobb volna ha az ő körükből egy püspököt vagy apátot nevezne ki a király, a pápa közvetlen főhatósága alatt állana és legjobban tudná őket rendbe hozni. Itt Pray szerint is vlah és ruthén görög katholikusokról van szó. Ügyök sokáig rendezetlen maradt, mert nem kaptak saját körükből egyházi főpásztort.

333. **Lippay érsek és Szimonovics belgrádi püspök a munkácsi gör. püspökről.** (1843. 62 k.

160—165 l.) Lippay érsek 1655 jul. 22-én kelt iratában közli, hogy a munkácsi ruthén gör. kel. püspökségben 400 pap és szerzetes aláírta a vallási uniót Partheniu s Péter kiváló szerzetes vezérlete alatt; midőn Tarassovics Vazul gör. nem egyesült püspök meghalt, ezt a Partheniust választották püspökké, a ki tévedésből az Erdélyben székelő Simonovics István gör. nem egyesült belgrádi érsek, Szvaldaviczky György és Szava bisztricai nem egyesült püspökök által felszenteltette magát 1651-ben. Ez a felszentelés semmis, azért ő, Lippay esztergomi érsek őt újból görög egyesült munkácsi püspökké felszentelte 1655-ben. Itt közöltetik Szimonovics irata is, melyben beszámol a 1651-iki püspökszentelésről. Szimonovics magát igy nevezi benne az oklevél elején: Sz. I. Isten kegyelméből belgrádi érsek, Váci, Mármarosi és egész Transilvania gör. kel. püspöke. E két iratot Pray is közli: (Spec. H. Hung. I. 409 l.)

334 **Szubbotics János: A szerb nemzeti versméretről, verssorrol.** (1843. 63 k. 72—88 l.)

335. **Sztojacsko Sándor: Lazarevics István szerb deszpota halálozásának éve.** (1843. 63 k. 89—96 l.) Lazarevics István (Lázár fia) 1389-ben lépett a szerb trónra apja gyászos halála után a rigómezei csatában; a szerb kronika (Carostavnik) szerint 38 évig uralkodott, tehát 1427-ben halt meg. Ő vele kihalt a Grebeljánovics család, és a Brankovics család lépett a trónra. A szerb nép Brankovics Vukot Lazarevics István legnagyobb ellenségének és Lázár cár árulójának tartotta. Milica cárnő panaszára Vukot Bajazit tömlöcbe vetette és 1398 október 6-án megmérgeztette — később Karagjorgje csontjait elégette és szélnek szórta, mert ők is a szerb ügy elárulójának tartották.

Lazarevics István halálozási évét Orbini 1421-re teszi, mások 1422—1426 közé. Ráics határozottan mondja, hogy 1427 jul. 19-én halt meg. Zsigmond király 1426-ban Tatán kelt iratában kijelenti, hogy Lazarevics István deszpotának nem levén fia, elrendeli, hogy vagyonának örököse egy az ő véréből (de sanguine suo successor) való férfiu, Brankovics György, legyen (Georgium filium Wuck). Brankovics Györgyöt Belgrádban 1427-ben kiáltották ki deszpotának, tehát Lazarevics István ezen évben halt meg.

336. **A magyarországi gör. kel. egyház statisztikai adatai 1843-ban.** (1843. 63 k. 138—148 l.)

337. **A montenegrói nemes családok névsora.** (1843. 63 k. 145 l.) Egy régi kézirat szerint: Plámenics,

Gyikánovics, Boleics, Gyuráskovics, Uszkokovics, Cselebics, Popovics de Kornet, Boskovics, Rádovics, Pápkovics, Piletics, Drekálovics.

338. **Popovics Sz.: Skythák, Illyrek, szlávok.** (1844. 64 k. 67—80 l.) Ismert adatok.

339. **Dr. Subbotics János: A szerb népdalok metrikájáról.** (1844. 64 k. 81—101 l., 65 k. 48—67 l.)

340. **Korvin Mátyás irata Brankovics György deszpotához és fivéréhez Brankovics Jánoshoz 1486.** (1844. 64 k. 114—117 l.) A kincstár nagyon kiürült az ausztriai háboruban és uj adókat nem volt tanácsos kivetni, igy Mátyás király, hogy Neustadium várát megerösithesse 12.000 aranyért elzálogositotta Berkasovo (Berkuševina) uradalmat Brankovics Györgynek és fivérének Jánosnak. Ezen oklevelet Bél Mátyás kéziratában találta Kollár János, ki azt Prayval közölte, a ki Annaleseiben kiadta (IV. 185 l.). Zmaj-Brankovics Vuk (a sárkány), ki oly vitézül harcolt Mátyás seregeiben, ekkor már nem volt életben, mert Raics tanusága és adatai szerint 1485-ben meghalt. Némely magyar történetirók azt állitják, hogy II. Ulászló alatt is vitézül harcolt és 1497-ben halt meg, ivadékait is emlitik — mind két állitás tévedés, 1485-ben halt meg, gyermekei nem voltak. Ezekről sem Raics, sem gróf Brankovics krónikája nem tesz említést. Az oklevél szerb fordítását ezen észrevételekkel Sztojacskovics Sándor közli.

341. **Evangelium, ősnyomtatvány 1495-ből — ismertetése.** (1844. 64 l. 163—164 l.) A könyv német betükkel szláv szöveggel Velencében lett nyomatva, elől a naptár és az epistolák és evangeliumok magyarázata latin betüs (Stumačenje harvatsko od pistul i evangelji).

342. **Muskatirovics János: Vázlatok a szerbek életéből Magyarországban.** (1844. 65 k. 68—82 l.) Az iró pesti senator volt; ez egy töredék e tárgyról irt nagyobb munkájából. — Midőn az Árpádházi magyar királyok a délvidéket kezdték felkeresni, az ottani uralkodó családdal több kölcsönös házasságot kötöttek és onnét kiváló férfiak költöztek be Magyarországba. I. Endre alatt volt nádor Rádó, ez nevéről itélve nem volt német, hanem szerb, Szlavonia bána is volt és azt Szent István koronájához csatolta. (Pray. Annal. I. 59). Ez a Rádó a negyedik nádor volt — Vida Ilija a hatodik nádor, Salamon és Gejza idejében, nevéről itélve szintén szerb volt, birtoka Buzin; Buzin Boszniában, lehet, hogy a buzini Keglevicsek, kik ezen előnevet viselik, az ő

utódai. Midőn Gejza hadakozásából visszatérőben volt Magyarországba, Buzin várában meglátogatta Vida Iliját. (Bonfin. II. 3.) — Ivan I. Uros a nyolcadik nádor 1100 körül kétségkivül szerb volt. II. Vak Béla 1128-ban nőül vette Ilonát a szerb Nemanja uralkodó családból, vele jött Uros Beli, Belus bán, Belus palatinus, ennek a makedoniai comesnek később a boszniai király cimét is adta. (Bonf. Thurócz, Du Fresne, Pray). Bél Mátyás tehát téved, hogy az első szerbek Buda várában Zsigmond idejében jöttek, mert e szerb eredetü főuraknak kétségkivül volt a király környezetében is lakóhelye. Zsigmond György szerb despotának egyéb nagy birtokokon kivül, cserében Belgrádért, egy palotát is adott Budán — erre vonatkozhatik Bél megjegyzése. Roland szörényi és macsói bán 1272-ben nádor, szerb volt, neve tulajdonképen Rado; a szörényi és macsói bánok magyar bárók voltak (Verbőczy I. tit. 92). A macsói bánság, szerb bánság volt a Szávántuli részen, a szörényi bánság pedig Boszniában volt, főhelye a Drina melletti Zvornikvár, ezt is szerb főuri család birta, a Marnavics család, mely a szerb dinasztiából való; ez a család a bánságot örökösödési joggal birta Korvin Mátyás korában is és igy Roland vagy Rado is örökösödés utján birta e bánságot és ezen családból származhatott. [A Marnavics családra vonatkozó adatok és oklevelek, a nagyravágyó Marnavics Tómko boszniai püspök hamisitásai.]

Brankovics György despota a török elől ide menekült és Belgrádért cserében Zsigmondtól nagy birtokokat kapott, Budán lakott és magyar báró lett (II. r. tit. 13). Itt igen nagy birtokai voltak, ugy hogy Albert a rendekkel szükségesnek látta kimondani (1439. 25 tc.), hogy birtokaiból csak magyaroknak adhat donatiókat, idegeneknek nem. A várnai csatában a deszpot 4000 szerbbel vett részt, és nagyon örültek, hogy a csatából megmenekült a hős deszpota Hunyadival. 1446-ban a gubernátorságra Hunyadi mellett ő is egyik jelölt volt Tallóczy Ferenc horvát bánnal és Ujlaky Miklóssal. (Thuroczy, Bonfin, Rátkay). Birtokait felsorolja a budai káptalan előtt 1412 aug. 15-én kelt fassionalis irat. Timon (7 fej) is számos birtokát sorolja fel. Kaprinay István (II. 559) közöl egy iratot Mátyás királytól 1459 nov. 1-éről, melyben a király Nis (Nissa) várát és a hozzá tartozó birtokokat Ivánovics György tessaliai és albániai princepsnek és Marnavics Tamásnak nisi és zvorniki örökös comesnek, a raskai királyi család leszármazottjának és utódai-

nak örök időkre adományozza. A király ezt a Tamást rokonának és magyar bárónak nevezi.

Brankovics György unokái Vuk és János is nagy szerepet játszottak Magyarországban. Brankovics Vukot, Gergely fiát Bonfin szerint István fia Bonfin Luppusnak, a német irók Volfgangnak irjak, a szerb nép pedig Zmájnak sárkánynak nevezte nagy vitézségéért, Mátyás alatt a törökök ellen oly vitézül harcolt, hogy neki adományozta Trieskám Berkaszovo kastélyát és birtokát, ő is magyar báró volt és 1485-ben halt meg — itt téved Istvánffy, ki azt állitja, hogy 1494—1496-ban II. Ulászló hadaiban is szerepelt.

Brankovics János deszpota, György unokája, a Szerémségben Beregszó Berkaszovo várban élt és a krusedoli szerb zárdát alapitotta, az alapitó levél megvan és kelt 1496 május 4-én. Az 1495. 22. tc. szerint 1000 lovast volt köteles harcban a király rendelkezésére bocsátani, a mi e család nagy vagyonáról tanuskodik.

A Bakics család is nagy szerepet játszott Magyarország történetében, róluk Istvánffy mondja: (VII. 65 ad ann. 1525) „Midőn Tomori Bácsba érkezett, az ő meghivására Szerbiából á jött Bakics Pál és öt fivére: Péter, Kelemen, Manojlo, Dömötör és Mihály, hires vitézek, kik a török garázdálkodást nem tudták elviselni, Lajos király nekik kijelelte tartózkodási helyül Lak-ot Sümeg megyében. Ezek itt igen vitézül harcoltak és a király nekik adományozta a hütlen Hederváry-ak birtokait. Bakics Pál, Bozsics Rádics szerb hősökkel résztvett 1526-ban a mohácsi csatában hol a kis flotta parancsnoka volt. 1529-ben kétszáz szerb könnyü lovasával ismét Bécsnél vitézkedett és ismerve a törökök hadi cseleit, a seregnek nagy hasznára volt és I. Ferdinánd neki Szabária várát adományozta, mint az 1542-ik évi 48. tcikből láthatni. Az I. Ferdinánd és Szolimán közt 1553-ban kötött békekötést Bakics Pál is aláirta mint magyar főur. Ez a páratlan hadvezér Istvánffy 133 l. az 1557-iki török harcokban elesett a szerb Péics-csel (Peica) és más szerbekkel, többen fogságba jutottak, mint Szkanderovics Dömötör, Milota Vuk és Delia Pál.

Bakics Péter is kiváló vitéz volt; ő vezette azt a magyar sereget 1546-ban melyet I. Ferdinánd fivérének V. Károlynak segélyül küldött, innét 1548-ban tért vissza és a császár annyira becsülte, hogy a Révay Ferenccel való pörében Holics birtokáért, meleg ajánló levelet irt érdekében. (Istvánffy 173. 174 l.) A fivérek sorából még

megemliti Bakics Mihályt, ki 1582-ben királyi főbiró volt és a rendek őt Magnificus címmel illetik, 1597-ben 11. tc.) őt mint az adópénzek fő ellenőrét említi.

Csernovics Jánosnak, a montenegrói uralkodó családból, Istvánffy szerint 10 000 harcosa volt, mellette volt Bakics Kelemen is; Istvánffy és a történetirók őt csak Crni Jovan, Fekete János néven nevezik s oly hatalmas volt, hogy az ellenkirályok versenyeztek pártfogásáért. Istvánffy mondja, hogy nem nemes és jelentéktelen családból származott, ebben téved. Bakics Kelemen az előkelő jeles vitéz tudta, hogy valódi Csernovics ivadék, különben ha csak kalandor lett volna, nem csatlakozott volna hozzá. Dufrêsne Károly mondja Illyricum vetus et novum. 1746., hogy Csernovics György ivadéka, kinek két fia volt Konstantin és Salamon, ez utóbbi Magyarországba költözött és ennek fia Cserni János. Később végleg I. Ferdinánd párthive volt és 1527-ben a török elleni harcban egy golyó ölte meg, katonáit Komáromba telepitették le, kik mint dunai sajkások jó szolgálatot tettek. Ez a sajkás hadosztály szerbjeivel 1746-ig fenállott. Zászlóik most is megvannak a komáromi szerb templomban.

Végre beszél az ál-Brankovicsról, ki magát II. Brankovics Györgynek adta ki és sokáig jelentékeny szerepet játszott, de utóbb leleplezték személye kétszinü szerepét és börtönbe került, hol 1711-ben meghalt.

343. **Petrovics Mozes metropolita levele összes hiveihez.** 1844. 65 k. 96—98 l. Felhivja hiveit, hogy megbizottaikat küldjék a szerb nemzeti egyházi kongresszusra, ügyeik rendezésére. A levél 1730 május 25-én kelt.

344. **Terlaics Pál szerb tudós levele Moszkvából 1796-ban.** (1844. 65 k. 137—141 l.

345. **Régi szerb nemes családok.** 1844. 65 k. 141—143 l. A szerb oklevéltárban Srpski Spomenici egy iratban András humi zahumljei nagyherceg emlittetik 1236. 1240-ben: két fia volt Bogdán zsupán és Radoszláv zsupán. András nagyherceg veliknez 1248-ban Raguzának kiad egy iratot, melyben esküvel igéri ő és főurai, hogy kötelezettségeit meg fogja tartani. Az aláirók nevei: Rasztimirics, Dobrovics, Radovcsics, Sztyepkovics, Adamovics, Uszilics, Prvoszlavics, Mreics, Pobratovics, Berivojevics, Pribidruzsics, Deszavcsics, Zlosevics, Csupetics, Vukszanics, Hranidružics, Vukmirics, Buktics, Dobromirics, Turbics, Prodancsics, Vukovics, Radovánovics

András fia Radoszláv zsupán egy 1254-ben kelt irásában kijelenti, hogy hű alattvalója a magyar királynak és ellensége Uros szerb királynak. Itt felemliti vele tartó hű főurait is, ezek: Zlosevics, Mrkotics, Ivánovics, Bugarin, Vukmirics, Ravanics, Hrelics, Prvoszlavics, Radojevics, Csrnjenovics, Krajmirics, Pobrenovics, Radjenics, Radosevics, Imotski. — Raics szerint ez az András herceg, Hulm ura, fia Miroszlavnak, I. Nemanya István fivérének.

346. **Gergely deszpota, kit Szendrőinek (Smederevác) hivnak, kincsei.** (1844. 65 k. 143—147 l. A deszpota arany és ezüst kincseinek mesés a hire a szerbeknél, gazdagsága közmondássá lett. Itt közöltetik a törökök miatt Raguzában letétbe helyezett kincseinek jegyzéke. Más szerb uralkodók és főurak is Raguzában helyezték el kincseiket veszély idején.

347. **Adatok némely szláv országokról a byzanci történetirókban.** (1844. 66 k. 52—70 l.) Az orosz tudományos akademia 1767-ben megbizást adott Stritter Gotthilf Jánosnak, hogy állitsa össze a régi byzanci történetiróknak adatait a délszláv országokra nézve időrendi sorban a Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (Paris 1645—1702 cimü gyüjtemény alapján. Stritter e megbizásnak 1771-ben egy hat kötetes munkában megfelelt, melynek cime: Memoriae populorum, olim ad Danubium, Pontum Euxinum, paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspicum, et inde magis ad septemtrionales incolentium e scriptoribus Historiae Byzantinae erutae et digestae. E munkának Zachlumiára, Trebuniára, Kanaliára, Paganiára és Diocleára vonatkozó adatait itt közli Sztojacskovics Sándor.

Zacholmia 610—917. Konstantinus Porphyr. és ennek ismeretlen folytatója és Kedrenus adatai alapján. Határai kiterjedtek Raguzától kezdve egész a flumen Orontiumig, a tengermelléki rész Paganiával, az északi rész Horvátországgal, a keleti Szerbiával határos (Const. Porph. de Adm. imp. c. 30. pag. 96.). Itt először a rómaiak uralkodtak, ezeket itt Diokletian telepitette le; később az avarok igazták le, a lakóságot rabláncon elhurcolták és a terület pusztaság maradt. (Const. Porph. c. 33. pag. 103.) Mostani lakói szerbek, kiket ide vezérök Derván telepitett, ki Herakliushoz menekült; a területet Cholm, Hlum, Humnak nevezték, mert hegyeken és a mögöttük levő területen Za-hum, Za-cholm = Hegymögötti telepedtek le: a hegyen két városuk volt Bona

és Hlum, mellettök egy Bona nevü folyócska van. Uralkodói voltak Vysevyc fiai, kik Viszlasz (Visztula, Dicsice) vidékéről jött, fia Mihály a proconsul és patricius nevet viselte, melyet a byzanci császártól kapott, székhelye a Zahumlya folyó mellett volt és e területen a következő városaik voltak: Sztagnum, Mokrisics, Galumainik és Dobrisics. Raguza a középen volt Zachumlje és Trebunia közt és mert itt szőlői voltak mindkét országnak évi harminchat pénzt (nomismata) adót fizetett. (Constantin Porph. 30. 96—97). Bandurius in Animadvers. ad Const. Porph. 91 l. megjegyzi, hogy rövid időre Const. Porph. halála után Raguza kiterjedése megnőtt, mert a szomszédos szerb uralkodóktól földeket szerzett Luccari Jacob. Annal. Raguz.)

Zahumlje és a többi szláv országok Heraklius halála után elszakadtak Byzanctól és saját törvényeik szerint éltek, de Bazilius Makedonicus uralkodása alatt ennek főhatóságát elismerték és vele a szaracének ellen harcoltak (Const. Continuat 52 l. Kedren II. 176. 577. 587. Vita Basilii 178.) Erről a háboruról Stritter szláv emlékeiben (II. 1. 116. 117 l.) ezek alapján bővebben szól: Basilius császár idejében Afrikából Szambano szultán és Klafuz vezérlete alatt jöttek 36 hajón Dalmáciába, Butom, Rossa és Dekatera (Kattaro városait elfoglalták és Raguzát is, itt 15 hónapig maradtak, azután Lombardiába mentek. Raguza segitseget kért Baziliustól, ki Niketa Orifuszt küldte ellenök, kihez horvátok, szerbek, Zahumlje, Trebunia, Kanalia és Raguza csatlakoztak. Közben a szaracenek elfoglalták Vart (Antivari); a szövetségesek raguzai hajókon utánuk siettek és Vart visszafoglalták, a harcban Leo a szerbekkel (thrákok és macedoniakkal szétverte a szaraceneket. — Leo császár halála után Leo Rabdul, Dyrrachium praefectusa (duka), Paganiába ment, a mely Péter szerb uralkodó kormánya alatt állt, hogy vele tanácskozzék. Ezért irigykedett Mihály Zahumlje ura és jelentette a bolgár Simeonnak, hogy a görög császár a szerb Péternek ajándékokat küld, hogy ezekkel és a turkokkal Bolgáriát megtámadhassa, erre Simeon hadsereget küld Péter ellen, melyet vezetett Szigricin Péter. (Konst. Porph. c. 32. pag. 101.)

Trebunia és Kanalia 610—867, más néven Terbunia, lakói szerbek, kik pogány vezérökkel Heraklius idejében ide telepedtek; előbb római telepesek lakták itt, az avarok után e terület puszta maradt, ekkor jöttek be a szerbek. Vlasztimir szerb fejedelem alatt Szerbiától

önálló lett, mert ez leányát Bela, terbuni zsupán fiának Krainának feleségül adta és őt Terbunia független uralkodójának ismerte el. Krainának fia Hvalimir, unokája Csudomir. (Konst Porph. c. 34. 103. és c. 32. 99.) Uralkodói ismét Szerbia főhatóságát ismerték el; e területen sok megerősített hely volt, innét a Terbunia elnevezés; a sik területeket Kanaliának nevezték, mert kocsival járható volt és a kocsiut szláv nyelven kanalisz. — Banduri in Animadv. 110 l. Konst. Porph. e nézetét tévesnek mondja, mert a kanalis szó vizvezetéket jelent az epidaurok nyelvén, kik itt a szlávok előtt laktak és egy 20 mérföldes vizvezetéket készitettek, melyet a szlávok elpusztitottak, de nyomai megvannak. Tubero Lajos apát is ezt mondja krónikájában. — Terbunia Kattarótól Raguzáig és innét a hegyek felé haladva egész Szerbiáig terjedt, sik részét Kanaliának nevezték. Heraklius halála után elpártoltak Byzanctól, de Basilius Makedonicus alatt ujra önként meghódoltak neki. Const. Continuat 52 l. Kedrenus II. 576—584 l.

Pagania vagy Arentánia 610—917. Régebben római telepesek lakták, kiket Diokletián helyezett el. Heraklius alatt ezen az avarok által elpusztitott területre szerbek költöztek be és mert ezek a többi szerbnél jóval később keresztelkedtek meg, országukat Paganiának nevezték el, pagan Konst. Porph. szerint szláv szó és pogányt jelent. Ezt a területet a rómaiak Arentának vagy Narentának nevezték. Pagania városai: Mokro, Berulya, Osztrog, Labinica; Arentához négy közeli nagy sziget is tartozott: Corcira, Melita (ezt sz. Lukács apostol is említi az Apostolok cselekedeteiben), Phar és Brazza. Lasztovo, Isa szigetek Raguzához tartoztak. (Konstantin Porphyr. c. 36. p. 104—105). Banduri szerint Konst. Porphyr. itt is téved, mert a szláv nyelvben pagan szó nincs, mely meg nem kereszteltet jelent. Dandolo András krónikája szerint a dalmatiai horvátok II. Hadrián pápa idejében vették fel a keresztséget, Szvetopolk királyukat sz. Cyrill keresztelte meg. Ez a pagan szó régibb használatu mintsem a szlávok ideköltöztek és egyik területök Paganiának neveztetett el; már Kommen Anna a scythákat nevezte el paganosoknak.

Herakles halála után Pagania és Arenta elszakadtak Byzanctól, de utóbb ismét meghódoltak neki Bazilius Makedonikus alatt s ekkor meg is keresztelkedtek. A tengermelléki Zahumlje határos volt Paganiával. Pagania az Orontium folyótól egészen a Zetin (Zentina)

folyóig terjedt. Zsupániái voltak: Rasztoca (Rat), Mokro és Dalin (Daliuntum, Orteliusnál Dalminium) Az előbbi kettő a tengerpart mellett volt s lakósai hajósok voltak, az utóbbi messze bent a tengertől, ennek lakói földmivelők voltak. A négy sziget gyönyörü és igen termékeny (Konst. Porph. 30 c. 96 l.). Bölcs Leo császár halála után Péter szerb fejedelem uralkodott Pagania és Narenta felett is, ezt meglátogatta Leo Rabduh dirrachiumi praefectus. (Konst. Porph. 32. 101 l.)

Dioklea (610—1078). Itt Diokletian császár egy várost alapitott, Diokleát, és rómaiakkal betelepitette a vidéket; az avarok a várost és vidékét elpusztitották és a pusztaságban szlávok költöztek be. (Konst. Porph. c. 35. p. 104) E területen nagyobb városok: Gradete, Novgrád és Lontodokla. Határos Dirrachium városaival (Elis, Ilcunium, Antivari, Dekatera v. Kattaro), Dekaterán tul kezdődik Terbunia. (Konst. Porph. c. 30. pag. 95). Banduri, Tubero Lajos (Comment. l. VIII.) szerint Szamuel bolgár király másodszor elpusztitotta 980 körül, ezt egy nagy árviz követte és maga a régi Dioklea márvány oszlopai a város melletti tó vizében láthatók. Razzi Serafin florenci dominicanus „Raguza története“ cimü kéziratában elmondja, hogy Dioklea helyén Epidaurum gyönyörü városa állott, ezt a gótok 404-ben elpusztitották; az epidaurusi érsek Trebinjébe menekült, hol az érsekség sokáig székelt; a szlávok az avarokat kiszoritva elfoglalták Rasciát, Boszniát és egyéb volt római telepeket. 863-ban I. Miklós pápa idejében az ujraépült Diokleába visszatért az érsekség, s midőn a bolgárok 980-ban ujra elpusztitották, az érsekség a Scapulum Mercanensébe tette át székhelyét, de utóbb a szaracénektől való féleimében Raguzába költözött, melynek püspöke ekkor kapta az érseki cimet.

Minthogy a szerbek, horvátok és diokleai szlávság gyakran betörtek Illyricumba Mihály császár Brienni Nikifort küldte ellenök, ki fölöttök nagy győzelmet aratott.

348. **Szerb puskások Oláhországban.** (Lásd. 66 k. 110—112 l.) Miskovics Mozes közöl egy iratot, melyet 1649-ben több száz szerb puskás állitott ki, a kik ekkor Oláhországban Serbán Konstantin hercegnél voltak, melyben hálájuknak adnak kifejezést, hogy kegyelmes és felséges urok „Rákóczy György Erdély és a magyar részek királya“ megbocsátotta elpártolásukat és esküvel hűséget fogadnak neki, hogy készek érte véröket ontani

és soha többé mások csábitására hallgatni nem fognak, s ha valamelyikök el akarna pártolni, kiirtják őt, feleségét és gyermekeit. A szerb iratot aláirta magyarul „Fráta János rácoknak főkapitánya", Sztoján barjaktár (zászló tartó) és több mint száz szerb fegyveres.

349. **Kálmán magyar király Columbán neve.** (1844. 66 k. 168 l.) Pray megjegyzi, hogy Kálmán király pénzein a felirat: Columbani (Spec. Hier. Hung. II. 166. 170 l.). Ugyancsak azon a latin fordításon, melyet Kálmán király parancsára Simon pécsi püspök 1109-ben készitett a Szent István által görög nyelven a veszprémi apátságnak adott oklevélről, ez áll: praecipiente Christianissimo Rege Columbano referente. Orderik Vitalis Kálmán király kortársa is őt Columbánnak nevezi. Az értekező kérdi nincs-e ez összefüggésben a Golumban, Goluban szerb keresztnévvel?

350. **Boszniai főurak okleveleiből.** (1844. 66 k. 169–172 l.) Szandal, Sandal Hranics, Vukác, István Sz. Szava hercege és más boszniai főurak irataiból töredékek 1403—1453-ig.

351. **A karantániai hercegek választási és beiktatási szertartásai a régibb időkben.** (1844. 66 k. 172–174 l.) E régi szertartások célja volt kitüntetni, hogy a herceg az ő hatalmát földmivelő alattvalóinak köszönheti; e különös szertartások egész Vasas Ernő hercegig IV. Frigyes császár atyjáig, voltak szokásban, azontul reverzálist adtak trónraléptökkor, hogy az ország javát fogják munkálni.

352. **A kultura hatása a szlávok családi és társadalmi életére a XIV–XVIII-ik században.** (1844. 67 k. 43—50 l.)

354. **Gróf Szimonics István János orosz altábornagy életrajza.** (1844. 67 k. 57—73 l.) Ezen szerb születésü férfiu 1792 szept. 5-én Sebenicóban Dalmatiában született, Oroszországban fényes katonai és diplomáciai pályát futott meg.

355. **Raics János szerb történetiró levele 1797-ből.** (1844. 67 k. 163—164 l.)

356. **Montenegro története.** (1845. 68 k. 1—28 l.) Petrovics Vazul „montenegrói, szkenderii és tengermelléki metropolita és a szerb trón exarchája" 1754 márc. 10-én Moszkvában átnyujtotta Montenegrónak általa megirt történetét Voronzov-Hilárionovics Mihály Oroszország vicekancellárjának és ministerének, hogy, mint az előszóban mondja, az orosz cárok, kiknek Montenegro sokat

köszönhet, ismerjék Montenegro történetét. Ennek eredeti kéziratát, melynek mása Oroszországban van, Vladiszávljevics D. a Maticának rendelkezésére bocsátotta. Némely adata nem pontos, mert az iró 1754-ben sok oklevelet nem ismerhetett, melyek később kerültek felszinre, de érdekes irójának egyéniségénél fogva s azért mert a nép közt elterjedt hagyományos felfogást tartalmazza Szerbiának és Montenegrónak történelméről, ott pedig hol ez utóbbinak XVI-ik századbeli történetéről szól igen értékes egész 1754-ig.

A török hóditó hadjáratot a délszlávok és különösen a szerbek ellen Isten büntetésének tartja, mert a fiatal Uros cárt megölték. [A hagyomány azt tartja, hogy Vukasin király ölte meg a fiatal Urost, ez pedig már azért is lehetetlen, mert Vukasin a törökök elleni harcban a Marica folyó mellett 1371 szeptemberben halt meg, Uros pedig 1371 dec. 2-án halt meg.]

Orbini Mór raguzai apát a szlávok történetéről irt müvében, hol Raguzát mások rovására tulen-tul dicséri, azt mondja, hogy a Nemanja dynasztiának öse Plével István hercegovinai pap. Ezzel szemben a hilendári, szudenicai, decsáni zárdák és az ipeki és montenegrói patriárchák és metropoliták iratai szerint Nemanja István (mint szerzetes utóbb Simon) Bela Uros herceg fia, aki Likinius és Theodora, Nagy Konstantin rövérének családjából származott. [Ez legenda!] Bela Uros Zeta hercege volt és Szpuzs várában székelt, fiai: Dávid, Konstantin és Nemanja István.

Ezt az egész vidéket régen közös névvel Zetának nevezték, nevét vette a Zeta folyótól; van itt még a Moracsa és Bojana folyó is. Zeta egy részét később Diokleának nevezték fővárosától Dioclától. A Bojanának jobbpartján van a termékeny Sesztanszka krajina, ettől északra van a Crmnica provincia; Crmnicától nyugatra van a tengermellék (Primorszka zemlja) a Pastrovicsi provinciával, ettől nyugatra van a Katuni provincia, hol Muhinjében van a montenegrói metropolita palotája. Muhintől nyugatra van a Grbaly provincia, ettől északra a Szolijeckoi mező (só mező), honnét a montenegrói hercegek sót kaptak; itt István Szerbia első királya egy nagy zárdát épitett (1224) és itt később kattarói katolikusok egy vacsorán 72 montenegróit pusztitották el méreggel. Kattarót montenegróiak épitették, 70 előkelő családnak házat épitettek és a szerb cárok itt több templomot és maguknak palotákat épitettek, különösen István

Uros a hatalmas. Kattaro 1443-ban Velence oltalma alá helyezkedett. Városában Negozsdában a montenegrói főurak és tisztek laktak, a Petrovics, Radenics és Bogdánovics család. Negozsdtól délre van a Lovcsen hegy, itt a Metropolitának volt palotája; északra van a hires Ozrinics, Cuce, Orehovác, Grahovo, Ztrstno, Krisevje és Tresnjevo, mely vidéket a montenegróiak 1711-ben megszabaditottak a töröktől. Negozsdtól keletre van Cetinje a metropolita székhelye és ettől keletre Rjecska vára és provinciája, ezt az egész vidéket is 1711-ben a montenegróiak megszabaditották a töröktől. Következik még Piesvacska, Bjelopavlicsi, Bratonizsicsi, Kucsi, Klimente provinciák — ezen utóbbi a Nemanják ősfészke, itt élt Bela Uros herceg és itt született Nemanja István (1114) a szerb cárság alapitója, 40 évig uralkodott (egész 1196-ig), azután Simon néven szerzetes lett (meghalt 1199-ben). Ő elpusztitotta Dioklea városát. Utána uralkodott fia István, de öccse Vlkán nem akarta elismerni és eljött fivérök Száva az Athosi zárdából s magával hozván atyjoknak sz. Simonnak ereklyéit kibékitette őket.

Vlkán ezen időtől fogva Zetában élt és tőle származnak a zetai és montenegrói hercegek. Sz. Szava Zetában püspökséget alapitott (1215), az első püspök Sisojevics Hilárion. A Nemanja családból István Uros a hatalmas sok országon uralkodott Szerbián kivül, igy Bulgárián, Görögországon, Szlavonián, Horvátországon, Hungária déli részén és egész Isztrián[?] Volt mellette a bolgár népből egy Marijavesics Vlkán herceg, kit atyailag szeretett, s halálát közeledni érezvén hét éves fiát Urost megkoronáztatta és az ő felnőttéig az ország kormányzását Vlkán hercegre bizta. Ez az ifjut sajátkezüleg megölte és azt hiresztelte, hogy a kis Uros az Athosi hegységbe menekült. Ebben az időben (1371) a törökök Kalipoljére jöttek, Vlkán és fivére Gojko 60.000 szerbbel ellenök vonultak a Marica folyóhoz; a törökök látva a nagy sokaságot békét kértek, de a királygyilkos Vlkánt az Isten büntetésül dölytössé tette, nem akart békét, sőt elbizakodva táborában ivott és mulatott, erről a törökök értesülve váratlanul megrohanták a szerb sereget, azt szétverték, Vlkán és Gojko elesett; Vlkan (Vukasin) fia Markó (Kraljevics) a törökhöz menekült, és a szultán Lázárt tette meg Szerbia uralkodójává, kit a szerb főurak királyukká választottak. A választó gyülésen jelen voltak mind a szerb főurak, kivéve Baosát, ki ekkor Zeta és Montenegro hercege volt. Ennek családja Vlkántól, Ne-

manja István fiától származik, ettől származott János Crni (fekete), az első Crnojevics, kinek fia volt Sztracimir, Baosa herceg apja. Baosa nem akarta Lázárt szerb királynak elismerni, ezért ez háromszor is hadat viselt ellene, de mindig sikertelenül, végre Baosa elvette Lázár leányát Máriát feleségül s akkor meghódolt Lázárnak.

Ezen időben Murat szultán készült Szerbia meghódítására. A két hadsereg a Koszovói síkságon állt szemben egymással. Itt részletesen leirja Lázár emlékezetes vacsorájának lefolyását az ütközet előtti estén, Brankovics Vuk alaptalan vádját Obilics Milós ellen, mikép öli meg Obilics a szultánt és a gyászos koszovói ütközetet, hol Lázár király is elesett. Baosa seregével elkésett, az ütközet után harmadik napra érkezett a Koszovóra és elkeseredésében az áruló Brankovics Vukot sajátkezüleg megölte Baosa uralkodott Zetán, mig fia Csernojevics János fel nem nőtt. Ez feleségül vette Kastriota János herceg leányát Máriát; fiuk Csernojevics István. Ez 1421-ben lett Zeta és Montenegro ura, ezen évben halt meg Baosa. Csernojevics István két évet Nápolyban töltött Károly király udvarában, 1423-ban hazatért és feleségül vette Kasztriota György Szkenderbeg leányát Voiszávát és vő és ipja 24 évig együtt harcoltak a török ellen 63 csatában. Csernovics István után fia Csernovics Iván és György megverte Mehmet szultánt 1450-ben Zetában a kemovszki mezőn, itt elesett Csernovics György. Csernovics Iván hadakozott István boszniai bánnal és elvette tőle Risant, Dracsevicát, Konavljét, Trebinjét, Popovot, utóbb elvette leányát Máriát és kibékültek. Csernovics Ivánnak volt két fia György és Sztanisa és egy leánya Angya, ki férjhez ment Radul bég valahiai herceghez. György feleségül vette a velencei dogének Mucinin (Mocenigo?) leányát; Sztanisát apja kezesül küldötte II. Mehmet szultánhoz, ki törökké tette és elnevezte II-ik Szkenderbégnek Midőn Csernojevics Iván látta a töröknek mind közelebb jövő terjeszkedését, székhelyét Zetából áthelyezte Cetinbe, hova a metropolita is költözött. Velencében nem volt eddig gör. kel. templom, Iván Velence engedélyével épitett egyet és felszenteltette kapadociai sz. György vértanu tiszteletére és magának is ott palotát épitett. Iván meghalt Cetinjében. Utóda fia György volt, ki gyermektelenül halt meg, utóda lett unokatestvére István, annak a Györgynek a fia, ki Iván testvére volt és a török elleni harcban 1450-ben halt meg.

Csernovics Istvánnak egy fia volt, János, a ki apja halála után Montenegróban egész 1516-ig uralkodott, felesége Oria Katalin egy velencei főur leánya, volt egy fia Csernovics György velencei patricius, ennek három fia volt: Konstantin, Salamon és Illés, mindhárom velencei patricius. Konstantin Magyarországba költözött, felesége Contarini leány velencei patricius családból; ettől született egy fia Csernovics János, felesége Oresti Valeria velencei patricius családból; ezek fia Csernovics Viktor, felesége Balbi Helén, velencei patricius családból; ezek fia a hirneves Csernovics János velencei patricius 1621.

Montenegróban a Csernovicsok 1516-ig uralkodtak, ezután ott a metropoliták uralkodtak, ezek sokat segitették Velencét a török elleni harcban, különösen a Cyprus, Kreta és Morea birtokáért vivott harcokban. Velence ekkor elfoglalta Castelnuovót a montenegróiak segélyével, a kik a boszniai és hercegovinai török sereget 1687-ben szétverték — ezért a törökök sokszor rátámadtak Montenegróra a hires Szulejman albániai basa vezérlete alatt és sok kárt tettek Montenegrónak. 1699-ben sok vitéz albán és hercegovinai elhagyta a török által leigázott hazájukat és hiven szolgálták Velencét harcaiban. Mikor Velence békét kötött a törökkel ezen hüséges embereit jutalmul egy isztriai szigeten telepitette le, hol ők és családjuk az egészségtelen éghajlattól elpusztultak.

Nagy Péter orosz cár 1711-ben hallván a montenegróiak nagy vitézségéről, dicsérő iratot küldött nekik, hogy oly hősileg harcoltak annyi századon át a kereszténység ellensége ellen akkor is, mikor ellene senki fegyvert fogni nem mert, és az utóbbi időben is metropolitájuk Szcsencsevics Dániel a Petrovics-Nyegus családból. Nagy Péter felkérte őket, hogy segitsék a török elleni harcokban s ők azt készségesen és eredményesen meg is tették. Itt felsorolja mind azon vajdákat, kik a metropolita seregében különösen kitüntek. Mikor a szultán Oroszországgal békét kötött boszuból Ahmet pasát 60.000 emberrel küldte Montenegro ellen 1712-ben, de e sereget a montenegróiak szétverték. 1714-ben 100.000 embert küldött ellenök Duman-Csuprilics pasa vezérlete alatt. A török alattvalóiból a szerbek és hercegovinaiak őket eddig segitették, de most cserbenhagyták őket, és ők bizva a török igéretében 37 férfiut küldtek a békekötés megbeszélésére, de ezeket a török hütlenül bör-

tönbe vetette és Montenegrót tüzzel vassal pusztitotta, sokat megöltek köztük és végre a 37 urat is felakasztották. 1716-ban Boszniából és Hercegovinából két Csengics pasa és Ljubosevics bég megtámadták Montenegrót, de ezeket, Isten segitségével, legyőzték és a vezéreket 77 főemberrel elfogták és lefejezték.

1717-ben és 1718-ban Velence megtámadta Albániát, Antivári és Olcin várát, ezek segitséget kértek a metropolitától, ki 5500 embert küldött segitségökre, a törököt legyőzték és Velence irásban hálálkodott Montenegrónak, de a mikor már nem volt rá szüksége, megfeledkezett a háládatosságról. 1727-ben Csengics Bekir pasa nagy sereggel jött Montenegró ellen, de ez tönkre verte seregét és a pasa futással menekült; a pasát utóbb az orosz sereg Ocsákovónál megölte. 1732-ben Topal-Oszmán pasa nagy sereggel betört a piperszki provinciába, de a piperiek és kucsánok kiverték őket. Mondják, hogy a törökök a csata kezdetével látták fehér lovon szent György alakját és ettől megrémültek és maga a vezér megfutamodott. Albániába üzetve a vitéz podgoricaiak által 1739-ben Berovics Odoverdi Mahmut pasa nagy sereggel ostomolta Drekálovics vajda várát két évig, végre elüzettek, a vezérek 70 főemberrel egy barlangba menekültek, hol őket élve elfogták. 1750-ben megjelent a török sereg Montenegró határánál, de egy kis montenegrói sereg elüzte őket. Igy harcolt sok évig a kis Montenegró, és ha a nagy Szerbia oly kitartással és vitézséggel küzdött volna a török ellen mint ők, ő sem került volna török iga alá.

Némely vidék Montenegró környékén, mely hozzá tartozott, vitéz népével török uralom alá került, mint Merkovics, Hum és Belopolje egész a Drináig, a mely Montenegrót és Zetát elválasztotta Albániától. Ezek is sok évig eredményesen harcoltak a török ellen 1740, 1741, 1748, 1750-ben.

Érdemes azt is tudni, mennyit használt a montenegrói és szerb nép Ausztriának. Csernovics Arzen ipeki patriarcha I. Lipót meghivására nagy számú albán, illyr, szerb néppel megindult Ausztria felé. A patriarcha a törököktől üldözve hazájába, Montenegróba menekült és ez őt népével Boszniân át a Dunához kisérte a császári seregig 1689-ben, vele mintegy 80.000 család átment Magyarországba (Vengria). 1737-ben Joannovics Arzen ipeki patriarchát, kit a török fel akart akasztatni, a Kucsiak és Vaszojevicsok elkisérték a császári sereghez Nisbe és ezek

visszatérő útjukban tűzzel-vassal pusztították a török földet és sok török urileányt elvittek magukkal, kik megkeresztelkedtek és hozzájuk férjhezmentek. Ezen évben a mindenfelől elzárt boszniaiak nagy inségben voltak, a franciák Raguzán át lisztet szállítottak nekik karavánokon, de a montenegróiak a kisérő török sereget leverték, a karaván a liszttel együtt Montenegróba vitték. A montenegróiak sok szolgálatot tettek a császárnak, de tőle semmi hálára nem találtak.

Ezzel röviden elmondtam a montenegróiak vitézségét, hűségét és a kereszténységnek tett sok szolgálatát; állhatatosságuknak, vitézségöknek köszönhetik szabadságukat, függetlenségöket. 1854 márc. 10-én Moszkvában.

Ezt követi a szerb püspökségek elősorolása. A török területen levő szerb püspökségek sokat szenvedtek nemcsak a törököktől, hanem a görögöktől is. 1737-ben Joanikije konstantinápolyi patriarcha bevádolta őket, hogy püspökeik árulók, mert vagy Ausztriával, vagy Oroszországgal, vagy Velencével tartanak, s igy a szultán őt tette meg szerb patriarchának is. Joanikie kinozta a szerb népet és adókkal terhelte, püspökké nem szerbet, csak görögöt tett, bejárta a szerb vidékeket, elvitte az egyházi kincseket, még a szentek ereklyéit is Konstantinápolyba. A dalmáciai szerb püspök Velence főhatósága alatt állott, de kénytelen volt az unióba lépni a római egyházzal és annak tanitásait elfogadni.

A császár fenhatósága alatti szerb püspökségek: a karlóca-szerémi metropolita, a bácsi, temesvári, karánsebesi (most oláh), aradi (most oláh), budai, szlavóniai (pakráci), kosztainicai (most nincs), károlyvárosi (most plaski) püspökségek. Ezek meglehetősen gazdagok.

Raguza régebben a szerb cároktól függött, utóbb török főhatóság alá került, lakósai mind pápisták. Mikor a török elől több boszniai és hercegovinai Raguzába menekült és a sz. Miklós templomban összegyülekeztek, a raguzaiak váratlanul megrohanták őket és mind leölték és vagyonukat elvették. Nem türnek területükön gör. keleti templomot, ezekkel szemben a leggonoszabb ördögök. 1752-ben Raguzában járt egy montenegrói kereskedő, ezt elfogták és átadták a trebinjei törököknek, erre a montenegróiak elfogtak egy raguzai patriciust és le akarták fejezni, mire Raguza kieszközölte az elfogott montenegrói kereskedő szabadonbocsátását és a patriciusért ezer arany váltságdijat fizetett. IV. Mohamed szultán trónraléptekor zavargás volt, a fő lázongó, Kudkerui,

az albán hegyekbe menekült, itt sokáig védekezett, de utóbb Albánia e majdnem megközelíthetlen hegysége is hosszu harcok után a törökké lett, de az állhatatos és vitéz Montenegró, melyet a törökök Kaur Karadak, Fekete Hegység, néven neveztek, megőrizte függetlenségét! Vége.

357. **II. Mahmut hatiserifje.** (1845. 68 k. 97—103 l.) Ezen, Obrenovics Milos szerb fejedelemhez 1830 április hóban küldött irat, Szerbia jogait elismeri és szabályozza jogviszonyát a portával szemben.

358. **Boszniai iratok a régi szerb családokra vonatkozólag.** 1845. 68 k. 153—155 l. István sz. Száva hercegének 1454-ből; Pribiszláv Vukovicsnak 1465-ből; Vlatko hercegnek és fivérének Istvánnak 1467-ből; Caecilia hercegnőnek 1467-ből; Vladiszláv nagyhercegnek 1469-ből; Vladiszláv sz. Száva hercegének 1487-ből való irata.

359. **Szerb ősnyomtatvány ismertetése 1538-ból.** (1845. 68 k. 155—159 l.)

360. **Bosznia leirása.** (1845. 69 k. 1—21 l.) Az ismertetés németből van forditva, de a forrást nem nevezi meg.

361. **A Knezsevics család története Lika és Korbávia rövid történetével.** (1845. 69 k. 22—63 l.) E hires és nagyon elterjedt vitéz család történetét megirta Nikolájevics György plébános, ki utóbb 1885-ben szerajevói érsek lett.

362. **Szubbotics János: Némely szerb verseink prozodiai sajátosságairól.** (1845. 69 k. 64—75 l.)

363. **II. Mahmut szultán fermánja a szerb néphez 1833 dec. 14-éről.** (1845. 69 k. 76—83 l.)

364. **Szerémi Krecs, IV. Béla megmentője szerb alattvaló volt.** (1845. 69 k. 152—153 l.) Svear „Illyria tükre“ (Odgledalo Illiriuma) cimü művében közli IV. Bélának 1264-ből való diplomáját, mellyel a szerémi Krecs, Raka és Kupisa nevü vitézeknek, kik őt a tatárok ellen Grobniknál vivott csatában megmentették, a magyar nemességet és Topuszkon birtokokat adományozott közel a Szalacz és Drezsnik családok birtokaihoz. Ebben a király azt mondja, hogy ezen vitézek hivás és kötelesség nélkül nem zsoldért, hallván a király veszedelmét, saját zászlójuk alatt 25 vitézzel jöttek segitségére és a veszélyből kimentették. Ezek a „vitézek“ nem voltak magyar nemesek, különben nem adományozhatta volna nekik a magyar nemességet, nem voltak magyar alattvalók sem, különben kötelesek lettek volna fegyvert fogni a haza és király védelmére. De mint „vitézek“ más nép nemeseinek

kellett lenniök. Szerémből jöttek, ennek egy részét a Nagy Uros István szerb király birhatta ezen időben s innét jöttek e szerb vitézek és nemesek IV. Béla segitségére. [Ezen oklevél hamisitvány, l. Karácsonyi János „Hamis oklevelek jegyzéke“ 24 lap.]

365. **Régi szerb nemes családok iratai.** (1845. 69 k. 153—155 l.) Vlatko sz. Szava hercegének irata 1470-ből; Radojevics Márkó irata 1488-ból; Humi Zsárkó irata 1496-ból; Humi Zsárkó és Tadé irata 1498-ból; Balsa sz. Száva hercegének irata 1497-ből; Szandal herceg, Vukác gróf, Vladiszláv sz. Száva hercege és Vlatko szent Száva hercegének néhány irata.

366. **Szerb feliratok.** (1845. 68 k. 29—96 l., 1845. 69 k. 155—156 l.) 25 szerb felirat ismertetése 1427—1705-ig siremlékeken, koronákon, evangeliumos könyvek tábláin, kupákon, püspöksüvegeken és egyéb ornátusokon. A legtöbb a krusedoli zárdában van. Áttekintés a szerbeknek és más délszlávoknak régi időkből való nevezetesebb irásbeli emlékeiről. Safarik ezen munkája megjelent a „Wiener Jahrbücher“ 1831-ik évi 53-ik kötetében, itt felemliti, hogy Ujvidék környékén, hol mint a szerb gimnázium igazgatója működött, körülbelül 1500 ilyen kéziratot és feliratot talalt. Itt a nevezetesebb feliratokat ismerteti: 1. A zsicsai zárda falában Szerbiában egy felirat 1122—1136-ból. I. István szerb király ezen zárdára vonatkozó alapitó levele csak részben olvasható, mert a márvány alsó része szétmállott. 2. Felirat Milica királynőnek a Lázár cár holttestén levő halotti leplén 1392—1406 közti időből. Végszavai: „Eufemia szivből hozza ezt neked.“ Ajánlja magát és két fiát, Istvánt és Vukot férjének, szent Lázárnak oltalmába és kéri, védelmezze meg őket sok bajukban. Milica férje halála után apáca lett és Eufemia nevet vett fel.

367. **Sumárszky Sztaniszláv őrnagy: Szerb katonák a francia háboruban 1792—1801.** (1845. 70 k. 1—33 l., 71 k. 1—56. l. 1846. 74 k. 1—70 l., 76 k. 1—34 l.) Ezen dolgozatokról a folyóirat szerkesztője megjegyzi, hogy az kompilatio az osztrák katonai folyóiratokból (Wienerisches Diarium, Oesterreichische Militärische Jahresschrift, Oesterreichische Militärische Zeitschrift, Wiener Zeitungen); érdeme, hogy ezekből kiemelte és naplószerű előadásban közölte a szerbekre vonatkozó adatokat, melyeket élénkitett saját tapasztalataiból, mert ezen hadjáratokban maga is résztvett. A szerkesztő dicséri tárgyilagosságát és azt, hogy a szerb katonák haditetteinek ismertetését a hadmiveletek keretében mutatja be,

nem ugy mint Sztojácskovics, a ki a szerb katonák szerepéről oly esetekben is, midőn 10 000 szerb mellett 100.000 nem szerb vett részt a háboruban, minden eredményt ugy tüntet fel, mintha mindent maguk a szerbek vivtak volna ki.

368. **Lakodalmi szokások a Szerémségben.** (1845. 70 k. 34—72 l.)

369. **Szubbotics János: Észrevételek a nyelvészeti aphorizmák birálatára.** (1845. 70 k. 73—80 l.)

370. **A szerb cárok és deszpoták diszruhái.** (1845. 70 k. 143—144 l.)

371. **Szerb oklevelek.** (1845. 68 k. 34—39 l. és 1845. 70 k. 144—147 l.) Safarik ismertetésében felemliti, hogy a XIII.-ik századig kevés a fennmaradt okmány; majdnem mind zárda- és templom alapitása és adományozási iratok. A legrégibb Nemanja István irata 1196-ból, melylyel a toplicai zárdát alapitja. Nevezetesebbek: Uros István hilendári (1302), Dusán István hilendári (1347), Lázár knez ravanicai (1381), I. István studenicai (1224), Uros István Milutin hilendári (1308), Brankovics Vuk hilendári (1371), Lázár knéz zsdreloi és hilendári (1380) zárdai alapitó- és adománylevele; ilyenek még: Spiridon ipeki patriarcha zsdreloi (1455), Brankovics Mara sultana hilendári, Crnojevics Iván vajda cetini, montenegrói (1485), János szerb deszpota krusedoli (1496) és hilendári (1495) adománylevelei. Dabisa István 1394-ben a Marnavics családnak szóló adománylevele gyanus, mert Marnavics Tomkó ad róla hirt; Dabisa adománylevele leányának Sztanának (1395); Dabisa István adománylevele Vlkmir zsupánnak (1395); e cirill betüs oklevél pecsétjének felirata latin betüs; II. Tvardko adománylevele Marnavics Jánosnak (1426), közli Kercselics, Pejacsevics, Engel. Szerb, boszniai és montenegrói uralkodók és főurak okleveleinek regestája 1200—1496 közötti időből.

372. **Bulgária leirása.** (1845. 71 k. 57—72 l. 1846. 72 k. 52—79 l.) A leirás németből van forditva, a forrás megnevezése nélkül.

373. **Régi szerb egyházi könyvek kéziratai.** (1845. 71 k. 147—149 k.)

374. **Hunyadi János kormányzó diplomája Marnyavics Györgynek.** (1846. 72 k. 80—83 l.) Az adománylevél Szegeden 1448 dec. 20-án kelt és szól Marnyavics Györgynek, kit nisi örökös grófnak, Zvornik és Voynica urának stb. nevez. Az adománylevelet megerősitette Korvin Mátyás király 1459-ben. A latin szöve-

get közli Kercselich Notit. praelim (272 l.), itt a szerb fordítás van. [Marnavics Tomkó hamisitványai. V. ö. Karácsonyi értekezését a Világbolonditó Tomkóról a Századok 1913-ik évfolyamában. 1—11 l.]

375. **A Marnavics család genealogiája.** (1846. 72 k. 141—143 l.) A genealogia kilenc ivadékot közöl 975—1514-ig. Összeállitotta Marnavics Tomko. [Ez semmi hitelt nem érdemel mint történetiró; a genealogiát is azért közli, hogy magát e régi uralkodó család ivadékának feltüntesse, a minek semmi alapja nincs a névrokonságon kivül.]

376. **Jurisics Miklós levele Ferdinand királyhoz.** (1846. 73 k. 56—62 l.) A levél 1532 aug. 22-én kelt Kőszegen; a szerb fordítás a Praynál közölt latin iratnak alapján készült. (Epistolae Procerum Regni Hungariae II 22 l.).

377. **Báró Burgio pápai követ jelentése Sadoletti pápai titkárhoz.** (1846. 73 k. 63—73 l. Az irat 1524-ben kelt, a szerb fordítás készült Spiess Ohlbach: „Aufklärungen in der Geschichte und Diplomatik". Anhang Nr. 4. és Fejér: Genus et incunabula Joannis Corvini de Hunyad. pag. 71. közlései alapján.

378. **Régi szerb egyházi könyvek kéziratai.** (1846. 73 k. 154—156 l., 1846. 74 k. 142—145 l. 75 k. 148—149 l.)

379. **Montenegro leirása.** (1846. 74 k. 71—87 l. 1846. 75 k. 61—78 l.) A leirás németből van forditva, de nem emliti az eredeti munka iróját.

380. **Dabisa István boszniai király adománylevele Marnjavics Gojkónak.** 1846. 74 k. 88—91 l. Az adománylevél Szutiszkóban 1394-ben kelt. Az oklevél ciril betüs szerb szövegü. [Hamisitvány.]

381. **Kálmán magyar király diplomája Lapszánovics Mártonnak.** (1846. 74 k. 92—93 l. Az adománylevél 1105-ből kelt. [Hamisitvány lásd Karácsonyi Hamis oklevelek jegyzéke 8 l.]

382. **Régi szerb nemes családok iratai.** (1846. 74 k. 154—156 l.) Sztracimir, György és Balsa irata 1368-ból; Györy Balsa fiának irata 1373-ból; Balsa irata 1380-ból; Balsa irata 1385-ből; György ur levele keltezés nélkül; egy imádság töredék, állitólag Nemanja Simontól.

383. **A bihácsi polgárok levele Kaczianer Jánoshoz.** 1846. 75 k. 79—80 l. Az 1530-ból kelt irat szövegét Kercselichből vette. (Notit. Praelim. 339 l.)

384. **Torquato János zsupán és bán levele Kaczianer Jánoshoz.** (1846. 75 k. 81 l.) A két levél 1530-ban kelt, aláírva: Ioannes Torquatus comes Corbaviae et banus. Az irat szövege Kercselichtől van véve u. o.

385. **Rebrovics Péter bihácsi alkapitány levele Kaczianer Jánoshoz.** (1846. 75 k. 83—84 l.) A levél Bihácsban 1531-ben kelt; ez a közlés is Kerchelich alapján történt. (Not. Praelim. u. o.)

386. **Néhány megjegyzés a szerb irodalom történetéről.** (1846. 75 k. 104—124 l., 76 k. 91—108 l.)

387. **Morzsák a régi korból.** (1846. 75 k. 147—148 l.) András magyar király 1198-ban a hvari püspökség adomány levelében igy irja alá magát: dux Dalmatiae, Croatiae et Chulmae; 1200-ban mint Dalmatia, Chroatia és Chulm hercege adományozza Grabonicát Domonkos zágrábi püspöknek.

Jajca 1527-ben, várkapitányának Gorbonoghi-nak (Grbonogi, görbelábu) gyávasága miatt jutott török kézre egész vidékével. Banjaluka Radovics András gyávasága miatt lett a töröké. Udvina, Lika és Korbavia is összes váraival és városaival a töröké lett. Szabács (Szabatsium) 1513-ban és Belgrád és Zimony, 1521-ben Ilok, 1526-ban Pétervárad és 1537-ben Eszék és Pozsega a töröké lett, nemsokára Obrovác és Beriszló is (Berislovium).

388. **A szerbek harca a törökök ellen 1804—1805-ben.** (1847. 76 k. 35—48 l.)

389. **Az egy éves francia háboru 1805-ben.** (1847. 77 k. 1—13 l.) Sumarszky Sztaniszláv őrnagy feljegyzései.

390. **Hunyadi János — Szibinyáni Jánk származása.** (1847. 77 k. 42—61 l. — 78 k. 1—35 l.) Hunyadi Jánosról mondják, hogy a római Corvin családból való, hogy székely, hogy a lengyel Korvinoktól származik, hogy Zsigmond törvénytelen fia, hogy oláh — mi azt hisszük, hogy szerb-bolgár eredetü. [Az értekező itt elősorolja az összes történelmi kutfőket, melyeket felhasznált a kérdés megvilágitására, tüzetesen szól magukról a kútfőkről és azok iróiról: minthogy ezek általánosan ismeretesek, ezen fejtegetéseket mellőzzük és csak névszerint röviden megemlitjük]

1. Thuróczy (IV. r. 28 fej.)
2. Dlugos krakói kanonok (XII. k. 756.)
3. Aeneas Sylvius Piccolomini (Hist. Bohem. 28 k. 232 l.)

4. Kapisztráni sz. János. Annal. Valding XII. 273 l.
5. Chalkokondylas Laonikos. Stritter: III. 719 l. és ad ann. 1448. 741 l.
6. Bonfin Antal (Dec. III. l. IV. és III. Decas, IX. k.)
7. Ranzani Péter.
8. Tubero Lajos. Comment. de temp. suis. 2. f.
9. Gerard de Roo. Hist. Austr. V. 183 l.
10. Oláh Miklós. Hist. Hung. II. 1—3.
11. Heltai Gáspár 1575-ben kiadott magyar krónikájában (180 l.)

Hunyadi János atyja. Erre nézve legfontosabbak Zsigmond adománylevelei 1379—1409-ből a Hunyadiaknak, (13. 14. sz.) mert ezeket Hunyadi János apjának életében adta ki, kit Woyk-nak nevez; Albert oklevele (15. sz.) Oláhnak nevezi; Bonfin Woyk Buti-nak nevezi, Heltay (11. sz. a valódi apának Zsigmondot, mostoha apának Voyk Buti-t mondja; Vencel Gusztáv (12. sz.) szerb meséje Magas István deszpotát mondja apjának, a szerb népnév Voyk „Istvánt" jelent. Legfontosabb Zsigmond nyilatkozata, ki Hunyadi János apjának Woykot, Szerbe fiát mondja. Albert (14. sz.) két Oláh Jánosról szól, a ki fia Vojk de Hunyadinak; azután (16. sz) ismét beszél mindkét Jánosról, a ki Oláh de Hunyad. Bonfin Buti és Heltay Buti neve azonos, csak hogy Bonfin Woyk-Butit említ. Mind a források tehát egyértelműleg Voykot mondják apának. Albertnál az Oláh szembetünőleg nem családnév, hanem az eredetet jelentő népnév. [Ezen oklevelek részletesen közöltetnek az értekezés szövegében a zárjel közt jelzett számok alatt.]

Heltay meséje szerint Zsigmond kedvese Vojkhoz ment férjhez, a szerb népdalok szerint István deszpota kedvese is valami Vojkhoz mehetett férjhez s igy szülte fiát Jánost. A két mese közt a szerb mese a valószinübb. Heltay oláh eredetről szóló meséje ellen szól: e szerint az oláh Vojk a hegyentuli vidékről Valahia Erdélybe menekült és ott feleségül vévén Zsigmond kedvesét visszatért honába s ott nem sokára meghalt — Zsigmond adománylevele magyar nemesnek és udvari vitéznek mondja; az oláh mese szerint a korán elhunyt Vojk özvegye, a gyermekkel és fivérével elhagyva honát Zsigmond udvarába jött — Zsigmond adománylevele pedig Hunyadvárát első sorban Vojknak, azután fiának Jánosnak adja, a miből következik, hogy Vojk akkor még élt; azonkivül Vojk fivérei is osztályosak a királyi donatióban, — ha János Zsigmond fia lett volna, kétség-

kivül az apjától csak ő kapta volna a donátiót; ha János Zsigmond fia lett volna, ő ennek elismerte volna s valami más név alatt nagygyá tette volna, mint tett Korvin Mátyás az ő törvénytelen fiával Korvin Jánossal. Ez azon időben épen nem volt ritkaság, de később sem az uralkodó családokban s nem is volt megszégyenitő a törvénytelen gyermekre, mert Korvin Jánosnak is a magyar főurak közt nagy pártja volt mint trónjelöltnek. Az oláh mese tehát tarthatatlan, mert okleveles adatok és egyéb körülmények is ellene szólnak.

Hunyadi János eredetének szerb meséje mellett szól: Magas István deszpota, Lázár cár fia, Zsigmond vazallusa volt egy ideig és a magyar sárkány rend lovagja s igy budai látogatása természetes; hogy a szép és csodált fiatal daliának ott viszonya keletkezett és ennek következményei voltak, ez lehetséges, hogy a megesett hölgy sietett máshoz férjhez menni, ez természetes; a szerb mese szerint a hölgy a gyermeket a kapott gyűrűvel apjához küldötte Szerbiába, hol felnőtt és a török elleni harcokban nagyon kitünt — evvel összhangzik az, hogy a magyar források oly mélységesen hallgatnak Hunyadi János gyermekkoráról és ifjúságáról és mellette szól a kortárs Chalkokondylas ki mondja, hogy elment a Triballok (szerbek) fejedelméhez (knez és ott sokáig időzött. A szerb mese szerint Magas István deszpota budai kedvese ikreket szült, egy fiut Jánost és egy leányt, ki férjhez menvén szülte a hős Szekulát (Székelyt) Hunyady János unokaöccsét. Az oklevelek szerint Hunyady János unokaöcsét igen szerette, mert jeles hős volt. Az ősrégi szerb hősdalok, melyek ma is változatlan alakban megvannak, a hős Szekulát mindig együtt énekelik meg Szibinyáni Jánkóval és mindig kiemelik, hogy unokaöccse volt; egy szerb hősdal mondja, hogy Szibinyáni Jánko növére Sztrahinja bán felesége lett és két fiuk született: Szekula bán és Mihály bán. Chalkokondylas is említi Hunyadi János egy unokaöccsét, a ki különben lehetett Hunyadi János fivérének, a másik Jánosnak a fia is — mert az oklevelek két Oláh János de Hunyad fivért említenek. A szerb mesének semmi oklevél nem mond ellent, és a történelmi értékü ősrégi szerb hősdalok határozottan mellette szólanak.

Hunyadi János anyja. Van adat arról, hogy görög nő volt, Erzsébetnek hivták és hogy a Paleolog császári család ivadéka — ez ugy lehetséges, ha apja a bolgár királyi családból való volt, mely összeházasodás

után sokszoros rokonsági viszonyban volt a görög császárokkal. Heltai véleménye szerint Hunyadi János anyja egy oláh bojárnak, Morzinainak, leánya volt.

Hunyadi János nagyatyja. Ezt Zsigmond király oklevele Szerbe néven nevezi. Ez szembetünőleg nem család név, hanem a népnek neve a melyből való volt — mint az Oláh név Albert okleveleiben. Az Anspachi levéltár egy oklevele mondja (Skitzen aus Ofen und Pest. 1845. 35-ik l.), hogy Vojk a Szerb családból való volt. Hogy a származást jelentő név igen gyakran használtatott a tulajdonképeni név mellett, erre igen sok példa volt, különösen ha az illető nem saját népe közt élt, igy a szerb hősdalokban az oláhok a köztük lakó Radoszávot „Szerb-Radoszávnak" nevezték, Heltaynál Hunyadi János apja Wojk-Buti; a szerbeknél a keresztnév mellé a megnevezésben rendszerint az apa nevét is emlitik. megtoldva a vics végzettel mely a leszármazást jelenti, mint a magyarban a „fi." Lehet hogy Heltay Buti-ja és Bonfin Bud-ja a szerb Budiszláv vagy Budimir népies röviditése a mely ma is szokásos a szerb népnél, pl. Budimir helyett Buda, Ljubomir helyett Ljuba. A magyar Heltay a „vics" helyett a magyar „y"-t használta (Buti), az olasz Bonfin pedig mindkettőt mellőzte (Bud).

Mindezekből kiderül, hogy Hunyadi János öregapja nevében a „Szerbe" a népet jelenti, honnét származott, ugy mint Albert okleveleiben a Hunyadiak neve mellett az „Oláh" elnevezés. Az adománylevelekből a család rokoni elágazásairól még az derül ki, hogy Hunyadi János öregapjának felesége első férjétől két fiut hozott a családba, Magast és Radult; továbbá hogy az öregapának volt még egy fivére, kinek fia szintén Radul volt, kik mind osztályosak voltak a hunyadi donatióban; azonkivül azután volt két nővére, Marina, ki férjhez ment Manzilla de Argyeláshoz Olahországban és egy másik nővére, ki Szekula felesége lett; végre hogy Jaroszláv fiai Daan, Vojk, Péter és János szintén osztályosak voltak a hunyadi birtokban.

Mely országban született Szibinyányi Jánk? Chalkokondylas mondja: „Hunyadi hazája Erdély egy kis városkája volt." Ranzani: „Erről a Korvina-szigetről eltávozott dédatyád (proavus) és lakóhelyül választott egy vidéket, melynek Erdély volt a neve." Mások azt mondják, hogy Magyarországon kivül a Hegyentúli vidéken született, igy Thuróczy: „Ezt a férfiut a királyság jövendő oltalmára a sors sok közül kiválasztotta és idegen részek-

ről a magyar királyság területére vezette, mert azt mondják, hogy Zsigmond király ezen vitéz szüleinek dicső jótékonysága által indittatva, ezt a vitézt a Hegyentúli vidékről saját országába hozta és Hunyadvárával és tartozékaival megajándékozta.“ Itt kissé homályos, vajjon a fiut vagy az atyját hozta-e be, vagy a fiut, de vele jött atyja is. Bonfin: „Némelyek mondják, hogy Zsigmond János atyja nevének dicsősége miatt ezt még mint ifjut a hegyentúli vidékről Erdélybe hozta és a hunyadi birtokokkal jól végzett dolgaiért megajándékozta.“ Másutt ismét: „Korvin János, Budi vlah fia, apja falujában született, melyet időnkben Korvinnak (Hollós) neveztek. Nemes vérétől felbátoritva és Erdély határán lévén, e tartományba jött.“ Bonfin tehát határozottan azt mondja, hogy Zsigmond épen magát Jánost hozta országába és neki az ő vitézségéért adományozta Hunyadot. Zsigmond adománylevelébül következik, hogy János apja 1409 előtt már nemes és a királyi udvar vitéze volt. János 1390 körül születhetett, igy Vojk 1390 előtt már lehetett Magyarországban. és igy az, a mit Chalkokondylas mond, elfogadható, de az is lehetséges, hogy Zsigmond Vojkot 1390 után hozta Magyarországba s akkor Thuróczy és Bonfin nézetei helytállók. Bonfin mondja, hogy Zsigmond magát Jánost hivta be a hegyentuli vidékről és épen neki adományozta Hunyadvárát — ez nincs összhangban Zsigmond adománylevelével, mely szerint azt apjának Vojknak adományozta és pedig ennek érdemeiért: Bonfin tehát erről nem volt kellően tájékozva, aztán meg ott is ellentmondásban van önmagával, hogy egy helyen azt mondja, hogy Zsigmond hozta Jánost Erdélybe, más helyen meg azt, hogy János nemes vérétől feltüzelve merészen átjött Erdélybe és ott a Csákyak, majd Ferenc csánádi, végre Dömötör zágrábi püspök szolgálatában állott s csak azután jutott Zsigmondhoz, kit Itáliába kisért. Ha a király hivta Erdélybe, nem kellett neki az átjövetelhez merészség és nem volt szükséges előbb három másnak szolgálatába állnia, mert közvetlenül a meghivó királyhoz mehetett volna. De mindamellett Bonfinnak abban igaza lehet, hogy János a hegyentuli vidéken született és Erdélybe Zsigmond hivására jött be.

Thuróczy kissé homályos szavait ugy lehet értelmezni, hogy Zsigmond az apát és a fiut hivta be és mindkettőjöknek adományozta Hunyad várát, de abban ez sincs összhangban Zsigmond adománylevelével, hogy ekkor tette a király mindkettőt országa lakósaivá, mert

az adománylevél nyiltan azt mondja, hogy János apja már előbb a királyi udvar vitéze volt. És mégis igaza lehet Thuróczynak abban, hogy János és apja a hegyentúli vidékről jött be a magyar korona területére, mert Thuróczy esetleg nem az 1409-iki donatióról beszél, hanem az előbbiről, mely az apát és fiut magyar nemesekké tette, ez 1390—1409 közt kelhetett. Ha bizni lehetne Lajos király 1378-iki adománylevelében, melyről Nalácz mondja, hogy tüzvészben elpusztult, akkor meg volna oldva a kérdés, hogy Hunyadi János itt született-e, de lehet, hogy Zsigmond adott ki Vojk számára 1409 előtt egy adománylevelet, melylyel őt nemessé tette, azonban ezen esetben feltünő, hogy ezt 1409-iki adománylevelében nem emliti, mert mindig szokásban volt az új adománylevélben (nova donatio) a régiről és az annak alapjául szolgáló érdemekről való megemlékezés. Lajos király adománylevelének dolgát még kétségesebbé teszi László királyé, ki azt mondja, hogy a család Zsigmond királytól kapta első, az utódokra is átszármazó, örökösödési joggal járó adománylevelét,

Hogy áll tehát ezen ügy? Ranzani mondja, hogy János dédapja (proavus) költözött Erdélybe, tehát János is Erdélyben született; Chalkokondylas határozottan mondja, hogy Erdélyben született; Thuróczy és Bonfin, hogy azt beszélik, hogy a hegyentúli vidéken született s azután jött át Erdélybe. Lehet, hogy a dolog igy van: János dédapja Erdélybe jött és itt letelepedett s igy őket Mátyás király korában, több mint száz év mulva, senki jövevényeknek nem tekintette s igy ennek ekkor hire nem kelhetett volna, — de Thuróczy és Bonfin határozottan mondják, hogy ennek hire volt az ő korukban, tehát ebben mint honi történetirók, igazuk is volt s igy a külföldi Ranzani véleménye mellőzendő. Ha János Erdélyben magyar nemes apától született, akkor a hely, hol született fia, ennek korában nem lehetett volna kétséges, hisz János Zsigmond és Albert korában és azután mint kormányzó oly hires, hogy születési helye, ha az a legkisebb falu is, nem maradhatott homályban, csak azon esetben, ha a születési helyet ő maga akarta homályban hagyni. Ha szülőhelye az országban volt, nem volt semmi oka, hogy azt homályba boritsa, sőt mint erdélyi vajdának érdekében állott volna az ő ottani születését köztudomásuvá tenni, és ha ő ott született volna, az még abban az esetben sem maradhatott volna titok, ha ő akarta volna is.

Ha Hunyadi János a hegyentúli videken született, akkor van ok arra, hogy születési helyét homályba bur-

kolja, mert akkor jövevénynek nézhették, mi hátrányos lehetett volna reá nézve, és az eltitkolás annál könnyebben sikerült, mert senki sem tudta, hogy hol született; ha a hegyentúli vidéken született, ott a görög keleti vallás volt az uralkodó s ha ő is ebben a vallásban született, ez egy okkal több, hogy a katholikus Magyarországban homályban óhajtotta hagyni születéshelyét, mert Erdélybe jövén, a katholikusokhoz csatlakozott. Chalkokondylas könnyen tarthatta erdélyi születésünek, mert János atyja, Zsigmondnak udvari vitéze 1409-ben, ezen év előtt pár évvel költözhetett Erdélybe, mikor 1390 körül született János fia 4—5 éves lehetett, s ezen alapon őt Chalkokondylas erdélyi születésünek is vélhette (ilyen eset az újabb időben is előfordult Petőfi születéshelyére nézve).

Mindent egybefoglalva, a születéshely kérdésére nézve Thuróczy és Bonfin nézetéhez kell csatlakoznunk, kik mint honi irók azt mondják, hogy Hunyadi János a hegyentúli vidékről jött Erdélybe. Még kérdés, mi indította őt arra, hogy Magyarországba jöjjön? Thuróczy és Bonfin egybehangzóan mondják, hogy Zsigmond János apja nevének dicső tetteitől indittatva hivta be az országba ezt a családot a hegyentúli vidékről és adományozta neki Hunyadvárát. Zsigmondnak 1394-ben volt dolga a törökkel Oláhországban, melyet szerencsésen végzett és 1396-ban ismét, hol Nikápolynál élete is nagy veszélyben forgott: lehet, hogy ekkor szerezte János apja és hozzátartozói azokat a nagy érdemeket Zsigmond körül, a melyek miatt behivta e családot az országba és megjutalmazta a hunyadvári donatióval.

Milyen nemzetből való volt Hunyadi János? Thuróczi szerint: „a hegyentúli nép egyik részéből való volt"; Aeneas Sylvius szerint: „születésére nézve dák, kiket oláhoknak hivtak"; Bonfin mondja: „oláh apától és görög anyától született"; Ranzani: „Mátyás király elődei kétségtelenül a régi rómaiaktól származnak"; Tubero: „Mátyás király apai ágon a getáktól származik, mely népet a dalmaták morlákoknak neveznek"; Heltai: „Hogy Zsigmondtól származik", tehát német volna; a szerb hősdalok meséje szerint Hunyadi János: szerb. Zsigmond király adománylevele szerint öregapja szerb; Zsigmond egyik iratában és Albert irataiban az van, hogy oláh. Hunyadi János kormányzó egyik iratában (21. sz.) és Mátyás királyéban (23. sz.) magukat a szerb Marnyavics uralkodó családdal mondják vérrokonnak; a Vencel Gusztáv által a „Wiener Jahrbücher"-ben közölt egyik

1447 iki oklevélben Hunyadi Jánosnak ez a címe: Magnificus de Zekel de Hunyad, gub. R. Hung. és Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János özvegyének siriratán is ez áll: Conjux Joh. Zeechel de Hunjad.

Ily elágazó kijelentések sorából legjobb érvek a mellett szólnak, hogy Hunyadi János bolgár eredetű. Mátyás király egy oklevelében, melyben a Marnavics család birtokjogait azoknak felmutatott régi okleveleik alapján megállapítja, a bolgár királyokról, Marnavics őseiről, azt mondja: „a regibus vero Bulgariae, atavis nostris.“ Ő családjuk eredetéről legjobban lehetett értesülve úgy atyjától, mint a felmutatott régi iratokból. Az, hogy ezt 1459 óta többé nem emeli ki, sem előbb nem tette, magyarázatát találja abban, hogy a bolgárok gör. kel. vallásuak, ő meg Magyarország apostoli katholikus királya és a pápa barátja — s így éppen nem volt érdekében magát a szakadárokkal valamelyes összeköttetésben levőnek hirdetni. Apja is egy a Marnavicsok érdekében (21. sz.) kiadott oklevelében magát velök vérrokonságban levőnek mondja, mit semmiesetre sem tett volna, ha ez nem lett volna tény. Ennek alapján a többi körülmény is megmagyarázható: Hunyadi János bolgár királyi vérből származott, öregapja a törökök előnyomulásakor családjával Bulgária bukása után az Erdélylyel határos Valahába költözött, honnét Zsigmond fiát, Vojkot és unokáját Erdélybe hivta be, a hol az idegenből jötteket szerbeknek nevezték, azaz Szerbe fiát, Vojkot.

Hunyadi Jánost és Szekulát (Székely), az ő unokaöcsét, az ősrégi szerb hősdalok mindig szerbeknek mondják, pedig ezekben nagyon sokat szerepelnek, — a számtalan róluk szóló szerb népdalok közül csak egyetlen egyszer nevezik így: „Magyar-Jankó Erdély vidékéről“ (Vuk gyüjteménye, 485 l.). Hogy hogyan került a szerb népdalokba, azt megmagyarázza Chalkokondylas, a ki mondja, hogy Hunyadi János, Szibinyáni Jánkó, mint fiatal ember a szerb deszpotánál sokáig volt és sokat harcolt a szerbekkel a török ellen; hogy Erdélyből sietett át a törökkel keservesen küzködő szerb vérrokonai segitségére, ez megmagyarázza azt az elnevezést: Magyar-Jankó Erdély vidékéről.

Galeotti Martius Mátyás királyról irt művének IV-ik fejezetében azt mondja: „optime scit Bulgaricam linguam, in qua Turci sua scribunt diplomata et bene tenet, parum namque a Slavina distat; quae cum latissime patet, maximam habet varietatem. Cujus rex Mathias non est igna-

rus, unde factum est ut cum Bohemis, Polonis, Ruthenis, Dalmatis, Bulgaris, Curetibus, Servianis, Brencis, Roxolanis, aliisque permultis sine interprete loquatur. Sclavina enim lingua omnium harum mater esse cognoscitur. Germanorum autem sermonem, puer adhuc et in carceribus didicit. Solus enim rex Mathias in tanto hominum coetu (in aula regia) linguam tenebat Sclavinam." A német nyelvről megmondja honnan tanulta, de a bolgárról nem, azt senki sem beszélte az ő környezetében, — ezt csak családi körében, mely bolgár eredetü, tanulhatta meg. Apjáról azt mondja Chalkokondylas, hogy mint ifjú sokáig volt a triballok knézénél és sokat harcolt vele a török ellen; a görög történetirók triballoknak nevezték a szerbeket és az emlitett knez csak Lázár szerb fejedelem fia, Magas István (Stevan Visoki) lehetett.

Hogy vlah vagy oláh volt Hunyadi János, azt csak egy-egy oklevél mondja, de ezzel szemben áll a Szerbe elnevezés, a bolgár-szerb eredet mellett szól a vérrokonok egész sorozatának felsorolása. Vlahnak talán azért mondják, hogy vlah területen született és oláhul jól beszélt. Tubero getának és pedig morláknak nevezi — ezek dalmáciai gör. kel. vallásu szerbek. A székely elnevezés a birtoktól származhatott: Zeechel de Hunyad. Mindenesetre feltünő, hogy sem Hunyadi János, sem fia Mátyás király soha sem emlitették születési helyét a dicső kormányzónak — ennek fontos oka lehetett, mint fentebb emlitettük, valószinüleg a gör. kel. vallás, melyhez eredetileg tartozhatott.

391. **Mátyás király adománylevele Marnavics Tomkónak.** (1847. 77. k. 62—65. l.) Az oklevél Budán 1464-ben kelt s ebben Mátyás király Marnavics Tomkónak és fiának Jurkadinnak Kamengrad várát és birtokát Horvátország és Bosznia határán adományozza. Az oklevél szerb forditása Kerecselich latin eredetije szerint közöltetik. (Notit. Praelim). [Ezen oklevél Marnavics Tomkó hamisitványa.]

392. **Kálmán ruthén király és egész Szlavonia hercegének adománylevele Drágánnak és fiának Draganicsnak.** (1847. 77 k. 66—67 l.) Kálmán Drágánnak és fiának, roichai alattvalóinak, adományozza a konzkai földeket Roicha megyében. Az oklevél 1232-ben kelt, számos főur aláirásával van ellátva, [a főurak is oklevelet nem irtak alá e korban!] kiállitotta Farkas mester udvari kancellár és egri prépost; függő pecsétje tojás alaku és elmosódott. Az oklevél szerb forditása Kercselich (Notitae

Praelim. 497. l.) latin szövege szerint közöltetik. Kercselich az oklevelet a Vojkffi grófi család levéltárában levő eredetiből másolta [az egész oklevél legujabban közölve Smičiklas Cod. dil. Croatiae etc. III. 369.]

393. **Régi szerb egyházi kéziratos könyvek ismertetése.** (1847. 77. k. 150—152. l.)

394. **Régi szerb jogi kéziratos könyvek ismertetése.** (1847. 77 k. 152—153 l.) Ezek: Vlasztar Máté egyházjogi könyve 1478 előtti időből. A cetinjei érseki zárda könyvtárában. Vlasztar Máté törvénykönyvét másolták 1579-ben a szegedi és bácsi metropolita költségén a cerii sz. Petka zárdában (ma Petkovica Szerbiában). A metropolita neve nem említtetik, a kézirat a karlócai érseki könyvtárban van. — Vlasztar Máté egyházjogi könyve más kánonjogi könyvekkel a besenovoi zárdában 1581-ből. — Ugyanannak XVI-ik századbeli másolatai a krusedoli zárdában és a karlócai érseki könyvtárban. A görög egyház kanonjogi törvénykönyve a XVI-ik század végéről a becsei parochián, ez is Vlasztar műve.

395. **Régi szerb történelmi kéziratok ismertetése.** (1847. 77. k. 153—154. l.) Ezek: Jelentés sz. Lukács evangelista ereklyéinek átviteléről Szendrő várába (Szmederevo Brankovics György knez idejében. A kézirat a XV-ik század közepéről van és a vrdniki zárdában őriztetik. Eleje hiányzik, a nedvesség sok lapot megrontott; van rajta egy 1512-ből való későbbi aláirás is: Mihály házfőnök neve. — Aranyszáju sz. János életrajza irta 1593-ban György alexandriai érsek — megvan a krusedoli zárdában. — Sz. Nagy Vazul élete, irta tanitványa Gergely szerzetes, a pótlások a XVI-ik század végéről vannak, megvan a karlócai érseki könyvtárban. — Szentek élete Vitae patrum, Otečnik a XVI-ik századból a remetei zárdában. — Szentek élete a XV-ik század elejéről a vrdniki zárdában. — Maxim szerzetes „Szentek élete“ cimü kézirata 1540-ből Krusedolban.

396. **Alsó és Felső Szlavon Bánság.** (1847. 77. k. 154. l.) A felső Szlavon bánság a Drávától a Száváig terjedt, ennek nyomát találni Ivanics mellett Marchában. Alsó Szlavon bánság nyomai világosabbak: kiterjedt a Szávától Dubicza vidékéig a Száva, Verbász és Una közt. Imre magyar király István goricai zsupánnak Vodica birtokát ajándékozta alsó Szlavoniában, adománylevelében igy irja körül alsó Szlavoniát: ez fekszik a horvát részeken Zára és Dubica közt Podgorje és Gorica mellett és terjed Karantániáig.

397. **Magyarország déli határa a Száva a XII.-ik században.** (1847. 77 k. 155 l.) Bongars (Lect. Antiq. III. k. 11. rész 506 l.) leirván Barbarossa Frigyes kereszteshadának magyarországi útját, mondja: Elérkezvén a Dráváig (Thravum) és látva, hogy azon nem lehet átgázolni, nagy kinnal hajókon keltek át rajta. Innét minden jóban bővelkedő vidéken áthaladva Szent György falvát és Villa Frankát Syrmumban, mely valaha hires város volt, ma rom, és elértünk a Száváig. Midőn embereink ezen folyón átkeltek, akkor már a görög királyság határán voltak Bolgáriában, és Belgrádnál megállapodtak. [Villa Franca vagy Frankovilla a későbbi Nagyolasz, ma Mangjelosz, mi az előbbinek eltorzitott alakja.]

398. **A pécsi és kalocsai egyházmegye tartozékai 1332-ben.** (1847. 77 k. 155—156 l.) A vatikáni gyüjtemény tizedik kötetében az 1332-ik évhez a pécsi egyházmegyéhez ezek is tartoztak: 1. A valkói főesperességben: de Wolkovár (Vukovár), de Liszko (Lieskovo), de Német (Niemce). 2. Az asznagyi főesperesség: ebben Ezek (Eszék), Radván (Raduvan), Magna Villa (Nagyfalu), Valpo, Nempci (Németi). 3. A pozsegai főesperesség, ebben: Posago (Pozsega), Posogavar (Pozsegavár), Rudina (Rudin). 4. A marchiai főesperesség, ebben: Franca Villa (Nagyolaszi, ma Mangjelos), Morod vagy Marchia (ma Morovics), Wylak (Illok). — Az egész terület Marchiától egész a Száváig a szerémi főesperesség volt, mely a kalocsai egyházmegyéhez tartozott. Bandsforról (Bánmonostora) az mondatik, mely a Duna tulsó partján, Szerémmegyében van, hogy az (1309-ben) Grécia határán van. [A pécsi és kalocsai egyházmegyék délvidéki tartozékai 1332-ben, helyesebben megjelentek a Monumenta Vatikana 10-ik kötetében; leghelyesebben magyarázta Csánki Dezső Körösmegyéjében (Akad. Értek. Bpest 1893); szerinte (90 l.) nem eszéki, hanem asznagyi főesperesség volt.]

399. **Az igetövek bővitéséről a szerb nyelvben.** (1847. 78 k. 36—71 l., 79 k. 1—30 l., 80 k. 1—28 l.)

400. **A szerbek jogai a Trebcha folyó melletti Gradische községben.** (1847. 78 k. 72—76 l.) Mikulich Sándor Ignácz zágrábi püspök e tárgyban 1688-ban kelt latin iratának szerb forditása Kercselich okmányközlése alapján.

401. **Régi szerb történelmi kéziratok ismertetése.** (1847. 78 k. 153—155 l.) A kéziratok legnagyobb része egyházi könyvek, szentek élete, panegyrikus egyházi

beszédek a szentekről. Történelmi tárgyuak: 1. Lazarevics István knéz életrajza Konstantin Philosophustól, a XV. sz. közepéről, ezt a kéziratot ismerte és történelmi művében felhasználta Ráics János. 2. Brankovics György „A szerbek története", töredék, 53. sz. a. megvan a karlócai érseki könyvtárban. 3 Brankovics György „A szerbek története", másolta 1742—1748-ban Konstantin pesti adminisztrátor, utóbb sztudenicai zárdafőnök IV. Arzen patriarcha, Nenadovics Pál károlyvárosi püspök és Georgievics eszéki püspök parancsára. A kézirat két kötetes (341 és 598 folio lap) és meg van a karlócai érseki könyvtárban.

402. **Petancsics Felix jelentése II. Ulászló magyar és cseh királynak azon utakról, melyeken lehet Törökországot megtámadni.** (1847. 79 k. 31—45 l.) Művének cime: De itineribus in Turciam libellus, Felice Petancio, cancellaro Segniae Más irók Felix Ragusinusnak nevezik. Műve sok kiadást ért. Lásd róla: Margalits: Horvát repertorium. I 511 l. II. 485–509 l.

403. **Dr. Szubbotics János: Lázár szerb knez adománylevele a ravanicai zárdának.** (1847 79. 46—63 l.) Az adománylevél 1381-ben kelt, itt egész szövege bőséges magyarázatokkal közöltetik.

404. **Töredék János szerb deszpota adománylevéléből a krusedoli zárda javára.** (1847. 79 k. 147—148 l.) Ezen oklevél töredéke megvan a krusedoli zárda könyvtárában. A zárdát 1845-ben rablók kirabolták s ezen alkalommal magukkal vitték ezt az adománylevelet is, de látva, hogy ez rájuk nézve értéktelen, a közeli patakba dobták s igy nagy része ott elázott és olvashatlanná lett. A megmaradt töredéken meg van az alapitó neve, az adományozott falvak, a zárda neve nem olvasható el rajta, de az adományozott falvakról itélve, az Krusedol volt.

405. **Milyen volt a legrégibb időkben a szláv népeknél az ország kormányzásának alakja?** (1848. 80 k. 1—49 l.) Marciejovski Sándor lengyel művéből forditás.

406. **Boroczki Benjámin: A montenegróiak és szomszédaik.** (1848. 80 k. 51—62 l.) A montenegrói és török határon folyó guerilla harcok leirása; a 10—100 emberből álló portyázó csapatokat csetáknak nevezik; az egyik határból a másikra elmenekülő uszkokok helyzete és viszonyai, a vérbosszu stb. ismertetése.

407. **Csernovics Arzén ipeki metropolita levele a ravanicai zárdához.** (1848. 80 k. 63—67 l.)

Ebben elősorolja azon birtokokat, melyeket Lázár szerb kniz a ravanicai zárdának adományozott és ajánlja azok megőrzését. Az eredeti oklevél a vrdniki zárdában, a Szerémségben, van, erről közli dr. Szubbotics János.

408. **Csernovics Arzen szerb patriarcha levele Monaszterli János vezérhez.** (1848. 80 k. 68 l.) Ebben értesiti, hogy a szerbekkel utnak indult, de a jégzajlás akadályozza az átkelésben.

409. **Szerb népjátékok.** (1848. 80 k. 69—74 l.) Sztefánovics György leirja a banka, lapda és csigra játékokat, ahogy azok a szerb népnél divnak.

410. **Papanek György: De regno, regibusque Slavorum, atque cum prisci civilis et ecclesiastici, tum hujus aevi statu gentis Slavae. 1780.** (1848. 80 k 145—146 l.) Az iró pécsegyházmegyei pap, olaszii plébános. A szlávok régi történetét Assemani, illetőleg Abulfeda arab és Kondemir vagy Mirkond perzsa irók művei alapján irja meg, ez utóbbi 1470 körül élt. Szerintök a szlávok Noe fiának, Jafetnek ivadékai és nevök nem a „szlava“ szótól, hanem az arab szeklaba, szklaba, Szlaba, Szlava szótól ered. Ez volt ősüknek és vezéröknek neve s róla nevezték el a szláv népet is. Az iró erősen tiltakozik az ellen, hogy a szláv nép neve a szkláv, Sclavus szótol származtassék, mert a szlávok nem voltak rabszolgák.

411. **Vitkovics Mihály költői levele.** (1848. 80 k. 147—148 l.) A szerb költeményt 1819-ben irta barátjának, Mihájlovics Lázár aradi városbirónak s elmondja, mi az oka, hogy már kevés költeményt ir.

412. **Obrenovics Milos szerb fejedelem levele a szerb Matica egy tagjához.** 1848. 80 k. 153—156 l.) A levél 1847 dec. 29-én Bécsben kelt és szól a szerb nyelv és irodalom ápolásáról, ő is melegen pártolja Karadzsics-Sztefánovics Vuk nyelvészeti és irodalmi törekvéseit.

413. **A szláv tisztviselőkről a XIII.-ik század előtti időben.** (1850 81 k. 1—21 l.) Maciejowski lengyel műve után. A királyság előtti időben az összes méltóságok és hivatalviselők állásai választás utján lettek betöltve, később a király vagy fejedelem választotta őket. A vojvoda (hadvezér) a legrégibb méltóság, teendőit az elnevezés mutatja. E méltóság megmaradt a királyság idejében is, csakhogy akkor mint a király helyettese, tágabb hatáskört nyert és a katonai dolgokon kivül polgári hatásköre is volt, főkép birói, neve az oklevelek alá-

irásában Lengyelországban már 1205-ben: palatinus et exercituum dux; itt 1250-ben a magnus judex Poloniae nevét is viselte. Nagy Kázmér idejében, mint az ő statutumából kiderül, csak birói hatásköre volt, de szorosan megkülönböztetve a castellánok hatásköri illetékességétől. Midőn Lengyelország több önálló fejedelemségre oszlott, mindegyiknek saját vojvodája, palatinusa volt, volt lengyel, sziléziai, pomerániai és elbai. Ez a méltóság meg volt Csehországban is, Kozma 1110-ben említi a prágai comes palatinust; a vojvoda elnevezés meg van a königsbergi kéziratban is (42 l.) Az oroszoknál és szerbeknél a vojvoda hadvezér volt, később az orosz nagyfejedelmek vojvodái nem csak katonai, hanem polgári, főkép főbirói hatáskörrel birtak. A Kárpátokon tuli szlávoknak, főkép a horvátoknak, mikor még ott laktak, szintén voltak vojvodáik, kik a straroszténak (Starosta weselny) segédei voltak. Magyarországban a vajda nagyhatalmu úr, a főurak elseje volt; ő őrizte a királyi pecsétet.

Kastellán, várkapitány, katonai és birói hatáskörrel, ilyenek csak a Kárpátokon innen lakó katholikus szlávoknál, az Elba melléki és pomerániai szlávoknál voltak. Nagy Kázmér statutuma a város fejét városi főurnak (panowie w grodztwach) nevezi. A latin évkönyvek comes néven nevezik. Ő volt a judex castri és praefectus castri előljárója, ki segéde volt. A kasztellánt Csehországban praefectusnak hivták. A királyok gyakran a kasztellán juridikai hatasköre alul egyeseket különös kegyelemből kivettek.

Sztaroszta. A Kárpátokon túl lakó szlávok régi időben a „legöregebbek“ hatalma alatt állottak, a sztarosztai intézmény Csehországban és Oroszországban is meg volt. Ezek hatalma később átszállt a királyi helytartókra és mig a király vagy fejedelem mint legfőbb biró szerepelt, ezek a helytartók capitanei judices inferiores lettek. Boguhval őket „capitaneus et dux exercituum“-nak nevezi, miből következik, hogy nemcsak katonai, hanem polgári hatáskörük is volt. Ez a hivatal Lengyelországban csak a cseh uralom idejében jelentkezik, kik azt ott meghonosították. Vencel egy 1295-ben kelt oklevele említi a sztarosztát; mikor Lengyelországban vége szakadt a cseh uralomnak, a sztarosztai főhivatal megmaradt Nagy-Lengyelországban, mig Kis-Lengyelországban, hol a királyok székhelye volt, nincsen, mert nem volt reá szükség. Némelyek tévesen vélik, hogy a sztaroszta és kasztellán ugyanegy, mert az előbbinek hatásköre egy egész tartományra vagy kerü-

letre terjedt ki, mig az utóbbié csak egy várra és területére. Morvaországban és Sziléziában is voltak sztaroszták, mi az oklevelek aláírásaiból derül ki. Hogy Szerbiában is meg volt a sztarosztai méltóság, kiderül Hunyadi János és Mátyás királynak a Marnavicsoknak adott adományleveleiből is, hol őket Szerbia sztarosztáinak mondják.

Bán és Zsupán. Mindkettő ősrégi eredetű szláv méltóság. Ez a méltóság a Kárpátokon túli horvátoktól átszármazott az Elba vidéki szlávokhoz is, és itt különösen a zsupáni méltóság igen sokáig meg volt. Dusán szerb cár törvénykönyve nem említ bánt és zsupánt, hanem a görögöktől átvett logotet és primicerius méltóságot. A kereszténység felvételével megváltozott az Elba vidéki szlávok országos szervezete és megszünt a báni és zsupáni méltóság, de ezek emléke azontul is sokáig élt a nép emlékezetében. A horvátoknál és az Elba melléki szlávoknál a báni és zsupáni méltóság pótolta a vojvodai, kasztelláni és sztaroszti méltóságot. Csehországban, Lausitzban, Lengyelországban és Sziléziában nincs nyoma a bánoknak és zsupánoknak. A bán magasabb méltóság volt a zsupánnál, ez annak alá volt rendelve. A latin évkönyvek a bánt duxnak és a zsupánt comesnek nevezik, ez utóbbiakat curialis comes és curiae judexnek mondják. A királyi udvarokban utóbb udvari méltóságok lettek. A dalmáciai és horvát oklevelekben a következők szerepelnek: Zupanus palatii, zupanus cavallarius (marschall), zupanus pincernarius, zupanus comitissae (camerarius reginae), — de a bán megtartotta méltóságát a XIII.-ik századon túl is, pl. banus totius Sclavonae. A Kárpátokon túli vidéken idővel a bánok a nagyzsupán vagy főzsupán cimét használták, jelezvén, hogy a zsupánok nekik alá vannak rendelve.

Konst. Porphyr mondja, hogy a régi horvátoknál a kormányzást 12 legöregebb (sztaroszta) végezte; Boguhval ugyanezt mondja a régi lehitákról és Gallus szerint I. Boleszláv államtanácsa is 12 tanácsnokból állott, de téves azt hinni, hogy Lengyelország 12 részre volt felosztva és minden rész kormánya egy-egy tanácsos vagy helynök kezében lett volna, mert ilyent Gallus szerint I. Boleszláv egy-egy várba vagy városba nevezett ki (singulis civitatibus vel castellis deputabat). Itt ezek a legöregebbek az ősrégi szokásjog szerint kormányoztak, mi érvényben volt Lengyelországban, Csehországban és Oroszországban. Ezeket a krónikák comites consiliarii-nak nevezik, Nagy Kázmér statutuma őket a földek urainak

(panowie Ziew) mondja és nagyobb volt a tekintélyök és hatalmuk, mint az udvari méltóságoké.

Pomeraniában az országos tisztviselők a következők voltak: palatinus, castellanus, tribunus, camerarius, succamerarius. Ezek voltak az urak Lengyelországban, Sleziában, Csehországban és az Elba vidéki szlávoknál is. A komornik (camerarius régebben udvari hivatalnok volt, de Kázmér statutuma már a külső közigazgatási hivatalnokok közé sorolja. Ennek hivatala még jelentékenyebb volt a Kárpátok vidékén, Morvaországban és Csehországban, kiderül ez Lajos király egy adománylevéléből, melyet a lengyel nemesség javára kiadott. (Palatinatus, Castellanatus, judicia et succamerariatus officia, et his similia, quae usque ad vitam conservari consueverunt). A cseh és morva okleveleken ezen aláírások olvashatók: summus camerarius, magnus camerarius, camerarius; a dalmát és horvát okleveleken: Zupanus camerarius és camerarius secundus.

A tribunus (vojszki) ez a tisztség divott Lengyelországban, Pomeraniában, Sleziában és a Kárpátok vidékén, hivatása katonai és polgári volt.

Az udvari hivatalnokok a régi évkönyvek szerint a következők: pristaldi, officiales, curiales. Sleziában, Pomeraniában és Csehországban ezeket találjuk: magister camerae, submareschalcus, camerarius reginae, burggravius, secretarius, landgravius, magister curiae, major procurator in beneficio, comes beneficium habens, vicethesaurarius, dapifer, subdapifer, pincerna, subpincerna, subagaso, vexillifer, venator, summus venator, gladifer és mások.

414. **Jaroszláv vagy a kereszténység nagy harca a tatárokkal.** (1850. 81 k. 22—32 l. A königsbergi kéziratban van egy hősdal 1241-ből, ez a költőileg értekes népdal elmondja Sternberg Jaroszláv harcát a tatárokkal Olmütz mellett, ki a tatárokat legyőzte és igy tőlük megszabaditotta Morvaországot. (Szerbre forditotta Zlatojevics Szlávkó, horvátra Trnski Iván.) [A hősdal hitelessége kétes; valószinüleg későbbi gyártmány.]

415. **Dr. Szubbotics János: Gyászbeszéd Suplikác István szerb vajda temetése alkalmából 1848 dec. 20-án Krusedolban.** (1850. 81 k. 74—79 l.) [Suplikác István, de Vitéz, szerb vajda, szül. Petrinján a horvát határőrvidéken 1790-ben, hol apja osztrák törzstiszt volt. 1810-ben mint főhadnagy francia hadi szolgálatba lépett, midőn Napoleon Illyriát megalapitotta, és az

orosz hadjáratban vitézségével annyira kitüntette magát, hogy kapitányi rangot és a becsületrend keresztjét nyerte. 1814-ben belépett az osztrák hadseregbe; 1842-ben ezredes lett és 1847 1848-ban Olaszországban táborozott. A szerb nemzetgyülés 1848 május 13-án Karlócán őt választotta szerb vajdává, de az osztrák reactio, mely a magyarok ellen ugyan a szerbséget fel akarta használni, de nemzeti törekvéseiket az összbirodalomra való tekintetből komolyan nem akarta megvalósitani, egész 1848 szeptember végéig halogatta Olaszországból való távozási engedélyének megadását. Suplikác 1848 október első napjaiban érkezett Dél-Magyarországba és a szerb sereg élére állott, szereplésében nemcsak szerb vajdának, hanem osztrák tábornoknak is vallva magát. A vajdaságban I. Ferenc József 1848 dec. 15-én kelt okmányában erősitette meg; dec. 27-én érkezett Karlócára a kinevezés és Suplikác ugyanezen napon fuladozási tünetek közt hirtelen meghalt. — Minthogy akkor az osztrák politikában az összmonarhia eszméje lépett előtérbe, a szerb vajdai méltóságot többé nem töltötték be. — Suplikácot a krusedoli zárdában temették el, hol Szubbotics János dr dec. 20-án (ó-naptár szerint) mondott felette gyászbeszédet].

Dr Szubbotics a gyászbeszédben párhuzamot von Brankovics György, az utolsó szerb deszpota és Suplikác közt, a ki a szerbek első vajdája volt. Brankovics halála és Suplikác vajdává való kinevezése közt (1711—1848) több mint száz év telt el; az több mint 20 éven át csak árnyéka volt a szerb deszpotának, ez fegyveres kézzel küzdött a szerb nép jogaiért, mert a lefolyt száz év a szerbekre nézve az elnyomatás korszaka volt és most uj nap fénye derült fel nekik. Suplikác és a szerb nép sorsa azonban mégis gyászosra fordult, mert a mely napon a felség leirata, hogy szerb vajdává való megválasztását megerősiti, leérkezett, ő örökre lehunyta szemeit. A lefolyt száz év alatt babiloni siralom volt a szerb nép sorsa, mert egyik jogát a másik után elvesztette, fejünk fölé fekete sürü sötétség borult, melyből egy szörnyü sárkány meresztette reánk torkát, hogy egészen elnyeljen. Az alkotmány vesztünkre tört; Krisztus egyháza, a szereteté, de ez ketté szakitott bennünket; az alkotmány ahelyett hogy szabaddá tett volna, rabokká tett; más nemzetek királyuknak szolgálnak, mi arra voltunk kárhoztatva, hogy idegen nép szolgái legyünk; mi másnak dolgoztunk, mások szabadságáért öntöttük vérünket;

vérünk patakként folyt oly országért, melyet nem volt szabad hazánknak mondani. De a nemzetek jó és balszerencséje egyaránt munkálja az emberiség haladását; télen midőn minden kiholtnak látszik készül a tavasz uj élete. Mi elnyomatásunkban is az uj kor csiráit hordtuk magunkban: az arisztokracia hanyatlik minden nemzetnél, nekünk nincs is arisztokraciánk; a demokracia a felvilágosodott nemzetek bálványa, nálunk ez a legteljesebben régtől fogva megvan; a nemzet szabadsága és egyenlősége oly világ, mely épen a mi kertünkben kelt ki és pedig előbb mintsem a prágai szláv kongresszus a szabadság és egyenlőség eszméit hirdette volna, nálunk szerbeknél az már régen megvolt és a mi kiáltványaink is azokat már előbb kihirdették. Választott vajdánk is a nép fia volt.

A százados elnyomatás után felvirradt a mi ujjászületésünk napja, a gondviselés is pártunkon van. A katonai határőrvidék intézménye nem volt inyére azon politikai rendszernek, mely nemzetünket rabbá akarta tenni, de a Gondviselés azt megőrizte számunkra a mai napig, hogy benne támasza legyen szabadságunkért való küzdelmünknek. A határőrség katonái, kevés kivétellel szerbek, küzdöttek más népek dicsőségéért, megmentették Ausztriát a török pusztításoktól — küzdelmeikben hasonlók voltak a római és spartai hősökhöz. A Gondviselés abban is megsegített, hogy Szerbia oly időben küzdötte ki szabadságát a töröktől, hogy nekünk mostani küzdelmünkben segitő kezet nyujthatott. A mi uralkodó császári családunk egy nagy férfia mondta: a szerbeknek nagy jövője van, őket a Gondviselés nagy jövő felé vezeti.

A nemzet nagy fiai mindig annak jellemét tüntetik fel. A mi dicső vajdánk is, ugy mint népünk, más nemzetnek szolgált hiven, kitünően, csendben; ő ugy mint népünk sok érdemet szerzett és hallgatott, másoknak több dicsősége volt, neki több érdeme, ugy mint népünknek. Önállók lettünk, ő lett vajdánk. Tőle tanuljunk, most a munka ideje van, nem a parádéé. Áldozzuk fel magunkat népünkért, nem a népet magunkért; az az igazi jóbarát ki nekünk az igazat mondja, nem a ki hizeleg; az az igazi hazafi, a ki javit, nem a ki ront, ki a népért él és nem a maga hatalmát és uraságát keresi. Ő eljött népéhez a legnagyobb veszély perceiben, azonnal a harcba indult, nem volt ideje hogy magát népének bemutassa, hogy az alakját szivébe zárja és ünnepelje —

de az apák el fogják mondani fiaiknak a te hazaszereteted és emléked élni fog nemzeted utódainak szivében. Ez a templom eddig azért volt hirneves, mert benne az utolsó szerb deszpota nyugszik, most még dicsőbb lesz, mert benne a szerbek első vajdája alussza örök álmát!

416. **Szubbotics János: Előterjesztés báró Doblhof ministernek 1848 julius 11-én a szerb ügyekről.** (1850. 81 k. 80—89 l.)

[A Karlócán 1848 május 13-án tartott szerb nemzetgyülés határozatából egy nagy küldöttség jelent meg Insbrukban 1848 julius 11-én, hogy V. Ferdinándnak átnyujtson egy memorandumot, mely a szerb sérelmeket és kivánságokat tartalmazta. A király a küldöttséget nem fogadta, mire a küldöttség egy része Bécsbe ment, hogy bizonyos iratokat átadjon János főhercegnek és ügyöket szóval előterjessze a belügyministernek, de a küldöttség nem várhatta be Bécsben, hogy szándékát megvalósitsa, hazautazott és a dolog elintézését a Bécsben maradt dr. Szubbotics Jánosra és Ivacskovics P. krusedoli zárdafőnökre bizta. Szubbotics a belügyministernek szóbeli előterjesztést tett a szerb sérelmekről és kivánságokról.]

I. Leopold császár a szerbeket mint nemzetet hivta be ősi hazájából Magyarországba, megigérte nekik, hogy nemzetnek fogják tekinteni, biztositotta vallás szabadságukat, hogy egyházi fejöket és vajdájukat szabadon választhatják, saját kormányzásuk alatt élhetnek, birtokot szerezhetnek és ennek fejében az uralkodó házért a török ellen harcolni kötelesek. Ezt ők meg is tették. Mikor 5000 horvát és 3000 magyar harcolt a török ellen, ők 10.000 harcost állitottak, saját költségökön minden zsold nélkül harcoltak és beérték az ellenségtől elvett zsákmánnyal. Ők a császár más háboruiban is hüségesen részt vettek és mindig több harcost állitottak mint más népek, maig is hüségesen szolgálnak a császárnak. A határőrség, mely kevés kivétellel szerb, 35.000 embert küldött Itáliába, mig a többi osztrák tartományok 60.000-et és a magyarok saját vérökből csak 5000-et, pedig a határőrvidék a birodalomnak csak egy harmincötöd része.

A nekik biztositott jogokból a maguk egészében egy sincs meg; némely jogukhoz soha sem juthattak, más jogukat pedig ugy megcsonkitották, hogy annak csak árnyéka maradt meg. Csak kétszer engedték meg, hogy patriarchánk legyen; csak háromszor volt vajdánk vagy vicevajdánk; az illyr udvari deputatiót megszünte-

ték igérve, hogy a magyar helytartótanács mellett szerb referenseket fognak alkalmazni, de ezt az igéretet nem teljesitették; 1791-ben tudtunk nélkül és akaratunk ellenére, kiváltságaink helyett, a magyar polgárjogot adták nekünk; minden erővel azon voltak, hogy a vallási unióra kényszeritsenek — szóval mindabból a mit nekünk igértek, oly keveset kaptunk, hogy kevesebb már nem is lehet. Bejövetelünk után csak 100 évvel tettek meg magyar honpolgárokká, de a császári iratok az illyr vagyis szerb nemzetet mindig nemzetnek nevezték, a mi kongresszusunk mindig szerb nemzeti kongresszusnak ismertetett el, alapjaink, iskoláink nemzetiek voltak, a határőrvidék, mint külön tartomány közvetlenül osztrák igazgatás alatt állott mai napig, de ezt is tudtunk nélkül és akaratunk ellenére meg akarják változtani, mi nemzetünk létalapjait tönkre tenné.

II. Ki vagyunk téve önállóságunk és nemzeti létünk megsemmisitésének, mert: 1. A magyarok más nemzetnek semmi történelmi jogát nem akarják elismerni, noha ők minden követelésüket történelmi jogaikra alapitják; tőlünk feltétlen csatlakozást követelnek, minek vége az lenne, hogy a magyarságba olvasztva eltünnénk. 2. Minden adónk magyar érdekeknek szolgál; itt a nemzetiségeknek vagy magyarokká kell lenniök, vagy ugy élni mint a XIX. század helótáinak. Nekünk szerbeknek sem az egyikhez sem a másikhoz nincs kedvünk, azért készek vagyunk fegyverrel magunknak méltó állami életet kiküzdeni vagy fegyverrel a kézben elpusztulni. — 3. A magyarok elhatározták a nemzetiségek megmagyarositását, nyelvöket már elemi iskoláinkba is bevezették és azt templomainkba is be akarják vezetni, erre céloz a pozsonyi alispán javaslata az országgyülésen, hogy a szerb egyházi könyveket magyar nyelvre kell leforditani. — 4. Az osztrák alkotmány (melyet V. Ferdinánd 1848-ban kiadott) minden nemzetiséget egyenlőnek jelent ki és a magyar ministerium előttem kijelentette, hogy Magyarországban semmi más nemzetet nem ismerhet el, mint a magyart. — 5. A magyarok a vármegyékben tanácskozási nyelvül csak a magyar nyelvet engedik meg s igy a tiszta szláv vagy oláh megyék tagjai megfosztatnak szólási joguktól és hallgatni kénytelenek.

Ebből kiderül mily szerencsétlen a szerbek azon része, mely még magyar kézen van, de szerencsére nagy részök már tényleg felszabadult a magyarok hatalma alul. Szükséges hogy a magyar kormányzási rendszernek

még néhány jellemző vonását kiemeljük, hogy kiderüljön milyen itt a nemzetiségek helyzete:

1. Noha a magyarok nemzetiségök megőrzését szent kötelességnek tartják és terjesztésére emisszariusokat küldenek szét; ha egy szerb mer beszélni nemzetiségéről, rögtönitélő bíróság elé állitják. — 2. A gyülekezési és egyesülési jogot ők napról-napra gyakorolják; ha szerbek jönnek össze, ez zavargás és rögtönitélő bíróság elé kerülnek. — 3. Leveleink titkát sértik. — 5. A nem magyaroktól mindenféle ürügygyel pénzt szednek, ifjaikat besorozzák és e kettővel a nemzetiségek elnyomására élnek. — 6. A személyes biztonság és szabadság semmivel sem nagyobb Magyarországban, mint Törökországban; börtönbe kerül, ki a karlócai metropolita kiáltványát olvassa, noha az a pesti ujságokban is megjelent. — 7. Országgyülésükön példátlan terrorizmussal hallgatásra kényszeritenek, a horvátokat is annyira bántalmazták, hogy megfogadták, hogy soha többé oda be nem mennek. — 8. Végre most midőn a felséghez akartunk járulni, a felség személye körüli minister becsapta előttünk a felség ajtaját is. Ebből kiderül hogy egy nemzet sem állhat fen a magyarok kormánya alatt, mely nemzeti létét meg akarja őrizni — azért elhatározták a szerbek:

III. Hogy jövő helyzetüket nyert jogaik és a természeti jogok alapján a következőképen rendezzék: 1. Ők nemzet akarnak lenni, és nemzetnek elismertetni. — 2. Azt akarják hogy politikai kormányzás terén Dalmáciával, Horvátországgal és Szlavoniával összekapcsoltassanak — ezzel nem szakadnak el a magyar koronától, mert ezen országok is ahhoz tartoznak. — 3. Akarják, hogy legyen patriarchájuk és vojvodájuk, a kit maguk választanak. — 4. Közigazgatásukat saját nyelvökön maguk eszközölhessék. 5. Az osztrák monarchia összes népei egységes centralizált kormányzás allatt álljanak.

Ha a szerbeken diplomatikus uton nem segitenek, ők ügyüket a fegyverre fogják bizni és inkább készek meghalni, mint gyalázatosan élni. Legyen szabad pár szóval válaszolni arra is, a mit a magyarok ellenünk és petitiónk ellen felhoztak:

1. Azt mondják, hogy a május elsei (13-iki) gyülésünk törvénytelen. Hogy egyeztethető ez össze a gyülekezési szabadsággal? A gyülés nyilvános volt, csendben és rendben folyt le; a nemzet kivánságára azt a metropolita hivta össze és a gyülést bejelentette

a nádornak és a magyar ministeriumnak. — 2. Azt mondják, hogy e gyülésen nem volt képviselve az összes szerbség, mert a bánsági provinciából és Bácsmegyéből nem voltak ott szerbek. Nem voltak, mert nem engedték, de egyesek mégis ott voltak és az elmaradtak is részben csatlakoztak az ott hozott határozatokhoz. — 3. A szerbeket lázadóknak nevezik, pedig ők sem a király, sem a haza ellen nem küzdenek, hanem egy hatalmaskodó kisebbség ellen, nem törekszenek politikai, hanem csak közigazgatási önállóságra ugyanazon uralkodóház és ugyanazon korona alatt. A szerbek nem ismerik el a magyar faj suverenitását. Mi elutasitjuk a lázadók elnevezését, mi sohasem voltunk lázadók, de a magyarok már néhányszor azok voltak. — 4. A magyarok azt mondják, hogy rablók vagyunk. Mi csak nemzeti létünk és jogainkért küzdünk: ők támadtak meg először, ők fegyvert ragadtak ellenünk, mikor mi még csak a petitio terén álltunk; mi fegyverkeztünk oly területen, mely a magyar fenhatóság határán kivül áll; ők megrohantak egy békés várost, lövették, felgyujtották, a fegyvertelen lakósságot leverték, a sebesülteket a tüzbe dobták. Hogy mindez igy van, azért becsületünkkel helytállunk. Mi leglojálisabbak vagyunk az uralkodó és az uralkodói ház iránt, minden erőnkből küzdeni fogunk jogainkért és az osztrák monarchia egységéért.

417. **Az 1848 május 1-én és 3-án (13. és 15-én) Karlócán megtartott szerb nemzetgyűlés jegyzőkönyve.** (1850. 81 k. 90—96 l.) Rajacsics József szerb metropolita a szerb nemzet kívánságára hivta össze ezen gyülést, melyen az egész szerbség kiküldötteik által képviselve van, ez magát szerb nemzetgyülésnek kijelenti és Rajacsicsot elnökké választja. Az elnök kijelenti, hogy az uralkodóházzal annak idején történt megegyezés ellenére a szerb népnek sem patriarchája, sem vojvodája nincs, erre a nemzetgyülés: 1. patriarchává egyhangulag Rajacsics József metropolitát, vojvodává pedig Suplikác Istvánt, az ogulini ezred ezredesét választja meg.

A május 3-án (15-én) tartott folytatólagos ülés kimondotta, hogy: 2. A szerb nép politikailag szabad és független nemzet az osztrák uralkodóház kormánya alatt a magyar korona területén. — 3. A Szerémséget a Határőrvidékkel, Baranyát, Bácskát, a becsei distriktust, a sajkás ezred területét, a Bánátot a bánáti határőrvidékkel és a kikindai distriktust szerb vajdaságnak jelenti ki. — 4. A szerb vajdaság Horvát-Szlavon-Dalmátországgal a szabadság és

teljes egyenlőség alapján politikai szövetségre lép; ezen alapokon a szövetség feltételei kidolgozandók. — 5. Egy nemzetgyűlési végrehajtó bizottságot alakit, melynek teljhatalmat ád az ügyek vitelére és a nemzetgyűlés egybehivására, ha azt szükségesnek látja; továbbá ez a maga kebeléből választ egy szükebb bizottságot, mely állandóan Karlócán tartózkodik, a szerbség panaszait és kivánságait átveszi és a nemzetgyűlést előkészíti. Következik a választott vagy végrehajtó bizottság tagjainak névsora. 6. Minthogy a szerbség az oláh nép iránt legószintébb és legigazibb szeretettel viseltetik és kész mint hű és igaz testvér az ő nemzeti létéért sikraszállni és ezt tőlük is elvárja, azért a királyhoz azon kéréssel fordul, hogy az oláh nép nemzeti önállósága a szabadság és nemzetiség szellemében kimondassék és biztositassék. — 7. Megválasztja az újabb nemzetgyűlés egybehivására jogositott bizottságot és kimondja, hogy május 15-én (28-án) nem lesz újabb nemzetgyűlés. — 8. Felhatalmazza ezt a bizottságot és a patriarchát, hogy az alapok asszisztenseinek közbejöttével a szükséges pénzt a nemzeti alapokból felvehessék a kongresszusnak való utólagos beszámolás kötelezettsége mellett. — 9. Ez a bizottság a patriarchával egyetértve egy bizottságot választ, mely Ő Felsége előtt tolmácsolja a szerb nép kivánságait és azokat a horvát országgyűléssel is közli. — 10. A cseh testvérek meghivták a szerbeket is a prágai szláv kongresszusra a közös szláv érdekek megbeszélésére; felhatalmazza a végrehajtó bizottságot, hogy erre egy küldöttséget válasszon, mely ott a szerb nemzetet képviseli.

418. **I. Ferenc József császár manifesztuma a szerb nemzethez.** (1850. 81 k. 97—08 l.) A vitéz és hű szerb nemzet mindenkor dicsőségesen kitünt hűségével császári házam iránt és hősi küzdelmével trónunk és országaink minden ellensége ellen, ezen érdemeit elismerve, a szerb nemzet fennállása és szerencséje iránt való császári kegyelmünk és gondoskodásunk bizonyságául felujitjuk a patriarchai méltóságot és arra hű és kedves érsekünket, Rajacsics Józsefet, nevezzük ki; hasonlóképen felujitjuk az ősrégi vajdai méltóságot, melyre Suplikác István tábornokunkat nevezzük ki. Mihelyt helyreáll a béke, első gondom lesz népeink egyenjogusága alapján szervezni és megerősiteni ezen rendelkezésünket. Olmütz, 1848 december 15-én. F. J.

419. **I. Ferenc József kézirata Rajacsics patriarchához. 1848 dec. 15. Olmütz.** (1850. 81 k. 99 l.)

[Rajacsics kinevezése szerb patriarchává. Szövege megjelent Thim József „Délmagyarország önvédelmi harca 1848 49-ben" című művében. Budapest, 1887. I. 175 l.]

420. **I. Ferenc József kézirata Rajacsicshoz. Olmütz, 1848 dec. 15.** (1850. 81 k. 99 l.) [Suplikác István kinevezése szerb vajdává. Szövege Thim művében ugyanott.]

421. **Gróf Stadion belügyminister irata Suplikác vajdához 1848 dec. 6.** (1850. 81 k. 99—101 l.) Örvend, hogy a hűséges szerb nép vezetése e zürzavaros időben az ő kipróbált hűségére és erélyére lett bizva, reményli, hogy segíteni fog a magyar forradalom elfojtásában és sikerülni fog a császárság népeit a legszorosabb kapcsolatba hozni és a szerb nép nemzetiségét és fejlődését a szerb vajdaság beállításával biztositani. Felszólítja, hogy mindenről lehetőleg azonnal értesitse és elvárja, hogy részletes jelentést fog neki tenni a szerb nép mai állapotáról és a szomszédos országokhoz való viszonyáról. Felhivja, hogy jelentse mikép lehetne vele és a szerb igazgatósággal (Verwaltung) állandó összeköttetésben lenni, hogy mindenről értesüljön; deputatiókat ne küldjenek hozzá, mert ez mit sem ér, jobb lenne, ha egy megbizható ember volna a ministerium közelében, ki mindenről értesitené és a szükségletekről jelentést tehetne.

422. **Gróf Stadion belügyminister levele Rajacsics patriarchához 1848 dec. 14-én.** 1850. 81 k. 101—102 l.) Örvend a patriarchai és vajdai kinevezésnek; ezt Ő Felsége szervezni fogja és hatáskörét megállapitani, mihelyt béke lesz. Dicséri mindkettőjük érdemeit és hűségét. A szerbek a felséghez ne küldjenek se deputatiókat, se petitiókat: ügyük nagyon szivén fekszik a felségnek és ő javukról gondoskodni fog ezek nélkül is saját kezdeményezéséből. (V. ö. Thim. I. 169 l.)

423. **A ministertanács előterjesztése 1849-ben a felséghez a szerb vajdaság és Temesi Bánság szervezése tárgyában.** (1850. 81 k. 103—126 l.) Magyarország földjén külön területet képez az Al-Duna, Tisza, Dráva, Száva területe a Marosig és az erdélyi határokig. Ez 150 évig török járom alatt volt és elpusztult és felszabadulását köszönheti a keresztény és jövevény sereg kitartó vitézségének és fáradozásának. I. Lipót 1690 ápril. 6-án behivta a török területről a Dunán és Száván tul lakó szerbeket és Diakovics Isaias érseknek, követőknek, 1690 aug. 21-én kiadott egy privilegiális diplomát, mire Csernovics Arzen patriarcha vezérlete

alatt 36—37.000 család költözött be a Dráva és Száva közti és a Tisza torkolata melletti vidékre, ezeknek azután az 1691 aug. 20-án kelt privilegium különféle kiváltságokat és jogokat adott, igy vallás szabadságot, patriarcha és vajda választási jogot és saját magistratusok alatti belső önkormányzati jogot. Egy 1694-iki Csernovics patriarchához és Monaszterli vice-vajdához intézett királyi rescriptum kivette őket a vármegyei hatóság alul és közvetlenül a császári kormány alá helyezte. Ezen privilegiumok magyarázata és megerősítése az 1695, 1706, 1713, 1715 és 1743-ik évi császári iratokban történt. A szerbek vérök és vagyonuk feláldozásával segitették a császári hadsereget ezen területek visszafoglalásában, s midőn ez a karlócai békekötés után 1699-ben tényleg ismét Ausztriáé lett 1702-ben a szlavoniai határ valamint a Tisza—Maros köze határőrségi szervezetet kapott és közvetlenül a bécsi kormány hatósága alá rendeltetett. A pozsareváci béke után 1718-ban a Temesi bánság is visszakerült és ez is határőrségi szervezetet nyert. Utóbb ezek egy része ismét visszacsatoltatott a vármegyékhez és a délvidéken csak a sajkáskerület (1763) és három határőrvidéki ezred kerülete marad meg határőrségnek (1773) — de az egész terület csak politikai és közigazgatási tekintetben került a vármegyék hatásköre alá, katonai és kamerális tekintetben tovább is közvetlenül Bécsnek maradt alárendelve.

A közigazgatás tekintetében történt változás mindnagyobb elégedetlenséget, lázongásokat, elköltözéseket idézett elő a szerbek közt, önállóságuk meg volt támadva, vallásszabadságukat veszélyeztette a vallási unio erőszakolása; eszéki politikai bizottságuk megszünt, 1760-tól 1779-ig ezt az illyr udvari deputatio, majd 1790—1792-ig az illyr udvari kancellária pótolta, de ez is 1792-ben megszünt és a magyar udvari kancellária alá rendeltettek; a vajdai és patriarchai méltóság is megszünt. 1848-ban egy magyar párt szenvedélyesen igyekezett érvényesiteni supremátiáját a nemzetiségek felett, sőt Ausztriával szemben is merész ellenségeskedésök végre lázadásban tört ki, a szerbek ennek ellenszegültek és nemzeti létökért és az osztrák uralkodóház védelmére, mely iránt mindig odaadóan hivek voltak, fegyvert ragadtak, vitézül harcoltak és elviselték a polgárháboru pusztitásait. 1848-ban május 1-én és 3-án Karlócán nemzetgyülést tartottak, patriarchát és vajdát választottak. Felséged e választásokat 1848 dec. 15-én helybenhagyta és a patensben ügyeik rendezését

megigérte. Az 1849 márc. 4-iki alkotmány is biztositotta őket a szerb vajdaság felállitásáról és hogy ügyeik régi privilegiumaik értelmében rendeztetni fognak. 1849 ápril 2-án felséged Rajacsics József patriarchát császári biztossá nevezte ki a Szerémségben, Bács-Bodrogh és Torontál megyében és a verseczi kerületben, és 1849. jul. 11-iki iratával meghivta Bécsbe, hogy a szerb ügyek rendezésére tartandó tanácskozmányban részt vegyen.

A végleges szervezésig a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság ideiglenesen elkülönitendő Magyarországtól és mint administrativ tekintetben önálló terület közvetlenül a bécsi kormány alá rendelendő, ezen intézkedés mellett történelmi, nemzetgazdasági és politikai okok szólanak. Ez a terület el volt szakitva Magyarországtól a török hódoltság korában, külön volt választva tőle mint határőrvidéki terület később is, mikor az örökös tartományok, az osztrák, német és más seregek megszabaditották. E terület régi lakósai elpusztultak, a harczias szerb nép és más nem magyar telepesek ujból benépesitették és a pusztasággá tett területet ujra müveltté, virágzóvá tették; a szerbeken kivül jöttek ide románok, bolgárok, németek. A telepitést nagy költséggel létesitette Mária Terézia, VI. Károly és II. József. E telepesek szorgalma e területet a birodalom magtárává tette. Midőn e terület polgáriasittatott, akkor magyarok is ide telepedtek. Ha e területet Magyarországtól függetlenitjük, ezzel előbbi állapotába visszahelyezzük, midőn elkülönitve volt tőle; a mult év eseményei ezt tényleg is elkülönitették tőle, az azzal való ujra egyesités igazságtalan és politikátlan volna. Csak az kell, hogy ezen elkülönitést felséged törvényesitse. A közhangulat is ezen területen az elkülönitést kivánja, hogy az mint önálló, közvetlenül a központi kormányzás alatt legyen.

A karlócai szerb nemzetgyülés azt kivánja, hogy a Szerb Vajdaság kiterjedjen a Bánságra, Bács-Bodrogh és Baranya megyére, a Szerémségre, a Sajkás kerületre és a péterváradi és bánsági czredek területére. A régi történelmi okleveleklből a Szerb Vajdaság határai nem állapithatók meg, ez a lakósság nemzetisége és nyelvi visszonyai révén sem eszközölhető, mert a terület nemzetiségi és nyelvi viszonyai nagyon vegyesek és a nem szerb nemzetiségüek kiköltöztetésére gondolni sem lehet, mert ez egy valóságos népvándorlás lenne. Baranya megyét földrajzi és néprajzi viszonyainál fogva a Szerb Vajdasághoz csatolni nem lehet, mert azt a Duna és

Dráva választja el Pácstától és Horvátországtól és lakossága tulnyomóan magyar és német. A katonai határőrvidék említett ezredeinek területe fentartandó, ennek csatolása a Szerb-Vajdasághoz egyértelmű volna annak polgárositásával. Szerém azonban, mely majdnem kizárólag szerb és bölcsője első bevándorlóseknek, melyhez történelmi emlékeik s számos egyházi intézményök, zárdájuk kapcsolja, okvetlenül a Szerb-Vajdasághoz csatolandó, mert ez anélkül el sem gondolható. Az 1848-iki horvát országgyülés is Szerém keleti részét a VII-ik szakaszban a Szerb-Vajdasághoz csatolandónak mondja s igy a rumai és illoki rész ennek jutna, mig a vukovári kerület Horvátországé maradna.

A Bácska, Torontálmegye és a verseczi kerület lakossága vegyes, nem tiszta szerb, van itt sok magyar, német és román is. A Bánság ezen néven már évszázadok óta ismeretes. Ez maradjon mint Temesi Bánság egy külön terület a Szerb-Vajdasággal kapcsolatban, mely utóbbi áll a Bácskából, a Szerémségnek rumai és illoki kerületéből. Ezek azután kerületekre (Kreis) és járásokra (Bezirk) osztatnak fel közigazgatási és birósági tekintetből. A Szerb-Vajdaság és Temesi Bánság főnöke (Landes Chef Temesvárott fog székelni. A három kerület és a járások képviselete fog részletes javaslatokat tenni a további belső szervezésre. A túlsuly ezekben a szerbek részén lesz, igy biztositva lesz az ő egyházi és belső kormányzati önállóságuk régi és többször megujitott és megerősitett privilegiumaik szerint

A három kerület egyike a tulajdonképeni Szerb Vajdaság, a melynek körén belül szabadon kimüvelhetik magukat és ápolhatják nemzetiségöket történelmi jogaik és hagyományaik szerint; a hivatalokba főkép azon fiai fognak beállittatni, kik a kerületben levő egyéb nemzetiségüek nyelvét birják. A Szerb-Vajdaság képviselői a birodalmi tanácsban kifejezésre fogják juttatni területök érdekeit és szükségleteit. Ez a berendezés ideiglenes, mig a birodalom ujjászervezése bekövetkezik. Hogy a Szerb Vajdaság diplomátiailag is elismertessék és a szerbség történelmi jogainak is elég legyen téve, kérjük felségedet, hogy egyéb cimei mellé a „Szerb-Vajdaság nagy vajdája“ cimet is felvenni kegyeskedjék, mig e területnek és a Temesi Bánságnak tulajdonképeni főnöke a vice-vajda cimét viselné. Magának a két külön, de közigazgatásilag kapcsolt, területnek hivatalos cime ez volna: Szerb Vajdaság és Temesi Bánát. Bécs, 1849 november 17-én.

Schwarzenberg, Kraus, Bach, Bruck, Tinnfeld, Gyulay, Schmerling, Thun, Kulmer. — Ezt követi az 1849. nov. 18-án Schönbrunnban kelt császári megerősítés és az előterjesztett patens aláírása.

424. **A Szerb-Vajdaság és Temesi Bánság megalakitására vonatkozó császári patens.** (1850. 81 k. 127—129 l.) Tartalma az előbbi közlés rendelkező részével azonos

425. **A dalmát-horvát-szlavon országgyülés felirata ő felségéhez 1848 junius 5-én.** (1850. 81 k. 130—143 l.)

426. **Kossuth Lajos kormányzó manifestuma Percelhez a szerbekkel szemben követendő politikára vonatkozólag. Debreczen, 1849 május 21-én.**

427. **A szerb nemzet jogi viszonyainak kifejtése Magyarországban és az ő petici juk 1848 máj. 1-éről és 3-áról. Badenben, Bécs mellett, 1848 okt.** (1850. 82 k. 1—29 l.) Ezen fejtegetést annak szerzője 1848-ban előbb br. Wessenbergnek, azután gróf Standion ministereknek Olmützben átnyujtotta

Nem kell azt hinni, hogy a szerbek Magyarországba csak nagy bevándorlásokkor jöttek, Szlavonia és Szerém az ő régi hazájuk, hol őket már Konst. Pophyr. említi; a Bácskában és a Bánságban kétségkivül már voltak szerbek a magyarok bejövetele előtt.

Szent István sok külföldi telepest hozott Magyarországba, hogy jobban benépesitse és a földmivelést emelje, mert a magyarok nem voltak szaporák és a földmivelést nem igen kedvelték. Telepitett kunokat, jászokat és különböző privilegiumokat adott nekik, melyeket maig is élveznek. A törökök előnyomulásakor a szerbek szivesen látott jövevények voltak, és Zsigmond alatt Brankovics Györgygyel sok szerb jött Magyarország déli részeibe, ki Belgrádért cserébe sok birtokot kapott. Nagyon szivesen látta őket a végeken és 1428-ban kelt adománylevelével itt Ráczkeve (Kovin) várost adományozta nekik, mely adományt 1453-ban László király még kibővitett a környékén levő helyekkel. Szent Száva hercegével, Koszarics Lászlóval, a Brankovics és Jaksics családdal sok szerb jött Magyarországba. Mátyás alatt Kinizsi Pál (Brankovics), Brankovics Vuk deszpota és Jaksics Dömötör vitéz vezérek voltak, kik a török elleni harcokban nagy érdemeket szereztek. Ezen időben főkép Szerémben és a Bánságban volt sok szerb; a Szerémségben Brankovics Angelina özv. deszpotáné fiaival, Jánossal és Maximmal (1468), a Bán-

ságba pedig Brankovics Száva érsek helyezte át székhelyét. II. Lajos alatt bejött a dicső Bakics Pál, ki otthonából övéivel a török elől volt kénytelen menekülni. A délvidékről a magyarok legnagyobb része a török hódoltság korában elmenekült Erdélybe Zápolyához, vagy Magyarország északnyugati részeibe. A szerbek azért özönlöttek a Bánságba, mert ott 1438 óta sok szerb volt Brankovics birtokain és mert Brankovics-Kinizsi Pál temesi bán és az ott levő szerbség hadvezére volt. A szerbek Bácsban és Baranyában sokat szenvedtek a törököktől és magyaroktól egyaránt, azért innét sokan elköltöztek a Csepelszigetre, később Komáromba, Esztergomba, Győrbe.

I. Lipót hivására, mely 1690 április 6-án kelt, Csernovics III. Arzen patriarchával 37 000 szerb család költözött be s azután is folyton kisebb-nagyobb csapatokban jöttek, jelentékeny volt még VI. Károly alatt a Joannovics IV. Arzen patriarchával bejött csapat. Mindezek a délvidéken telepedtek le, mely az ő segítségükkel szabadult meg a töröktől. A határos horvát területeket a török annyira elpusztította, hogy a felső rész desertum primumnak, a Boszniával, Albániával határos alsó rész desertum secundumnak neveztetett, Horvátország többi része is siralmas állapotban volt, a mi Karlovics Jánnak Katzianerhez irt leveléből kiderül. Ekkor költöztek be a török területről, Boszniából és Albániából, szerbek, kik a két horvát pusztaságban telepedtek le.

A szerbek ismerték a törökök hadakozási módját, ez kiderült már Hunyadi János harcaiban, mikor ezek voltak hadseregében, mindig győzött, igy 1443-ban Zlatica folyócska mellett, hol 30.000 török elesett és 4000 fogságba került, Kunovica mellett, hol maga a török vezér, Karambéget elfogták és 1448-ban Kruševácnál, hol Ferasz beg török vezért élve elfogták, — mikor a szerbek elhagyták, igy 1444-ben Nisnél innál és 1448-ban a Rigómezőn, elvesztette a csatát. Mátyás alatt Kinizsi Pál, Brankovics Vuk és Jaksics Demeter fényes győzelmeket arattak a törökön. Bakics Pált kortársai elsőrangú vezérnek ismerték el és a mohácsi csata is másképp végződött volna, ha tanácsaira hallgattak volna. I. Ferdinánd alatt Csernovics János dunai flottilája nagyon jó szolgálatokat tett és mindig bevált később is a török elleni harcokban. A török Baranyában csak Bakics Pál halála után tudott urrá lenni. Jurisics Miklós Kőszegnél a hatalmas Szulimánt Bécs elleni felvonulásában. II. Rudolf és II. Mátyás elismerték a szerbek érdemeit a török vissza[illegible]

és II. Ferdinánd 1627 nov. 15-iki iratában dicséri a magyar koronának tett kiváló szolgálataikat. A XVII. század török harcaiban a szerbségnek ép annyi érdeme volt, mint a császári seregeknek; Bosznia elfoglalását az ott lakó szerbek tették lehetővé, de csakhamar ez ismét török kézre került, mert Strasser tábornok megsértette őket méltatlan bánásmódjával.

A XVII. század végén Leopold császár hadakozásai balul ütöttek ki; ekkor hivta be a szerbeket 1690-ben és ekkor Bartenstein báró minister tanusága szerint minden jobbra fordult, ugy a török elleni harcokban, mint a magyar fölkelők ellen viseltekben; visszakerült Belgrád, a Temesi Bánság és Oláhország egy része. Ezen harcokban nagy része volt a harcias szerbségnek a sikerekben is, mert százados harcaikban a török ellen jól ismerték hadi taktikájuk minden fortélyát. Törökverő érdemeiket bizonyitja, hogy a zágrábi katholikus püspök, nekik, a szakadároknak, birtokokat adományozott a török elleni harcolás kötelezettsége mellett. Érdemeiket e téren elismerte nagy ellenségök, gr. Nádasdy kancellár is, ki nagyon helytelenitette azokat a sérelmes dolgokat, melyek a Tisza és Maros melléki szerbek egy nagy seregét Oroszországba való kivándorlásra késztette. (Bartenstein 39 l.)

A szerbek hősileg vettek részt Ausztria minden háborujában. Most is az olasz háboruban a 165.000-nyi osztrák seregben 35.000 szerb harcol. Az örökösödési háboruban a 300.000-nyi osztrák seregben 100 000 granicsár vett részt — s igy nemcsak a magyaroknak van joguk a „Morianur pro rege nostro Maria Terezia“ jelszavára, hanem a szerbeknek is. A Zápolyai és Ferdinánd közt duló háboruban mindig hivek voltak Ferdinándhoz; Horvátországot ők tartották meg Ferdinándnak. II. Rákóczi Ferenc 1704 szept. 6-án kelt levelében nagy igéreteket tett Csernovics patriarchának és a szerbeknek, hogy őket megnyerje, de hasztalanul. Ezt elismerte I. József: „reddita per Dei benignitatem eorumdemque Illyricorum et aliorum fidelium nostrorum subditorum conjunctam operam regno nostro Hungariae, tranquillitate, easdem immunitates, praerogativas et privilegia ulterius explicandi, ac in meliorem, pro temporum conditione, ordinem redigendi.“ Ők a felkelőket Pécsnél, Siklósnál, Kecskemétnél, Szegednél, Bácsnál és mindenütt oly alaposan szétverték, hogy az elkeseredett felkelők őket „vad rác“ névvel illették, mely csufnevet ellenségeik ma is használják.

Mig a magyarok, ahányszor csak tehették, fellázadtak a dinasztia ellen, a szerbek mindig hivek voltak

hozzá és érte vért és vagyont áldoztak, de ez soha sem lett igazán megbecsülve, gyötörték az unióval és semmibe sem vették jól megérdemelt szabadalmaikat, úgy hogy 1741 után 100.000 szerb a Maros és Tisza vidékéről Oroszországba kivándorolt — privilegiumaikból ugyszólván csak az arany pecsétes diplomák maradtak. Most is 1848-ban a magyarok elszakadási törekvéseivel ők álltak először szembe és négy hónapig vitézül megállták az aránytalan harcot. Nélkülök valami Batthyányi vagy Kossuth ülne ma Magyarország trónján! És nem csak lent a Dunánál és Tiszánál harcoltak a dinasztiáért, hanem ugyanekkor sok ezren Itáliában is.

A szerbek nagy érdemeikért különféle jogokat és kiváltságokat kaptak. Zsigmond 1427-ben őket Ráczkevében (Kovin) minden vámtól és adótól felmentette. (Bartenstein 68 l.). Korvin Mátyás 1481-ben (a 3. 4. §), II. Ulászló 1495-ben (45. §); II. Miksa 1574-ben (4. §) felmentette őket a tizedtől. I. Ferdinand rendeletéből a varasdi és karlovácí generalatus mint külön szerb terület az övék volt, ide költöztek a likai és korbáviai szerbek is, midőn I. Leopoldnak meghódoltak, külön kiváltságokat kaptak II. Ferdinándtól 1627-ben és 1630-ban, ezek mind katonák voltak és magukkal hozták katonai szervezetőket.

A szerbek jogainak és kiváltságainak tulajdonképi alapja I. Lipót 1690. április 6-án, aug. 21-én és december 11-én kelt iratai, továbbá 1691. aug. 20, 1695. márc. 4-én kelt privilegiumai, melyekben „per modum pacti“ igéretet kaptak, hogy vagy régi hazájukban, ha a töröktől megszabadul, vagy itt külön területet kapnak, patriarchájukat és vajdájukat szabadon választhatják, saját magistratusuk alatt saját törvényeik és szokásaik szerint élhetnek és teljes vallás szabadságot nyernek. Ezeket I. József, VI. Károly, Mária Terézia megerősitették (1706. aug. 7 és szept. 29; 1713. aug. 2; 1715 ápril. 10; 1743 ápril. 24 és május 18-án). Ezzel szemben kötelesek voltak a török ellen harcolni és a császár iránt hűségesek maradni. I. József dicséri hűségöket: „illibata integerrima fidelitate.“ Lipót pedig: „fidelibus dicti populi Rasciani servitiis contra communem Christianitatis hostem generose impensis, copiosaque sanguinis effusione contestatis.“ — I. József: „merita praestantissima de Augusta Domo nostra.“ — VI. Károly: „cum immortali laude nec sanguine nec substantiae pepercit... fidelia et proficua servitia nobis praestitit.“ — Mária Terézia: „idem-

que populus, contractis ex Regno Hungariae, Croatiae et Slavoniae in magno numero armatorum copiis bene instructus — ad exercitus nostros in Bavaria, Bohemia et Italia locatos contra hostes quoscunque fortiter et strenue militaverit. Ex his causis rebus bene et laudabiliter gestis in facto comprobatis et per se notoriis".

Jogaik és kiváltságaik, melyeket szerzett érdemeik jutalmául kaptak: 1. Nemzeti létök megtartása. 2. Külön terület lakóhelyül vagy őshazájukban, ha az a töröktől visszafoglaltatik, vagy az uj hazában közel ősi hazájukhoz azon területeken, melyeket a töröktől visszafoglaltak és ellenök megvédelmeztek. 3. Szabad vallásgyakorlat. 4. Egyházi fejök szabad választása. 5. A vojvoda választás joga; önálló belkormányzat ősi szokásaik szerint. Az 1791-iki országgyülés nekik a magyar polgárjogot megadta megkérdezésök nélkül, mit ők nem szivesen vettek, mert féltették régi jogaikat és kiváltságaikat. Ők mindig ezután is a „nemzet" nevet viselték.

Az összes hozzájuk intézett királyi iratok „illyr vagy rascián nemzetnek" nevezték, kongresszusaik, iskoláik, alapjaik szerb nemzetieknek neveztettek. I. Lipót 1690 aug. 20-án kelt diplomája igy kezdődik: „Honorabili, devoto, nobis dilecto Arsenio Csernovich... toti denique communitati ejusdem graeci ritus et nationis Rascianorum." I. József: „Status totius nationis Rascianae." VI. Károly: „Natio Rasciana, quae excusso jugo Turcico sub umbram protectionis nostrae cum laude confugit... cum tota familia, rebusque et bonis quibusvis ac facultatibus in regiam tuitionem et singularem tutelam ac protectionem suscepti." Az udvari hadi tanács 1694. május 31-én kelt dekretuma igy szól: „Praeterea sua c. r. majestas ad denissa ejusdem d. archiepiscopi et viceductoris exhibita puncta et quidem ad 1. et 2. ratione libertatis et independentiae benigne annuit, et saepefata gens Rasciana hunc in modum translata et in fidelitate sua hucusque exhibita perseverans, solum modo Suae C. R Majestati subjecta, ab omni alia dependentia vero tam Comitatuum, quam dominorum terrestrium exemta maneat."

A mi a 2-ik pont alatt foglalt igéretet a külön lakóterületre vonatkozólag illeti, az csak részben teljesült és a vármegyei és földesuri joghatóságot itt is lassankint kiterjesztették, sőt a szerbek által lakott katonai határőrvidék, mely a török kiüzetése után az egész Bánságra a Marosig és Tiszáig és Bácsmegye alsó részére egész Zomborig kiterjedt, mindinkább kisebb területre szorult.

Hogy lakóterületök külön terület legyen, azt Gyakovics Izaiás metropolita már 1703. jan. 4-én kelt kérvényében sürgette: „Siquidem jam anno 1694 ea erat benignissima aug. Caesaris Leopoldi mens et voluntas, ut Nationi nostrae separatum excindi debuisset teritorium, ut quod autem eo tum effectui mancipatum non est, Majestas Vestra SS. catenus clementissime providere dignabitur.“ Midőn ez nem történt meg, a szerb nép ez ellen tiltakozott és egy részök a katonai határőrvidékre elköltözött. Az 1790-iki temesvári szerb congresszus is erősen sürgette a külön területet; de ez mai napig nem teljesült, pedig a jászok, kúnok, szászok és székelyek, sőt Horvátország és Szlavonia ezt elérték, noha egyik-másik kevesebb érdemet szerzett erre a honvédelemben.

A mi a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó igéreretet illeti, ezt is erősen megtámadták a vallási unióra való kényszerités által, ezért panaszt emeltek és VI. Károly ezt elismeri: „cum insupportabili gentis Illyricae seu Rascianae praejudicio et damno“ — de az unio erőszakolása mégis tovább tartott, miért is Mária Terézia alatt közel 100.000 szerb kivándorolt Oroszországba. Az is sérelmes volt a szerbekre nézve, hogy közülük egy sem juthatott magasabb állásba az állami szolgálatban, kivéve a katonai szolgálatot.

Az egyházi fő szabad választása is biztositva volt nekik: Liceatque vobis inter vos, ex propria facultate et Natione et lingua Rasciana constituere archiepiscopum, quem status ecclesiasticus et secularis inter se eliget.“ Ez sem teljesedett be teljesen. A szerbeknek már 300 év óta egyházi feje a patriarcha cimét viselte, Csernovics Arzen is mint patriarcha vonult be, de utódai csak a metropolita-érsek cimét viselték, mert a hercegprimás nem akarta, hogy a szerb egyház feje vele egyenrangú legyen és a patriarcha cimét viselhesse. Midőn Belgrádot visszafoglalták, a szerb egyházfő oda költözött s ott a patriarcha cimét használta; midőn Belgrád ismét a töröké lett és az egyháztő Karlócára jött, ismét csak az érsek-metropolita cimét viselhette, kivéve Joanovics IV. Arzent, ki Mária Tereziától érdemeiért a patriarcha cimét kapta: „De potestatis nostrae Regiae plenitudine et auctoritate suprema in patriarchali dignitate clementer confirmavimus.“ Az ő halálával megszünt a patriarchai cim nálunk — de a török területen is, mert nehezteltek a szerb főpapságra a kiköltözés miatt s mert az ottmaradtak is Ausztriához huztak.

A mi a szerb vajda választásának jogát illeti, erről I. Lipót diplomája igy szól: Servata imprimis religionis suae, eligendique voivodae libertate, privilegiis et juribus." Itt még rosszabbul jártak, mert Brankovics Györgyöt 1683-ban vojvodává, illetőleg szerb deszpotává nevezték ki, de a mint osztrák területre lépett 1689-ben fogságba került és ott 1711-ben meg is halt, noha „nihil mali fecit." Ezután csak vicevajdát választhattak egy párszor, igy Monasztерli Jánost és Ráskovics Mózest, sőt már 1691-ben ezt is megszüntetik az érsekre bizva a szerbek egyházi és világi kormányzását: „ut omnes ab archiepiscopo tamquam capite suo ecclesiastico tam in spiritualibus quam saecularibus dependeant". 1763-ban az érsektől elvonták a világi hatalmat és csak az egyházi ügyekre szoritották. Pedig ha lehetett a magyaroknak az ő nádoruk, a horvátoknak bánjuk, a szászoknak grófjuk, a jászoknak-kunoknak kapitányuk, mért nem lehetett volna a szerbeknek az ő vajdájuk, mikor ezt nekik meg is igérték?

A belkormányzati szabadságot nekik I. Lipót diplomája e szókkal igérte: „Volumus, ut sub directione et dispositione propii magistratus eadem gens Rasciana perseverare valeat." I. József alatt Djákovics Izaias metropolita a Szerémségből és Bácskából a magyar országgyülésre elküldötte a maga követeit, és VI. Károly 1715-ben igy szól: „ad requisitionem nationis Rascianae, illisque rectorum et officialium" — tehát volt saját magistratusuk. Volt Eszéken egy administrativ bizottságuk és Bécsben egy udvari deputationak nevezett bizottságuk, utóbbi illyr kancelláriájuk — de ezt 1790-ben megszüntették és ügyeiket a magyar udvari kancellária hatáskörébe utalták, hol még szerb referens sem volt. A belkormányzati önállóság és megszünt, mig a szászoké és jász-kunoké megmaradt.

Ha a szerbek a több császár és király által nekik adott jogokat kérték, ezt tőlük rossz néven vették, sőt az 1827. és 1842-iki szerb kongresszusoknak előre megtiltották, hogy jogsérelmeikkel előhozakodjanak. A szerbek sokáig türtek és hallgattak 1848-ig. Ekkor a szabad gyülekezési jog alapján május 1-én összejöttek Karlócán az összes szerbség kiküldöttei és Rajacsics József érsekök elnöklete alatt, ki a nemzetgyülést közkivánatra hivta össze, tárgyalták sérelmeiket és a nekik több királytól és császártól adott jogaik és kiváltságaik alapján a következő határozatokat hozták: 1. A szerb nép ma-

gát politikailag szabad nemzetnek jelenti ki az osztrák uralkodóház alatt a magyar korona területén. 2. Kívánja hogy a Szerémség a határőrvidékkel, Baranya, Bács a becsei distriktussal és a sajkás ezreddel, a Bánság határőrvidékével és a kikindai distriktussal szerb vajdaságnak jelentessék ki. 3. A szerb vajdaság a szabadság és teljes egyenlőség alapján elismeri a kapcsolatot Horvátország-Szlavonia- és Dalmáciával. Ez alkalommal sok tagból álló deputatiót választottak, mely ezen kívánságokat a Felség előtt tolmácsolja. Ebből kiderül, hogy a szerbek az 1848. május 1-én és 3-án mást nem tettek, mint jogaikat kívánták, melyek őket privilegiumaik értelmében megilletik. Bécs 1848. október hóban.

428. **A szerb képviselők memoranduma az osztrák belügyministerhez Bécsben 1849. április 25-én.** (1850. 82 k. 30—48 l.) A Rajacsics József patriarchához mint a Szerb-Vajdaság ideiglenes kormányzójához 1849 febr. 19-én intézett kormányrendelet kimondja, hogy a felség szándéka összehivni az összes nemzetiségek megbizottaiból álló tanácsot, mely véleményt mondjon a birodalom egyes részeinek a jogegyenlőség alapján való átszervezésére és felszólitja őt, hogy e tanácskozásra néhány szerb képviselőt küldjön a nép kivánságainak és szükségleteinek tolmácsolására. Alulirottak ezen célból Bécsbe küldetvén véleményöket a fentebbiekre a következőkben fejezik ki irásban:

A nemzetiségek közti feszültség a legfelsőbb fokot érte el a magyar elem felforgató és elnyomó eljárása folytán, melyben őket a szerbek lakta vidékeken a nem szerb, főképen a német elem is segiti, a szerbek tiz hónap óta nagy vérbeli és vagyonbeli áldozattal küzdenek az aránytalanul sokkal erősebb ellenséggel. A szerbek voltak az elsők, kik a dinasztia és birodalom fentartásáért fegyvert ragadtak a lázadó magyarok ellen s azóta sokat szenvedtek a magyar vármegyék magyar és nem magyar elemeitől és az elpártolt császári generálisoktól és hadaktól, kik a lázadókat bőségesen ellátták fegyverrel és munícióval. A harcnak szinteréül feláldoztuk saját területünket. Határőreink közül sokan halálban hadakoznak s igy kénytelenek voltunk uj ezredeket állitani, sőt népfelkelést is rendeztünk, hogy visszaszoritsuk az ellenséget, kivel kezdetben csak mi álltunk szemben, noha sokkal gyengébbek vagyunk. Csak a szemtanu láthatja mire jutott e harcban a mi vajdaságunk, mióta harcban állunk, házaink elhamasztva, vagyonunk elpusz-

titva, fiaink holtan vagy nyomorékká téve, asszonyaink gyászban — mert ez élethalálharc a dinasztiáért, a birodalomért és nemzetiségünkért, melyekért most és mindenkor készek voltunk és vagyunk mindent feláldozni.

Küzdelmünk annál nehezebb, mert némely császári parancsnokságok is, melyek a Szerb-Vajdaság területén vannak, velünk ellenségesen bánnak, mert nem adnak nekünk sem fegyvert sem hadi muníciót, mikben szükölködünk és bizalmatlanok irántunk. Hrabovszki, Blagojevics, Zahn, Piret, Rukavina tábornokok viselkednek igy velünk szemben. A szerb fejedelemség hadseregének segitségével sikerült nekünk a Szerb-Vajdaságot most január közepén az ellenségtől megtisztitani, csak Péterváradés Ujvidék valamint Szabadka maradt a mi területünkből a magyarok kezében. Baranyát a horvát sereg szabaditotta fel. Seregünk gyülekezett a Tiszánál és a Marosnál, megtámadta ismételten Szegedet és Ó-Aradot és szándékunk volt a horvát bán seregével Szegeden egyesülni. A szerb fejedelem azt hitte, most már visszahivhatja seregét. A patriarcha sürgette az osztrák sereget, hogy adjon sok fegyvert és hadiszert, hogy a bánsági és bácsi szerbséget felfegyverezze, de fegyvert nem kapott, mire a magyarok Szegedről betörtek a Bánságba és Szabadkáról Bácsba. A Bánátból visszavertük őket, de a Bácskában előrenyomultak egész Péterváradig, ezt megerősitették és ellenünk irtóháborut folytattak, erre a szerbiai seregek ujra segitségünkre jöttek és a népfelkeléssel feltartóztattuk a magyarokat.

Azonban minket lesujt, hogy fegyvert nem kapunk és semmibe sem vesznek az oktrojált alkotmányban. Ezzel mi semmit sem nyertünk, hiába öntöttük vérünket, hiába áldoztuk fel vagyonunkat; az uj alkotmány a magyaroknak kedvez és nekünk abban oly alárendelt szerepünk ván, hogy nemzetiségünket fen nem tarthatjuk. Rukavina báró bánsági parancsnokoló tábornok a patriarchához 1849 március 17-én intézett irata szerint: „Az uj alkotmány csak azt a jogot adja a szerbeknek, hogy egyházi és nemzeti ügyeiket intézhetik, de nincs benne az, hogy kormányzata és beligazgatása önálló, mert a vajdaságot a korona más területéhez fogják csatolni“ — pedig az 1848. dec. 15-iki királyi manifestum a szerbeknek, a nemzetiségek egyenjogusága alapján, nemzeti önálló beligazgatást igért. Azután Rukavina megtiltotta a patriarchának, hogy nem szabad Torontál megyében ujoncoznia, ne avatkozzék a Bánság kormányzási ügyei-

be, az általa beállitott hivatalnokokat a Bánságban bocsássa el, sőt maga Rukavina ezeket a szerb hivatalnokokat és előljárókat, még a falusiakat is, elbocsátotta, a szerb zászlókat letépette és lábbal gázolta. Igy bánnak a szerbekkel most és még azt mondják, hogy ez felsőbb rendeletre történik.

Ezek a belső viszonyok, a külsők még rosszabbak, mert sokkal erősebb ellenséggel kell küzdenünk, a ki Pesten szembeszáll a császári hadsereggel és Erdélyt elfoglalta. A szerbek dacára a velök való nagyon sérelmes eljárásnak mindig hivek maradtak és visszautasitották a magyarok által nekik felkinált békefeltételeket.

Szükségleteink a következők: 1. Minél előbb fegyvert kérünk és segitő sereget a Vojvodinába; 2. Ötelsége erősitse meg az 1848 májusi szerb nemzetgyülés határozatait; 3. Hogy megvalósittassék az egyenjoguság a szerb vajdaság területén is. Utasittassék Todorovics tábornok, hogy a harcot a patriarchával egyetértően folytassa. A kormányzás a Szerb-Vajdaságban továbbra is a patriarcha kezében maradjon és mondassék ki mielőbb, hogy a Szerb-Vajdasághoz tartozik: Szerém megye az ő határőrvidékével, Baranya megye, Bácsmegye a becsei distriktussal és a sajkás kerülettel, a Bánság az ő határőrvidékével és a kikindai distriktussal.

Az oktrojált alkotmány a 72-ik szakaszban felemliti a Szerb-Vajdaságot, de területét nem irja körül; az 1-sö szakasz külön felemliti a határőrvidéket — ebből az következik, hogy a kettő elválasztatik, a mi igen sérelmes volna, mert ez egy nép, mely együtt küzdött a török ellen és most is együtt küzd; a nem határőrvidéki szerbség megszünne a határőrvidék nélkül katona nép lenni, pedig I. Lipót mint ilyent hivta be. A török kiüzetése után nemcsak a fenti terület volt katonai határőrvidék, hanem Arad és Csanád megye is, és mikor Mária Terézia korában ennek határőrvidéki jellegét megszüntették sok ezer szerb kivándorolt innét Oroszországba. I. Lipót megadta a szerbeknek a jogot, hogy vojvodát, az az hadvezért válasszanak, mily vezér volna ez, ha a határőrvidék katonasága elvonatnék tőle? Sereg nélkül vezér. A határőrvidéknek a Vojvodinával együtt kell maradni a felség igérete és a szerb nép kivánsága folytán, e nélkül a szerbek sem most, sem jövőben nem védekezhetnének a magyarok ellen: az elválasztás a szerbség biztatése volna, pedig a dinasztiától és monarchiától jutalmat érdemelnének. A Vojvodinának a határőrvidékkel egy

külön és önálló koronatartományt kell képeznie ezt követeli a birodalom és a hű szerbség érdeke.

A fent körülirt szerb vajdaság, Szerém, Baranya, Bács, Torontál, Temes és Krassó vármegyék, szerb lakta vidék volt, és ők művelték és népesitették be a pusztaságokat a török kiüzetése után. I. Lipót 1692. szept. 1-én Brankovics deszpotához intézett iratában elismeri, hogy erre örökösödési jogon igénye van és Baranya is a szerbségé, mert az Stiljánovics István deszpotáé volt s annak lakossága tulnyomóan szerb. I. József is igéri, hogy hűségök és bátor harcaik a dinasztia érdekében jutalmat érdemelnek; I. Ferenc József 1848 dec. 15-én kelt manifestumában azt mondja: „A mi vitéz és hű szerb népünk mindig dicsőségesen kitünt a mi császári házunkhoz való odaadásával és hősies küzdelmeivel a mi trónunk és birodalmunk minden ellenségei ellen. A mi császári akaratunk és szándékunk, hogy a mi hű és vitéz szerb népünknek olyan belső szervezetet adjunk, mely az ő nemzeti szükségleteinek megfelel“ — ezen területen semmi más elem nem boldogulhat és a szerb elem felett nem uralkodhatik, azért szükséges, hogy itt a Szerb-Vajdaság létesüljön és ez a szerbek megnyugtatására Szerb-Vajdaságnak nyilvánittassék.

Azután kérjük, hogy a májusi szerb nemzetgyülés azon határozata is megerősittessék, mely a Szerb-Vajdaságnak kapcsolatát Horvát-Szlavon-Dalmátországgal és a románság önállását kimondja. Szükséges, hogy a Szerb Vajdaság külön koronatartománynyá nyilvánittassék; ezt kivánja az ő területi nagysága, népességének száma, a régi privilegiumok és a legujabb császári igéretek. Félünk a Magyarországhoz való csatoltatástól, mert a szerbek és magyarok közti gyülölet oly nagy, hogy ennek lecsillapodásához egy egész század kell. A szerbek azt megérdemelték, hogy területök külön korona tartományi jelleget nyerjen. Viselje Ófelsége a „Szerb Vajdaság nagy vajdája“ cimét, de legyen meg nekünk a mi vajdánk a beligazgatásban, azután az is szükséges, hogy itt a közigazgatás, főképen a vezető állásokban, a szerbek kezében legyen. Addig is mig a végleges szervezés megtörténik a Szerb-Vajdaság igazgatása a patriarcha kezében maradjon. Ezt kimondja Ófelségének 1849 április 2-án a patriarchához intézet irata is, mely őt a Szerb-Vajdaság kormányzásában egyelőre meghagyja, kivéve Baranyát, Krassó megyét és Temes megye egy részét. Ha kérelmünk egész teljességében meghallgatására talál,

feleslegesek lesznek itt a királyi biztosok és a szerbség a jövőben is egységesen hiven és vitézül fog harcolni az uralkodóházért és a birodalomért. Bécs 1849. április 25-én. A Szerb-Vajdaság megbizottai az osztrák császári ministeriumnál: Suplikác János. Zsivánovics Jakab. Paszkovics János.

429. **Kossuth Lajos beszéde 1848. julius 11-én a magyar országgyűlésen.** (1850. 82. k. 49—78. l. Az ismert beszéd szerb forditása.

430. **Harc az osztrák monarchia déli részén 1849 tavaszán.** (1850. 82. k. 79—123 l.) A közlemény szerb forditás az „Oesterreichischer Militär-Freund" 34, 37., 40., 42. és 47-ik számaiból.

431. **A szerb seregek vezéreinek levelezése 1849-ben.** (1850. 82. k. 124—135 l.) I. Knjicsánin tábornoknak Karlóczán 1849. április 1-én kelt levele Sztratimirovics Györgyhöz és Petrovics Milivojhoz Mosorinba: értesiti hogy 100 szerviánnal, 1000 pétervárади granicsárral, 6 ágyuval és 40 kocsi hadiszerrel jön segitségökre; örül hogy Mosorinban és Vilovon megtartották hadáliásaikat, de a gardinovcei erdőben 400 emberük két ágyuval be van keritve, ezeken segitsenek, a hogy tudnak. (1850. 82. k. 124. l.)

II. Knjicsánin tábornok levele 1849 április 1-én Karlóczán Stratimirovics Györgyhöz, a nemzeti kormány alelnökéhez a sajkás bataillonnál: Grubics István által küld némi hadiszert, mennyit Biga adhatott, a többit kérjék a pancsovai bizottságtól. A sajkások verjenek hidat Titelnél; ha a gözösre nincs szükségök, küldjék vissza; ha az első bataillon megjő, azonnal küldi; látom, hogy harcoltok, de nem tudom mily eredménnyel, kivánok szerencsét és győzelmet (1850. 82 k. 124—125 l.)

III. Sztratimirovics György levele a bács-szegedi magyar sereg parancsnokának. 1849 április 10-én Mosorinban: A Csurogon levő magyar parancsnokságnak jelenti, hogy a bácskai szerb sereg parancsnokságát 48 óra előtt átvette; a titeli községnek küldött magyar proklamációra az a válasza, hogy a szerbek nem szokták az egyes helyeket ütközet nélkül feladni. (1850. 82 k. 125 l.)

IV. Sztratimirovics György proklamatiója a sajkásokhoz. Titel, 1849 márc. 28. Felhivja, hogy ragadjanak fegyvert és köszörüljék ki a csorbát, hisz már 14-szer elüzték határaiktól az ellenséget és győztek felette Szenttamásnál és Temerinnél (1850. 82 k. 126 l.)

V. Gyurics kapitány Törökbecséről reggel 4 órakor (dátum nélkül) Sztratimirovics tábornoknak a sajkás ez-

rednél. Örül, hogy Sztratimirovics vette át a parancsnokságot; neki itt csak egy bataillonja van, de van sok népfelkelője. Ha még 3 bataillont kapna egy pár ágyuval, azonnal átmenne Földvárra, hogy az ellenséget hátba támadja, mert ezerszer inkább akar meghalni, mintsem mindig visszavonulni. A szomoruság és lehangoltság itt köztünk igen nagy, inkább haljunk meg dicsően, de ne vonuljunk minduig szégyennel vissza. Seregünk egészen el van csüggedve, ennek végét kell vetni. (1850. 82. 128—129 l.)

VI. Sztratimirovics György levele a patriarchához. Kelet nélkül: Ügyünk jól áll; Mosorin és Zsablya közt megerősített táborban vagyunk, van 3000 emberünk 25 ágyuval. Vilovóban van Sztefanovics egy erős hadosztályával és 15 ágyuval; a gardinovcei erdőben is van egy divisiónk két ágyuval, hogy a Vilovó felé jövő ellenséget hátba támadja. A fegyelmetlenség ellen erős rendszabályokat alkalmaz. Részletes jelentést legközelebb küld. (1850. 82 k. 129 l.)

VII Sztratimirovics György Knjicsáninhoz intézett levele. Mosorin, 1849 márc. 31-én: Sztefánovics jelenti, hogy a magyarok Kátyban vannak és Vilovo ellen készülnek; ellenök két kompánia jól fegyelmezett zomborit, 200 szerbiait és egy kompánia sajkást nehány ágyuval küldött; a gardinovcei erdőben 250 ember 2 ágyuval van, hogy az ellenséget hátba támadja. A rend és fegyelem javul, a mosorini táborban levő tisztekre nincs panasz, de Sztefánovics panaszkodik a Vilovóban levő tisztek fegyelmetlensége miatt, kik rossz példát adnak a legénységnek; kér puskaport és ágyukat sürgősen. (1850. 82 k. 129—130 l.)

VIII. A balszárny parancsnoksága Puffer császári alezredeshez. Kelt 1849 április 26-án a járeki táborban. Jelenti, hogy a magyarokat folyton nyugtalanitja, april 25-én a hidat Ujvidék és Péterváradt közt felgyujtotta, de a magyarok a hidat nyomban helyreállitották; kész támogatni Mamula ezredet a Duran való átkelé-nél Futakon, a magyarok nem fognak merni kivonulni, mert előtte való napon Ujvidéknél rájok ijesztett, elvágva közlekedési utjokat; leirja e csatározás lefolyását, este ujra visszavonult Járekre. (1850. 82 k. 130—132 l.)

IX. A balszárny parancsnoksága Mamula ezredeshez: Jarek, 1848 april 27-én. Köszöni a jó tanácsokat. Mosorin és Vilovo jól van elsáncolva; egy mérnököt kér, ki a további munkalatokat vezesse; hogy e két hely egé-

szen biztos legyen, el kellene foglalni a Tisza balpartján Perlasztól a Dunáig terjedő részt. A haderőt a sajkás területen kellene összevonni, hogy Kovilon át az összeköttetés Szerémmel és a bán seregeivel biztositassék. A magyarokat állandóan nyugtalanitja folytonos csatározásokkal. (1850. 82 k. 132—134 l.)

X Sztratimirovics György hadi és polgári biztos rendelete a helyi bizottságokhoz. Kelt Titelen, 1849 márc. 28-án: 1. A népet fegyverre kell szólitani és minden fegyvert, ágyut, hadiszert Mosorinba kell szállitani; 2. a ki az ujonnan szervezett bataillonhoz tartozik, 12 óra alatt, e hirdetéstől számitva, köteles bevonulni Vilovóba vagy Mosorinba, különben rögtönitélő biróság elé kerül; 3. az asszonyok, gyermekek, öregek Titelbe jöjenek, innét ha kell a Szerémségbe vagy Bánátba menekülhetnek; 4. az otthon maradottak az ellenség közeledtekor feltétlenül tüzzenek ki.

432. **Eszék vár átadása 1849 február 14-én.** (1851. 83 k. 1—46 l.) A mellékletben Eder tábornok jelentése az átadásról és annak feltételeiről, valamint a legvitézebb tisztekről, kik ekkor kitüntek.

433. **Glavás István eszéki várparancsnok életrajza.** (1851. 83 k. 46—58 l.) Neki volt legnagyobb érdeme Eszék átadásában. Eder tábornoknak erre vonatkozó iratai.

343. **Hercegovina leirása.** (1851. 83 k. 59—90 l.) E dolgozat Rajevszki orosz iró művének szerb forditása, mely az orosz közoktatási ministerium hirlapjának 1840-iki juliusi és augusztusi számaiban jelent meg. Rajevszki munkájának adatait Pamucsina János mosztari szerzetes és Jukics boszniai ferencrendi szerzetesek Hercegovináról és Boszniáról irott műveiből meritette.

435. **Pétervárad ostromának történetéből 1848 és 1849-ben.** (1851. 83 k. 91—110 l. Kilenc katonai jelentés e tárgyban.

436. **A szerb nép kivánságai. 1848 március hóban.** (1851. 83 k. 111—113 l.) [Kiadta kivonatban Thim. I. 5—6 l.]

1. A szerbek elismerik a magyar nemzet és a magyar nyelv jogait, de kivánják az ő nemzetiségök elismerését és nyelvök szabad használatának minden ügyeikben való jogának törvénynyel való megerősité-ét. — 2. Vallásgyakorlatuk, egyházi szervezetök és igazgatásuk, valamint egyházi nyelvök szabadságát. — 3. A püspökségek egy éven tul ne maradjanak betöltetlenek. — 4. A zárdák

birtokai törvénybe legyenek iktatva és ezek elvett birtokai visszaadassanak. — 5. A konzistoriumokban arányosan világiak is legyenek. — Az unióval való zaklatás szünjön meg és elvett templomaik adassanak vissza. — 7. Szabadon állithassanak iskolákat s azokat maguk igazgathassák. — 8. Évenkint nemzeti kongresszus (szabor) tartassék. — 9. Ezen 100 világi, 25 egyházi és a határőrvidékről 30 polgári és 20 katonai képviselő legyen. — 10. Ennek tanácskozásai nyilvánosak legyenek. — 11. Ennek minden kivánsága a felség elé terjeszthető legyen. — 12. Ezen választják az iskolák főigazgatóját, bizottságaik tagjait, kezelik és ellenőrzik összes alapjaikat és alapitványaikat. — 13. Püspökeik a főrendiház tagjai legyenek. — 14. Az 1792-ik évi 10 t.-c. értelmében szerbek is legyenek tagjai a magasabb közigazgatási és egyéb hivataloknak. — 15. A kikindai és tiszai distriktus is küldhessen követeket az országgyűlésre. — 16. A katonai határőrvidék összes ügyeinek rendezése a szabadság és nemzetiségek alapján. — 17. A szerbeket törvény szabaditsa meg a katb. papságnak fizetendő tized alól. Hüség a királyhoz! Minden áldozatot a hazáért! A magyarok iránt testvéri szeretet! [Érdekes ezek összehasonlitása az 1848 máj. 1—3-án Karlócán hozott határozatokkal]

437. **Az ujvidéki szerbek kivánságai 1848 márc. 27-én.** (1851. 83 k. 113—120 l.) [Kiadta kivonatban Thim. I. 9—13 l.]

Most, midőn minden nép oly jogokat kap bőségesen, melyekről soha sem birt, méltó, hogy a vitéz, hüséges szerb nép is nyiltan kifejezze kivánságait. Ismeretes, hogy a szerbeket a testvér magyarok és királyaik hivták be IV. Béla, Zsigmond, Albert, Mátyás és Ulászló idejében, főkép pedig I. Lipót és azon kötelezettség mellett, hogy a határt védjék, kiváltságokat adtak nekik 1690, 1691, 1695, 1706, 1713, 1715 és 1743-ban, melyeket az 1439. 25-ik, Mátyás király 5-ik, II. Ulászló 2-ik, II. Lipót 1780—1791-iki 27-ik törvénycikke is megerősitett, melyekben szabad vallásgyakorlatot, a deszpota, vagy vajda és alvajda, a metropolita és püspökök szabad választását, saját magisztratusuk alatt szabad belkormányzatot, egyházi és iskolai ügyeik elintézésére nemzeti kongresszus tartás jogát és udvari kancelláriát igértek nekik. Ők honvédelmi kötelességöket mindig hiven és vitézül teljesitették, több terhet viselve és több vért ontva a hazáért, mint aránylag mások, — de az adott igéretek nagy része teljesittetlen maradt, vagy vissza lettek idővel vonva, ugy

hogy a nagy ritkán összehivott nemzeti kongresszus hatásköre végre csak a metropolita választásra zsugorodott össze.

Most midőn mások oly jogokat kapnak, melyekkel soha sem birtak, a szerbek kérik régen szerzett jogaik megadását, hogy a magyar testvérekkel együtt vetélkedhessenek a szeretett haza szolgálatában, noha a magyarok elsőbbségét nyelvi és minden más tekintetben elismerik, a következő nekik sokszor igért és jól megérdemelt jogaikat kérik:

1. Elismerik a magyar nemzet és a magyar nyelv elsőbbségét, de kivánják és követelik, hogy az ő nemzeti voltuk is elismertessék és nyelvök használata nekik törvénynyel biztositassék összes egyházi és egyéb ügyeikben. — Ismertessék el vallásuk szabadsága és egyenlősége más keresztény vallásokkal, egyházi, iskolai és vagyoni, alapitványi ügyeik szabad és független igazgatása a nemzeti kongresszus által. — 3. Egy püspökség se maradjon egy éven tul betöltetlen. — 4. Zárdáink vagyona törvénnyel biztositassék és az elvett birtokok nekik visszaadassanak; a kezelési szabályzatot a kongresszus állapitsa meg. — 5. A konzisztoriumokban és appellatoriumokban arányosan világiak is legyenek. — 6. Az unióval való zaklatás szünjön meg és az elvett templomok adassanak vissza. — 7. Minden évben legyen nemzeti kongresszus szeptember hóban felsőbb engedély kikérése nélkül Ujvidéken, mint a legfontosabb hitközségben, erre választó joga legyen mindenkinek, ki a lelkészi adót fizeti. — 8. Ezen legyen 100 világi, 25 egyházi, 50 határőrvidéki képviselő és pedig 20 katonai és 30 polgári. — 9. Ez szabadon válaszsza az érseket, püspököket, iskolai főigazgatót, a különféle bizottságokat, kezelje és ellenőrizze az alapokat és alapitványokat. — 10. Tanácskozásai nyilvánosak legyenek, a tárgysorozatot és eljárási szabályzatát maga állapitsa meg. — 11. Az érseknek és püspököknek legyen helyök a főrendiházban. — 12. Az 1792-ik évi 10-ik és 1844-ik évi 5-ik törvénycikk értelmében az ország főbb hivatalaiban szerbek is alkalmaztassanak. 13. A kikindai és tiszai distriktusnak legyen képviselőküldési joga az országgyülésre. — 14. A katonai határőrvidék egyházi és iskolai ügyei a kongresszus alá rendeltessenek; a feudalis kötelezettségek itt is megszünjenek és ugyanazon szabadságokat élvezzék, mint az egész magyar királyság. — 15. A határőrök csak akkor legyenek katonai törvények alatt, ha hadi szolgálatot tel-

jesitenek; legyen joguk most is mint régen volt saját tisztjeiket megválasztani. — 16. A vallási áttérés és vegyes házasságok tekintetében az 1844-iki 3-ik törvénycikk a szerb egyházra is kiterjesztessék.

Ha ezeket elérjük, fogadjuk, hogy szivvel és lélekkel, utolsó csepp vérünkkel is hiven fogjuk szolgálni szeretett hazánkat és királyunkat.

138. **A karlócai szerbek kívánságai 1848 április 14-én.** (1851. 83 k. 120—129 l.) [Kivonatban kiadva Thim. I. 28—32 l.]

A nemzetek szabadságtörekvései felhivnak minket szerbeket is, hogy kívánságainkat nyiltan kifejezzük, mikor mások is oly jogokat kaptak, melyekkel soha sem birtak, mi is törvényes uton kereshetjük azon jogainkat, melyek minket privilegiumaink alapján régen megillettek volna. A magyarok a kor szellemének megfelelő alkotmányt kaptak, minket egyrészről a magyarok, másrészről a horvátok hivnak, hogy csatlakozzunk hozzájuk és nekünk e tekintetben is határoznunk kell, kikhez akarunk csatlakozni. Meg kell védenünk egyházunkat, szerb nevünket és nyelvünket s igy a háromegy királysághoz, a horvátokhoz csatlakozunk. A háromegy királyság alatt értjük Horvát-Szlavon-Dalmátországot a határőrvidékkel és azon részekkel, melyek az idők folyamatában részint Magyarországhoz, részint Ausztriához csatoltattak.

Minthogy továbbra is hivek óhajtunk maradni az uralkodóházhoz, a következőket kérjük császárunk és királyunk igazságosságától: Adassék alkotmány a horvátoknak az ő kívánságaik szerint. Mondassék ki a nemzet függetlensége; legyen népképviselet az országgyülésen, rang és valláskülönbség nélkül; legyen sajtó-, vallás-, tan- és szólásszabadság; minden évben legyen országgyülés; legyen országgyülésünknek felelős, független ministeriumunk; legyen törvény előtti egyenlőség, nyilvánosság, szóbeliség, esküdtszék és birósági felelősség; egyenlő teherviselés az országgyülésen megszavazott adókkal; a robot és dézsma beszüntetése; legyen nemzetőrségünk; a horvát-szerb nyelv legyen hivatalos nyelvvé. — Legyen szabad a katonaság köréből deszpotát (vajdát) választanunk, mint a vegyes házból való királyok idejében, mely jogunkat később elkobozták. — A vajdasághoz (deszpotasághoz) tartozzék: a Szerém, a Bánság a kikindai distriktussal, a Bácska a becsei és sajkási kerülettel, Baranya, Siljánovics deszpota területe. (Brankovics János deszpota halála után neje Ilona és leányai kormányozták,

ez utóbb behivta Zahumlje Pastrovics területéről rokonait, Siljánovics István knézt, azután Ilona a török elől elmenekült Világosra fivéréhez, Jaksics Márkhoz és Silyanovics is Kapinikból Morovicsba költözött, innét is a töröktől szoritva népével átment a Dráván és 1508-ban a II. Ulászló által neki adományozott Siklós lett a deszpota székhelye, ki itt 1515-ben halt meg.) — 4. A szerbek szerbeknek neveztessenek, vallásuk „orthodoxa orientalis religio", nem pedig: görög keleti. — Vajdánk, kit a horvát országgyülés választ, legyen igazhitü szerb katona. — 6. A bán horvát vagy szerb legyen, őt is a horvát országgyülés választja, melynek ő az elnöke és a vajda annak alelnöke. A horvát független felelős ministerium fele horvát, fele szerb legyen, igy a fő hivatalok betöltésében is arány legyen. — Nemzeti kongresszus minden évben legyen az egyházi, iskolai és alapitványi ügyek vezetésére. — A kongresszus Karlócán legyen; 20 000 választóra egy képviselő jusson. Szabályzatát a kongresszus állapitja meg. A kongresszus elnöke a vajda, alelnöke a karlócai érsek. — A kongresszus választja a püspököket, iskolai főigazgatót és az alapok kezelőit, a bizottságok tagjait. — A zárdák vagyona biztositassék, elvett birtokaik visszaadassanak, vagyonkezelésöket a kongresszus állapitja meg. — A kongresszus szabályzatát a horvát országgyülés és az osztrák birodalom iktassa törvénybe. — Az elvett templomok adassanak vissza és a vallási unióra való törekvés törvénynyel tiltassék el. — Az egyházi nyelv biztositassék és a magyar törvény (1840. VI. 7. §) rendelkezései a papok magyar nyelvi ismeretére nézve ne kötelezze a szerbeket. — Karlócán, a metropolita székhelyén legyen papnevelde, akademia, tanitóképezde, iskolai bizottság, szerb irodalmi társaság (Matica). Az idők komolyak, a szerbeknek egy célra kell törekedniök. Karlócza, 1848 április 14-én. Hatvan aláirás.

439. **Csernovics Péter temesi gróf, főispán és királyi biztos kiáltványa a szerbekhez. Ujvidék, 1848 április 29-én.** (1851. 83 k. 129—133 l.) A magyar szöveg magyar forrásokból ismeretes.

440. **Csernovics Péter temesi gróf, főispán és királyi biztos kiáltványa a szerbekhez. Ujvidék, 1848 junius 18-án.** (1851. 83 k. 133—136 l.) A magyar szöveg magyar forrásokból ismeretes.

441. **Belgrád elfoglalása 1789-ben.** (1851. 84 k. 1—62 l.) A közlés forditás németből az Oesterr. Militär. Jahresschrift 1825-ik évi 4-ik füzetéből.

442. a) **Egy irat a forradalom idejéből.** (1851. 84 k. 99—102 l.) Az ujvidéki állapotok vázolása az 1848 májusi karlócai gyülés után. Csicsa sajkásaival közeledik Ujvidékhez, megölik Szabó Jánost. Rögtönitélő bíróság Ujvidéken, ágyuztatás Péterváradról Ujvidékre; a honvédség bevonulása, a városi tanács lemondása; a császári sereg elfoglalja Ujvidéket, harc a városban, zsákmányolás még a szerb házakban is, a német tisztek gunyolják a szerbeket, nevetik a Vojvodinát és hogy császárhűségök jutalmául jól eret vágtak rajtuk.

442. b **Szurducski István jelentése az első szenttamási ütközetről. Csúrog, 1848 julius 20-án.** (1851. 84 k. 103—109 l.)

443. **Gyászbeszéd Csicsa-Jovanovics Zarius felett.** (1851. 84 k. 110—120 l.) E beszédet 1850 nov. 20-án Bécsben mondotta Zsivkovics Bozsidár s megemlékezvén e szerb csapatvezér gyászos haláláról, elég érthetően célzott a szerbek nagy csalódására, hogy a sok vérontás jutalmául 1848-ban semmit sem kaptak és a nekik tett császári igéretek füstbe mentek. E beszédet igen rossz néven vették Bécsben s a szónok onnét menekülve egy zárdában lappangott, utóbb mégis püspök lett.

444. **Brankovics György deszpota megállapodása Hunyadi János kormányzóval a Mátyás és Erzsébet közt kötendő házasságra nézve.** (1851. 84 k. 121—130 l.) Szerb fordítás a latin eredetiből, mely Szendrő várában 1451-ben sz. Lőrinc napja előtti szombaton kelt.

445. **Földrajz-történelmi vázlat Dalmatiáról.** (1852. 85 k. 1—19 l., 1852. 86 k. 1—18 l., 1853. 87 k. 34—76 l., 1853. 88 k. 176—191 l.)

446. **Gyászbeszéd II. Péter Petrovics Nyegus montenegrói fejedelem, szerb költő felett.** (1852. 85 k. 20—42 l.)

447. **Az ausztriai szerb nép követeléseinek megvilágitása. Karlócza, 1848 május 6-án.** (1852. 85 k. 43—58 l.) [Kivonatban közli Thim. I. 47—49 l.)]

Az 1848 május elseji karlócai szerb gyülés megválasztván a patriarchát és vojvodát, tovább folytatja tanácskozásait, hogy a szerb ügyeket rendbehozza; a magyar ministerium csak azt engedélyezte, hogy száz képviselőjük ezen egyházi és iskolai ügyeikről tanácskozzék a kiküldött királyi biztos ellenőrzése mellett, — de ők e gyülésnek munkakörét kiterjesztették egyéb ügyeikre is. A magyar ministerium nagyon türelmetlen, a magyaroknak

mindent megenged, a nem magyaroknak semmit, pedig ajkán hordja a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavait, ők magukat még a királytól is függetleníteni akarják és ministereik csak nekik legyenek felelősek, a többi nemzetiség mintha nem is léteznék. A szerbek jogait mellőzik, de ez fényes követséget fog küldeni az uralkodóhoz Bécsbe, mely előtte ki fogja fejteni privilegiumokon, szerződéseken alapuló jogaikat. Kérni fogják ő felségét, hogy ne csak a magyaroknak legyen kegyes apja, hanem a szerbeknek is, kik részben ősidőktől fogva laknak itt, részben I. Lipót által behivattak, hogy a török ellen harcoljanak. A beköltözők patriarchájuk és vajdájuk vezérlete alatt jöttek, nem mint rabszolgák, hanem mint testvérek és együtt harcoltak a magyarokkal és a császári seregekkel a török ellen. Megérdemlik, hogy ügyeik rendeztessenek, mert nemcsak másokért, hanem a maguk javáért is ontották véröket a sok harcban, nemcsak azt, hogy szabadjon nekik imádkozniok és egy kissé irni és olvasni tanuljanak, mint a mit nekik a magyarok szántak.

I. Lipót 1697 aug. 20-án kelt iratában igéri nekünk, hogy visszaszerzi ősi lakóhelyeinket a töröktől, vagy ha ez nem sikerül, nekünk itt ad lakóhelyet, hol saját magistratusaink alatt szokásaink szerint élhetünk az ő örökös oltalmának árnyéka alatt. Megigérte, hogy szabadon választhatjuk vajdánkat. A vajda a nép vezére és kormányzója, lakóhelyünk bejövetelünkkor az volt, a mi most is, Szerém, Bánság a Tiszántuli distriktussal, Bácska a Tiszáninneni distriktussal és a sajkás kerülettel és Baranya megye. Ez ne legyen a magyar uraknak ellenére, mert hiszen ezen területek sokáig a töröké voltak és azok elvonulása után pusztán maradtak. Ezt a területet mi vettük el a töröktől, mi népesitettük be, mi védelmeztük meg. Mi álltunk őrt az Unánál, Szávánál és Ilovánál. A történelem sok szerb hősről beszél, Bakics Pálról, Kinizsiről, Brankovics Vukról és Zrinyi Miklós, a szigetvári hős, a magyarok büszkesége sem volt magyar, hanem horvát, Subics. A mondott terület 1788-ig nem tartozott Magyarországhoz, hanem mint katonai határőrvidék, közvetlenül a bécsi kormány alá, — tehát semmi sérelem sem esik a magyarokon, ha e terület a szerb vajda alá rendeltetik ép ugy, mint Horvátország a bán alá és a Temesi Bánság a temesi gróf alá. Ezt ők a trón iránti állandó hűség jutalmául is megérdemlik, mert ők nem csak a török ellen és egyéb külső ellenségek ellen hiven megvédelmezték a trónt, hanem a belső forradalmak ellen is, mikor az megingott a Tökölyi-, Rákóczy-féle időkben.

A magyarok csak azt akarják nekünk megengedni, hogy egyházunkról és iskoláinkról gondoskodjunk az ő biztosuk ellenőrzése mellett, de mi fényes deputatióval fogunk járulni uralkodónkhoz, hogy a mi privilegiumaink ne maradjanak ő ökre holt betü, hogy erősitse meg a mi megválasztott patriarchánkat és vajdánkat és magistratusunkat s jelentse ki, hogy a fent mondott terület a szerb Vojvodina, — mert ellenkező esetben nagy igazságtalanság történnék velünk. A szerb nép csak a maga jogait kéri, azt sem a magyaroktól, hanem a császártól, kinek elődei nekik privilegiumokat adtak, melyek soha egészen be nem tartattak. Megmagyarosodni semmiképen nem akarnak.

A Vojvodina területe nem magyar terület, éppen ugy mint Szerbia nem magyar terület azért, mert a magyar királyok cimei közt van az is, hogy Szerbia királya, — hisz cimei közt van az is, hogy Jeruzsalem királya. A magyar ministerium ezek egyikének sem diktál. Az 1791-iki törvény a szerbeket magyar honpolgárokká tette az ő megkérdezésök és akaratuk ellen és minden szerzett joguk érvényesitésének utjában áll s nekik mást nem akar megengedni, mint egyházi és iskolai ügyeik intézését.

A 37.000 szerb család beköltözése sokféle következményekkel járt. Törökország katonasága ezzel megfogyott; haragjában beszüntette a szerb patriarchátust és görög püspökök alá helyezte az otthonmaradt szerbeket, kik őket nagyon sanyargatták; alig maradt ott szerb papságuk, mert ide költöztek; midőn utóbb IV. Arzen Sakabenta patriarcha ismét nagy sereg szerbbel ide költözött, a török sok ezer szerbet bosszuból megölt; II. Brankovics György deszpotájukat itt ok nélkül fogságba vetették, melyben 21 évig, haláláig, sinylődött; sok főuruk, mint a Draskovicsok és Szeszticsek Feszetics) itt az unióra lépve elhagyták őket; itteni hadakozásaikban nem kaptak zsoldot és a töröktől elfoglalt zsákmányt, melyből éltek, elvonták tőlök; a török és a lázongó magyarok elleni harcokban, valamint Ausztria külföldi hadjárataiban sok embert vesztettek, kik nem pusztultak volna el, ha török uralom alatt maradtak volna; itt vallási unióra kényszeritették, mig a török vallási dolgaikba nem avatkozott. Mindig hivek voltak mégis az uralkodóházhoz és most jogos kivánalmaikat fényes küldöttséggel fogják előtte tolmácsolni. Kérni fogjuk azt is, hogy saját nemzeti zászlónk is lehessen (piros, kék, fehér) és nemzeti cimerünk (piros mezőben fehér kereszt, oldalt olaj- és

babérággal, melyet alul kék szallag kapcsol össze.) Külön címere van Szrémnek, Szlavóniának és minden tartománynak, sőt nemesi családnak is.

448. **A magyar karok és rendek 1791. évi felterjesztése a királyhoz, hogy az illyr udvari kancellária beszüntessék.** (1852. 85 k. 68—71 l.) A felterjesztés 1791 máj. 5-én történt, főérve, hogy a szerbek ne képezzenek külön államot a magyar államban.

449. **A gör. kel. szerb érsek és a püspökök a főrendiházi tagságot kérik.** (1852. 85 k. 72—77 l.) A kérvény a nádorhoz, főrendekhez és országgyüléshez van intézve. Kelt Budán, 1792 junius 12-én. Aláírták Sztratimirovics István érsek, karlócai metropolita, Petrovics Péter temesvári, Joanovics-Sakabenta József verseci, Avakumovics Pál aradi, Joannovics János bácsi, Dimovics Genadius károlyvárosi, Zsivkovics Ciril pakráci és Popovics Dionysius budai püspökök.

450. **Felirat a horvát bánhoz. Zimony, 1849 máj. 17-én.** (1852. 85 k. 78—83 l.)

Zimony az egyetlen szöglet, melyet ellenségünk kardja és tüze eddig megkimélt; ide gyülekeztünk minden felől mint népünk képviselői. Üdvözlünk Vojvodinánk vérásztatott földén. Reményeljük, hogy fegyvered zászlódnak az ellenség által elhomályosult fényét ujra vissza fogja szerezni a mi és császárunk ellenségei felett kivivandó győzelmekkel. Tetteidet a történelem fogja megkoszoruzni. Császári urunk iránti hűséged, fajszereteted, szláv szived és velünk szerbekkel közös véred, melyekkel a szerbek és horvátok szerencséjét és haladását elömozditani kivánod, egy pár őszinte szóra bátorit.

Mi császárunkért, nemzetünkért, vajdánkért és Vojvodinánkért ragadtunk fegyvert. Nemzeti létünket császári igéret biztositotta; vajdánk meghalt és régóta sürget ük, hogy ujat választhassunk; Vojvodinánk, mely fő vágyunk, határai ma sincsenek megállapitva, pedig már egy év óta kérjük és követeljük. Központi bizottságunk, helyi hatóságaink, melyeket választottunk, dacára császárhüségünknek, mellőztetnek; a politikai irányban velünk szemben most ellenséges változás történt, a helyőrségek és a hadi biztosok mindazt ledöntik, a mit császári igéret nekünk biztositott. Ez kétségbeejtő. Az uj kormány intézkedései egyenesen ellenünk vannak irányozva, mintha részünkről kellene valami uj forradalomtól tartani. Pedig a Vojvodinának és a katonai határőrvidéknek fenn kell maradnia, ki mást tanácsol a császárnak és ministereinek, az az ő

alattomos ellenségük és a magyarok javára dolgozik, mert arra törekszik, hogy a magyarok jövendölése beteljesüljön, hogy Ausztria minket ellenök csak fegyverül használ fel s azután minden marad a régiben, balsorsunk megmarad és az igazságtalanságok is.

Fájlaljuk, hogy a mi hatóságainkat feloszlatják és a magyaroknak tetszőket visszaállitjuk; fájlaljuk, hogy velünk szemben épen ugy járnak el mint a forradalmár magyarokkal, irányunkban bizalmatlanok — ezt hűségünk, sok véröntésünk és mérhetlen áldozataink meg nem érdemlik. A lesujtott szerb nép tőled, bán, remél orvoslást, mert te dacára az uj szerencsétlen rendszernek a háromegy királyságban korlátlanul kormányzol. Szabadits meg, hivj zászlóid alá és mi veled fogunk küzdeni, de kérünk a következőkre: 1. A kor szelleme és a császári akarattal létre jött nemzeti kormányunk egészletében tartassék fenn, ez az uj rendszerrel nem ellenkezik, eddig még a katonai rendszabályokkal sem ellenkezett, sőt avval egyezett a Vojvodina kormányzata. — 2. A Vojvodina kormányát alkalmasabb erőkkel kell ujból szervezni. — 3. A katonai parancsnokság és a Vojvodina kormánya közt a jogviszony szabályoztassék. — 4. Mielőbb legyen nemzetgyülés a vajda megválasztására. Szükséges, hogy a Vojvodina szoros kapcsolatban legyen a háromegykirálysággal és hogy a régi ellentétek megszünjenek. A bán hazaszeretetétől, igazságszeretetétől remélik a szerbek sorsuk jobbrafordulását. Zimony 1849 május 17. Kétszáz aláirás.

451. **Az écskai csata 1848 julius 3-án.** (1852. 85. k. 84—88 l.)

452. **Pontozatok vagyis észrevételek (1740) a szerb (rascián) helyek, az ugynevezett sáncok (fossata) bekebelezéséről, polgáriasitásáról, melyek Magyarország alsó részeiben névszerint Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád és Bács-Bodrogh megyében vannak.** (1852. 86 k. 19—44 l.) Ezen irat előmunkálat volt a karok és rendek azon törekvéséhez, hogy a katonai határőrvidék, főkép ennek szerb része legalább részben polgárositassék. A pontozatok a következők: 1. Minden distriktusban hány ilyen katonai hely van? 2. Hány katonát állit minden distriktus a legnagyobb szükség esetében? 3. Mily szolgálatokat, hol és minő eredménnyel tettek ezen határőrök, mily haszna volt ebből a felségnek vagy másnak? 4. Szükségesek-e vagy lehet-e szükségesnek mondani ezeket a szerb határőr

katonákat? 5. Mimódon lehetne ezek helyett magyar nemzeti hadsereget állitani, miből lehetne ezt eltartani és hová kellene a határőrvidéket áthelyezni?

Ezen munkálat 1740-ben készült és alapjául szolgált az 1741-iki magyar országgyülés azon határozatának, hogy a marosvidéki és tiszavidéki határőrség polgáriasittatott és a vármegyékbe visszakebeleztetett. Az irat több kellemetlen dolgot mond a szerb határőrségről és az értekező a hivatalos irat után a felhozott vádak részletes cáfolásával foglalkozik.

453. **Brebir elfoglalása 1789-ben.** (1852. 86. k. 45—68. l.) Fordítás az „Oester. Milit. Zeitschrift"-ből.

454. **Albert magyar király adománylevele Brankovics György szerb deszpotának.** (1852. 86. k. 69—76 l.) A latin eredetének szerb fordítása. Az oklevél 1439-ben Szegeden kelt.

455. **A Bakics Pálnak szóló kir. adománylevelek.** (1852. 86. k. 77—84 l.) Öt latin oklevél szerb fordítása: I. Ferdinánd 1527-ben Esztergomban; 1528-ban Esztergomban; 1534-ben Bécsben, 1535-ben Bécsben, 1547-ben Würtenbergben kelt adománylevelei.

456. **Kiegyezési pontozatok a háromegyki-rályság és Magyarország között az 1848-iki horvát országyűlés VII-ik és XI-ik törvénycikkelje alapján.** (1852. 86. k. 85—94 l.) A VII-ik tc. szól a szerb vajdaság viszonyáról Horvát-Szlavon-Dalmátországhoz; a XI-ik mindkettőnek viszonyáról Ausztriához és Magyarországhoz.

457. **A horvát országgyűlés felirata János főherceghez, kit a felség békeközvetitőnek rendelt Magyarország és Horvátország közt 1848.** (1852. 86. k. 95—134 l.

458. **Subbotics János: Értekezés a birtokos névmások mikénti használatáról a régi szláv nyelvemlékek alapján.** (1853. 87. k. 1—33 l.

459. **Safarik I. P.: A glagol betüs irás régiségéről.** (1853. 87. k. 34—75 l.)

460. **György szerb deszpota fassionalis irata Hunyadi János vajdához. 1444.** (1853. 87. k. 76—81 l.)

461. **II. Lajos király adomány levele Orlovics Györgynek és Krusics Péternek. Buda 1524.** (1853. 87. k. 81—84 l.)

462. **Három adomány levél Krusics Péter zengi kapitánynak 1529. 1529. 1535-ből.** (1853. 87. k. 84—87 l.)

463. **Adomány levél Berenics Tamás leányai javára. Buda 1529.** (1853. 87. k. 87—88 l.)

464. **I. Ferdinánd adomány levele Grabszki Györgynek és Ferencnek. Bécs 1544.** (1853. 87. k. 88—89 l.)

465. **Knjicsanin István szerb tábornok vitézségi bizonyitványa a nagykikindaiaknak.** (1853. 87. k. 90—92 l.) Knjicsanin István szerb tábornok, a szerb fejedelemségi államtanács tagja 1851. jul. 3-án Belgrádban kiadott iratában bizonyitja, hogy 1849. elején a háboruban elpusztult Nagy-Kikindára jött, itt 2400-an fegyvert fogtak, kiket Lázics császári kapitánynak átadott begyakorlás végett s azután részben az ő, részben Todorovics tábornok vezérlete alatt vitézül harcoltak, mint olyan ősök utódai, kik századok óta hiven harcoltak a Habsburg házért itthon a lázadó magyarok ellen és a külföldön. Jelacsics alatt is vitézül harcoltak Hégyesnél, Knjicsanin és Todorovics alatt Melence, Basahida, Uzdin, Perlasz mellett, fegyelmezettségök és vitézségök mintaszerü volt és megérdemelték az uralkodó háláját és elismerését.

466. **Jelasics bán levele Trifunác Pál nagykikindai csapatvezérhez.** (1853. 87. k. 92—93 l. Jelacsics Fiumében 1851-ben kelt levelében Trifunácnak hozzá Bécsbe intézett kérelmére bizonyitja, hogy a kikindai kerület katonái igen vitézül harcoltak a déli sereg minden csatáiban.

467. **Szabbotics János: Birálat Medákovics Dániel művéről: A szerb nemzet története a legrégibb időkről 1850-ig. Ujvidék 1851. 240 l.** (1853. 87. k. 116—205 l.) Medákovics a szerbek történetét Illyricumba való költözésökkel kezdi és régibb történetökről mit sem tud; sok hibát talál Raics János nagy művében, de gyakran téved és ő maga még nagyobb hibákat követ el. A birálat elitéli irályát, a theologiai felfogás érvényesitését a történelemben és számos tévedését a szerbek régi történetében.

468. **A diokleai pap krónikája 1161-ből.** (1853. 88. k. 1—86. l.) A krónika egész szövege szerb forditásban közöltetik. A jegyzetekben fejtegeti ezen krónika viszonyát a Papalics-féle krónikához, melyet az előbbi kivonatának tart és valamely horvát glagol betükkel az eredetiből átirt valamivel későbbi időben, erre mutat az Ungaria név Pannonia helyett, továbbá a báró és duzsd (dozse) szók használata, melyek a diokleai krónikában

nincsenek. Mindkét krónika az eseményeket az évek megjelölése nélkül közli, e hiányt Pejacsevics és más történészek pótolni igyekeztek, de többnyire kevés eredménynyel.

469. **Sztratimirovics István szerb érsek felség felterjesztése a naptárak egyesitésének kérdése tekintetében.** (1853. 88. k. 87—115 l.) A felterjesztés 1814. november 9-én Karlóczán kelt. Az érsek ellenzi felterjesztésében a tervezett naptár egyesitését. Hivatkozik arra, hogy a gör. kel. egyház 1500 év óta használja a juliáni naptárt, mely bensőleg összeforrt az ő egyházi életökkel, ünnepeik beosztásával, főképen a husvétre nézve. A szerb nép nagyon ragaszkodik naptárához és ennek felcserélése a gregoriánus naptárral nagy izgalmat keltene közöttük, mert azt hinnék, hogy a naptár megváltoztatása vallás változást idézne el és őket ez úton a római kath. egyházzal unióba terelnék, a miről hallani sem akarnak. Felsorolja mindazon eredménytelen kisérleteket, melyeket századokon át a naptár egyesités terén tettek és csak nagy izgalmakat keltettek köztük. Még a pápák is megengedték a vallási unióba lépetteknek a juliáni naptár további megtartását, mert e nélkül a vallási unióból semmi sem lett volna. Kéri, hogy a privilegiumokban nekik biztositott jog a juliáni naptár használatára érvényben hagyassék és a tervezett naptár egyesités mellőztessék.

470. **Szubbotics János: Felelet dr. Sztarcsevicsnek a zágrábi Narodne Novine-ben 1852. szept. 27-én megjelent cikkére.** (1853. 88. k. 116—168 l.) Ezen cikkben Sztarcsevics Konst. Porphyr. és más történelmi forrásokban előforduló adatokból hevesen támadja a szerbeket, hogy nevök sincsen, hogy Servianusok, szolgák, Herakliustól koldult lakhelyen élösködnek, nincs kulturájuk, nyelvöket is a horvátoktól vették kölcsön, a horvátoknak pedig dicső, fényes multjuk van, nagy kulturájuk, irodalmuk — Szubbotics bizonyitja, hogy fejtegetése teljesen egyoldalu, a forrásokból mindent elhallgat a mi a szerbek javára szól és mindent tulozva, elferditve közöl, a mi ellenök szól és a horvátokra nézve épen ellenkezőleg jár el, csak hogy a szerbek felett kiemelhesse őket. Sztarcsevics és Szubbotics cikke egyaránt igen heves és ellenséges hangulatú.

471. **László magyar király Hunyadi Jánosnak ujból adományozza a Rasciai királyságban levő Rudiste városkát.** (1853. 88. k. 169—171 l.) Szerb

fordítás a latinul irt eredeti oklevélről, mely Budán 1456-ban kelt. [Teleki Hunyadik kora X. 519—521.]

472. **Kiegyezési irat, melyet 1495-ben György és János szerb deszpoták Bóth Andrásnak Ujlak és Sz. Dömötör várak kapitányának kiadott.** (1853. 88. k. 172—173 l.) [Ez szerb fordítás. Az oklevél az eredeti után megjelent a magyar-szerb okmánytárban 292—293 l.]

473. **Két adomány levél Stiljánovics István javára 1527 és 1535-ből.** (1853. 88. k. 174—175 l.) Az elsőben kapja Miholjance és Glogovica birtokokat, melyeket a király elvett Péter merzini knéztől, mert Zápolyához pártolt és melyek azelőtt Balsa hercegéi voltak; a másodikban, mely 1535-ben Bécsben kelt Ujlaky Lőrinc birtokaiból a Szerémségben levő Eszthyen birtokat kapja, melyre nejének Bogdánovics Ilonának is van örökösödési joga.

474. **Isaias szerzetes leirása Vukasin király haláláról a maricai ütközetben 1371-ben.** (1853. 88. k. 196—198 l.) Isaias szerzetes a maricai ütközet kortársa Aranyszáju Sz. János egyik homiliájához (S. Joannis Chrysosthomi Homilia in ramos palmarum) feljegyezte az ütközet leirását. Elmondja, hogy feljegyzését boldog időben kezdte, de a gonosz idők leggonoszabbikában folytatta és fejezte be. Isten a szerbek megbüntetésére küldte rájuk a törököt. Ugljesa deszpota Makedoniában és fivére Vukasin szerb király fényes hadsereget, 60.000 embert, vezettek a török ellen, és azt hitték, hogy nekik csak az Isten állhat ellen, pedig a török megverte őket, a vezérek elestek és a sereg nagy része és csontjaik temetetlenül maradtak. A törökség mint a madár végig repült az országon, gyilkolt, gyujtogatott és rabságba hurcolt, nyomában mondhatatlan inség, éhség és betegségek támadtak, pusztitva az életben maradtakat. Isten büntetése volt ez a bűnös szerbeken.

475. **Szerb vitézek.** (1853. 88. k. 199—220 l.) Gyurits Timoteus szerb kapitány. A magyar kormány 1848-ban feloszlatta a katonai határőrvidéket és át akarta venni annak kormányzását. A határőrtisztek sulyos helyzetbe jutottak; ha a magyar kormány parancsait teljesitik, az osztrákok büntetik, ha nem teljesitik, a magyarok. A magyar kormány megparancsolta, hogy a szerb zászlókat távolitsák el és hódoljanak meg neki. Gyurits 1848 jun. 5-én összehivta határőrközségeit (Zlatica, Kuszics, Kruzsica, Leszkovác, Rebenberg, Najdás) s itt azt határozták, hogy

a magyar kormányhoz feliratot intéznek, hogy álljon el ezen követeléstől, mert azt nem teljesithetik. Igy időt nyertek. E példát az összes határőrök követték és a karlócai végrehajtó bizottság 1848. május 29-én (ó naptár szerint) dicsérő iratot küldött ezért Gyurics Timótnak. 1848 aug. 3-án Knjicsaninhoz csatlakozott és Fehértemplomra mentek, ott aug. 10-én Petrovics Sztanojlo serezsán őrnagygyal ostromolták a sáncokat, itt aug. 29-éig vitézül harcolt, de megsebesült. Knjicsanin, a patriarcha és Majerhoffer tábornok 1849 és 1850-ben vitézségi bizonyitványt állitottak ki neki.

Gyurics Dávid, az előbbinek fia 1821-ben Pancsován született, előbb Olaszországban hadakozott Gyulay, Radeczky és Benedek alatt. 1849-ben a déli hadseregben vitézkedett Becskerek, Arad mellett, megerősitette Vilovot, Mosorint, Titelt; Perlasznál is kitünt és azután Jellacsics alatt is. Vitézségét dicsérő iratban magasztalja Rajacsics patriarcha 1849. dec. 10-én Bécsben kelt iratában, melynek szövege itt közöltetik; 1850 dec. 11-én a Lipót rend lovagkeresztjét kapta, külön dicsérő irat kiséretében, mely igen részletesen elősorolja vitéz tetteit; szövege itt közöltetik.

476. **A szerb tanult osztálynak közönyössége a szerb irodalom iránt.** (1854. 89 k. 7—20 l.) Ignyátovics Jakabnak, a letopis uj szerkesztőjének panasza, hogy a szerb irók alig támogatják és majdnem minden munka reá háramlik.

477. **Szent Endre.** (1854. 89 k. 21—62 l.) A Buda közelében, a Duna jobbpartján levő városka helyén római kolonia volt, mit az itt talált sok római régiség is bizonyit, később kath. zárda és kis község volt e helyen. Midőn Forgács Kis-Károlyt a budai várlakban halálosan megsebesitette, ezt ide hozták, neve akkor ez volt: fanum St. Andreae prope Budam. Midőn a szerbek 1690-ben Csernovics patriarcha vezérlete alatt beköltöztek, Ráics János történetiró tanulsága szerint a patriarcha népének egy részével Szent-Endrén, Budán és környékén telepedett le, a többiek a Szerémségben Eszék körül és a Bácskában telepedtek le. Szent-Endréről egy követet küldtek Bécsbe I. Lipóthoz, hogy neki köszönetet mondjon és biztositsa örök időkre a szerbek hűségéről. Szent-Endre egy ideig a patriarcha székhelye volt, az ide települt szerbek számát 8000-re tehetni, rövid idő alatt itt 800 házat épitettek és hét templomot. Szent-Endrén, Budán és környékén már voltak ezelőtt is szerbek, kik ide Zsigmond,

Albert és a Hunyadiak korában telepedtek le, ugyszintén a Szerémségben és a Bácskában is.

Alig hogy a szerbek itt letelepedtek, kiütött a Rákóczi féle felkelés. II. Rákóczi Ferencz 1704 szept. 6-án a gyöngyösi táborból levélben felszólította nagy igéretekkel Csernovics patriarchát, hogy a szerbekkel hozzá csatlakozzék, de eredménytelenül. 1704 nov. 22-én Bercsényi, Rákóczi tábornoka magyar nyelven irott hosszu levélben felhivja a szentendrei szerbeket, hogy ők és a többi szerbek is Rákóczi felkeléséhez csatlakozzanak, a nagyon érdekes iratban részletesen ismerteti a felkelés hazafias céljait. A levél itt egész terjedelmében közöltetik (26—28 l.). A szerbek azonban mindvégig hivek maradtak a császárhoz, kinek parancsnokaitól több protekcionalis iratot (salva guardia) kaptak, melyek itt sorban közöltetnek: Pfeffershofen tábornok, budai parancsnok 1700 szept. 26-án kelt német irata (33—34 l.); ugyanennek 1704 nov. 2-án Budán kelt irata (36—37 l.); gr. Stahrenberg 1706 okt. 5-én az esztergomi táborban kelt német irata (38—40 l.); Rabutin 1707 febr. 6-án Budán kelt német irata (42—43 l.); Pfeffershofen 1707 jun. 7-én Budán kelt német irata (44—46 l.; Zenei Kristof György kameralis inspektor 1724 febr. 24-én Bécsben kelt latin irata, melyben a szerbek hűségét és vitézségét dicséri. (47—49 l.)

A budai és szentendrei beköltözött szerbek ugylátszik hogy a legvagyonosabb része volt az 1690-ben bejött szerbeknek; volt itt szerb tanitóképző intézetök is, melyet 1816-ban Szent-Endréről Zomborba helyeztek át. Ma számuk igen megfogyott, de nyelvöket, szokásaikat, vallásukat hiven megőrizték.

478. **Ignyátovics Jakab: Gondolatok a szerb népről es annak multjáról, tekintettel a többi délszlávokra.** (1854. 89 k. 63—119 l., 90 k. 1—54 l., 91 k. 51—111 l., 92 k. 1—112 l.)

Elmélkedéseit a szerbek történetére nézve a legrégibb időktől egész az 1389-iki koszovói gyászos ütközetig Raics János szerb történetiró munkája és az abban idézett források alapján irja meg, uj adatok nélkül.

479. **Popovics Gábor: Vid napja.** (1854. 89 k. 120—127 l.) Az 1389-ik évi junius 15-iki sz. Vid napján történt koszovói gyászos szerb vereség okairól való elmélkedés.

480. **Szubbotics János: Gyászbeszéd Bogdánovics Konstantin felett. Ujvidék, 1854 április 27-én.**

(1854. 89 k. 135—146 l.) Született 1811 febr. 21-én Rumában, a Szerémségben, tanult Karlócán, Szegeden és Pesten, 1842-ben Szerbiában állami szolgálatba lépett; 1848-ban Pesten a „Vjesznik“ (Hirnök) cimü szerb lapot szerkesztette, melyet utóbb Karlóczán és Zimonyban adott ki, Rajacsics József szerb patriarchának, az összes szerbek királyi biztosának titkára volt, nagy szerepe volt a karlócai nemzetgyülésen és kormányzó-tanácsban, két más társával követségben járt Bécsben a császárnál, azután a temesvári likvidációs bizottság tagja volt. Meghalt mint ügyvéd Ujvidéken 1854. április 27-én.

481. **Popovics Gábor: Szent Száva. Emlékbeszéd 1851. 1854.** 1854. 90. k. 55—67 l. Sz. Száva, a Nemanja uralkodó családból, a szerb egyház alapitója és szervezője, a legrégibb szerb iró élete és működése; rövid ismertetés.

482. **Csernovics Arzen szerb patriarcha irata a szentendrei szerb timár céhhez. Kelt Szent-Endrén 1697 julius 15-én.** (1854. 90. k. 68—70 l.) A patriarcha, mint az összes szerbeknek nemcsak egyházi, hanem világi feje, ezen iratában utasitásokat ad a timár céhnek a céhbeli ügyek miként való intézésére.

483. **I. Lipót privilegiuma a szent-endrei timár céhnek. Bécs 1798.** (1854. 90. k. 71—82 l.

485. **Pavlovics Tivadar szerb iró, a Letopis szerkesztőjének nekrologja előadva a Szerb Matica közgyűlésén 1854. október 24-én.** (1854. 90. k. 95—102. l.)

486. **Töredék Ráics János szerb történetiró egy kéziratban maradt munkájából.** (1854. 90. k. 134—151 l.; 91. k. 1—30 l.) A kézirat a keleti egyház történetét fejtegeti egész 1274-ig és sok értékes anyagot tartalmaz az egyház szakadás történetére és a római egyházzal való ujra egyesités eredménytelen kisérleteire nézve.

487. **Raics János: Kedrenus dialogusa egy keresztény és egy zsidó között az igazi vallásról.** 1855. 91. k. 31—90 l. Szerb forditás, melyet Ráics János 1766-ban Ujvidéken irt.

488. **A budai szerb szabócéh privilegiuma és statutuma 1695-ben.** (1855. 91. k. 112—123 l.

489. **A szent-endrei timár céh statutumai 1769-ből.** (1855. 91. k. 124—141 l.)

490. **Radulovac vagyis Rácz-Militics Bács megyében.** (1855. 91. k. 142—147 l.) A mai rác-militicsi

határban van Radulovac nevü termékeny mező, mely nevét egy Radul nevü szerb földbirtokostól vette, kinek itt és a Duna melletti erdődi hegyen és faluban voltak birtokai. Radulovácra 1751-ben sok szerbet telepitett, kik a föld felosztásakor nem hallgattak a földmérőkre s nem annyi földet vállaltak, a mennyit megmüvelhettek, hanem sokkal nagyobb területeket és igy mikor e határőrvidék polgárositva lett, nem birták elviselni a terhes robotot és lassankint földeiket elhagyva vagy németeknek eladva, elköltöztek Szlavoniába. Radul egyik ivadéka Radulovácról Zomborba költözik, katholikus hitre tért, nemességet és nagy földbirtokot kapott és a Putnik nevet vette fel. Ez a család utóbb Bácsmegye történetében jelentékeny szerepet játszott, egyik tagja a szabadságharc idejében a megye alispánja volt.

491. **A csárda romjai.** (1855. 91. 148—152 l.) Petőfi ezen költeményének szerb forditásával kezdette meg Jovanovics János Zmaj a magyar költészet remekeinek forditását, melyekkel oly fényes sikereket ért el és a szerbek nagy elismerését vivta ki.

492. **Szubbotics János: Gyászbeszéd Paszkovics János kerületi törvényszéki tanácsos felett. Ujvidék 1855. máj. 12-én.** (1855. 92. k. 113—129 l.) 1803-ban Eszéken született, 1826—1842-ig ügyvéd, azután Rajacsics Patriarcha titkára egész 1849-ig. 1849-ben a Szerb Vajdaság kormányának tanácsosa; 1849-ben a szerbek Bécsbe küldték, hol a császári kormánynál mint a szerbség képviselője szerepelt egész 1852. augusztus haváig, ekkor az ujvidéki kerületi törvényszék tanácsosa lett s mint ilyen haláláig müködött. Igen képzett, éles eszü szónok volt.

493. **Mária Terézia deklaratoriuma, melyet a szerbek javára 1779 julius 16-án Bécsben kiadott.** (1856. 93. k. 1—72 l.) A latin eredetinek szerb forditása. A „Declaratorium Illyricum“ a szerbek összes ügyeinek, különösen egyházi és iskolai ügyeinek szabályozását tartalmazza. [Az iró szerint a munka 1701-ben Nagyszombatban jelent meg; Petrik e kiadást nem ismeri, szerinte (III. k. 563 l.) Pozsonyban 1704-ben jelent meg. A munka irója Szörényi László, szerémi püspök 1693-tól.]

449. **Szubbotics János: Emlékbeszéd Popovics-Szterija János hires szerb iróról és költőről.** 1856. 94 k. 1—24.)

495. **A szerémi püspökségről.** (1856. 94 k. 25—28). Adatok a régi Sirmiumról és a szerémi püspökségről.

Fordítás a latin eredetiből, mely ezen cím alatt: „Vindiciae Sirmienses seu descriptio Sirmii 1701-ben Nagyszombatban jelent meg.

496. **Kivonat a szerb népnek adott privilegiumokból.** (1856. 94. k. 56—69 l.) Az 1690., 1691., 1695., 1706., 1713., 1715. és 1743-ban kiadott császári privilegiumok rendelkező részeinek kivonatos közlése szerb fordításban a latin eredetiekből.

497. **Szubbotics János: Utrajzi levelek.** (1856. 94. k. 94—117 l. A levelek 1856-ban keltek Lajbachban, Triesztben és Velencében.

498. **Szvetics Milos: A szerb követelések pontozatai, melyeket 1804-ben Konstantinápolyba küldtek és Belgrádban is Betyir pasának átadták.** (1856. 94. k. 118—152. l.) Adatok Szerbia szabadságharcához, több erre vonatkozó irat 1804—1815-ig.

499. **Ninkovics P.: Északkeleti Albánia.** (1857. 95. k. 1—30 l.) Fordítás dr. Müller német művéből. [A fordító nem közli a munka pontos címét, sem azt, hol és mikor jelent meg.]

500. **Dragoszávljevics Ádám: Szerb nyelvtani ismeretek.** (1857. 95. k. 30—64 l.)

501. **Rimszki Péter: Popovics Dionysius budai szerb püspök életrajza.** (1857. 95. k. 65—84 l.) Popovics Dömötör 1750-ben Macedoniában, Szaloniki közelében, Kozsáni nevü helységben született, hol apja lelkész volt, ő is világi pap lett, megnősült, de neje egy fiut, Charitont, szülve meghalt, mire szerzetessé lett a hilendári Vatoped zárdában és felvette a Dionysius nevet. Midőn zárdafőnökké választották elment a konstantinápolyi patriarchához, hogy azzá felszentelje. Ez épen ekkor kapott levelet az oláh fejedelemtől, melyben ez egy képzett szerzetest kért tőle fiai nevelőjéül. Popovics a patriarcha ajánló levelével Bukarestbe ment, hol mint a fejedelmi gyermekek nevelője több évet töltött; itt elvégezvén feladatát visszatért Konstantinápolyba, hol a patriarcha püspökké szentelte, és a szerbesegyház hitszónoki tisztét bizta reá. 1785-ben belgrádi püspök és az egész szerb egyház érseke lett. 1789-ben szept. 7-én Laudon generális Belgrádot ostromolni kezdte; a megrémült török várőrség tanácskozásra gyült egybe, hogy mittevő legyen és erre meghivták Popovics érseket is, ez látva a török hatalom folytonos hanyatlását és az ostromló sereg sikereit, azt javasolta, hogy adják meg magukat — a törökök még ingadoztak, de a győzelmes

Laudon szept. 27-én elfoglalta Belgrádot és a szerbek metropolitájukkal meghódoltak Ausztriának. A változó szerencsével folyó harcot békekötés követte, melynek értelmében Belgrád ismét a töröké lett. Az érseknek nem volt többé maradása Belgrádban és József császárhoz menekült és kérte hogy valami megüresedett szerb püspökséget adjon neki — minthogy most ilyen nem volt, a császár neki évi 6000 ezüst forint évi segélyt adott. 1790-ben meghalt Bécsben Putnik Mozes karlócai szerb érsek, holttestét hajón Szent-Endrére hozták és itt eltemették. Az 1790-iki temesvári szerb egyházi kongresszus karlócai érsekké Sztratimirovics István szent-endrei, illetőleg budai püspököt választotta meg — budai püspökké pedig a császári igéret alapján Popovics Dionysius lett, és nyomban bevonult székhelyére Szent-Endrére. 1791-ben ő is, valamint több más tekintélyes szerb család magyar nemességet kapott.

1793-ban Budára költözött, ott házat vett és 1828-ban bekövetkezett haláláig mindvégig itt székelt, Szent-Endrén plébánossá és püspöki helynökké Joannovics Pált nevezte ki, ki vele együtt jött Törökországból. Midőn Magyarországba jött görögül igen jól és szerbül egy kevesett tudott, itt kitünően megtanult szerbül, latinul és németül, magyarul értett, de beszélni nem tudott. Jelszava volt: Fidelis Deo, regi et gregi. Nagyon tiszteletre méltó, igen istenfélő, tudós és jótékony férfiu volt. Aranyszáju Sz. János és a többi görög egyházi irók munkáit szerbre fordította és ezen munkásságában egy állandó segéde is volt a vinkovcei születésü Milovánovics Lukács, kivel mindig latinul tárgyalt. Művei közül megjelent szerb nyelven nyomtatásban is: A kereszténység védelme és Ciril és Methód élete. 1820-ban körlevélben kijelentette, hogy senkit sem fog diakonussá vagy lelkészszé felszentelni, ki a theologiai tudományokat tőle nem tanulta. Állandóan 10—12 tanitványa volt, kiket télen szobájában, nyáron kertjében maga tanitott egyházi énekre és theologiai tudományokra.

Jótékonysága mesés volt, mindenét a mit nélkülözhetett, a szegények közt osztotta fel. 1823-ban több görög emigrans kereste öt fel Budán, kik a moreai felkelés balsikere után kénytelenek voltak a törökök elől menekülni. Egy görög menekült négy fiával földre borult előtte és ruhát és segélyt kért. A püspök pénzt adott nekik és minden ingét, úgy hogy csak az maradt neki, a mi testén volt. 1827 október 3-án, mint minden évben,

névnapjára több vendéget hivott meg; ebéd után felment emeleti szobájába, hol gyertya mellett olvasott, vendégei a cselédséggel a földszinti ebédlőben maradtak. Egy tolvaj, ki a házi szokásokat jól ismerte, a kerten át behatolt a házba, felment az emeleti könyvtárba, hol a 78 éves püspök egymaga volt, megkötözte kezeit és fejére egy magával hozott nagy kalapot húzott és a pamlagra döntötte, kivette zsebéből a kulcsot, felnyitotta szekrényét és elvitte pénzét. Távozása után a püspök jajgatására besiettek a vendégek és a cselédség, kiszabaditották kötelékeiből, arca és orra telve volt véres sebekkel. A nagy rémület ágyba döntötte és 1828. január 27-én meghalt. Eltemették Szent-Endrén, hol felette a gyászbeszédet Vitkovics János budai plébános mondotta.

Fia Chariton Oláhországban élt mint tanár és 1837-ben Szent-Endrére jött, apja sirjának látogatására.

502. **Bozda Naum emlékezete.** (1857. 95. k. 85—87 l.) Bozda Naum Pesten született (születési évét az iró nem emliti) és itt 1853-ban halt meg. Városi tanácsnok, a Szerb Matica és a szerb iskolai tanács buzgó tagja volt. Tökölyi Száva nagy alapitványát ő szerzette meg Pestnek, éveken át a Matica ingyenes pénztárosa volt és alapja számára sok adományt gyüjtött. Buzgó hive volt szerb népének és gör. kel. vallásának. Mint a pesti szerb templom gondnoka nagy érdemeket szerzett magának a templom ékesitése és gazdagitása terén. Számos szegény szerb ifjat tanittatott és leányt férjhez adott. Nagy vagyonának két harmad részét jótékony alapitványokra hagyta, iparosok segélyezésére és szegény szerb leányok kiházasitására. Emléke örök életet érdemel. Eltemették 1853-ban a pesti szerb temetőben; siremlékén szerb, magyar és német felirat vagyon.

503. **Petrovics Péter temesvári püspök, karlócai érseki administrátor beszéde a temesvári szerb kongresszuson 1790. aug. 22-én.** 1857. 95. k 88- 90 l.)

504. **Dragoszávljevics Ádám: A szerb betük régisége.** (1857. 95. k. 137—149. l.)

505. **Vitkovics Mihály emlékezete.** (1857. 95. k. 150—156 l.) A „Vasárnapi Ujság“ 1857-ik évi 21-ik számában Vitkovics Mihály szerb és magyar költő életrajzát és irói méltatását adta, ezen közlést a Letopis szerbre forditva itt egész terjedelemben közli. Nagyon örvend, hogy a magyarok igy megbecsülik a szerb és magyar költőt és költészetük kölcsönös megbecsülésétől

reményli, hogy a közelmult idő sebeit és gyülölségét mindkét részről el fogja enyésztetni.

506. **Dragoszáviljevics Ádám: Régi kéziratok.** (1857. 96. k. 80—129 l.)

1. Válasz a vukováriak kérelmére, hogy vámot és fogyasztási adót szedhessenek mint a többi városok, mert sok a terhök a katonai beszállásolásokkal, fuvarokkal. A kamarális igazgatóság ezt megengedi, de évi adójukat 288 forintról 450 forintra emeli. Eszék 1715.

2. Osztán bég kadija és biró levele az eszéki generálishoz 1778. márc. 27-én Belinből, melyben a racsani hidfőnél találkozóra hivja meg ügyeik megbeszélése végett.

3. A vukovári község kérelme Szerémvármegye alispánjához 1774 ben, melyben a régi kiváltságokra hivatkozva elősorolja összes sérelmeit és kéri, hogy törvénynyel biztositott privilegiumaik ellenére behozott minden ujitástól kiméljék meg őket.

4. Sid község panaszos felterjesztése a felséghez 1793-ban, melyben felsorolják a határőrvidék polgárositása által rajtok esett összes sérelmeiket és kérik, hogy azok a törvény és privilegiumaik értelmében orvosoltassanak.

507. **Rimszki Péter: A görög keleti egyház összes érseki és püspöki székhelyei.** (1858. 97. k. 23—38 l.) Az ismertetés felöli az egész gör. kel. egyház hierarchiáját a világon és egy orosz munkából van véve, mely Szentpétervárott 1856-ban jelent meg. A munka cime: „Hristianskoje ctenie izdavaemoje pri Santpetersburskoj duhovnoj akademii. 1856 Fevral". (Keresztény olvasmány, melyet a szentpetérszburgi papi akadémia 1856. február hóban kiadott). Rimszki Péter szentendrei plébános itt e munkát kivonatosan közli, végezetül egybefoglalást közöl, mely szerint a világon a gör. kel. egyházban 5 patriarcha, 112 metropolita, 48 érsek, 130 püspök és igy összesen 295 főpap és főpapi székhely van.

508. **A h, f és x betük használata a szláv nyelvben, nyelvemlékek és a mai használat alapján.** (1858. 97. k. 49—92 l.)

509. **A szláv nyelvek és nyelvjárások áttekintése és azok legfőbb eltérései.** (1858. 97. k. 173—182 l.)

510. **A szerb Matica alapitványai. Tökölyi Száva alapitványának alapitó levele. Pest 1838. aug. 21-én Tökölyi Száva végrendelete. Pest 1840 szept. 6-án.** (1858. 97. k. 183—200 l.)

511. **A szerbiai közoktatási ministerium rendelete a szerb hivatalos helyesirás tekintetében. 1858 május 31-én. Belgrád.** (1858. 97. k. 201—211 l.)

512. **Arany János Toldijának szerb forditása.** (1858. 97. k. 216—218 l.) Ismertetés Jovanovics-Zmáj János forditásáról, mely 1858-ban Ujvidéken jelent meg. Dicséri a forditás csodálatos hűségét, mely egyaránt megfelel a magyar eredetinek és a szerb nyelv szellemének, ugyhogy eredeti szerb műnek látszik; felemliti, hogy e forditást 573-an rendelték meg előfizetés utján; elmondja, hogy ezt a magyar „Szépirodalmi Közlöny“ (65—69. l.) nagyon örvendetesnek tartja, mert hires magyar költők eredeti munkáiknak nem akad távolról sem ennyi előfizetője; örvend a magyarból forditott mű szép sikerének és reményli, hogy a magyar és szerb irodalom remekeinek kölcsönös átültetése által, a köztük a közelmultban támadt sajnos ellentétek el fognak oszlani.

513. **Cseh, szloven, szerb hirlapok és folyóiratok.** (1858. 97. k. 226—229 l.) 1858-ban a szerbek a következők: Srpski dnevnik (Szerb napló), politikai hirlap Ujvidéken; Svetovid (Világtükör), politikai hirlap Bécsben; Podunavka (Dunamelléki), szépirodalmi lap Zimonyban; Srpski Letopis (Szerb évkönyv, Pesten; Narodne Novine (Nemzeti hirlap), Zágrábban, hivatalos lap; Gospodarski list, gazdászati lap Zágrábban; Zagrebački katolički list, egyházi lap; Glasnik dalmatinski (Dalmát hirnök), Zárában; Neven Örökzöld), szépirodalmi lap Fiumében, Srpske Novine (Szerb ujság) Belgrádban, politikai lap, szépirodalmi melléklettel (Prilog); Zvanične novine, hivatalos lap, Belgrádban.

514. **Tomori Anasztáz nekrologja.** (1858. 97. k. 230 l.) A magyar irodalom, művészet és tudomány nagylelkű maecenásáról elmondja, hogy Tomori tulajdonképen szerb eredetü és Theodorovics nevét megmagyarositotta Tomorira; felemliti, hogy legujabban a magyar nemzeti szinház számára felállitotta Katona József ércszobrát és el fogja készittetni még Kisfaludy Károly és Lendvay Márton ércszobrát is.

515. **A szerb népdalok magyar forditásai.** (1858. 97. k. 232—235 l.) Az ismertetés bevezetésében közli egész terjedelmében magyarul Kazinczy Ferencnek 1812-ben Musiczky szerb költőhöz intézett levelét, melyben dicséri a szerb hősdalokat és a szerb népnek népdalaiban megnyilatkozó nagy költői tehetségét. Felsorolja Kondor Lajos szerbből való forditásait: 1857-ben a Pesti

Naplóban közli „Csengics Aga halála“, „Jurisics Jánko“, „Lyubovics bég és Pivljanin Bájo“, „Predrag és Nenád“, valamint a „Nővilágban“ „Omer és Merime halála“ cimü szerb hősdalok magyar fordításait; felemliti, hogy két értekezést is irt, melyekben a szerb népköltészetet ismerteti. Örvend a magyarok nagy érdeklődésének a szerb költészet iránt és igéri, hogy a szerbek ezt viszonozni fogják; örvend a magyar költészet fellendülésének, mely nyolc szépirodalmi lapjában ápolja a költészetet, igaz hogy e költészetnek ez időszerint tulnyomóan elegikus a hangulata, mert „sirva vigad a magyar.“

516. **Szerémi György munkája a magyar királyság elvesztéről: Georgii Sirmiensis epistola de perditione regni Hungarorum.** (1858. 98. k. 1—72 l.) Szerémi György munkáját a Vencel Gusztáv 1857-ben Pesten megjelent kiadása alapján ismerteti, felhasználva annak 34 lapra terjedő bevezetését, mely magát a kéziratot, az irót, irályát és tartalmát részletesen ismerteti. Ezután az iró Szerémi munkájának főbb részeit, főleg a szerbek szerepére vonatkozókat, fejezetenkint latinul és szerb fordításban adja: ismertetésének főérdeme az, hogy itt az azonkori szerbekre vonatkozó összes adatokat egybegyüjtve találjuk.

517. **Dragoszávljevics A.: Az uj betüirásról és a betüirás hiányairól.** (1858. 98. k. 72—83 l.)

518. **Szerb közmondások.** (1858. 98. k. 89—108 l.; 99. k. 172—187 l.; 100. k. 127—143 l.; 101. k. 137—153 l.; 102. k. 115—130 l.; 103. k. 115—130. l.; 104. k. 150—164 l.; 105. k. 170—182 l.; 106. k. 141—156 l.)

519. **A budapesti Tökölyi intézet, Tökölyianum, növendékei 1838 1858-ig.** (1858. 98. k. 123—132 l.) Ezek sorából részletesen szól Báró Jánosról, ki 1761 febr. 1-én Egerben született, Hallban tanult, 1789 orvos doktor, 1790-ben a budapesti egyetemen az anatomia tanára, meghalt 1791 julius 22-én. Musiczky Lucian jeles szerb költő ismételten megénekelte a nagy reményekre jogosító ifjut, utóbb gyászdalban siratta kora halálát.

520. **Nagy Konstantin, Justinian és Dusán István szerb király törvénykönyvei.** (1859. 99. k. 1—50 l.) Raics János szerb történetiró Tökölyi Száva könyvtárában megtalálta Dusán István szerb király törvénykönyvét 1349-ből és azt történelmi művének IV-ik kötetében a 242—270-ik lapon egész terjedelmében kö-

zölte. Ezen törvénykönyvből több kéziratos másolat van; szövegét a Letopis is egész terjedelmében közli; a szöveg 101 paragrafusból áll. Érdekes a törvénykönyv címirata is: „István makedon cár, szerb, bolgár, magyar, dalmát, albán, ugro-vlah, és sok más vidék és föld uralkodójának törvénykönyve.“

Tökölyi Száva gyüjteményében egy másik igen régi szerb nyelven irott kéziratos könyv is van, mely Nagy Konstantin és Jusztinián keletrómai császárok 83 paragrafusból álló törvénykönyvét tartalmazza; erről Raics művében nem tesz említést; szövegét a Letopis itt közli.

521. **Értekezés a glagol irás kérdéséről.** (1859. 99. k. 51—84 l.)

522. **Hadzsics Antal: Bosznia leirása.** (1859. 99 k. 123—158 l.; 100 k. 100—126 l.; 101. k. 105—136 l.; 102. k. 91—114 l.; 103. k. 98—134 l.; 104. k. 150—164 l.; 105. k. 154—169 l.; 106. k. 125—140 l.) Hilferding orosz tudós 1857-ben beutazta Boszniát és Hercegovinát és utázását a „Ruszke Besede“ első kötetében 1858 irta le; ezen, tudományos szempontból nagyon értékes utleirást Hadzsics itt kivonatosan közli. Hilferding ezen utazása alkalmával tömérdek régi kéziratot, könyvet és műtárgyat vitt el innen Oroszországba, melyek iránt akkor a délszlávok még nem igen érdeklődtek.

523. **Kukuljevics Iván: Utazás Boszniában (Putovanje po Bosni) cimü művének ismertetése.** (1859. 99. k. 188—190 l.) A munka 1858-ban Zágrábban jelent meg, terjedelme 119 l. Bosznia lakósait igy jellemzi: Nemtörödés a magáéval, ravaszság az idegen és az elöljáróság iránt, gyülölet minden haladás és minden ellen a mi idegen, a végzetben való hit, ezek főbb hibái Bosznia lakóinak; erényeik: ragaszkodás nyelvökhöz és szokásaikhoz, ez volt oka a bogomil eretnekség keletkezésének is, mert ezt a nemzeti egyházat azért alapitották, hogy a szláv nyelvet egyházukba is bevihessék, mit a ferencrendi szerzetesek, mint a latin liturgia hivei, mindig elleneztek.

524. **Arany János Toldijának szerb forditása Jovánovics-Zmáj Jánostól.** (1859. 99. k. 190—194 l.) Tüzetes ismertetés.

525. **Jellacsics József horvát bán nekrologja.** (1859. 99. k. 197.—199 l.) Jellacsics bán hosszu betegség után 1859 május 19-én Zágrábban halt meg. A Letopis nekrolog gyanánt közli a zágrábi „Katolički list“ sorait, melyekkel halálát bejelenti. Ebben figyelemre

méltó azon kijelentés, hogy halálát nemcsak testi betegség, hanem lelki fájdalom is okozta!

526. **Katyanszki Szergius Simon károlyvárosi püspök nekrologja.** (1859. 99. k. 199 l.) Született 1813-ban Szenttamáson; 1852-ben budai püspöki administrator, 1854 károlyvárosi administrator, 1858 egyhangulag megválasztott károlyvárosi püspök, igen kiváló egyházi szónok. Meghalt Temesvárott 1859. jan. 1-én.

527. **A magyar irók érdeklődése a szerb irodalom iránt.** 1859. 99. 201—204 l.) Urházy György a „Pesti Napló" 1854-ik évfolyamában és utóbb a „Magyar Sajtó"-ban több cikket irt a szerbekről és irodalmukról igen szépen és rokonszenves irányban. Jókai Mór is a „Magyar Sajtó"-ban több cikkben felhivta a magyar irókat, hogy foglalkozzanak a szerb irodalommal és ismertessék meg azt a magyar közönséggel; Kondor Lajos, Ács Károly erre több szerb népdal fordításával és Török János a „Hazánk" cimü lapban több ismertetéssel a a szerbekről, a Tökölyi intézetről és irodalmi társulatuknak a Szerb Maticának méltatásával tettek eleget e felhivásnak. Urházy különösen a szerb népdalokat, hősdalokat és a szerb nép nagy költői tehetségét, mely számos népdalköltőt termel még ma is, méltatta behatóan nagy elismeréssel.

528. **A szerbek és a bolgárok története 976—1019-ig.** (1859. 100. k. 1—70 l.; 101. k. 1—50 l.; 102. k. 4—32 l.) Hilferding orosz tudós művének szerb fordítása.

529. **A bácsi szerb plébániák és papok névtára 1733-ban.** (1859. 100. k. 71—74 l.; 101. k. 51—55 l.) Szerbográdi Nikolics Izidor itt közli nemcsak a plébániák és papok névsorát, hanem azt is, hogy mindenik helyen hány szerb család, illetőleg ház volt 1733-ban.

530. **Szentmiklósi Nákó János adománylevele a Szerb Maticának.** (1859. 100. k. 144—149. l.) Az adománylevél Pesten 1844 január 7-én kelt.

531. **Utiesenovics Ognjoslav: Die Hauscomunionen der Südslaven. Eine Denkschrift zur Beleuchtung der volksthümlichen Acker- und Familienverfassung des serbischen und des kroatischen Volkes. Wien 1859. 277 l.** (1859. 100 k. 165—170 l.) A házközösség a szlávok mély érzelméből és a vérrokonok benső szeretetéből és ragaszkodásából keletkezett ősidőkben és fennmaradt a legujabb időkig; e könyv, mely egész Európában nagy érdeklődéssel talál-

kozott, tüzetesen ismerteti a házközösségi patriarchalis életet, vagyonközösséget. Az uj kor változott jogviszonyai ennek megszüntetését tették szükségessé, az iró itt az átalakulás módozatait tüzetesen fejtegeti.

532. **Reguly Antal nekrologja.** (1859. 100. k. 185—187 l.) Egész életrajzát közli és nagy melegséggel szól fáradozásairól a magyarok őshazájának felkutatása terén.

533. **Kazinczy Ferenc születésének százéves évfordulója.** (1859. 100. k. 188—189 l.) Kazinczy életrajza és irodalmi érdemeinek felsorolása után megemlékszik meleg barátságáról a szerb Vitkovics Mihály iránt és leveléről melyet 1812-ben Musiczky Lukián szerb költőhöz és püspökhöz intézett.

534. **A görög keleti egyház sorsa Magyarország keleti részében.** (1860. 101. k. 154—166 l.) A görög ritusu egyház régibb Magyarországban, mint a latin szertartású, de multját az okleveles adatok hiánya miatt pontosan nem lehet megállapitani. Midőn a magyarok beköltöztek, felső Magyarországban sok ruthent (ruszint) találtak, kik görög szertartásuak voltak, püspökségök Munkácson egyike a legrégiebbeknek az országban. A görög szertartásu keresztények a XIII-ik század végéig tulsulyban voltak. VIII. János pápa 879-ben sz. Methodiust pannoni érseknek mondja és Szvatopluk 880-ban Morávia érsekének nevezi ki. Pannonia ekkor Moráviához tartozott és mélyen délre a Dunáig terjedt, hivei mind görög szertartásuak voltak és a keleti egyházhoz tartoztak. Piligrin passzaui érsek mondja, hogy a magyarok bejövetele előtt 980-ban Pannoniában hét püspökség volt, melyek között legnevezetesebb a nyitrai. Két magyar vezér Bulcs és Gyula Konstantinápolyban VI. Konstantin idejében megkeresztelkedtek a görög ritus szerint s magukkal több papot hoztak, igy Hierotheust is, kit Theophilakt patriarcha 933—956 közt püspökké tett. Bulcsu itthon visszatért régi vallásához, Gyula azonban megmaradt a kereszténységben. Leánya Sarolta, Géza vezér nőül vette, fiuk Vojk a keresztségben István nevet kapott.

Magyarországban 1046-ban kitört a Vata-féle lázadás, ekkor a trónra jutott I. András, ki ellenfelei elől Oroszországba menekült volt. András a keleti egyházhoz tartozott, neje Anasztazia Jaroszlav kievi nagyfejedelem leánya volt; a keleti egyházat Sz István alatt a latinok üldözték, I. András nekik teljes vallásszabadságot adott. Turóczy a Vata lázadásban résztvevőket eretnekeknek és

pogányoknak mondja, lehet hogy e lázadásban az üldözött görög szertartásuak a pogányokkal szövetkeztek az elnyomó latin párt ellen. Sz. László és Kálmán alatt a keleti egyház volt tulsúlyban, ezt bizonyitja azon törvények, melyben a nagyheti böjtöt, hétfőn és kedden meg nem tartó latinokat kikergetéssel fenyegetik, mig a keletiek akkor is, most is a böjtöt szigoruan megtartották 31. decret.), tehát a latinok ekkor kis számban lehettek, ha őket oly könnyen ki lehetett tessékelni (si carnes non dimittunt latini... vadant, qua volant, pecuniam autem, quam hic acquisierunt, hic omittant.) Kálmán alatt az 1114-ben tartott zsinaton megtiltották a házas püspököknek, hogy feleségeik egy területen éljenek férjeikkel: a papok házasodása is a keleti egyházban volt otthonos. III. Béla, ki Manuel görög császár udvarában nevelkedett, a keleti egyházhoz tartozott; mikor Magyarországba távozott, Manuel esküt vett tőle, hogy a keleti egyházat támogatni fogja, ezért az esztergami érsek nem akarta megkoronázni — esküjét azonban utóbb megszegte.

III Ince pápa Imre királyhoz intézett levelében felkéri a királyt, hogy erősitse meg a megválasztott sz. Egidiusi zárda apátját, mert Magyarországban csak egy latin szertartásu zárda van: „Licet unum sit ibi Latinorum coenobium, quum tamen ibidem sint multa Graecorum.“ A pannonhalmi zárdában is, melyet Sz. István alapitott vagy csupa görög szerzetes volt, vagy felében görög és latin. IV. Béla a latin egyházat akarta elterjeszteni, fia V-ik István a keleti egyház hive volt és az 1267-iki polgárháborunak apa és fiu között igazi oka a vallási kérdés volt. Sz. István veszprémi apáca zárdája görög szertartásu volt, azért alapitó levelét is görög nyelven irta. A veszprémi püspöknek egyházi használatra sz. István 12 márka aranyat tartalmazó koronát ajándékozott, tehát ez a püspök is a keleti egyházhoz tartozott, mert csak ezek viseltek a templomban koronát, mig a latinok mitrát. Azonkivül a veszprémi templomnak ajándékozott egy püspöki ruhát és pallástot, melyeket a koronázáskor egész 1848-ig viseltek, ezeken a keleti egyház szentei, egy egész ikonostas voltak aranynyal kihimezve görög felirásokkal. A magyar szent koronán is görög szentek és görög feliratok vannak. A bécsi kapucinus zárdában vagy egy a veszprémi apácák által himzett erszény, melyen ciril betükkel szláv nyelven a következő felirás van: „Budi Gospodin milost tvoja na nas ninje i vo vjeki.“ Alul pedig: „Gospodin ustredri nji, i blago-

slovi nji, prosveti lice tvoje na nji i pomiluj nji.“ (Legyen uram a te irgalmad rajtunk most és mind örökre. Uram oltalmazd meg őket, áld meg őket, ragyogjon rájuk a te arcod és igalmazz nekik. Mindez azt bizonyítja, hogy valamikor Magyarországban a keleti egyház virágzott s itt a szláv isteni szolgálat el volt terjedve, és pedig egész a XIII-ik századig tulsúlyban is volt. Az erre vonatkozó oklevelek azonban jórészt eltünték vagy eltüntették őket a latinok. Ezekről mondja Kercselich: „Nos vidimus manuscripta, ubi usus et ceremoniae antiquae ecclesiae Hungaricae fuerant descriptae, sed nescio ex zelo ne, an ex praejudicio opus a nobis illico acceptum, alioqui deportatum, et neque permissum est, nobis in posterum similia visitare.“ (Notit. Praelim.)

Balugyanszky András a magyarországi ruthenek egyházi történetének irója említi, hogy a nagyváradi püspökök névsora 1111-el kezdődik, a kik latinok voltak, lehet, hogy az előbbiek keleti ritusiak voltak, azért mellőzték nevök közlését.

Mindezekből kiderül, hogy a XIII.-ik századig a keleti egyház Magyarországban tulnyomó volt vagy legalább is egyenlő a latin egyházzal, erről azonban kevés irott bizonyitékunk van egész 1339-ig. Ekkor Róbert Károly idejében költözött be Koriatovics Tivadar podoliai herceg, ki nem akart meghódolni nagybátyjának, Olgerd litvániai hercegnek. Nagy Lajos neki adományozta a munkácsi és makovici nagy uradalmakat. A herceg 1359-ben Munkács közelében a cserneki hegyen a bazilianus rendnek zárdát alapitott, melynek Bobovac és Lavka falvakat adományozta összes jövedelmeikkel és a bortizeddel, valamint a jogot, hogy Oroszvigov faluban tizedet szedhetnek, miről 1360 márc. 8-án Munkácson kelt oklevele szól. Itt sok keleti vallásu ruthén volt s püspökségük vagy Munkácson, vagy Mármarosban volt. Később Koriatovics Tivadar családa kihalt és birtokaik a királyi fiskusi lettek. A cserneki zárda ekkor kérte Korvin Mátyást, hogy birtokaiban megerősitse, mi 1458-ban meg is történt egy Lukács zárdafőnökhöz intézett oklevélben. Néhány év mulva Benedek ivánovszki plebános a tizedet magának követelte és a tizedet szedő barátokat szolgáival ütötteverte és szakálukat tépte, mire Lukács házfőnök másutt elégtételt nem kapván, Mátyás királyhoz fordult, ki 1488-ban megparancsolta, hogy az erőszakos Benedek papot megbüntessék.

Lukács utóda János, ezt a munkácsi püspökség ma is meglevő krónikája püspöknek nevezi, II. Ulászló 1491 ben

mint püspököt megerősiti. Pöre volt a mármarosi zárda főnökével, Gelariuszszal, mert a zárda jövedelmeit a püspök magának követelte; a király a püspöknek adott igazat, de mert a zárda tovább folytatta a pert, a király a pereskedő feleket maga elé idézte: a püspök nem jelent meg a tárgyalásra s igy pervesztes lett. Az erről 1498-ban kiadott királyi irat felemliti, hogy Antal konstantinápolyi patriarcha a mármarosi Mihály arkangyalról nevezett zárdának minden egyházi jogot, felhatalmazást és elójogot megadott és ezt a király megerősitette: ebből kiderül, hogy a munkácsi egyházmegye ezen időben is egyházi tekintetben a konstantinápolyi patriarcha joghatósága alá tartozott, tehát a keleti egyházhoz.

Ettől a János munkácsi püspöktől Taraszovics Vazulig hét püspök volt. János utóda, László püspök panasszal fordult 1551-ben I. Ferdinándhoz, mert papjai nem akartak neki engedelmeskedni, a király a világi hatósággal őket engedelmességre szoritotta. I. Ferdinánd 1552-ben megtiltotta a világi hatóságoknak a beavatkozást a házassági pörökbe és ujra életbeléptette a munkácsi egyházmegyében az egyházi biráskodást. A következő püspök Hilarius. Ettől és szerzeteseitől követeltek mindennemü országos adókat, mire Zápolyai Izabellához fordultak panaszukkal, mire ez Gyulafehérvárott 1558-ban kiadott oklevelével ezektől felszabaditotta. II. Zápolyai János 1561-ben jogot adott neki, hogy utódát maga választhassa. Hilarius ismeretlen nevü utóda panaszt emelt Maximiliánnál, hogy őt az alája rendelt parochiák látogatásánál mindenféle módon zaklatják, lovait és kocsiját elveszik, szerzeteseit és papjait mezei munkára szoritják, tőlük adókat követelnek, kinozzák, börtönbe zárják. A király Pozsonyban 1569-ben kiadott iratában mindezt szigoruan megtiltotta. De az üldözések nem szüntek meg és II. László püspök személyesen elment Rudolf királyhoz, mire Magyarország kormányzója, Mátyás, 1597-ben kiadott iratával e tekintetben rendet teremtett. Utóda, Szergius püspök a király kegyében volt és II. Ferdinánd főherceg 1601-ben Salva Guardiat adott neki és minden adótól, robottól és katonatartási kötelezettségtől felmentette. Szergius utóda Petronius, Bethlen Gábor Munkácson 1623-ban kelt oklevelében úgy szerepel, mint: „ecclesiarum unionis Graecae episcopus.“ Petronius utódának, Grigorovics Jánosnak Bethlen Gábor 1627-ben Kassán kiadott oklevelében a munkácsi egyházmegye ruthen és vlah lakósai a görög egyházhoz tartozóknak mondatnak:

„Ecclesia illa Graecanica, olim et doctorum virorum numero celebris, et sedes sapientiae florentissima, cujus omnis status inscitiae tenebris et simonia oppressus est." Ez az oklevél dicséri Grigorovics püspök latin nyelvben való nagy jártasságát és egyházi tudományát. Neki a kassai legfőbb bíróság 1630-ban útlevelet adott, hogy egyházmegyéje területén szabadon utazhatik a főpásztori teendők végzésére.

A hitszakadás óta a XVI.-ik századig sokat zaklatták a keleti egyházhoz tartozókat az unióval nemcsak Magyarországban, hanem mindenütt, főkép Konstantinápolyban, midőn azt 1204-ben a latinok elfoglalták, — de ezen erőszakos kisérletek eredménytelenek maradtak. Az az állitás, hogy a munkácsi egyház régidőktől fogva uniátus volt, valamint hogy maga Koriatovics herceg is unita volt, alaptalan; egész a XVI-ik század végéig egy munkácsi püspök sem volt az unióban, kivéve talán az egy Petronius püspököt, az egész ruthénség is hű maradt a keleti egyházhoz. Egyetlen egy okirat, mely Petroniusra vonatkozik, említi az „unio Graecá"-t, de ez valószinüleg nem a latin egyházzal való unióra vonatkozik, hanem talán inkább arra, hogy a keleti egyházzal maradt unióban (Unio Graeca). Az összes oklevelek, királyi iratok egész az unio elfogadásáig (1649) a munkácsi püspökről mindég azt mondják: „episcopi Rutheni, ritu, more Graecorum" — mig az unio elfogadása után a cim ez: „episcopus uniatus katholikus." Még Petroniusról sem biztos, hogy ő a maga személyére nézve belépett volna a vallási unióba.

A fentemlitett két oklevél, hol Antonius konstantinápolyi patriarcha teljes egyházi jurisdictiót ad a mármarosi zárdának és az hol Bethlen Gábor, Grigorovics János a russzinok és vlahok püspökéről mondja, hogy az ecclesia Graecanica-hoz tartozik, mely oly mélyen lehanyatlott, — világosan bizonyitják, hogy a ruthenek és munkácsi püspökeik a görög keleti egyházhoz tartoztak még 1627-ben. Mátyás király 1479-iki oklevelében a mármarosmegyei vlah papság Joanikie belgrádi metropolita kérelmére adómentességet nyertek: „Valahos presbyteros . . . fidem Graecam tenentes, praefato metropolitae subjectos."

Hogy Koriatovics Tivadar herceg buzgó hive volt a keleti egyháznak, kiderül abból, hogy nem fogadta el a lengyel trónt, melylyel Nagy-Kázmér azon feltétel alatt megkinálta, ha belép a katholikus egyházba; hitbuzgalmában zárdát alapitott hitsorsosainak. Eszterházy gróf

egri püspök, a ki a munkácsi püspökséget minden áron saját fóhatósága alá akarta hajtani, nem merte állitani, hogy az egyházalapitó Koriatovics az unióhoz tartozott volna. A munkácsi püspök és papsága semmi állami dotatiót nem élvezett, hivéik adományaiból éltek és sok üldözésnek és elnyomásnak voltak kitéve mindaddig, mig a keleti egyházhoz hivek maradtak. Az unióra való törekvés másutt is csak lassan járt eredménynyel. Oroszország déli részeire nézve az unio 1596-ban lett kimondva, de a galiciai przemisli megye csak 1695-ben, a lembergi pedig 1700-ban fogadta el a vallási uniót. A munkácsi egyházmegyében is állandó volt a küzdelem a keleti egyházhoz és nyugati egyházhoz huzó papság közt az unio kimondása (1649 óta, egész 1768-ig, mikor végre a római egyházzal való vallási unio teljes diadalt aratott.

Grigorovics utóda, Taraszovics Vazul püspökké felszenteltetett Karabogdániában, megerösitette 1634-ben Rákóczy György erdélyi fejedelem, kezdetben a keleti egyházhoz tartozott, később nem tudni mi okból, az unio felé hajlott és Jászóba készült, hogy a premontreiek zárdájában nyilvánosan az unióba lépjen. Ezért Rákóczi György nagyon megharagudott, megfosztotta püspöki méltóságától, elkobozta minden vagyonát és börtönbe vetette: Bálint János, a munkácsi vár parancsnoka 1640-ben néhány fegyverest küldött a zárdába és Taraszovicsot az oltártól elhurcolták s a várparancsnok elé vitték, ki erősen leszidta őt, börtönbe zárta. III. Ferdinánd követet küldött Rákóczihoz Taraszovics kiszabaditására, de csak két év mulva, 1642-ben bocsátották szabadon és ő visszatért székhelyére. Rövid idő mulva Rákóczi ismét elfogatta és börtönbe vetette, a császár ujból való kérelmére őt szabadon bocsátotta, de nem volt szabad püspöki székhelyére visszatérnie. III. Ferdinánd a szabolcsmegyei Kállót rendelte lakóhelyéül és évi 200 frt kegydijat adott neki azon feltétel alatt, hogy a ruthén papság közt terjessze az uniót. Taraszovics Kállón 1648-ban halt meg; a császári iratok őt mindig „patriarchának“ nevezik, valószinüleg azért, mert az unióra tért, ez volt jutalma.

Utóda Partenius Péter szerzetes lett, kit Lippay György esztergomi érsek szentelt fel, tehát az unióba lépett. A nagyszombati zsinaton 1648-ban Partenius is megjelent néhány papjával, ott tanácskoztak arról, hogyan lehetne az egész ruthén papságot az unionak megnyerni és erre a következő feltételeket szabták: legyen a munkácsi egyházmegye papságának joga saját püspökét meg-

választani; a keleti egyház szertartásai és egyházi nyelve fentartassék; a papságnak ugyanazon jogai legyenek, mint a latin szertartásunak. Erre Jakusics György egri püspök 1649 április 24-ére Ungvárra zsinatot hivott össze, melyen megjelent Partenius Péter munkácsi püspök 63 papjával és ő és társa, Kaszovics Gábor a többiek nevében ünnepélyesen kijelentették, hogy belépnek az unióba, mire a munkácsi papok misét mondtak és az unio ténye be volt fejezve. 1652-ben bejelentették az uniót a pápának azon feltételekkel együtt, melyek alatt az unio létre jött. Az esztergomi érsek 1660-iki iratában ezen ügyre vonatkozólag már nem említi a kikötött feltételeket, hanem csak azt mondja: „minthogy a munkácsegyházmegyei papság nem tanult latinul, megengedtetik neki, hogy az istentiszteletben, a keleti egyház szertartásainak megtartásával a nép szláv (illyr) nyelvét továbbra is használhassa, a mit az apostoli szék is helybenhagyott". Partenius Péter ezután is buzgólkodott az unio terjesztésében, mire I. Lipót 1659-ben elismerte munkácsi görög egyesült püspöknek és VII. Sándor pápa is 1660-ban megerősitette, — de az unio nem terjedt azon részekben, melyek Rákóczi György özvegyének birtokában voltak s a papság itt nem ismerte el őt püspökének, hanem 1659-ben Zeikán Jánost választotta meg gör. nemegyesült püspökének, kit Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia megerősitett és kit Karabogdániában szenteltek fel; Mszticsovában székelt és befolyása volt a munkácsi egyházmegyében is, mi kiderül onnét, hogy az ő buzgólkodására 1661-ben Multjánszky Konstantin erdélyi főur Munkácson egy görög keleti zárdát és templomot épittetett, a mit a templom falába illesztett kőtábla is megörökitett, melyen ez áll: Koriatovics Theodor itt bűnei bocsánatáért fából való templomot épitett, mely helyett 1661-ben Multjánszky Konstantin vajda 1661-ben kőből való templomot épitett, melyet ezen évben Urnapján felszentelt János (Joanikie) mszticsovai püspök 1661 május 13-án."

Parthenius Péter miután már nyilvánosan az unióra lépett volt, valószinüleg hogy lázongó hiveit lecsendesitse és félrevezesse, elment Karabogdániába és ott magát keleti egyházhoz tartozónak mondván, felszenteltette magát püspökké, ezt a bűnét a pápa utóbb megbocsátotta. Halálának éve bizonytalan, de 1670-ben még életben volt. Hány püspök volt és kik voltak azok Partenius és Joanikie után 1690-ig, azt nem tudni, csak 1689-ből van egy irat Rakoveczky Metodius püspöktől, melyben enge-

délyt ad könyöradományok gyüjtésére egy zárda javára, melyet Zarecsben egy pap kezdett épiteni; az irat ruthén nyelven van irva, aláirva: Metodius munkácsi, makovicki, szepesi, krasznobrodi, mármarosi és egész magyarországi püspök. Hogy 1600-ig nem egyesült püspök volt, kiderül Josef de Kamelis pápai követ naplójából, melyben megirja, hogy Metodius püspök 1690-ben ruthén nyelven előtte letette a római kath. hitvallást és belépett az unióba.

A Partenius által kezdeményezett unio teljessé lett Josef de Kamelis alatt, kit 1689-ben Kolonics Lipót bibornok hozott magával Rómából, hogy a felsőmagyarországi keleti egyháziakat megnyerje az uniónak. Kolonics ezen időben sok szerbet is a Dráva és Duna között rákényszeritette az unióra, különösen Székesfehérvárott, Budán és a Csepel-szigeten. Csernovics Arzén szentendrei érseket eltiltotta a szerbek közt végzendő kanoni visitatiótól. Az unióra lépett ekkor sok szerb Budán, Hamzsabégen, Ercsiben, Adonyban, Csepelen és Tökölyön. De Kamelis kezdetben mint misszionárius működött, de 1690-ben elfoglalta a munkácsi püspöki széket és 1691-ben ott be is iktatták; Kolonics, ki ezen időben Rákóczi örököseinek gondnoka volt, 1693-ban átadta neki a munkácsi zárda birtokait. I. Lipót az unióra lépett papokat minden adótól és robottól felszabaditotta, fiaikat a katonáskodástól felmentette, mig azok, kik nem léptek az unióba, ezen terheket mind továbbra is viselték, — de egyben megparancsolta az unióra lépetteknek, hogy a katholikus ünnepeket tartsák meg, de ez nem teljesült, mert továbbra is mindvégig a keleti egyház ünnepei mellett maradtak. De Kamelis gyakran bejárta egyházmegyéjét, hogy az uniót terjessze, a munkácsi gyülésen 1690-ben 60, Zboróban 90, Isztáncsban 40 papot nyert meg az uniónak, sőt az országos hatóságoknál és a földesuraknál kieszközölte, hogy a ruthén hivek a protestáns papoknak fizetendő tizedtől is fel lettek mentve. Munkájában sokat segitette őt egy Isaias nevü, vele Rómából jött szerzetes, kit a vlahok közt vikáriusává és a bikszádi zárda főnökévé tett. Isaias sokszor erőszakkal, kinzással is terjesztette az uniót, miért is 1703-ban éjjel egy Suhaj János nevü vlah a zárdában megölte. De Kamelis többnyire Eperjesen lakott, mert Munkácson nem érezte magát biztonságban, itt is halt meg 1704-ben és az itteni minoriták templomában temették el.

A következő püspökök mind az unióval tartottak; az oklevelek őket a ruthének és vlahok püspökeinek ne-

vezik; a nép és a papság csak nehezen nyugodott bele az unióba, de minden szabadulási kisérlete meghiusult. Három évvel De Kamelis halála után 1707-ben I. József utódává vikáriusát Godemarszki Józsefet nevezte ki. Az udvarnál nagy érdeméül tudták be, hogy a Rákóczi Ferenc felkelése alkalmából nagy sereget gyüjtött és vezetett ellene a ruthének sorából. Ezért a pápák, mert kezét a háboruban vérrel beszennyezte, I. József, VI. Károly ismételt kéréseire sem akarta mint munkácsi püspököt megerősiteni és egy Filipovics Polikárpot küldte Munkácsra püspöki vikáriusul, — de I. József ezt az idegent nem akarta elfogadni. Godemarszki erre 1715-ben kénytelen volt az esztergomi érsek előtt lemondani a püspökségről; utóda Bizánci Genádius lett. Ez előbb nagykallói plebános volt és a pápától szebasztopoli püspöki cimet kapott, püspökké Halicsban szentelték fel. Sok erénnyel ékeskedett; szerencsétlen elődét, Godemarszki Józsefet, házába fogadta, generalis vikáriusává tette és átengedte neki zárdai birtokát és egyéb püspöki jövedelmeinek egyharmadát. Midőn Godemárszki 1729-ben meghalt, a munkácsi zárda szerzetesei Genadiust egyhangulag zárdájuk főnökévé választották azon feltétel alatt, hogy a zárda vagyonáról az ő javukra örökre lemond, és ez többé ne illesse a püspökséget. Ezen időtől fogva állandóan a zárdában lakott szerzetesi szigoru életet folytatva. Ő kezdte épiteni a mária-pócsi templomot és a krasznobrodi zárdát. Minthogy az uniátus püspököket a földesurak tizedadóval, robottal zaklatták, VI. Károly őket ettől Genadius kérésére felmentette, megerősitvén I. Lipótnak erre vonatkozó iratát.

Genadius 1733-ban halt meg, utóda Olsavszky Simon, ennek utóda pedig Biasovszky Gábor lett. Ez utóbbi a császári pénztárból évi 1000 forint segélyt kapott; az országgyűlésről hazatérve, hol papsága ügyeinek rendezésén fáradozott, megbetegedett a kisbreznói zárdában s ott 1742-ben meghalt. Utóda Olsavszky Manuel lett, kit XIV. Kelemen 1743-ban megerősitett mint ruthen püspököt. 1761-ben valami Szarafain Szofron fellázitotta a szatmármegyei népet az unio ellen. Manuel püspök személyesen elment a lázadás szinterére és a népet lecsendesitette ékes szavaival, a papsághoz is megható beszédet intézett latin nyelven — s igy füstbe ment az utolsó kisérlet az unio megdöntésére. Nagy kegyben állott Mária Teréziánál, ki évenkint 1000 forint segélyt adott neki és ezenkivül 2000 forintot évenkint a ruthen papság segélye-

zésére. 1751-ben államköltségen felépült a munkácsi püspöki rezidencia. Befejezte a mária-pócsi templom építését s elkezdett ott egy uj zárdai templomot is épiteni, de ennek befejezését nem érte meg. Az épitést saját költségén befejezte egy gazdag ruthen kereskedő fia, Rácz Dömötör, ki Károlyi Ferenc tábornok hadsegéde volt s ennek életét a francia háboruban megmentette. Károlyi nagyon hálás volt iránta, donációval nagy földbirtokot szerzett neki és kieszközölte, hogy apja megkapta azt a 80.000 forintot, melyet az államnak kölcsön adott volt. Rácz Dömötör nemcsak a mária-pócsi templomot és zárdát felépitette, hanem a cserneki hegyen levő munkácsi zárdát is ujraépitette, itt temették el 72 éves korában 1782-ben. Orosz források szerint görög keleti volt, de ez alig hihető, mivel ennyi jót tett a görög egyesült egyházzal.

Olsavszky Mánuel papneveldét is állitott Munkácson; meghalt 1767-ben és kivánságához képest a mária-pócsi templomban temették el. Életében öt görög egyesült püspököt szentelt fel. Utóda, Bradács János, alatt a vallási unio egészen megerősödött. A lateráni zsinat rendeletéből, ha egy kath püspökség területén más szertartású püspökség is van, ez a kath. püspök főhatósága alá tartozik. Ezen alapon gróf Eszterházy egri püspök követelte, hogy Olsavszky Manuel neki engedelmességi fogadalmat tegyen papjaival együtt 1747-ben meghivta Manuelt Egerbe, hol kényszeritette, hogy neki engedelmességi fogadalmat tegyen. Manuel ezen erőszakoskodás ellen utóbb nyilvánosan óvást emelt. 1748-ban Eszterházy elment Munkácsra, hogy a katholikus templomokat vizitálja, elment a görög egyesült templomhoz is, de azt zárva találta és a papság nem akarta bebocsátani; éjjel fegyveresekkel elfogatott néhány uniátus papot s őket kényszeritette, hogy neki engedelmességi fogadalmat tegyenek. Ezen erőszakoskodás nagyon elkeseritette az uniátus rutheneket és több hitközség, igy a dorogi is, visszatért a keleti egyház kebelébe.

Bradács kérelmére Mária Terézia a pápához fordult, hogy a munkácsi püspökség Egertől függetlenittessék. Eszterházy Károly püspök jogát nem engedte és a pápának azt mondotta, ha a munkácsi uniátus püspökséget tőle függetleniti, az el fogja hagyni az uniót, mire a pápa meghagyta, hogy továbbra is Egernek alárendelve maradjon és meghagyta Bradácsnak, hogy engedelmessége jeléül személyesen menjen Egerbe s igy vége legyen a pörnek.

Bradács néhány papjával 1769 szept. 10-én Egerbe ment és a vendéglőbe szállt és elküldötte papját Eszterházyhoz megkérdezni, mikor akarja látogatását fogadni. Eszterházy azt üzente, hogy szálljon hozzá és jöjjön vacsorára. Bradács a meghivást nem fogadta el azzal, hogy beteg és böjtje van (pénteki nap volt). Másnap ebédre hivta, de nem ment el, hanem ebéd után ment el hozzá. Itt vitatkoztak és Bradács végezetül kijelentette, hogy ő független és neki az engedelmességi fogadalmat le nem teheti. Amint útban hazafelé Sajópéterbe érkezett, megbeszélve az ügyet papságával, innét Bécsbe küldte Bacsinszky Andrást, hogy kérje a felszabaditást az egri püspök joghatósága alul. Mária Terézia látva, hogy máskép sohasem lesz béke, ujból a pápához fordult és XIV. Kelemen 1771-ben a munkácsi püspökséget Egertől önállónak és függetlennek jelentette ki. Tehát Bradács János volt az első független és önálló munkácsi püspök; ő nem volt szerzetes, hanem világi pap és csak felszentelése előtt tette le a szerzetesi fogadalmat. A későbbi püspökök is mind nőtlen vagy özvegy világi papokból kerültek ki. Bradács 1772-ben halt meg.

Utóda Bacsinszky András lett, püspökké szentelték 1773-ban Bécsben az udvari kápolnában, Mária Terézia és az udvar jelenlétében, a szertartást végezte Bozsikovics Vazul kőrösi és Kovács Meletius nagyváradi uniátus püspök. Mária Terézia teljes főpapi ornátust ajándékozott neki és évi 12.000 frt fizetést, a mely helyett utóbb a tapolcai javadalmas apátság birtokait kapta. Még Bradácsot a ruthen papság és nép választotta püspökké, Bacsinszky és utóda királyi kinevezés által lett azzá. Ekkor a püspöki székhelyet Ungvárra helyezték át, a jezsuita rendházból püspöki rezidenciát és a templomból püspöki székesegyházat alakitottak államköltségen. Ekkor szervezték a káptalant is Ungvárott 1777-ben, maga a püspök 1780-ban költözött ide. Bacsinszky 1731-ben született Benjatina faluban, Ungmegyében, meghalt 1809-ben. Utóda Povcsia Elek, azután Popovics Vazul lett. A munkácsi püspökségből 1816-ban 186 parochiával az eperjesi püspökséget hasitották ki; azután 74 parochiát a nagyváradi uniátus püspökséghez csatoltak és 1856-ban 94-et a szamosujvárihoz. Mária Terézia Ungvárott államköltséges papneveldét állitott fel 40 kispap számára, Bécsben pedig 48 számára.

535. **Széchenyi István gróf halála.** (1860. 101 k. 208—210 l.) Életrajz nagyon elismerő méltatással hazafias **érdemei iránt.**

536. **Kukuljevics Iván: Monumenta historica Slavorum meridionalium.** Conspectus monumentorum historicorum in manuscripto existentium, quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam ac civilem Slavorum meridionalium typis vulgari possent. (1860. 101 k. 214—231 l.) A kéziratos gyüjtemény névtelen ismertetője abból 159 kéziratot sorol fel, melyek, véleménye szerint, érdemesek volnának a kinyomatásra.

537. **A jer betüről.** (1860. 102 k. 56—77 l.) A hangértékkel nem biró vastag és vékony jer betü kiirása vagy mellőzése volt a szerb nyelvujitási harc ütközőpontja; itt a kérdés behatóan tárgyaltatik. A heves harc Karadzsics Vuk győzelmével végződött és e betük használata megszünt. [A szerb abc e vitás betüiről szó van e repertoriumban a 295. sz. a. a 102-ik lapon; ezen cikk a vita egybefoglalása és végleges eldöntése]

538. **Danilo montenegrói fejedelem. Nekrolog.** (1860. 102 k. 211—214 l.) Danilo, Sztepov Sztanko második fia, szül. 1826 május 25-én. Huszonhét éves korában elfoglalta a fejedelmi széket, ekkor még sem Ausztriával, sem Franciaországgal nem volt összeköttetése és a török őt lázadónak és haramiának nézte, népe nyers és müveletlen volt és a vérboszu nagyon el volt terjedve. Országának határai sem voltak megállapitva és a montenegrói csapatok hol Kattaro vidékére, hol Albániába és Hercegovinába törtek be. Az ő idejéig a fejedelem egyben az egyház feje, vladika, is volt; ő a kettőt elválasztotta és kérte Oroszországot, hogy Montenegró világi fejedelmének ismerje el, mi meg is történt, mire nyomban hadakozni kezdett a törökkel és Ozmán pasát Zsablyáknál megverte. Belopavlicsnál is legyőzte a törököt. Igen kiváló és vitéz hadvezér volt és irásban kérte 1856-ban a párisi békekötéskor, hogy országának határai megállapittassanak. A szultán, hogy ezt megelőzze, mert magát tekintette Montenegró urának, nagy hadsereggel megtámadta, de Danilo Grahovácnál három napi csata után fényes győzelmet aratott és országának szabadságát és függetlenségét megalapitotta, mire Párisba ment és III. Napoleon befolyására a nagyhatalmak képviselői 1858 nov. 8-án elhatározták Montenegró határainak megállapitását, mi 1860 április 17-én meg is történt és Montenegró területét kiterjesztették Klobukig, Niksicsig, Vojnikig és Kolasináig, de Törökországnak átengedte Kucsa és Drekalovics egy részét, tengeri kikötőt azonban nem kapott, mert ezt Anglia és Ausztria ellenezték. Országának tör-

vénykönyvet adott, rendezte a biráskodást, közigazgatást, iskolát alapitott, behozta a rendes adózást és állandó hadsereget, előmozditotta az iparf és kereskedelmet. 1855-ben egybekelt Kvekics Márk gazdag trieszti kereskedő leányával, Darinkával, kitől egy leánya, Olga született, kinek keresztszülői Eugenia császárné és Sándor orosz cár volt. Már 1857-ben több összeesküvést szőttek ellene, melyben még rokonai is résztvettek és 1860 aug. 13-án Kattaróban orgyilkos kéz ölte meg. Mint Nyegos család ivadéka, nagybátyjának, II. Petrovics Péter vladikának halála után 1851 okt. 31-én lett Montenegró fejedelme. Népe elégedetlensége onnét keletkezett, mert a porta fenhatóságát elismerte, hogy országa határainak kiterjesztését és kereskedelmi előnyöket nyerjen.

539. **Milos Obrenovics I. Nekrolog.** (1860. 102 k. 214—221 l.) Halála alkalmából részleges életrajzát adják Ranke történelmi műve alapján, melyet a szerb szabadságharcról irt.

540. **Gróf Teleky László. Nekrolog.** (1860. 102 k. 229—231 l.) Halála alkalmából nagy melegséggel és elismeréssel szól politikai pályájáról és részletes életrajzában felemliti, hogy nemcsak a magyarok szabadsága iránt lelkesedett, hanem az országban levő összes nemzetiségek szabad fejlődését is óhajtotta. A szerbekkel élénken rokonszenvezett és nagyon szivén feküdt, hogy igazságos óhajtásaik teljesittessenek és sokat gondolkozott azon, miként lehetne nekik nemzeti jogaikat széles körre kiterjesztve megadni, Magyarország integritásának sérelme nélkül. Mindég örült, ha szerbbel talalkozott és nyilvánosan elismerte, hogy ősei Korvin Mátyás alatt Boszniából költöztek be Magyarországba. A szerbekkel szivesen érintkezett, méltányolta kiváló jellemi tulajdonságaikat és nagy jövőt jósolt nekik a Keleten.

541. **Kacsics-Miosics András horvát költő életrajza születésének száz éves évfordulója alkalmából.** (1860. 102 k. 235—237 l.)

542. **Ludaics Maxim: A budai szerb céhek irataiból 1711—1744-ig.** (1861. 103 k. 1—12, 104 k. 1—21 l.)

Budán a szerbek száma ezen időben 6000 volt, az alsó Tabánban, a Rácz-városban laktak tömegesen, főképen vagyonos iparosok és kereskedők voltak és volt külön szerb birójuk és magistratusuk. A céhek iratai és az ékes céhládák részben meg vannak és sok érdekes dolgot tartalmaznak, de sem ezek, sem a szerb hitköz-

ségek, érseki és püspöki levéltárak iratai történelmi szempontból még nincsenek kiaknázva s igy a szerbek története Magyarországban csak nagyon hézagosan ismeretes. A céhek igen népesek voltak, igy 1723-ban Budán csak szücsmester volt 49, segéd 53.

Ezen iratokból meg lehetne tudni, hol laktak szerbek, mikor költöztek oda, hova tüntek, költözködtek, mi lett templomaikból, irataikból, könyveikből, egyházi szereikből? A budai szerb püspök 1731 febr. 27-én kelt körleveléből látjuk, hogy Sóskuton és Perkátán, Székesfehérvármegyében, volt szerb plebánia és templom; hova lettek ezek és sok mások? 1733-ban Temerinben volt öt pap, plebánia, templom és 183 szerb ház; ennek is nyoma veszett. Meg lehetne tudni, honnét vette a szerb papság öltözési módját, melyhez hasonlót a szerb papok sehol a világon nem viselnek; továbbá mikor alakult át a szerbek öltözéke mai formájába, mert a Csernovicscsal 1690-ben beköltözött szerbek saját ősi viseletökben költöztek be. Ezen és ennél sokkal fontosabb kérdések megoldást nyernének, ha a céhek, hitközségek és egyházi főhatóságok régi iratait gondosan áttanulmányoznák.

543. **Ruvarac K.: A luzsicai-lauschitzi szerbek ismertetése Szászországban és Poroszországban.** (1861. 103 k. 44—69 l.)

544. **Ruvarac K.: A szláv nyelv történetének rövid vázlata.** (1861. 103 k. 70—81 l.)

A tanulmány kivonat Schleicher A. következő művéből: Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen. Berlin, 1856. von A. Kuhn und A. Schleicher.

545. **Ivánovics Pál: Valami Baja város multjából.** (1861. 103 k. 131—135 l.)

Honnét vette Baja város nevét, nem tudni. Némelyek szerint Baján avar kántól, kinek vára a bajai kis erdőben (Kis-Sumár) volt; mások szerint a báj, bájoló magyar szótól, szép fekvése miatt; legvalószinübb, hogy a Baina nevü szerb nemes családtól, melynek e vidéken nagy birtokai voltak.

Baja lakósai a XVII. században és a XVIII. század első felében majdnem mind szerb határőrök voltak. Mikor lett határőrvidékké, nem tudni; 1695-ben egy császári rendelet feloszlatta a bajai határőrvidéket azzal, hogy a ki továbbra is határőr akar maradni, költözzék el a végvidéki határőrterületre és sokan közülök Sajnovics kapitány vezérlete alatt oda is költöztek; a Baján maradt

szerbeket I. Lipót 1696-iki privilegiumával polgáriosították s a város szabad kir. várossá lett azzal, hogy hivatalos nyelve a szerb. Az 1692-iki összeirás szerint a város szerb lakósai főleg annak prováliai és szurduliai részében laktak.

Bajának három szerb temploma volt. A Szent György templom Ivánovics István háza helyén volt és 1702-ben lett feldúlva; körülötte szerb temető volt és máig is ott sok csontváz kerül felszinre. A templommal szemben volt egy szerb apáca zárda. — A Sz. Miklós templomot 1715-ben szentelték fel, ez utóbb elpusztult és ennek helyén 1775-ben épült a maig is tenálló templom. — A harmadik templomot 1754-ben szentelték fel s ma is megvan.

Baja 1702-ben egy szerb főesperes székhelye volt; ide tartozott: Baja 3 templommal és 7 pappal; Baracska 1 templommal 2 pappal és 58 házzal; Daútova 1 templommal 2 pappal és 49 házzal; Rigyica 1 templommal, 4 pappal és 59 házzal; Szivacz 1 templommal 6 pappal és 132 házzal; Sztanisics 1 templommal és 7 pappal; Kula 1 templommal 10 pappal és 132 házzal; Pető Baja mellett; Panduri a Dunánál Baja mellett, lakósai szerb önkéntesek voltak; Borota, templom romokkal; Jankovác; Monostor ennek templomát, illetőleg zárdáját 1723-ban a lázadók feldulták, a szerzetesek az erdőbe menekültek, a házfőnök nem akart menekülni, mig a misét be nem fejezte, a menekülőt a zendülők a Baja melletti Vodicánál utolérték és megölték. Ennek emlékére a hivek a forrás mellett szent kutat épitettek, hova maig is zarándokolnak és a viznek csodatevő erőt tulajdonitanak. Vannak, kik mondják, hogy Monostoron a zárda soha sem volt a szerbeké — ezeket a városi levéltár egy oklevele megcáfolja, mely erről igy szól: Quod olim basilica sat sumptuosa, quadrata, ex lapide constructa, ab imo usque ad summitatem templi longa 200, lata 20 passus, tribus altissimis turribus instructa et a G. R. N. U. Calugyeris usque annum 1723 possessa fuerit".

246. **Tökölyi Száva kéziratának töredéke a bécsi illyr, azaz szerb, kancelláriáról.** 1861. 103. k. 144—150 l.) Tökölyi könyvtárában egy kézirat töredéket találtak, mely a bécsi illyr kancelláriáról szól.

„... az 1792-iki országgyülésre követül küldtek engem Csanád megye részéről, Aradról Szapploncay Mihályt, Torontálból Nikolics Jánost; itt belátták, hogy az illyr kancelária nem szolgál a szerb nép javára, de még sem akarták feloszlatni, pedig a szerb püspökök ezt na-

gyon várták, mert az illyr kancellária az ő ügyeik felett felügyeletet gyakorolt s igy nekik kellemetlen volt — azért a németekkel összesugtak és mikor a császár azt mondta, hogy ő az illyr kancellariát fizetni nem akarja, hanem fizessék a szerbek, akkor a metropolita irásbeli kérvényt intézett a császárhoz, hogy az illyr kancelláriát szüntesse meg. Ekkor a magyarok, hogy a szerbeket kielégitsék, kérték hogy a szerb püspököknek a főrendi tagság megadassék és hogy minden hivatalban az arra való szerbek is alkalmaztassanak és ezt törvénybe is iktatták (1791. 23. tc. 1792. 10. tc.) Az illyr kancelláriából ekkor Petrovics püspököt tanácsnokká, engem (Tökölyi Szava) titkárrá helyeztek át a magyar kancelláriába, azzal, hogy egy év mulva Petrovics visszavonul s én leszek helyette tanácsnok, és még másokat is; néhányat a kamarához helyeztek át.

Már 1792-ben április havában, mielőtt az országgyűlésre küldtek, hallottam magyar barátaimtól, hogy az illyr kancelláriát meg fogják szüntetni és kérdezték tőlem ők is, a metropolita is, hogy akarok-e a magyar kancellariában egyelőre titkár lenni és ha beletanulok az ügymenetbe egy év mulva Petrovics helyett ugyanott tanácsnok lenni, mert maga a császár óhajtja hogy udvari tanácsos legyek. A metropolita azon iratában, melyben a császárnak előterjesztette a szolgálatra alkalmas szerbeket, engem ugy jelölt meg, hogy udvari tanácsosnak való vagyok. Ilyen kilátásokkal léptem mint titkár a magyar kancellária szolgálatába. Petrovics püspök nagyon keveset dolgozott a kancelláriánál, ritkán szólalt fel a tanácsban, s ha valaki beszédére valami észrevételt tett, rögtön elhallgatott s hagyott mindent ugy menni, ahogy megy, csak hogy neki senki ellent ne mondjon; nemcsak nem mondott le hivataláról, hanem mindig engem biztatott, hogy mondjak le.

A következő évben azt irta a kancellárnak a patriarcha, hogy az 1790-iki temesvári szerb kongressus postulátumait ne adja ki. Én ezt az eljárást nem értettem, s kérdeztem Petrovicsot, hogy ez mit jelentsen, de nem mondotta meg, s csak 1795-ben tudtam meg. Én többször kértem Petrovicsot, irjon a metropolitának, jöjjön Bécsbe, hogy a kongresszusi postulátumok végre kiadassanak. A metropolita sok sürgetés után megjött, s kérdésemre azt válaszolta, hogy most nem alkalmas az idő, hogy ezen ügy elintéztessék, mert háborus idő van s ilyenkor a szerbeknek a legjobb privilegiumok adatnak

ki, s ha a háború elmult, és népünkre már nincs szükség, akkor azokból nagyon kevés valósul meg. Midőn ezen kibuvó dacára sürgettem, hogy mégis lássunk a dologhoz és lássuk, hogy mostani viszonyaink közt mégis mit lehetne ezen ügyben végezni, végre elhatározta, hogy ezen ügyben tanácskozzunk. A tanácskozás Petrovicsnál volt; részt vett benne Sztratimirovics metropolita, Petrovics püspök, én (Tökölyi Száva) mint titkár, Novákovics agens, a luteránus Beniczky, a metropolita titkára. Én elővettem a postulátumokat, az erre vonatkozó bizottsági jelentést és a császárnak már kész határozatait. A metropolita nagyon haragudott, hogy már a császári határozat is kész, pedig ő kérte, hogy addig ezen ügyben ne történjék intézkedés, mig ő kérni nem fogja, és sehogy sem akarta elhinni, hogy az lehetséges, hogy a császár már határozott a dologban. Midőn azon ponthoz értünk, hogy 1791 május 1-étől számitva az érsek, a püspökök és a zárdák évi járulékot tartoznak fizetni a szerb papneveldére, durva szóval és dühösen felkiáltott: „... meg az anyjámat a kutya, ha ezt a resolutiót meg nem döntik, vigye el az ördög inkább az összes posztulátumokat.“ Erre én mondtam: „Excellentiád tavaly azt kérte, hogy a posztulátumok addig ne vétessenek elő, mig kérni nem fogja, most meg azt mondja, hogy vigye el az ördög az összes posztulátumokat, ebből látható hogy soha sem fogja kérni, hogy azok elővétessenek és a szegény szerb nép örökre hiába fogja reményleni, hogy viszonyai megjavuljanak. A temesvári szerb kongressus a metropolita fizetését 40.000 forintra felemelte és egyben kimondotta, hogy évi 6000 forintot kell adnia a szemináriumra; ezt Excellentiád mind előbb tudta, mintsem megválasztották metropolitává, mint hét éves fiatal szerzetest, számos idősebb érdemes püspökök mellőzésével. A fizetés felemelés tetszik, de a vele járó teher nem tetszik, pedig a szerb nép a legszebb reményekkel választotta meg, hogy a nép javára fog törekedni. De menjünk tovább. Minden pontnál azt mondta a metropolita: ez nem lehet, ebből semmi sem lesz, erről szó sem lehet. Ez kihozott sodromból. „Látom, hogy Excellentiádnak nincs szive a nép iránt és azt akarja, hogy a posztulátumokból soha se legyen semmi, csapjuk össze az iratokat és ne vesztegessük az időt“. Mire ő: „Én szeretem a népet, de ennek nincs most itt az ideje és ez az egész nagyon kinos dolog.“ „Uram, ha Önnek kinos, akkor soha sem lesz rajta, hogy legyen belőle valóság; ne csináljunk komediát“ —

erre felkeltem és elmentem és a metropolita nagyon haragudott, mert igazat mondtam.

Ezentul semmi sem volt jó, a mit csináltam. Azt mondotta, hogy sajnálja, hogy engem proponált titkárnak, sajnálja, hogy nekem átadta a temesvári rezolutiókat — pedig maga Pásztory referens, mostani fiumei kormányzó az én munkálatomról e tárgyban azt mondotta: „Opus omnibus numeris absolutum, iste Tökölyi omne attigit punctum és az, hogy a magyar urak most méltányosabban gondolkoznak a szerb dolgokról és ez is Tökölyi érdeme". A metropolita mindenütt áskálódott ellenem és szerette volna hogy lemondjak. Mikos, a kancellária igazgatója azt a tanácsot adta nekem, mondjak le. Én azt feleltem: „ezt a hivatalt a császár adta nekem, ő veheti el tőlem, de én lemondani nem fogok." A metropolita helyettem Kapen Vidákot vagy Novákovicsot szerette volna titkárnak, hogy ugy dolgozzanak, a hogy ő akarta. 1796-ban ismét Bécsbe jött, rám sem nézett, én sem kerestem fel. Petrovics alig járt hivatalába, megüresedett a karlstadti püspökség, de még sem mondott le. A metropolita, hogy a kancelláriában személyváltozásokat előidézzen, felhivta hogy mondjon le és siettette püspöki kineveztetését, és kérte, hogy a választás dec. 1-én legyen régi stilus szerint; Csáky kancellár nem értette meg mi az a régi stilus, nem tudta, hogy ez annyit akar mondani, hogy „ó-naptár szerint" és ezt a metropolita felterjesztéséből törölte . . . Ennyi van a naplószerü feljegyzésből, kár hogy a többi nincs meg, mert érdekesen fellebbenti a kulissza titkokat. Ezen kevésből is látjuk, hogy a bécsi illyr kancelláriát maga az érsek buktatta meg és a temesvári kongresszus üdvös reformjainak ő volt a kerékkötője Gjorgjevics I.)

547. **Szemere Pál nekrologja.** (1861. 103. k. 189. l.)

548. **Tökölyi Száva születésének száz éves évfordulója, emlékbeszéd. 1861. aug. 17-én.** (1861. 104. k. 165—199 l.) Aradon született 1760 aug. 17-én, atyja Tökölyi János csanádmegyei birtokos és a szerb milicia hadnagya volt, anyja Nenádovics Márta, Nenádovics patriarcha unokahuga. Öregatyja Tökölyi Rankó, kapitány a szerb miliciából, öreganyja Mária, Raskovics Mózesószerbiai novipazári knéz leánya. Dédapja Tökölyi János 1797-ben Savojai Eugent a bácsmegyei mocsarak és rétek közt rövid uton elvezette Zenta alá, hol a Tiszán átkelő törököket meglepte és teljesen szétverte; ő

utóbb a fővezér megbizásából az aradi várat épitette. Tökölyi Száva nagybátyja Tökölyi Péter elment Oroszországba, hol mint tábornok megfékezte a kozákokat és II. Katalintól Mirgorodban egy kastélyt s nagy birtokot és a vitebi kormányzóságban 25 falut kapott. A kaukazusi háboruban Potemkin a moldáviai, Suvarof a krimi és Tökölyi Péter a kaukazusi hadsereg vezére volt és fényes győzelem után 15.000 tatárt foglyul ejtett. Péter generális öccse Lázár 11 éves volt, midőn bátyjával Oroszországba ment, ott ezredessé lett, de egy csatában egy török fegyvere szemevilágától megfosztotta.

Tökölyi Száva apjának nagy földbirtoka volt Csanád megyében, de az azon háborus időben kevés jövedelmet hozott. Száva Budán tanult és a bécsi katonai akadémiába akart belépni, de nem vették fel, erre hazatért és Oroszországba akart menni, de szülői nem adtak utiköltséget. Fivére 1778-ban visszatért Oroszországból és 100 rubelt adott neki, evvel Bécsbe ment, hol jogot és természettudományokat tanult, azonkivül a francia, olasz, spanyol és német nyelvet, és elég szükösen élt; 1785-ben Pesten letette a jogi doktorátust első a szerbek között; gróf Niczky a konzilium és kamara elnöke meghivta a konziliumhoz titkárnak, de ő birósági szolgálatba akart lépni. Ekkor 1786-ban meghivta bátyja Tökölyi Péter tábornok Oroszországba azzal, hogy fiává fogja fogadni és birtokainak örököse lesz, mert Péter agglegény volt. A szép és deli 27 éves ifjut 1787-ben Oroszországban nagyon szivesen fogadták; bátyja, hogy a bánáti birtok egyedül az övé maradjon, négyes fogatot és két inast adott neki az utra. Potemkin szivesen fogadta és II. Katalinnak is bemutatta. Fényes jövő állt előtte, hol több szerb: Sevics, Horvát, Tökölyi, Csorba, Zorics, Milorádovics, Narancsics tábornokok lettek, Száva is erről álmodott — de cselszövények kényszeritették, hogy 1788-ban elhagyja Oroszországot, nagybátyja is hidegen bocsátotta el és 2000 rubelt adott neki utra. Szülőit Budán találta, hová a török elől menekültek. Ekkor a deli ifju egy főuri álarcos bálon mint török feltünést keltett, Eszterházy oroszországi követnek nézték és számos meghivásban részesült.

Zichy grófot, Niczky utódát, a helytartó tanács elnökét 1789-ben kérte, vegye titkárul a konziliumhoz, de ez előbb megyei szolgálatot kivánt tőle, ekkor II. József császárhoz fordult kérelmével. Közben Laudon elfoglalta Belgrádot, ez a császárt nagyon elfoglalta és kérvénye

elintézetlen maradt. Ekkor visszatért Aradra, hol gróf Haller császári biztos, megigérte neki, hogy második alispánná teszi, de közben 1790 március havában meghalt II. József és a császári biztosságoknak vége lett. Az ország örömben uszott, hogy a régi alkotmányt visszaállitották és Tökölyi Száva Csanádmegye aljegyzője lett. 1792-ben a magyar udvari kancellária titkára lett; a bécsi illyr kancellária megszünt, miben nagy része volt Sztratimirovics patriarchának. 1790-ben volt Temesvárott a szerb nemzeti kongressus, melyet II. Lipót engedélyezett. Ennek tagjául megválasztották Tökölyi Szávát is. Itt két párt volt. Az egyik a királyi biztossal tartott, ennek vezetője Szecsánác a budai kamara titkára volt; a másik, az ellenzéki párt, vezére Tökölyi Száva volt. Az előbbi párt a régi privilegiumokat követelte s azt, hogy a Bánság mint külön szerb terület, szerb magisztratus alatt elválasztassék Magyarországtól — az ellenzék privilegiumok helyett törvényeket követelt, melyek őket a a magyar alkotmány keretében teljesen egyenjoguakká tegyék, politikai és polgári jogok tekintetében. Ő ismerte azt a módot, hogyan kormányozták a bánáti határőrvidéket Bécsből 1778 előtt, gyülölte a germanizátiót, mely ott ekkor 1785 után egész Magyarországban garázdálkodott. Ezekhez semmi módon nem akart visszatérni a Bánátban.

A temesvári kongresszuson Tökölyi Száva nagy hirnévre tett szert. Ennek peticiói nem jártak a kellő eredménynyel, mert titokban maga a patriarcha, Sztratimirovics, és pártja ellenök dolgozott. 1792-ben Csanád megye követe lett, hol a magyarok közt sok jó barátot talált. 1798-ban Petrovics püspök lemondott a kancelláriai tanácsosságról, Tökölyinek kellett volna helyébe lépni, de a patriarcha ezt megakadályozta: a magyarok felemelték, a szerbek legyürték. Tökölyi elkedvetlenedve lemondott hivataláról. Az 1800-iki inszurrekcióban Tökölyi az aradi bataillon alezredese lett. Emlékezetes, hogy az európai hadseregekben ő volt az első, ki a maga, tisztei és katonái copfját levágatta, a merész ujitást később sorban mások is követték. 1802-ben ismét követül választották. Ezen országgyülésen Vay, Pécsy és más aulikusok, azt javasolták, hogy nem kell országgyülés, egy kongresszus is hozhatna törvényeket gyorsabban és simábban mint az országgyülés; Tökölyi felkiáltott: ha nem akartok országgyülést, hanem kongresszust, akkor jobb ha megdöntitek az alkotmányt! Török Albert dörgő szónoklatot tartott

ezen törekvés ellen. Három nappal utóbb Zichy Ferenc gróf nagy estélyén, Tökölyit igy üdvözölte: Servavit nobis Regnum! és a jelenvoltak mind ünnepelték őt.

Ezen országgyűlés befejeztekor, 40 éves korában visszavonult a magánéletbe. 1804-ben Napoleonnak egy memorandumot irt, melyben javasolja, hogy Dalmácia, Horvátország, Krajna és Karantánia elfoglalt részeiben szervezze az illyr királyságot, a mely alapja és kiinduló pontja lehet a török elem megtörésének. Ezt Napoleon 1805-ben meg is tette. — Ugyanezen évben 1804-ben I. Ferencnek is irt egy memorandumot. Ebben fejtegeti, hogy Szerbiát vissza kell állitani és ez alkalmas eszköz volna az orosz befolyás kiszoritására a Balkánon.

Tökölyi Szávának nem voltak gyermekei; két unokaöccsének Péternek és Györgynek csak leányai voltak s igy nehogy az egész Tökölyi vagyon oldalágon báró Szina családjára jusson, ő a maga vagyonából két nagyszerű alapitványt tett, egyet Bécsben műszaki tisztek nevelésére, a másikat Pesten szerb főiskolai tanulók nevelésére, (Tökölyianum). Mind a két milliós alapitvány, valamint a Maticának tett alapitványa nagy hasznára vált a szerb kulturának. Ezért ünnepelték meg oly fényesen születésének száz éves évfordulóját. Az ünnepélyt Karlócán akarták megtartani, de Rajacsics József patriarcha betegsége akadályul szolgált, azért Ujvidéken tartották, hol az egyházi ünnepélyt Atanáckovics Platon püspök, az egyházi beszédet Monasevics András lelkész, az emlékbeszédet pedig dr. Szubbotics János szerémi alispán, jeles szerb iró mondotta.

549. **Ludaics Makszim: Királyi oklevelek a Rasciánusok, azaz szerbek, javára.** (1862. 105. k. 54—61 l.) Zsigmond királynak Keve, azaz Ráczkeve szerb lakósainak javára „Magnifico Ladislao vojvodae, regni Rasciae baroni"-hoz intézett latin oklevele 1429-ből. — I. Ulászló király latin oklevele 1440-ből Keve, Bálványos és Szkronovec szerb lakósai javára. — László magyar királynak a szerbek kiváltságaira vonatkozó és „Illustri principi Domino Georgio despoto Rasciae et Albaniae"-hez intézett latin oklevele. — Korvin Mátyás királynak 1458-ban kelt latin kiváltság levele a „Zentabrahamtelke alio nomine Kis-Kevi vocatae in insula nostra Csepel" szerb lakói javára.

550. **Szubbotics János drámái.** Ismertetés és birálat. (1862. 105. k. 183—210 l.)

551. **Joanovics Vince szerb metropolita iratai**

1735-ből a szerb deputátusok választása tárgyában. (1862. 106 k. 28—34 l.)

„Joanovics Vince Isten kegyelméből pravoszlávni igazhitü) bolgár metropolita és az összes keresztény népnek a római imperator területén érseke, a most alakitott illyr-rascián huszárezrednek protektora“ 1735-ben Karlócán kelt iratai, melyekben intézkedik a délvidéki szerb deputátusok választása tárgyában. A két irat Eszéken a megyei levéltárban van, az egyik 1735 aug 5-én kelt, a másik dátum nélkül van, de kétségtelenül ugyanekkor kelt, mert egy tárgyra vonatkozik és azonos.

552. **Tökölyi Száva és Sztratimirovics István metropolita levelezése a szerb papnevelő intézet felállitása tárgyában 1827.** (1862. 106 k. 157—159 l.) Tökölyi sürgeti az 1790-iki temesvári kongresszus által elhatározott papnevelő intézet felállitását, melyre nagy szükség van, ajánlja, hogy a püspöki kar és magánosok adományaiból állitsák fel; a metropolita azt válaszolja, hogy erre most gondolni sem lehet, különben sincs szükség rá, mert a luteranusoknak sincs papnevelő intézete! [L. Tökölyi naplótöredékét: Szerb repert. 546 sz. Nem akart rá pénzt adni!]

553. **Kritikai kisérletek a szerbek történetének első öt századáról.** (1861. 103 k. 12—44 l., 1861. 104 k. 21—61 l., 1862. 105 k. 1—54 l., 1862. 106 k. 1—28 l.)

A történelem a szlávoknak Illyricumban való letelepedéséről csak a VIII.-ik században tud; a szerbeket ezen néven csak a IX.-ik században emliti, ezeknek története a Szávától és Dunától délre csak Eginhard krónikájából világosabb 822 és 823 körül. Itt három forrásból: Konstantinus Porphyrogenita müveiből, Tamás spalatói diaconus Historia Salonitana cimü müvéből és a Diokleai pap krónikájából, „Libellus Gothorum quod latine Slavorum Regnum dicitur“ valamint néhány ősrégi szláv népdalból a szlávok régi történetének első öt századát 623-tól 1159-ig felvilágositani törekszik, — beismeri azonban, hogy ezen források néha megegyezők, néha eltérők egymástól. Fejtegetését három korszakra osztja: 623—740-ig; 740—959-ig; 959—1159 ig. A szláv birodalom megalapitóját Szemovládban (Számo) látja; fejtegetéseit befejezi Cseszláv történetével, kinek egyik mellékága Trebinjében uralkodott, ebből származott Csudimir, kinek egyenes leszármazója a szerb királyság alapitója, Nemanja, Szamonak huszadizü ivadéka.

I. **Versija országa** a gót-szláv krónika szerint 623—740. Ezen rész történetét a diokleai krónika alapján adja, különös figyelemmel Szamo genealogiájára. A diokleai pap krónikája a régi szlávok országát „Versia“ néven nevezi azon korban, midőn a gótokkal vegyesen, utóbb ezek elvonulása után az ő területükön laktak; a szlávoknak ez a „Versia“ országa a VII. és VIII. században Pannonia és Noricumtól északra a mai Csehországban, Lengyelországban és Németországban (Teutonia volt; később levonultak Illyricumba, hol sokan őket gótoknak nevezték, — igy a diokleai pap is 1160 körül róluk irt történelmi munkáját „Libellus Gothorum quod latine Slavorum Regnum dicitur“ néven nevezte el.

II. **Versija.** Konstantin Porphyrogenit munkái: De administrando imperio; De Thematibus; De ceremoniis aulae Bizantinae cimü müvei alapján. Itt szól ugyanezen források alapján a horvátok és szerbek régi történetéről és uralkodóikról.

III. A szerbek régi története hiteles források alapján és az előbbi két forrás, a diokleai pap és Konst. Porph. adatainak a Versija országra vonatkozólag kritikai megvilágitásában. Itt szól a szláv népről a Laba (Elba) forrásainál és a Duna balparti vidékeken; ismerteti néprajzi, földrajzi és történelmi viszonyaikat egész addig, mig egy részök innét Illyricumba költözött. Ezekre nézve felhasználja két régi szláv népdal adatait és a Monumenta Frisingentiá-t, melyeket szószerinti szövegökben közöl. — Szól a szerbekről és szlovenekről az avarok igája alatt, első költözködéseikről az avarok nyomása és előnyomulása folytán a Duna déli részeire 562—569 között. Itt Theophylactus Simocatta, Menander, Gregor Tur., Paulus Diaconus, Monachus Gallensis irataira hivatkozik. — Szól az avar-szláv harcokról és pusztitásokról a byzanciumi Illyricumban; ennek első stádiumáról: az avarok elfoglalják Szirmiumot és az ettől délre terülő vidéket és ott letelepitik a branicai szerbeket 569—581 közt. Itt hivatkozik a következőkre: Procopius, Theophan.-Cronographus, Agathias, Menander, Zonaras, Aimon, Nicephorus, Annal,-Lauresham. — Szól az avar-szláv további harcokról és pusztitásokról Illyricumban egészen Heraklius császár trónraléptéig, 581—610-ig. Forrásai itt: A diokleai pap, Menander, Theophylactus Sim., Theophan. Chronogr., Anastasius, Cedrenus, Zonaras, Mauricii Strategicum, Spalatói Tamás, Nicephor., Vita S. Demetrii, Paulus Diaconus. — Szól a szerbek költözéséről Noricumba és

Carnioliába, az ő és az avarok harcairól ezen részekben, további harcaikról a rómaiakkal egészen az ő felkelésökig mikor az avar iga alul való felszabadulásukért harcoltak 610–622-ig. Forrásai itt: a diocleai pap. Cedrenus, Theophanus Chronogr., Paulus Diaconus, Nicephorus, Chron. Alexandr., Zonaras. — Szól a szerbek felszabadulásáról az avar iga alul Boikiban, Fehér Horvátországban és a noricumi területen; az első szerb királyság alapitásáról és az első nemzeti dinasztiáról I. Szamo vagyis Szemovlad trónraléptével. Ezen szerb királyság története egészen a szerbeknek innét a római Illyricumba való költözéséig. 622—639-ig tart. Forrásai itt: A diokleai pap, Fredegar krónikája, Theophylactus Simocatta, Theophanes Chronogr., Monachus s. Gallens., Chron. pasc., Nicephorus, Aimon Gesta Franc, Paulus Diaconus, Luccar. Ann. di Ragus. — A szerbek hóditásai a római Illyricumban és az ő ide való költözködéseik 639—680-ig. Forrásai ezek: Nicephorus, Konstantinus Porphyr, Anastasius, Paulus Diaconus, Theophanus Cronogr., Acta S. Demetrii, Cedrenus, Zonaras, Dikleai pap krón.

Mielőtt a további történelmi fejleményeket tárgyalná ismerteti a délszlávok történetére vonatkozó forrásokat és megállapitja hitelességök mértéket; szól pedig a következőkről; Libellus Gothorum, Regnum Slavorum, a Diokleai pap krónikájáról és ennek különböző változatairól, főkép glagol betüs kivonatáról, végre Tamás spalatói fődiaconus Historia Salonitana cimü művéről. Ezen fejtegetésben főkép arra törekszik, hogy egybevetés utján a diokleai krónika uralkodóinak genealogiáját megállapitsa.

A délvidéki Szerbiának első két százada honi források és hagyományok szerint 622—822-ig. Forrásai itt: a Diokleai pap krónikája, Luccari annal. di Ragusa, Vita S. Ruperti Germ. Sacr. Spalatói Tamás, Theophylactus S., Konst. Porphyr. Chronica Glagolita, Sz. Száva, S. Simon (Nemanja István) élete. — II. Szamovlad vagy Számo. Az uj latin Dalmácia alakulása. Az avarok uj támadása a szerbo-horvátok régibb otthonára. Maradékaik ujabb támadása Illyricum ellen és előnyomulásuk az egei tengermellékig és Kis-Ázsiáig 657—668-ig. Forrásai itt: Diokleai pap krónikája, Theophanes Chronogr., Cedrenus, Historia Salonitana, Luccari, Paulus Diaconus. — A szerbek története 668—680-ig. Szelimir Hervoje. A noricumi és pannon szerb földek felszabadulása az avarok uj támadásaitól. A szerb nép egy részének visszatérése régi hazájukba. Harcok a longobardokkal és By-

zánccal. A kereszténység első jelentkezése Uj-Szerbiában. Források: A diokleai pap krónikája; a Gubusini ítélet éneke se a IX-ik században; Nesztor krónikája 1056—1116; Boguhval krónikája 1253; Dalimil krónikája 1310; Dalmáciai régi krónikák 1062 -- és mindezen krónikák tüzetes ismertetése.

554. **A szerb nemzeti egyházi kongresszusok története.** (1861. 104. k. 74 - 103 l.; 1862. 105. k. 62—129 l.) [Szerzője a Szerb. Rep. 594 száma szerint Gyorgyevics János, itt nem nevezi meg magát, de az emlitett helyen, mely e tanulmány folytatása, igen.]

A birodalmunkban levő szerbség politikai és egyházi történetének forrásai az ő nemzeti egyházi kongresszusaikból ismerhető meg Csernovics Arzen idejétől fogva, de ezeknek iratai is hiányosak; a régebbi szerb beköltözések egyházi és politikai viszonyainak története még hézagos, pedig minden beköltöző csoport, igy a csepel-szigeti, bácsi, szerémi, erdélyi régibb beköltözők is mindig, mielőtt ősi honukat elhagyták, szabadságukat privilegiumok által biztositották, mire számos királyi okleveliink és országgyülési határozatunk van. A régebbi időkben is mindig meg volt egyházi autonomiájuk, metropolitájuk, püspökeik Szerémben, Szegeden, Pozsegán és Erdélyben, mindig megvolt valamelyes belső önkormányzatuk, de egyházi szervezetök és belső önkormányzatuk megerősödése csak Csernovics beköltözése után jegecesedett ki, különösen kongresszusaik utján; valószinüleg régibb időben is voltak ilyen összejöveteleik egyházi ügyeikben, de ezekről tüzetes adataink nincsenek. Ezen kongresszusok részben csak a patriarcha választásra szoritkoztak, részben a szerbek egyéb kulturális és politikai viszonyaival is foglalkoztak.

I. Csernovics III. Arzen patriarcha Bécsben halt meg, hol a szerb ügyek rendezése céljából időzött, ideiglenesen Szent-Endrén temették el és azután 1706 nov. 24-én a krusedoli zárdában. Az uj metropolita választására királyi engedéllyel 1707 május 24-én Krusedolon tartották meg az első kongresszust, melyet Karián udvari hadi tanácsos, mint királyi biztos, nyitott meg. (V. ö. Schwicker 45.) Ezen résztvett minden szerb egyházi és katonai előkelő ember, de a kongresszus tagjainak száma nem ismeretes. Jelen volt Gyakovics Isaiás püspök, krusedoli zárdafőnök, Metohiác István kosztajnicai, Drobnják Euthimius szegedi, Popovics Euthimius budai, Tetovác Euthimius mohácsi, Sztibica Szpiridion verseczi és Banjanin Jevrem varasdi

püspök. Metropolitává egyhangulag Gjakovics Isaiást választották. Hogy e kongresszus egyéb dolgokkal is foglalkozott, valószinü, mert a választás után az uj metropolita Bécsbe ment engedélyt kérni szerb iskolák és szerb nyomdák felállitására és 1709-ben Kalanek báró szerb királybiróvá neveztetett ki azon utasitással, hogy gondoskodjék szerb elemi iskolák felállitásáról. Gyakovics metropolitai székhelye Krusedol volt.

II. A második kongresszus 1710-ben május 27-én Krusedolon volt. Gyakovics 1708 julius 21-én Bécsben halt meg, hol a szerb ügyek miatt időzött. Krusedolban temették el. A metropolita adminisztrátorává Metohiác István pakráci püspököt nevezték ki, de ez is 1709 febr. 27-én meghalt, eltemették a remetei zárdában. 1710 május 27-én volt Krusedolon a metropolita választó kongresszus; megválasztották Podgoricsánin Szofronius pakráci püspököt, de ez is már 1711 szept. 19-én meghalt; eltemették a karlócai érseki templomban. Ekkor Demetrovics Krisztofor bácsi püspök lett metropolitai administrator 1713-ig. Erről a második kongresszusról egyéb adat nincs.

III. Az 1713-iki karlóczai kongresszus. Itt május 6-án metropolitává választották Popovics Vince budai püspököt; ugylátszik ezen kongresszus előterjesztésére bocsátották ki, a magyar udvari kancellária utján, az 1715 aug. 10-én kelt privilegiális iratot. Popovics Vince áttette a metropolitai székhelyet Krusedolból Karlócára Még az ő életében, mert megnémult, alsó Szerém püspökévé kinevezte a király Petrovics Mózes belgrádi volt érseket, ki a metropolia adminisztrátora lett; Popovics halála után 1727 március 6-án a király őt nevezte ki szerb metropolitává. Ez székhelyét áthelyezte Belgrádba. Az ő idejében jelent meg az 1727 április 12-én kelt királyi reskriptum, mely magyarázatot adott arról, hogy a szerb privilegiumok hogyan értelmezendők — a kormány felfogása szerint.

Ezen királyi leiratot megküldték a metropolitának azzal, hogy hirdesse meg a szerb népnek, ő ezt azonban nem merte megtenni, a mint az aradi püspökséghez irt levelében Srps. Letop. 1844. II. 97 l.) mondja azért, mert „ezt a szerbek semmiképen sem fogadhatják el.“ Előterjesztést tett a királynak, hogy ezen kir. leirat publikálására kongresszus hivassék egybe; ezt 1731 március 7-ére össze is hivták, de Petrovics Mózes metropolita ezt nem érte meg, mert Belgrádban 1730 jul. 27-én meghalt.

IV. Belgrádi kongresszus 1731-ben. Ezt a metropolita megválasztása celjából 1731 március 7-ére hivták

egybe; itt Jovanovics Vince aradi püspököt választották meg metropolitává. Nincs említés arról, volt-e királyi biztos jelen, kik és hányan vettek azon részt, — erről az előbbi kongresszusoknál sincs említés. Ugylátszik, hogy az 1727-iki királyi leiratot itt közölték, de nincs említés arról, hogy azt hogyan fogadták, csak az mondatik, hogy meghirdették a királyi leiratot, melyben jogot nyernek alsó- és középiskolák felállitására. Az uj metropolita azonnal gimnáziumot alapitott Karlóczán, Eszéken és Dályán és tanárokul meghivta Oroszországból, Kievből Kozacsinszki Emánuelt, Minácz ki Jánost és Nikolájevics Miklóst. 1733-ban a metropolita kinyomatta a szerzetesi élet szabályait és azokat megküldötte az egyes zárdáknak.

V. Az 1744-iki karlócai kongresszus. Ivanovics Vince metropolita meghalt Belgrádban 1737 junius 6-án. 1741-ben beköltözött Magyarországba nagyszámu szerb néppel Jovanovics IV. Arzen ipeki patriarcha, ezt a király a nép kivánságára kinevezte metropolitának és patriarchának és hogy ennek megerősitése kihirdettessék, a király 1744-ben Karlócára kongresszus összehivását engedélyezte. Ezen a püspökökön kivül 76 képviselő vett részt, noha 98-an jelentek meg, de csak 76 lett bebocsátva. Ezen két királyi biztos volt kiküldve: Engelshoffer tábornok az udvari hadi tanács részéről és gróf Batthyányi horvát bán a magyar udvari kancellária részéről, ez utóbbit Patacsics Sándor helyettesitette. Ennek a patriarcha kinevezésének meghirdetésén kivül feladata volt megvizsgálni a püspökök panaszát a patriarcha kánonellenes viselkedése miatt velök szemben, továbbá megállapitani az egyes püspökségeket és ezek határait. Ennek elintézése után a kongresszus a királyi biztosoknak egy felségfolyamodványt adott át, hogy szerveztessék egy metropoliai conzistorium, hogy a patriarcha köteles legyen évenkint szinodust tartani, hogy az iskolák jobb karba helyeztessenek, hogy a stólaügy rendeztessék, hogy rendeztessék Csernovics III. Arzen hagyatéka s abból nemzeti alap létesittessék. Ezen peticióra soha sem jött határozat, mert az országos levéltár 1749. 48. sz. a. levő iratai szerint hatásköri vita támadt a szerb ügyek intézése tekintetében a magyar udvari kancellária és a bécsi udvari illyr deputácio közt.

VI. Az 1748-iki karlócai kongresszus. Jovanovics Arzen patriarcha 1748 febr. 7-én halt meg, eltemették a krusedoli zárdában. Adminisztrator lett Pavlovics Viszárion bácsi püspök. Nyomban egy egyházi és egy katonai kiküldött ment Bécsbe követségbe az illyr udvari kancelláriá-

hoz, hogy kongresszus engedélyezését kérje a választás és egyéb ügyeik elintézésére. A kongresszus 1748 aug. végével ült össze Karlóczán; a kiküldött királyi biztosnak, Engelshoffer tábornoknak utasitása az volt, hogy a választást megejtse és tárgyalja a pört, mely a metropolita és a bezdini zárda közt keletkezett. Erre a kongresszusra Brassó is küldött két követet. Metropolitává megválasztották Antonovics Izaiás aradi püspököt. Vita támadt, hogy egyet vagy hármat kell-e kandidálniok és felterjeszteniök megerősités végett. A királyi biztos kijelentette, hogy utasitása szerint csak egyet, de a felség fentartja magának a jogot, hogy azt visszautasithassa. A kongresszus azt is határozta, hogy jövőben csak 70 képviselő küldessék ki a kongresszusra, de azoknak belföldön születetteknek kell lenniök. Nem tudni, hogy ezen kongresszus határozataira jött-e valami megerősitő határozat.

VII. Az 1749-iki karlóczai kongresszus. Antonovics Izaiás már 1749 január 22-én meghalt Bécsben, hol megerősitése ügyében időzött, eltemették Budán; administrator ismét Pavlovics Viszárion bácsi püspök lett. A kongresszus 1749 julius 20-án nyilt meg Karlóczán, királyi biztos br. Helferich Keresztély pétervárady várparancsnok volt. Metropolitává megválasztották Nenádovics Pál károlyvárosi püspököt. A kongresszussal egyidejüleg zsinatot is tartottak, melyben elhatározták, hogy a kosztajnicai és varasdi püspökséget meg kell szüntetni, fentartandók: a budai, bácsi, pakráci, temesvári, verseci, károlyvárosi és aradi püspökségek. A határozatokra semmi megerősitő végzés nem jött; a követek száma 75 volt, köztük Brassó két követe is. Itt megtiltották a követeknek, hogy a királyi biztos megérkezése előtt semmi gyülést nem tarthatnak, sőt a tanácsterembe sem szabad bemenniök. Nenádovics Pál 1768 aug. 15-én halt meg és 1749-től 1769-ig nem volt szerb kongresszus.

VIII. Az 1769-iki karlóczai kongresszus egyike a legnevezetesebbeknek. 1768-ban megüresedett a budai püspökség és a szerbek kérelmezték az engedélyt püspöki szinodus tartására, erre királyi biztosul Hadik Antal grófot nevezték ki. Minthogy határozni kellett némely püspökségek megszüntetéséről, továbbá a püspököknek panaszáról Nenádovics patriarcha ellen, azután a papi fizetésekről is, Hadik tanácsára szinodus helyett kongresszus tartását határozták el. Közben 1768 aug. 15-én meghalt Nenádovics. Hadik utasitást kapott, hogy előbb a többi ügyeket intézzék el és végül a metropolita választást. Közben az

orosz követség utján tájékozást szereztek arról, mikép van a gör. kel. egyház szervezve Oroszországban és mi a püspökök és papok fizetése.

A kongresszust 1769 április 22-én nyitották meg. Jelen volt hét püspök, 23 egyházi, 24 katonai és 23 világi képviselő, tehát a püspökön kivül 70-en. Névsoruk: Srps. Letop. 1861. 104 k. 84—86. l.) Hadik megnyitójában a kongresszus céljául a szerb nép és klerus szükséges szabadságának biztositását, az igazságtalan megsarcolásoktól való megszabaditását, a klerus jobb nevelésének szükségét, a papság és a világiak jogviszonyainak rendezését és végül egy arra méltó metropolitának megválasztását tüzte ki. Elhatározták, hogy hetenkint négy ülést fognak tartani. Minthogy a papok száma igen nagyra szaporodott, elhatározták, hogy számukat korlátozni kell. Száz ház után mindég csak egy pap legyen; ha a házak száma nagyobb 300-nál, több pap is lehet, de ehhez az illyr udvari deputácio engedélye kikérendő. Ha a szükséges számon felül valaki a papi rendbe lép, köteles országos adót fizetni; a határőrök az 1764. évi nov. 8-iki reskriptum értelmében kötelesek saját papjaikat eltartani. A püspökök kötelesek papjaik kellő neveléséről gondoskodni. Minthogy a püspökök ellen azon panasz van, hol a szabályok ellen sarcolják a papokat és a népet, mert a papi felszenteltetésért a károlyvárosi egyházmegyében 3 frtot, a többiben 12 frtot, az aradiban 50 frtot kell fizetni. A püspökök is a felszenteltetésért a metropolitának igen nagy taksát fizettek. Elhatározták, hogy a taksákat rendezni fogják és a püspökségeket négy osztályba sorozták. I. temesvári és verseci; II. bácsi, aradi; III. pakráci, kosztajnicai; IV. budai és károlyvárosi. A püspöki felszentelésért a metropolitának fizet az első osztály 2000 frtot, a második 1500 frtot, a harmadik 1000 frtot, a negyedik 800 frtot. A püspöknek a felszentelésért semmit sem fizet a zárdafőnök, főesperes, aldiakonus; a diakonus fizet 2 aranyat, a plébános és lelkész 3 aranyat; a szerzetes semmit. Megállapitották a papi előléptetések dijait, az esketési, temetési, keresztelési stb. dijakat, végül a királyi biztos mondotta el ezekre vonatkozó javaslatait, azt is, hogy a diakonusi és lelkészi felszentelésért semmi díj sem fizetendő, mi határozatba is ment. A párbér kérdésében nem jutottak megállapodásra. Szóba került a metropolitai hagyaték ügye és megállapitották a fundus instruktust az érseki lakban és uradalomban, melyek érinthetlenek. Szóba kerültek azon járulékok, melyeket a püspökök követeltek

a papságtól előfogat, bécsi utazás, szinodusra való utazás, ünnepi ajándékok cimén, nagy vita támadt azon jövedelmekre nézve is, melyeket a püspökök a zárdáktól követeltek. Midőn a kongresszus mindezeket nagyon megszoritotta, a püspökök kijelentették, hogy ehhez ugyan hozzájárulnak, de biztositsák valamely alapból megélhetésöket. A szinodus tartására engedélyt kell kérni az udvari kancelláriától, mely ennek költségei tekintetében is fog határozni. A bécsi udvari agens fizetése a metropolitát terheli.

A királyi biztos előterjesztette, hogy Bácsmegye adósságai a dályai uradalomból fedeztessenek. A kongresszus egyhangulag elhatározta, hogy ezzel ne sértsék meg a szerb népet és ezen uradalom haszonélvezete továbbra is a metropolitáé maradjon, — e tárgyban azonnal kérvényt adtak át a felséghez a kir. biztos utján. Ezen ülésen javaslatot készitettek arra nézve is, hogyan fedeztessenek a kongresszus költségei.

Felpanaszolták, hogy ha valamely püspök meghal, a metropolita minden ingó vagyonát azonnal elviteti a maga székházába, ugy hogy csak a puszta falak maradnak meg a püspöki lakban és az uj püspök kénytelen sanyargatni papjait és hiveit, hogy lakását bebutorozza és minden szükségeset előteremtsen. Felpanaszolták, hogy a bánsági szerb papság nagyon tudatlan, a népet nem oktatja, hanem csak zsarolja és oly lelketlenek, hogy Becskereken egy ember nyolc napig temetetlen maradt a stóla miatt. Ivanovics-Vidák Vince püspök azzal védekezett, hogy az adminisztrácio a hibás benne, hogy a Bánságban ily neveletlenség és tudatlanság van. A királyi biztos kijelentette, hogy a határőrvidéken csak a parancsnok engedélyével nősülhet a határőr; megnyugtatták, hogy ez eddig is ugy volt. A püspöki hagyatékra nézve azt határozták, hogy a butorok és felszerelés mint fundus instruktus érintetlen maradjon az utódra, erről leltár felveendő két példányban, — a pénzt, ezüstöt, aranyat, eleséget, feles bort és jószágot a metropolita elviheti, de azt számadás terhe mellett templomokra, iskolákra, papi özvegyek és árvákra szabad csak forditania és ebből egy egyházi alapot létesiteni vagy gyarapitani köteles. Az egyházi számadásokat minden évben fel kell terjeszteni a püspöknek, a püspöki és érseki eket pedig a felsőbb hatóságnak. Szigoruan tilalmas valamely szegény halottat kirekeszteni a temetőből és az ut mellett elföldelni.

Rendezték a püspöki és érseki konzisztoriumok dolgát is. Felpanaszolták, hogy a püspökök kellő ok nélkül

büntetik, birságolják, botoztatják a papokat; a vétkes pap ügye a konzisztorium elé tartozik, és ha a büntetés ellen kifogása van, fellebbezhet az udvari illyr deputációhoz. A királyi biztos kijelentette, hogy ezen kongresszus feladata minden bajt orvosolni s mindent kellően rendezni, — ha ezt elvégezte, választhatnak metropolitát, de arra valót válasszanak, ne pedig olyant, a ki nem képes sem az Istennek, sem a királynak, sem a szerb népnek szolgálni.

A huszadik ülésen megtiltotta a királyi biztos, hogy Törökországból átjött szerzetesek itt könyöradományokat gyüjtsenek, vagy egyházi functiót végezzenek, — ha egy átjő, szemmel kell tartani, mit is akar itt? azt a kívánságát is kifejezte, hogy csak 35 éven tuli egyének vétessenek fel a zárdába, mert a fiatalok sok kihágást követnek el. A püspökök kijelentették, hogy ez lehetetlen, mert ha fiatalokat nem vesznek fel a zárdákba, ezek üresen maradnak. A papok özvegyeit nem szabad kényszeriteni, hogy zárdába lépjenek; elintézték, mikép töltendők be a zárdaapáti (archimandrita) és a zárdaelöljárói (iguman) állások és elrendelték az összes zárdai vagyon leltározását.

A királyi biztos minden javaslathoz hozzászólt, megmondta minden tárgyra a maga külön javaslatát és ha nem tudtak megegyezni, azonnal Bécsbe küldte a vitás ügy iratait s arra nyomban megjött a válasz a kongresszushoz. Midőn mindent elvégeztek, 1769 aug. 27-én megejtették a metropolita választást, mely Gyorgyevics János verseci püspökre esett. A kongresszus befejeztével püspöki szinodust tartottak, melyen kimondották, hogy a kosztajnicai egyházmegyét megszüntetik és területét a károlyvárosihoz csatolják, mit a felség is csakhamar megerősitett.

1770 szept. 27-én megjelent, mintegy az előbbi kongresszus határozatainak felsőbb elintézéseül az első „illyr regulament“ (Constitutiones nationis Illyricae); ez nem lett általánosan meghirdetve, hanem csak miheztartás végett az egyes püspököknek megküldve; ezen kivül 1771 julius 20-án kibocsátották ennek szerb nyelven irott kivonatos szövegét A szerbek ezért nagyon felbőszültek és a nagyobb helyeken összeütközések történtek a püspök és a nép között. Panasziratot készitettek privilegiumaik flagráns megsértése miatt és csak alkalomra vártak, hogy ezt napirendre hozhassák, az alkalom csakhamar meg volt, mert Gyorgyevics János metropolita 1773 máj. 23-án meghalt Karlócán s igy kongresszust kellett összehivni metropolita választás céljából.

IX. Az 1774-iki karlócai kongresszus. Az illyr udvari deputácio javaslatára megjött az engedély kongresszus tartására azzal, hogy nyomban ez után püspöki szinodus tartassék. A kongresszus céljául a királyi leirat a metropolita választást tüzte ki, a szinodusnak pedig, hogy folytassa az előbbi kongresszuson megoldatlanul maradt kérdések elintézését: a konzisztoriumok szervezését, a papnevelő intézet létesitését, a zárdaügyek rendezését, a naptár kiigazitását s az ünnepek számának leszállitását, a nemzeti alap számadásainak felülvizsgálását, — csupa olyan tárgy, mely voltaképen a kongresszus elé tartozik, nem a püspöki zsinat elé. E kongresszus királyi biztosa báró Mathesen volt; 1774 junius 5-én metropolitává megválasztották Jovanovics-Vidák Vince temesvári püspököt. A kongresszus tiltakozott, hogy az eléje tartozó ügyeket a szinodusra bizták és 31 pontban panasz felterjesztést tettek az oktrojált uj regulamentum ellen.

A kongresszus befejezése után kezdetét vette a püspöki szinodus. Ez kidolgozta a szinodusi eljárás szabályzatát, az ugynevezett szinodalis katekizmust, ennek elintézése után elnapolta magát. 1776-ban ujból összeült a szinodus. Tárgyai: a zárdai fegyelem, a rituális naptár kérdése és az ünnepek kevesbbitése, a papnevelőintézet szervezete, és a többi elmaradt ügy. Az udvari illyr kancellária sürgette, hogy alkossák meg egyházuk kanonjogát Corpus juris canonici), de a püspökök ezen javaslatot nem fogadták el. Érdekes, hogy ezen szinodusra maguk a püspökök is felsőbb instrukciót kaptak, a mire eddig nem volt példa. Királyi biztos daruvári gr. Jankovics Antal volt; ez elmondta, hogy „ezen szinodus tulajdonképeni célja, hogy jól megértsék a királyi regulamentet és magukat szigoruan ahhoz tartsák, ha valakinek erre indokolt észrevétele volna, az tegye meg, hogy a regulamentum szövege kiigazitható legyen, mert ennek célja pótolni a szerbek privilegiális iratait, melyeket tulságosan szabadon magyarázgatnak.“ Csodálatos, hogy a szinodus belement a regulamentum tárgyalásába, a mely a kongresszus hatáskörébe vágó dolgokat tartalmazott és a melyről a püspökök jól tudták, hogy az a népben heves ellenkezésre fog találni. A királyi biztos a tanácskozás jegyzőkönyveit napról napra felküldte Bécsbe az illyr udvari kamarának, mely azt másolatban a cseh-osztrák, és a magyar kancelláriának, az udvari haditanácsnak, az udvari kamarának és a bécsi legfőbb törvényszéknek megküldötte, ezek észrevételeiket azután megküldték a királyi

biztosnak. És igy elvégezte ez a szinodus az első regulamentum revizióját, megállapitotta az utasitásokat a konzisztoriumi asszisztensek számára és a zárdai fegyelmi ügyet. Jutalmul a metropolita belső titkos tanácsos lett, a temesvári püspök értékes arany mellkeresztet kapott, a többi püspök arany burnutszelencéket kaptak.

Mint e tanácskozások eredménye megjött 1777 január 2-án a második királyi regulamentum. A szerb nép el volt keseredve, hogy róluk-nélkülök intézkedtek és Ujvidéken, Verseczen és más nagyobb szerb helyeken nagy tömegekben bőszen követelték a püspököktől, hogy vonassék vissza ez az uj rend és adják vissza régi privilegiumaikat, melyeken tudtuk és beleegyezésök nélkül senkinek sincs joga változtatni. Gyanusitották püspökeiket, hogy elárulták őket és azt kiáltozták, hogy a püspököknek nincs joguk a nép nevében lemondani a privilegiumokról, melyeket nem a püspökök, hanem az egész szerb klerus és nép kapott. E zavargások hirére Bécsbe hivták a metropolitát és a temesvári püspököt, hogy oly javaslatokat tegyenek, melyekkel a népet le lehet csendesiteni. Ezeknek javaslata felett a magyar udvari kancelláriában tanácskozás folyt, melyen az osztrák-cseh kancellária néhány tagja is résztvett; a tanácskozás egy egész hónapig tartott és ezek alapján Izdenszky udvari tanácsos elkészitette a Rescriptum Declaratoriumot, melyet a felség 1779 julius 16-án megerősitett. A Declaratoriumot latin és német szövegben adták ki kevésszámu példányokban és egyben visszavonták az első és a második regulamentumot. Szigoru tilalom volt, hogy ezt nem szabad ujból kinyomatni. Ezen időtől fogva a deklaratorium a szerb egyházjog alapja Magyarországban és Ausztriában.

X. Az 1780-iki karlócai kongresszus. Jovánovics-Vidák Vince metropolita 1780 febr. 18-án meghalt Dályán és ott el is temették. Az összehivott kongresszus junius 10-én 1780-ban metropolitává választotta Putnik Mózes temesvári püspököt. Királyi biztos ismét daruvári gróf Jankovics Antal volt. Nem tudni, nem tiltakoztak-e itt a Declaratorium ellen, mely éppen oly oktrojált volt, mint a visszavont két regulamentum. A választás után azonnal befejezték a kongresszust. Az ezt követő püspöki szinoduson tanácskoztak arról, hogy a budai püspökség és a bácsi egyesittessék és hogy a püspöki jövedelmek egy közös pénztárba folyanak be és a püspökök ebből egyenlő fizetést kapjanak, de ezen javaslatok egyikét sem fogadták el. 1786-ban is volt egy püspöki szinodus, melyben

királyi biztos báró Orczy József volt, — ez csak a megüresedett püspöki székek betöltésével foglalkozott.

XI. Az 1790-iki temesvári kongresszus. Midőn a szerbek beköltöztek Magyarország déli részeibe Csernovics Arzen vezérlete alatt és azután midőn a törökök végleg kiüzettek a Bácskából, Bánságból, Szerémből és Alsó-Szlavoniából, ezen területek különös államjogi viszonyba kerültek Magyarországgal szemben. A szerb koloniák bejövetelök után 50 évig, 1740-ig semmi államjogi kötelékben sem állottak a többi Magyarországgal, a magyar municipalis rendszer itt le volt tarolva s felváltotta őt egy uj katonai rendszer, melyet itt a szerbek honositottak meg és mely teljesen ellenkezett a magyar közjogi viszonyokkal. A XVII.-ik század végén és a XVIII.-ik század elején a szerbek és az általuk lakott területek nem voltak képviselve a magyar országgyüléseken és ezeknek határozatai nem terjedtek ki a szerb katonai koloniákra, melyek privilegiumaik értelmében közvetlenül a bécsi kormány alá tartoztak; egész déli Magyarország, Szlavonia alsó része, Szerém, Bácska, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd megye katonai határőrvidék volt. Az 1741-ik országgyülés a 18-ik t.-cikkben Csanád, Csongrád, Arad, Zaránd és Bácsmegyét polgáriasitotta; ezzel ténylegesen semmissé vált a szerb privilegiumok polgári-politikai része, az egyházpolitikai rész az 1747-ben megalakitott bécsi illyr udvari deputácio révén még egy ideig érvényben volt, de ennek is nemsokára vége lett.

Putnik Mózes metropolitai administrátor 1790-ben kérvényt intézett a királyhoz, hogy a változott viszonyok folytán a metropolita, nehány püspök, nehány egyházi és világi szerb a bekebelezett területök képviseletében az 1790 junius 6-ára hirdetett országgyülésen megjelenhessen. Erre gróf Pálfy Károly magyar udvari kancellár kijelentette, hogy: „a szerb nemzet, mint nemzet Magyarország területén nem létezik", Batthyányi József gróf bibornok pedig: „a szerbek még idegenek az országban, püspökeik nem jöhetnek az országgyülésre, sem képviselőik, mert viszonyaik még nincsenek törvényesen rendezve, hanem csak privilegiumokon alapulnak." És igy az 1790-iki országgyülésen szerbek nem vehettek részt. Ekkor Putnik nehány előkelő szerb katonai és egyházi férfiuval tanácskozván, azon kérelemmel fordult a királyhoz, adjon engedélyt szerb nemzeti-egyházi kongresszus tartására, mert ezt az egész nép kivánja és a változott viszonyok is okvetlenül szükségessé tették. A magyar udvari kancelláriá-

hoz 1790 junius 27-én megjött a királyi rendelet, hogy a szerbeknek meg kell engedni a kongresszus megtartását, mert már nincs az udvari illyr deputácio, mely ügyeiket eddig intézte és a magyar országgyűlés a szerbek viszonyait még nem rendezte és nincs más mód, mint a kongresszus, a melyen kívánságaikat tolmácsolhatnák és ennek helyéül Temesvárt jelelte ki. Erre a magyar udvari kancellária 1790 aug. 26-ára tüzte ki a kongresszust, királyi biztosul kiküldve gróf Schmidtfeld János pétervároradi várparancsnokot azzal, hogy a szerbek erre 25 egyházi, 25 katonai és 25 választott világi képviselőt küldhetnek.

A szerb püspökök irásban mondottak köszönetet a királynak a kongresszus engedélyezéséért és kérték, hogy ezen megjelenhessék az erdélyi és bukovinai püspök is nehány hivével, kik egyházilag Karlócza alá tartoznak, hogy továbbá a belgrádi püspök is nehány hivével megjelenhessék, mert Belgrád még nincs átadva a töröknek, végre hogy Papil, Szecsujác, Davidovics szerb tábornok néhány határőr törzstiszttel, valamint a Bánság, Bács-, Tolnamegye nehány szerb nemese is résztvehessen a kongresszuson. Erre 1790 julius 29-én a magyar udvari kancellária ugy döntött, hogy a kongresszuson megjelenhetik az erdélyi és bukovinai püspök, de csak a metropolita választásban vehetnek részt, továbbá hogy Bács, Arad, Temes és Torontál megyéből összesen 25 szerb nemes jelenhetik meg az összesek képviseletében, — igy e kongresszus összes tagjainak száma a püspökökön kivül 100 lett. Itt közöltetik az összes jelenvoltak névsora (Srps. Letop. 1862. 10 k. 66—68 l.), a nemesség képviselői a következő családokból voltak: Mácsai Csernovics, törökkanizsai Szerviczki, rudnai Nikolics, Malenica, rékási Szebeni, Németi Damaszkin, ivánszkai Moszka, medvesi Pacsiácsi, Putnik, Tesics, Popovics, Novákovics, Pesti, Golub, Gyukics, módosi Gyuricsko, Fogarasi, Faor, Sakabent, Hadzsi-Markovics, Pusztai, Vuics.

A kongresszus tüzetes tanácskozás után több pontból álló három peticiót, postulatumot, terjesztett fel a felséghez; némelyikre azonnal megjött a helybenhagyó vagy elutasitó határozat, néhányra semmi válasz nem érkezett.

I. Postulatum. 1. A szerbek privilegiumaik alapján egy külön területet kérnek, legalkalmasabb volna a temesi Bánság, ennek legfőbb kormánya minden ügyeikre nézve egy udvari hatóság volna megfelelő alárendelt hatóságokkal, képviseleti rendszerök pedig a kongresszusokban érvé-

nyesülne, mely egyházi, kulturális és egyéb ügyeiket intézné és a papi, polgári és katonai rendet egy egységbe kapcsolná. Ezt ők maguknak kiérdemelték, de ez a jog tőlük idővel igazságtalanul elvétetett. Ha külön területül a Bánságot nem kaphatnák, jeleljen ki nekik a felség valamely más alkalmas területet. (Erre nem jött végzés.) — 2. Hálásan megemlékeznek II. József császárról, ki a szerb egyházi és világi rend kimüvelésére oly sok üdvös intézkedést tett. — 3. Kérik, hogy 200.000 forint vagyonukból nemzeti alapot létesithessenek; hogy a papnevelde és a felebbviteli konzisztorium költségeinek fedezésére évi járulékokból külön alapot alakithassanak, itt megállapitják a metropolita és püspöki kar, valamint a zárdák külön évi járulékát. (Ezek helybenhagyattak.) Az alaphoz való járulékok a következők: Az első osztályú zárdák: Krusedol, Gergeteg, Opovo, Jazak, Besenovo, Sisatovác, Kuvezsdin, Bezdin jövedelmük 15%-át; a második osztályuak: Remete, Vrdnik, Privina Glava, Beocsin, Rakovác, Szentgyörgy, Meszics, Hodos, Kovil, Oravica 12%-ot; a harmadik osztálynak: Fenék, Bogyán, Zlatica, Pakra, Lepavina, Gomirje, Vojlovica, Grabovác 25—100 frtot. Kérik, hogy a zárdai vagyon egy bizottság kezelésére bizassék. (Helybenhagyatott.) — 4. Kérik, hogy ezen alap javára nyilvános gyüjtést rendezhessenek. (Határozat: A nemesség felszólitandó, hogy ezen alapot évi meghatározott támogatásban részesitse, mig arra szükség van.) — 5. Mentsék fel a szerbeket a római kath. papságnak fizetendő tizedtől, mely igazságtalan, ez inkább fordittassék közmüvelődési célokra és arra, hogy a granicsárok a szerb püspököknek fizetendő konvencióktól felszabadittassanak. (Felsőbb végzés: Helyes, de a magyar kancellária gondoskodjék a kath. papság kárpótlásáról a vallás alapból vagy más módon.) — 6. Nemzet nyomda alapittassék. (Szabad.) — 7. Az egyes templomok is évi járulékokkal gyarapitsák a közmüvelődési alapot. (Lehet, de az évi támogatás arányos és önkéntes legyen.) — 8. Karlócán 120 papnövendék számára papnevelő intézet létesittessék, erre az igért állami szubventiót kérik. (Az engedély megadatik azzal, hogy csak azon tantárgyak adhatók elő benne, melyeket a legfelsőbb hatóság fog elrendelni. Kultuszadóra minden házra 3 krajcár vethető ki, kivéve Erdélyt és Bukovinát, — ha ezek is Karlóczán akarnák papjaikat nevelni, akkor ezért külön fizessenek, mert Karlócza alá csak a lelkiekben és dogmatikai kérdésekben tartoznak. Az állami szubventióról nincs említés.) — 9.

Minthogy a karlócai papnevelő nem lesz elég, minden püspöki székhelyen is legyen szeminárium, nehány helyen már van is. Erre 2900 forintot kérnek. (Megengedtetik.) — 10. Alapitanak 64 ösztöndijat évi 4480 forinttal. (Helybenhagyatik, a javaslatot az ösztöndijasokra a konzisztorium készitse, felterjeszti az illyr országos bizottsághoz, ez pedig döntés végett az illyr udvari kancelláriához) — 11. A fellebbviteli konzisztorium az illyr udv. kancellária alá tartozik; legyen két jogban jártas világi tagja is és egy számvevője a zárdai számadások átvizsgálására. Nagyváradon egy püspöki vikárius legyen. (Helybenhagyatik; a vikáriátust létesiteni fogja az illyr udv. kancellária, de előbb megkérdezendő a nagyváradi egyesült gör. püspök, nincs-e ez ellen ellenvetése.) — 12. Kérik a püspöki konvenciók megszüntetését s azt, hogy ezeknek és a papoknak járandóságát a helyi hatóság szedje össze. (Helybenhagyatik azzal, hogy az adópénzből és a községi házipénztárból nem szabad a papi fizetéseket kiegészíteni.) — 13. Minthogy a szemináriumokra az előirányzat 2129 frt hiányt mutat, kérik, hogy ezt államsegélyül megkapják. (Nem szükséges, mert a papnevelde csak két év mulva nyilik meg, a járulékok pedig most már fizetendők s igy felesleg lesz.) — 14. Mihelyt a szeminárium meglesz, senki se lehessen pap vagy szerzetes, ki annak tanfolyamát nem végezte. (Helybenhagyatik.) — 15. Kérik, hogy az oktrojált regulamentum némely intézkedése módositassék, hogy a metropolita Dályára donaciót kapjon, hogy a nemesség a jövő kongresszuson ne mint külön osztály jelenjen meg. (Részben helybenhagyatik.)

II.-ik Posztulatum. Kérnek teljes vallásszabadságot és a többivel egyenlő polgári jogokat az összes szerb vallásu és nemzetiségü népnek. 1. A zárdák birtokaikban ne háborittassanak s ha birtokaikra nem volnának meg a kellő iratok, ezek nekik pótlólag kiadassanak. (Kérjék ezt az illyr udv. kancellária utján.) — 2. A szerb klerus teljesen független legyen a katholikustól. (Megadatik az 1790|91-iki 4. t.-c. 26. p.) — 3. Hogy a szerb klerus mindenben egyenlő legyen a katholikussal, kellő ellátásban részesüljön s vele méltón bánjanak. (Helybenhagyatik, mert ezt az országos törvények és privilegiumok is elrendelik, erre az illyr udv. kancellária is gondot visel.) — 4. Hogy minden szerb községben elemi iskolák legyenek szerb előadási nyelvvel és ciryll betüs tankönyvekkel. (Ha a községben más anyanyelvüek is vannak, a szerb kántor tanitsa a szerbeket szerb nyelven; ha több osztály

van, legyen e célból egy szerb tanitó is köztük.) — 5. Mondassék ki a szerbek általános hivatalképessége s e célból az érdemesek kapjanak nemességet. (Meg van: 1790 91. 27. t.-c.) — 6. A kamerális és fiskális javak árlejtés utján adassanak el, hogy a szerbek is hozzájuk juthassanak. (Az államjavak ilyetén eladását törvény tiltja.) — Töröltessék az 1723. 48. t.-c. és 1741. 46. t.-c., mely Horvát- és Szlavonországban csak a katholikusokat teszi hivatalképessé és csak ezeknek ad birtokszerzési jogot. (Meg van: 1790 91-iki 27. t.-c.) — Hogy a tiszai és kikindai kerület szerbjei birtokolt földjeiket megválthassák, hasonlóképen a bácskai és szerémi, bánsági volt határőrök is. Továbbá kérik, hogy a temesi Bánság a szerbeknek külön kerületként átengedtessék saját hatóságaikkal, melyek egy udvari hatóság alatt álljanak, mely őket az udvarnál képviseli. Ha a még meglevő határőrvidék polgárosittatnék, ez a terület ne legyen földesuraké. Végzés: A temesi Bánság még Mária Terézia alatt visszacsatoltatott Magyarországhoz és ezt a mostani országgyülés megerősitette, azért ez a szerbeknek át nem engedhető, ők tehát várjanak addig, mig a felség jónak fogja látni, hogy őket egy erkölcsi testületbe összefoglalja és nekik valamely területet átenged; a kivánt udvari kancellária különben már meg van és ennek gondja lesz, hogy a szerb nép minden panasza a magyar udvari kancellária által orvosoltassék, a kisebb ügyek egy alakitandó illyr országos bizottság által fognak elintéztetni, a milyen volt az eszéki bizottság. A határőrvidék további megszüntetéséről szó sincs a török viszonyok miatt.) — 9. A szerb iparosok ne köteleztessenek a kath. templomokban való megjelenésre. (Helybenhagyatik.) — 10. Ha szerb pap az unióra lép, a templom ne vétessék el az unio számára, még akkor sem, ha csak nehányan maradnának meg gör. nem egyesültnek. A templom is csak akkor lesz az uniatikusoké, ha az egész hitközség, vagy annak legalább kétharmada lép át az unióra, — a megmaradt gör. n. egyesültek kárpótlást kapnak a templomra tett költségeikért. — 11. A ki a szerb pap ellen vét, ugy legyen büntetve mint a ki kath. pap ellen vét (Helybenhagyatik; ki szerb papot bántalmaz 30 aranyat fizet birságul. — 12. Szerbek ne fizessenek stolát kath. papoknak. (Helybenhagyatik.) — 13. A szerbek ünnepeiket békében tölthessék és ezeken robot munkára ne kényszerittessenek. (Ezt a bíróság fogja elháritani.) — 14. A szerb papok és tanitók a községi pénztárból fizettessenek, ugy mint a

katholikusok. (A papok igen, de a tanitók nem, mert a német iskolákat országos költségen tartják fenn és mindenki azokba adhatja be gyermekeit.) — 15. Ujvidéken, Zomborban és Temesvárott a magistratus fele szerb legyen és a polgármester felváltva szerb és nem szerb; Budán, Pesten, Szegeden, Szabadkán legyen 2—2 szerb szenátor, más kir. városokban, a hol szerbek is laknak 1—1. (A tisztujitási biztosok ily értelmü utasitásokat fognak kapni.) — 16. Egyházi és iskolai épületek adómentesek legyenek. (Nemcsak mentesek, hanem a földesurak kötelesek telket adni templomra, iskolára. 1790 91-ik 2. t.-c. 26. f.) — 17. Szüntessék meg azon rendeleteket, melyekkel az uniátus püspököknek Nagyváradon és Krusevácon (Körös) birtokokat adományoztak. (Az illyr kancellária őrködni fog, hogy a szerbeken ne essék sérelem.) — 18. Legyen vége a „rác, akatolikus, sizmatikus, pópa" gunyneveknek s az uniátusok „nyugati egyház", a szerbek „keleti egyház", a papok pedig parochusoknak neveztessenek. (Ez szigoruan meg fog tiltatni, az egyházak neve ez lesz: gör. egyesült és görög nem egyesült, a pópa neve „parochus" lesz.) — 19. Legyen szabad átlépni a gör. nem egyesült vallásra és a vegyes házasságban a szülők döntenek gyermekeik vallása tekintetében. (Ez az 1790 91-iki 13.15. t.-c. 26. fejezete szerint lesz, ugy mint a protestansoknál.) — 20. Hogy az állami és egyéb ösztöndijak tekintet nélkül a vallásra, adassanak II. József rendeletének szellemében. (Helybenhagyatik, ha nem ellenkezik az alapitók szándékaival. 1790 91-iki 12. t.-c. 26. f.)

III.-ik Posztulatum. 1. A szerzetesek kérik, hogy birtokaik után a megyegyüléseken képviselve legyenek. (Megadatik.) — 2. A világi papok kérik, hogy fiaik a határőrvidéken a katonai szolgálat alul felmentessenek. (Ebben a határőrvidéki regulamentum irányadó.) — 3. A katonai határőrvidéken iskolák állittassanak fel, melyekben a szerb nyelv előadatik. (Már engedélyeztetett. — 4. A határőr tisztek fiai a katonai akadémiákban tanittassanak. (Helyes, ily intézet fel fog állittatni Belováron, Károlyvárosban és Mitrovicán.) — 5. A határőr tisztek kaució nélkül nősülhessenek. (Nem lehet; ily kérvények az udvari haditanácshoz intézendők.) — 6. A határőrség tisztei szerbek legyenek és az udvari haditanács hatósága alatt álljon a határőrvidék és püspökségök Plaskiból Károlyvárosba helyeztessék át. Ok most is az udvari haditanács alatt állanak; a püspökség áthelyezésére a helyi viszonyok a döntők.) — 7. A torontálmegyei szerb nemesség panasza

a vármegye ellen. (Vizsgálat lesz.) — 8. Minthogy Szerémmegye és Veröczemegye lakóságának többsége szerb, ott a metropolita vagy más szerb ur legyen a főispán. (A metropolita nem lehet főispán, mert sok más dolga van és az 1609. 12-ik t.-c. kimondja, hogy csak a kath. püspökök lehetnek egyuttal főispánok is.) — 9. A temesvári és verseci szerbek panasza a vármegye ellen. (Vizsgálat lesz.) — 10. Az aradi szerb püspök panaszkodik, hogy a nagyváradi uniátus püspök folyton beavatkozik házassági pereibe. (Vizsgálat lesz ennek elháritására.) — 11. A bácsi püspök panasza, hogy a szerbeket nem engedik letelepedni a karavukovai, szentiványi, prigrivicai és bácsi szállásokon. (Vizsgálat lesz.)

Ezen kongresszus vitái nem ismeretesek, hogy hevesek voltak és a nézetek nagyon eltérők voltak, kiderül Tökölyi Száva 1790 szept. 9-én tartott beszédéből. Tökölyi a külön szerb territoriumot lehetetlennek mondotta, mert ez ellenkezik Magyarország integritásával, — de a többség, melynek Szecsujác tábornok volt a vezére, nem hallgatott rá. A kongresszus a posztulátumokat átadta a királyi biztosnak, megválasztotta metropolitának a legfiatalabb püspököt, Sztratimirovics Istvánt s azután szétment. Ezután negyven évig nem volt kongresszus. Sztratimirovics a kongresszus minden határozatához hozzájárult, de alighogy vége volt a kongresszusnak, irt a magyar udvari kancellárnak, hogy azokat a temesvári posztulatumokat nem kell átadni a királynak, mert különben ő, a püspökök és a zárdák 1790 május 1-étől jelentékeny összegeket volnának kénytelenek az alapokba befizetni! Azonban ennek dacára 1791 ápril 23-án II. Lipót király kiadta végzését a kongresszusi határozatokra, melyeket fentebb a postulatumok egyes pontjainál zárjel közt közöltünk, — ekkor ismét Sztratimirovics arra kérte a magyar kancellárt, hogy e kiralyi végzések ne publikáltassanak! Rövid időre rá meghalt II. Lipót, a postulatumok és az erre hozott kiráiyi végzések félretétettek és sem a metropolita, sem a püspökök soha sem szorgalmazták meghirdetésöket.

Midőn 1790 nov. 4-én a posztulátumok átadása után a temesvári kongresszus szétment, Pozsonyban már együtt volt a magyar országgyülés. Ekkor Temes, Torontál és Krassó megyét bekebelezték Magyarországba a határőrségi szervezet megszüntetésével és igy megsemmisült a külön szerb terület eszméje Magyarország területén, — azonban Lipót király mégis létesitette Bécsben az illyr

udvari kancelláriát és 1791 szept. 21-én azt irta a magyar rendeknek, hogy ő hajlandó volna a szerbek jogviszonyait külön törvénynyel biztositani. Erre a magyar rendek nov. 14-én azt válaszolták: Magyarországban nem lehet a szerbek kedvéért külön államot az államban létesiteni, a külön szerb kancellária felállitása csak zavarokat okozhat, mint okozott is a külön szerb udvari bizottság, igy nem lehet elérni a különböző népek egységességét az országban; a mi a szerbeket illeti, a kik különben is azon jogokat élvezik, mint a többi honpolgárok, talán lehetne számukra a következő törvényt hozni: „A keleti vallásnak Magyarországban a többiekkel egyenlő jogok adatnak és azokat ugyanazon hatóságok alatt a többiekkel együtt élvezik; a mi vallásukat illeti, ebben őket senkinek sem szabad gátolni vagy zavarni.“ — A király ezzel nem volt megelégedve és 1791 jan. 8-án ezt a szöveget ajánlotta: „A szerbeknek ugyanazon jogok adatnak, mint a többieknek, szerezhetnek ingatlant és hivatalképesek mint a többiek és minden törvény, mely ezzel ellenkezik, hatályon kivül helyezendő. Vallásukat szabadon gyakorolhatják, egyházuk, alapitványaik, iskoláik és privilegiumaik továbbra is a felség legfőbb joghatósága alá tartoznak, a mint ez eddig is volt.“ — Az országgyülés jan. 26-án mindezt csekély módositással elfogadta. A király az ő szövegének teljesen szószerinti törvénybeiktatását kivánta, egyben megalakitotta Bécsben a szerb udvari kancelláriát, kancellárrá kinevezte gr. Balassa Ferencet.

A magyar rendek ezen királyi rendeletre márc. 5-én igen részletesen válaszoltak: „Mi az inaugurális diplomába, melyet mult évi szept. 5-én előterjesztettünk, a III. ik szakaszban kifejeztük, hogy a gör. nem egyesülteknek a polgári jogokat és a vallás szabad gyakorlatát biztositottuk, mert felséged a főrendekhez intézett iratában azon óhajt fejezte ki, hogy legyünk tekintettel a gör. nem egyesültekre is; az igazságérzet és a közjó szeretete kivánta tőlünk, hogy ily nagyszámu és harcias néppel ne bánjunk ugy mint jövevényekkel és hogy vallásuk, melyhez nagyon ragaszkodnak, ne függjön az önkénytől. Mi nekik törvénynyel akartuk biztositani ugyanazon jogokat és szabadságokat, melyeket ezen országban minden honpolgár élvez, de felséged szept. 21-én azt válaszolta nekünk, hogy „nem ellenzi, ha a gör. kel. ügyében külön törvényt alkotunk“, holott előbb azt irta, hogy ezt „kivánja“, mi mégis nov. 14-én elhatároztuk, hogy azon törvényben, mely az összes honpolgárok jogait biztositja,

külön kiemeljük a gör. keletieket azzal, hogy nekik is mindezen jogok és szabadságok biztosittatnak, továbbá, hogy őket soha senkinek sem szabad gátolni vallásuk szabad gyakorlatában. Mi nekik mindazon jogokat megadtuk, melyeket a magyaroknak, mert hiszen őket is magyaroknak tartjuk, mert itt születtek és ez a hazájuk."

„Felséged január 8-án megküldötte nekünk azon szöveget, melyet a szerbekről szóló törvényben óhajt, — de mi ezt egészen el nem fogadhattuk, mert ez államot alkotna az államban, a mi veszélyes dolog, azonban sajnos, kiküldöttünk arról értesit, hogy a kancellár kijelentette, hogy felséged nem járul hozzá a mi általunk módositott szöveghez, miért is mi ezt az egész részt, mely a görög keletiekre vonatkozik, kihagytuk, mert a törvény általános szövege ugy is biztositja a többiekkel való egyenlő jogokat."

„Szomoruan halljuk, hogy Felséged egy illyr kancelláriát felállit, sőt ennek kancellárját és hivatalnokait is már kinevezte. A felséged által kivánt törvény szövegének első része azt mondja, hogy a görög keletiek az országban a többivel egyenlő polgárjogot nyernek, minden hivatalra alkalmazhatók, ingatlant szerezhetnek és az ezzel ellenkező régibb törvények hatályon kivül helyeztetnek; a második rész kimondja, hogy Felséged fentartja magának azon őseitől rászállott jogot, hogy az ő egyházi, iskolai dolgaikban és privilegiumaik tekintetében a legfőbb rendelkezési jogot magának fentartja. Ez az ügy oly fontos, hogy róla részletesebben kell szólnunk.

Az országban lakó görög keletiek négyfélék: 1. olyanok, kiknek elődei ősrégi időktől laknak itt s kikről törvényeink vlah, rác, ruthen néven sokszor megemlékeznek; 2. olyanok, kik még most is kisebb csoportokban bevándorolnak a török tartományokból; 3. olyanok, kik a törökkel való békekötések értelmében itt csak kereskednek; 4. végre azok, kik I. Lipót alatt bevándoroltak, kikről mondják, hogy 40.000 családból állottak, ezek azon feltétel alatt jöttek be, hogy földet kapnak, de kötelesek hadi szolgálatra és egyuttal bizonyos privilegiumokat kaptak vallásszabadságuk biztositására, — most ezekről nem akarunk részletesebben szólni, mert készek vagyunk ezen privilegiumokat megerősiteni, amennyiben nem ellenkeznek az ország alaptörvényeivel, de kénytelenek vagyunk a következő elveket kiemelni:

1. Oly nép, mely egy országban letelepedik és a letelepedést magának nem fegyverrel küzdi ki, hanem erre

engedélyt kér, csak az őslakóknál kisebb vagy azokkal egyenlő jogokat kaphat, de nagyobbakat nem s azért ezek a jövevények összeolvadnak az őslakókkal.

2. Az igy bejött nép nem alkothat külön államot az államban azzal, hogy neki külön terület adatik és igy az államban uj államot alkosson.

3. I. Lipót a koronázási esküben és az inaugurális diplomában megfogadta, hogy az őseitől öröklött országból semmit sem fog engedni elvenni s a mi elszakittatott tőle, vissza fogja szerezni s igy a király a beköltöző szerbeknek az ország területéből semmit sem engedhetett át és nem engedhette meg, hogy különleges jogokkal itt maguknak külön országot alakitsanak, mert Magyarország és kapcsolt részeinek területe nem családi birtoka a magyar királyoknak.

4. I. Lipót nem adhatott nekik olyan privilegiumokat, melyeknek értelmében ők államot az államban alkothatnának, csak oly kedvezményeket adhatott nekik, melyek az ország szervezetével nem ellenkeznek s igy nem képezhetnek valami külön polgárjogi vagy vallásjogi egységet. Ebből kiderül, hogy a g. k. klerus függetlensége és a külön illyr kancellária lehetetlen, — hiszen Horvátország, Szlavonia és Dalmácia, noha kapcsolt részek, mégis a magyar udvari kancellária alá tartoznak, mert Magyarországgal egy közös birodalmat képeznek, ennélfogva lehetetlen, hogy a szerbek, kik a többi honpolgárokkal elvegyülve élnek, birjanak egy saját külön udvari kancelláriával, velünk közös királyuk van, tehát velünk közös udvari kancelláriájuk kell hogy legyen. II. József birodalmi egységre törekedett, erre buzditotta őt Balassa is, s most ugyanő azt tanácsolja Felségednek, hogy országunkban különválasszunk egy népet s annak külön jogokat, külön igazgatást adjunk. Az egységben van az erő, a széttagoltságban az elgyengülés. Az idő ki fogja deriteni az ily tanácsok veszedelmes voltát. A szeparatisztikus vágyaknak nincs határa és ezek a civódás forrásai. És még hozzá Felséged azt a Balassát tette meg az illyr kancellária élére, ki II. József óta elvesztette az egész magyar nemzet bizalmát és becsülését; ez megrendíti a nemzetnek bizalmát felséged iránt, mely az illyr kancellária ellen még akkor is kénytelen volna küzdeni, ha egészen más férfiu állana élén.

Nem igaz, hogy mi a szerbeket nem szeretjük, hogy velök mint idegenekkel bánunk, hiszen törvényeinkben megosztottuk velök minden jogunkat; mi őket honfitár-

sainknak, magyaroknak tartjuk és szivesen belevesszük a törvénybe azt is, hogy „meghagyatnak nekik mindazon privilegiumaik, melyeket tényleg élveznek és melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek“, — ellenkező esetben a g. keletiek külön felemlitésének ki kell maradnia a törvényből. Kérjük felségedet, távolitsa el köréből azon tanácsadókat, kik az ellenkezőt javallják. Mária Terézia is beszüntette az illyr deputációt s igy most nem lehet felállitani az illyr kancelláriát a volt illyr deputációra való hivatkozással, mert ezt káros volta miatt szüntette meg Mária Terézia. Az ország, a trón, a monarchia erőssége az egységben van, ezt fenn kell tartani.“ Aláirva: Leopold nádor, Batthányi József gr. hercegprimás.

Erre az országgyülés a király hozzájárulásával megalkotta az 1791-iki 26-ik törvénycikket, mely a szerbeknek a többi honpolgárokkal egyenlő jogokat ad és privilegiumaik fentartását is megigéri, amennyiben azok az ország alkotmányával nem ellenkeznek. (A latin szöveg olvasható itt a 92—93-ik lapon.) Bécsben tovább is fentartották az illyr udvari kancelláriát, de hatáskörét megszoritották a régi volt udvari deputacióéra. Ez ellen a magyar országgyülés 1791 márc. 11-én felterjesztést tett, de II. Lipót azt mégis haláláig fentartotta. Utóda 1792 junius 30-án feloszlatta és Petrovics püspököt áthelyezte a magyar udvari kancelláriához tanácsnokul, Tökölyi Szávát titkárul, Nesztorovics Urost irnokul. A budai királyi konziliumhoz került Petrovics Jakab irnokul és Mihajlovics gyakornokul.

Tökölyi Száva a temesvári kongresszuson 1790 szept. 9-én latinul mondott beszédének szerb fordítása. (Itt 94—129. l.) Kivonat [Megjelent latinul, cimét lásd Petriknél III. 668, németül ismerteti bőven Schwicker 373—375 l. Tökölyi Száva beszédét az értekező a temesvári kongresszus történetének kiegészitéséül közli, mert az e kongresszus legfontosabb tárgyának, a külön szerb terület követelésének kérdését megvilágitja.]

A kongresszuson két párt van, az egyik akarja, hogy a privilegiumok egész terjedelmökben megtartassanak, a másik, melyhez Tökölyi is tartozik, azt óhajtja, hogy a szerbek teljes jogegyenlőséget nyerjenek és hogy ez törvényben biztositassék, ezen törvény egészen rövid lehet s benne az is kifejezhető, hogy privilegiumaik annyiban érvényben maradnak, amennyiben az alkotmánynyal és egyéb országos törvényekkel nem ellenkeznek.

Az 1690-iki I. Lipót-féle privilegium a következőket biztositja a szerbeknek: 1. A régi naptár szabad hasznā-

lata. 2. Az érseket szabadon választhatják. 3. Az érsek püspökeit felszentelheti. 4. Az érsek szabadon épithet templomokat. 5. Az érsek a zárdákkal, templomokkal stb. szabadon rendelkezhetik. 6. Hogy a negyedtől, tizedtől és egyéb adóktól a szerbek mentesek maradjanak, mint a régi időkben (Mátyás király 5. tc. 3. és Uászló 2. tc. utolsó pont.). 3. Hogy papot senki a királyon kivül börtönbe nem vethet, az érsek pedig a kánonok alapján jár el velök szemben. 8. Hogy a töröktől elvett s ezektől visszaszerzett templomok a szerbeknek visszaadassanak. 9. Hogy a püspököket hivatalos vizitációikban senkinek sem szabad háborgatni. 10. Hogy a király ismét visszatelepiti a szerbeket az ő ősi lakóhelyeikbe, ha azokat a töröktől visszahóditja. 11. Hogy a szerb népnek saját magistrátusai, saját igazgatása legyen. Ez a szerb népnek legforróbb vágya, de ahogyan ezt némelyek képzelik, az teljes lehetetlenség, mert maga a király, a ki ezt a kiváltságot megadta, nem adhatta azt úgy, hogy ezzel uj államot alkosson az államban; a status in statu politikai monstrum volna és ez ellenkezik a király esküjével, az alkotmánynyal és törvényekkel. Ez a privilegium nem vonatkozik a magyar korona területén más népekkel vegyesen lakó szerbekre, hanem arra vonatkozik, hogy ha majd visszatelepittetnek régi hazájukba, ott a saját külön területökön, külön saját igazgatásuk, magistrátusuk lesz. 12. Hogy minden szerb vagyon, mely gazdátlan marad, a patriarcháé. Ennek akkor volt értelme, mikor a beköltözött szerbek mind katonák voltak és senkinek másnak, mint a királynak és saját vezéröknek, a patriarchának nem voltak alárendelve, de mióta megszüntek katonák lenni, ezen privilegiumnak nincs értelme, mert az örökösök nélkül elhaltaknak vagyonára elsőbbségi joga van a földesurnak és nem a patriarchának, mert ez nem egyházi vagyon. A katonai határőrvidéken, mely ki van véve a polgári jurisdictio alul, az ilyen vagyon sohasem szállott a patriarchára. 13. Minden szerb ugy a lelkiekben, mint a világiakban csak a patriarchától, mint egyházi és világi fejétől függ. A mi az egyházi jurisdictiót illeti, ebben a patriarcha mindig zavartalanul gyakorolta hatalmát, — de a világi ügyekben eddig sem volt soha érvényben a privilegium, kivéve akkor, mikor az egész szerbség katona volt s védelmezte a határokat a török ellen a patriarcha vezetése alatt, ki akkor az egész szerb nép feje volt. Ma ez teljesen lehetetlen, mert egy polgár kétféle jurisdictio alatt nem lehet, az országos és a patriarchás jurisdictio

alatt, ebből kimondhatlan bajok és zavarok származnának, ez ellenkezik az ország alkotmányával, törvényeivel és ha meg is kapnók, csak igen rövid ideig állhatna fenn, mert lehetetlen helyzeteket teremtene. Maradjon meg a patriarchának teljesen érintetlenül az ő egyházi jurisdictiója és ne akarja a világit is, mert ez lehetetlen.

Ezek az 1690—1691-iki privilegiumok fő pontjai; egy részök mindig ervényben volt, más részök sohasem volt és nem lehetett, mert ellenkeznek a törvényekkel és az ország alkotmányával és csak ez utóbbiak megváltoztatásával vagy megdöntésével lettek volna érvényesithetők, ezért 1695-ben egy uj privilegium lett kiadva, azon hozzáadással, hogy addig lesznek érvényben „a mi további kegyelmes intézkedésünkig és rendelkezésünkig, a melyet az idők viszonyaihoz képest fogunk kiadni", — tehát az előbbi privilegiumok is érvényesités tekintetében az időktől és viszonyoktól voltak függővé téve, mert máskép nem is lehettek. Ebből látszik, hogy a mi privilegiumaink és azoknak minden pontja nagyon gyenge alapokon nyugszanak, mert egyes-egyedül a király tetszésétől függnek, ki azokat az idők és viszonyok szerint megváltoztathatja, — ennél sokkal többet ér, ha azok törvénynyel biztosittatnak összhangzásban a közjóval, a törvényekkel és az ország alkotmányával a jogegyenlőség alapján. Ez biztos alap.

Az 1706-iki privilegiumban nincs semmi uj, csak egy uj korlátozás: „ezen privilegiumok érvényesek annyiban, amennyiben nincsenek ellentétben az irántunk, mint király iránt tartozó engedelmességgel és a királyság törvényeivel és amennyiben mások jogait nem sértik." Ebből kiderül, hogy azt, a mi az ország törvényeivel ellenkezik, soha el nem fogjuk érni és ha elérjük is, az csak nagyon rövid ideig fog tartani. Az ilyen privilegium üres és ingatag, — keressük jogaink biztositását attól, ki azt törvénynyel eszközölheti s ez a király és az országgyülés. VI. Károly és Mária Terézia privilegiumaiban sincs semmi uj Bátran kérdezhetjük: volt-e mindezen privilegiumokból valami hasznunk nekünk vagy őseinknek, mikor azok mindig csak föltételesek voltak és a király tetszésétől függtek?

Vannak a kik a Temesi Bánságot, mint külön szerb teritoriumot kivánják, hogy ezen a nekik kihasitott külön területen élhessenek és semmi más nemzetnek ne legyenek hálára lekötelezve; vannak, a kik a magyar nemesség iránti gyülöletből külön kormányzó igazgatást akar-

nak, — mindkét rész nem tudja mit követel. Ez teljesen lehetetlen, ezt csak Szerbiában érhetnék el, ha oda visszatelepittetnének, ott volna külön saját teritoriumuk és saját kormányuk. A Temesi Bánság Magyarország része s ennek kiszakitása ellenkezik a törvényekkel és a király koronázási esküjével, — az nem szakitható el, mert magukban a privilegiumokban az áll, hogy a szerb népnek tett igéretek csak annyiban valósithatók meg, „amennyiben nem ellenkeznek az ország törvényeivel és nem sértik más jogait.“ Az szemtelen hazugság, hogy a király maga óhajtja a Temesi Bánság exkorporációját, hogy a szerbeket őrségül használhassa a magyarok ellen. Még ha meg is kaphatnák e külön területet, akkor sem lehetne több joguk mint a magyaroknak és ők is kötelesek volnának minden közterhet viselni, és állapotuk mindig ingadozó volna, mert törvényellenes és az uralkodó tetszésétől függne, a ki azt máról holnapra megváltoztathatná. Ezen állapotnál sokkal jobb, ha törvénynyel biztositott jogegyenlőséget nyernek és kongresszusaikon egyházi és kulturális ügyeiket intézhetnék. Maga a külön teritorium keveset ér, ha lakósainak polgári állapota (status civilis) rendezetlen és nincs törvénnyel biztositva.

Csodálatos és érhetetlen némely szerbnek a magyar nemesség elleni gyülölete, pedig a kinek nincs, az kivánja s a ki nem érheti el, az irigyli. A nemesség az érdemek jutalma s a dolog ugy áll, hogy azt mindenki, érdemeivel elérheti. Hiábavaló a hivatkozás Angliára, mert ott a polgári szabadság mellett meg van a nemesség is; hiába való a hivatkozás Franciaországra, hol most a köztársaság kipusztitotta a nemességet, mert ez csak ideiglenes állapot — az emberek közt sohasem lesz meg a teljes egyenlőség, a jellem, érdem, vagyon stb. mindig megfogja köztük teremteni a különbségeket. Magyarországban az érdemeket mindig egyformán jutalmazzák. Kivánjuk most az elérhetőt, jogainknak törvényben való biztositását az egyenjoguság alapján — ne kivánjunk, ne követeljünk törvénytelent, lehetetlent, nehogy ránk is vonatkozzék a szent irás ezen mondata: Perditio tua ex te Izrael!“

Tökölyi beszédének közlése után az értekező ezen megjegyzést teszi a temesvári kongresszusra nézve:

Nem tudni meg van e valahol valami tüzetes leirása a temesvári kongresszusnak az ott tartott beszédek ismertetésével, mondják, hogy egyes részletek megvannak némely hitközségek levéltáraiban. A karlócai érseki levél-

tárban megvan mind a 20 ülés hivatalos és rövid jegyzőkönyve (L. itt 35–82 l. Ezen kongresszus a szerb régi privilegium némely pontját egészben megtartotta, másokat II. Lipót többé kevésbbé megváltoztatta, némely felterjesztésre semmi királyi határozat nem jött. A helyben hagyott pontok közül több még mai napig sem lépett életbe.

Karlócai kongresszus 1837-ben. Az 1790-iki temesvári kongresszus után 47 évig nem volt szerb egyházi kongresszus. 1837-ben meghalt Sztratimirovics metropolita. A temesvári kongresszus határozatai papiroson maradtak, azok is melyek az egyházra és iskolákra vonatkoztak; a Temesi Bánságot bekebelezték Magyarországba és az 1790. 27-ik t.-c., mely a szerbeknek teljes polgárjogot adott, véget vetett a szerbek kivételes helyzetének és a régi privilegiumok összes politikai kiváltságos igéreteinek; az 1792. 10. tc. a szerb püspököknek helyet adott a főrendiházban és a többi szerbek a jogegyenlőség alapján a magyar hatóságoknak alá lettek rendelve. A mi a régi privilegiumok egyházi és iskolai részét illeti, az 1790. 27. tc. ezekre nézve autonomiát adott a szerb egyháznak, de ez csak formális volt, mert a temesvári kongresszus határozatai nem lettek végrehajtva, noha legtöbbje királyi szentesitést nyert — maguk a püspökök sem buzgólkodtak e téren, a mint ezt sok adat, különösen Tökölyi Száva feljegyzései bizonyitják.

Sztratimirovics halála után 1837-ben Sztankovics István bácsi püspök lett metropolitai adminisztrátor. Kongresszus tartására 1837 szept. 30-án lett az engedély megadva és határnapul a megnyitásra nov. elsejét tüzték ki, királyi biztos báró Csolics Márk szlavoniai határőrvidéki generális lett. A deklaratorium alapján 25 egyházi, 25 katonai és 25 polgári képviselő lett megválasztva a kongresszusra, részt vett azon hat püspök is. (Itt a 65—68 lapon közöltetik a kongresszus összes tagjainak névsora.) Nov. 1-én ünnepélyesen, az előirt szertartás szerint, fogadták Karlóczán a királyi biztost; nov. 2-án a kiküldött bizottság megkezdte a képviselők igazolását; nov. 8-án megnyitotta a királyi biztos a kongresszust, kijelentette hogy ennek célja a metropolita választás s ennek megtörténtével püspöki zsinatot tarthatnak az üresedésben levő püspöki székek betöltésére; kijelentette, hogy a metropolita választásra két nap, nov. 11. és 12. engedélyeztetik és ha ezen idő alatt nem tudnának megegyezni a személyre nézve, a privilegiumok mellőzésével

maga a király fogja a metropolitát kinevezni. (Az 1779-iki deklaratoriumban nincs szó ilyen záros határidőről.)

Nov. 11-én összeült a kongresszus, a királyi biztos nem volt jelen; Jovanovics Eugen rakováci arhimandrita felolvasta a kongresszus tagjainak névsorát és felhivta, hogy azonnal fogjanak hozzá a metropolita választáshoz. Zákó István kivánja, hogy előbb válasszák meg a metropolitai titkárt, ki a jegyzőkönyvet fogja vezetni, támogatta Nikolics Izidor — mások ezt feleslegesnek mondták, mert a választásról nem vezettetik jegyzőkönyv, a többség a titkár választását határozta el, jelölve erre Berics Pált, egyben a kir. biztoshoz deputációt küldtek, hogy ezt engedje meg. A kir. biztos ezt nem engedte meg, mert a metropolita választáskor a kiküldött képviselőkön kivül senkinek sem szabad jelen lenni és a választásról nem szabad jegyzőkönyvet felvenni, mert ez utasításaival ellenkezik. Zákó István ez ellen hevesen kikelt és mások is és ujból küldöttséget menesztettek a kir. biztoshoz, de ez nem engedett — mi még nagyobb vihart keltett, a királyhoz akartak felfolyamodni — de Atanackovics Pláton bezdini arhimandrita figyelmeztette, hogy ezt ne tegyék, mert ha a választás két napja alatt nem választanak metropolitát, a király a privilegiumok sérelmével azt ki fogja nevezni — ebbe a kongresszus belenyugodott azon reményben, hogy a választás megejtése után lesz idejük egyéb ügyeiket rendbehozni. Erre Kresztics Dömötör krusedoli 80 éves arhimandrita felolvasta Sz. Pál nyomán készült beszédét, milyennek kell a főpásztornak lenni és arra a kérdésre: kit tart ő a legméltóbbnak erre a püspökök közül, mire ő azt válaszolta: Mindegyikök méltó arra, mire Aleksics Main tábornok azt javasolta, hogy akkor válasszák meg metropolitává a legidősebb püspököt Sztankovics Istvánt. A választás közfelkiáltással egyhangulag történt meg, csak Faktorie Konstantin János aradi román képviselő volt ellene s eltávozott, de utóbb a kir. biztos rábirta hogy ő is hozzá járuljon. A királyi biztost deputációval hivták be s tudatták vele az egyhangu választást, erre ez felhivta a kongresszust, hogy a királyhoz azonnal egy kérvényt irjanak, melyben kérik a választás megerősitését, a metropolita megfelelő kitüntetését és a kongresszus feloszlatását. Ezen iratnak nov. 12-én készen kell lennie és azt valamennyiöknek alá kell irnia.

Nov. 12-én szóba került, hogy kérvényt intéznek a királyhoz, hogy a kongresszus folytathassa tanácskozá-

sait, hogy egyházi és iskolai ügyeiket rendezhessék, mert 47 év óta nem volt erre alkalom és hogy a metropolita választás külön kérvényben terjesztessék fel megerősités végett, egyben a kir. biztos engedélyével megválasztották Berics Pált titkárrá. Bira Lázár körösi auditor elkészitette a királyhoz való felterjesztést, de a román képviselők nevében Paszkul Maxim kifogásolta annak ezen kifejezését „Illyr-szerb nép" és ezt követelte: „Illyr-szerb és oláh nép." Zákó István és Nikolics Izidor kifejtették, hogy az oláhokat egy privilegium sem emliti, mert nem ők, hanem a szerbek szerezték meg érdemeikkel a privilegiumokat, mire Atanackovics Pláton annak kiemelésével, hogy a szerbek a románokkal egyetértésben akarnak maradni, javasolta hogy ezen kifejezés használtassék: „A keleti hitfelekezetü illyr nép", a mit egyhangulag el is fogadtak. Erre három tagú bizottságot választottak, Zákó Istvánt, Lazarevics Vazult és Osztoics Vazult, hogy elkészitsék a kérvényt a kongresszus folytathatása tekintetében (német szövege itt megvan a 73-ik lapon és Berics elkészitette a kérvényt a metropolita megerősitése tárgyában. Mind a két kérvényt átadták a a királyi biztosnak.

A kongresszusi képviselők erre szétmentek és a három csoport külön-külön megbeszéléseket folytatott az egyházi és iskolai ügyek mikénti rendezése tárgyában; a katona képviselők Ujvidéken tanácskoztak és Petrovics Ciril bródi kapitány 52 pontba foglalta a javaslatokat — a katona képviselők elfogadták javaslatait és elhatározták, hogy azokat támogatni fogják, ha a kongresszus folytatása meg fog engedtetni, ezt remélték, mert az erre vonatkozó kérvényt az összes püspökök és a kongresszus 75 tagja együttesen aláirták és mert a kincstártól semmit sem kértek s ügyeiket maguk erejéből akarják rendezni. De e remény nem teljesült, a királyi válasz 37 nap mulva érkezett le Karlócára, dec. 23-án összegyültek annak meghallgatására és a kir. biztos azt kivonatosan megismertette velök, hogy a metropolita választás meg van erősitve és az installációra dec. 27-ike lett megállapitva. A kongresszus folytatatásáról egy szó sem volt a királyi leiratban. Hozzáintézett kérdésre a kir. biztos kijelentette, hogy az installáció után fogja közölni a királynak erre vonatkozó rendeletét. Dec. 27-én egy bataillon gyalogos jött Karlócára ágyúkkal. Dec. 29-én az installácio befejeztével összeült a kongresszus; itt a kir. biztos felolvasta a királyi leiratot, melyben a király örömét fejezi

ki, hogy a metropolita választás rendben lefolyt és feloszlatja a kongresszust, mely csak a választásra kapott megbizást, egyébre nem. Erre Trifunac Miklós azt javasolta, hogy válasszanak egy háromtagu bizottságot, mely ujból kérelmezze a királytól, hogy nekik alkalom nyujtassék egyházi és iskolai ügyeik rendezésére; Paskul aradi román képviselő és Silják bánsági őrnagy ezt ellenezték, mert erre választóiktól nincs meghatalmazásuk, mire a kir. biztos azt tanácsolta, hogy minden egyházmegye egy kis tanácsa állitsa össze a peticiókat, ezeket adják át a metropolitának, ki mindannyit egy általános peticióba fogja összefoglalni és a felséghez felterjeszteni. A kongresszus feloszlatása előtt Sztankovics metropolita előterjeszti a budai hitközség javaslatát egy vallásalap megteremtésére, mit egyhangulag elfogadtak. A kongresszus katona tagjai átadták a metropolitának Petrovics Ciril munkálatát, a papok és a polgári rendek is az övéket — de mi történt ezekkel, nem tudni. A dalmáciai, bukovinai és erdélyi gör. kel. hiveket nem hivták meg ezen kongresszusra. Az értekező végül közli a különféle szerb alapokról való kimutatást az 1837-ik évről.

Az 1842-ik évi karlócai kongresszus. 1841. jul. 31-én meghalt Sztankovics metropolita, administratorrá lett a legidősebb püspök Hraniszláv György bácsi püspök. A kongresszus tartására az engedély, 1842. jul. 31-én adatott meg s megnyitása 1842. aug. 31-ére tüzetett ki; kir. biztossá a felség gróf Szécsen Miklós b. t. t. pozsegai főispánt nevezte ki A kongresszus egyedüli tárgya a metropolita választás és elrendeltetett hogy minél rövidebb ideig tartson „költség kimélés tekintetéből.“ A magyar udvari kancellária és a bécsi hadi tanács is átiratban értesitették az adminisztrátort a kongresszus engedélyezéséről és ezekben a bukovinai és erdélyi gör. keletiek is meghivást kaptak. (A kongresszus tagjainak névsora itt 80—83. l.)

Aug. 31-én a kir. biztost ünnepélyesen fogadták Karlóczán; szept. 1-én tisztelgések; szept. 2-án átadták a megbizó leveleket az igazoló bizottságnak, mely az összes püspökökből és 10 képviselőből állott. E bizottság kifogásolta Popeszkul aradi román képviselő megválasztását s annak megsemmisitését és uj választást határozott el, ezt bejelentették a királyi biztosnak, de ő az idő rövidségére való tekintetből, mely a kongresszusra rendelkezésre állott, azt kivánta, hogy e választást igazolják. A bizottság még több választást kifogásolt, ez

ellen a kir. biztos irásban tiltakozott, mert a bizottság tullépte hatáskörét a megbizó levelek belső tartalmának mérlegelésével, mert ez a királyi biztos hatáskörébe tartozik és kivánta, hogy az összes megbizó levelek neki adassanak át, a mi meg is történt. Szept. 7-én megnyilt a kongresszus, a kir. biztost erre küldöttség hivta meg; a kongresszust latin beszéddel nyitotta meg, mire Hraniszlav adminisztrátor latin beszéddel válaszolt. Nikolics Izidor latin beszéddel felszólalt, kiemelve hogy nem elég, hogy a kongresszus csak a metropolitát válassza meg, hanem rendbe kellene hozni az egyházi és iskolai ügyeket is és kéri a kir. biztost, hogy erre engedélyt eszközöljön ki a felségtől. Ez azt válaszolta, hogy ezen kongresszus csak a metropolita választásra van egybehiva és más ügy tárgyalásába nem bocsátkozhatik, hanem ha vannak panaszaik, azokat foglalják irásba és ő azt a felségnek át fogja adni.

Szept. 8-án a kir. biztos latin beszédben felszólította a kongresszust, hogy 11-éig (uj naptár szerint 23-áig) egyhangulag válassza meg a metropolitát, különben a felség fogja azt supremo jure et potestate sua kinevezni. Erre Hraniszláv adminisztrátor szerb beszédben kifejtette milyen egyén alkalmas a főpásztori székre; a kir. biztos elrendelte, hogy neki e beszédet latinul tolmácsolják. Szept. 9-én zárt ajtók mellett, melyeket két katona őrzött, megkezdték a tárgyalást a megválasztandó metropolita személyére nézve. Masirevics Sámuel bezdini arhimandrita kifejtette, hogy a püspökök közül egyedül Zsivkovics temesvári püspök való metropolitának és egy ivre, mely Zsivkovics megválasztását javasolta, aláirta nevét s felszólította a többieket is annak aláirására. Sztamatovics szegedi lelkész azt javasolta, hogy a kisebbség csatlakozzék a többséghez, hogy a választás egyhangu legyen; mig ő beszélt, betekintett a terembe a kir. biztos és azután ismét eltávozott. Sztoicsevics szerémmegyei főbiró, azt mondotta, hogy addig ne válasszanak metropolitát, mig egyházi és iskolai ügyeiket nem rendezték, őt támogatták Manojlovics kapitány, Csernovics Péter, Nikolics Izidor; Pavlovics Tivadar és Bragyan-Lazarevics zimonyi polgármester és Mutibarics arhimandrita ezt lehetetlennek mondták. Rogulics Dömötör szerémi táblabiró elmondotta mily nagy a fegyelmetlenség a zárdákban, hogy a konzisztorium által más zárdába áthelyezett szerzetest szerezsánnál kell átkisérni, azért erélyes férfiut kell metropolitává választani, ki rendet tud teremteni. Had-

zsics János is sürgeti az egyházi és iskolai ügyek előzetes rendezését a választás előtt és hogy ezen ügyben kérvénynyel forduljanak a felséghez, — de a többség az azonnali választás mellett volt. Jovics alezredes Rajacsics verseci püspök ivére irta alá nevét. A szavazáskor Zsivkovics 24, Rajacsics 48 és Atanackovics 3 szavazatot kapott. Rajacsics pártja azt kivánta, hogy az előzetes határozat szerint a kisebbség csatlakozzék hozzá, — de ez nem akart. A kisebbség azt vitatta, hogy az ő választóik képviselik a szerbség többségét s hogy részükön van az előkelőség is. Sztojcsevics azt mondotta, hogy csak három püspök méltó a metropolitaságra: Zsivkovics, Hraniszláv és Jovanovics, Rajacsics arra legkevésbbé méltó, mert nem tanult theologiát, nem tud latinul és tudatlan ember. Mások Rajacsics védelmére keltek és Hadzsics is azt vitatta, hogy néha a kevésbbé tanult ember jobban beválik, Paszkul felemlitette, hogy Lonovics csanádi püspök tudósabb és jobb latin szónok, mint a hercegprimás s mégis nem ő a hercegprimás. Masirevics Sámuel. archimandrita heves beszédben ajánlotta Zsivkovicsot, mert a felség ugyis őt fogja kinevezni, Manojlovics hevesen válaszolt neki, ugy hogy Masirevics panaszt akart ellene emelni a kir. biztos előtt, de utóbb ettől elállott.

Szept. 11-én (uj szerint 23-án) a kir. biztos figyelmeztette a kongresszust, hogy válassza meg a metropolitát, különben a király fogja kinevezni. Csernojevics kérte, hogy forduljanak kérvénynyel a felséghez, hogy engedje meg a kongresszus folytatását, hogy ügyeiket rendezzék, a kir. biztos ehez hozzájárult és Lazics Vazul titkárt bizták meg ennek szerkesztésével. Kisérlet történt, hogy Zsivkovics maga engedje meg, hogy a ráesett szavazatok Rajacsicsnak adassanak át, de ő erre nem állt rá. Erre a kir. biztos uj szavazást rendelt el: Rajacsicsra 50, Zsivkovicsra 24 és Atanackovicsra 1 szavazat esett.

A kir. biztos a szavazás eredményét a kérvénynyel a kongresszus folytatása iránt felterjesztette Bécsbe; a kongresszus szétment, de a tagok nagy része Karlócán maradt és megbeszéléseket folytatott privatim a kongresszus termében, kérelmeik egybefoglalásával megbizták Pavlovics Tivadart, de ennek munkálatát nem fogadták el és Hadzsics Jánost bizták meg vele. A kir. biztos szept. 27-ére ujra összehivta a kongressust és jelentette, hogy a felség Rajacsicsot nevezte ki metropolitává; beigtatása szept. 28-án volt. Szept. 30-án 54 képviselő aláirta Hadzsics munkálatát a szerb sérelmekről.

555. **Bosznia leirása.** (1861. I.; 1862. 104 k. 134—189 l.; 1862. 105 k. 154—170.; 1862. 106 k. 125—140 l.)

556. **Szerb népmesék.** Közli Karadžics. (1863. 107 k. 115—124 l.)

557. **A szerbekre nézve fontos iratok.** (Letop. 1863. 107 k. 141—157 l.)

I. Draskovics Jánkó gróf levele Tökölyi Szávához. Zágráb, 1841 márc. 3. Harminchét év óta nem találkoztak, mindenféle uton egy hazafias célra törekedtek mindketten; ő mint követ 1838 febr. 6-án az országgyülésen kibontotta az illyr zászlót, kieszközölte, hogy Gáj az illyr ujságot (Ilirske novine) megindithatta, megalapitotta az illyr olvasókört, most egy illyr szinház alapitásán fáradozik; a magyarok az ő nyelvöket akarják ránk tukmálni, noha öreg már, mégis készül Szlavoniába és a Bánságba eladni a szinházi részvényeket és ezen alkalommal fel akarja ujitani Tökölyivel a régi barátságot. Fő célunk az illyr irodalom és nyelv felvirágoztatása, a szerb és illyr tájszólást össze kell kapcsolni: le kell rombolni a két nép papságának régi ellenszenvét, hogy az összes délszlávok az illyr névben egyesüljenek, a régibb emberek, irók mind ellenségeink, de a fiatalok velünk vannak és köztük van 10—12 jó irónk, kik dicső jövőt igérnek népünknek. Szeptemberben irt Tökölyinek, de nem kapott választ, talán levele a postán elveszett. Embereink szegények, azért lassan haladunk, legyünk jó barátok, mint régen voltunk, örülök a találkozásnak s ekkor ezekről többet fogok beszélni.

II. Tökölyi Száva válasza Draskovicsnak. Arad, 1841. április 10. Örültem levelednek, melyben az a szláv szellem nyilvánul meg, mely engem is eltölt, nyelvünk felvirágzásáért. Munkáddal koszorut fonsz fejed körül, mely élve vagy holtan ékesiteni fog. Örülök a viszontlátásnak, de április 19-től május közepéig Pesten leszek, hogy rendbe hozzam azt a házat, melyet vettem az ifjuság nevelésére és irodalmunk javára — azután Aradon találsz.

558. **Alexics-Maina János altábornagy** született 1783-ban Kattaróban, meghalt Bécsben 1861 febr. 7-én. (1863. 107 k. 161—162 l.) Ősei Montenegróból 1621-ben menekültek Kattaróba és birták Mainát. 1793-ban velencei hadiszolgálatba lépett, 1797-ben a bresciai lázadás alkalmával, melyet a franciák támogattak, az egész helyőrséggel francia fogságba került, kiszabadulva Zárában 1793-ban az osztrák hadseregbe lépett; 1812-ben résztvett Napoleon

oroszországi hadjáratában, ezután mint őrnagy az otocsáni határőrezredben szolgált. Mint altábornagy halt meg.

559. **Frusics István** született Iregben, meghalt 1861 julius 10-én Lipiken. (1863. 107 k. 162—163 l. Tanult Karlóczán, Pesten, Zágrábban, 1848 után állami szolgálatba lépett; költeményeket és elbeszéléseket irt és Atanackovics Bogoboj mellett az elavult romantikai irány helyett a szerb életből meritette tárgyait. Irt egy novellát a Ticza-féle szerb lázadás korából és egy Car Jovan cimü regényt, melyekről Szremác György érdekes részleteket közöl, de e munkáinak kézirata lappang.

560. **Zsivánovics Jakab** született 1808 febr. 18. Obrezsje szerémségi faluban, meghalt Belgrádban 1861 aug. 9-én. (1863. 107 k. 163 l. Tanár volt a karlócai gimnáziumban, 1834-ben Milos fejedelem hivására Szerbiába ment, hol 1839-ig állami szolgálatban volt. 1848 Karlócán érte, hol a végrehajtó bizottság (glavni odbor) tagja volt s nagy része volt az akkor történtekben. 1850-ben ismét átment Szerbiába és ujból ott állami szolgálatban volt egész haláláig. 1842-ben leforditotta Cic. Tusculani kérdéseit. Sok értekezést irt, hol neve alatt, hol két csillaggal pótolva nevét.

561. **Sztefanovics-Riznics János** szül. 1793-ban Triesztben, meghalt 1861 nov. 14-én Gopcsincen, Kiev közelében. (1863. 107 k. 163 l. Tanitója volt a hires Obradovics Doszitelj, dusgazdag kereskedő volt Odesszában, az 1830-iki lengyel forradalom után orosz államszolgálatba lépett és állami tanácsnok lett. A szerb irodalom mecenása volt, Milutinovics Szimának Szerbiánka cimü költeményéért 300 rubelt ajándékozott, 4000 kötetes könyvtárát a belgrádi nemzeti bibliotekának ajándékozta.

562. **Rajacsics József patriarcha** szül. 1784-ben a horvát határőrvidéken, meghalt 1861 dec. 1-én Karlóczán. (1863. 107 köt. 164—165 l.) Katonai pályára készült, utóbb szerzetes lett, a gomiri zárda archimandritája, dalmáciai, majd meg verseci püspök, 1842-ben szerb metropolita, 1848 május 1-én a karlócai nemzetgyülés patriarchává választotta. Nagy része volt a szerbek 1848—1849-iki felkelésében. A szerbek Mózese volt, de nem láthatta meg az igéret földjét és csalódottan halt meg.

563. **Szerbográdi Nikolics Izidor** hirtelen halállal meghalt Zomborban 1862 február 2-án. (1863. 107 k. 165—166 l.) A szabadságharc után Bács és Torontál megye és a verseczi distriktus királyi biztosa volt. Az 1842-iki karlócai szerb kongresszuson nagy szerepet ját-

szott. 1835-ben kiadta „Lázár cár“ tragoediáját, 1843-ban „A szerb nép emlékei“ cimü történelmi müvét a bizanci irók adatai alapján; 1849-ben „Az ausztriai szerbek Vojvodinája“ cimü tanulmányát. Irt számos ódát és dalt, egy 1852-ben a Szedmicában megjelent ódája miatt sok kellemetlensége volt. Halála előtt egy „Dusán“ cimü politikai lapot akart megindítani; mint mübiráló ismertette Novics Jokszim „Moszkovija“ és „Dusanija“ cimü müveit, melyeket azután a Szerb Matica kiadott. Szerb volt minden izében és nagy pártfogója minden szerbnek és mindennek a mi szerb.

564. **Szafarik József Pál** szül. 1795 máj. 13-án Felső-Magyarországban Kobeljár faluban, megh. Prágában 1861 jun. 26-án. (1863. 107 k. 168—173 l.) Atyja evangelikus lelkész volt s ő is e pályára készült, tanult Rozsnyón és Késmárkon. 1814-ben kiadta első költeményeit „Musa tatranska s lyrou slovanskou“. Midőn Jenában tanult, kiadta Aristophanes „Felhői“-nek cseh fordítását 1830-ban. Jenában megismerkedett Kollár Jahnnal s itt 1817-ben philosophiai doktorrá lett, azután 1819-ig Pozsonyban nevelő volt; itt Palkovics tót iró körül csoportosultak a cseh-tót ifju költők és Safarik, Benedikt, Palaczki és Jungmann 1818-ban együtt adták ki költeményeiket: „Počatkové českého básnictvi“ cimen. Ezen könyv nagy figyelmet keltett már azért is, mert a használatos hangsúlyos verselést felcserélte a classicus versformával. 1823, 1827-ben kiadta Pesten a tót népdalokat: Písné svetské lídu slovanského v Uhrích.“ 1819-ben az ujvidéki szerb gimnázium igazgatója lett s az volt 1825-ig, mikor személyes viszonyok miatt lemondott az igazgatói állásról és ott 1833-ig mint tanár szolgált. Ujvidéken adta ki hires müvét: Die Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“ és „Über die Abkunft der Slaven“ cimü értékes munkáját. Itt Ujvidéken gyüjtötte és adta ki szemelvényeit a régi szerb nyelvemlékekből: „Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der Serbischen Mundart.“ Ujvidékről való távozása után is 1833—1848-ig számos értekezést irt a délszláv irodalomról.

1833-ban Prágába költözött, hol kezdetben szükös viszonyok közt mint a magisztrátus orosz-lengyel fordítója tengődött; itt adta ki 1837-ben „Slavische Alterthümer“ cimü hirneves munkáját, ezen alapvető munkáján utóbb több javitást tett. 1842-ben kiadta etnografiai térképét (Slowanský zeměvid) és a „Slovanský národopis“

cimü munkáját. Szláv régiségei és szláv néprajza sok nyelvre lett leforditva. 1840-ben Palackyval kiadta a legrégibb cseh nyelvemlékek kritikai méltatását. 1840—1850-ig a prágai cseh egyetem könyvtárnoka, ezen időtől fogva főképen szláv philologiával foglalkozott és 1834—1843-ig Palaczky után szerkesztette a „Cseh muzeum“ folyóiratát. Hires műve: „Počátkové straročeské mluvnicé“ bevezetése cseh történelmi nyelvtanának. A cseh Abcéről folyt heves és végnélküli vitát, mely a cseh és tót irók közt 1840—1846-ig folyt, nagyon elitélte. Sürgette, hogy a csehek, tótok, morvák egy közös irodalmi nyelvben állapodjanak meg és ez érdemben 1846-ban egy munkát adott ki. 1848-ban a „Cseh muzeum“ folyóiratában sürgette a cseh és német nyelv egyenjoguságát Csehországban. 1851-ben kiadta a délszláv régi nyelvemlékekről irt tanulmányát (Památky drevniho pisemnictvi Jihoslovanuv. ; 1853-ban irt egy értekezést a glagol betüs irásról (Památky hlaholského pisemnictva), erre vonatkozott „Glagolitische Fragmente“ Prag 1857) cimü munkája is; mig 1858-ban „Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus“ cimü munkájában sok érv alapján bebizonyitotta, hogy S. Cirill a glagol irás feltalálója és az ugynevezett cirill irásé Kelemen bolgár püspök, melyet ezért helyesen „Klementicának“ kellene nevezni. Utolsó müve „A szláv örökösödési jogról“ 1859-ben jelent meg. 1860-ban elméje elborult, lelki beteg lett s nyugalomba vonult, meghalt 1861. junius 26-án.

565. **Ős régi szent kép szláv felirattal a római sz. Péter templomban.** (1863. 107. k. 173—174 l.) Kukuljevics a római sz. Péter bazilika kincstárában talált egy fára festett ősrégi szentképet, felülről van a Megváltó áldást osztó mellképe ciril betüs felirattal, a középen sz. Péter és Pál alakja ciril betüs szláv felirattal, alul két bizánci szerzetes, valószinüleg sz. Ciril és Method. Ez a bizánci képirás egyik legrégibb terméke; a hagyomány szerint a szláv apostolok ajándékozták a pápának római utjok alkalmával.

566. **Manaszia szerbiai zárda leirása.** (1863. 108. k. 51–59 l.) Ezen zárdát az azt övező várral Lázár szerb cár első szülött fia István—Lazarevics, a Magas, épitette 1407-ben a Reszava folyó mellett gyönyörü vidéken és sok kincscsel és vagyonnal ellátta, ugy hogy ez volt Szerbiában a legszebb és leggazdagabb zárda. Leirta Raics szerb történetiró (III-ik köt. 7-ik fejezet, 16-ik p.), továbbá az ipeki patriarchai évkönyv (Tronoski

letopisac, Glasnik V.) és a Safarik József Pál által kiadott rövid szerb krónikák (62-ik 61-ik lap). Kezdetben Reszavai zárda, utóbb Manaszia zárda nevét viselte; hogy e név honnét származott, nem tudni, nem tudni azt sem mikor és hogyan került török kézre. Itt egy török dizdár székelt katonáival, a templomot istállónak használták. 1718-ban a pozsareváci békekötés után Szerbia Ausztriáé lett és az maradt 1739-ig, a mikor is egy kapitány lakott itt, ki katonáinak kaszárnyát épitett, melynek romjai maig is látszanak. A törökök innét 1784-ben önkényt elvonultak. Kara-Gyorgye Petrovics idejében 1804-ben a bolgár származásu Joanikije szerzetes telepedett itt le és a nép segitségével megtisztitotta a templomot az öles magasságu ganajtól és a fejedelem segitségével rendbe hozta a templomot és helyreállitotta a zárdát, a mit a déli kapu felett egy 1806-ból származó emléktábla megörökitett. A szerb felkelés bukása után 1813-ban Joanikije Ausztriába menekült, de Szerbia felszabadulásakor 1815-ben ide visszatért, itt meghalt 1822-ben. Ő és egyik utóda Szimeonovics Eugen archimandrita hozták ujból rendbe a zárdát.

567. **Miklosics Ferenc: A szerbek eposzi költészete.** (1863. 108. k. 74—99.) Ezen értékes tanulmányt Miklosics németül irta meg, szerbre forditotta Popovics István.

568. **A szerb vajdaság (Vojvodina) lakósága vallás és nemzetiség szerint.** (1863. 108. k, 104—148 l.) A Szerb Vajdaság lakóságának első összeirása 1850-ben készült, ebben az összeirás vallás és nemzetiség szerint történt; az 1857-iki összeirásban már nincs a nemzetiség feltüntetve. A temesvári helytartótanács 1860-ban uj összeirást rendelt el vallás és nemzetiség szerint: ezen összeirás megvan az állami számvevőségnél, mint statisztikai hivatalnál 1861-ben 357-ik sz. a.; az összeirási iratok pedig a temesvári helytartótanács irattárában megvannak 977. sz. a. 1861. Ez az összeirás szolgált alapul az 1861-iki karlócai kongresszuson is a Szerb Vajdaság határainak megállapitására a kongresszusi képviselők megválasztásának eszközlésére.

A Vojvodinában öt kerület volt: a temesvári, nagybecskereki, lugosi, ujvidéki és zombori járás, az összes lakóság száma 1860-ban 1,524.214 volt. Itt az összeirás adatai vallás és nemzetiség szerint községenkint állapittatnak meg. Az összegező főbb adatok a következők: Temesvár város 20.590 lakós; 12.810 kat. 5848 gör. kel.;

128 gör. kath.; 22 örmény; 630 luteranus, 281 kalvinista, 4 unitarius, 1867 zsidó; 8805 német, 2346 magyar, 1770 szerb, 3807 román, 2910 francia, 179 cigány, 39 görög, 22 olasz. — Temesvári járás: 40 városban és községben: 82.421 lakós, ebből vallás szerint 32.683 kat., 661 gör. kat., 28 örmény, 45.547 gör. kel., 750 lut., 392 kalv., 10 unitar., 2350 zsidó; nemzetiség szerint: 30.420 német, 2790 magyar, 6013 szerb, 2307 sokác, 40.712 román, 39 görög, 22 olasz, 179 cigány. — Ujaradi járás 38 községben 64.128 lakós, ebből vallás szerint 34.844 kat., 59 gör. kat., 28.466 gör. kel., 66 lut., 172 kalv., 521 zsidó; nemzetiség szerint: 30.853 német, 1145 magyar, 4830 szerb, 3664 bolgár, 23 636 román. — Verseci járás 25 községben 52.453 lakós, ebből 17.289 kat., 3507 gör. kat., 4 örmény, 30.761 gör. kel., 84 lut., 365 kalv., 443 zsidó; nemzetiség szerint 15.789 német, 966 magyar, 16.743 szerb, szloven 720, román 17.292, zsidó 443, cigány 300, cseh 200. Versec város 18.250 lakós, ebből német 8341, magyar 300, szerb 8692, román 150. — Baziási járás, 28 községben 37.383 lakós, ebből német 5131, magyar 3600, szerb 100, szlovák 748, román 27.796. — Lipováci járás 33 községben 34.389 lakós, ebből német 8445, magyar 851, szerb 1697, szlovák 182, román 23.214. — Csakováci járás 29 községben 45.791 lakós, ebből német 10.693, magyar 3121, szerb 4880, román 26.642, zsidó 455.

Nagybecskerek 16 328 lakós, ebből német 4686, magyar 1926, szerb 7835, szlovák 635, román 1246. — Becskereki járás 24 községben 58 323 lakós, ebből német 17.895, magyar 7269, szerb 17.283, bolgár 810, szlovák 2562, román 12.269, zsidó 258. — Bileti járás 20 községben 41.349 lakós, ebből német 31.982, magyar 1649, szerb 1977, horvát 1002, román 4412, zsidó 314.. — Ujbecsei járás 6 községben 29.130 lakós, ebből német 450, magyar 8137, szerb 20.108, sokác 109, román 90, cigány 155. — Nagykikindai járás 18 községben 55.222 lakós, ebből német 7471, magyar 11.728, szerb 35.319, zsidó 704. — Nagyszentmiklósi járás 17 községben 53.457 lakós, ebből német 18.162, magyar 5087, szerb 9821, bolgár 8066, román 12 321. — Háczfeldi járás 22 községben 46 685 lakós, ebből német 24.982, magyar 7082, szerb 6619, horvát 1057, román 6945. — Törökkanizsai járás 38.811 lakós, ebből német 2089, magyar 13.882, szerb 14.450, román 6890. — Módosi járás 45 községben 66.627 lakós, ebből német 23.099, magyar 5947, szerb 18.534, horvát 1513, bolgár 2169, román 15.365,

Lugosi kerület 66 községben 59.215 lakós, ebből német 6347, magyar 767, szerb 25, román 52.076. — Oravicai járás 50 községben 70.861 lakós, ebből német 7218, magyar 393, szerb 787, román 62.433, zsidó 230. — Bogsáni járás 38 községben 49.958 lakós, ebből német 6853, bolgár 8305, román 34.800. — Facseti járás 84 községben 49.335 lakós, ebből német 761, magyar 345, román 48.054.

Zombori kerület. Zombor 22.601 lakós, ebből német 2797, magyar 394, szerb 11.410, bunyevác 8000. — Zombori járás 11 községben 69.340 lakós, ebből német 22.977, magyar 12.297, szerb 21.422, bunyevác 11.701, zsidó 943. — Szabadka 47.529 lakós, ebből német 789, magyar 29.259, szerb 2593, bunyevác 13.867, zsidó 1021. — Szabadkai járás 8 községben 80.358 lakós (Szabadkával együtt), ebből német 11.656, magyar 44 328, szerb 4604, bunyevác 18.562, tót 187, zsidó 1021. — Apatini járás 41.115 lakós, ebből német 24.912, magyar 8245, szerb 1364, bunyevác 6591. — Zentai járás 4 községben 40.688 lakós, ebből magyar 33.060, szerb 6282, zsidó 1346. — Kulai járás 15 községben 63.208 lakós, ebből német 25.924, magyar 19.801, szerb 15.502, zsidó 1982. — Bajai járás 20 községben 81.657 lakós, ebből német 18.417, magyar 42.285, szerb 1340, bunyevác 17.054, zsidó 2537. — Baja város 17.651 lakós, ebből német 3518, magyar 7110, szerb 745, bunyevác 4838, zsidó 1440.

Ujvidéki kerület 15 községben 59.972 lakós, ebből német 14.542, magyar 11.195, szerb 19.035, sokác 600, tót 13.517, zsidó 1183. — Óbecsei járás 6 községben 37.526 lakós, ebből német 483, magyar 16.748, szerb 19.543, zsidó 752. — Palánkai járás 19 községben 48 856 lakós, ebből német 22.482, magyar 989, szerb 14 640, sokác 4537, tót 6208. — Rumai járás 39 községben 42.908 lakós, ebből német 6499, magyar 729, szerb 33.402, sokác 2287. — Iloki járás 24 községben 24.948 lakós, ebből német 1926, magyar 789, szerb 13.762, sokác 6250, tót 1958, zsidó 263. — Ujvidék városa 14.055 lakós, ebből német 2688, magyar 2500, szerb 7150, horvát 600, tót 343, zsidó 774.

[Az 1860-iki összeirás szerint, melyet a temesvári helytartótanács rendelt el, a szerbek által mint Vojvodina és Temesi bánát maguknak igényelt külön területen összesen 1,524.214 lakós volt. Ezen nemzetiség szerint volt magyar 256.164, német 396.156, szerb 309 885, horvát-bunyevác-sokác 73.642, bolgár 23.014, tót 25.982,

román 414.947, zsidó 12.596, cigány 657. Ha a szerbeket 309.885 szembeállitjuk az összes lakósággal, velök szemben állott 1,214.329 nem szerb; ha a szerbeket (309.885) egybefoglaljuk a románokkal (414.947), kik 1850-ben még közös egyházi kormány alatt éltek, együttes számuk 724.832 a melylyel szemben áll 799.382 nem szerb-román !]

569. **A topolai nemzetgyűlés határozatai 1808 dec. 14-én.** (1863. 108 k. 149—150 l.) A szerb nemzeti legfőbb kormánytanács kiáltványban közli, hogy uroknak elismerik Kara-György Petrovicsot, neki hüséget és engedelmességet esküdtek és ő megesküdött arra, hogy az ország gondját fogja viselni és a nemzeti tanácsot az ország legfőbb biróságának el fogja ismerni; minden rendeletet és parancsot az államtanácscsal egyetértve fog kiadni, egyben kinevezik az egyes kerületek (nahia) parancsnokait és intézkednek a rendeleteknek mikénti kiadásáról és közléséről: a ki ezeknek nem engedelmeskedik a nemzet ellensége és mint hazaáruló fog bünhödni. A kiáltványt aláirta: a szerb nemzeti igazgatótanács és Kara-Gyorgye Petrovics „főparancsok és a szerb nép vezére".

570. **Zsivánovics Jován: Különbségek az ószláv, szerb, orosz és bolgár nyelvemlékek között.** (1864. 109. k. 106—114 l.)

571. **Pavlovics István: Karadzsics-Sztefánovics Vuk és az ő irodalmi tevékenysége.** (1864. 109. k. 115—134 l.)

572. **Gróf Draskovics Jánkó és Tökölyi Száva levelei 1841-ből.** (1864. 109. k. 166—170 l. V. ö. az 557. számmal.) Draskovics Zágrábban junius 6-án 1841-ben kelt levelében panaszkodik, hogy éjjel kifordult kocsijából s most beteg, tervezett délvidéki útja télre marad a mi 70 éves korban terhes. Sok a dolga, elnöke a levéltári bizottságnak, mely a horvát municipális jogokat gyüjti; elnöke a szinház bizottságnak, mely nehézségekkel küzd; alapitotta és elnöke az olvasókörnek, melynek hivatása az irodalom és szinügy támogatása. Nincs pénz, azért 200-an összeállltak, hogy a szinház ügyét részvényekkel biztositsák s őt a 70 éves öreget bizták meg a részvények eladásával, mert nincs senki más, a ki erre való volna, az ifjuság lelkes, de tapasztalatlan, az idősebbek félnek a denunciálástól, keveset tudnak, munkakerülők, jellemök oda van, csak pénzt hajszolnak. A szerb papok és a szerb ujság szerkesztője két év óta ellenünk, horvátok ellen, fordultak, nem akarnak tudni arról, hogy az illyr név alatt az összes délszlávok nyelvben és érze-

lemben egyesüljenek, a mi a mi törekvéseink axiomája volt kezdettől; ezen közös név mellett később megállhatna a horvát, szerb, szloven, krajnai és bolgár külön elnevezés, igy közös volna a nyelv, volna kölcsönös szeretet, terjedne a tudomány — de a szerbek most elutasitják az illirica natio elnevezést, mely pedig az ő diplomáciai nevök volt. Te is irtál arról, hogy el ne szakadjunk egymástól. Mi vallás különbség nélkül igyekszünk kimüvelni a népet iskolák, irodalom és szinház által. Kérlek téged, mint hirneves szlávot és müvelt illyrt, hogy segitsd megalapitani a szinházat; nálunk pénzes, gazdag emberek nincsenek, az Erdődyek, Battyányiak, Keglevicsek stb. nem laknak itt, horvát nemzetiségöket elvesztették és egészen átadták magukat a magyaroknak. Szeretnék veled ősszel találkozni ezen ügyek megbeszélése végett.

Tökölyi válasza: Hatvan éve ismerlek és szeretlek, mikor még gyermek voltál, most te 70 én 80 éves vagyok, de barátságunknak csak a halál vethet véget. Sok terhet vettél magadra, mig mások csak maguknak élnek. Panaszkodol papjainkra, de én is a tieidre, kik képzettebbek a mieinknél, ők inkább római missionáriusok, mint szlávok — pedig a nemzetiség előbbre való a vallásnál, ékes példa erre a magyarok, hol katholikus, református, evangelikus egyaránt lelkesedik a magyarságért. A mi az illyr elnevezést illeti, ezt én még 1805 pártoltam, mely képes volna az összes délszlávok egyesitésére és sajnálom, hogy ezért küzdeni elmulasztottam, de eljő még az idő, midőn ezen név alatt az összes délszlávok egyesülni fognak nyelvben, müveltségben, szeretetben. En a ti szinházatokra 1000 ezüst forintot szántam, most elküldöm ennek évi kamatait 50 forintot, addig mig a tőkét elküldhetem, mert most alapitott intézeteimre sok költségem van. Szeresd régi társadat és barátodat, mint az téged szeret.

573. **A szerb Matica irodalmi társulat uj alapszabályai.** (1864. 109. k. 182—196 l.) A szerb Matica irodalmi társaság megalakult 1826. január 14-én, alapszabályait megerősitette a magyar kir. helytartótanács 1836. dec. 13-án 37.171. sz. a. Az uj alapszabályok megjelentek Kocics Pál elnök és Hadzsics Antal titkár aláirásával 1863. szept. 2-án — a magy. kir. helytartó tanács megerősitette 1864 febr. 1-én 94.228 sz. a.

574. **Nekrologok.** (1864. 109 k. 290—299 l.)

Lázics Tivadar alezredes szül. 1809. szept. 26-án Belobreskán a fehértemplomi határőrvidéken, apja lelkész

volt, 1827-ben mint közkatona belépett a szerb-bánsági határőrezredbe, 1848-ig Olaszországban szolgált, azután Pancsovára jött és Knityanin tábornok alatt szolgált a szerb seregben; Percel Mór ellen harcolva nagyon kitüntette magát és Suplikác vajda előterjesztésére 1849. jan. 1-én kapitány lett, részt vett a jarkováci, verseci, csanádi, törökkanizsai, basahidai, uzdini, tomásováci, mosorini, ujvidéki, hegyesi és törökbecsei csatákban, hol nagyon kitünt, a hegyesi csatában megmentette Jellacsics bán életét. Knityanin őt a szerbek legnagyobb hősének mondotta. Azután Bécsben és Bukovinában szolgált, 1859-ben a pétervárádi ezredben őrnagy és Olaszországban harcolt, 1862-ben Mitrovicán szolgált, azután a zimonyi kordon parancsnoka lett és 1863. aug. hóban saját kérelme nélkül mint alezredest nyugdijazták, e feletti bánatában 1863. szept. 30-án meghalt Pancsován. Az életrajz a fenti csatákban való szereplését részletesen leirja.

Sztojákovics György szül. Palánkán 1810-ben, Pesten ügyvéd 1848-ig, itt a Tökölyi Száva alapitványainak megmentése körül nagy érdemei voltak. 1848-ban részt vett a prágai szláv kongresszuson és hazatérve a magyar kormány fogságba zárta, melyből Atanackovics Pláton budai püspök közbenjárására szabadult ki. Karlócán a patriarcha melletti igazgató tanács tagja. A szabadságharc után a felebbviteli bíróság tanácsnoka Pesten, majd a temesvári vojvodinai legfőbb bíróság tagja, 1856-ban a bécsi főtörvényszéknél udvari tanácsos. Midőn 1860—1861-ben a Vojvodinát feloszlatták, sürgette a patriarchát, hogy a szerb ügyek rendezésére kérjen engedélyt kongresszus tartására, ezt meg is tartották a Sztojákovics által készitett választási szabályzat alapján; itt az udvari párttal tartó többség vezére volt és közvetitő szerepet játszott a pártok közt. Ezután a magyar udvari kancellária tanácsnoka lett; itt nagyon fontos szolgálatokat tett rendkivüli jogi tudásával, ő alkotta meg a törvényt a hitbizományokról, elkészitette az ősiségi patenst (Avicitäts-Patent) a mely a magánjogi viszonyokat lényegesen megváltoztatta: ezekről német nyelven magyarázó fejtegetést irt; irt egy terjedelmes munkát az osztrák polgári és büntető jogról. Nagyon buzgólkodott azon, hogy az 1864-iki szerb kongresszus határozatai végrehajtassanak. Ez a leghiresebb szerb politikus és jogtudós 53 éves korában 1863. nov. 17-én Bécsben halt meg.

Mihájlovics Dömötör szül. Ujvidéken 1821-ben, meghalt ugyanott 1863. dec. 21-én. 1848-ban a karlócai pósta főnöke volt, azután kerületi hivatalnok. 1840-ben megjelent „Szvetomir és Zorica“ cimü regénye, számos kötetben kiadta verseit 1844—1860, némelyeket a nép is ajkaira vett és széltében énekelt.

Ruvarac Koszta szül. Banovcén 1837-ben, meghalt Pesten 1864. január 5-én. Jogi tanulmányokkal foglalkozott és értékes irodalmi munkásságot fejtett ki mint müitész számos birálatával jeles szerb költők és irók müveiről. Irt egy munkát a szláv nyelvek történetéről is. Fiatalon halt meg, nagy tehetsége sokat igért.

575. **Élhetnek az összes szlávok egy irodalmi nyelvvel és használhatnak-e közös betüket?** (1864. 109 k. 300—304 l.) Az előbbit jelenleg lehetetlennek tartja, az utóbbit lehetőnek, ha mindannyian a ciril-betüs irást elfogadják, mely alkalmasabb a szláv hangok visszaadására, mint a latin betük. Hogy bemutassa a szláv nyelvek szótőbeli rokonságát egy ősrégi népdalt „Az elhagyott“ (Ostavljena) bemutat cseh, szerb, orosz, lengyel, szlovén, bolgár és luzsnicai (lausitzi) szerb szövegben.

576. **Montenegro mai statisztikája.** (1864. 109 k. 305—307 l.)

577. **Tökölyi Száva egy angolból szerbre forditott költeménye.** (1864. 109 k. 307—310 l.) John Bowring számos szerb hősdalt angolra forditott („Servian popular poetry transladed by John Bowring London 1827“). Müvében előszó gyanánt egy költeményben magasztalja Karadzsics-Sztefanovics Vukot, a szerb hősdalok érdemes első gyüjtőjét és a szerb népdalok szépségét: ezen költeményt Tökölyi Száva szerbre forditotta; itt mind az eredeti, mind a forditott költemény szövege egész terjedelmében közöltetik.

578. **Szalay László magyar történetiró.** (1864. 109 k. 110—115 l.) A nekrolog nagy elismeréssel szól történelmi müveiről.

579. **Nátosevics: Mért pusztul a mi népünk Ausztriában?** (1865. 110 k. 77—129 l.) Ezen a Nakó-féle alapból jutalmazott értekezés a szerbség pusztulásának okait az erkölcsi süllyedésben, az ifjuság féktelenségében, az elszegényedésben, munkakerülésben, pazarlásban, az egészségügyi viszonyok rosszaságában, az erkölcsi féktelenségben, a házasságok mesterkélt meddőségében és a szülések korlátozásában, az iskolák hiányában és a közmüveltség alacsony fokában látja, — minderre számos korrajzi adattal szolgál bizonyitékul.

580. **Vukicsevics György: A vérrokonság mint házassági akadály a szerb egyházi jogban.** (1865. 110 k. 130–151 l.)

581. **Zsivánovics Jovan: Russizmusok a mai egyházi szláv nyelvben.** (1865. 110 k. 152—187 l.)

582. **Demelics T.: Sztankovics Kornél szerb zeneszerző.** 1865. 110 k. 188—234 l.) Sztankovics Kornél született Budán 1831-ben, meghalt 1865 jan. 5-én. A hires zeneszerző és zenész életrajza kapcsán tüzetesen értekezik az ősrégi szerb egyházi zenéről és énekről pojanje, a szerb népzene és népénekek melodiájáról és Sztankovics azon törekvéséről, hogy ezeknek művészeti szinezetet adjon, végre a szerb müzenészetről és müénekekről. Pártfogója Rajacsics patriarcha volt, kinek udvarában tartózkodott.

583. **A délszláv Maticák, irodalmi és könyvkiadó társulatok.** (1865. 110 k. 308 336 l.

Szerb Matica. megalakult 1826-ban Hadzsics János, irói néven Milos Szvetics buzgólkodása folytán Pesten: főcélja volt könyvek kiadása és terjesztése, hirlap kiadás és irodalmi pályadijak kitüzése. A „Srpski letopisi“ (szerb évkönyvek) kiadását azonnal megkezdte, de alapszabályai a tagok egyenetlensége és denunciációk miatt nem nyertek megerősitést, sőt a hatóság 1835-ben a társulatot feloszlatta. Ez volt a Szerb Matica első időszaka 1826—1835-ig, melyben főkép könyvkereskedői jellegü volt. A szerb Matica végleg megszünt volna, ha Pavlovics Tivadar nem buzgólkodott volna életrekeltésében; az alapszabályokat a felség végre 1836-ban megerősitette és két évi szünetelés után az 1837-ben ujra elkezdette munkásságát. Ekkor Tökölyi Száva lett az elnök s az volt haláláig, 1842-ig. Ez volt (1837—1842) a Matica második korszaka. Tökölyinek az volt a terve, hogy belőle szerb tudós társaságot, Akademiát, alakitson és ne csak könyveket kiadjon és eladjon. Az elnök nagy neve nagyban elömozditotta a tagok számbeli megnövekedését. Ezt az időszakot a szerb nyelvujitás küzdelmei töltötték be, de ehez nem volt meg a kellő munkaerő, mert alig volt három nyelvész tagjai sorában. Ezen időszakban félig könyvkereskedői vállalat, félig irodalmi és tudományos társaság volt; anyagilag megerősödött, de irodalmilag hanyatlott.

A harmadik időszak 1842—1848-ig tartott. Ezt betöltötte a Tökölyi Száva hagyatéka körül keletkezett pör. 1838-ban megalapitotta Pesten a Tökölyiánumot és annak igazgatását és alapjai kezelését a szerb Maticára bizta;

e célra házat vett Pesten, melybe 12 növendéket állitott be, kiknek száma utóbb megnövekedett, az intézeti házban a Matica székelt s ott nyomdát is kellett állitani. Vagyonát végrendeletileg erre hagyományozta, azonban az özvegy, azon a cimen, hogy az ingatlan vagyon az övé, pert inditott, melyet 1845-ben egyezség fejezett be, melynek értelmében a pesti ház és a pénzbeli vagyon a Tökölyiánumé, az ingatlanok azonban csak az özvegy halála után szállnak az intézetre. Ezen alapitvány megmentése a Matica buzgólkodásának eredménye. 1844-ben gróf Nákó 5000 forint alapitványt tett irodalmi művek jutalmazására. Ezen alapból Szubotics János „Kralj Decanski" cimü eposa 40, Szubotics szerb nyelvtana 100, Krsztics Miklós szerb történelme 80, Jaksics a „Szerbek költözése" cimü drámája 100, Novics Jokszim történelmi elbeszélése, „Kapetan Rádics-Petrovics" 40, Vukicsevics Miklós György „A szerb iskolák, egyház és alapitványok rendezése" 25 és Natosevics értekezése „A szerbek pusztulásának okairól Ausztriában" cimü munkája 10 aranynyal lett jutalmazva (1845—1865-ig).

Az 1848-ik év megszakitotta a Matica munkásságát egy egész évre. Ezen évvel kezdődik a negyedik időszak, mely 1849-től a Maticának Ujvidékre való átköltözéséig tart. Az átköltözést a társulat 1851-ben határozta el, de erre az engedélyt többszöri kérvényezés után, csak 1863-ban nyerte meg, midőn a felség az uj alapszabályokat is megerősitette, melyen utóbb több változtatást kellett tennie, mig azt a helytartó tanács 1864 április 24-én végleg megerősitette. 1861 aug. 17-én Ujvidéken fényesen megünnepelte Tökölyi Száva születésének százéves évfordulóját.

1864-ben kezdődik az ötödik időszak Ujvidéken, mely időtől fogva ugy tagjainak száma, mint irodalmi munkásságának jelentősége, valamint vagyoni gyarapodása is nagyban emelkedett.

Cseh Matica. Alapitotta Palacky 1833-ban; itt alapitásának története, fejlődése és munkássága részletesen előadatik (317—322).

Az illyr Matica alapitását Draskovics Iván gróf 1841-ben az illyr olvasókör közgyülésén Zágrábban hozta javaslatba, célja horvát könyvek kiadása és terjesztése, elnöke Draskovics Iván gróf volt és 1851-ig az olvasókörrel kapcsolatos volt, de akkor ettől különvált és önálló lett. Alapitói Draskovics Iván, ki végrendeletében 10.000 forintot adományozott neki, továbbá Obrenovics Milos

szerb fejedelem 400 frt, Kukovics József 400 frt, Jelacsics Eduard zágrábi alispán 200 frt, Ozsegovics Imre zengi püspök 100 frt stb. A könyveken kivül a társulat kiadta a „Neven“ (Örökzöld) cimü szépirodalmi és a „Književnik“ (Irodalmár) cimü tudományos folyóiratot.

A lausitzi-szerb Matica, megalapitotta Smoler J. J 1845-ben Lausitzban; itt alapitásának története, fejlődése és munkássága részletesen közöltetik. (323—325 l.

A galiciai-orosz Matica, alakult 1848-ban Lembergben, alapitásának története, fejlődése és munkássága.

A morvaországi Matica, sz. Ciril és Method egylet nevén 1849-ben keletkezett; alapitásának története, fejlődése és munkássága.

Dalmáciai Matica, keletkezett Zárában 1849-ben fejlődésének története és munkássága.

Tót Matica Turóc-Szent-Mártonban, megalakult 1863-ban Ciril és Method szláv apostolok millenáris évfordulója alkalmából. Már ezelőtt husz évvel kisérletet tettek ennek megalapitására, de sikertelenül. 1861-ben egy tót népgyülés alkalmával Csipkai János ezen célra 1000 forintot adományozott, Petiján N. plébános pedig ezen célra 8000 forintot hagyományozott végrendeletében. Alapszabályait Francisci J. elnöklete alatt Gotcsár I., Paulini-Tót V. és Palarik I. készitették el. Maga a király is 1000 forintot ajándékozott az egyesületnek. Évkönyvét (Letopis) szerkesztette Hrasztek. Számos könyvet adott ki. 1864-ben 1130 tagja volt és vagyona 55.000 frt.

Laibachi szlovén Matica. Alapitotta Toman Lőrinc 1863-ban; több könyvet adott ki, igy a „Szlovén nép történetét“ Trdinától és egy évkönyvet.

584. **Ruvarac Hilárion: Valami Brankovics György deszpota krónikájáról.** Adalék a szerb történetiráshoz. 1866. 111 k. 1—30 l.) [Horv. Tört. Rep. I. 30.]

A karlócai patriarchai könyvtárban van Brankovics György deszpota krónikájának eredeti kézirata, melyet bécsi és égeri fogsága alatt irt. Ő ezt: „Szlovén-szerb krónikának“ nevezi és ezt egy theologus a honi szerb történetirás forrásai sorában ismerteti a Szedmica 1856-iki évfolyamának 43—45. fejezete alatt, de e műről jóformán semmit sem tud mondani, azért az iró itt e kézirat történetéről, annak viszonyáról a régibb szerb történelmi forrásokhoz és különösen Dusán cár történetéről akar értekezni, mely utóbbit e krónika alapján egész terjedelmében közli.

Az említett eredeti kéziraton kivül a karlócai könyvtárban van még két másolata, melyek egyikét egy ismeretlen a 18-ik század elején, másikát pedig Konstantin sztudenicai iguman (zárdafőnök) 1742—1748-ban irta. E három kéziratot Safarik I. P. röviden ismerteti az 1833-iki bécsi évkönyvben, ennek szerb fordítása megvan a szerb évkönyv (Srpski Letopis) 68 és 78-ik könyvében, azután pedig ujra megjelent Safarik szerb irodalom történetében, melyet Jirecsek J. Prágában kiadott 1865-ben.

A krusedoli zárdában is van egy másolat ezen krónikáról, melyet 1774-ben Bartolomeus szerzetes irt. Ezen kézirat első lapjára Sztratimirovics István metropolita 1801. datum alatt azt irta, hogy e kéziratot nem Bartolomeus szerzetes irta, hanem azon időben, mikor ő Krusedolban időzött, ezt egy Mózes nevü szerzetes irta, ki Beska faluban született és 1786-ban Krusedolban halt meg. Ennek kéziratát másolta utóbb Bartolomeus.

Ezen másolatok közül az első mindenben hü Brankovics krónikájához; a második ennek nyelvezetét az akkor divatos szlaveno-szerb, illetőleg oroszos formára módositja, a harmadik, a krusedoli kézirat pedig tulajdonképen nem másolata a Brankovics krónikának, hanem átdolgozása. Hogy bemutassa Konstantin iguman nyelvileg eltorzitott és Mózes átdolgozott munkálatát, mutatványul közöl az eredeti krónikából és e kettőből egy részletet, mely Radoszláv szerb királyról szól. (L. itt 2—4 l.)

Ruvarac ezután egyes kivonatokat ismertet a Brankovics féle kéziratból.

A vrdniki zárdában van egy kézirat: Rodoslov srpskih gospodarah (A szerb uralkodók genealogiája). Ez a genealogia 1444-ig terjed és Safarik (Geschichte der serb. Liter. 240 l.) azt véli, hogy ez régibb kéziratok alapján készült és hogy azt Brankovics egyszerüen átvette müvébe a vrdniki kéziratból, mert Brankovics genealogiájában Orbinit mint forrást emliti. Ez tévedés, mert a vrdniki kézirat végén ez áll: Ezt a könyvet irta Buda városában Popovics Veljko deák, Leopold római császár és a mi szent patriarchánk kir (ur) Csernovics Arzén idejében, 1704-ben. Ez a Velyko deák 1706-ban elkisérte a patriarcha holttestét Krusedolba és ott az egyházi rendbe lépett. Brankovics krónikájában van egy betoldott lap (17 és 18-ik lap között), ennek kézirata azonos a vrdniki (ravanicai) genealogia irásával, ebből kiderül, hogy nem Brankovics vette át müvébe a vrdniki genealogiát, hanem

épen megforditva: a vrdniki genealogia egyszerüen ki van irva Brankovics eredeti krónikájából. Raics szerb történetiró 1759-ben lemásolta a szerb kutfőkről szóló gyüjteményében Brankovics genealogiáját a szerb uralkodókról, hol a Danilo érsek és a hilendári zárda hasonló genealogiáját is lemásolta. Julinac P. az ő rövid szerb történetében (1765) szintén a Brankovics-féle krónika alapján irja le a szerb uralkodók genealogiáját, csakhogy kissé folytatja is azt.

Pejácsevics (Historia Serviae. Kalocsa, 1799. 218—219 l.) Dragutin szerb királyról irva azt mondja, hogy e helyet Brankovics krónikájából vette Georgius despota in sua Chronica ad annum 1269) — azonban ezen hely (l. latin szövegét itt a 6. l. jegyzetében) nincs Brankovics eredeti kéziratából véve, hanem más valami kéziratból, mert az, a mit róla Brankovics mond, itt bővitve és kiegészitve van. — Ráics a szlávok történetéről irt művében oly bőségesen merit Brankovics krónikájából, hogy a szerbek történetére nézve ugyszólva semmi uj sincs benne. — Karadzsics-Sztefánovics Vuk 1818-ban kiadott szótárában sokat merit Brankovics krónikájából a történelmi és földrajzi cimszóknál.

Brankovics krónikájának tartalma és forrásai. Krónikájának forrásai az 1389-iki rigómezei ütközet előtti időkre nézve: Orbini, Danilo érsek és a szerb évkönyvek; az ujabb korra nézve: Orbini, a szerb évkönyvek, Bonfini és Istvánffy.

Az első könyv szól a világ teremtéséről, Ádámról, Jafetről, Eneásról, mesél a svevekről, rokszolánokról, szarmatákról és szlávokról, legrészletesebben szól a hét egyetemes egyházi zsinatról. A második könyv is általánosságban a szlávokról szól és a 20-ik lapon kezdődik tulajdonképen a szerbek története. Itt szól a Nemanja uralkodó család eredetéről, annak alapitójáról, Béla Urosról és polemizál azon ősrégi évkönyvvel, mely azt állitja, hogy Nemanja István, a szerbek első uralkodójának apja Bela Uros, Konstantin császár, illetőleg Licinius ivadéka. Hasonlóképen vitatkozik a diokleai pap krónikájának és Orbininek előadásával a diokleai királyok névsorát illetőleg (20—40 l.) és bebizonyitani igyekszik, hogy Uros Béla semmiképen nem lehet Licinius fia (40—46 l.). Azután szól Béla Uros fiairól, Tihomil, Csedomil és Nemanjáról; Nemanja fiairól azt mondja, hogy legidősebb fia István és a legifjabb Raszko volt, de azután itt töröl és fiai közül első helyre Raszkót (Sz. Száva) teszi (46—60 l.) Azután

elmondja, hogyan lett Rasztko (sz. Száva) szerzetessé és a szerbek patriarchájává, itt látszik, mily gondosan használta fel Brankovics a régi évkönyveket és zsitiákat (szentek életrajza); továbbá hogyan lett Nemanja István 1182-ben királylyá és (Orbini szerint) miképen kötött békét a bolgárokkal és görögökkel (61—67 l.). A 67—86-ik lapon Fridrich német császár látogatásáról és keresztes-hadjáratáról, azután Arnoldus, Niketas, Lucius és Spalatói Tamás nyomán miképen kért István Ince pápától koronát. Radoslavról (86—91 l. Orbini Maurus, és Vladiszlávról (91—94 l.) Orbini és a régi évkönyv alapján beszél, különösen miképen alapitotta Vladiszláv a milesevói zárdát. A 94—112 lapon beszél Uros királyról és fiáról, Dragutinról. Urosról csak azt tudja, hogy 1235-ben lépett trónra és hogy feleségül vette II. Balduin konstantinápolyi császár leányát, Jelenát; Dragutinról elmondja, miképen ragadta el az uralmat apjától és hogyan uralkodott, ezt Danilo érsek évkönyve alapján mondja el. Milutinról (112—190 l.) mondja, hogy első nejétől, Erzsébettől, III. Endre magyar király leányától, István nevü fia, a görög Szimonidától pedig Konstantin nevü fia volt. Milutin hóditásairól Danilo azt mondja: elfoglalta Dibra földjét, Kicsava országát (Kucsevo) és Porecs földjét és a vlah föld ellen indult — ezt igy travesztálja Brankovics: elfoglalta Dibrát, Kicsavát és Porecset és más dunamel léki területeket és hadakozott a havasontuli vlah ország ellen. Pedig az előbbiek macedoniai, albániai és thesszalia területek. Itt Brankovics nyomán tévedett Ráics, Engel és Krsztics (139 l.). — Danilo mondja, hogy Milutin tanácskozott III. Száva érsekkel; Brankovics: tanácskozott a szerb föld harmadik érsekével, II. Szávával.

Decsáni István királyról (190—294 l.) nem Danilo érsek művét használja Brankovics, hanem a jóval későbbi Gregorius Zamblak szerzetesét és több hibát követ el. Decsáni István 1307—1315-ig Konstantinápolyban volt fogoly. Zamblák nyomán Brankovics tévesen állitja, hogy Decsáni István Andronikus császárt erős fellépésre biztatta Varlam eretnek és szektája ellen, pedig Varlam csak 1327-ben jött Konstantinápolyba és ennek mozgalma 1341—1351 közt volt. Brankovics itt a Varlam-féle mozgalom tárgyalásánál Zamblakon kivül bizanci történetirók adatait is felhasználja, pedig ez az egész ügy nem tartozik Decsáni István történetéhez. A 238-ik lapon irja, hogy ez a király feleségül vette Baszaráb havasalföldi vajda leányát és hozományul kapta a szeverini zsupaniát és

Szeverin várát. Erről azt mondja, hogy ezen adatot Orbiniből vette; Engel nem tud erről. Ezen eset alkalmából Brankovics leirja Havasalföldet és elbeszéli Baszaráb háboruját Róbert Károlylyal.

Befejezésül Ruvarac egész terjedelmében közli Brankovics krónikájának azt a részét, mely a szerb történelem legfényesebb koráról, Dusán István cár uralkodásáról szól (294—384 l.)

585. **Bogisics V. dr.: Egy szláv muzeum alapitásáról, mely az összes szlávokra vonatkozik.** (1866. 111 k. 31—99 l.)

A szlávok önmagukat sem ismerik, az idegenek többet tudnak róluk, mint ők maguk, erre bizonyiték egy Jenában 1743-ban megjelent német könyv, melynek cime: „Merkwürdige historische Nachrichten von denen bei den jetzigen Kriegen von neuem bekannt gewordenen Völkern von Hussaren, Heiducken, Tolpatschen, Insurgenten, Slawoniern, Panduren, Warazdinern, Lykanern, Croaten, Morlaken Raitzen, Walachen, Dalmatiern, Uskoken etc. in welchen deren Charakter, Kleidung, Sitten, Gewohnheiten, Waffen, Art zu fechten etc. beschrieben werden." — Itt ezen általános szláv muzeum szükségességéről, hasznosságáról és szükséges kellékeiről tüzetesen szól.

586. **Adalékok a szerb nemzeti mozgalomhoz 1848-ban.** (1866. 111 k. 136—216 l.)

Ezek eddig, hat irat kivételével, még sehol másutt nyomtatásban meg nem jelent iratok az 1848-iki szerb mozgalom megvilágitására szolgálnak és ezen szempontból megbecsülhetetlen értéküek.

I. Törvénycikk (VII.) a szerb Vojvodinának a háromegy királysággal való kapcsolatáról. [Teljes szövegében németül közli Pejákovics: Aktenstücke zur Geschichte des kroat. slavon. Landtages und der nation. Bewegung vom Jahre 1848. Wien 1861. 34—35 lapon.]

II. Határozat (XXIV.) arról, hogy minden munkát a Szerb Vojvodinával együttesen fognak végezni. [Teljes szövegében németül közli Pejákovics u. o. 51 l.]

III, János főherceg közbenjárásáról (XIX.). [Közölve Pejákovicsnél u. o. 46—48 l., illetőleg 101—106 l. Ezen három okmány egykoruan is ismeretes volt mint az 1848 junius 5-én összeült horvát-szlavon országos gyülésnek VII., XXIV. és XIX. számu törvénycikkelye, — mindháromnak szövege németül Pejákovicsnál olvasható a fent idézett munka jelzett lapjain.]

4. Rajacsics József patriarcha levele a szerb fejede-

lemség igazgatóságához. Kelt Zágrábban, 1848 máj. 28-án (ó-naptár szerint).

Vagy most, vagy soha kell az összes rokon délszláv népeknek egyesülni és megmenteni mind azt, a mi nekik szent és főképen most kell a szerb népet a magyarok járma alól felszabaditani. A mit a szerb nemzet május 1-én és 3-án (13., 15-én) tett, az nem lehet előttetek ismeretlen, mert közvetve ti is ott voltatok és szavatokat az innenső részeken lakó testvéreitek szavával egyesitettétek. A horvát és szlavon testvérek szivből, őszintén és mondhatom nagyszerü lelkesedéssel testvérekül fogadtak. A mi május 1. és 3 iki határozatainkat a magukénak fogadták, velünk elszakithatatlan szövetséget kötöttek és hogy támogassák az udvarnál a mi követeléseinket, elhatározták, hogy e célból kiküldendő bizottságunkhoz egy nagy bizottságot fognak a maguk részéről kiküldeni az ő bánusuk vezetése alatt. Ehezképest készek nekünk segitséget adni és már küldenek is tényleges segitséget.

A horvátoknak ezen lelkesedése mellett maradhatnak-e érzéketlenek a mi egyvérből való szerb testvéreink? Azt hiszem, hogy nem, hogy ez lehetetlenség. Ha ti minket nem biztattatok volna és eljárásunkat nem helyeseltétek volna, vajjon mi ily messzire belementünk volna-e ezen dologba? A ti szabadságtok szelleme urrá lett felettünk és mi hozzátok hasonók óhajtunk lenni. Hogy a mi célunkat nagy és rendkivüli áldozatok nélkül nem érhetjük el, az világos. Mi más áldozatokkal nem járulhatunk hozzá, csak mellünkkel és izmainkkal. Nincs fegyverünk, nincs puskaporunk és golyónk, nincs pénzünk, nincsenek azon eszközeink, melyek nélkül háborut nem lehet viselni, ha erre szükség lesz. Ezen utóbbi eszköznek, a pénznek hijával vagyunk mi is, horvát testvéreink is, mert a pénzszerzésnek minden forrásai eddig a mi mostoha apáinknak kezében voltak. Nekünk mostanság nincs mire kölcsönt felvenni, de a mi horvát testvéreinknek van elegendő biztositékuk, melyre mindenesetben jelentékeny mennyiségü pénz kölcsön adható. Ők a mostani viszonyok közt e tekintetben sehová máshová nem tudnak fordulni, sem sehol nincsen nagyobb reményök, mint ti bennetek nagytekintetü uraim! Ők hozzátok fordulnak a saját és a mi érdekünkben és nem gondolnak másra, mint a mi mindjájunknak megmentésére. Nagyobb hitelesség tekintetéből engem is felkértek, hogy ezen ajánló levelemmel támogassam őket és hozzátok küldik a jól ismert hazafit, Sztankovics Kristófot, az ő pénzügyi

bizottságuk tagját s vele másokat is, kik iránt kérlek legyetek szivesek teljes bizalommal lenni.

Titeket és egész tisztes nemzeteteket a Mindenható oltalmába ajánlva és ezen fontos ügyet szivetekre kötve maradok igaz nagyrabecsüléssel és szivbeli csókkal a magas igazgatóságnak legodaadóbb jámbor hive: József patriarcha.

5. Petrovics István ideigl. elnök levele Csernovics Péter temesi grófhoz és királyi biztoshoz. Karlócza 1848 jun. 15.

Minthogy a mi embereinket, kiknek tegnap este ezen fő bizottság egy iratát Kameniczára az ottani helyi bizottságnak kellett vinniök, az úton a péterváradi őrség elfogta és minthogy ma hasonló eset történt, hogy ezen főbizottságnak két tagját, Radák és Miletics urakat, a péterváradi rendes katonaság elfogta és nem tudni hova elvitték, a mi mind megtörtént ellenére azon megállapodás szövegének, a mely a királyi biztosság és ezen főbizottság között f. é. jun. 12-én uj naptár szerint 24-én) köttetett, ellenére különösen a minden embernek vallás és nyelvkülönbség nélkül, főképen pedig ezen főbizottság tagjainak biztositott személyes szabadságnak, azért ezen főbizottság erről jelentést tesz ugy br. Hrabovszky parancsnokoló tábornoknak valamint egyidejüleg szükségesnek látja erről nagyságodnak is jelentést tenni azon kérelemmel, hogy kegyeskedjék ezen ügyre gondot viselni és befolyásával és hatalmával a kötött egyesség értelmében oda hatni, hogy Radák és Miletics urak szabadon bocsáttassanak és őket biztos kisérettel ide a főbizottsághoz elküldeni és jövőben ugy a személy és vagyon biztosságot, mint a nyilvános közlekedést megvédeni szeveskedjék, mert ezen főbizottság csak igy fogja kötelességeit teljesithetni és az ugy is felizgatott népet békességben tartani és az anarhiát megakadályozni. Petrovics István ideigl. elnök, Sztankovics János, nemzeti titkár.

6. Csernovics Péter kir. biztos levele Rajacsics József patriarhához. Péterváradon 1848 julius 4-én.

Hogy a szerbség neve és a mi állapotunk milyen helyzetben van ma tekintettel az ő jövő szerencséjét vagy szerencsétlenségét, midőn itt a magyar korona alatt élő szerbség jogait inkább fegyverrel kiküzdeni mint békés egyesség által megnyerni készül, azt bővebb magyarázat nélkül is látjuk. Ennélfogva látjuk és tudjuk azt, hogy ha végre is a szerbség azt határozza el, hogy jogait és nemzetiségét fegyveres uton kivivja és biztositja, hogy

ez esetben ugy kell viselkednie, hogy a szerbség jelleme, mely mindig dicsőséges volt, be ne szenyeztessék. Tudjuk hogy az emberiség fentartásának biztositására maga a nemzetiség nem elégséges, hanem itt még más dolgok is szükségesek a mi társadalmunk legfőbb támogatására: gyökeres személy és vagyon biztonság és ha ezek biztositva vannak ezek a nemzetiség olyan ékességei, melyek a történelemben is dicsően érvényesülnek. A milyen szükséges hogy a személy és vagyonbiztonság a teljes békességben is a legszentebb dolog legyen, épen ugy nem kell ezt megdönteni semmiféle harcban vagy forrongásban sem, akár annak kezdetén, folyamában, akár befejezésében, hanem mint igazi szent dolog minden tekintetben érintetlen maradjon, mert ez egy olyan dolog, mely soha az ellenségeskedés kategoriájába nem vonható. Vagyont elpusztitani oly nagy szégyen, a milyen egy a hadviselés tekintetében dicsőséggel megkoszoruzott népnek nem becsületére szolgáló dolog fegyvertelen embereket megtámadni és megölni. Még az igazi ellenségnek emberei is csak addig támadtatnak meg és veretnek le, mig a harc tart, és ennek megszüntével ez is véget ér; és ha az ember magát az ellenséget maga előtt látja, legyőzi és lefegyverezi, azután pedig kiméli és az embert nézi benne, azért mért támadjon meg olyan dolgot, mely neki soha ártalmas nem lehet, mint a vagyon? mikor magát az ellenséget is kiméljük, ha olyan állapotban van, melyben már nem lehet ártalmas. Ezen alapon tehát, ha nagyméltóságod a szerb igazgató választmánynyal helyesnek találta azt határozni, hogy a nemzetiséget és annak jogait harc utján fegyverrel kiküzdje, ha azt akarják, hogy a jellem is megőriztessék, akkor igy kell eljárni, mert a nemzetiség jogaiért küzdeni és a nemzeti jellemet beszennyezni nem számithat történelmi dicsőségre, a melyet a szerbség eddig szerzett. Barbárságot a szerb soha sem követett el, sőt mi több vérhullatását sem kiméltе, hogy a törököt a barbárság gyakorlásában megakadályozza, jól tudván azt, hogy barbár módon eljárni nem szokása a szabadságnak, a mely szabadságra természeténél fogva mindenki törekszik egész Europában.

Ezeket az elveket azon csapatok és seregek, melyek a karlócai igazgatóság alatt állanak, nem követik, sőt mi több, mielőtt az igazi harcnak utjára léptek volna, a Duna innenso felén lakó összes népeket kivétel nélkül, még a saját testvéreiket is végső veszélybe és kétségbeesésbe döntötték: ime a jaréki sánc és állomás körül már két

nap óta folyton gyujtogatnak és nyájaikat elragadják, a melyekből kizárólag élnek, melyeket véres verejtékkel szereztek; itéljétek meg, mit segitetek rajtok azzal, hogy nemzetiségöket felszabaditani akarjátok, mikor a nemzetiség üres fogalom anyagi megélhetés nélkül és magában semmit sem ér, sem anyagi jólét nélkül fenn nem állhat. Ezek tehát a gonoszság tettei, nem a szabadságé, és meg vagyok győződve, hogy a mit e tekintetben vétettek, nem történt nagyméltóságod és az igazgató választmány akaratával, hanem ez csak némely meggondolatlanok gonoszsága, a minők mindenütt találhatók; és valóban gyujtogatás és rablás által a nemzet egy részecskéje sem nyer, de tönkre teszi egy részét a hadakozó népnek és kárt okoz a polgártársaknak, az ilyen eljárástól irtózik minden emberi érzés; hadakozzék az ember, a hogyan tetszik, de a nemesebb érzést sohasem szabad elvesztenie. Ez az ok birt rá, hogy nagyméltóságoddal véleményemet közöljem, hogy ilyen támadások, melyek az ártatlanok vesztére törnek, a mennyire nagyméltóságodnak és az igazgató választmánynak hatáskörében áll, megakadályoztassanak és mindenfelé szigoruan megtiltassanak. Mindenesetre kötelessége minden szerbnek, még annak is a ki pártjukhoz nem tartozik, hogy nem csak nemzetiségét, hanem jellemét is megőrizze, mert mindenki tudja, hogy a nemzetiség jellem nélkül semmit sem ér, megőrizve az egyiket, megőriztetik a másikat is; ezt én részemről gyakorolom is és többre becsülöm a becsületes halált, mint a becstelen győzelmet. Ezen szavaim őszinték, melyeket önökhöz intéztem, hogy óvjátok meg az ártatlanok vagyonát és őrizzétek meg a mi jellemünket, mert a milyen szép azt mondani „dicső dolog szerbnek lenni“, épen oly csunya viszont, ha valaki kénytelen azt mondani „szégyenlem, hogy szerb vagyok“ és ez utóbbi kétségtelenül be fog következni a gyujtogatás és rablás által.

Nagyméltóságod feje az egész szerbségnek, és gondolja meg, hogy önről a történelem örök időkre fel fogja jegyezni a jót is meg a csunyát is és minthogy önben központosul ma az egész szerbség jelleme és dicsérni vagy gyalázni fogja a végeredmény szerint, mert ma valóban az egész mozgalom vége bizonytalan — csinálják tehát ugy dolgukat, hogy az mindjárt a kezdetnél ne legyen elitélendő. Ennek folytán nagyméltóságod kötelessége nemzetünket csak jó irányban vezetni és pedig minél tisztességesebb és biztosabb uton. Az én dédapám

Csernovics valóban első hazát szerzett itt a mi népünknek és hála Istennek szerencséset, ne akarja tehát hogy népünk bármily uton elbukjék és szerencsétlenné tétessék, hanem közölje velem, mint a honszerző dédunokájával, mi a szándéka, hogy én ezen részről Önnek segédkezet nyujthassak, hogy a szerbség testvéri vér ontása nélkül a mennyire lehetséges megerősittessék. A válasz egészen öntől függ, mint a nép fejétől és valóban a szent kereszttel, mely önnek kezeibe adatott, nagyon nagy hatást gyakorolhat a népre, tegye tehát meg keresztjének hatalmával, hogy hagyjanak fel a gaztettekkel, gyujtogatással és rablással, a kik ezt teszik és evvel megrontják a szerb nép tisztességes testét és látni fogja, hogy mindezen dolgok, a melyek tisztességtelenek, azonnal meg fognak szünni és az egész ügy más folyamatot fog venni. Nagyrabecsüléssel vagyok Pétervároadon 1848 jul. 8-án alázatos szolgája Csernojevics Péter.

7. Rajacsics József patriarcha Csarnojevics Péter temesi grófnak. Zimony 1848. jul. 6.

Elismerem, hogy ma volt szerencsém itt időzvén levelét megkapni. A mennyire egyébként osztom mindenben alapos nézeteit, annyira csodálkozom azon, hogy Nagyságod azzal vádolja saját népét, a mi igazság szerint csak az ő ellenfeleit illetné. Nem lehet ismeretlen nagyságod előtt, a ki szüntelenül figyelemmel kiséri a dolgok folyását, hogy a szerbek sem harcra nem készültek és még kevésbbé az ellenség megtámadására nem gondoltak, mig nem ez, nem tudom milyen okból, oly barbár módon Karlóczára nem támadott. Sőt mi több a szerb nép ezután is, a mint ön előtt ismeretes, csak védekezésre készült, mig nem az ellenség Szenttamásra és Csurogra még erősebben rá nem támadott mint Karlócára. En tehát nem hihetem, hogy a szerbek, amint Nagyságod értesült, az ugynevezett római sáncon lakó népre támadtak volna, ott gyujtogattak és raboltak volna. Azonban mindazonáltal a karlócai nemzeti választmánynak ajánlottam, hogy lehetőleg jól vigyázzanak arra, hol a népben a példás rend, mely eddig is ott uralkodott, továbbra is fentartassék. Egyébiránt a szerb nép kivánságai és követelései Nagyságod előtt jobban ismeretesek, hogysem szükségesnek tartanám azokat itt ujból kifejteni. Segithet-e ezen tekintetben valamint saját népének? azt én nem tudom. Annyit tudok, hogy népemet ezen életben soha el nem hagytam, és soha el nem fogom hagyni, és a mennyire erőm engedi a nép jóléténck munká-

lásán fáradozni fogok és igy azt gondolom, hogy semmi okom sincs a jövőtől félni. És ha minden szerb nemcsak szóval hanem tettel igy gondolkozik és cselekszik: akkor meg lehetünk győződve, hogy az egész szerb nép csak jót várhat. Egyébiránt nagyrabecsüléssel vagyok: Rajacsics.

8. Rajacsics József levele br. Jellacsics Józsefhez, a Háromegykirályság bánjához. Zimony 1848 julius 24-én.

Nagyméltóságú bán! Hiteles helyről értesültem, hogy a horvát határőrvidéken, névszerint az ogulini ezred területén, néhány száz odavaló granicsár tartózkodik megszökvén Itáliából és itt attól félvén, hogy ön meg fogja őket büntetni, mert az itáliai harctért elhagyták és testvéreiknek ide segitségére siettek, a hegyekben keservesen bujdosnak. Mily nagy veszélyben van ma a mi közös hazánk, és mily nagy hasznukra lehetnének ezen Itáliából ide szökött granicsárok, azt hiszem szükségtelen itt felemlitenem. Azért ezeket hallgatással mellőzvén, kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen granicsároknak, bárhol is legyenek országában, a zágrábi országgyülés által alkalmas módon hozott határozat alapján általános amnesztiát adni kegyeskedjék, és ha ez nem volna lehetséges, akkor legalább arra kérem, hogy ezt a dolgot nézze el, és azon kegyeskedjék lenni, hogy ezek a katonák minél előbb ide jöhessenek testvéreiknek segitségére. Egyébiránt vagyok és maradok kiváló nagyrabecsüléssel Nagyméltóságodnak barátja: Rajacsics József, patriarch.

9. Rajacsics József báró Jellacsics József bánnak. Karlócza, 1848 jul. 31 (ó-naptár szerint).

Egy idő óta itt az egész világ gyanitani kezdi, hogy a mi szövetségünk a valóságban nem is létezik. Reám minden oldalról rátámadnak és nekem bizonyitgatják, hogy az ön politikája, nagyméltóságu bán, nem fogja megengedni, hogy a mi érdekeinkért oly erélylyel lépjen sikra, mint ezt a szövetségi kötelesség követelné. Némelyek annyira mentek, hogy az egész vallásfelekezeti civódást, mely a megkötött szövetség után nyilvánosan kitört, némely horvát urak befolyására vezették vissza és ezt mint a barátság egyedüli gyümölcsét tekintik. Én keményen álltam, mint a szikla, és nem engedtem magamat a mai napig semmi által megingatni — mindig azt remélve, hogy Nagyméltóságod tudni fogja az időt, mikor kell a szintérre lépni. De most egész népem egyhangulag felhiv arra, és papi lelkiismeretem hangja is arra késztet, hogy Nagyméltóságodnak kijelentsem, ha azonnal, a mikor ezen levelemet megkapja, nem indul a magyarok ellen, akkor

nekem nem marad más hátra, mint hogy az egész megkötött szövetséget a horvátok által eltaposottnak tekintsem. Épen két hónapja, hogy mi szerbek, a horvátok szövetségesei, a magyarokkal küzdünk, és a horvátok mit tesznek? nézik és hallgatnak, — sőt kézalatt azt üzengetik nekünk, hogy mig a magyarok Horvátországot meg nem támadják, ők a védekezésre (defenzivára) szoritkoznak. Ezt megjegyzem a történelem számára, utódaink számára. Nekem pedig mostanság és a küzdő szerb nemzetnek nem marad más hátra, mint a mi a legtermészetesebb, azaz hogy védve fennállásunkat és nemzetünket, csak a szerbek erejében bizakodjunk, de azért mégis legszentebb kötelességemnek tekintem, mind a szerb erőket, bárhol legyenek is, segélyül hivni és magamhoz vonni.

Kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék ennek következményeit számitásba venni, de legyen mindig arról is meggyőződve, hogy a szövetség felbontása mindig inkább a horvátokra nézve lesz végzetes és pedig ugy az erkölcsi, mint fizikai erők tekintetéből. József patriarcha. E levél aláirása után a mellékelt hirt kaptam Zimonyból. (A csatolt irat szövege itt nem közöltetik; ugylátszik eredetiben csatolta.)

10. Rajacsics József patriarcha levele. Karlócza, 1848 jun. 20-án. (A cimzett neve nincs emlitve.)

Főméltóságod! A szerb nemzeti ügyek jobb és pontosabb elintézésére a főbizottság junius 31-iki (ó-naptár szerint 19-iki) ülésében nekem teljes és korlátlan hatalmat adott és igy a szerb nemzet egész sorsát rám bizta. E nagyfontosságú állásban, a melyben engem a nemzet intézkedő akarata helyezett, az első a mi tudomásomra jutott, és a mit teendőim sorába fel kellett vennem, volt az az értesülés, a melyet magán uton, de hiteles helyről kaptam, hogy főméltóságod a horvát pacifikáció ügyében Bécsbe ment és hogy oda főméltóságod által kinevezett egyének e célból el fognak utazni.

Ezen viszonyok között kötelességemnek ismerem önt hivatalosan arról értesiteni, hogy a szerb nemzet ezen pacifikációra János főherceg őfensége által a mai napig nincs meghiva, ugy hogy a megbeszélés a szerb nemzetre nézve a megkötött és országgyülésileg megerősitett szövetség értelmében semmiképen sem lehetséges, és ha ezen megbeszélések meg is történnek, hogy ezeknek kötelező ereje nem lesz, mert maga a Háromegykirályság országgyülése János főhercegnek azt kijelentette, hogy előbb mintsem a szerb nemzet is a pacifikációra meg nem hivatik, ezen ügybe a horvátok sem mehetnek bele.

Az előrebocsátottakkal szigoru kötelességemet teljesitvén, nem mulaszthatom el föméltóságodat alázatosan megkérni, hogy e levelem tartalmát János főherceg őfenségével is közölni sziveskedjék és neki kifejteni kegyeskedjék, mily káros következményei lehetnek azon végzetes nézetnek: „nem akarni egy nemzetet erkölcsileg nemzetnek elismerni, melynek vitézsége a Habsburg-háznak mindig legerősebb támasza volt, mely ma is a harctéren áll, ugy Itáliában mint e hazában, messze földön hirneves, és igy tényleg létezik.“

Mielőbbi válaszát remélve, fogadja stb. József patriarcha.

11. Rajacsics József patriarcha báró Jellacsics József bánnak. Karlócza, 1848 julius 24-én. (Ó-naptár).

Magánuton értesülvén, hogy Bécsből szerencsésen Zágrábba érkezett, az első baráti kötelességet teljesitem ezen üdvözléssel: Isten hozta!

Mily ügyeket tárgyalt Bécsben és mit végzett, arról hivatalos értesitésekből semmit sem tudok. Az én és a szerb nemzetnek megnyugtatására szolgált csak Mayerhofer alezredes urnak Bécsből julius 31-én hozzám intézett privát értesitése, a melyből látom, hogy az összmonarchia fentartására és annak körén belül a mi nemzeti méltóságunkért együttesen kénytelenek leszünk harcra indulni a minket elnyomó és a monarchiát felduló magyarok ellen.

Én önnek bán ur a szövetség értelmében és ezen legujabb események hatása alatt, melyeknek ön szemtanuja, baráti kezet nyujtok és szentül megfogadom, hogy a monarchia egész voltáért és ezen egész monarchia fentartása mellett a mi nemzeti becsületünkért Önnel élni és halni kész vagyok.

Megállapodva most közös megbeszélésünk és munkálkodásunk ezen pontjánál, mindenekelőtt jelenteni fogom önnek, hogyan állanak most nálunk a dolgok és azután mire van még szükségünk, hogy eredményesebben munkálkodhassunk.

Ha az igazat tudni akarja, nem mások szavai alapján, melyek gyakran az igazságot eltakarják, hanem a tények alapján, akkor legyen meggyőződve, hogy Hrabovszky altábornagyban nem bizhatunk. Ennek megdönthetlen bizonyitékául mellékelem kellő felhasználás végett ennek julius 31-én kelt iratát, melyet Jovics (Jokszim) biztos elfogott. Továbbá ne higyje, hogy azon részeken, a melyeken átment a békesség és a testvéri egyetértés

ugy virul, mint ahogy ön annak magvát elvetette és a hogyan ez a szent vetés azonnal az Ön szemei előtt felcsirázott. Alighogy ön eltávozott, azonnal a bródi regimentben a régi ellenségeskedés lángrakapott a magyarok javára. Ezt a lángot a köznépnél a varasdi tisztek, kik közül sokan a mai napig Vinkovcén maradtak (dacára Nagyméltóságodnak adott szavuknak), annyira fellobbantották, hogy a bródi ezred már a varasdi ezred falvait is elfoglalni kezdette.

A bródi ezred ezen lángjától Vukovár az ő elhatározásában nagyon meg van ingatva, és itt senki más nem parancsol, mint Szalay Nikodem, a báró Hrabovszky által oda helyezett parancsnok A bródi katonaság elment Vukovárról, a Zanini gyalogosok és a János főherceg ezred dragonyosai. Vukovárról elharapódzott a baj egész Ilokig, itt sincs sem egyetértés, sem megbizhatóság és pedig mindez a magyarónok izgatásai folytán, kik szándékaikat titkolva a köznépet azzal ijesztik, hogy el fognak oláhosodni, csakhogy a mi hazánkban népünket két részre szakitsák és igy a magyaroknak utat nyissanak közénk. Én e célból szükségesnek láttam egy kiáltványt bocsátani a katholikus valláson levőkhöz és őket megnyugtatni; ennek példányát ide mellékelem Nagyméltóságodnak.

Egyuttal, hogy megnyugtassuk az alsó Szerémséget, a melyet a magyar fondorlat soha sem volt képes a nemzeti ügytől elszakitani, de a melyre kezdtek azzal hatni, hogy titkon azt kezdték a nép fejébe verni, hogy a bánus reakcionárius, hogy a régi rendszert, a régi vármegyéket akarja visszaállitani, tartottam e napokban a Nagyméltóságod által kinevezett tisztviselőkkel egy konferenciát, melyben arról tanácskoztunk, hogyan tehetnék e sorsdöntő pillanatban a legszebb módon eleget a népnek. Mit találtunk jónak azonnal elhatározni, azt a mellékelt iratból méltóztatik látni. Noha néhány pontot függőben hagytunk addig, mig nagyméltóságod visszatér és azokat Önnel megbeszélhetjük. Most mind ezt és a béke ügyét is tekinteten kivül hagyom későbbi időig. Elég ha az előterjesztettekből megitélheti, milyen most a mi politikai helyzetünk a magyarón fondorlatok miatt, melyeket ezek a magyarónok hasonló módon ügyekeznek érvényesiteni az oláhoknál és németeknél a Bánátban, de elég eredménytelenül.

Most áttérek annak előterjesztésére, milyen a mi hadi állapotunk. Ez valóban megnyugtatóbb. A Bánátban

az alibunári táborhely helyett más táborhelyet rendeztünk be Delibláton és ide holnap Szerbiából megérkezik Knityánin segítségünkre nagyobb és rendezettebb had-sereggel, mint eddig. Többi táborhelyeink mind egészben föntartották magukat és a magyar schol célt nem ért. A harcvonal Delibláttól a Bánátban egészen Csereviczig a Szerémségben erősen tartja magát. A közlekedés Csereviczitől Karlócáig a Szrémen át (a mely részről Pétervárad egészen be van keritve) fentartatik két más kisebb tábor által, ezek egyikében vannak a serezsánok. Csereviczitől a bácsi részen át a mieink Szenttamáson táboroznak a római sáncon, Csurogon, onnét terjeszkednek a perlaszi táborig és a delibláti táborig. A magyarok a Bácskában még tartják Kért és Futakot és az egész országutat a mi két táborunk közt; főerejük Bácskában Verbásznál és a Bánátban Becskereknél van. Pétervárad dal a szerémi oldalon megszakitottunk minden összeköttetést a cs. k. póstán kivül. Igy áll a mi hadi állapotunk.

A mi többi állapotainkat illeti, azt méltóztatik látni azok előterjesztéséből, mire van még szükségünk, és a melyekre nézve kérjük, hogy azokat nekünk mielőbb megadni szivesked jék. Szükségünk van 1. egy parancsnokra a törzskari tisztek sorából a rendes katonaság számára; 2. minél több tisztre a vezérkarból; 3. 300 drb. 18 fontos, 600 darab 6 fontos, 1200 darab 3 fontos golyóra; továbbá rakétákra, kartácsokra, zünderekra és brandlokra. Ezenkivül szükséges az Iloktól Erdődig terjedő vonal megerősitése, nehogy nekünk a Mészáros nevü gőzös kárt okozzon. Minthogy a mi vonalunk nagyon hosszu, Ilokon túl mi nem terjeszkedhetünk és még kevésbbé voltunk képesek megerősiteni Erdődöt, noha az nagyon fontos, föképen azon okból, mert Vukováron és Dályán dragonyosok és Zanini ezredbeli gyalogosok vannak. Ezért kérjük, hogy az emlitett tiszteket és hadi municiót elküldeni, Erdődöt megerősiteni és azonkivül azt a két bataillont, a melyeket megigért, de a melyek még nem érkeztek meg, szivesked jék megküldeni. Ha az ön által megigért főparancsnok ide érkezik, ő nagyméltóságodat mindenről jobban fogja értesithetni.

Én a magam részéről az ön hazaszeretetére bizom mindazon módok felhasználását, hogyan lehetne a magyarón diverziót Bródban, Eszéken stb. megsemmisiteni és hogy a nemzeti és császári ügyet győzelemmel koszoruzza. Fogadja nagyrabecsülésem kijelentését, melylyel maradok nagyméltóságodnak alázatos szolgája: József patriarcha.

12. Hrabovszky tábornok levele Dahlen tábornokhoz. Pétervárad, 1848 aug. 12-én.

Lieber Dahlen! Mein theurer Freund! Ich danke Dir für deinen freundlichen Erlass vom 6. Dieses, und kann dir nicht schildern, wie sehr mich die reaktionären Ereignisse in Wien traurig machen. Ich befürchte eine Republik und einen Bürgerkrieg. Die Camarilla hat den guten, aber schwachen Monarchen zu ihrem Eigenthum gemacht, und dieses prophezeiet mir eine schlimme Zukunft. Der Kaiser ist schwach, und der Banus ist prapotent, denn ich frage, wie kann ein kommandirender General den Ungehorsam eines Kriegs-Commissärs in Schutz nehmen? Supplikác und Ratz verdienen den Process, und der Banus nimmt sie in Schutz! Wass soll ich mir also von einen Generalen denken, der sich über alle disciplinar Gesetze hinaussetzt? Er ist mein lieber Freund ein Redner, aber kein Soldat. Ich begreife seine Differenzen mit Ungarn, aber dass er gesetzwidrige Vergehen unterstützt, und somit einen gesetzwidrigen Befehl an das Peterwaradeiner Regiment ergehen liess, womit es sich dem Karlovitzer Comité anschliessen soll, ist ein Betragen, das auf seinen Charakter einen Schatten wirft.

Die dem Banus in Wien erwiesene Ovationen von Seite des Militärs, kann ich als Soldat nicht gut heissen, und muss solche verdammen, weil diese Demonstration nicht gegen Ungarn, sondern auch gegen den König von Ungarn und Kaiser von Oesterreich war. Die oesterreichische Armee darf nach unsern Kriegsgesetzen keine Partisans in ihrer Mitte dulden, die Ehre des Soldaten ist heilig, und die Disciplin, sowie eine unparteische Handlungsweise ist dem Militär-Stande das Heiligste! Dies ist lieber Freund meine Denkungsart, es ist die Denkungsart eines ehrlichen in Krieg und Frieden grau gewordenen Soldaten, der sich durch den Machiavelismus des Banus nicht irre führen liess, und diese ehrliche Denkungsart nehme ich mit mir ins Grab. Ein eigenes Verhängniss waltet über mich! Noch habe ich keine Antwort aus Innspruck hinsichtlich der dringendst angesuchten Enthebung von der Function eines königlichen Commissärs. Auch lässt Blagoevics nichts von sich hören, und hierlands werden die Angelegenheiten, seit der Banus hier war, immer verwickelter, weil er auch die ruhige Grenze zur Rebellion angefacht hat, wodurch immense unbeschreibliche Calamitäten eintretten werden. Wir werden Hungersnoth haben, die armen Gränzer sind zu bedauern!

Wenn Blagoevics kommt, so gehe ich gleich ab, und vielleicht werde ich in Ofen um meine Pensionirung einkommen, denn unter der traurigen Constellation, in welcher die gesammte Monarchie schwebt, kann man nicht dienen ohne ein Partisan zu sein. Wir haben hier einen äusserst angestrengten Dienst, aber der Soldat lebt gut, er und die Officiere sind splendid gezahlt. Der Soldat hat hier die deutsche Löhnung, hiezu bekommt der Gemeine täglich eine Zulage von 3, der Korporal von 4 und de Feldwebel von 6 kr. Conv. Münze, die primapianisten und Uterärzte täglich 20 kr. die Oberärzte 40 kr., die Offiziere bis inclusive Capitänlieutenant 1 fl. und vom Hauptmann aufwärts $^2/_3$ Gage Zulage.

Lebe wohl, mein theurer Freund, und sage mir recht bald, was der Banus veranlasst hat wegen der Erklärung, die du und General Schmiedl hinsichtlich des schändlichen Comitats-Beschlusses gegen mich, ihm übergeben habt. Ich hoffe dass er als General, mithin als ehrlicher Mann, handeln wird. Auch Herrn General viel schönes von mir. Adieu! wie immer dein alter treuer Freund: Hrabovszky. Unsere Siege in Italien geben Zeugniss denen jungen Herrn in Wien, dass auch alte Generale, wenn sie Kopf und Herz haben, im Stande sind Truppen zu kommandiren und Armeen zu führen! Blücher und Radeczky haben es bewiesen. Apropos: der gr. n. u. Erzbischof Rajacsics welcher sich an die Spitze der serbischer Insurrection setzte, beginnt durch seine Insurgenten einen Verheerungskrieg durch Brennen und Sengen: er fordert mich dadurch zu Repressalien auf die schrecklich sein werden, da mir so viele Bomben-Batterien zu Gebote stehen. Rajacsics kennt mich aus Dalmatien, und weiss, dass ich keine Unmöglichkeit kenne, und keinen Angriff fürchte.

13. Rajacsics patriarcha br. Jellacsics József bánnak. Kelet helyének és idejének megjelelése nélkül.

Aug. 7-ike (uj naptár szerint 19-ike) nálunk az általános csata napja. Az ellenség minden oldalról a mienkre támadt 4 óra reggeltől. Tarason, Földváron, Turián, Szenttamáson az ütközet egész napon át tartott. A mi vezéreink jelentései szerint csak Szenttamásnál 5000 ágyugolyót lőttek ki mindkét részről és ezen kivül volt még mit blanker Waffe is. Ide húzódott az ellenség főereje Temerinből, Verbászról és Becséről; kétszer támadott, de kétszer hevesen vissza is veretett. Az ütközetet folytatni fogják aug. 8-án (uj naptár szerint 20-án) is. Taras lát-

gokban áll. Itt egy ház sem maradt és itt délután 3 óráig verekedtek. Földvárott a mieink erősen ellentálltak az ellenség nagy erejének és elüzték őket. Turiába, mely szintén ég, az ellenség hozott magával egy uj hidat, de itt a mieink oly zavarba hozták őket és elüzték, ugy hogy nem vihették magukkal a hidat. A mieink átuszták a csatornát, elfogtak a csónakokat, két horgonyt és a kötelekot és a hid fáját felgyujtották. A „Mészáros“ nevü gőzös Nestint lőtte, hol táborunk nem volt, eltalálta a szerb templomot és áttörte 7 helyen és a templom körüli házak mind elégtek.

A fent röviden előterjesztett hirek kivonatai a hivatalos jelentéseknek. Palánkán összegyülekezik a magyarok nagy sokasága, ezt tudjuk elfogott magán levelekből. Ezenkivül megkapuk báró Hrabovszky levelét is, ki nekik hadi készleteket küld. Ezen levél másolatát itt megküldjük önnek is. Más, föképen a zsidóktól elfogott levelekről megtudtuk, hogy a Bácskában minden falu telve van katonasággal és gárdistákkal, és hogy oda még minden nap oly nagy számban érkeznek, hogy nem lesz hely, a hova őket elszállásolják. Minden zsidó levélben meg van a számitás is, mit köteles minden falu ezen katonaságnak adni.

Reménylem, hogy tudomása van arról, hogy Zsittvay, volt szeremi alispán, hogyan tartott Vukovárott megyegyülést, azt hogy elment Tovarnikra stb. Az ő machinacioi ellen a mieink azt határozták, hogy Siden tábort ütnek.

A bánáti részen aug. 7-én (19-én) nagy ütközet volt Fehértemplomnál; a mieink a várost négy részről felgyujtották; az ellenségtől három ágyút elvettek és behatoltak a városba. A város fele leégett; az ütközet egész nap tartott. A németek schogy sem akarták magukat megadni és az ablakokból lőttek. A mi seregünk estefelé kivonult a városból, bekeritik a várost és elfoglalták az ellenségtől készitett sáncokat. Aug. 8-án (20-án) nem történt semmi. A végeredményt minden percben várom.

Ebből láthatja, hogy nálunk az összeütközés az egész vonalon folyt, és hogy mi vagyunk a történelemben az egyedüli szövetségesek, kik egymagunkban harcolunk és pedig nemcsak egy-két napig, hanem két hónap óta. Ön mindig attól félek, nagyméltóságu uram, hogy ön végre is saját ügyeinek minden tekintetben ártani fog, meghagyva az ellenségnek a teljes szabadságot, hogy csak az egyik résszel legyen dolga. A tapasztalás igazolni fogja ezen szavamat, mely teljes mértékben visszhangra

talál a horvátországi szerbeknél is. Áttól félek, hogy ez a kifejezés trop tard, az ön egész későbbi lelkesedését ha a Drávát átlépi, akármikor is lépi át, ne valósuljon meg. A dolgok ezen állapotában én önt ismét a szövetségi kötelességre figyelmeztetem, hogy lépje át a Drávát és egyuttal, hogy Szlavoniát a magyarónoktól megusztítsa.

Most áttérek nagyméltóságodnak aug. 12-iki ó-naptár szerint jul. 31-iki) levelére. Csodálkozom, hogy Golubinác község kérelmeit illetőleg azt irja nekem, hogy azokat teljesitsem. Soha semmiféle kérelmökről, akár szóbeliről, akár irásbeliről, semmit sem hallottam. Ebben bán uram uj bizonyitéka van arra, hogy a vallásfelekezeti izgatók, azt a mit maguk tesznek, másokra fogják. Általában a szerbeknek nem szokása a más vallásuakat megtámadni, mert az ő szerepök mostanig is e tekintetben épen az ellenkező volt; most a harci téren van dolgunk és most nem beszélnek sem a bíróság és hatóság vagy valias formájáról, most csak a harcról beszélnek.

Nekem ma ismét Karlócáról irnak az ön által igért bataillyónokról és puskákról. Én az ő kérelmüket nagyméltóságod előtt ismétlem: küldjön nekünk két ezredet és az igért puskákat és minél előbb lépje át a Drávát.

Mayerhoffer urral gyakori és barátságos érintkezésem van. Ne felejtsen el értesiteni, mit tegyek az ön által kinevezett emberekkel, a kik később Zsittvayhoz csatlakoztak, ezek Dubrovay János, Sánta István és Nagy Károly. A könnyebb és gyorsabb irásbeli érintkezésre mindenekelőtt szükséges volna elrendelni, hogy a pósta Zimonyból Petrinján át Zágrábba minden nap menjen és jöjjön. Egyuttal a határőrvidéki állomásokon szükséges volna, hogy legalább két kocsi legyen készenlétben a kurirok számára. Ezt mind nagyméltóságod elintézésére bizom. József patriarcha.

14. Rajacsics a bánnak Zágrábban. Zimony 1848 aug. 11-én (uj naptár: 23-án).

Aug. 23 és 24 közötti éjjelen hivatalos értesitést kaptam, hogy a „Mészáros" gőzösön kivül még két hajó Ilokon katonaságot vesz fel, hogy átmenjenek a Szerémségbe. Bán úr, mi most ön miatt azon pontra értünk, hogy elbukjunk! Bocsásson meg, hogy most azt ki kell mondanom: a tettek többet érnek minden biztató szóknál. Az ön biztatása melyet eddig hozzánk intézett, nekünk csak kárunkra szolgált; mert ha ön kellő időben lemondott volna rólunk, mi a mi erőinket másképen helyeztük volna el; nem terjeszkedtünk volna ki egészen Fehér-

templomig, hanem tényleg Erdődtől Ilokig elsáncoltuk volna magunkat. Biztositom önt, papi lelkiismeretemre, hogy akkor ha ön egyenesen minket támadott volna meg, nem tanusitott volna oly nagy barátságot a magyarok iránt, mert én meg vagyok győződve, hogy az én szerbeim Horvátországban, nem támadták volna meg az ő testvéreiket, hanem inkább ezekhez csatlakoztak volna, és igy testvéreikért éltek volna és értök munkálkodtak volna, hanem akkor midőn őket szüntelenül napról-napra azon reménynyel áltatja, hogy menni fogunk a magyarok ellen és igy könnyiteni fognak testvéreik sorsán, azt hiszem hogy ezzel ön csak a katonákat Horvátországban a valóságos katonák sorából ugy kitörli, mintha a világon sem volnának és nem is láthatják testvéreik szégyenét. Biztositom önt arról, hogy füleimet bedugtam, a jövőre nézve mindennemü mentegetődzés és biztatás ellen. Az én lelkemen egy nehéz kő fekszik és ez a kő a Horvátországgal való szövetség. Csak ha azt az egyet feltételezi bán úr, hogy a szerbségben van egy csepp ész, akkor azonnal látni fogja, hogy egészen hiábavaló dolog volna valakit az ellenkezőről meggyőzni. Vegye csak tekintetbe ezeket az apró dolgokat: öt hét előtt megigérte nekünk, hogy zünderokat fog nekünk küldeni, mert van belőlök bőven, mi azért nem szereztünk zünderokat és ön azokat nekünk nem küldötte el és most kezünk üres. Igért nekünk öt hét előtt két ezredet; ezeket felső Szerémségben akartuk elhelyezni. Ön őket nem küldte el és most a Szerémség védtelen. Igért nekünk tiszteket a vezérkarból, épen akkor mikor tudta, hogy a péterváradi ezred fel van oszlatva, mert ezt Mitrovicából Karlócára jövet igérte, és most azt jelenti nekünk, hogy addig mig az ezredeket nem reorganizálják, ezek a tisztek nem jöhetnek. Most midőn a magyarok a küszöbön vannak és a mikor nem a formáról van szó, hanem csak a tüzről.

Engedje meg bán úr, hogy ezen elősorolást abban hagyjam. Én önnek azt mondom, hogy el fog a szégyen, hogy képes voltam és mertem reményleni, főkép ha meggondolom mi történt az igért drávai átkeléssel, mi a főispán urral és az ő müködésével. Mennyi terminus volt itt? később mennyi akadály? és minő akadályok! Itt az időpont, és minő szomoru időpont, mikor minden reményem eltünt. De legyen meggyőződve, hogy el fog jönni az az idő, mikor a horvátok ezen eljárásért a szerbekkel szemben nagy felelősségre fognak vonatni Isten és

emberek előtt. Higyje el, nincs messze az idő, mikor a horvát nemzet ezt a bünét úgy politikai tekintetben mint magával nemzeti létökkel fogják megfizetni. Sajnálom, ha ezt lehetetlennek, vagy jobban mondva teljesen hiúnak tartja. Ebből az egész összebonyolult tragoediából egy igazság derül ki, egy nagy szent és tiszta igazság: ha a magyarok mellett nem lesz szerb, akkor nem lesz horvát sem. Az elbukásban csak az a különbség lesz: a szerbek ha elbuknak, becsületből buknak el, de ha ezen játszmában elbuknak a horvátok, mi lesz az ő sirjukon felirva? Most nagyméltóságodon a sor ezt az egyet megakadályozni! Én semmit többet nem kérhetek nagyméltóságodtól, mert akkor ismét kénytelen volnék reménykedni, elvárni, és ez az a mi eddig nekem káromra volt, ez az a mit többé lelkemre vennem nem szabad. Tegyen most ugy, a hogy a legjobbnak találja. Engem pedig csak mentsen ki, ha a szükség arra kényszerit, a saját magam és nemzetem megmentésének kényszerü szüksége, hogy ha azon az uton fogom keresni számunkra a segitséget, mely a horvátok jogaira nézve végzetesen káros.

Befejezve ezen iratomat, mely semmi más, mint kifejezése a mi állapotunknak és a szerbek nézetének, lelkem azt parancsolja, hogy ujból kijelentsem, hogy én még mindig erősen ragaszkodom a szövetséghez, mig attól az ön eljárásán kivül fel nem old a nyilvánosság, a világ felkiáltása és népem szava.

Fogadja addig fájdalmas becsülésem kijelentését, melylyel vagyok nagyméltóságodnak alázatos szolgája: József patriarcha.

15. Rajacsics József Nagy-Oroszország szent szinodusa igazgatóságának Szentpétervárott. Zimony 1848. aug. 15-én (uj naptár szerint 27-én).

Az europai politikai mozgalmak, melyek ezen év elején kezdődtek, nagyon is ismeretesek a szent szinodus előtt, ugy hogy nem szükséges azok részletes ismertetése. Ezek nem hagyhatták érintetlenül a császári királyi osztrák birodalomban lakó igazhitü szerb népet sem. A magyar országgyülés viharos és támadó magatartása kényszeritette Ő Felségét, jogos urunkat I. Ferdinánd császárt, olyan engedményekre, melyek károsak a birodalom összességére és a szerb népre. A szerb nép belátva helyzetének veszélyeztetett voltát, azért szövetkezve Horvátország, Szlavonia és Dalmácia bánjával, a kit szinten veszélylyel fenyeget a magyar ministerium uj rendszere, arra határozta el magát, hogy törvényhozói uton

megmenti magát a független magyar ministerium végzetes szándékaitól, a mivel egyuttal meg fogja menteni a monarchia integritását.

Még uton volt Insbruckba a küldöttség, melyet magam vezettem felséges urunkhoz és császárunkhoz, midőn báró Hrabovszky altábornagy, Szlavonia és Szerém parancsnokoló tábornoka, alávetve magát az uj magyar független ministerium parancsainak, Péterváradról rendes katonasággal és fegyverrel kézzel megtámadta a csendes, védtelen érseki várost, Karlócát, a szerb patriarchátus székhelyét, de mert ezt az Isten védelmezte, onnét szégyenteljesen elüzetett. Ezen időtől fogva kezdődtek az igazhitü szerb nép ellen a nyilvános katonai demonstrációk. Hrabovszky példáját követte báró Piret bánáti parancsnokoló altábornagy, a ki közvetlenül meghajolt a magyar ministerium rendeletei előtt, a ki valóságos hadjáratot indított a mi szerb népünk ellen a rendelkezésére álló rendes katonasággal és mozgósitott nemzetőri gárdajával. A magyar ministeriumnak rendelkezésére állanak a gazdag állami erőforrások és ők nagy hadseregekkel számos helyeinket megtámadták, de nagy lelki vigasztalásomra szolgál, hogy a szent szinodust arról értesithetem, hogy az ő nagy, aránytalanul erősebb hadaikat, Isten segélyével eddig a mi vitéz szerb népünk mindig visszaverte az ő részükről aránytalanul nagyobb áldozatokkal.

A szerb nép megakarván előzni a veszedelmet, mely őt a magyarok részéről fenyegette, f. évi május 1-én (uj szerint 13-án) a magas császári meghivó iratok és azon privilegiumok alapján melyeket a szerb nép I. Lipót és I. József boldogult emlékü római császároktól és magyar királyoktól kapott és melyeket boldog emlékü utódaik, VI. Károly és Mária Terézia megerősitett, megtartott karlócai gyülésén az én szerénységemet kikiáltotta érsekévé, metropolitájává és patriarchájává és Suplikác István ezredest, most már vezérőrnagyot, ki a nép osztatlan bizalmát birja, kikiáltotta vojvodájává, és minthogy ez a választott vajda még nincsen itt, hanem az olasz hadseregben van gr. Radeczky altábornagy parancsnoksága alatt, azért a nép ideiglenesen az ő hatáskörét az én szerénységemre ruházta, a melyet a szerb nép és az igaz hit iránti szeretetben és a mostani nehéz viszonyok megfontolása folytán kénytelen voltam átvenni mindaddig, mig meg nem érkezik a vajda, vagy mig az Isten az ő népéről máskép nem intézkedik.

E nehéz helyzetben napról-napra tapasztalom, hogy a mi ellenségeink folyvást jobban felfegyverkeznek, mert bőséges eszközökkel rendelkeznek. Ők állandóan szaporitják csapataikat szárazon és vizen, különösen a Dunán és Tiszán, melyeken ők fegyveres gőzhajóikkal szüntelenül uj meg uj harcosokat szállitanak le megsemmisitve az ezek partjain levő városainkat és falvainkat és mindenütt öldösik a mi népünket, nem kiméive sem férfit, sem nőt, sem öreget, sem ifjat és fenyegetnek, hogy véglegesen ki fogják irtani a mi népünket, hogy ne is említsem az ő barbár kegyetlenségöket, melylyel mint vadállatok kiszurják az asszonyok és gyermekek szemeit, levágják kezöket és más módon is ázsiai kegyetlenkedéseiket gyakorolják rajtok és nem szégyenlik magukat a mi magunkviselete miatt, kik a keresztény tanitások szerint viselkedünk velök szemben, senkit meg nem támadunk, csak a háboruban, és mindenki iránt ugy viselkedünk, a mint azt a kereszténység és humanizmus kötelességünkké reszi. És minő vadságokat és törvénytelenségeket engednek meg maguknak még a mi igazhitü szerb templomaink, szent képeink, oltáraink, szentelt kenyerünk stb. ellen, arról a szent szinodus meggyőződhetik a mellékelt hivatalos iratból, melyet egy példányban már elküldöttem Szentpétervárra Danilevszky ezredes, belgrádi cári főkonzul utján és ilyen törvénytelenségeket azóta is elkövetnek a legujabb időben is mindig, mikor erre alkalmuk nyilik és főképen a mi szent templomaink ellen garázdálkodnak. Biztosan tudom az ő szándékukat, a melyet ha sikerül megvalósitaniok (a miben elősegitik aránytalanul nagyobb haderőik), akkor az osztrák birodalomban igazhitü vallásunkat gyökeresen ki fogják irtani, — ismerve a mi gyöngeségünket, mindinkább egészen elcsüggedek, tudva azt, hogy nincs pénzünk, nincs fegyverünk, melyek legszükségesebbek a hadviselésre.

Mai helyzetemben, nemcsak mint a szerb nép ideiglenes kormányzója, hanem főkép mint igazhitü egyházunk főpapja, a kinek legtermészetesebb, leghasznosabb bevallani a mi helyzetünket, törekvéseinket, fáradalmainkat, szegénységünket az orosz szent Szinodusnak, a mely oly éberen gondoskodik igazhitü vallásunkról. Aggódó imáimat könyes szemekkel küldöm a mindenséget fentartó Istenhez, hogy őrizze meg a jámbor szerb nemzetet, melyet az ő gondviselése ideiglenesen az én kormányom alá helyezett, és adja, hogy ez a mi válságos helyzetünk és szenvedéseink visszhangra találjanak az istenfélő, igaz-

hitü, egyvallásu és egyvérü orosz szent Szinodus tagjainál, a mely az Isten áldásainak bőségében képes arra, hogy a mi balsorsunkat és kinjainkat tudomására hozza a nagyhatalmu, istenfélő orosz cárnak, a ki az egész igazhitü valláshoz tartozó népeknek, különösen pedig a szerb népnek hatalmas és jóltevő protektora. Egyedül ő képes ezen időkben erkölcsi és anyagi támogatásával megmenteni ezt az igazhitü népet a barbárok gonoszságától és gaztetteitől. Azon nézetben levén, hogy egy Szentpétervárra küldött követség most nagy lármát keltene és ellenséges magyarázatra adna okot az europai hirlapirodalomban és más hatalmaknál és kellemetlenségeket okozhatna a magas kormánynak és a szent Szinodusnak, azért irásban kérem legalázotasabban a mi igazhitü egyházunk és istenfélő szerb népünk nevében, mely szembetünő bajban van, hogy a felséges cár bőséges kegyelméhez képest segitsen meg anyagilag, pénzzel és fegyverrel, mely tartozásunkat idővel hálásan fogjuk leróni és segitsen meg erkölcsileg is diplomaciai uton az osztrák kormánynál és pedig minél előbb, mig el nem bukunk. Legmélyebb tisztelettel és feltétlen odaadással vagyok: József patriarcha.

16. Jellacsics bán Rajacsics patriarchának. Zágráb, 1848 aug. 25 (ó-naptár: 13).

Kedves volt nekem az ön irata aug. 21-éről, melyet egy gyorsfutár hozott és a hirek, melyeket nekem abban küldött. No de higyje el, hogy mi sem alszunk itten, a mit meg fog önnek mondani Sztankovics, a ki pár nap előtt visszatért. Nálunk komoly előkészületek történnek és ugy készülünk el, hogy a győzelem biztos legyen. Mig ezt irom, hiszem hogy Roth tábornok a bródi és gradiskai ezreddel már elindult a polgárositott Szlavoniába a Drávához és hogy már Eszék kezünkben van. Eszéken elég municio van és én már kiadtam a parancsot, hogy önnek onnét azonnal annyi municiót küldjenek, a mennyire szüksége van. Máskép nem tudok önön segiteni, mert a mennyi municio van Horvátországban, arra nekünk van szükségünk és igy ebből most semmit sem bocsáthatok rendelkezésére. Ez a körülmény legjobban bizonyitja, mennyi előkészület kell a harcra, ha az ember azt akarja, hogy eredményesen haladjon előre és hogy féluton el ne akadjon a sárban. Ez az oka az én eddigi, ugynevezett késedelmezésemnek. Ezt mindenki beláthatja, a kinek ilyenekben egy kis tapasztalása van.

Roth tábornok emlitett hadműveletével az ön harcvonalával érintkezni fogunk. Igy lehet majd előrenyomulni.

Én az itteni hadsereget nemsokára össze fogom gyüjteni és koncentrálni — és nemsokára meg kezdem hadi műveleteimet. Ez az ügy nem fog további halasztást szenvedni. Én részben a megfelelő intézkedéseket már megtettem és azt hiszem, hogy nem lesz „trop tard", mint a mitől ön fél. Mi a mi szövetségeseinket nem fogjuk elhagyni. Ezt, véleményem szerint, szüntelenül kell a népnek predikálni, mert ez felbátoritja és bátorságát emeli, ha tudja és meg van győződve, hogy segitséget kap; és semmi sem roszszabb, mint elfojtani a népben a hitet és bizalmat a jóbarátban és szövetségesben.

Tovarnikról kaptam hivatalos jelentést Radoszávlyevicstól, de ott ismét minden rendben van. A nagy hadi műveletekben ilyen dolgok kevesebb jelentőségüek. Ha a nagy műveletek nekünk sikerülnek, könnyen végzünk a kisebbekkel. A mi a levélbeli pontosabb érintkezést illeti, azonnal meg fogom a megfelelő intézkedéseket tenni, hogy az ön javaslata szerint, és a szükséghez képest, melyet magam is belátok, pósta mindennap induljon Zágrábból önhöz és hogy a határőrvidéki állomásokon két-két kocsi a gyorsfutárok számára készenlétben legyen.

A golubináciak itt azt mondották, hogy Szentségednek, vagy az igazgató főválasztmánynak, panaszt adtak be, de nem hallgatták meg őket. Örülök, hogy ez a dolog elcsendesült és még jobban fogok a jövőben örvendeni, ha ilyen viszálynak nem lesz sem hire, sem hamva; ezzel nagy kő fog szivemről leesni. Most egyetértésre van szükségünk és átkozott legyen minden viszály, bármely alakban jelentkezzék is!

Fogadja őszinte üdvözletemet és legyen meggyőződve, hogy Szentségednek őszinte barátja és szolgája vagyok. Jellacsics bán.

17. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Zágráb, 1848 aug. 26 (ó-naptár: 14).

Reggel érkezett ide a gyorsfutár önnek aug. 23-án (11-én ó-naptár szerint kelt levelével. A felelet erre megvan tegnap önhöz intézett levelemben. Nagyon sajnálom, hogy közöttünk ilyen bizalmatlanság keletkezett és annál inkább sajnálom, mert alap nélküli. A mint tegnap említettem, nálunk sem alusznak, hanem dolgoznak és előkészületek történnek, és Szlavóniában a hadi műveletek már folynak, és Horvátországban is minél hamarább el fognak kezdődni. Én többé szóval nem fogom biztatni, hanem tettekkel fogom megmutatni és igazolni jó szándékomat. Sztankovicscsal küldtem önnek egy millió zün-

dert. Sztankovics megbetegedett és innét előbb nem indulhatott el aug. 23-ánál. Ez az oka, hogy ezek előbb nem értek önhöz. A mi az ezredeket illeti, ezen tekintetben hivatkozom arra, a mit tegnap irtam és a mit az ön futárának élőszóval mondottam, ugyanez áll a vezérkari tisztekről, kik nem akarnak elmenni. Azonban ott van Mayerhoffer, az ezt a teendőt jól és tisztességesen el fogja végezni. Levelének többi szemrehányásait rábizom az időre és a jövendőre, hogy azokat megcáfolják. Én nem neheztelek, mert lelkiismeretem tiszta és különben is tudom, hogy nem beszélne ugy, ha a körülményeket pártatlanul megitélné. Fogaddja őszinte tiszteletem kijelentését, melylyel vagyok őszinte szolgája és barátja: Jellacsics bán.

18. Jellacsics bán levele Rajacsicshoz. Zágráb, 1848 aug. 28-án (ó-naptár: 16.).

A mi ügyünkben van nehány kedvező és megnyugtató hirem Önhöz. Tegnapelőtt érkezett egy megbizott Bécsből. A mit nekem hozott, azt önnel is közlöm, de szoros titoktartás pecséte alatt. A császári udvarnál elismerik a mi ügyünk igazságosságát, és pedig nemcsak a horvátokét, hanem a szerbekét is. Ezt nemsokára az udvar is ki fogja jelenteni. Egyebek közt vissza fog vonatni az az ellenem junius 10-én intézett gyalázatos manifesztum is. De most még várnak vele, mig mi is innét a harctérre nem indulunk. Továbbá azt jelentik nekem, hogy mihelyt mi megkezdjük a hadműveletet és a harcot, hogy akkor az udvar és Ausztria nyiltan fog közbelépni, hogy a béke helyreállittassék azon feltételek alapján, melyeket én utolsó kiáltványomban hangoztattam és a nemzetek egyenjogusága alapján. Sőt ezen intermediációs ügy előmozditására már ki van rendelve egy királyi biztos.

Ime, lássa ezen részről a mi ügyeink nagyon jól állnak és elég vigaszt és erkölcsi támogatást nyujtanak. És a mi részünkről minden már rendben van. Horvátországban és Szlavoniában minden már mozgásban van. A bródiak és a gradiskaiak már a Drávához vonulnak. Itt már megtörtént az intézkedés aziránt, hogy nehány ezer katona a határőrvidékről induljon és csatlakozzék azokhoz, kik már a Drávánál állanak. Még ezen napokban jelentékeny haderő fog összegyülekezni a magyar határon és ekkor előrehatolunk — és támadunk; nem hiszem hogy győzelmünk el fogna maradni. Azonban mig itt támadunk, a szlavon hadsereg operálni fog Szlavoniában és megtisztitja azt az ellenséges szellemtől és ha kell önöknek is segitségére fog sietni.

Ezt önnel közlöm megnyugtatás végett és pedig külön futár által, hogy igy minél biztosabban megkapja e hireket. Ez bizonyitja önnek, hogy mindazon szitkok és gyanusitások dacára mégis az ön barátja és hű szövetségese vagyok. De legjobban meg fogják azt mutatni azon tények, melyek csakhamar be fognak következni, meg fogják mutatni azt, hogy nem volt igaza akkor, midőn azt mondotta, hogy „a Horvátországgal való szövetség mint kő nyomja lelkét és lelkiismeretét!“

Még mi nem kezdünk, fényes sikert kivánok munkájuknak, oly fényeset mint eddig, de egyuttal kivánom, hogy ne legyen kishitü és ne veszitse el bizalmát barátjában és szövetségesében, ki magát soha sem szennyezte be hitszegéssel. Fogadja őszinte üdvözletemet kiváló nagyrabecsülésem jeléül, melylyel vagyok szentségednek szolgája és barátja: Jellacsics bán.

U. i. Supplikác tábornoknak a maga utján jeleztem, hogy térjen vissza Itáliából és hogy helyét foglalja el. A bródi és eszéki várnak megparancsoltam, hogy amennyi 12—18 fontos golyójuk van, önnek elküldjék. Ezt jelenteni fogja önnek Mayerhoffer ezredes. Üzentem Burics tábornoknak Grácba, hogy Medákovicsnak kezére járjon és szerezzen neki golyókat. Kaphatja azokat Mária-Cellben is, hol ilyeneket öntenek és a vasuton könnyen szállithatók. Azért sokkal könnyebb őket onnét beszerezni, mint nálunk önteni, először azért, mert nincs hozzá öntési mintánk és másodszor mig ezt a mintát megcsinálhatnók vagy beszereznök, elmulna 14 nap vagy több is.

19. Rajacsics patriarcha Jellacsics bánnak. Zimony, 1848 szept. 3-án (ó-naptár: aug. 22-én).

Aug. 18. és 19. közti éjjelen megkaptam aug. 16-án kelt levelét (uj naptár szerint aug. 28-án) és aug. 20-án (uj naptár szept. 1-én) délután 5 órakor nagyméltóságodnak két nagyon fontos levelét aug. 13. és 14-éről (uj naptár szerint aug. 25—26.). Nagyon fájlalom, hogy azon gyanusitásokat, melyeket nagyméltóságodnak jelentettem, ön nekem tulajdonitja. Én, nagyméltóságod, ezen tárgyban csak az a szikla vagyok, a melyhez a nép szava verődött és nekem nehezebbemre esett a népnek ezen szavát keblemből kibocsátani, mint nagyméltóságodnak azt hallani. Amennyiben e tekintetben önt vádolták, annyira engem is, azért, mert állitólag én vittem be a nemzetet ezen szövetségbe és ez reám nézve sulyosabb helyzet volt azért, mert én itt a forrongó nemzet közepében vagyok, és ön távolabb van tőle, és helyzete maga

is kissé megoltalmazta. Igy én is fogok örvendeni, ha egyszer felvirrad az a fényes nap, a melyen ön tettekkel fogja beigazolni szándékát a világ előtt és akkor engem is valóban igazolni és megvigasztalni fog. Reménylem, hogy nagyméltóságod sokkal kevésbbé fog azért nehéztelni, hogy a szerb nemzet gyanakodni kezdett, ha meggondolja, hogy ezt több oldalról elfogták a gyanakodások és nem tudta ki vétett többet ellene, ki veszedelmesebb reá nézve és ebben a töprenkedésében esetleg azt támadta meg, a ki a legártatlanabb és azt, a ki vesztére tört, keblére ölelte. Erre aug. 21-én világos bizonyitékunk volt. A sok szóbeszéd után némely parancsnoknak gyanus voltáról, végre megtörtént az, hogy a perlaszi tábor parancsnoka, a mely tábor pedig egyike a legerösebbeknek volt, aug. 21-én elárulta ezt a tábort és átadta Kiss ezredesnek, mely alkalommal ennek kezébe 10 ágyu is került és ez az eset annál szomorubb, hogy a támadó ellenség hadereje sokkal kisebb volt, mint csak a mi elsáncolt embereink is. Én ma elmegyek Pancsovára, hogy ez a megerősitett tábor ujból rendbejöjön. Ebben az egészben az a legnagyobb kár, hogy az ágyuk oda vannak és hogy ezen eset miatt az erkölcsi önbizalom csökken. Én kiadtam a rendeletet, hogy a bünösöket elfogják, de ez nem sokat segit. Egyet lehetne szemünkre vetni, mért nem távolitottuk el még jókor a gyanusakat. Azonban gondolja meg, milyen gyülöletes dolog a parancsnokokat elmozditani, mert ez belső viszályokat támaszthat, főkép ha meggondolja, hogy nekünk nincsenek embereink, kik parancsnokoknak valók, mert ezeket állandóan öntől vártuk, akkor könnyen be fogja látni, hogy a szükség késztetett minket arra, hogy hitvány foltozgatást végeztünk, mikor jó posztó nem volt kezünkben.

A mi seregünk a Bácskában szépen előrenyomult, elfoglalta Járekot, Temerint, az a sereg, mely Fehértemplom felé indult, arra volt rendelve, hogy ma-holnap, nehéz ágyukkal döntőleg támadja meg, — de most ettől el kell állania, védekezőleg visszavonulnia, seregeit Perlaszra küldeni, hova ma a Szerémségből és a Bácskából is csapatok indulnak. Én ebben egy véleményen vagyok Mayerhoffer urral, kivel erről tanácskozom, és meg vagyok győződve, hogy pár nap mulva visszatérünk előbbi helyzetünkbe, — az árulás a mi valódi erönket nem tette kisebbé, és az ellenség épen azért, mert a Bácskában veszt, gyengeségét megvesztegetéssel akarta megerösiteni, a mit a gazdag Kiss könnyen megtehetett.

Némely bosnyákok jelentkeztek nálam és kijelentették, hogy készek a Drinától többen a határra vonulni és segitségünkre jönni, de azt mondják, hogy a mi határőrvidéki hatóságaink ebben meggátolják őket. Én ezt a körülményt magas tudomására hozom és kérem, ha jónak látja, kegyeskedjék az összes határőrvidéki és határsági hatóságoknak meghagyni, hogy a Boszniából ide átjönni akaró szlávokat ebben ne gátolják meg. Ez a boszniai küldöttség jelentkezni fog Nagyméltóságodnál is. Fogadja nagyrabecsülésemet: József patriarcha.

20. Radeczky gróf levele Rajacsicshoz. Milánó, főhadiszállás 1848 aug. 30-án.

Hochwürdigster Herr Erzbischof! Mit blutendem Herzen habe ich die Schilderung gelesen, die Eure Excellenz mir über den Zustand, in welchem sich die oesterreichischen Serben befinden, in ihrem Schreiben vom 18-ten dieses Monats entworfen haben. Bürgerliche Unruhen sind das grösste Unglück, das ein Land treffen kann, und diejenigen die sie hervorrufen, werden es weder vor Gott, noch vor der Nachwelt verantworten können. Nur zu wahr ist es, dass unsere Monarchie, die einst so mächtige Oesterreichische Monarchie, den Gewaltmassregeln keine Grenzen mehr stecken kann, so dass man jetzt von allen Seiten zur Selbsthilfe schreitet. Man hat den Thron seiner Macht entkleidet, man hat die schländlichsten Mittel angewendet, um das königliche Ansehen zu schwächen und zu demüthigen nun klagt man den König an, weil er nicht mehr helfen kann. Ich will mich nicht zum Richter der beiden Partheien aufwerfen, die jetzt das unglückliche Ungarn und seine Nebenländer in unabsehbares Unglück zu stürtzen drohen, aber ihre Häupter, gleich viel wer sie sind, werden einen harten Standpunkt in der Weltgeschichte haben. Es kann, es darf nicht zu einer Trennung der oesterreichischen Armee kommen. Noch ist das Heer treu und von besten, edelsten Geist beseelt, zwingt man es dazu, so wird es seinen Degen in die Wagschale legen, und die Integrität der Monarchie retten, die es eben siegreich gegen äusere Feinde vertheidigte.

Eure Excellenz wünschen, dass ich Ihnen den General Suplikatz zusenden möchte. Mit wahrem Vergnügen würde ich dieser Bitte willfahren, wenn sie in meiner Macht läge, aber die Versetzung eines Generals, selbst nur seine Beurlaubung, hängt von seiner Majestät ab, die kommandierenden Generäle haben diese Betugniss

nicht. Ich bringe jedoch ihre Wünsche unter Einem zur Kenntniss des Kriegsministers.

Ich bitte Ew. Excellenz nochmals, treten sie vermittelnd zwischen die Partheien, verwenden Sie das Ansehen ihres heiligen Amtes zur Verhinderung des Blutvergiessens. Sollte es kein anderes Mittel mehr geben die streitenden Partheien zu versöhnen, als den unglücklichsten aller — den Bürgerkrieg?

Genehmigen Ew. Excellenz den Ausdruck der ausgezeichnetsten Hochachtung und Verehrung. Hauptqartier Mailand am 30 August 1848. Euer Excellenz geehorsamster Gr. Radeczky Feldmarschall.

21. Jellacsics bán Rajacsicshoz. Zágráb 1848. aug. 31-én.

Szentséges Patriarcha! Én itt másolatban becsatolom azt az oltalmazó iratot, melyet hét gőzhajónak adtam, a melyek közül néhány az al Dunán, néhány pedig a Száván fog haladni; én ezt az iratot azért adtam ki, mert nagyon szükséges, hogy ezen időben, mikor rövid idő mulva a pesti vásár helyett Zimonyban egy uj nagy vásár fog tartatni, hogy az ezen uj vásárra menni szándékozó ausztriai és más országokból való kereskedőknek és utasoknak a biztos utazásra a kezesség megadassék, arra nézve, hogy nem kell semmitől félniök. Minthogy ez a dolog csak hazánk és hazai kereskedésünk hasznára szolgál, azért nagyméltóságodat tisztelettel kérem, hogy az illető bizottságoknak azon parancsot és utasitást adni kegyeskedjék, hogy az én oltalmozó levelemmel ellátott gőzhajókat a Száván és a Dunán oda és vissza hajózni minden akadály nélkül engedjék.

Egyebiránt felhasználom ezt az alkalmat, hogy önt és a kedves szerb népet szeretettel üdvözöljem és maradok nagyrabecsüléssel Szentséged őszinte barátja: Jellacsics, bán.

22. Jellacsics bán Suplikác István tábornoknak és az ő utján a szerb nemzetnek. Rothneusiedel Bécs közelében 1848 okt. 27 (ó naptár: 15).

Az egész horvátországi és szlavoniai katonai haderő velem elindult a háboruba és most itt Bécs alatt vagyunk, a hol most arról van szó, hogy továbbra is fenmarad-e az osztrák császárság avagy nem, mert a felkelők egyik pártja idegen pénzzel megvesztegetve kezébe ragadta a kormányt és erővel arra törekszik, hogy az széthulljon, a mit mi meg akarunk menteni és nemes kötelességérzetből fentartani és pedig a mi nemzetünk hasznára. Mig

én itt időzöm hadseregünkkel, Horvátország és Szlavonia pusztán maradt hadsereg nélkül és ki van téve a magyarok támadásának és betörésének, a kik most mindent megpróbálnak és minden erejöket megfeszitik, hogy ártsanak nekünk, ott a hol lehet és hogy meghiusitsák azon igazságos célnak elérését, melyre mi mindannyian törekszünk, harcolva nemzetiségünkért.

Bécs körül a dolog pár nap alatt elvégződik és amint erősen reménylem, szerencsésen és eredményesen reánk nézve, de addig is meg kell akadályoznunk azt, hogy az ellenség be ne törjön hazánkba és azt, a mi szent előttünk, meg ne gyalázza. Azért azon szövetségnél fogva, melyet kölcsönösen kötöttünk, melynek értelmében a mi győzelmünk a ti győzelmetek is, és a mi balsorsunk a ti balsorsotok is, — felhivom önt és ön által az egész szerb nemzetet, hogy elhagyatott hazánknak segitségére siessen, azon hősök hazájának, kik Magyarországban harcoltak, most Bécs alatt harcolnak — és még ezentul is harcolni fognak a mi és a ti szabadságtokért. A horvát határ a Drávánál jól meg van erősitve, a mint nekem jelentették, és itt nehezen fog az ellenség betörhetni, azért itt nagy segitségre nincs is szükség, de Szlavonia egészen védetlen és itt legjobban kell tartani a betöréstől. Ennélfogva jó volna, ha néhány ezer katonát a Vojvodinából a szlavóniai Drávához küldenének és ott a határokat megszállnák a szlavon népfölkelőkkel együtt. Ez nem csak jó lesz, hanem feltétlenül szükséges is, azért ezt öntől és a szerb néptől nem csak reménylem, hanem hogy azonnal meg is tegyék, el is várom a kölcsönös testvéri segitség folytán, melyet egymásnak megigértünk. Mig a dolog Bécsben el nem intéződik, várnunk kell és határainkat őrizni, azért nem fog ártani, ha ön is pár nap mulva hozzá fog a védekezéshez. Ami a szlavóniai Drávának a horvátországi Dráváig való megszállását illeti, jó lesz ha megegyezésre jut a báni helytartóval és az ő utján a horvát-szlavon generálkommandóval. Fogadja szives üdvözletemet. Rothneusiedel, Bécs mellett, 1848 okt. 27. Jellacsics bán.

23. Rajacsics József br. Jellacsics bánnak. (Dátum és hely megjelelése nélkül)

Hozzám intézett legutolsó levele, valamint futáraim hiradása szerint, a kik a közelmultban a felsőbb vidékeken átmentek és azon hiradások folytán, melyeket különben is kaptam, reménylem, hogy nagyméltóságod a mai napig Isten segélyével már átlépte a Drávát és hogy

előrehalad célunk felé. És amennyire ezen hireknek egész lelkemből örvendek, annyival inkább fogok örvendeni, ha mielőbb megörvendeztet egy várva-várt levéllel, a melyből magam is meggyőződést meríthetnék aziránt, hogy már tényleg átlépte a Drávát és hogy Isten segélyével előrenyomul — ezt az értesitést öntől napról napra várom és reménylem.

Ugyanekkor nagy szomorusággal sietek önnek tudomására hozni azon hireket, melyeket megbizható forrásból kaptam, hogy a magyarok tényleg elhatározták, hogy egész erejöket arra fogják forditani, hogy népünket a Bánátban teljesen tönkretegyék és megsemmisitsék egyetlen megsemmisitő hadviseléssel, a melylyel e napokban Fehértemplom körül már nehány falut felgyujtottak s lakóit leöldösték és amint a Bánáttal elkészülnek, akkor egész haderejöket arra fogják forditani, hogy ön fellépése ellen erősen szembeszálljanak.

A szerencsétlen perlaszi csata után a bánáti hadsereget ismét összeszedni kezdtem, azonban erősebb és biztosabb működés végett kénytelen voltam a bácskai hadsereg egy részét és később a szerémi ezredeket a Bánátba áthelyezni és igy a bácskai operációk gyengék maradtak. Hogy ezt megerősitsem, elrendeltem, hogy egy szerémi ezred, Csorics ezredes parancsnoksága alatt, Dályánál átlépjen a Bácskába és igy az ellenség hadseregét a Bánátból elvonja. Ugyanezen célból uj ezredeket szándékozom a szerémi határokról igénybe venni. De minthogy ez mind kevés a bácskai hadműveletekhez, részben azért, mert nincs elegendő municiónk, részben mert több katonára volna szükségünk ily széles hadi szintérre, melyen mindenféle ellenséges elemek laknak és honosak, azért közlöm önnel, hogy nekünk e célra van három 18 fontos, 4 tizenkét fontos, nehány 6 fontos, 3 és 1 fontos ágyunk, azért kérem Önt: 1. hogy nekünk minél előbb és minél gyakrabban küldjön hadi municiót a fent leirt kaliberü ágyukhoz, ugy hogy ebben hiányt ne szenvedjünk, főképen ezen időben, midőn közös hadi műveleteinkben mindketten felvonulni kénytelenek vagyunk; 2. hogy minél előbb nekünk legalább 8000 puskát bajonettel bocsásson rendelkezésünkre, hogy fegyverrel elláthassuk a még fegyver nélkül levő határőröket és a polgárokat, kiknek természetesen nincs fegyverük; 3. különösen kérem, hogy Roth tábornok hadosztályát vagy azonnal, vagy mihelyt egy kissé Baranyában előrenyomult, a Dunán át a Bácskába küldje, hogy az Csorics

ezredével egyesülve, a Bácskában az ellenséget hátbatámadhassa és ez puskákkal és tüzérséggel lévén ellátva, egyrészről bácskai hadseregünknek segitséget hozna, másrészről bánáti seregünknek megkönnyebbülést szerezne.

Én itt Mayerhoffer ezredessel egyetértésben intézkedem és szervezem hadi ügyeinket és bizom az Istenben, hogy minden jól fog sikerülni, főkép ha Isten megadja, hogy ön már egyszer előrenyomulni kezd. Én nagyméltóságodnak gyakran fogok értesitéseket küldeni a nálunk történtekről és kérem, hogy engem is az ottani vidéken történtekről értesiteni sziveskedjék, hogy igy kölcsönös és pontos értesültség alapján sikeresebben működhessünk. Kitünő nagyrabecsüléssel és teljes odaadással vagyok: József patriarcha.

24. Rajacsics József patriarcha Jellacsics bánnak. Zimony, 1848 szept. 6 (ó-naptár: aug. 25).

Az 1848 aug. 31-én kelt iratára, melyben azt javasolja nekem, hogy a hét gőzhajó javára ön által kiállitott menlevelet tekintetbe vegyem és tekintetbe vétessem, van szerencsém válaszolni, hogy ez az előzékenység, mely mindkét nemzetnek hasznára van, részemről magától értetődik és még ma ki fogom adni a parancsot az összes alárendelt választmányoknak, hogy nagyméltóságod menlevelét feltétlenül tekintetbe venni kötelesek.

Elismerem, hogy most rendjén volna, hogy most értesitsem önt a perlaszi ütközetről, mely szept. 2-án történt. Minthogy ez az egész dolog a parancsnok árulásának következménye volt, mint ezt más oldalról jött hireim is bizonyitják, igy ez a parancsnok erről a csatáról a mai napig sem küldött értesitést. Ezen dologban mégis annyira jutottam, hogy ezt a parancsnokot ma ide hozták és bezárták. A nép kicsi hija, hogy itt széjjel nem tépte. Ezen ütközetben nem sok embert vesztettünk, mert ez az egész ütközet csak másfél óráig tartott. Ebben a legnagyobb kárunk az volt, hogy a hűtlen parancsnok tiz ágyút az ellenségnek hagyott a nélkül, hogy azokat legalább hasznavehetetlenekké tette volna. Már uj tábort ütöttek Tomásevácnál és a szerémi határőrség most már könnyen megtámadhatta Szlankament, ugy hogy most az ellenséget könnyü lett volna elvágni és Becskerek is azonnal elfoglalható lett volna, — de nincsenek puskáink és amint a puskák megérkeznek Bródból, azonnal nagyobb haderővel előbbi állásainkat el fogjuk foglalni. Kérem nagyméltóságodat, hogy az alárendelt szlavon várakhoz a parancsot ujból kiadni sziveskedjék, hogy ne-

künk minél előbb fegyvereket és hadi municiót küldjenek.

Én ma báró Jovicsnak a mellékelt levelet küldtem és reménylem, hogy Eszék várát át fogja adni, ha már eddig át nem adta. Fogadja nagyrabecsülésem kijelentését, melylyel vagyok nagyméltóságodnak őszinte barátja: József patriarcha.

25. Rajacsics báró Jovics vezérőrnagynak. Zimony, 1848 szept. 6-án (ó-naptár: aug. 25).

Én önnek ezt a levelet irom ugy is mint szerbnek, ugy is mint császári-királyi megöregedett főtisztnek. Hogy mik önnek kötelességei mint szerbnek, azt hiszem, hogy megsérteném egyéniségét és hetven éves tapasztalását, ha azt szivébe önteni akarnám ezen pillanatnyi levéllel, ha azt tisztelt egyénisége és hosszu élete nem lett volna képes önbe beplántálni. Mint császári-királyi tábornoknak nekem, ő Felsége titkos tanácsosának és az ő felségéhez leghivebb nép előljárójának, csak az a kötelességem, hogy önnek szeme elé állitsam: hogy ön köteles a birodalom integritásának elvét a magáénak elismerni, hogy ön köteles a sok évi jótéteményekért, a melyekkel a császárság és az ausztriai császári főhatóságok elárasztották, és azzá tették a ki ön ma, hogy ön köteles, mondom, a császári főhatóságok óhajait, melyeket Bécsből kifejeznek, elébe tenni minden rendeletnek, mely Pestről jő az uj magyar irányzattól, melyről önnek méltósága folytán nem is kellene tudomást venni, arra rá sem hederiteni, — kivéve ha magát önként nem akarja megalázva látni.

Most ha ön mindezek dacára, mint ahogy nekem hirül hozták, mégis a magyar párton akar maradni, annak a ministeriumnak pártján, mely a birodalom integritását és fényét aláássa, ha ön mindezek dacára nem röstel elszakadni a császári tábornokok fényes társaságától, kik ha nem is szerbek vagy horvátok, mégis örömest a horvát bán mellé állottak, mint a birodalom integritásának szimboluma mellé és elszakadtak a magyaron báró Hrabovszkytól, — ha ön egy percig késlekedik Eszék várát a császári-királyi hatalom oltalma alá helyezni, melyet Roth tábornok a bán nevében képvisel, sőt ha merészkedik a császár kardját és a császári ágyukat a császár emberei ellen irányozni és ezeket arra kényszeriti, hogy Eszék vár környékén megállapodjanak és a császár birtokát a fegyverek erejével a császár számára elfoglalják, — akkor én önnek a szerb nép részéről ezennel bejelentem, hogy én akkor azonnal, a mint a szerb hadsereg ön birtokainak

területére Bácsban és Krassóban lép, minden ingatlan és ingó vagyonát, nem kimélve a terhes asszonyokat sem, el fogom kobozni és eladni. Józan eszére és igazhitü nevelésére bizom, hogy azt a részt válassza, a mely önhöz mint szerbhez és a császár emberéhez leginkább illő. Én, mint Isten főpapja, tanácsommal szivesen megoltalmaznám önt azon átoktól, melylyel a szerb nép önt és övéit sujtaná ezen végzetes percben, ha ellenkezőleg eljárna. Fogadja kellő időben adott tanácsomat és legyen meggyőződve őszinte barátságomról. József patriarcha.

26. Rajacsics József Jellacsics bánnak. Karlóca, 1848 szept. 14 (ó-naptár: szept 2).

Én éjjel-nappal kiváló érdeklődéssel kisérem lépteit, melyeket magas kéziratai szerint, már Magyarországban tesz. Könnyen elgondolhatja nagyméltóságú bán ur, mennyivel világosabbak volnának az én személyes intézkedéseim, ha napról-napra tüzetesen értesülnék arról, mi történik önnél, és ha küldönceink által mi magunk, noha külön vagyunk egymástól, mégis ugy éreznök magunkat, mintha egy helyen volnánk. Ez az oka, hogy jónak találom kérni Nagyméltóságodat, ha egy megbizható emberét, kinek egyéni fontosságában és hűségében nem kételkedik, szives volna hozzám elküldeni, ki Önnek mindent megirna, a mi nálunk történik, kivel én szándékaimat közölhetném, a ki mint horvát hazafi viszont engem legpontosabban értesithetne a horvát dolgokról. Azon reményben, hogy nagyméltóságod ezen kérelmemet helyeselni fogja, én a kölcsönös kötelességet e tekintetben már teljesitem is, elküldvén részemről a mi hires irónkat, Szubbotics János doktort, és kérem nagyméltóságodat, hogy őt bizalmával megajándékozni kegyeskedjék és olyan helyzetbe tegye, hogy ő engem napról-napra értesithessen mindarról, a mi közös működésünkre és közös érdekeinkre vonatkozik. Azon esetre, ha a körülmények nem engednék meg, hogy dr. Szubbotics huzamosabb időt tölthessen Nagyméltóságodnál, akkor én most ezt a megbizatást Kusevics Szvetozárra bizom, azon reményben, hogy akkor, ha ezen eset beáll, nagyméltóságod őt ugyanolyan kegyességgel fogja fogadni, a melyre magát dr. Szubbotics most méltónak fogja mutatni.

A harcmezőn időközben semmi nagyobb dolgot nem végeztünk, — kisebb ütközetek ismételve voltak Perlasznál, hol a mieink visszavonultak, és Elemérnél, hol győztek és elfoglalták Elemért, Kiss czredes birtokát, de ezt a helyet utóbb önként elhagytuk, mert másik szárnyunk-

nak Aradac felé kellett visszavonulnia. Most a mi hadseregünk a Bánátban védekező állapotban van; katonaságunk több van mint előbb volt, de ágyunk kevesebb. Bácskában szorongatott helyzetben vagyunk, mert nem veszem észre, hogy a horvát felkelés a bácskai ellenséges hadsereget fenyegetné, azért kérem Nagyméltóságodat, hogy kegyeskedjék valami diversiót a bácskai részek ellen csinálni, hogy az ellenséges hadsereg a Bácskában kissé megoszoljék és akkor azonnal minden oldalról támadólag fogunk fellépni.

Örvendek, hogy a szerb nép kezd visszatérni az ő előbbi bizalmához a horvát testvérek iránt s igy az én munkám is a köznéppel, mely ha egyszer megrendült, nehéz megnyugtatni és meggyőzni, könnyebb lett, és reménylem, hogy helyzetem még könnyebb lesz e tekintetben, nagyméltóságod ereményes hadi mozdulatai folytán. Fogadja szivbeli üdvözletemet és nagyrabecsülésem biztositását, melylyel vagyok szolgája és barátja: József patriarcha.

27. Knjicsánin István a szerb nemzet legfőbb bizottságának. A szenttamási táborban 1848 szept. 6-án (uj naptár szerint 18-án?).

Az egész hadsereg és az egész hadakozó szerb nép feletti főparancsnokság kérdését a főbizottság f. hó 3-án kelt 737 számu rendeletének szavai szerint most akarja teljesen rendezni és tisztázni, minthogy ez a nemzeti hadviselés már négy hónap óta tart, azért az én meggyőződésem szerint ezt a kérdést már régen, magának a hadviselésnek legelején kellett volna rendbehozni. Minthogy ez eddig nem történt meg és minthogy ezt most akarják megtenni, ugy én nem csak mint szerb, hanem mint a nép és a nép törekvéseinek buzgó hive, melyekről itt szó van, hanem ugy is mint e hadviselés egyik müködő parancsnoka, egész szivemből azt kivánom, hogy a mi egész hadseregünk legfőbb vezérének megválasztási ügye a legszerencsésebben megoldassék.

A mily mértékben ezt óhajtom, ugyanolyan mértékben óhajtok a magam részéről, amennyire tehetem, hozzájárulni ahhoz, hogy e kérdés szerencsésen rendeztessék. Ezennel, minthogy a főbizottság fent emlitett iratában felhiv arra, hogy szavazatomat adjam a fővezérre, vagyis egész nemzeti hadseregünk vezetőjére, egyikére társparancsnokaink közül, követve ezt a felhivást, amennyire ezeket eddig szerencsém van ismerni, követve lelkiismeretem tanácsát és népem szerencséjének óhajától vezéreltetve én szavazatomat Sztratimirovics György urra adom.

Noha ezen véleményem lelkiismeretes meggyőződésemen és a személyiségek és viszonyok ismeretén alapszik, mégis nem mellőzhetem azt, hogy itt ki ne fejtsem az én indokaimat, melyek engem ebben vezetnek.

Ha jól vagyok értesülve, Sztratimirovics ur egyike volt az elsőknek, a ki munkálkodni kezdett ezen nemzeti művön, melyért mi most harcolunk, és az ő közreműködése ebben akkor egy fő emberé volt. És mikor az első összeütközés volt az ellenséggel, ki Karlócát támadta meg, hogy ott összegyült és képviselt egész nemzetünket szétverje, ismét Sztratimirovics György volt az, ki akkor tényleges katonai vezére volt a mi seregünknek, a mely akkor mind ott volt és mint ilyen működött, hanem azzá őt akkor az ott összegyült és képviselt egész nemzet egyhangulag elismerte és választotta, a mely választást együttes esküvel is megerősitettek. Ezen időtől fogva Sztratimirovics, noha ezután több seregünk szerveztetett külön parancsnokok alatt, amennyire én tudom, nem mint egy ilyen seregnek parancsnoka csak azzal, hanem több ilyennel, többfelé és több sereggel operált, mindenütt bizonyitékát adva vitézségének és határozott lelkületének és a nép javáért való őszinte lelkesedésének, hanem az egész nép is nagy bizalmat tanusitott iránta.

Igy én lelkiismeretem szerint és népünk minden eddigi és mostani viszonyainak tekintetbevételével azt találom, hogy a főparancsnokság, illetőleg a fővezérség a mi népünk egész hadserege felett neki adassék, és ő mint ilyen működjék a kormányzó főbizottság hadi osztályainak ülésein hozott határozatok szerint, vagyis a hadi tanácséi szerint és egyetértésben az alája rendelt főparancsnokokkal, de egyébként teljesen függetlenül. A kölcsönös viszony a fővezér és az alája rendelt parancsnokok közt, a katonai törvény által van szabályozva; a viszony őszentsége a patriarcha, mint a nép feje minden tekintetben és az egész hadsereg fővezére, a fő nemzeti kormánytanács, ennek katonai szakosztálya, vagyis a hadi tanács között, amennyiben az egész hadsereg fővezérének hivatására és működésére vonatkozik, minthogy eddig még nincsen egészen világosan és kellően megállapitva, azért ez most egy általános határozattal szabályozandó és e tekintetben ezentul eszerint kelljen eljárni.

Előterjesztve a fentiekben tiszteletteljes véleményemet e fontos tárgyban, kérem, hogy a kormányzó főtanács ezt kegyesen fogadja és bocsásson meg nekem, ha az valamely tekintetben nem volna elfogadásra alkal-

mas. A szenttamási táborban, 1848 szept 6: Knjicsánin István.

28. Rajacsics szerb patriarcha, a nemzet ideiglenes kormányzója. Karlóca, 1848 szept. 9-én, 5 órakor reggel.

Minthogy a szerb hadsereg volt fővezére, Sztratimirovics György a kiadott rendelet ellenére ma éjjel fél két órakor hadsegédeivel Karlócáról megszökött és az a szándéka, hogy a szerb nemzet közt a viszálykodás magvát elhintse és igy az első és a legkönnyebb utat akarja megnyitni arra, hogy a magyarok vesztünket okozzák: azért megparancsolom minden hatóságnak, minden rendü és rangu egyénnek a Szerb Vojvodinában, hogy ezen iratunk előmutatása mellett a szerb hadseregnek fönt megnevezett fővezérének, Sztratimirovics Györgynek kiséretét tőle elválasztva, megkötözzék és kettőzött őrség alatt azonnal ide Karlócára kisérjék, magát Sztratimirovics Györgyöt is méltóságának figyelembevétele mellett erős őrség alatt Karlócára küldjék, ha azonban a legkisebb mértékben is ellenkeznék vagy menekülni akarna, akkor őt is kötözzék meg és mint a többieket, Karlócára a főkormánytanácshoz kisérjék.

Minden más egyén ellen, a ki nem tartozik Sztratimirovics kiséretéhez és a ki merészkednék melléje allni és igy a mi népünket veszélybe dönteni, köteles minden hatóság ugy eljárni, mint hazánk ellensége ellen és az illetőt azonnal börtönbe zárni és minderről ide jelentést küldeni. Nemkülönben maguk a hatóságok és tisztviselők, a kik merészelnék ezen szigoru rendeletünket könnyedén venni és Sztratimirovics Györgyöt vagy az ő kiséretét elmenekülni engedni, minden kegyelem nélkül a legszigorubban lesznek megbüntetve. Karlócán, 1848 szept. 9-én (25-én) 5 órakor reggel. József patriarcha.

29. Sztratimirovics György barátjának. Tomasevác, 1848 szept. 10 (22-én).

Amint ön előtt ismeretes, a főkormányzótanács egy része a patriarcha urral egyetértve elvette tőlem a szerb nép seregének főparancsnokságát és fővezérségét, ugy tudja azt is, hogy ezen ellenségeim ezt ellenem titkon kovácsolták, elhatározták és engem letettek, a nélkül, hogy a törvényes rend szerint engem a fő kormányzótanács teljes ülése elé idéztek, a vádat velem közölték és engem felelősségre vontak volna; nem csak ezt nem tették, hanem ellenségeim meg azt is akarták, hogy megfosszanak attól is, hogy elitélve és meg sem hallgatva válaszolhassak és kirendelték a tanuló ifjuságot mint őrséget, hogy

megakadályozzanak a Karlócáról való eltávozásban, és valóban ebben azt el is érték, hogy nem mehettem a gőzhajóra, melyet a partról eltoltak és az ifjak fegyveres gárdája elém lépett és közölték velem, hogy ez a patriarcha ur parancsa, hogy engem semmi módon ne engedjenek Karlócáról távozni. — azonban mindamellett ezen fegyveres gárda kijelentette, hogy nem csak nem fog utjába állni az én távozásomnak, hanem kész (és ez tanult ifjuság) értem életét is áldozni, mert ők jól látják, mily rút igazságtalanságot követtek el ellenem (és igy gondolkozik az egész karlócai tábor is) és ők el is bocsátottak és én tegnap hajnal előtt Karlócáról kocsin eltávoztam. No és most elmondom önnek, mit tettek az összeesküvők, mikor meghallották, hogy Karlócáról elmentem kocsin.

A midőn Szurdokba érkeztem, utolért az utánam küldött üldöző sereg, hogy engem Karlócára visszavigyen, a mint láthatja az ide mellékelt másolatból, melynek eredetije kezeim között van: de mi történt ezzel szemben? A granicsárok, kik az e célból kiküldött két biztossal jöttek, amint meghallották, hogy mért küldték őket (itt tudnia kell, hogy ezen granicsárokat azzal szedték rá, hogy a biztosok valami irást visznek) hangos szóval kezdtek kiáltozni, hogy ők nemcsak nem akarnak engem vizszahajtani és ellenem lenni, hanem fegyvereiket az ő idevezetőik ellen forditották és azokat megkötözték volna, ha ezt megengedtem volna, de én ezt nem engedtem meg, erre megfordultak és felhivták a népet, s az velök el is ment Karlócára, hogy megkérdezzék, ki az, a ki engem a fővezérségtől megfosztott, mikor engem a szerb nemzet fővezérének megválasztott és elismert és most is annak elismer. Amerre mentem, a nép mindenütt ragaszkodásáról biztositott. Tehát az ellenséges reakciónak, mely a legmagasabb fokra emelkedett, okvetlenül meg kell semmisülnie.

Gondolja meg most, kedves barátom, mi származhatik ebből és mily rossz következményei lehetnek azon néhány ember cselszövényének, kik ellenem támadtak, ha továbbra is engem üldözni meg nem szünnek? Én a magam részéről, Isten a tanúm, nem teszek semmi mást, mint hogy ide visszavonulok a szabadságba, hogy a nemzet előtt igazoljam magamat és minden uraságot üldözőimnek hagyok, csak ha a néptől elérhetik és én nekik be fogom bizonyitani, hogy semmit nem tettem a magam javáért, hanem mindent csak a nép javára és bol-

dogságára. Ezt önnel közölvén, reménylem, a miről meg is vagyok győződve, hogy ezentul is barátom fog maradni és kérem önt, hogy a maga részéről buzgólkodjék az ellenem elkövetett igazságtalanság elháritására és pedig oly mértékben, a milyenben minden isteni és emberi törvény mellettem van; kérem, működjék azon igazságtalanság ellen, mely engem ki sem hallgatva, a legsötétebben elitélt, ugy a mint azt kötelességévé teszi azon körülmény, hogy a fő kormánybizottság tagja, hogy hazafi, hogy erre lelkiismerete kötelezi mint becsületes és tisztességes férfiut.

E levél befejezésekor megtudtam, hogy mindenfelé kiadták a parancsot, hogy engem elfogjanak, én tudva azt, hogy ezt nem lehet keresztül vinni és óhajtva, hogy minden egyenetlenség és viszály elhárittassék, ezen parancs ellen semmit sem fogok tenni. Végre azt óhajtom, hogy ezt minden barátomnak és ön minden barátjának tudomására hozza és kérje meg őket nevemben, hogy kerülve minden viszályt és egyenetlenséget, az igazságos uton fogják pártját ügyemnek. Szivére kötve mostani helyzetemet, legőszintébb üdvözlettel maradok állandó barátja, Tomasevác, 1848 szept. 10-én (22-én) — [Ezen levél valószinüleg Szubbotics Jánoshoz volt intézve.]

30. Sztratimirovics György Rajacsics patriarchának. Tomasevác, 1848 szept. 10 (22-én).

Szentséged! Nagy szomoruság fogott el, midőn láttam, hogy Szentséged fegyveres erőt küldött utánam üldözésemre, hogy engem Karlócára visszavigyen, indokul felhozva a hirdetményben azt, mintha az én szándékom volna a viszály magvait elszórni a nemzetben és ezáltal a magyaroknak a legkönnyebb utat nyitni arra, hogy minket megbuktassanak. Talán nem követtek el ellenem elég igazságtalanságot azzal, hogy a kormányzó főbizottság Szentségeddel egyetértve elitélt engem a legtörvénytelenebb módon, t. i. anélkül, hogy bármely vádat közölt volna velem, anélkül, hogy nekem megengedték volna, hogy valami vád ellen védekezzem, anélkül, hogy bármely vétséget rámbizonyitottak volna, sőt mi több, arra törekedtek, hogy tőlem az igazolás eszközeit is elragadják.

Minden tervezésemben és működésemben egyes-egyedül a nép szerencséjének és haladásának elömozditása vezérelt és ha e tekintetben a kormányzóság és a kormányzó főbizottság mai politikájával valami ellentéteset tehettem is, ez az én ténykedésem semmiképen sem tekinthető olyannak, a mely az egész nemzet törekvési-

nek céljával ellenkezik, és e tekintetben senki ilyennek el nem ítélhet; egyébiránt a nép és a hadsereg ragaszkodása és szeretete eléggé bizonyitják, hogy az én terveim egyesegyedül az összes nemzet szerencséjének előmozditásán alapultak. Továbbá helytelen és igazságtalan Szentségednek azon kifejezése, a hol azt mondja, hogy én Karlócáról megszöktem, minthogy sem birói itélettel nem lettem kényszeritve arra, hogy Karlócán kell maradnom, sem semmiféle ok nem volt arra, a mely miatt azt lehetett volna mondani, hogy Karlócáról megszöktem: mert én egyesegyedül az engem fenyegető és várható fegyveres bántalmazás elől veszélytől mentes helyre vonultam és ezt semmiképen nem lehet szökésnek minősiteni. Hogy pedig mindazt elkerüljem, a mi annak legkisebb látszatával is birna, mintha én valami olyast akarnék kezdeni, a mi viszályra és egyenetlenségre vezetne, mint szabad ember és minden kényszerüség nélkül elbocsátottam mindazon embereket, kik eddig körülöttem voltak, elengedtem őket mind, hogy Karlócára menjenek, ha valamit tettek volna, a mi az össznemzet (nem egyes urak) céljaival ellenkezik, hogy ott magukat a rendes biróság elé állitsák és igy magam maradtam itt, hol sem nem kezdettem, sem kezdeni nem fogok semmi olyast, a mi valaki ellen irányulna, mert nekem most is, valamint eddig is, csak a nemzet és a haza java, szerencséje és haszna fekszik szivemen: soha alapvető munkámat, mely egyesegyedül a nemzetgyülés május 1. és 3-iki határozatainak helyes magyarázatán alapszik, nem fogom elhagyni, hanem mindig csak arra fogok törekedni, hogy a nemzetnek emlitett határozatai pontosan és hiven végrehajtassanak, a mint ezt eddig is tettem; azért kérem, hogy embereimen, a kik engem eddig ezen törekvéseimben segitettek, valamint mindazokon, kik körülöttem voltak és kiket én mint szabad ember szolgálatomból ideiglenesen szabadon elbocsátottam, semmi sérelem ne ejtessék.

Szentséged meggyőződött arról, hogy mindazon eszközök, melyeket ellenem igénybe vettek, hiábavalók voltak, mert nincs egyetlenegy helyesen gondolkozó szerb, ki kezét rám emelné egy diplomatikai cselszövény vagy valakinek személyes érdeke miatt, azért óhajtanám, hogy szentséged is szünjön meg engem üldözni, biztositva szentségedet, a mire nekem a mindent látó Isten is a tanum, hogy én soha sem terjesztettem, sem soha terjeszteni nem fogom a nemzet között a viszály magvát, amiről ugy szentséged mint az egész szerb nép igen rövid idő

alatt meg fog győződni. A mi az én helyzetemet illeti, engem a kormányzó főbizottság fővezérnek megválasztott és a nép egyhangulag ilyennek elfogadott és elismert, azért mint ilyent csak a kormányzó főbizottság határozata a néppel való egyetértés utján foszthat meg és menthet fel e tisztségtől, és minden egyéb, a mit ellenem elkövettek és terveztek, azt mind erőszakoskodásnak kell tekintenem.

Egyébiránt biztositva Szentségedet, hogy kész vagyok mindent elkövetni, a mi a nemzet megnyugtatására fog szolgálni, maradok Szentségednek szolgálatára kész: Sztratimirovics György, bizottsági elnök.

31. Knjityanin ezredes Rajacsics patriarchának. Tomásevác, 1848 szept. 10-én (22-én).

Sztratimirovics ur ide érkezett. Ő nem akar semmit Szentséged és a kormányzó főtanács ellen tenni, továbbá azt mondja, hogy ő Karlócáról elmenvén irt Szentségednek s azt teszi most is. Ő itt marad és én kezeskedem róla, hogy itt semmi rendzavarást nem fog tenni. Kiséretét, midőn hallotta, hogy azt ott keresik, elbocsátja és az oda fog jönni Sztamatovics urhoz. Most kisérete semmi jelt nem ad arra nézve, hogy vissza menjen. Knjityanin.

32. Rajacsics szerb patriarcha, a szerb nép ideiglenes kormányzója a szerb fejedelemség kormánytanácsának. Karlóca, 1848 szept. 10 (22-én).

Kapcsolatban az én tegnapi levelemmel, melyet a nagytekintetü kormánytanácsnak küldtem az elszökött Sztratimirovics ügyében, szükségesnek érzem, hogy önöknek uraim, őszintén előterjesszem azon hireket, a melyeket arról kaptam: kinek segélyével ment át Sztratimirovics a Dunán? Minő szándékkal és hová? Engem erre az késztet, hogy kénytelen vagyok önöknek panaszkodni az önök embereire és hatóságaira és panaszkodnom kell a nép nevében, melynek szerencséje és fenmaradása hasonló eljárások által kockára tétetik.

Ha igaz, uraim és testvéreim! hogy önök tiszta lelkesedéssel felkarolják a mi ügyünket, ugy mintha az a tulajdon maguké volna, a mit hinni szeretek, akkor természetes, hogy a szerb testvérek minden eljárása kell hogy arra legyen irányozva, hogy a mi erőnk itt megacélosodjék és megerösödjék és nem arra, hogy közöttünk személyes tekintetekből viszály támasztassék, és igy a magyarságnak kapu nyittassék arra, hogy kevés fáradsággal közéjünk törjön és minket összemorzsoljon. Ez az utóbbi megtörtént és fájdalom, ki kell mondanom — az

önök részéről: mert Sztratimirovicsot Karlócán a szerviánusok ragadták ki a mi őrségünk kezéből; Sztratimirovics mellé állt harminc Szlankamenban összegyült szerviánus nem más tisztességes szerb vezérlete alatt, hanem az ő testvérének, Sztratimirovics Tamásnak vezérlete alatt. A mondott Sztratimirovics Györgyöt még más harminc szerviánus kisérte, — a tulsó parton megint más szerviánusok vártak rá, mások, a kik kisebb csapatokban Karlócától Szurdukig zavarogtak és megfenyegették a mi kiküldötteinket és ezek ismét — szerviánusok voltak. És maga Sztratimirovics György, kinek annyi hitele nincs, hogy bármely táborunkba mert volna elmenni, mert ilyen egy sincs, mely befogadta volna, hát ő megint kihez ment, mint Knjityaninhoz.

Ha a dolog az önök emberei részéről tiszta volna, akkor bátor volnék egy kérdést előterjeszteni: Hát ennyi szerviánus mehetett szanaszét tegnap éjjel?! Vajjon jelentette-e ezt nekem az ő parancsnokuk? Nem jelentette. És mért nem jelentette? Mert itt áll, hogy a nemzet és a kormányzótanács ellen működjék — — — és kiért? Egy elbizakodott fiatal emberért, kiért most már magamnak is szégyenkeznem kell, hogy a hazug cselszövényeket az ő hadakozásairól képes voltam igazaknak tartani és mindenkinek még inkább kell majd szégyenkeznie, ha később a hadtestek tisztelt parancsnokaitól meg fogja tudni, hol mi történt és akinek hősködése végül azzal végződött, hogy összes parancsnokaink ellene felléptek.

Én önöket uraim utoljára barátilag kérem, hogy ezt az én javaslatomat elfogadják: önök ha szeretnek minket szerbeket és szeretik a mi ügyünket, akkor önök nem türhetik el azt, hogy az önök emberei aláássák a fennálló hatóságot; önök nem támogathatnak egyes embereket a hatóság ellenére: hanem az önök testvéri kötelessége, hogy a fenálló hatósággal egyetértve a pártoskodást elnyomják.

En tehát azt kivánom az önök részéről, hogy önök meghallgatva az én követeimnek, Jovánovics Koszta és Kresztics uraknak szóbeli előadását, — más parancsnokot küldjenek ide embereiknek, a ki nem fog tudni a személyes pártoskodásról, hanem csak a nemzeti ügygyel fog törődni, továbbá hogy megbüntessék azon embereiket, a kik a szemtelen szárnysegédekkel tartottak, hogy szembeszálljanak a kormányzó főtanács határozatával, a mi annál szomorubb, mert a kormányzó főtanács egyhangulag és pedig kétszer Sztratimirovics ellen határozott és talán az

egész kormányzó főtanács képvisel egy becsületes lelket, mely a többiért kezeskedik, — végre hogy Sztratimirovicsot vagy ide nekünk kiadják, vagy maguknál tartván, ártalmatlanná tegyék.

A károlyvárosi püspök urnak is van megbizatása ezen szomoru ügyben. Ő értesiteni fogja önöket Sztratimirovics további eljárásáról. Reménylem, hogy önök uraim teljes mértékben méltányolni fogják ezen szózatot, melyet bátran a nép szózatának jelenthetek ki. A kötelesség és az őszinte szeretet önök iránt szorosan követeli tőlem, hogy önöknek testvérileg előre kijelentsem, hogy azon esetben, ha az én előterjesztésem önöknél szives meghallgatásra nem talál, akkor kénytelen leszek más uton orvoslást keresni a nép panaszai számára. Fogadják nagyrabecsülésem kijelentését: Karlóca, 1848 szept. 10 (22-én). József patriarcha.

33. Knjicsanin Rajacsics patriarchának. Tomásevác, 1848 szept. 16 (28-án).

Mikor Sztratimirovics György ur azután, a mi vele Karlócán történt, ide hozzám az én táboromba jött, ő nekem azt mondta, panaszkodván azon üldözés miatt, melyet a kormányzó főbizottság némely tagjai részéről, ellenségeitől, szenvedett, hogy csak azért jött hozzám, hogy itt az ő személyére nézve veszélyen kivül legyen és innét megfelelhessen mindarra, a mit tőle kivánni fognak és emellett főképen szentségednek hozzám érkezett magas rendelete folytán leghatározottabban biztositott arról, becsületszávát adta és esküvel megerősitette, hogy semmit sem fog tenni, a mi a nép felizgatására és viszálykodására szolgálhatna, hogy innét sehová nem fog mozdulni és semmit sem fog tenni az én tudtom és helyeslésem nélkül és mindenben ugy fog viselkedni, ahogy én azt neki mondani fogom.

És én kikerülni óhajtván minden nagyobb és felesleges feltünést a nemzetben, elhatároztam, hogy ezt a Sztratimirovics urat magamnál tartom a fentemlitett módon és a magam kezességére szentségeddel szemben és ezen értelemben irtam is szentségednek és szentséged ezt az én eljárásomat helyeselni méltóztatott; minthogy utóbb szentséged nem parancsolta meg nekem, hogy másképen mint a mondott módon eljárjak Sztratimirovics urral szemben, azt kellett hinnem, hogy szentséged is azon véleményben van, hogy igy lesz a legjobb.

Azonban ez a Sztratimirovics ur egy oly lépést tett, melylyel legvilágosabban bebizonyitotta, mennyire mél-

tatlan volt arra, hogy én magamat érte kitegyem és hogy vele szemben ugy eljárjunk, mint ahogy eljártunk és hogy csakugyan szükséges volt vele ugy elbánni, mint ahogy azt szentséged köriratában meghagyta és sehogyan másképen, sem enyhébben.

Ő nálam tegnap este 10 óráig sátoromban volt és azután mint rendesen, elment az ő szállására a faluba és éjfél után felkerekedett és elment innét, mint mondják, Titelbe, magával vivén a szerémi granicsárokat is, kik itt voltak, ugy valami huszat. Én támaszkodtam az ő adott szavára és esküjére, mert jellemes embernek tartottam; és most látván, mily könnyedén szegte meg adott szavát és nemcsak önmagát, hanem engem is szégyenbe hozott, nem adnék az ő becsületéért egy lyukas garast sem.

Szentségedet pedig nagyon kérem, hogy kegyesen mentsen ki és bocsásson meg, hogy becsületes gondolkodási módom folytán ettől az embertől magamat elkábitani és megcsalni engedtem, kinek eljárását kötelességemnek tartom Szentségednek bejelenteni, hogy a megfelelő intézkedéseket megtenni kegyeskedjék, hogy őt szigoru őrség alatt Karlócára vigyék, és ha ide jönne, én valóban igy fogok vele szemben eljárni. Tomásevác, 1848 szept. 16 (28-án). Knjicsánin.

34. Rajacsics patriarcha Karagyorgyevics Sándor szerb fejedelemhez. Szlankamen, a Duna mellett, 1848 szept. 16-án (28-án) 11 órakor éjjel.

Ebben a mi mozgalmunkban legszomorubb nekem a mai nap. Hogy az ellenséget a Bácskából kiüzzem, megparancsoltam Sztefánovics őrnagynak, hogy hadosztályával Titelnél lépje át a Dunát és a bácskai sereghez csatlakozzék, a mit ő tegnap meg is tett. Reggel akarván Titelből tovább indulni, egyszerre jött Sztratimirovics az ön néhány szerbjével és nehány megvesztegetett szerémivel és feliázitotta az ezredet, hogy ne induljanak tovább és hogy visszavonuljanak. E szomorú hirre Titelbe siettem, hol a hadseregnek háromnegyed óráig hiába beszéltem és rábeszéltem, de mind hiába. Én minden eredmény nélkül este kénytelen voltam ide visszatérni. Fenséged! Knjicsanin ezredes nekem szavát adta, hogy ő Sztratimirovicsot magától sehova sem fogja engedni elmenni, sem nem fogja megengedni, hogy ő a jelenlegi kormány ellen bármit is tegyen. Most ügyünk rosszabb helyzetben van, mint bármikor volt. Ez a zavaros állapot nem lehet ismeretlen az ellenség előtt; most ő van a nyeregben, mert köztünk viszálykodás van. Én kénytelen vagyok holnap

lemondásomat beadni, mert igy a nép élén nem maradhatok. Sztratimirovics a népet a császár ellen felázitotta és ez a dolgok mai állapotában kézzelfogható bukás; a bán most el fogja venni Szerémet és a magyarok a Bácskát és Bánátot. Az innenső részen lakó szerbek megbuktak, vége Vojvodinának. Én orvosszert nem tudok. Egyedüli orvosszer volna, ha Knjityánin ezredes ur Sztratimirovicsot Szerbiába küldené és őt Fenséged addig ott tartaná, mig az ellenséget a Bácskából és a Bánátból ki nem üzzük.

Ezt fenségednek könnyes szemmel irom, mert a szivem meghasad, látva a népnek biztos bukását és a szerencsétlen Sztratimirovics árulását. Fogadja kegyelmesen hódoló tiszteletemet, melylyel halálig vagyok legkisebb szolgája: Rajacsics.

35. Petronievics Ávram és Stefánovics István a fejedelem nevében válaszolnak Rajacsicsnak. Belgrád, 1848 szept. 17-én (29-én).

Ő fenségének, kegyelmes urunknak és knezünknek távollétében mi alulirottak megkapván Szentségednek Szlankamenről tegnap hozzám intézett levelét, nem mulasztottuk el azonnal a szükséges figyelmeztetést kiadni Knjityánin urnak Szentséged óhajának és kivánságának értelmében és meg vagyunk győződve, hogy ő fensége is ezen rendeletünket helyben fogja hagyni. Hogy mit irtunk Knjityanin urnak, ezt méltóztatik Szentségednek látni a mellékelt másolatból. A mi nagyrabecsült levele tartalmának második részét illeti, csak azt vagyunk bátrak a legnagyobb alázattal Szentségednek megjegyezni, hogy ezen kritikus körülmények között ne hagyja el a nemzet szent ügyét, mely a legnagyobb veszélyben forog.

Magunkat Szentséged jámbor imáiba ajánlva, igaz nagyrabecsüléssel van szerencsénk maradni Szentségednek legalázatosabb szolgái: Belgrád stb.

36. A szerbiai kormánytanács irata Knjityáninhoz. Belgrád, 1848 szept. 17-én (29-én).

A mellékletből láthatja, milyen levelet irt ő fenségének József patriarcha ur. Ő fenségének távollétében mi alulirottak látván a patriarcha ur leveléből, mily veszélyben forog a tulsó félen lakó szerb nemzetnek egész ügye, Sztratimirovics meggondolatlan eljárása folytán, kényszerülve látjuk magunkat önnek azt ajánlani, hogy a szükséges rendelkezéseket megtenni el ne mulassza, hogy lehetne vele minél hamarabb megtenni azt, a mit ő szentsége ő fenségétől kiván, t. i. azt, hogy ide küldessék.

Nem bocsátkozva annak kutatásába, hogyan vonhatta ki ő magát önnek felügyelete alul és hogyan idézhetett ő fel ily nagy szerencsétlenséget, mikor ön magára vállalta azt a gondoskodást, hogy magánál tartja és őt ártalmatlanná teszi, mi önnek ismételten csak azt ajáljuk, hogy szorgosan iparkodjék végrehajtani a fent említett rendeletet, remélvén, hogy ön mindarra nézve, a mi megtörtént, a kellő felvilágositást nekünk meg fogja adni.

Szerbia megmutatta és bebizonyitotta az ő rokonérzését a nemzeti ügy iránt és ezt soha sem akarja feláldozni bármily személyek miatt. Az ellentállás a császársággal szemben, mely szembetünőleg oltalmába veszi és segiti a nemzeti ügyet, az ezt elnyomó és üldöző magyarokkal szemben, nagyon érthetetlen és a nemzeti ügyre nézve végzetes. Ön tudja, hogy ő fenségének, a mi urunknak kormányzó tanácsa csak akkor engedte meg, hogy ön oda menjen testvéreink segitségére, midőn a kormányzó tanács kijelentette, hogy ezen vállalkozás nem irányul a császárság ellen, azért ő fensége az ő kormányzó tanácsával soha sem fogja támogatni és segiteni azokat, a kik a császárság ellen vannak és azzal szembeszállanak.

Mindenről, a mit e tekintetben tenni fog, ajáljuk önnek, hogy azonnal ő szentségét a patriarchát értesitse. Belgrád, 1848 szept. 17-én (29 én). Petronievics Avram, Sztefánovics Sztefán.

37. Sztratimirovics György Koszticsnak. Titel, 1848 szept. 17-én (29-én.)

Tisztelt Kosztics ur! A tegnap történt események ön előtt ismeretesek, a nemzet bizalma irántam a legfényesebben bebizonyult. Azon helyre, a melyről egy politikai cselszövény engem lelökni akart, tényleg a nép akaratával visszahelyezkedtem. A mi forradalmunk uj korszakba lépett, szükséges a megfelelő eszközöket felhasználni és a legjobb rendelkezéseket megtenni. Az én véleményem szerint a mi politikánknak programja és az események vég oka igy értelmezendő, mint a hogy a következők ezt be fogják bizonyitani: most érkezett ide egy osztrák tiszt, mint Jovánovics Mihály főparancsnok küldöttje ezen üzenettel: minthogy a legutóbb történtek következtében én abba a helyzetbe jutottam, hogy e nép főigazgatását elfoglaljam, azért kell hogy én politikai alapvéleményemet vele közöljem, hogy lássa, hogy ő és sok más tiszt ahhoz hozzácsatlakozzanak és magukat az én parancsnokságom alá helyezzék, vagy le kell-e mondaniok, mert ellentétek-

röl most szó sem lehet. Erre én igy nyilatkoztam: minthogy Ausztria csak mint szláv állam állhat fenn, azért kell, hogy minden hatóságok, bárhol legyenek, a germán elemtöl megtisztittassanak és tiszta szláv jelleget az alkotmányos szabadság alapján kapjanak, ez nálunk nincs igy, azért erre törekszem; agitációm első fegyvere azon különbség miatt van, mely a császári-királyi és a nemzeti officirok között van, azért kijelentem, hogy én ebben nem vagyok ellene a szlávul kormányzó ausztriai-lotharingi háznak, hanem csak a mi népünkre veszedelmes germán elem ellen vagyok, a mely ma valóban bürokratikus alakú, de a németek hajlamai miatt a köztársasági formához, a lotharingi házra nézve, ha németül kormányoz, könnyen veszélyessé lehet. A szövetség, mely Szerbiával fenáll, ugyebár nem célozza azt, hogy a Vojvodina elszakittassék, hanem arra törekszik, hogy Szerbiát a Törökországtól elszakitva a szláv lotharingiai birodalomhoz kapcsolja? Az osztrák kormányzás, ha együttes a nemzeti bizottságokkal, csak zürzavar és az anarchia veszedelme. Továbbá rámutattam a kormányzótanács és a kormányzó gyengeségére (kiméive a patriarchát) és itt feltártam az Obrenovics-féle orosz cselszövényt Ausztria ellen. Bebizonyitottam azt is, hogy az elkeseredés szelleme ugy a népben mint bennem nem irányul a lotharingiai ház ellen, hanem a sváb bürokrácia ellen — és ezzel befejeztem az én politikai hitvallásomat. Ez az eszes tiszt teljesen megtért és azt hiszi, hogy a többi császári-királyi tisztek is igy fognak tenni. Nem bizik Mayerhofferben, kiről bebizonyitottam neki, hogy jezsuita módon az oroszok javára dolgozik és azt mondta, hogy ő még a bán ellen is lesz, ha sváb és reakcionárius. Igy állanak a dolgok, nézze, hogy mielőbb hozzám siessen. Őszinte tisztelője Titel, 1848 szept. 17-én (29-én): Sztratimirovics György.

38. Sztratimirovics Sztankovicsnak. Titel, 1848 szept. 16-án (28-án) éjjel 10 órakor.

Veni! vidi! vici! Egy nagyon veszélyes és döntő fontosságu nap után az én elvem győzött. Tényleg tiltakoztam a fővezérségtől való erőszakos megfosztatás ellen és elfoglaltam az én hü népem felett való vezérséget. A parancsnokok meghátráltak és az ugynevezett osztrák tisztek lemondottak. A patriarcha két órán át a népet ellenem ingerelte, engem Brankovics Vuknak és gazembernek nevezett, a nép pedig, a melynek sorai közt sem én, sem egyetlenegy ügynököm nem volt, egyhangulag azt kiáltotta: éljen a mi vojvodánk, Sztratimirovics és a főpásztor anatemájára nevetett.

Ezután nincs más hátra (a mi nem is kellemetlen), a patriarchának le kell mondania és a kormányzó főtanácsnak fel kell oszolnia. A mi forradalmunk uj korszaka kezdődik, ennek szüksége van megfelelő kormányzásra. Siessen ide, hogy tanácskozzunk és hogy alkalmas és méltó személyeket találjunk a politikai igazgatásra, vagy vojvodát válaszszunk, például Szerbia knézét vagy ... (engem). Az én kedves barátomnak, Vasziljevicsnak fiát, Zsivkót, küldje hozzám, ő lesz az én szárnysegédem, szükségem van bátor emberekre. Közölje ezt minden hozzám ragaszkodó barátommal. Őszinte barátja: Sztratimirovics György.

39. Sztankovics János Sztratimirovics Györgynek. Titel, 1848 szept. 17-én (29-én).

Ezen pillanatban kaptam szept. 16-án kelt levelét, melyben engem magához Titelbe meghiv.

Én kötelességszerüen a zimonyi bizottság kivánságára ennek az ön levelét felolvastam, és ezen feleletet, melyet gyorsfutár által küldök ő szentségének a patriarchának és a szerb nemzet kormányzó főtanácsának, a kik előtt esküt tettem, hogy az ez évi május 1—3-iki (13. és 15-iki) májusi határozatokat szentként fogom tisztelni és megtartani, a kormányzó főtanács iránt alázatos és engedelmes fogok lenni és ennek határozatai előtt meghajlok és azokat végrehajtom.

Nagyon szomoru vagyok és sirnom kell, ha meggondolom, hogy minket az ellenség le fog győzni, nem azért, mert erősebb nálunknál, hanem azért, mert erre most a belső egyenetlenséggel alkalmat fog neki adni. Uram! ön, a ki a nemzeti mozgalom első kezdetekor hazafiasan működött, vajjon most oka akar-e lenni a nemzet bukásának? — Forduljon vissza, ne menjen a bukásnak, a hova a mi nemzetünk is fog esni. Erre én önt uram az Istenre kérem. Ne folytassunk személyes boszuállást, ne keressünk személyes hasznot, mert ez a nemzet vesztére vezet. Én önt ismételve és ismételve kérem, ne tegyen igy, mert a bán békét fog kötni az ellenséggel és kénytelen lesz vele és azután ellenünk fordul egész erejével. Ne ássa sirját az egész szerbségnek és ne lökjön minket a feneketlen örvénybe, erre esedezve kérem! jöjjön ide és innét Karlócára megyünk, én kérni fogom a kormányzó főbizottságot és ő szentségét, hogy béküljenek ki! — de igy a hogy szerencsétlenül kezdte ezerszeresen rosszkor, rosszul fogunk járni. Európa minket a császár és a császárság árulóinak fog kikiáltani

és a császár és az egész császárság ellenünk lesz és senki sem fog nekünk segíteni, most a magyarok ellen kiáltoznak, hogy a császártól el akarnak szakadni és akkor ellenünk fogják ezt mondani.

Fogadja el ezen őszinte tanácsomat, legyen eszén, ne buktassa meg a szerbséget és fogadja nagyrabecsülését annak, a ki mindig önnek jóbarátja és szolgája volt. Zimony, 1848 szept. 17-én (29-én) délután 6 órakor: Sztankovics János.

40. Sztankovics János nemzeti titkár a patriarchának és a kormányzó főtanácsnak. Zimony, 1848 szept. 17-én (29-én) délután 6 órakor.

E percben kaptam kézhez Gyukics Antal sajkás katona kezéből Sztratimirovics Györgynek ide eredetiben mellékelt levelét, melyből leirhatlan szomorusággal látom, hogy a mi belső személyes egyenetlenségeink fogják fejünket venni, nem pedig az ellenség.

Én tagja vagyok a kormányzó főbizottságnak és mint ilyen esküt tettem, hogy az ez évi május 1—3-iki határozatok alapján a szerb néphez és ennek felséges császárához és királyához hű leszek és hogy a nagytekintetü kormányzó főtanácsnak, mint a szerb nép előljárójának engedelmeskedni fogok és előtte meghódolok és az ő parancsait szentnek fogom tartani és azokat végrehajtani. Én tehát tagja vagyok a kormányzó főbizottságnak, a nemzet igazgatóságának és ezekhez mint testülethez tartozom, addig mig az ő bizalmát birom. Én egyidejüleg nemzeti titkár is vagyok és mint ilyen, tagja vagyok a törvényhozói testületnek, a mely a nemzet képviselete és igy semmiképen nem vagyok alárendelve ezen testület egy tagjának, még akkor sem, ha ezen tag bármely bizottság élén állana is. Én, mint a sziszek-petrinyai kerület képviselője irtam alá a máj. 1—3-iki nemzeti jegyzőkönyvet, tehát elismertem a mi vojvoda urunk megválasztását nagyméltóságú Suplikác István személyében, mig a nemzet, és nem ennek egyes tagjai, törvényesen összehivott és az egész nemzetet képviselő gyülésen ezt a választást meg nem semmisiti, senkihez a világon nem csatlakozhatom törvénytelen választás alapján. Én Ausztria alattvalója vagyok, és óhajtom a mi vojvodinánkat Ausztriában látni, melyet a mi császárunk és a császárság törvényhozó hatóságai helybenhagytak, tehát nem adhatom ma sem, sem haló poromban sem szavazatomat, annál kevésbbé tettek vagy szóval nem támogathatom azt, hogy a török császár alattvalója, Szerbia knéze, legyen a mi

vojvodánk. Én irtam a f. é. julius 6-iki katonai törvényt és annak 1307 pontját, és ezt a törvényt a karlócai piacon nyilvánosan magyaráztam, tehát következésképen ezen törvény 16-ik pontját is, mely igy hangzik: „Mindenki, a ki a szerb népben és az ő tagjai közt viszályt és egyenetlenséget támaszt, az halállal büntettetik, ha végzetes következményeket idéz fel a szerb népben vagy annak valamely vidékén, különben pedig szigoru és hosszu ideig tartó börtönnel bünhődik.“ Engem ide küldtek, hogy mint a bizottság tagja itt lakjam, és itt maradok és fogok maradni addig, mig engem a kormányzó főbizottság és szentséged innét vagy vissza nem hiv Karlócára, vagy nekem más valami munkakört ki nem jelel, szóval mig szentséged nekem mást nem parancsol.

Ez az én feleletem, melyet küldök Sztratimirovics urnak és szivesen teszek áldozatot is, csakhogy megtarthassam az én szent eskümet, melyet soha sem szegtem meg hosszu szolgálati időm alatt. Felszentelt jobbját csókolva, kiváló és mély tisztelettel vagyok szentségednek és a kormányzó főtanácsnak legalázatosabb szolgája. Zimony, 1848 szept. 17-én (29-én) 6 órakor délután. Sztankovics János, nemzeti titkár.

41. József patriarcha az orosz főkonzulnak Szerbiában, Belgrádban. Karlóca, 1848 szept. 17-én (29-én).

Minthogy hálával tartozom Nagyságodnak, hogy közbenjárni és kieszközölni szives volt a szerb fejedelemségi kormánynál 1000 puskát az innenső félen lakó szerb nemzet számára és ezért kifejezve hálás köszönetemet, ismét azon kényszerhelyzetben vagyok, hogy ismét alkalmatlankodjam Nagyságodnak, mert erre kényszeritenek a nép szorult helyzete és szükségletei.

A mi bajaink nagyra nőttek a mi volt ideiglenes hadvezerünknek, Sztratimirovics Györgynek rosszlelkü eljárása által. A nemzet igazgatójává történt ideiglenes megválasztatásom óta minden igyekezetemet arra fordítottam, hogy rendet és engedelmességet teremtsek az igazgatás minden ágaiban és noha az isteni gondviselés e nehéz munkában megáldotta fáradozásaimat, a szerencsétlenség nem akart kisebb dolgot mint azt, hogy Sztratimirovics engedetlennek mutatkozzék a hadsereg és az egész nemzeti vállalkozás nagy kárára. Ezen körülmények között meghivtam őt én és a kormányzó főtanács az ülésre és meghagytuk neki, hogy maradjon itt mint a főbizottság tagja és terjessze elő az általa vezetett számadásokat. A helyett, hogy ezen parancsnak engedel-

meskedett volna, éjjel titokban elmenekült a Bánátba, Knjityánin István ur táborába, viszályt vetve a szerémségi falvakban, a melyet az én iparkodásom alig volt képes lecsendesiteni.

Midőn erről Knjityanin ur levelét f. hó 10-én megkaptam, melyet másolatban van szerencsém mellékelni, meg voltam nyugtatva Knjityánin ur igérete által, hogy őt veszélytelenné teszi. De mennyire hiábavaló volt az én megnyugvásom, kiderült mikor tegnap küldönc utján levelet kaptam Sztefánovics őrnagytól Titelből, a ki az én rendeletemre a Bánátból átment ezredével Titelbe, hogy a terv szerint megindítsa a hadi műveleteket a Bácskában, a melyből megtudtam, hogy Sztratimirovics maga mellé vevén Knityánin táborából nehány granicsárt és szerviánust, átment Sztefánovics ezredébe és mindenféle anarchisztikus és lázitó beszédekkel, igy hogy a nép nem köteles adót fizetni, hogy a népet én és a kormányzó főbizottság eladta az osztrák kormánynak Bécsben, hogy mi felujitani akarjuk a katonatiszti kormányzást és hasonlókat — és ezzel rábirta az ezredet, hogy felmondja saját parancsnokának az engedelmességet. Én személyesen elmentem a helyszinére, de semmit sem értem el; az ezred egészen demoralizált és átadta magát Sztratimirovicsnak. Ez a demoralizáció átterjedt más ezredekre is és az a veszély fenyeget, hogy még több elpártolás lesz és bekövetkezhetik az, hogy katonáink hazatérnek. És hogy Knjityánin e tárgyban minő levelet irt nekem, azt méltóztatik látni levelének ide becsatolt másolatából. Igazán csodálatos és érdekes az ő kijelentése és ha ehhez még hozzáadjuk Sztratimirovics nyilvánosan tett kijelentését, hogy ő mindent a szerb fejedelemség kormányával egyetértésben cselekszik és hogy ez a kormány garantálja az általa kinevezett tiszteknek penzióját, — akkor a legkellemetlenebb gyanunak kell támadnia.

E nehéz helyzetben nem tudok mást tenni, hanem csak azt, hogy legalázatosabban kérjem Nagyságodat, hogy kegyeskedjék odahatni a fejedelemség kormányánál, hogy ő a kezeiben levő eszközökkel hivja Sztratimirovicsot Belgrádba és ott szigoruan őrizzék, hogy a mi helyzetünk megerősödjék és hogy megszabaduljunk annyi gyanutól és rossz véleménytől.

Bocsásson meg Nagyságod ezen bátorságomért, de erre kényszerit a szükség és a veszély főleg azért mert Sztratimirovics a népet felláziţja maga a mi urunk császárunk és az osztrák kormány ellen, — egyuttal fogadja

igaz nagyrabecsülésem és föltétlen odaadásom kijelentését, melylyel vagyok: József patriarcha.

42. Petrovics Dömötör alelnök Rajacsicsnak a zimonyi bizottság üléséből 1848 szept. 17 (29).

Minő levelet kapott ezen bizottság ma Sztratimirovics Györgytől, azt méltóztatik szentségednek látni az ide mellékelt eredeti iratából. A bizottság semmi lépést nem akar tenni az ő előterjesztése tárgyában, hanem elvárja Szentséged mielőbbi intézkedését. Petrovics Dömötör alelnök. Rajovics Cv. titkár.

43. Sztratimirovics György a kormányzó főbizottságnak. Tomasevác, szept. 14. 1848.

Követve mindazon férfiak sorsát kik népök javáért fáradoztak és magukat ezért feláldozták, eljutottam, ellenségeim vagy az ellenkező politikai törekvések által az én legjobb szándékaimért megrágalmazva és minden rendes birósági eljárás nélkül méltatlan módon állásomtól megfosztva, a rám nézve legrosszabb helyzetbe, a teljes tétlenség állapotába.

Nem akarom vizsgálat tárgyává tenni azt, hogy a karlócai főbizottságnak van-e joga ahhoz, hogy engem a főparancsnokságtól megfosszon, mert a nemzetgyülés által megválasztatván, felesküdtem a nemzetnek és a hadseregnek, — tehát én csak a nemzetgyülésnek vagyok felelős és csak ez büntethet meg engem vagy foszthat meg állásomtól. Félre minden vitatkozással, — de azt követelhetem mint mindenki más, hogy addig el ne ítéljenek, mig nem vagyok kihallgatva és még nem vagyok felelősségre vonva az ellenem emelt vádakra nézve. A mi a legkisebbtől az államban meg nem tagadható, a mi nemzetünk alkotmányos szabadságának gúnyára azt tőlem megtagadták és engem nem tudom milyen vagy kitől emelt vádakra egyszerüen és gaz módon megfosztottak állásomtól, mielőtt a főbizottság vagy a kormányzó méltóztatott volna engem megkérdezni: igy van-e ez vagy nincs?

Ha tekintbe vesszük, hogy ugyanezen főbizottság 14 nap előtt, mint a mellékelt másolatból látni tetszik, nekem a nemzet nevében nyilvános köszönetet mondott a hadsereg jó vezetéséért, — meggyőződve lévén arról, a mit Isten és a nemzet előtt bizonyithatok, hogy egyetlen egy lépést sem tettem a nemzet céljai ellen, hogy semmit sem tettem, a mi a legkisebb csorbát ejthetne a máj. 1 - 3-iki határozatokon, ugy tekintem magamat, mint egy politikai cselszövény áldozatát, a mely ellen ezennel

a nagytekintetü bizottság és ennek utján a nemzet előtt protestálok és kérem a nagytekintetü bizottságot, hogy szíveskedjék kieszközölni, hogy megfelelő, illetékes és törvényes bíróság előtt minden ellenem emelt panaszok és méltatlan cselszövények ellen megfelelhessek és igy a szerb népnek bebizonyitsam: ki a hü és ki a hütlen. Tomasevác, 1848 szept. 14. Sztratimirovics György, a kormányzó főbizottság elnöke.

44. Knjityánin Rajacsicshoz. A tomaseváci táborban, 1848 szept. 18-án (30-án).

Azon levél folytán, melyet tegnap este Petronievics és Sztefánovics uraktól Belgrádból kaptam, a melyben közlik velem szentségednek f. hó 16-án a fejedelem ő fenségéhez intézett levelét, én ma reggel hajnalban elküldöttem Petrovics Milivoj szárnysegédet 4 legénynyel és egy tőlem való levéllel Sztratimirovics urhoz, hogy ez velök együtt azonnal menjenek el Belgrádba, hogy ott vele megbeszéljenek mindent, mit kell most az ő tervei szerint tenni és hogy onnét küldjenek nekem is utasitást, miképen müködjem vele egyetértően. Ő erre, reménylem, el fog menni és ha ott van, akkor vele ugy lehet eljárni, mint a hogyan szentséged irta, mit én is magam részéről támogattam, hogy ugy tegyenek.

Ezt kijelentve és megszentelt jobbját csókolva vagyok szentségednek alázatos hive: Knjityánin.

45. Petronievics Avram és Sztefánovics István Rajacsicsnak. Belgrád, 1848 szept. 19 (okt. 1.).

Azonnal voltunk bátrak szentségednek jelenteni, milyen utasitást adtunk Knjityáninnak az ön értesitése és levele folytán, a melyben most innen távollevő fejedelmi urunk ő fenségének jelentette, mit müvelt Sztratimirovics Titelen. Az éjjel kaptunk Knjityánin urtól választ azon levelünkre. Ezen válasznak másolatát szintén van szerencsénk itt szentségednek mellékelni. Minthogy Sztratimirovics ur még nincs itt, mi reméljük, hogy azon mód, melyet Knjityánin ur használt, a kivánt eredménynyel fog járni és azért mindjárt elküldöttük egyik hivatalnokunkat Titelbe, hogy ő ugy Sztratimirovicsnak mint valamennyi önkéntesünknek is helytelenitésünket kifejezze az ő mostani eljárása miatt és hogy iparkodjék rábirni Sztratimirovicsot, hogy álljon el az ő megkezdett szerencsétlen szándékától. Kifejtve mindazok előtt, a kik vele vannak az ügyek mai állását és hogyan tekintjük mi innét mindezt. A Sztratimirovics urhoz intézett levelünk ide csatolt másolatából, melyet hozzá elvisz a mi fentemlitett hivatalno-

kunk, láthatja szentséged, minő szellemben fog ez a mi tisztviselőnk ott működni és az összes eltévelyedetteknek a dolgok állását megmagyarázni ugy a hogy vannak és a hogyan azokat ez az országos kormány tekinti.

Ezen kiküldöttünknek még az a szóbeli meghagyása van, hogy azon legyen, ha Sztratimirovics nem akarna arra hajlani, mit hozzám intézett levelünkben neki ajánlunk, hogy őt hacsak lehetséges, ide hozza. Ha ide jő, szentséged meg lehet győződve, hogy önre nézve innét nem lesz veszélyes.

Mi reméljük, hogy ez a lépésünk a mennyit-annyit hozzá fog járulni ahhoz, hogy a felizgatott kedélyek ott lecsendesüljenek és hogy az eltévelyedetteket a helyes útra fogja vezetni, a melytől szerencsétlenségre eltávolodtak. Ha ez eléretik, mi nagyon fogunk örülni, hogy azon helyzetben voltunk, hogy szentségednek segiteni voltunk képesek jó és közhasznu törekvéseiben a szerb nemzet megmentésére.

Bezárólag még azt kell szentségednek kijelentenünk, hogy Mayerhoffer ezredes ur, valamint előbb ide jött és közölte velünk egyebeken kivül azt is, hogy gróf Lambert tábornok olyan intézkedéseket tett, hogy az ott levő önkéntesekre egész erejével rátámadjon, hogy őket szétkergesse vagy leverje, mert rólunk azon nézetben vannak, hogy ezek az ottani szerbeket felizgatják, ugy hogy a békés elintézést nem lehet megvalósitani. Ha ez igy lesz, akkor kérjük szentségedet, hogy ne hagyja az innét oda ment embereket ilyen veszélynek kitéve, hanem hogy őket haza bocsássa, ha már nincs reájuk szüksége és többé nem veheti hasznukat, mert mindazoknak, a kik innét oda mentek, mint önkéntesek, csak az a feladata, hogy önnek parancsait végrehajtsák.

Egyébiránt biztositjuk önt, hogy készek vagyunk továbbra is, amennyiben nekünk lehetséges lesz, szentségedet segiteni fáradalmaiban, ezirányu munkásságában és ajánljuk magunkat szent imáiba és felszentelt jobbját csókolva biztositjuk mély tiszteletünkről és teljes odaadásunkról, vagyunk legalázatosabb szolgái: Petronievics Avram, Sztefánovics István.

46. Petronievics Avram Sztratimirovics Györgynek. Belgrád, 1848 szept. 19 (okt. 1).

Mig a bécsi osztrák császári kormány az egész birodalmat kormányozta és különösen mig az osztrák császári hatóságok, melyeket az a kormány nevezett ki, Szerbia felé eső határokon működtek, Szerbiának soha sem volt

oka panaszra a szomszédság tekintetében ezen régi és nagy birodalomra.

A tavaszi forradalommal, a melyben a magyarok maguknak a császártól kicsikarták az önálló magyar kormányt Magyarországra nézve, Szerbia egy egész országgal látta magát elválasztva Ausztriától és közvetlen szomszédságba jutott Magyarországgal, kiknek mihelyt önálló kormányhoz jutottak, első lépése az volt, hogy nemcsak a maguk szupremációját mondották ki a többi magyarországi nemzetiségek felett, tehát az ott levő szerbek felett is, hanem némely elavult és alaptalan igényeket is támasztottak az ottomán császárság szomszédos tartományaira is, névszerint a mi Szerbiánkra nézve is.

A magyaroknak ezen fenhéjázó törekvései szükségképen gondot okoztak Szerbiának az ő érdekei és jövője tekintetében.

Igaz, a magyaroknak nem volt könnyü ezen eszmétől a tettre átmenni, mert előbb szükséges volt azt az ő saját szupremációjukat megalapitani és megerősiteni és igy hazájuk más nemzetiségeinek kárára elhatalmasodni és csak azután tehették meg azon lépéseket, a melyeket terveztek ugy a magyarországi területek, mint Magyarország határterületei ellen. Azonban Szerbiának ezen tervezett veszély ellen is kellett védekeznie.

Szerencsére már az az igazságtalanság is, melyet a magyarok kezdtek elkövetni a nem magyar nemzetiségekkel, rájuk nézve a botlás nagy köve lett. A szerbek dicsekedhetnek azzal, hogy a szerb nép volt az első Magyarországban, a mely felkelt, hogy a magyarokkal szembeszálljon az ő szupremaciális törekvéseiket illetőleg, tehát azon szándékuk ellen is, hogy szabadságukat és nemzetiségüket megsértsék és ha valahogy lehetséges volna, azt tönkretegyék.

Az első jelentős lépés, melyet a tulsó félen lakó szerbek ezen ellentállás terén tettek, volt az az ő gyülésök, melyet május 1-én Karlócán tartottak. Itt a szerbek kijelentették, hogy ők az osztrák császárhoz tartoznak és sorompóba léptek ennek jogai mellett a monarchia integritását illetőleg, a miben a magyarok ellenséges törekvéseket és szándékokat láttak ugy az ő szabadságukra és nemzetiségökre nézve, mint az ő szeperatizmusukra, vagyis Ausztriától való elszakadásukra nézve, melylyel az ő érdekeik nem férnek össze; ugyanakkor elhatározták a szerbek, hogy követelni fogják, hogy a szerbek jogai, melyeket elődeik sok és nagy szolgálataikért az osztrák

császár iránt, több osztrák császártól kaptak és melyek már régen minden erőtől meg voltak fosztva, ismét nekik megadassanak és életbelépjenek.

Könnyű belátni és megérteni, hogy az ottani szerbek ezen nyilatkozata és határozata az említett gyülésen szükségképen érdeklődést keltett a szerb nemzet elméjében és szivében is, a mely ezen fejedelemségben lakik. Egyrészről ebben arra törekedtünk, hogy Szerbia ne távozzék el az osztrák monarchiától, a melylyel állami és közművelődési tekintetből közvetlen szomszédságban óhajt maradni, másrészről pedig az odavaló szerbek kezdették követelni és arra törekedni, hogy megnyirbált jogaik visszaadassanak, azon jogaik, melyeket nemcsak az ő elődeik, hanem az innenső részen lakó szerbek is maguknak szereztek és melyekkel ezek is egyenlő mértékben dicsekedhettek. Az itteni szerb nemzet elöljárói könnyen megérthették az egész Szerbiának érdekeit, gondolatait és érzelmeit, ezért ők nem is késtek az ott lakó szerbeknek kifejezni itteni testvéreik rokonérzését azzal, hogy azok nemcsak elvárhatják tőlük, hogy törekvéseiket a szerbség szerencse kivánatai kisérik, hanem az innenső részeken lakó szerb néptől a lehető segitségre is számithatnak.

Ha valaki tudja, ugy ön uram tudja legjobban, minő és mily nagy segitséget adott a mai napig Szerbia a túloldalon lakó szerbeknek ezen szent és igazságos küzdelmökben, melyet vivnak a szerb becsületért, szabadságért és nemzetiségért. Ha valaki, ugy ön tudja legjobban, hogy Szerbia a túloldalon lakó szerbeknek csak azért segitett ennyire, mert ők ezen harcba az osztrák császárért, az ő császárságának integritásáért és az ő megszolgált és természetes jogaikért, következésképen az ő becsületökért, szabadságukért és nemzetiségökért mentek bele, — mert ön többször ide átjött és erről világosan meggyőződhetett a mi elöljáróinknak erre vonatkozó szavaiból.

A túloldalon lakó szerbeknek szükségök volt, hogy legyenek saját hatóságaik, kik őket az ő harcaik idején a magyarokkal és magában a harcban illetékesen igazgassák. Ezek az ő főhatóságaik voltak ő szentsége a patriarcha, a kormányzó főtanács és a hadvezérek, a kik között ön volt az első még rövid idővel ezelőtt. Ezek a hatóságok igaz, elkövettek hibákat, mint minden emberi hatóság, ők természetesen többet mint mások, tekintettel tapasztalatlanságukra és feladataik nehézségére, melyekkel foglalkoztak és a körülmények miatt, a melyekben voltak.

De mindezek dacára mindeddig nem volt köztük nagy és veszélyes viszály, sem nyilt engedetlenség a népben és a hadseregben. Nagy szomorusággal értesültünk ezen napokban, hogy oly nagy fegyelmetlenség kezdett uralkodni önök között a népben és a hadseregben, és ebben ön uram a vétkes, a mit nagyon nehezen tudtunk megérteni. Lehet, hogy a főbizottság ön ellen igazságtalanságot követett el; ezt megengedjük. Azonban azon igazságtalanság miatt, a melyet személye ellen elkövettek, és a mely, amint mi erről meg vagyunk győződve, hamarosan volt helyrehozható és elsimitható, viszályt támasztani és a hadsereget engedetlenségre birni, ez sok, ezt igazolni nem lehet, mert ez szembetünőleg nagyon veszedelmes dolog, annyira veszélyes, hogy a szerb nemzet minden jó reménye megsemmisülhet és hogy minden, a mit a szerbek eddig tettek hiába, elpusztul! Csak a szerbek ellensége örülhet az ottani szerbek állapotának!! Hogy elháríthatók legyenek a szerencsétlen következmények, éppen maga a bukás, a mely a mostani viszályból és főkép a katonaság engedetlenségéből a szent patriarcha iránt származhatnak, de származniok is kell, mi szükségesnek láttuk ezt a levelet az itteni nemzet nevében megírni és ebben önnek uram a fentebbiek alapján a következőket kijelenteni és figyelmébe ajánlani:

Szerbia rokonszenvezett a tuloldali szerbséggel ezen küzdelmében és eddig minden lehető segitséget nyujtott neki, a melyre szükségök volt egyesegyedül azért, mert azt hitte és arról meg volt győződve, hogy az ottani szerbek a magyarokkal harcolnak törvényes császáruk iránti hüségből és az osztrák birodalom integritásáért és ezzel egyidejüleg az ő jogaikért, melyekkel az ő szabadságuk és nemzetiségök minden időkre biztosittatik; ha tehát Szerbia szerencsétlenségre azt fogja látni, hogy ebbe valamiféle egyéni érdekek keveredtek bele, vagy hogy ezen szerb küzdelmekkel más túlzott, igazságtalan és érthetetlen célokat akarnak elérni, akkor Szerbia azonnal kénytelen lesz az ottani szerbektől elfordulni és tőlük minden rokonérzést és segitséget megtagadni.

Mi még azt reméljük, hogy a dolgok e szomoru pontig nem fognak jutni, főkép, ha ön uram ismét visszatér a helyes utra és ha ismét mint igazi hazafi, ki csak mint ilyen volt nekünk kedves, fog ismét munkálkodni és eljárni. Ez az első s ugyszólván ez minden, a mit önnek őszintén és komolyan ajánlunk, hogy haladéktalanul jelentkezzék ő szentségénél a patriarchánál, az ottani

szerb nép mostani méltó és érdemes kormányzójánál és ha ismét megesküszik neki, hogy neki, ki a nép szerencséjéért és szabadságáért fáradozik, a jövőben is engedelmeskedni fog, és ugyanakkor a hadsereget, a melyet, mint nekünk szavahihető forrásokból tudomásunkra jutott, a patriarcha ő szentsége iránti engedelmességtől elvont, ismét ő iránta engedelmessé tegye és ezzel a sereggel nem úgy működik, mint egy pártoskodó katona, hanem mint olyan hazafias harcos, ki a szerbek és a szerbség becsületéért, dicsőségéért és szabadságáért küzd és ha emellett arra is gondot fordit, hogy véget érjenek és elsimuljanak azok a cselszövények, melyek keletkeztek a nemzetben és önért és önnek nevében viszályt és egyenetlenséget idéztek elő a nemzetben.

Mi erősen hisszük, hogy ön nem fog másként eljárni, hanem a mi most adott baráti és hazafias intésünk szerint és erre kérjük ugy a nép érdekében, mint a saját becsületének és jövőjének érdekében.

Mi ezen irattal önhöz küldjük a mi megbizott hivatalnokunkat, Perisics Gájót, hogy a mi érzelmeinket és kívánságainkat, melyeket fentebb kifejtettünk, élőszóval még bővebben kifejtse; ha tehát, amit kívánunk, reá hallgat és ha az ő utján nekünk azonnal megnyugtató választ ir, akkor tudja meg, hogy ez nekünk nagyon kedves lesz; azon esetben pedig, ha ezt tenni nem akarná, akkor ez a mi tisztviselőnknek az a megbizatása ezen iratunknak tartalmát közölni az ottlevőkkel, főképen pedig az innét való katonasággal, azon hozzáadással, hogy az itteni összes elöljárók legkevésbbé sem helyeslik a mai viszálykodó eljárást, következéskép hogy ők kötelesek önt elhagyni és semmiben sem szabad nekik többé önre hallgatni. Belgrád, 1848 szept. 19-én (okt. 2). Petronievics Avram, Sztefánovics István.

47. Knjityánin Rajacsicsnak. A tomaseváci táborban, 1848 szept. 19-én (okt. 2).

Szentséged! Legkegyelmesebb uram! Szentségednek nagyrabecsült iratát f. hó 17-éről (29) 1191. sz. a., melyben nekem ir Sztratimirovics György ur elfogatásáról, tegnap kaptam meg. Én már ezelőtt, a mint Szentségedet értesitettem is, elküldtem Milivojt négy legénynyel levéllel ugyanezen Sztratimirovicshoz, hogy menjen Belgrádba, hol már megtörtént az intézkedés aziránt, hogy ott tartassék. Milivoj nekem Titelből éjjel azt irja, hogy Sztratimirovics onnét elment Cserevicsbe és hogy ő utána odamegy. Azon levél folytán, melyet Sztratimirovicsnak

irtam, reménylem, hogy Milivojjal elmegy Belgrádba és hogy ezzel ezen ügy befejeződik. Knjityánin. — U. i. Ha Sztefánovics őrnagy ur ott volna, kérem küldje öt ide, hogy ezt a parancsnokságot átvegye.

48. Rajacsics Sztratimirovics Györgynek a szerb hadsereg ideiglenes vezérének Csurogon. Karlóca 1848. szept. 19-én (okt. 2.)

Tegnap este ideérkezett Jovánovics Mihály őrnagy önnek szép és jó üdvözletét hozva. Ön általa nekem azt üzente, hogy kész önmaga ide hozzám jönni és velem megegyezésre jutni. Ezen igazi megelégedéssel örvendek, és kivánom minél előbb és pedig holnap, hétfőn, f. h. jöjjön önnek szavai szerint, melyeket Jovánovicsnak mondott, és meglehet győződve, hogy ugy fogom fogadni, mint fiamat A mi nemzeti mozgalmaink, ha valaha, most nem türnek csürést-csavarást és egyenetlenséget. Ön kezdetben a nemzeti ügy iránt buzgóságot és szeretet tanusitott és ezt elismerem én és el fogja ismerni a nemzet; de szükség van egyetértésre és engedelmességre, hogy a május 1—3-iki határozatok elérhetők legyenek és hogy a nemzeti célt el ne tévesszük. Én megöregedtem a nemzetért való munkálkodásban és mindig méltányosságot találtam a közönség részéről az én eljárásomban; én annyit kockáztattam, mint senki elődeim közt és népemből senki (ezt dicsekvés nélkül mondom) és az én vigaszom lelkiismeretem megnyugtatása, mely tapasztaláson és meggyőződésen alapszik. Kivülem kockáztatott ön is, kockáztatott sok jeles és hazafias szerbünk, kockáztatott a mi népünk a fenséges udvar javáért, a mely teljesen megegyezik a mi nemzetünk javával. Hogy ezt elérjük első sorban szükségesek az áldozatok és ezek között helyet foglal az egyetértés és engedelmesség áldozata. Ezt én mondom önnek, mint fiatal embernek, kit szivemből szeretek és becsülök, föltéve hogy ön is a nemzet hasznát és azon eszközöket, melyek ehhez vezetnek, szeretni és megbecsülni fogja. Ön üzente nekem hogy erre kész és én is kész vagyok és várom önt tiszta szeretettel ma az én atyai keblemre. Jovánovics őrnagy ur várni fogja önt a révnél és az ön ideérkezése feltünés nélkül és csendben fog történni.

Az általános és jobb megegyezés tekintetéből e hó 25-ére (okt. 6.) nemzetgyülést hivtam össze Karlócára és ezen gyülésen közös megbeszéléssel fogjuk átvizsgálni azon kivánalmakat, melyek szükségeseknek mutatkoznak a május 1—3-iki határozatokra nézve és ezentul a nemzeti

ügyeket a közös megállapodás és a megegyezés alapján fogjuk vezetni.

Egyet sajnálok, nagyon sajnálok, hogy a mi ügyünk az egyetértés hiánya miatt kissé megállt és mig a mi szövetségesünk, a bánus, már Székesfehérvárig előnyomult, a nádor Bécsbe ment és lemondott, a tótok a Kárpátoktól lefelé ereszkedtek — mi a kik eddig előbbre lehettünk volna, ugyanegy helyben vagyunk. No de mégis azon véleményben vagyok, hogy az a ki többet elmulasztott, jobban fog azon iparkodni, hogy az elmulasztottat pótolja. Siessen tehát teljes bizalommal és szeretettel a mi nemzeti ügyünkhöz, hogy mielőbb elsimuljanak mind a kellemetlen emlékek és legyen meggyőződve hogy önt az én teljes szeretetem fogja várni, mely alapszik azon véleményemen, hogy ön egyéniségéhez és nemzeti ügyünkhöz méltóan fog viselkedni, hogy megakadályoztassék a kár, melyet a hadsereg fegyelmetlensége okozhat.

Egyébiránt feltételezve, hogy az általános egyetértést és köteles engedelmességet isten áldása is kisérni fogja, miről állandóan meg vagyok győződve, szeretettel vagyok: József, patriarcha.

49. Sztratimirovics György Rajacsicsnak. Zsablya 1848 szept. 19-én (okt. 2.)

Kimondhatlan örömmel fogadtam atyai teljes kibéküléséről tanuskodó levelét. Valóban ha valaki, ugy én félek az egyenetlenkedésből származható következményektől és igy kész vagyok minden áldozatot meghozni, ha a legkisebb lehetőségét is látom annak, hogy azon elvek, melyek feltételei a szerb nemzet dicsőségének sértetlenül fentartassanak. Azért higyje el nekem Szentséged, hogy semmi személyes érdek, egyéniségemnek semmi törekvése a függetlenségre, hanem az én őszinte aggodalmam nemzetünk szabadságért és talán az én hősies szenvedélyességem voltak okai az egész félreértésnek. Ha tehát Szentségedet megsértettem, akkor önt őszintén kérem bocsásson meg és adja reám atyai és főpapi áldását és biztositom, hogy örömmel követem meghivását és holnap Karlócára jövök. Zsablya 1848 szept. 19-én (okt. 2.) délután 2 és fél órakor. Szentségednek alázatos és őszinte tisztelője: Sztratimirovics György.

50. Rajacsics Jellacsics bánnak. Karlócza 1848 szept. 27-én (okt. 9.)

Minthogy ő felségének legkegyelmesebb császárunknak és királyunknak Ferdinándnak királyi leirata

október 3-áról megjelent, ő szentsége kegyelmes patriarchánk a mi nemzetgyülésünk képviselőinek ezt megküldvén, a mi képviselőink körében nyilvánosan a legnagyobb lelkesedéssel meghirdettetett, leirhatlan örömöt érzett a mi nemzetgyülésünk látván abból, hogy ő felsége a mi nemzetünk ismert ellenségeinek embertelen és feketelen eljárását, a kik a mennyire a mi nemzetünk szabadságának ellenesei, annyira maga a császári trón ellen is szentségtörő kézzel fellázadtak, törvénytelennek és lázadónak kijelentette — és ez főkép azon tekintetből az öröm legnagyobb érzését keltette a nemzetgyülésben, hogy ő felsége legmagasabb bizalmát fejezte ki önnek nagyméltóságú bán úr, és önt királyi biztossá nevezte ki, ugyanakkor megparancsolva, hogy az összes katonai seregek Magyarországban önnek parancsnoksága és rendelkezése alá helyeztessenek, hogy igy a mi ellenségeink istentelen erőszakosságának vége vettessék. A szerb nemzet képviselői kifejezik az általános örömet afelett, hogy a császári magas kegyelem Nagyméltóságod személyére esett, a ki a mi kipróbált testvéri szövetségesünk; azért ez a nemzetgyülés örömének kifejezése mellett, nagyrabecsülve a császári kegyelmet, köszönetet mond ő felségének a kifejezésre jutott legmagasabb bizalomért és egyidejüleg szerencsét kiván Nagyméltóságodnak a felségtől nyert bizalom nyilvánitásért és valamint ez a nemzetgyülés és az egész szerb nép ugy mindenki külön-külön is kivánja, hogy Nagyméltóságod ezen elnyert császári megbizatásban a mi drága nemzetünknek is boldogabb jövőt szerezzen; azért a nemzeti képviselők magukat szerencséseknek tartván, hogy ezen fényes alkalommal az ő nagy örömüket kifejezhetik, egyuttal az ő alázatos kérelmöket bátorkodnak előterjeszteni, hogy Nagyméltóságod a mi kivánságainkat és igényeinket, melyeket eddig mint a nemzet f. é. május 1—3-iki határozatait ő felségének felterjesztettünk, melyben bátrak voltunk ő felsége kegyelmébe ajánlani vojvodánkat Suplikác István tábornok személyében — most kérjük nagyméltóságodat, hogy legmagasabb helyen nekünk segiteni és pártfogásával kieszközölni kegyeskedjék, hogy ezt a vojvodánkat végre körünkben láthassuk. Mert minden kivánságunk és kérelmünk, ugy mint szövetségesünké a Háromegykirályságé, azon alapon nyugszik, hogy mint egy szabad nemzet a szabad osztrák birodalomban élhessünk. A mi nemzetünk reményli, hogy igazságos kérelmeinket a felséges trón teljesiteni fogja: minthogy ugy a természeti jogon és

történelmi jogon valamint a szabadság kimondott uj alapjain, melyeken az osztrák alkotmányok és törvények nyugszanak, alapulnak és azért, mert a mi nemzetünk most büszkeséggel hivatkozik elődeinek vitéz tetteire, midőn sok véröket ontották mint hü nemzet az osztrák trón jóvoltáért és azért is joggal a császári kegyelemre számitunk, mert mai nap is édes hazánk annyi veszélyei között is mégis a hős és tüzhelyöktől távol levő granicsáraink véröket ontják Itáliában az osztrák trón fenmaradásáért, mint olyan nemzet fiai, kik ugy nemzetiségök magas méltóságát védik és a szabad Ausztriának jóllétét fentartani segitik. Igy gondolkozik, igy érez, igy cselekszik a mi nemzetünk, mert a nemzet becsületét és dicsőségét minden földi jónál többre becsüli; azért igazság szerint el is várja, hogy a nemzetnek május 1—3-án kifejezett kivánságai teljesülni fognak, melyek semmi uj jogokat nem, hanem csak császári megállapodásokat tartalmaznak; ezeket óhajtja a nemzet, hogy feltámadjanak és óhajtja, hogy ezeket a felség minél előbb kegyelmesen megerősitse, miben erős támaszunk Nagyméltóságod a mi kegyelmes képviselőnk és a mi Vojvodinánknak őszinte szövetségese.

Az 1848. szept. 27-én (okt. 9.) Karlócán tartott nemzetgyülésünkből, Nagyméltóságod alázatos szolgája: József patriarcha, a szerb nemzet ideigl. kormányzója, a Nemzetgyülés elnöke — annak összes tagjaival.

51. Ivánovics Eugen püspök, a nemzetgyülés alelnöke Rajacsicsnak. 1848 szept. 29 (okt. 11).

Igaz örömmel hallotta a nemzetgyűlés azt a beszédet, melylyel f. é. szept. 27-én (okt. 9) Szentséged a nemzetgyülést megnyitotta. Ő ebből röviden megismerte az eseményeket, melyek nemzeti ügyünkre vonatkoznak a dicsőségteljes május elseji ülésünktől a mai napig és ugy hazánkban mint azon kivül történtek; és kellően méltányolva a kormányzó főbizottság fáradozásait, a legőszintébb lelkiismerettel kifejezi hálás érzelmeit Szentséged iránt nagy fáradozásaiért és önfeláldozásáért, melyeket kifejtett nemzeti szent ügyünknek sikeréért ugy hazánkban, mint azon kivül és a horvát országgyülésen és a császári trón előtt, nemkülönben május elsejétől fogva mint a nemzetgyülés és mint a kormányzó főtanács elnöke és a nemzet ideiglenes kormányzója.

A nemzetgyülés kötelességéhez képest át fogja vizsgálni a kormányzó főtanács eddigi munkálkodását és belátva az elháríthatlan szükséget, határozataival mos-

tantól fogva a háborut vezetni és általános tanácskozás után arra fog törekedni, hogy minden eszközt felhasználjon, a mely véleménye szerint alkalmas arra, hogy minél több pénz álljon rendelkezésre.

A mi a hadviselés módját illeti, a nemzetgyülés osztja szentséged nézetét és büszke azon dicsőségre, hogy ebben a mi nemzetünk az erkölcs és becsületesség tekintetében példás, mig a mi ellenségeink vandalizmusukkal tünnek ki. Nemzetünknek ezen eljárása az élet könyvében a dicsőség dicső virágjával fogja felékesiteni a mi hősi pajzsunkat. A nemzet ebben ezentul is csak magához méltóan fog eljárni.

Szentséged értesitése, hogy a mi szövetségesünk Jelacsics bán őnagyméltósága az ő hadseregével már előrenyomult Magyarország szivébe és a mi szerencsénk, hogy a mi méltóságos vojvodánk, Supplikác István de Vitéz ur már közöttünk van, ezek a mi örömünket a legmagasabb fokra emelték és élünkön látva szentségedet és a mi méltóságos vojvodánkat, könnyen fogunk találni személyeket, kik a nemzet bizalmát birják a tartandó konferenciára, a mely össze fog ülni szent harcunknak valószinü rövides befejezése után.

A nemzetgyülés csak azt kéri, hogy szentséged és a méltóságos vojvoda a mi nemzetgyülésünk tanácskozásainak és határozatainak irányitásában is kegyeskednének közreműködni és a nemzetgyülés határozatait figyelmükre méltatni kegyeskednének.

A karlócai nemzetgyülésnek 1848 szept. 29-én (okt. 11) tartott üléséből. Szentségednek alázatos szolgái: Joannovics Eugen püspök, a nemzetgyülés alelnöke és a nemzetgyülés képviselői; Radivojevics Livius, titkár.

52. Rajacsics patriarcha Danilevszky orosz ezredesnek. Zimony, 1848 okt. 8 (20).

Napról-napra szaporodnak a kellemetlen hirek, melyek lelkemet a végső csüggedésbe ejtik. Eszék vára, melynek parancsnoka Jovics generalmajor, szerb ember, e hó 5-én kitüzte a magyar zászlót és igy a magyaroknak utat nyitott, hogy minket hátulról megtámadhatnak; a pétervároadi vár parancsnoka, báró Blagojevics felmondta a további fegyverszünetet, melyet a szüret miatt engedélyeztek; Roth tábornok kapitulált az ő 10.000 emberével és 10 ágyujával; Jelacsics bán alig fog valamit megmenthetni az ő hadseregéből. Tehát a háborunak egész súlya ránehezedett a szegény ausztriai szerbekre. Ily körülmények közt nem látok menekülést a szerb nép számára, a becsület megmentésére.

Mit gondol reánk vonatkozólag a nagy Oroszország? Meg fogja-e engedni a mi kiirtásunkat a föld színéről? Mi az ő asztaláról lehulló morzsákból is jóllakhatnánk. Elég volna az ő részökről csak egyetlen szót szólni és mi meg volnánk mentve. Mért nem vehetne ő minket az ő oltalma alá, mikor ezt velünk az osztrák császár nem képes megtenni, mert ő is más segitségére szorul? Jobb volna nekünk az ő fenhatósága alatt lennünk, ahogy a szerb fejedelemség a török fenhatóság alatt van; mi szivesebben elviselnők a török jármot, mint a magyart.

Tegyen velünk jót méltóságos uram és terjessze elő a czár ő felségének a mi szerencsétlen helyzetünket; az örvény mélységét, a melynek szélén állunk és a mi segélykiáltásainkat. Mondja meg neki, hogy mi a legvégső kétségbeesésben vagyunk és hogy segitséget sehonnét nem remélhetünk, mint az égtől és tőle. Parancsolja meg a szerb fejedelemségnek, hogy segitsen nekünk, nem ugy mint eddig, hanem teljes erejéből. Küldjön nekünk Oláhországból és Besszarábiából puskákat, ágyukat, hadi municiót és pénzt vagy lépjen közbe, hogy a magyarokkal igazságos békét köthessünk a mi régi jogaink és privilégiumaink és az összes nemzetek egyenjogusága alapján, melyet elvül állitott fel maga a mi császárunk és a már nekünk adott szabadságok alapján.

Ezt sirva irom és segélyért kiáltok nemes szivéhez és esedezve kérem, hogy ne vesse meg kérésemet és esedezésemet; legyen kérem gyors segitségünk és támaszunk számnélküli és elviselhetetlen nyomoruságunkban. Fogadja őszinte nagyrabecsülésemet, melylyel vagyok örökre legalázatosabb: József patriarcha.

53. Rajacsics József Bucsics vojvodának Belgrádban. Zimony, 1848 okt. 8 (20-án).

Méltóságos és nagyhatalmu vojvoda ur! Az én gondjaim legkevésbbé sem kisebbednek. Mindennap sötétebbet és rosszabbat hallok. Csak az Isten tudja, mi lesz belőlünk. Én szomoru és bánatos vagyok, mert sehonnét nem látok segitséget. És ugy veszem észre, hogy maga a mi anyánk, Szerbia is, elhidegült irántunk, az a Szerbia, mely májusban és juniusban annyira biztatott és buzditott, hogy ragadjunk fegyvert.

Talán nincs Szerbiának olyan fia, ki szavát felemelné, hogy a szerb sólyomokat fegyverre szólitaná és testvéreinek segitségére vezetné? Hát annyira eltünt a szerbek közt a Dusánok, Obilicsek, Koszáncsicsok, Karagyorgyevicsek, Vucseticsok szelleme, hogy senki sem hallja édes

testvéreinek siralmát és jajveszékelését, az asszonyokét is és kisdedekét is?!

Dicső vojvoda! Én azt gondolom, hogy még él Vucsetics és az ő szava nagyhatalmu és hogy egész Szerbia csak azt várja, hogy ő hallassa szózatát, mert akkor apraja-nagyja hősileg talpra ugorna, és itteni testvéreinek segitségére rohanna. A Vucsics név már a történelemben is dicső és hitemre mondom, ha ezt a lépést megteszi, tizszeres dicsőséget fog szerezni. Azért dicső férfiu, most mutasd meg mit tehetsz, légy az egyik és másik Szerbia megmentője ; hogy dicsőitsen és dicsérjen a szerb ivadék mig a világ világ lesz. A nemzet, a szent vallás, az igazhitü egyház és minden, a mi a nemzetnek drága és szent, kockára van téve.

Én sirva és könyeket hullatva irom ezt Szerbia leghatalmasabb fiának, hozzá kiáltok segitségért, hogy meghallja mig nem késő, hogy ne kelljen megbánnia, hogy elkésett.

Fogadja őszinte nagyrabecsülésemet és szivbeli csókomat, melylyel vagyok szomoru alázatos szolgája : József patriarcha.

54. Rajacsics Jelacsics bánnak. Karlócza, 1848 nov. 1 (12).

Mellékelve küldöm Önnek a mi nemzetgyülésünknek Önhöz irt feliratát, a melyből látni fogja, hogy a mi népünk mennyire szereti és becsüli Önt. Amint Bécs elesett, én irtam Blagojevics altábornagynak, ki pár nap előtt a magyar lobogót feltüzette Péterváradra, és felhivtam, hogy ezt az áruló zászlót vonja be és ezen várra vonassa fel a császári lobogót és a mi nemzeti lobogónkat és megkérdeztem tőle, hogy elismeri-e és elfogadja-e az október 3-iki császári leiratot és elpártol-e a magyar kormánytól ? Erre nekem a mai napig semmit sem akart felelni, hanem ellenkezőleg irta nekem az ide mellékelt két levelet, melyekből kiderül, hogy ő a császári leiratról semmit sem akar tudni és hogy ragaszkodik a Kossuth-kormányhoz. Ezenfelül kiderül ezen iratokból, hogy a magyarok szeretnének velünk békét kötni.

Itt meg kell jegyeznem, hogy Mayer százados Auerszperg altábornagytól mint kurir jött hozzá, Pirethez és Puchnerhoz iratokkal és tőle visszatérve választ akart vinni : de mivel Bozsicsevics őrnagy két magyar tiszttel az előőrsökhöz jött, Mayer kapitány nem mert a magyarok előtt arról beszélni, a mivel meg volt bizva, hanem elkezdett vele beszélni a megbékülésről és a polgárháboru

befejezéséről, mire sem tőlem, sem a kormányzó főtanácstól megbizva nem volt. A mostani viszonyok közt mi a magyarokkal sem békét nem köthetünk, de még ideiglenes fegyverszünetet sem Ön nélkül és a császári ministerium nélkül, e tekintetben ezennel kikérem magas véleményét.

Ha valami szerencse azt a gondolatot sugallta volna önnek, hogy nekünk azonnal legalább 25.000 puskát küldött volna, melyeket horvát testvéreink Bécsben zsákmányoltak, velünk nagy szivességet tett volna és akkor a magyarokat egy kissé máskép kergethettük volna ki a Bácskából és a Bánátból. Minél előbb lehetséges, küldjön nekünk pénzt és puskákat és legalább egy ezred lovasságot. Parancsolja meg, minél előbb küldjék és pedig Pöltschachig vasuton, onnét Sziszekig kocsin, Sziszektől Zimonyig pedig gőzhajón. És küldjön 2 millió zündert is.

Blagojevics elhagyta Péterváradot, honnét nagymennyiségü löport és ágyukat Pestre küldött. Pár nap előtt elvette a várparancsnokságot Henzi tábornoktól és átadta Zahn altábornagynak, a mit az titkon felpanaszolt az én közvetitésemmel Piret és Puchner parancsnokló tábornokoknak, hozzáadva, hogy még élete is veszélyben forog és ma hallom, hogy őt megkötözve a verbászi magyar táborba küldötte.

Azt hiszem, hogy eddig Aubin őrnagytól értesült arról, hogy az aradi és temesvári várak elfogadták az október 3-iki császári rendeletet és hozzánk csatlakoztak, minek folytán az oláh ezred is megtért és igy megnyitotta nekünk a közlekedést Erdélylyel és Temesvárral. De a magyarok is nagyobb haderőt vontak össze a Bánátban és gyakran támadásokat intéznek ellenünk. Három nap előtt megtámadták a lagerdorfi őrséget Fehértemplom közelében, hol egy bataillyonunkat szétverték és két ágyunkat elvették és elfoglalták falvainkat onnét egész Alibunárig. Elesett valami 20 emberünk és elfogtak harminczat.

Nézze, hogy Piret altábornagy Temesvárról minél hamarabb eltávolittassék, mert ő is, mivel magyar asszony a felesége, a mi és a császár ügyét hüvösen támogatja és hogy a mi vojvodánkat temesvári, szerémi és bácskai parancsnokká kineveztessék. Ez igen nagy erőt fog nekünk adni. Végre kérem nagyméltóságodat, hogy nekünk gyakrabban adjon hirt magáról és hogylétéről. Október 30-ától fogva mi itt Önről semmit sem tudunk.

Unokaöcsémet, Buncsics kapitányt az ogulini ezredben, ki az olaszországi hadseregben van, szives jóindula-

tába ajánlom és kérem, hogy őt valamely ezredben őrnagygyá nevezze ki. Magamat és nemzetemet jóindulatába és oltalmába ajánlva, vagyok: József patriarcha.

55. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Bécs, a főhadiszálláson, 1848 nov. 13-án.

Szentséged! Őszintén köszönöm azon hireket, melyeket okt. 23-án (nov. 4.) kelt becses levelében velem közölt. Abból nagy megnyugvással értesültem arról, mily nagy gondot fordit arra, hogy az ott elfoglalt helyeket és hadállásokat megtartsa és hogy összeköttetésbe lép azon várakkal és azoknak parancsnokaival, a kik a mi közös ügyünkhöz, melyért harcolunk, hivek maradtak.

A puskák, pénz és más hadi szükségletek tárgyában, melyeket említett levelében kér, beszéltem marchal Windisgrätz herceggel, és az ügyet neki erőteljesen figyelmébe ajánlottam, minek folytán már megtörténtek a szükséges intézkedések, hogy az a mire szükségök van leküldessék; reménylem hogy mihamarább meg fogják kapni. A mi az ágyuöntést illeti, meg kell jegyeznem, hogy a három fontosak a mi korunkban már nem nagyon alkalmasak a háboruban, azért mindenesetre jobb három fontosak helyet hat fontosakat öntenteni, még ha kevesebb volna is.

Önnek óhaja a mi a vajda, a vajdaság és a patriarcha megerösitését illeti, be fog teljesedni — erről biztosithatom annál is inkább, mert az ön óhajtásainak teljesitése szoros kapcsolatban van a császárság általános érdekeivel. De ha ez azonnal nem történik meg, ugy azt a körülményeknek kell felróni, melyekben az egész birodalom, főképen Magyarország van, hol minden rend felbomlott és a hol minden a legnagyobb zürzavarban van. Itt nem lehet semmi politikai épületet épiteni vagy felemelni, hanem minden gondot arra kell forditani, hogy a zürzavarnak és rendetlenségnek véget vessük és hogy a békés és törvényes haladásnak utját egyengessük. Mihelyt az eléretik és mihelyt lehetséges lesz a Vojvodinának határait megállapitani és azt ugyszólva politikailag megalkotni — akkor ne kételkedjék abban, hogy a szerb kivánságok nem találnak meghallgatásra, melyekről már elismert dolog, hogy igazságok ugy a kormány, mint a császárság tekintetéből.

A bécsi eseményeket ismeri. Az ügy Bécsben el van intézve. Az anarchikus párt, mely a mi és a császárság bukásán munkálkodott, le van győzve és megsemmisitve. Most Magyarország ellen készülünk és pár nap

mulva hatalmas hadsereg fog ellene vonulni, mihelyt minden kész a mi szükséges a háborura és felvonulásra. Kossuth és társai császári manifesztum által felségsértőknek vannak kijelentve. Halljuk, hogy a magyar hadsereg visszavonul. Fogadja őszinte üdvözletemet. Dolgozzék és fáradozzék mint eddig fáradhatlanul a mi ügyünkért és győzelmünk nem fog elmaradni. Bécsben, a főhadiszálláson 1848. nov. 13-án. Szentségednek alázatos szolgája és őszinte barátja: Jellacsics.

56. Windisch-Grätz Rajacsicshoz. Wien 1848. am 13-ten November. Hauptquartier Schloss Schönbrunn.

Aus den von a. h. Sr. Majestät erlassenen königlichen Manifesten wird es Ew. Excellenz bereits bekannt sein, dass ich mit dem Oberbefehle aller, ausser dem Königreiche Italien befindlichen Truppen betraut, mit meiner Armee das Königreich Ungarn betrette, um der dasebst ausgebrochenen offenen Empörung ein Ende zu machen.

Das Zusammenwirken aller getreuen Unterthanen unseres allergnädigsten Kaisers zur Förderung dieses Zweckes, durch welchen die Erfüllung der väterlichen Absichten seiner Majestät für das Wohl a. h. seiner Völker bedingt wird, ist eine unerlässliche Sache — und wird jedem Einzelnen um so mehr zur Pflicht, je grösser der Einfluss ist, den er auf seine Mitbürger auszuüben vermag.

Dass grosse Vertrauen, welches Ew. Excellenz der unter Ihrer kirchlichen Jurisdiction stehenden Bewohner des Landes einflösst, gibt mir die sicherste Gewähr, dass jene Treue und Anhänglichkeit an das allerhöchste Kaiserhaus und die Gesammtmonarchie, die Ew. Excellenz auch in der letzten Zeit auf eine so ehrenwolle Weise bethätiget haben, bei den tapfern Bewohnern der unteren Donaugegenden -- auch fernerhin den lebhaftesten Anklang finden wird. Ich glaube daher mit vollster Zuversicht darauf zählen zu können, dass Ew. Excellenz mit Ihrer erprobten Umsicht und Energie alles aufbieten wird, um die Bewohner der dortigen Gebietsbezirke in ihrer bewährten Treue zu bestärken, die sie ganz bestimmt vom jedem Verkehr und aller Verbindung mit der rebellischen Kossuthschen Faktion fernhalten und sie jeder Berücksichtigung würdig machen wird, die unser allergnädigster Monarch den billigen Wünschen seiner serbischen Unterthanen nicht entziehen wird. Windisch-Grätz, Feldmarschall.

57. Blagojevics altábornagy Rajacsicshoz. Pétervárad 1848 nov. 14.

In Erwiederung der schätzbaren Zuschrift vom 11-ten d. M. Nr. 2054. habe ich die Ehre Euer Excellenz meinen verbindlichsten Dank für die so prompte Übermittlung des angesuchten Geleitscheines zum Behuf des Transportes meiner Effecten, von Esseg hieher hiemit auszudrücken.

Hinsichtlich des von Eurer Excellenz gleichzeitig mir gemachten gefälligen Antrages jedoch, einen eigenen Kommissär zum um so mehreren Sicherheit des Transportes abzusenden, wofür ich Hochdenselben mich noch, insbesondere verpflichtet fühle, glaube ich, bei voller Würdigung, dieser besonderen Aufmerksamkeit, schon in dem gedachten, auf Anordnung Eurer Excellenz ausgefertigten Passierscheine eine hinlängliche Bürgschaft, für den obgedachten Zweck, zu besitzen, und diessfalls die willfährigen Gesinnsung Ew. Excellenz nicht neuerdings in Anspruch nehmen zu sollen. Empfangen etc. ganz ergebenster Diener: Blagojevics f. m. t.

58. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 nov. 16.

Im Nachhange zu meinem Schreiben vom 16. d. M. Nro 2863. habe ich die Ehre Eurer Excellenz eine Abschrift vom königl. Herrn Reichs-Komissär und Obergespann des Bicharer Comitats von Beöthy an mich erlassenen Schreibens vom 4-ten d. M. Nro 455. zur Wissenschaft mitzutheilen. Blagojevics f. m. l.

59. Beöthy Ödön Blagojevics altábornagynak. Verbász, 1848 nov. 14.

Der in meinem, an Euer Hochwohlgeboren gerichteten Schreiben vom 13-ten d. erwähnte Johann Milánovics Fischerei-Aufseher des Erzbischof Rajacsics ist noch am 4-ten d. M. freigelassen worden. Demnach hoffe ich, dass der Erzbischof den gewesen Szenttamáser Notär Andreas Virágh und dessen Geschwiester ebenfalls freilassen wird. Wie übrigens vernommen habe, liessen die von mir freigelassenen serbischen Gefangenen das Gerücht verbreiten, sie werden in kurzen Zeit Alt- und Kiskér niederbrennen.

Ich bin zwar kein Freund derlei barbarischen Vergeltungen; jedoch geruhen Euer Hochwohlgeboren dem genannten Erzbischofe bekanntgeben, dass, im Falle ihrerseits in O- und Kiskér nur eine Hütte angezündet wird, Neusatz, Zombor und Szlapár sogleich aufgehört haben zu sein. Eugen Beöthy.

60. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunni főhadiszállás, 1848 nov. 16.

Für die gefälligen Mittheilungen, welche mir Euere Excellenz durch den Major Aubin mündlich machen liessen, säume ich nicht, ihnen meinen verbindlichsten Dank zu sagen.

Ich bin nun bemüht gewesen, den dringensten Bedürfnissen der tapfern Bewohner der untern Donaugegenden damit abzuhelfen, dass ich demnächst 50.000 fl. C. M. zur Bezahlung der Gagen und Löhnungen an General Suplikatz abschicke und eine Sendung von 6000 bis 10.000 Gewehren, Munition, Zünder und Säbel in diesen Tagen nachfolgen lassen werde.

Ich muss nun aber wünschen, das unsere in den untern Donaugegenden, im Banate und in Siebenbürgen vereizelten Streitkräfte, rechtbald unter sich in Verbindung kämen, um dann gemeinsam mit mehr Kraft den Feind bekämpfen zu können, der gutgesinnten illyrischen Bevölkerung im Banate Erleichterung zu verschaffen und die Hilfsquellen, welche der Besitz dieser Gegenden dem Feinde biethet, für die gerechte Sache benützen zu können.

Ich erachte demnach das Zusammenziehen der Kräfte und die Besitznahme von Versecz für das schnellste Mittel, um mit den Festungen Temesvár und Arad in Verbindung zu kommen und gebe unter Einem dem General Suplikatz die Andeutung dieses vorläufige Ziel zu verfolgen. Er wir damit um so leichter zu Stande kommen können, als schon durch meine jetzige Stellung ein guter Theil der feindlichen Streitkräfte von ihm abgezogen worden ist und es noch mehr werden wird.

Euere Excellenz üben für die gerechte Sache einem so wirksamen Einfluss aus, dass ich recht sehr bitte, ihn auch auf die Beförderung dieses wichtigen Unternehmens ausdehnen zu wollen.

Schlüsslich erlaube ich mir noch Euere Excellenz darauf aufmerksam zu machen, dass Kossuth in seiner jetzigen Bedrängniss mit der Absicht umgehen soll mit der Serbischen Nation einem Vertrag zu schliessen. Ich habe wohl nicht nöthig Euere Excellenz zu bitten, alle etwaigen Vorschläge dieser Parthei auf das entscheidenste zurückzuweisen und auch möglichst dahin zu wirken, dass er sein anderwärts mit Glück versuchtes Mittel der Bestechung, bei den Gemeinden und Corporationen, nicht mit Erfolg in Anwendung bringen könne.

Ein mir soeben zur Zustellung an Eure Exellenz offen zugekommenes a. h. Handschreiben, nebst einer Anzahl Proclamationen, habe ich die Ehre hier beizuschliessen. A. Windis-Grätz. F. M.

61. Ferdinand király Rajacsicsnak. Olmütz 1848 november 14.

Lieber Erzbischof Rajacsics! Nachdem das hochverrätherische Treiben des Ludwig Kossuth und seiner Genossen in meinem Königreiche Ungarn bis zur offenen Empörung gestiegen ist, und Ich es für meine königliche Pflicht erachtet habe diesen Aufruhr mit der Gewalt der Waffen zu erdrücken, um meinen treuen Völkern die Wohlthaten einer friedlichen constituellen Existenz zu sichern, die unter dem Terrorizmus einer verbrecherischen Faction zur Unmöglichkeit geworden ist, theile ich Ihnen im Anschlusse Meine aus diesem Anlasse erlassenen königlichen Manifeste mit dem Auftrage mit, auch Ihrer seits auf die möglichst schnelle Verbreitung und Befolgung derselben einzuwirken.

Von der bewährten treuen Gesinnung der Ihrer kirchlichen Jurisdiction unterstehenden Bewohner meines Königreichs Ungarn erwarte Ich dass sie sich jeder unausweichlich die Strafe des Hochverrathes nach sich ziehenden Verbindung, und jedes Verkehrs mit der rebellischen Faction enthalten, und Meinen zur Wiederherstellung der Ordnung unter dem Oberbefehle meines Feldmarschalls Fürsten zu Windischgrätz stehenden Truppen jegliche Unterstützung leisten werden.

Von Ihrer Treue und Anhänglichkeit aber versehe ich mich, dass Sie ihren Einfluss auf die dortige Bevölkerung zum Schutze der friedlichen Bewohner meines Königreichs gegen unnöthige Bedrückungen und Misshandlungen und zur Verhütung von Grausamkeiten geltend machen, und auch hiedurch zur baldigen Erfüllung des sehnlichsten Wunsches Meines väterlichen Herzens, der Wiederherstellung eines Zustandes von Ruhe und Ordnung beitragen werden, in welchem es Mir möglich sei, den billigen Verlangen Meiner serbischen Unterthanen Rechnung zu tragen. Olmütz 1848 nov. 14. Ferdinand.

62. Blagojevics altábornagy Rajacsicshoz. Pétervárad 1848. am 16-ten November.

Aus den in letzter Zeit von mehreren hierländigen Gränz-Behörden dem General-Kommando zugekommenen Anzeigen hat mann ersehen dass wiederholt Dienstpakete, welche auf der Route über Karlovitz den Gränz-Behörden

von hieraus zugeschickt wurden, an den Ort ihrer Bestimmung nicht gelangt, dass also diese Dienstbriefe bei ihrem Anlangen in Karlovitz von dazu Unberuffenen erbrochen, und dort zurückbehalten sein müssen. Diese unliebsame Zumuthung hat sich durch die verehrte Mittheilung Eurer Excellenz vom 17 29. Oktober a. c. Nr. 1504 zur Gewissheit gestaltet. Da nun die Dienstcorrespondenz nicht allein im allerhöchsten Dienste, sondern meistens nur im Interesse der unterstehenden Gränz-Bewohner und Gränz-Gemeinden gepflogen wird, da diese Zuschriften an die hierländigen Gränz-Behörden grösstentheils Erledingungen über hierorts oder vom k. k. Kriegsministerium in Wien entschiedene Gränzangelegenheiten sind, vorauf die betreffende Parthei sehr häufig mit Sehnsucht wartet; so wollen Euere Excellenz gefällig ermessen, welche Nachtheile dadurch, dass Briefschaften in Karlovitz eröffnet oder uneröffnet zurückbechalten werden, für den Dienst, dann für einzelne Gränzbewohner oder Gemeinden erwachsen können. Das General-Kommando, dessen Amtswirksamkeit als k. k. Militär-Landes Behörde noch immer dem Gesetze nach, fortbesteht, somit den Dienstensgang in allen Beziehungen in so lange, als nicht von höheren competenten Orten etwas Anderes bestimmt wird, ununterbrochen mit den ihn untergeordneten Behörden erhalten muss, sieht sich demnach in Verfolg seiner Zuschrift vom 12. d. M. Nr. 4112 veranlasst, die bekannte sonst humane Willfährigkeit Euer Excellenz mit dem angelegentlichsten Ersuchen erneuert in Anspruch zu nehmen, beliebig dahin zu wirken wollen, dass in Karlovitz die Verletzung des Briefgeheimnisses so wie das Zurückbehalten der Dienspakete weiterhin nicht mehr stattfinden möge, und das überhaupt der geregelte Postgang bei Passirung des Ortes Karlovitz keine fernere Störung erleide. Übrigens wollen auch Euere Excellenz gefällig sein zu verfügen, dass die in Karlovitz bisher zurückbehaltenen Dienstespiecen entweder den betreffenden Gränzbehörden nunmehr zukommen gemacht werden, oder Falls Eure Excellenz die direkte Zusendung nicht zulässig finden so wollen Hochdieselben geneigt deren Absendung an das Kroatische General-Kommando veranlassen, oder aber die hierstelligen Erlässe anher zurückstellen damit man selbe dann im Wege das ebenerwähnten General-Kommandos an die betreffenden hierländigen Militär Gänzbehörden abschicken machen könne. Von der in einer oder anderen Hinsicht beliebig getroffe-

nen Verfügung wollte es Euer Excellenz gefällig sein, dem General-Kommando die geneigte Mittheilung zu machen. Empfangen etc. ergebenster Diener: Blagojevics f. m. l.

63. Rajacsics Blagojevics altábornagynak Péterváradon. Karlócza, 1848 november 7/19.

In Erwiederung der gefälligen Zuschriften vom 16. dieses G. 2863. und P. 2275. habe ich die Ehre zu eröffnen, dass der gefangen gewesene Johann Szabó, welcher zu den 60 von hieraus Entlassenen gehört, nicht wegen beschimpfenden Äusserungen der Serbischen Nationalität allein, sondern wegen Gotteslästerung und Drohungen, dass er, sobald er nach Szegedin kommt, sich an den dortigen Serbischen Stadtbewohner fürchterlich rächen werde, nicht um mit dem Strange hingerichtet, sondern um unschädlich gemacht zu werden, zurückbehalten worden sei.

Die Serbicshe Nation hat während dieses ganzen bürgelichen Krieges nicht einen einzigen feindlichen Gefangenen, deren manche im Spionieren und Verschwörung ertappt und überwiesen worden sind, weder am Leibe, vielweniger am Leben bestraft. Wenn daher die Drohungen dieses Johann Szabó, nicht in That übergehen sollten, so währe ich nicht abgeneigt auch ihn Euerer Excellenz zur weiteren Verfügung zu stellen. Was die Gotteslästerung anbelangt, worüber seine eigenen Cameraden gegen ihn Zeugniss abgelegt haben, so möge ihn Gott und sein natürlicher Richter dafür ansehen.

Übrigens erstatte ich Euer Excellenz meinen verbündlichsten Dank dafür, dass Hochdieselben sich für die Loslassung des Neusatzer Buchdruckers Johann Kauliczy und meinen Beamten Johann Milovánovics so warm angenommen haben. Auch entstehe ich nicht, dem Verlangen des Bewollmächtigten Herrn Kommissärs von Beöthy, durch die Freigebung des Notärs Andreas Virágh zu entsprechen, und ertheile unter einem an den Szentomascher Lager-Kommandanten den gemessensten Befehl ihn sammt seinen Geschwistern allsogleich in Freiheit zu setzen und an den bekannten Herrn Komissär zu senden. Was aber die Drohung der von dem Herrn Komissäre neulich ausgelassen serbischen Gefangenen betrifft, als wollen sie in kurzer Zeit Alt- und Kiskér niederbrennen, glaube ich, dass es nur eitle Drohungen sind, da beide diese Örter von den magyarischen Truppen hinlänglich besetzt und bewacht sind, und dass der Herr Komissär

dafür, wenn vielleicht in diesen Örtern eine Feuersbrunst enstehen möchte eine so schreckliche Rache an Neusatz, Zombor und Sztapár, dafür üben würde, welches einem humanen edlen Herzen ganz unmöglich erscheint, und ich halte den mir wohlbekannten Herrn Komissär einer solchen Missethat nicht fähig; wiewohl selbst aus den Reden des hochgepriesenen Herrn Kossuth klar erhellet, dass es von der magyarischen Seite auf nichts weniger, als auf die gänzliche Vertigung der serbischen Nation abgesehen ist. Übrigens habe ich die Ehre mit vollkommenster Hochachtung zu verharren Euer Excellenz ganz ergebenster: Rajacsics.

64. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak Pétervárad, 1848 nov. 19.

Es ist nunmehr der in der Strecke des untern linken Theisufers und in der hiesigen Gegend fungirende König. Herr Reichskomissär von Beöthy von Ungarns Regierung, zur Anbahnung einer Pacification mit der diesseitigen Serbischen Nation förmlich ermächtigt worden, und hat mich neuerlichst angegangen Euer Excellenz hievon die Eröffnung mit dem Ersuchen zu machen, ihm die Kenntniss zu verschaffen, ob und in wie fern, dann in welcher Art sich Hochdieselben zur Entgegennehmung der betreffenden Anträge geneigt finden mögen, die auf der breitesten Basis der Zugeständnisse für das Wohl der serbischen Nation von Seite der ungarischen Regierung beruhen; und da es sich übrigens bei den bereits herahgerückten rauhen Jahreszeit um eine für das Beste der Völker baldige Entscheidung handelt, so bitte ich Euer Excellenz mir wo möglich binnen wenigstens drei Tagen Hochdero Willensmeinung gefälligst eröffnen zu wollen. Schon bei vielen andern Gelegenheiten habe ich, mit meinem gewohnten Vertrauen auf Euer Excellenz Humanität und den Einfluss ihrer hohen geistlichen Würde, gerechnet, und nehme auch solche mit der vollen Zuversicht wieder in Anspruch, die mir die Überzeugung einflösst, wie sehr Hochdieselben zum Wohl der Menschheit, und im wahrem Interesse der Gesammtmonarchie zu wirken besorgt sind.

Genehmigen etc. ergebenster Diener: Blagojevics F. M. L.

65. Zsivkovics Pantaleon püspök Rajacsicsnak. (A kelet helyének és idejének megjelelése nélkül).

Van szerencsém Excellenciádnak Mayerhoffer ezredes utján röviden jelenteni, hogy itt mindkét egyvallásu

és külön nemzetiségű (szerb, oláh) népünk szelleme a legjobb. Most az egész oláh nép a szerbbel rokonszenvez, és azokat a szireneket, kik őket ezelőtt a szerbek ellen izgatták, hevesen üldözik. A mi haderőnk azon haderővel szemben, a mely a rebellis magyaroknál van, gyenge, a mi a rendes katonaságot illeti, a melynek nagy sokaságát tekintve nincs puska sem, és azért a szerb nép az ő idő előtti felkelése miatt sokat veszit és veszíteni fog, attól félek tulságosan sokat is, ha hamarosan nem jő nagyobb és jól felfegyverzett katonaság segitségére. Nagy hibát követtek el azzal is, hogy nem rég egy granicsár expedició jött Kikindára és onnét azonnal eltávozott és igy ott a nép nagy veszélyben forog. Torontálban hamarosan nagy haderő volna összegyüjthető, csak ha puskák és hadi munició volna, és ezen kivül egy kevés jól felfegyverzett és jól öltözött rendes katonaság. Lippánál az összeütközés a mi részünkre nézve győzelmesen végződött, de a rendes hadsereg segitségével, azonban a vasvellákkal és kaszákkal felfegyverzett landsturm, a mely több mint 6000 emberből állott, mindjárt az ütközet elején szétszaladt. A mellékletben közlök Excellenciáddal néhány nyomtatott proklamációt, melyekből az itteni dolgokat láthatja és kivánva Excellenciádnak erőteljes egészséget és magamat kegyelmes jóakaratába ajánlva kiváló nagyrabecsüléssel maradok alázatos szolgája: Zsivkovics Pantaleon, püspök.

66. Rajacsics br. Wessenberg ministerelnöknek Bécsbea. Karlovicz 1848. nov. 20.

Der politische Umschwung in dem Königreiche Ungarn und in der Gesammtmonarchie hat allen Völkern dieser Reiche mehr oder weniger Leben und Freiheit gegeben, und sie zum Selbstbewusstsein geweckt. Die serbische Nation wurde in allen bezüglichen Gesetzgebungen von diesen Wohlthaten ausgeschlossen, und jener Theil derselben, welcher die Militär-Gränze bewohnt, durch das a. h. Kabinetschreiben vom Monate Maj 1848 den Magyaren auf Gnade und Ungnade anheimgestellt. Hiedurch war diese Nation inne, dass sie nach beliebige Weise nur als Mittel zum Zweck behandelt und auf ihre ihr durch öffentliche Verträge gesicherte Rechte gar keine Rücksicht genommen wird. Die serbische Nation eingedenk dieser unverjährbaren Rechte, und durch die Freiheitverkündende Stimme ihres a. g. Monarchen aufgemuntert, hat am 1 13 und 3 15 Mai 1848 ihren Privilegien, welche durch die früheren Regierungen von S. M. wai-

land Kaiser Leopold I. bis auf die glorreiche Kaiserin Maria Terezia bestättigt und aufrechterhalten worden sind, die wahre Bedeutung gegeben, und das gesetzliche Leben eingehaucht, in dem sie mich zu ihrem Patriarchen, den gegenwärtigen General-Major Stephan Suplikacz zu ihrem Wojvoden erwählt, und ihre Wojwodschaft in den durch die gedachten Privilegien genannten, und mit ihrem Blute von den Türken eroberten Provinzen, als ihr väterliches und gesetzliches Erbe reklamirt, zugleich sich zur heiligsten Pflicht gemacht hat, allen Feinden des a. h. Thrones unseres a. g. Kaisers und Königs bis auf den letzten Mann nach der angeerbten Liebe und Treue entgegen zu tretten, und die Integrität der Gesammtmonarchie zu vertheitigen.

Die serbische Nation gewohnt auf dem gesetzlichen Wege ihre Rechte zu vertretten und zu geniessen, hat eine ansehnliche Deputation unter meiner Anführung an den a. h. Hof nach Insbruck geschickt, um S. M. unsern a. g. Kaiser und König um Bestättigung der obigen gerechten Beschlüsse zu bitten, das ungarische Ministerium ermuthiget durch die unerhörten separatistischen Errungenschaften hat das milde Herz des gütigen Monarchen von der serbischen Nation abwendig gemacht, und diese wurde mit jenem merkwürdigen kaiserlichen Ausspruche auf die Bahn ihrer eigenen Selbshilfe gestossen, und ihr die Pforten der ausgesprochenen Freicheit und Gleichberechtigung zugemacht. Während die Deputation dieser unglücklichen Nation diese ungünstige Entschliessung aus dem Munde ihres a. h. Gebiethers und Herrn erfuhr, hat der F. M. L. und Comandierender General Hrabovszky gegen sein gegebenes Ehrenwort Karlovitz am zweiten Pfingsttage 1848 bombardirt, und so mit zu dem unglücklichen Bürgerkriege in den Gegenden an der unteren Donau Veranlassung gegeben.

Seit diesem Augenblicke steht die serbische Nation unter den Waffen nicht nur für ihre heiligen und gerechten Interessen, sondern für die Erhaltung der Gesammtmonarchie, und sie kann sich mit vollem Rechte rühmen, dass die ruhmgekrönten Erfolge der kaiserlichen Waffen bei Wien in den letzten Tagen des Monats Oktober nur der serbischen Nation zu zuschreiben sind.

Diese ganze Anstrengung der serbischen Nation gegen den magyarischen Übermuth ist von Seite des Staates mit Nichts unterstützt worden, und auch gegenwärtig hat man noch keine Unterstützung erhalten, und

dürfen nach vorherrschenden Principien auf keine rechnen. Es ist sonderbar, dass die hohe Regierung S. M. des Kaisers auf die Ausrottung der Serben abzweckenden Massregeln der Magyaren gar keiner Beherzigung würdigt, sondern zulässt, dass die Ortschaften der Serben eingeäschert, die heiligsten Dinge entweiht, unerhörte Grausamkeiten verübt und der mittelalterliche Vandalismus die gesegneten Fluren verheert.

Diese die Entmenschlichung beurkundenden Vorgänge der Magyaren wären ganz uud gewiss wenigstens in so grässlichem Maasse nicht erfolgt, wenn S. M. der Kaiser die Bitte der serbischen Deputation allergnädigst entgegen genommen, und die Rechte der serbischen Nation wenn nicht auf dem constituellen, aber desto leichter auf jenem Wege anerkannt, und die getroffenen Wahlen bestättigt hätten, auf welchem allerhochstdieselben die ganze Militär-Gränze in die Hände der Magyaren überliefert haben. Die hohe Regierung S. M dürfte vollkommen überzeugt sein, dass ich ein treuer Anhänger derselben, und ein treuergebener Unterthan S. M. bin; und dass die Schmählerung meines Ansehens in dieser kritischen Epoche auch der Gesammtmonarchie schädlich sein kann. Schon aus dieser Rücksicht hätte die Aufhebung meiner von der ungarischen Regierung am 2. August 1848 ausgesprochenen Cassation erfolgen, und ein öffentliches Zeichen gegeben werden sollen, dass die serbische Nation, und ihr kirchlichpolitisches Oberhaupt nicht von den Launen eines auf die Vernichtung der Gesammtmonarchie verschwornen Ministeriums abhängig sind.

Die tapfere Becharrlichkeit der Serben hat den Übermuth der Magyaren gebrochen, und sie zur Bestimmung gebracht, dass es besser sei, mit der serbischen Nation auf der breitester Basis in Friedensunterhandlungen zu tretten, als den wackeren, an alle Gefahren des Krieges gewohnten Feind unnütze zu bekriegen, und im Vaterlande zu haben. Der Erlass des F. M. L. Blagojevics wird Euere Excellenz vom diesem Umschwunge der magyarischen Regierung überzeugen. Da ich seit dem Beginne der gegenwärtigen politischen Bewegung immer die Interessen der Gesammtmonarchie und der serbischen Nation vor Augen gehabt, so habe ich diese Interessen ungetrennt zu befördern gesucht. Diesem Grundsatze getreu, ersuche ich Euere Excellenz, die hohe Regierung S. M. aufmerksam zu machen darauf, dass es an der Zeit wäre, die Beschlüsse der serbischen Nation vom 1 – 3

(13—15.) Mai 1848. a. h. Ortes zu sanctioniren, und das politische Leben derselben wiederzugeben, und somit auch meine Cassation aufzuheben.

Sollte die Diplomatie auch diesmal den Weg der Zögerung einschlagen, so würde ich der serbischen Nation gegenüber vielleicht wieder meinen Willen, in die Unterhandlungen mit der ungarischen Regierung tretten, und einem verheerenden Kriege ein Ende machen müssen. Hiedurch würde die letztere Regierung doppelt gewinnen, nähmlich eine aliirte Nation, und stärkere Konzentrirung ihrer Streikräfte. Das Heer des Banus hat zur Hälfte die Bekenner der griechischen Kirche. Auch diese braven Erstürmer Wiens werden in der Pacification der Serben mit den Magyaren die Bedingung des internationalen Krieges ansehen. — Welche Folgen daraus enstehen könnten und werden, überlasse ich der tiefen Einsicht Euer Excellenz?

Auf jeden Fall erbitte ich mir eine bestimmte schleunige Antwort, damit ich hiernach handeln kann, nur wollen Eure Excellenz mich durch ausweichende Antwort nicht in die Lage vetsetzen, dass ich dem Drange der serbischen Nation nachgebend, den Vortheilen der Gesammtmonarchie in dem von mir gewünschten Masse nicht entsprechen sollte.

Ich ergreife die Gelegenheit mit besonderem Vergnügen mich mit unübergrenzter Hochachtung zeichnen zu dürfen, Euer Excellenz ergebenster Diener: Rajacsics.

67. Rajacsics Blagojevics altábornagynak Pétervárádon. (A kelet helye és dátuma nélkül).

Aus meinem Erlasse vom 30 Oktober (nov. 11.) 1848 Nr. 2294. haben Euere Excellenz gütigst entnommen, dass ich vermöge meiner obersthirtlichen Stellung und meiner natürlichen Neigung den Frieden in dem geliebten Vaterlande wünsche. Ich will Euerer Excellenz die Ansichten nicht entwickeln, welche jeden Mann von scharfen Blicke überführen müssen, dass die undiplomatische Geringschätzung der serbischen Nation seitens der ungarischen Regierung den unheilvollen Krieg zwischen Nationen hervorbeschworen habe, welche bestimmt sind, in dem gemeinschaflichen Vaterlande, und an einem Herde friedlich beisammen zu wohnen, und keine gegenseitige Knechtung zu dulden. Die Unterdrückung der Nationalitäten ist der mittelalterlichen Geschichte anheimgefallen, und die Magyaren werden nie ihre parlamentarische und auf dem Papier schön gedruckte Magyarisirung in

Ungarn durchführen, sordern sich dadurch das sicherste Grab vorbereiten.

Die Magyaren sind durch die traurigen Ereugnisse in unserem Vaterlande von diesen meinen Ansichten wenigstens gegenwärtig und für die Zukunft überzeugt, und ich freue mich, das Euere Excellenz in ihrem werthen Erlasse vom 19-ten Dieses P. N. 1073 mich von dieser Überzeugung der ungarischen Regierung versichert haben. So wie ich in meiner Zuschrift eröffnet habe, dass ich der erste die Friedenspalme in die Hand nehmen, und dem Vaterlande die Segnungen des Friedens wiedergeben würde, wenn nur gesetzliche Erfordernisse zur Unterhandlung vorhanden wären, ebenso wiederhole ich diese meine offene Versicherung auch diessmal, muss aber diessmahl bemerken, dass die ungarische Regierung in einem starken Widerspruche, wenigstens nach meiner Ansicht, sich befinde. Sie wünscht eine Pacification mit der serbischen Nation, und bedenkt nicht, dass sie mich, wiewol ungesetzlich und ungerecht, abgesetz, und einen Zustand herbeigeführt hat, welcher eine Kluft zwischen der serbischen Nation und der ewähnten Regierung bildet. So lange diese Kluft fortbesteht, kann und darf ich mich in irgend eine Ansicht bezüglich der anzubahnenden Friedensunterhandlungen nicht einlassen. Euere Excellenz, werden höflichst ersucht, den Herrn Regierungkommisär von Beöthy von dieser meiner Ansicht zu verständigen, im Übrigen mir zu gewähren, dass ich auch diessmal mit besonderer Hochachtung zeihnen kann Euerer Excellenz gehorsamster Diener: Rajacsics.

68. Rajacsics Jellacsics bánnak Bécsben. Karlócza 1848. nov. 20 (ó napár: 8).

Én önnek november 1-én H. 2308. sz. a. irtam és jelentettem hogyan állanak itten a dolgok. Ezt megkivánja tőlem a mi szövetséges frigyünk és a mi édes hazánk előmenetele. Ezen értelemben tudositom Önt, hogy tegnap este Blagojevics altábornagytól a mellékelt iratot kaptam, mely a mai magyar kormánynyal való kibéküléstre vonatkozik. Hogy mit feleltem erre és mit irtam a tárgyra vonatkozólag Wessenberg ministerelnöknek azt az ide csatolt 2 mellékletből láthatja.

Mindebből az látszik, hogy a magyarok elcsüggedtek, és ezen elcsüggedésökben magukhoz tértek és belátták, hogy Magyarországban más nemzetek is vannak, kiknek természetes jogaik vannak és hogy a vandál kiirtásnak ideje elmulott.

Dacára a magyarok ezen üzenetének a szerb nép a császári igazságosság és szeretet semmiféle jelét nem kapta, sőt mi több, Nagyméltóságod jól tudja, hogyan fogadták a szerb deputációt Insbruckban és mily kegyetlenül elutasitották azt. A mi mostani udvari diplomáciánk a szerb népet háborus időkben reményekkel áltatta és békés időkben vele mostohán bánt. A szerb nép polgári öntudatra ébredt és a kecsegtetés nem kenyere többé.

Látta mit irtam a 2. mellékletben a cs. k. miniszterelnöknek. Én önt hazánk és nemzetünk nevében kérem, hogy ugy a cs. k. kormánynál, mint magánál a magas udvarnál kieszközölni szíveskedjék, hogy a szerb nemzet jogai, melyeket f. é. máj. 1. (13.) és 3-án (15.) kifejeztek, megerősittessenek és a szerb nemzet annyi véres érdemeikért politikai életet nyerjenek, minthogy már annyi bizonyitékát adta hüségének a császár és haza irant és megszünjék viselni a rabló csapat nevét. Ha őfelsége a mi császárunk és királyunk képes volt azt a csudálatos menykövet Innsbruckból önre zuditani, ha képes volt az egész katonai határőrvidéket egy kabinetrendelettel a magyaroknak átadni, ha képes volt önt igazságosan minden méltóságába visszahelyezni, akkor valóban a mi nemzeti jogainkat is mint császár és magyar király megerősithetné. Mi akkor a mi szövetségünkben politikai önállóságunkat férfias jobbunkkal meg fogjuk védelmezni.

Lelkemen nagy teher fekszik és nem akarnám, hogy azt valami halálos bün is nyomja. És ezt a vétket Isten és nemzet ellen akkor követném el, ha beérném az udvar részéről a hizelgéssel és a magyarokkal való békekötést emiatt elhalasztanám. Azért önt ismételten is kérem, legyen iránt unk méltányos szeretettel és legyen azon, hogy minél előbb megerősittessenek a nemzeti határozatok, melyeket 1848 május 1-én és 3-án (13., 15.) hoztunk. Ellenkező esetben nem leszek képes a nemzet akaratának és kivánságának eleget tenni.

Ezen alkalmat is megragadom, hogy őszinte nagyrabecsülésemről biztositsam stb. Rajacsics.

69. Rajacsics a szerb nemzet küldöttségének Bécsben. Karlócsa, 1848 nov. 20-án (8-án).

Én önök okt. 26. (14) és nov. 8. (okt. 27) 1848-ban 10. és 21. sz. a., valamint Sztratimirovics urnak nov. 11. (okt. 30) napjain kelt iratait megkaptam. Eddig nem volt semmi nevezetesebb eset, melyet szükséges lett volna önökkel tudatni, kivéve azt az egy kellemetlen esetet,

hogy a magyarok Verseczről és Fehértemplomról nagy haderővel a mi táborunkat Lagerdorfban az illyr-bánáti ezred területén, a mely 1000 emberből állott, a minap szétkergették és két falut, Lagerdorfot és Oresácot felgyujtották.

A vojvoda ur nehány nap óta a Bánátban időzik azon szándékkal, hogy a sereget jobb rendbe hozza és hogy a temesvári és oláh-bánáti ezredekkel egyetértve kellő alkalmat találjon arra, hogy Verseczet és Fehértemplomot elfoglalhassa. Erre elég jó kilátás is van.

Amennyivel jelentéktelenebbek az események a harctéren, annyival fontosabbá lett a diplomatikai tér. Amint az idemellékelt iratból láthatják, a magyarok hajlandók velünk békét kötni és velünk szivesen kötnének fegyverszünetet reánk nézve előnyös feltételek mellett. Önök jól tudják, minő szövetségben vagyunk horvát testvéreinkkel. Azért én a bán önagyméltóságának jelentést tettem a magyarok ezen ajánlatáról a 2-ik melléklet szerint és megküldöttem neki azon iratom másolatát is (3. melléklet), mellyel e tárgyban jelentést tettem a cs. k. ministerelnöknek, azon kérelemmel, hogy ez a mi nagyméltóságu szövetségesünk is buzgón és melegen törekedjék arra, hogy őfelsége erősitse meg a szerb nemzetnek május 1—3-iki határozatait. Ezen mindahárom iratot adják át a megjelelt személyiségeknek és minthogy ezen mellékletekben megvan az utmutatás arra, miről van szó, müködjenek közre önök is, hogy a szerb nép késedelem nélkül elérje a maga politikai életét. Én azt hiszem, hogy ezen eljárásomat a nemzet teljesen igazoltnak fogja találni, mert amint látják, látták és meggyőződtek, én minden erőmből csak arra törekszem, hogy nyelvünket, nemzetiségünket és jogainkat megerősitsük és biztositsuk. Isten jobbja, a mi derék vojvodánk fáradozása és a nemzet akarata a mi közös kivánságunkat teljesedésbe fogja hozni. Uraim iparkodjatok és törekedjetek arra, hogy minket minél előbb jó hirekkel megörvendeztessenek. Iparkodjanak azon is, hogy a Sztratimirovics urnak adott instrukciók szerint minél előbb anyagi segitség is pénzben és fegyverben küldessék, hogy akadály nélkül nagyobb eredménnyel folytathassuk és befejezhessük a háborut.

Ezeket önöknek forrón ajánlva és a mindenhatót kérve, hogy önöknek jó egészséget, jó sikert adjon, vagyok őszinte hivök: Rajacsics.

70. Rajacsics Blagojevics altábornagynak. Karlócza 1848 nov. 21-én (9-én.)

In Erwiederung auf die verehrte Präsidialnote vom 16-ten November 1848 G. 2778. muss ich Euer Excellenz wiederholt eröffnen, dass in Folge der Kriegerischen Stellung der dreieinigen Königreiche und der serbischen Wojvodschaft gegen die gegenwärtigen Machthaber der ungarischen Regierung, und in Folge der von Sr. Excellenz dem Banus als Oberkommandanten der ungarischen Truppen und königlichen Kommissär, ertheilten Befehle jede Korrespondenz mit den diesseitigen Behörden und jenen der ungarischen Regierung aufhören musste. Euere Excellenz müssen selbst zugeben, dass Hochdieselben unter besagten Regierung stehen, ihre Befehle annehmen und vollziehen. Bei diesem Bestande der Dinge kann ich die Korrespondenz aus der Festung Petervardein mit den diesseitigen Militär-Behörden ohne Kontroll nicht zulassen.

Die Korrespondenz der ungarischen Behörden kann und darf garnicht zugelassen werden. Solten das K. K. Militär-Obergericht oder das K. K. Ministerium verfügungen für die Parteien erlassen, so werden solche von hieraus nach Peterwardein dem Regimente, als zur Wojvodschaft zugehörig zugestellt; jene aber welche das Broder und Gradiskaier Regiment betreffen sollten, wird man ohne Bedenken dem Kroatischen Generalkommando zur entsprechenden Amtshandlung übersenden. Nur wird Euer Excellenz diess höflich bemerkt, dass die slawonische Brigade ihre Verbindung mit Peterwardein ganz unterbrochen habe, und ein Versuch, Erlässe an dieselbe unmittelbar zu geben, nur zu Komplikationen führen würde, welche seine Excellenz der Banus sehr unliebsam aufnehmen könnte und würde. Rajacsics.

71. Suplikacz János és Bogdánovics K. Rajacsicshoz. Bécs 1848 nov. 22. (10.)

Mi november 21-én (9-én) irtunk szentségednek postai uton. Ezen iratnak tartalmát megismételjük ezen megbizható alkalmatossággal.

Midőn nov, 20-án (8-án) bucsulátogatást akartunk tenni a bánusnál és Windischgrätznél, akiktől a megállapodás szerint ajánló levelet is kellett volna kapnunk a nemzeti ügyben, akkor azt mondotta nekünk a bán, hogy felesleges Kremsierbe mennünk, minthogy a miniszterek Windischgrätz herceghez jöttek, hol konferencia is fog tartatni.

A külügyek ministere Schwarzenberg herceg a kölcsönös megbeszélésben ezen napon ezt mondotta ne-

künk: Az összes osztrák nemzetek az egyenlőség elvének alapján megfogják kapni az ő szervezetöket a nemzetiség szellemében és kiterjedésében; lesz egy nagy közös országgyülés Bécsben és egy közös miniszterium azon tárgy- és munkakörre nézve, mely közös természetü. Azért a vojvodina szervezését el kell halasztani arra az időre, mikor az erre vonatkozó tanácskozások lesznek, igy minden nép külön szervezését is, de a vojvodináét is azonnal meg fogják erősiteni. Arra kért bennünket, hogy ezt önnek előre is jelentsük, egyébiránt még néhány napig legyünk türelemmel, mig a kremzieri országgyülés megnyitásának dolgai erre neki időt engednek és akkor fogja nekünk a hivatalos iratokat megküldeni. A mi a patriarchát illeti, ezt mondta: Diese Frage ist noch nicht reif genug, mire azt feleltük: „érett, nagyon is érett" hozzáadva, hogy az még veszedelmes lehet, ezt az eszmét, melyet többé nem lehet a nemzetből eltávolitani, igy elhanyagolni, mert ezt a méltóságot azonnal más idegen el fogja foglalni és akkor Ausztriának ez a nagy Anchaltspunktja a hadseregre az ő országától el fogja szakittatni. A patriarcha eszméjén nyugszik a rokon népek összekapcsolása; a patriarcha olyan, mint a méhkirálynő, anyaméh. Schwarzenberg herceg ezen pontra nézve, mely reánézve természetesen egészen idegen, olyan álláspontot foglalt el, melyről azt mondják „se jobbra, se balra": azonban mindenből arra lehet következtetni, hogy ezen követelés csak el van halasztva, de semmiképen sem lehet elutasitva.

Hogy a szerb követeléseket jobban megismerhesse, azt kivánta Schwarzenberg herceg, hogy neki ezekről egy részletes memorandum adassék rendelkezésére; ennek összeállitását és átadását elhalasztottuk azon időre, a mikor a megerősitő iratot átfogják adni, nehogy ezzel további halogatásra alkalmat adjunk. Azonkivül szükségesnek láttuk, hogy az ilyen munkálatot több emberünk tanácsa elé előzetesen terjesszük. Mi mihelyt a megigért megerősitő iratokat megkaptuk, haza fogunk térni, hogy ne költsük hiába a pénzt, mert pénzünk nincs és nem is küldenek nekünk. Schwarzenberg herceg baráti üdvözletét küldi szentségednek, mint volt társának az itáliai hadseregben.

Báró Liven átadta Windischgrätz hercegnek a sz. András-rend elsőosztályu keresztjét, Jellacsics bánnak a Vladimir-rend elsőosztályu keresztjét és a bán ezenkivül megkapta a Lipót-rend nagykeresztjét.

Mikor fog Windischgrätz herceg és a bánus Magyarországba menni, azt még nem tudni. Köztük egy kis feszültség van. Napról-napra egy kis katonaság el-elindul. Mély tisztelettel stb. alázatos hivei: Suplikáz János, Bogdanovics K.

72. Blagojevics altábornagy Rajacsicsnak. Péterárad 1848 november 23-án.

In Beziehung auf die sehr geschätzte Zuschrift vom 20-ten d. M. hat mich der Königl. ungarischer Herr Reichskommisär von Beöthy bevollmächtigt, die von der Regierung Ungarn mitgetheilte Pacificirungs-Puncte Euer Excellenz zur Kenntniss zu bringen, und diesem beigefügt, dass nachdem der erste Punct der Friedensbedingnisse eine allgemeine Amnestie auspricht, der 5-te die Bestättigung und Anerkennung des erwählten Patriarchen mit Sitz und Stimme auf dem ungarischen Reichstage gleich nach dem Fürst-Primas zuerkennt, hiedurch die Einsetzung Eurer Excellenz in ihre vorigen Würden gewissermassen in voraus bedingt sei. Indem ich daher die Ehre habe Euer Excellenz die erwähnten Pacificirungs-Puncte in der Anlage zu übermachen, bitte ich den erneuerten Ausdruck meiner ausgezeichnetsten Hochachtung zu genehmigen, womit ich die Ehre zu verharren habe Euer Excellenz ergebenster Diener: Blagoevics F. M. L.

73. Blagoevics altábornagy Rajacsicsnak 1848 nov. 23-án (a kelet helyének megnevezése nélkül).

Bedingungen und Zugeständnisse unter welchen man mit dem Herrn Metropoliten Rajacsics zu unterhandeln bevollmächtiget ist.

1. Allgemeine Amnestie ohne Ausnahme.

2. Gleiche Berechtigung an allen Rechten und Freiheiten, wie es das durch den König sanctionirte Gesetz von März 1848 gewährt.

3. Den Bürger Ungarns und seiner Nebenländer, so wie den Militär-Bezirken, wird ihre Nationalität und der freie Gebrauch ihrer Sprache in Kirche, Schule, und Gemeindeleben gewährleistet; namentlich dürfen sie:

4. An die Regierung und an die Behörden ihre Eingaben in Ihrer Sprache thun, darauf auch in derselben Bescheid empfangen; die Gesetze sollen auch in ihrer Sprache publizirt und die Korrespondenz der Regierung an die Behörden Slavoniens sollen neben der ungarischen Sprache auch in slavonischer geführt werden.

5. Ihre Kirche soll den Schutz und die Unter-

stützung des Staates gleich denen übrigen geniessen; sie sollen ihre Kirchlichen und Schulangelenheiten auf ihren jährlichen Kongressen frei regeln und administriren; wählen ihren Patriarchen frei- den die Regierung bestättiget, im seiner Würde gemäss in Ehren halten, und auf dem Reichstage ihm den Sitz gleich nach dem Fürst Primas anweisen.

6. Die Peticionen des serbischen Volkes, welche während diesem, oder beim nächsten Landtage vorkommen, werden berüchsichtigend zu Rathe gezogen und die möglichsten Zugeständnisse gegeben werden.

7. Wollen die Grenzer, des Grenz Militärsystems enthoben sein, ist die Regierung hiezu geneigt; wollen sie selbes behalten, dann sind ihnen die Concessionen, die die Regierung bereits publicirte bekannt, als: Eigenthum des Bodens, Theilungsfreiheit, Freizügigkeit, freie Ausübung von Handel, Gewerbe und Wissenschaft Befreiung von Robot, vorzügliche Berüchsichtigung ihrer eigenen Landessöhne beim Avancement, Ermässigung des Salzpreises. — Dem Originale gleichlautend. Vidi Beöthy. — 1848 nov. 23. Blagoevics.

73. Nugent F. M. Rajacsicsnak Péterváradon. Gratz, 1848 nov. 24.

Für die Mittheilungen, welche Euer Excellenz unter 30. Oktober (11. November) Nr. 2225. zu geben die Güte hatten, bin ich in hohem Grade verpflichtet.

Niemand kann die grossen Dienste, welche die tapferen Serben in dieser verhängnissvollen Epoche dem oesterreichischen Staate geleistet haben, mehr würdigen und gewiss Niemand lebhafter wünschen, als ich, eine zu weiteren Erfolgen geeignete Macht Euer Excellenz zuzuführen, überzeugt, das Hochdieselben den trefflichsten Gebrauch zu machen wissen, würden. Da dies jedoch meine Kräfte, und die davon hierlandes gestellten Ansprüche, bei dem besten Willen, nicht gestatten, so konnte ich meine Simpathie für ihr ehrenvolles Unternehmen nur duch ein schleuniges Einschreiten zu Gunsten der serbischen Nation bei Sr. Durchlaucht dem Feldmarschall Fürsten zu Windischgrätz sowie bei Sr. Excellenz dem Feldmarschall Grafen Radetzky, an den Tag legen. Von dort aus werden Eure Excellenz ganz ohne Zweifel, jetzt da man Dero Bedürfnisse kennt, die thunlichste Unterstützung erhalten, und ich glaube im Sinne Hochdero Wunsche zu handeln, indem ich auch die Zusendung einer bekanntlich leicht und schnell transportablen Ra-

kettenbatterie beantrage. Damit ich übrigens in den Stand gesetzt werde, so umfassend als möglich Vorsorge zur Erfüllung Hochdero Begehrens zu treffen, erbitte ich mir noch die schleunigstmögliche Mittheilung, ob Euer Excellenz hinreichend mit Artilerie versehen sind, und welche Transportmitteln — insbesondere zu Wasser- zur Beförderung von Geschütz, sonstigen Waffen, Munition, und vielleicht auch von Pferden, mir zur Verfügung gestellt werden könnten — und gebe die Versicherung, dass mein Eifer dem Vergnügen gleichen wird, das mich bei dem Gedanken erfüllt, Euer Excellenz und Ihrer braven Nation patriotisches Wirken gefördert zu haben.

Endlich erlaube ich mir Euer Excellenz zugesagte Güte mit dem Ersuchen in Anspruch zu nehmen, mich gefälligst in Kenntniss zu setzen, wie der Stand der Dinge in Ihrer Gegend ist; ob ein Unternehmen auf Peterwardein und Esseg gegründete Hoffnung des Gelingens gewährte; auf welchen Wegen und durch welche Mittel man aus Ihrer Gegend Truppen und Kriegsgeräthe in das Banat gelangen machen könnte; welcher Mittel sich Hochdieselben zur Verbindung mit diesem Lande bedienen, und welche Vorräthe an Frucht und sonstigen Lebensmittel zur Erhalltung allenfals in ihrer Gegend marschirender Truppen dort vorhanden, oder beizustellen wären; endlich was Euere Excellenz über die Lage und Operationen im Banate sowohl als in Siebenbügen wissen? Nugent. T. M.

74. Blagoevics altábornagy Rajacsicsnak Karlóczára. Pétervárad, 1843 november 25.

Ich habe die Ehre Euer Excellenz mitzutheilen, dass der Königl. ungarische Herr Reichskommissär von Beöthy allhier angelangt ist und den Wunsch geäussert habe mit Euer Excellenz in Bezug auf eine friedliche Ausgleichung im Interesse der Gesammtmonarchie und des allgemeinen Wohles mündliche Rücksprache zu pflegen. Zu diesem Ende schlage ich Euer Excellenz das erste Haus bei Mariaschnee als den geignetesten Platz vor, und bitte in so ferne es Hochdemselben möglich ist, entweder morgen oder längstens übermorgen zu einer von Euer Excellenz gefälligst bestimmt werden mögenden Stunde gütigst erscheinen zu wollen, nachdem ein längerer hierortiger Aufenthalt dem erwähnten Herrn Königl. Komissär der aufhabenden andern dringenden Geschäften wegen nicht möglich wäre, bei welcher Gelegenheit übrigens auch ich die Ehre zu haben hoffe Euer

Excellenz persönlich zu begrüssen. Genehmigen Euer Excellenz etc: Blagoevics.

75. Rajacsics Petronievics Avram lovagnak Belgrádban. Karlócza, 1848 nov. 13. (25-én.)

Nagyságod! Tegnap éjjel 1 órakor kaptam Zimonyból egy iratot Windischgrätz hercegtől a császár kéziratával és proklamációkkal, melyeket itt önnek a mellékletekben másolatban küldök. Ezekből láthatja, hogy helyzetünk most szerencsésebb. József, patriarcha.

76. Rajacsics Danilevszky orosz főkonzulnak Belgrádban. Karlócza, 1848 nov. 13. (25.)

Meg levén győződve azon meleg érdeklődésről, melylyel az egész szerb nép sorsa iránt viseltetik, a melylyel már nem egyszer szivélyesen meghallgatta kérelmeimet szükségemben, kötelességemnek ismerem itt másolatban becsatolva elküldeni Windischgätz herceg főparancsnoknak és őfelsége a császárnak hozzám intézett sajátkezü iratát és proklamációkat, melyeket tegnap éjjel 1 órakor egy kurir hozott nekem és melyekből kiderül, hogy helyzetünk most már kedvezőbb. József patriarcha.

77. Rajacsics an den hohen K. K. Kriegsrath in Temesvár. Karlowitz, 1848 am 25-ten (13) November.

Ich beehre mich in der Anlage ein Handbilet s. M. des Kaisers nebst einer Zuschrift seiner Durchlaucht des F. Marschalls zu Windischgrätz und verschiedene erlassene Manifeste dem hohen Kriegsrathe mit dem dienstlichen Ersuchen zuzusenden, womit es gefällig sein wolle, diese Manifeste abdrucken, und deren gröstmöglichste Verbreitung veranlassen wollen. Ich werde nicht unterlassen, diese Manifeste in die serbische und walachische Sprache übersetzen zu lassen, und eine Quantität davon dem hohen Kriegsrathe baldmöglichst zu kommen zu lassan.

Aus dem Schreiben Sr. Durchlaucht erhellet zu Genüge die Nothwendigkeit eines energischen Zusammenwirkens. Darum ersuche ich den hohen Kriegsrath, mit unserem Vojvoden dem G. M. Suplikacz die zweckdienlichen Operationen zu berathen und verabreden, und die unterstehenden Truppenkommandanten dahin anzuweisen, dass sie jetzt alle ihre Thätigkeit aufbieten, um Versecz und Weisskirchen von den rebellischen Magyaren zu säubern.

In meiner Stellung als zeitweiliger Verweser der serbischen Wojvodschaft fühle ich mich verpflichtet, die Landesadministration auch im Banate auszuüben, in so

lange als die gegenwärtigen kriegerischen Bewegungen dauern, und bis nicht die neue Ordnung der Dinge auf dem gesetzlichen Wege zu Stande gebracht werden wird. Darum ersuche ich den hohen Kriegsrath, die Banater Behörden anweisen zu wollen, dass sie sich in allen die Landesadministration betreffenden Angelegenheiten an mich zu wenden haben um sowohl dem in dem Allerhöchsten Handschreiben S. Majestät als auch jenem in der Haupversammlung ausgesprochenen Vertrauen der Nation zu meiner Person, wie auch meiner daraus erfliessenden Pflichtschuldigkeit entsprechen zu können. Rajacsics.

78. Rajacsics Blagojevics altábornagynak Pétervárадon. Karlócza, 1848. november 25. (13-án.)

Heute Nacht um 1 Uhr erhielt ich mittels eines Courriers von Wien eine Zuschrift Sr. Durchlaucht, des Fürsten zu Windischgrätz, nebstdem das in Abschrift beiliegende Allerhöchste Handbillet des Kaiser und Königs wie auch die angebogenen Allerhöchsten Manifeste.

Da ich noch immer keine positive Erklärung Euerer Excellenz auf meine diesseitige Zuschrift von 23-ten Október (4. nov.) l. J. Nr. 1729 erhalten habe, und mir hier allergnädigst aufgetragen wird, auf die möglichst schnelle Verbreitung und Befolgung dieser Manifeste einzuwirken; so ermangle ich nicht, Eure Excellenz ernstlich aufzufordern, sich für die rechtmässige Sache Ihres Herrn und Gebieters ohne Verzug zu erklären, wiedrigenfalls ich genöthiget bin Euere Excellenz, wiewol wieder meinen Willen, und meiner persönlichen Neugung als Nationalist, im Sinne dieser allerhöchsten Manifeste als Hochverräther zu stempeln, und hievon S. Majestät die allerunterthänigste Anzeige zu machen, und von heute an jeden ferneren Verkehr mit Euerer Excellenz zu unterbrechen.

Sollten Eure Excellenz über die Aechtheit dieses allerhöchsten Hand-Billets Zweifel hegen: so wollen Hochdieselben eine Person Ihres Vertrauens hieher senden, welche sich thatsächlich davon überzeugen kann.

Eben als ich mit dem Obigen fertig war erhielt ich Hochdero schätzbarstes Schreiben sub Praes. No. 1092 vom heutigen dato. Zufolge des obangezogenen allerhöchsten Handbillets ist mir jeder Verkehr mit den Personen der Kossuthischen Faction wohin ich den Herrn Komissär von Beöthy rechne, unmöglich. Sollte jedoch Herr von Beöthy andere Gesinnungen und zwar im

Interesse Sr. Majestät, unseres allerhöchsten Kaisers und Königs, und der K. K. oesterreichischen Gesammtmonarchie, hegen, so wäre ich nicht entgegen, mit demselben, jedoch am Karlowitzer Terrain, eine Zusammenkunft zu pflegen. Auch möchte es mich sehr freuen, wenn ich die Ehre haben könnte, bei dieser Gelegenheit auch Euere Excellenz zu begrüssen und zu verehren; worüber ich mir die gefällige Eröffnung erbitte. Zugleich mache ich von der praesidial Zuschrift Nro 1088 hier die Erwähnung, und behalte mir vor, darüber entweder mündlich oder schriftlich meine Erklärung abzugeben.

Ich habe übrigens die Ehre mit der vorzüglichsten Hochachtung zu geharren Euerer Excellenz gehorsammster Diener: Rajacsics.

79. Kusevics Szvetozár képviselő Rajacsicsnak. Bécs, 1848 november 16. (28.)

Szentséged! A f. h. 3-án 12. sz. a. Varazsdinból küldött alázatos jelentésemből méltóztatott értesülni az én eltávozásomról hazámból, ezután visszatérvén Zágrábba, elhatározta a báni tanács, hogy engem elküld a bán Önagyméltóságához a fegyverekben mutatkozó nagy hiány miatt, ezért ide Bécsbe) megérkezvén, kieszközöltem, hogy eddig 15.000 puskát küldöttek ezen vidékek számára és még ugyanennyit várhatunk, ezután kegyes volt Önagyméltósága engem egy időre táborában visszatartani és ez az oka annak, hogy mai napig itt időzöm.

Ezen alkalommal a lehetőség szerint iparkodtam tájékozódni a mi ügyünk állásáról és minő szándékkal vannak a mi vojvodinánkra nézve és megbizható forrásból megtudtam, hogy a vojvodina kérdése az udvar részéről meg van oldva és a mi a patriarchai méltóságot illeti, az udvar ezt is pártolná, azonban Oroszország ezzel ellenkezik és nem akarja belátni, hogy ez egyike a mi legrégibb jogainknak, azért mulhatlanul szükséges volna, hogy Szentséged azon okleveleknek hiteles másolatait ide küldje, melyek a patriarcha-választás jogáról szólnak, melyek azután a maga módja szerint az orosz követnek volnának átadandók áttekintés végett, ezen módon, azt vélem, elérhetnők azt, hogy jövőben nem volnának képesek ez ellen szót emelni — igy tehát, ha Szentséged ezt az eszközt célszerünek látja a cél elérésére, sziveskedjék itt valamely ismerősét megbizni, hogy mindezeket az orosz politikai köröknek megfelelő módon előterjessze.

A bán ur egész hadseregével nagyon türelmetlenül várja, mikor fog a jövőre nézve döntő lépés Magyaror-

ságban megtörténni és ez a halogatás nagy elégedetlenséget keltett — azonban a halogatás csak még egy pár napig tarthat és azt beszélik, hogy csütörtökön minden megindul, már az ágyuk és a katonaság folyton indul.

Meg vagyok győződve, hogy a többi itthelyi viszonyokról Szentséged értesülve van az itt időző szerb bizottság utján, ezzel vagyok stb. Kusevics Szvetozár képviselő.

80. Jellacsics bán Rajacsicsnak. Bécs, 1848 novem ber 28-án (16-án.)

Baráti levele annyiban hatott szivemre, mert nem tudom, mivel nyugtathatnám meg kifejezett szomorúságában — azonban mindenekelőtt meg kell önt nyugtatnom, hogy én mindazt mélyen és épen olyan mértékben átérzem és hogy én is legszerencsésebbnek érezném magamat, ha kivánságom szerint képes volnék a szerb nemzetnek minden kivánságát teljesiteni és hogy minden törekvésem erre van irányulva, azt az Istennek és a világnak be kell látnia, mert én biztositathatom önt, hogy én a magam részéről semmit el nem mulasztottam, a mivel gondoltam, hogy a szerb kivánságok teljesitését előmozditathatni, hogy pedig mindazokra nézve a mai napig nem történt döntés, az semminek másnak nem tulajdonitható, mint az előre nem látott körülményeknek, — azon aggodalmára nézve, hogy ön attól fél, hogy a Tisza és a Duna befagy, erre azt válaszolhatom önnek, hogy az innét fenyegető veszély el lesz háritva azzal, hogy egész hadseregünk nemsokára Magyarországba fog vonulni, a mi ha csak tőlem függne, már eddig is megtörtént volna. A mi pedig a segitséget illeti, melyről azt mondja, hogy azt tőlem nem kapta meg, ha ismeri közelmult helyzetemet, akkor erre önmaga legjobban megfelelhet önmagának, — egyébiránt reménylem, hogy a Szlavoniába érkezett hadsereg terhein könnyiteni fog: hogy az udvar annyi előterjesztésemre mit sem tesz, azon magam is csodálkozom, de mit tehetek egyebet, mithogy kérelmeimet megujitom és azon reményt adhatom önnek, hogy a megérdemelt elégtétel hamarosan meglesz, meg kell lennie — és addig Isten kegyelme őrizze meg önt minden rossztól. Bécs elfoglalása után, ha nekem jogom lett volna önállóan parancsolni, akkor én önt már régen fegyverrel és pénzzel megsegitettem volna, de igy nekem ismét nem marad más hátra, mint hogy ön érdekében kérelmezzek és reménylem, hogy az

50.000 forint segély már önhöz érkezett - ami a Windischgrätz herceg által Önnek igért 6000 puskát illeti, e tárgyban ma ismét irni fogok és megparancsolom Dahlen altábornagynak, hogy a Horvátország számára küldött puskákból önnek mielőbb 5000-t küldjön — és hogy én magamról hirt nem adok, amint ön talán kivánná, reménylem, hogy ezt tőlem rossz néven nem veszi, ha az én nehéz helyzetemet élénken szemei elé állitja, de mindazonáltal biztositom önt, hogy soha egy alkalmat sem mulasztottam el a szerbekről, mint vérrokon testvéreimről, gondoskodni, ezt reménylem az idő legjobban be fogja bizonyitani.

Hogy a rosszakarók engem gyanusitanak és azon iparkodnak, hogy engem a nép előtt befeketitsenek, az engem nem bánt, mert lelkiismeretem tiszta és szándékaim őszinték, a mit eddig is szóval és tettel bebizonyitottam és a jövő, reménylem Istentől, még világosabban fog engem igazolni.

Hogy a magyarok kinálnak és igérnek, azt én elhiszem, de lehet-e ebben a szerb népre valami biztositék és lehet-e a szorult helyzetbe jutott ellenség iránt valami bizalommal viseltetni? Végre alkudozásba léphet-e a szerb nép, melynek legfőbb jellemvonása, melyet homlokán visel, a hűség alkotmányos királya iránt, lázadókkal és az udvar ellenségeivel? Én azt hiszem, ha hatalmas befolyásával a nemzetet az ellenségek igazi szándékai iránt tájékoztatja, hogy az akkor örömteljesen fel fog bátorodni és tovább is el fogja viselni az áldozatokat.

Végre legyen meggyőződve, hogy a szeb kivánságok mint saját magaméi szivemen fekszenek és hogy jövőben is mindent fel fogok használni, hogy ezek mielőbb teljesitve legyenek; és erősen reménylem, hogy az udvar részéről a vigasztalás az arra érdemes szerb nemzetnek rövid idő mulva meg jog érkezni, a népet pedig iparkodjék megnyugtatni, biztositva őt, hogy csak rövid ideig kell szenvednünk és hogy most egy meggondolatlan lépéssel egész eddigi férfiasságát befeketitené és óhajtott jövőjét örökre elveszithetné, mert a cs. k. hadsereg rövid idő mulva való bevonulása Magyarországba mihden bukást el fog távolitani.

Egyébiránt szivből óhajtom, hogy szentségednek ezen őszinte szavak az óhajtott vigasztalást megadják és kiváló nagyrabecsüléssel maradok szentségednek őszinte barátja: Jellacsics bán.

81. Mayerhofer Fr. ezredes Rajacsicsnak. Belgrád, 1848 nov. 28.

E. Excellenz! Ich bin gestern von meiner Reise nach Temesvár glücklich zurückgekehrt, obschon ich durch Bewegungen des Feindes mehrmals bedroht und durch die Schwierigkeit der Schiffahrt und des Fortkommens in dieser Jahreszeit überhaupt nicht wenig aufgehalten worden bin.

Über die militärischen Verhältnisse, und unsere zunächst bestehende Aufgabe gegen Versecz habe ich dem General von Supplicatz ausführlich relationirt. Der kurze Inhalt hievon is folgender.

Aus Siebenbürgen sind die besten Nachrichten eingelaufen und bereits eine Truppen Abtheilung zur Verfügung gegen den Feind im Banate auf dem Marsche.

Durch eine eigenmächtige, unüberlegte und misslungene Operation gegen Bokschán hat General Appel seine Unfähigkeit zu befehlen offen kund gegeben, was glücklicherweise nur eine unnöthige Allarmirung des Banater Romanen Regimentes zur nachtheiligen, seine von mir durchgesetzte Enthebung aber zur bei weitern wichtigeren günstigen Folge hatte.

Arad ist durch die Flucht der Magyaren aufs rechte Maros-Ufer nach der Erstürmung von Lippa drei Tage offen gewesen, und hat sich mit dem nöthigsten Proviant versehen. Eine Kolonne Linien Truppe und Kavallerie aus der Festung hat bei dieser Gelegenheit den Feind bei St. András geschlagen und nach Billet gegen das Kikindaer District vor sich hergetrieben, während die Magyaren auf der andern Seite wieder Csakova plünderten und zum Theil verbrannt haben.

Sobald die siebenbürger Kolonne eingetroffen sein wird und für die Proviantirung von Arad keine Sorge mehr besteht, wird die Euer Excellenz bekannte Unternehmung auf Versecz ausgeführt, wozu die Verabredungen bereits getroffen sind.

Granaten und andere Erfordernisse erhalten wir in 5 bis 6 Tagen aus Temesvár und auch die bisher zurückgehaltenen, vor einigen Monaten gefangenen Serbier kommen bei dieser Gelegenheit über Orsova hieher.

Ich habe Euer Excellenz im Namen des Banater Kriegsrathes und des Chefs des dortigen Civil Comitées Baron von Ambrossy, dem Bischof der orientalischen Kirche zu Temesvár Herrn Zsivkovics als gegenwärtig besonders thätigen Beförderer der national Sache zu empfehlen, und habe von ihm auch die genügendsten Aufklärungen über seine frühere gedrückte und unfreie

Haltung empfangen. Er empfiehlt sich der Gnade Euerer Excellenz, und hat mich um die Beförderung des beiliegenden Paketes an Hochdieselben ersucht.

Der mit gewissen Vollmachten nach dem Banate gesendete Herr Popovics hat sich anmassen wollen und in Orsova und anderwärts Odbors und Komitees zu bestellen, National-Versammlungen u. d. g. zu halten, was sogar dem kaiserlichen Patente über den Kriegszustand in Ungarn und den Nebenländern zuwiederläuft. Ich habe ihm sehr ernstlich untersagt durch ein solches Benehmen, Anlass zu einer, unserer Sache nur höchstschädlichen Aufregung der im östlichen Theile des Banats sehr gemischten Nationalitäten zu geben, und auch selbst Anstalt getroffen, dass er an Störung der glücklicher Weise dort bestehenden gesetzlichen Ordnung verhindert werde. Ich bitte Euere Excellenz aber ihm und ähnlichen Komissären, die unter den gegenwärtigen Umständen, nicht nothwendigen Vollmachten und Decrete, welche leicht missverstanden und missbraucht werden können, abzunehmen, da alles unserer Sache wahrhaft förderliche im ordentlichen Wege durch den Banater Kriegsrath und dem dortigen Herrn Bischof Zsivkovics nach dem Wunsche Euerer Excellenz und der Nation erlangt werden kann.

Ein gleiches Bewandniss hat es wohl mit dem angeblich durch Euer Excellenz verfügten Änderungen bei Verzollung des Salzes und anderer Artikeln zu Orsova, worüber nach dem freiwilligen Beitritte des Romanen-Regimentes und des Banater General-Kommandos zu unserer gemeinschaflichen Sache jedenfalls die Vermittlung des Temesvarer Kriegsrathes und dortigen Centralkomitées einzuholen nöthig ist, was Eure Excellenz nicht übersehen haben würden, wesshalb ich recht zu vermuthen glaube, als ich die Banater Behörden versicherte, dass bei jenen Zollabänderungen zu Orsova durch die Befehle Euer Excellenz irgend ein Missverständniss obwalten müsse. Genehmigen etc. Fr. Mayerhofer Oberst.

82. Rajacsics. Karlócza, 1848 nov. 19 (7-én). Vollmacht für die serbischen National-Deputirten: Georg v. Sztratimirovics, Johann v. Suplikatz, Konstantin Bogdánovics.

Kraft welcher die genannten National-Deputirten von Seiten der in den K. k. Staaten lebenden serbischen Nation ermächtigt werden, die Interessen derselben Nation nach den Beschlüssen der serbischen Nationalversammlungen 1. und 3. Mai bei dem hohen Reichstag in Krem-

sier zu vertreten, und nebst den erhabenen Grundsätzen der Erhaltung und Unterstützung der allerhöchsten regierenden Dynastie und der Gesammtmonarchie auch jenen der Gleichberechtigung aller Nationalitäten in den K. k. Staaten, vorsonderlich jenen der serbischen Nation und respective der serbischen Wojvodschaft auf der Grundlage der oben angeführten Beschlüsse der serbischen National Versammlung vom 1. und 3 ten Mai l. J. aufrecht zu erhalten und zu verfechten, wozu denselben bei dem hohen Reichstage Sitz und Stimme im Sinne des allerhöchsten Manifeste vom 20-ten Oct. l. J. und der ausgesprochenen Brüderlichkeit erbeten wird.

Aus der Sitzung des Central-Komitées der serbischen Wojwodschaft. Rajacsics.

83. Rajacsics Sr. Excellenz Feldzeug-Meister von Nugent in Gratz. Karlowitz 1848 am 30-ten (18-ten) November.

Hochdero Zuschrift vom 24-ten dieses habe ich heute früh 5 Uhr mittelst Estafette richtig erhalten, und beeile mich, dieselbe ehemöglichst bald zu beantworten

Für die gütige Verwendung Euerer Excellenz bei seiner Durchlaucht dem Feldmarschall Fürsten zu Windisch-Grätz sowohl als bei seiner Excellenz dem Feldmarschall Grafen Radeczky erstatte ich in Namen meiner braven serbischen Nation die innigste Danksagung.

Eine Raketten-Batterie wenn sie bald hieher anlangen könnte, würde uns sehr gute Dienste beim Vorrükken ins feindliche Land leisten können. Sollten uns andere Gegenstände durch hohe Verwendung Euerer Excellenz zugeschickt werden: so sind die besten Transportsmittel bis Pörtschach die Eisenbahn, von dorten müssten alle Gegenstände zu Wagen bis Sissek transportirt werden, von dort könnten sie auf Dampfbooten, deren zwei auf der Save den Dienst versehen, bis Semlin verführt werden. Es ist noch eine geraume Zeit die Savefahrt anzuhoffen, weil dieser Fluss selten mit Eis belegt ist. Sollte das der Fall sein: so müssten alle Gegenstände von Agram zu Wagen mittelst Vorspann befördert werden. Zu diesem Ende müssten die Kroatisch-Slavonischen Behörden zur schleunigen Beförderung der zu sendenden Gegenstände streng befehligt sein. Wir pflegen sowohl Truppen, als Kriegsgeräthe aus einer Gegend in die andere mittels gewöhnlichen Bauernwägen, welche die Grenzer und Provincialisten in jeder beliebigen Zahl auf die erste Aufforderung bereitwillig stellen,

zu verfüren. Dieses Mittel kam uns bei feindlichen Anfällen immer gut zu Statten, ja sogar fürchten sich unsere Grenzer nicht, mit ihren Wägen in das Schlachtgetümmel zu fahren, welches uns den gänzlichen Mangel an Cavallerie einigermassen ersetzte. Dies ging gut an, solange nicht die Wege durch feichte Witterung des Spätherbstes erweicht wurden; jetzt aber geht es etwas schwerer. Das Verführen der Truppen und Kriegsgeräthe über die Flüsse besorgten wir mit einem Remorqueur der Donau Dampfschiffahrts-Gesellschaft, und mit den gewöhnlichen Überfuhr Plätten.

Das heurige Jahr war an Früchten, Kukurutz ausgenommen, sehr ergiebig, und bei der Stockung des Handels an der Donau ist davon nichts in die oberen Gegendenden verführt worden. Daher wenn einmal Banat von den Magyaren gereinigt werden wird, werden wir einen Überfluss an Fruchtvorräthen jeder Gattung haben, und könnten zweimal so grosse Truppen mit Lebensmitteln versehen, wenn nur unsere Cassen nicht leer wären. Ich mache Euere Excellenz darauf aufmerksam, dass es jetz die beste Zeit wäre, in dieser Gegend Früchte für die Armee einzukaufen, und sie in den Magazinen, deren es in der sirmischen und Banater Grenze genug gibt, zu depositiren.

Was den Stand der Dinge in dieser Gegend anbelangt, erlaube ich mir Euer Excellenz gehorsamst zu melden, dass aus Siebenbürgen die besten Nachrichten eingelaufen sind und bereits eine Truppenabtheilung zur Verfügung gegen den Feind im Banate auf dem Marsche ist, dass auch endlich die Banater Walachen aus ihrer Letargie erwacht seien, dass nach der Erstürmung von Lippa durch die Flucht der Magyaren auf das rechte Maros-Ufer die Festung Arad auf drei Tage offen gewesen, und sich mit dem nöthigen Proviant versehen konnte, dass eine Colonne Linien-Truppe und Cavallerie aus der Festung bei dieser Gelegenheit den Feind bei St. András geschlagen, und nach Billet gegen den Kikindaer Distrikt vor sich hergetrieben während die Magyaren auf der anderen Seite wieder Csakova plünderten, und zum Theil verbrannten. Sobald die Siebenbürger Colonne eingetroffen sein wird, und für die Proviantirung von Arad keine Sorge mehr bestehet, wird eine Unternehmung auf Versecz vorgenommen werden, wozu alle Vorbereitungen bereits getroffen sind. Heute haben wir aus der Gegend von Szenttamás, dieser durch drei bereits geführten At-

taquen der Magyaren berühmt gewordenen Feste der Serben, wo sich General Berchtold, Eder und Mészáros abgenutzt haben, eine mässige Canonade hier gehört, die von 7 Uhr früh bis Mittag gedauert hat. Wahrscheinlich haben die Magyaren ihren Groll an uns auslassen wollen, weil wir ihre durch den F. M. L. Blagoevics, wiewol auf der breitesten Basis, gemachten Anträge zur Pacification verworfen und verschmähet haben. Weil ich des F. M. L. Blagoevics erwähnt habe, kann ich nicht unterlassen, einige Worte über diesen mit so vielen Wohlthaten von seinem Kaiser und Gebieter überhäuften Mann Euerer Excellenz zu sagen. Nach der für die Wiener ewig schändlichen That vom 6. Oktober hat sich dieser Theresien-Ritter beeilt die kaiserliche Fahne von der Festung abzunehmen, und statt derselben die magyarische aufzustecken und neben dem Theresien-Kreutz eine magyarische Cocarde anzuheften. Als aber die Nachricht von dem Falle Wiens zu mir gelangte, theilte ich ihm solche auf der Stelle mit, und fordete ich ihn auf, die rebellische Fahne zu streichen, und die kaiserliche sammt unserer National-fahne aufzuhissen, zugleich aber auch unsere Grenz-Truppen in die Festung einzunehmen. Aber Judas wollte nicht verstehen. Dasselbe that ich vorgestern, als ich von S. Majestät ein Handbillet mit den bis nun erlassenen Manifesten durch den Marschall Fürsten zu Windisch-Grätz erhalten habe, mit der Drohung, dass ich ihn als Hochverräther stempeln, und wenn er sich nicht für seinen Kaiser und Herrn erklären wird, Sr. Majestät anzeigen werde. Heute überschickte ich ihm eine vom Fürsten Windisch-Grätz eingelangte Depesche durch einen vertrauten Parlamentair, der mit ihm unter vier Augen zu sprechen die Gelegenheit hatte. Nach dem von meinem Vertrauten erhaltenen Berichte zu urtheilen ist er durch und durch Magyaron, und scheint noch immer zu hoffen, dass sein Gebiether Kossuth doch den Sieg davon tragen werde. Neulich hatte er mehr als 300 Wagen Munition nach Pest expedirt. Was von diesem und dem F. M. L. Zahn, der gleiche Gesinnungen mit ihm hegt, zu halten ist, werden Euer Excellenz besser als ich wissen.

Den magyarischen Nachrichten zufolge soll Graf Kasimir Battyányi am 15-ten dieses in einer Vorposten-Affaire bei Szarvas unweit Esseg in die Hand blessirt worden sein: unseren Nachrichten aber zufolge ist er daselbst todt geblieben. Wenigstens seit der Zeit hört man nichts von ihm.

Eine Unternehmung auf Essek und Peterwardein könnte nur durch eine Kriegslist und Bestechung gelingen. Sonst wäre es dem Blagoevics sehr leicht, selbe, wenn er wollte, in unsere Hände zu spielen.

Indem ich die schon an Euere Excellenz gestellten Bitten wiederhole, und um hohe Unterstützung deren bitte, habe ich die Ehre mit dem Ausdrucke der ausgezeichnetesten Hochachtung zu verharren: Rajacsics.

84. Suplikatz vojvoda Rajacsicsnak. Pancsova 1848 november 30-án (18-án).

In Erwartung eines wichtigeren Ereignisses hatte ich nichts Euerer Excellenz zu berichten. Oberst Mayerhoffer ist von Temesvár zurück, und brachte mir vom Commandirenden Generalen ein Schreiben, wovon ich einen Auszug mittheile, und worin eine Combination mitgetheilt wird, wie die Operation gegen Versecz gemeinschaftlich unternommen werden kann. Ursach dessen bin ich hier, um im Momente des Avisos gleich die Anstalten treffen zu können.

Bevor ich mich im Bezug des Unternehmens auf Neusatz ausprechen kann, müsste ich wissen, in wie weit sich der Umfang des Einverständnisses entwickeln kann, ob nähmlich die Occupirung von Neusatz allein, oder auch jener der Festung mitbegriffen ist?

Wenn es allein den ersten Fall betrifft, so bin ich der Meinung, dass der Erfolg nicht eine Stabilität haben wird, da die Festung in ihrem Umfange den Feind nicht leiden wird. Desshalben wäre nothwendig eine bessere Aufklärung von Seite der Gutgesinnten, wozu man allsogleich das nöthige einzuleiten hat: dass man dann nach Umständen mit Gewissheit und Erfolg handeln kann. Auf jeden Fall ist das Einvernehmen mit den Freunden in Neusatz zu unterhalten, nur Vorsicht anzuempfehlen und Geduld.

Eben muss ich gleich nach Tomaschevác. Knichanin meldet mir, dass gestern Abends eine Abtheilung des Feindes bestehend aus Infanterie und Cavallerie nach Orlavat angekommen sei, und dass er einige Serbianer und Grenzer dahin abgesendet habe, und dass diese mit ihnen plänkeln. Nacht und Nebel verhindern dass man die Stärke nicht entnehmen kann, er hat die Abtheilung von Idvor und Kovacsica der Pancsovaer Landwehr beordert gleich nach Tomasevác zu kommen. Dadurch hat er die Passage bei Idvor und die ganze Flanque gegen Pancsova blossgestellt. Deshalb muss ich dahin, um zu

sehen, was an der Sache ist. Zur Vorsicht beordere ich die Abtheilung von Deliblat, dass sie gleich in die Stellung bei Neudorf sich verfüge.

Wenn keine wichtige Ereignisse mich hindern werden, so werde ich auf einen Tag nach Semlin kommen, es würde mir sehr lieb sein, wenn ich E. Excellenz dort auch finden könnte, über Mehreres wäre zu besprechen.

Die National Offiziere haben noch immer keine Patente, der Kanzley sollte doch aufgetragen werden, dass dieses Geschäft einmahl vollzogen werde. Ich erlaube mir noch Hochdieselben auf die Verlegenheit der armen Pensionisten aufmerksam zu machen. Inhuman soll keine Administration sein. Mit Hochachtung und Anhänglichkeit Euerer Excellenz gehorsamster: Suplikatz.

Ich bitte Sorge zu tragen dass wir einen Reserve-Vorrat an Infant. Munition erhalten, damit wir mit Beginn einer Thätigkeit nicht in Verlegenheit kommen.

85. Rajacsics Windisch-Graetz herczeghez. Karlócza, 1848 nov. 30 (18-án).

Durch den Herrn General Hajek habe ich die Depesche Euerer Durchlaucht von 13-ten dieses Nr. 240. A. O. und jene vom 16-ten Nr. 295. A. O. durch den Lieutenant Csortus vom Peterwardeiner Regiment, richtig erhalten.

Wiewohl von der ganzen Welt verlassen, hat die serbische Nation, gleichermassen instinktmässig seit dem 12-ten Juni l. J. als dem Tage, wo F. M. L. Hrabovszky das arme Karlowitz mit Mord und Brand überfiel, nicht allein ihr eigenes Recht, sondern auch jenes der allerhöchsten Dinastie und der Gesammtmonarchie bis heute mit übermenschlichen Kräften gegen die rebellische Kossuthische Fraction, verfochten, und nur mit Gottes Hilfe, sich gegen die übermassigen magyarischen Kräfte, auf dem gegenwärtigen Standpunkte erhalten. Aber nicht allein gegen die Magyaren mussten wir kämpfen, wir hatten beinahe mehr gegen innere Elemente zu thun. Alle Deutschen, Ruma allein ausgenommen, alle Katholiken, mögen sie welcher immer Nation angehören, alle Slovaken, Walachen und Magyaren in der Grenze, waren offen unsere Feinde, so zwar, dass sie weder an Mannschaft, noch an anderen Leistungen, etwas beitragen wollten, vielmehr mit Waffen in der Hand gegen uns auftraten, dass man sie mit Gewalt der Waffen bezwingen musste.

Zu dieser falschen Haltung der nichtserbischen Bewohner dieses Landes, hat das unbegreifliche Beneh-

men des Obersten Rastics, Oberstlieutenant Hallavanja vom Peterwardeiner Regiment, dann des F. M. L. Piret und Hrabovszky und ihrer Untergebenen im Illyrisch- und Deutsch-Banater Regimentern, das Meiste beigetragen. Es wäre viel zu lang, wenn ich Euerer Durchlaucht alle Inconsequenzen dieser Herren beschreiben wollte nur muss ich hier bemerken, und zugleich bitten, dass dem Obersten Rastics die Einmischung in das Commando des Peterwardeiner Regiments, das er ohne alle Noth verlassen hat, verwährt werden möchte. Dieser unglückselige Mann hat die katholischen Soldaten und Bewohner des Regiments so sehr verdorben, dass sie heutigen Tags noch nicht zu ihrer Fahne gestossen sind, sondern nach der Ankuft des Generalen Supplikatz zwar ausmarschirten aber sich unter Commando des Hauptmanns Turina, zu den kroatischen Truppen weit oberhalb der Festung Esseg begaben, von wo sie fleissig desertiren, und förmliche Räubereien zu Hause gegen ihre serbischen Nachbaren ausüben. Weder die Befehle Sr. Excellenz des Banus Jellacsics, zu dem sie Deputationen schicken, noch persönliche Zureden ihres eigenen Majors Csorics, eines Katholiken, noch jene des Herrn Obersten und k. k. Consuls Mayerhoffer, konnte sie eines Besseren überzeugen, und zu ihrer Pflicht zurückführen. Ich selbst habe sowohl durch Proclamationen, als durch ihre gutgesinnten an sie häufig abgeschickten Glaubensgenossen nichts ausrichten können. Aber auch wollte ich keine scharfen Massregeln gegen sie ergreifen, weil dadurch dann der Saame zur regen Feindseligkeit zwischen beiderseitigen Religionsbekennern gesträuet worden wäre. Ich liess es mir bei den Drohungen bewenden und habe mir dringend angelegen sein lassen, die serbische Population von jeder Feindseligkeit abzuhalten, was mir Gottlob bis heute gelungen ist Die Geschichte dieses Bürgerkrieges wird manchen traurigen und barbarischen Act, von diesen innern serbischen Feinden, besonders der Deutschen von Weisskirchen, aufzuweisen haben.

Aus diesem werden Eure Durchlaucht zu ersehen belieben, dass es der serbischen Nation, welche in ihren Beschlüssen vom 13—15. Mai l. J. alle Nationalitäten und Religionen der eigenen gleichgestellt hat, nicht allein mit den Magyaren, sondern auch mit eigenen Mitbrüdern vollauf zu thun war, und das es ein wirkliches Wunder ist, dass sie aus Nichts und mit Nichts, alle diese Feinde bis jetzt bekämpfen konnte, den am 12-ten Juni, wo

diese Nation durch die Unthat des Baron Hrabovszky zur Nothwehr provocirt und gezwungen war, hatte sie kaum hundert mit Vogelflinten bewaffnete Bauern, sonst gar nichts.

Die im Lande damals befindlichen Officiere scheueten sich nicht nur an die Spitze des Volkes zu tretten, sondern waren gegen dasselbe vielmehr feindselig, und suchten die Bewegung zu ersticken. Aber nichts hat uns so sehr geschadet, wie die beiden commandirenden Generäle mit ihren Festungen, wovon sie Herren waren, und sowohl den innern, als äussern Feinden Waffen, Geschütz und Munition in Fülle zukommen liessen. — Nicht besser handelte und handelt immer noch der Ableser Hrabovszkys F. M. L. Baron Blagoevics. Nach dem Erscheinen des allerhöchsten Manifestes vom 3. Okt. l. J. hat er die kaiserlicbe Fahne von der Festung abnehmen und die magyarische aufhissen lassen, und nach der Einnahme von Wien durch Euere Durchlaucht, schickte ich ihm diese erfreuliche Nachricht und forderte ihn auf, die Fahne der Rebellen abzunehmen, und jene seines Kaisers und Herrn aufzustecken, was er aber nicht that, sonder kurz darauf mehrere hundert Wagen Munition nach Pest abgehen liess. Auch habe ich ihm die Depeschen Euerer Durchlaucht durch eigenen Parlamentair immer zukommen lassen. Dasselbe that ich neulich, als ich die Depesche Euerer Durchlaueht mit dem allerhöchsten Handschreiben und den Manifesten Sr. Majestät zu handen bekam, mit der Drohung, dass wenn er noch länger mit seiner Erklärung zögert, ich ihn als Hochverräther erklären und die Anzeige davon Sr. Majestät machen werde. Noch immer erhalte ich darüber keine Antwort von ihm.

Gleich bei Empfang der letzten Depesche Euerer Durchlaucht, unterliess ich nicht die beigebogenen Manifeste sammt dem Handschreiben Sr. Majestät in allen Landessprachen abdrucken und mit Zugabe meiner Aufforderung nicht nur an das Volk, sondern an alle Landesjurisdictionen bis nach Siebenbürgen, zu erlassen und zu versenden.

Ich mache Euerer Durchlaucht ergebenst bekannt, das vorgestern Abends um 6 Uhr der Herr Rittmeister Baron Bruckenthal hier angelangt sei und mir die übersendeten 50.0 0 Gulden in Absein des Vojvoden Suppli katz eingehändigt habe. Ich habe gehorsamst zu bemerken, dass man hierlands garkeine Scheidemünze hat und

dass man die Löhnungen der Soldaten nicht auszahlen kann. Die Banknoten müssen wir in Belgrad gegen 10 bis 13. Prozent Verlust in Zwanziger ausswechseln. Darum bitte ich Euere Durchlaucht bei jeder andern Rimaisse, die sie die Gnade haben werden uns zu senden, darauf Rücksicht zu nehmen und uns solche in Zwanziger und kleinen Banknoten zukommen zu lassen. Die Pensionisten sowohl Officiere als Wittwen haben seit mehreren Monaten nicht ausgezahlt werden können. Ich lenke daher die Aufmerksamkeit Euerer Durchlaucht auf diese unglücklichen Menschen, und bitte ihnen aus dem Pensionsfonde eine Summe von 20.000 bis 30.000 CMze übersenden zu wollen. Ich werde von diesen 50.000 fl. ihnen auf einen oder zwei Monate die Pensionen in der Anhoffung der baldigen Übersendung ihrer Pension auszahlen lassen.

Nachdem alle hiesigen Grenz-Regimenter den betreffenden zweien General-Commanden nämlich Slavonisch-Syrmischer und Banater den Gehorsam schon längst aufgekündigt haben, weil beide damals magyarisch gesinnt waren, und nachdem die Anarchie über Hand zu nehmen drohte, hat die serbische Nation zu allererst einem Ausschusse von 48 Personen die Regierung in die Hände gegeben. Weil aber diese Art Regierung dennoch zu verwickelt erschien und die Geschäfte sich wegen collegialischer Langsamkeit anhäufften, so kam man bald zur Einsicht, dass man auf diese Art nicht auslangen kann, und legte daher die Regierung in meine Hände, und ich bin seit der Zeit mit der ganzen Last der Geschäfte beladen. Seit der Ankunft des General-Majors Supplikatz, welchen die Nation am 1. (13-ten) Mai zu ihrem Vojvoden fürgewählt hat, führt er nur das Kriegs- und Militärwesen ; alle übrigen Administrations-Geschäfte lasten noch immer auf meinen Schultern.

Ich habe mir viele Mühe gegeben, die alte Ordnung und Form zu erhalten, und wären die Officiere beim Volke geblieben und sich seiner angenommen, so wäre die alte Form vielleicht gerettet gewesen. Aber die Ereignisse von März und Mai, dann der allgemeine Freiheitsschwindel, haben Manches über den Haufen geworfen, und ganz anders gestaltet. Darum ist die Last der Administration gegenwärtig hundertmal schwieriger, als sie früher war, und ich habe nur Gott zu danken, dass nicht Alles aus dem Leim gegangen sei und dass die Anarchie nicht vollends eingerissen hat. Das Volk will auch hier nur representativ regiert sein.

Nachdem Temesvár sich für die k. k. Regierung und Dinastie erklärt hat, hat sich dort ein Kriegsrath unter Vorsitz des F. M. L. Piret und ein Comitée unter Vorsitz des Bischofs Zsivkovics gebildet, und wir sind mit ihnen in Verbindung getretten. Der General Supplikacz befindet sich gegenwärtig im Banate um mit dem Kriegsrathe die Operationen gegen Versecz und Weisskirchen zu verabreden. Da directe Post mit Temesvár noch nicht eröffnet ist, so müssen wir mit Temesvár längst der Donau durch Orsova und Karansebes communiciren, wochin wir eine eigene Postlinie errichtet haben.

Um alle Kollisionen mit dem Temesvarer Kriegsrathe und dem dortigen Ausschusse zu vermeiden, wäre es höchst nothwendig, dass unser Vojvoda, General Supplikacz zum Befehlshaber aller Truppen im Banate und zum commandirenden Generalen in Syrmien, Banat und Bácska ohne Verzug ernannt werden möchte; wofür ich Euere Durchlaucht im Namen der serbischen Nation sehr dringend bitte. Auch wäre es für die gute Sache und baldige Reinigung des Banates von allen Rebellen zweckdienlich, wenn die Banater Landesbehörden an mich und das Karlowitzer General-Comité angewiesen werden möchten, denn ohne Einheit ist kein energisches Zusammenwirken möglich.

Ich kann nicht umhin Euerer Durchlaucht zu offenbaren, dass wir von der fürstlich serbischen Regierung, nachdem wir uns feierlichst erklärt haben, dass wir neben unserer Nationalität nur für die allerhöchste Dinastie in den Schranken getretten sind, sowohl mit Mannschaft, als mit Geld und Munitionen bereits unterstützt worden sind. Aus der Anlage werden Euere Durchlaucht ersehen, dass die Magyaren uns Friedensanträge auf der breitesten Basis machen. Was ich noch vor dem Erhalt Hochdero Zuschrift vom 16-ten dieses Nr. 295. A. O. dem F. M. L. Blagojevics geantwortet habe, belieben Euere Durchlaucht aus der zweiten Anlage hochgefälligst zu entnehmen. Möge dieses ein Grund mehr sein, der serbischen Nation ihr Recht ohne Verzug anzuerkennen und ihre Wünsche zu erfüllen. Bis dat, qui cito dat. — Euere Durchlaucht können sich unmöglich vorstellen alle die Opfer, welche diese Nation in dem gegenwärtigen Kriege, für die Rettung ihrer Nationalität und für das angestammte Kaiserhaus gebracht hat. Was wäre erfolgt, wenn diese Nation gleich den Slovaken unthätig geblieben, oder sich gar mit den Magyaren vereinigt hätte? Selbst der

Ban Jellacsics zählt mehr als die Hälfte seiner Truppen aus dieser Nation, und das, was bei seinen Truppen von Werth ist, gehört sicher dieser Nation, und ich glaube, dass er selbst dieses nicht in Abrede stellen kann. Gewiss wären heute wenigstens 50.000 Mann weniger Truppen bei der K. k. Armee; denn ohne uns wäre auch Croatien den Magyaren nicht wiederstanden haben.

Darum bitte ich im Namen dieser Nation Euere Durchlaucht ihr so gut begründetes Recht in hohen Schutz zu nehmen, und ihre Ansprüche, welche unsere in Wien befindlichen Deputirten der kaiserlichen Regierung anseinandersetzen und vorlegen werden, baldmöglichst in Erfüllung gehen zu lassen. Dadurch wird ihr sicher noch einmal so viel Kraft und Energie verliehen.

Ich habe gehorsamst zu berichten, dass heute gegen 10 Uhr früh der Baron Berger mit Depeschen Euerer Durchlaucht an F. M. L. Blagoevics hier angelangt sei. Ich habe gleich diese Depesche durch einen vertrauten Parlamentaire dem Baron Blagoevics zugeschickt, und ihm wie Euere Durchlaucht aus diesem sub [illegible]. angebogenen Empfangs-Schein einsehen werden einhändigen lassen, und dass er auch meine Depesche, deren Abschrift ich hier sub [illegible]. beilege, richtig empfangen hat beweiset dies hier sub [illegible]. angebogene Recepisse. Mein an ihn geschickter Vertrauter hat unter vier Augen mit ihm gesprochen, und so viel aus seinen Reden entnommen, dass er durch und durch magyarisch sei, und dass er abwarte, für wen sich die Siegesgöttin erklären wird, und dass man auf ihn mit Nichten bauen könnte.

Seit sieben Uhr und als ich dieses schreibe hört man von Szent Tamás eine nicht sehr starke Kanonade, und wie mein Parlamentaire in Peterwardein erfahren hat, soll Blagoevics heute Nacht vier Compagnien Don Miguel aus der Festung dahin maschiren haben gelassen. Major Baron Berger ist um 5 Uhr Nachmittag über Semlin, Pancsova, Orsova, Karánsebes und Lugos nach Temesvár abgefahren.

Eben erfahre ich vom Obersten Mayerhoffer, dass eine Truppen-Abtheilung aus Siebenbürgen zur Verfügung gegen den Feind im Banate auf dem Marsche sei, dass durch eine eigenmächtige unüberlegte und misslungene Operation gegen Boksán der General Appel seine Unfähigkeit zu befehlen offen kundgegeben habe, dass Festung Arad durch die Flucht der Magyaren aufs rechte Maros-Ufer nach der Ersfürmung von Lippa drei Tage

offen gewesen, und sich mit dem nöthigen Proviant versehen, dass eine Colonne Linien-Truppe und Cavallerie aus der Festung bei dieser Gelegenheit den Feind bei St. András geschlagen, und nach Billet gegen das Kikindaer District, vor sich hergetrieben; während die Magyaren auf der andern Seite wieder Csákova plünderten und zum Theil verbrannten.

Während ich Euerer Durchlaucht für die überschickten 50.000 Gulden Csmze und 6000—10000 Gewehre, welche jedoch noch nicht angelangt sind, im Namen der Nation den unterthänigsten Dank erstatte, fühle ich mich verpflichtet Euere Durchlaucht noch um wenigstens 2[illegible].000 Gewehre mit Patrontaschen und Überschwenkriemen mit Bajonettscheiden, dann wenigstens eine Compagnie Artileristen und eine Raketten-Compagnie gehorsamst zu beanspruchen. Zugleich muss ich Euer Durchlaucht bekannt geben, dass wir wenigstens ein Regiment Cavallerie höchst nothwendig hätten. Auch muss ich unterthänigst berichten, dass wir, weder für die Kanonen, noch für die Munition geignete Pferde haben. Sollten Euere Durchlaucht gewillt sein uns in dieser Beziehung hilfreiche Hand zu bieten, so bitte ich mich zeitlich davon zu verständigen, damit wir das nöthige Pferdfutter ankaufen und einmaganiziren können.

Zum Schlusse geharre ich mit tiefster Ehrfurcht und Hochachtung Euerer Durchlaucht unterthänigster Diener: Rajacsics.

86. Blagojevics Rajacsicsnak Karlóczára. Pétervárad, 1848 decz. 1-én.

Ich habe bereits einmal die Ehre gehabt Euer Excellenz zu benachrichtigen, dass mein früheres wie auch gegenwärtiges Benehmen nicht anders als im Interesse der rechtmässigen Sahe meines Kaisers und Königs sei und ich zur Verhüttung eines unnöthigen auch ferner in demselben Sinne zu verharren mich umsomehr bestimmt finde, als es selbst Sr. Majestät a. h. Wille ist jedes Blutvergiessen der freundnachbarlich lebensollenden Nationen zu vermeiden, wie es insbesondere wieder durch das allerhöchste Patent vom 7-ten v. M. an den Tag gelegt worden ist.

Durch jedes andere Benehmen meiner Seits würde nur das grösste Unheil bei meinen sonstigen friedlichen, aber für die Sache ihrer Nationalität, wie dies bei jeder andern der gleiche Fall ist, höchst begeisterten Garnison, welche fast durchgehends aus ungarischen Truppen be-

steht, hervorbringen, welche mit allen ihren Vorgesetzten dem beschworenen Eide getreu zuvörderst bereit bleibet die Festung Péterwardein für seine Majestät unsern a. g. Kaiser und König dann das Reich bis auf den letzten Mann zu vertheitigen, nach Aussen hin aber, und sohin auch gegen das von Serben bewohnte, Landesgebiet, keinerlei feindseligen Absichten zu haben, soferne kein Angriff auf das diesseitige von dort her geschieht.

Hiebei kann ich Euer Excellenz nicht verbergen, wiesehr mich das von Hochderselben in drohender Sprache und mit weniger Rücksicht gegen einen im a. h. Dienste Sr. Majestät stehenden k. k. oesterreichischen Generalen, welcher durch 48 Jahre mit unverbrüderlichen Treue und Anhänglichkeit an seinen Monarchen dem Staate sowohl im Kriege als im Frieden gewiss wesentliche Dienste geleistet hat, abgefasste und an mich gerichtete Schreiben vom 25-ten d. M. Nr. 2936. verletzt hat, und kann kaum glauben, dass diese Worte aus dem Herzen eines mit mir im a. h. Dienste ergrauten, und durch Verdienst und des Kaisersgnade eine so hohe Rangstufe erreichten Staatsmannes geflossen sind, dessen Humanität sich sonst eben so edel, als zukömmlich bewährt, — und auch mir hievon bereits so viel Beweise dargeboten hat, die ich stets zu würdigen gewusst habe. Ich glaube daher auch nur diese andeutende Erwähnung nöthig ermessen zu sollen, um von Euerer Excellenz Loyalität die billige Anerkennung erwarten zu dürfen, dass ich allerdings Grund habe durch das Eingangs bezeichnet Geschehene mich verletzt zu finden. Indessen sehe ich den Gegenstand dermal für beigelegt an, weil ich der gewissen Überzeugung mich hingeben zu können vermeine, dass eine Wiederholung des obbesagten Belanges wohl nicht leicht wieder sich fügen und ich viellmehr in Euer Excellenz sich das mit gewohnter Rücksicht handelnd, bethätigende hohe Kirchenoberhaupt zu finden hoffen könne, wie ich dasselbe aus solcher Beziehung zu verehren nie ermangelt habe.

In diesem Sinne ergreife ich übrigens auch diese Gelegenheit den Ausdruck der ausgezeichneten Hochachtung wieder zu erneuern, womit ich die Ehre habe zu sein E. Excellenz ergebenster Diener: Blagoevics.

87. Rajacsics Jellacsics bánnak Bécsben. Karlócza, 1848 nov. 30-án (18-án).

Azután hogy utnak inditottam Nedelykovits kuriromat iratokkal Bécsbe, Windisch-Grätz herceghez és nagy-

méltóságodhoz, megkaptam f. hó 13-án kelt nagybecsü levelét, mely telve van őszinteséggel és azon meggyőződéssel, hogy a nemzet kivánságai, melyeket már igazságosaknak elismertek, őfelsége által kétségtelenül meg fognak erősittetni. Én Önnek népem nevében mély érzelemmel köszönetet mondok ezen értesitésekért és kérem önt, hogy felhasználva azon nagy befolyást, melyet élvez, arra törekedni kegyeskedjék, hogy ez a megerősités mielőbb tényleg megtörténjék, hogy ez a nemzet is megvigasztalódjék és az én helyzetem is vele szemben megkönnyittessék.

Ezen alkalommal jelentem nagyméltóságodnak, hogy Windisch-Grätz herczeg megküldötte nekem ő császári felségének kéziratát a császári manifesztumokkal, melyeket a legujabb időben kiadott, ezeket mind szerb és oláh nyelvre fordittattam és a nemzetnek szétküldöttem. Ezenkivül jelentem, hogy Windischgrätz herczegtől báró Bruckenthal kapitány utján 50.000 forintot hadi költségekre kaptam és a herczeg levele alapján még várok körülbelül 10.000 puskát. En irtam a herczegnek és megköszöntem a kapott pénzt és az igért puskákat, de egyben kértem őt, hogy nekünk még legalább 20.000 puskát küldjön, mert fegyvertelen néppel nem vonulhatunk előre és ha megindulunk, mindenütt fegyvertelen népre találunk, melyet azonnal kellene fegyverrel ellátni. Kérem nagyméltóságodat, hogy ezt a kérésemet szives közbenjárásával támogatni kegyeskedjék, melyet a mi deputatiónk is elő fog terjeszteni.

Legnagyobb bajunk ezen körülmények közt az, hogy ellenségünk van a pétervaradi várban, mert Blagoevics altábornagy sehogy sem birható rá, hogy a császári párt mellett nyilatkozzék, daczára annak, hogy közöltem vele őfelsége kéziratát és a manifesztumokat és kétszer kategorikusan felszólitottam, hogy nyilatkozzék, hogyan érez és mit gondol, de ez eddig mind hiábavaló volt. Ma is jó ágyuzás hallatszott Szenttamásról, de még nincs onnét értesülésem.

Ezen alkalommal küldöm a mi deputációnknak a felhatalmazást, hogy képviselhetik nemzeti érdekeinket a kremszieri birodalmi gyülésen, amint több horvátországi vármegye is irta nekem, hogy ők is oda fogják küldeni az ő képviselőiket és felhivnak minket is, hogy mi is küldjünk. Kérem, sziveskedjék azon lenni, hogy a felhatalmazás tekintetbe vétessék.

Végül nagy megelégedéssel értesültem arról, hogy nagyméltóságod az orosz cártól a Vladimir-rend első-

osztályú keresztével lett kitüntetve. Ez a kitüntetés, mely magas és érdemekben gazdag egyéniségét érte, a mi egész nemzetünknek megtisztelése és dicsősége. Én egész szivvel üdvözlöm Nagyméltóságodat e fényes kitüntetés alkalmából és kivánom, hogy azt sok évig nemzetünk örömére viselje. Egyébiránt kitünő tisztelettel stb.: Rajacsics.

88. Blagoevics altábornagy Rajacsicsnak. Pétervárad, 1848 dec. 4-én.

Die in Folge anher gemachter Mittheilung des Herrn Landes Regierung Komissärs an der untern Donau von Háczél der k. k. Herr Major Konstantin Raics mit speciellen geheimen Instructionen Seitens der ungarischen Regierung versehen, und diessfalls an Euer Excellenz angewiesen worden ist, so giebt man sich die Ehre Euer Excellenz im Interesse der Gesammtmonarchie zu ersuchen, sowohl für denselben als für den ihm beigegebenen werdenden Regierungsbeamten und noch einen k. k. Offizier einen Geleitschein auf den 7-ten d. M. von hier nach Karlowitz gefälligst ausstellen und anher übermitteln zu wollen. Blagoevics.

89. Rajacsics báró Blagoevicsnek. Karlócza, 1848 dec. 5-én (ó-naptár nov. 23).

Die schätzbarste Zuschrift Euerer Excellenz vom 4. l. Pr. 2368. hinsichtlich der Austellung eines Geleitscheines für den k. k. Herrn Major Konstantin Raics um in Begleitung eines Regierungs-Beamten und eines k. k. Officiers zu mir nach Karlowitz behufs einer im Auftrage der magyarischen Regierung im Interesse der Gesammtmonarchie am 7-ten l. M. mit mir abzuhaltenden Conferenz habe ich richtig erhalten, und beeile mich Hochdieselben zu eröffnen, dass ich in der ganzen k. k. Armee keinen k. k. H. Major Konstantin Raics kenne, und folglich eine ähnliche Conferenz mit einem Individuum, dass meiner Überzeugung nach mit diesen Charakter nicht bekleidet ist, in keine Verbindung tretten kann. Wie ich aber einen H. Konstantin Raics, der dieser angebliche k. k. Major sein dürfte kenne, kann ich nicht umhin mein Bedauern dahin auszudrücken, dass die magyarische Regierung so zu einem wichtigen Zwecke sich so unglücklich adressirt habe.

Sollte aber mit der Ungehung dieses H. Majors Raics irgend ein magyarischer Staatsbeamte oder ein Armee Officier mit ähnlicher Mission betraut werden, so werde ich nicht entstehen einen Geleitschein für ihre Personen ausfertigen und Euerer Excellenz zukommen zu

lassen. — Nur habe ich zu bemerken, dass diese Conferenz aus gewissen Ursachen am 7-ten l. nicht stattfinden könne, und dass ich Euerer Excellenz den Tag, wann dies geschehen kann, nachträglich zu bestimmen mir die Ehre nehmen werde. Übrigens geharre ich wie immer hohachtungsvoll E. E. ergebenster: Rajacsics.

90. Rajacsics jelentése Windischgrätznek a tomaseváci ütközetről. 1848 dec. 5 (ó-naptár nov. 23).

Das Lager bei Tomasevac ist gut verschanz, ist mit 2000 Mann besetzt, von denen bei 800 Serben sind aus dem Fürstenthume Serbien, die Übrigen sind Grenzer aus dem Deutsch- und Illyrisch-Banater Regimente. Der Lager-Commandant ist Stefan Petrovics Knityánin, ein fürstlich-serbischer Oberste und kaiserlich-ottomanische Ritter des Ordens des Ruhmes. Unter seinem Commando steht auch der Commandant des Grenz-Bataillons Oberlieutenant Theodor Lázics.

Nachdem der Feind am 30-ten (18) l. bei einem starken Nebel von Becskerek aus einem Anfall aus Tomasevác versucht, oder nur eine Recognoscirung von zwei Seiten gemacht, bei welcher Affaire er von Knityanin zurückgeworfen wurde, und 25 Todte verlor, entschloss er sich am 5. December (23. Nov.) einen ernsthaften Anfall auf Tomasevác von vier Seiten auf einmal vorzunehmen mit 13 Bataillonen Infanterie und bei 3000 Mann Cavallerie, im ganzen bei 15 000 Mann mit 20. 6 und 12 Pfünder Kanonen und mit 2 Haubitzen 24 Pfünder unter der Anführung der Generäle Ernst Kiss und Vetter, der Obersten Appel und mehrerer Stabsoffiziere. Der erste Angriff geschah und 6 Uhr früh gegen Botos mit 3000 Mann. Er wurde von der ihm entgegengeschickten kleinen Abtheilung dergestalt empfangen, dass er vor dem Orte stehen blieb, und auf seine Haupttruppe warten musste. Als es zu tagen anfing wurde man des Feindes in der Nähe unserer Redouten von allen Seiten gewahr. Zu gleicher Zeit kam die Nachricht, dass der Feind Orlovat besetzt hat, und dort eine Brücke über die Temes schlug. Die von dort gehörten Flintenschüsse gaben zu entnehmen, dass man sich bei der Brücke schlage. Von Ecska und Zsigmondfalva sah man zahlreiche Colonnen Infanterie und Cavallerie anrücken, welche bald alle unsere vier Redouten von Orlovat bis Botoscher Weingärten umstellten, und mit Kanonen und Haubitzen heftig zu beschiessen anfingen. Oberst Knityanin liess sie ganz in die Nähe kommen, ohne zu antworten, dann aber liess

er seine Kanonen spielen, und verbreitete Tod und Verderben in den feindlichen Reihen. Der Feind demontirte in der Redoute gegen Botos unsern 6 Pfünder, und ein 3 Pfünder musste gegen feindliche drei, 6 und 12 Pfünder und 2 Haubitzen vertheitigen. Unsere Kanonen demontirten 3 feindliche und erschlugen ihnen viel Pferde, viele Leute und 4 Officiere. Um 1 Uhr Nachmittag stellte der Feind das Kanonenfeuer ein, und stürmte unsere erste gegen Orlavat situirte Redoute, wurde aber von unsern Grenzern und freiwilligen Serbianern mit seinem grossen Verluste zurückgeschlagen. Nun stürmte er zum zweiten und dritten Mal auf alle Redouten, wurde aber jedes Mal mit grossem Verluste zurückgeworfen, und trat den Rückzug gegen Ecska und Zsigmondfalva an. Während der Feind unsere Redouten stürmte, liess er eine Colonne Infanterie und Cavallerie bei 3000 Mann stark über den Temes setzen, schlug die ihm entgegenstehende Truppe Grenzer und Servianer zurück, rückte in Tomasevac, nachdem er 6 Häuser mit Granaten angezünden, ein, und plünderte die reicheren Häuser. Als Knityanin in seinem Rücken dessen gewahr wurde, schickte er 200 Serbianer mit 2 Compagnien Grenzer nach Tomasevác, wo sich ein mörderisches Gefecht entspann, und wo unsere braven Alles, was ihnen entgegen kam, über die Klinge springen liessen, und die Übrigen über den Temes zurückwarfen, in welchem Flusse viele ihr Grab fanden. Hierauf räumte der Feind, von unseren Truppen verfolgt, auch Orlovat. Und so endigte dieses für unsere Truppen ruhmvolle Gefecht, in welchem der Feind aufs Haupt geschlagen worden wäre, wenn uns an Cavallerie nicht gemangelt hätte.

Unser Verlust besteht in 10 Todten und 30 blessirten Serbianern und ebensoviel Grenzer, und 10 Pferden. Jener des Feindes ist unvergleichlich grösser, indem man vor den Redouten allein 70 Todten fand, abgerechnet diejenigen, welche er mitgenommen. Vom Botos führte er 9, von Orlovat 40 volle Wagen Todte weg, ausser denen die ihr Grab in dem Temes fanden. Gefangen wurden nur Wenige, weil die erbitterten Truppen in Tomasevac kein Quartier gaben. Überhaupt rechnet man den Verlust des Feindes auf 500 Mann und 9 Pferde.

Ausser dem Truppen-Commandanten National-Obersten und fürstlich-serbischen Staatsrath Ritter Knityanin, dessen vortrefflichen Dispositionen und persönlicher Tapferkeit man diesen schönen Tag verdankt, haben sich

noch folgende Stabs- und Oberofficiere ausgezeichnet, der National Oberstlieutinant Athanas Milojevics, der Natonal-Major Milivoj Petrovics, National-Major Milán Sztanojevics, alle fürstlich-serbische Officiere und freiwillige; der Bataillons-Commandant k. k. Oberlieutenant Theodor Lázics, Oberlieutenant Dimitrievics und National-Kapitain Herczegovácz und der neusatzer Erzpriester Paul Stamatovics, welcher seit mehreren Monaten in dem Lager des Herrn Knityanin sich befindet, das Loos der gemeinen Soldaten theilt und sie besonders in diesem Gefechte durch seine hinreissende Beredsamkeit ermuthigt hat, indem er in den ersten Reihen während des ganzen Gefechtes mit Verachtung des Todes stets gewesen. Es versteht sich von selbst dass viele Unteroffiziere und gemeine Soldaten, sowohl Grenzer als Serbianer, sich bei dieser Gelegenhéit ausgezeichnet haben.

91. Rajacsics Supplikatz vojvodának Pancsován. Zimony, 1848 dec. 8.

A szerb fejedelemséghez intézett és ön előtt ismert felhivásomra elhatározta a fejedelemség magas kormánya, hogy a gurguszovaci, crnorecskai, krainai, pozserováci és szmederovói katonaság Szmederevóból Kovinba, la lehetséges, ha pedig nem, akkor a pancsevói forkontumácnál, az alexináci, kruseváci, tyuprii, jagodini, kragujeváci és belgrádi kerületek katonasága pedig Velikoszelo és Visnyice felé a pancsovai forkontumácnál csatlakozzanak önhöz. A felső kerületek katonasága pedig át fog kelni a Száván, a miről a rendeletet kiadtam a pétervaradi váradi (varadinszki ezrednek. Ezeket önnel közölvén, kérem, hogy rendelje el, hogy ezt a katonaságot Kovinban és Pancsován valami biztosok (komiszáriusok) fogadják és önnek rendelete szerint elhelyeztessenek. Rajacsics.

92. Rajacsics Windisgrätz hercegnek Bécsben. Karlócza, 1848 dec. (ó-naptár nov. 23).

In meinem letzten Schreiben vom 30-ten (ó-naptár 18) Nov. habe ich E. D. von einer nicht sehr starken Kanonade eine Erwähnung gehorsamst gemacht. Der Feind hat an diesem Tage einen Angriff auf Sirig (Szöreg), ein Meierhof des Bácser Bischofs zwischen Alkér und Temerin, versucht, auf Szenttamás und Földvár aber einen Scheinangriff gemacht. Er soll 17 Wägen Todte und Verwundete von Sirig weggeführt haben, und hat uns 5 Gefangene überlassen. Dieser Angriff geschah während eines dicken Nebels. An dem selben Tage hat er auch im Banat alle unsere Lager bei Orlovat, Tomasevác, Ali-

bunar und an der Karasch bei Neu-Palanka zwischen den Sandhügeln und der Donau angegriffen. Er ist überall bis auf den letzten Punct zurückgeschlagen worden, hier aber hat er unser Lager gesprengt, und drei Kanonen, eine 12, eine 6 und eine 3 Pfünder genommen.

Unser Vojvode, General Suplikatz, ist gleich von Pancsova dahin geeilt, um die Mannschaft zu sammeln, und die Ursache dieser Schlappe zu erfahren. Wie er mir schreibt hat er die gesprengte Mannschaft gesammelt, und die vorige Position wieder eingenommen, einen neuen Commandanten bestellt, und den vorigen, Capitain Bobalics nach Pancsova zur Verantwortung gezogen.

Wie E. D. aus der Anlage zu ersehen belieben werden, schlägt mir der F. M. L. Blagoevics wieder Friedens-Unterhandlungen vor. Der in Frage stehende k. k. Major H. Konstantin Raics ist ein getaufter Jude, ursprünglich Moyses Reich genannt, und vor 5. Monaten noch schlichter Obertieutenant Auditor beim Tschaikaschisten Bataillon gewesen; ein Individium in dessen Kopf nichts als verwirrte Ideen brausen. Einen so elenden Menschen bedienen sich die magyarischen Machthaber zu so wichtigem Geschäfte, und der Herr F. M. L. gibt sich solchen als Instrument her. Aus diesem mögen E. D. hochgeneignest entnehmen, was von ihm selbst zu halten sei.

Die von E. E. geschickten Gewehre, Zünder, Säbel und Munition, sind noch nicht angelangt: dagegen ist heute ein Dampfboot von Sziszek in Mitrovic mit einer Parthie Gewehre, angeblich für Siebenbürgen, bestimmt. Ich verfüge mich morgen nach Semlin, um mit dem Transports-Commandanten Rücksprache zu führen, ob es nicht möglich wäre, diese Gewehre gleich hier zu behalten, und damit die hiesigen Serben zu bewaffnen. Ich habe dazu die folgenden Gründen: 1. Siebenbürgen ist bereits nach sicheren Nichrichten, die heute der G. M. Heyek und der Hauptmann Klemencsics vom Vasa Regimente, beide aus der dortigen Gegend kommend, gebracht haben, vom Feinde ganz gesäubert, folglich benöthigt es nich so sehr diese Waffen. — 2. Unsere Vertheidiguns-Linie ist so sehr ausgedehnt, dass wir unsere Truppen nirgends so geschwind koncentriren können, um dem Feinde, wenn er wo ernsthaft angreiffen will, Wiederstand zu leisten. — 3. Können wir nicht im Banat ohne einer bedeutenden Verstärkung angriffsweise vorgehen. Hätten wir aber noch 10.000 bewaffnete Männer:

so wäre es ein Leichtes, die geübteren Truppen nach Banat zu werfen und den Feind auch aus dieser Provinz zu verjagen. Darum hoffe ich, dass in Rücksicht der enormen Vortheile, die wir dadurch erlangen würden, E. D. mir nicht übel nehmen werden, wenn ich diese Gewehre hier behalte, dagegen aber von dem anzuhoffenden Transport eben so viele nach Siebenbürgen ohne Verzug sende.

E. D. wie mir der General Heyek im Vertrauen eröffnet hat, ist der F. M. L. Baron Piret im Banate der guten Sache mehr hinderlich als nützlich; weil seine Frau, eine erz Magyarin, einen äusserst deutlichen Einfluss auf ihn ausüben soll. Ich halte es für meine Pflicht, solches zur hohen Kenntniss zu bringen, und um schleunige Abhilfe zu bitten.

Wegen ungünstigen Nachrichten aus Konstantinopel scheinen unsere Nachbaren im Fürstenthum Serbien uns ihre bisher redlich geleistete Hilfe an Munition für die Zukunft enztziehen zu wollen. Darum bitte ich E. D. ernste Befehle ertheilen zu wollen, dass uns jede Art Munition so viel nur immer möglich und bald zugeschickt werden wolle. Übrigens werden wir nicht unterlassen was die gemeinschaftliche gute Sache befördern kann.

Im Anschlusse lege ich die heute zur weiteren Beförderung vom F. M. L. Blagoevics erhaltenen Schreiben für E. D. und für S. E. dem Banus Jellacsics bei, und verharre mich und die Serbische Nation dem hohen Schutze E. D. erfurchtswoll empfehlend E. D. ganz gehorsamster Diener: Rajacsics.

93. Windischgrätz Rajacsicsnak. Schönbrunni főhadiszállás, 1848 dec. 6.

Durch den kommandirenden General in Siebenbürgen F. M. L. Baron Puchner erhalte ich soeben die Nachricht, dass der G. M. Hentzy zeither Festungs Commandant in Peterwardein, dieser Stelle auf Veranlassung des Eugen Beöthy entsetzt, dort jedoch in Gewahrsam gehalten, und weil er keine Simpathie für die revolutionäre ungarische Sache äussert, sogar sein Leben in Gefahr sei. Ich ersuche E. E. gefälligst ihren mächtigen Einfluss in geeigneter Weise geltend machen zu wollen, dass General-Major Hentzy auf freien Fuss gesetzt und seiner beabsichtigten Reise nach Graz kein weiteres Hinderniss in den Weg gelegt werde, oder dass E. E. den Weg anzugeben die Güte haben möchten, auf welchem ich zur Befreiung des genannten H. Generalen mit Erfolg einwircken könnte. Windischgrätz.

94. Stadion Suplikatz István vojvodának. Kremsier, 1848 dec. 6.

Seine Mayestät haben mit allerhöchster Entschliessung vom 1. Dec. l. J. Euern Hochwohlgeboren zum Woywoden der serbischen Nation mit dem Vorbehalte zu ernennen geruht, über den Wirkunskreis und die Stellung dieses Amtes zur Central-Regierung die allerhöchste Willenmeinung zu eröffnen. Es gereiht mir zu besonderen Beruhigung das Schicksal der, dem oesterr. Throne treu ergebenen serbischen Nation unter den gegenwärtigen Wirren ihrer bewährten Treue, Einsicht und Thatkraft anvertraut zu wissen, und ich vertraue ganz, dass E. Hochwohlgeboren die Bemühungen des Ministeriums, die Empörung der Ungarn zu unterdrücken, den innigsten Verband mit dem oesterr. Kaiserstaate herzustellen und zu befestigen und dem treuen serbischen Volke seine Nationalität so wie die freie Entwiklung seiner Institutionen zu sichern, kräftigst unterstützen werden.

Ich ersuche demnach E. Hochwohlgeboren mich in ununterbrochenen Kenntniss aller hierauf Einfluss nehmenden Ereignisse erhalten, insbesondere aber eine detaillirte Darstellung der dermaligen Zustände der Nation, und ihrer Beziehungen zu den angränzenden Ländern mit thunlichster Beschleunigung mir gewähren.

Gleichzeitig werden Euer Hochwohlgeboren mich sehr verbinden, wenn mir E. H. die Mittel angeben wollten mit Ihnen und der serbischen Verwaltung mich in fortwährenden Geschäftsverbindung zu erhalten, wobei ich aber den Wunsch äussere, dass dieses nicht etwa durch eine Deputation geschehe, die ohne Nutzen viele Kräfte in Anspruch nimmt, da es sich jedoch nur darum handeln kann eine oder die andere Person in der Nähe des Ministeriums zu haben, die es von Verhältnissen des Landes in steter Kenntniss erhält, die Bedürfnisse derselben anzugeben in der Lage ist, und dabei ein Mittel der Verständigung wird.

95. Windischgrätz Rajacsicsnak. Schönbrunni főhadiszállás, 1848 dec. 7.

Mit dem verbindlichsten Dank bestättige ich Euerer Excellenz den Empfang ihres sehr geehrten Schreibens vom 30-ten (8) Nov. l. J. Praes. Nr. 1. und 2.

Dem Wunsche Euerer Excellenz gemäss, wende ich mich unter Einem an das Kriegsministerium wegen der Übersendung von 30.000 fl C. M. im kleinen Banknoten und Münzsorten zur Auszahlung der Pensionen an Offi-

ciere und Wittwen und bitte Hochdieselben für diese Bestimmung gemäss verwenden lassen zu wollen. Ebenso werde ich bemüht sein, zur Bewaffnung der noch aufzustellenden Streitkräfte noch eine weitere Sendung von Gewehren und sonstigen Kriegsbedarf an E. E. abzusenden, gleich wie ich bereits 600 Kavalleriesäbel auf Verlangen des Oberst Mayerhoffer und eine Kompagnie Artillerie aus Dalmatin in das Banat disponirt habe. Nur stehen mir in diesem Augenblick keine Patrontaschen und Überschwungriemen zu Gebot, nachdem bei dem grossen Bedarf den die italienische und die hier zusammengezogene Armee in Anspruch nahm, alle Vorräthe erschöpft sind, und die Nachschaffungen nicht so schnell gehen, als zu wünschen wäre. Ich werde aber thun und schiken so weit meine Mittel reichen.

Unter Einem werwende ich mich auch an das hohe Staatsministerium, damit die übrigen Wünsche der wohlverdienten serbichen Nation, welche nicht in meinem Wirkungskreis liegen, möglichst bald erfüllt werden mögen, bitte aber auch Euere Excellenz Hochdero mächtigen Einfluss auf das Volk anzuwenden, damit es jetzt, wo ich meine Operationen gegen Ungarn beginne, in seinem Eifer nicht erkalte und trotz der rauhen Jahreszeit die Waffen nicht aus der Hand lege. Es wird im Gegentheil nothwendig, dass jetzt in der untern Donaugegend mit aller Kraft aufgetreten werde, um die feindlichen Kräfte zu theilen und die Sache mit Gottes Hilfe zu einer schnellen Entscheidung zu bringen. Ich bin desshalb Euer Excellenz sehr dankbar, dass sie die durch den Komissär Beöthy gemachten Pacifications-Anträge von sich gewiesen und sich durch keine Versprechungen die Hände gebunden haben, was ich Euer Excellenz auch für die Zukunft dringend empfehle.

Dass F. M. L. Blagoevics noch immer in seiner sträflichen Gesinnung verharrt, kann ich in seinem eigenen Interesse nur bedauern.

Nochmals sage ich Euer Excellenz meinen lebhaftesten Dank für die treue Hilfe, welche Sie mit persönlicher Aufopferung unserer heiligen, gerechten Sache bringen. Mit Verehrung wird die dankbare Nachwelt Euer Excellenz Namen und ihre grosse Verdienste in die Bücher der Geschichte aufzeichnen. Windischgrätz.

96. Stadion Rajacsicsnak. Kremsier, 1848 dec. 11 én.

Seine Majestät der Kaiser geruhte mit der allerhöchsten Entschliessung vom 4-ten d. M. Euere Excellenz

in Anerkennung ihrer treuer Anhänglichkeit an das allerhöchste Haus und ihrer Verdienste um den Staat den Orden der eisernen Krone I. Klasse zu verleihen. Ich fühle mich glücklich Euerer Excellenz meine wärmste Theilnahme für diese wohlverdiente hohe Auszeichnung ausdrücken zu können. Euer Excellenz sind durch ihre Hingebung und ihre Weisheit in Verwaltung ihres hohen Kirchenamtes und in Wahrung der Interessen des Thrones und des Gesammtstaates nicht nur ein Gegenstand der Verehrung der serbischen Nation, sondern jedes Bürgers, der es treu meint mit dem Wohle und der Ehre unsers grossen gemeinschaflichen Vaterlandes. Ich werde auf meinem Posten es mir stehts zur besonderen Aufgabe machen, Euere Excellenz in ihrem ruhmvollen Bestrebungen kräftigst zu unterstützen, und jede Mittheilung, welche mir Euer Excellenz über die kirchlichen und nationalen und politischen Angelegenheiten des serbischen Volkes zukommen lassen werden, wird mir stets willkommen sein. Stadion.

97. Rajacsics Windischgrätznek Bécsben. Karlócza, 1848 dec. 12-én (ó-naptár nov. 30.).

Seit meinem letzten vom 5. dieses Pr. Nr. 10. an Euere Durchlaucht gerichteten, und mittelst Estafette abgefertigten Schreiben hat auf dem hiesigen Kriegsschauplatz am selben 5 laufendes ein bedeutendes Treffen, wie E. D. aus der Anlage zu ersehen belieben werden, beim Tomasevacer Lager statt gefunden, dessen Erfolg man dem National-Obersten Knityanin meistens zu zuschreiben hat, darum enstehe ich nicht, sowohl ihn, als die im Berichte genannten Officiere der gnädigen Berücksichtigung inständigst und um so mehr zu empfehlen, als durch deren Berücksichtigung unseren einzigen Freunden in der Noth, den jenseitigen Serben eine Anerkennung ihrer Verdienste um die gerechte Sache seiner Majestät der gerechte Zoll geleistet werden kann.

Die in der hohen Zuschrift vom 16. Nov. erwähnten 10 000 Gewehre, Zünder, Munition und Säbel, welche E. D. uns zu übersenden die Güte hatten, sind nicht nur noch nicht angelangt, sondern haben wir nicht einmal eine Spur davon, und darum bin ich bemüssigt einen Courir abermals nach Agram zu senden; so schlecht werden die Befehle E. D wollzogen. — Ich muss Euer Durchlaucht bemerken, dass wir mit der gegenwärtigen bewaffneten Macht nicht einen Schritt vorwärts thun können. Peterwardein ist uns noch immer feindlich ent-

gegen, weil die beiden in dieser Festung kommandirenden Generäle, Blagoevics und Zahn, weder die Manifeste Sr. Majestät, noch die Befehle Eurer Durchlaucht im Mindesten berücksichtigt haben. Darum sind wir genöthigt 3—4000 Mann zur Cernirung dieser Festung hier unthätig zu erhalten. Die Festung ist uns von keinem besonderen Nutzen, weil sie der F. M. L. Piret von allen Waffen und Munitionen schon früher entblösst hat, so, dass wir weiter Nichts aus dieser Festung, als 4 sechs Pfünder Kanonen erhalten könnten, und dass der H. F. M. L. Rukavina 2000 Gewehre noch von uns verlangt. Überdiess schreibt derselbe, dass er uns zum Angriffe auf Versecz und Weisskirchen schon aus der Ursache keine Hilfe senden könne, weil die Festung ohnehin schwach besetz ist, und weil man auf keine Hilfe aus Siebenbürgen zählen könne, indem sich die Magyarische Macht gegen dieses Grossfürstenthum mit 15.000 Mann vermehrt haben soll.

Aus Allem dem werden E. D. ersehen, dass man gegen Versecz und Weisskirchen bis zur Ankunft der verheissenen Gewehre nichts mit Erfolg unternehmen kann. Darum bitte ich E. D. dem Agramer Generalkommando strengstens aufzutragen, womit uns diese Gewehre und Munition auf das Schleunigste zukommen gemacht werden. Auch bitte ich den auf der Drave kommandirenden Generälen den Befehl ertheilen zu wollen, dass sie unser im Vukovár, Dálya, Vera und Terpinja cantonnirendes viertes Peterwardeiner Bataillon, 7. Compagnien stark, allsogleich durch ihre Truppen ablösen, damit man dieses Bataillon in Banat verwenden könne. Ich habe fruchtlos den Generalen Theodorovics darum ersucht, obwohl ich bestimmt weiss, dass sie so vieler Truppen auf der kurzen Strecke von Varasdin bis Essek zur Vertheitigung der Drawe nicht benöthigen. E. D. müssen auch aus dieser Rücksicht auf schnelle Reinigung Banats und Bácskas von den feindlichen Truppen Ihr Augenmerk richten, weil diese zwei Provincen der Vojvodschaft die Nahrung für die ganze Armee liefern müssen und können. Darum ist es meiner umassgeblichen Meinung nach nothwendig, wenigstens ein Regiment Cavallerie und hinlängliche Munition nebst der gesendeten noch 20.000 Gewehre hierher zu beordern. Wiewohl das Fürstenthum Serbien uns bis jetzt mit Munition ausgeholfen hat, so ist es nach den neuesten eingelaufenen Nachrichten nicht mehr im Stande, unsern Bedarf an Munition

zu decken. Ich bitte demnach E. D. Euer Augenmerk darauf zu richten, dass wir mit allerhand Munition, als 7 und 10 Pfündigen Granaten, derlei Kartätschen 1, 3, 6, 12 und 18 Pfündigen Kugeln und Kartatschen Patronen, wie auch mit Musketten-Munition in hinlänglicher Quantität versehen werden möchten. Wir haben fünf 18 Pfünder, 6 zwölf Pfünder, 18 sechs Pfünder, 24 drei Pfünder und das Übrige ein Pfünder. Hiernach können Euere Durchlaucht die erförderliche Munition berechnen lassen, wobei ich nur noch bemerke, dass wir kaum auf 8 Tage Munition im Vorrath haben. Ebenso stehen wir bereits an Geld, und besonders an klingender Münze. Seit einiger Zeit sind einige Offiziere und Soldaten, geborene Magyaren, aus Peterwaradein von Don Miguel und vom Genie-Corps zu uns herbeigetreten, welche ich alle dem Vojvoden Suplikacz zur Disposition gestellt habe; woraus erhellet, dass die Don Miguelisten mürbe geworden sind.

Hiemit schliesse ich meinen unterthänigsten Bericht, und habe die Ehre mit erfurchtsvollen Hochachtung zu verbleiben. Euerer Durchlaucht gehorsamster Diener: Rajacsics.

98. Rajacsics a horvát-szlavon generalkommandónak Zágrábban. Karlócza, 1848 dec. 12-én (6-naptár nov. 30).

Vermög Zuschrift S. D. des Fürsten zu Windisch-Grätz Armee-Oberkommandanten vom 16. Nov. Praes. Nr. 295. A. O. ist eine Quantität von 10.000 Gewehren, Zünder, Munition und Säbel für die Serbische Wojwodschaft von S. D. abgesendet worden. Da man über diese Gegenstände keine nähere Kenntniss hat, so fand ich für notwendig, den Überbringer dieses, Courier Johann Nedelykovics nach Agram abzuschicken, um solche möglichst schleunig hier zu befördern. Darum ersuche ich dienstfreundschaftlichst ein hohes Generalkommando, ihm sowohl zu Lande als zu Wasser die Transports-Mittel an die Hand geben zu wollen, damit die gemeinschaftliche gute Sache desto eher dem Ziele zugeführt werde.

Nach einer andern Zuschrift Sr. Durchlaucht vom 27. Nov. Nr. 507. A. O. an den Herrn General-Majoren Suplikatz Vojvoden erlassen, müssen in der dortigen Kriegs-Cassa 1 goldene, 6 silberne I. Classe und 12 silberne II. Classe Tapferkeits-Medaillen für die ausgezeichneten Krieger der Serbischen-Wojwódschaft bestimmt, erliegen. Ich ersuche ein hohes General-Commando, diese Medaillen gegen Empfang meiner Quittung dem besagten Courrier Nedelykovics zu übergeben. Überhaupt bitte

ich, die Beförderung der obgenannten Kriegseffecten auf das Möglichste zu beschleunigen, wozu das Dampfschiff zu Sziszek dem Herrn Nedelykovics zur Disposition gestellt werden wolle. Rajacsics.

99. Windischgrätz Rajacsicsnak. Schönbrunni föhadiszállás, 1848 dec. 13.

Mit dem verbindlichsten Danke bestättige ich E. Excellenz den Empfang ihres gütigen Schreibens vom 5. Dec. (nov. 13) d. J.

Die Nachtheile welche unsere Streitkräfte in dem Lager an der Karasch erlitten haben, bedauere ich zwar sehr, hoffe aber, dass es E. Excellenz kräftigen und thätigen Anstrengungen gelingen wird, sie bald wieder gut zu machen. — Von den 10.000 Gewehren, und den Munitions Vorrath, welchen ich nach Syrmien, zur Bewaffnung der neuen Aufstellung disponirt habe, ist die letzte Sendung am 1-ten December abgegangen, und ich hoffe somit, dass das ganze Quantum nunmehr bei E. Excellenz angekommen sein wird. In dieser Voraussetzung bitte ich nunmehr E. Excellenz recht dringend, den von ihnen in Semlin aufgehaltenen nach Siebenbürgen bestimmten Gewehr-Transport, nebst der diesem Transporte beigeschlossenen 1 Million Zünder, mit aller Beschleunigung dahin abgehen zu lassen, weil der Bedarf der Gewehre in jenem Lande, und jene der für Temesvar bestimmten Zünder, nicht weniger dringlich ist. — Unter Einem treffe ich auch die Verfügung, dass ein neuer Zuschub an Munition für die untern Donau-Gegenden, und für das Banat nachgesendet werde, um dessen Weiterversendung für letzteres sich E. Excellenz gütigst annehmen wollen.

Aus einem mir eben zugekommen Berichte des commandirenden Generals in Temesvár, entnehme ich, dass ihm E. Excellenz 150.000 Zünder zugesendet haben. Wahrscheinlich sind die von der Million Zünder genommen, welche ich mit dem Gewehr-Transporte im November für Temesvár abgesendet habe, und von E. Excellenz zurückbehalten worden sind. — Die Truppen in Syrmien, sind aber grösstentheils mit Steinschlossgewehren versehen, und können daher keine so starken Bedarf an Zünder haben, während die Infanterie in Temesvar durchaus Perkussions-Gewehre hat, uud sie daher dringend bedarf. Ich bitte demnach E. Excellenz recht angelegentlich sich von diesem Zünder-Quantum nur soviel zurückzubehalten, als nothwendig sein dürfte, den grösse-

ren Theil aber recht bald an den commandirenden General von Temesvár abgehen zu lassen. Unter Einem beauftrage ich auch den Garnisons-Artillerie Distrikt in Karlstadt die Anforderungen an Munition, welche E. E. in den Fall kommen dürften an ihn zu stellen, jederzeit zu befriedigen; daher sich Hochdieselbigen, zur Ersparung der Zeit, im Bedarffällen immer directe dahin wenden wollen.

Da ich jetzt meine Operationen gegen Ungarn beginne, so bitte ich E. Excellenz mich mit Nachrichten von Ihnen recht oft zu beehren, um unsern Handlungen, so viel als möglich, Einheit geben zu können. Windischgrätz.

100. Windisch-Grätz Rajacsicsnak. Schönbrunn, 1848 dec. 13-án.

Ich benachrichtige Euer Excellenz, dass ich meine offenzive Operationen gegen Ungarn am 16-ten d. M. beginne, und den zweiten oder dritten Tag darauf in Pressburg einzurücken hoffe, von wo ich sodann weiter gegen Ofen vorrücken werde. In diesem Augenblicke wäre es doppelt wichtig, wenn Euere Excellenz recht bald in die Lage kommen könnten die beabsichtigte Expedition gegen Versecz und Weisskirchen zur Ausführung zu bringen, da hiedurch der ganze Landesstrich zwischen Theis und Maros als unterworfen zu betrachten ist. Szegedin wäre dann derjenige Punkt nach dessen Besitz zunächst gestrebt werden müsste, und wenn, wie zu erwarten, in Folge Meiner Vorrückung gegen Ofen ein Theil der Euer Excellenz gegenüber stehenden feindlichen Streitkräfte in jene Gegend gezogen werden sollte, so läge es selbst im Bereiche der Möglichkeit noch jenseits Szegedin vorzudringen. Jedenfalls bitte ich E. E. mich in steter Kenntniss zu erhalten, um hiernach auch meine Operationen bemessen zu können. Windischgrätz.

101. Stadion Rajacsicsnak. Kremsier 1848. dec. 14-én Lásd Szerb tört. refertorium I. 158. l. 422. sz.

102. Rajacsics Schwarzenberg herczegnek. Zimony, 1848 dec. 17-én.

Ich habe von den Bevollmächtigten der serbischen Nation so eben die Nachricht erhalten, welchen Erfolg ihre Vorstellung und Conferenz mit Euerer Durchlaucht bezüglich der Angelegenheit der Serbischen Voiwodschaft in den k. k. oesterr. Staaten gehabt habe. Ich muss mit blutendem Herzen gestehen, dass die unbestimmte Antwort Euerer Durchlaucht meine gerechte Hoffnung gänz-

lich vernichtet habe, und der serbischen Nation jene unglückliche Zukunft vorzubereiten scheint, welche sie in der Vergangenheit seit dem Jahre 1690 bereits erfahren hat. Ein erwärmender Glücksschimmer hat mich und die serbische Nation durchglüht, als Euere Durchlaucht bei der Übernahme des konstitutionellen Minister-Steuerruders das in der neuen Phase der öesterr. Monarchie denkwürdige Programm erlassen haben, wornach alle Sonderinteressen der oesterreichischen Nationen ihr gerechtes Leben erlangen sollen. Die Serbische Nation hat auf diesem wahrhaft staatsklugen Ruf, und auf die allerhöchsten Manifeste, so wie auf Ihre gerechte Sache bauend, alle Kraft angestrengt, um nach der gewaltigen Nothstimme Ihres allerdurchlauchtigsten Landesfürsten die Fortsetzung des nur im Staatsinteresse begonnenen Krieges mit allem Nachdrucke zu bewerkstelligen. Während diese Nation sich gänzlich aufopfert, und ihre verjährte Anhänglichkeit an ihren Kaiser und Vaterland mit Thaten bethätiget, erkaltet ihre Hoffnung am allerhöchsten Hoflager vom Tage zu Tag, immer mehr. Erlauben mir Euer Durchlaucht nur die Frage. Was würde der serbischen Nation die Bestättigung des Woiwoden und Patriarchen nützen, wenn ihre Woiwodschaft nur eine Chimaere Benennung wäre? Welcher Trost ist für uns, wenn man diese Woiwodschaft mit dem Namen: „Serbische“ zu bezeichnen Bedenken trägt? Ich kann nichts Anderes denken, als dass der neue kroatische Minister Baron Kulmer, der nur gegen den gemeinschaftlichen Landtagsbeschluss in Agram, und gegen unantastbare Rechte der serbischen Nation, gegen uns zu arbeiten scheint, eine unstaatsmännische, engherzige und jesuitische Politik eingeschlagen, und in dem hohen Ministerrathe jene gerechte Wärme für die serbische Nation zu ersticken begonnen habe. Mein Glaubensbekenntniss ist: ewige und aufopfernde Hingebung für den allerhöchsten Thron, aber auch unerschütterliche Liebe für meine Nation. Ich kann und werde nie diese zwei Interessen trennen. Sollte das Interesse der serbischen Nation durch eine falsche Politik, welche den oester. Staat so oft an den Rand des Abgrundes gebracht hat, gegen alles christiche und rechtliche Vermuthen in den Hintergrund tretten, und diese preisgegebene Nation eine Völkerrechtswiedrige Knechtung erleiden, so wird sie vielleicht in dem geschichtlihen Strome nicht untergehen. Die Europäische Geschichte würde die ungerechte Behandlung von Seite des oesterr.

konstitutionellen Ministeriums als einen recht- und gefühlosen Staatsstreich behandeln. Die serbische Nation würde dadurch nur die Überzeugung erlangen, dass für ihre Blutung und Aufopferung für S. Majestät, unsern allerdurchlauchstigten Monarchen gar kein Lohn in Oesterreich ist. Welche Folgen solche Überzeugung in Zukunft haben könnte, wollen E. Durchlaucht als Staatsmann erwägen? Nur erlaube ich mir die ergebenste Bemerkung, dass sowohl in dem Staats als bürgerlichen Leben das Recht der Verpflichtung und diese dem Rechte entsprechen müssen. Wenn ein Staat gegen die Rechte einer Nation gefühllos ist, so muss auch die Verpflichtung dieser abnehmen, und die Nation ihre Augen und Herzen auf andern Seiten, wo Hülfe und Recht geachtet und gelieb werden, hinlenken. Meine irdische Laufbahn ist noch kurz, ich werde mit aller Kraft dahin arbeiten, meine Nation für die Interessen der Gesammtmonarchie zu erhalten. Aber ich würde eine Todsünde nach Jenseits mitnehmen, die ich vor Gott, und vor der Geschichte nicht verantworten könnte, wenn ich meine Nation im Interesse des allerhöchsten oesterr. Kaiserhauses und der Gesammtmonarchie habe auf die Schlachtbank führen lassen, ohne ihr politisches Leben gerechter Weise gesichert zu haben.

In diesem Sinne habe ich dem früheren Herrn Ministerpraesidenten Baron Wessenberg eine Depesche durch die serbischen Bevollmächtigten überreicht, und ich zweifle nicht, dass Euere Durchlaucht dieselbe in die Hände bekommen habe.

Ich bitte E. D. diese meine Ansichten gütigst, und im Interesse unseres gemeinschaftlichen Vaterlandes würdigen und beherzigen, dann dahin wirken zu wollen, dass die Vaterlandsfeinde aus einer gesetzlichen Staatsakte des allerdurchlauchtigsten Monarchen vernehmen, dass die serbische Nation eine Nation sei, und die Serbische Woiwodschaft mit ihrem Gebiete aus dem Grabe der jesuitischen Vernichtungssucht erstanden sei.

Hiebei ergreife ich die Gelegenheit, Euerer Durchlaucht von meiner unbegränzten Hochachtung inständigst zu versichern mit der ich die Ehre habe zu sein E. D. ergebenster Diener: Rajacsics.

105. Rajacsics patriarcha Karagyorgyevics Sándor szerb fejedelemnek Belgrádban. Zimony, 1848 dec. 22-én (ó-naptár dec. 20).

Nagy örömmel értesültem, hogy a menybéli gond-

viselés ujból bőséges áldását árasztotta fenségedre és fenséges házára azzal, hogy a fenséges fejedelemasszony egy fiu gyermekkel megörvendeztette. Ezt az uj isteni ajándékot, melylyel fenséges uralkodóházát és a szerb nemzetet az Isten megajándékozta, nem tarthatom másnak, mint az isteni kegyelemnek folytatását a szerb nemzet iránt, mely 1806 és 1830-ban szintén épen sz. András apostol napján különösen és történelmileg szerencséssé lett téve és ez évben is a szerbség patronusának, sz. Andrásnak napján nyert egy nagyreményű, Andrásnak keresztelt hercegfit, a kinek a nagyhatalmu Istentől azt kivánom, hogy jó egészségben éljen és hogy őt az Isten eszközül használja fel a derék szerb nemzet nagyságának és boldogságának emelésére, az ő dicső szülői es ősei követésére e téren.

Ezen Istenhez intézett imáimmal és eltelve forró hálával fenséged iránt azon jótéteményeiért, melyekkel az innenső részen lakó szerb testvéreit a mai komoly mozgalmukban testvéri szeretettel elhalmozta, igaz mély tisztelettel és teljes odaadással maradok hive: József, patriarcha.

103. Ferenc József Rajacsicsnak. Olmütz 1848. dec. 15. Lásd Szerb tört. Repert. I. 157. l. 419. sz.

104. Ferenc József Rajacsicsnak. Olmütz 1848. dec. 15. L. u. o. 158. l. 420 sz. a.

106. Bogdanovics Bécsből Rajacsicsnak. 1848 dec. 23-án (ó-naptár dec. 11).

Sztratimirovics és Suplikác urak holnap elutaznak a Szerémségbe. Utolsó közös munkánk volt, hogy köszönetet mondtunk a belügyministernek, az ő szives közreműködéséért a mi nemzeti kérelmeink tárgyában és hogy megkérjük őt, hogy a dec. 15-iki (ó-naptár 3. patenst, mint az új állami életnek első tényét és a szerb politikai létezésnek ezt a főokmányát szerb nyelvre forditva, a neki átadott szöveg szerint kinyomassa, a mely szöveget szentségednek is előterjesztem, hogy azon esetben, ha ez az okmány Karlóczán ujbói kinyomatnék, a szöveg azonossága amennyire-annyira biztosittassék.

Azért hogy azon szöveg, mely Kusevics urnak átadatott, oly hibásan van közölve, ezért a szerb deputatio a felelősséget nem veheti magára, mert a ministerium horvát befolyásra ebben félre lett vezetve, mivel a horvátok, kik magukat szerb képviselőknek is tekintik, azt mondják, hogy ezt a dolgot ők értik legjobban és igy ezt az iratot nem hivatalos körbe kiadni, vagy reánk mint közreműkö-

dőkre rábizni fölösleges, vagy nem oly megbizhatónak lett feltüntetve. Mindennek dacára, ha én Kusevics urat az ő elutazása előtt láttam volna, én azon az éjjelen uj szövegben nyomattam volna ki és igy iparkodtam volna ezt a botrányt elháritani. No a sors ugy akarta, hogy ezt az iratot igy állitották ki. A horvátok ebben azon örültek, hogy ők akarták ezt a hirt először saját kezökből kihirdetni és sajátkezüleg elküldeni, hogy ők ebben a közös nemzeti ügyben az elsőbbség birtokában levőknek tünjenek fel; ezen örvendezés azonban reám nézve azon kellemetlen következménnyel járt, hogy mindenki azt fogja hinni, hogy ez a forditás tőlem van és még valamit fog rólam gondolni, a mit nincs kedvem itt ujból felemliteni. Most természetesen mindenki a felelősséget ezért magáról el fogja háritani, valamint ha ez valami érdem volna, mindenki, még az, kinek ehhez semmi köze sincs, azt magának tulajdonitaná . . . Itt épen kinálkozik nekem az alkalom arra, hogy ezen érdemekről szóljak.

Nekem már tele vannak füleim ezen érdemekkel; és most nem tudok eléggé csodálkozni azon, hogy helyet sem tudok találni mindazon barátainknak, kik a szerb nép javára néhány nap óta támadtak és e tekintetben való rédemeiket nekem elősorolják. Én arra kérem szentségedet, hogy csak egyet higyjen el, és ez az, hogy a szerbség létezését biztositó ezen kérelem tárgyában itt Bécsben és annak egész környékén senkinek a világon épen semmi érdeme nincs . . . sem nekem, sem Péternek, sem Pálnak, csak a szerb fegyvernek, mely a szorult helyzetbe került kormánynak tiszteletet parancsolt. Mindaz, amit Péter vagy Pál itt tett, az, amit ilyen körülmények közt bárki is megtett volna, és igy a siker, amilyen olyan, nem következménye valamely Bécsben döntő befolyással biró egyéniség hatalmának, hanem következménye az általános politikai helyzetnek. Igy szentséged szabadon az egész eredményt magának tulajdonithatja és ezért senkinek elismeréssel nem tartozik, sem azt bárkinek érdeme nem kisebbitheti.

Én itt maradok, hogy folytassam az állami szervezetben való közreműködésemet és semmi mást. Már csak azért is jobbnak tartottam ittmaradni, mert azt hiszem, hogy csak akkor fogom szándékait teljesen érvényre juttatni, ha egyszer bebizonyitom Szentségednek, hogy sem most, sem soha nem fogok olyan állásra törekedni, a mely miatt Szentségednek ismét alkalma volna kellemetlenségre a tuloldalon levőktől. Tehát messze maradok

a Szávától. Az én társaim elő fogják terjeszteni Szentségednek a jelentést a mi működésünkről fontos okmányok kapcsán, melyekből mindenről meg fog győződni igazság szerint. Nekem most nincs egyéb kötelességem, mint kérni Szentségedet, hogy mielőbb az uj nemzeti szervezet munkáját elvégezze és életbeléptesse. Kitörölni mindent a mi magyar a mi szent institutiónkból, ez legyen az az elv, melyet az udvar is ajánl. Bátor vagyok itt Sztojákovics urat megnevezni, a ki ha átadja neki mindazon terveket, melyeket itt nekünk adtak, legalkalmasabb arra, hogy szervezetünket legjobban kidolgozza. A szláv képviselők Kremsierben minden elismerést megérdemelnek az ő buzgóságukért, a melyet a mi ügyünkben tanusitottak, a melyet azon nagy tüntetésökkel is fényesen tanusitottak, midőn esti ünnepélyes előadásukat (beszeda) rendezték. Kérem, hogy nekik a nemzet nevében ezért köszönetet mondjon.

Petrányovics ur kéri, hogy fődiakonus fivérét, ki az ő költségén él, protoszingyelossá szentelje fel. Ha a fivér hasonló fivéréhez, akkor ezt az ő érdemei folytán megteheti, tekintettel azon érdemes férfiura — ez bátorit fel arra, hogy a kettő kérelméhez mint harmadik csatlakozzam.

Mély tisztelettel stb. Bécs, 1848 dec. 23-án (ó-naptár 11), alázatos hive: Bogdánovics K.

107. Rajacsics patriarcha a szerb követeknek: Sztratimirovics Györgynek, Suplikácz Jánosnak, Bogdánovics Konstantinnak Bécsben. Zimony, 1848 dec. 23-án (ó-naptár 11-én).

Ezen napokban, dec. 7., 9., 10-én három jelentéseket kaptam, azonkivül 12., 13. és 14-én Nr. 43., 44., 45. alattiakat, melyekben jelentik határozataink megerősitését. A 13-áról kelt nagyon megnyugtatott, mert azt jelentik benne, hogy a mi kérelmeinknek mind a három főpontja a mi kivánságunk szerint lett elintézni. Azonban legutolsó jelentésök 14-éről ismét nyugtalanságba elmeritett, mert a manifesztumnak közölt kivonatából azt látom, hogy csak két pontot erősitettek meg, a harmadik, épen a legfontosabb pont, nemcsak hogy nincs megerősitve, hanem ugy van feltüntetve, hogy azt kell hinni, hogy nem is szándékoznak azt megerősiteni és ez a Vojvodina, mert a manifesztum azt mondja, hogy: „a patriarcha és a vojvoda megerősitésével az volt a szándék, hogy a népnek kezességet adjanak nemzetiségének önállására és haladására“, és később: „hogy a nemzeti kormányzás a

mi államunk összes nemzetiségeinek egyenlősége és önállósága alapján fog szerveztetni és alakittatni". Ez mind világosan szól csak a népről, természetesen a szerbről, izoláltan kerülve a területi territoriális eszmét. Mert ha ezen manifestum tartalmát magyarázzuk, akkor mindenki, a ki nem ezen nemzetből való, azaz pravoszlavni szerb, azt fogja mondani, hogy ő nem tartozik ezen legfőbb egyházi hatóság (a patriarchatus) alá, azt fogja mondani, hogy ő nem választott patriarchát és vojvodát és hogy nem törődik ezek megerősitésével, a ki nem választott, és igy nem tartozik ezen nemzeti kormányzás alá, a mely nemzetnek nem tagja. A manifesztum ezen kijelentése által nemcsak minden időre ajáltatik a territorialis eszme, hanem okul szolgál mindenféle viszályra a vojvodinában lakó nemzetiségek között, a kik a manifesztum ezen kijelentése nélkül is, a meddig fegyver van kezében, és a meddig nincs meg a teljes megerősités, alig győzhetők le a közös célra: és mi lesz, ha majd ez a manifesztum közkézre kerül és magyarázgatni kezdik? A helyett, hogy minket összekapcsolna és a siker eszközeit nyujtaná nekünk, egészen összezavar minket.

Ha az mondatik „Háromegykirályság", akkor nem mondatik: „nemzeti kormányzás az egyenlőség és önállóság alapján", hanem mind, a ki csak van Dalmátiában, Horvátországban és Szlavoniában, az ezen királyság kormánya alá tartozik, legyenek itt bármely fajból vagy nemzetből való lakosok és a bánus a Háromegykirályságnak politikai központja e földek összes népeinek. Ilyennek kell lennie a vojvodának a Vojvodinára nézve, akkor lesz ez tisztában hivatásával és működhetik sikeresen. Ezenkivül ez a nemzetiségi eszme megrontja magát a Háromegykirályság eszméjét, mert ebben oly nagy és hatalmas a szerbség, a mely ha a nemzetiségi eszme kellemetlen módon értelmeztetik, a Vojvodinában, akkor ez törekedni fog a maga eszményi koncentrációjára, mint az, a ki megmarad Magyarország egyéb területein a Háromegykirályság és a Vojvodina területein kivül. Mindebből okvetlenül nagy és komoly zavaroknak kell támadniok, és pedig nemcsak a szerb nemzetre nézve, hanem a már fennálló Háromegykirályságra nézve is, valamint a királyság egyéb tartományaira és magára a bécsi magas kormányra nézve is.

Ennélfogva szükséges megállapitani és megerősiteni a Vojvodinának területét, ez oly föltétel, mely nélkül mozdulni sem lehet. Ennek a megállapitásnak kerülése

máskép nem magyarázható meg, mint hogy ez egy uj ravaszkodása a ministeriumnak, a mely nem tud semmit jól megcsinálni anélkül, hogy a bécsi kormányzást meg ne bontsa és a horvátok és szerbek dicső törekvéseit meg ne döntse és ne szolgáljon a magyaroknak törekvéseik előmozditásában és talán főkép valamely külföldi nyugati érdekek támogatásában. Hogy a szerb népnek ezen krizisben el kell-e buknia, az még kérdés, ha ennek a remény valami mécsese mutatkozik a rokon elemeknek részéről, de hogy a bécsi kormánynak meg kell buknia azon, gondolom, senki sem kételkedhetik. Ausztria integritásának fentartására az egyetlen remény azon nyugszik, hogy a Háromegykirályság fentartassék a tervezett alakban és a Vojvodina megerősittessék a május 1. és 3-iki határozatok alapján, a miben a szerb nép is az ő közeli és legszebb megmentését találná.

Ez őszinte beszéd és szükséges, hogy igy beszéljenek, és ezen értelemben kell előterjesztéseket tenni, igy talán minél előbb megjönne a Vojvodina megerősitése: mert máskép minden, a mit adnak, csak áltatás és külsőség, mely egészen hasonlit Windischrätz herceg szép szavaihoz, a bán és a bécsi ministerium igéreteihez, melyekkel biztatnak, hogy adnak puskákat, municiót és mindenféle segitséget és minde mai napig semmit sem küldtek, kivéve 50.000 forintot, melylyel kivánják, hogy a régi politika mindenféle tartozását fizessük.

Azt megtudták tenni, hogy a bánt, ki az ezredesi rangsorban 14 személylyel fiatalabb ezredes a mi vojvodánknál, egyszerre kinevezték ezredesből altábornagygyá és annyi ezred bánusává, de a mi vojvodánkat, a ki személyes érdemeinél fogva a harcmezőn lett ezredesből vezérőrnagygyá, azt nem tudják kinevezni altábornagygyá és a Vojvodina parancsnokoló tábornokává, hanem ahány hatóság van a Vojvodinában katonai téren, az mind másmás kézben van. Elrendelik, hogy a zimonyi katonai hatóság alá legyen rendelve a zágrábi general kommandónak, hogy a pétervárади ezred függjön ugyanattól és még a bródi ezredtől is, hogy a bánáti-vlah ezred függjön a temesvári haditanácstól és pedig Windischgrätz hercegtől és a bécsi ministeriumtól, ide küldték a vojvodát és csak névleg erősitik meg, minden hatáskör nélkül, és minden előterjesztésem, melyet a nemzet nevében Windischgrätz herceg közvetitésével tettem és melyekre nézve ez azt irta nekem, hogy ezeket mint hatáskörén kivül esőket a ministerium rendelkezésére bocsátotta és nem veszik te-

kintetbe névszerint azt, hogy a Vojvodinát meg kellene alkotni és hogy kinevezzék ennek parancsnokoló tábornokává a vojvodát, beloglalva a Vojvodinába Temesvár, Arad, Pétervárad és Racsa várait. Mig ez meg nem történik, addig a nép nem tudja hová huzzon, sem a vojvodának nincs alapja és ereje bármit is tenni.

Tegyenek ezen értelemben élénk előterjesztéseket, és kérjenek határozott választ, enélkül nem lehet egy lépést sem tenni előre, mert ilyen manifesztum után előttünk nehezebb harcok állanak, mint előtte. Ezek az eszményi megerősitések csak egy ideálistát elégithetnek ki, de nem egy nemzetet, mely reális módon harcol a trónért és magáért. A nemzetnek szüksége van területre, a melyen megalakul és ez a Vojvodina, a Vojvodinának szüksége van vojvodára, mint a hogy a vojvodának szüksége van Vojvodinára, különben mindkettő csak agyrém.

Minthogy azt irják, hogy kettőjük haza fog térni és csak Bogdánovics maga fog ottmaradni, akkor én hivatkozva az én megbizásomra, melylyel önöknek teljes felhatalmazást küldtem, hogy a kremsieri birodalmi gyülésen minket képviseljenek, most sietek önöknek azt az utasitást küldeni, hogy azon esetben, ha kettőjük csakugyan hazament, térjenek vissza Bécsbe és együttesen munkálkodjanak azon, hogy ez a két tárgy: a Vojvodinának megerősitése és a vojvodának a Vojvodina parancsnokoló tábornokává való kinevezése megtörténjék, erre erősen és gyorsan törekedjenek és haza addig ne menjenek, mig erre fel nem hivatnak; egyidejül kötelességök az is, hogy képviseljék a nemzeti érdekeket a kremsieri birodalmi gyülésen.

Hogy pedig ezt, a mit még követelünk, minél könnyebben kieszközöljék, forduljanak gyakran a bánus urhoz, ki nekem azt irta, hogy ne aggódjam ezen pontok miatt, mert azok jogossága el van ismerve és a ki maga is veszélyben forog a Háromegykirályság miatt, amelyben a szerb lakosság nem lehet megelégedve a ministerium ilyetén eljárásával a mi nemzetünkkel szemben. Minden esetben szükséges a gyors válasz. József, patriarcha.

108. A szerb követek: Sztratimirovics György, Suplikacz János és Bogdánovics Konstantin Rajacsics patriarchának. Kremsier, 1848 dec. 24-én (ó-naptár 12).

Mi tegnap, azaz december 23-án (ó-naptár 11-én) Kremsierbe jöttünk és itt találkoztunk Stadion minister urral, miután előbb elég vastag előterjesztéseket tettünk ugy Schwarzenbergnek mint neki, egyuttal pedig a bánt mindenről értesitettük.

Mi tekintettel voltunk azon forrásra, melyből származik a szerb ügyekre nézve a keserü viz, jónak láttuk elejével kiméini a személyeket, de a személyes tekinteteknek nem áldozhattuk fel a nemzet ügyét, azért azon előterjesztéseinkben azok végén óvást emeltünk azon befolyások és információk ellen, melyek olyan egyénektől származnak, kik nem tartoznak a szerb néphez és a kik ettől megbizatást nem kaptak. Stadion gróf megigérte, hogy még az nap elmegy Olmützbe, hol a közös ministeri tanácskozásban a szerb ügyeket, melyek a patriarchára és a Vojvodinára vonatkoznak, elő fogja terjeszteni és velünk 25-én (6-naptár 13-án reggel a ministertanácsi határozatokat közölni. Az ügyek most ismét jobbra fordultak és ő megigérte, hogy kivánságaink teljesülni fognak. Minthogy a kormány most nincs azon helyzetben, hogy a Vojvodinát, ennek szervezetét és határait megállapitsa, azért mostanában, hogy a szerb népet meggyőzzék az ő erős elhatározásukról, csak a vojvodság fog megállapittatni — és az ügy a nemzeti administráció formájában, melyet a népnek adni fognak, fog megoldást nyerni. A mi ezt az administrációt illeti, ebben a főszerepet Szentségednek fogják adni azért, mert a vojvoda most hadi dolgokkal foglalkozik, másodszor pedig azért, mert ezt a munkakört eddig is Szentséged eredményesen betöltötte; de a mint vége lesz a háborunak, akkor az állam uj szervezete és átalakulása meg fog történni, a mi jogaink alapján, melyeket addig is el fognak ismerni és tényleg megvalósitani.

Ma értesültünk arról, hogy ezen értelemben megfogalmazott és Szentségedhez intézendő két császári kézirat tervezete is már kész. Ezenkivül fontos a belügyministernek előterjesztése a patriarcháról, mely öt oldalra terjed in fracto. Mi azon leszünk, ha ez az ügy el lesz intézve, hogy ezt az előterjesztést a mi levéltárunk számára is megkapjuk. Mély tisztelettel stb. alázatos szolgái: Sztratimirovics György, Suplikac János, Bogdánovics Konstantin. — Utóirat: A különböző észrevételekre, melyeket Stadion grófnak tettünk, megkért minket, hogy várjuk be az ő fogalmazványát, a mely a jóváhagyás után, az expeditióra készen velünk is fog közöltetni és akkor fogjuk látni, van-e benne valami, a mit rajta meg kellene változtatni, hozzáadni vagy abból elvenni.

587. **Az 1865-iki szerb nemzeti egyházi kongresszus munkássága.** (1866. III. k. 242—259 l.) Egy szerb képviselő emlékirata ezen kongresszusról, a melyen

a román püspökök és a román képviselők az egyházi vagyonnak és a zárdáknak megosztását követelték.

Ezen kérdésre nézve a következő iratok szolgáltak a tárgyalás alapjául: 1. A román képviselők munkálata az 1864. szinoduson, hogy miképp volna a szerb és román egyház igazságosan, praktikusan és gyorsan egymástól különválasztható. — 2. A román képviselők előterjesztése ezen Karlóczán tartott szinoduson az egyházi vagyon, alapok és alapitványok mai állapotáról és mi illeti ebből a szerb és mi a román egyházat. — 3. Kivonat a jegyzőkönyv 4-ik pontjából, melyet a románok 1865 márc. 6-án a királyi biztosnak átadtak. — A szerb bizottság jelentése arról, mily rész illeti meg a románokat a szerb nemzeti egyházi alapokból. — 5. A szinod javaslata a kongresszusi bizottság mellékelt jelentésével a románok követeléséről a szerb alapokkal szemben. — 6. A kongresszusi bizottság jelentése a románok követeléseiről az egyházi vagyon és a zárdák megosztása tárgyában.

A kongresszus az egyes alapitványok és alapok jogi természetét tanulmányozván, megállapitja, mely alapitványok származnak szerbektől és melyek románoktól és az alapokhoz mindegyik fél mennyivel járult idők folyamán és ezen alapon állapitja meg a románoknak járó részt. Az összes zárdákat szerbek alapitották, javadalmazták és tartották fenn s ezekből igy egyetlenegyre sincs a román egyháznak jogos követelése, azonban a püspöki kar testvéri szeretetből mégis azt javasolja, hogy az aradmegyei hódosi zárda engedtessék át a románoknak.

A románok ezzel nem voltak megelégedve és az ügy pörös utra tért, mely maig sem fejeződött be. Az emlékirat irója ezen elv alapján: neminem locupletari opportere cum damno alterius — a vitás kérdés történelmi előzményeit fejtegeti.

Mielőtt a szerbek 1690-ben Csarnojevics Arzen ipeki patriarcha vezérlete alatt nagy tömegben bevándoroltak Magyarországba, az itt ősrégi időktől lakó összes nem egyesült vallásu szerbek az ipeki (Pety) patriacha egyházi főhatósága alá tartoztak, az összes nem egyesült vallásu románok pedig a karlsburgi (karlstadti) metropolitáé alá. Midőn Csarnojevics 1690-ben 38.000 szerb családdal ide beköltözött, az 1690 aug. 21-én kelt császári privilegium az ő egyházi főhatóságát kiterjesztette az összes görög keleti vallásu népre és püspökeire Magyarországban, Horvátországban, Jenopolyban stb. Hogy minő jellegü volt ez a hierarchia, az kiderül magából az 1690 aug.

21-én kelt császári privilegium szavaiból: „Rascianorum patriarcha, Rascianorum episcopi . . . tota communitas ejusdem graeci ritus et nationis Rascianorum . . . Decrevimus ut juxta orientalis graeci ritus Rascianorum consuetudinem libere conservimini . . . Liceatque vobis inter vos ex propria facultate et natione et lingua Rasciana constituere sibi archiepiscopum. Isque archiepiscopus liberam habeat facultatem disponendi cum omnibus orient. graeci ritus ecclesiis, episcopos consecrandi, in monasteriis disponendi, templa aedificandi in civitatibus et villis Rascianos sacerdotes subordinandi. Ezen privilegium csak szerbekről, rasciani, szól és semmi említés sem történik más elemről, a románokról, kiknek saját nemzeti hierarchiájuk volt, melynek élén a Karlsburgban székelő metropolitájuk volt. Nyolc évvel később, 1698-ban Tanaszia karlsburgi román metropolita az ő püspökeivel és papságával belépett a kath. egyházzal való unióba és ezzel a román hierarchia megszünt a magyarországi gör. kel. egyházban. Minthogy dacára annak, hogy az uniót per acclamationem populi elfogadták a románok s dacára annak, hogy püspökeik elhagyták őket és az unióba léptek, mégis sok román hű maradt régi vallásához és így természetes, hogy ezek azon egyházhoz csatlakoztak, mely vallás dolgában legközelebb állott hozzájuk, tehát a gör. kel. szerb egyházhoz, melynek egyházi főhatóságai alatt nem csak szabad vallásgyakorlatot élveztek, hanem részesei lettek a szerb privilegiumoknak is, mi nagy előnyükre szolgált, úgy hogy ezt erdélyi fajrokonaik irigyelték is tőlük. A szerb privilegiumok védőszárnyai alatt ők is a szerbekkel együtt 1691-ben teljes polgárjogokat nyertek, — 56 évvel előbb, mint erdélyi román testvéreik. A románok lassankint és hallgatagon kerültek a szerb hierarchia kormánya alá; ugyszólva egyenkint csatlakoztak hozzá és erről nincs egyetlenegy uralkodói, egyházi vagy nemzeti okirat. Dacára annak, hogy más nyelven beszéltek, a szerb hierarchia szárnyai alatt ugyanazon privilegiumokat élvezték, mint a szerbek. Őket soha sem tekintették nemzetnek, egyetlenegy okirat sem nevezi a Valachi-kat gensnek vagy nationak. Ők a privilegiumokat mint az Illirekhez és Rascianusokhoz csatlakozottak élvezték és midőn a szerb nemzeti és egyházi kongresszuson a románok képviselői résztvettek, azokon a szerb privilegiumok alapján foglaltak ott helyet és ott nem tekintették őket román képviselőknek, úgy mint a magyar országgyülésen a tót többség által megválasztott országgyülési képviselő sem tót képviselő, hanem magyar országgyülési képviselő.

Az, hogy az 1690-iki privilegium alapján inaugurált szerb nemzeti hierarchiába később egyenkint és hallgatagon beléptek a románok is, ez ezen hierarchia jellegét nem változtatta meg és nem változtathatta meg. I. József 1706 aug. 7-én és III. Károly 1713 aug. 2-án kelt privilegiumai kifejezetten mondják, hogy megerősítik a Leopold-féle privilegiumot és mindkettőben, valamint az 1715 április 10-ikiben a metropolita „Rascianorum archiepiscopus“ és a nép „gentis Illyricae seu Rascianae status universi“ néven neveztetnek meg. Az 1760 szept. 16-iki kir. rescriptum mondja, hogy a jövőben ne tartassék a rascianus papság szinodusa. Mária Terézia első illyr regulamentuma 1770-ben ezt a cimet viseli: Constitutiones nationis Illyricae. Az 1777-iki Rescriptum declaratorium nationis Illyricae, épen igy az 1779-iki is Az udvari deputacio és a későbbi udvari kancellária, mely a szerb ügyeket intézte, Deputatio Illyrica és Cancellaria Illyrica nevet viselte; a szerb nemzeti-egyházi kongresszusok is Congressus nationis Illyricae cimét viselték, erre a királyi meghivó, illetőleg engedély 1790., 1837., 1842-ben igy szól: ut individua nationis hujus és nem: harum) more hactenus solito ad congressum nationalem deputanda stb.

Igaz, hogy ujabb időben a metropolita cimébe belekerült az oláhság is: metropolita nationis illyricae et vallachicae. Ennek meg van a maga oka. Tanasia román metropolita 1698-ban belépett a kath. vallási unióba s ezen idő után az erdélyi gör. kel. román nem egyesülteket ugy tekintették, mint ha nem is léteznének és nem volt egyházi fejök, mignem az 1759 julius 13-án kelt császári rescriptum az erdélyi gör. kel. román nem egyesülteket és püspöküket elismerte, a bukovinaiakat 1783 október 9-én kelt császári rescriptum ismerte el és mindkettőt az 1783 szept. 30-án kelt császári rendelet „in dogmaticis et spiritualibus“ a károlyvárosi metropolita egyházi főhatósága alá helyezte. Erre vonatkozólag az 1786 dec. 8-iki kir. rendelet kimondja, hogy ez az alárendelés nem vonatkozik azon dolgokra, melyek csak az illyr nemzetre és ennek kiváltságaira vonatkoznak.

Ezen királyi rescriptumból kiderül, miért növekedett meg a szerb metropolita cime a valahok hozzáadásával: a mig joghatósága csak Magyarországra és kapcsolt részeire terjedt ki, cime ez volt „Metropolita Rascianorum et nationis illyricae“, de midőn ez Erdélyre és Bukovinára is kiterjesztetett, fel kellett vennie ezt is „et vallachicae nationis in cunctis caesareo regiis dicionibus de-

gentibus". Ha a románok azt állitják, hogy a „Rasciani, natio Rasciana, Illyri et natio illirica" magába foglalta a románokat is, ebben tévednek, mert ez csak a szerbekre vonatkozott, kik a privilegialis iratokban kiváltságos jogokat nyertek, melyekben hallgatólagosan a csatlakozott és utóbb kifejezetten is alájuk rendelt románok is részesültek. A mi az ugynevezett „privilegia Vallachorum" kérdését illeti, az 1635. 33. tc.; 1659. 90. tc.; 1681. 64. tc. szövegéből kiderül, hogy ezek nem voltak románok, hanem a felsökarlováci és varasdi határörök, granicsárok, kiket a horvátok, mint minden területökön lakó gör. kel. nem egyesülteket, vlahoknak neveztek, noha nem voltak románok, hanem szerbek.

A románok azt vitatták, hogy a karlócai érsek a szerbek és románok közös érseke volt és igy a karlócai intézetek és az egyházi vagyon sem kizárólagosan szerb, hanem közös. Ennek alaptalansága, csak a szerb privilegiumok tekintetében is szembetünő. Az is, hogy most kilépnek a szerb egyházból, mutatja, hogy ők a szerbektől mindig bizonyos tekintetben külön álltak. A mely felekezet kilép valamely egyházmegyéből és ujat alkot, ezzel nem nyer semmi jogot a részesedésre az előbbi egyházmegye vagyonából, igazolja ezt az 1859 szept. 1-én kelt császári patens az evangelikusokra és protestansokra nézve Magyarországban.

A mi a két nemzeti egyházi szerb alapot illeti, mindkettő kizárólag szerb. A klerikális alapot 1749-ben Nenádovics Pál szerb metropolita alapitotta a zárdák hozzájárulásával, a karlócai egyházmegyei papság és hitközségek is hozzájárultak. Ezen alap célja elsősorban a karlócai egyházmegye, azután a többi szerb iskolák alapitása és fentartása. A rescriptum declaratorium is ezt az alapot karlócai iskolai alapnak nevezi. Ebből kiderül, hogy a románoknak semmi jogcimük nincs, hogy ezen alapon osztozzanak. Ezen alapba folytak be a megüresedett püspökségek intercalaris jövedelmei és a meghalt püspökök hagyatékának egy része — de a püspökségek mind szerb püspökségek voltak, a püspökök, három püspök kivételével, kik románok voltak, mind szerbek voltak, még az aradi, temesvári és verseci egyházmegyékben is, hol a hivek egy része román: igy az interkalaris jövedelmek cimén a románoknak az ezen alapon való osztozkodásra semmi jogcimök nincs; a mi pedig a püspöki hagyatékokat illeti, az emlitett három román püspök hagyatékából a klerikalis alapba semmi sem folyt be.

A másik alap, a neprikosnoveni alap, melyet a rescriptum declaratorium „fundus pro bono nationis“ néven említ, már neve szerint is csak a szerbeket illeti meg, mert a privilegiumok csak a „Natio Rasciana seu Illyrica“ számára szólnak és bennök a vlahokról egy szó sincs.

A románok osztozni kívántak Rajacsicsnak, az elhunyt patriarchának hagyatékán és az érsekség interkalaris jövedelmein is — erre sincsen semmi jogcimök, mert a dályai uradalmat, melynek jövedelmeiről itt szó van, Csarnojevics szerb patriarcha kapta, mint a tisztán szerb karlócai egyházmegye érseke és szerb metropolita. — Az aradi Bozsics Péter ösztöndij-alapitványa szerb alapitvány; alapitója szerb, kezelője a karlócai metropolita, a javaslattétel joga az aradi szerb püspöké, ennek elnyerésére jogosultak aradegyházmegyei szerb ifjak; azon körülmény, hogy az aradi szerb püspökség megszünt s ott ma román püspökség van, az alapitvány természetét nem változtatja meg s igy a románoknak nincs jogos igénye ezen ösztöndij-alapitványra.

A románok a zárdákból négyet követelnek, a hodosit, meszicsit, szentgyörgyit és a bezdinit, noha elismerik, hogy az összes zárdák ősrégi szerb alapitványok; jogcimöket arra alapitják, hogy a nevezett négy zárda román lakosságtól van körütvéve. Ez az ok nem jogcim, különben is a lakóság e zárdák környékén nem kizárólag román, hanem vegyes. Mindegyik zárdának nincs meg ősrégi alapitó levele, némelyik elveszett a török időkben és a polgárháboruk alatt, de mindannyit a privilegiumok szerbnek minősitik. Az 1690 aug. 20-iki privilegium csak szerb zárdákat ismer. „Conferimus etiam et confirmamus graeci ritus templa, monasteria et ad haec spectantia juxta collationem praecessorum nostrorum — possidenda.“ Hogy a király és a kormány ezen négy zárdát is szerb zárdának tekintette, kiderül abból, hogy az 1861 márc. 21-én kelt császári rendelet ezen zárdáknak is jogot adott, hogy képviselve legyenek a tisztán szerb kongresszuson. Hodos zárdáról e rendeletben nincs szó, mert az a Vojvodina határain kivül fekszik.

Noha ezek szerint a románoknak semmi jogos igényük nincs kilépésök után a szerb egyházi vagyonból való részesedésre, a kongresszus szerb képviselői mégis a békesség fentartására testvéri szeretetből elhatározták, hogy azon esetben, ha a románok örökre lemondanak minden követelésről az egyházi birtokokra és a zárdákra vonatkozólag, akkor öket mind a két egyházi alapból

méltányos részben fogják részesiteni és pedig belőlök 250.000 forintot adnak nekik; a püspökök még azt javasolták, hogy a hodosi zárda birtokaival is nekik engedtessék át.

A románokkal való tárgyalásnak lefolyása a következő volt: 1865 febr. 8-án jelenti a kongresszusi királyi biztos, hogy báró Saguna román metropolita, Ivacskovics Prokop aradi püspök és a román képviselők megérkeztek Karlócára és kérik, hogy a szerb kongresszus is küldjön ki egy 11 tagból álló deputaciót, melylyel közösen meg fogják vitatni a román követeléseket az egyházi vagyon megosztására vonatkozólag. A szerb kongresszus erre kijelentette, hogy a 11 tagból álló román bizottság vagy lépjen be a kongresszusba, melynek ugyis törvényes tagjai és együttesen tárgyaljanak, vagy kivánságaikat a királyi biztos utján irásban nyujtsák be a kongresszusnak. -- Február 24-én közölte a királyi biztos a románok irásban benyujtott követeléseit, mire a szerb kongresszus megválasztotta a maga részéről a 11 tagu tárgyaló bizottságot, melynek tagjai: Kusevics Szvetozár szerémi főispán, Hadzsics János dr., a legfőbb törvényszék nyugalm. tanácsnoka, Biga Péter ezredes, Gyorgyevics György alezredes, Milánkovics Dávid törvényszéki elnök, Angyelics Germán görgetegi archimandrita, Zsivkovics Vazul pancsovai plébános és 4 püspök. A szerbek végre az alapokból 250.000 forintot ajánlottak, a románok 870.000 forintos követelményöket 350.000 forintra mérsékelték. A zárdákról nem volt szó. Mielőtt ezen javaslatok a plenum elé kerültek volna, a román deputáció március 15-én neheztelve távozott Karlócáról — és az ügy pörre került.

II. Az 1865-iki kongresszus ezután az egyházi belkormányzatra vonatkozó szabályzatokat alkotta meg a következőkben (S. Letop. 1866. 111 k. 260——. l.): Általános rendelkezések; A községi egyházi közgyűlés; Községi egyházi bizottságok; A rendszeresitett lelkészek és segédlelkészek választása; A kerületi főesperesek választása; Az egyházi vagyon kezelése; A lelkészi állások kevesbitése; A lelkészek javadalmazása; Átmeneti intézkedések ezen tekintetben; A szerb iskolák; A püspöki konzisztoriumok; A szerb egyházi-nemzeti vagyon és alapitványok; Ezeknek kezelési módja; A lelkészek szinodális vizsgája.

588. **Vukicsevics György: A szabadság mint az alkotmányos állam alapja.** (1867., 1868., 1869.

112 k. 15—26 l.) Az értekező a kérdést a következő fejezetekben tárgyalja: Egyéni szabadság; Polgári jogok; Politikai jogok; A kérvényezési és panaszjog; A gyülekezési jog; A társulási jog; Községi szabadság; Municipális szabadság.

589. **Ludaics Maxim: Régi szerb iratok.** (1867—1869. 112 k. 154—171 l.)

Budán és Pesten nagyon népes iparos céhek voltak, legnagyobb volt a mészárosok, szappanosok és szűrszabók céhe. E háromban még száz év előtt, 1767-ben 100 szerb mester, 60 segéd és nyolczvan inas volt. Az utolsó budai szerb szűcs atyamester (atyamajsztor) Davidovics Pál volt, kinek 1868-ban bekövetkezett halálával ez az utolsó céh is feloszlott, özvegye Vitkovics Julia, Vitkovics János budai esperes leánya, Vitkovics Mihály költő unokája, az összes céhbeli iratokat, I. Lipót 1695-ben kelt szabadalomlevelével és az ékes céhládával a budai szerb hitközség irattárába helyezte el. Értekező itt e céh történetét és az összes szerb szűcsök névsorát közli. Érdekes a céh szabályzata 1696-ból, mely igy kezdődik: „Budán dicsőség Istennek mindörökké 1696-ban“ és a mesterek esküjének szövege. A céh történetét 1696-tól 1766-ig irja le. Kesereg a budai és pesti szerb iparosok folyton-folyó apadásán és teljes kipusztulásán.

590. **A szerb köznép balhiedelmei, előitéletei és babonái.** (1867—1869. 112 k. 290—352 l.)

591. **Szándics Sándor: Emlékbeszéd Atanackovics Pláton bácsi szerb püspök fölött.** 1867—1869. 112 k. 353—365 l.) Atanackovics Pláton bácsi szerb püspök az ujvidéki szerb gimnázium egyik alapitója volt s nagy érdemei vannak a szerbek kulturális életében.

592. **Dr. Szubbotics János: A zágrábi országgyűlés 1868 január 29-iki feliratának történetéhez.** (1867—1869. 112 k. 480—481 l.)

A felirati bizottság tagjaivá megválasztattak: Zlatarovics, Vakanovics, Suhaj, Bedekovics, Bogovics, Zsivkovics hivatalnokok, gr. Pejácsevics László, gr. Jankovics Gyula és Sztojánovics ügyvéd. Zsivkovics készitette a felirat tervezetét, melyet a bizottság elvetett, mert memorandum jellegü volt; erre egy uj tervezetet készitett, ezt is elvetették, mert sem memorandum, sem felirat nem volt. Azután Zlatarovics, Bogovics, Pejacsics terjesztettek elő egy-egy feliratterveet: mind elvetették. Erre Zsivkovics a maga javaslatának alakját megváltoztatta, Zlatarevics pedig elveit módositotta és azután ezt a tervezetet fogad-

ták el. Előadó Zsivkovics. A klubban jan. 27. és 28-án megvitatták ezt a kompromisszumos tervezetet; alakját elfogadták, de a vélemények elágaztak az „állami egység“ és „állami közösség“ kifejezései tekintetében. Vukotinovics az „állami közösség“ kifejezést pártolta. A klubban ezen pontra nézve nem tudtak megállapodni és annak eldöntését az országgyülésre hagyták.

Az országgyülésen Vukotinovics előterjesztette módositását, hogy az „állami egység“ helyett „állami közösség“ tétessék. Módositását egyhangulag elvetették. Remélte, hogy Zsivkovics támogatni fogja, de csalódott. Zsivkovics és Jozipovics állitották, hogy az 1861-ik 42-ik tc.-nek nincs törvényereje; Zsivkovics azt is mondotta, hogy ezen cikknek a korona sem tulajdonit törvényerőt, de nem mondotta, mivel támogatja ezen nézetét. Vukotinovics elhallgatott, belépett az alkotmányos nemzeti párt klubjába és a felirati vitában sem vett részt: eljárását ugy értelmezték, hogy mindjobban el akar távolodni a magyaron párttól. Január 30-án szavaztak a felirati szöveg elfogadásáról; mind felálltak és elfogadták, ülve maradtak Jankovics gr., Hellenbach báró, Jozipovics és Zsivkovics. Az előbbiek elvi szempontból, az utolsó nem tudni miért, mert hiszen ő volt a felirat egyik irója és annak előadója az országgyülésen Eljárása teljesen érthetetlen volt; azt hitték, hogy a tárgyalás során meg fogja azt magyarázni, de ő hallgatott. Az volt az általános vélemény, hogy most már, miután nem fogadta el a saját felirati javaslatát, nem fogja elfogadni a regnicoláris bizottságba való választását — ebben is csalódtak, mert elfogadta. A regnicolaris bizottság tagjainak választására 69-en szavaztak: Bedekovics és Vakanovics 66, Brlics 63, gr. Jankovics 62, Sztojánovics 60, Suhaj 59, Pejacsevics 57, Cár 56, Zsivkovics 47, Zsuvics 47, Vukovics 47, Csatolyarini 46 szavazattal lett megválasztva. Póttag: Kraljevics Mirkó 40 és Hellenbach báró 21 szavazattal. Jankovics gr. kijelentette, hogy a regnicolaris bizottságban módositásait meg fogja tenni. Zsivkovics nem nyilatkozott.

593. **Nikolajevics K.: A régi szerb történet honi hagyományok szerint.** (1870—1871. 113 k. 1 - 16 l.)

Az iró ezen kérdésről a Szrpszki Letopis 1861—1869-ik évfolyamaiban is szól. Itt a szlávok és a szerbek régi történetének némely forrásait ismerteti. Ezek „Ljubusa itélete“ cimü költeménytöredék a IX. vagy X. századból; Safarik és Palacki ezen korba helyezik. Ljubusa feje-

delemnő Cseh fivérének unokája volt; a csehek őstörténetére vonatkozó adat benne az, hogy két ősét említi fel, kik cseh fejedelmek voltak, Cseh közvetlen utódait. — Nestor krónikája 1056—1116), ki azt mondja, hogy a szlávok, nyelvök tanusága szerint, Jafet ivadékai voltak, ki elősorolva különböző törzseiket, mondja, hogy a későbbi időkben a szlovének a Duna menti vidékeken telepedtek le, a melyek a magyaroké és bolgároké; ezek a szlovének a szerbek, fehér-horvátok és karantánok, és ezektől elszármaztak a morvák, kik a Morava folyó mellé telepedtek és a csehek. — Boguhval krónikája († 1253): „Scribitur in vetustissimis codicibus, quod Pannonia sit mater et origo omnium Slavonicarum nationum . . . Galli appellant illam regionem Serviam, quod Sorabe a Sarb, Sarban nomen accepit. Ex his itaque Pannoniis tres fratres, filii . . . Pannoniorum principis, nati fuere, quorum nomina erant: Lech, Rus, Cseh; et hii tres haec tria regna: Lechitarum, Ruthenorum et Csehorum ex se et sua gente multiplicati possederunt etc. (Scriptores rerum Silesiacarum II. Vars. 1752. Etit. Sommersberg.) — Danilo verses krónikája (1310) Csehnek hat fivéréről szól, kiktől a különböző szláv népek eredtek.

A következőkben elősorolja mindazokat a délszláv és dalmaticiai krónikásokat, kik a régi szlávok eredetéről és történelméről szólnak egészen Mavro Orbiniig, névszerint a diokleai pap krónikája, Luccari Annal di Ragusa, Paulus Diaconus, Acta S. Demetrii, Theophanus, Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. Mauro Orbini.

594. **Vitkovics Gábor: Tudományos kutatás és oklevél gyüjtés a szerbeknek közép Magyarországba való költözésének történetére vonatkozólag.** (1870—1871. 113 k. 134—229 l.)

Ezen munkával az iró a szerbiai tudóstársaság 1870-ben bizta meg, ehhez hozzájárult a Szerb Matica is, azon hozzáadással, hogy figyelmét tőképen az eddig ismeretlen adatok felkutatására forditsa és hogy munkássága eredményéről jelentést tenni köteles, mert ez által a Magyarországba költözött szerbek történetének számos homályos pontja megvilágitást nyerhet. Vitkovics munkásságáról a Glasnik (a szerbiai tudós társaság folyóirata) XXVIII-ik kötetében tette meg jelentését, itt azt kiegészíti és főcélja: kideriteni azon jogi viszonyt, melyben a beköltözött szerbek voltak a magyar királysággal és megállapitani, minő viszonyban volt a szerb nép az ő hierarchiájával.

A szerb nép jogviszonyainak alapja Magyarországban az a szerződés, melyet I. Lipót császár a nép fejeivel kötött, a mely meg van irva az ugynevezett privilegiumokban, melyeket aláirt I. Lipót és a magyar kancellár és kézbesittetett a magyar udvari kancellária által. Vajjon volt-e joga I. Lipótnak mint magyar királynak kivételes jogokat adni a beköltözött szerbeknek Magyarország területén, ez vita tárgyát sem képezheti, mert akkor, mikor I. Lipót szerződött a szerbekkel és ezek Magyarországban letelepedtek, akkor ő korlátlanul uralkodott Magyarország felett, mint tartomány felett s igy ő mint sajátjával rendelkezhetett Magyarország földjével s abból ajándékozhatott és adományozhatott, a kinek akart és nem volt köteles erről senkinek számot adni, hisz voltak itt a legujabb időkig más privilegiumok is, dacára annak, hogy Magyarország alkotmányos ország volt. Kétségkivül I. Lipótnak joga volt ezeket a területeket a szerbeknek adni, melyek nem tartoztak Magyarországhoz és melyek közül némelyek csak 1742-ben, mások meg épen csak a mult évben kerültek sz. István koronája alá.

A magyarok az ujabb időben azt állitották, hogy ezen privilégiumoknak semmi kötelező ereje nincs a magyar királyságra nézve, mert azokat a magyar országgyülés soha el nem ismerte és nem erősitette meg. Tehát ezen privilégiumok, melyeket a legmagasabb magyar hatóság, a király, megerősitett, melyeket a vármegyék elismertek és meghirdettek, melyeket az összes császárok ujból megerősitettek és tiszteletben tartását elrendelték — semmisek volnának és nem érnének semmit! Hogy ezeket a megyei hatóságok elismerték és meghirdették bizonyitja: A budai levéltárban van két hiteles másolat az 1691 aug. 20-án kelt privilegiumról, a melyek 1692 marc. 14-én Esztergom vármegye közgyülésén meg lettek hirdetve, amint ezt a hátirat bizonyitja. „Publicatae sunt suae Majestatis sacratissimae praesentes litterae privilegiales et donationales et solenniter praesentatae in generali congregatione comitatus in inferiori civitate Strigoniensi die 14. martii Anni 1692. Per Georgium Sinka subrogatum antelati comitatus notarium.“ — Fontos Pest megye 1708 május 24-én tartott közgyüléséből a budai szerbek képviselőjének Nikolics Emanuelnek a hitközség által adott és a megyei közgyülés által megerősitett meghatalmazása, hogy Djakovics Izaiás metropolita társaságában Bécsbe mehet, hogy az udvarnál képviselje és

védelmezze a szerb privilegiumokat. Ezen évben volt Pozsonyban országgyülés és ugyanakkor Krusedolban szerb kongresszus és kétségtelen hogy Djakovics metropolita és Nikolics Emanuel azért utaztak Bécsbe, hogy e kongresszus javaslatait felvigyék és megerősitésöket kieszközöljék. I József ezen javaslatokat becikkelyezés végett leküldötte a pozsonyi országgyüléshez, de itt tárgyalásuk elmaradt, mert az országgyülés feloszlott részben a pestis miatt, részben a Rákóczy-féle felkelés miatt. Pest megye fentemlitett határozata eredeti latin szövegében itt közöltetik (141—142. l.).

Ezekből tehát kiderül hogy elismerték a mi privilegiumainkat, melyeket az uralkodók I Lipóttal Mária Teréziáig mind megerősitettek, noha nem igen tartották meg, sőt I Lipót önhatalmulag két legfontosabb pontját, a vajdaság és a patriarchatus kérdését, azokból törölte — ebből látszik, mily lelkiismeretlenül bántak a mi népünkkel.

VI. Károly az 1722-ik országgyülésen a pragmatika sanctiót megalkotván azon igéretet tette, hogy a Tisza—Maros vidékén levő szerb katonai határörvidéket Sz. István koronájához vissza fogja csatolni. Ez a szerbekre nagy csapás volt, kiknek Lipót császár 1694-ben kelt dekretumában megigérte volt, hogy a szerb katonai határörvidék területe a szerbeké marad saját szerb magistrátusaik igazgatása alatt még akkor is, ha azok a területek polgáriasittatni fognak, s igy tehát VI. Károly a magyarokkal 1722-ben kötött alkujával becsapta a szerbeket. 1723-ban ennek dacára szept. 6-án Prágában kelt rendeletével meghagyta a vármegyéknek, hogy a szerb privilegiumokat tiszteletben tartsák, azokat meghirdessék, a legutóbbi pozsonyi országgyülés 104-ik szakasza alapján. Ezen rendelet szerb nyelvü példánya meg van a budai levéltárban és szövege itt is közöltetik (142—143 l.).

Ismeretes dolog, hogy a szerb nép dacára ezen privilegiumainak, mindenféle hatóságtól annyi üldözésnek volt kitéve, hogy több helyütt fegyveresen fellázadt és hogy őket lecsendesitse, kiadta VI. Károly ismert protekcionális diplomáját, de hogy ennek miféle rejtett célzatai voltak, arról szerző szólt a Glasnik XXVIII-ik kötetében.

A szerbek történetére vonatkozó eddig ismeretlen iratok sorából itt közli Nenadovics Pál metropolitának 1763 jun. 28-án kelt és a budai püspökség szerbjeihez intézett fontos iratát, melyben közli Mária Teréziának

valamiféle (1763. ll. 14. l. Schwicher 225,- 227-ki bőven részletezi) rezolutióját, melyből kiderül mi volt az ő véleménye a szerb népnek jogi viszonyáról a magyar királysággal szemben. A metropolita ezen iratában felemliti, hogy a királynő hálás elismeréssel viseltetik a hű szerb nép iránt az ő sok szolgálataik miatt és a privilegiumokat azért adta nekik, hogy jóakaratát és elismerését tanusitsa; a metropolita felhivja népét, ha valami sérelmük vagy panaszuk van, terjeszszék fel a trónhoz és hogy tudják mire van joguk, közli az erre vonatkozó királyi határozatokat:

1. A szerb nép az ő privilegiumait a királyi felségtől kapta és a mi népünk nem tartozik az országgyülések joghatósága alá, hanem csak a felséges trónnak van alárendelve, melynek oltalma és védelme alatt áll. 2. A szerb privilegiumokat sohasem volt szükséges törvénybe iktatni és most sem szükséges, minthogy ezen privilegiumok a magyar királyi udvari kancellária által megerősitve lettek a szerb népnek kiadva és mert azok 1715 febr. 16-án egy mandátum protectorium által mint örökre érvényes királyi rendeletek lettek közölve a magyar—horvát—dalmát—szlavon országgyülésen egybegyült rendekkel azzal, hogy ezek ellen nem szabad véteni semmi hatóságnak, főképen azon ügyekre nézve, melyek a metropolitát és az ő egyházi joghatóságát illetik, mert ezek a mandatum protectorium értelmében a királyi felség oltalma alatt állanak. — 3. Minthogy a szerb nép az 1741-ik évi 46-ik tc. miatt félti az ő szabadságát vallási ügyeiben, kijelentetik, hogy ettől megvédetik privilegiumai által, melyekre a mondott törvény nem vonatkozik. — 4. A mi a mondott törvénycikk birtokszerzési tilalmát illeti, az csak a horvát királyság területére vonatkozik, de nem vonatkozik a határőrvidéki generálátusok és a Szlavon királyság területén kivül eső vármegyékre, a hol szabadon szerezhetnek birtokot, természetesen harmadik személyek sérelme nélkül. — 5. Templomokat, tornyokat, kereszteket szabadon állithatnak fel; a püspökök és papság törvényes jövedelme biztosittatik; a papság az urasági szolgálatoktól és szolgáltatásoktól mentes és a világi hatóságnak nincs joga őket elfogni, verni és elzárni és velök szemben bármiképen erőszakoskodni. — 6. A püspököt megilleti a papszentelés joga. — 7. A szerbeket nem szabad az iskolákból és hivatalokból kizárni. — 8. A mi a szerbeknek a céhekbe és hivatalokba való befogadását illeti, az az 1752-iki rendelet által szabályoztatik,

mely a magyar kir. udvari kancellária és az illyr udvari deputatio megegyezése alapján lett meghirdetve. — 9. A határőrvidékiek a hivatalokból és az azokban való előléptetésből nem zárhatók ki, hanem érdemeik szerint azokban ugy részesitendők, mint mindenki más. — 10. A halálra itéltek egyházi vigasztalása részletesen megállapittatik, itt részleteztetnek a szerb pap jogai és kötelességei ezen esetben. — 11. A papság sem tizedet, sem robotot vagy más szolgálatot vagy szolgáltatást nem köteles adni. — 12. Az örökösök és végrendelet nélkül meghaltak vagyona a metropolitát és az egyházat illetik. — 13. A papok nem a világi, hanem az egyházi bíróság alá tartoznak. — Ezt hivei vigasztalására miheztartás végett közli a metropolita azzal, hogy esetleges panaszaikkal hozzáforduljanak. Kelt Budán 1763. junius 28. Nenadovics Pál metropolita.

Ezen irat kelte előtt 1763 jun. 11-én azt irja a metropolita Bécsből a budaiaknak, hogy a király a fenti dekretumot megerösitette egyben értesiti őket, hogy Mária Terézia és II. József a bucsu látogatásán nagyon kegyesek voltak hozzá, üdvözletöket küldik a szerb népnek és felkérték a metropolitát, hogy akadályozza meg a szerbeknek további kivándorlását Oroszországba, továbbá hogy ügyekezzék ezt az Osztrák-Magyar birodalmat előttük népszerüvé tenni és hasson oda, hogy még minél többen költözzenek ide, kiket jóakaratulag fognak fogadni és kegyeikkel, mint eddig is, a szerbeket el fogják halmozni. Itt az iró kikel a császár és a metropolita ellen, hogy becsapják a szerb népet; szép császári kegy az, mely ezeket kivándorlásra kényszeritette: ilyen kormány és ilyen egyházfejedelmek alatt, kik a népet megcsalták, csoda hogy a szerb nép még el nem bukott, de hanyatlása szembetünő.

II. József 1782 május 24-én a vallási türelemre vonatkozó normal edictumhoz, edictum tolerantiale, egy magyarázó rendeletet bocsátott ki, melyben a nem katholikus hiveket vallási pártatlanságáról biztositja s védekezik az ellen, mintha a katholikus egyház terjedését kegyek osztogatásával elő akarná mozditani — és minden vallásra nézve kimondja, hogy csak felvilágositás, meggyőzés utján szabad másokat áttérésre birni, minden erőszakos eljárást e téren szigoruan meg fog büntetni. Ezen császári rendelet itt (149—150 l.) eredeti alakjában német nyelven közöltetik.

A szerb nép 1781-ben Karlócán tartott kongresszusán junius 22-én (ó naptár szerint 11-én) kelt emlék-

iratában felpanaszolja sérelmeit és előterjeszti kérelmeit. A német nyelven irt felség felterjesztés egész szövege olvasható itt (151 - 152 l.) Itt felemlitik a szerbek hűséges szolgálataikat a dynasztia iránt, a kiváltságokat, melyeket ezekért kaptak, de a melyek nem tartatnak be, mert az előitéletek, visszaelések és az elnyomás elfojtják nemzeti szellemöket és ily viszonyok közt sem maguknak, sem az államnak nem lehetnek hasznára. Egyuttal bejelentik, hogy a metiopolita vezérlete alatt egy négy tagu küldöttség fog a trón előtt megjelenni, mely a kongresszus határozatait és felség felterjesztését át fogja adni és kérik, hogy a felség ezen küldöttséget fogadni és meghallgatni kegyeskedjék.

A II. Józsefnek átadott felségfolyamodvány kéri, hogy a szerb nép viszonyai a magyar királysággal szemben rendeztessenek, mert ezek igen bonyolultak. Ők a trónért és a magyar királyért vitézül harcoltak, jutalmul kapták privilegiumaikat 1690 és 1691-ben l. Lipóttól; ezeket a következő uralkodók mind megerősitették, de egészökben soha sem lettek megtartva. Kérik vallásuk szabad gyakorlatát és a szerbség összességének mint erkölcsi testületnek fentartását. A mi a vallás szabad gyakorlatát illeti, e tekintetben sok elnyomást és üldözést szenvedtek, azonban a türelmi rendelet ezeket jó részben orvosolta és most ezen kérdésben biztos révbe értek. A mi a szerbségnek, mint erkölcsi testületnek, fenállását illeti, itt az egység helyett a szétzüllés mutatkozik — ezen csak ugy lehet segiteni, ha saját teritoriumot és saját szerb hatóságokat, magisztrátusokat, kapnak, a mi nekik a privilegiumokban meg is van igérve. Öket a magyar királyságban mindég idegeneknek nézték, a törvényhozó testületben nincs helyök és szavuk, a közhivatalokból és iskolákból ki vannak zárva és a törvények ellenök hozatnak, a trón mellett sincsen képviseletök, a mire pedig szükség van: bajaikon csak ugy volna segitve és a szerbség összesége mint erkölcsi testület csak ugy létesülhet, ha külön territoriumot kapnak, a mi nekik hűséges szolgálataikért a privilegiumokban meg is van igérve. És ezt a magyar királynak megtenni joga is van, ki ugy magánosoknak, mint népnek is szabadon adományozhat birtokokat, főkép olyan területen, melyet e nép az osztrák fegyverekkel együtt elhóditott s melyre nem érvényesülhetnek valami régen elavult pretenziók. Ez a közjóval sem ellenkezhetik, főképen ha nekik saját hatóságaik lesznek, melyek javukat előmozditják. Hogy a

szerbségnek azon része is, mely a magyar királyság területén él és az, mely a határőrvidéken van, privilegiumaik jótéteményeiben részesülhessen, szükséges: 1. Hogy a felség az ő privilegiumaikat megerősitse, nekik külön saját territoriumot adjon, hol saját magisztrátusaik igazgatása alatt élhetnek, Bécsben ügyeiket intéző kormányzó testületök (illyr udvari kamara) legyen és hogy időszakonkint nemzeti egyházi kongresszusokat tarthassanak egyházi és világi ügyeik elintézésére. — 2. Hogy vallásuk szabad gyakorlása törvényileg biztositassék, hogy a szerbek az ország többi lakóival egyenlő szabadságokat és jogokat élvezzenek és érdemök mértékéhez képest hivatalt viselhessenek és előléptetésben részesüljenek. — 3. Hogy a határőrvidéki és bánáti regimentek a horvátországi hatóságok alatt maradjanak és ha ezek idővel polgáriasittatnának, szerb lakósai a jobbágyság terheitől felszabadittassanak."

Midőn VI. Károly a Rákóczi-féle felkelőkkel a szatmári békét megkötötte, ebben a szerbekről semmi említés nem történt — ebből a szerbek, a császár szövetségesei, látták, hogy el vannak felejtve és kiszolgáltatva a kath. papság, a főurak, földesurak és vármegyék önkényének; a büszke magyar urak régen gyülölték a szerbeket és most ugy elnyomták és üldözték, hogy több helyen fegyveres kézzel fellázadtak, hogy elnyomóik és kinzóik ellen védekezzenek. Midőn hire ment, hogy a szerbség elégedetlen és forrong, VI. Károly a metropolitát és püspököket felhivta, hogy a népet csendesitsék le és elkábitásukra 1715 jun. 22-én kiadta Bécsben protekcionális iratát. Ezen latin irat szövege itt egész terjedelmében közöltetik (156—160 l.). A szép szavak és biztatások eredménytelenek maradtak, pedig VI. Károly ha komolyan akarta volna, könnyen rávehette volna a magyar urakat és főpapokat, kik minden kivánságát teljesitették, hogy ne tapossák el a szerb népet.

VI. Károly husz évvel később, 1735 máj. 18-án Laxenburgban ismét kiadott egy protekcionális iratot a szerbek javára, melyet a királyi helytartótanács ugyanezen év junius 8-án meghirdetés végett megküldött azon vármegyéknek és városoknak, melyekben szerbek laktak. Ezen latin irat szövege olvasható itt a 161—164-ik lapon. Hogy mennyi hitelt adott a szerb nép ezen iratnak, kiderül abból, hogy mindenfelé fegyvert ragadott Szegedinác Pero kapitány vezérlete alatt; ezt a lázadást azonban meghiusitotta Jovanovics Vince metropolita árulása és el-

fojtották a szerbség vértanujának, Szegedinác Péternek, vérében. Erre vonatkozólag adatokat találunk egy 1771 október 14-én kelt birósági iratban, melyben 11 budai tabánvárosi előkelő szerb polgárt eskü alatt kihallgattak arra nézve, hogy volt-e eset arra nézve, hogy szerb pap a Tabánon kivül, Budának más részében, kivált a várban, a betegeket és elitélteket a szentségekben részesitett, mert a katholikus papság ez ellen tiltakozott; a tanuk egyhangulag vallották, hogy a szerb papság ezen jogát mindig szabadon gyakorolta, még a török világban is; például hozták fel a felkelő Szegedinác Pétert, kit itt szennyes börtönben fogva tartottak és 1736 április 4-én Budán a generálréten (Generals-Wiese) kivégeztek: ezt is két szerb pap kisérte utolsó utján a városi kaputol a vérmezőig. A latin nyelven felvett tanuvallomások (165—170 l.) azért is érdekesek, mert Szegedinácra vonatkozólag pontos adatokat tartalmaznak és kiáltó bizonyitékai a magyar főpapság hallatlan vallási türelmetlenségének és annak, mily kevés értéke volt a gyakorlatban a vallás szabad gyakorlatát a szerbeknek biztositó protekcionális iratoknak.

A Mária Terézia által szentesitett 1741-ik évi 18-ik t.-c. a Maros és Tisza menti szerb határőrvidéket felosztatta, polgárositotta és a magyar közigazgatás alá helyezte. A szerbségre végzetes polgárositást már 1722 junius 20-án megigérte VI. Károly akkor, mikor a magyar rendek a pragmatika szankciót elfogadták; ezt a tényt titokban tartotta mind a két fél, a király és a magyarok, sokáig, mert a becsületes Petrovics Mózes metropolita ezzel ellenkezett volna, megvalósitásához akkor fogtak, mikor ennek halála után Jovánovics Vince megigérte, hogy a szerbséget ennek és a vallási uniónak meg fogja nyerni, ha neki a patriarchai méltóságot adományozzák. Ezen célból 1735-ben meghivta a legelőkelőbb szerbeket Belgrádba kongresszusra. Itt először előterjesztette javaslatát a vallási unióra nézve és másodsorban elő akarta terjeszteni a szerb katonai határőrvidék bekebelezésére, illetőleg polgárositására vonatkozó határozatot — erre azonban nem került a sor, mert amint a vallási unió szót kiejtette, mind felugrottak és kezet emeltek reá ugy, hogy el kellett menekülnie és elrejtőzött egy kiszáradt kútban és éjnek idején elmenekült Szlavonián át Bécsbe, hol jelentést tett az esetről a császárnak és Zinzendorf ministernek — de mert semmit sem tudott végezni, hidegen fogadták és meghagyták neki, hogy csendesitse le

a forrongó szerbséget. A szerbek fegyveres felkelésre készültek és vezérök akadt Szegedinác Péter kapitányban: a metropolita besugta a dolgot és az aradi vár parancsnoka elfogta Szegedinác Pétert, midőn Aradra jött, hogy barátjával Tökölyi Ránkó ezredessel megbeszélje a felkelés ügyét — igy lett a felkelés elfojtva. A bekebelezést elrendelő 1741-iki törvény, állami érdekből csak 1751-ben október 28-án lett végrehajtva. Jovánovics Vince metropolita 1737-ben halt meg, sirjába a szerbség átka kisérte; VI. Károly 1740 okt. 11-én halt meg és meg kellett érnie Belgrád, Szerbia, Bosznia és Oláhország elvesztését.

Mária Terézia folytatta elődei politikáját és 1743 május 18-án megerősitette a szerbek privilegiumait — igy egygyel ismét megszaporodott a pergament iratok száma, mely papiroson megerősitette jogaikat és kiváltságaikat, melyek a valóságban nem léteztek. A szerbség forrongása már teljes 16 év óta tartott s legnagyobb volt a Tisza-Maros menti volt szerb határőrvidéken. Most már nem gondoltak fegyveres felkelésre, hanem 1751-ben Tökölyi és Horvát kapitányaik vezérlete alatt 100.000-en kiköltöztek Oroszországba és ez a kivándorlás kisebb-nagyobb csoportokban 1763-ig tartott, a mi kiderül Nenadovics Pál metropolita ezen év junius 17-én a budai szerbekhez Bécsből intézett leveléből, melyben mondja, hogy Mária Terézia és II. József megkérték őt, hogy vessen véget a szerbek kivándorlásának. Ezen célból Mária Terézia 1751 október 23-án ismét kibocsátott egy iratot a szerbekhez, melyben kijelenti, hogy nem fogja megengedni, hogy a szerbeket elnyomják vagy a vallási unióra erőszakolják, továbbá hogy a szerb határőrök a polgárositott területekről szabadon elköltözhetnek a bánáti alsó határőrvidékre és ismét megerősitette a régi privilegiumokat, melyeket sohasem tartottak meg, azoknak hatályát kiterjesztve a határőrvidékből alakitott két uj vármegyére. A német nyelven kiadott irat szövege egész terjedelmében itt olvasható a 173—176-ik lapon.

Azonban mindezen uj igéretek is csak általtások voltak, mert a főhatóságok magánlevelekben, elnökileg küldött bizalmas utasitásokban továbbra is a szerbség elnyomására törekedtek; ez kiderül Bartenstein miniszter következő soraiból is: „Graf Petacy liess sich jedoch dadurch nicht abhalten, auf andern, meistens durch geheimen Brifwechsel unterstützten Wegen den Nationalisten weh zu thun.“

Itt a szerző az 554. sz. a. a szerb nemzeti kongresszusokról irt terjedelmes tanulmány kiegészitését adja,

azokról uj adatokkal szolgál, midőn áttér a budai szerb hitközségi levéltár azon iratainak ismertetésére, melyek az általános nemzeti-egyházi gyülésekre és az egyházmegyeiekre vonatkoznak; itt mellőzi mindazon adatokat, melyeket 1870-iki első jelentésében a Glasnikban már ismertetett. Itt közli az 1726-iki karlócai kongresszus tagjainak névsorát (177—180 l.) Ezt a kongresszust nem említi Gyorgyevics János „Az innenső félen lakó szerbek nemzeti kongresszusai“ (Narodni kongresi ovostranih Srba. Letopis 1862, 104-ik könyv 74 l.) Hogy ez a kongresszus tényleg 1726 febr. havában megtartatott, kiderül e névsorból is és a Glasnik XXVIII. 487 l.) közléséből, melyben a budai szerbek 14 pontból álló javaslata is közöltetik; azonban ezen kongresszus határozatai és a budaiak javaslatai sem lettek a felség által megerősitve, a mi kiderül a derék Petrovics Mózes metropolitának Bécsből a budai szerbekhez 1729 nov. 15-én kelt leveléből. Itt felpanaszolja, hogy nem kapott engedélyt kongresszus összehivására, melyen ügyeiket elintézték volna, önhatalmulag semmit sem akar elintézni és felemliti, hogy a kongresszusi határozatokra 1727 április 12-én válaszul adott királyi reskriptum fejtegetéseit a szerb privilegiumok értelmét illetőleg ő sehogyan sem fogadhatta el. Ez a reskriptum, melyet Sándor würtenbergi herceg Belgrádban meghirdetett 9 pontban felsorolja a kongresszusra vonatkozó határozatokat, többek közt azt, hogy egyetemes nemzeti-egyházi kongresszus tartása nem engedélyeztetik, hanem megyénként tanácskozzanak az egyházak szükségleteikről s javaslataikról és kis számu tagból álló tanács döntsön ezekben. Ezt a nemzet hozzájárulása nélkül nem fogadhatta el, hanem erre nézve kéri a budai egyházat és a többi egyházmegyéket, hogy véleményöket irásban s mielőbb közöljék vele. Ebben a nemzeti tanácsban volna 12 egyházi, 24 katonai és 36 polgári rendü tag. — Továbbá irásbeli véleményt kér arranézve is, nem volna-e jó, ha a bécsi udvarnál egy állandó képviselőjük volna s erre javaslatba hozza Jambrekovics József szekretáriust. — Véleményt kér arra nézve, hogy a belgrádi és karlócai érsekség cime egyesittessék-e, nehogy a kettő különválasztassék és a szerb egyház élén két érsek legyen. — Kérdezi, mi legyen cime az udvar melletti képviselőnek, deputátus, plenipotentiárius vagy protektor, a mely utóbbi cimet viselte az első, krusedoli, kongresszus királyi biztosa? Továbbá hajlandók-e ennek javadalmazásához hozzájárulni, valamint a metropolitát segiteni a sok költséges

bécsi utazás és tartozkodás kiadásainak viselésében. — Jelenti, hogy székhelyén, Belgrádban, iskolát, papnevelő-intézetet és konzisztoriumot akar felállitani és kérdezi, hajlandók-e őt ezen terhek viselésében segiteni.

A metropolita látván hogy Bécsben nemzeti-egyházi kongresszus tartását nem akarják engedélyezni, hogy az ügyek mégis elintézhetők legyenek, a kir. reskriptumban ajánlott módozatok tekintetében nem akart maga határozni, hanem e tekintetben irásbeli nyilatkozatot kért az egyes egyházmegyéktől és fontosabb hitközségektől. A budai egyház nem fogadja el a javasolt egyházmegyei és a főegyháztanácsi javaslatot, hanem sürgeti a privilegiumokban biztositott és eddig is érvényben volt nemzeti-egyházi kongresszus tartását; az udvari deputatus kérdését a rendes kongresszusra kell bizni; a belgrádi és karlócai érsekség együtt maradjon, mert a szerbeknek mindig csak egy érsekök volt (Csarnojevics, Gyákovics stb); a mi a belgrádi iskola, papnevelő és konzisztorium dolgát illeti, azt nagyon üdvösnek tartja, de ezt valamint a különböző költségek viselésének kérdését a rendes kongresszus intézze el — mert a szerbség egyházi és kulturális ügyeiben senki más, csak ez, jogosult dönteni, azért kéri a metropolitát, hogy erélyesen sürgesse ennek engedélyezését. — A metropolita állhatatos sürgetésére 1730 május havában engedélyeztetett a belgrádi kongresszus, melyről említést tesz május 14-én kelt iratában, hol igy szól: „Kelt 1730 május 14-én Belgrádban a generális kongresszuson.“ A kongresszusok történetirója (Letopis 1862. 104. könyv) ezen kongresszust sem említi, pedig hogy az tényleg megtartatott, azt bizonyitja Petrovics Mozes metropolita fenti levele és még egy emlékirat, melyet ezen szerkesztettek. Hasonlóképen nem említi az az 1716—1732 év között tartott nemzeti kongresszusokat, melyekre nézve a budai levéltárban több adat van. 1716-ban Karlóczán volt kongresszus; a budai levéltár felemliti a budaiak által erre kiküldött három képviselőt azzal hogy 132 forint utiköltséget adtak nekik. Ezen kongresszusra bizonyiték Jovánovics Vince metropolita 1716 aug. 22-én kibocsátott körlevele, mely szintén meg van a budai levéltárban, melyben intézkedik a kiküldöttek választásáról s ajánl egyes egyéneket ezen tisztségre s megállapitja a kongresszus napját és szivökre köti, hogy a képviselők a mondott napra pontosan megjelenjenek Karlóczán és a hitközségek erre alkalmas okos férfiakat küldjenek ki s azokat kellő utiköltséggel lás-

sák el. — Az 1719-ik évi karlóczai kongresszusról tanuskodik a budai levéltár, hol a kiküldött három képviselő neve és 180 frt utiköltsége említtetik. — Az 1722-iki kongresszusról tanuskodik Joannovics Vince metropolita Karlocán 1722 aug. 16-án kelt körirata, mely a képviselők választását rendeli el és kongresszus napját állapitja meg.

Az 1730-iki belgrádi kongresszusra vonatkozik Petrovics Mozes fentemlitett és 1730 május 14-én kelt irata, melyet ezen kongresszus üléséről keltezett. Itt köriratilag felszólitja a többi hitközségeket és egyházmegyéket, hogy kivánságaikat és panaszaikat irásban terjesszék be, hogy a kongresszus munkássága annál sikeresebb legyen. Az 1727-ik évi april 12-én kelt királyi rescriptum a privilegiumoknak különös magyarázatával az egyetemes kongresszusokat be akarta szüntetni és helyébe az egyházmegyei gyüléseket behozni, melyeknek határozatai felett a fő egyházi tanács határozna a kongresszus helyett, e tanács 12 egyházi, 24 katonai és 36 polgári képviselőből állana. Az 1730-iki kongresszus ez ellen egy memorandumban tiltakozott (189—191 l.). Felemlitik itt, hogy Lipót király hivására és Csarnojevics Arzen patriarcha parancsára költöztek ide, mert meg volt nekik igérve, hogy vallásuk és szokásaik szerint itt békében fognak élhetni; a császárhoz hiven hősileg harcoltak a törökök ellen sok éven át és hét évig a rebellis ungárok és magyarok ellen és legujabban 1716—1718-ig sok vért ontottak a császárért a törökök elleni harcokban — azért kapták a privilegiumokat. Mikor a császárért harcoltak, akkor harcoltak saját privilegiumaikért is, és most nagy szomorusággal látják, hogy ezeket most egészen uj módon akarják magyarázni, a mibe soha sem fognak belenyugodni. Kérik a felséget, hogy privilegiumaik szerint tovább is békességben élhessenek és ezek magyarázatával semmi ujitást ne hozzanak be, mert egyetlen egy ujitast sem akarnak elfogadni semmi módon. Ők hiven akarják szolgálni a felséget a legutolsó csepp vérökig.

Ezen kongresszus 1730 május havától julius 27-éig tartott, midőn Petrovics Mózes metropolita meghalt, mire a kongresszust elnapolták. A memorandumra semmi válasz nem érkezett. — A budai szerb hitközségi levéltárban van két levél, melyet ezen kongresszus alkalmából a budai kiküldöttek a hitközséghez intéztek. Az egyik levél 1730 május 9-én kelt és szól az utazás nehézségeiről és veszélyeiről, mert a Fruskagorában sok rabló

van, továbbá arról szól hányan vettek részt a kongresszuson; a másik 1730 jul. 20-án kelt ebben Cvetinovics János kiküldött elmondja, hogy minden nap külön az egyháziak és külön a világiak a kongresszus tárgyairól megbeszéléseket tartanak és azután mennek a közös ülésre. A megnyitás napján a metropolitával tanácskoztak; volt 9 püspök, 3 archimandrita és más papok összesen: 56-an; világiak voltak 36-an, köztük 3 főkapitány, 13 kapitány, hadnagy és zászlótartó, a többiek világi képviselők. A jelenlevők összes száma 92. A mint látni sokban megszoritják privilegiumainkat, a mi szivünket összeszoritja. Mindenütt sok a kém, különösen az utcákon, a kik kutatják ki mit beszél és hogyan gondolkozik. — Ezen levélre a budai hitközség azon kérdéssel válaszolt: miféle emberek ezek a kémek?

Petrovics Mózes metropolita temetésére a budai hitközség Knezsevics Jeftát küldte ki; 1730 julius 27-iki napnál a jegyzőkönyv emliti, hogy neki utiköltségre 50 forint 50 polturát adott. A kongresszus az érsekség administrátorává Dimitrijevics Miklós temesvári püspököt választotta és nem kérte ennek a felségtől való megerősitését, mert azon meggyőződésben volt, hogy erre joga van, és maga az administrátor sem kérte a királyi megerősitést. A püspökök mindegyike arra törekedett, hogy ő legyen a metropolita és az udvar kegyét kereste, mitsem törődve a szerb nép jogaival, az administrátor ellen áskálódott, őt semmibe sem vette. Ezt az administrátor a budaiakhoz irt levelében keserüen felpanaszolva elősorolja az ellene elkövetett sérelmeket, nélküle gyüléseket tartottak, határozatokat hoztak, intézkedtek és felirtak ellene Jambrekovics József udvari bécsi deputátushoz, hogy az ő elmozditását eszközölje ki, mert administrátorrá való megerősitését az udvartól nem kapta, sem nem kéri. Ő ezt tenni nem akarja, mert adminisztrátort választani maga a kongresszus jogosult. A budaiak a pesti és szentendrei szerbekkel erre köriratot intéztek a szerb hitközségekhez, melyben elitélik a püspökök magatartását és erősen hangsulyozzák, hogy a szerb egyházban egy püspök sem jogosult intézkedni a kongresszus és metropolita nélkül, a ki enélkül külön intézkedik, az a nép ellensége, mert semmivé teszi a privilegiumokat; hogy rend legyen, szükséges, hogy mielőbb megválasztassék a metropolita. Ezen tárgyban és ezen értelemben válaszoltak az adminisztrátornak és irtak a kongresszus összes volt képviselőinek is, hangsúlyozva, hogy maga a boldo-

gult Petrovics Mózes metropolita választotta adminisztrátorává Dimitrijevicset és hogy azt a kongresszus megerősítette és hogy a tartott partikulális kongresszusok, így az oppovoi és krusedoli, valamint a többiek törvénytelenek és a privilegiumok megsemmisítésére vezetnek. Mindebből kiderül a szerbség szomoru és züllö állapota, a püspökök önző nagyravágyása, melyet a hivek elitéltek.

Dimitrijevics Miklós adminisztrátorsága csak hat hónapig tartott, a budaiak ezt ajánlották az 1731 február 4-én megnyilt kongresszuson metropolitának, de a bécsi befolyás győzött és Jovánovics Vincét választották meg, ki a püspökök közül a legkedvesebbet igérte az udvarnak — a vallási uniót. Ezen kongresszus alkalmából a budai, pesti és szentendrei szerb hitközségek egy iratot intéztek a kongresszus katonai képviselöihez, melyben kérik öket, hogy oly egyént válasszanak metropolitának, a ki nem fog önkényesen eljárni, hanem rendet és fegyelmet fog tartani a papok közt az egyházban és minden tettében a nép javára fog törekedni. Felpanaszolják, hogy a püspökök mindannyian mennyire kapaszkodnak arra, hogy érsekek legyenek s egyik sem engedi a másiknak, hogy azzá legyen. A szerb egyházban mindig csak egy egyházi fő, egy érsek volt, most ők kettőt akarnak, egyet Belgrádban, egyet Karlóczán, csakhogy legalább ketten lehessenek érsekek. A szerbek bécsi udvari deputátusai nagy fáradsággal kieszközölték az engedélyt törvényes metropolita választásra és azt hogy egy választassék, de a kongresszus helye nem lesz Belgrád, mely a szerbek tulajdonképeni pátriája, hanem Karlócza. A püspökök azon mesterkednek, hogy a metropolita hatalma megszorittassék, hogy ne legyen oly nagy, mint a dicső emlékü Perrovics Mozesé volt, ki szigoru fegyelmet gyakorolt a papság felett, rendet hozott be az egyházba és az iskolákra is volt gondja s mindenben csak a nép javát akarta, hanem olyan legyen, a ki öket nem gátolja önkényökben, kapzsiságukban és lustaságukban. Saját kiküldött kongresszusi képviselöiknek adott utasításukban Dimitrijevics Miklós temesvári püspököt ajánlják metropolitának és pontokban elöterjesztik minő javaslatokat tegyenek egyházi és kulturális ügyekben és hogy gondosan örködjenek azon, hogy a szerbeknek privilegiumokban biztositott jogai és szabadsága ne csorbittassék.

Van a budaiaknak egy másik irata is, melyben püspökük Dimitrijevics Vazulnak és az ő papjainak visszaéléseit erősen ostorozzák. Elmondják, mily súlyos stoláris

terheket rónak az ugyis tulterhelt hivekre. Ha az elhunyt nem gondoskodott végrendeletében a püspökről, papokról, templomokról úgy a hogy ők akarnák, a végrendelet ellenére kizsákmányolják az elhunyt hagyatékát és ha az örökösök ezt nem engedik meg, megtagadják a halott eltemetését. Ugyanigy tesznek akkor is, ha a szegény család nem tud a temetésért annyit fizetni, amint ők akarnák. Azért kérik a kongresszust, hogy a stolát az egyházi cselekvényekért pontosan szabja meg, hogy vége legyen a szégyenletes zsarolásnak.

Hogy minő bajok voltak a szerb egyházi életben kiderül a budaiaknak érsekükhöz 1778 nov. 28-án intézett iratukból. Közlik vele másolatban azon panaszos iratukat, melyet a berkaszovói alispánhoz intéztek. Ebben a következők foglaltaknak: Kijelentik, hogy a világon semmi hatalomnak nem fog sikerülni őket hitöktől elidegeniteni, hitökhöz egy betűt sem engednek hozzátenni, sem abból elvenni. Védekeznek minden kisérlet ellen a vallásbeli unio tekintetében. Ők hitöktől sem jobbra, sem balra el nem terelhetők, ebben a hitben születtek, ebben akarnak meg is halni. A ki minket hitünkről el akar téríteni, legyen átok rajta. Buda, 1778 nov. 24-én. Az alispánnak kijelentik, hogy az uj kalendáriumról nem akarnak tudni, melyet Karlócán püspökeik és érsekök a nép tudta nélkül titkon megcsináltak; ebben a szerb szentek és ünnepek sorából sok ki van hagyva. Panaszkodnak, hogy a regulamentum megtiltja nekik a katholikus ünnepeken délelőtt 8 órától 11-ig a munkát s igy kényszeriti a kath. ünnepek megtartására. Az a kathekizmus a mit rájuk tukmáltak, hitöknek fő pontjairól hallgat, melyek pedig alkalmasak volnának arra, hogy hitök lényegéről kioktassa őket és hitökben megerősitse. A regulamentum kényszeriti gyermekeiket, főkép a katonai határőrvidéken, hogy német iskolába járjanak s a német nyelvet megtanulják, mielőtt saját szerb anyanyelvöket tisztességesen tudnák, zárdáinkra oly szabályokat hozott, hogy azok miatt egészen elnéptelenednek, hol eddig ősi hitök szerint nyugodtan éltek és dicsérték Istent, ott üldözésnek vannak most kitéve és a zárdák ma-holnap egészen üresek lesznek. Pedig nekünk privilegiumaink szabad vallásgyakorlatot biztositottak a trónért ontott vérünk és hűséges szolgálataink jutalmául; ezeket a privilegiumokat Mária Terézia is 1743. jul. 4-én kelt dekretumával megerősitette. Isten legyen biró köztünk és azok közt, a kik az uj regulamentumot készitették, mely privilegiumainkat

lekászalja. Most a mi papjainkat a világi hatóságok alá rendelik és mindenféle adókkal és szolgáltatásokkal terhelik; a mi szerzeteseinknek szigoruan meg van tiltva könyöradományokat gyüjteni, de a katholikus barátoknak szabad koldulni még a szerb házakban is. A templomokban nagy szomoruságunkra uniátus egyházi könyveket kell használnunk; gyermekeinknek nincsenek tanitóik és nem szabad tanitókat Oroszországból hozni — ezért ontottuk vérünket a török, a rebellis magyarok, a franciák és poroszok elleni harcokban. Ha a mi püspökeink és metropolitánk Karlócán a királyi biztossal titkon azt határozták, hogy a vallási unióra lépnek s azt reménylik, hogy ebben mi is őket követni fogjuk, nagyon csalódnak, mert erre minket senki a világon nem fog rábirni, mert mi a mi hitünkhöz egy betüt sem engedünk hozzátenni vagy abból elvenni és az az ember a ki hütlen hitéhez és törvényeihez, nem lehet hü császárához sem. Buda, 1788 nov. 24-én.

Hogy miként történt a megyés püspökök választása kiderül a budai püspökség egyházmegyei gyülésének 1728-iki jegyzőkönyvéből. A metropolita három jelöltet terjesztett elő és ezek közül az egyházak, hitközségek kiküldöttei és papság egyet megválasztott. A megyei püspök ilyetén választásáról a budai egyházmegyében van még egy adatunk 1748-ből. Ekkor egyhangulag püspökké választották a dalmáciai származásu tudós és jámbor Novákovics Dionysius szerzetest, ki a budai iskolák hitoktatója és hires egyházi szónok volt, kit a bécsi udvari deputáció utján oly melegen ajánlottak Bécsben, hogy őt az udvar is megerősitette és az 1749-iki metropolita választó kongresszuson a budaiak őt oly erélyesen támogatták, hogy a püspöki zsinat kénytelen volt őt püspökké felszentelni. Az egyhangu választásról szóló irat Szent-Endrén 1748 dec. 12-én kelt s azt az összes választó egyházi és világi kiküldöttek aláirták és pecsétökkel megerősitették; ezen irat szövege egész terjedelmében közöltetik (Letop. 113 k. 222—224 l. A választás egyhangulag történt meg, dacára annak, hogy Novákovics papi ellenségei, hogy azt megakadályozzák 1747 szept. 12-én Szentendrén papi konzisztoriumot tartottak, melyben őt mint idegent és az oroszokhoz húzót denunciálták a bécsi udvari deputációnál. A denunciáció szövege meg van itt a 225—226-ik lapon.

Azt a csapást, hogy a püspöki zsinat 1749-ben kénytelen volt elismerni, a budaiak erélyes fellépésére, a

megyei zsinat püspökválasztó jogát és kénytelen volt elismerni Novákovics Dionysiust püspöknek s őt felszentelni, nem tudta megbocsátani párthiveivel Nenádovics, az uj metropolita, a ki különben is haragudott a budaiakra, kik a szerbek jogait komolyan és erélyesen védelmezték és mindig gondosan kidolgozott javaslatokkal jöttek a kongresszusokra, melyekben ennek jogait a főpapi tulkapások és önkény ellen megvédelmezni ügyekeztek — ezért Mária Tereziánál mint izgága rendbontókat denunciálta, ugyhogy ez eltiltotta őket attól, hogy a kongresszusokra képviselőket küldhetnek; ezen tilalmat a bécsi udvari szerb deputáció felvilágositására és kérelmére 1769-ben visszavonta. Az erre vonatkozó érdekes német iratban (226—227. l.) azon reményét fejezte ki, hogy a budai deputátusok ezentul illedelmesen (anständig) fognak a kongresszuson viselkedni. A budaiak a temesvári 1790-iki zsinaton még egy kisérletet tettek, hogy ők maguk választhassanak maguknak megyés püspököt Vaszilyevics Mózes meszicsi arhimandrita-zárda főnök személyében. Az erre vonatkozó, a királyi biztos miatt német nyelven irott előterjesztésük, olvasható itt a 227—228-ik lapon.

595. **A belgrádi szerb egyházi kongresszus 1730 május havában.** (S. Letop. 1870—1871. 113. k. 294—309. l.)

Ezen feljegyzések Giszling ezredes királyi biztos német nyelven irott naplószerü följegyzései, melyeket Rajkovics Gy. szerb nyelvre hiven leforditott. [Giszling kéziratos feljegyzéseiről az iró nem emliti fel, hol van e kézirat; a Letopis szerkesztője jegyzetben csak azt mondja, hogy a szerb forditást összehasonlitotta az eredeti német szöveggel és hogy a forditást minden tekintetben hünek találta. Az eredeti vagy a karlócai érseki levéltárban, vagy a bécsi császári levéltárban lesz.]

Feljegyzések a rasciánus népnek általános egyházi gyüléséről, mely Belgrád hires határvárában Szerbiában megtartatott. Az első ülés junius 1-én reggel 7 órakor kezdődött. Az erre a kongresszusra kiküldött királyi biztos Giszling alezredes jelenti, hogy ő felsége megadta az engedélyt e kongresszus megtartására és hogy nemes Maruli Bayfil altábornagy a szerb királyság ezidőszerinti kormányzó tábornoka őt küldte ki erre kir. biztosi minőségben. A szükséges előterjesztéseket a metropolita meg fogja tenni.

A metropolita jelenti, hogy őfelsége a mult évben Sándor würtenbergi hercegnek, a szerb királyság kor-

mányzójának rendeletet küldött a privilegiumok magyarázatával, hogy azt a szerbiai népnek meghirdesse. A belgrádi kongresszus erre azt felelte, hogy a privilegiumok az egész szerb népre vonatkoznak és itt Szerbiában e nép legkisebb része lakik s igy a privilegiumok ezen magyarázatát nem jogosultak elfogadni és arra nyilatkozni, mert ez az összes szerb nép kongresszusának kötelessége és joga, azért kérték őfelségét, hogy ilyen egyetemes kongresszus tartását engedélyezze. Erre felolvasták a felségnek engedélyét az egyetemes kongresszus tartására és a privilegiumok magyarázatára vonatkozó leiratot. A jelenlevők ennek pontról-pontra való ujbóli felolvasását kérik. A királyi leiratból hallották, hogy őfelsége rossz néven vette 1727 április 12-én kelt iratára adott kongresszusi választ — mire a kongresszus mindkét irat felolvasását kéri, hogy lássa mivel sértette meg őfelségét, hogy tőle bocsánatot kérhessen. Minthogy mindenki hallgatott, erre az érsek azon véleményének adott kifejezést, hogy őfelsége bizonyára azon irat miatt neheztelt meg, a melyet a szerb nép az érsekhez irt, a ki Bécsből Szegedre küldött értesitést a privilegiumokra vonatkozó császári rendelet ügyében. Mire ezen iratnak felolvasását kivánták s midőn ennek kapcsán a királyi biztos figyelmeztette, hogy főpásztorukkal szemben többé ilyen hangot ne használjanak, különben őfelsége haragját vonják magukra — erre a kongresszus azt válaszolta, hogy az a császári rendelet ellenkezik a privilegiumokkal és ennek kibocsátásáért a metropolitát okolták és neki mint a nép jogai fővédőjének bizalmatlanságot szavaztak, mert nem hihették, hogy a felség az ő hozzájárulása nélkül ilyen, a privilegiumokat kiforgató rendeletet, adhatott volna ki Ezért bocsánatot kért és ismét kér az érsektől. Erre az érsek kijelenti, hogy készségesen megbocsát nekik, de kéri vegyék tekintetbe az ő nehéz helyzetét, mert ő két urnak szolgál, a császárnak és a szerb népnek, a mi nehéz feladat. A kongresszus erre engedélyt kért a királyi biztostól, hogy holnap, jun. 2-án konferenciát tarthasson a kir. rendeletre adandó válasz tárgyában és ezen ne legyen jelen a kir. biztos, mert az ilyen konferenciákon izgatott a hangulat és nem is mérlegelik a szót és lármáznak. Az engedélyt megkapták és az irásbeli választ a kir. rendeletre jun. 3-ára igérték. II. Maruli Baylif altábornagy nem hagyta helyben a privát jellegü konferenciára vonatkozó kérelmet és a második ülés nyilvánosan az ő jelenlétében folyt le. Ebben meg-

kérték Marulit, hogy olvassa el az ő latin nyelvü replikájukat az 1727 április 12-iki királyi rendeletre és tanácsot kértek tőle, hogyan lehetne ezen igazitani, hogy a felség megleggyen elégedve, egyben a latin nyelvben jártas háromtagu bizottságot küldtek ki, mely azt a felterjesztést nekik és az altábornagynak megmagyarázza. Ezen ülésén még csak a megbizó leveleket vizsgálták meg és kérvényeket intéztek el.

III. A jun. 3-iki ülésen felolvasták a királyhoz intézendő kérvényt, melyben kérik, hogy a privilegiumokat tartsa érvényben az eddigi módon és ugy kormányozza a szerb népet. A beérkezett panaszokat egy háromtagu bizottságnak adták át jelentéstétel végett. Elintéztetik több panasz; a Törökországból átjött papok csak érseki engedélylyel végezhetnek egyházi funkciókat. Megállapittatnak a stoláris jövedelmek az érsek rendelete szerint.

IV. A jun. 6-iki negyedik ülésén a kir. biztos kijelenti, hogy kérvényöket méltányolja és hogy őfelségéhez illő, tiszteletteljes kérelemmel bátran fordulhatnak. Az érsek előterjeszti, hogy szükség van iskolákra és nyomdára, mert könyveket Oroszországból hozni nehéz: ennek szükségét belátják, de a nyomda felállitásáról most nem óhajtanak határozni. Az érsek felemliti, hogy beteges és a bécsi úton meg is halhat, de ő mégis személyesen fogja a kongresszus kérvényét a felségnek átadni, hogy annak meghallgatását kieszközölje. Az érsek a kongresszus költségeinek fedezéséről kér határozatot; erről előbb megbeszélést akarnak folytatni maguk közt, és határozatukról értesiteni fogják az érseket. Popovics Miklós esperes a varasdi kerületből mentegeti magát, hogy ő nem akart lázadást előidézni és kéri, hogy eszközöljék ki hogy haza térhessen. — A varasdi ezred szerb határőrei kérnek egy papot, hogy egyházi funkciókat végezhessen náluk és alávetik magukat az érsek főhatóságának. Engedélyt kérnek hogy a halálra itélt szerbet papja a kivégzés előtt meglátogathassa és a szentségekben részesithesse. Az egri hitközség felpanaszolja, hogy az egri püspök, Erdődy, nem engedi templomuk kijavitását és fogadkozik, ha 4000 aranyába kerül is, de ki fogja eszközölni a hitközség szétkergetését. Több hasonló panasz, hogy nem engedik templomaik kijavitását, hogy a kamerális tisztviselők durván bánnak a szerbekkel és káromolják vallásukat.

V. Junius 7, ötödik ülés. Kérik, hogy az érseket bécsi utjában mindig néhány polgár is elkisérhesse, midőn ott a nép érdekében időzik és egyuttal megválasztják

azt a küldöttséget, mely az érsekkel együtt a felségnek átadja kérvényüket. Ezen feljegyzéseket aláirta Giszling Ed. belgrádvári alezredes mint kir. biztos és Petrovics Mózes érsek.

Ezután közöltetik 25 pontban a felséghez felterjesztendő kérvény szövege (302—309 l.) az érsek tervezete szerint.

596. **Rajkovics Gy.: Pótlások Sztoján szerb bibliographiájához.** (1870—1871. 113. k. 310—352 l.)

597. **Gyorgyevics Vladán: A szerbek népies gyógyszerei.** (1872. 114. k. 1—77 l.)

598. **Miletics Szvetozár: A szerbiai alkotmányról és alkotmányos szervezetről.** (1872. 114 k. 78 - 113 l.

599. **A 1872-iki kongresszus képviselőinek jelentése választóiknak.** (1872. 114. k. 114—128 l.)

600. **Zsivánovics István: A cirilbetüs irás sorsa az osztrák birodalomban.** (1872. 114. k. 129—130).

601. **Rajkovics György: Az 1769-iki karlócai szerb kongresszus.** (1872. 114. k. 151—202. l.)

Ezen nagyon fontos kongresszus rövid története ismeretlen irótól megjelent az 1861-ik Szerb Letopis 103-ik kötetében 74. l. Pavlovics István úgy véli, hogy az iró Vukityevics György volt, Rajkovics György biztosan tudja, hogy nem ez, hanem Gyorgyevics Jovan. Ennek adatait Rajkovics itt bővíti és kimeritően ismerteti, közölve az április hó 24-étől október hó 4-éig tartott husz nyilvános ülés részletes leirását az összes királyi leiratokkal, melyek e kongresszus határozataira vonatkoznak. Királyi biztos Gr. Hadik volt.

602. **Szubbotics János: Pavlovics Tivadar és az ő szerepe a mi népünk életében.** (1872. 114. k. 203—213 l.) Pavlovics Tivadar született 1804 febr. 14-én Karlovoban Kikinda közelében; a Szerb Letopis, a Szrpszke Narodne Novine és a Szrpszki Narodni liszt szerkesztője, a Szerb Matica titkára, nagy szerepet játszott a szerb nyelv és irodalom ujjászületésének korában; Vitkovics Mihály és Tökölyi Száva barátja, meghalt 1854 aug. 12-én Karlován.

608. **Ruvarac Hilárion: A cárok könyvéről, Carostavnikról, tekintettel annak fontosságára a szerb történelemre nézve.** (1873. 115 k. 38—43 l.)

Van néhány régi szerb kézirat, mely a carosztavnik vagy trojadik nevet viseli, ezek krónika jellegüek és szól-

nak a szerb, görög, bolgár és orosz történetről; Rájics János szerb történetíró és Rácski Ferencz horvát történetíró nagyon fontosaknak tartja, Ruvarac Hilarion szerb történetíró kevés fontosságot tulajdonit nekik, mert csak más régi krónikák kompilációi.

A sisatováci zárda carosztavnika 1654-ben iródott és másolata a trebinjei zárdáénak Hercegovinában, melyet Isaias „mnih", monach vagyis szerzetes irt. A zsitomiszlicsi carosztavnik, mely a szerémi opovói zárdáé, azonos az előbbi kettővel és ugyanazon forrásból való, tartalmilag és alakilag azonos az előbbiekkel és ugy mint azok, 101 fejezetből áll. A nagyremetei zárda carostavnika Safarik szerint 1668-ból való, Ruvarac valamivel régibbnek tartja; ennek szövege valamivel bőségesebb az előbbieknél és a történelmi adatokon kivül tartalmaz kivonatokat a szentek életéből, szent beszédeket, igy Epifanius ciprusi érseknek beszédét Szüz Máriáról: befejező soraiból kiderül, hogy e kézirat a boszniai paprátyi zárdában a 17-ik század első felében iródott és egy orosz kézirat másolata. Ez százhuszonegy fejezetből áll, melyek nem számokkal vannak csak jelezve, mint az előbbiek, hanem a tartalmat jelző cimekkel, tovább is terjed a szerb történelem tekintetében mint az előbbiek, mert utolsó fejezete Brankovics György deszpotáról szól 1453-tól fogva.

A kéziratok előszava „prolog ili sabranje", „előszó vagy összegyüjtés" jelezi, hogy e kéziratok kompilációk más régibb iratokból. A „trojadik" elnevezésök eredete homályos, valószinü, hogy a benne röviden előadott trójai harcról történt az elnevezés, mely az egész középkorban nagy népszerüségnek örvendett s igy a „trojadik" „érdekes történetek" értelmében használtatott a krónikák tartalmára nézve s minthogy a trójai harc, mely bennök elbeszéltetik, a legérdekesebb a „potiori fiebat denominatio". A „carostavnik" elnevezés a császárok, cárok, uralkodók történeti könyve értelmében használtatott a kéziratokra vonatkozólag, – később ezen elnevezés általában „historiai munkát" jelentett, igy Brankovics is az ő krónikáját Carosztavniknak nevezte, de hogy ezen szó már sokkal régibb időben is történelmi munkát jelentett, kiderül abból, hogy Danilo érsek is a szerb királyok és érsekek életrajzáról irt munkáját is igy nevezte s őt követtek más régi irók is munkáiknak ilyetén elnevezésében.

A mi a fent elősorolt és trojadik vagy carostavniknak elnevezett kéziratok forrásait illeti, ezek a követke-

zők: Szent Száva élete Theodosius munkájából van véve, a szerb deszpoták genealogiája Lazarevics István deszpota, Lázár cár fiának életrajzából van meritve; Decsáni István cár története Zamblák Gergely művéből van véve; Vukasin király története Izaiás szerzetesnek Vukasin király és a maricai török ütközetről (1361) irt munkájából van meritve; Lázár cár története és a rigómezei ütközet (1389) adatai Lazarevics István fentebb említett életrajzából van véve, — a többi más apróbb évkönyvkönyvből van véve. A nagyremetei kéziratban van egy betoldás: mese Lázár cár születéséről, kit István cár fiának mond — és egy bővités, mely az utolsó szerb deszpotákról szól, kezdve Brankovics Györgytől egész Brankovics Jánosig: ez a rész Maxim érsek életrajzából van véve.

Minthogy a szerb történetre vonatkozó adatok, melyek ezen kéziratokban vannak, más sokkal régibb és máig is meglevő munkákból vannak véve, világos, hogy a történetirók inkább az eredeti forrásokhoz fordulnak, mint ezen kompilált carosztavnikokhoz, — miből kiderül, hogy ez utóbbiak a szerb történetirás tekintetéből csak alárendelt jelentőségüek.

601. **Popovics V. István: A szerb uj lirika méltatása.** (1873. 115 k. 44–120 l.)

605. **Popovics V. Sándor: A Fruskagora geologiai viszonyairól.** (1873. 115 k. 121—136 l.

606. **Ruvarac Hilarion: Milojevics Milos tudományos munkássága a szerb tudós társaság. Glasnik cimü folyóiratában.** (1873. 115 k. 172—177 l.

Milojevics régi iratok téves magyarázatából azt következtette, hogy sz Petka (Paraszkeva) szerb szent volt, Ruvarac bebizonyitja, hogy nem szerb, hanem görög szent volt.

607. **Dragasevics J.: A homolyi hegységek, részlet a Szerbiáról szóló utleirásból.** (1874. 116 k. 59—90 l.)

608. **Gyermekov Dusán: Pillantás a szerb zene mai állapotára és a szerb zenei művek bibliographiája.** (1874. 116 k. 91—115 l.)

609. **Emlékirat a keresztény nagyhatalmakhoz a boszniai keresztények helyzetéről és szenvedéseiről.** (1874. 116 k. 148—158 l.) Az akkor még török fenhatóság alatt álló Boszniának Ó-Gradiska határvárosából, mely szomszédos Szlavoniával, számos előkelő szerb kénytelen volt elmenekülni Szlavoniába a törökök kegyetlen üldözése és sanyargatása folytán és 1873 julius

26-án (ó-naptár 14-én) egy memorandumot intéztek az európai nagyhatalmakhoz, elsősorban Ausztria és Magyarországhoz, melyben felpanaszolják, hogy a törökök lábbal tapossák a krimi háboru alkalmával az európai nagyhatalmak 1854 aug. 8-án kötött megállapodásának 4-ik pontját, mely a török birodalomban a Balkánon élő keresztények viszonyait szabályozza. Felsorolnak 38 esetet, mely a törökök égbekiáltó önkényét, kegyetlen üldözését világosan mutatja, hamis vádak alapján ütik, verik, kifosztják, ölik, akasztják őket és noha 1870—1873 közt már ötször fordultak a török főhatóságokhoz, sőt magához a szultánhoz, sehol meghallgatásra nem találnak és helyzetök napról napra türhetetlenebb lesz. Ők nem akarnak elszakadni a portától, de a nagyhatalmakat esedezve kérik, hogy járjanak közbe érdekökben, hogy kihallgatás nélkül ne ítéltessenek el és azokat, kik ellenök vétettek, megbüntessék. Ha valakit hazugul vádolnak, keresztény tanuikat meg sem hallgatják, elég egyetlen egy török vádja, hogy elitéljék a keresztényt, üssék, verjék, börtönbevessék, felakasszák és családját vagyonától megfosztva, földönfutóvá tegyék.

610. **Nakityenovics Ján: Vukalovics Luka hercegovinai nagyvojvoda.** 1874. 116 k. 159—192 l.) Vukálovics Luka élettörténete kapcsolatos az 1853—1863-iki hercegovinai szerb fölkelésnek történetével, melynek megindítója, vezére és lelke volt. Született a hercegovinai Zubci nevü faluban 1823-ban. Omer pasa, hercegovinai kormányzó kegyetlensége a szerbeket 1853-ban felkelésre birta, melynek guerilla harcai kétségkivül Hercegovina felszabaditására vezettek volna, ha a szerbek egyenetlensége és az urak irigysége a vezér Vukalovics hősi küzdelmeit meg nem akasztotta volna és a végső győzelmet nem játszotta volna a török kezére. Az iró itt ezen 10 évig tartó felkelést a benne résztvettek szóbeli előadása alapján hitelesen megirta, csak egy-két esemény dátuma tekintetében ingadozik, mert az egyes események megtörténtének napját az elbeszélők nem irták fel. Midőn a török sereg a szerb árulás folytán a felkelést elnyomta, Vukalovics Luka családjával és pártiveivel a jasztrebicai hegységbe menekült, hol a török, montenegrói és ausztriai határok érintkeznek és ha őt és övéit bármely oldalról veszély fenyegette, könnyen áthuzódtak valamely másik országba. 1863-ban családjával és hiveivel Oroszországba költözött Brdjániba, hol a cártól kis birtokot és kis évi járadékot kapott, innét Belgrádba költözött, re-

mélve, hogy lesz ismét alkalma hazája szabadságáért harcolni; midőn látta, hogy ez nem lehet, visszaköltözött Oroszországba, hol 1873 május hóban meghalt. Fia Bogdán és apja párthivei ekkor visszaköltöztek honukba és letelepedtek a grahovói hegyekben, némelyek beléptek a szerb hadseregbe. A leirás részletesen leirja a hercegovinai szabadságharc történetét és a vitéz Vukalovics Luka haditetteit.

611. **Ruvarac Hilárion: Történelmi feljegyzések Lázár knézről, Brankovics István deszpotáról és Stiljánovics István knézről.** (1874. 117 k. 108—121 l.)

Lázár szerb knéz életének, a harctéren való halálának és eltemetésének leirása megvan Zamblák orosz metropolitának művében, ki előzetesen a decsáni zárdának Szerbiában főnöke volt, ez negyven szentnek életleirását közli, a sorban a negyvenedik Lázár szerb cáré, a decsáni zárda alapitójáé. A kézirat nem tesz említést arról, ki másolta le, de a XVI-ik századnál nem lesz régibb. Lázár cár életéről a régi kéziratokban három verzió van, az egyik a Szrblyákban, a másik megjelent a Glasnik XXI-ik, a harmadik ennek XI-ik kötetében.

István deszpota röviditett és Stiljanovics István knéz terjedelmesebb életrajza régi kéziratból megjelent nyomtatásban a Szrblyákban, ez utóbbit irta Petronius szerzetes 1675-ben, az előbbit pedig 1631-ben Pauseas érsek idejében valamely más szerzetes — amit ennek életéről Csaplovics, Csevápovics és Iszákovics irtak, kivonatai azon adatoknak, melyeket István deszpotáról a Pauseas-féle krónika ir.

612. **Rajkovics Gy.: Adatok a szerb nyomdászat történetéhez.** (1874. 117 k. 122—134 l.) Petrovics Mózes belgrádi-karlócai érsek 1730 elején német nyelven irt kérvényben (szövege itt 124—125 lapon) engedélyt kért a bécsi udvari haditanácstól, hogy Belgrádban szerb nyomdát állithasson, mert az egyházi és iskolai könyveket Moszkvából behozni nagyon nehéz; kérelmét „Ex Consilio Bellico“ Wien 1730 márc. 17-én elutasitják azzal (l. a szöveget itt 125 l.), hogy Nagyszombatban van már egy nyomda, mely cirilbetüs könyveket is kiad, tehát felesleges egy ilyen uj nyomdát Belgrádban felállitani. A szerbek ezen végzéssel nem voltak megelégedve, mert a nagyszombati nyomda a jezsuitáké volt és boszniai cirilbetüs könyveket az uniátusok számára nyomatott. Nenádovics Pál karlócai érsek 1751-ben uj kérvényt adott

be, melyre az eszéki szlavon deputáció 1751 nov. 8-án megengedte, hogy Eszéken szerb nyomdát állithassanak, — a metropolita ebbe nem nyugodott bele és végre engedélyt nyert, hogy Karlóczán vagy a rakováci zárdában állithat nyomdát, de minden könyvet előbb a metropolitának kell átnézni és engedélyezni és azt azután Bécsbe kell küldeni az illyr udvari kancelláriának cenzurára. (Az illyr kancellária decretuma 1757 dec. 1-én kelt.) Az eszéki nyomda ellen intrikált az egri, nagyváradi és munkácsi püspök, mire a királyi tanács 1752 szept. 4-én elrendelte, hogy az eszéki nyomda uniátus könyveket is köteles nyomatni és ezeket a cimlapon külön jellel megkülönböztetni — ez a szerbeknek nem tetszett és az eszéki nyomdából nem lett semmi. A temesvári kongresszuson Hadik gr. királyi biztos inditványozta, hogy a szerb nyomda Bécsben létesüljön, de Kurzböck egyetemi nyomdász 1770-ben 20 évre privilegiumot kapott görög, szerb és örmény könyvek kiadására, — ezzel meg kellett alkudni, hogy kiváltságát és ciril betüit átengedje. Ezért 25.000 forintot kivánt. 1791 április 23-án II. Lipót megadta az engedélyt, hogy a szerbek Bécsben nyomdát állithassanak; az illyr kancellária közbenjöttével Novákovics István bécsi szerb agens 1792 május 11-én átvette Kurzböck nyomdájának ciril részét és Bécsben kiadta az első szerb ujságot „Slaveno Srpskija Vjedomosti“ (Szlavenoszerb ujság) és maga mellé társul vette Koics Sándort, de nem volt elég pénze s ezért már 1795-ben kénytelen volt nyomdai részvénytársulatot alakitani (100 részvény á 500 frt = 50.000 frt), de csak kevés részvényt tudott elhelyezni és igy nyomdája 1796 február havában megszünt, illetőleg a nyomdai privilegium átment a pesti egyetemi nyomdára. Novákovics privilegiuma 15 évre szólt, de a bécsi szerb nyomda csak négy évig állhatott fenn. A metropolita e nyomdát avval is terhelte, hogy köteles volt évi 406 forintot a karlócai alapokba befizetni és a szegény tanulóknak évenkint 100 forint ára könyvet ajándékozni.

613. **Drágásevics: A homolyai völgyek Szerbiában, részletek Szerbia leirásából.** (1874. 118 k. 77—92 l.)

614. **Tökölyi Száva önéletleirása.** (1876. 119 k. 1—81 l. 1879. 120 k. 1—96 l.)

Tökölyi-Popovics Száva sajátkezüleg irt önéletrajzát megtalálták a Matica birtokába jutott iratai között. Ez a nagy férfiu népének igaz fia és jóltevője volt; nagyszerü

kulturális alapitásai máig is hirdetik dicsőségét. Életrajza valóságos korrajz a magyarországi szerbek életéről és igen érdekes adatokat tartalmaz Oroszország politikai és társadalmi viszonyairól, udvari életéről, mert ott kétszer is huzamosabban tartózkodott nagybátyjánál, hi hires orosz generális volt és kivel 60.000 szerb vándorolt volt ki Magyarországból Oroszországba, mert a vallási unióval zaklatták őket és a szerb privilegiumokat nem ugy értelmezték mint ők. Nevezetes szerepe volt az 1790-iki hires temesvári szerb kongresszuson, hol azt vitatta, hogy a szerbek tévesen magyarázzák a Lipót király adta szerb privilegiumokat, mert ő nem Magyarország területén igért külön területet, Vojvodinát és Bánátot és külön és önálló szerb kormányzást, hanem ezen igéret vonatkozott arra, hogy ezt megkapják Szerbiában, ha az a törököktől visszahódittatik s ők oda visszaköltözhetnek. 1802-től fogva magyar országgyülési képviselő volt s ekkor is alkotmányos uton törekedett a szerbek helyzetének javitásán. Tökölyi Száva született Aradon, 1761 aug. 17-én. Tanult Budán, Bécsben és Pesten, hol jogtudorrá lett. Csanádmegyében mint megyei aljegyző közszolgálatba lépett; 1790 ben a temesvári szerb nemzeti-egyházi kongresszuson nemességi képviselő volt s mint az ellenzék vezére, nevezetes szerepet játszott; 1792-ben a magyar kancellária titkára; 1800-ban a nemesi felkelésben az aradi ezred parancsnoka; az 1802-iki országgyülésen jelentékeny szerepett játszott és a magyar alkotmány buzgó védelmezője volt. 1838-ban két nagy alapitványt tett, egyet Bécsben a katonai és mérnöki pályára lépő szerb ifjak gyámolitására és egyet Budapesten, az ismert Tökölyiánumot. Meghalt 1842-ben szept. 21-én Aradon. Végrendeletében alapitványnyal megemlékezett a szerb irodalmi társaságról, a Maticáról, továbbá a magyar tudományos Académiáról és a debreceni kollegiumról is.

615. **Rajkovics Gy.: A trieszti szerb Szpiridion templom kérdése. Adalék a szerbek történetéhez. 1757—1769.** (1876. 119 k. 112—126 l.) Trieszten 1748-ban épült fel a sz. Szpiridion templom a görög és szerb kereskedők adományaival. Görög kereskedők a joni szigetekről már rég időtől fogva letelepedtek Trisztben, szerbek főkép 1740 után, igen nagy számban 1759 után Jaksics Dániel károlyvárosi-plaski szerb püspök meghivására Szarajevóból, Trebinjéből és Raguzából. A gazdag szerbek sokkal nagyobb összeggel járultak a templom épitéséhez mint a görögök: köztük a megegyezés az

volt, hogy a templomban hetenkint felváltva legyen görög vagy szerb istentisztelet és a templomgondnokok közt kettő görög és kettő szerb volt. Omero Damaskin görög esperes a szerbeket ki akarta túrni a templomból, mire Nenádovics Pál felterjesztésére Mária Terézia 1757-ben elrendelte, hogy a templom közös maradjon, sőt hogy Trieszt egész területének görög és szerb lakói a károlyvárosi gör. kel. püspök joghatósága alá tartoznak — ezen állapot 1786-ig változatlanul megmaradt, noha mindkét rész egymás ellen folyton panaszokkal fordult az uralkodóhoz. A német nyelvü iratok szövege közöltetik.

616. **Rajkovics György: Szerb közmondásainak gyüjteménye.** (112 k. és 119 k. 139—149 l.)

617. **Adalékok a Ticzán-féle szerb lázadásról 1807-ben a Szerémségben.** (1876. 119 k. 188—207 l.)

Itt közöltetnek a Ticzán-féle szerb lázadásról 1807-ben azon adatok, melyek erre vonatkozólag a szerémvármegyei levéltárban vannak.

I. Vogán 1807 márc. 22-én Avramovics Theodor knéz (Ticzán) körirata Sztejanovce, Mala-Remeta, Jazak, Vodnik, Rivica, Pavlovce községekhez, melyekben felszólitja a szerbeket, hogy fegyveresen siessenek hozzá Vogánba március 23-ára és megfenyiti azt a községi birót (knéz), aki ezen iratot nem továbbitaná.

II. Ravanica, 1807 márc. 24-én. Avramovics Theodor (Ticzán) az egész armádia knézének körirata a prijávori, azaz krusedoli, neradini és görgetegi knézek utján az illető községekhez, melyben valamennyiöket, a határröket is felszólitja, hogy ragadjanak fegyvert és siessenek hozzá, hogy azon ördögöknek, kik a szerbeknek rosszat akarnak, ellentállhassunk, ha valahol az ellenség ránk törne. Jaj annak, ki őket megtámadni meri.

III. Ravanica 1807 márc. 24-én Avramovics Theodor seregvezér (csetobasa), Osztoics Panta vezér, Angyelics Jován és az egész egybegyült nép felhivja köriratban Bugyanovce, Bresztoics, Szubotiste, Dobrince, Szibács, Petrovce, Putince, Male Radince, Kraljevce biróit, hogy azonnal gyüjtsenek sereget, válasszanak értelmes vezért és siessenek Ravanicára, hol már 405 fegyveres van a zászló alatt és pár nap mulva 3000-en lesznek. Ne féljenek semmit. Ha nem jönnek, jaj lesz nekik.

IV. Ravanica, 1807 márc. 24-én Avramovics Theodor (Ticzán) knéz és egész népe a rumai községhez. Felszólitja ennek német és magyar lakósait, hogy tőlük semmit se féljenek, ők nekik semmi kárt nem fognak

tenni, de elvárják tőlük, ha oda jönnek, hogy szállással és a szükségesekkel lássák el, - de ha ellenségesen viselkednek, akkor tőlük sem várhatnak jót. Legjobb volna, ha ők is fegyveresen hozzájuk csatlakoznának. Különben folytassák nyugodtan szokott dolgaikat, kereskedelmöket.

V. Szalay József főszolgabiró. Ruma, 1807 ápr. 7-én. Kedves embereim és keresztények! Megkaptam leveleteket tábortokból, Ravanicáról, melyet nekem Felkis ur, iloki jószágigazgató küldött, Veselényi szolgabiró ur utján. Én maguknak azt jelenthetem, hogy itt van a tábornok ur nagy hadsereggel, nem azért, hogy leverje magukat, hanem hogy lecsendesitse, ha vannak panaszaik az illoki és rumai uradalom ellen, bánják meg tettöket, ne bántsák az illoki jószágigazgatót és fiát, küldjenek ki sorukból hat értelmes embert vagy Veselényi szolgabiróhoz, vagy hozzám, adják elő panaszaikat; ne féljenek semmitől, a kiküldötteknek semmi bántódásuk nem lesz. Ha itt előadták panaszaikat, ismét visszatérhetnek csapatukhoz. Viselkedjenek békességben és ne okozzanak maguknak és gyermekeiknek kimondhatlan bajt és kárt.

VI. Gavrilo Ernics bulybasa. 1807 márc. 27 (uj naptár szerint április 8). Az iregi knéztól és községtől puskákat, löport kér s felhivja, hogy ök is ragadjanak fegyvert. A császári és vármegyei rész iránt mindenütt engedelmesek vagyunk, de az uradalmak bánásmódját nem viselhetjük el és ezekkel szemben az eddigi helyzetben semmiképen sem maradhatunk.

VII. Avramovics Theodor (Ticzán), Osztoics Pantelia és az insurrectio többi elöljárói. Vrdnik, 1807 április 8-án. Besenovo, Veliko-Radince, Csalma, Divos, Bingula, Erdevik és Berkaszovo knézeinek. Amely házban 2 férfi van, onnét egy, hol három onnét kettő, hol négy onnét kettő vagy három fogjon fegyvert és jöjjön. A fegyvereket össze kell szedni és a bevonulók közt szétosztani. Amely knez (biró) ezt elmulasztja, az és egész családja el fog pusztulni. Már holnap a zászló alatt legyenek.

VIII. Szalay József főszolgabiró, Pejácsevics József grófi. Ruma, 1807 április 10-én. A hegyekben levő csapatok összes vezéreinek. Azt a levelet, melyet ide küldtek Radisics Akszentia vognai és Pavlovics Zsiván rumai legényök által a fiatal grófnak, átvette itt Rumában a tábornok ur, mert a fiatal grófi ur nincs itt és a tábornok urral együtt a következöket üzenjük maguknak: Maguk megigérték a metropolita urnak, hogy ma haza fogják bocsátani az összesereglett népet és hogy az illoki jószág-

igazgatót szabadon fogják bocsátani és ő megígérte, hogy panaszaikat Őfelsége előtt tolmácsolni fogja s a király egy magas bizottságot fog ide küldeni, mely panaszaikat meg fogja vizsgálni. A gróf urral semmi tárgyalásba nem kell bocsátkozni, mert akár tetszik neki, akár nem, úgy lesz a hogy a vizsgáló bizottság elhatározza és a hogy Őfelsége parancsolja, kinek mind engedelmességgel tartozunk. Semmit ne késlelkedjenek, oszlassák fel a sereget, kiki menjen dolgára, Rohay kasznárt is bocsássák szabadon. Semmit ne féljenek a katonaságtól, nem lesz semmi bántódásuk; a baj, mely magukat érhetné, érjen engem és családomat. E levél befejeztével ide jött a fiatal gróf és Putnik archimandrita; a gróf ur is helyesli a mit fent irtam. Maradjanak egészségben és óhajtom békességben látni magukat.

IX. Matkovics Pantelia, a sereg parancsnoka Ubavacnál márc. 29-én, ó-naptár szerint. Az összes knezekhez körirat. — Minden faluból a knez és egy szenátor jöjjön el holnap reggel korán ide fontos megbeszélésre, értelmes embereket küldjetek, a ki jól tud beszélni, a ki nem jön, annak baja lesz a néptől. Kenyeret is hozzatok magatokkal és embereket. A hátiraton India, Putinci, Petrovci, Dobrinci, Szibacs, Szubotiste, Bresztács, Bugyanovci, Kraljevci, Mali-Radinci, Ruma, Vogan, Bresztács, Miskovci, Mala-Ravanica birái (knezei) elismerik a körirat átvételét. (Ebből kiderül, mily nagy területre terjedt ki a felkelés.)

X. Dimics Dömötör archimandrita. Jazaki zárda, 1807 márc. 29-én (ó-naptár). Meghivó, hogy minden falu knéze két knettel másnap reggel 10 órára jöjjön megbeszélésre a jószágigazgató és uradalmi ügyvéddel való megegyezés végett. Szólt e körirat Besenovo, Sulyam, Gregurevce, Mangyelosz, Lezsimir, Divos, Bingula és Erdevik falvaknak.

XI. Avramovics Theodor, az inturrectio feje a mangyeloszi knezhez. Elrendeli, hogy puskával, vasvillákkal, késekkel felfegyverezve jöjjenek el reggel 7 órára Ravanicára, hol a fegyveres nép már öt zászló alatt egybegyült. Ha nem jönnek, baj lesz.

XII. Rakovszky hadnagy német levele Bubanovics alispánhoz. Erdővég, 1807 április 9-én. Jelenti, hogy a lázadókkal az iloki uton találkozott, békére intette őket, de ők golyózáporral válaszoltak, mire katonái megtámadták őket, 12 elesett, 2-öt elfogtak, mire az erdőn keresztül Ilokra visszavonultak; nem üldözte őket.

XIII. Rakovszky német levélben értesiti az alispánt, hogy a lázadók 1000-en ma Csalma és Mangyelosznál minden uradalmat kiraboltak és pusztitottak, holnap Diósra készülnek, előcsapataik már Iloknál vannak. Jó lenne a tovarniki és vukovári katonaságot összevonni, mert pár nap mulva a lázadók már Vukovárt is meg fogják támadni. Mindenütt rabolnak és pusztitanak.

XIV. Rakovszky hadnagy német levele az alispánhoz. Jelenti, hogy nagy zavarban van, mert nincs elég serege az előre nyomuló felkelőkkel szemben és kér katonai segélyt; a felkelők Ilokra mennek, hogy az uradalmi pincéket kirabolják, oda holnap érkeznek, azután Schied és Vukovár ellen mennek.

XV. Felkis Antal de Lak iloki uradalmi igazgató latin nyelven irt eskü alatti vallomása a Ticzán elleni lázitási büntető pörben:

„Avramos Theodor más néven Ticzán jazaki lakos, midőn a vogányiak a jazaki dombon a lázadás zászlaját április 5-én kitüzték, 15 jazaki emberrel hozzájuk csatlakozott és a következő éjjelen mindannyian fegyveresen Jazakra mentek és az embereket álmukból felkeltve felszólitották, hogy fegyveresen csatlakozzanak hozzájuk, aki ellenkezett, azt durva szidalmakkal és ütlegekkel kényszeritették a csatlakozásra és április 6-án hajnalban az uradalmi pincében erősen beborozva utnak indultak Ravanicára mintegy negyvenen és a lázadás első napján Ticzánt vezérökül választották. Midőn ezen napon estefelé Iregből Krusedol felé kocsin mentem fiammal, kit biztonság okából vittem magammal, Ticzán kilenc emberével a leshelyből megrohant minket és megkötözve az erdőbe vittek Manojlo nevü sasincei emberrel, ki szökött katona volt. A kisérő őröket kértem, hogy oldják fel köteleimet, mert nem vagyok képes az erdőben megkötözve járni, ezek azt felelték, hogy ezt tenniök nem szabad, mert Ticzán fejvesztesség terhe alatt megtiltotta.

Az éjjelt egy kunyhóban töltöttük és április 7-én reggel elvittek Ravanicára Osztoics Pantelia házához, hol 30 lázadó volt; ez szivesen fogadott, megcsókolt és azt mondotta, ne féljek semmit. Kis idő mulva az erdőből eljött Ticzán, szidva őreimet és káromkodva felém közeledett; Osztoics Pantelia elém lépett ugy, hogy most háta megett állottam és szép szóval kérlelte a dühöngő Ticzánt, ki rám akart rohanni és elrendelte, hogy vigyenek vissza az erdőbe, én kértem, hogy ezt ne tegye, Osztoics is kérte és végre engedett és minket ott Rava-

niczán egy házikóban elzártak és számos őrrel őriztettek. Április 7-én délután ismét megjelent Ticzán több gazemberrel és velem aláirattak szerb nyelven irott leveleket, hogy találkozóra jelenjenek meg gr. Pejácsevics, Szalay, Vesselényi és Tóth provizor — de senki sem jelent meg csak Vesselényi és a megbeszélésre megjelent Ticzán 12 fegyveres emberrel; a találkozás az ireghi községháza előtt volt. Itt Ticzán azt mondta: „egy madarat (már mint engem) már megfogtunk, a kinek fejét fogjuk venni.“ Április 8-án délután megjelent a karlóczai metropolita több kocsin nagy kisérettel, Ticzán 300 fegyveressel dacosan fogadta: az érsek kemény szókkal szidalmazta őket és megparancsolta, hogy azonnal takarodjanak haza — de Ticzán szembeszállott vele, szidalmazta ő excellentiáját és szemére vetve nagy gazdagságát, őt azonnal való távozásra szólitotta fel. Az érsek, hogy magát további durvaságoktól megmentse megfordittatta kocsiját és a ravanicai zárdába ment. A mint az érsek távozott, a lázadók levéve süvegeiket és kezöket esküre emelve hüséget esküdtek Ticzának, hogy szárazon és vizen hiven fogják követni és ha parancsolja ölni, akasztani, vágni fogják az embereket. Erre a lázadók elállták a Karlóczára vezető utakat és Ticzán megüzente a metropolitának, hogy nem szabad Karlóczára visszatérni, hanem mint fogoly marad a ravaniczai zárdában. Ticzán a többi lázadóval átvonult Jazak, Besenovo, Sulyom, Grgurevce, Lezsimir, Divos, Bingula, Erdővég, Berkasovo községeken és ezekből felszaporitva seregét Ilok felé indult, hol a dunai révet hatalmába keritve ápril. 9-én, 10-én Opatovácon át Vukovárra, Eszékre és Valpóra akart menni — de 9-én Bingula mellett a kivonult katonaság szétverte a lázadókat, kik közül számosan hazatértek. Ticzán Divosban maradt és két jazaki embert megbizott, hogy engem kivégezzenek, mert engem okolt azért, hogy a katonaság ellenök kivonult s őket szétverte. Április 10-én éjjel ez a két ember Jankovics Koszta házába ment, de ez megtudván jövetelök okát, minket hajnali 3 órakor felkeltett és elvezetett az erdőn keresztül s igy megmenekültünk. Dimics elvezetett a jazaki zárdába, hol az egyik szobába elhelyezett. Közben megtörtént a lázadók szétveretése a katonaság által Bingulánál, de erről mit sem tudtam. Ápril. 11-én reggel megjött Ticzán és Dimicscsel megjelent szobám ajtajában és kivont karddal követelte pénzemet és elvezettek Ravanicára a zárdába, hol velem aláirattak valami egyességi pontozatokat s azután ebédhez

ültünk: ott volt Ticzán — jazaki Avramovics Theodor, voganjei Avramovics Theodor, Dimics Dömötör és más lázadók, nemkülönben a rakováczi, krusedoli, ravaniczai zárdafőnökök és más szerzetesek. Ebéd alatt harangzugás mellett ittunk őfelsége, Károly főherceg palatinus, a Metropolita, Odeschalchi herceg, Pejacsevics gróf egészségére, valamint a lázadás szerencsés kimenetelére. Ebéd után a krusedoli zárda igumanja elvitt Iregre. (Ezen lázadásra vonatkozólag és a Ticzán elleni bünpör mikénti befejezéséről nincsenek adatok a szerémmegyei levéltárban.

618. **Jovánovics Zmaj: Musiczky Lucián szerb püspök és költő születésének százéves évfordulója.** (1879. 120 K. 97—100 l.)

619. **Rajkovics György: Musiczky Lucián irodalmi munkássága.** (1879. 120 K. 101—158 l.)

620. **Novákovics Sztoján: Legyán vár és a lengyelek a szerb népdalokban.** (1879. 120 K. 159—174 l.)

621. **Petrovics Száva: Szerbek Oroszországban.** (1879 120 K. 174—194 l.)

Grigorovics V. J. odesszai egyetemi tanár 1876-ban az odesszai egyetemen sz. Ciryll és Method napján elő adást tartott arról: minő szolgálatokat tettek a szerbek Oroszországnak. Az előadás célja volt az oroszok érdeklődését felkelteni Szerbia iránt.

A harci téren Oroszországban vitézségökkel kitünt szerbek: Milorádovics, Zmajevics, Horvát, Sevics, Prerádovics, Zorics, a Tökölyi fivérek, Csorba, Podgoricsán, Szkorics I., Sztratimirovics A., Ugrisics, Trebinjan, Nerancsics, Knjezsevics, Sterics, Raskovics knezek, Rajkovics, Csarnojevics, Vujics, Miokovics, Pistyevics, Bukotics és Vojnovics. A tudományos téren: Mladenovics, Jankovics, Dudrovics, Terlaics, Sztojkovics.

A szerbek bevándorlása Oroszországba 1712-ben kezdődött és már 1717-ben keletkezett egy szerb katonai telep az északi Donecnál és a Luganica folyócskánál; 1723-ban már szerepel Oroszországban egy szerb huszárezred, mely Anna cárnő uralkodása alatt jelentékenyen megnövekedett. 1751-1753-ban nagy szerb csapatok költöztek Oroszország déli részeibe, Odessza, tájékán Magyarországból Horvát, Sevics és Prerádovics vezérlete alatt és ott két tartományt képeztek: Ujszerbia és Szlovenó-Szerbia és harcoltak a zaporogi kozákok, a tatárok és törökök ellen és döntő befolyást gyakoroltak azon területeknek Oroszországhoz való végleges csatlakozására.

Tökölyi Péter fivéreivel Györgygyel és Lázárral és egy jelentékeny csapat szerbbel már 1748-ban vándorolt ki Oroszországba. Tökölyi Péter, Rankó fia és Tökölyi János unokája 1720-ban Aradon született, melynek várát öregapja, mint a szerbek egyik főkapitánya emelte; Arad azóta a Tökölyi család fészke volt. 1741-ben vezére volt egy szerb seregnek az ausztriai hadseregben a franciák és poroszok ellen; 1748-ban orosz hadi szolgálatba lépett és vitézül harcolt a tatárok, törökök és zaporogi kozákok ellen, mely utóbbiakat ő fékezte meg és tábornoki és hadvezéri rangra emelkedett. Meghalt 1792-ben Mirográdban, Uj-Szerbiában. Két fivére is magas rangot ért el a katonai pályán és unokaöccse Tökölyi Száva is kétszer időzött Oroszországban. Tökölyi Péter anyja Raskovics hercegnő volt, kinek családja Ráskában élt magas rangban, mint Grebljánovics Lázár szerb cár ivadéka; a törökök elől Boszniába költöztek. 1700-ban Raskovics Ádámot már Oroszországban találjuk, hol a törökök elleni harcokban kitünt és Odessza vidékén a család egy kis birtokot kapott. Raskovics itt elszegényedve Konstantinápolyba vonult, hol meg is halt. Potemkin nem kedvelte a hős katonát s nem gondoskodott kellően róla.

A déloroszországi kereskedés és fekete tengeri kereskedelmi hajózás terén is nagyérdemei vannak az Oroszországba költözött szerbeknek és az iró itt ezen téren kitünt szerbeknek egész névsorát közli. A közoktatás terén a szerb Jankovics Ivánovics Tivadarnak vannak nagy érdemei, Oroszországban 1783-ban ő szervezte az iskolákat; a szerb Terlaics, Dudrovics, Sztojkovics jeles egyetemi tanárok voltak Oroszországban.

622. **Musitzky György: Adatok Rajics János archimandrita, jeles szerb történetiró életrajzához.** (1879. 120 K. 235—239 l.)

Rajics iratai közt a karlócai érseki könyvtárban megtalálták sajátkezüleg irt önéletrajzát, melyet az értekező itt közöl; különösen érdekes ezen adatok azon része, melyekben Rajics felpanaszolja minő üldözéseknek volt kitéve szerzetes társai részéről a kovili zárdában, melynek főnöke volt.

623. **Hadzsics Antal: A szerb Matica irodalmi társaság története 1826—1876-ig, ötvenéves fennállásának alkalmából.** (1880. 121 K. 41—52 l., 1880. 122 K. 41—58 l., 1880. 123 K. 71—84 l., 1880. 124 K. 104—120 l.)

624. **Miodrágovics J.: Szerb lakodalmi szokások a falun.** (1880. 122 K. 88—121 l.)

625. **Hadzsics Antal: Két adat 1727-ből a mi népünk történelmére vonatkozólag.** (1880. 123 K. 99—111 l., 1880. 124 K. 153–156 l., 1881. 125 K. 112—130 l.)

A bécsi hadügyministeriumban van két eredeti szerb oklevél 1727-ből, mely a szerbek történetére nézve nagyon érdekes; ezeket a közlővel megismertette Schwicker, ki azokat értékes felvilágositásokkal kisérte. A bécsi irányadó körök azon nézetben voltak, hogy a sok tekintetben kényelmetlen szerb privilegiumokat, főkép a metropolita és a püspökök önérdekből védik s a nép kevesebbet törődik velök, hanem egyházi vezetőit csak vakon követi és azt hitték, hogy a főpapok rendszeres hátraszoritásával a privilegiumokat lassankint meg lehet szoritani s utóbb egészen megszüntetni. Erre az első lépést 1724. dec. havában az udvari hadi tanács tette és a királyhoz előterjesztést tett, hogy az ujabb időben a szerb klerussal, főkép a metropolitával különféle viszályok támadtak a privilegiumok tekintetében azok magyarázatát illetőleg, melyeket önkényesen értelmeznek, ugy hogy azoknak vagy megváltoztatása, vagy közelebbi megvilágitása látszik szükségesnek, mert a hadi tanács ezek valódi szövegét nem is ismeri és azokat sem a haditanács, sem az udvari kamara nem adta ki. Ez pedig nem igaz, mert a hadi tanács 1718. szept. 10-én adta ki Petrovics Mózes metropolita megerősitő patensét, hol ez mondatik: „Ut tamquam legitime electus atque a Nobis rite constitutus et confirmatus gentis Illyricae seu Rascianae graeci ritus metropolitus seu archiepiscopus omnes ecclesiae et religionis suae metropolitanas functiones in Nostro Serviae regn operagere, omnibusque aliis consuetudinibus, juribus, statutis, libertatibus et praerogativis a Nobis nostris fideli, Nobis dilectae nationis Illyricae clementer concessis et pro Ipso benigne confirmatis, quamdiu in debita erga Nos et augustam Domum nostram, ut plene confidimus, Ipseque solemni juramento se adstringet, devotione et fidelitate persistet, absque ullo impedimento libere ac pacifice per totam dioecesim suam in Serviam Metropolitanam uti, frui et gaudere possit, et valeat.“ Ezenkivül ugyanezen haditanács 1718. okt. 23-án Odvier tábornokot Belgrádban értesiti, hogy őfelsége Petrovics Mózes szerbiai metropolitát megerősitette és hogy mindazon szabadalmakat és kiváltságokat, melyeket a szerbek Magyarországban és az öröklött tartományokban élveznek, kegyelmesen kiterjesztette a törököktől elfoglalt

Szerbiára is. Sőt ugyanezen udvari haditanács 1720. nov. 16-án kiadta Petrovics belgrádi metropolitának az ugynevezett „kiterjesztési patenst", melyben az ő egyházi hatáskörét kiterjesztette a temesi Bánságra is azzal, hogy mindazon jogok és kiváltságok, melyeket a szerbek a birodalom többi részeiben élveznek, megerősittetnek a temesi Bánságban levő szerbekre nézve" — és azon rendeletben, melyet a haditanács 1725. jan. 15-én a bánsági közigazgatási főhatósághoz intézett, szintén felemliti, „hogy a bánáti szerbekkel szemben egészen ugy kell eljárni, mint a hogy az el van rendelve a szerb királyságban." Es mindezek dacára az udvari haditanács a felséghez 1724-ben intézett felterjesztésben mégis azt mondja, hogy nem tud semmit a szerb privilegiumokról, azok igazi tartalmát nem ismeri és azért felszólitotta Petrovics metropolitát, hogy azok hiteles szövegét vele közölje. Ez meg is történt és az udvari haditanácsnak be kellett látnia, hogy Petrovics metropolita álláspontja igazolt, azonban mégis, szövetkezve az udvari kamarával, a felséghez 1724-ben intézett felterjesztésökben más álláspontra helyezkedett: elismeri, hogy I. Lipót privilegiumait az osztrák s utóbb a magyar „Hofkanzlei" tényleg expediálta a szerbeknek, de az udvari haditanács, melyhez a katonai és kameralis ügyek intézése tartozik a neo-acquisticus területeken, még nem erősitette meg ezen privilegiumokat s igy azok megtartására nem köteles, — azért az udvari haditanács és az udvari kancellária beható tanácskozásokat folytattak, hogy az ujonnan szervezett területeken a szerb privilegiumok, tekintettel az 1706-iki diploma rezervacionalis záradékára, miként volnának magyarázhatók és megszoríthatók „ohne den geringsten Nachtheil der in den anderwärtigen Confirmatoriis enthaltenen kaiserlichen Unterschrift . . . mit Derogirung des coram privatis et subditis zu erhalten nöthigen Ansehens dero allseitige Dikasterien, auch ohne Erweckung einigen bedenklichen Missvergnügens sei der durch das allerdurchlauchtigste Erzhaus in so vielen Begebenheiten so wohl verdienten razischen Nation."

Ezután az udvari haditanács a szerb királysági kormánytól részletes jelentést kért, melyet a neo-acquisticus bizottságnak átadott: „um daraus den statum praesentem rerum mit dem vorigen zu combiniren, mithin wie weit ein oder das Andere bestehen könne." Ez a bizottság hosszasan tanulmányozta a kérdést és az udvari haditanácsnak és az udvari kamarának terjedelmes javaslatot

adott át, hogy a szerb privilegiumok megszoritása a következő kilenc pontban volna eszközlendő:

1. A Szerbiában és a temesi Bánságban lakó szerbség használhatja az ó-kalendáriumot, de ahol katholikusokkal vegyesen laknak ad evitandum scandalum a festa decretaliákat ezen katholikus ünnepeken meg kell tartaniok, ugy hogy a házon kivül mezei vagy hasonló munkát nem szabad végezniök, — a hol nem laknak vegyesen, ott szabadon élhetnek naptáruk szerint. — 2. A patriarcha, illetőleg érsek és püspökök választását szabadon eszközölhetik úgy, hogy három erre méltó belföldit kandidálnak, kik közül a felség egyet kinevez. — 3. A templomépités és javitás ne engedtessék meg egészen szabadon a szerbeknek, hanem mindkettőre nézve az udvar engedélyét kell kikérni és uj templomot csak „sub nomine restaurationis“ épithetnek, de nem az ország határán, katonai okokból. — 4. A papság kriminalis ügyekben a világi biróság elé tartozik, de az itélet végrehajtása előtt a bűnöst az egyházi hatóság degradálja; polgári ügyeikben is a világi biróság itélkezik, de velök illendően köteles eljárni és kellő ok nélkül nem szabad őket bezárni vagy kinozni, — az egyházi ügyekben kizárólag az egyházi biróság illetékes. — A szerbek szabadon és békében élvezhetik templomaikat, zárdáikat — de a török mosék elfoglalása saját egyházi céljaikra korlátozandó, ott hol katholikusok is vannak, e tekintetben ezeket illeti meg az elsőbbség. — 6. A metropolita és püspök csak ugy járhatja be egyházmegyéjét „visitatio canonica“ cimén, ha ezt a kormányzó generalisnak vagy hatóságnak bejelenti és ez illendő ürügy alatt egy hatósági közeget ad mellé kisérőül, nehogy ez alkalommal meg nem engedett conventiculumokat tartson vagy a hiveket meg ne sarcolja. — 7. A végrendelet és törvényes egyenes örökösök nélkül meghalt szerbek vagyona ne illesse a metropolitát vagy az egyházat, mert ez a felség jogait csorbitja, ez a jog tehát tőlük megvonandó azzal, hogy a metropolita csak a püspökök és papok hagyatékának egyharmadára tarthat igényt, a második harmad az egyházé, a harmadik a királyi fiscusé. A papság ha végrendelet utján földbirtokhoz jut, azt világiaknak köteles eladni; a szerbeknek nem szabad török területen alapitványokat vagy végrendeleti hagyományokat senki javára tenni. — 8. A szerb nép csak egyházi tekintetben függ a metropolitától; világi dolgokban a császárnak van alárendelve. — 9. Igazságos, hogy a szerb papok adót fizessenek; a metropo-

lita sem vágathat erdőt díjfizetés nélkül, valamint idegen bort sem hozathat be illeték nélkül, — azonban joga van természetben tizedet szedni, ettől azonban mindenki megválthatja magát az urasági arany fizetése által; az oberknez egy évre 2 aranyat, az unterknez egyet fizet a metropolitának (VI. Károly 1724 április 1.-i rendelete). Végre a stoláris jövedelmekre nézve a metropolita javaslatait, mint igen helyeseket, elfogadásra ajáljuk.

Ebből látszik, hogy az ujonann elfoglalt szerbiai területekre a Leopold-féle privilegiumokat nagyon megakarták szoritani, a magyarországi területeken levőket pedig egyelőre egészen érintetlenül hagyni, — de maguk a szerbek hallani sem akartak ezen kétrészre osztásról és követelték mindannyiukra egyformán a privilegiumok érvényesitését. Az udvar két szerb metropolitát akart, egyet Karlóczán, egyet Belgrádban; a szerbek csak egyet, mert régi hazájukban is csak egy metropolitájuk volt az összes szerbeknek. Az 1722-ben a pétervaradi sánczban (Ujvidéken) tartott kongresszus, hogy meggátolja a két érsekség felállitását, a karlóczai beteg metropolitának, Popovics Vincének koadjutorává választotta Petrovics Mózes belgrádi metropolitát, hogy igy ennek személyében egyesüljön az érseki méltóság, — azonban a felség e választást visszautasitotta, mint a felségi jogokkal ellenkezőt. Popovics Vince metropolita 1725 október 29-én meghalt, és itt volt az alkalom az egyérsekség kérdésének rendezésére. Hosszu küzdelem után a szerbek célt értek; az 1726 febr. 18-iki kongresszus, dacára a hadi tanács és a királyi biztos minden ellenkezésének, Petrovics Mózes belgrádi metropolitát megválasztotta az összes szerbek egyedüli érsekévé. Erre a bécsi körök azt a formulát alkalmazták, hogy Petrovics szlavoniai, illetőleg karlócai érsekké választatott meg és a belgrádi érsekséget csak mint annak a adminisztrátora kormányozza és az ő halála után a két érsekség ismét külön fog választatni. Petrovics megerősitő irata késett 1727 április haváig.

Közben a két legmagasabb udvari hatóság a hadi tanács és a kamara rábirták VI. Károlyt, hogy az ő tervezetöket 1724-ből a szerb privilegiumok megszoritására jóváhagyta és az erre vonatkozó rendelet elment a metropolitához 1727 márc. 16-án, maga a privilegiumot megszoritó deklaratorium pedig 1727 április 12-én lett közölve a szerbiai és a bánsági kormányzósággal. Az irányadó körök nagyon csalódtak abban, hogy ezen rendelkezéssel célt érnek, mert meghirdetése nagy izgatottságot keltett

a szerbek közt. A Karlócán tartott gyűlés 1727 junius 7-én egy heves hangon tartott memorandumot küldött Petrovics Mózes metropolitának. Kijelentették, hogy az ő privilegiumaik nem császári kegyelmi tények, hanem az ő hűséges szolgálataikért őket megillető jutalmak, inkább készek elüzni őt, mint rossz pásztort a metropolitai székből, mert ezeket merte meghirdetni, mintsem jogaikból engedjenek. Ez a memorandum a mellékelt iratok egyike, melyeket a több mint 100 tagból álló karlóczai gyülés minden tagja, élükön a püspökökkel aláirt és pecsétével megerősitett és egy többtagu bizottság adott át a metropolitának, melynek tagjai voltak: két püspök, egy zárdafőnök, egy főesperes, három főkapitány, azonkivül a belgrádi, karlócai, szendrői, pozsareváci és iregi knezek, birák. Ez a karlócai nagygyűlés azután egy kérvényt terjesztett föl a császárhoz, melyben pontról pontra cáfolták a deklaratorium rendelkezéseit, kérték jól kiérdemelt és annyiszor megerősitett privilegiumaiknak sértetlen fentartását és tiltakoztak minden különbségtétel ellen a Dunán innen és túl lakó szerbek között és követelték, hogy ne két, hanem: egy egyházi fejök, érsekök legyen s igy egységök ezáltal is dokumentáltassék. Ez a felségkérvény a közölt okiratok második, melyet szintén mindannyian aláirtak és pecsétökkel megerősitettek. A harc a szerbek és az udvari haditanács és udvari kamara közt nyolc évig tartott és az előbbiek győzelmével végződött, melyet a bel- és külföldi politikai viszonyok is elősegitettek.

626. **Rajkovics György: A marcsai zárdáról,** okleveles források alapján. 1880. 123 k. 112—120 l.

Marcsa zárda Horvátországban, Kőrösmegyében, Csazma és Marinkovce közelében van. Ennek története szoros kapcsolatban van a horvátországi szerb granicsárok, határőrökével és az uniatus püspökség alapitásával Horvátországban. Ezen zárda történetének adatai a plaskii püspöki konzisztórium levéltárának egy kéziratos emlékiratából vannak meritve, melynek cime: „Promemoria, Succincta und wahrhafte Facti Species, was es mit dem Kloster Marcsa, und denen aldort befindlichen nicht unirten Völker vor eine Bewandnuss habe, nicht münder, was sich in der sub praesidio des Herrn Fürsten von Hildburgshausen Durchlaucht in dem Varasdiner Generalat angeordnet gewesten Hofi-Commision wegen Anstellung eines unirten Bischofens vor Inconvenienzien gezeuget, und wie das die römisch-katholischen selbstens solches vor impracticabel erkennet haben.“

A varasdi generalátus területén lakó szerbség a XV.-ik század közepén vándorolt ezen vidékre Boszniából és velök jött a csrmlyei szerb-boszniai zárdából egy metropolita és 70 szerzetes. Az itt volt törököket elüzték és az elpusztult területen laktak, továbbra is hadakozva a törökök ellen. A marcsai zárdát és templomot előbb a tatárok, utóbb a törökök elpusztitották, ezt a szerbek a templommal együtt lassankint felépitették és püspökük és szerzeteseik ebben laktak; a felépités lassan ment, mert e szerb nép szegény volt s püspökük és szerzeteseik is csak a hivek alamizsnáiból éltek. 1577-ben a stájer rendek a Mura melletti Bruckban országgyülést tartva, a „Brucker Libell“ tanusága szerint elhatározták, hogy ezen szerb határőröknek évi 300 forintot fognak adni jutalmul, mert vitézségökkel megmentették Stájerországot a török pusztitásoktól; ezt a 300 forintot a szerbek püspöküknek engedték át, a mi egyedüli biztos jövedelme volt. Hogy püspökén segitsen a szerb nép, a zárda körüli erdőt irtotta, ott neki majort épitett s szőlőmüveléssel, vizimalmokkal és halászattal némi jólétre tettek szert és a zárda és templomépitést befejezték és a püspöknek minden ház évi egy garast fizetett, a mivel beérte.

Midőn Zrinyi Péter lázadást kezdett Leopold király ellen, Miakics Gavrilo marcsai szerb püspök hozzá csatlakozott s vele levelezett és neki fegyveres segitséget igért, de a királyhoz hü granicsárok megfogták és elevenen befalazták és helyébe a királynak püspökül ajánlották helynökét, Zorcsics Pált, ki a generalátus területén, sz. Iványon született; ez azonban titokban a vallási unióba lépett és 1677-ben megegyezett gróf Kolonics püspökkel, hogy néhány szerb ifjut Zágrábban mint uniátust fog neveltetni, a kik később mint plebánosok a szerb népet észrevétlenül átviszik majd az unióra. Kolonicsnak volt valami követelése II. Miksán, ezért kapta Zrinyinek egyik elkobzott birtokát, Pribicset, ezt Kolonics Zorcsics püspöknek, illetőleg a marcsai püspökségnek ajándékozta és még egy házat Zágrábban, azon föltétel alatt, ha a marcsai püspök valaha ismét szakadár lenne, mindkettő azonnal a zágrábi jezsuitáknak adandó át.

Zorcsics utódai is titokban uniátusok voltak, a dolog csak a XVIII. század elején lett nyilvánossá, mire a szerb papság és hivek felmondták nekik az engedelmességet és mindenféle rendetlenség támadt, mely 1718-ban lázadássá fajult. Hajzler Hannibal gróf, a generalátus parancsnoka jelentést tett erről és a lázongást szép szóval

lecsendesitette. 1727-ben Markovics Rafael lett püspökké kinevezve és mint uniátus püspök lett gróf Königszeg parancsnok által beiktatva, a mi ismét nagy lázadást idézett elő. Az udvari haditanács megparancsolta, hogy Todorovics Miklós esperes, kit az 1718-iki lázadás értelmi szerzőjének tartottak, Belgrádba számüzessék és neki ott Petrovics Mózes püspök valami beneficiumot adjon, de visszatérnie nem szabad. Utóbb Todorovics Bécsbe ment s ott kieszközölte hogy visszatérhetett horvátországi plebániájára, honnét a szerb nép egy Danilo nevü pappal Bécsbe küldte, hogy egy bizottság küldessék a marcsai püspökségbe, mely megállapitsa, hogy van-e ott uniátus a nép között? Ez a bizottság megállapitotta, hogy az ottani szerbség közt nincs egyetlenegy uniátus, kivéve egy öreg asszonyt, — erre az udvar 1735-ben a görög nem egyesült Filipovics Simont nevezte ki marcsai püspökké; közben azonban az udvari haditanács leküldötte Marcsára Bubanovics Szilveszter uniátus püspököt, hogy ott installáltassék, — de a papság, a határőrtisztek és katonaság ez ellen tiltakoztak, mondván, hogy Marcsa zárdát az ő görög keleti vallásu ősei épitették s nekik már van ott püspökük Filipovics személyében; Csazmán 600-an összegyültek és Marcsa felé indultak, hogy Bubanovicsot elüzzék, de egy Gladki nevü hadnagy lecsendesitette őket és hazatértek. Ekkor két marcsai szerzetes, Vukszánovics Atanáz és Priszetics Arzén megtagadták az engedelmességet az uniátus püspöknek és bejárták az egész vidéket és hirdették, hogy az uj püspök uniátus. Ugyanezen évben, 1735 szept. 8-án elrendelték Bécsből, hogy a trszteniki mezőn zászlószentelés lesz és a szerb határőröknek ezen zászlóra hűséget kell esküdniök a királynak, de a határőrök ezt megtagadták, mert őseik és ők is soha sem esküdtek hűséget a császárnak és mégis mindig hiven szolgálták és az összegyült szerbség kiáltozott: menjünk Marcsára, üzzük el az uniátus püspököt, mert nekünk van saját püspökünk. Erre azon igéretre, hogy Bécsből jön majd egy vizsgáló bizottság ügyük rendezésére, lecsendesedtek. Bubánovics mégis elmenekült Zágrábba, magával vivén a zárda ősrégi ezüst templomi eszközeit, melyeket elődeik Boszniából magukkal hoztak volt.

A marcsai templom bucsujára az előbb emlitett két szerzetes Marcsára jött sok néppel, de Pasics Theophil, az uj marcsai uniátus püspök nem engedte őket a templomba, sőt szidalmazta a szakadár népet. A felbőszült nép

erőszakkal behatolt a zárdába, Pasicsot és még két szerzetest bezárták és a templomban Te Deumot tartottak. A püspök és a két szerzetes a nép eltávozása után Zágrábba menekült. Bécsből megjött erre a vizsgáló bizottság. Hildburgshausen herceg elnökölt és azt javasolta, hogy Marcsa visszaadandó a gör. kel. szerbeknek, mert ezt ők alapitották és a népben nincs uniátus szerb. Marcsát vissza is kapták. Filipovics Simon püspökük meghalt 1743-ban és Mária Terézia 1749-ben megszüntette a marcsai püspökséget és a népet részben a kosztainicai, részben a felsőkárolyvárosi g. k. püspökséghez csatolta, a szerzetesek közül Marcsából 1753-ban négyet a gomiri és négyet a plaskii zárdában helyezett el és eltartásukra 300—300 forintot évenkint utalványozott Nenadovics Pál érseknek kezéhez. Petaci gróf 1755-ben átvette Marcsa zárdát s azt Mária Terézia a piaristáknak adományozta, mibe a szerbek is belenyugodtak. Az erre vonatkozó összes iratok meg vannak a plaskii püspökség irattárában. (V. ö. 683. sz.)

627. **Rajkovics György: Kengyelác Pál, irodalomtörténeti életrajz.** (1880. 124 K. 45—57 l.)

628. **Jankovics György: Jankovics Manojlo, irodalomtörténeti életrajz.** 1881. 126 K. 1—22 l.)

629. **Grabovác vagy Grabóc szerb zárda a budai püspökség területén. Irta Kraszics Vladimir.** (1881. 126 K. 26—38 l., 1881. 127 K. 58—79 l., 1881. 128 K. 76—96 l.)

Karadzsics Vuk Danica folyóiratában 1826-ban felemliti, hogy szükséges volna a szerb zárdák történetét megirni és ismertetni az azokban levő régi kéziratokat és nyomtatványokat és ezt a munkát ő meg is kezdette, ismertetvén benne 10 szerb zárdát. Milkovics Ivanikie 1801-ben ismertette a vojlovicai zárdát. Kresztics Dömötör 1839-ben ismertette a krusedoli zárdát. Vujics, Milityevics és az orosz Hilferding is értékes munkát végzett e téren, de legértékesebb e téren Kanitz munkája a szerbiai zárdákról „Byzantini emlékek Szerbiában“ cimü müvében.

A mi a grabóci zárdát illeti, ezt emliti Vujics Joakim 1736-iki utazása leirásában, de csak érinti, hogy Tolna megyében van, Szekszárd és Bonyhád között és hogy igen régi, — de ő nem látogatta meg, mert félre esett utjából. Petránovics Geraszim kattarói püspök a Szerbdalmát Magazin 1868-iki 27-ik kötetében a dalmáciai püspökség területén épült g. k. templomokról érte-

kezvén, felemliti, hogy a Dalmátiában levő Dragovics zárda szerzetesei alapitották a grabóci zárdát és azt, hogy ebben régi évkönyvek és iratok vannak, melyeket érdemes volna áttanulmányozni. 1870-ben a belgrádi tudós társaság Vitkovics Gábor tanárt megbizta, hogy gyüjtse össze a szerbek történetére vonatkozó iratokat, melyek az ideköltözött szerbekre vonatkoznak; és sok adatot is gyüjtött, de a grabóci zárda történetére vonatkozókhoz nem juthatott, mert épen akkor halt meg Csokor Julián grabóci zárdafőnök, mikor ő erre járt és a zárda összes iratai és ingóságai le voltak pecsételve. (Glasnik 30 köt.)

A tolnamegyei grabóczi zárda igen régi, temploma is 1587-ben épült fel, épitői a dalmáciai Dragovics zárda ide vándorolt szerzetesei. A mostani templomot 1736-ban kezdették épiteni és befejezték 1761-ben, mikor is Dimitrievics Vazul budai püspök dec. 13-án felszentelte. Az ikonosztász alján és a templom egyéb részein régi szláv feliratok vannak, melyek a templom és zárda épitésére vonatkoznak. A hegyen még régibb időben egy templom és zárda állott, melyeknek helye felismerhető és lehet, hogy ott még a mohácsi vész előtt szerbek voltak, erre mutat az is, hogy környékén számos szerb hely volt és van, igy: Rácz-Idos, Rácz-Kozár, Rácz-Nána, Nádazsd (Nadezsda-remény), Rácz-Mecska; a környékén levő dombok neve: Bukovác, Branjak; völgyek: Milanovác, Bozsnadolna.

A grabóci zárda évkönyve 1453. évvel kezdődik, hol elmondja Konstantinápoly elfoglalását és emliti, hogy ezt megelőzőleg 1389-ben a törökök legyőzték a szerbeket a Rigómezőn, Koszovon, hol Lázár cár is elesett; el mondja Szolimán magyarországi hadjáratát, a mohácsi vészt, Lajos király elestét. A törökök Magyarországba benyomulva sok szerbet kényszeritettek Szerbiából, Boszniából, Szlavoniából és Dalmáciából, hogy a török hadsereggel és annak nyomában Magyarországba költözzenek, mint a török urak szolgái, kik itt falvakat és telepeket alapitottak, templomokat épitettek; különösen a koppányi mezőn a Kapos mellett és magában Kaposvárott; a szerb nép Dalmáciából jött és itt letelepedett. Velök jöttek szerb szerzetesek is a dalmáciai Dragovics zárdából, a kik örömmel látták, hogy ez itt nagyon termékeny föld és ezt hirül adták az otthon maradottaknak. Ezen időben nagy éhség volt Dalmátiában és a Dragovics zárdából Peisei zárdafőnök vezetésével több szerze-

tes társaságában 1585-ben ide Grábócra költözött és küldöttségileg elmentek a budai basához, hogy engedje meg nekik, hogy itt templomot és zárdát épithessenek. Ez erre egy fermánban engedélyt adott nekik, azzal, hogy szabadon vehetnek a Grábóc körüli földből annyit, a mennyit megmunkálhatnak, irthatják az erdőket és szabadon legeltethetnek és itt minden adótól menten szabadon élhetnek. Szegénységök miatt a hegyen levő ősrégi templomot és zárdát nem épithették fel, azért a mostani helyen épitettek egy templomot, mely 1593-ban készült el. Itt azután szőlőket ültettek, földet müveltek és állatokat tenyésztettek.

Geraszim nevü szerzetes társukat 1600-ban Oroszországba küldötték, ki 1602-ben visszatért és templomi felszereléseket és egyházi könyveket hozott magával. Az évkönyvet 1603-ig egy kéz irta ; a folytatás 1781-ig több kéz irása. Dragovics zárdából 1619-ben még tiz szerzetes költözött ide, kik Szarajevóban készült értékes egyházi szereket hoztak magukkal. 1684-ben a törökök felgyujtották a grábóci templomot és zárdát és elüzték a zárdafönököt és a szerzeteseket, a kiket elfoghattak, azokat megölték, a kik elmenekülhettek, elrejtőztek a hegyekbe vájt földalatti pincékben és egyházi kincseiket is a törökök közeledésének hirére elásták. 1685-ben Csernovics Arzen ipeki patriarcha Bécsből való első utjáról visszatérve, három hónapig időzött a grábóczi zárdában. Péterfy András szegszárdi apátur 1690-ben irásban visszahivta a szétszóródott szerzeteseket és biztositotta nekik mindazon jogokat és szabadságokat, melyeket Grábóczon a török idők alatt élveztek - irata telve van jó akarattal és barátságos érzelmekkel a szerb szerzetesek iránt. 1703-ban a császár ellen fellázadt kurucok sok gonosz tettet követtek el itt a szerbek ellen : fosztogattak, gyujtogattak, rabságba elhurcolták, még a bölcsőben levő kisdedeket is összekaszabolták ; a szent templomot is kirabolták ; a szent könyvekből és drága egyházi edényekből sikerült a szerzeteseknek egy részt megmenteni és elvinni a szerémségi Sisatovác zárdába, hova a zárdafönök is egypár szerzetessel elmenekült. A szerbek innét csak 1711-ben tértek vissza grabóczi otthonukba, hova Mérey Mihály szegszárdi apátur hivta vissza nagy jóindulattal és biztositotta őket minden birtokuk és joguk szabad és békességes élvezetéről. Az érdekes latin iratot (68 l.) annak szerb fordításával az évkönyv közli, de a jogokra és szabadalmakra vonatkozó részt csak a szerb fordításban.

Az 1716-ik évnél elmondja Szavojai Eugen diadalát a törökökön Péterváradnál, hogy visszahóditotta Temesvárt és a Bánságot és 1717-ben mikép foglalta el Belgrádot és részletesen szól az 1718-ban kötött pozsareváci békekötésről. Az 1721-ik évnél közli a király által Grabócnak adott szabadalom levelet szerb szöveggel. Az 1729-ik évnél aug. 31-iki dátum alatt közli azon zárdai rendszabályokat, melyeket Petrovics Mózes belgrádi érsek, a birodalom területén lakó összes gör. kel. szerbek főpásztora, Gavrilovics Maxim szigeti-szekcsői-mohácsi és eszéki püspök utján küldött nekik. Ezt követi egész sorozata a Tolna vármegyével folytatott tárgyalásoknak, levelezéseknek közlése 1781-ig. Az évkönyv legnagyobb részét a zárda belső életére vonatkozó adatok képezik: ki volt a zárdafőnök, miként intézte az egyházi és gazdasági ügyeket stb.

630. **Gersics G.: A hóditás, annexió joga és a plebiscitum a mostani nemzetközi elméletben és gyakorlatban.** (1881. 127 k. 1—44 l.)

631. **Rajkovics György: Radivojevics Arzén püspök és az ő szenvedései. Kép Ujvidék multjából.** (1881. 127 k. 45—57. l.)

Radivojevics Arzén született 1720 körül Szentendrén, tanult Budán, Szegeden, a szintén szentendrei születésü Pavlovics Visárian bácsi püspök volt a pártfogója és az ujvidéki elemi iskola felső osztályában tanitóul alkalmazta, mely iskolát 1730-ban ő alapitotta. A püspök rábeszélésére Radivojevics 1751-ben szerzetessé lett a rakováci zárdában s azután udvari pappá és az ujvidéki papnevelő intézetben tanárrá. Pavlovics püspök halála után 1756-ban Radivojevics a bácsi püspökség administrátora lett; 1759-ben őt Mária Terézia pakráci püspökké nevezte ki; 1763-ban magyar nemességet nyert, 1770-ben budai, 1774-ben bácsi püspökké lett, hol sok keserüség és üldözés érte. Risztics Zsivota ujvidéki polgár csufosan megtámadta a városi tanácsban a bácsi püspöki konzisztoriumot; a rágalmazót bezárták és a püspök követelésére a következő nyilvános elégtételt kellett adnia: az egész tanács előtt nyilvánosan kellett bocsánatot kérnie és térden állva a feszület előtt háromszor kellett saját kezével önmagát szájon ütnie. 1780-ban a püspöki konzisztorium világi tagja Szerviczky Márk törökkanizsai nagybirtokos lett, egy nyughatatlan és civakodó természetü ur; ez is megbántotta a püspököt, ezért 50 forint birságra itélték, melyet csak végrehajtás utján lehetett rajta megvenni,

mert hibáját nem akarta belátni. Ez a Szerviczky később alapitványai által a szerbség nagy mecenása lett. Később a püspök magával a városi tanáccsal is összetüzött, mert az az egyházi ügyekbe avatkozott. Ezek a küzdelmek és a püspök szigorusága igen sok ellenséget szerzett neki, mi bukását idézte elő.

A magyar udvari helytartótanács 1777-ben megtiltotta azt, hogy a szerb halottat nyitott koporsóban vigyék a templomba s ott beszenteljék, hanem elrendelte, hogy a halottasházból a holtat csak csukott koporsóban szabad kivinni: ősrégi szokásuk megváltoztatását a szerbek nem akarták türni. A városi tanács azt követelte a püspöktől, hogy ezen rendeletet a templomban a szószékről hirdesse ki; a püspök azzal háritotta el ezt magától, hogy e tekintetben nincs rendelete a metropolitától és hallgatagon türte, hogy a temetést továbbra is a régi módon végezzék: erre Bácsmegye felszólitotta az ujvidéki magisztratust, hogy intse meg a püspököt, mert ha nem engedelmeskedik a rendeletnek, fenyitő úton fognak ellene eljárni, — mire a püspök egyházmegyéjében köriratilag hirdette meg a rendeletet a temetés uj módjára vonatkozólag. A nép ez ellen hevesen tiltakozott és midőn a papság csak a rendelet értelmében volt hajlandó a temetési szertartást elvégezni, ezt a nép nem engedte meg és a halottat pap nélkül kisérte ki a nyitott koporsóban a temetőbe. Versecen a katonaság is közbelépett, hogy a rendeletnek érvényt szerezzen. Ujvidéken 1777 okt. 8-án ez az ügy nyilvános lázongásra adott alkalmat. Reggel 6—7 óra közt nagy tömegben betörtek a püspök lakására és durván szidalmazták, hogy a szerbséget az unióra akarja vinni, hogy elárulta a népet, hogy ő az oka az uj rendeletnek — mire a püspök megengedte, hogy a temetést a régi módon végezzék, mig ő Bécsből vissza nem jő, a hol erre engedélyt fog kérni. Mise után még többen, igen sokan berohantak a püspöki palotába, hol ekkor Nenádovics Pál metropolita, Putnik Mózes temesvári és Jovánovics József karánsebesi püspökök is voltak. A metropolita felvilágositotta a tömeget, hogy a császári rendelet ellen nem lehet ellenszegülni — a nép azt válaszolta, hogy ebbe nem fog belenyugodni, nem azért ontották véröket a dinasztiáért, azért követelik, hogy régi vallási szokásaikat megtarthassák. A metropolita a bősz tömeget azzal csendesitette le, hogy a régi szokást megengedte, mig Bécsből vissza nem jő, hol az ügyről jelentést fog tenni. Erre a nép szétment, látszólag megnyugodva.

A helytartótanács ezen lázongások tárgyában a városi tanácsot 1777. dec. 4-én szigoru vizsgálatra kötelezte, a lázadás vezéreit fogságba vetették és ennek vezetésére leküldötte Ujvidékre biztosként Jobbaházy Döry Ádám itélőtáblai ülnököt; a főbünösök hat évi börtönre lettek itélve, de 1781-ben a büntetés hátralevő részét nekik elengedték. Időközben a temetés mindig a régi módon folyt, mit végre a helytartó tanács rendeletileg meg is engedett. A szigoru büntetés nagyon elkeseritette az ujvidéki szerbséget, mely különben is gyülölte a püspököt, kit minden bajukért okoltak. Ellenségei a szodomia vétségével vádolták; a képtelen vád a szegény püspököt elmebeteggé tette, kit a bezdini zárdába internáltak. A bácsi püspökség administrátorává, majd 1781-ben bácsi püspökké Zsivkovics Tanasziát nevezték ki. A szegény Radivojevics elmeállapota 1782-ben megjavult és pörének vitelével a rágalmazók ellen Benyovszky Sámuel pesti ügyvédet bizta meg, ki fényes iratban bizonyitotta a vád alaptalanságát, melyet a legelőkelőbb ujvidéki polgárok is eskü alatt igazoltak, de a szegény püspök nem érte meg a pör tárgyalását, mely becsületét helyreállitotta volna, mert 1783. október 13-án meghalt. A pör iratai a bácsmegyei levéltárba kerültek.

632. **Rajkovics György: Ljubibratics tábornok életrajza.** (1884. 128 K. 64—75 l.)

633. **Knjezsevics Lázár: A bunyevácokról.** (1884. 128 K. 102—118 l.)

A bunyevácok Bácsmegyében Szabadkán, Zomborban, Bajmokon, Nemes-Militicsen, Csonoplyán, Szentiványon, Almáson, Katymáron, Baján, Vaskuton, Csantavéren, Bikityen, Sándoron, Nagyfényen, Verusicson, Kelebián, Csikerián, Tavankuton, Mateovicson laknak és csak Bácsmegyében találhatók. Meg kell őket különböztetni a sokácoktól, kiktől sok tekintetben különböznek, ezek Bácsban, Novoszellon, Plávnán, Bogyánon, Vajszkán, Béregen, Szondon, Báthmonostoron, Monostorszegen laknak.

Mikor költöztek be ide nem lehet tudni, valószinüleg már a XIII-ik században a ferencrendi szerzetesekkel Dalmatiából, Boszniából, Hercegovinából. Nevök eredete is homályos, némelyek azt mondják, hogy nevök a „buniti“ zavarogni, szótól származik s valami belső forrongás okából hagyták el régi honukat; valószinüleg onnét származik nevök, hogy a Buna folyó mellékén laktak s onnét jöttek: a délszlávoknál nagyon szokásos

az egyes törzseket azon folyóról elnevezni, a mely mellett laknak, igy „rasciani“ a Raska folyótól vették nevöket.

Az uri családok a bunyevácok közt az iskolázás által mind megmagyarosodtak (Vojnics, Latinovics, Piukovics stb); e nép mindig a magyarokkal tartott és nem a fajrokon szerbekkel, még 1848-ban is. A bunyevác faj igen szép, magas termetü, szelid természetü, rablás, gyilkosság, gyujtogatás, verekedés köztük nem fordul elő, könnyen megbékül, nem haragtartó, igen buzgó katholikus és papságát, különösen a ferencrendü szerzeteseket, nagyon tiszteli. Hibái, hogy nagyon szereti a fényüzést, a nők ruházata mesésen drága, nagyon szereti a vendégeskedést és bőven költekező; ujabb időben a nehéz életviszonyok őket is takarékosabbakká tették.

634. **Rajkovics György: Nesztorovics Uros István és az ő érdemei a szerb iskolaügy terén.** (1882. 129 K. 1—18 l.)

635. **Szretykovics Pánta: Az 1073—1074-iki szerb byzanci háboru okai.** (1882. 129 K. 19—51 l.)

Az „Annuaire de l'association pour l'encouragement des études greques en France“ 1875-ben C. Sathas magyarázataival kiadott két levelet VII. Mihály Duka császártól, melyben egyik szomszédos, rokon, vele egyvallásu, békességes és a görög határokat védő fejedelemnek leányát megkéri fivére Konstantin Porphirogenita számára. A két levél nem emliti a fejedelem nevét, a levél 1071—1073. közt kelhetett. Sathas azt véli, hogy e fejedelem Robert Guiscard — de erre nem illik rá a fenti jelzők egyike sem. Vaszilovszki orosz tudós azt hiszi, hogy ezen fejedelem Vszevolod orosz herceg — Szretykovics azt véli, hogy Mihály diokleai szerb király Bodin fia: ez Monomachus gör. császár veje, gör. keleti vallásu, szomszédos Görögországgal. Ennek leányát előbb megkérte IV. Román Diogen fia számára, a mit a levelek is emlitenek. Ezt VII. Mihály Duka megölette, ezért Mihály diokleai szerb király nem is felelt VII. Mihály császár levelére, hanem háborut inditott ellene — ez az 1073-iki szerb byzanc háboru oka: VII. Mihály császár meghiusitotta diokleai Mihály szerb király leányának tervezett frigyét és oly impertinens volt, hogy a leányt nyomban merte megkérni fivére számára. A tanulmány a kérdéses két görög levelet szerb forditásban magyarázó jegyzetekkel közli.

636. **Sztojácskovics Lukács szenator és szerb iskolai igazgató Zomborban. Élet és korrajz.** (1882. 129 K. 130—136 l.)

637. **Rajkovics György: Putnik tábornok és kora.** (1882. 130 K. 1—11 l.)

638. **Szandics Sándor: Musiczky Lukian szerb püspök és költő apologiája.** (1882. 130 K. 12—35 l., 1882. 132 K. 92—107 l.)

639. **Popovics V. István: Vrcsevics Vuk mesegyüjteménye a népitéletekről Kattaróban, Montenegróban és Hercegovinában.** (1882. 132 K. 108—124 l.)

640. **Rajkovics György: Jaksics Daniló aradi szerb püspök életrajza.** 1756. (1883. 134 K. 1—14 l.)

641. **Jovánovics Milán dr.: Pillantás az izlam kulturára és annak hatására a szerb népre.** 1883. 134 K. 15—38 l.)

Az értekező ismerteti a törökök müvészetét, müiparát, mesterségeit, épitészetét stb. és kimutatja, hogy ezek mily nagy befolyással voltak a szerbekre, kik századokon át a törökök alattvalói voltak. A szerbeknek ezekre vonatkozó összes müszavaik török szavak, a mi bizonyitja, hogy mindezeket az ügyességeket a törököktől tanulták.

642. **Ilijcs J. Dragutin: A szerb népköltészet hanyatlásának okairól.** (1883. 136 K. 1—22 l.)

A szerb népköltészet hanyatlásának okai: az életviszonyok, a megélhetés nehézségei, a családi élet meglazulása a házközösségek megszüntével, a nemzeti önállóság elvesztése és az általános erkölcsi hanyatlás.

643. **Milás Nikodem: Ciryll és Method szláv apostolok és a gör. kel. hitvallás (pravoslavlje) igazságáról.** (1883. 136 K. 88—108 l.)

644. **Gersics G.: Kritikai tanulmányok a mai alkotmány elméletekről.** (1884. 137 K. 1—41 l., 1884. 138 K. 40—61 l., 1884. 140 K. 1—47 l.

645. **Rajkovics György: Nenádovics Pál szerb metropolita. Történelmi életrajz.** (1884. 137 K. 42—70 l.)

646. **Szándics Sándor: Danicsics György hires szerb nyelvész méltatása.** 1884. 139 K. 54—84 l.)

647. **Pechan Antal horvát irodalom története. Birálatos ismertetés.** (1884. 139 K. 112—123 l.)

648. **Medics Mojo: Némely szerb népjátékok, melyek eddig még nem voltak ismertetve.** (1884. 140 K. 48—66 l., 1885. 141 K. 68—82 l.)

649. **Ilijcs J. Dragutin: Radicsevics Branko jeles szerb költő méltatása.** (1885. 141 l., 55—67 K.)

650. **Magarasevics György: Danicsics György szerb nyelvtudós.** (1885. 142 K. 1—21 l., 1885. 143 K. 1—29 l.)

651. **Szinisa: Nemanja István származása és uralkodásának első évei.** (1885. 142 K. 22—49 l.)

Az egész szerb történelemben nincs bonyolultabb kérdés mint Nemanja István születésének kérdése, ki a róla elnevezett uralkodó család alapitója és a szerb zsupániák egyesitője királysággá. Némelyek Nagy Konstantin ivadékának tartják; mások Desza (Tihomil) raskai zsupán fiának, kit Manuel császár 1161-ben mint foglyot Konstantinápolyba vitt; ismét mások azt állitják, hogy Gradihna a délnyugati vidékek zsupánjának legifjabb fia; végre Szretykovics Panta azt véli, hogy fia Istvánnak, Vukán nagy zsupán unokaöccsének s igy unokatestvére I. Uros fiának Deszának, Belusnak és Ilonának, Vak Béla magyar király nejének. Vukán, István és I. Uros fivérek voltak. Nemanja István életiről két fia, István király, Sz. Száva, valamint a majdnem egykoru Domentiján, nem emlitik ki volt Nemanja István apja, hanem csak azt, hogy Zetának (Dioklea) Ribnica nevü helységében született, midőn atyja a belviszályok miatt fivérei elől születési helyére Diokleába volt kénytelen menekülni; itt Nemanja Istvánt katolikus pap keresztelte meg és 30 éves korában átlépett a gör. kel. egyházba — ezen utóbbi adatot felemliti az 1503-iki karlócai krónika. Ki volt apja, anyja, senki sem mondja, csak a karlócai krónikás, ki Deszát mondja apjának, ki Raskában uralkodott közvetlenül Nemanja István előtt. Szretykovics szerint Vukán, raskai zsupán 1113-ban meghalt, utódát I. Urost, az előbbinek fiát unoka fivére Gradihna, humi zsupán, fivéreivel, kik Travuniát birták, megtámadta, elfogta és börtönbe vetette, ennek öccse István ekkor elmenekült szülőföldjére Diokleába és itt született fia Nemanja István. Ezen vélemény leghelyesebbnek látszik. Nemanja István uralkodásának története a történelemből ismeretes.

652. **Szandics Sándor: A kulpini Sztratimirovics család nemesi levele és családfája.** (1885. 142 K. 112—119 l.; 1885. 143 K. 100 - 113 l.)

Hercegovinából 1737-ben ősszel az ottani szláv lakoság megbizásából Bogics-Vucskovics (alias Petrovics, Sztratimirovics) és Militycvics Sándor Felső-Karlócára érkezett Herberstein gróf katonai parancsnokhoz és bejelentette, hogy Hercegovinából és Boszniából 30.000 fegy-

veres ember kész ideköltözni családjával és a törökök ellen harcolni, ha itt őket szivesen fogadják, megélhetésöket biztositják és viszonyaikat privilegiális irattal rendezik.

Herberstein gr. Eszterházy József horvát bánhoz utasitotta őket s egyben jelentést tett a dologról Bécsben az udvari haditanácsnak. A bánnal való tanácskozás után a két meghatalmazott Bécsbe ment, hol ajánlatukat irásban beadták a királyhoz. Választ 1738. márc. 10-én kaptak: ajálkozásukat elfogadták, de egy nyilatkozatot kell beadniok az érdekelt néptől. Milicsevics hazautazott, hol népgyülés utján 26 hercegovinai főember aláirásával és pecsétjével irást kapott, melyben kijelentik, hogy készek Magyarországba költözni és a török ellen harcolni, ha itt róluk gondoskodva lesz és jogyiszonyaik privilegium utján rendeztetnek. Ezen iratot Bécsben átadták, a végleges döntés azonban sokáig elhuzódott, mig az 1739-ben kötött belgrádi béke a beköltözést végleg meghiusitotta. Bogics Vucskovics-Sztratimirovics nem tért vissza Hercegovinába, hanem itt maradt és 1745-ben Mária Teréziától magyar nemességet és a kulpini birtokot kapta. 1745—1750 között midőn az erőszakolt vallási unio miatt sok ezer szerb Oroszországba költözött, Mária Terézia 200 szerb családnak nemességet és birtokot adott, hogy a szerbséget lecsendesitse. A Sztratimirovics család genealogiáját sajátkezüleg megirta Sztratimirovics István metropolita.

653. **Risztics János: Szerbia és a magyarországi szerbek 1848—1849-iki felkelése.** Ismertetés. (1885. 143 K. 123—129 l.)

Risztics két történelmi munkát adott ki: „Szerbia és a Porta Belgrád bombázása után 1862—1867.“ 335 lap és „Szerbia és a magyarországi szerbek 1848—1849-iki felkelése“ 79 l. — az előbbi munka annál értékesebb, mert a benne előadottakban maga az iró jelentékeny szerepet játszott; az utóbbiban gondosan összegyüjtötte a történelmi adatokat, melyeket megtudhatott és nagy vonásokban vázolja: mi volt e felkelés kiinduló pontja, mire törekedtek és hogy hiusult meg végezetül nemzeti törekvésök célja és eszközeivé váltak az osztrák centralisztikus törekvéseknek. Az iró főtörekvése volt, hogy Szerbiának befolyását és közreműködését e felkelésben vázolja, ez azonban a következő kiegészitéseket igényli:

Midőn az 1848-iki francia forradalom hullámai Bécsbe értek, a fiatal szerbiai fejedelemség mérlegelve

ennek lehető hatásait a szerbségre, azt látta, hogy ez legelső sorban fenyegeti a magyarországi szerbek létérdekeit és mindazokat a Magyarországból Belgrádba költözött intelligens szerbeket Magyarországba küldte, hogy az itteni szerbeket felbáboritsák és felizgassák a magyarok ellen, kiktől nemzeti fenállásukat veszély fenyegeti; ugyanezt tették Dalmáciában, nehogy az olasz elem elnyomja a szlávokat. A szerb fejedelmi udvar köreiben keletkezett a szerb-horvát szövetség eszméje, melynek célja volt a szerbeket megvédelmezni a magyarok ellen; itt keletkezett a Vojvodina felállításának gondolata is, mely Bécsnek legyen közvetlenül alárendelve és független Magyarországtól; ha ezekkel összeütközésre kerülne a sor, Szerbia megigért a magyarországi szerbeknek pénzt, fegyvert, önkénytes csapatokat. Az akció összes szálai Garasanin Illés miniszter kezében voltak. Ez megbizott egy külön követet a mozgalom megindítására, ki 1848. március 23-án indult el Belgrádból Karlóczára Rajacsics patriarchához, innét Zágrábba Jelacsics bánhoz és II. Péter nyegushoz Montenegróba iratokkal, melyekben a teendők meg voltak állapitva, miképen védelmezzék meg a szerbek a horvátokkal egyetértve nemzetiségök jogait; javasolták, hogy Karlócán vagy Ujvidéken szerveztessék egy központi kormányzó bizottság és azután minden fontosabb szerb helyen egy-egy helyi kormányzó bizottság. A követ küldetése sikerrel járt: Belgrád, Karlócza, Zágráb és Cetinje teljesen egyetértettek a teendők tekintetében. A montenegrói fejedelem egy proklamatiót küldött a tengermelléki szerbekhez és horvátokhoz, melyben felhivja őket, hogy ne támogassák az olaszok dalmáciai forradalmi mozgalmát, mire a belgrádi kiküldött egy Zágrában nyomatott proklamatiót osztatott ki közöttük, hogy csatlakozzanak a horvát-szerb mozgalomhoz és az ottani lakóság körében feliratokat gyüjtött Jelacsics bánhoz. Mikor a szerb-horvát lázadás Szerbiából igy irányitva és mozgásba volt hozva, a belgrádi kiküldött junius hóban a török hódoltság alatt levő szláv tartományokba utazott, hogy a felkelést a török ellen és a csatlakozást a horvát-szerb lázadáshoz nyélbe üsse, ez azonban nem jutott a kitörésre, mert a forradalmi mozgalom csakhamar egész Európában lankadni kezdett. A kezdeményezés az 1848—1849-iki szerb lázadáshoz tehát Szerbiából indult ki.

654. **Popovics Mita: Atanackovics Bogoboj szerb iró levelezése.** (1885. 144 K. 1—26 l.)

655. **Krászics Vladimir: Az orahovicai szerb zárda leirása.** (1885. 143 K. 61—86.)

Ez a zárda az eszéki és pozsegai vármegye mesgyéjén van Szlavoniában és egyike a legrégibb szerb zárdáknak; régi temploma 1100-ban épült, az ujabb 1594-ben. Királyi donationális levelei vannak 1726. és 1742-ből. Három orahováci szerzetes 1719-ben alapitotta a közelében levő drenováci zárdát, mely 1778-ig állott fen. Az orahovaci zárda régibb neve Remeta és Duzluk. Régen igen népes volt, a szerzetesek száma 50, a diakonusoké 12 volt. Van számos régi kézirata, majdnem mind egyházi használatu, az értekező főképen ezeket ismerteti. A halottakról vezetett anyakönyvben fel van jegyezve, hogy Csernovics Arzen metropolita 1693-ban ezen zárdában időzött és midőn 1707. március 21-én ismét ide jött lovon, a nagyon megáradt Radlovacsa vizében, az ár elragadta lovát és ő a vizbe fult 70 éves korában.

656. **Szinisa: Hol laktak a szerbek mielőtt mai hazájukba kerültek a Balkán félszigeten.** (1885. 144 K. 27—51 l.)

Értekező támaszkodik Safarik József Pál „Starožitnosti Slovenske“ és Rački Ferenc horvát történetiró munkájára, melyet a horvátok és szerbek történetére vonatkozó régi források birálatáról irt és azon következtetésre jut, mely különben is ismeretes, hogy a szerbek a Kárpátokon tuli vidékekről, Galiciából költöztek le mai hazájukba.

657. **Musiczky Bránkó: Néhány adat Ráics János szerb történetiró és Musiczky Lukian szerb püspök és költő élettörténetéhez.** (1885. 144 K. 75—80 l.)

658. **Brankovics Lázár szerb deszpota (1457) kéziratának, mely Aranyszáju szent János homiliáit tartalmazza, ismertetése.** (1886. 145 K. 83—88 l.) A kézirat Lázár deszpota birtokából Maxim érsekéé lett, ma a krusedoli zárdáé. Az ismertetés nyelvtörténeti jellegü; a kézirat 416 lapra terjed.

659. **Gjorics V. Miklós: László magyar király. Történelmi tragédia 5 felvonásban.** (1885. 145 K. 89—105. l stb.) A magyar tárgyu szomorujáték személyei: László magyar király, VII. Károly francia király, Brankovics György szerb deszpota, Cilley Ulrich, Gara Miklós, Hunyady László, Hunyady Mátyás, Szilágyi Mihály Szvilojevics; Kanizsai László gróf, Horváth Pál bu-

dai várparancsnok, Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén; a francia királyné, Magdolna, leánya; Cilleyné Brankovics Katalin, özv. Hunyady Jánosné, Garai Ágnes stb — A szinhely az I. felvonásban Futtak; II. felv. Belgrád, Temesvár, majd Páris; IV. felv. Becskerek majd Buda, V. felv. Buda. (A magyarokat rokonszenvesen szerepelteti.)

660. **Novákovics Sztoján: Az utolsó Brankovicsok a történelemben és a néphagyományban 1456—1502.** (1886. 146 K. 1—47 l.)

Midőn Brankovics György deszpota 1456. dec. 24-én meghalt, három fia volt: Gergely, István és Lázár; két idősb fiát mint tuszt Murat szultán 1441. május 8-án megvakittatta s igy ő legifjabb fiát Lázárt még életében társuralkodóul maga mellé vette és korán megházasitotta. Ez 1446-ban történt. A pénzeken is ez időben ez áll: György ur és Lázár; a sz. Pál zárdának egy 1456. dec. 7-én kiadott iratuk is igy szól: György deszpota és fia Lázár deszpota; ugyan ez áll a Sz. Lukács ereklyéinek átviteléről szóló 1452-iki szendrői iratban. A régibb irók és Mijátovics Csedomil is az ő nagy müvében Brankovics Györgyről, azt állitják, hogy Brankovics György halála után özvegye Jerina és három fia uralkodott Szerbiában, — de erről mit sem tudnak, sem az egykoru iratok, sem a szerb évkönyvek, pedig ezek a leghitelesebb források, sőt ezek pontosan feljegyezték a napot is, mikor kezdett Lázár apjával mint társalkodó kormányozni s mikor lett ennek halála után egyedül deszpota; hogy Lázár 1446. dec. 27-én vette nőül Paleolog leányát Ilonát, hogy 1456. dec. 24-én meghalt György deszpota és 1458. január 20-án meghalt Lázár deszpota, hogy az apjával 10 évig uralkodott (1446—1456) és egyedül egy évig és 26 napig. Az összes egykoru iratok is igy szólnak róla, hol mint társuralkodóról, hol mint egyedül uralkodó deszpotáról, — fivéréről Istvánról pedig csak igy irnak: István ur, István deszpota fiu (despotovics.)

Brankovics György özvegye szembetünően nem volt megelégedve azzal, hogy férje két idősb vak fiát mellőzték, kik mellett ő uralkodhatott volna és némely eseményből kiderül, hogy Jerina, fivére Kantakuzen Tamás és fia a vak Gergely viszálykodtak Lázárral; ez kiderül a trónosi krónikának az 1457-ik évről szóló megjegyzéséből is, mely szerint mikor Jerina meghalt a ribniki várban, onnét Mehmed szultánhoz elmenekült Brankovics

Gergely, nővére Mára szultána és Kantakuzenó Tamás nagybátyjuk. György második fia, a vak István, Szerbiában maradt, mert ő nem volt trónkövetelő, mint bátyja Gergely. Ezen menekülés bizonyitja a családi viszályt, történt pedig ez 1457. máj. 3-án. Brankovics Gergelyről ezen időtől fogva 1459. dec. 17-én bekövetkezett haláláig csak egy pár homályos adatunk van, biztos csak az, hogy Germán néven mint szerzetes halt meg és hogy szerzetessé csak rövid idővel halála előtt lett. A családi viszályról megemlékeznek ősrégi szerb hősdalok is, melyek szerint Lázár felesége Paleolog Ilona igen gőgös volt s nem fért meg napával, férjével sem volt megelégedve, mert nem volt szép és iszákos volt, azonkivül a politikába is avatkozott oly irányban, mely nem volt Jerina kedve szerint.

Szerbia sorsa ezen időben a két szomszéd államtól, Magyarországtól és Törökországtól függött. Brankovics György két évi sulyos harc után 1455-ben békét kötött a törökökkel, mely neki átengedte régi országának egy kis részét északon; Magyarország a deszpotát csak tőle függő bánnak tekintette, miután ez átengedte Magyarországnak Belgrádot és a macsói bánságot és ugy is bánt vele. Innét az összetüzések Brankovics György és Hunyady János kormányzó közt. A viszony még inkább elmérgesedett, mikor György deszpota leánya férjhez ment Cilley Ulrikhoz, a Hunyadiak legnagyobb ellenségéhez, ki Hunyady Jánosnak Zimonyban való elhalálozása után a fiatal V-ik László főembere lett. Szilágyi Mihály (Szvilojevics) Belgrád parancsnoka, a Hunyady párt fő embere sokat zaklatta Szerbiát, egy ütközetben elfogta Brankovics Györgyöt, kinek három ujját levágta és Belgrádban fogságban tartotta, mig onnét 60.000 aranynyal magát ki nem váltotta, — kevéssel utóbb György deszpota sebeibe belehalt. Ezen adatokat a budai velencei követ 1457. febr. 3-án jelenti Velencébe, a dolgot neki elbeszélte Lázár deszpota Budára küldött követe, ki György deszpota halálát és Lázár trónralépését jött jelenteni Budára.

Lázár deszpota apja halála után, tekintve a magyarországi zavarokat, melyeket a Hunyadi-párt és a Cilley-párt (német-párt) viszálykodása előidézett, először is a szultánnal rendezte dolgát. Erről is Velence budai követének 1457. febr. 3-án kelt jelentéséből értesülünk, ki azt jelenti a dogenak, hogy január 28-án érkezett Budára Lázár követe, ki bejelentette György deszpota ha-

lálát, Lázár trónraléptét és a törökkel kötött szerződést, melyben visszakapta apja összes birtokait Szerbiában és azon kívül, kivéve Novobrdót, évi 40.000 arany adó fejében. A szerb követ nagy önérzettel beszélt és szavaiból kiérzett, hogy Lázár kész a törököt Belgrád visszavétele tekintetében segíteni is, mert méltán neheztel az apján Szilágyi által elkövetett atrocitásért és sógorának Cilley Ulriknak a Hunyadyak által történt megöletéséért. Hogy Lázár ügyes politikus volt, kiderül abból, hogy csak a törökkel való megegyezés után küldött követet Budára és erről itt nem tett előleges jelentést.

A trónosi szerb évkönyv 1457. január 15-nél megjegyzi, hogy meghalt Mehmet szultán és Lázár deszpota (az év el van vétve, mert Lázár 1458. január 20-án halt meg.) A törökök minden szerb trónváltozáskor igyekeztek itt előnyöket szerezni. A törökkel való egyesség 1457. jan. 15-én jött létre, a szerb követ január 28-án érkezett Budára. Mavro Orbini téved, midőn ezen egyességről mondja, hogy ez Lázár kibékülésének anyjával és fivéreivel való befejezése. A viszály a Hunyady-párt és a király közt 1457-ben javában dúlt; márc. 14-én elfogták Budán Hunyady Lászlót, Hunyady Mátyást és főbb híveiket, Vitéz János váradi püspököt, Rozgonyi Sebestyént, Kanizsay Ulászlót, Horvát Pált; Hunyady Lászlót március 16-án kivégezték; Szilágyi Mihály felázította Erdélyt, özv. Hunyady Jánosné sereget gyüjtött Temesvárott és seregeik Buda alá vonultak. Ezen zürzavart felhasználta Lázár deszpota és a szerb évkönyv szerint elfoglalta Kovin várát Szendrő szomszédságában és egyéb várakat, melyeket apja birtokolt volt a Bánságban s melyeket tőle elszedett Hunyady János, — de hadjárata végre is balul ütött ki, mert az évkönyv megjegyzi, hogy „ekkor pusztult el a szerb sereg Temesnél.“ Valószínüleg özvegy Hunyadyné seregei verték azt szét, mert Lázár főkép a Hunyadyakat akarta letörni, régi családi haragosait. Lehet hogy ezen harcban része volt Szilágyinak is.

A török veszedelem véget vetett a Szerbia és Bosznia közötti vetélkedésnek, sőt köztük szövetkezést is idézett elő. Makusev (a délszlávok történeti emlékei. Glasnik XIV. 204 l.) és Klaić (Poviest Bosne, Bosznia története) a Monumenta Hungariae extera alapján mondja, hogy ezen államszövetséget összeházasodás alapján akarták megvalósitani: Tamás István boszniai király István nevü fiát összeakarta házasitani Lázár deszpota egyetlen leányá-

val Jelenával (Jelacsa, Ilona) és ezen alapon a két országot egybekapcsolni, mellőzve Lázár fivéreit Gergelyt és Istvánt és az ő ivadékaikat. Ezek a tárgyalások voltak igazi okai a Brankovics családban duló viszálynak és ezeket akarta Brankovics György özvegye, Jerina, meghiusitani Ha Gergely nem lett volna vak, kétségkivül ő lett volna apja utóda s őt követték volna férfi utódai. Gergelynek volt egy fia, Vuk, de ez egy milánói levéltári feljegyzés szerint törvénytelen volt (se ha levado un fiol bastardo de Gregor orbo fiol che fu del despoti. Makusev Glasnik 2. XIV. 115 l.) a néphagyomány is emliti, hogy Jerina nem türte a királyi udvarban Vukot s ezt azon kivül kellett nevelni; a szerb népdal is mint törvénytelent (kopilad) emliti. Lázár másik bátyja István a vak is sokáig nőtlen volt, de Lázár halála után 1459-ben nagy nógatásra mégis megnösült, hogy a Brankovics család fiuágon ki ne haljon, mert már csak egy férfi ivadéka volt, a törvénytelen származásu Vuk. A vak István és fiai Albániában voltak mint emigransok.

A tervezett boszniai-szerbiai házasság Lázár életében nem jöhetett létre, mert leánya még nagyon fiatal volt; Lázár 1446-ban nősült és 1458-ban halt meg — és igy Lázár halálával megoldatlan maradt Szerbiában a trónutódlás kérdése. A vak Gergely Törökországban volt Lázár halálakor, de vaksága akadály volt, hogy trónra lépjen; István is vak volt, ki ekkor Szendrőben élt s igy a trónöröklés tekintetében nem jöhetett számitásba. Lázár halálakor özvegye Ilona volt a hatalom birtokában és birtokolta a deszpoti uradalmakat, a mi nagyon fontos volt, mert ez volt a tulajdonképi államjövedelem s ebből fizették a török adót is. Lázár halálával gondoskodni kellett az ország kormányzásáról, ennek gondja az államtanácsra hárult: egy kormányzó helytartóságot szervezett, melynek első tagja Angyelovics Mihály, Lázár deszpota nagy vajdája és hadvezére, második tagja, a fenti okokból Ilona, Lázár özvegye és harmadik tagja a vak István, Lázár bátyja volt. Erről az évkönyv igy szól: „1458. febr. 3-án elfoglalta a kormányzást a szerb földek felett, Mihály Angyelovics, Lázár deszpota volt nagy vajdája és uralkodott Ilona deszpot urnővel és Istvánnal, Lázár deszpota fivérével és letették a királyságról Mihályt márc. napján és a kormányzást átvette István, Lázár fivére.“

Ilonának férje halála után vissza kellett volna vonulni, ő azonban uralkodni akart, mert mindig azelőtt is

beavatkozott a politikába és mert a vagyon az ő kezébe volt, belekerült a regensségbe; a vak Istvánt is be kellett venni, mert ő volt a Brankovics család egyetlen törvényes férfiivadéka. Arangyelovác Mihályról, az első regensről, keveset tudnak; ennek megválasztásával a kormánytanács fontos politikai célt akart elérni: a magyarországi zavarok V. Lászlónak 1457. nov. hóban bekövetkezett váratlan halálakor, arra kényszeritették Szerbiát, hogy Törökországgal jó viszonyban legyen, ennek biztositéka volt Arangyelovác Mihály regens; erre a jó viszonyra annál nagyobb szükség volt, nehogy a szultán Mára szultána révén, ki Brankovics György leánya, örökösödési jog cimén követelje Szerbiát.

Ki volt ez a Mihály regens, az eléggé homályos. Birtokai voltak Boszniában is, mi Tamás István boszniai király irataiból derül ki. Ezek a birtokok Mihály bukása után István deszpota és Ilona birtokába kerültek, kik azokat Ratkovics Istvánnak és a Vucsiternál 1462-ben elesett Altománovics Márknak adományozták. Mihály regensége rövid ideig tartott, azért a szerb történészek nem is emlitik, de a régi szerb krónikák igen, melyek mind Angyelovicsnak nevezik, csak a racsai (1600) nevezi Abogovics és a podgoricai (1741) Bogovics, Bogojevics néven. Kétségkivül, hogy a régi krónikáknak van igazuk s igy valódi neve Angyelovics. Chalkokondylas szerint Mahmut basának fivére volt, Luccari szerint Hali-pasa Angyelovics fivére, Nikolajevics (Glasnik XI. 305 l.) azt véli, hogy Angyelovics Mihály a Brankovicsokkal rokonságban levő albániai uri családból való, kikre a nyugati tartományok kormányzata volt bizva. Mihály regens török származása biztositéka volt a törökökkel való jó viszonynak, sőt ugylátszik nagyvajdai méltósága Szerbiában Lázár idejében záloga és biztositéka volt ennek; keresztény volt s igy a szerbek is belenyugodtak regensségébe, melyben az ővé volt a főhely s mely a Magyarországtól való teljes elfordulást jelentette s egy kis időre biztositotta Szerbia fenállását.

Midőn a regensség kérdését elintézték, a török sereg Krusevácban állott. Velence budai követe emliti, hogy a táborban volt Brankovics György egy vak fia, ez csak Gergely lehetett, mint trónpretendens; ezért volt ekkor Szerbiában erősebb a törökbarát párt s lett Angyelovics Mihály első regens. Ilona azonnal Magyarország felé fordult, hogy a féltörök regenst megbuktassa, hozzá csatlakozott István is, mert bátyja Gergely mint trónkö-

vetelő volt a közeli török seregben: erről 1458. ápril. 12-én jelentést tesz a velencei budai követ a dogénak, azzal, hogy Szilágyi Mihály kormányzó Belgrádban van, a várat erősíti és tárgyal Ilonával, ki Szendrőben van a vak Istvánnal, ki neki felajánlja Szerbiát magyarországi területért, mert közel van a török hadsereg Gergelylyel, ki Szerbiát birtokba akarja venni török segitséggel; a követ nagyon örvend ennek, mert ez előnyös volna a kereszténységre, de kételkedik a sikerben, mert a szerbek nem igen biznak a magyarokban. (Makusev Glasnik 2. XIV. 218 l.) Szilágyi Mihály 8000 emberrel állt Belgrádban, a mi felbátoritotta a szerbiai magyar pártot, melynek élén Ilona és István deszpota állottak és megindították az actiót Angyelovics Mihály és a török-párt ellen, kit 1458. március 31-én el is mozditottak a kormánytól. Hogy ez mikép történt, azt különféleképen adják elő. Chalkokondilás szerint Lázár deszpota halála után özvegye Ilona férjhez ment Istvánhoz, Bosznia urához, hogy az uralmat Szerbiában megtarthassa, de a szerbek kormányzójukul Mihályt, Mahmet fivérét választották, ezt Ilona meghivta várába vendégül, ott elfogatta és megkötözve Magyarországba vitette. Luccari raguzai történetiró szerint: A boszniai király magyar párti volt és rábeszélte a hiu Ilonát, hogy a törökpárti Angyelovics Mihályt fogja el, a mit ez meg is tett s igy kihivta a szultán haragját, mi Szerbia végső bukását idézte elő. Egy a milanói levéltárban levő boszniai irat szerint a törökpárti Angyelovics azt remélte, hogy török segélylyel egymaga lesz Szerbia deszpotájává, pedig ezek őt csak eszközül akarták felhasználni, hogy általa Szendővárát és Szerbiát elfoglalhassák. Angyelovics sereget kezdett gyüjteni, melyben sok török is volt, hogy biztositsa deszpotává való megválasztását és megkezdte a bevonulást Szendrővárba, midőn ezt az ott levő magyarpárti szerbek látták és midőn egy török a várkapu feletti toronyra kitüzte a török zászlót és éltette a szultánt, lekaszabolták a törököket és elfogták Angyelovics Mihályt (Makusev, Glasnik 2. XIV. 114—115 l.) Velence budai követe 1458. ápril. 24-én azt jelenti, hogy a török sereg Szilágyi hadától való félelmében a velök levő vak Gergelylyel együtt visszavonult a török határra és ekkor Ilona mellette levő rokonával (István, György deszpota második vak fia) elfogatta Angyelovics Mihályt, a romániai basa fivérét, kit a nép deszpotának kiáltott volt ki.

Angyelovics Mihály bukása után Ilona és István, Brankovics György fia, lettek egyedüli deszpotái Szer-

biának és ezen állapot 1458. április havától 1459 április haváig tartott. Ezen állapot Magyarországra nézve előnyös volt: Velence budai követe 1458. április 24-én jelenti Angyelovics bukását és hogy a kormányzó a boldogult deszpota váraiból a Duna-Száva közében három várat kapott és az alkudozás Szendrővár elcserélése tekintetében magyar birtokokért Ilona deszpotanő részéről eredményesnek igérkezik. Bosznia azon volt, hogy a deszpotai méltóság egyedül Ilona kezébe kerüljön, mert ennek leányát a boszniai király fiának szánta és ez hozományul Szerbiára számitott. A török az alkalmat a trónváltozáskor Szerbiában arra akarta felhasználni, hogy azt elfoglalja; a trónváltozás 1458. márc. 31-én történt, a török már május 10-én elfoglalta Reszavat, május 17-én a velencei követ jelenti Budáról, hogy a török pusztitva vonul át Szerbián, Belgrád felé közeleg, ekkor elesett volna Szendrő vára is, a szerb főváros, de a török el volt foglalva Görögországban és Moreában — azonban szept. 19-én megjegyzik a szerb évkönyvek, hogy Viseszáv és Golubác vár már a török kézre került; a török folyton terjeszkedett Szerbiában s azt ugyszólván ellentállás nélkül foglalta el, mert a vak István és Ilona deszpoták nem voltak képesek utjában feltartóztatni. Szendrő elcseréléséről tovább folyt az alku, de közben Szilágyi Mihály, ki az alkudozást vezette, török fogságba került, s ekkor azt Mátyás király folytatta. A milanói levéltárban levő irat 1458. okt. 8-án jelenti, hogy Belgrádban jelentékeny haderő gyülekezett a török ellen és Mátyás király itt fogadta a boszniai király követeit, a király fivérét, Teszta Miklóst és Fra-Marin franciskanust, kik ajálkoztak, hogy Bosznia kész Mátyással együtt harcolni a török ellen, de az irat nem emliti minő feltételek alatt, valószinüleg Szerbia birtoklása fejében magyar védnökség alatt — ez tünik ki a szegedi országgyülés határozatából is.

A nyugati irók emlitik, hogy Ilona ezen időben irt a pápának s felajánlotta neki Szerbiát és a pápa külön követ utján ajánlotta Szerbiát Mátyás figyelmébe. Értekező ezen iratról és követségről nem tud semmit, hanem azt hiszi, hogy Ilona, a vak Brankovics István mellőzésével, vagy maga vagy a boszniai királylyal együttesen tárgyalt Mátyás királylyal Szerbia átengedéséről, melyet a boszniai király kapott volna mint magyar vazallus. Ezen dolgokra némi világosságot vet a szegedi országgyülés, mely 1458. karácsony előtt ért véget; határozatai közt

egy vonatkozik Szerbiára, mely szerint Ilona kívánságára, a Brankovicsok mellőzésével, Tomásevics István boszniai trónörökös tekintendő a szerb trón örökösének, a ki katholikus és Ilona leányát feleségül vette „qui accepit in uxorem filiam praefati quondam despoti Lazari, et totum ejus dominium in Hungaria et Rascia, quod turci nondum occupaverunt, obtinuit, despotusque factus est per serenissimum dominum regem Hungariae loco ejusdem sui soceri Lazari despoti concordi voluntate omnium Rascianorum.“ (Klaić: Povjest Bosnae. p. 315.) Minthogy a pápa is érdeklődött Szerbia sorsa iránt, Mátyás király értesiti őt a fentiekről és kijelenti, hogy szeretne nagy sereggel a török ellen menni keresztes hadjáratra, hogy kiüzze, de az ország belső állapotai őt ebben meggátolják. A szerb deszpotává választott boszniai hercegről részletesen szól a szerb krónika is 1459. tavaszán, felemlitve, hogy ez 1459. március 21-én lett megválasztva szerb deszpotává és a szerb urak április 8-án elüzték a vak Brankovics Istvánt, a kit egyuttal a család magyarországi és szerbiai birtokaitól megfosztottak. Ugy látszik, hogy ezen változások Szerbiában magyar fegyveres erő közbejöttével történtek. A magyar történészek emlitik, hogy Mátyás király némi sereget küldött a szerb földre és hogy elfoglalta Szendrő várát, ezt Chalkokondylas is megerősiti. Ez az állapot igy tartott, mig a török sereg el nem jött, mert ekkor ugyancsak Chalkokondylas szerint a török harc nélkül jutott Szendrő birtokába, melynek kulcsait maguk a szendrői lakosok, a mikor is a török megigérte Ilona deszpotanőnek, hogy oltalmába veszi és szabad elvonulást enged neki egész vagyonával. A szerb évkönyvek szerint a szultán 1459. junius 20-án vonult be Szendrő várába. A magyar történészek szerint Szendrő Tomasevics István boszniai királyfi árulása folytán került török kézre és ez lehetséges is, ha tekintetbe vesszük, hogy a szultán mily kegyesen bánt el Ilonával. Lehet, hogy a magyar várőrség is csekély volt és jónak látta a hatalmas török sereg elől elvonulni. Ezzel a szerb állam, mint ilyen megszünt létezni 1459. jan. 20-án.

Brankovics György legidősb fia, a megvakitott Gergely, meghalt 1459. október 16-án, mint szerzetes Germán néven; öccse a török által szintén megvakitott István, mint számüzött elhagyta hazáját 1459. április 8-án; a boszniai királyfi István is szégyenletesen távozott Szerbiából, utóbb a törökök kivégezték s vele elbu-

kott Bosznia is; Szilágyi Mihály, kinek kezeihez tapodott Brankovics György vére, Szendrő vidékén török fogságba került és Konstantinápolyban kivégezték.

Érdekes kérdés, hova lett Brankovics István Szerbia elbukása után? Majkov „A szerb nép története“ cimü müvében ezt mondja: „István despota akart lenni Szerbiában és Szerémben, de hiába s igy a legtöbb időt bolyogással töltötte.“ Sztojácskovics A.: „Vázlatok a szerbek történetéből magyar fenhatóság alatt Bécs 1849.“ cimü müvében irja, hogy „István félelmében, hogy öccse Lázár életétől meg ne fossza, sok szerbbel elmenekült a Szerémségbe s itt magát szerémi deszpotának kiáltatta ki s gyakran átment Szerbiába, de hiába iparkodott azt a töröktől megszabaditani.“ Körülbelül ugyan ezt mondja Krsztics az ő „A szerb nép története“ cimü müvében. Rajics Jován szerint István Szerbia bukása után átment Magyarországba és ott lakott; az Ál-Brankovics György szerint István ismételten megkisérlette, hogy felujitsa Szerbiában a deszpotaságot, de a szerbek elfogták s azután számüzték; Engel szerint István a harmadik nagy szerb menekülő csapatot vezette át Magyarországba, kik őt a Szerémségben deszpotává kiáltották ki, innét 1461-ben kisérletet tett a szerbiai deszpotaság visszafoglalására és midőn ez balul ütött ki, elmenekült Albániába és Dalmáciába; Miklosics (Rad XII.) szólva Máriáról, István leányáról, azt mondja: A szerbek a Szerémségben deszpotává kiáltották ki Istvánt, a ki látván, hogy nem tarthatja fel magát a Szerémségben, elment Dalmácián át Albániába, hol nőül vette Aranit albán fejedelem leányát.

Mindezek az állitások alap nélküliek, csak egy a bizonyos, hogy István 1459. április 8-án mindentől megfosztva hagyta el hazáját, de Magyarországba nem mehetett, mert ott nem volt semmije, mert a szegedi országgyülés 1458. végén az összes Brankovics birtokokat Tomasevics István boszniai királyfinak adta. Bizonyos dolog, hogy Brankovics István Szerbia bukásakor 1459. jun. 20-án már nem volt Szerbiában, melyből április 8-án távozott. Makusev (Glasnik 2. XIV. 206 l.) azt mondja, hogy István 1462. jun. 24-én Itáliában volt San Francescóban, hol őt e napon meglátogatta Jo Antonius episcopus Mutinensis et Jo Arcimboldus, kik e látogatásról irt munkájukban őt igen rokonszenvesen irják le, hogy szép férfiu volt, igen komolyan és bölcsen beszélt a törökök előnyomulásáról Belgrád felé, mely ha elesik, akkor mindennek vége.

Midőn a szerbek elüzték István deszpotát, akkor ő Albániába ment, a hol akkor Szkenderbég volt az ur; ide vonzotta őt családjának multja, mert dédapja Branko itt Ohrid és Kosztura ura volt (Ruvarac, Glasnik XLVII. 204 l.) ide vonzották őt rokoni kötelékek is, mert Brankovics Vuk egyik nővére, Voiszlava, itt férjnél volt Topiánál és egyik nővére Istvánnak, Brankovics Györgynek leánya első nejétől Komnenától, itt férjnél volt Spánnál. Tehát menekült övéi közé és ezek a női rokonai biztatták itt, hogy nősüljön meg, nehogy a Brankovics-ház kihaljon. A vak Brankovics István házasságáról és az ebből született gyermekeiről tüzetesen érkezik Ruvarac Hilárion szerb történetiró (Matica 1870. 13 l.) „Angyelina szerb deszpotáné származásáról és leányáról Máriáról“ cimü munkájában, Miklosics Ferenc „Mária Angelina leánya és Konstantin Arianit“ Rad XII. cimü értekezésében. A krusedoli zárda emléke István ipját Aranit Komnennek, napát Márának nevezi: Aranit Komnen albániai főur volt; István feleségének nővére Kasztriota Szkenderbég felesége volt, másik nővére Crnojevics Iváné, a harmadik Balsics Gojko felesége volt. Miklosics azon nézetben van, hogy István 1466. előtt nősült meg, Ruvarac szerint ez 1465-ben történt. Az István fiáról szóló legenda (Glasnik XI. 126 l.) szerint III. Frigyes császár hallván, hogy ezen a vidéken tartózkodik István volt szerb deszpota, őt magához hivta és a Friaulban (Furland) levő Belgrádot adta neki haszonélvezetül és nagyon örült az ő nagy bölcseségének. Itt meg is halt 1477-ben, a mint a szerb évkönyvek is megjegyzik. Egy évvel halála előtt 1476. október 1-én István deszpota egy levelet irt Raguzának, melyben emliti, hogy halálát közeledni érzi és pártfogásukba ajánlja feleségét Angelinát és gyermekeit Györgyöt, Márát és Jánost; ez az ő végrendelete, mert egyéb vagyona nincs mint szeretett családja.

Brankovics István ugy került III. Frigyeshez, hogy ez is a Hunyadiak ellensége volt s Mátyásnak versenytársa, kivel a magyar koronáért háborut viselt, a Brankovics család is ellenséges viszonyban volt a Hunyadyakkal. Fiáról Györgyről Jusztiniani Sebestyén velencei követ 1500. április 8-án kelt jelentésében tesz említést, hogy szép és érdemes férfiu (bendisposto et valenthomo) s azt mondja róla, hogy ekkor 38 évesnek látszott, tehát 1460. körül született; leánya Mára III. Frigyes közbenjárására 1485-ben ment férjhez Paleolog V. Bonifacius montferati őrgrófhoz és ez ügyben anyja Angelina 1485.

okt. 17-én Insbruckban találkozott III. Frigyessel és leányának hozományul 10.000 aranyat igért; Mára 1495-ben halt meg 29 éves korában, tehát 1466-ban született; harmadik fia János 1466. után született.

Mindezekből kiderül, hogy mindazon történészek tévedtek, kik azt állitották, hogy Brankovics István 1459-ben, Szerbiából való távozása után Magyarországban telepedett volna le. Később a Brankovicsok mégis Magyarországba kerültek.

A szerbek beköltözése Magyarország déli részeibe régen kezdődött. A koszovói ütközet után 1389-ben sok szerb költözött be, kik Szentendrén és Ráczkevén telepedtek le, kiknek jogviszonyait számos privilegium és törvény szabályozta (1405., 1409., 1428. stb.) Branicsevo és Golubác eleste után 1428-ban ismét számosan költöztek be főkép Csepelszigetre, maga Brankovics György deszpota is cserébe Belgrádért sok magyar birtokot kapott és ezekre is számos szerb menekült telepedett le főkép Kupinovo, Szlankamen, Zimony és Mitrovica vidékén, a Maros vidékén és a Bánságban; Szerbia bukása után 1459-ben is sokan ide menekültek és Mátyás király szivesen fogadta őket, mint kik jártasak a török elleni harcokban és a Szerémségben adott nekik helyet. Midőn Mátyás király 1481-ben hadaival egész Krusevácig előrenyomult, visszatértében 50.000 szerb családot hozott magával és még ugyanazon évben hozott törvényeivel (III., IV. tc.) szabályozta jogviszonyaikat; ezek a Szerémségben telepedtek le, hol sok magyar is lakott, mit bizonyit a sok magyar helynév, mely dacára az ide költözött nagyszámu szerbségnek maig is megmaradt, mint Kövesdi, Besenyő, Remete, Görgeteg, Fenék szerb zárdák neve, továbbá Mangyelosz (Nagyolasz), Üreg, Irig, stb.

A velencei követ 1465. nov. 13-án jelenti, hogy a török előnyomulásával Belgrád felé, a deszpota fia (Brankovics Vuk, Gergely fia) eléjök vonult és 2000 törököt levágott; Makusev emliti (Glasnik 2. XIV. 155 l.), hogy a velencei követ 1461. aug. 21-én jelenti, hogy a deszpota sok szerbbel Magyarországba menekült: ekkor jött tehát ide a hős Brankovics Vuk, kit Zmaj-sárkány névvel neveztek és Mátyás király egyik leghiresebb hadvezére lett.

Brankovics Vuk atyja Gergely, Brankovics György legidősb fia, 1415. körül született és 1441-ben mint tuszt a szultán megvakittatta öcscsével Istvánnal együtt. Hogy mikor nősült meg Gergely, azt nem tudni, lehet, hogy

nővére Mára szultána házasitotta meg, házassága általában homályos és Vuk fiának gyermekkora is, kit György özvegye nem türt meg az udvarban s kiről a néphagyomány és a népdalok mint törvénytelen gyermekről Kopilad) emlékeznek meg, annyi bizonyos, hogy 1457-ben Lázár deszpota halála után Jerinával és apjával együtt május hóban a törökökhöz menekült és ezek táborában volt, midőn Lázár halála után Szerbia elfoglalására jöttek. Vuk itt maradt 1464-ig, midőn Magyarországba menekült. Mátyás király szivesen fogadta és neki öregapjának Brankovics Györgynek birtokaiból egy részt adott, de a deszpoti cimet nem viselte, csak később 1871-ben adta meg neki Mátyás király a Szerbia deszpotája cimét, hogy igy megnyerje a délszlávok nagyobb érdeklődését délvidéki harcai számára. Bosznia elfoglalása után a török 1469-ben betört Szlavóniába és innét Krajnába, Karantániába és Stayerországba, hol ugyszólván ellentállás nélkül rabolt, pusztitott és 30.000 rabot elhurcolt. Ezen betörés váratlanul történt. A német császár a török veszedelem elháritására 1471-ben Regensburgban birodalmi gyülést tartott, melyre meghivta a pápát, a magyar királyt és Velencét. Mátyás király a török veszély feltartóztatására már 1465-ben a végéken határőrséget szervezett főképen az ide telepitett szerb menekültekből és 1471-ben a szerb deszpota ciménck visszaállitásával az összes itt levő és még ősi hazájukban maradt szerbséget felbuzditva a régi Szerbia és Bosznia visszaállitását tervezte magyar főhatóság alatt. Ezen tervének megvalósitásában a cseh háboru gátolta meg. A török elleni háborura a komoly előkészületek 1475-ben történtek. Belgrád és Jajca magyar kézben volt a környékkel, a többi Szerbia és Bosznia már a töröké volt.

A török a délvidékre való betöréseinek fedezésére 1470-ben épitette Sabác várát, melynek helyén azelőtt is egy kis vár volt Zászlón név alatt. A magyar hadsereg és vele Brankovics Vuk 1475. telén először ezen vár ellen vonultak és azt a szerb évkönyv szerint 1476. február havában foglalták el, ezt igy irja le: „Ezen évben 1476. februárban elfoglalta Mátyás király és Vuk deszpota Zászlón várát a Száva mellett, melyet most Sabacnak neveznek és elküldé seregét Boszniába és felgyujtotta Szrebernicát és azután a Szerémségbe ment, innét pedig török területet pusztitva bevonult Belgrádba, elfoglalva Mácsvát.“ Ezen hadjáratban mint vezér a főszerepet Vuk játszotta. A sereg azután Szendrő ellen indult; erről igy

szól a szerb évkönyv: „Vuk elpusztitotta a Bánátban Kovint, mely Szendrő felé van. Hogy Szendrőt bevehessék Regensburgban egy hajóflottilát rendeltek, ennek bevárása késleltette 1476-ban a háboru folytatását“ Közben Mátyás ausztriai háboruja 1477 - 1478-ban késleltette a török elleni harcokat. Vuk azután Boszniában hadakozott és Makusev (Glasnik XXXII. 206 l.) közli Vuknak egy Jajcából 1480. jan. 3-án kelt s Mátyáshoz intézett levelét, melyben beszámol Boszniában való hadjáratáról. 1481-ben Vuk ismét Szerbiában hadakozik és bevette és elpusztitotta Branicsevot és Krusevácót (szerb évkönyv.) Érdemeiért 1482. április 15-én Mátyás neki adományozta Komogojno, Gradiska és más horvátországi birtokokat. Vuk deszpota 1485. április 16-án halt meg és a szerb deszpotai cim használatában szünet állott be.

A szerb évkönyv azt mondja, hogy „1485-ben jöttek Erdélyből a Szerémségbe a vak Brankovics István fiai György és János és a király Jánost a Szerémség deszpotájává tette, György pedig 1486-ban szerzetes lett és felvette a Makszim nevet.“ Ezen feljegyzés téves, Makszim püspök életrajza szerint a két fivér 1485-ben még Németországban volt és 1486-ban már Budán és a Szerémségben találkozunk velök, Erdélyben sohasem voltak, ennek sehol semmi nyoma sincs ; György tiz évig szerémi deszpota volt s midőn szerzetessé lett, követte őt e méltóságban János. Midőn Vuk meghalt István özvegye és családja még Friaulban volt és a szerb évkönyv szerint Mátyás király meghivására jöttek onnét Magyarországba és 12.000 aranyért zálogba adta nekik Berkaszovó várát és birtokát, (Pray : Annales IV. 185 l.) és 1486-ban husvétkor kinevezte Györgyöt szerb deszpotává és átvette tőle a hüségesküt. 1490-ben nov. 1-én Georgius regni Rasciae despotus és fivére János aláirják II. Ulászló és Fridrich császár örökösödési szerződését Pozsonyban. 1491-ben ismét említés történik róla mint Georgius regni Rasciae despotus a közte és Ujlaky Lőrinc szerémi herceg közt kitört viszályban, melynek kiegyenlitése Péter kalocsai érsekre volt bizva. (Rački Književnik II. 482. Pray Annal. IV. 228—230 l.) György még 1495-ben is deszpota volt és még nem lett szerzetessé (Miklosics : Monumenta serbica 539 l.) noha ugy látszik, hogy akkor öccse János társdeszpota volt, azonban egy 1499. julius 23-án kelt iratban (Monumenta Serbica 542 l.) már csak Angelina deszpotanő és János isten kegyelméből szerb deszpota emlittetik és György-

ről mint deszpotáról már nincsen szó, tehát ez 1496—1499. között mondott le és lett szerzetessé.

György deszpota, Makszim néven püspök, felemliti életrajzában (Glasnik XI. 127 l.) hogyan küzdött fivérével Jánossal a török ellen és hogy a király neki egyik rokonát adta feleségül, Szibillát. Az életrajz szerint ezen házasság gyermektelen maradt s később vallási viszály miatt, mert Szibilla katholikus volt, el is váltak s ekkor lett György szerzetessé és neje is (Izabella, Szibilla) apáca lett. Ruvarac ezen házasságról ezt irja: Beatrix királyné Györgyöt összeházasitotta unokahugával Izabellával 1486-ban, midőn az Németországból Budára jött (Letopis 1870.)

János deszpotasága nem tartott sokáig, mert már 1502. dec. 10-én meghalt. Jusztiniani Sebestyén velencei követ 1500. febr. 23-án a János deszpotáról kérdezősködő dogenak azt irja róla, hogy szép és derék férfiu és igen nagyravágyó, mert a töröktől visszaakarja szerezni Szerbiát és nagyon harcias és hogy 2000 lovasa van. 1501. julius 29-én azt irja róla, hogy János deszpota és a belgrádi bán betörtek Szerbiába, ostromolta Szendrőt és pusztitotta Szerbiát és a főparancsnokság János kezében volt. 1502. elejével jelenti János deszpota a királynak az ő szerencsés hadakozását a török ellen Boszniában. Ezen év május 1-én emlitik őt irataink mint 10.000 lovas vezérét a török elleni harcban; jun. 4-én a törökök ajándékok által az ő közvetitésével szeretnének békét kötni, julius 29-én szétveri a török sereget Zvorniknál. Meghalt 1502. dec. 10-én, Justiniani jelenti, hogy lázban halt meg s vele kihalt a Brankovics család férfi ága.

Rački a Književnikben (II. k. 476—488 l.) értekezik a beköltözött szerbek deszpotájának jogi viszonyairól Magyarországban 1426—1503. közt és azt mondja, hogy állása épen olyan jogokkal birt mint a horvát báné, vagy az erdélyi vajdáé.

Értekező végezetül ismerteti a Brankovicsok, Hunyadyak, Mátyás király és Szilágyi Mihály szereplését az ősrégi és az illetőkkel egykoru szerb hősdalokban, melyek sokszor megvilágitják a történeti előadások homályos pontjait.

661. **Szávics Milán: Senoa Agost horvát regényiró munkáinak birálata.** (1886. 146 k. 124—128 l.)

662. **Szávics Milán: Lazarevics Lázár szerb elbeszélő munkáinak birálata.** (1886. 147 k. 137—144 l.)

663. **Neskovics Mita: Zmaj-Jován Jovánovics szerb költő mint pedagogus.** (1887. 149 k. 1—32 l.)

664. **Petrovics Mita: Bácsmegyei mocsarak.** (1887. 149 k. 95—117 l.)

665. **Magarasevics György szerb iró, a szerb letopisz alapitója és első szerkesztője.** (1887. 150 k. 1—29 l.)

666. **Ruvarac Hilárion: Adatok a szerb történethez.** (1887. 150 k. 53—77 l.) Az értekező itt szól a régi szerbek, azaz triballok archaeologiájáról, az ipeki érsekségről és a szerb uralkodók genealogiájáról.

Ruvarac itt megállapitja, kik voltak jeruzsálemi gör. kel. patriarchák 1645—1731-ig: Pajszije, Nektarije, II. Doszitije és Chrisant patriarchákkal azért foglalkozik, mert ezek vonatkozásban voltak a szerbséggel.

Az 1591-iki krusedoli krónikának tábláján Pajszije patriarcháról ez van feljegyezve: „Hogy mindenki tudja, itt megjegyezzük, hogy Pajszije Jeruzsalem patriarchája a krusedoli zárdában 7163. (1645. dec. 25-én volt Gábor ipeki patriarcha, Hilarion belgrádi és szerémi metropolita és Theodosius krusedoli igumán idejében." A függelékben közli Pajszije szerb genealogiájából (Srpski rodoslov) Uros szerb cár életrajzát — Ruvarác itt gunyosan megjegyzi, hogy ebből Szretykovics Pánta egyet-mást tanulhatna, igy azt is, mikor nyilvánitották szentnek Urost. Pajszije 1645—1661-ig volt jeruzsalemi patriarcha.

Nektarius (1661—1669.) 1662-ben irt és Jassyban 1682-ben kiadott görög nyelvü müvében: „Confutatio imperii Papae in ecclesiam" nagy sikerrel támadja a pápát. Pichler A. ezt a legjelentékenyebb munkának mondja az egyház szakadás kérdésében. (Geschichte der kirch. Trennung zwischen dem Orient und Occident. München 1864 I. 474—481 l.)

II. Dositheus patriarcha (1669—1709.) nagy védője volt a keleti egyháznak a kalvinisták, pápisták és unitusok ellen; 1672-ben Bethlehemben zsinatot tartott, melyen erélyesen visszautasitotta a protestánsok egyesülési kisérleteit a keleti egyházzal; a katholikusokat kiüzte az Ur jeruzsalemi templomából és sokat utazott egyháza érdekében Georgiában, Oroszországban, Oláhországban és Erdélyben — ez utóbbi helyen erélyesen küzdött Athanázius püspök ellen, ki az uniót elfogadta és kieszközölte, hogy ezt 1702-ben Kalinikus Konstantinápolyi patriarcha szinodusán kizárták a keleti egyházból és kiátkozták. Dositheus 108 éves korában halt meg, egyénisé-

gével és tudományos tevékenységével sokan foglalkoztak. (L. itt 54 l.) Müvei sorából minket főképen érdekel a „Jeruzsálemi patriarchák története", melyet utóda és unokaöccse Chrisantus 1715-ben Bukarestben adott ki; a görög nyelven irt munka folio alakban 1247 oldalon jelent meg és ma bibliographiai ritkaság; a karlócai érseki könyvtárban két példány van belőle, ide Parthenius kattarói szerzetes számos más görög könyveivel került — Parthenius mint felszentelt püspök Nenádovics Pál karlócai metropolita udvari papja volt. Ezen nagy munkával sok tudós foglalkozott, az első volt Lesquien francia tudós: Oriens Christianus. Parisiis 1740. cimü müvében.

Dositheus polychistor volt; müvében nem csak a jeruzsalemi patriarchákról szól, hanem sok minden egyébbről is. Nagyon sokat irt, de gyakran keveset törődik adatainak történelmi pontosságával, mit Lesquien, Tzschirner, Melentius és Prokopiev Dömötör is észrevett. Dositheus müve VIII-ik könyvének 13-ik fejezetében szerb dolgokkal foglalkozik és érdekes kérdés, hogy honnét meritette mindazt a mit itt Likiniusról (Béla-Uros), Tihomilról, Csedomilról, Tihomil fiairól, ennek legifjabb fiáról Istvánról és ennek utódairól mond, főkép a mit arról mond hogyan, hol és mikor lett Nemanja-Ráskó (sz. Száva) a szerb egyház érseke, hol és hány szerb püspökséget alapitott? Ruvarac megállapitja, hogy mindezekre vonatkozó adatait a régi szerb genealogiából és évkönyvből (Rodoslov i letopis) vette — müve tehát nem kútfő ezekre nézve és a közölt adatok mind megvannak ebben teljesebben és hitelesebben, mint Dositheus nagy müvében, melyet pedig ezekre nézve a világirodalomban sokan (Asemani, Farlati stb.) első rendü forrásnak tekintenek.

Ruvarac értekezését három függelékkel megtoldja: I. Dositheus müve VIII-ik könyvének 13-ik fejezete: A szerbek vagyis Triballok archaiologiája (56—72-ik lap); itt legérdekesebb azon rész, melyben a Nemanja-Rasko (sz. Száva) által alapitott szerb püspökségekről szól, Dositheus előadásához csatolja Lesquien, Raics (II. 445 l.), Engel (Geschichte von Serbien und Bosnien. Hall. 1801. 219—220 l.) fejtegetéseit e tárgyról és végezetül bebizonyitja, hogy mindezeknél értékesebb e kérdés ősforrása a szerb Rodoslov-i letopis, melyből mindannyian meritettek. A II-ik függelék szerb fordításban bemutatja (72-77 l.) Chrisanthos müvének az ipeki patriarchatusról szóló ré-

szét. A III-ik függelék Pajszije szerb genealógiájának (Srpski rodoslov) Uros szerb cár élettörténetét előadó részét.

667. **Hadzsics Antal: Emlékbeszéd Szubotics János dr. tudományos munkásságáról.** (150 k. 118—132 l., 153 k. 84—97 l.) Szubotics mint költő, prózairó és történész előkelő helyet foglal el a szerb irodalomban és mint politikus nagy szerepet játszott a szerbeknek 1848—1849-iki forradalmában.

A szerb irodalmi társaság (Matica Srpska) évenkinti nagygyülésén rendszerint emlékbeszédet, ünnepi szónoklatot tartanak a szerb irodalom, tudományosság vagy politikai és társadalmi élet valamely jeleséről. Az 1884-ik év junius hó 22-én tartott maticai nagygyülésen (ó-naptár szerint: jun. 10-én) Hadzsics Antal mondott ünnepi beszédet dr. Szubotics Jánosról a szerbek egyik legjelesebb irójáról és politikusáról.

Szubotics János 1817. január 30-án (uj naptár szerint feb. 11-én) született Dobrince nevü szerémségi faluban, hol apja lelkész volt; a gimnaziumi tanulmányokat Karlóczán, a bölcsészetieket Szegeden és a jogiakat Pesten végezte; 1836-ban, 19 éves korában bölcsészettudor, 1840-ben jogtudor lett, 1841-ben ügyvédi oklevelet nyert, 1848-ban meghivásra a pesti egyetemen egy ideig a római jogot adta elő.

Első költeményei 1834-ben a szerb évkönyvben (Srpski Letopis) jelentek meg, ekkor 17 éves volt. Ezen költeményei: Boldog élet (Blaženi život), Falusi élet (Život poljski) és Bucsuzás (Rastanak). A Matica 1837. kiadta „Lira“ cimén Pesten eddig megjelent költeményeit — ezt a müvét az iró atyjának és anyjának ajánlotta. 1838-ban a pesti nagy árviz alkalmából ezt egy öt énekes eposzban énekelte meg, melynek jövedelmét a csepelszigeti megsérült szerb templomok kijavitására szánta. 1843-ban „Bazsilikom“ (Bosilje) cim alatt kiadta ujabb költeményeit; ugyanezen évben kiadta a Matica az ő tanulmányát „A szerb verselésről.“ 1845-ben a Matica 50 arannyal jutalmazta 8 énekes eposzát „A decsáni király“ (Kralj Dečanski), melyet 1860-ban megbővitve 12 énekben ujból kiadott. 1846-ban a Matica pályázatot hirdetett egy rendszeres szerb nyelvtanra; Szubotics nyelvtanát birálta Safarik Pál, Jovánovics Eugen püspök és Iszájlovics Demeter; kéziratát a Matica 100 arannyal jutalmazta — de a munka kéziratban maradt. Szubotics müvét V. Ferdinand királynak akarta ajánlani és kéziratát

hivatalos uton Budára küldte, hol elfeküdt 1848-ig. A királyi palota egy része 1848-ban leégett és Szubotics szerencsésen megmenekült kéziratát pár év mulva visszakapta. Ebben az iró a Karadzsics-féle nyelvujitás hive és igy azt a Matica nem adhatta ki, mert Tökölyi Száva az ő nagy alapitványainak, különösen a Tökölyiánumnak igazgatását a Maticára csak azon feltétel alatt bizta, hogy hü marad a régi szlaveno-szerb nyelvészeti irányhoz — más kiadó pedig nem vállalkozott a nagy mü kiadására. Szubotics 1842—1853-ig a szerb évkönyv Srpski letopis) szerkesztője volt, melyből 32 kötetet adott ki, az irói munka nagy részét önmaga végezte, mert 1848. után a szerb irók száma nagyon megfogyott, az irók jórészben csak ódákat és alkalmi költeményeket küldtek be, melyeket ő a folyóiratból kirekesztett, hogy annak tudományos és irodalmi szinvonalát emelje. Hogy az évkönyv iránti érdeklődést szélesebb körben felkeltse és a szerb középosztályt is megnyerje, a szerbek közt elsőnek novellákat kezdett irni és az évkönyvben közölni: egymásután hét novellája jelent meg az évkönyvben, a „Visegrádi királyi találkozó", „A Keresztes vitézek" és „Jaksics István" történelmi novellák, a „Magyar asszony", „Arsza gazda", „A két fivér" és „A hős asszony" képek és életképek a közelmultban, 1848—1849-ikben lezajlott szerb mozgalmakból. A hatás igen nagy volt.

Szubotics élete 1848-ban uj irányt vett — iróból politikus vezérférfiu lett. Az 1848-iki pesti mozgalmak márc. 15-én megteremtették a sajtó szabadságot. Ekkor jelent meg Szubotics két politikai költeménye: „Halljatok meg szerbek és mind hallgassatok a szóra" és „A Szőke Duna tuloldalán." E két költemény kéziratban maradt. 1848. március havában a pesti vásár idején 83 szerb községből való szerbek összejöttek Pesten a Tökölyiánum udvarában, ott gyülést tartottak, melynek elnökévé Szuboticsot választották és megszövegezték az ismert szerb követeléseket. Ezen évben megválasztották Szuboticsot képviselőnek a május 15-ére hirdetett szerb nemzeti egyházi kongresszusra, de ebből nem lett semmi, mert Rajacsics József patriarcha 1848. május 13-ára (ó naptár szerint május 1-ére) Karlócára szerb nemzetgyülést hivott össze, ez Szuboticsot beválasztotta a végrehajtó igazgató bizottságba, mely őt kiküldötte képviselőjéül a prágai szláv kongresszusra. Rajacsics megalakitván az ideiglenes szerb kormányt, ebben Szubotics a közoktatási és közmüvelődési ügyosztály vezetője lett,

de a patriarcha csakhamar Zágrábba küldötte, hogy ott a báni kormány mellett képviselje a szerb nemzeti kormányt. Mint a patriarcha megbizottja eljárt küldöttségben az osztrák kormánynál Bécsben, Olmützben, Insbruckban és Kremsben. A forradalom lezajlása után Szubotics visszatért Pestre, de csakhamar innét 1850. tavaszán Bécsbe költözött, hol gróf Thun közoktatási minister megbizásából 1851. és 1852-ben a szerb iskolák számára szerb olvasókönyveket irt, melyeket az osztrák kormány kiadott.

Szubotics nem akart Bécsben ministeriumi szolgálatba lépni és 1853-ban Ujvidékre költözött, hol ügyvédi irodát nyitott. Midőn 1860-ban megjelent az októberi diploma, Szubotics volt az első, ki házára a szerb zászlót kitüzte, mely a forradalom lezajlása után eltünt volt. 1861-ben ujra megalakult a Szerémmegye és ez megalakulásakor első alispánjává megválasztotta Szuboticsot. Ez év április havában nagy szerepet játszott a karlócai kongresszuson; 1862-ben a horvátországi legfőbb biróság, a hétszemélyes tábla ülnöke és legkiválóbb tagja: amint Szubotics Zágrábba költözött, azonnal azon fáradozott, hogy a szerbek és horvátok közt megteremtse az egyetértést, melyet a közelmult eseményei alaposan megrendítettek. Az 1865-iki horvát országos gyülésen a legelőkelőbb szerepet játszotta, ő volt annak alelnöke és a nemzeti független pártnak elnöke (samostalna stranka). 1867-ben megragadta az alkalmat, hogy a horvátok és szerbek közt teljes egyetértést teremtsen és javaslatot készitett a horvát és szerb nyelv teljes egyenjoguságáról; javaslatát nagy lelkesedéssel egyhangulag elfogadták és a szerb-horvát egyesülést Zágráb kivilágitással ünnepelte. 1867-ben volt Moszkvában a szláv néprajzi kiállitás, erre meghivást kapott Szubotics is. A báni kormánytól nyert engedélylyel májusban elment Moszkvába és noha itt gondosan került minden alkalmat, melyet politikai tekintetben tőle rossz néven vehettek volna, mégis 1867. szept. 1-én Rauch báró horvát bán megfosztotta hétszemélyes táblai ülnöki állásától, sőt a nyugdijra való jogától is és még arra sem adott neki engedélyt, hogy Eszéken ügyvédi irodát nyisson.

Szubotics mig Zágrábban lakott, nagy érdemeket szerzett a szinmüirodalom terén is. Zágrábban 1863-ban létesült a horvát nemzeti szintársulat, a kormány a szini bizottság elnöki állására Szuboticsot hivta meg. Pályadijnyertes történelmi drámáját, Zvonimirt, fényes sikerrel

adták elő és a közönség a szerzőt nagy ovációkkal tisztelte meg: előadás közben megjelent páholyában három hölgy, ki horvát-szerb szinekkel ékesített babérkoszorut tett fejére. Szubotics négy évig volt a zágrábi nemzeti szinház igazgatója. 1867. október havában Ujvidékre költözött, de még ezen évben az iloki választókerület megválasztotta képviselőjévé a horvát országos gyülésre, hol párthiveivel tiltakozott Rauch báró bán törvénytelen kormányzása ellen és kivonultak az országgyülésből. 1868-ban Ujvidéken megválasztották a szerb irodalmi társaság (Matica) elnökévé, hol megvédelmezte azt Aszt Nándor kormánybiztos támadásai ellen. Négy évig, 1872-ig volt a Matica elnöke és sokat tett irodalmi és tudományos szinvonalának emelésére. Egyidejüleg elnöke volt a szerb szintársulatnak; midőn 1868-ban Belgrádban megnyilt a nemzeti szinház, az ujvidéki szintársulat legjobb művészei oda szegődtek, de Szuboticsnak mégis sikerült továbbra fentartani a magyarországi szerb szintársulatot, mely ujra megerősödve sok sikert ért el Ujvidéken, Zomborban, Pancsován és másutt.

Azon küzdelmekben, melyeknek szinhelyei voltak az 1869—1871-iki szerb kongresszusok, igen nagy szerepe volt Szuboticsnak; hires nagy beszédével kivivta, hogy a patriarcha mint hivatalbeli elnök mellett a kongresszuson egy világi elnök is legyen; ezzel kezdődött meg a küzdelem az elhatalmasodott hierarchia ellen. Fáradozásaival létrejött a mai szerb autonomiai szervezet. 1870-ben kiadott egy szerb politikai napilapot „Narod" (Nemzet) néven. 1874-ben megkapta végre az engedélyt, hogy Eszéken ügyvédi irodát nyithasson s igy ekkor oda költözött, — itt munkái rendezésével és kiadásával foglalkozik. Tudományos és irodalmi érdemeiért a belgrádi és a zágrábi tudós társaság tagjává, a szerb Matica tiszteleti tagjává választotta és az orosz cár a Sz. Anna rend középkeresztjével tüntette ki. Lirai, eposzi, drámai munkái, novellái, történelmi értekezései, akademiai emlékbeszédei, politikai szónoklatai 12 kötetben jelentek meg, melyeket Hadzsics ismertet itt a 128—132 lapon.

668. **Rajkovics György szerb iró és történetiró nekrologja.** (1887. 150 k. 138—142 l.)

669. **Szinisa: Néhány szó Nemanja ipjáról Borics bánról.** (1887. 151 k. 40—47 l.)

670. **Medics Mojo: Nehány szerb népjáték.** (1887. 151 k. 83—89 l., 152 k. 93—97 l., 153 k. 98—101., 154 k. 120—126 l.)

671. **Vukicsevics Gy. Miklós: A zombori szerb tanitóképző intézet 75 éves jubileuma.** 1887. 152 k. 112—125 l.)

672. **Dragovics Zsivko: Adatok Montenegró földrajzához.** (1888. 153 k. 46—63 l., 154 k. 64—77 l., 155 k. 99—109 l.)

673. **Dimitrijevics M.: Lavrov orosz iró munkájának ismertetése II. Péter Petrovics Nyegus montenegrói vladika életéről és irodalmi munkásságáról.** (1888. 153 k. 162—124 l.)

674. **Natosevics György szerb pedagogus nekrologja.** (1888. 153 k. 146—162 l.)

675. **Petrovics M.: Ismertetés dr. Hoernes Móric müvéről: Dinarische Wanderungen. Cultur und Landschaftsbilder aus Bosnien und Hercegovina.** (1888. 154 k. 127—135 l.)

676. **Maletics György szerb iró nekrologja.** (1888. 154 k. 142—162 l.)

677. **Varadjanin Arkád: Emlékbeszéd Natosevics szerb pedagogus felett.** (1888. 155 k. 49-77 l.)

678. **Szinisa: Bela-Pavlimir és Tjehomil genealogiája.** (1888. 156 k. 23—45 l.) A homályos kérdést Constantinus Porphyrogenita és a diókleai pap krónikája alapján igyekszik megfejteni.

679. **Karadzsics-Sztefánovics Vuk szerb nyelvtudós és iró munkáinak méltatása születésének 100 éves évfordulója alkalmából.** (1888. 156 k. 120—139 l.)

680. **Vitkovics Gábor: Vitkovics János életrajza.** (1889. 157 k. 1—24., 158 k. 30—58 l., 159 k. 30—53 l.)

Vitkovics János budai szerb plébános fivére volt Vitkovics Mihály költőnek.

681. **Kraszics Vladimir: Adalék a régi kéziratok titkos betüjegyeinek magyarázatához.** 1889. 157 k. 84—90 l.)

A belgrádi szerb tudós társaság „Glasnik" (Hiradó cimü folyóiratának XI-ik könyvében Danicsics György megállapitja a régi szerb könyvek titkos betüjegyeiből tizenegynek hangértékét; ezen munkálatot sok fáradsággal folytatta Novákovics Sztoján és Kraszics Vladimir, ugy, hogy most már ismeretes a titkos irásmód egész abcéje, mely tulajdonképen a betük hangértékének felcseréléséből áll, ugy hogy például az „a" betü „th", a „b" betü „n" hangértékü stb. A titkos betüjegyek táblázata itt meg van a 69-ik lapon.

682. **Gyukics A. bírálata Vitkovics Gábor művéről: A magyar királyi sajkások története, szervezete és emlékei 1000—1872-ig.** Szerb és idegen források alapján. (1889. 157 k. 91—151 l.)

A terjedelmes munka nagyban hasonlit Szentkláray Jenőnek ezen szerb nyelven irt munka előtt egy-két évvel megjelent értékes dolgozatára: A dunai hajóhadak története. Vitkovics munkájának fejezetei: Előszó; A magyar királyi sajkásoknak, magyaroknak és szerbeknek története a felső Dunán; A magyar királyi sajkások szervezete; A vezérek, főkapitányok, fővajdák és vajdák a magyar királyi dunai hajóhadakban; Királyi privilegiumaik; Szerb történelmi és irodalmi emlékeik; Registrum. Az egész értékes munkában legbecsesebb a 67 lapra terjedő registrum, mely a személy és helynevek elősorolását és magyarázatát foglalja magában. Hiba, hogy a datumokban nem jelzi vajjon azok ónaptár vagy ujnaptár szerintiek-e? a mi igen zavarólag hat. Adatai legnagyobb részt megegyezők Szentkláráyéval.

683. **Kraszics Vladimir: A lepavinai zárda, adalék a szerbek történetéhez.** (1889. 158 k. 1—29., 159 k. 1—29., 160 k. 1—26 l.)

Ezen zárda története szoros összefüggésben van a bekőltözött szerbek történetével, a pakráci szerb püspökség területén Belovár megyében van a volt varasdi generalátusban. A mohácsi vész után a töröktől elpusztitott varasdi területet desertum primum, a karlováci desertum secundum nevet viselte: a lepavini zárda az előbbin volt. Iratai közt vannak a marcsai és brsljaneci zárdákra vonatkozó adatok is, mindkettő ma elpusztult; az előbbinek szerzetesei 1753. aug. 2-án, az utóbbinak szerzetesei pedig 1779. szept. 17-én költöztek a lepavinai zárdába. E három szerb zárdáról már többen irtak, igy Csaplovics János (Slavonien und zum Theil Croatien. Pest 1819.), Rajkovics György (Letopis 123 k.); a mi a szerbeknek ide való települését illeti, erről szól H. J. Biedermann gráci egyetemi tanár (Die Serben Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenzgeneralate. Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark. XXXI. Graz 1883.); erre vonatkozólag fontos még Lopasics Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, volumen XV. Acta historiam confini militaris Croatici illustrantia (Spomenici hrvatske krajine. Zagr. 1884. 1885.); forrásainak hitelességére nézve kevésbbé megbizható a következő munka: Specialgeschichte der Mili-

tärgrenze. Wien 1875. Mindezen munkák adatait több uj és szerb forrásból meritett adattal bővíti az értekező.

A zárdát régebben Dobravina, Pusztinja, Lipavina néven nevezték, mai neve Lepavina. Nevét a hagyomány jó boráról (lepo vino) származtatja; valószinübb, hogy az a mellette elterülő hársfa (lipa) erdőtől és az ebben levő Vina, Vinica kis vártól vette nevét, melynek közelében épült a zárda. VI. Károlynak ezen zárda javára kiadott diplomája 1717-ben e zárdát Lipavinense monasteriumnak nevezi: a zárda egy régi pecsétje azt „Monastir Pustinje“ néven nevezi. A szerzet névtelen évkönyve szerint a zárdát egy Hercegovinából ide menekült Vukodabovics Jefrem nevü remete 1555-ben alapitotta: Csaplovics is ezt mondja, azzal, hogy 1550-ben alapitotta e zárdát, ide költözve a boszniai Rmanj zárdából s vele több szerb család is ide költözött. Az Rmanj zárdáról azt véli, hogy ez a Zermanja folyócska mellett van, pedig nincs ott, hanem az Unca mellett. A Nenadovics Pál metropolita parancsára 1766-ban irt kézirat szerint a zárdát két Macedóniából jött hilendári szerzetes, Viszarion archimandrita és Grigorije szerzetes, alapitották és hogy a rendházat 1632-ben ujra épitették. Kétségtelen, hogy ezen a vidéken már Korvin Mátyás idejében laktak szerbek, kik ide a török elől menekültek és pedig 1560-ig annyira felszaporodott számuk, hogy maguk vertek meg egy török sereget Garesnicánál, sőt Lenkovics ezredest is segitették sz. Jelenánál Bojakovce mellett Ferhát bég elleni győzelmes csatájában. (Biedermann 37 l.) Innét a török nyomása elől számosan elköltöztek Stajerországba, hol még maig is emlékőket őrzik a róluk elnevezett Szkok, Uskoken, Schützenhof, Margetics-Hof helynevek.

A Kapela faluban levő krónika elbeszélése legvalószinübb, e szerint a lepavinai zárdát alapitotta a Hercegovinából való Serbanics Viszárion, ki Hilendárból jött Boszniába s itt csatlakozott Avramovics Gavrilo metropolitával és együtt mentek a kovogonai zárdába, mely a felsőkárolyvárosi egyházmegyében van s minthogy ott nagyon sok török elől menekült szerzetes volt, innét tovább mentek a varasdini generalatusba (Windische Gränze) a Vina, Vinica nevü helységbe, hol Avramovics az elpusztult maresai zárdat felujitotta és Viszarion Vina var alján megalapitotta a lepavinai zárdát 1580. körül, hova több szerzetest hozott a török területről és néhány szerb családot. A törökök a közeli Sztupcsanicát, Pakrá-

cot és Belasztenát birták a közelben s innét egy éjjelen megtámadták a lepavinai zárdát, kirabolták és hat szerzetest magukkal rabul hurcoltak; a szerb nép a törökök után nyomult, hogy szerzeteseit kiszabadítsa, de eredménytelenül, mert a török négy szerzetest megölt és a kutba dobott, mely kut maig is megvan, kettőt pedig rabul elvitt.

A varasdi generalatus a szerbeket 1586-ban kezdette betelepiteni. Székely Mihály báró elpusztitotta Szirács területét, melyet „vlah fészek"-nek hivtak és onnét sok szerbet vitt a varasdi generalatus területére. Ez a Szirács Pozsega megyében van Daruvár és Pakrác között és ezt 1695. febr. 17-én birtokul kapta Csernovics III. Arzen patriarcha, addig is mig visszafoglaltatik Ipek Szerbiában. 1587-ben felkerekedett sok szerb a pozsegai és pakráci szandzsákból, hogy majd letelepedik Koppányba — de nem mentek oda, hanem Koprivnicára. Ez az első nagyobb szerb letelepülés a varasdi generalatusban, vezérök Vukovics Milák vajda volt. A császári hadsereg 1595. szept. 24-én elfoglalta Petrinját, midőn Varasdra visszatért Herberstein ezredes, megjelent előtte „ein Walachischer Bischof der über die Clerisei der beiden Sandschake Pozsega und Zernick zu gebieten gehabt eine fein politische Ehrbahrkeit und grosse Uneigennützigkeit nach, in dem er seine Residenz zu Remete verlassen und ein ansehnliches Einkommen zu opfern bereit sei" és azt jelentette, hogy a szerbek megunták a török jármot és ide akarnak költözni. Ez csak Viszárion pozsegai metropolita lehet, ki a remetei zárdában lakott. Biedermann azt hiszi, hogy ez a fruskagorai Velika Remeta — de téved, mert ez a szlavoniai Orahovica zárda, melyet régebben Remetának hivtak. A beköltözés a Stajer rendek beleegyezésével 1596-ban történt és 1597-ben Lajbacher György krizseváci kapitány sereggel ment a szerbekért alsó Szlavoniába is és 117 szerbet hozott magával, kiket Biskupove Grace, (Belovár és Zágráb közt), Sz. Iván és Glogovnica falvakban letelepitett; ugyan ezen év őszén Herberstein seregével Szlatinából 1700 szerbet vezetett át. Ezen beköltözésekről részletesen szól egy lepavinai irat 1528-ból. A beköltözött szerbek viszonyait rendezte III. Ferdinandnak 1656. nov. 17-én kelt és Vukovics Gvozdán vajdához intézett diplomája, melynek szövege megvan (13 l.)

Az a Grigorije nevü szerzetes, kiről fentebb említés történt, hogy Viszarionnal költözött be, Milesevo szer-

biai zárdából jött 1587-ben, magával hozva több szerb családot; ő alapította a lepavinai zárdát 1598-ban. Az erre vonatkozó adatok megvannak a Margetics előkelő szerb család iratában. 1638-ban Ferdinand császár engedélyével ide költözött Ciryll rnjai (boszniai) iguman sok szerzetessel és több családdal; ezek részben a lepavinai, részben a marcsai zárdában és annak környékén telepedtek le. A Grigorije által 1598-ban épített lepavinai kis templom egész 1734-ig állott fen; az ujtemplom 1745-ben készült el, felszentelte Theophanovics Arzen kosztajnicai és zrinopolei püspök. Az értekező a következőkben részletesen leirja ezt az uj templomot és a benne levő műtárgyakat, valamint a számos régi iratot, melyek ezen zárdában vannak. Ezek közt van egy nyugta is, mely szerint ezen zárda Mária Terézia utalványára évi 200 frt segélyt kapott a lajbachi pénztárból; továbbá iratok, melyek szerint 1650-től fogva Vazul moldvai fejedelmi intézkedésére onnét is kapott a lepavinai zárda évi segélyt 1769-ig; ezenkivül Mihajlovics Alexius orosz nagy fejedelem intezkedésére 1651-től fogva Oroszországtól is kapott évi segélyt és pedig 1774-ig, az erre vonatkozó eredeti irat is meg van a zárdában (szövege 26—27 l.) Ezeken kivül megvannak még a zárda és az itteni szerbség jogviszonyait szabályozó császári diplomák is 1656. okt. 30., 1662. jun. 24. és 1717. április 19-én kelt császári diplomák és sok egyéb történelmi érdekü irat.

A lepavinai és marcsai zárda története emlékezetes azon küzdelmekről is, melyek 1611—1753-ig folytak a szerbek erőszakos bevonására a vallási unióba, melyet az udvar nagyon akart, de mely ellen a szerbség állhatatosan küzdött szerzeteseik vezérlete alatt. A marcsai zárdában lakó uniátus püspökök e tekintetben sok erőszakoskodást követtek el, legerőszakosabb volt köztük Markovics Rafael. Ez mindenáron a vallási unióra akarta kényszeriteni a lepavinai zárdafőnököt Kondratot s általa remélte megnyerni az egész zárdát és a környékbeli szerb népet, de ez ellentállt, mire templomba menet két fegyveresével rálövetett és az a templom küszöbén holtan rogyott össze. Markovics erre a szerzetesektől követelte, hogy adják át neki privilegiumi irataikat, mert ezen birtokokra neki van joga a Zorcsics Pál marcsai zárdafőnök és Kolonics Lipót primás között 1691-ben kötött egyesség szerint — és midőn ezt megtagadták, nehány szolgát halálra veretett, másokat elevenen eltemettetett. A papok szétfutottak és a nép fellázadt, mire Markovics

Rafael 1735. november 13-án elmenekült. Ezen évben szeverini püspökké lett Filipovics Simon, ki erősen ellentállott az uniói törekvéseknek; ez ellen intrigált Pásics Theophil szvidniki (marcsai) uniátus püspök, hogy ő az oka a szerbség lázadásának és unióellenességének, mire elzárták Koprivnicában és ott pörének tárgyalása előtt 1743. május 3-án meghalt; eltemették a lepavinai zárdában.

Az uniót főkép gróf Petacy erőszakolta és sok templomot vett el 1752-ben a görög keletiektől és átadta az uniátus papoknak. A gör. kel. vallás buzgó védelmezője volt Popovics Miklós velikopiszanicei esperes, kit általánosan „horvát főesperes"-nek hivtak; ezt elüzték Szerbiába, hol Nicefor néven szerzetes lett. Ez többször Bécsbe ment, hol panaszára megengedték neki, hogy szerb templomokat épithessen és felujithassa a marcsai templomot. Meghalt 1768-ban 78 éves korban és eltemették Velikapiszanicában. A szerző ezután ismerteti a többi lepavinai zárdafőnököket és az ő küzdelmeiket az unió ellen 1773-ig.

A marcsai zárda Glogovnica folyó mellett van Klostar Ivanics közelében. Ezt a zárdát és templomot császári engedélylyel 1580-ban épitette Avramovics Gabrilo dalmáciai metropolita a régi templom helyén. Ennek épitésére Rudolf király 7000 forint segélyt igért, de a horvát püspökök üldözték őt és mert nem akart az unióba lépni, 1600-ban kényszeritették, hogy a zárdát és javait átadja Vratanya Simon uniátus püspöknek, ki a zágrábi püspök alá való tartozását elismerte és a ki kötelezte magát Domitrovics Péter zágrábi püspökkel szemben, hogy az összes alsó-szlavóniai szerbséget a török ellen fogja fegyverbe szólitani és megtisztitja a törököktől a püspök birtokait Gradicsot, Dobravát és Csazmát. Vratanya igen népszerü és tisztelt férfiu volt. A varasdi katonai határőrvidéken a szerbek számára 1609-ben állitották fel a szerb püspökséget, Vratanya lett a püspök, a ki a nép előtt az unió ellenségeként szerepelt, másrészről pedig a zágrábi püspökkel jó viszonyban volt, ki őt uniátus püspöknek tartotta: ezt a cimet viselte Simeon Vratanya, rascianorum episcopus; 1609-ben János, ipeki szerb patriarcha szentelte fel püspökké és neki „a nyugati részek püspöke" cimét adta, II. Mátyás király pedig neki a „szvidniki püspök" cimét adta. Székhelye Marcsa zárda volt és Lopasics szerint Domitrovics Péter zágrábi püspök 1618-ban megerősitette őt és a

zárdát birtokaikban azzal, hogy neki évenkint 12 liter viaszt kötelesek adni.

A vallási unióra való komoly törekvés 1611-ben kezdődött. II. Ferdinánd 1612. január 10-én Grácból rendeletet küldött az összes hatóságoknak, hogy az unió tekintetében járjanak kezére Vratanyának; ez 1630-ban meghalt és a vallási unióból nem lett semmi. Utóda Petrovics (Mojszilovics) Makszim ellensége volt az uniónak; amint pispökké lett, deputatiót vezetett II. Ferdinándhoz Regensburgba és kérte, hogy privilegiumot adjon ki ezen vidék szerbei számára, a mi 1630. okt. 5-én meg is történt, ezt utóbb megerősitették 1642., 1659., 1715. és 1745-ben. Utódai Mrksics (Miszlenovics) Makarius és Predojevics Gavrilo (1642—1644.) is hithück voltak, de Predojevics Vazul szvidniki püspököt a katholikusok mint hü uniátust dicsérték. 1648-ban Sztaniszavljevics Száva püspök idejében sok szerb szerzetes jött Boszniából a marcsai zárdába; vele szembeszállt Dragojevics Atanáz esperes, ezt 1650-ben irásban engedelmességre szoritotta azzal, hogy az ő egyházi hatalma a patriarchától és a pápától való. III. Ferdinánd 1652-ben tőle függetlenné tette a lepavinai arhimandritát Kordics Simont, mert vallási dolgokban nem tudott a püspökkel megegyezni. Petretics Péter zágrábi püspök is sokat beleavatkozott a marcsai püspökség vallási dolgaiba és sürü levelezésben állott 1649-ben Kiril zárdafönökkel (igumán), Mihály lelkésszel és 1654-ben Kraszojevics Spiridion igumantól elkérte a szerbeknél érvényes „Hiszekegy“ „Miatyánk“ és „Áve Mária“ szövegét. Sztaniszavljevics püspök 1654-ben kezdte épiteni az uj templomot A mikor ő meghalt, Mijakics Gábor Györből jött szerzetes és Kordics arhimandrita versenytek a püspökségért; gr. Zrinyi Miklós horvát bán és gróf Leslié varasdi generalis ajánlatára a király Miakicsot nevezte ki szvidniki marcsai) püspökké, kit ezzé felszentelt a moldvai metropolita és megerősitett a pápa. Az unió hivének tartották és Herberstein generalis azon volt, hogy magát nyiltan is ennek vallja — azonban Leslie a szerbek lázadásától és a törökhöz való pártolásától tartva, erről lebeszélte az udvart. Noha Miakics hüségesküt tett az esztergami érsek kezébe és a zágrábi püspök vikáriusa volt, mégis csak szinleg volt uniátus, tényleg azonban ennek ellensége volt. Zrinyi Péter lázadásakor ehhez az egész szerbséggel akart pártolni, midőn ezt a nép megtudta, hogy a császár ellen hütlenségre akarja őket birni, Vanicsek Ferenc

szerint Specialgeschichte der Militärgrenze I. 380 l.), megfogták őt és elevenen befalazták. Ez azonban nem áll, mert vannak adatok, hogy ő is fogságba került és Schottwienban, a Szemering aljában, majd Mantuában, végre a Schlossbergen Grácban volt elzárva, hol 1686-ban meg is halt.

Utóda Zorcsics Pál a vallási uniónak lelkes hive volt, de a szerb népnek azt mondotta, hogy hive a gör. kel. vallásnak és a moszkvai érsek szentelte fel, közben azonban megegyezett Kolonicscsal, hogy az összes szerbeket szép szerével átviszi az unióba a varasdi generalátus területén, ha megkapja a Rudolf király által templomépitésre igért 7000 forintot és ha királyi adománylevelet kap a marcsai zárda birtokaira. Zorcsics Kolonics ajánlatára 1671-ben lett szvidniki püspökké kinevezve és a pápa a plateni püspök cimét adta neki. De Zorcsics nem volt képes igéretét beváltani, mert mikor püspökségén visitatió canonicára ment, a szerbség fellázadt és fegyverrel elüzte; a lepavini szerzetesek is megtagadták neki az engedelmességet. A lázadást Herberstein karlstadti generalis fegyverrel és kinzásokkal elfojtotta és 14 lepavinai szerzetest fogságba vetett és 1672-ben Malta szigetére hurcoltatott; a gomiri zárda igumanját is elzárta Karlstadtban. A szerzetesek közbenjárásra kérték az orosz cárt, de eredménytelenül. Az elzárt szerzetesek a börtönben haltak meg. Zorcsics meghalt Marcsa zárdában 1685. jan. 23-án. Még ezen évben marcsai püspök lett fivére Zorcsics Márk, miután Bécsben reverzálist adott arról, hogy a pápához hü lesz és megtagadja az ipeki patriarchát. Meghalt 1688-ban.

Midőn ennyi áldozat sem vitte előbbre a vallási unió ügyét, 1689-ben marcsai püspök lett Popovics Izaiás, kit a nép szelidnek nevezett. Ezen időben költözött be ide a török területről Csarnojevics III. Arzen ipeki patriarcha 36.000 szerb családdal; jogviszonyaikat I. Lipót 1690. április 6-án kiadott irata szabályozta és ezzel egy kis szünet állott be az unióra való kényszerités tekintetében. A patriarcha 1692-ben karácsonykor a lepavinai zárdába ellátogatott és ott egy hónapig maradt, ezen idő alatt magához hivatta a marcsai püspököt és mint ilyent megerősitette. Amint a patriarcha eltávozott, a szerb nép észrevette, hogy Popovics püspök a katholikusokkal tart és elkeseredve a sok régi sérelmek miatt papjaival együtt 1693-ban gyülést tartott Lipovcsániban és innét irásban megintették a püspököt, hogy hagyjon fel a zágrábi püs-

pökkel és a katholikusokkal való titkos érintkezésekkel, különben ő is és marcsai szerzetesei egy reggelen halottak lesznek (Vidacsics Krizsevác vár története. 1886. 38 l.) Popovics Izaiás marcsai püspök 1690-ben halt meg; utóda Turcsinovics Gavrilo, ez hive volt a gör. kel. vallásnak és ellenezte az uniót (1701.); ezt követte a marcsai püspökségben Jugovics György, ez ellen fellázadtak saját szerzetesei Marcsában, mert „elhagyta hitét" és igy Pribicsbe költözött, hol 1711-ben meghalt; ez után következett az erőszakosságairól hirhedt Markovics Rafael, ezt követte Vucsinovics György, ki az előbbinek nyomdokait követte.

A varasdi generalátus szerbjeinek kiadott királyi diploma biztositotta nekik vallásuk szabad gyakorlatát, de a horvát rendek és a varasdi generálisok sehogy sem akarták meghirdetni ezt a királyi rendeletet, mire a szerbek vallásuk gyakorlatában üldöztetvén, panaszt emeltek az udvarnál, de a fentebbiek ugy informálták az udvart, hogy a varasdi generalátusban nincs is szükség külön gör. kel. püspökre, mert a szerbek mind elfogadták az uniót. Ezen hivatalos hazugság leleplezésére Bécsbe sietett Miklós főesperes és megkérte a hadi tanácsot, hogy vizsgáltassa meg, hány uniátus van a varasdi generalátusban; a kiküldött Galer ezredes azt jelentette, hogy egyetlenegy sincs, csak egy öreg asszony — erre a király Filipovics Simont nevezte ki gör. kel. szerb püspökké, ki a lepavinai zárdában székelt. Ugyanekkor megjött a rendelet, hogy Jovanovics Szilveszter uniátus püspököt be kell iktatni Marcsa zárdában — ez ellen a szerb papok, tisztek és a nép hevesen tiltakozott azzal, hogy nekik már van püspökök és nem kell más, Marcsa különben is gör. kel. alapitvány és ahhoz az unitusoknak semmi joga nincs; Csazmán már 600 szerb összegyült, hogy kiüzze az unitusokat Marcsából, de Strassoldó gróf nagy nehezen lecsendesitette őket. Utóbb 1736-ban a szerbek még is elüzték Jovánovics Szilvesztert a marcsai templomból, ő azonban mégis 1738. dec. 3-án kieszközölte az udvartól, hogy Marcsa a hozzátartozó birtokokkal örök időkre jure posessório átadatott az uniátusoknak, az átadást Mikasinovics szerb generális hajtotta végre. 1739-ben a jobbágyok elpártolni kezdtek Marcsától és a zárda szerzetesei közt is viszályok keletkeztek. Junius 17-én leégett a zárda. Ekkor Pasics Theophil lett uniátus püspök, ki felváltva Zsumbereken, Pribityen és Szvidnicán lakott. 1742-ben nov. 8-án gör. kel.

szerbek a templomba akartak menni, Pasics bezáratta a templomot azzal, hogy van püspökük Lepavinán és Szeverinben, menjenek oda ünnepelni, Marcsa zárdához semmi közük, mert az az uniátusoké; a nép ostrom alá vette a templomot, mire a püspök az ablakból ledobta nekik a kulcsokat: a nép elfogta a püspököt és két szerzetesét és behatolt a templomba, mig bent voltak, elmenekült a püspök előbb Ivánicsba s onnét Zágrábba. Ezen zavargás értelmi szerzőjéül Filipovics Simon lepavinai gör. kel. püspököt tartották és elfogták; a koprivnicai vizsgálat bünösnek találta s ő bánatában a börtönben meghalt, azonban a rágalmazó Pasicsot is számüzték később 1755-ben Lembergbe, honnét Oroszországba menekült és egy kievi zárdában 1759-ben halt meg.

Minthogy a békesség a szerbek közt nem állott helyre, az udvar az ügy megvizsgálására Hilburgshausen herceget küldte ki, ez ugy találta, hogy a gör. kel. szerbek jogosan követelik Marcsa zárdát és méltányos, hogy saját püspökük legyen — de eredmény nélkül, mert Helfreich kir. biztos 1749-ben a szerb kongresszuson kijelentette, hogy a marcsai gör. kel. püspökség megszünik és területe felosztatik a károlyvárosi és kosztajnicai püspökség között. 1752-ben Palkovics Gábor lett szvidniki uniátus püspök, ezen grófi Petaci Benvenuto karlstadti generálissal kimondhatlanul üldözte és kinozta a szerbeket, hogy az unióra kényszeritse őket. Mária Terézia parancsára 1753. aug. 2-án katonasággal elfoglalta a marcsai zárdát, ennek gör. kel. szerzetesei kiköltöztek a lepavinai zárdába, magukkal vive értékes könyveiket és egyházi szereiket. Kiüzetésök után harmadnapra panaszszal fordultak a bécsi haditanácshoz — de ennek nem volt semmi eredménye. Petaci a plébániákról is kikergette gör. kel. papokat, templomaikat bezáratta vagy az uniátusoknak átadta, a papokat börtönbe zárta, verette, kinoztatta, a népet vesszőfutásra itélte, ha nem akartak az uniátus templomba menni — erre sok hiteles adatot sorol fel. A szerbek, papok, katonatisztek 1753. aug. 28-án Szeverinben tartottak gyülést és sérelmeiket felpanaszolták a haditanácsnak, de minden eredmény nélkül. Az elnyomatás és üldözés miatt való elkeseredést növelte az, hogy a határőröknek meg lett tiltva festői nemzeti viseletök és helyébe katonai egyenruhát kellett viselniök. Nyilt lázadás tört ki 1755. január 25-én a krizseváci határőrvidéken, melyet 9 határőrtiszt inditott meg. Ezen lázadást „punta“ néven nevezték. Egy feljegyzés szerint,

mely a pakrai zárdában van, a punta februárban tört ki s kezdeményezője öt tiszt volt. A jezsuiták háza Sztanicson közel Kapelához, a zágrábi püspök nyaralója Grácában, közel Krizsevácshoz és Katona István történész szerint még 30 más kastély és udvarház porrá égett, melyeket a lázadók felgyujtottak. A hozzájuk lecsendesitésök miatt jött császári biztosokat Vidmant, Krcselicset és Zakjevicset megölték. A lázadók száma 20.000 volt, vezérökül választották Kengyel ezredest. A lázadást horvát seregek verték le.

Mária Terézia a kedélyek lecsillapitására 1756. márc. 15-én uj urbariumot adott ki. De az unió erőszakolása csak nem szünt meg. Bozsicskovics Vazul szvidniki püspök 1758-ban, hogy az uniót terjeszthesse a szerb határőrök között, engedélyt nyert öt imaház felállitására ; ezek falához támasztva voltak nyirfavessző nyalábok és a mely szerb határőr nem akart bemenni az imaházba, horvát katonák sorfala közt vesszőt futott! A házközösségből csak azon szerb határőr léphetett ki, ki az unióra tért s ezek sok más kedvezményben részesültek. 1782-ben a varasdi határőrezredben egy bizottság müködött, melynek feladata volt az unió elterjedését előmozditani, ezt börtönnel és botozással eszközölték. A szerb határőröket, tiszteket és legénységet ez végleg elkeseritette és felkérték Jovánovics József Sakabenta pakráci püspököt, hogy jöjön segitségökre : ez Belovárba jött, de Brentani generális azonnal kiparancsolta. Erre 1783. jun. 7-én Belovárott Prodánovics Száva őrnagy, Igyidovics százados, Gvozdencsevics hadnagy és két zászlótartó a felségtől orvoslást és egy pártatlan vizsgáló bizottság kiküldetését kérték sajátkezüleg aláirt kérvényben.

Az erőszakos Bozsicskovics szvidniki püspök meghalt 1786. márc. 18-án Tkalecben. Utódai Basztasics József (meghalt 1793. aug. 20-án Sidben), Bubanovics Szilveszter és Sztanics Konstantin szintén eredménytelenül erőszakolták a vallási uniót. 1840-ben a varasdi generalkomandó a pakráci gör. kel. konzisztórium hozzájárulásával elrendelte a brszljánáci zárda templomának lerombolását és magukat a szerb parasztokat akarták botozással kényszeriteni, hogy saját templomukat lerombolják, különösen Disnics lakósai ellenkeztek. Igy bántak a szerb határőrökkel, kik sok csatában vitézül ontották véröket a trónért. II. József türelmi rendelete sokat javitott vigasztalan helyzetük tekintetében legalább egyházi téren. A marcsai zárda és birtokok a piaristák kezére kerültek ; a

marcsai gör. kel. szerb zárda valamint a brsljánáci romban hever, a lepavinai maig is fenáll, mint tanuja az unió elleni heves és százados, de eredménytelen harcoknak.

Értekező végezetül részletesen ismerteti a lepavinai zárdában levő régi szerb kéziratokat és ősnyomtatványokat. (A marcsai zárdáról külön szól Rajkovics György a 626. sz. a. ennek adatait itt Kraszics kibővíti, egyes tévedéseit helyreigazitja a szvidniki—lepavinai—marcsai szerb püspökség rendszeres történetének keretében.)

684. **Dimitrijevics Misa: Emlékbeszéd Gruics Nikánor szerb püspökről.** (1889. 158 k. 107-115 l.)

Gruics Nikanor jeles költő, hirneves szónok és nagy befolyásu szerb politikus volt, született 1810. dec. 13-án Lipovicán, Baranya megyében, meghalt 1887. április 29-én; tanult Mohácson, Pécsett, Karlócán, itt 1842-ben theologiai tanár lett. Élénk részt vett a szerb mozgalmakban 1845. és 1848-ban és szónoklataival nagy hatást tett, a karlócai gyülésen 1848. május 13-án ő inditványozta egy gyujtó beszédben, hogy Suplikác Istvánt kiáltsák ki vajdának; 1848. szept. 24-én (ó-naptár) ő üdvözölte Banosztolban, a károlyvárosi határon a megérkező szerb vajdát; nevezetes beszéde az, melylyel 1850. május 1-én ó-naptár) üdvözölte a Bécsből visszatért Rajacsics József patriarchát, a 77 nyomatott oldalra terjedő beszéd valóságos tanulmány jellegével bir a szerb forradalom tekintetében; fontosak az 1861-iki és 1870-iki szerb kongresszuson mondott beszédei, azután püspökké való felszenteltetésekor 1861-ben mondott beszéde, valamint a Rajacsics József patriarcha temetésekor 1861. dec. 9-én mondott beszéde. Politikai munkái: „A szerb nemzetgyülés Karlócán 1848. május 13. és 14-én“ (ó-naptár: 1. és 3. és „Mit müveltek a szerbek az 1848-iki mozgalmakban és mit kell most tenniök?“ Rajacsics kinevezte a kuvesdini zárda apátjává, 1861-ben püspök lett; nagy szerepe volt az 1872-iki szerb nemzeti egyházi kongresszuson is. Utóbb patriarchai administrator lett. Beszédei és politikai iratai az 1848—1849-iki szerb mozgalmak megértése tekintetéből fontosak. Költeményei is értékesek.

685. **Pavlovics István: Ismertetés Thallóczy Lajos munkájáról. „Az Ál-Brankovicsok“.** (1889. 159 k. 54—84 l.)

Thallóczy munkája: „Az ál-Brankovicsok“ 1888-ban jelent meg (25 oldal); müvét szerb nyelvre forditotta Pavlovics István. Ismerteti itt a munka tartalmát és nagy el-

ismerését fejezi ki a tárgy tárgyilagos fejtegetéséért, mely megfosztja ugyan a szerbeket egy bálványuktól, de igazi világításba állitja ezt az érdekes kalandort.

686. **Szávics Milán: Emlékbeszéd Popovics Mita szerb-magyar költő felett.** (1889. 159 k. 136—140 l.)

687. **A budapesti Tökölyi intézet fenállásának ötven éves jubileuma.** (1889. 159 k. 140—150 l.)

688. **Gopcsevics Spiridion munkája: Makedonien und Alt-Serbien. Ismertetés.** (1889. 160 k. 102—116 l.)

689. **Pavlovics István: A bolgárok irodalma.** (1889. 160 k. 122—150 l.)

690. **Magarasevics György: A szloveno-szerb grammatika történeti-kritikai méltatása 1847-ig.** (1890. 161 k. 1—28 l.)

A szerbek 1730—1847-ig mellőzték az irodalomban és tudományban a szerb népnyelvet és ehelyett egy az ó-szláv egyházi nyelvből és a kievi orosz tájszólásból kialakult münyelvet használtak, melyet hosszu küzdelem után kiszoritott Karadzsics St. Vuk, érvényt szerezve az irodalomban a szerb népnyelvnek.

691. **Gyukity Á.: A titeli sajkás bataillon közremüködése az 1788—1791-iki osztrák-török háboruban.** (1890. 161 k. 29—52 l. 162 k. 69—104 l.)

A szerző a titeli sajkás bataillon keletkezését leirta a Letopis 157-ik kötetében (95-99 l.), e területet 1852-ben német szervezettel látták el, 1872-ben pedig polgárositották az egész határőrvidékkel s akkor megszünt katonai szervezete is. Itt leirja az 1788—1791-iki hadjáratot a török ellen, melynek célja Belgrád visszafoglalása és Szerbia elfoglalása volt és ennek keretében részletesen ismerteti a sajkás bataillon szerepét ezen hadjáratban, adatainak fő forrásai: a bécsi „cs. és kir. hadi levéltár", erre vonatkozó iratai és Brinner Vilchelm „Geschichte des k. k. Pronnier-Regimentes. Wien 1878" cimü müve.

692. **Deszpotovics Péter: A szerbek iskolái Magyarországban és Horvátországban az ő beköltözésöktől Csarnojevics Patriarchával 1690-ben egészen ezen század elejéig.** (1890. 161 k. 127-136 l.)

Ezen tanulmány a munka első kötete és ismerteti a szerb iskolákat 1690—1740-ig, érdekes világot vet az ugynevezett szlavenó-szerb irodalmi és tudományos münyelvnek keletkezésére a szerb irodalomban, melyet a Déloroszországból, főkép Kiev-vidékéről, behozott tanárok

és tanitók honositottak itt meg és mely 1847-ig érvényben volt, midőn azt a szerb népnyelv használata kiszoritotta.

693. **Ignyatovics Jakab szerb iró és tudós (1824–1889.) életrajza és munkásságának ismertetése.** (1890. 161 k. 137—145 l.)

694. **Zmaj-Jován Jovánovics negyven éves irodalmi müködésének megünneplése a Kisfaludy-társaságban.** (1890. 162 k. 157—161 l.)

695. **Ilijcs Dragutin: A szerb demokrácia a középkorban.** (1890. 163 k. 1—28 l., 164 k. 1—47 l.)

A szerbek családi és társadalmi életének alapja a legrégibb időktől fogva sok századon át a házközösség (zadruga) volt. Egy-egy család több ivadékon át együtt maradt egy házban, vagy egy házcsoportban több ivadékon át, néha száznál többen voltak egy házközösségben, mely vagyonközösséget is jelentett. A házközösség minden felnőtt tagjának teljesen egyenlő joga volt; választottak maguk sorából egy vezetőt, többnyire a legidősebbet, ha a vezetésre alkalmas volt (starešina-korelőljáró), ez osztotta ki a munkát és minden az életre szükségeset köztük, elintézte minden vitás ügyeket, jutalmazott és büntetett atyai szeretettel mindenkit — ha erre már nem volt alkalmas teljesen egyenlő joggal egyhangulag vagy szótöbbséggel más előljárót választottak maguk köréből. Ha a házközösség már nagyon elszaporodott, egyes testvérágak (bratsvo) kiváltak belőle és egymás közelében uj házközösségeket alakitottak: az egy nemzetségből származott házközösségek idővel egy nemzetségi területet (zsupa) alakitottak és ezeknek vezetői sorából a házközösségek vezetői egy közös nemzetségi főnököt, zsupánt, választottak. A zsupánia kormányzását a zsupán elnöklete alatt a sztaresinák tanácsa vezette teljes demokratikus egyenjoguság alapján. A zsupaniák egymástól századokon át teljesen függetlenek voltak, innét van, hogy a szerbség mint állam a VII—XI-ig századig a történelemben nem szerepel.

A Byzancból köztük elterjedt kereszténység módositani iparkodott patriarchális demokratikus szervezetöket; a zsupánok Byzanc példájára örökös dynasztiákat ügyekeztek alapitani, hatalmukat kiterjeszteni és a demokratikus szervezetet megdönteni — ez százados harcokra és belviszályokra vezetett, mert a szerb nép nem akart lemondani demokratikus jogegyenlőségéről. A szerb nép a kereszténységet okolta régi szabadsága, egyenlő-

sége és demokráciája elvesztéséért és azt különböző eretnekségek elterjedésével és elterjesztésével igyekezett háttérbe szoritani, melyek az ő régi társadalmi viszonyaiknak megfeleltek — ilyenek a manicheus, massilian, paulikián és főkép a bogumil eretnekség, mely a vagyonközösség, teljes társadalmi egyenlőség vallása volt és kizárt minden kasztot, még a papit is. Minthogy a bogumil vallás politikai és társadalmi berendezkedés szempontjából teljesen megfelelt a szláv demokratikus szellemnek, ez magyarázza meg nagy elterjedését és százados fennmaradását a délszlávok közt.

A szerbek története, családi, társadalmi és állami életök, demokraciai szellemök tekintetében a következő korszakokat mutatja: Voiszláv zsupánjuk koráig a teljes demokratia uralkodik az egyes elszigetelt zsupániákban; Voiszlávtól Nemanjáig (XI. sz.) véres harcot viv két áramlat az egyes zsupániákban külön-külön és egymás között, a királyuri monarchizmus elve a nemzetségi önkormányzat elvével; Nemanjától Vukasinig 1160 1360) a centralizált egyeduralmi elv legyüri a nemzetségi önkormányzatot; Vukasintól Lázár cárig a nemzetségi visszahatás a centralizált államot kisebb önálló és egymástól független részekre bontja, mely folyamattal a régi szláv demokraciára való visszatérést akarják munkálni, de tulajdonképen előkészitik a szerb állam bukását, mely a koszovói végzetes harcban a török ellen 1389-ben be is következett.

696. **Zsivkovics Mita: Uti emlékek Belgrádtól Ráskáig.** (1890. 16 k. 29—61 l.)

697. **Ruvarac Dömötör: Az 1735. junius 20-iki szerb nemzeti-egyházi kongresszus egyházi és világi képviselőinek meghatalmazó iratai.** (1891. 165 k. 20—55 l.)

Ezen fontos egykoru kéziratból (A kézirat 22 irott és 16 tiszta lapból áll in folio, több kéz irta; a kézirat Ruvarac Dömötör karlócai theologia tanár birtokában van.) kiderül, hogy 1735. junius 20-án csakugyan tartatott egy szerb kongresszus, de nem Belgrádban, hanem Karlóczán, továbbá megtudjuk belőle, kik voltak ezen kongresszus egyházi és világi tagjai (katonák és polgári rendüek); kik voltak e kor elökelőbb szerbjei, mert ezek állitották ki, irták alá és pecsétökkel megerősitették a kerületenként megválasztott képviselők megbizó leveleit, minő községek voltak akkor, melyek most már mint szerb hitközségek nem léteznek; mely városok lettek azóta fal-

vakká; melyek voltak az esperesi kerületek és mely községek tartoztak hozzájuk: mik voltak az egyes kerületek és helyek nevei? stb.

Az 1735-iki kongresszusról eddig keveset tudtunk és amit tudtunk róla, az is hibás volt; sokáig nem is tudtuk, hogy ezen évben kongresszus volt s mikor megtudtuk, hogy még is csak volt, még azt sem tudtuk bizonyosan, hol tartották, Belgrádban-e vagy Karlócán? 1860-ban megjelent Bécsben egy könyv: „Actenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Oesterreich, dann der illirischen National-Congresse und Verhandlungs-Synoden.“ Kiadta az államministerium, irta Jiricsek József; hivatalos adatok alapján készült, de az 1735-iki kongresszusról csak ezt mondja: „Amennyire tudjuk 1735-ben is volt kongresszus, részletet semmit sem tudunk róla, csak azt, hogy azon meghirdettek császári patensek és hogy azon tárgyalták egy huszárezred felállításának kérdését, illetőleg azt, hogy ezt minő költségből tartsák fen.“ 1861-ben a szerb letopiszban egy névtelen iró cikksorozatot irt „Az innenső részeken lakó szerbek nemzeti kongresszusairól“ és ebben az 1735-iki kongresszusról egy szó említés sem tétetik, mintha akkor nem is lett volna kongresszus. Vitkovics Gábor a Glasnikban 28—43. sz a szerb tudós társaság folyóiratában „Kritikus pillantás a szerbek multjára Magyarországban“ cimü cikksorozatában azt állitja, hogy az 1735-iki kongresszust Belgrádban tartották. — Szávics Milán: „Der serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735.“ cimü müvében azt állitja, hogy Jovánovics Vince metropolita 1735-ben Belgrádban tartott kongresszust.

Az itt ismertetett és 22 lapra terjedő egykoru hivatalos szerb kéziratból ezen kongresszusra vonatkozólag a következők derülnek ki: Jovánovics Vince metropolita 1734. év őszétől 1735. junius haváig tartózkodott Bécsben a szerb ügyek rendbehozása miatt, ekkor eszközölte ki az 1735. május 18-án (ó-naptár: 7.) kiadott „protectiónális diplomát“ és kieszközölte az engedélyt, hogy ezen év julius 20-án kongresszust tarthasson vagy Karlóczán vagy Belgrádban; a miniszterium Belgrád mellett volt, a metropolita Karlóczát kivánta, mert Belgrádban korlátozta volna az ottani országos kormány a kongresszus szabadságát — végre is a metropolita nézete győzött és a kongresszus 1735. julius 20-ára Karlócára lett összehiva. A királyi biztos gróf Traun generális volt; jelen voltak: a metropolita, 5 püspök, 2 exarcha, 9 zarda-

főnök és szerzetes, 21 esperes és világi pap, 14 katona és 50 polgári rendü képviselő, összesen 102. A kongresszus rövid ideig tartott. Itt meghirdették az 1735. május 18-án kelt protectionális diplomát, mely eredménye volt a szerbség hosszu küzdelmének az 1727. ápril. 12-én kibocsátott császári rescriptum ellen, mely a régibb privilegiumokat magyarázta s melynek fejtegetéseit a nép nem akarta elfogadni; tárgyalták a huszár ezred felállitásának és költségei viselésének kérdését és egy bizottságot választottak, mely beszedje ennek kivetett járulékait, tagjai voltak a metropolita, 2 püspök és 6 világi képviselő; megállapitották a püspöki és papi stoláris jövedelmeket; és egy bizottságot választottak, mely Bécsben a szerb érdekeket képviselje és védje, tagjai: Matulay János nemzeti titkár, Ljubibratics István kosztajnicai püspök, Iszákovics Vuk és Raskovics Gábor. Ezután következik a kongresszusi képviselők névsora, karlócai lakásuk megjelölése, megválasztásuk jegyzőkönyvei, melyeket az egyes községek és kerületek választói, legtekintélyesebb szerbjei aláirtak és pecsétökkel megerősitettek.

698. **Szávics Milán: Lazarevics Lázár hires szerb prózairó két novellájának („A vihar“ és „Ő mindent tud“) birálata.** (1891. 165 k. 115-123 l.)

699. **Szávics Milán: Dojcsin Péter (Dóczy Péter) drámai költemény 3 énekben.** (1891. 166 k. 25—59 l.)

A drámai költemény alapja egy Mátyás király korából származó és ma is széltében a szerbek közt énekelt népdal Dojcsin Péterről, Mátyás király kedves vitézéről, ki sok aranyát költötte vörös borra és kocsmárosné kedvesére, miért is Mátyás király korholja, de Dóczy Péter erre azt válaszolja a királynak: ha te azt a bort innád, a mit én és azt a kocsmárosnét szeretnéd, a kit én, ráköltenéd az egész Alföldet, sőt Buda várát is. A drámai költemény igen rokonszenvesen ir szereplőiről, különösen Mátyás királyról.

700. **Dragovics Márk: Adatok Montenegró történetéhez a cetini aranybulla alapján.** (1891. 167 k. 1—21 l.)

A montenegrói aranybullát Petrovics Vazul montenegrói vladika 1750. körül irta, ez megállapitja a határt Montenegró és Hercegovina között István cár idejétől kezdve Crnojevics Iván montenegrói vladika és fejedelem idejéig. Magát az eredeti okiratot 1471. julius 17-én

irta alá Crnojevics Iván és István boszniai bán. Petrovics Vazul kétségkivül erről másolta le az ő munkáját, melyhez még több különféle dolgokra vonatkozó jegyzetet toldott. Ezek: Crnojevics Iván egyházi és világi birósági eljárása; Humce falu, Cetinje mellett, ennek aranybullája; a Medojevics család letelepedése; Szinyác falu határai; Petrovics Vazul vladika 1756-iki oroszországi utjának leirása; birtok vételekre vonatkozó feljegyzések; több pör irata Crnojevics Iván korából. Ez utóbbiak igen érdekesek a montenegrói birói eljárás módjának megismerésére a XV-ik században, mely később is érvényben volt; nem volt külön birói testület, hanem esetről-esetre választottak birákat az érdemes polgárokból, eljárásuk nyilvános, szabad és független volt — a vladika ezt a népitéletet rendszerint megerősitette, ő maga nem itélkezett és nem ismeretes oly eset, melyben ez a népitéletet nem erősitette volna meg.

701. **Szimonovics Radivoj: Zsitomiszlics zárda Hercegovinában.** (1891. 168 k. 1—26., 1892. 169 k. 37—60 l.)

Ezen zárdát 1585-ben a Hrabreni Milorádovics család alapitotta. Itt az értekező ismerteti történetét, de főkép régiségeit, műtárgyait, régi szerb kéziratait és ősnyomtatványait, valamint a levéltárában levő török okiratokat.

702. **Szinisa: Uros II. Primiszláv, más néven Prvos, Prvoszláv.** (1892. 170 k. 1—23.)

Az értekező a letopis 142-ik kötetében állitotta, hogy II. Uros Primislaus, a ki Raskában I. Uros, Vukán unokaöccse, után uralkodott mint nagyzsupán, azonos Prvos-Prvoszlavval, Dragihna fiával, Nemanja István legidősebb fivérével és semmiképen nem fivére sem Belusnak, sem Deszának, Uros fiainak. Itt erre nézve ujabb fejtegetéseket hoz fel a diokleai pap krónikája, Konstantinus Prophyrogenita, István első szerb király, Szent Száva, Domentián és a szerb évkönyvek alapján, melyekkel fenti nézetét megerősiteni véli, de beismeri, hogy a Nemanja dinasztia genealogiája nagyon homályos és bonyolult.

703. **Boskovics János: Levelek a szerb és horvát irodalomról.** (1892. 170. k. 100—147 l., 171 k. 37—97 l.) Értekező levél alakban tárgyalja az összes délszlávok irodalomtörténetét a legrégibb időktől fogva.

704. **Zsivaljevics A. Dán: Kacsics-Miosics András szlovin költő.** (1892. 171 k. 1—36 l.; 172 k. 1—43 l.; 173 k. 87—107 l.; 174 k. 125—155 l.)

705. **Nedeljkovics Milán: Az izlam és befolyása népének lelki életére és művelődési haladására.** (1892. 172 k. 44—70 l.; 173 k. 108—128 l.)

706. **Milutinovics-Szerajlija Simon (1791—1847) élete és irodalmi munkái** 1893. 173 k. 38—67 l.; 174 k. 58—106 l.; 175 k. 1—33. l.; 176 k. 26—45 l.)

707. **Novakovics Sztojan: Brankovics Mara szultánné.** (1893. 174 k. 1—35 l.)

Az iró részletesen fejtegeti a szerb politika folytonos ingadozását a koszovói ütközet óta (1389), mely hol a magyar, hol a török hatalomra támaszkodott és tulajdonképen mindkettőnek vazallusa volt, valamint azt a 25 éves családi versengést, mely Lázár cár utódai és a Brankovics család között dult és jelentékenyen hozzájárult az úgy is megrendült Szerbia megdöntéséhez. A törökök megnyerését célozta Lázár leányának, Oliverának Bajazethez való férjhezmenetele; Bajazet nagyon szerette Oliverát és ez minden befolyását felhasználta Szerbia sorsának enyhítésére s ennek volt köszönhető Szerbia tűrhető helyzete egészen Bajazed haláláig. Ez buzdította Brankovics Györgyöt is arra, hogy leányát, Márát II. Muratnak feleségül adta, a szerb évkönyvek szerint 1435-ben, azonban Mara helyzete és befolyása a török udvarban nagyon különbözött Oliveráétól, mert II. Murat csak nagyravágyó terveinek és harcainak élt és Mara iránt hideg volt, a török udvari párt is Mara ellen dolgozott, nehogy befolyást nyerjen a politikára és ismétlődjék Oliviera korszaka. Szead-edin szerint Murat látni sem akarta Marát, és Murat-Dra„oman állítja, hogy a menyekző is Drinápolyban minden ünnepség nélkül folyt le, mert II. Murat erre a keresztény nőt nem tartotta érdemesnek.

Brankovics György leányának férjhezadásával nem ért célt, mert a hódító II. Murat egymásután elfoglalta várait; 1439-ben elfoglalta Szendrő várát, a deszpota székhelyét, a harcban török fogságba jutott György deszpota idősb fia, Gergely, az ifjabb fiu, István, nővérénél, Maránál volt Drinápolyban: II. Murat mindkettőt 1441-ben, husvét napján megkötöztette és május 8-án szemöket kiszuratta. Ezen esetet Osztrovicai Konstantin Mihály egykoru szerb krónikás igy adja elő: „Midőn a szultán (az elvégzett szerb hadjárat után) Drinápolyba jött, megparancsolta, hogy a deszpot fiait, Gergelyt és Istvánt vigyék el a tengeren tul levő Tokat várba és ott zárják be őket. Nővérök, a szultánné semmit sem segithetett rajtok, sem nem eszközölhetett ki kegyelmet szá-

mukra tőle. A szultán titkon elküldött egy embert, ugy hogy felesége erről mit sem tudhatott és ezzel megüzente, hogy mindkettőnek szurják ki szemeit. Midőn ezt a szultána meghallotta, térdreborult férje előtt és Isten irgalmára kérte, hogy most ne hajtsa ezt végre, halassza el, mert ugy is mindig hatalmában vannak. Erre a szultán azonnal elküldött egy másik hirnököt, hogy ne tegyék meg azt, a mit előbb megparancsolt, de későn jött, mert az első hirnök nagyon sietett és azonnal végrehajtatta a parancsot. A szultán haragjában ezt a hirnököt is megfosztotta szemétől."

Következett az 1443—1444-ik nagy magyar-török háboru, melyet részletesen leirt Miatovics Cseda (Despot Gyuragj Brankovics) és Huber Alfons (Die Kriege zwischen Ungarn und den Türken 1440—1444. Wien 1886), melynek első része az 1444-iki szegedi békével ért véget, ennek létrejöttét nagyban előmozditotta Brankovics György, neki volt belőle haszna, mert rövid időre visszakapta országát, de a vége siralmas volt. Brankovics Mara szultánné megőrizte hitét a török udvarban, de ott sokat szenvedett családja és hazája szerencsétlensége miatt; férje II. Murat a szerb évkönyvek szerint 1451 febr. 4-én halt meg és Mara ekkor viszatért honába, ugy mint annakidején Olivera, Bajazet özvegye. Murat fia és utóda II. Mehmet nagy tisztelettel és sok ajándékkal inditotta őt utnak és két nagy birtokot adott neki, Toplicát és Dubovicot. (Osztrovicai Konstantinovics krónikája szerint.) Ez a vidék a leszkováci kerületben volt, később Szert kapta Szoluntól (Szaloniki) délre. II. Mehmet nagyon kegyetlen volt trónraléptekor összes rokonaival. Mara szultána iránti kivételes kegyességének különleges okai voltak. Midőn Mara apja, Brankovics György 1456 dec. 24-én meghalt, temetésén jelen volt leánya, Mara is, ez kiderül a temetésekor felette tartott gyászbeszédből (Sztojanovics Ljubomir: Szpomenici); ez felemliti özvegyét, Jerinát, fiait Gergelyt, Istvánt és Lázárt, ki az uralkodást átvette vak bátyjai helyett, és Márát, — erről a gyászbeszéd nagy tisztelettel szól, mint a ki feláldozta magát hazájáért és családjáért, férjhez menvén II. Murathoz és szentnek mondja (svetejsa), miből némely történetirók tévesen azt következtették, hogy özvegységében apáca lett: ezen jelző alkalmazásának igazi oka, hogy nagyon vallásos volt, a zárdákat és hivőket védte és a vallásban keresett és talált vigaszt hazája és családja szerencsétlenségében és házasélete szomoruságában, mert férje igen

rideg volt iránta. György deszpota temetésén nem volt jelen másik leánya, Katakuzina, Cilley Ulrik neje, ezt a gyászbeszéd nem is említi.

Biztos adatok vannak arra nézve, hogy Mára apja halála után is Szerbiában maradt és érdeklődött a politika iránt. Jerina, György deszpota özvegye, nemsokára meghalt férje halála után, 1457 május 3-án. Haláláról szólván megjegyzi a szerb évkönyv, hogy azon éjjelen, mikor Jerina meghalt, elmenekült Rudnikból, hol az udvar volt és Jerina meghalt, Mára fivérével, Gergelylyel Mehmet bég szultánhoz, velök menekült nagybátyjuk, Tamás herceg is. Halála, mely oly váratlanul jött, igen gyanus. A Brankovics családban ekkor nagy viszály dult. Lázár deszpota felesége, Ilona, mert csak egy leánygyermeke volt, ezt férjhez akarta adni Tomásevics István boszniai trónörököshöz, ki Szerbiát és Boszniát magyar protektorátus alatt egyesitette volna, — az özvegy Jerina és fia Gergely török párti volt, okulva a multakon. Egy későbbi évkönyv feljegyzi, hogy Jerinát megmérgezték és Mára fivérével, Gergelylyel és nagybátyjukkal, Tamás herceggel, Jerina fivérével, nem érezték életöket biztonságban és nyomban Jerina halálakor elmenekültek a szultán udvarába. A vak István herceg ugylátszik a másik párthoz huzott és Szerbiában maradt. Ő Jerina hirtelen halálakor nem volt Rudnik várban, hanem Szendrőben.

Lázár deszpota 1458. január 20-án meghalt; Gergely ekkor török hadsereggel közeledett Szerbia felé, Lázár özvegye Ilona pedig nyiltan a magyar protektorátus alá helyezkedett, Szendrő várát, az akkori fővárost, átadta a magyaroknak és nyiltan törekedett arra, hogy leendő veje István boszniai trónörökös Szerbiát megkapja s őt szerb deszpotává kiáltatta ki. Midőn Mára és Tamás herceg és Gergely II. Mehmethez menekült, a török székváros már nem volt Drinápoly, hanem Konstantinápoly. Márának a szultánnál nagy befolyása volt. Paulo Jovio, ki Mára és Mehmet halála után 50 évvel irta meg emlékiratát (Commentarii de le cose di Turchi di Paolo Jovio vescovo di Novara a Carlo Quinto imperatore. Velence 1538.) és azt 1531. január 22-iki datum alatt irta, azt mondja, hogy Mehmet Mára fia volt, ez azonban valószinüleg tévedés, az azonban igen valószinü, hogy Mára nevelő anyja volt s innét azon gyengédség, melylyel iránta viseltetett. Jovius azt mondja, hogy Mehmet nem hitt sem Krisztusban, sem Mohamedben, különben müvelt ember volt, több nyelvet is beszélt, köztük

szerbül is, melyet Márától tanulhatott meg. Konstantin Muszakija albán nemes, Jovius kortársa, ki mint emigrans Itáliában élt, végrendeletében szintén azt állitja, hogy II. Mehmet Mára fia volt, ez azt bizonyitja, hogy ezen nézet akkoriban nagyon el volt terjedve.

A raguzai levéltárban van hat irat Márától, mely szintén világosságot vet az ő viszonyaira 1457. után, midőn Szerbiát elhagyta. Ezek közt a legrégibb 1470. november 4-én kelt, de a hely nincs megnevezve, hol keltezte; ebben Mára elismeri, hogy raguzai küldötteitől átvett 600 perpert, mint a stagnii (Ston) jövedelmét, melyet ennek Raguzának való átengedése fejében a Raguza és szerb cárok közti régi egyesség alapján évenkint fizettek a jeruzsalemi Arkangyal templom javára. Mára ezen iraton Brankovics György deszpota pecsétjét használja és az irat tartalmából kiderül, hogy neki Törökországban saját külön udvartartása volt. A második irat ugyan ezen tárgyra vonatkozik és kelt Jezsevon 1479. április 15-én; ezen irat bevezetésében Mára azon kifejezéseket használja, melyeket az ő elődei, a szerb cárok használtak „Cárnő és uralkodó Mára urnő (Kir-Mária)" és felemliti, hogy az ő ősei Kir-Stefán és fia Kir-Stefán Uros szerb cárok Stagnit (Ston) azon feltétel alatt engedték át Raguzának, hogy évenkint husvétkor 500 és Sz. Demeter napján 500 arany perpert fognak fizetni a szerb uralkodóknak a jeruzsalemi Arkangyal templom javára és kijelenti, hogy ezen összeget ezentul nem a jeruzsalemi emlitett templomnak, melyet elpusztitottak, hanem az Athos hegyi hilendári és sz. Pál zárdáknak és templomoknak fogja adni, melyeket sz. Nemanja Simon és fia sz. Száva alapitottak és a szerb uralkodók mindig támogattak adományaikkal. Itt Mára ugy viselkedik és ugy rendelkezik, mint a szerb cárok teljhatalmu jogutóda és Raguza ezen rendelkezést készségesen elfogadja.

Mára szultána 1486-ban halt meg, ekkor Raguza beszüntette a Stagni átengedéséért kikötött évi járulék fizetését. E tárgyban 1501-ben Achmet-pasa, a szultán vezére ezt irja Raguzának: A császári udvarba jöttek szerb szerzetesek azon panasszal az athoshegyi zárdából, hogy Raguza már több év óta nem fizeti a zárdáknak az évi járulékot, melyet István szerb cár kikötött volt Stagni átengedéséért és mint jó barátuk figyelmezteti őket, hogy a hátralékot fizessék meg és többé ne merészeljenek e tekintetben mulasztást elkövetni (Miklosich: Monumenta Serbica 545—546 l.) És Raguza azután tény-

leg évenkint eleget tett ezen kötelezettségének egészen bukásáig. Mára szultana 1473. dec. 18-án Konstantinápolyból azt irja a raguzaiaknak, hogy követeiktől megértette kivánságaikat és megigéri, hogy el fog járni ugyökben mint barátainak ügyében és azt mondja, hogy minden ügyökben ugy bizzanak benne, mint önmagukban, mert ő igaz jóakaró barátjuk. Ebből látszik, hogy a raguzaiak kérelmöket hozzá rendszerint szóbelileg intézték. A raguzaiak egyik iratukban bocsánatot kérnek tőle, hogy követei egy izben elmulasztották, hogy nála is külön tisztelegjenek — Mára biztositja őket, hogy ezt nem vette rossz néven. (Miklosics u. o. 535 l.) Mára mindezen iratokon Brankovics György pecsétjét használja — érdekes dolog, hogy e pecsét épen az ő kezébe került; ennek használatával ki akarta fejezni, hogy magát tekinti Brankovics György deszpota törvényes jogutódának.

Mára mindig ugy szerepelt mint a Törökországban lakó kereszténység pártfogója, igy 1469-ben jelen volt ryli sz. János ereklyéinek Tirnovóból Rylbe való átvitelénél, melyet Gramatik Vladiszláv ir le; ez azt mondja, hogy ezen szertartásnál jelen volt Kir-Mária, (Mária urnő) ki akkor egy falun lakott udvarával nehány stadiumnyira délre Szer városától és hogy nagy tekintélyben állott és igen nagy szabadságot élvezett a hatalmas II. Mehmet szultántól (Glasnik XXII. h. 265 l. Ez a hely a fentebb emlitett Jezsevo Szalonikitől délre, a hilendári zárda közelében, hol az egyik vidéket maig is Kali Máriának (szép, jó Mária) néven nevezik Mára szultánáról. Mária haláláról két régi szerb évkönyv tesz említést, az egyik csak azt jegyzi meg, hogy 1486-ban halt meg, a másik azt mondja: „1487-ben halt meg Mára cárné, György deszpota leánya, Krisztus keresztjének felmagasztaltása napján, szeptember 14-én, pénteki napon Jezsevóban.“ Jezsevó délkeleti Macedóniában Szeres közelében a Szerbiából az Athos hegyre vezető ut mellett volt; Márára emlékeztet egy itt levő hegylánc neve „Szultánica“ is. Márát eltemették a koszanicai zárdában; nővére Kantakuzina, kit élete utolsó éveiben magához vett, Koncsán van eltemetve Sztrumica felett. Sztojanovics: Sipsi rodoslovi is letopisi 42—43 l.) Mára férje Brusszában van eltemetve, az ő siremlékében van két szerb hercegnő sirja: lehet, hogy a törökök Mára és nővére holttestét később ide vitték át.

708. **Ivanics Iván: A bunyevácokról.** (1893. 175 k. 1—33 l., 176. k. 1—25 l.) [V. ö.: Dudás. A bu-

nyevácok története Bács-Bodrog vármegyei tört. társulat Évkönyve 1904. évf és a Bácsmegye IV. évf.]

A bunyevácokról irt Knezevics Lázár és Hadzsics Antal, de csak mai viszonyaikat vázolták, a monarchia ethnográphusai Csernig és Hunfalvy csak egy pár sorban emlékeznek meg róluk, multjokkal, beköltözésök kérdésével még nem foglalkozott senki, mert alig vannak adataink arra nézve honnét és mikor költöztek be. A bunyevácok közt élő hagyomány és későbbi adatok szerint a Buna folyó mellől Hercegovinából és Dalmáciából jöttek be, ezt ősrégi népdalaik is megerősitik. A délszlávoknál ősi szokás, hogy egyes vidékek lakóit azon folyókról vagy hegyekről nevezik el, a melyek mellett laknak, igy: Bunyevác, a Buna melletiek, Boszánac a Boszna melletiek, Rasciánus, rác a Raska melletiek, Szremác a szerémi hegyek melletiek. A bunyevácokat és nyelvöket dalmatáknak is nevezik, jelezve, hogy Dalmáciából jöttek; a Baranyába költözött sokácokat, mert Boszniából jöttek „bosnyákoknak“ nevezik, elnevezésök az ottani „Sok“ hegytől, vagy attól származik, hogy keresztvetéskor kezöket marókra szóritva (saka) vetnek keresztet, ujjaikat összeszoritva, nem mint a katholikusok ujjaikat kiegyenesitve. Barbarics Mladen (Neven. 1891.) azt állitja, hogy a bunyevác elnevezés a „buniti se“ zavarogni, szótol ered, mert őshazájokban Hercegovinában, Dalmatiában, gyakran fellázadtak az elnyomó törökök ellen; a horvát elnevezést a „hrvati se“ küzdeni szótól és a „szrbi“ szót a „serbh“ szanszkrit szótól, mely „haragudni, bőszülni“ jelentőségü, származtatja: a horvát szó származtatásában nyilvánvalóan téved, mert az a „hrb, hrbat“ domb, hegy szótol származik, mely nevet már régibb honukról a Kárpátokban viselték és „hegyi lakók“-nak neveztettek.

A bunyevácok Bácsmegyében laknak tömegesen és főfészkök Szabadka. Bács-Bodrogh megye ősi lakói a kelt eredetü bojok és a jászok; a rómaiak az itteni telepeket „Deserta Sarmatum, Barbaria Jazygum“ néven nevezték, utóbb római telep lett. Safarik a szláv „botriti, bodrigi“ törzstől, mely a Kárpátokon tulról, a róluk elnevezett Bodrog völgy Bodrog vize mellől huzódott ide le, származtatja Bodrog vár és Bodrog vármegye nevét. A VII-ik századtól fogva Bács megye területén szerbekkel is találkozik; soraikból három palatinusa volt Magyarországnak: Radó (1056.), Uros (1120.) és Belus (1156.) A török hódoltság korában ők voltak Bácsme-

gye majdnem egyedüli lakói, ennek emlékét látjuk abban is, hogy e megye helyeinek, vizeinek, tavainak, mocsarainak és pusztáinak neve majdnem mind szláv, de 90 százaléka bizonyosan az. A szerbeknek a Balkánról Magyarországba való nyolc nagyobb beköltözését ismerjük: Zsigmond korában a Csepelszigetre (Keve, Kő, Ráczkeve); Brankovics György idejében 1430; a harmadik 1439-ben; a negyedik Mátyás király idejében 1459-ben; az ötödik igen jelentékeny Brankovics-Kinizsy Pál, a ki Krusevác vidékéről 50.000 szerbet hozott be; a hatodik Maxim püspök vezetésével 1509-ben jött be; a hetediket 1538-ban Jurisics Miklós vezette be; a nyolcadik és legnagyobb 1690-ben jött be Csernovics Árzen ipeki patriarcha vezetésével, mikor is 36.000 család költözött be. Ezeken kivül folyton folyva egyesek és kisebb csoportok menekültek ide a török területről. Hogy ezen szerb beköltözők sorában voltak-e katholikus bunyevácok is, annak semmi nyoma sincs.

Mikor jöttek be először a bunyevácok Magyarországba és a Bácska területére, arról megbizható adatunk nincs. Niko „Szerbek Magyarországban“ cimü müvében emliti, hogy egy kath. szláv beköltözés Dalmátiából 1301-ben jött be. [Bajai traditiók szerint IV. Béla idejében, ki egy ideig a tatárok elől menekülve Dalmátiában volt, egy csoport ide költözött franciskánusok vezetése alatt.] Azután valamivel később, de pontosan meg nem állapitható időben jött be Horvátországon át egy nagyobb bunyevác csapat, melyből egy rész Horvátországban maradt Vratnik, Ricsica, Sz. Rókus és Kosinban, azután Baranyán át, hol szintén egyes csapatok elmaradoztak, Bácskába jöttek és itt több helyen letelepedtek, főképen Szabadkán. Ez volt az első nagyobb bunyevác letelepedés és midőn a második legnagyobb bunyevác sereg 1687-ben franciskánusok vezetése alatt Szabadkára Szegedig terjeszkedve bejött, itt már bunyevác telepeket találtak. Tizennyolc franciskánus vezette őket, de ezek a letelepités befejeztével visszamentek Boszniába, csak egy maradt itt velök, Sarcsevics Angelus, de utóbb ez is Szabadkáról Boszniába távozott; Jeremiás, Dudási, (Guganovics) és Benyovics Bartolomeus franciskánusok Szegeden maradtak a betelepülőkkel. A szabadkai egyházi anyakönyvekben 1687. december 1-étől fogva sok bunyevác család nevét találjuk, mely maig is megvan, igy: Szuszics, Vojnics, Kulics, Mamuzsics, Pastrovics, Gyelmics, Ivkovics, Raics, Mukics, Pertics stb. Vannak két-

ségtelen adataink arra nézve, hogy már ezen második nagy beköltözés előtt sok bunyevác lakott a Bácskában, kik az első nagy beköltözés alkalmával jöttek be: 1580-ban Kunbaján 29 ház, Ludason 29, Bajmokon 21, Tavankuton 16 bunyevác családi ház volt, voltak még bunyevácok Tompán, Csorván és másutt is. Arra is vannak adatok, hogy jóval 1687. előtt bunyevácok birták haszonbérben a szabadkai pusztákat a szabadkai Izmael bégtől és Durmis pasától.

Bács-Bodrogh megyében szerbek is laktak már a VII-ik századtól fogva, 1526-ban pedig Ján cár egy egész kis országot alapitott itt, székhelye Szabadka és a közelben levő Tornyos volt (Tudománytár XI. k. 171 l.); a kamerális összeirások szerint 1572-ben szerbek laktak a következő bácsmegyei helyeken: Szabadka, Kelebia, Tompa, Ludas, Borsód, Ivánka, Mateovics, Mélykut, Sebesics, Verusics, — e két utóbbi helyen már 1543-ban van róluk említés.

Szabadka a bunyevác telepek főhelye; ezen hely ugylátszik a tatárjárás után keletkezett és Bodrogh megyéhez tartozott, Korvin Mátyás alatt Csongrádhoz, 1720-ban ismét Bodroghoz, mig végre a Bács és Bodrogh megyék közt folyó határper befejeztével végleg 1746-ban Bácsmegyéhez csatoltatott, mert már Szerémi György tanusága szerint Ján cár idejében 1526-ban ugy emlittetik mint a mely van „in desolata terra Bach megye.“ Zabotka neve előfordul 1391-ben Bodrog megye gyülésén, mely tartatott prope villam Bodrugh. Zsigmond király titkára Zemlényi Gábor diák sok kiváltságot adott Szabadkának, de e kiváltság levélről csakhamar kiderült, hogy hamisitvány. Szabadka 1439-ig királyi birtok volt, 1439—1456-ig Hunyadi Jánosé, 1456—1459-ig Szilágyi Mihályé, 1459—1462-ig Mátyás királyé, 1462—1501-ig Pongrácz Jánosé és Mátyásé volt, utóbb Korvin János, azután Török Bálint és Imre, végre Ján szerb cáré (1526.) és a törökké volt. A Dózsa-féle lázadás idejében sok kár érte Szabadkát; a mohácsi vész után jelent meg Bácskában és Szabadkán a rejtélyes Ján szerb cár, a „fekete ember“, igy nevezték, mert testén tetőtől talpig egy fekete vonás volt; tizezer válogatott vitéze volt, a fekete sereg, mely réme volt a föld népét a Dózsa-féle lázadás után nyomorgató nemességnek, mely Verancsics tanusága szerint a jobbágyság homlokára tüzes vassal egy keresztet süttetett, gunyból azért, mert Dózsa seregét keresztes hadnak nevezte. Ján cár mint az el-

nyomott köznép védője és megbosszulója szerepelt; multja ismeretlen, ő magát Brankovics István rokonának adta ki neje révén és Csarnojevics Jánosnak nevezte. (Iványi: Szabadka története Nenádnak nevezi keresztnéven.) Kétségkivül szerb volt, noha Verancsics (II. 26 l.) oláhnak és Szmolka (Századok 1883.) szlováknak, tótnak tartja; a magyarok „fekete embernek" nevezték, a homlokáról lehuzódó fekete sáv miatt. Istvánffy és Verancsics obscurae servilisque conditionis homo-nak és Zápolyai lovászának mondják és Niko (Szerbek Magyarországban) kalandornak tartja — de kétségtelen dolog, hogy ritka vitéz volt és I. Ferdinánd és Zápolyai János vetélkedve keresték barátságát. Bácskában egész kis cárságot alapitott és jóideig független volt a két ellenkirálytól. Székhelye Szabadka vagy helyesebben az emellett elterülő Tornyos puszta, erről mondja Szerémi György „una villa Tornos, constabat decem miliária ad Zheged et tria miliaria distabat ad Zabattka." Fekete Jovánnak volt egy 600 emberből álló testőrsége, palatinusa volt Szubota vajda, a kitől vette talán Szabadka Szubotica szláv nevét; hadvezére volt Bakics Kelemen, kapitánya 1527-ben, Cselnik Radoszáv. Zápolyai seregét többször megverte, mig végre árulás folytán meg nem ölték. Seregéből utóbb a győri, komáromi és titeli sajkások lettek. Fekete Jován mindig a Habsburgok hive volt, mint általában a magyarországi szerbek.

Midőn a törökök elfoglalták Bácskát, azt hat nahijára (Baja, Szabadka, Zombor, Bács, Szeged, Titel) osztották fel, melyek a szegedi sandzsák basájának voltak alárendelve (1550.) A szabadkai nahiához 1580-ban a következő falvak tartoztak: Ujbajmok, Nagybajsa, Bánovci, Budakut, Csanasz, Csifanta, Baskut, Gyurgyin, Hegyes, Ivánka, Kelebia, Kunbaja, Likas, Ludas, Mélykut, Obornyacsa, Moravica, Pacsir, Roglatica, Szofron, Szubotica, Sebesics, Szikics, Tavankut, Topola vagy Kisbajsa, Verusics, Tornyos, Szonatiste (Zobnatica) — tehát csupa olyan helyek, melyekbe a bunyevácok telepedtek le. Szabadka a letelepülő bunyevácok központja volt; Pécs a Baranyában 1540-ben letelepedett sokácok (bosnyákok) középpontja.

A bunyevácok 1687-iki beköltözésére vonatkozik a bécsi haditanács következő feljegyzése: „Maximilian Curfürst zu Bayern recommandirt sub dato (1687. jul. 9.) im Feldlager bei Sizar (Martonos közelében) die kathol. Raitzen, damit ihnen drei Palanken (sánccal megerősitett

város) zu erbauen und zu beivahren eingeraumt werden mögen.“ És később 1687. szept. 1-én: „Remittitur hiermit ein anderer, dass dergleichen Rätz, welche sich in 1500. wehrhaften Männer bestehend anerboten, frei zu verbleiben und andere mehr vom Feinde herüber zu bringen, gegen dem dass ihnen zu Segedin, Sobbatiz und Bonia (Baja) zu verbleiben und die drei vorgeschlagene Palanken zu erbauen erlaubt werde.“ Valamivel később ez áll: „Markovics und Juro Vidákovics bitten um einige devastirten Castellen und Teritoria für 5000 aus der Türkei herüber gegangener Rätzen, damit sie unterkommen und sich ernähren mögen. Versprechen dagegen jederzeit unter dem Commando eines deutschen Generals oder Officiers wider den Erbfeind die Waffen zu führen.“

Ezen időben Bácska vidékein katonai határőrvidék alakult, az itt letelepedett bunyevácokból és szerbekből: őrállomások voltak Szeged, Baja, Szabadka, Martonos, Becse (megerősitett helyek: fossata) és Titel, Kovil, Bács, Mosorin. Szabadkán a bunyevácok első kapitánya Szucsics Lukács volt, ki még a régibb honukban született, segédei voltak Margetics, Vujavics, Vidákovics. Katonai érdemeikért már ekkor nemességet nyert a Szucsics, Kájics és Vidákovics család. 1690-ben számos szerb is letelepedett itt, a mi megerősitette a bácskai bunyevác határőrvidéket. 1702-ben a szabadkai határőrök földet kaptak, a tisztek nagyobb területet kaptak, a lovas határőrök 8 láncot, a gyalogosok 6 láncot (à 2400 □-öl); ekkor békeidőben Szabadkán 108 lovas és 114 gyalogos határőr állt fegyverben, háboruban minden fegyverfogható ember katonáskodott. A lovasságot a kapitány (a Szucsics és Krnjajszky családból), a gyalogságot a „hadnagy“ (vajda) vezette, mindkét csapatban volt egy-egy zászlótartó (barjaktar). A bunyevácok 75 évig voltak határőrök, sokat szenvedtek a töröktől, ki ellen ennek kiüzéséig állandóan harcoltak és részt vettek minden más háboruban is. A bunyevác Szucsics Lukács és a szerb Sztejin Prodán kapitányok a királytól arany láncot kaptak, ezt a kitüntetést később a szerb Monaszterly és Tökölyi is megkapták. A Rákóczy és Tökölyi Imre-féle felkelésben a szabadkai bunyevácok királyhüségökért sokat szenvedtek. Virág kapitány vagyonukat pusztitotta, gyermekeiket, asszonyaikat, öregjeiket leöldöste, sirjaikkal megtelt a Sz. Rókus kápolna melletti sirkert. 1703-ban is sok kárt szenvedtek a kurucoktól. 1699-ben Schlik tá-

bornok lefegyverezte a rácz miliciát a zombori és szabadkai kerületben és azokat visszacsatolta, mint polgárositott területet, Bodrog megyéhez, ez az actio 1722-ben ért véget és az ujjászervezett Bodrog megye első főispánját Czobort 1722-ben Szabadkán iktatták be hivatalába. A szerbek tiltakoztak a polgáriasitás ellen, ezért megengedték nekik, hogy a polgárositott területről határőrvidéki területre költözködhessenek; 1746-ban 315 szerb család a tiszamelléki határőrvidékre és a sajkás kerületbe költözött. Mikor később a tiszamelléki határőrvidéket is polgáriasitották, a szerb határőrök nem akarták fegyvereiket kiadni s fel is lázadtak, de a lázadást hamarosan elfojtották.

Szabadka 1743-ban, Szent-Mária név alatt kamarális város lett, első főbirája nemes Vojnics István lett. A zombori határőrök sem akarták, hogy megyei kormányzás alá helyeztessenek és deputációba küldték Bécsbe a bunyevác Parcseticsot és a szerb Sztojsics Atanázt és azt kérték, hogyha Zombor már nem maradhat határőrvidék, tegyék meg szabad kir. várossá: kérelmök 1749-ben teljesült is. Szabadkának, mint kamarális városnak sok baja volt a nemesekkel, kik nem akartak részt venni a városi teherviselésben, a viszályt 1748. nov. 16-án egyességgel intézték el, de sok nemes nem irta azt alá, hanem inkább elköltözött a városból és letelepedett a militicsi pusztán, melyből ekkor lett Nemes-Militics; a Piukovics család Mateovicsra költözött. Szabadka Józics Pétert követségbe küldte Bécsbe Mária Teréziához, hogy ő is szabad királyi város legyen, mert a vármegye sokat kellemetlenkedett neki: kérésök 1779. január 22-én teljesült, az első polgármestere Vojnics Lukács lett. Szabadka háladatosságból 5000 aranyat ajándékozott a kegyes királynénak.

Az értekező a következőkben ismerteti a bunyevácok által lakott területet, közli a reájuk vonatkozó statisztikai adatokat, leirja gazdálkodási módjukat, templomaikat, iskoláikat, beszél nyelvökről, nemzetiségökről, irodalmukról, müiparukról.

709. **Jirecsek Konstantin: A raguzai köztársaság küldöttsége II. Katalin orosz cárnőhöz 1771—1775. Prága 1893. Ismerteti Sztanojevics Sztanoje.** (1893. 176 k. 148—161l.)

Jirecsek a délszlávok történetének is egyik elsőrangu kutatója; ő döntötte el a Ruvarac álláspontja megerősitésével Uros cár halálának kérdését is. Raguza emel-

kedése a XII-ik században kezdődik Szerbia és Bosznia megerősödésével, mert ő volt a balkáni kereskedés egyetlen pontja; hanyatlása is ezek hanyatlásával és az angol-francia-holland kereskedés emelkedésével kezdődik s betetőzik az 1667-iki nagy földrengéssel. A szent liga (Ausztria, Velence, Lengyelország, Oroszország) török háboruja (1683—1699.) kinos helyzetbe hozta Raguzát, mert mint török adófizető nem csatlakozhatott egyik félhez sem és félt, hogy egész Dalmácia az ő riválisának, Velencének, birtokába kerül; hogy Velence ellen biztositsa magát, 1684. aug. 20-án felujitotta a mohácsi vész után 1526-ban megszünt magyar protectorátust és évi 500 arany adót igért, mely akkor válik esedékessé, mikor a török uralom Raguza körül megszünik. Ez Velencét még jobban elkeseritette Raguza ellen, azért a török kegyét kereste, melyet meg is nyert, ugy, hogy a karlovici békében Ausztria és Törökország követe védelmezte Raguza érdekeit a békekötésben.

Az 1711-iki orosz-török háboruban Oroszország Milorádovics Mihály ezredes által felkérte Montenegrót, hogy inditson háborut a török ellen, mi meg is történt, de Raguza megtiltotta az ő alattvalóinak, hogy a felkelőkhöz csatlakozzanak. A békekötés után Montenegró a török elleni harcban magára maradt és a törökök 1714-ben legyőzték; a neutralis Raguza érdekeit a pozsareváci béke is megvédelmezte a velencei követ minden ellenkező erőködése dacára.

Az orosz hatalom rohamos terjedése felidézte az 1768—1774-iki török-orosz háborut. Dolgoruki generális Montenegróba jött, hogy felkelésre birja és az orosz hajóhad megjelent az Adrián és Raguzát is ellenségnek tekintette mint török adófizetőt. A megszorult Raguza rábirta Genuát, hogy elkobozzon egy ott készülő orosz hajót, most Oroszország is, Törökország is ellenségnek tekintette Raguzát, ez utóbbi azzal vádolta, hogy titkos érintkezést tart fen Oroszországgal. A nagyon megszorult Raguza 1771. januárban két követet küldött II. Katalinhoz, Tudisi Marinót és Ranjina Ferencet és kettőt küldött Orlovhoz Toscánába, de ez nem fogadta a raguzai követeket. Tudisi és Ranjina utban Bécsben és Berlinben nagyon jó fogadtatásban részesültek, hol megigérték ügyük pártolását Szentpétervárott; a beteg Tudisi hazatért, Ranjina elment Oroszországba, hova 1771. nov. 22-én érkezett, itt kénytelen volt maradni 1774-ig, mert II. Katalin nem akarta fogadni a genuai hajóügy miatt

és csak 1776-ban került vissza Raguzába. Ranyina Szent-Péterváron egyik memorandumot a másik után irta, hogy Raguzát mentse a törökpártiság vádjától, végre 1774-ben II. Katalin kijelentette, hogy megbocsát mindent Raguzának és a tárgyalással Orlovot bizta meg. A távozó Ranyinának orosz szokás szerint 1500 rubel utiköltséget akartak adni, mint távozó követnek, de ő ebből csak egy rubelt fogadott el emlékül és Belinen és Bécsen át, hol II. Frigyes és Mária Terézia és II. József ismét kegyesen fogadták, elment Pisába Orlovhoz, hova 1775. januárban ért. Orlov azt kivánta, hogy Raguzában orosz konzul székeljen, hogy ott szabad legyen gör. kel. templomot épiteni, akkor a konfliktus el van intézve. Raguza 1435. óta, midőn Lázár cár leánya Ilona akart ott ily templomot emelni, ezt mindig ellenezte, nehogy a szláv elem elnyomja, most is csak nagy nehezen egyezett ebbe bele oly formán, hogy a konzul udvarában épitsenek számára egy orosz kápolnát. Az orosz konzul az 1787—1791-iki háboru befejeztével jött Raguzába.

Velence 1797-ben megbukott; Ausztria és Franciaország megnyugtatta Raguzát, hogy nem ellenségei, de 1799-ben egy francia hajó jött Raguzába és egy millió frank kölcsönt kért, Raguza 600.000 frankot adott, melyet soha sem kapott vissza és kéz alatt kérte a portát, hogy eszközöljön ki nehány angol hajót védelmére a franciák ellen és engedje el három évre a 12.500 arany adót, mert nagy veszteségei voltak a háboru folytán. Ez utóbbit el is érték. Fonton orosz konzul sokat kellemetlenkedett Raguzának, ez kérte eltávolitását, de I. Sándor cár e helyett még dicsérő iratot küldött Fontonnak. A pozsonyi békében 1805. dec. 26-án Franciaország megkapta egész Dalmáciát. Oroszország ennek elfoglalását meg akarta akadályozni s azt kivánta Raguzától, hogy ez az egyesült orosz-montenegrói sereget engedje átvonlni területén, mit semlegességére hivatkozva ez nem engedett meg, de megengedte ugy az oroszoknak, mint a franciáknak, hogy tőle vásároljanak. Loriston francia tábornok 1806. május 27-én seregével Raguzába jött és kérte, hogy itt egy napi pihenőt tarthasson, aztán Kattaró ellen megy; Raguza ezt megengedte, de ez a mint bejött a városba, elfoglalta a várat, arra francia lobogót tüzetett ki és a várost elfoglalta. Másnap az orosz konzul elutazott, mert szabad államot mástól függő városban nem képviselhet. A tilsiti béke 1807. junius 8-án Kattarót is a franciáknak adta, kik aztán Raguzát mint

provinciális várost Dalmáciához csatolták. Midőn a raguzai senatus Marmont tábornoknál tisztelgett, ez azzal fogadta őket: „Az önök kormánya már nem létezik, önök a mieink.“ Midőn 1808. január 31-én a raguzai szenatus ülést tartott, francia katonaság bevonult a terembe és egy francia tiszt felolvasta Marmont rendeletét, hogy vége van a raguzai köztársaságnak. Egy Szorkocsevics szenátor fel akart szólalni, de nem engedték, mert itt már senki sem szenátor és nem szólhat. Az 1809-iki bécsi béke Raguzát Franciaországnak hagyta; Napoleon bukása után 1815-ben Raguza és egész Dalmácia Ausztriáé lett és Raguza provinciális város maradt.

710. **Szinisa: Nemanja István harcai Byzanccal és Raguzával.** (1894. 177 k. 1—35., 178 k. 1-32 l.)

Nicetas Choniates és Kinamus János byzanci történetirók beszélnek Nemanja István és Manuel császár háboruiról, Orbini és Lucari pedig Nemanjának viszályairól Raguzával. Ezek az irók egy szót sem szólnak Nemanja harcairól Byzanc ellen Manuel halála után, de ezekről világosan szólnak István a szerbek első koronázott királya (Prvovenčani és Sz. Száva. Szinisa azon nézetben van, hogy Nemanja István Manuel császárral soha sem viselt háborut, hanem minden köztük keletkezett ellentétet barátságos összejöveteleken békésen elintéztek, mert ha Choniates és Kinamus ezen állitólagos harcra vonatkozó sorait elolvassuk, kiderül, hogy csak ezek félreértésével szólhattak a későbbi történetirók Nemanja és Manuel harcairól.

Choniates igy szól: „Manuel császár elvégezvén a magyarok elleni harcot (melyben 1168-ban elvette a magyaroktól Syrmiumot és Dalmácia északi részét), visszatért Byzancba. Sequenti enim vere in animi delectionem insumpto, postquam sol cancrum et leonem permearat, et aestus caniculae desaevierat, bruma iam instante, in occidentem egreditur. Audierat enim Serbiorum principem, inquieto et insatiabili ingenio hominem, Stephanum Neemanem, iusto audaciorem factum, finitima quaeque invadere ac populares suos graviter premere, ferro grassantem, suaeque fortunae oblitum Chrobatiam et Catarorum dominationem sibi vindicare. Ut igitur Neemanis voluntatem exploraret, Theodorum Padiatem cum copiis ablegat. Érat autem ea Neemanis ferocia, ut bello non indicto statim Romanos invaderet: postquam autem ipse imperator eum ulcisci statuit, bello celeriter relicto in montes confugit et speluncas ac petras subiit; et subinde

imminuta nonnihil superbia, tandem supplex ad pedes illius procumbit. Angebatur enim animo, ne Serbiae principatus alicui ex illis, quos ipse everterat, qui esset eo dignior, tribueretur. Eum igitur hominem imperator tanta arte tractabat et ad fidem servandam sibi convertebat, si quando a recta via aberrare et libertatem spectare videbat aut cum Alemanorum rege se coniungere aut ad Hunos [t. i. magyarokhoz] inclinare et manubrias communicare, quanta diligentia nec opilio exiguum gregem custodire solet — Neeman vero illum non minus formidabat, quam leonem caeterae animantes, nam cum imperator equitatu tantum educto ex satellitibus sequi iussis, Romanorum fines egressus contra illum ferebatur, Serbiae statum suo arbitratu extemplo immutabat" (Corpus scriptor. byzant. ed. Bonn.)

Itt háboruról nincsen szó, mert Padiates seregével csak kikémlelni küldetett (ut exploraret) mi a szándéka a terjeszkedő Nemanja Istvánnak s utóbb maga Manuel sem ment ellene hadsereggel, hanem csak kis számu testőr lovassággal lépte át Szerbia határát, hogy találkozzék Nemanjával. Nemanja barátságát és szövetségét keresték a németek és a magyarok, ettől félt Manuel és nagy diplomaciával és barátsággal bánt Nemanjával, de ennek is oka volt a császár barátságát megtartani, nehogy alighogy legyőzött ellenfeleit ellene segitse és igy az általa egyesitett Szerbia egységét megbontsa. Padiátes tulbuzgóságában nem kikémlelni ment volt Nemanja szándékát, hanem haddal vonult ellene és Nemanja az ő csapatát a hegyszorosokban szétszórta. A mit Choniates Nemanja nagy alázatosságáról mond a Manuellel való találkozáskor, az byzantinus hizelgés a császár iránt. Róla mondja Wolf: (Annotationes in Nicetam Choniatem. Corpus scriptor. Byzant.) „Aptior fuisset Choniates scribendo poemati quam historiae, propter Homeri diligentem immitationem." Choniates emliti, hogy Nemanja terjeszkedett Horvátországban és Cattaróban és az ellene rekognoscirozni jövő tapintatlan és tulbuzgó Padiates csapait szétverte — innét ellene a lárma és kiáltozás Choniates részéről. Hogy Nemanja tisztelettel lépett Manuel elé találkozásukkor az természetes, minthogy vazallusa volt, de hogy az illendőségen tullépett volna e tekintetben, ez nem hihető, mert hisz nemcsak ő becsülte nagyra Manuel barátságát, hanem ez is az övét, mert hiszen attól tartott, hogy átpártól a németekhez és magyarokhoz.

Luccari Annali di Ragusa 1605-ben Velencében kiadott művében elmondja miként foglalta el Nemanja István Neretvát (Narentát.) Midőn meghallotta, hogy az ottani szerbek közt Jeles, Zvezdodrag és Isztok veszekednek az uralomért, Nemanja fivérével Miroszlávval oda bevonult hadseregével, azt elfoglalta egész Bosznia végső határáig, a maradék neretvánok elköltöztek a Kacsicsok földjére és Raguza területére. Ez a neretvánokat szövetségeseinek tekintette és szövetségre lépett a bosnyákokkal, horvátokkal és magyarokkal; ezek óvást emeltek Dalmácia és Raguza minden további megtámadása ellen s igy Nemanja és fivére nem bántották továbbra ezen területeket. Pár évvel utóbb Nemanja megparancsolta, hogy a szerb püspökök, kik eddig a raguzai érseknek voltak alárendelve, ezentul a raskai sz. Péter egyház metropolitájának legyenek alárendelve és hogy e kérdés megoldását siettesse, haddal ment Raguza ellen — ennek segitségére jött Paniat Theodor, azután maga Manuel császár: Nemanját és Miroszlávot legyőzték és ezek a hegyekbe menekültek. Manuel szavát adta, hogy nem lesz bántódásuk, mire ezek eljöttek és Manuel lábaihoz borultak, ki megbocsátott nekik azon feltétel alatt, hogy megbékülnek Raguzával. (Értekező az egész olasz szöveget a jegyzetben közli. L. 7–8 lap.)

Mauro Orbini raguzai iró (Il regno degli Slavi. Pesaro 1601.) ezt irja: Nemanja hadseregével bevonult Brennoba (golfo di Brenno) és ott elpusztitotta a szőlőket és gyümölcsösöket, hogy megtorolja azon sérelmeket, melyeket a raguzai érsek a kattarói püspök ellen elkövetett, kit engedetlensége miatt excommunicált és ellene panaszra ment III. Sándor pápához — mire a kattarói püspök Nemanjához menekült. Nemanja most hadat vezetett Raguza ellen és összes püspökeit kivonta a raguzai érsek joghatósága alul. Tribunio Veneto, raguzai érsek, kiről itt szó van 1153—1177-ig volt érsek Raguzában.

Az értekező szerint Choniates, Luccari és Orbini idézett helyei mind ugyanegy ügyre vonatkoznak és előadásaik csak kiegészitik egymást. Luccari előadása, hogy Nemanja elfoglalta Neretvát és megtámadta északi Dalmáciát, a magyarok, bosnyákok és horvátok tiltakozása megvilágitja Choniates vádját, hogy Nemanja elfoglalja Horvátországot, mert e vidékek a régi horvát királysághoz tartoztak és a kattarói püspök menekülése Nemanjához Orbini vádját, hogy Kattaró birtokára törekszik. Kérdés: mikor történt ez?

Eszaki Dalmácia ekkor vita tárgyát képezte Byzanc és Buda közt. III. István 1165. körül átengedte azt Manuelnek az ő védence Béla—Alexius javára, de az átengedés halasztást szenved, mert közben III. István versenytársát IV-ik Istvánt, ki szintén Manuel védence volt, láb alul eltétette s emiatt háborura került a sor köztük. Manuel szövetségesei III. István ellen volt Jaroszláv orosz nagy fejedelem, Barbarossa Frigyes német császár, Jasomirgot Henrik ausztriai herceg, Velence és Nemanja István szerb nagyzsupán. A görög szerb hadsereg átkelt a Száván és elfoglalta Zimonyt, Duka János görög vezér pedig ezalatt elfoglalta Dalmáciát. A megijedt István békét kért, ezt egy évre meg is kapta azon feltétel alatt, hogy Dalmácia Byzancé marad. Közben III. István a byzanci szövetséget ügyekezett megbontani, a mi sikerült is. Feleségül vette Henrik osztrák herceg növérét Ágnest, megnyerte Fridrich császárt és Velencét is, mely félt Byzanc terjeszkedésétől az Adrián, megpróbálta megnyerni Nemanját is, de ez nem sikerült neki. A békekötés lejártával 1167-ben a magyarok megverték a szerémi görög sereget és elfoglalták a Szerémséget és készültek a Száván átkelni Nemanja ellen. Manuel Szredácban volt, Henrik herceg oda jött, hogy közvetitsen a magyarok és görögök közt, de Manuel tudta már, hogy csak időt akarnak nyerni, mert Henrik és Frigyes már szövetségesei a magyaroknak és visszautasitotta a békitési közbenjárást; mig Henrik közbenjárt, III. István betört Dalmáciába, szétverte az ottani görög sereget, elfogta a byzanci helytartót és elfoglalta egész északi Dalmáciát. Ekkor Manuel egy évi békét eszközölt ki a szövetségesektől az 1167—1168-iki télen át. A magyarok ezen betörése nyomban azután történt, hogy Nemanja elfoglalta Neretvát és a raguzaiak a magyar királyhoz, ki Horvátország ura is volt, fordultak segitségért Nemanja ellen. Luccari szerint ekkor III. István tiltakozott Nemanja és Miroszláv minden további terjeszkedése ellen Dalmáciában. Bosznia ekkor ingadozott a magyarok, byzanciak és szerbek közt és mert épen akkor a magyarok befolyása alatt állott, Luccari helyesen emlitette a magyarok, horvátok és boszniaiak tiltakozását Nemanja további terjeszkedése ellen. Neretva továbbra is Nemanjáé maradt; Luccari ennek elfoglalását és Narona elpusztitását tévesen 1172-re teszi, mert ez 1167—1168. közt történt.

Némely szerb történetirók összetévesztik Nemanja betörését Neretvába Deszának harcával, mely felső Zeta

és Travunia elfoglalását eredményezte. A diokleai pap évkönyvéből tudjuk, hogy az elégedetlenek Radoszláv fejedelem ellen fellázadtak és Uros fiát Deszát behivták és neki átadták Zetát és Travuniát és Radoszlávnak és fivéreinek csak a tengermellék maradt Kattarótól Scutáriig. [Értekező itt a 17-ik lap jegyzetében közli a diokleai krónika 47-ik könyvének erre vonatkozó sorait.] Ezek a területek Szerbiával egyesülve maradtak Nemanja nagyzsupán alatt is és birván felső Zetát, Orbini tanusága szerint aspirálni kezdtek alsó Zetára is (Orbini, Regno dei Slavi: Nemanja et Miroslaus huomini di gran corragio et molto volenti, cominciarono aspirare el regno Rassia e di Zeta inferiore.) Radoslav felső Zeta elvesztése után nem volt képes nyilt harcban mégvédelmezni alsó Zetát, Raguzához fordult, midőn Nemanja a püspökségek kérdésében ezzel viszálykodott. A kattarói püspök, mely város Radoszlávé volt, elmenekült Nemanjához, Nemanja hadat vezetett Raguza ellen, összes püspökeit a raguzai érsektől függetlenitette és mert a kattarói püspök is hozzámenekült, ezt Orbini tévesen ugy fogta fel, hogy Nemanja az uralmat Kattaró felett is magához ragadta. Luccari is, Orbini is emliti, hogy Vladimir, Radoslav fivére sereget vezetett Nemanja ellen, de ez Pristinánál legyőzte őket. Vladimir Orbini szerint Bulgáriába menekült, Luccari szerint a harcban halálosan megsebesült, Raguzába menekült, hol meg is halt s eltemették a S. Maria alle Pile templomban. Ez az igaz. Vladimir ezen jelentéktelen pucsja Nemanjának Raguzával és a magyarokkal való harcával egyidőben történt.

Nemanja Manuelnek III. István elleni 1166-iki harcában Manuel szövetségese volt és vele harcolt, mit Cinnamus is emlit (Hist. Manuelis. Corp. Script. Byz: itemque Serbiis, qui pone sequebantur, hastis armatis, clypeisques longis.) Ekkor Manuelnek kémei Magyarországból (1167.) jelentették, hogy III. István keresi Nemanja szövetségét, azután Raguza panaszkodott, hogy észak Dalmáciában foglal és Radoszláv, hogy már Kattarót is fenyegeti — a közvélemény Byzancban Nemanja ellen volt és Manuel Choniates szerint: „angebatur animo“ nehogy a magyarokhoz csatlakozzék és Nemanja is attól tartott, hogy Manuel szerbiai ellenfeleit is támogathatja. Mindkettő egymásra volt utalva. Manuel, hogy tájékozódjék Nemanja szándéka felől, Padijátot, ki Radoszláv országában sztrategos volt, megbizta, hogy nézzen a dolog után, ez félreértve Manuel igaz szándékát, haddal

vonult Nemanja ellen, de a Szerbiába való beütés balul ütött ki: innét Choniates panasza, hogy Nemanja hadüzenet nélkül harcol a görögök ellen. A harc felső Zetában volt. Manuel barátságban akart maradni Nemanjával, a magyar-német ellenszövetség miatt és találkozásra hivta, hol Choniates szerint nagy kegyességgel és ügyességgel tárgyalt vele („eum imperator tanta arte tractabat, ne se cum Allemanorum rege conjungeret aut ad Hunnos inclinaret.") Manuelnek Ázsiában is nagy bajai voltak a törökkel és igy megbocsátott Nemanjának és Miroszlávnak azon feltétel alatt, hogy béküljenek ki Raguzával. Ez volt az első állitólagos háboru Manuel és Nemanja közt!

A második háboru Cinnamus szerint 1173—1174. közt volt, miután Manuel Bela—Alexiust a magyar trónra emelte, ekkor Cinnamus tanusága szerint a szerbek elpártoltak Manueltól és a velenciekkel szövetkezve ellene harcoltak, ki ekkor megfenyitésökre indult. „Imperator itaque postquam in solium Belam constituit, ad Serbios flectit iter, ulcisci eorum audaciam in animo habens", ettől Nemanja nagyon megijedt: „Ad tribunal imperatoris venit capite aperto, nudis usque ad cubitum manibus, calceisque pedum exutis, dependebat porro a cervice funis, manuque gladium tenebat, dedens se principi, ut quod vellet de illo statueret, propter quae misertus eius, errati veniam dedit, . . . his prospere confectis ex Serbia, subsequentem Archizupanum habens, excessit. (Cinnamus hist. Manuelis Corp. Script. Byz. Bonn.) Ezen nagyon szines rajz helyett valószinübbnek látszik Orbini leirása Nemanjáról: „Nemanjából nagy ur lett, mert ellenfeleit mindig legyőzte és mindenki nagyon tisztelte és becsülte az ő nagy sikerei miatt a harci dolgokban." (Orbini: Il regno degli Slavi.) Nézzük mi van ezen háboruval, melyet állitólag a szerbek mint Velence szövetségesei viseltek Manuel ellen?

A velenceiek Komnen János, Manuel apja idejében szemtelenül fosztogattak az Archipelagus görög szigetein és Manuel alatt is 1172-ben Dalmáciába törtek. Manuel hadat viselt ellenök, megverte flottájukat Chiosnál 1173-ban, Vitale Miheli doge Velencébe menekült hajóhada roncsaival, hol a felizgatott nép megölte. Velence szövetségest talált a németekben, megtámadták a Manuel védnöksége alatt álló Anconát: Manuel el volt foglalva ekkor Magyarországban és Ázsiában és elfogadta 1174-ben a Velence által felkinált békét. Miroszláv, Nemanja fivére,

ennek tudta és akarata ellen, dacára a békének, valószinüleg Velence által is biztatva, megtámadta a raguzai területet, dacára annak, hogy Raguza görög protektorátus alatt állott. Innét a vád, hogy a szerbek elpártoltak a görögöktől. Manuel tudni akarta, hogy áll Nemanjával s igy jött létre köztük a találkozás, melyet Cinnamus oly kirivóan kiszinezett. Itt Nemanja felvilágositotta Manuelt, hogy fivére Miroszláv az ő tudta és akarata nélkül nyugtalanitotta Raguza területét, e találkozáson Manuel sürgette a szerbek segitségét az ázsiai törökök ellen és kijelentette, hogy Béla magyar király is segiteni fogja. Tehát ezen alkalommal sem volt semmiféle háboru Manuel és Nemanja között, hanem a szövetség kérdését tisztázták. Manuel harmincéves uralkodása folytonos hadakozás volt, a sok háboru teljesen kimeritette az államvagyonát, már nem volt képes a katonaságot fizetni, mely legnagyobb részt zsoldosokból állott és kénytelen volt elrendelni, hogy az egyes seregeket azon vidékek tartsák el, hol időznek, mi sok harácsolással és panasszal járt; a diplomáciai költségek, a mindenfelé tartott kémek pénzelése is nagyban hozzájárult az állam elszegényedéséhez; a görögök erkölcsei is a fényüzés és dőzsölésben lehanyatlottak: mindez kényszeritette Manuelt, hogy szövetkezés utján segitséget keressen az Azsiában nagyon elhatalmasodott török ellen. Ebből megitélhetjük milyen volt a Nemanjával való találkozás az ázsiai háboru küszöbén és mennyi bizantinismus van Cinnamus fenti leirásában.

Manuel 1174-ben készült az ázsiai harcra, tehát nyomban a fenti találkozás után. „Accitis e Serbia et Hungaria ingentibus copiis, bellum majore cura apparavit“ (Cinn.) azonban az igért segédseregek elkéstek: „Sed auxiliares Hungari Serbique, Romanis obnoxii, haud tempeste venientes, extraxere in aestatem bellum ex quo res maxime labefactari contigit“ (Cinn.) — itt elhallgatja Cinnamus, hogy a szövetséges seregek késedelmezése miatt Miriokefelénél a törökök megverték Manuel hadát, ugy, hogy kénytelen volt a töröknek átengedni mind az elfoglalt területeket és a hadjárat csak akkor vett kedvező fordulatot, mikor a magyar és szerb szövetséges seregek megérkeztek. Cinnamus hizelgéseit, tulzásait és a bajok elhallgatását Manuel javára Cornelius Tollius igy gunyolja az ő jegyzeteiben: „Posset mirari quis, describi nobis a Cinnamo Manuelem, modo contra maxima hostium agmina solum pugnantem et vincentem, modo me-

dicum factum et solertissimum, sanantem vulnera, pharmaca aegrotis dantem, et novorum tum fomentorum tum potionum inventorem; modo nescio quid non agentem rarum et insolens imperatoribus — haec mihi cum nuntiata sunt, minus vera videbantur. (Cornelius Tollius: In Ioannem Cinnamum notae. Corp. Script. Byz. Bonn.)

Nemanjának Manuel életében sok egyéb fontos dolga volt: egyesiteni a szerb zsupániakat, legyőzni nagy számu ellenségeit, ezek sorában saját testvéreit is, szervezni az egységesitett szerb államot, rendezni az egyházi viszonyokat és mindenekelőtt megerősiteni trónját — ily viszonyok közt nem kereshette, sőt kerülnie kellett minden összetüzést Manuellel. Manuel 1180. szept. 24-én meghalt, halála után nagy zürzavar keletkezett a keletrómai birodalomban. Andronik fenyegette a kis II. Alexius és anyjának Máriának, Manuel özvegyének, trónját és életét; Mária segitséget kért III. Bélától és Nemanjától, mikor ezt Andronik megtudta, öket fogságba vetette és főbb hiveiket mind megvakittatta. Mig a magyar és szerb segitség megérkezett, pár hónap mult el. Béla egy sereget küldött Dalmácia visszafoglalására, a másikkal Nis felé indult Andronik ellen és Nemanja seregével Deligrádnál, Alexináctól délre egyesült. Mikor Andronik meghallotta ezt, kivégeztette II. Alexiust és anyját Máriát, mire Béla, mert további hadakozásának ezek halálával nem volt célja, visszatért Magyarországba, másik serege e közben visszafoglalta Dalmáciát — Nemanja pedig seregével sorban elfoglalta a szerb várakat és területeket, melyeket Byzanc birt s országát függetlenné, egységessé és nagyjá tette. Az értekező a következőkben leirja Nemanja ezen sikeres hóditásait, Nemanja fiának István első koronázott szerb királynak és a majdnem Nemanjával egykoru Domentijánnak feljegyzései alapján, kiegészitve ezeket a raguzai levéltárnak erre vonatkozó adataival.

711. **Szubotics Kamenko: Ruvarac Hilarion szerb történetiró 60-ik születésnapja alkalmából. Történelmi és lelektani vázlat.** (1894. 177 k. 108—144 l.)

Ruvarac Hilarion szerb történetiró született Mitrovicán a Szerémségben 1832. szept. 1-én, apja szerb lelkész volt Szlankamenon, utóbb Banovcén; a keresztségben János nevet nyert, melyet utóbb mint szerzetes a Hilárion névvel cserélt fel. Tanult Karlócán, Bécsben, hol jogot végzett és meliékesen szerb történelmi kutatásokkal és tanulmányokkal foglalkozott; 1860-ban szerzetes lett, tanár

volt a karlócai gimnáziumban és papnevelő intézetben, 1874-ben a görgetegi zárda archimandritájává lett, hol kizárólag történelmi tanulmányainak élt; 1886-ban verseczi püspökké választották, de a megválasztatást nem fogadta el, inkább könyvei és irásai közt maradt. Történelmi kritikai dolgozatai a zágrábi, belgrádi tudós társaságok és az ujvidéki matica évkönyveiben, vagy önállóan jelentek meg.

Az értekező megállapitja, hogy Ruvarac nem annyira elbeszélő történetiró volt, mint inkább a történelmi kritika müvelője, ki főkép a történelmi források tanulmányozásával és értékelésével foglalkozott. A bevezetésben ismerteti a nyomtatásban Ruvarac előtt megjelent történelmi munkákat, főkép Zsefarovics 1741-ben Bécsben megjelent heraldikai munkáját és Gyulinác Pál 1765-ben Velencében megjelent a „Szlaveno-szerbek rövid története" cimü munkáját.

712. **Golubszki Novák: Emlékek az 1848—1849-iki szerb revolutióból. Ismerteti Gyukics A.** (1894. 178 k. 127—152 l., 179 k. 107—133 l., 180 k. 118—135 l.)

A munkálat teljes cime: Emlékek az 1848—1849-iki szerb mozgalomból, különösen azok, melyek a vonatkoznak védelmére és elestére, melyet Szrbobrannak (Szerb védő) neveznek. Megirta és kiadta a szenttamási illetőségü Golubszki Novák volt nemzeti kapitány a viharos 1848—1849-iki évben. Ujvidék 1893. 125 l. Pajevics Arza kiadása.

Polit Mihály a Branik cimü lapjában közli „Emlékek 1848—1849-ből" cimü dolgozatát, melyben felpanaszolja, hogy kevés az irott emlék a szerb forradalomból, sürgeti ezek felkutatását és a tradiciók összegyüjtését azok körében, kik e mozgalomban részt vettek vagy azt átélték. Golubszki munkája is ezen felhivás alapján készült és igen becses, mert irója mint nemzeti kapitány vett részt e forradalomban és azt elejétől végig hiven irja le, mindég a tárgyilagos igazságra törekedve, kár, hogy az egyes adatoknál nem mindig emliti a napot is, mikor történt az illető dolog, noha egyébként hiven adja az események egymásutánját. [Erdemes volna ezen munkálatot egész terjedelmében magyarra forditani, hogy a szerb forradalom részletes leirását szerb forrásból egy abban résztvettnek leirásából is birjuk: ez a mi adataink értékes kiegészitése volna.]

Az ismertető Gyukics sajnálattal emliti, hogy a volt szerb nemzeti központi bizottság iratai nincsenek meg,

ő kereste a karlócai érseki levéltárban is, de Angyelics Germán patriarchától azon felvilágositást kapta, hogy a keresett iratok nincsenek Karlócán; Kapper: „Die serbische Bewegung in Südungarn“ cimü müvében I. 69. l.) azt irja, hogy ezen iratokat 1851-ben elvitték az osztrák gubernium levéltárába, (valószinüleg Temesvárra, hol a Szerb Vojvodina és Temesi Bánát guberniuma volt.) Ezután közli az ismertető a szerb forradalom egész irodalmát, mely a következő:

Dr. Szubbotics János: Anthentische Darstellung der Ursachen, Enstehung und Führungsart des Krieges zwischen den Serben und Magyaren im Jahre 1848. Agram 1849. — Sztefánovics-Vilovszki Joca őrnagy: Die Erlebnisse eines k. k. Officiers im oesterreichisch serbischen Armee-Corps in den Jahren 1848. und 1849. Wien 1861. (Ezen munka szerb forditásban is megjelent Zimonyban 1863-ban.) — Risztics Jovan: Szerbia és a szerb felkelés Magyarországban 1848—1849-ben. Glasnik 55 könyv. Belgrád 1884. — Szurducski István sajkás alezredes: Események a szerb felkelésből Magyarországban 1848—1849-ben. Megjelent a „Naše doba“ 1889-iki 95—101-ik számában. — Polit Mihály: Emlékek 1848—1849-ből. Branik 1889. 5 9. sz. Gróf Teleki László: Die Ereignisse in Ungarn seit März 1848. Leipzig 1849. Kossuth: Die Katastrophe in Ungarn. Leipzig 1849. Egy névtelene iró: Die magyarische Revolution, von einem Augenzugen. Pest 1849. Dr. Schütte: Ungarn und der ungarische Unabhängigkeitskrieg. Dresden 1850. — Br. Rammig altábornagy: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer 1849. Pest 1850. — Névtelen iró: Aufzeichnungen eines Honveds. Beiträge zur ungarischen Revolutionsgeschichte 1848. und 1849. Leipzig 1850. — Szilágyi S.: Die letzten Tage der magyarischen Revolution. Enthüllung der Ereignisse in Ungarn und Siebenbürger seit 1. Juli 1849. Pest 1850. — Névtelen iró: Temesvár im Jahre 1849. während der Belagerung geschrieben. Wien 1850. — Névtelen iró: Görgey und die Capitulation bei Világos. Von einem Officier des Generalstabes der ungarischen Armee. Leipzig 1850. — Lapinszky magyar tüzérszázados: Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849. Hamburg 1850. — Névtelen iró: Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen im J. 1849. Nach officiellen Quellen zusammengestellt von H. v. N. Kaiserlich russichen Obersten des General-Quartiermeisterstabes. Berlin

1851. — Névtelen orosz iró: Az orosz hadsereg hadmüveleteinek leirása a magyar felkelők ellen 1849. Szentpétervár 1851. (Oroszul irva.) — Névtelen iró: Übergabe der Festung Esseg an die k. k. Truppen am 13 und 14 Február 1849. Fünfkirchen 1851. — Névtelen iró: Der Winter—Feldzug 1848—1849. in Ungarn. Wien 1851. — Névtelen iró: Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Leipzig 1851. — Adlerstein—Janotik Johann: Chronologisches Tagebuch der ungarischen Revolution. Wien 1850—1851. — Archiv des ungarischen Ministeriums und Landesvertheidigunsausschusses. Altenburg. 1851. — Dr. Sigfrid Kapper: Die serbische Bewegung in Südungarn. Berlin. 1851. (Szerbre forditotta némi kiegészitésekkel Zdravkovics Szvetozár. Belgrad 1870—1879.) — Klapka: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848. und 1849. Leipzig. 1851. Memoiren von April bis Oktober 1849. Leipzitz 1850., Erinnerungen Zürich 1887. — Görgey: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848—1849. Leipzig 1852. — Maynert: Geschichte der Ereignisse in der öesterreichischen Monarchie 1848—1849. Wien 1853. — Rüsztov: Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges 1848—1849. Zürich 1860—1861. — Puffer: Skizzen der Ereignisse an der unteren Donau, mit besonderer Beziehung auf das Peterwaradeiner Regiment. Wien 1852. — Vargyas: Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Pressburg 1871. — Dr. Thim József: Délmagyarország önvédelmi harca 1848—1849. I. Bács-Bodrogh megyei és Szerém vidéki események. Zombor 1887. — A szerb lázadásra vonatkozólag még némi adatok vannak a következő munkákban: Picot „Les Serbes de Hongrie." Prag e Paris 1873. (Szerbre forditotta dr. Pavlovics István. Ujvidék 1883.) — Vaniček: Specialgeschichte der Militärgrenze. Wien 1875. — Dr. Schwicker Henrik: Geschichte der oesterreichischen Militärgrenze. Wien und Teschen 1883.

713. **Az első szerb nyomdának Montenegróban 400 éves jubileuma.** (1894. 178 k. 153—156 l.) Az első szerb nyomdát Montenegróban 1493-ban állitotta fel Crnojevics György Makarius, Dubovics Teodor és Radoje diakonus közremüködésével. A Javor folyóirat 1893-ik évfolyamában (11. és 12. sz.) Milityevics Gy. M. részletesen szól ezen és a többi régi szerb nyomdákról. Gorázsdban 1521. és 1531., Rujnón 1537., Gracsanicán 1539., Milesevon 1544., Belgrádban 1552., Mok-

sina Crkván 1562., Skutariban 1563. és Velencében 1519-1638. találunk ciril-betüs szláv nyomdákat, melyeknek ösnyomtatványai legnagyobb részben egyházi használatra szánt könyvek.

714. **Radonics János: Mikor vetették meg alapját és mikor épült fel Dusán cár temploma a Bisztrica mellett közel Prizrendhez, mely Mihály és Gábor archangyalok tiszteletére volt szentelve?** (1894. 180 k. 74—86 l.)

Széleskörü kutatások alapján megállapitja, hogy a templomépités előkészületei 1345-ben történtek, a templom alapkövét 1346. április 29-én szentelték fel ünnepélyesen és elkészült 1347. augusztus havában. Ezen templom és a mellette levő zárda a legfényesebb és a leggazdagabb volt a szerb cárok által alapitottak sorában.

715. **Szubotics Kamenko: Az ujabb szerb történelem első századának főbb forrásai és ezek felhasználási módja a szerb és a külföldi tudományban.** (1895. 181 k. 1—39 l.)

Az ujabb szerb történelem első századát 1765-tel kezdi számitani és annak szellemi irányát 1849-ig theologiainak mondja, ezzel is jelezve, hogy ezen időben az egyházi irányzatnak volt legjelentékenyebb szerepe a szerb tudományos irodalomban és fő történetirójuk Rájics Jovan kovili zárdafőnök volt. Rájics történelmi müvének azon része vonatkozik a szerbek ujabb történetére, melyben az ál-Brankovicsról szól, valamint Csarnojevics patriarcháról, de itt is láthatók az ő ismert történetirói gyarlóságai: a gyenge kritika és a theologiai felfogás az események és személyek megitélésében. Rájics müvének szelleme irányitotta a történelmi felfogást egész 1849-ig, — ekkor uj irány jelentkezett, a nemzetiségi irány, melynek képviselői Medákovics Danilo, Sztojacskovics Alexander, Vitkovics Gábor és Szretykovics Panta, ki ezen iskolának tulajdonképeni feje.

Medákovics Danilo 1851-ben megjelent müve: „A szerb nemzet története.“ (Ujvidék 4 köt.) az átmenetet képezi a Rájics-féle theologiai-philosophiai irányzattól a nemzetiségi irányzatra. A nemzetiségi felfogás lett urrá a szerb társadalomban és ez mindinkább háttérbe tolta a tárgyilagos felfogást a szerb történelemben: ezen szellem istápolása tette népszerüvé Medákovics müvét. Ez az irányzat még erősebben jelentkezik Sztojácskovics Sándor munkáiban: Vázlatok a szerb nemzet életéből a magyar főhatóság alatt 895—1848-ig (Bécs 1849.,) Die

staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Vojwodina. Temesvár 1860. Sztojácskovics Zomborban született 1821-ben, bölcsészetet és jogot tanult, 1847-ben tanár lett a karlócai gimnáziumban, 1848—1849-ben nagy szerepet játszott a szerb mozgalmakban, azután állami szolgálatban volt 1884 ig. Meghalt 1893-ban. Mindkét munkája történelminek látszik, pedig nem az, mert nem keresi és nem fejezi ki a történelmi igazságot, hanem elejétől végig meglátszik rajta a politikai célzatosság. Ő a szerb lázadásban fontos szerepet játszott, tagja volt a szerb nemzeti kormányzó bizottságnak, ő fogalmazta a különféle szerb proklamációkat: történelmi munkásságának kizárólagos célja volt keresni történelmi támaszpontokat és bizonyitékokat a szerb nép életrekelt politikai aspirációi számára s igy történelminek látszó dolgozatai tulajdonképen szerb politikai tendenciák igazolási kisérletei. Munkájában igéri, hogy leirja a szerbek életét Magyarországban 895—1848-ig, voltaképen pedig a legfőbb figyelmet forditja Csarnojevics patriarchára és az ál-Brankovics deszpotára s igy voltaképen a szerbek legujabb történetére, mert azt hitte, hogy itt találja meg a legfontosabb bizonyitékokat a szerb aspirációk igazolására. A szerbek beköltözésekor nekik 1690. április 6-án kiadott szerb privilegiumból levezették a szerb külön teritórium, a szerb Vojvodinára való követelésöket, hogy erre joguk van azt a naciónálista irány képviselői, első sorban Sztojácskovics szentül hitte — pedig Ruvarac bebizonyitotta, hogy ezen követelés alaptalan és már Tökölyi Száva a temesvári 1790-iki szerb kongresszuskor nyiltan hirdette, hogy a külön teritóriumra vonatkozó privilegiumbeli igéret arra vonatkozik, ha majd régi hazájukat visszafoglalják és oda visszatelepednek.

A naciónalista, nemzetiségi történelmi irány legszenvedélyesebb képviselője Vitkovics Gábor a belgrádi főiskola tanára. Ezt a szerb tudós társaság megbizta, hogy gyüjtse össze a Magyarországba költözött szerbekre vonatkozó történelmi adatokat: e munkálatot ő el is végezte s azt öt kötetben kiadta ezen cim alatt: „Kritikai pillantás a szerbek multjára Magyarországban.“ (Glasnik 37—41. k.), hol leirja multjukat 1690-től 1800-ig. Csarnojevics patriarchát és a szerb patriarchákat és metropolitákat általában a szerb nép árulóinak mondja, mert az osztrák politikának, melyet hevesen gyülöl, szolgái voltak; az ál-Brankovicsért lelkesedik, kit e politika áldozatának tekint és benne látja a szerbek sorsának sze-

mélyesitőjét. Nem ugy ir mint történetiró tárgyilagosan, hanem telve van subjectivizmussal és munkálata valami lázitó ujságcikk szenvedélyességét tünteti fel; a tényeket elcsavarja, hogy belölök érvet kovácsoljon a szerbek követelései számára, az igazságot szenvedélyességében vagy nem látja, vagy szemeit behunyja, hogy ne lássa, nem képes a multat reálisan felfogni — pedig Ruvarac kimutatta, hogy az ál-Brankovics balkáni iparlovag és a külön terítórium követelése Sz. István koronája területén belől, teljesen alaptalan. Ez a történetirói irány a szerbeknél egész iskolát alapitott, melynek feje Szretykovics Pánta volt és alapelve, hogy mindent, tudományt, történelmet, irodalmat a szerb nationálizmus szolgálatába kell beállitani és a traditiót is ezen szempontból minden kritika nélkül fel kell használni. Minthogy ezen irány a szerb aspirációkat táplálta, rendkivül népszerüvé lett.

Ruvarac Hilarion ezzel szemben képviselte a történelem realisztikus kritikáját, hirdette, hogy az igazságnak bátran szemébe kell nézni és a hazug bálványokat le kell dönteni: minden dolgozata drága adalék az igazi szerb történelem megirására, igy az „Ipeki patriarchák története 1557—1690“, (Zára 1888.), „Csernovics Arzen beköltözése“ (Novo Vreme 1891.), „A szerb papnevelésről“ (Ujvidék 1887.) Éles cikkei nagy haragot váltottak ki a szerb értelmiség sorában, mely majdnem kivétel nélkül a szerb nacionalizmus elveit vallotta. — Volt ezen korban még két történelmi munka mely szintén a tárgyilagos történetirás elveit igyekszik követni, bár nem oly jellegzetes módon mint Ruvarac dolgozatai: ezek Smicsiklas munkája „Szlavonia felszabadulásának kétszáz éves évfordulója“ (Zágráb 1891. és Grbics „A karlócai érsekség“ (3 köt.) Szlavónia története kapcsolatos a szerbek történetével, mert ott sok szerb lakott és lakik; Smicsiklász munkája telve van eredeti és érdekes mozzanatokkal, melyek a szerbek életére, a török administracióra Szlavoniában, az osztrák-horvát politikai viszonyokra stb. vonatkoznak, fejtegetéseit eddig nem ismert iratokra, sőt kisérletképen a szerb népdalokra is alapitja. Grbics munkája nemcsak elég tárgyilagos előadása a szerb egyház történetének, hanem a szerb néptörténetének adatait is többnyire eddig ismeretlen iratokra alapitja, a mi munkája értékét emeli, de az irónak még nincs történetirói iskolázottsága.

Ruvarac realisztikus iránya nem nagy sulyt fektet a hagyományos felfogásra és még kevesebbet törödik a

közvélemény nézeteivel a történelmi események megitélésében, ez főképen szembetünő az ujabb szerb történelem három sarkalatos pontjára nézve: a szerbek beköltözése Csarnojevicscsal, a szerb privilegiumok értelmezése a külön teritoriumra nézve és az ál-Brankovics értékelése. A szerbek beköltözését egykoru iratok „menekülés"-nek tüntetik fel Glasnik 153 k.); Csarnojevics egy I. Józsefhez intézett iratában azt mondja, hogy saját elhatározásukból költöztek be az ő vezérlete alatt; a nacionalisták azt állitották, hogy I. Lipót behivta őket, velök a privilegiumokban szövetséget és szerződést kötött, kötelezvén őket a török elleni harcra és viszont igérve nekik saját külön teritoriumot saját közigazgatásuk alatt — mig a legujabb időkben az objectiv történetirás bebizonyitotta, hogy a háborus idők kényszeritették őket hazájuk elhagyására. A mi magát III. Csarnojevics Arzent illeti, róla a vélekedés változó volt. Kartársai nagyon becsülték és az egykoru szerb források szerint a nép ugy ment utána, mint rajzáskor a méhek az anyakirálynő után. (Vitkovics: Emlékek a budai és pesti szerb hitközségek levéltáraiból), utóbb a nacionalista politika mint szerb hazaárulót tüntette fel, mert beleegyezett abba, hogy ne legyen szerb vajda, hanem ő maga legyen a szerbség egyházi és világi feje. A mi az ál-Brankovicsot illeti, köztudomásu, hogy a kortárs szerbség nem sokat törődött vele és keveset tudott róla; jellemző, hogy egyetlenegy szerb népdal sem emliti nevét, pedig azok ugyan minden hőst és vezért megénekeltek; mikor a badeni őrgróf elfogta őt, senki sem törődött vele a szerbek közt. Mikor a szerb nacionalista irány szerb vajdaságot kezdett követelni, egyszerre népszerüvé lett Brankovics emléke, a neki adott királyi diplomából jogforrást kovácsoltak az önálló teritorium, a szerb vajdaság számára, az ő balsorsában a saját balsorsukat látták és az ál-Brankovicsból, kivel mig élt semmit sem törődtek, nemzeti eszménykép lett — noha komoly szerb történészek, mint Ruvarac, csak kalandornak minősitették.

Az ujabb szerb történelemre nézve fontos munkák a következők:

Bartenstein: Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen illyrischen Nation in den k. k. Erblanden. Frankfurt und Leipzig 1801. A munka csak 1801-ben jelent meg, de több évtizeddel előbb volt megirva II. József mint trónörökös számára, hogy őt a szerbekről tájékoztassa s igy a munkának politikai tenden-

ciája van. Az ő szempontjából Csarnojevics patriacha a szerb ügyet elárulta azzal, hogy magát I. Lipót által felhasználtatni engedte a deszpota ellen (ál-Brankovics), midőn az 1690. aug. 21-én kiadott privilegium alapján, mely a vojvodai méltóságot mellőzte, elfogadta a világi hatalom gyakorlását a szerb nép felett, a mit I. Lipót azért tett, mert azon nézetben volt, hogy egy szerzetessel könnyebben boldogul mint a szerb nép egy világi fejével. Bartenstein ezen felfogásával utat egyengetett arra, hogy Csarnojevicset a nacionalista történetirók és szerb közvélemény lebecsülje és tényleg Vitkovics is e tekintetben reá hivatkozik. Bartenstein különben jóindulattal tárgyalja a szerb kérdést és beköltözésükről azt mondja „dass die Einvanderung per modum pacti geschehen sei."

„Az 1790-ben Temesvárott tartott szerb kongresszus iratai és az azokra jött császári elintézések. Zimony 1861." A szerb nép életében a temesvári kongresszus idejében oly törekvések jelentkeznek, mint a magyar polgárjog elnyerése egy részről, más részről pedig a külön szerb teritorium követelése, melyek a közfigyelmet ismét a Csarnojevics-féle beköltözésre és az ezen alkalommal kiadott szerb privilegiumokra, valamint az áldeszpotára, illetőleg a szerb vajda kérdésére irányitották. Azt vitatták, hogy a külön területre és külön szerb vajdára való joguk a privilegiumokon alapszik és erre való jogaik Brankovics elzárásával nem szüntek meg — igy lett Brankovics a szerbek szemében persona grata, noha azelőtt semmit sem törődtek vele.

„Kurzgefasste Abhandlung über die Verdienste und Schicksale der serbischen oder raicischen Nation in dem Königreiche Hungarn. Von einem hung. Patrioten. Neusatz und Belgrád 1791."

A nemszerbek véleménye a szerbekről nem változott, ezeket jövevényeknek, vendégeknek, idegeneknek, menekülteknek tekintették: ezen felfogás ellen harcol e munka és vitatja, hogy azoknak nincs igazuk „die die serbische Nation als Fremdlinge betrachten", ők magyar honpolgárok, kik meghivásra költöztek ide. II. József ezen évben háborut inditott Törökország ellen és az itt levő szerbek ebből reményt meritettek, hogy a Dunántul lakó szerbség is fel fog szabadulni; e munka ezeknek jövő helyzetét és jogviszonyait óhajtotta biztositani. A munka névtelen magyar patriótája Novákovics István szerb hazafi volt. Ő abban a veleményben volt, hogy a

szerbiai területek is, ősi jogon Sz. István koronájának területéhez tartoznak. Ebből látszik, hogy 1790-ben két párt volt a szerbek közt, ausztrofil és ugrofil és Novákovics István az utóbbiakhoz tartozott. Munkája német és latin nyelven jelent meg.

Nikolics Izidor: „Az ausztriai szerbek Vojvodinája. Bécs 1849." Azon nézet, hogy a szerbek I. Lipót idejében a császár szövetségesei voltak, hogy azért hivták őket be, hogy a török veszedelmet elháritani segitsék és hogy ők ezáltal jogot szereztek a szerb vajdaságra — nagyon el volt terjedve és nagy irodalma volt, melyből Nikolics munkáját, mint a legjelentékenyebbet emeljük ki. Ez a szerbek közt közvélemény volt, mely érvényesült a közéletben, történetirásban, irodalomban és költészetben.

Szalay László előbb magyarul, azután németül is megjelent munkája: „Das Rechtsverhältniss der serbischen Niederlassungen zum Staate. Leipzig und Pest 1862." Németül is azért adta ki, hogy nézetei szélesebb körben hatást gyakoroljanak. Neki a szerbiai területek azon mező, melyen sokáig küzdöttek a hegemoniáért a magyarok és a keletrómai császárság, mig nem Dusán alatt független állam lett e területből. Az ál-Brankovicscsal tisztában van, hogy nem leszármazottja a régi Brankovics családnak, kétségbe vonja, hogy Csarnojevics felkente volna a szerbek deszpotájává és ha kapott is császári diplomát a deszpotaságra, az nem vonatkozott az ide költözött szerbekre, hanem a Szerbiában levőkre, ha azt az osztrák és magyar fegyverek a török alól fel fogják szabaditani; a szerb beköltözést, csak ideiglenesnek tartja, mert ők viszsza fognak költözni régi hazájukba, mihelyt az a török alul felszabadul.

A téves nézetek a szerbek jogaira nézve nagyon el voltak terjedve, szükséges volt a fogalmakat tisztázni: erre vállalkozott Ruvarac az ő realisztikus történelmi kritikájával. Komolyan foglalkozott Csarnojevics személyével, a szerbek beköltözésének és privilegiumaik értékének kérdésével, valamint a Brankovics ügyével. Ez utóbbit közönséges balkáni kalandornak mondotta; Csernojevics Arzen patriarcha személyéről apologiát irt, megvédve őt az utókor rágalmai ellen; a szerbek beköltözéséről pedig ezt mondotta: Leopold római császár és magyar király soha sem hivta be a szerb patriarchát és népet, hogy hazájukat elhagyva ide költözzenek be; a szerbek 1691—1699-ig a magyar földön csak vendégek

voltak és mert őket senki ide nem hivta, csak „hivatlan vendégek“ voltak. Elgondolható mily szörnyü felháborodást keltett ezen felfogás a szerbek közt, ugy felzudultak ellene, hogy kénytelen volt munkája további nyomatását abban hagyni, mert történelmi munkásságát rombolónak (Zerstörendes Element) bélyegezték. A kritikátlan és traditionális felfogás mégis ki lett kezdve és megingatva, noha a támadás metsző élességgel történt, az észretérítő hatás még is, lassan bár, de jelentkezett.

Engel: „Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer. 1797—1804.“ müve a magyar történelemre nézve igen becses adatokat közöl, a mit a szerbekről mellékesen mond, az jelentéktelen, mert a kritikátlan Rájics János müvéből meriti.

Csaplovics: „Slavonien und zum Theil Croatien. 2 köt. Pest 1819.“ Munkája az előbbinél sokkal önállóbb és eredetibb, noha ma már nem kielégitő és elavult; fő érdeme, hogy oklevelek alapján készült, melyek közül sok még ma sincs kiadva, mások meg azóta elvesztek.

Vanicsek Ferenc: „Specialgeschichte der Militärgränze, aus originellen Quellen geschöpft. Wien 1875.“ A munka a katonai határőrvidék egész történetét öleli fel, melynek megirására az osztrák hadügyminiszterium kérte fel, rendelkezésére bocsátva a volt hadügyi tanács és a hadügyministerium összes erre vonatkozó adatait. Vanicsek müve szorosan tárgyilagos és soha sem befolyásolja sem politikai, sem felekezeti kérdés; a szerbek dolgait is mindig az igazsághoz hiven tárgyalja, nagy érdemei vannak a szerb történelem szempontjából is, mert sok eddig teljesen ismeretlen és hozzáférhetetlen adattal gazdagitja ezt a bécsi levéltárak gazdag oklevél gyüjteményeiből.

Picot Emil francia iró: „A szerbek Magyarországban“ Prága 1875. (az 566 lapon 1873.) Munkája névtelenül felent meg, csak később tudódott ki az iró neve; müvét szerbre forditotta dr. Pavlovics István 1883-ban. Picot több évig tartózkodott keleten és jól megtanult szerbül. Ő az első történész, aki a magyarországi szerbek történetét rendszeresen megirta, de vannak benne hézagok és tévedések, ezeket azonban a szerb forditó a lehetőség határain belül helyreigazitotta és pótolta. Némely része felületes, de sok értékes bibliographiai adatot közöl. Ausztriát és az osztrák politikát gyülöli és ha ezekről szól, irálya oly vehemens mint Vitkovics Gáboré.

Dr. Schwicker Henrik: „Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Nach archivalischen Quellen dargestellt.

Budapest 1880.“ Bevezetésében azt mondja, hogy a szerbek történetét különösen 1690—1792-ig óhajtja tüzetesen megirni, igéri, hogy szigoruan tárgyilagos lesz, de mintha mégis tendenciósussá válnék, mikor a szerbek jogairól szól, mert itt teljesen a negáció álláspontján van. Általában a szerbek iránt igen hüvös, de tagadhatlan, hogy müve mégis a legjobb a szerbekről irottak sorában.

A müvelödés történelme, az irodalom történet szintén fontos valamely nép történelmének megirásában, ezen a téren vannak a szerbeknek némely munkái, de ezek rendszertelenek, ilyen Ignyátovics Jakab: „A szerb és az ő költészete.“ Vitkovicsnak is van több ilyen dolgozata (Spomenici , melyek különböző levéltárakban levő iratokból a szerbek életmódját, szokásait, müveltségét a XVII. és XVIII-ik században rajzolják. Ezen tekintetben nagyon értékes Taube munkája: „Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthum Syrmien. Leipzig 1777—1778“, ebben gyönyörü rajzok vannak a szerémi és szlavóniai szerbség életmódjáról, szokásairól, kulturájáról, a szerbek phizikai, erkölcsi jellemzése, egyes vidékeik helyrajzai stb. Ezen munka ismerete nélkül nem lehet megirni a szerbek ujabbkori történetét, ha kellően akarja felfogni, és hiven rajzolni a szerb közmüvelödés fejlödését az ujabb korban. Csaplovics munkája is igen értékes ezen szempontból. Bevezetésében elmondja, hogy Demián 41 év előtt megjelent leirása Szlavoniáról már nem megfelelő, mert itt sok tekintetben azóta jelentékeny haladás van: „Das Kleid, welches Demian vor 41 Jahren dem Kinde sorgsam zuschnitt, deckt den nunmehr gewordenen Jungen nicht gut. Lasst uns nun zu einem neuen Rock das Maas nehmen, und Slavonien, so wie es jetzt ist, zu zeichnen versuhen“. (Előszó.) Csaplovics három évet töltött Slavóniában (1809—1812), tudott szerbül, jól ismerte az akkori szerb irodalmat; a szerb népről gondos megfigyelés és tanulmány alapján szeretettel irt, nem mint a modern utleirók, kik kocsin elhaladva tanulmányozzák és megállapitják valamely nép jellemét. Reljkovics „Szatir“ cimü munkája is értékes a délszlávok mult századbeli müveltségi állapotainak megállapitására.

A szerb történetirás első rangu forrásai, a különfele oklevelek még jó részben kiadatlanok és jó részben az egyes szerb zárdákban porlanak, vagy rendezetlenül a karlócai metropoliai irattárban hevernek. Ennek birtokában van az ál-Brankovics krónikájának kézirata; ebből

eddig csak egy pár töredék lett közrebocsátva. A belgrádi tudós társaság birtokában is van egy töredék, melyet Novákovics Sztojan adott ki, ki erről igy nyilatkozik: „Ha az ember e kéziratot csak egy kissé is olvassa, látja, hogy annak nyelvezete telve van hibával, mi azt bizonyitja, hogy az iró (ál-Brankovics) nem tudott jól szerbül és hogy nagyon erőlködött, hogy valamiféle ferde tudákossaggal irjon, azért telve van pleonazmusokkal. Irályának sincs semmi megállapodott jelleme, mint más azon korbeli emlékeknek". A szerbek ujabbkori történetére van sok becses irat a délszláv akademia levéltárában Zágrábban, Lopasics Radoszláv gyüjteményében, a cseh muzeumban és főképen sok a bécsi császári levéltárban és a bécsi hadügyministerium levéltárában.

A szerbek legujabb történetére még adatok vannak a belgrádi tudóstársaság folyóiratában, a Glasnikban és a szerb Matica, irodalmi társaság Letopis folyóiratában, továbbá a szerb privilegiumok kiadásai, melyek közül legrégibb Nenádovics Pál metropolita kiadása 1743-ból (Bécs); a különféle rövid évkönyvek és krónikák, bár feljegyzéseik igen rövidek, Ruvarac is kettőt talált ilyent, Tyiril opovói zárdafőnökét és ravanicai Istvánét, ki a szerbek beköltözésére tartalmaz adatokat 1683—1718-ig és a vrdniki zárdában található; értékesek a memoirok is, igy Rájics János, Tökölyi Száva, Nenádovics és Vidákovics memoirjai; érdekes Brlics Torquato adatgyüjteménye a négy utolsó osztrák-török háboruról, megjelent 1854-ben, a bevezetésben beszél a szerbek és horvátok szükséges politikai kapcsolatáról; végre Wagner Ferenc jezsuita értékes munkája: Historia Leopoldi Magni Caesaris 1719—1731", mely sok fontos hivatalos adatot tartalmaz a szerbekre vonatkozólag; igen tárgyilagosan beszél a szerbekről és sok rokonszenvvel dicséri vitézségöket és egyéb erényeiket.

716. **Rovinski Pál: Milorádovics Mihály kéziratos feljegyzési könyve, melyet Moszkvában 1715-ben irt és melyet a sz. Lukács zárdában a niksicsi zsupában találtak.** (1895. 181 k. 40—67 l., 182. 75—87 l., 183 k. 110 - 118 l.)

Ezen feljegyzési könyv 1715-ben készült Milorádovics Mihály szerb származásu, orosz hadi szolgálatban levő ezredes számára és Moszkvából 1735-ben elhozta magával Lekovics Miklós a niksicsi zsupában levő sz. Lukács zárdába; a kézirat 422 irott lapból áll és tartalma igen vegyes, van benne egy krónika a világteremtésétől

fogva Konstantinápoly bevételéig, azután egy chronographiai táblázat Nagy Péter cárig, a különböző országok felsorolása 1715-ben, a szerb érsekek és patriarchák névsora, kikből 27-et nevez meg, a török szultánok névsora, Konstantinápoly város statisztikája 1600-ból és egy itáliai utazás leirása. A kézirat négy kéz irása. Legérdekesebb a történelmi rész, ez azonban nem eredeti munka, hanem mint Ruvarac kimutatta a trebinjei szerb évkönyvnek (letopis) másolata, melyet 1654-ben Isaias szerzetes irt; ennek másolata a sisatováci krónika és a pécsi krónika is. Ezekből mutatványokat közöl itt az ismertető, melyek közül legterjedelmesebb és legérdekesebb a Lázár cárról és a koszovói csatáról (1389.) szóló rész.

717. **Brancsics Blagoje és Dera György szerb-magyar és magyar-szerb nagy szótárának ismertetése.** (1895. 181 k. 132—134 l.

718. **Radonics János és Sztanojevics Sztanoje: Észrevételek honi történelmi forrásaink méltatásához.** (1895. 182 k. 94—98 l.)

Száz év előtt jelent meg Rájics János történelmi müve, mely először néhány forrást mutat be a szerb történelemre nézve, utána Zsivkovics Cryll adta ki kritikátlanul a Domentiján által irt Sz. Szava és Nemanja életrajzát (1894.), azután Novákovics Sztojan szól róla bibliographiájában. Hosszu évtizedeken át a szerb tudósokat teljesen elfoglalta a szerb nyelvujitási harc és senki sem foglalkozott a szerb történelmi források kritikai kiadásával. Safarzsik Pál J. ki mint gimn. tanár és igazgató 14 évet töltött Ujvidéken, foglalkozott a szerb történelmi kútfőkkel és a szerb irodalom régi nyelvemlékeivel, de életében csak két ezekre vonatkozó munkája látott napvilágot: Nemanja életrajza Szent Szávától és István első koronázott szerb királytól (Pamatky 1851.), irodalomtörténeti munkája: „Geschichte der südslavischen Literatur“ és „Das serbische Schriftthum“ (Prága 1865.) csak halála után jelent meg. Midőn Ujvidékről Prágába távozott, már nem a délszláv dolgokkal, hanem csehekkel foglalkozott. Midőn a Karadzsics-féle nyelvujitási harc az ő győzelmével véget ért, tanitványai Dánicsics, Jágics, Ruvárác a szerb történelem régi kútfőinek kiadásához fogtak és ma már ugyszólván mind ki van adva.

Jirecsek, Kovácsevics, Novakovics, Ruvárác az ő történelmi dolgozataikban érintik ezeknek a kutfőknek kritikai méltatását is, de ez távolról sem kielégitő, kimerítő és rendszeres; haladást mutat e tekintetben Racski.

(A régi történelmi kútfők méltatása. Književnik I., II.), továbbá Jágics (Archiv für slavische Philologie II.) és legértékesebb e téren Vulovics Godišnyica Nikole Čupića 7. 87—137 l.) dolgozata, de az is egyoldalu, nem teljes és részben kritikátlan. A források tüzetes kritikai méltatásának előfeltétele sok speciális tanulmány és kutatás és ez a szerb történelem terén a szerb irodalomban még nincs meg, sőt Polit Mihály Rácskiről irt tanulmányában azt állitja, hogy kis nemzetnek erre nincs is szüksége, nekik nincsen szükségök külön Geschichtsforscher és Geschichtsschreiberre, náluk a történetiró legyen egyuttal történetkutató is. Ez téves. Most már nehány történetkutatónk is van mint Ruvárác, Kovácsevics, Jágics, Novákovics, Rácski és Jirecsek. Pavlovics Ivánnak a Danilo-féle kodexre vonatkozó tanulmánya is értékes. A legrégibb szerb történelmi kútfők a szerb uralkodókra és egyházfejedelmekre vonatkozó dicsbeszédek és életrajzok; ezek másodrendü történelmi kútfők, mert céljuk vallási és a történelemmel csak másodsorban foglalkoznak érintőleg. Érdekes kutatni, honnét vették a történelemre vonatkozó adataikat?

719. **Sztanojevics Sztanoje: Nemanja életirói-nak forrásai.** (1895. 182 k. 99—105 l.)

Az előbbi értekezés alapján Sztanojevics a Glas szrbszke akademia 48-ik kötetében értekezik István első koronázott szerb királynak apjáról Nemanja Istvánról irt életrajzának szerkezetéről; itt ugyanennek, Szent Szávának és Domentijánnak Nemanjáról a XII-ik században irt életrajzait párhuzamosan tárgyalja és kimutatni igyekszik honnét meritették ezen dicsbeszédek gyér történelmi adatait.

720. **Ruvárác Dömötör: Adatok a szerb nép, szerb egyház és szerb irodalom történetéhez. Birálat irta Vucskovics János.** (1895. 182 k. 152-158 l.)

Ruvárác Dömötör benyujtott a szerb Matica irodalmi társaságnak kiadás végett egy terjedelmes kéziratot, mely IV. Arzen Jovánovics Sakabenta, Nenádovics Pál, Putnik Mózes, Sztratimirovics István metropoliták és Putnik József pakráci püspök és aradi püspöki administrator számos eddig még kiadatlan hivatalos, félhivatalos és magán jellegü iratát tartalmazza. Vucskovics János birálja e kéziratot és azt tartalmilag fontosnak mondja, azonban javasolja, hogy az iratok elrendezésében nagyobb rendet tartson és hagyja ki Putnik József 85 iratának legnagyobb részét, melyek gazdasági utasitá-

saikban nevetségesek és semmi tudományos vagy irodalmi értékkel nem birnak. A kéziratot az irónak visszaadták.

721. **Ruvárác Dömötör: Adatok a szerb iskolák történetéhez Ausztria—Magyarországban. Varadjanin Arkádia birálata.** (1895. 182 k. 159 l.)

722. **Polit Mihály: Emlékbeszéd Rácski Ferenc történetiró felett. 1895.** (1895. 183 k. 1—15 l.)

723. **Szubbotics Kamenko dr.: A szerb vojvodina és a szerb nemzeti-egyházi autonomia eszméje a XVII-ik század végén.** (1895. 183 k. 16-48 l.)

Értekező a szerb nép történelmi életében három korszakot különböztet meg: az első az önálló állami korszak, a második a török iga alatti, a harmadik midőn ettől megszabadult; szerb kulturáról csak az első és harmadikban lehet szó, a török iga alatt szó sem lehet róla. A XVII-ik század végével a szerbség egyrésze Sz. István koronája területére menekült s itt kezdődik tulajdonképi kulturális fejlődése, melyre nagy befolyással volt a kulturában előrehaladottabb néppel való együttélése.

A XVII-ik század végével Ausztria, Velence és Oroszország háborut viselt Törökország ellen, az osztrák-magyar seregek 1689-ben egészen Ó-Szerbiába nyomultak előre, az ottani szerbek ekkor az osztrák-magyar seregek fővezérével Piccolominivel formális szövetséget kötöttek és meg voltak győződve, hogy a török hatalom csakhamar meg lesz törve, de csalakoztak, mert a háboru kedvezőtlenül végződött az osztrák seregre nézve és a szerb felkelők egy kisebb része, a háborus fergeteg elől Csarnojevics Arzen ipeki patriarcha vezérlete alatt kénytelen volt magyar területre költözni, mások szerint menekülni: itt keresztény hatalom kormánya alá jutottak, müveltebb nép közé kerültek, érintkezésbe jöttek az európai civilizatióval, a mi kulturájuk megteremtésére és ennek haladására nagy befolyással volt, sőt ez idővel e tekintetben jótékony hatással volt a török uralom alatt maradt testvéreikre is, kik jóval később, szintén hosszu küzdelmek után, a török járom alól felszabadultak és megalkották az uj szerb államot.

A szerbeknek a török uralom alatt két ut állott nyitva megszabadulni a török elnyomástól: áttérni a mohamedán vallásra, mint számosan Boszniában, vagy felkelés által lerázni a török igát; a szerbiai szerbek ez utóbbit választották és számos kisebb, nagyobb lázadással és guerilla harcokkal iparkodtak megszabadulni.

Ausztria és Magyarország a mohácsi vész óta folytonos háborut viselt a török ellen s igy az elnyomott szerbek innét remélték felszabaditásuk elősegitését, Ausztria és Magyarország pedig az elnyomott szerbségben természetes szövetségest láttak és mindkét fél kereste az érintkezést, ez legerősebben jelentkezett az 1683—1699-iki osztrák-török háboru idejében. A husz évre kötött vasvári béke lejárt s minthogy I. Lipót nem akart a török adófizetője lenni, a török hadat izent és Kara-Musztafa 200.000 emberrel 1683-ban Bécs ellen indult, a török ezen háboruban 1683—1687. közt szörnyü vereséget szenvedett és messze visszaszoritották a Balkánra. A keresztény fegyverek győzelme nagy örömöt keltett az elnyomott szerbek közt; a szerzetesek az ő évkönyveikben nagy örömmel jegyezték fel a legkisebb győzedelmet is és midőn a győztes sereg vezére hadával a Balkán területére lépett és kiáltványban felhivta a szerbeket a csatlakozásra, ezek nagy területen fellázadtak a török ellen és csatlakoztak a győzedelmesen előrenyomuló hadsereghez 1687-ben. A haditerv ez volt: az osztrák hadsereg zöme, 40.000 ember, Eszékről Belgrád ellen indul, Badeni Lajos herceg 6000 emberrel Bosznia ellen indul, Veterani Erdélyt foglalja el, Kanizsát, Szigetvárt és Nagyváradot pedig ostrom alá fogják. A haditerv sikerült, az 1688-iki évnél a szerb évkönyv feljegyzése szerint: „a németek elfoglalták Belgrádot és Szendrőt és meghódították egész Szerbiát.“ Az egész szerbség csatlakozott a győzelmes hadsereghez, főkép mikor az 1689-ben egész Ó-Szerbiáig előre nyomult. Hogy hány fegyverfogható ember csatlakozhatott az osztrák sereghez, erre Seyfried János Henrik 1687-ben megjelent munkája (Türkische Reichsbeschreibung 1687.) ad tájékoztatást, a ki kiszámitotta mennyi segitségre számithat az osztrák sereg a szerbek részéről: szerinte Montenegrótól 15.000, a gör. kel. és katholikus szerbek Albániában és Ó-Szerbiában 30.000, a cimerióták (tengermellékiek) 14.000 harcost állithatnak ki és a szerbiai szerbek is jelentékeny sereget.

1689-ben a Balkánon müködő osztrák sereg fővezére Lajos badeni herceg volt; haditerve az volt, hogy seregével Belgrádból a Morava folyó mentén halad előre, hogy a szerbek hozzá csatlakozzanak és igy elfoglalja Ó-Szerbiát. Szeptember 30-án elfoglalta Nist s azután Viddin ellen fordult és az Ó-Szerbia elleni hadmüveletert Piccolomini Aeneas Szilvius tábornokra bizta; 8000 hacosa volt, de nagyszámu szerbség csatlakozott hozzá és

igy Ó-Szerbia elfoglalása sikerült. A szerb vezérekről és csapatokról, melyek ezen háboruban részt vettek, az értekező részletesen szól a „Branik“ 1892-ik évfolyamában. Az ezen háboruban tett szolgálataik folytán megbeszélések folytak az elfoglalt vidékek jövőben való politikai helyzetéről Piccolominivel, melyekben a szerbség nevében Csarnojevics patriarcha vett részt. 1689. év telén kétszer találkoztak, először a patriarcha ment a generalishoz, azután ez meglátogatta a patriarchát Prizrendben; ezen alkalommal a patriarcha egyházi ornátusban papjaitól övezve ment Piccolomini elé sok néptől kisérve, nagy zászlóval és midőn beléptek a városba, három ágyulövéssel üdvözölték. Hogy mi volt a megbeszélés tárgya, arról nincsenek adataink, de kétségtelen, hogy arról volt szó, minő legyen a szerbség politikai helyzete I. Lipót uralkodása alatt, illetőleg az osztrák fenhatóság alatt.

Ezek a tárgyalások tovább folytak Piccolomini halála után is, mely 1669. nov. 7-én történt, az ő utódjával Hollstein tábornokkal még akkor is, mikor Ó-Szerbia visszakerült a török kézbe. Ezen tárgyalások folytatását képezi I. Lipót 1690. április 6-án kiadott privilegiuma, ez már több világosságot vet a tárgyalások tartalmi részére, mely előbb Csarnojevics és Piccolomini közt folyt: a tárgyalások megkezdése és e privilegium kibocsátása közt közel egy fél év mult el, mely idő alatt nagy változás történt a Balkánon a kereszténvhadak balsorsa folytán, a fordulat nyomban Piccolomini halála után történt. Wagner irja, hogy Piccolominit maga a patriarcha gyóntatta meg, áldoztatta meg és temette el, halálát a szerbség megsiratta. A törökök 1690. elején több csatában megverték az osztrákokat és kiszoritották Ó-Szerbiából, a szerb nép elcsüggedett és Csarnojevics is Belgrádba menekült, a hol 1690. április havában átvette a fent emlitett privilegiumot, mint a szerb nép feje és képviselője. Ez a privilegium felvilágosit az iránt, milyen politikai alakot akartak a bécsi körök a szerbek lakta felszabaditott területeknek adni. Erről a privilegiumról sokat irtak, de keveset helyesen és nyugodtan, főkép akkor, ha annak jogi részéről szóltak. Ma ezen privilegiumnak semmi jogi értéke nincs, ez csak arra az esetre vonatkozott, ha a szerbek a töröktől megszabaditott régi hazájukban maradtak volna. Ennek értékét teljesen megseminisitette az 1690. aug. 21-én kiadott privilegium, melyet először kapott a szerb nép directe Bécsből és mely a szerb népnek egészen más természetü politikai jogokat szánt, ez

és nem az előbbi, alapja a szerbség történelmi jogának területiumra a Sz. István koronájának területén, az előbbi csak történelmi forrása e jognak, azon időből, midőn Bécs remélte, hogy a balkáni szerbség segitségével el fogja foglalni az általuk lakott területeket. Ebben rejlik a szerb vojvodinának gondolata, ebben mondatik ki először ezen eszme, de nem mint tisztán „szerb vojvodina", hanem mint a balkáni népek vojvodinája, a mely a magyar királyság része leendett — hiszen I. Lipót mint magyar király adta ki azt a privilegiumot „az összes népeknek és országoknak, a melyek a mi öröklött magyar királyságunktól függnek, különösen az albán népnek."

A szerb vojvodináról nemcsak az emlitett privilegium alapján szólhatunk, mely azt Bécsben a papiroson megteremtette, de ez az eszme meg volt magában a szerb népben és volt annak egy képviselője és viselője is a sokat emlegetett Brankovics György pseudo deszpotában. A deszpotot ugy tekintették a szerbek, mint bizonyitékát annak, hogy joguk van szabad területiumra s minthogy a szerbek rajongtak a külön területiumért, Brankovics Györgyből legendás alak lett — ujabb időben azonban a történelmi kritika megfosztotta ezen alakot dicsfényétől és mint balkáni szélhámost leplezte le. Ő azonban sem nem legendás hös, sem nem szélhámos, hanem egy nagyravágyó, tehetséges ember, ki a viszonyokat és körülményeket saját emelkedésére akarta felhasználni, miben kezdetben a bécsi udvar is hathatósan támogatta, mert benne alkalmas eszközt vélt találhatni a Balkán megnyerésére. A vojvodina eszméje benne volt az előleges tárgyalásokban, meg volt a bécsi tervekben, gondoskodni kellett tehát egy alkalmas vojvodáról is, erre alkalmasnak találták Bécsben az ál-Brankovicsot és a szerbség egy része is őt erre alkalmasnak vélte.

Brankovics először is kisérletet tett egy felkelés szervezésére, azután a nép élére mint annak feje akart állni, végre pedig amint az osztrák hadsereg fővezéréhez való viszonyából kiderül, Ausztriától függetlenül és önállóan akart cselekedni: ez a törekvés és a háborunak a Balkánon való balsikere őt a bécsi körök előtt alkalmatlan egyénnek tüntette fel, azért elejtették és elzárták.

Az ál-Brankovics 1645-ben Janopolban született, mely a temesvári vilajethez tartozott, előkelő családból s azon meggyőződésben nevelkedett fel, hogy családja segélyével nagyra van hivatva, erre készült tanulmányaival és erre biztatták a politikai körülmények. Bátyja, Száva

1656-ban az erdélyi görögök, rácok és oláhok püspöke lett és öccsét maga mellé vette, hol előkelő társaságba jutott és politikusokkal érintkezve diplomáciai ügyességre tett szert és behatóan foglalkozott a keleti kérdéssel, mely akkor az osztrák-magyar politika sarkpontja volt: kiváló tehetsége és nyughatatlan vére arra ösztökélte, hogy e kérdés megoldásában vezérszerepre törekedjék, s az osztrák politika is alkalmas eszköznek találta erre és törekvéseit támogatta, hogy abból hasznot huzzon. Az 1689-iki szerb felkeléskor a Balkánon politikai jelentősége tetőpontot ért és ő azt hitte, hogy Ausztriától függetlenül saját kezére dolgozhatik. 1689. első felében Erdélyben látjuk, hol felkelést szervezett és csapatával Szerbia felé vette utját; junius 12-én Orsován van és innét kiáltványt intéz Szerbia lakósaihoz, melyben magát II. György deszpotának, öröklési jogon az illyrek, trákok és más keleti országok deszpotájának és magyar grófnak nevezi. E kiáltványban felhivja a szerb, boszniai és bolgár nyelven beszélő népet, hogy ragadjon fegyvert a török ellen és csatlakozzék hozzá. Emliti, vagy inkább gyanittatja, hogy összeköttetésben van III. Arzen patriárchával, (a ki pár hónap előtt tárgyalt Piccolominivel a vojvodináról.)

Brankovicsnak voltak párthivei a szerbek között, midőn csapatával Orsovára ért, hozzá csatlakozott a papság és a szerzetesek, a szerbség agitátorai és vezetői és gyüléseket tartottak a néppel az ő érdekében és megnyerték azt a deszpota számára. Ezt tudta az osztrák sereg fővezére és I. Lipót is. Ezt emliti Wagner is (Vita Leopoldi Magni II. 11. 126 l.) „Calugerorum ac sacerdotum ordines, eorumque contionibus factiosis plebem suis partibus adjungit.“ Midőn Brankovics az emlitett kiáltványt kibocsátotta, az osztrák sereg fővezére Belgrádban volt és nem tudott Brankovicsról semmit, nem ismerte őt julius 26-ika előtt. E napon ezt irta róla Bécsbe a császárnak: „Valami Brankovics itt széltében-hosszában proklamációkat terjeszt, melyekkel meg akarja nyerni és magához vonni a népet. Azt mondja, hogy természetes és öröklési jogon ura vagy deszpotája Szerbiának, Boszniának, Mysiának, Bulgáriának, Thrakiának és a Szerémségnek és minden országoknak, Eszéktől Konstantinápolyig és formálisan felettük uralkodni és kormányozni akar (herrschen und regieren.) Már gyakran figyelmeztetett engem Hajzler generalis, hogy jól vigyázzak dolgaira, mert nagyon gyanus az oláh fejedelmekkel való

levelezései miatt. Nem ismerem és nem tudok róla semmit és semmi féle lépést nem akarok ellene tenni, mig feleségedtől erre nézve utasitást nem kapok.“ (Röder II. c. 76. 99—100 l.) E levélre I. Lipót a következőket válaszolta neki: „A mi Brankovicsot illeti, ez az az ember, a ki régebben mint Oláhország követe volt Bécsben. Legyen azon, hogy szép szerivel állitólagos sürgős ügyek megbeszélése végett magához hivassa és azután jól vigyázzon rá és ha szükséges, fogja el őt.“ (Röder u. o.)

A fővezér ezen utasitás szerint el is járt vele szemben. Midőn ősszel kis csapattal visszatért Ó-Szerbiából Kladovo felé, szép szóval magához csalta ezt a szerbet és nov. 9-én elfogta és Bécsbe küldte, honnét elvitték Hebre Csehországban, a hol sok kérése és a szerbség kérelmei dacára egész haláláig 1711-ben fogva maradt, tehát husz évig. Nem tudni, hogyan gondolkozott Brankovics Ausztriáról akkor, mikor sereget gyüjtött, akart-e Ausztriának segiteni a török elleni harcában, vagy akart-e egészen saját kezére dolgozni és magát és leendő országát attól függetleniteni — ezt a fővezérnek tudnia kellett, a ki megfigyelte és vele tárgyalt és bizonyára azért fogta el, mert gyanusnak látta törekvéseit és azt vélte, hogy látszólag Ausztria mellett, de tényleg ennek Balkán politikája ellen dolgozik. Brankovics deszpotaságának, vajdaságának az ő elfogatásával vége volt, de a vojvodina eszméje tovább élt a szerb nép lelkében.

1790. elején a hadi szerencse a török felé fordult Szerbiában, elfoglalták Nist, azután Kacsanikot és a szerbség kezdett az erdőkbe menekülni, a törökök mindenkit lekaszaboltak és sokat rabságba hurcoltak. I. Lipótnak szándéka volt mielőbb hadat vezetni a török ellen és hogy a szerbséget uj felkelésre buzditsa, kiadta az 1690. ápr. 6-án kelt privilegiumot, melyben nekik külön teritoriumot, szabadon választandó egyházi és világi főnököt (vojvoda) és saját területet igért, mely a magyar korona területéhez lesz csatolandó, minthogy e területre ennek történelmi jogai vannak. Ezt a privilegiumot utóbb a szerb politikusok különféleképen tolmácsolták, egy tisztán derül ki belőle, hogy a XVII-ik század végén a szerb vojvodina eszméje a bécsi politikusok kedvenc terve volt. I. Lipót ezen allocutiójában az összes népekhez és országokhoz fordul, melyek a történelmi jog szerint Sz. István koronájához tartoznak és főképen az albánokhoz, de ezeken kivül gondolt benne a szerbekre is, a mi kiderül azon iratból, melyet a privilegiummal együtt Csar-

nojevics patriarchának küldött. A privilegiumban felhivja e népeket, hogy lázadjanak fel a török ellen, csatlakozzanak az ő seregéhez, engedelmeskedjenek az ő generálisainak, ismerjék el az ő souveráin voltát mint magyar királyét, mert azok a területek ugyis jogilag a Sz. István koronájához tartoznak, tehát őket már is az ő alattvalóinak tekinti. Itt azután kifejti, hogyan fog megalakulni a meghóditandó terület az ő kormánya alatt és megigéri nekik a vojvodinát. „Megigérjük nektek előbb emlitett összes népeknek és országoknak, kik nekünk, mint magyar királynak jogilag alá vannak rendelve és a kik majd törvényesen nekünk alá lesznek rendelve, hogy megfogjátok tartani első sorban a ti vallásgyakorlatotoknak szabadságát, kiváltságait és jogait és a vojvoda választási jogot és hogy mentesek lesztek minden közteher viseléstől és adótól."

Ebből kiderül, hogy I. Lipót ugy tünteti fel itt magát, mint az ő törvényes királyuk, de megigéri nekik, hogy saját vojvodájuk lesz és kijelenti, hogy az elfoglalandó terület a magyar királyság része lesz, de egy külön politikai egészet fog képezni, melynek élén a vojvoda áll és mely ennél fogva vojvodina lesz. A vojvodina gondolata nem Bécsben született, ezt maga az elnevezés szerb volta mutatja, hanem az azon megbeszélésekben született meg, melyeket Csarnojevics Piccolominivel folytatott, ott a patriarcha vetette fel az eszmét, kifejtve annak tartalmát, Piccolomini ezt Bécscsel közölte és a felelet reá az 1690-iki áprilisi privilegiumban jött meg, mely kilátásba helyezte a szerb kivánságok teljesitését, ha a terület a török iga alul felszabadul.

A mi a tervezett Vojvodina területét illeti, az nem lett volna magyarországi területen, hanem a privilegium értelmében magában foglalta volna Albániát, Szerbiát, Mysiát, Bulgáriát, Szilisztriát, Illyriát, Macedóniát és Rasciát. E nagy területet Szent István koronájához csatolták volna, mely arra történelmi alapon jogot formált. Ha tekintetbe vesszük meddig nyomultak előre 1690 ig az osztrák-magyar seregek és kik csatlakoztak hozzájuk, azt látjuk, hogy a Vojvodina magva az a terület lett volna, melynek lakói nagy többségben szerbek voltak: a törökök ki voltak szoritva a mai Szerbiából és Ó-Szerbiából. Ez a terület az ipeki patriarcha egyházi főhatósága alá tartozott és azért az a vallás, melynek a privilegium szabadságot és önkormányzatot igért, a szerbek vallása volt. Milyen lett volna ezen vojvodina államjogi helyzete Ma-

gyarországgal szemben, az nem derül ki világosan a privilegiumból, ennek rendezése későbbi feladat volt, akkor elég volt ennek megigérése, ezt maga a privilegium mondja: „ezt mind állandó formában és az illetékes rend tekintetében később fogjuk megállapitani kivánságuk szerint és megelégedésökre.“ A vojvodina kérdésének szempontjából a privilegium csak három pontot érint s ez: a király, a vojvoda és az adó.

Kérdés minő értéke van ennek az egész, papiroson adott vojvodinának? Ez voltaképen megegyezés I. Lipót és az emlitett vidékek közt, mely megegyezést a király a háboru céljának előmozditására jónak látott létrehozni és kénytelen volt e tekintetben hamarosan megcsinálni saját felelőségére mint pactum personaliumot az országgyülés megkérdezése nélkül, melyet akkor a viszonyok miatt lehetetlen volt idejében összehivni. Azonban ezen privilegium még nem volt teljes megegyezés, hanem annak csak egyik része, hogy teljes legyen, ahhoz a másik szerződő félnek hozzájárulása volt szükséges: érdekes, hogy mikor ennek kifejezésére jött a sor és feleltek I. Lipót privilegiumára, a közben nagyon megváltozott helyzetnél fogva, nem kérték mindannak megadását a mit a privilegium megigért, hanem sokkal kevesebbel elégedtek meg.

Hogy a szerbek 1690. április 6-ika után követeléseikben sokkal szerényebbek voltak, ennek a rosszra fordult háboru volt az oka, ezért álltak el az igért vojvodina követelésétől és megelégedtek sokkal kevesebbel, mert a török 1690. második felében visszafoglalta azt az egész területet, melyet I. Lipót április 6-án mint vojvodinát akart feállitani: ekkor már a szerb nép nagyrésze kivándorolt régi otthonából Magyarország déli részeire, hol a török világ alatt elpusztult terület lakosságának legnagyobb részét képezte és e vidéknek mintegy szerb politikai jelleget kölcsönzött. Erről a szerb bevándorlásról különfélekép vélekedtek: voltak, kik ezt menekülésnek nevezték, mások szerint szerződéses megegyezés és hivás folytán jöttek be. Tény az, hogy némely vidékekről csendben és rendben vonultak be, más vidékekről pedig futva menekültek ide és a hadi szerencse fordulatával sokan az osztrák-magyar visszavonuló sereg nyomában költöztek be. Ez a beköltözés mindeme formákban nem egyszerre történt, sem egy helyről nem indult ki, hanem különböző helyekről, mikor a generálisok erre felhivták vagy a török kegyetlenség elől menekülniök

kellett. A költözködés 1690. elejével kezdodött s legnagyobb tömegben ez év őszén jöttek Ó-Szerbiából és felvonultak egész Szentendréig.

Ezen költözést vagy menekülést az egykoru szerb évkönyvek igy irják le: „Ezen év tavaszán Crnojevics Arzen ipeki patriarcha Ipekből menekülésre adta magát a Duna hosszában a német sereg nyomában a szerb földnek nehány püspökével és sok kalugyer (szerb szerzetes) ezen vidékekről és sok szerb nép a férfi és nőnemből futásra adta magát a patriarchával a Duna mentében a németek nyomában. Ekkor a ravanicai zárda kalugyerei magukhoz vették a szent szerb cárnak, Lázár kneznek ereklyéit a zárdából és más drága egyházi kincseket és elmentek ezen vidékekről. Együtt futva menekültek a többi néppel a Duna mentében a németek nyomában ki lovon, ki kocsin, ki hajón, ki gyalog felfelé a Duna mentében. És utazásunk negyven napig tartott és megérkeztünk Buda várába és Buda fölött letelepedtünk a helyen, melyet Szentendrének hivnak és ott jó letelepedési helyet találtunk. Oda költözött a boldogságos patriarcha is és a püspökök és szerzetesek is; sok nép jött a szerb földről. Oda vittük magunkkal a szent knéznek, Lázár cárnak ereklyéit és egy kis templomot emeltünk fából közel a dunai hegyhez. És ott maradtunk mig meg nem köttetett a béke a császár és a török között.“ Glasnik 53 k. 131 l. Szerb krónikák és évkönyvek.)

Ezen költözésre nézve adatokat találunk más egykoru forrásokban is, az akkori ujságban (Theatri Európaei continuati XIII. az 1687—1690-ik évre. Frankfurt a. M. 1798. 1023 l.) meg van a szerződés, mely a török és Ausztria közt Nis eleste alkalmával 1690. szept. 8-án köttetett; ezen szerződés 2-ik és 4-ik pontjából világosan kiderül mikor indult a szerb nép zöme észak felé. „2. Mind a rascián kereskedők és parasztok együtt az ő papjaikkal és családaikkal és minden vagyonukkal a Száva ezen oldaláról utnak bocsáttatnak . . . 4. Holnap (szept. 9-én) kora reggel állni fognak százával a lovaktól és tehenektől vont szekerek azon kapu előtt, a melyen át e tömeg menni fog. Ha ezen szekerek nem volnának elegendők, a szükséghez képest még több is beszerezhető. Az ő eltávozásuk után utnak indulhatnak a tisztek és német kereskedők az ő málhájukkal.“ — Ezek a kivándorlók elindultak északnak Belgrád felé; utközben Jagodinánál noha katonaság kisérte őket, megtámadták őket a tatárok (Wagner: Historia Leopoldi Magni II. 11.), in-

nét elérkeztek Belgrádba, hol akkor már, a katonai jelentések szerint, sok szerb falusi népség volt, a kikkel ott volt már Crnojevics patriarcha a szerbség előkelőségével, kik ezen év junius havában már ott voltak, a honnét „a görög rácok kommunitása“ kérvénynyel fordult I. Lipóthoz. Mikor utóbb Belgrád is a török kezére jutott és egy löporos torony szörnyü robbajjal felrobbant, a szerbség fejevesztetten menekült innen a szerémségi oldalra, ez október 8-án volt, három hónappal később mint a második privilegium, mely 1690. aug. 21-én kelt és mely a szerbek helyzetét szabályozta ezen területen. A szerbek ide költözésének voltak fontos következményei: a szent István koronájának déli részén tulnyomó lett a szerb elem és hosszabb időre ide át volt a szerb kulturalis és politikai törekvéseknek sulypontja.

Az ide átköltözés egy lépést előre jelentett a szerb kulturában, de egy lépést hátra az ő politikai életében, mert az önálló területü vojvodina helyett megelégedtek a szerb nemzeti-egyházi autonomiával. A vojvodinára vonatkozó politikában három mozzanat észlelhető: az első a tárgyalás Piccolominivel, melyben az önálló teritorium kivánalma kifejezést nyert; a második az 1690. április 6-iki privilegium mely ezt megigéri, de megalkotásának módjait nem állapitja meg, hanem ezt későbbre hagyja, ha majd a kérdéses terület el lesz foglalva; a harmadik az a válasz illetőleg kérelem, melyet erre 1690. junius 18-án Belgrádból a felséghez „a görög rácok kommunitása“ az az képviselői intéztek. Ez a válasz, illetőleg kérelem elejti a külön teritorium és a világi kormányzónak, vojvodának eszméjét és e helyett nemzeti-egyházi önkormányzatot, autonomiát kér. Ennek oka a következő: 1690-ben az osztrák sereg kénytelen volt visszavonulni Belgrádba, itt volt a patriacha a szerbség főbbjeivel és sok szerb néppel, itt vette át a patriarcha az áprilisi privilegiumot, mely vojvodinát igért, itt gyült össze „a görög rácok kommunitása“ a privilegiumra adandó válasz tárgyában — és mert az igért önálló teritorium már nagyrészt a többi is csakhamar a töröké leendett az osztrák fősereg visszavonulása után, azért elejtve a külön teritorium kérését 1690. junius 18-án a királyhoz intézett válaszban, illetőleg kérvényben, melyet Gyakovics Isaias jenopoli püspök vitt Bécsbe, csak a következőket kérték, illetőleg jelentették ki: 1. A szerbek I. Leopoldot elismerik uralkodójuknak; 2. kérik, hogy engedtessék meg nekik az ő régi kalendáriumuk használata; 3. hogy egy-

házi fejöket szabadon választhassák; 4. hogy egyházi fejöknek joga legyen intézkedni a gör. kel. vallás minden egyházi, templomi ügyében; 5. hogy a püspökök, kalugyerek és a többi papok szabadon élhessenek zárdáikban és felettök senkinek se legyen szabad erőszakoskodni; 6. hogy mentesek legyenek a tizedtől, adóktól és elzárástól; 7. hogy semmi világi embernek, kivéve a császárnak és a császári udvarnak ne legyen joga papot bezáratni; 8. hogy az érsek a bünösöket az egyházi törvény alapján legyen feljogosult büntetni és ügyeikben itélkezni.

A külön teritorium helyett, csak ezen kivánságaikat fejezték ki válaszul az áprilisi privilegiumra és ezeket nekik megadta az 1690. aug. 21-én kelt második privilegium és igy politikai és egyházi különállás helyett egyházi önkormányzatot, autonomiát kaptak, a melyet kértek is, mert a megváltozott politikai viszonyok miatt mást nem is kérhettek, mert jól tudták, hogy külön teritoriumot Sz. István koronája területén nem kaphatnak, az a terület pedig, a melyen kaphattak volna és a melyen meg is volt igérve nekik, már ismét török kézen volt s igy nem volt kapcsolatba hozható sz. István koronájával — azért csak olyan jogokat kérhettek itt Magyarország területén, melyek nekik megadhatók voltak és ez az egyházi-nemzeti autonomia, melynek feje a patriarcha, ki az egyházi önkormányzati hatalmon kivül, még elég jelentékeny világi hatalmat is nyert a szerb nép felett. Ez az autonomia elég széles jogalapot teremtett a szerbeknek uj hazájukban, melynél többet, a külön területet, külön vojvodát és külön szerb közigazgatást, nem lehetett nekik megadni s igy nem is kérhették Magyarországnak törvényben és az inauguralis koronázási királyi esküben biztositott területi integritásának megsértése nélkül, de egyházi autonomiát adhatott nekik a király országgyülés nélkül is, mert az akkor a háboru miatt tartható nem volt, saját felelőségére az országgyülés utólagos helybenhagyása mellett.

[Hogy az 1690. április 6-iki privilegium csak a Balkánon elfoglalandó területre vonatkozott és nem a Sz. István koronája területén levő részekre azt Csernovics patriarcha, ki a megbeszéléseket Prizrendben Piccolominivel folytatta, jól tudta, azért 1690. jun. 18-án midőn ő és a „görög rác kommunitás“ azaz az ide Belgrádba menekült szerb előkelőség, nem kivánt, mert nem kivánhatott külön teritoriumot magának a Sz. István koronája

területén, hanem beérte a nemzeti-egyházi autonomiával. A szerb politikusok később egészen tévesen belemagyarázták az 1690-iki áprilisi privilegiumba azt, hogy őket itt Sz. István koronájának területén belül is megilleti a külön teritorium és az 1790-iki temesvári kongresszuson követelték is a külön szerb vojvodina és a temesi bánátot — noha ott Tökölyi Száva nagy beszédben magyarázta nekik, hogy ez teljesen alaptalan követelés, mert I. Lipót csak a megszerzendő területen igérhetett nekik külön teritoriumot, külön vajdával, a magyar sz. korona területén belül ezt nem is igérhette, mert ezt megsérteni országos törvények és a koronázási eskü tiltják, melyek kötelezik az ország területi integritásának fentartására és megvédésére. A szerbek az 1790-iki kongresszuson ugy képzelték a külön teritorium politikai szervezetét, a minő Horvátország és Szlavonia viszonya Magyarországhoz. Dacára Tökölyi Száva felvilágositó beszédének, a Vojvodina követelése továbbra is a szerb politikai törekvések sarkpontja maradt és 1848-ban még tovább mentek, a Vojvodina és Temesi Bánság teljes elszakitását Magyarországtól és csatlakozását Horvátországhoz és az igy egyesitett országoknak közvetlenül a bécsi ministerium alá való rendelését követelték! A privilegium helytelen magyarázata idézte elő a szerencsétlen szerb forradalmat 1848—1849-ben, mely a szerbekre sok szenvedést és keserü csalódásokkal járt: ők jutalmul kapták Bécsből azt, a mit a magyarok büntetésül — az absolutizmust és a germanizaciót!]

724. **Radonics János: Milutin szerb király biographiája és autobiographiája. Adatok hazai forrásaink értékeléséhez.** (1895. 183 k. 92—109 l.)

Értekező bebizonyitja, hogy mind az életrajz, mind az önéletleirás történelmi hamisitvány.

725. **Sztanojevics Sztanoje: Megjegyzések Danilo érsek genealogikus müvének szerkezetéről. Adatok hazai forrásaink értékeléséhez.** (1895. 183 k. 119—137 l.)

Danilo érsek genealogiája (rodoslov) vagy helyesebben „carostavnik" a szerb uralkodók életrajzainak sorozata, Ilona királyné életrajzával bővitve Radoszlavtól egész Dusán cár uralkodásának első éveig, tehát 1227—1336-ig, továbbá a szerb érsekek életrajza 1233-1375-ig. Danilo érsek meghalt Dusán koronáztatása előtt (1346.), a genealogiák ennél tovább terjednek s azonkivül a munka sokszor Daniloról harmadik személyben beszél,

ennélfogva világos, hogy a munkát, melyet Danilo kezdett, mások folytatták. Az értekező itt azon kérdést fejtegeti széles alapon, mit irt meg ezen munkából Danilo és mit mások és kik ezek.

726. **Szubotics Kamenko dr.: Szerződések I. Lipót és a szerb nép között.** (1895. 184 k. 1—12 l.) A szerbeknek Magyarország területére 1690-ben történt beköltözése ennek I. Lipóttal való szerződésszerü megegyezés alapján történt „per modum pacti" mint Bartenstein mondja. Ezt három irat bizonyitja, melynek eredeti szerb szövege a bécsi császári titkos levéltárban van meg s melyeknek rövid kivonatát, regestáit, Coernig közli először (Ethnographie III. 93 l.) — értekező itt mind a három iratot egész terjedelmében közli az összes aláirásokkal, ezek: Gyakovics Izaias püspök meghatalmazó levele, hogy a szerb nép kivánságait tolmácsolja Bécsben 1690-ben; azon irat, melyet a „görög rácok kommunitása" 1690. junius 18-án felelet gyanánt irt és Gyakovics által Bécsbe küldött a szerb nép kivánságairól, illetőleg az egyházi autonomia megadása ügyében; végre Csernovics Arzen püspök kisérő levele az előbbi irathoz, melyet I. Lipóthoz intézett és melyben az egyházi autonomia megadását kéri.

727. **Sztanojevics Sztanoje: A szerb érsekek kronologiája Danilo érsek genealogiája szerint.** (1895. 184 k. 28—36 l.)

728. **Vucsetics—Vukászovics Vid.: A délszlávok régi és mai halotti és temetési szokásai és szertartásai.** Beszéd a csikágói nemzetközi folklorisztikai kongresszuson. (1895. 184 k. 54—68 l.)

729. **Sztratimirovics György: Sztratimirovics Bogics, a hercegovinai nép meghatalmazottja a bécsi udvarnál 1737—1739-ben.** (1895. 184 k. 112—165 l.) Erről már szó volt a szerb tört. repertorium I. kötetében a 452—453-ik lapon; itt az ott emlitett adatok részleteztetnek és az összes erre vonatkozó oklevelek egész terjedelemben közöltetnek.

730. **Hadzsics Antal a Letopis szerkesztőjének bucsuszózata és beszámolója a Letopis munkásságáról 1859—1895-ig a megjelent összes munkák kimutatásával.** (1896 185 k. 1—219 l.)

731. **Magarasevics György: Safarik Pál József emlékezete születésének száz éves évfordulója alkalmából.** (1896. 186 k. 1—32 l.)

732. **Szubotics Kamenkó: Mily viszonyok hoz**

ták létre Safarik szerb irodalom történetét. (1896. 186 k. 33—52 l.)

733. **Magarasevics György: Safarik Pál J. levelezése Dragoszavljevics Ádámmal.** (1896 186 k. 53—75 l.)

734. **Magarasevics György: Az ujvidéki szerb gimnázium védelmezi Safarikot a magyar helytartó tanács előtt 1824-ben.** (1896. 186 k. 76—84 l.)

Magda Pál karlócai gimnáziumi igazgató, evangelikus vallásu volt és irt magyar nyelven egy Magyarország földrajzát, melyben némely vidékekre nézve, melyek kiválóan termékenyek és gazdagok, azon véleményt fejezte ki, különösen a déli vidékekre nézve, hogy azok mint külön országok is fenállhatnának. Ezen vélemény a magyar kiadásban észrevétlen maradt, de a német forditás megjelenése nagy vihart idézett fel és a magyar kir. helytartótanács 1824. április 27-én egy rendeletet küldött Sztratimirovics István szerb metropolitához, melyben megtiltotta, hogy luteránus ember szerb gimnaziumi igazgató, metropolitai vagy püspöki titkár lehessen, kivéve az öreg Beniczky metropolitai titkárt és elrendelte, hogy Safarik Pál József luteránus vallásu ujvidéki szerb igazgató is az igazgatóságtól elmozditassék és csak tanári szolgálatra alkalmaztassék. A gimn. patronátus eleget tett a különös rendeletnek, de melegen védelmezte Safarik érdemes müködését, kimutatva, hogy egy szigoru rendelkezés őt ártatlanul sujtja.

735. **Vrhovác Radivoj: Safarik és a szerb nyelv.** (1896. 186 k. 85—112 l.)

736. **Gyorgyevics György és Tomics Simon: Safarik Pál József élettörténete.** (1896. 186 k. 113-233 l.)

737. **Mijátovics Cseda: Szerb vonatkozások a román történelemből.** (1896. 187 k. 1—36 l.)

Értekező felemliti, hogy a románok, oláhok, eredetének kérdése még nincs eldöntve, vajjon közvetlen utódai-e azon rómaiaknak, kiket Traján telepitett le Dákiában, kik ennek őslakóival a dákokkal összeolvadtak mint dáko-románok, vagy utódai-e a trákiai, macedóniai, epirusi és thessaliai római telepeseknek, kik a thrakokkal összeolvadva a középkorban a balkáni területekről felhuzódtak a Duna balpartjára: a román irók az előbbi nézeten vannak, hogy a dákó-románokat mint a mai Románia, magyarországi részek és erdélyi részek őslakóit tüntessék fel; a magyar irók őket thrák-románoknak tart-

ják, tehát mint később beköltözött jövevényeket tüntetik fel, kik sokkal később jöttek ezen területekre mint a magyarok. A thrák-román, illetőleg szloven-latin eredet mellett szól népnyelvök, melyben tiz szó közül legalább három szláv — noha az irodalmi nyelvben a tudósok és irók rendszeresen irtják a szláv eredetü szókat és helyettesitik latin szókkal, hogy a nyelv latinos jellegében is érvet nyerjenek a dákó-román, illetőleg a dákó-latin eredet bizonyitására. Minden ezirányu rendszeresen üzött erőlködés dacára a romániai terület hegyeinek, völgyeinek, vizeinek, falvainak és városainak ma is életben maradt szláv neve a mellett bizonyit, hogy e területek őslakói szlávok voltak és a románok később ide költözött thrakó-románok.

Értekező a következőkben oláh és szerb évkönyvek, krónikák és népdalok adataival bizonyitja a szerbek és románok sokszoros érintkezését, uralkodó családaik rokonságát, összeházasodását, a Baszarab és a Muszata dynasztiák szláv eredetét, e tekintetben Pray és Fejér okleveles adataira is hivatkozik.

738. **Mandics Tivadar dr.: Emlékek a mi nemzeti egyházi életünkből.** (1896. 187 k. 37—76 l., 188 k. 53—66 l., 191 k. 1—45 l., 198 k. 31—97 l., 199 k. 1—67 l.) Emlékirat, mely a szerb egyház történelmi multjának, szervezetének ismertetése alapján utmutatást ad arra, miképen valósitható meg a szerb egyház autonomiája, hogy a történeti multnak, az egyház szellemének és rendszerének megfelelő legyen. Br. Eötvös József kultuszminisztersége alatt az iró e ministeriumban mint miniszteri tanácsos előadója volt a szerb egyházi ügyeknek és nagy része volt a szerb autonomia szervezésében.

739. **Arany Toldijának szerb fordítása Zmaj-Jovánovics Jovántól.** (1896. 187 k. 77 lap.)

740. **Danicsics György és Boskovics János levelezése.** (1896. 187 k. 116—137 l., 188 k. 141-160 l., 190 k. 143 l., 198 k. 139—147 l.)

741. **Magarasevics György: Dragoszavljevics Ádám szerb iró.** (1896. 188 k. 1—32 l., 189 k. 60—92 l., 190 k. 75—103 l., 193 k. 159—168 l.)

742. **Vukityevics György: Vajjon Miroszláv humi herceg fivére-e vagy unokaöccse Nemanjának?** (1897. 189 k. 1—28 l., 197 k. 171 l.)

743. **Hadzsics Antal: Saptyanin Milorád szerb iró.** (1897. 190 k. 1—23 l.)

744. **Milityevics Gy. M.: Obrenovics Mihály szerb fejedelem az ő titkárának emlékiratában.** (1897. 190 k. 164 l.)

745. **Sztratimirovics György: A gör. keleti egyház a kattarói öböl területén, annak keletkezése és sorsa.** (1897. 191 k. 182 l.)

746. **Gyorgyevics János: Utazás Krimbe 1887.** (1897. 192 k. 1—48 l.)

747. **Vucskovics János: Nikolajevics György metropolita.** (1897. 192 k. 49—99 l.)

748. **Karadzsics Szefánovics Vuk tetemeinek Bécsből Belgrádba való átszállitása és temetése.** (1897. 192 k. 145—156 l.)

749. **Kraljevics Márkó, szerb hősdalok fordítása Margalics Edétől. Birálja Brancsics Blagoje.** (1897. 192 k. 157—165 l.)

750. **Magarasevics György: A szerb iskolák multjából 1857-ig.** (1898. 193 k. 1—27 l., 194 k. 1—41 l. L. az 595 a—b—i.)

Értekező a szerb iskolaügy történetét 1857-ig vázolja, kiemelve azt, hogy ebben is az 1848-iki év forduló pontot képez — egész ezen évig Nesztorovics Urosnak, a szerb iskolák főfelügyelőjének Kopitárhoz 1813-ban intézett levele azt jellegzetesen jellemzi. A szerb iskolaügy történetében uj korszakot alkotott Natosevics György dr. mint az összes szerb iskolák főfelügyelője, ki azt régi békójától a szlaveno-szerb nyelvnek mint iskolai nyelvek használatától megszabaditotta és e münyelv helyett az élő szerb népnyelvet tette meg iskolai előadási nyelvvé és „Iskolai Lapjával" (Školski list) uj és modern szellemet honositott meg a szerb iskolákban.

A szerbek beköltözésük után két évtizeddel, 1710. már komolyan foglalkoztak kongresszusaikon a szerb iskolák felállításának szükségességével, kérelmezték az engedélyt ilyenek felállitására és Gyakovics Izaias patriarcha 1713-ban állitotta fel Karlóczán az első szerb iskolát; 1730. után már minden népesebb szerb helyen voltak iskoláik; tanitókat és tankönyveket Oroszországból, főkép Kiev vidékéről hoztak be, ez által terjedt el az iskolákban és ezek utján az irodalomban is az oroszszloven nyelv, mely idővel a szerb népnyelv némi érvényesülésével a szlaveno-szerb münyelvvé fejlődött — mindkettő nagyon különbözött az élő szerb népnyelvtől, a nép azt alig volt képes megérteni és ezen a szerb kultura fejlődésére hátrányos állapot majdnem másfél századig tartott.

Mária Terézia szervező munkája az iskolaügy terén nagy hatással volt a szerb iskolaügyre nézve; ennek igazgatói voltak Jankovics Tivadar de Mirijevó, a bánsági szerb és román iskolák főigazgatója, székelt Temesvárott; Vujanovszki István a horvátországi és szlavóniai szerb iskolák főigazgatója, székelt Karlóczán és Mrazovics Ábrahám a bácsmegyei és baranyai szerb iskolák főigazgatója, székelt Zomborban. A kormány 1779. után erős nyomást gyakorolt a szerbségre, hogy a cirilbetüs irást kiszoritsa és helyébe a latin betüket behozza. Az 1779-iki királyi rendelet hatástalan maradt, mire 1781-ben királyi rendelet ment Putnik Mózes temesvári püspök és karlóczai adminisztrátorhoz, hogy az összes szerb iskolákba a „szlavon betük" hozassanak be; a rendelet „szlavon betük" alatt a horvátoknál divó latin betük behozatalát értette — az adminisztrátor és a püspökök ezt ugy értelmezték, hogy szlavon betük, a szlavóniai szerbeknél is használatos ciril betük és igy e tekintetben semmi intézkedésre nincs szükség, mert az összes szerbség ugyis a cirilbetüket használja. Kétségtelen, hogy ezen értelmezés részökről csak kibuvó volt — de csakhamar megjött a hivatalos magyarázat, hogy a ciril betük mellőzendők és helyökbe a latin betük hozandók be és a ciril betük csak a kathekizmusban, az egyházi könyvekben és a szótárban használhatók. Ez nagy felháborodást keltett, a hitközségek egymás után tiltakoztak a latin betük behozatala ellen, elsőnek a vukovári szerb hitközség; Putnik 1781. nov. 26-án kérvényt intézett a felséghez, hogy a ciril betüket továbbra is minden korlátozás nélkül használhassák — de hiába. 1782. március 1-én Pozsonyban összeült az iskolai bizottság, melynek elnöke Mándics zágrábi püspök volt, a szerbeket képviselte Jankovics Tivadar temesvári főigazgató; itt az elnök javaslatot tett, hogy a szerb és román elemi iskolák tankönyveibe a latin betük hozassanak be, kivéve a katekizmust. Jankovics azonnal értesitette erről a szerb metropolitát és kérte, hogy a felség előtt lépjen közbe a ciril irás megmentése céljából. Jankovics az iskolai bizottság üléseinek jegyzőkönyveit lemásolta és Karlócára az érseknek megküldte, hogy tudomása legyen, mi történik Pozsonyban: ezen iratok megvannak ott az érseki levéltárban, egyet közöl itt az értekező Jankovics 1782 március 26-án kelt levele kapcsán (L. itt 5—7. lap), melyhez függelékül csatolta azt a terjedelmes beszédét, melylyel a bizottságban a szerb irás védelmére kelt. A küzdelem ezért két egész évig tar-

tott, mert még 1784 julius 24-én is a felség leirata sürgette a latin betük behozatalát a szerb iskolák összes tankönyveibe, kivéve a katekizmust. A metropolita ezen királyi rendeletet az összes püspököknek és iskolaigazgatóknak megküldötte azzal, hogy velök ezen tárgyban értekezni óhajt és e fontos kérdésben véleményöket kéri. A karlócai érseki levéltárban megvannak e tárgyról Petrovics Péter aradi, Popovics Vince verseci, Kirilovics Szofron szentendrei (budai) és Jovánovics-Sakabenta József bácsi püspök levelei, — mindannyian hevesen ellenzik a latin betük behozatalát és a szerb privilegiumok alapján követelik a ciril irás meghagyását: erre Putnik Mózes 1784 nov. 9-én német nyelven felségfolyamodványt intézett a császárhoz és királyhoz (L. itt 8—22 l.), melyben kéri, hogy a szerb egyházban kilencszáz év óta használatban levő ciril irás további használata megengedtessék és a latin irással való zaklatás mellőztessék. A metropolita kérvényével egyidejüleg Kurzböck József bécsi nyomdász is folyamodott a felséghez, hogy a ciril betüs tankönyvek továbbra is engedélyeztessenek, mert ő ezek nyomtatására husz évre privilegiumot kapott és nyomdájának ezen betükkel való ellátására 20.442 forintot költött, — ha a ciril könyvek nyomása eltiltatnék, kéri kárának megtérítését. E két folyamodványra a magyar udvari kancellária József császárnak azt javasolta, hogy ezidőszerint, további intézkedésig, továbbra is meg kell engedni a ciril betük használatát. Hogy a ciril irás további használatának szabadságát a jövőre is biztositsa, az 1790-iki temesvári szerb kongresszus postulátumainak sorában a 4-ik pontban ezt is kérte, mire az 1791 aug. 6-iki királyi leirat ezt meg is engedte, sőt intézkedett a ciril irás tanitóinak fizetéséről is.

Vujanovszky István a horvátországi és szlavoniai szerb iskolák főigazgatója 1786-ban egy szlaveno-szerb nyelvtant irt és kérte a horvát országos kormányt, hogy az tankönyvül használható legyen az összes szerb iskolákban; ez az irót 1787 márc. 14-én arról értesiti, hogy könyvét elküldötte a magyar helytartótanácsnak, melytől az a válasz jött, hogy szerb nyelvtana csak akkor fog engedélyeztetni, ha ahhoz egy német nyelvtant csatol. Vujanovszky e tárgyban a metropolitához is fordult, levele megvan a karlócai érseki levéltárban. Putnik érsek azt válaszolta, hogy teljes képtelenség, hogy 6—8 éves gyermekek egyidőben ciril, latin és német betüket tanuljanak és ha a szerb iskolák könyveit ily irányban akar-

ják létesiteni, akkor jobb, ha iskolai könyveiket továbbra is Oroszországból fogják beszerezni. A metropolita azért küzdött ezen szerb-német grammatika behozatala ellen, nehogy igy a latin betük, ezen grammatika horvát része utján, kerülő uton a szerb iskolákba bevitessenek. A magyar helytartó tanács 1789 május 9-én a metropolitához intézett iratában sajnálatát fejezi ki, hogy a ciril-latin-német betüs nyelvtan használatát ellenzi, mint célszerütlent, holott az életben a szerbek is ismerik és használják a latin betüs horvát irást és ha mindenki, horvát és szerb ezt egyformán használná az iskolában és az életben, ez mindannyinak előnyére volna A metropolita erre azt válaszolja, hogy a latin betük egyforma használata a szerb és horvát nyelvtanban már azért is célszerütlen volna, mert e két nyelv egymástól jelentékenyen különbözik. Végre a helytartótanács 1789 május 6-iki iratában sajnálatát fejezi ki, hogy a metropolita ellenzi a szerb-német együttes nyelvtan iskolai használatát, mely pedig a német nyelv ismeretét is terjeszteni, a mi a felség hő kivánata és az egész lakóság nagy hasznára is volna. Ezzel egyidőre el volt háritva ismét a latin betük veszélye és vele kapcsolatosan a német nyelv térfoglalása a szerb iskolákban: az erre vonatkozó iratok mind meg vannak a karlócai érseki levéltárban.

Az 1790 91-iki országgyülés buzgólkodott a magyar nyelv terjesztésében; az 1791-iki 16-ik törvénycikk kimondja, hogy minden rendü iskolában kell, hogy a magyar nyelvnek is legyen tanitója. Némely iskolák főigazgatói ezt ugy értelmezték, hogy a szerb iskolákban is kell egy magyar tanitó, igy Werner, a nagyváradi tankerület főigazgatója is; Sztratimirovics metropolita ez ellen panaszt emelt a bécsi illyr udvari kancelláriánál, mely neki 1791 aug. 30-án azt válaszolja, hogy Werner téved, mert a mondott törvénycikk csak a magyar elemi, közép és felső iskolákra vonatkozik és távolról sem volt szándéka a magyar nyelv megtanulását a nemzetiségekre ráerőszakolni, ezt nem akarta a szerbekre (Illyriern sem ráparancsolni, hanem csak ajálja, hogy saját érdekükben tanulják meg a magyar nyelvet, igy könnyebben nyerhetnek alkalmazást a különféle hivatalokban.

A ciril betüs irást 1792-ben uj veszély fenyegette. Ekkor készült el a tudós franciskánus, Stulli Joakim az ő latin betükkel irt szerb-horvát olasz-latin nagy szótárával, melynek első részét még 1782-ben bemutatta II. Józsefnek, kinek azt dedikálta és kitől azt kérte, hogy az állam

költségen kinyomassék. II. József egy bizottságot küldött ki Mandics zágrábi katholikus püspök elnöklete alatt, hogy ezt a nagy szótárt kéziratban átvizsgálja, különösen a helyesirás egyöntetüsége szempontjából. A tanácskozás a szótár első része felett igen hosszura nyult ; az I. kötet 1801-ben került nyomdába Budán. Stulli nagy szótárának második része 1791-ben végre elkészült, cime : Joakima Stulli Dubrovcsanina Svechenika reda s. Franc. Seraf. Rjecosloxje Ilir. Ital. Lat. (Stulli Joakim raguzai pap szerafi sz. Ferenc rendéből illyr, olasz, latin szótára). A birálatára kiküldött szakbizottság ekkor kezdett komolyan munkájához, tanácskozásának jegyzőkönyvei 1792-től fogva másolatban megvannak Karlócán. Ezen szótár latin betükkel horvát nyelven van irva és ezen munkával ujra kezdődtek a kisérletek a latin betüknek a szerb iskolákba és könyvekbe való behozatalára. A bizottságban felmerült az eszme, hogy e nagy szótárt olyan szláv nyelven kellene kiadni, hogy azt a horvátok, szerbek, lengyelek, csehek, morvák, tótok, szlovenek, vendek, ruthenek használhassák, de a bizottság csakhamar belátta, hogy ez lehetetlenség. Petrovics Péter aradi szerb püspök az illyr udvari kancellária tanácsosa a latin betüs horvát-szerb szótárt csak ugy találta a szerb iskolákban használhatónak, ha benne a latin betüs horvát szók mellé azok ciril irásu alakja is tétetik. Gróf Edlinger cseh-osztrák bizottsági tag a latin betüs irás teljes mellőzését kivánta azzal, hogy kizárólag a ciril irás legyen benne, ehhez Petrovics is csatlakozott és sok érvet hozott fel a ciril irás mellett. A vélemények nagyon elágaztak és a szótár végre is latin betükkel horvát nyelven jelent meg, mire a szerbek mellőzték azt iskolai segédkönyveik sorában. A Stulli-féle szótár-bizottság tagjai voltak : Mandics zágrábi kath. püspök, Nesztorovics Uros, br. Edlinger, Handrovics, a magyar udvari kancellária kiküldöttje, Petrovics Péter az illyr udvari kancellária részéről, Danoszovics Marián Szlavoniából és Kormpotics József (likai) horvát kajkav iró és plébános. A Stulli szótár ügyének elintézésével véget ért a szerb iskolaügy fejlődésének első időszaka, mely 1730—1810-ig tartott, jellege a szerb cirill irásért folytatott harc és a német és magyar nyelv behozatala ellen való küzdelem.

A szerb iskolaügy fejlődésének második korszaka 1810—1848-ig tartott, ezt betöltötte a belső harc az iskolában a püspöki kar heiytelen támogatásával behozott és fentartott szlaveno-szerb műnyelvért, mint tanyelvért az élő szerb népnyelv ellen. A küzdelem élén Nesztoro-

vics szerb iskolai főfelügyelő (1810—1825) állott, ki a szerb népnyelv mellett foglalt állást, mert a tanitás eredménytelenségének okát helyesen a szlavenoszerb műnyelvben látta, mit Kopitárhoz irt fontos levelében felpanaszol, — vele szemben állott Sztratimirovics metropolita az egész püspöki karral. Nesztorovics minden felvilágositása, minden küzdelme hiábavaló volt, a szlavenoszerb nyelv oktatási nyelv marad 1848-ig. Sztratimirovics kijelentette Nesztorovics halála után, hogy nem kell semmi iskolai főfelügyelő, mi a lefolyt küzdelem elkeseredett voltáról tanuskodik, és csakugyan 16 évig nem is neveztek ki rendes főigazgatót, hanem ezen állást csak helyettessel töltötték be, kivel a metropolita könnyebben elbánhatott, — ez a budai Temesvári Miklós helytartótanácsi titkár volt, ki 1840-ig volt a szerb és román iskolák helyettes főigazgatója. 1841 – 1848-ig Gyurkovics Eugen pesti ügyvéd volt a főigazgató és egyuttal a szerb, román és görög iskola-alapok kezelő bizottságának elnöke. A szerb iskolák főfelügyelőjének hatásköre kiterjedt az összes magyarországi és horvátországi szerb iskolákra, kivéve a határőrvidékieket, melyek katonai felügyelet alatt állottak. A főigazgatónak kerületi igazgatók voltak alárendelve: a bács-baranyai igazgató előbb Bajcsevics Gábor, utóbb Petrovics György zombori városi tanácsnok; a budai kerület igazgatója Petrovics, ki egyuttal szerb cenzor is volt; a temesváriban Kengyelác Lukács kikindai kerületi biró; karánsebesi Arsics Mózes; nagyváradi Konstantinovics Gábor; szerémi és horvát-szlavonországi Gersics, utóbb Jovánovics Péter ujvidéki szerb gimnáziumi tanár. Ez az iskolai szervezet megszünt 1848—1849-ben, midőn gróf Thun az iskolaügyet az abszolutizmus alatt ujjászervezte és pedig külön-külön a felekezetek szerint a középiskolák és elemi iskolák számára; a főnököknek iskolatanácsos (Schulrath) volt a cime. Ezen uj keretben jelentkezik a szerb iskolaügy fejlődésének harmadik korszaka: ebben győz az élő szerb népnyelv mint előadási nyelv az iskolákban, de egyuttal tért hódit a középiskolában a német nyelv mint tannyelv és e tekintetben erősen hátraszoritja a szerb nyelvet.

Gróf Thun osztrák közoktatási minister 1850-ben Bécsbe hivta tanácskozásra a patriarchát és a szerb püspököket az egyházi és iskolai ügyek egységes rendezésére. A temesi Bánát és a szerb Vojvodina uj szervezetet kapott; az iskolák igazgatása tekintetében fentartották az eddigi szervezetet azzal, hogy a főigazgató iskolatanácsos

Temesvárott székelt, kerületi iskolai igazgatók voltak a temesvári, ki egyuttal főigazgató volt, a karánsebesi, nagyváradi, bácsi, szlavoniai, horvátországi, szerémségi és budai. Nikolics Izidor bácsi és torontáli főispán előterjesztésére 1850-ben Haynau iskolatanácsossá kinevezte Pavlovics Tivadart, de ez hivatalbalépése előtt elhunyt, mire Mayerhoffer generális, a Temesi Bánság és a Vojvodina kormányzója (Landesschef) kinevezte dr. Jovánovics Pétert főigazgatóvá, Temesvár székhellyel. Rajacsics patriarcha a bécsi konferencia után 1851 május 31-én (ó-naptár 19) püspöki tanácskozást tartott az iskolaügy rendezésére. A tankönyvek birálati joga is a püspöki kart illette és a karlócai érseki levéltárban több ilyen püspöki könyvbirálat van, melyből látható, mily irányban kezelték azt, — fő szempont volt, hogy a könyvekben semmi egyház- és erkölcsellenes ne legyen. A főcenzor Gruics Nikánor püspök volt Közben a szerb irodalomban 1847-ben végleg győzött Karadzsics iránya, mely a szerb népnyelvet megtette irodalmi és közéleti nyelvvé és a püspöki kar sem gátolhatta meg többé, hogy az lassankint az iskolában és tankönyvekben tért ne foglaljon, ezt az irányt pártolta gr. Coronini János vojvodinai kormányzó is és igy Rajacsicsnak is meg kellett azt engednie. 1857-ben Natosevics György dr. lett a szerb iskolák főigazgatója, kivel uj korszak, a modern haladás korszaka kezdődött a szerb iskolaügyben és tanitóképzésben.

751. **Gyukics A.: A titeli határőrvidéki sajkás ezred szervezete 1848—1849-ben.** (1898. 193 k. 28 - 54 l., 195 k. 152—163 l., 198 k. 131—138 l.)

752. **Dragovics Márk: Adatok Montenegro történetéhez Albániához való viszonyát tekintve.** (1898. 193. k. 103—126 l.)

Montenegro és Albánia viszonyában két korszak van: a harcok egymás ellen és a békekötés és szövetkezés korszaka a török elleni együttes harcokra.

Montenegro külön állásának története 1484 körül kezdődik, mikor fejedelme (knjaz) Crnojevics Iván Zsabalyból Abodba költözött; Montenegro ezen időkben állandó harcokban volt az albánokkal vagy az Albánián át ellene felvonult török hadakkal és épen ez volt az oka, hogy régi székhelyét elhagyva Montenegro völgy katlanaiba (Katuni Crne Gore) Lovcsen hegy aljába a mai Cetinje közelébe költözött, ennek alsó mezején a metropolita és szerzetesei számára zárdát és magának kastélyt épitett; itt élt halálig 1490-ig. Utóda fia György

volt, ki öccsével Istvánnal (Sztanisa) együttesen uralkodott 1495-ig. Montenegro története és hagyománya Crnojevics Ivánnak két fiát említi, Györgyöt és Istvánt és hogy György apja utóda volt a fejedelemségben és utóbb Velencébe költözött, Petrovics Vazul metropolita iratában azt mondja, hogy ez 1516-ban történt, azonban aligha, mert György végrendelete 1499-ből való. Sanudo Marino, Velence egykoru hivatalnoka Budvában, iratában azt mondja az 1496-ik évnél: December hónapban Györgyöt Kattaro és az összes szomszédos helyek goszpodárját (urát), megfosztotta az uralomtól a török segitségével öccse István és ő lett Montenegro ura; öccse Szkenderbég társuralkodója a ki különben Törökországban lakik. Bátyjuk György elment hozzánk (Velencébe) feleségével, ki a velencei patricius Antonio Erico leánya. Az 1516-ik évnél megjegyzi Sanudo, hogy Crnojevics István még ekkor is uralkodott Montenegróban, azután folytatja, hogy bátyja György, Velencéből Sztambulba ment, hol a szultán szivesen fogadta, ott törökké lett, a szultán Kis Ázsiába küldte, hol évi 25.000 piaszter járadékot kapott. Sanudi továbbá felemliti a skutarii (Skadar) kormányzót és alkormanyzót — az előbbiről mondja, hogy jó ember, de az utóbbi kinek neve Crnojevics rossz ember. Sanudo naplójából kiderül, hogy az 1490-ben meghalt Crnojevics Ivánnak három fia volt: György, István és Makszim (igy hivja ezt a népdal) ez utóbbi törökké lett és Skutari alkormányzója, végre ennek és Montenegrónak szandzsák pasája Szkenderbég név alatt.

Györgyöt öccse István Montenegróból elűzte, elment Velencébe és ennek segélyével kisérletet tett trónja visszafoglalására, midőn ez nem sikerült, elment Rodusba s innét Sztambulba, hol törökké lett és Kis-Ázsiában meghalt — telesége és gyermekei Montenegróban maradtak. Öccse István uralkodott Cetinjében 1516-ig, mikor gyermektelenül meghalt, utána a metropoliták uralkodtak. Öccse Makszim (Szkenderbeg) mint Albánia és Montenegro zsandsák pasája Zsablákban székelt és István halála után magát tekintette montenegrói uralkodónak is a metropolita ellenében. Hogyan viselkedett ez a Crnojevics Szkenderbeg Montenegróval szemben, arról nincsenek adatok, azonban, hogy megbánta, hogy törökké lett és török szolgálatba lépett, az kitünik azon leveleiből, melyeket bátyja György feleségéhez Velencébe irt. (Rovinski „Csernagorija“ 731—732 l.) A néphagyomány szerint Szkenderbég a szultánnál kegyvesztett lett, ki

visszahivta Zsabályból és Skutari mellett a Busat nevü falut ajándékozta neki, utódai ezért viselik a „Busatlija“ nevet. Lehet, hogy a szultán azért neheztelt, hogy Montenegrót nem sikerült meghóditania, vagy mert értesült velencei levelezéseiről sógornőjével Erzsébettel és ennek fiával Salamonnal. Hogy végezte életet ez a Crnojevics Makszim, alias Busatlija Szkenderbég, arról nincsenek adatok.

A vladikák kormánya alatt sok harc volt az albánok, törökök és Montenegró közt; értekező itt ismerteti az 1692., 1712., 1714, 1739., 1758., 1761., 1769., 1774., 1776., 1779., 1785., 1796. harcokat. 1774—1796-ban Mehmet Busatlija pasa és utóbb fia Mahmut, tehát egy Crnojevics utód, volt a török-albán sereg vezére. A Crnojevics-Busatlija családból sok albán pasa és vezér került ki, kik mind Skutariból valók voltak, egy águk Ulcignóba költözött — utódaik a hagyomány szerint magukat mind Crnojevics utódoknak vallják, úgymint őseik is magukat azoknak vallották. Mahmut pasa utóda fivére Ibrahim pasa 1785-ben elpusztitotta a cetinjei zárdát; fia Tahir basa idejében családi viszály volt a Busatliják közt, Musztafa, rokonait Tahir pasát és fivérét Dervis béget kivégeztette. Musztafa oly hatalmas lett, hogy Albániát Törökországtól függetleniteni akarta, harcai kezdetben sikeresek voltak, de végre is elfogták és mint rabot Konstantinápolyba vitték; a szultán megbocsátott neki, de csak 16 év mulva alkalmazta ismét, mint mosztári vezért. Medinai zárandoklata alkalmával halt meg. Utódai Konstantinápolyban laknak. Mahmud Busaglia volt az utolsó albániai pasa, lázadása után utódai soha sem lettek ott alkalmazva.

A napoleoni harcok idejében 1805-ben közeledés történt Montenegro és Albánia közt. A franciák a pozsonyi békében megkapták Dalmáciát és Kattarót egész a Lovcsen hegy aljáig és diplomáciai uton ügyekeztek befolyást szerezni Montenegróra, midőn ez nem sikerült fenyegetőzni kezdtek: I. Péter Nyegus vladika, azt üzente nekik, csak jöjjenek és tapasztalni fogják, hogy Montenegro nem a fekete, hanem a vörös és véres hegyek országa (Crna gora, Crvena Gora). Minthogy mégis érintkeznie kellett a franciákkal, az oroszpárt árulónak nevezte és bevádolta Oroszországban, hol a Szent Szinodus egyházi méltóságától megakarta fosztani. A franciák Albániára is rávetették szemöket és Mahmut Busatlia pasával érintkezésbe léptek, ennek utóda és fivére Busatlija

Ibrahim pasa látta a francia veszedelmet és azért felkérte I. Péter Nyegust, hogy Albánia és Montenegro békét kössenek és közösen védekezzenek a franciák ellen. A szerb meghatalmazott Plamenác Száva szerdár elment Cetinjéből Skutariba és ott hosszu tárgyalás után 1808 junius 22-én Albánia és Montenegró békét és szövetséget kötött. Az értekező közli itt (112—115 l.) a szerződés szövegét, mely eddig még nem jelent meg nyomtatásban. I. Nyegus erről Oroszországot is értesitette: ezen irat és az előbbi a szentpétervári állami levéltárban van 547. sz. Az utóbbi irat szövege is itt olvasható (115—116. l.), nemkülönben Tahir albániai pasa két levele 1808-ből, Musztafa albániai pasa két levele 1809-ből és Mehmed Resid pasa 1831-ben a montenegrói vladikához irt levelei, melyek eredetije a cetinjei országos levéltárban van — mindezen iratok a két ország békés egyetértésének és közös védekezésének ügyével foglalkoznak.

Albánia a Busatlija (Crnojevics) családból származott pasák kormánya alatt török tartomány volt, de bizonyos önállósággal birt, mit Montenegróval való viszonya és a kormányzóság családi örökölhetősége bizonyit — de Mahmut Busatlija lázadása után a család kiesett ezen méltóságból és a szultánok váltakozva más-mást biztak meg Albánia kormányzásával. Resid pasa után Hamik Ali-pasa lett Albánia kormányzója, ezt a szultán Boszniába küldte, hogy népösszeirást tartson, erre Bosznia fellázadt Gracsevics Huszein kapitány vezérlete alatt. Ezen időkben a török birodalomban mindenfelé lázadások törtek ki, ugylátszott, hogy a keresztény tartományok függetlenithetik magukat a töröktől, de a lázadások nem egyszerre támadtak és egymástól függetlenül és igy csak Szerbia és Görögország érték el függetlenségöket. Az értekező ezután elősorolja mind a következő skutarii, illetőleg albániai pasákat, ki mindvégig a jó viszonyt ápolták Albánia és Montenegro közt.

753. **Ubavkics Milán: A szerbek története honi és külföldi források alapján. Birálat Sztanojevics Sztanojétől.** (1898. 194 k. 144—157 l.)

Ezen birálat tárgya Ubavkics Milán „A szerbek történetének II-ik kötete, honi és külföldi források és irók alapján“ Belgrád 1897. 147 l. Tárgyalja a XIV. és XV-ik század szerb történelmét. A biráló különbséget tesz a tudományos és a népies történetirás közt; a szerbeknél a tudományos történelmi munkák sem tárgyilagosak, a népiesek pedig telve vannak történelmi hibákkal, képze-

lődésekkel és helytelen adatokkal. A szerbeknek nehéz kifogástalan tudományos történelmet irni, mert ebben még sok kérdés tisztázva nincs és még több van, a melyekkel a szerb történetirás még nem is foglalkozott. Mi szerbek nem vagyunk tárgyilagosak, azért nem vagyunk képesek annyira felemelkedni, hogy az igazságot belássuk. Multunk minden szerencsétlenségének, a mi történetiróink szerint, szomszédaink (a ravasz Velence, a szószegő Görögország, az ellenséges Bolgária, a kapzsi Magyarország és minden más az oka — csak mi magunk nem, megbocsátjuk a legrutabb tetteket, ha azok végeredményben hiuságunknak hizelegnek; fiainkat nem átkozzuk meg, ha elpártoltak hazájuktól, de hatalmat és dicsőséget szereztek; a mi történetirásunk még nem mér egyenlő mértékkel, azért nem tárgyilagos. Ubavkics igéri, hogy: „az olvasók szélesebb köre elé fogja terjeszteni azon kritikailag megállapitott eredményeket, melyekhez a történelem tudománya eljutott legujabb kutatásaival", de ezt az igéretét nemcsak nem teljesiti, hanem fel sem tudja fogni, mert nem fejtegeti az uj történelmi módszer szerint a történelmi tényeket, és nem mutatja ki az okszági összefüggést, mely létrehozta a történelmi eredményeket, hanem a régi módszer szerint csak időrendi egymásutánban sorolja fel a történelmi eseményeket és csak repetitoriuma a XIV.—XV-ik századbeli szerb történelmi eseményeknek és a hol az okokat keresi, ott az okokat sokszor tévesen állapitja meg. Az események elbeszélése a népdalok, hősdalok alapján a hitelesség kárával jár. Nagy hiba, hogy a szerző Ruvarac tanulmányának, Lázár knézről, megjelenése után, még ugy beszél 1371-ig, mint a hogy ezt ő teszi (18 l.), vagy István herceg cimeiről (117 l.). Igy nem mondhatja, hogy a történetirás legujabb kutatásainak eredményei szerint ir. Midőn a szerb történelem forrásait elősorolja, kiderül hogy az igaziakat nem ismeri. Azután több dolgot ugy ad elő, amint arról egy forrás sem szól. Ugyan melyik forrásból vette a plocsniki harc leirását, hol azt mondja, hogy ebben legjobban kitünt Lázár knez vajdája Milos Obilics? Erről egy kutfő sem tesz említést. Mely forrásból vette azt, hogy a koszovoi csatavesztés után Vuk kénytelen volt a törökhöz pártolni és országát elszakitotta Szerbiától és meghódolt Bajazet szultánnak? Nagy hiba, hogy nem vette igénybe a velencei levéltárak anyagát a szerb történelem megirásában, igy történt, hogy Lazarevics István összetüzését Velencével tulságosan röviden, hibásan és

kritikátlanul adja elő (48 l. Archiv für slav. Philol. 18 k. 458—468 l.). A ki még ma is azt hiszi, hogy Vukasin megölte Urost, a mi már régen és alaposan meg van cáfolva, az érzéketlen a történelmi kritika iránt. Ubavkics történelmi hamisitást követett el, midőn bizonyitékok nélkül azt állitja, hogy „Brankovics Vukra nézve megdönthetetlen tény, hogy áruló volt, mert idő előtt elvonult seregével a rigómezei ütközetből és hiába védik azzal, hogy csak az ütközetet követő napon vonult vissza.“ Melyik XIV—XV-ik századbeli kútfő mondja ezt? Kik az ő védői a történetirók sorából? Talán Ruvarác, Jirecsek, Rácski, Kovácsevics, Jovánovics? Ezek egyike sem mondja árulónak. Ubavkics teljesen kritikátlan abban, hogy Brankovics állitólagos árulása legvégzetesebb volt a szerb állam bukására nézve. Nem egyes személy buktatta meg Szerbiát, sem Brankovics Vuk, sem Vukasin (11 l.), ezt egészen más tárgyi okok idézték elő Mijátovics szerint: A török hatalom kicsinylése; az egyenetlenség és kölcsönös küzdelem a főurak és uralkodók közt; a főpapok és főurak feudális tulhatalma; az elnyomott nép elégedetlensége; a törökség hatalmas katonai szervezete — és hogy az egymással viszálykodó pártok a törököt hivták segélyül. Ez áll Szerbiára, Boszniára és Magyarországra nézve a XIV - XV. században. A biráló minderre számos példát sorol fel egykoru kútfőkből Szerbiára nézve.

754. **Hodinka Antal: Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Ismertetés Radovics Jánostól.** (1898. 194. k. 166. l.)

755. **Karakasevics Vladimir: A guszla és guszlárok (a hegedű és hegedősök) kulturtörténeti adatok a szerb zeneművészet köréből.** 1898. 195. k. 1—38 l.; 196. k. 91—104 l.; 198 k. 123—130. l.)

A szerb népdalok, különösen a hősdalok költői a legrégibb időktől a délszlávoknál általában, de a szerbeknél különösen a guszlárok, hegedősök voltak, kik nyomban az esemény megtörténte után azt megénekelték és hegedös céhök iskolái utján elterjesztették és ivadékról ivadékra századokon át ugyszólván változatlanul fentartották úgy, hogy a XII-ik századból a Nemanja dinasztia kezdetétől fogva maig is ugyanazon énekeket éneklik. E hősdalok költői szépsége meglepő és értékre a hómeri hősdalok és a niebenlungeni énekek mellé állithatók. A hegedüsök a harcok Tyrtaeusai voltak és a családi élet minden jelentős mozzanatát énekökkel kisérték. Az ujabb korban a leghiresebb szerb hegedös Visnyics Fülöp volt,

kinek énekeiből igen sokat feljegyzett Karadzsics-Stefánovics Vuk, ki a szerb népdalok gyüjtését 1815-ben kezdette még és utóbb belőlök öt kötetet adott ki, példáját mások is követték. A szerb hősdalok szépségét fordítások útján a német, angol, francia, olasz és magyar irodalom is ismeri és nagyrabecsüli. Visnyics 1834-ben a szerémi Mitrovica közelében Grb faluban halt meg és sirját a szerbek 1887-ben emlékszoborral örökitették meg. Az iró számos hires hegedös nevét és emlékét örökiti meg, ezenkivül a hegedü alakját rajzokban mutatja be és énekeik melódiáit is hangjegyes példákban mutatja be.

756. **Magarasevics György: Az 1847-ik év irodalmi tevékenységének emléke.** (1898. 195 k. 39—97 l.)

Ezen év különösen termékeny volt a szerb irodalomban. Ekkor dőlt el a szerb irodalmi nyelvért folyt évtizedes elkeseredett harc, mely Karadzsics-Stefánovics Vuk győzelmével végződött, a ki kiszoritotta a szerb irodalmi nyelvből a szlaveno-szerb münyelvet, melyet a nép nem értett és behozta az irodalomba a szerb népnyelvet, a mivel a szerb irodalomban az ujjászületés korszaka következett be. Ezen irányzat végleges győzelmét Danicsics Györgynek munkája „Harc a szerb nyelvért és helyesirásért“ szerezte meg, mely munkálat 1847-ben Budán jelent meg és szövege itt (45—57 l.) olvasható. Ezen évben, 1847-ben jelent meg Bécsben Petrovics Nyegus montenegrói fejedelem „Gorszki vijenác“ (Hegyi koszorú) cimü hires drámai költeménye, e hires dramatizált eposz a szerb hősköltészet remeke (ismertetése itt az 57—62. lapon). — Ezen évben jelent meg Ujvidéken Novics Jokszim „Lazarica“ cimü eposa, mely a hősdalok formájában megénekli a rigómezei szerencsétlen ütközetet (1389), Lázár cár halálát és Szerbia elbukását (ismertetése itt a 62—64 l.). — Ezen évben jelent meg az uj irodalmi nyelven, a szerb népnyelven, Karadzsics bibliafordítása. Ezen évben adta ki Budán a szerb ifjuság, omladina, „Szlavjanka“ költemény gyüjteményét, melynek a szerbségre oly nagy hatása volt; e gyüjteményt és annak hatását ismerteti itt a 75—88-ik lapon és egyben közli az omladinista ifjuság névsorát, a pestiekét, pozsonyiakét stb., kik utóbb a szerb mozgalmakban és a közéletben vezérszerepet játszottak. Ezen évben indult meg a belgrádi tudós társaság „Glasnik“ cimü folyóirata, mely a szerb tudományban vezérszerepet játszik az ujvidéki szerb Matica „Letopis“ cimü folyóirata mellett, mely 1825-ben

indult meg és maig is jelentékeny tudományos és irodalmi tevékenységet fejt ki.

757. **Kosztics Dragutin: Titkos irás a régi szerb iratokban.** (1898. 195 k. 198—199 l.) Kosztics Dragutin munkája a szerb irott emlékek titkos irásáról megjelent a szerb tudós társaság „Glasnik" Hiradó) folyóiratában (53 könyv 35.) 1894-ben a 138—166-ik lapon. A szerb titkos irás utánzása a byzancinak, nem volt semmi komoly jelentősége, inkább tréfás megjegyzések betoldására szolgált és komoly tárgyra nem vonatkozott. Szerb titkos irás háromféle volt: a számjegyeknek betük helyett való használása bizonyos kulcs szerint; a betük hangértékének kölcsönös felcserélése; végre különleges irásjegyek. Ezen fajai a titkos irásnak meg voltak az oroszoknál is. A kulcsot erre nézve megállapitotta Gartenhausen, a szerbre nézve Kosztics. A betücsere nagyon egyszerü: az abce első és utolsó betüje felcseréltetett hangérték tekintetében, azután sorrendben a közbeesők, vagy a betü fölé vagy alá egy-két pontot tettek, ez azt jelentette, ha a pont felette volt, hogy e betü egy vagy két helylyel az abcében az utána következővel van felcserélve; ha a pontok a betü alatt voltak, akkor annak hangértéke az előtte egy vagy két helylyel álló betüével azonos. A különleges titkos irásjegyekről Osztoics, Kosztics és Gartenhausen irtak és azok közül néhánynak hangértéket sikerült megállapitaniok.

758. **Szirku Polychromius: Régi szerb illustrált kéziratok.** (1898. 196 k. 1—44 l., 197 k. 1—54. l. Három szines szép inicialéval és rajzokkal ékes régi szerb kéziratot ismertet: Jakab metropolita evangeliumát a londoni Brittich-Muzeumból; a XIV-ik századból való mücheni zsoltárkönyvet és az ujvidéki püspöki könyvtárban levő 1643-ból való zsoltárkönyvet. Az ismertetés ezek történetére és nyelvészi sajátságaira vonatkozik.

759. **Tomics Simon: Safarik Pál József irodalmi és tudományos tevékenysége.** (1899. 197 k. 55—85 l. 198 k. 1—30 l.; 199 k. 88 - 118 l.; 200 k. 111—134 l.; 201 k. 102—120 l.

Safarik egész 16 éves koráig, midőn a késmárki lyceumba lépett, nem sokat törődött tót anyanyelvével és a tótsággal, itt azonban tiszta tót körzetben mindkettő iránt nagyon kezdett érdeklődni és a költészettel foglalkozva először adta ennek jelét. Jungmannak, a cseh irodalom tanárának Leitmericben munkássága nagy hatással volt rá nemcsak értekezéseivel, hanem Klopstock fordítá-

saival is. Ezen hatás alatt irta Safarik első tót-cseh nyelvű költeményeit a „Tatranska Muza s Ijirau Slovanskau“ (Tátrai muzsa a tót lyrával) cimü müvében 1814-ben. Költeményei sikerültek voltak és Jungmann kettőt belőlük felvett cseh olvasókönyvébe. Safarik Jenában, hol tanulmányait folytatta, cseh nyelvre forditotta Schiller Stuart Máriáját és Aristophanes Felhőit 1820-ban, mindkettőnek kiadását a bécsi és prágai cenzor megakadályozta és azért Pestre küldte Kollár Jahnnak, mert a pesti cenzor engedékenyebb volt, — a kéziratokat évekig ide-oda küldözgette, mig végre nyomuk veszett. Nagyon lelkesedett a cseh-tót költészet iránt és ettől remélte szellemi ujjászületésöket, mignem 1816-ban Jenába jött Safarik barátja, Benedikti I. és magával hozta Palacki levelét, melyben felszólitja, hogy hagyjon fel a verseléssel, melynek kevés hatása van a cseh-tót népre és foglalkozzék az ezen népekre vonatkozó tudományokkal, nyelvészetökkel, történelmökkel, néprajzukkal stb., mert csak ezektől várható nemzeti önérzetök felkeltése, miveltségök megteremtése és emelése, mert ezen tekintetben kimondhatatlanul elmaradottak a németekkel és más szomszédos nemzetekkel szemben; cseh-tót versfarágó elég van, de komoly tudós alig található köztük. E levélnek mély hatása volt Safarikra, közölte is 1817-ben Kromatka „Prvotina“ (zsenjei) cimü gyüjteményében és felhagyott a további verseléssel, mert nem volt megelégedve saját költeményeivel sem, melyeket Klopstock és a német romanticizmus utánzása jellemzett és a megkisérlett szloven romanticizmus sokkal halványabb volt, semhogy attól a cseh és a tót népre nagyobb nemzetiségi hatást lehetett volna várni, mert az ő szloven romanticizmusa csak külsőségekben nyilatkozott meg. Igaz, hogy ő megénekelte a tót nemzeti hőst, a férfias és vitéz Jánosikot is, ki az urak gögjét megtékozte, őket kifosztotta és a szegényeken segitett; igaz, hogy költeményeiben sok szép gondolat volt Istenről, az örökkévalóságról, a kötelességekről, a szép és jó eszményeiről az életben, — de ugy a nemzeti hős megénekelése, mint ezen klopstocki utánzatok hidegen hagyták a cseh-tót népet és nem voltak alkalmasak a nemzetiségi önérzet felkeltésére. Ezért szakitott a költői tevékenységgel és a tudomány azon ágai felé forditotta egész tevékenységét, melyektől nagyobb eredményt várt nemzetiségi programmja megvalósitása tekintetében. Ő a tudományosan képzett panszlavizmus előharcosa akart lenni és azzá lett is, azért szakitott az e tekintetben nagyon is halvány költészettel.

Tudományos tevékenységét mégis rokon irányban kezdte meg: a tót és cseh népdalok gyüjtésével. Ennek szükségét már 1814 aug. 14-én fejtegette a Wiener Zeitungban, hivatkozva Karadzsics Vuk szerb és Prács orosz népdalgyüjteményére, melyek oly nagy figyelmet keltettek a német irodalomban, hogy Goethe és Herder is elragadtatással foglalkozik velök, örömmel említi, hogy Palaczki a morva és Benedikti a tót népdalok gyüjtésével foglalkozik. A cseh, tót és általában a szláv népdalok szépsége szembetünő, nyelvi sajátságaik a szláv nyelvészetre nézve elsőrendü fontosságuak, mert nem a müköltészet mesterkélt nyelvében, hanem az egyszerü népdalokban nyilatkozik meg a szláv nyelv igazi jelleme, ezek néprajzi szempontból is igen fontosak. Első tót-cseh népdalgyüjteményét 1817-ben adta ki; későbbi gyüjtésének eredményét, számos tót népdalt, átengedte Kollárnak és Cselakovszkinak, hogy az ő gyüjteményökben vegyék fel és felemlitette, hogy minden népdalnál fel kell említeni a helyet is, honnét való (pl. nyitravidéki stb.), mi a közlés tudományos értékét növeli. Ezekből a népdalokból fogják legközvetlenebbül megismerni a tótok és csehek életmódját, jellemét, nyelvét és müveltségi állapotait a legrégibb időktől napjainkig. Kollár elfogadta Safárik nézeteit és 1823-ban megjelent Safarik, Vlahosláv János és Kollár János nagy tót népdalgyüjteménye „A magyarországi tót nép világi dalai“ (Pisnee svetske lidu slovenskeho v Uhrich. Pest, 1823). A cimlapon Kollár nem irta ki nevét, papi állása miatt, mert a közölt népdalokban sikamlósak is voltak: a cimlapon ez áll; „Safarik, Vlahosláv és mások“ a gyüjtők és kiadók. Kollár a gyüjteményhez terjedelmes előszót irt, melyben a tót népdalok nyelvészeti, aesthetikai és néprajzi értékét fejtegeti, ezt az előszót Safarik Kollárhoz irt levelében nagyon dicséri. Safarik nagyon lelkesedett a tót és szláv népdalok, közmondások és hasonlók iránt, mert azok nyelvészeti értékök mellett még gazdag tárházai a tót és szláv régiségi, történelmi, néprajzi és mythologiai ismereteknek is.

Safarik 1817-ben, két évi jenai tanulmányok után visszatért hazájába; utbaejtette Lipcsét, hogy találkozzék a hires Hermann Gottfrieddal, ki a klassicus philologiában, különösen ennek prozodiai és metrikai részében akkor elsőrangu tekintély volt. Felkereste Prágában Jungmannt, találkozott Palaczkival Pozsonyban és ezekkel és Hermannal való megbeszélései alapján barátjával, Benediktival 1818-ban kiadta levélalakban tanulmányát a cseh

költészet prozódiájáról. (Počatkowe českého básnictwi obzvlaste prozodie). Ez a munka a cseh irodalomban korszakot alkotó volt, — az antik classicus prozodia helyett a népdalokban érvényesülő nemzeti rhithmust sürgette és utmutatást adott gyökeres reformokra és alapos kritikára. Most már Safarik azon meggyőződésben van, hogy a költészet, ha szelleme nemzeti, formája nem idegen utánzás, hanem eredeti, ha eszméi és érzelmei a nemzeti törekvéseknek hü kifejezői, akkor az irodalom minden ágai közt neki van a népre a legnagyobb befolyása és ez fogja legszélesebb körben előkésziteni a talajt a szláv eszmék elterjedésének és győzelmének.

Safarik, ki mint jenai diák lelkesedett a költészet és aesthetika iránt, onnét hazatérve lassankint elhagyta ezeket és a tiszta szláv tudományosság mezejére lépett. A szláv filologia történetének terén a legelső helyet foglalta el Dobrovszki és Kopitár mellett; ő előtte történelmi szláv filologia ugyszólván nem is volt. Ezen tekintetben nagy hatással volt rá Dobrovszkinak „Szlavin“ (1808) és „Slovenka“ cimü nevezetes munkája; mikor Safarik a szláv nyelvészet terére lépett, Dobrovsi annak elismert első képviselője volt nemcsak a szlávok előtt, hanem az európai tudós világban is. Dobrovszki a cseh nyelv és irodalom müvelésével foglalkozott és jelentékeny eredményt ért el az ó-szláv nyelv megismerése tekintetében, a többi szláv nyelvek tudományos tanulmányozása és ismertetése még parlagon hevert. Safarik az összes szláv nyelvek és irodalmak tanulmányozásával kezdett foglalkozni és ezen téren autodidakta volt. A szerb nyelvet Késmárkon mint fiatal deák tanulta meg, ott iskolázó szerb deákoktól, a többi szláv nyelveket nyelvtanokból tanulta meg, irodalmaikat gondosan tanulmányozta és olvasmányairól több kötet jegyzetet irt össze, — igy készült egyetemes szláv irodalomtörténetének megirására. Ezen tanulmányainak első gyümölcse „Czechische oder böhmische Literatur in Böhmen und Ungarn“, ezt Ujvidéken irta, hol a szerb gimnázium tanára, utóbb igazgatója volt. E munka csak 1829-ben jelent meg. Itt a mellett kardoskodik, hogy a magyarországi tót nyelv azonos a cseh nyelvvel és e két nyelvnek össze kell olvadnia most és a jövőben és irályában igyekezett a két nyelv különbségeit elenyésztetni. Ezen nézetet sokan a tótok közt nem osztják, vitatva és bizonyitva a tót nyelv individuális jellegét. Safarik az egység mellett azért kardoskodott, hogy a müveltebb és előrehaladottabb cseh-

ségre támaszkodó tótságnak előmenetelét előmozditsa és biztositsa.

Ujvidéken csak a szerb és horvát irodalomtörténetre talált anyagot, a többire nézve alig valamit, vagy semmit, ezért sürgette barátait, hogy segitsék ebben, különösen Kollárt, és kért könyveket az orosz, lengyel, bolgár, vend stb. irodalmakra nézve. Ebből tudjuk meg, mily munkákból kompilálta nagy és egyetemes szláv irodalomtörténetének anyagát. A szerb irodalomtörténeti részről maga mondja, hogy azt a munkák közvetlen tanulmánya alapján önállóan irta meg; a könyveket Musiczky Lucián szerb püspök és költőtől kapta legnagyobbrészt, noha ez csak nehezen volt hajlandó könyveit rendelkezésére bocsátani. 1826 március havában jelent meg nagy munkája: „Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, 1826. 8°. XII.+524 l." A munka kezdődik egy „Vorbericht"-tel (XII. l.), ezt követi a terjedelmes előszó (Prolegomena 1—80 l.) — ebben szól a szlávok őshazájáról, régi történetéről, vallásukról, szokásaikról, müveltségökről és nyelvökről, ezekkel szembeállitja a XIX. sz. harmadik évtizedében, tehát munkája megjelenésének idejében, a szlávok müveltségi állapotának és irodalmának vázlatát. Végezetül szól irodalmuk és müveltségök előmozditásának eszközeiről, könyvtáraikról, tudós társaságokról, akademiákról, muzeumokról, évkönyvekről, folyóiratokról, ujságokról, nyomdákról. Azután szól (81—134 l.) az egyházi ó-szláv nyelv történetéről és irodalmáról, melyek ismerete nélkülözhetlen a szláv nyelvek tanulmányozásánál; beszél az ó-szláv nyelv viszonyáról az egyházi ó-szláv nyelvhez és áttekintést ad ennek irott nyelvemlékeiről, végezetül szól a szláv apostoloknak (Ciryll és Method) tevékenységéről, szláv betüikről és bibliafordításukról. — Az orosz nyelvről és irodalomról (134—190 l.) szóló részben beszél az oroszok néprajzáról, történelméről, jellemzi nyelvöket, szójárásaikat, irodalmi nyelvök kialakulásáról és bibliographiai és történelmi áttekintést nyujt az orosz irodalom egyes korszakairól. Ezt követi „a pravoszláv" (gör. kel.) szerbek irodalomtörténete (191—226 l.), majd a katholikus szerbek és horvátok nyelvének és irodalmának története (226—270 l.), azután a szerb határőrvidék rövid történetét adja és részletesen szól a bolgárokról is Schletzer, Engel és Thunman nyomán, a szláv-bolgár nemzetiség keletkezéséről és történetéről. Az ötödik fejezetben szól a vendekről (271—288 l.), a csehekről 284—369 l.), a

tótokról (370—398 l.), a lengyelekről (399—478 l.), végre a lausitzi szerbekről és polábiai szlovenekről (479—490 l.). A Vorberichtban kiemeli, hogy nagyon fontos, hogy a szlávok megismerjék egymás történelmét, nyelvét, irodalomtörténetét, azért adja művében ezek áttekintését. Safarik ezen munkája volt az első kisérlet áttekintést nyujtani az összes szlávok irodalmáról, műveltségéről; a munka igen széles körben nagy feltünést keltett, dicsérték mindenfelé és nagyban előmozditotta ezen szak műveinek szaporodását. Jakob-Talvy Teréz e mű nyomán adta ki angol nyelven a szláv nyelvekről és irodalmakról szóló müvét 1834-ben, melyet a berlini Olbrecht németre forditott (Lipcse, 1837); Miczkievic A. Párisban a College de Francban ennek nyomán előadásokat tartott a szláv nyelvekről és irodalmakról, melyek a francia nyelven kivül németül és lengyelül is megjelentek; Pipin-Spasovics ugyanezt a munkát végezte orosz nyelven.

Safarik irodalomtörténeti munkája kiválóan azon részekről szól nagy előszeretettel és tüzetesen, hol a nemzetiségi eszme és érzelem erősebben jelentkezik; kiemeli, hogy a régi szlávok a műveltség igen magas fokán állottak és hogy őket a németek sokban majmolták. Ezen munkájára igen nagy sulyt fektetett és megkérte Kopitárt, hogy szóljon a nagytekintélyü Dobrovskinak, sőt ennek ő maga is irt, hogy birálja meg ezen munkáját; erről Kopitár ezt irja Safariknak 1827 februárban: „In proximis Jahrbücher 1827 recensuit te et Jungmannum cum severa benevolentia patriarcha Dobrovski“ — és maga Dobrovski is jelenti neki, hogy birálata megjelent a „Jahrbücher der Litteratur“ 1827-ik évi októberi kötetében. Dobrovszki birálatában azt mondja, hogy Safarik szláv irodalomtörténetét minden fogyatkozásai és hibái mellett a kezdők használhatják, hogy fogalmuk legyen a szláv irodalmakról; kiemeli, hogy a munka tulajdonképen csak kompillácio; hibáztatja, hogy a szarmatákat szlávoknak mondja és Justinianus császárt szláv származásunak mondja; nagy hiba, hogy Prokosev lengyel évkönyvét, mely szembetünő hamisitvány, a mint azt a Jahrbücher 32. könyve világosan bizonyitotta, mégis a szlávok östörténetének forrásai közé sorolja; elitéli azt az állitást, mint teljesen alaptalant, hogy a régi szlávok a kultura oly magas fokán állottak volna, továbbá azt, hogy oly enyhén birálja a szlávok jellemvonásait, hogy sok hamisitványt vett fel könyvébe állitólagos ősrégi cseh népdalokról stb. A bolgárokról is tévesen állitja, hogy ez

szerb törzs, nyelvöket is hibásan a szerb nyelv mellékágának tekinti, mert a bolgárok ugy származásukra, történelmökre, mint nyelvök jellegére nézve elég távol állanak a szerbektől.

A nagy elismerés, mellyel munkája találkozott egyrészről, másrészről Dobrovszki szigoru kritikája, melyet maga is helytállónak talált, arra birta öt, hogy nyomban munkája megjelenése után annak ujabb, bővebb kiadására készült, melyet négy kötetre tervezett, három az irodalom történetét tartalmazta volna, a negyedik pedig szláv chrestomatia (selecta slavici sermonis exemplaria juxta omnes dialectos) lett volna. Először is a délszláv irodalmi részen (horvát-szerb) dolgozott és mindenfelé irt adatokért. Egyes részei külön és előzetesen jelentek meg, igy: „Szerb ősnyomtatványok a XV. és XVI-ik századból"; „Kéziratos szerb kodexek", „Serbische Biographien" stb. Négy kötetre tervezett munkájának első kötete „volumen operis primum, quo literatura Illyrorum et Serborum, quum Latini tum Graeci ritus, deinde Croatorum et Vindorum exponitur" 1832-ben készen volt, de még nem adta ki, mert a kéziraton folyton bővitett. Ujvidékről Prágába költözvén, e kéziratot magával vitte és azt csak halála után veje, Jirecsek József 1864—1865-ben adta ki négy kötetben ezen cimen: Paul Josef Safariks Geschichte der südslavischen Literatur. Aus dessen handschriftlichen Nachlasse l. Jirecsek. Prag, 1865. Ez a munka elsőrangu forrásmű. A szláv irodalomtörténet többi országainak feldolgozása elmaradt Safarik egyéb tanulmányai miatt.

A délszlávok közt kifejtett munkásságáról elhunyta után veje, Jirecsek József az Osvetában 1895-ben megjelent dolgozatában számol be: „P. J. Safarik a délszlávok közt"; ugyanerről szól Niederle a cseh történelmi folyóiratban Česk. Časop. Historic. I. 1895). Safarikot irodalomtörténete délszláv része bővitett szövegének befejezése után történelmi, régészeti és földrajzi kutatások foglalták el, melyekkel a szlávok őstörténetét óhajtotta megvilágitani. A meglevő térképekkel sehogy sem volt megelégedve, számtalan helyet nem emlitettek fel, másokat helytelenül helyeztek el, volt sok nevetséges tévedés is, igy Rájics után Engel és Gebhard azt mondják, hogy a szerbiai Branicsevo neve Pancsevo. Safarik kutatásaiban a régi történelmi kutfők alapján sok uj következtetésekre jutott. Legelőször Szerbia térképével készült el, melynek kiadási költségeit Sztratimirovics Tivadar volt

kész viselni. Forrástanulmányok alapján megállapitotta, hogy Noviodunum nem Novgorod, hogy Danubius régi neve örmény források szerint Danabrum, Danaprum; hogy a Lacus mursianus, musianus, nursianus tulajdonképen lacus jusianus, ezt Komnen Anna Hozo limné néven nevezi és igy ez Hozolacus: a juzianus szláv szó, juz uzao, uzda. A Balkánra számos adatot szerzett Ujvidéken időző ottani kereskedők hiradásaiból is; ezektől hallotta, hogy Kalkandeli tulajdonképen Tetovo, hogy Narenta Nevetva, megállapitotta számos régi vár helyét stb. A Balkánra vonatkozó rengeteg jegyzetei, térképei ezen cim alatt: „Materialien zur älteren und neueren Erdkunde von Bulgarien, Serbien, Bosnien' Thrakien, Makedonien und Albanien. 1826" a Cseh Muzeumban vannak elhelyezve. Ezen tanulmányainak célja az volt, hogy megirja a török uralom alatt élő szlávság politikai, egyházi és irodalomtörténetét, ezért törekedett mindenekelőtt arra, hogy a Balkánról egy helyes történelmi-helyrajzi térképet készitsen. Térképi dolgozatait sem ő maga, sem halála után Jirecsek nem publikálta, mert időközben a Balkánról megjelent katonai térképek mellett az övéi elavultak.

Safarik geographiai tanulmányaival párhuzamosan történelmi és régészeti tanulmányokkal foglalkozott; fökép a szlávok őshazája, költözködéseik és régi történelme érdekelte, ezen célból gondosan áttanulmányozta a történelmi kutfőket és sok uj eredményre jutott, észrevevén bennök olyan dolgokat, melyek mások figyelmét elkerülték. Meggyőződött Nesztor állitásának helyességéről, hogy a szlávok már ősrégi időben az Aldunánál laktak; Ptolomaeusban ráakadt a szloven névre (Suobeni, suoveni, sloveni) és a slovesni (beszélő) szót tartotta a szlávok ősnevének, nem a „szláv" elnevezést. Ptolomaeus e helyéről rögtön értesitette Kopitárt Bécsben, Kepent Szentpétervárott és Jungmannt Prágában és azzal dicsekedett, hogy a szlovenek történetét már Herodotostól fogva tudja levezetni. Kopitár kételkedett benne, hogy a szlávok már a VI-ik század előtt Illyricumban és Moesiában laktak volna, Safarik erre azzal felelt, hogy hol a történelmi kutfők hallgatnak, ott az ősrégi szloven történelmi helynevek igazitanak utba Illyricumban, Moesiában és más a szlávok által ősrégi időben, ha csak átmenetileg is szlávok által lakott vidékeken, és elkezdette nagy figyelmet keltett etymologiai fejtegetéseit a helynevekről: Láb, folyócska és városka Szerbiában. Láb = Elba, Albis Németországban; Nis folyó és város Bulgáriában, Nis -

Neisse Németországban; Cetinja folyó Dalmáciában és Lengyelországban; Serdica, Szredec központi fekvésü hely Bulgáriában (a görögök és törökök templomáról Szófiának nevezik), és Szreda, Sztreda más szláv országokban; Tierna, ma Crna már a II.-ik században; Csrmen Herodotosnál, Kyrmiana Prokopiusnál stb. és sok száz más szó. Kopitárnak 1827-ben jelenti, hogy egy registrumban összeállitja a régi kutfőkben előforduló összes szláv elnevezéseket; 1828-ban kiadta Pesten Szuroveczki lengyel tudós munkájáról irt tanulmányát: „Über die Abkunft der Slaven nach Lorenc Surowiecki.“ Itt nem annyira ismertetést és birálatot ir a munkáról, mint inkább saját etymologikus adataival annak kiegészitésére törekszik. Felemliti, hogy a szlovenekről először emlitést tett Jornandes, Prokopius és Ptolomaeus, szól saját felfedezéséről, hogy Herodotos is szól róluk Heure és Budine néven és közli az Aldunánál ősrégi időktől fennmaradt helynevek sorozatát, melyekről etymologiai uton bebizonyitani igyekszik, hogy azok szláv nevek és igy a szlávok Illyricumban és Thraciában Jornandes és Prokopius előtt laktak. Erre vonatkozó rengeteg szófejtéseit itt mellőzzük, igen-igen sok a téves közöttük, mert ő a szófejtés terén a régi iskola hive, melyről már Voltaire gunyosan azt mondta: „les voyalles ne font rien, et les consonnes fort peu de chose.“ (A magánhangzók nem számitanak semmit, a mássalhangzók is csak igen-igen keveset.) Kétségtelen, hogy Safarik az ő egykoron oly hires szófejtéseinek legnagyobb részét ma, az etymologiai nyelvtudomány nagy haladása folytán, maga törölné müveiből. Safarikot egész munkásságában az az alapgondolat vezette, hogy a szlávok Európa őslakói és ennek bebizonyitására továbbra is fáradhatlanul kutatott, hogy megállapitsa őshazájukat, költözködéseiket, régi vallásukat, szokásaikat stb. Közben egy pár kisebb dolgozata jelent meg a „Jahrbücher der Literatur“-ban: Földrajzi és történelmi tanulmányok a balkánvidékekről 1828; Ansbert krónikájának az 1189-iki keresztes hadjáratról ismertetése és birálata 1829 és Jelentés Katancsics latinul irt földrajzi dolgozatairól.

Prágában rendezte óriási adathalmazát a „Szláv Régiségek“-ről, (Starožitnosti Slovanske), — erről az volt az első terve, hogy ez mint bevezetés szolgáljon tervezett nagy szláv irodalomtörténetéhez. A munka három részből állott volna: történelmi, néprajz-régészeti, müvelődéstörténelmi-irodalmi-nyelvészeti: az óriási méretü munkából azonban csak az első rész, a történelmi, jelent meg

Prágában 1837-ben VI+1005 oldalon, a tudományos világ lelkesedéssel fogadta, a nagy közönség elég hüvösen, mert mást nem értett meg belőle, mint azt, hogy a szláv nemzeti eszmét, öntudatot akarja szolgálni. Palaczki kritikájában csodálatát fejezi ki az iró sokoldalu mélységes tudományosságán, a források beható kutatásán ; Bogyanszki és Pogodin oroszra, mások németre, lengyelre stb. fordították és kora Safarikot az első szlavisztának ismerte el. A nagy munka második (néprajzi-régészeti) részéből mint előmunkálatok, csak kisebb dolgozatok jelentek meg. A „Črnoboch“ (fekete isten) tanulmány kellemetlenül végződött, mert kiderült, kogy ennek a mythosnak semmi alapja nincs és Kollár a bambergi ősrégi kőről önkényesen ezt a nevet olvasta ki, minden alap nélkül, mert azon a megsérült kövön csak ez áll „liohano“ és nyoma sincs a „Črnoboh“ szónak! A Slovanske Starožitnosti (Szláv régiségek) első részében megállapitja, hogy a szlávok indogermán eredetüek és Európa ősrégi lakósai. Jornandes szavai: „per immensa spatia Vinidarum natio populosa consedit“ azt bizonyitják, hogy jóval az ő kora előtt költöztek ide a szlávok, valószinüleg más nevek alatt, mert ahhoz, hogy ennyire elszaporodjanak, sok idő kellett. Pannoniában Plinius emlit „Pelso“-t, Aurelius Victorinus „Lacus Pelsois“-t, pelso = pleso pedig szláv nyelven tavat jelent. Tierna (Černa) egy II.-ik századbeli feliraton „Dierna“ Ptolomaeusnál, Tierna a pentingeri táblázaton, Zerna Ulpianusnál is szláv szó, mert Černa, cserna féketét jelent stb. mindez azt bizonyitja, hogy Nesztor igazat mond, hogy a szlávok ősrégi időben az Aldunánál laktak. Ezután sorban elmondja, mely kutfők és minő helyen emlitik a szerbeket, venedeket (vend, vind), Poljaniakat, Slavaniakat (Slavani). Hogy a szlávok elterjedését világosabban megállapithassa, tüzetesen foglalkozik szomszédaikkal (skythák, szpalimok, skamanik, hunnok, sabirok, szarmaták, kelták, thrákok stb.) és ezek helynevciből is, melyeket a szláv érintkezés teremtett, adatokat gyüjt álláspontja bizonyitására — és ezután egybefoglalja ezekre vonatkozó tanulmányainak eredményeit: a szlávok indogermánok, mint a németek, rómaiak, görögök, ősidöktől fogva, még Krisztus születése előtt, Európában laktak a Balti-tenger, Adriai-tenger, az Odera és Don között. Munkájának célja a szláv öntudat emelése és hatása e tekintetben epochális volt. Értekező végezetül szól nyelvtörténeti munkásságáról (Serbische Lesekörner), a szláv tájszólásokról és az ó-szláv egyházi nyelvről irt

dolgozatairól, szerb néprajzi munkájáról (Slovansky Narodopis), törekvéseiről, hogy a cseh és tót irodalmi nyelv egységes legyen, hogy a szláv iskolákban a tannyelv mindenütt szláv legyen, hogy a horvát és szerb irodalmi nyelv egységes legyen stb.

760. **Vuletics-Vukaszovics Vid: A boszniai és hercegovinai mohamedának halotti és temetési szertartásai.** (1899. 197. k. 143—159 l.)

761. **Jagics V.: Dobromir evangeliuma a XIII-ik századból, ó-macedoniai nyelvemlék.** (1899. 197. k. 159. l.)

762. **Ruvarac Dömötör: Adatok a karlócai metropoliták és püspökök történetéhez.** (1899. 198. k. 99—130 l.)

Musiczky Lucián püspök iratai közt találtatott egy kimutatás (izvješće) a karlócai metropoliták és szerb püspökökre vonatkozó kinevezésekről, megerősitésökről, hozzájuk intézett királyi, helytartó tanácsi, haditanácsi rendeletekről, peres ügyeikről stb. Ezen történelmi anyagot közölte a Glasnik hatodik kötete. Ezen kéziratot némelyek Musitzky, mások Sztratimirovics István metropolitának vagy Rájics Jovan szerb történetirónak tulajdonitották — pedig az értékes kézirat egyiköktől sem származik. Nenádovics Pál mihelyt 1749-ben metropolitává lett, mint páratlanul rendes és pontos férfiu, két kéziratos könyvet iratott, melyeknek cime: Erzbischöfliche Confirmations Diplomata Nro 9. és Bischöfliche Confirmations Diplomata Nro 10. Az első a metropolitákra vonatkozó iratokat tartalmazza Csernojevics Arzentől egész Nenádovics Pálig, — a második az összes szerb megyés püspökökre vonatkozókat és pedig az: aradi, károlyvárosi, bácsi, budai, Mohács szigeti, verseczi, nagyvárad-egri, temesvári, zrinopolyei-likakorbáviai, pakráci, horvátországi, valjevói és vlahoribniki püspökökre vonatkozókat.

Az a nézet mintha Nenádovics Pál metropolita e kéziratos munkát Rájics János történetiróval, ki három évig Karlócán időzött mint az ottani gimnázium latin nyelvi tanára és azután a kovili zárda archimandritája lett, végeztette volna, minden alapot nélkülöz, minthogy ez soha nem volt jó viszonyban a metropolitával. 1792-ben Sztratimirovics István metropolita négy ivvel megtoldotta e kéziratot, melyben a Nenádovics halála után keltezett metropolitai és püspöki kinevezési és megerősitési iratokat közli, egyben pedig az előbbi közleményekhez pótlásokat és helyreigazitásokat közöl, melyek a kel-

tezési dátumok és egyéb adatok helyesbitésére vonatkoznak.

Ezen kimutatások kiegészitésére szolgál egy másik irat a karlócai metropolitai irattárban, melynek cime: „Verzeichniss deren in der allhiesigen Metropoliten und Illyrischen Nations-Kanzley-Registratur in Original und Kapsseln aufbewahrten Kays. Königlichen Diplomatum, Confirmatorien wie auch anderen Piecen". Aláirvá Karlócán 1780-ban; aláirói: Nenádovics Pál metropolita, Jakoby illyr nemzeti titkár és Bongard Károly fogalmazó. Az iratok regesztái, szám szerint 98 itt közöltetnek. Mindmegannyi értékes adata a szerb egyház történelmének.

Ezen két kéziratos köteten kivül Nenádovics Pál metropolitától van még egy harmadik igen vastag kéziratos könyv a karlócai érseki levéltárban, melyben az összes általa megerősitett és felterjesztett püspökökre vonatkozó iratok vannak összegyüjtve, igy a megválasztatásukra, megerősitésökre, felszenteltetésökre és beigtatásukra vonatkozó iratok. Ezen püspökök a következők: Novákovics Dénes budai, Gyorgyevics János verseci, Zsivánovics Szinezius aradi, Jaksics Danilo károlyvárosi, Theophánovics Arzen kosztajnicai, Sztojánovics József kosztajnicai, Putnik Mózes bácsi és Jovánovics-Vidák Vince temesvári püspök. Némely püspöki választással kapcsolatban a választó püspöki szinódus egyéb fontos ügyekkel is foglalkozott, igy 1750-ben tárgyalták a szeverini és marcsai püspökségnek a kosztajnicai és károlyvárosi püspökséggel való egyesités ügyét; az erre vonatkozó iratok és Mária Tereziának a marcsai zárdára és püspökségre 1750 szept. 18 án kelt rendelete itt egész terjedelmében közöltetik. Ezen rendelet megtiltja a metropolitának, hogy valamely megválasztott püspököt előbb felszenteljen püspökké, mielőtt megérkezik a felségnek a választást helyben hagyó kir. rendelete.

A varasdi generálátus g. k. szerb határőrei sokat szenvedtek a vallási unio erőszakolása folytán, a marcsai zárda átadása az uniátusoknak, a marcsai és lepavinai szerb püspökség megszüntetése, illetőleg területének beolvasztása a kosztajnicai és károlyvárosi püspökségbe, nagyon érzékenyen sujtották az illető szerbeket és 1753 dec. 28-án sok szerzetes, sok pap és világi ember által valamint 18 határőrtiszt által aláirt kérvényt küldtek e tárgyban a patriarchához, melyben sérelmeiket felpanaszolják és tőle oltalmat és pártfogást kérnek. Ezen szerb nyelven irt kérvény itt egész terjedelmében közöltetik. Az

aláíró tisztek közt van 2 alezredes, egy őrnagy, 5 kapitány, 4 főhadnagy, a többi hadnagy: nevöket és rangjukat hárman szerb nyelven, a többiek németül irták alá. Ezen kivül ugyan e tárgyban egy kérvényt intéztek az összes püspökökhöz — de mindhiába.

Egész 1750-ig a metropoliták a megválasztott püspököket azonnal megválasztatásuk után, nem várva be a királyi megerősitést, felszentelték; azt a gyakorlatot az 1750 febr. 4-én kelt királyi rescriptum megtiltotta; azután 1756 dec. 15-én a bécsi illyr deputáció megtiltotta, hogy előleges engedély nélkül nem szabad püspöki synodust tartani, és hogy a megejtett választásról a synodusi jegyzőkönyv felterjesztendő. Nenádovics Pál ez ellen erősen védekezett Bartensteinhoz, az illyr deputáció elnökéhez és magához az illyr deputációhoz német nyelven irt s itt közölt felterjesztéseivel és kérte, hogy öreg korára való tekintettel ne hozzanak be e téren ujitást, hiszen a püspökválasztásról szóló jelentést ő is és az összes püspökök is aláirják és pecsétökkel is megerősitik, ez tehát legalább oly hiteles, mint a jegyzőkönyv, — végre e tárgyban magához Mária Teréziához fordul kérvénynyel, mire Bartenstein értesiti 1758-ban, hogy legyen kivánsága szerint, nem kivánják a választói synodus jegyzőkönyvét. Nem tudni, mért szabódott annyira Nenadovics a synodusi jegyzőkönyv felküldésétől; valószinüleg nem akarta, hogy az illyr deputácio és az udvar megtudja, mily nagy összeg lefizetésére kötelezték magukat e választási jegyzőkönyvben az uj püspökök a metropolitával szemben. Zsivánovics Szinezius püspök az 1750-iki synodusi ülés határozata szerint a metropolitának köteles volt 4000 forintot, Jaksics Danilo és Theofanovics Arzen 2000 2000 forintot fizetni.

Nenádovics ezen harmadik kéziratos könyvében van két irat, mely Putnik Mózes bácsi püspök tulajdona volt és melynek szerzője és irója ismeretlen, ez magában foglalja azon szabályzatot, mely szerint választották, felszentelték és beiktatták a szerb püspököket Csernojevics Arzen idejétől fogva 1731-ig, vagyis Jovánovics Vince metropolita idejéig.

763. **Karadzsics-Stefanovics Vuk: A szerb nyelv nagyszótára. III.-ik kiadás. Ismerteti Vrhovác Radivoj.** (1899. 198 k. 148—153 l.)

764. **Margalits Ede: A rigómezei szerb hősdalok forditása. Ismerteti Grcsics János.** (1899. 198 k. 154—155 l.)

765. **Jaksics Milutin: Jovánovics Vince; adalékok a metropolitaság történetéhez 1731—1737-ig. Okleveles források alapján.** (1899. 199 k. 1—50 l.; 200 k. 85—110 l.; 203 k. 218—261 l.; 204 k. 170—234 l.)

Ezen metropolitáról aránylag kevés irat maradt a karlócai levéltárban, nem szerb irók azonban többet irtak róla mint más metropolitákról, ennek oka az egyházi unio erőszakolása és a belgrádi és karlócai érsekségek egyesitésének kérdése, mely felszinre került a szerb területek elfoglalásakor. Vitkovics Gábor belgrádi főiskolai tanár irt sokat róla (Glasnik IV. V. XXXIX. k.) és Schwicker (Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Bpest, 1880 és Die Vereinigung der serbischen Metropolien von Belgrád und Karlovicz im Jahre 1731. Wien, 1881.) Értekező itt bebizonyitja, hogy nem igaz az, hogy Jovánovics Vince metropolita megigérte volna Bécsben, hogy a szerbeket a vallási unióra fogja rábirni és hogy ő maga titkon uniátus lett volna, mert ő csak azt mondotta Bécsben, hol őt az unióra erőszakolták, hogy erről még korai beszélni, mert most lehetetlen keresztül vinni, ez csak akkor fog sikerülni, ha a Balkánt meghóditják és a keleti császárság a nyugatival egyesül és bebizonyitja, hogy mint metropolita mindent elkövetett az unio meggátlására.

Midőn Belgrád és sok szerb terület a töröktől el lett hóditva, a bécsi politika azon volt, hogy ezen uj területek egyházilag különválasztva maradjanak a magyarországi szerbektől: ezek maradjanak a karlócai érsekség alatt, azok pedig legyenek a belgrádi érsek alatt. Világos, hogy ezen törekvés a szerbség megosztására és gyengitésére szolgált. Az egyházi szétválasztást a szerbség kongresszusain hevesen ellenezte, élén a metropolitával s végre is a szerb álláspont győzött, de a metropolita Bécsben kegyvesztett lett, egy administrátort neveztek ki melléje és a püspökök és a bécsi szerb agensek is intrikáltak ellene. Az értekezés e belviszályokat részletesen leirja, a keserves bonyodalmaknak véget vetett a metropolita 1737-ben bekövetkezett halála.

766. **Karadzsics-Sztefánovics Vuk összegyüjtött nyelvtani és polemikus iratai.** (1899. 200 k. 150—169 l.)

767. **Maretics T. horvát-szerb nyelvtanának birálatos ismertetése.** (1899. 200 k. 170—186 l.; 201 k. 174—185 l.)

768. **Radonics Jovan: Adatok a szloven ujjászületés történetéhez a mult század végével és ezen század elején.** (1900. 201 k. 31—66 l.)

Jágics mint a szentpétervári akadémia tagja és az ottani egyetemen a szláv nyelvek tanára 1885-ben kiadta Dobrovszki, Kopitár és más egykoru szláv irók levelezését, folytatva azt 1897-ben kiadott munkájával: ezek alapján megirta Radonics a szloven ujjászületés történetét.

A szláv ujjászületési mozgalmat Schletzer és Dobrovszki nyelvészet-bölcsészeti munkákkal (Aufklärungsphilosophie) kezdették meg, melyet Kopitár, Vuk, Safarik, Hanka, Palaczki nemzetiségi irányba tereltek, törekedvén a szláv nemzeti önérzet felkeltésére, a szláv nyelvészeti mozgalmak felébresztésére és a szlávok dicső multjának felujitására. Jágics munkái különösen érdekesek a szerb ujjászületési mozgalmak történetére nézve is, mert a közölt levelezések világosságot árasztanak a szerb irodalmi, nyelvészeti és közművelődési állapotokra a Karadzsics tevékenységét megelőző korszakban. Ekkor a kulturális tevékenység középpontja Karlócza volt, vezére pedig az erélyes és ambiciózus Sztratimirovics metropolita, ki magát az irodalmi emberek egész körével vette körül.

A szláv ujjászületési mozgalmaknak tulajdonképi megindítója Kopitár Bertalan volt, ki 1780-ban a krajnai Repnjében született és meghalt Bécsben 1844-ben. Bécsben 1807 óta jogot tanult, miközben buzgón foglalkozott nyelvészeti tanulmányokkal; 1809-ben szláv cenzorrá és udvari könyvtárnokká nevezték ki; számos munkát adott ki a szláv nyelvészet köréből, ezen munkássága igen jelentékeny, — kevésbbé volt szerencsés a szláv történetirás terén, hol Dobrovszky, Palacki és Safarikkal ellentétbe jött. Bécset akarta a szláv nyelvészeti és irodalmi ujjászületés központjává tenni és itt egy szláv tudós társaság felállitásának tervével foglalkozott; köréhez tartoztak Zsupán, Metelko, Ravnikar, Karadzsics és Hanka. Telve volt tervekkel szláv nyelvészeti céljai előmozditása tekintetében és azok végrehajtását ideges türelmetlenséggel sürgette. Vele szemben állt Dobrovszky, ki Prágát akarta szláv nyelvészeti és tudományos központtá tenni; a két ellenfél közt az ellentétek mindinkább kiélesedtek. Dobrovszky Kopitár hiveit kisebbitette, igy Safarikot frázisgyártónak és plagizátornak mondotta (Ein unseliger Abschreiber und Phrasendrechsler), Hankát pedig épen hamisitónak mondotta, a mi utóbb be is igazodott, mert ősrégi szláv és cseh nyelvemlékeket gyártott nagyon

ügyesen. Kopitár gyülölködése túlélte Dobrovszky halálát; megharagudott Safárikra is, ki nem akarta Prágát elhagyni és Bécsbe jönni, gunyolta Palaczkyt is és végre mindenkitől elhagyatva magára maradt és terve, hogy Bécset szláv irodalmi központtá tegye, sem valósult meg.

Kopitár 1812-ben elment Párizsba, hogy a reimsi codexet és a franciák által elvitt régi szláv kéziratos könyveket tanulmányozza és ha lehet, visszahozza; azután elment Rómába, hol Theiner könyvtárnok levelei szerint a vatikáni könyvtárban tanulmányozta a szláv történelmi és nyelvészeti emlékeket és buzgólkodott a görög-ruthen kollegium ügyeinek előmozditásában, melytől sokat remélt a régi szláv nyelvek tanulmányozása tekintetében — ellenségei azzal vádolták, hogy Rómába a vallási unio előmozditása céljából ment. Sokat fáradozott azon, hogy a bécsi irányadó köröket az Athos-hegyi zárdákba kiküldjék, az ott levő nagyfontosságu szláv kodexek tanulmányozására: rámutatott arra, hogy a szláv nyelvtudomány ápolása politikai szempontból is fontos, mert az egyházi könyveknek Oroszországból való behozatala ezen állam befolyását növeli a monarchia gör. kel. vallásu szláv népe körében.

Mig Kopitár azon fáradozott eredménytelenül, hogy Bécset tegye a szláv nyelvészet központjává és Dobrovszky némi eredménynyel, hogy azzá Prága legyen, az 1830-iki években Oroszországban hasonló törekvések jelentkeznek, hogy Szentpétervár legyen az összes szlávok nyelvészeti középpontja: ezen mozgalom élén Siskov közoktatási minister és Ivánovics Keppen állanak: orosz főiskolai tanári állásokra meghivták Safárikot, Hankát, Cselakovszkyt, Kollár Jant; Cselakovszky elfogadta a meghivást, a többiek nem.

Ezen időben Karlóczán is volt egy irodalmi központ, melynek élén Sztratimirovics István metropolita állott; ezen nagyravágyó férfiu tetszelgett azon szerepben, hogy kiveszi részét mint vezér a szerb irodalmi és tudományos mozgalmakban, hol mint iró, hol mint az irók és tudósok bőkezü pártfogója, — azonban e téren való tevékenysége nem volt nagy jelentőségü, mert ő mint iró és tudós nem emelkedett a mükedvelői szinvonalon felül s azonkivül pártolta a szerb nyelvészetben és irodalomban tévesen a szlaveno-szerb életképtelen münyelvet és ellentétbe helyezkedett a Bécsben élő Karadzsicscsal, ki igen helyesen arra törekedett, hogy a szerb népnyelvet irodalmi nyelvvé emelje s igy a kölcsönhatást a szerb

nép és szerb irodalom közt megteremtse, a mi hosszu küzdelmek után sikerült is neki. A külföld, mely nem ismerte a szerb viszonyokat, a magas állásban levő metropolitát tekintette a szerb kulturális mozgalmak vezérének és mint ilyennel szerb ügyekben leveleztek, igy a tudós Schlötzer, Engel, Schwandner, Humbolt és mások és ez a metropolita hiuságának hizelgett. A karlócai irodalmi körre vonatkozólag Radonics bővitette Jagics levélanyagát és Ruvarac Hilarion és Sztanojevics Sztanoje utján beszerezte a metropolita azon levelezéseit is, melyeket szerb irókkal folytatott, igy Rájics János szerb történetiróval és másokkal, melyeket részletesen ismertet. A karlócai kör legfontosabb tagja Rájics János volt, azután Musitzky püspök, szerb költő, Sztojkovics A., Lazarevics karlócai gimnaziumi tanár, Petrovics Gedeon archimandrita, utóbb bácsi püspök, Putnik József verseci püspöki adminisztrator, Bolics Prokop zárdafőnök, Szávics karlócai tanár, Beniczky érseki titkár, Zsivkovics és Jovánovics karlócai orvosok. Ezek a metropolitánál gyültek össze, megbeszélték a külföldi iróknak a metropolitához szerb ügyekben intézett kérdéseit, valamint a szerb irodalmi ügyeket, harcoltak Karadzsics helyes nyelvujitási iránya ellen, melynek győzelmével teljesen jelentéktelenek lettek. Musiczky a két küzdő irány között középutat keresett, megengedve, hogy a népies irodalom a szerb népnyelvet használja, de a tudományosban a szlaveno-szerb nyelv érvényesüljön, — de ezen helytelen irányzat is háttérbe szorult. Radonics a karlócai kör tevékenységét részletesen ismerteti, végezetül közli Sztojkovics A. levelezését a metropolitával, kinek különben a szerb irodalom terén talán egyedüli érdeme a karlócai érseki irattár rendezése és a könyvtár megalapitása, bővitése és rendezése.

769. **Brancsics Blagoje: Petőfi Sándor költészetének méltatása; költeményeinek szerb forditása.** (1900. 202 k. 1—48 l.)

770. **Danicsics és Boskovics levelezése.** (1900. 202 k. 83—104 l.)

771. **Nedics Lyubomir: Nenádovics P. Ly. mint iró.** (1900. 203 k. 262–295 l.)

772. **Lehnel Walter: Die Enstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria mit Beiträgen zur Verfassungs-Geschichte Venedigs.** Strassburg, 1897. 145 l. Ismerteti Radonics János. (202 k. 302—316 l.

Az ismertető főleg a munka azon részével foglalkozik, mely Velencének a dalmát partokért a horvát és

utóbb a magyar királyokkal való harcaira vonatkozik és kiemeli, hogy az iró Dandolo András XIV-ik századbeli krónikáját egészen uj világitásban mutatja be, ki politikai irányzatossággal tárgyalja ezen küzdelmeket és e tekintetben néhol meghamisitja a történelmet, csakhogy beigazolja Velence jogát a dalmát partvidekre. II. Urseolo Péter doge dalmáciai expedicióját a X.-ik században Dandolo korszakot alkotónak mondja és ebből vezeti le Velence jogigényét Dalmáciára és innét keltezi Velence tengeri uralmának korszakát az Adrián, pedig ezen expedició csak igen muló jelenség volt, minden fontosabb következmények nélkül. Lehnel sokkal világosabban rajzolja a dalmát parti városok helyzetét a XII.-ik század előtti időben mint Huber A. (Geschichte Oesterreichs I. 321.), csak az a kár, hogy nem világitja meg jobban viszonyukat a byzanci császárséghoz, a mely elég homályos, egyébként e városok történetére nézve használja Racski „Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia" cimü müvét. Ennek alapján érdekesen fejti ki e városok viszonyát a horvát királyokkal szemben, azonban abban téved, hogy azok a byzanci fenhatóság megszüntével, mely ugyis jóformán csak névleges volt, a horvát királyok fenhatósága alá kerültek, mert noha Dalmácia belső területe a horvát királysághoz tartozott, a tengerparti városok közül bebizonyithatólag csak két várost birtokoltak és ezek Belgrad ad mare és Sebenico.

A mi a dalmát városok viszonyát Magyarországhoz 1091 után illeti, ebben Lehnel sem igen hisz Dandolo András krónikájának, ki azt állitja, hogy I. Alexius byzanci császár a velencei dogének jogot adott Dalmácia elfoglalására azzal, hogy neki a protosevastos cimet adta, — ennek nincs alapja; továbbá Dandolo azt mondja, hogy Velence azért iparkodott 1091 után Dalmácia elfoglalására, mert ezt sz. László részéről veszély fenyegette, ki ekkor már Horvátország egy részét elfoglalta A viszály Velence és Magyarország között a XII.-ik század közepén azzal végződött, hogy a dalmát partvidék Zárától északra Velencéé lett, déli része pedig Spalatóval a magyaroké, de a XII.-ik század végével, 1181-ben Zára és az északi részek is a magyarok kezébe kerültek, Raguza és a déli részek pedig a normannok fenhatóságát ismerték el. Velencének Dalmácia birtokáért a normanokkal való harcát Dandolo Paulinusból meriti, s itt hogy Kálmán királyt mint hitszegőt bemutathassa, Paulinus szövegébe betolja a következőket: „Rex Hungariae per legatos suos

cum venetorum duce foedus iniit contra Normannos“ és ezzel ugy tünteti fel Kálmánt, hogy szövetségesét, Velencét kijátszotta és Dalmáciát a maga számára foglalta el. Dandolo a régibb időkre vonatkozó minden adatát Joannes diaconus krónikájából és Tamás spalatói fődiakonus művéből meriti, és mindaz, a mi ezen korra vonatkozólag Dandolo krónikájában van és a fentemlitett két iróban nincs meg, csak irányzatos mese, melylyel Dandolo Velence jogát Dalmáciára akarja kimagyarázni, — igy mese az, hogy Byzanc felhatalmazta Velencét Dalmácia elfoglalására, mert erről a fenti két iró semmi említést nem tesz. Dandolo krónikájának értékére nézve nagy ellentét van Lehnel és Simonsfeld H. műve közt. (Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. München, 1876.)

773. **Thallóczy Ludwig: Wie und wann wurde Hervoja Grossvojvode von Bosnien?** Wien, 1899. Ismerteti Radonics János. (1900. 203 k 303—320.)

Hervoja hercegről elég sokan irtak, igy Rácski (Rad jug. Ac. XIII.), Lyubics (Rad XXVI.), Klajics (Poviest Bosne do propasti kraljevstva), Jireček (Handelsstrassen 37 l.), Thallóczy (Herzog Hervoja und sein Wappen), Radonics (Jágics: Archiv 19 k.), de egyedül Ruvarac Hilarion az, ki róla oklevelek alapján alaposan és kimeritően irt, főképen a mi származását és szereplésének első időszakát illeti.

A budapesti Nemzeti muzeumban meg van eredetiben I. Tvardko boszniai király 1380 márc. 12-én kelt oklevele, melyben Hervoját, apjának Vukácnak halála után, a boszniai nagyherceg rangjára emeli; ezen oklevelet Thallóczy hasonmásban mutatja be. A délszláv nyelven irt oklevelet latin forditásban mutatja be és a Hervoja származására vonatkozó eltérést Orbini és Luccari közt azzal magyarázza meg, hogy más-más déldalmáciai krónikákból meritették adataikat és Hervojára nézve ezen oklevél alapján megállapitja, hogy ő Vukac herceg fia és apja halála után, 1380-ban lett boszniai nagyherceggé, továbbá hogy ezen alkalommal három falut kapott Tvardkótól azon megszoritással, ha valaki az ő utódai közül hütlenné lenne hozzá, az ezek birtokából kizárassék, de a kik hivek maradnak, továbbra is birtokolni fogják. Ezen klauzulát Thallóczy egészen ujnak és egyetlennek tartja a maga nemében, — pedig van erre más példa is, igy Dabisa István király Hervojának 1392 április 15-én a török elleni harcokban szerzett érdemeiért szintén némely birtokokat ad, ugyanazon zárdákkal. (Surmin: Hrvatski Spomenici p. 97.)

Thallóczy a következő fejezetben meg akarja állapitani a boszniai nagyherceg rangfokozatát a boszniai főuri és nemesi fokozatokban, de ezt nem sikerült kellő világitásba hoznia az eddig ismert okleveles források hiányossága miatt. Itt tévesen állitja, hogy Szandal Hranics és Pavlovics Radoszáv egyidőben voltak boszniai nagy vojvodák, mert ez utóbbi sokkal később lép fel atyjának Radinovics Pál knéznek halála után, 1415-ben. Az is tévedés, hogy István (Sztipán) herceg Szandal fia. Az oklevél aláiróiról is részletesen szól, de nem oly tüzetesen, mint Jireček „Die Edelleute von Hum auf der Inschrift in Velićani". Thallóczy az aláiró főurakra nézve Miklosics és Pucicson kivül főképen a raguzai iratokban találhatott volna adatokat. Radinovics Pál knézről szólván téved, midőn azt mondja, hogy ez apjával, Jablanics Radinnal 1397-ben megengedte Raguzának, hogy az ő területükön kereskedhetnek, mert maga ez az oklevél azt mondja, hogy „Pál knez, fia istenbenboldogult Jablanics Radinnak" adja meg ezt a szabadalmat Raguzának. Némely aláiróról mondja, hogy nevök csak a fenti oklevélen fordul elő, Radonics e tévedést adatokkal kimutatja, mert őket más oklevelek is emlitik. Dragosalics Goják nevét hibásan olvassa Radoszalicsnak.

774. **Szentkláray Jenő: A csanádegyházmegyei plebániák története.** Temesvár, 1898. 740 l. Ismerteti Jaksics Milutin. (1900. 203 k. 325—330 l.)

A millenium gazdag történetirói munkásságra serkentette a magyarokat; a délvidék történetével foglalkoztak kisebb-nagyobb munkákban Pesty Frigyes, Csánki Dezső, Márki Sándor, Ortvay Tivadar, Borovszky Samu, Karácsonyi János, Hornyik, Varga Ferencz, Bárány, Schwicker és Szentkláray. Ez utóbbi a délmagyarországi, budapesti és bécsi levéltárak alapján igen értékes munkákat irt: Közállapotok Csanád vármegyében a török uralom után; Száz év Délmagyarország ujabb történetéből 1779-től; Krassó vármegye története; A dunai hajóhadak története stb. Ez utóbbi munkát alaposan kihasználta Vitkovics Gábor belgrádi tanár (Glasnik 67-ik k.) munkájában: „A királyi sajkások multja, szervezete és emlékei 1000—1872-ig", — a kihasználás Gyukics szerint oly méretü, ki szintén irt e tárgyról (Letopis 157 k. 94 l.), hogy Vitkovics munkája tulajdonképen csak forditása Szentkláray müvének, de ezt még előszavában sem emliti, tehát plagium.

A millenium alkalmából Desseffy Sándor csanádi püspök elhatározta, hogy több iróval megiratja a csanádi

püspökség történetét, a káptalan, zárdák és plebániák történetét, — ez utóbbira Szentkláray vállalkozott, ki azt három kötetre tervezte. Az első kötet 1898-ban jelent meg, erre vonatkozik Jaksics ismertetése. Csanád egyházmegyének Temes, Torontál, Krassó, Arad, Csanád és Csongrád megyékben 245 parochiája van és sok filiálisa, összesen 1340 kisebb-nagyobb helye, — ezen első kötetben 30 parochiának és filialisainak kimerítő és igen értékes történetét adja, mely némely városnál és községnél egész monografiává szélesül. A szerbek történetére is igen sok értékes adat van benne, különösen beköltözésökre nézve, továbbá a törökökkel és a magyar fölkelőkkel való harcaikra nézve.

Midőn Sz. István a csanádi püspökséget alapitotta, Csanádon már voltak görök szertartásu szláv szerzetesek, ezek Ker. Sz. János tiszteletére emelt templomát a király átadta a róm. kath. püspöknek székesegyházul és nekik kárpótlásul zárdát és templomot épittetett Oroszlánoson. A munkában adatok vannak a szerbekről Hunyadi János és Mátyás király korától fogva, midőn Brankovics György birtokaira a világosvári uradalomba és a Maros vidékére sok szerb költözött be; Brankovics nekik templomokat épittetett és segélyezte a szerb püspököket. A XV. századtól fogva Zaránd megye főispánai ezen dinasztiából valók voltak; Nagylakon a Jaksics család volt a birtokos, mely a Csákyakkal, Bánffyakkal és Brankovicsokkal volt rokon; Borovszky sokat ir róluk Csanád megye monografiájában és felemliti Jaksics István és Demeter birtokpörét, ebből kiderül, hogy a „Jaksicsok osztozkodásáról“ szóló szerb népdalnak történelmi alapja van és hogy Novákovics Sztoján tévedett, midőn ezen népdalt vlah vojvodákra vonatkoztatja (Letop. 147 k.).

Szentkláray szól a szerbeknek a török elleni harcairól, azután midőn a Tisza-Maros menti területek a XVIII. században katonai határőrvidékké lettek, a külföldi harcokban való részvételökről és a magyar felkelők elleni hadakozásaikról; 1703—1711-ben a kurucok 120.000 szerbet pusztitottak el és a szerbek sok vidéken kiköltöztek vagy elpusztultak. A határőrvidék polgáriositása nagyon felizgatta a szerbeket, sokan az alsó Bánátba költöztek, mely megmaradt továbbra is határőrvidéknek, közel 100.000 pedig Oroszországba költözött. Mária Terézia német telepesei és az elszaporodó oláhság is kiszoritotta a szerbeket; a gör. kel. oláhok csendben elfoglalták a szerbek zárdáit és egyéb egyházi alapitványaikat.

Sok helyen, mely telve volt szerbekkel régibb időkben, egészen kivesztek s emléköket csak a szerb helynevek és helyi elnevezések őrizték meg. Kormánybefolyásra sok szerb, különösen Arad megyében, a vallási unióba lépett s igy ezek is elvesztek a szerbségre. Szentkláray felsorolja a török elől menekülő szerb letelepedéseket, valamint a török által ide letelepitett szerbeket is, kik közt montenegrói telepesek is voltak (Kuvezsdija, Lukaverac, Sztancsevo, Duboki, Nádas stb.)

775. **Margalits Ede: Horvát történelmi repertorium.** (Bpest, 1900. 783 l. Ismerteti Jaksics Milutin. 1900. 203 k. 330 - 331 l.)

Elismeri a munka nagy értékét a horvát történelmi irodalom megismerése szempontjából, dicséri a gazdag indexet.

776. **Kacsanovszky: Szerbia története a XIV-ik század közepétől a XV-ik század végéig.** Kiev, 1899. 372 l. Ismerteti Sztanojevics Sztanoje. (1900. 203 k. 331 - 333 l.)

Nem tesz különbséget elsőrendü és második rendü források között, kis fontosságu dolgokkal hosszadalmasan foglalkozik, felfogása sokszor naiv és téves, egészben véve nem kimeritő, nem igen ismeri a régi szerb krónikákat és a szerb történelmi irodalmat, néha nem ismeri a legközönségesebb szerb történelmi tényeket (pl. 274 l.).

777. **Jorga: Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades a XV. siécle.** Bukarest, 1899. I. k. 581 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 203 k. 333—335 l.)

Az európai államok szövetségi harcait a törökök ellen a XV. században a keresztes háboruk folytatásának tekinti. Művét gazdag okmány tanulmányok alapján irja meg, különösen német, genuai és velencei oklevelek alapján; könyve 1453-ig terjed. A délszláv dolgokra nézve Jireček segíti. Egy pár adat Genua perai koloniájának levéltárából igen értékes a szerb történetre nézve, igy Lazarevics István deszpotának és fivérének, Vuknak konstantinápolyi tartózkodása az angorai ütközet után, 1402-ben. A bécsi, vatikáni, nápolyi, florenci levéltárak oklevelei alapján értékes adatokkal szolgál az albániai szerbség és a Raguzával érintkezésben volt kisebb-nagyobb szerb országok történetére nézve. Dyachovát (59 l.) tévesen a koszovói sikon levő Gyakovónak véli, pedig az a szlavonlai Gyakovár (Djakovo); a „la citta di piombo" szót sem érti, pedig az Olovo helység Boszniában a

Krivaja felső folyása mellett, mely a boszniai Pavlovicsok otthona volt.

778. **Milás Nikodem: Documenta spectantia historiam orthodoxae dioeceseos Dalmatiae et Istriae a XV. usque ad XIX. saeculum.** Zára, 1899. 501 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 203 k. 335—336 l.

Az iró 325 oklevelet közöl részben a velencei levéltárból, részben a dalmáciai levéltárakból, melyek közül eddig csak 49 volt ismeretes; a gyüjtemény igen értékes, megjegyzi mely okleveleket tart gyanusaknak s melyeknek tüzetesb tanulmányozása szükséges.

779. **Grebenárovics-Kobliska: I. Nagy Uros szerb király története.** Belgrád, 1897. 118 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 203 k. 336—338 l.)

Az értekezést az egyetemi tanács megjutalmazta, pedig kevés értékü, önállótlan, másodrendü forrásokra oly sulyt fektet, mint az elsőranguakra, nem tud különbséget tenni a források tekintetében és még oly munkákra is támaszkodik, mint Vidákovics Milován teljesen kritikátlan szerb történelme. Fesslert és Szretykovics Pántát követi IV. Béla, fia István és Ottokár viszonyainak megállapitásában s felfogása téves, jobb lett volna, ha követte volna Huber A. müveit: Geschichte Oesterreichs I. és Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden. Wien, 1883. A békekötést V. István és Ottokár közt tévesen 1371 jun. 3-ára teszi, mert az 1371 julius 3-án kelt. Egyéb tévedései is vannak. A munka jelentéktelen.

780. **Thallóczy-Jirecek: Zwei Urkunden aus Nord-Albanien.** Ismerteti Radonics I. (1900. 203 k. 339—340 l.)

Thallóczy megtalálta a barceloniai levéltárban V Alfonz nápolyi király adománylevelét Kroja arnauti városnak 1457-ből; ez az adománylevél magában foglalja latin forditásban Dusán szerb cárnak ugyane városnak 1343-ból való privilegiumát, — e két irathoz csatolta Jireček Kasztriota János fejedelemnek, Szkenderbég atyjának, szláv nyelven irt, 1420-ban kelt és Krojára vonatkozó iratát a raguzai levéltárból. Az ezen oklevélközlést kisérő értekezés világot vet Albánia azonkori történetére és földrajzára. Albánia nevét az illyr „albán" törzstől származtatja; a XI. században albánoknak nevezik a régi illyrek utódait Skutari, Durazzo, Ochrid és Prizrend vidékén. E név először fordul elő a XI.-ik században Ataliat Mihály és Komnen Anna müveiben, ezek emlitik az Arban vidéket, mely azonos Krojával. Az albán elnevezés a XIV.-ik szá-

zadban nagyobb területre ment át és magába foglalta még Antivárit és Kattarót is. Az értekezés röviden előadja Kroja és vidéke történetét is, mely a XIV. század közepéig a görögöké volt s azután Dusán idejében szerb kézre került. Végezetül ismerteti az arnauta dinasztiák történetét, különösen Kasztriota János életét, mihez gazdag anyagot talált a raguzai levéltárakban, befejezésül pedig megmagyarázza Kasztriota János iratának helyi neveit és egyéb homályos szláv kifejezéseit.

781. **Gelcich Giuseppe: La Zedda e la dinastia dei Balsidi.** Spalato, 1899. 335 l. Ismerteti Radonics János (1900. 203 k. 340—341 l.).

Bőséges levéltári adatok alapján szól e mű a középkori Zetáról; beszél a humi hercegségről, a kattarói köztársaságról, Zetáról, az első Balsicsokról, Albániáról, a török-albán harcokról, a török-szerb harcokról és Vukasin szerb király haláláról, a Balsicsok terjeszkedéséről, Altomanovics Miklósról és Tvardko boszniai királyról, II. Balsicsról, a Csernojevicsekről, II. György és III. Balsa Balsicsról és ezeknek velencei harcairól. A gazdag adathalmaz nehezen áttekinthető, mit még érezhetőbbé tesz a mutató hiánya.

782. **Kovácsevics Lyuba: Egy-két kérdés Nemanja Istvánról. Adalék a XII. századbeli szerb történelmi források kritikájához.** Belgrád, 1888. 106 l. Ismerteti Sztanojevics Sztanoje. (203 k. 341 - 343 l.)

A Nemanja-dinasztiának alapítója, az ő származása és uralkodásának első évei nagyon homályosak. Az értekező elősorolja az összes véleményeket Nemanja István származásáról és azon hypothesist állítja fel, hogy apja Zavida volt és fivérei, illetőleg bátyjai Tihomir, Sztracimir és Miroszláv voltak; azután szól Nemanja István uralkodásának első éveiről és közvetlen elődeinek uralkodásáról, végül megállapítja Nemanja István születésének évét, ki nem 1113-ban, hanem 1123-ban született. A görög források értékéről részletesebben kellett volna szólnia, hogy állításainak értékéről meggyőzhessen; következtetései nagyon érdekesek és szellemesek, — alaposságukat még részletesebb kutatásokkal kell beigazolni.

783. **Mandics Tivadar: Emlékek a szerbek egyházi és nemzeti életéből 1861-1867-ig.** (1900 204 k. 1—75 l.)

Ezen közlemény ismerteti, mikép ketetkezett a most is érvényben levő szerb kongresszusi szabályzat; sok értékes adatot tartalmaz a honi szerbség szerepet vivő és

nagyobb szerepet játszott egyéneiről (Miletics Szvetozár, Angyelics stb.); elmondja továbbá, mikép vált ki a gör. kel. románság a szerb egyház közösségéből, mikép osztóztak meg az egyházi vagyonban stb. Mind oly kérdések, melyeknek aktualitást kölcsönöz az, hogy a kongresszusi szabályzat reviziója még mindig napirenden van és a románok birói uton és társadalmilag uj osztózásra törekszenek. Az iró mindezekre nézve elsőrangu forrás, mert mint a magyar közoktatási ministerium volt osztálytanácsosa és br. Eötvös József bizalmi férfia nagy szerepet játszott a szerbség szervezkedő munkálataiban.

784. **Gyukics A.: A titeli határőr sajkás ezred szervezete az 1848—1849-iki forradalom idejében.** 1900. 204 k. 100—129 l.) V. ö. Szerb. tört. rep. 550 l.

A sajkás kerület az 1848-iki szabadságharcban nagy szerepet játszott mind földrajzi fekvésénél fogva a Duna-Tisza torkolatánál, mind azért, mert századok óta fegyverben élő lakósága először csatlakozott a szerb lázadáshoz és mindvégig magát képezte seregének. Gyukics részletesen beszámol a sajkás kerület egész szerepléséről és számos uj adattal egésziti ki a magyar szabadságharc történetét. Nagyon fontos a jegyzetekben felsorolt iratok sorozata, mert a szerző minden állitását egykoru hivatalos és magán iratokkal támogatja. Kivonatos tartalma a következő:

A sajkás kerület határőrei régi szervezetök alapján 1848-ig csak mint naszádosok a Duna-Tisza vizén teljesitettek szolgálatot. A szerb lázadásban részint mint tüzérek és gyalogság, részint mint naszádosok működtek. Közvetlenül a szerb lázadás kitörése előtt egy hat századra felosztott ezredet alkottak. A sajkáskerületi falvak századok szerint a következők: Goszpodince és Nádaly, Csurog, Zsablya, Gyurgyevo és Szentiván, Felsőkovil, Alsókovil, Káty és Gardinovce, Titel, Mosorin, Vilovo és Lok. Az ezred székhelye Titel volt; háboru idején még két tartalék és két helyőrségi század tartozott hozzá. A katonai és polgári kormányzat összes ágai a határőrségi tisztikar kezében folytak össze és a lakóság állapota minden tekintetben olyan volt, mint a többi határőrvidéki területeken. Közvetlenül a szerb lázadás kitörése előtt az ezred 1261, a két tartalék és két helyőrségi század 752—752, az egész sajkásság tehát összesen 2765 emberből állott. Béke idején e létszámnak csak egy része volt fegyverben, a többi csupán hadgyakorlatok alkalmával állott sorba. Összesen 39 kisebb-nagyobb sajkájuk, a

titeli fegyvertárban 102 ágyujuk, 6 mozsárágyujuk, 375 kardjuk és 303 lándzsájuk volt, a zimonyiban 32 ágyut és 2 mozsárágyut őriztek, a legénységnél pedig 1632 puska, 138 pisztoly és 378 kard találtatott; a szerb lázadás kitörésekor mindez a lázadók kezébe került és seregük felszerelésének magvát képezte. A sajkás ezred közvetlenül a mitrovicai brigaderos, közvetve a péterváradi hadosztály-parancsnok, legfelső fokon a Péterváradon székelő szlavon főparancsnokság, illetőleg a bécsi udvari haditanács fenhatósága alá tartozott. E jogviszonyt az 1848 : 3. t.-c. és a május 7-én kelt királyi kézirat megszüntette, és a sajkás ezredet, a szlavon főparancsnokságot meg az egész határőrvidéki katonai szervezetet a magyar hadügyministerium alá rendelte. A király 1848 jun. 10-én kelt manifesztumában külön is figyelmeztette a határőrséget, hogy a magyar hadügyminiszternek engedelmességgel tartozik, — azonban az uj szervezet a közben kitört lázadás miatt csak papiroson maradt.

Zimonyban 1848 március havában a szerbek felzendültek, a városi elöljáróságot elüzték és helyébe szerb nemzeti tanácsot állitottak a város élére. Hrabovszky a rend helyreállitására egyéb katonaságon kivül két sajkás csapatot küldött ágyukkal Titelből Zimonyba, összesen 411 embert, de a szél miatt nem március 27-én hajnalban, hanem csak 28-án délután indulhattak utnak hajóikkal Molináry Károly őrnagy vezérlete alatt. Ettől a parancsnokságot a péterváradi főparancsnokság intézkedésére csakhamar Szurdueski vette át, Molináry pedig mint a sajkás ezred helyettes parancsnoka, mert Beller György megbetegedett, május 28-án visszatért Titelbe.

Április 16-án a bécsi haditanács elrendelte, hogy egy sajkás osztály, 408 ember a tiszteken kivül, az olaszországi hadsereghez csatlakozzék és utját Pesten át Bécsnek vegye; de Lederer báró budai generális tanácsára, a kedélyek izgatottságára való tekintettel, a sajkások a Száván Horvátországnak és Fiuménak indultak és április 27-én érkeztek Sziszekre. A május 13-iki karlócai szerb nemzetgyülésen a sajkás kerületet Putnik Miklós képviselte; e kerület is elfogadta a gyülés határozatait és öt tagot küldött ki a karlócai választmányba; azonkivül Titelen egy kerületi és minden faluban községi szerb nemzeti választmányt alakitottak. A sajkás kerületben kimondhatlan zürzavar keletkezett, mert a magyar hadügyminiszterium, a bécsi hadügyminiszterium, a horvát bán, a szlavon főparancsnokság, a szerb patriarcha és a kar-

lócai nemzeti végrehajtó bizottság mind parancsolni akart és nem tudták, kire hallgassanak; de csakhamar a karlócai végrehajtó bizottság kerekedett felül és a fekete-sárga zászló alatt e jelszó lett általánossá: A császárért, hitünkért és szerb nemzetiségünkért! — A magyar kormány, hogy a keletkező szerb zendüléstől a fegyvert és gyakorolt fegyveres erőt elvonja, május 20-án felhivta a pétervaradi szlavon generalátust, hogy a sajkás ezredet küldje Pestre; ez azonban azt felelte, hogy lehetetlen, mert a zimonyi vár védetlen maradna. Ez lett a későbbi zavaroknak forrása.

A karlócai végrehajtó bizottság május 24-én kiáltványban fegyverre szólitotta a szerbeket és jun. 3-án külön kiáltványban a sajkásokat is; ilyen felhivás ment a zimonyi osztályhoz is, melynek kapitánya Szurducski volt. Ez azonnal a szerb ügy mellé állott, egy deputációt küldött a titeli ezredparancsnokhoz fegyverért és hadi szerelvényekért, mert ők „a császár ügyét védik". Ezredparancsnokuk a pétervaradi főparancsnoksághoz utasitotta őket kérelmökkel, hol természetesen nem értek célt; ekkor megfenyegették tisztjeiket, hogy csatlakozzanak hozzájuk, különben mint ellenséggel fognak velök elbánni.

A karlócai végrehajtó bizottság jun. 5-én Szurducskit és a Zimonyban levő sajkás tisztek mindegyikét külön iratban hivta fel, hogy embereikkel azonnal Karlóczára jőjenek és a kiáltvány példányait a zimonyi szerb polgárság által a katonaság kezébe is eljuttatták. A tisztek a kiálvány egy példányát megküldötték a pétervaradi főparancsnokságnak azzal, hogy Szurducski kapitányban nem lehet bizni és az osztály Zimonyból azonnal Titelbe rendelendő vissza, különben nyiltan a lázadáshoz fog csatlakozni és az ez ellen felszólaló tiszteket már is erősen fenyegeti. Hrabovszky azonban nem rendelkezett. A sajkás kerület tisztjei minden befolyásukat elvesztették a népre és Molináry jun. 6-án azt jelenti Titelből, hogy a sajkásokra többé nem lehet számitani. Hrabovszky megtudta, hogy Karlóczán már fegyveres szerbek gyülekeznek és Titelbe készülnek, hogy az ágyukat elvegyék, ezért jun. 5-én szigoru parancsot küldött az egyes sajkás századokhoz, hogy az állami vagyont őrizzék. Jun. 6-án reggel Molináry e célból már össze is gyüjtötte a titeli községet és mig velök tanakodott, a kovili századtól értesités jött, hogy Jovánovits Zária Csicsa hadnagy 400 fegyveres szerbbel átkelt Karlóczáról a Dunán és Titel felé közeledik. E hirre Molináry a tisztekkel, 300 fegyveres és 100

fegyvertelen sajkással a jövevények elé ment Lok felé és innét Rájics auditort egy deputációval Vilovóba küldötte hozzájuk megkérdeni, mi járatban vannak? Jovánovics Csicsa azt felelte, hogy mint jóbarátok jönnek, a császári trón védői és nem fogják bántani Titelben az állam vagyonát (ágyukat). Amint Csicsa csapatával Titelhez ért, hozzá csatlakozott 300 fegyveres a titeli szerbek közül és midőn délután egy órakor a disztérre bevonult, már 700 fegyveres embere volt. Itt egy fekete-sárga császári és tiz szerb zászlót kibontott és deputatiót küldött a katonai parancsnoksághoz, hogy adjanak neki nyolc ágyut és hadiszereket, mert a császári trónt, a sajkás kerületet, a szerb nemzetiséget és vallást akarja megvédelmezni. A parancsnokság a tulnyomó erőnek engedett és kiadta az ágyukat és hadiszereket, a miről Molináry még aznap értesitette a pétervárad generálátust. Jovánovics Csicsa seregéhez a sajkás falvakból tömegesen csatlakoztak a szerbek, ugy hogy mikor jun. 7-én Zsablyára érkezett, már 4000 embere volt. Eközben Szarajlics Todor, Radovanov Mita, Csonkics Jasa, Borisev Uros és András nem akartak a zendülőkhöz csatlakozni, miért is megkötözve Karlóczára hurcolták őket. Jovánovics Csicsa a tiszai révet Zsablyánál elfoglalla (jun. 8) és seregével Nagy-Járek felé indult. Jun. 8-án este Titelbe értek a szerb végrehajtó bizottság küldöttei (Vojnovics ügyvéd, Jovánovics tanár, Musiczky jegyző és Milorádovics kereskedő) és a szerb templomra egy fekete-sárga meg egy szerb zászlót tüztek ki; másnap reggel az ezredparancsnokságtól még nehány ágyut és sajkát kértek, hogy a zsablya-csurogi révet biztositsák, azonban elutasitották őket, a miről Molináry Károly ezredes még aznap hirt küldött Péterváradra. A karlócai szerb végrehajtó bizottság a fegyverek és gyakorlott fegyveresek miatt első sorban a sajkás kerületre vetette ki hálóját. Ennek meggátlására jun. 8-án Csernovics Péter királyi biztos proklamációban jelentette ki, hogy a kerületben megszünt a robot, a földbirtok a lakóság tulajdonába ment át, de neki engedelmeskedni kötelesek; azonban e kiáltványa hatástalan maradt.

A péterváradi őrség jun. 12-iki támadása Karlócza és Jarek ellen volt a harc kezdete. Ugyane napon Karlócáról ismét küldöttség érkezett Titelbe és segélyt kért a szorongatott Karlócza számára. A titeli szerbek azonnal hozzácsatlakoztak és Molinárytól fegyvert, hadiszereket és három sajkát követeltek. Molináry megadta a mit kivántak; két sajka azonnal elindult Karlócára, egy Titelben

maradt. Erről az alezredes még aznap jelentést tett Péterváradra. A Karlócza ellen intézett támadás hirére a Zimonyban levő sajkásosztály is izgalomba jött, melyet azzal is bujtogattak, hogy az ügyöket pártoló tiszteket Péterváradon fogva tartják. Mayerhoffer alezredes, belgrádi osztrák consul, megengedte nekik, hogy 13-án Karlóczára indulhassanak, de őt Szlankamennél megvárják. Ide érve a sok hamis hiresztelés annyira felizgatta öket, hogy nem várták be Mayerhoffert, hanem 14-én reggel elindultak Karlóczára, hova aznap délután érkeztek meg. Zimonyban a rév őrzésére csak 26 sajkás maradt Sztuhlik Károly altiszt vezérlete alatt, de ezek is nemsokára Titelbe tértek vissza. A sajkás ezred parancsnokát, Molynáry alezredest, felszólitották a szerbek, hogy a titeli fegyvertárat adja át nekik, de az alezredes elutasitotta öket. Erre jun. 15-én este 9 órakor a Duna nevü gőzösön Karlócáról Titelbe jött Sztratimirovics György 500 szerviánussal, szerémi és péterváradi határőrökkel; a gőzöst kisérte három sajkás hajó 116 sajkással. Sztratimirovics fél tizkor éjjel Molináryhoz küldte Petity Vince sajkás hadnagyot, hogy kérjen tőle egy térképet a sajkás kerületről, melyet meg is kapott. Emberei azonban nem nyugodtak; fél három órakor éjjel fegyveres szerviánusok verték fel álmából Molináryt és kicsikartak tőle 400 forintot bankóban, nehány forintot ezüstben, elszedték aranyóráját és minden értéktárgyait, őt magát pedig megkötözve vitték Sztratimirovicshoz A betörők Molináry nejét sem kiméltek meg a durva jelenetektől. Sztratimirovics ezen ügyben vizsgálatot tartott, de az elrablott holmiból csak Molináry óráját került meg. Mindezeket Molinárynak jun. 18-án a péterváradi parancsnokhoz intézett jelentéséből tudjuk. Reggelre kelve Sztratimirovics felszólitotta Molináryt, Hal Ferenc és Petity Lázár altiszteket, hogy csatlakozzanak a szerb ügyhöz, s midőn ezt megtagadták, délelőtt 10 órakos erős fedezet alatt a gőzösön Karlóczára kisértette öket a végrehajtó bizottsághoz, mely azonban másnap szabadon bocsátotta őket, mire mindhárman Péterváradra mentek.

Molináry Károly eltávolitásával Titelből Sztratimirovics a sajkások összes ágyuit és hadiszereit hatalmába keritette. Ez döntő volt a szerb lázadás ügyére nézve, mert ekkor az egész sajkás ezred nyiltan a lázadókhoz csatlakozott. Sztratimirovics, kihez Blanusa Jóca sajkás főhadnagy és Dudics Péter hadnagy is társul szegődtek, jun. 19-én hajnalban gőzösön Titelből Csurogra ment, magával vivén három sajkát, a hadiszereket és a sajkás

bandát. A sajkásezred katonái részben a járeki táborban, részben Sztratimirovics seregében tartózkodtak. Bulics hadnagyot egy ágyukkal felszerelt sajkával Titelben hagyták. Jarekben 5000 fegyveres szerb táborozott és ezen kivül egy szerb tábor állott Perlasznál is. Ezzel vége lett a katonai igazgatásnak a sajkás kerületben. A karlóczai végrehajtó bizottság felhivására a helyi nemzeti bizottságok hatalmukba keritették a községi pénztárakat, a hombárokban az ezred számára összehalmozott gabonát stb. Titelben mühelyt nyitottak, mely ágyutalpakat és társzekereket készitett, hogy az eredetileg sajkákon való használatra készült ágyukat a mezőn is használhassák. Mindez a magyar kormánybiztosok, a pétervárади és temesvári parancsnokok szemeláttára történt, kik nem voltak képesek a lázadást elfojtani; időre volt szükségök, hogy utasitást kapjanak és hogy a szerb mozgalom ellen Szegedre rendelt magyar seregek összevonassanak. De a szerbeknek is idő kellett, hogy szervezkedhessenek és a patriarcha a szerb deputációval Insbruckból visszatérjen, hogy az udvar helybenhagyását megnyerjék kisérletökhöz; ezért a két fél jun. 24-től julius 4-ig terjedő tiznapi fegyverszünetet kötött.

A szerb sereg szervezetlen volt, vezéreik és tisztjeik hiányoztak. A sajkások közt a volt császári tisztek közül azokon kivül, kik 1848 junius hava végével jöttek Karlócára, csak a következőket találjuk: Tóth Pál kapitány, Gyurgyevics János, Sztuhlik Ferenc, Popovics Tivadar, Tapavica Jakab, Sztejin Döme főhadnagyok, Petity Vince hadnagy és Rajcsevics Márk tiszthelyettes. E bajon segitendő, Rajacsics patriarcha kinevezett egy sereg „nemzeti“ tisztet, kiket a szerző névszerint felsorol (32 l.). Midőn utóbb a szerb sereget császárivá alakitották át, ezek az ujdonsült tisztek rangjukat ebben is megtartották. A karlóczai végrehajtó bizottság 1848 jul. 18-án hadkötelezettségi törvényt adott ki a szerb Vojvodinára nézve. A patriarcha jul. 3-án a szerb sereg fővezérévé Szurducski ezredest nevezte ki, kit egyuttal a Bácska parancsnokává tett; a flottilla parancsnokává ugyanakkor Davidovác Damján nemzeti ezredest tette. A sajkások mint tüzérek is szolgáltak, az ágyukat rekvirált lovakkal vontatták. A sereg többnyire saját nemzeti öltözetét viselte, az élelmezésről a községek gondoskodtak saját helyi bizottságaik utján. A szerb lázadás középpontja kezdetben a Bácska volt; 1848 julius elejével pedig a főtáborhelyek Jarek, Titel és Perlasz valának. Szurducski a jobbszárny élén állott Csu-

rognál, Jovánovics Csicsa „nemzeti ezredes“ pedig a balszárnyon Kátynál. Julius elején egy éjjelen 300 sajkás és szerviánus tiz ágyut vontatott el Járekből Szenttamásra, melyet tábori sáncokkal vettek körül, azután Nádalyt is elfoglalták. Julius 14-én a karlócai végrehajtó bizottság Jovánovics Csicsát kihágások miatt elmozditotta a balszárny parancsnokságától és azt Sztejin Döme „nemzeti őrnagy“-ra bizta. Jovánovics utóbb visszatért a szerb sereghez és végig küzdött soraikban.

A patriarcha jul. 11-én jött haza Insbruckból és nyiltan a lázadás élére állott. Julius 14-én a magyar sereg megtámadta Szenttamást, a szerb pedig 16—17 közt Földvárt és 10—15-én Perlaszról Écskát. (Szerb részről a szenttamási harcot leirja Szurducski aug. 1-én kelt jelentésében. L. Letopis Matice Srpske 1851. II. k. 104—106 l. A földvári szerb támadást is ő irja le jelentésében. L. Srpske Novine. Belgrád, 1848. 75. sz. Az écskai harcot leirja Sztefánovics Jován őrnagy. L. „Egy cs. kir. tiszt életéből. Zimony, 1863. 24 l.) A folytonos hadakozásból nevezetesek az aug. 19-én Szenttamás és Turja alatt, Temesvár alatt és az aug. 29—30-ika közötti éjjelen Jarek falu alatt vivott harcok. Ez utóbbi után Temerin és Jarek szerb kézre kerültek. A szerb lázadás történetében nagyon fontos, hogy 1848 szept. 1-én a katonai határőrvidék és igy a sajkás kerület is ismét közvetlenül a bécsi hadügyminiszterium hatósága alá jutott az aug. 31-én Schönbrunnban kelt császári kézirat alapján. Ezen időben Suplikácz tábornok Olaszországból való visszatértéig a szerb fővezér Sztratimirovics György volt, de szept. 20-án már Mayerhoffer ezredes teszen jelentést Jellacsics bánnak. A magyarok szept. 21-én harmadszor intéztek támadást Szenttamás ellen, de ez ekkor is a szerbek kezén maradt, a mit főleg a sajkás tüzéreknek köszönhettek. Okt. 6-án érkezett Suplikácz Karlócára, mint megválasztott szerb vajda, és ekkor alakult át a lázadó szerb sereg cs. k. osztrák-szerb hadtestté és nyert oly szervezetet, minő az osztrák rendes hadseregé. A hadtest egyes részei a Bácskában, Bánságban és a Szerémségben állomásoztak. Szurducski István a sajkás kerület főnöke (Landes-Bataillons-Commandant), Sztojin Döme kapitány pedig a Tisza jobbpartján álló összes sajkások parancsnoka lett, a sajkás flotilla parancsnoka továbbra is Davidovác maradt, a többi sajkás mint tüzér az ágyuk mellett szolgált Csurog, Szenttamás, Turja és Szőreg alatt.

Hogy a szerb sereg számban gyarapodjék, a karlócai nemzetgyülés 1848 okt. 13-án elrendelte, hogy minden

16—60 éves szerb köteles fegyvert fogni. Igy keletkezett az első sajkás tartalékezred Zsablyán, Szurducski parancsnoksága alatt. Windischgrätz herceg 1000 puskát küldött nekik. A nemzetgyülés hadiadót is vetett a népre ugyanazon napon. A szenttamási szerb seregben betegségek léptek fel s igy a vajda másokat küldött oda. Suplikácz István vajda dec. 12-én kérvényt intézett a bécsi hadügyminiszterhez, hogy az osztrák-szerb hadtest költségeit a bécsi kormány fedezze, mert a nép már hét hónap óta tartja a hadi népet és maholnap kifogy a költségből. A vajda dec. 27-én. Pancsován hirtelen elhalván, ekkor 24 órán át Luzsetics tábornok, azután dec. 29-től január 5-ig Mayerhoffer ezredes, azontul pedig Todorovics Kuzman volt a szerb sereg fővezére. Az Ujvidéken állomásozó Zanini osztrák ezred 1849 jan. 6-án átment Karlócára, a pesti haditanács pedig jan. 4-én a Bánságban és Bécsben szétszórtan levő magyar seregeket Szegeden vonta össze. Igy a védtelen terület, a Bánság nyugati része és a Bácska, majdnem egészen a szerbek hatalmába került, kik elkezdték szervezni a Vojvodinát a karlóczai májusi határozatok értelmében. A végrehajtó bizottság 1849 jan. 22-én kiadott rendelete a szerb nyelvet tette a Vojvodina hivatalos nyelvévé.

Windischgrätz 1848 nov. végével 10.000 puskát küldött volt a szerbeknek; azután szervezték a második tartalékos sajkás ezredet is, melynek vezetését Davidovác Damjanra biztak. A patriarcha megparancsolta Szurducskinak, hogy ezredével Ó-Becsén át Zentára menjen és utközben minden községben helyi bizottságokat alakitson és ezeket eskettesse fel a császár hűségére és a vojvodinai kormány iránti engedelmességre; ép igy megparancsolta Sztejin őrnagynak, hogy az első sajkás sorezreddel Szenttamásról Verbászon és Piroson át Futakra menjen és ott egyesüljön Drágics szerémi ezredessel. Szurducski jan. 23-án Földváron gyüjtötte össze seregét, hogy Ó-Becsére induljon, de Todorovics fővezér a január 19-iki verseczi győzelem után Nagy-Becskerekre rendelte, hová 24-én érkezett el. Február 1-én Davidovác Damján Zentát foglalta el, mig Sztejin Döme jan. 26-án a sajkás ezreddel, a Nenádovics által vezetett szerviánusokkal és 6 ágyúval Szenttamásról jövet Verbászt ejtette hatalmába, majd 27-én Kulát, 30-án Topolyát, február 5—6-án Sziváczot, Torzsát, 11-én Zombort, hol a sajkás sereg 1849 áprilisig maradt, a mikor kerületébe tért vissza. Theodorovics febr. 20-án megparancsolta Szurducskinak, hogy sajká-

saival foglalja el Becsén a Szerviczky tiszai hajóhidját, melyet Ó-Kanizsáról vonszoltak volt oda, hogy Ó-Kanizsára visszavihessék; de e hidat a jég nagyon megrongálván, Szurducski a csurogi talpfahidat vontatta március 9-én Kanizsára, hogy a szerbek a Tiszán átkelve csatlakozhassanak Windischgrätz osztrák seregéhez; azonban Todorovics még sem volt képes a császári fősereggel összeköttetésbe lépni, a minek okait Windischgrätzhez márc. 12-én irt jelentésében adja elő.

A Szegeden gyülekező magyar tábor március hóban előrenyomult a Bácskában és Bánságban; ekkor Todorovics a Duna balpartján visszavonult és Szenttamás és a sajkás kerület veszélyben forgott. A patriarcha márc. 23-án kiáltványban tudatta a szerb néppel, hogy a magyarok már több szerb tábort szétvertek, ennélfogva felkelésre szólítja a szerb népet; ugyan e napon megparancsolta a titeli helyi bizottságnak, hogy minden fegyverfogható embert készenlétben tartson, mire a sajkás kerület parancsnoksága sürgősen hadi muníciót és katonákat kért Karlóczáról, mert nagy a veszély; egyuttal márc. 28-án elrendelte, hogy a római sáncot Kátytól a Tiszáig földárkokkal és sáncokkal erősítsék meg, de a falvakban erre már kevés munkaerő volt, mert a fegyverfogtató sajkások mind szerteszét táboroztak. Karlóczára sürgös követséggel küldték Szubics Arkádia kovili helyi bizottsági elnökőt ágyúkért, tüzérekért, mire a patriarcha márc. 29-én arról értesitette őket, hogy a szükségeseket már Zsablyára küldte a római sánc védelmére.

Márc. 30-án jelentik a Bánságban levő szerb hadtestnek, hogy Verbász, Kiskér és Ókér a magyarok kezébe került; ápril. 3-án, hogy Szenttamást is elfoglalták a magyarok és a sajkás kerület a legnagyobb veszedelemben forog. A szorongatott római sáncvonal védelmére Todorovics a Bánságból egy sajkás zászlóaljat, Nugent gróf pedig Zomborba egy sajkás sorezredet küldött. A magyarok ápril. 7-én Gospodicénél áttörték a szerb védelmi vonalon és benyomultak a sajkás kerületbe. Hogy a római sáncok e három mérföldnyi harcvonalán hány szerb katona állott, arról elágazók a vélemények. Szerzőnk 4000 - 4500-ra teszi számukat 35 ágyúval. Sztejin Döme április 8-án kelt jelentésében csak 2000 fegyelmezetlen és rosszul felfegyverzett emberről beszél és azt mondja, hogy a felkelők a csata előtt elfutottak. Dobanovacski emlékiratai szerint csak 1788-an voltak 15 ágyúval.

A szerbek a goszpodinci vereség után rendetlen futásban menekültek a titeli hegyre, csak az első sajkás tartalékezred Rajcsetics főhadnagygyal vonult vissza némi rendben Mosorinba. A szerbek egészen elcsüggedtek. Azonban Knityánin István tábornok, ki a szerviánusokkal egy hónap előtt visszatért Szerbiába, április 8-án ismét Karlóczára érkezett és ugyanazon napon, melyen a szerbeket a római sáncoknál megverték, Sztefánovics Jócza kapitányt 150 szerviánussal Titelbe küldötte. Knityánin megkérte a patriarchát, hogy Sztratimirovics Györgyöt küldje a sajkás kerületbe, mert a nép csak az ő szavára hallgat. Sztratimirovics április 9-én hajnalban érkezett Titelre mint rendkivüli biztos, és még az nap kiáltványt bocsátott ki a szerbekhez, hogy végsőig álljanak helyt tüzhelyök védelmében. Intézkedései következtében néhány nap mulva már 4000 szerb állott a titeli hegyen és az osztrák-szerb hadsereg zöme Topolovics vezérlete alatt a nagybecskereki főhadiszálláson volt.

Windischgrätz ekkor Magyarországot hét kerületre osztotta. A hetedik kerület Szerém, Bács, Torontál, Temes és Krassó megyékből állott; főnöke Mayerhoffer generális volt, ki ezzel parancsnoka lett a sajkásoknak, a pétervaradi, német-bánáti és szerb-bánáti határőrezredeknek, de kimondatott, hogy a hadi dolgokban egyetértöen köteles eljárni a szerb patriarchával, mint császári biztossal. A kerület székhelye Zimony volt és Mayerhoffernek az osztrák-szerb hadtest is alája volt rendelve. Ezen intézkedésekkel szemben Perczel Mór április 9-én Csurogból proklamációt intézett a szerbekhez, hogy megnyerje őket. Igérte a határőrségi szervezet és összes terheik megszüntetését, igért polgári jogokat, szerb nyelvü községi és járási közigazgatást és azt is kilátásba helyezte, hogy tiz sajkás község képviselőt küldhet a magyar országgyülésre.

A szerző csak érinti az ezután következett véres harcokat. A patriarcha a sajkás kerület parancsnokává Puffer alezredest nevezte ki és meghagyta neki, hogy mindenben egyetértöen járjon el Knityanin szerveziánus generálissal. Todorovics, az osztrák-szerb hadtest parancsnoka megbetegedvén, utóda május 5-én Puffer alezredes lett. E hadtest kénytelen volt feladni Nagybecskereket és a tomáseváci és uzdini csatavesztés után a Bánságból kitakarodni. Ez előrelátható lévén, Szurducski már május 1-én parancsot kapott, hogy Titelnél csónakokat tartson készenlétben, hogy az átkelés a Dunán biztositva legyen.

A szerb hadtest május 8—9-ike közötti éjjel kelt át a Dunán és Szerémbe vonult. A Duna balpartjan már csak a titeli fensík volt szerb kézben. Május közepén mind a három sajkás ezred Vilovonál és Mosorinnal, a titeli fensikon táborozott; itt volt Knyityanin is szerviánusaival; sátra egy magas dombon állott, melyet a nép maig is Knyityevácnak nevez. Jellacsics bán a déli hadsereggel bevonult a Szerémségbe és május 24-én Rumába helyezte főhadiszállását. Ekkor az odamenekült osztrák-szerb hadtest beleolvadt Jellacsics déli hadseregébe és ennek rendelték alá a három sajkás ezredet is. Jellacsics május 24-én kelt át a Dunán Szlankamennél és a titeli hegyen május 25-én ütött tábort azzal a szándékkal, hogy támadólag nyomul fel Perlasz és Temesvár felé. A magyar sereg, mely a sajkás kerületben volt, junius 2-áról 3-ára virradólag Ujvidék felé vonult. Jellacsics e sereget a magáénál gyengébbnek tartván, elhatározta, hogy mindenek előtt a Bácskában lép fel támadólag.

A sajkásokból két ezred még 1848 április 21-én Olaszországba küldetett. A szerző részletesen elmondja ott viselt dolgaikat. Most 1849 junius havában Jellacsics kérelmére ezeket hazainditották és junius 21-én Titelbe érkeztek. Jellacsics a hegyesi csatavesztés után julius 14-én visszavonult seregével és julius 19-én ismét Rumában találjuk. Jellacsics ekkor a sajkás kerületben visszaállitá a határőrségi szervezetet; de ebben nem volt köszönet, mert Titelt kivéve az egész terület pusztán és néptelenül állott és a falvak romban hevertek. A sajkás kerület 1847-ben 31.151 lakost számlált, 1850-ben csak 23.438 lakósa volt és igy a szerb lázadásban 7713 ember, több mint az összes lakóság 23 százaléka, vesztette életét.

785. **Dr. Vojnovics Lujo gróf: Raguza és az ozmán császárság. Levéltári kutatások alapján. I. 1365—1482. Belgrád 1898. 288. l.** Ismerteti Radonics Iván. (1900. 204. k. 310—320. l.)

Vojnovics munkáját a belgrádi akadémia adta ki. Az I. kötet 288 lapon tárgyalja Raguza viszonyát a portához 1365—1482-ig, vagyis azon időtől fogva, midőn a város első szerződését kötötte a portával, egészen Hercegovina elestéig. A második kötet 1684-ig, a harmadik 1808-ig vagyis Raguza önállásának megszüntéig terjed. Vojnovics levéltári adatok alapján tárgyalja Raguzának a portával való politikai és kereskedelmi viszonyait, de mellesleg érdekesen ismerteti a város telepitési politikáját a keleten, hol számos kereskedelmi telepet létesitett;

azután részletesen szól Raguzának kiviteli és behozatali kereskedelméről, kereskedelmi consulátusairól és ezek szervezetéről is.

786. **Poparics Báre: A horvátok tengeri haderejéről a nemzeti uralkodók idejében.** Zágráb 1899. 140 l. Ismerteti Radonics János. 1900. 204. k. 320—327 l.)

Az ismertetés e munkát a horvát nagyzás kritikátlan termékének mondja, mert az iró félreértette azt a néhány adatot, mely a dalmáciai kereskedelmi városok VIII—IX-ik századbeli hajóira és hadakozásaira vonatkozik. Poparics forrása Flavius Vegetius Pennatus V-ik századbeli iró „Epitome rei militaris" cimü müve, ki azt állitja, hogy a rómaiak a hadihajók épitését a liburnoktól tanulták, és ebből azt következteti, hogy a római hajóhad a horvát hajóhad elődje, mivel a horvátok századok mulva a liburnok helyén telepedtek meg és ezektől tanulták meg a hajóépitést. Hogy a horvátok már a VII-ik század derekán rendezett állami életét éltek Dalmáciában és Horvátországban, és hogy ekkor már rendes hajóhaduk volt, erre nézve Poparics Paulus Diaconusra hivatkozik, a ki a 642-ik évnél megjegyzi, hogy ekkor intéztek a horvátok támadást az itáliai partokra; továbbá IV. János pápa levelére, mely szerint a pápa sok pénzt küldött a szlovéneknek a fogságba esettek kiszabaditására, — pedig e levélben csakis ez áll: „Misit Joannes Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui depraedati erant a gentibus". A biráló azt, hogy Horvátország a VII-ik században már rendezett állami viszonyok közt élt, fikciónak mondja. A szerző Romanin egy helyéből: „gia Felice Cornicola avea invitato maestri di fabricar navi dalla Schiavonia", azt következteti, hogy a velenceiek szlavon mestereket hivtak meg hadi hajóik megépitésére; holott itt nem szlavon mesterekről, hanem szlavoniai fából épitendő hajókról van szó. Téves azon állitás is, mely a horvát flottának állitólagos szereplésére (869—871 vonatkozik, midőn az arabok elfoglalták Barit déli Itáliában. Poparics szerint az arabok ellen szövetséget kötött Byzanc, Velence és a horvát állam és hozzájuk csatlakozott a pápa és Lajos frank király, — pedig Velence nem vett részt ezen vállalatban, a mi pedig a horvátokat, jobban mondva a szloveneket illeti, ezek nem mint önálló állam, hanem mint Lajos frank király alattvalói vettek részt a vállalatban, a mi kiderül a királynak 871-ben Bazilius byzanci császárhoz intézett leveléből is

(ut iisdem Slavenis nostris cum navibus suis apud Barim), a hol a biráló a „hajóikkal“ kifejezést a dalmát tengerparti városok hajóira vonatkoztatja, mely városok tudvalevően azon időben Byzanc főhatósága alatt állottak. Mig a Bariba vezetett expedició tartott, a narentai kalózok a konstantinápolyi zsinatról visszatérő pápai követek hajóját kirabolták (869 - 870) Poparics ebből is érvet kovácsol a horvát tengeri haderő mellett, erre következtetve abból is, hogy a horvátok Pirano mellett egy velencei hajót elfogtak és matrózait levágták; — pedig, hogy itt valami nagy horvát tengeri haderőről szó sem lehet, kiderül Joannes Diaconus kronikájából, mely az esetről igy emlékezik meg: „parvam naviculam cum 14 hominibus habentes praedones Sclavi, qui in portu Silvodis reclusi latitabant . . . velociter irruerunt“ stb. A szerző azon állitása, hogy a velenceiek a horvátoknak évi adót fizettek, hogy hajóikat az Adrán ne bántsák, — ez sem vonatkozik a horvát királyságra, hanem a narentai kalózokra. II. Urseolo doge dalmáciai hadjáratáról (998) szólván, azt mondja, hogy Szvetiszlav (Surignav, Drzsiszláv horvát király testvére, a horvát flotta admirálisa, Velence kezére játszotta a dalmát városokat; — ezen állitást semmivel sem képes igazolni, mert még az egykoru kronikás Joannes Diaconus sem emliti egyetlenegy szóval sem az állitólagos horvát hajóhadat. A biráló ekként halomra döntvén az értekezés érveit, határozottan kimondja, hogy az önálló horvát állam tengeri nagy haderejéről való egész fejtegetés minden komoly alap nélküli képzelődés.

787. **Cselykov: A szerb királyság nemzeti egyháza, önállósitásának idejétől fogva 1879—1896-ig.** Szentpétervár 1900. 328 l. Ismerteti Jaksics Dusán. (1900. 204. k. 328—331. l.)

Az orosz iró e munkájában foglalkozik a szerb királyság nemzeti egyházának legujabbkori történetével, főképen mikép lett teljesen önállóvá és hogyan fejlődött intézményeiben azóta napjainkig.

788. **Jirecsek Konstantin: Die Bedeutung von Raguza in der Handelsgeschichte des Mittelalters.** Wien 1899. 88 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 204 k. 336—340 l.)

Az eredeti okmánytanulmányokon alapuló nagyértékü munkálatokat az ismertető főkép azon részében fejtegeti, melyek Raguzának kereskedelmi viszonyait a kisebb-nagyobb szláv országokkal a Balkánon tárgyalják.

789. **Vojnovics Koszta: A raguzai köztársa-**

ság céhei és ipartestületei a XIII-ik századtól a XVIII-ik század végéig. Bevezetéssel és a céhek szervezeti szabályaival. Zágráb 1900. 135 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 204 k. 240—241 l.

A mű sok becses adatot tartalmaz. Raguzában a céh rendszer a magyar fenhatóság idejében fejlödött ki és érte el virágzása első korszakát. Raguza emlékedése is ezen korszakra esik, mert a magyar fenhatóság védelme nagyon előnyére vált és alatta a város majdnem teljesen független és minden nyomástól szabad volt.

790. **Bogisics V.: Szerb toldalékok a XVII-ik századbeli olaszországi iratokban.** Belgrád 1900. 13 l. Ismerteti Radonics János. (1900. 204 k. 341—342 l.)

A munka 28 helyet közöl Gradigo (Gradics) István és Rossi raguzai irók olasz irataiból, a hol szerb toldalékok vannak. E közlés történelmi érdekü annyiból, hogy bizonyitékul szolgál arra, mennyire volt a szerb nyelv a XVII-ik században Raguzában elterjedve.

791. **Borovszky Samu: A nagylaki uradalom története.** Budapest 1900. 50. l. Ismerteti Radonics János. (1900. 204 k. 343—346 l.)

Az ismertető elismeréssel emlékszik meg Borovszky Samu történetirói munkásságáról és a nagylaki uradalomról szóló dolgozatának különösen azért örvend, mert benne bőséges adatokkal járul a Jaksicsok történetéhez, kik a szerb nép hagyományaiban és népdalaiban nagy szerepet játszanak. E népdaloknak történelmi alapjuk van, de némelyiknek értelmét, adatok hiányában, eddig nem tudták megfejteni. A szerb népdalok a Jaksicsok működésének szinteréül Belgrádot jelölik meg. Borovszky tanulmánya Magyarországon való szereplésöket irja le és sokban kiegészíti a rájuk vonatkozó történeti ismereteket; igy például a Jaksics testvérek osztozkodásáról szóló szerb népdal a nagylaki uradalom ismételt felosztásában leli történelmi alapját és magyarázatát. Az ismertető Borovszkyval szemben vitatja, hogy a nagylaki uradalomban, mielőtt azt a Jaksicsok adományul kapták volna (1464), már számos szerb kolonia volt, amit arra alapit, hogy az uradalom területén már akkor sok szláv nyelvü helység és puszta található, mikor az még nem volt a Jaksicsoké.

792. **Prelog Milán: A horvátok harcai Velencével.** Prága 1900. 42 l. Ismerteti Markovics Péter. 346—349 l.)

A horvát iró müvét csehül irta meg, valószinüleg mint doktori dissertációt. A bevezetésben tárgyilagosan

leirja a horvát és szerb nemzetiségek földrajzi elhelyezését a VII—X században, vázolja Velence régi történetét, a tengerparti városok belső szervezetét és viszonyát Byzanccal, melynek főhatósága semmiben sem gátolta a dalmáciai tengerparti városok szabadságát és fejlődését, melyre nagyon féltékenyek voltak; a lakóság száma nem volt nagy, de kulturájuk igen magas fokon állott az őket környező horvátságéval összehasonlítva és igen óvatosan távoltartották ezt maguktól, és midőn idővel a horvát befolyás mégis utat tört magának a dalmát tengerparti városokba, Velence százados harcot folytatott a horvátokkal ezekért, féltvén tőlük tengeri kereskedelmét, melyben a rabszolga kereskedés is a XVI-ik századig nagy szerepet játszott, korlátozva a 860 és 871-iki dekretumokkal.

Értekező részletesen leirja a dalmát tengerpart birtokáért a VIII—XI-ik században lefolyt horvát, velencei, byzanci, frank, szaracen és norman harcokat és kiemeli, hogy a tengerparti városok csak Kresimir Péter és Szvinimir Dömötör horvát királyok idejében tartoztak a horvát államhoz, melynek bukásához nagyban hozzájárult a dalmát városokban lábrakapott politikai pártoskodás és a horvát uralom ellen jelentkező küzdelem. A horvát királyság politikája általában nem volt offenziv, hanem inkább defenziv természetü, harcaik nem hóditó hanem védekező jellegüek voltak. Szerző Konstantin Porphir alapján azt irja, hogy a horvátoknak Tomiszláv idejében 100.000 gyalogos, 60.000 lovas katonájuk és 5000 tengerészök volt — ezt az ismertető képtelenségnek mondja, mert ehez 2 millió lakóság kellett volna, s ilyen serege egyetlenegy Dalmáciáért küzdő félnek sem volt.

793. **Gyukics A.: Kovácsevics Jován szenttamási plébános feljegyzései az 1848—1849-iki forradalomról.** (1901. 205 k. 60—77 l.)

Kovácsevics Jovan 1807-ben Lalityon, Bácsmegyében született; 1848-ben szenttamási helyettes plébános; meghalt 1887 május 6-án. Az 1848-iki forradalomról szóló kéziratának, mely a szerb Matica birtokába került, eredeti felirata: „A szerb nép története 1848 óta". Azonban tulajdonképen csak a Szenttamáson és ennek környékén folyt magyar-szerb harcokról szól és pedig az 1848-iki szerb lázadás kezdetől fogva 1849 márc. 22-éig, midőn a Szenttamásról elmenekült szerbek visszatértek tüzhelyökhöz. Feljegyzései naplószerüek, de valószinü, hogy csak a forradalom lezajlása után irta, megtoldva

némely Szenttamásra vonatkozó jegyzetekkel egész 1852 junius 11-éig. Kéziratához két saját személyére vonatkozó bizonyitvány van mellékelve: az egyikben Bigge kapitány, szenttamási parancsnok 1848 nov. 9-én, a másikbén Sztefánovics Jovan parancsnok 1849 aug. 24-én, elismerőleg szólnak Kovácsevicsnak a Szenttamás körül vivott harcokban tanusitott vitézségéről. Kovácsevics feljegyzéseit a Letopis némi kihagyásokkal egész terjedelmökben közli.

794. **Gavrilovics András: Szent Száva**. Belgrád 1900. 200 l. Ismerteti Sztanojevics Sztanoje. (1901. 205 k. 86—89. l.)

Sz. Száva a szerb egyház megalapitója, az első szerb király fivére, nemcsak egyházi, hanem politikai tekintetben is kiváló egyéniség. Gavrilovics munkája gyarló életrajz.

795. **Lipovski A. L.: Szláv népek; a horvátok.** Szentpétervár 1900. 158 l. Ismerteti Markovics Péter. (1901. 205. k. 98—103 l.)

Ezen orosz munkát a szentpétervári jótékonysági egylet adta ki. Az ismertetés szerint Lipovski a horvátoknak kedvez: a Horvátországban lakó szerbeket a horvátokhoz számitja, a szerbek beköltözését menekülésnek minősiti és a raguzai délszláv irodalmat horvátnak mondja, mig az ismertető ezt szerbnek tartja. Erre nézve több figyelemre méltó adatot közöl és felsorolja e vitás kérdés egész irodalmát. Felrója, hogy Lipovski térképének terminologiája egészen elhanyagolja a szláv megnevezéseket, melyeket pedig a német, magyar és olasz helynevek mellett legalább zárjelben kellett volna közölnie; továbbá azt, hogy Boszniának Horvátországba szögellő csucsát egyszerüen bekebelezi Horvátországba.

796. **Jirecsek R. I: Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dusan.** Archiv für Slavische Philologie XXII. k. 144—213 l. Ismerteti Radovics János. (1901. 205 k. 108—111 l.)

Dusán István szerb cár hires törvénykönyvével már többen foglalkoztak. Eredetije lappang, de több régi másolata maradt fen. Jirecsek ezeket egybevetve igyekszik szövegét megállapitani. Ezen emlék nemcsak nyelvtörténeti, hanem és még inkább jogtörténeti, valamint müvelődés történeti szempontból is fontos. Jirecsek a törvénykönyv forrásait is kutatja és arra az eredményre jut, hogy az nem görög minták után készült, mint eddig hitték, hanem a szerb közjog, büntető jog és polgári peres eljárás kodifikációja. A Dusán-féle Zakonik (törvénykönyv) legujabb kiadása a Novákovics-féle 1898-ból.

797. **Jaksics Milutin: A szerbek Magyarországba való 1690-iki beköltözésének természete és kiváltságaik.** (1901. 206 k. 1—33.)

Ruvárác Hilárion szerb történetiró 1896-ben megjelent müve: „Odlomci o grofu Gyorgju Brankoviću" (Töredékek gróf Brankovics Györgyről. Belgrád, 1896) nagy figyelmet keltett, mert okleveles adatok és egykoru feljegyzések alapján egészen uj világitásban mutatta be Brankovics György (ál-Brankovics), Csernovics Arzen patriarcha és a szerb beköltözés kérdését sokban és lényegesen eltérve a hagyományos szerb felfogástól. Ruvárác müvéről három birálat jelent meg Belgrádban: Jovánovics Ljubo a „Delo" 1896. évfolyamában „Brankovics György a régi szerb deszpoták ál-ivadéka" cim alatt irt róla; Gersić G u. o. az 1898-iki évfolyamban „Ötven év mulva" cim alatt a szerbek beköltözéséről és privilegiumaik természetéről értekezett; Protić Sándor pedig „A mi modern történetiróink" cimü könyvében (Belgrád, 1900) Ruvárác egész müvét vette birálat alá, felhasználva a két előbbinek adatait. Jovánovits az ál-Brankovicsra vonatkozó adatokat csoportositva, helyreigazitja Ruvárác némely tévedéseit, a nélkül azonban, hogy az ál-Brankovics kérdését teljesen tisztázná, kinek élete és szereplése az 1683-iki nagy török háboru előtt, továbbá azon viszony, melyben Kantakuzeno Serbánnal és az oroszokkal állott, még nincsen kellően megvilágitva. Gersics az 1848 1849-iki szerb lázadásról szólván, visszapillantást vet a szerbek 1690-iki beköltözésére és Ruvarác felfogását mint jogász birálja. Protić semmi ujat sem tud felhozni, csak az egyes részleteket felvilágositó észrevételei értékesek. Jaksics Milutin tanulmánya Ruváráccal szemben adatok alapján a következő kérdéseket vitatja meg: Vajjon a szerbek 1690-ben meghivás folytán költöztek-e be Magyarországba és előzetesen megállapitott feltételek mellett, vagy csak mint hivatlan menekülők jelentkeztek-e? Vajjon a nekik adott privilegiumok kölcsönös egyezkedés jellegével birnak-e vagy nem? Végre mi e privilegiumok jogi hatása és mily viszonyban vannak a magyar alkotmánynyal? Jaksics Milutin tanulmányát Ruvárác müvével együtt külön cikkelyben bővebben a Letopis fogja ismertetni.

798. **Vuletics-Vukászovics Vid: Feljegyzés egy 1651-ből való hercegovinai krónikában.** (1901. 206 k. 77 - 79 l.)

A kézirat Hercegovinából való és most Ragúzában van; 219 lapra terjed és fontos Hercegovina történetére

nézve; sok adatot tartalmaz a Čengijics főuri családról és a kereszténység helyzetéről a török uralom alatt.

799. **Mitrovity Csedomil: Nomokanon der slavischen morgenländischen Kirche oder die Krmcsaja knjiga.** Wien, 1898. 64 l. (1901. 206 k. 88—97 l.)

Letics György ismerteti e művet, mely a Krmčaja knjiga név alatt ismeretes egyházjogi codexről szól. A Nomokanon másolata 1270-ből való; a codex nemcsak egyháztörténeti és nyelvtörténeti szempontból, hanem művelődéstörténeti tekintetben is fontos, — az értekező és az ismertető mindhárom szempontból tárgyalja.

800. **Dr. Miletics Szvetozár nekrologja.** 1826—1901. (1901. 206 k. 120—125 l.)

801. **Pávlovics Dragutin: A pozsareváci béke 1718-ban.** (1901. 207 k. 26—48 l. és 208 k. 45—81 l.)

E tanulmányban legfontosabb annak leirása, mennyi része volt a szerbségnek az 1717—1718. évi török háboruban. A mellékleten (70—81 l.) közli az egykoru Wienerisches Diárium szövegéből a mondott két évről mindazt, a mi a szerbek harcaira vonatkozik. A diárium példányát Bécs város könyvtárában találta meg.

802. **Tomics Jovan: Baja Nikolics Pivljanin szerb guerillavezér életének két utolsó esztendeje.** Belgrád, 1901. 34 l. (1901. 207 k. 115—117 l.)

Velence a kandiai béke után Dalmáciában montenegrói és hercegovinai guerilla csapatokkal, melyeknek Baja Nikolics Pivljanin volt egyik vezére, járt kezére szövetségeseinek, I. Lipótnak és a lengyel királynak, 1684 óta, miáltal jelentékeny török haderőt kötött le Dalmáciában. Az itt közölt adatok Antonio Zeno kattarói proveditore jelentéseiből vannak meritve s az 1684—1685. évi dalmáciai guerilla harcokra vonatkoznak.

803. **Ruvárác Hilarion: Töredékek sz. Száva első szerb metropolita életének fő mozzanataiból.** (1901. 208 k. 1—45 l.)

Ruvárác itt oklevelek alapján a szerb történetirókkal szemben azt bizonyitja, hogy Nemanja fia István, a szerbek első koronázott királya, 1217-ben koronáztatott meg Honorius pápától kapott koronával, kinek megigérte, hogy népével együtt a római egyház kebelébe fog térni.

804. **Radonics Jován ismertetése Kovacsevics Lyubo művéről: „Istvánnak, a szerbek első koronázott királyának feleségei és gyermekei".** Belgrád, 1901. 64 l. (1901. 208 k. 126—130 l.)

A munka igen bonyolult családtörténeti kérdéssel foglalkozik, anélkül, hogy mindenben megnyugtató okadatolt megoldásra jutna, mert a külföldi és szerb források e kérdés tekintetében eltérő adatokat tartalmaznak.

805. **Tomics Jován: Vázlatok a zengi uszkokok történetéből.** (1901. 209 k. 18—42 l. és 210 k. 29—54 l.)

E szerb menekültek Zengben és környékén 1597 óta nagy szerepet játszottak a török elleni harcokban. Az értekező csoportositja a róluk eddig ismert adatokat és ezeket szerb forrásból ujakkal is bőviti.

806. **Sisics Ferdo: Hogyan lett Jusztiniánus byzanci császár szlávvá?** Zágráb, 1901. 65 l. Ismerteti Radonics Ján. (1901. 209 k. 108—111 l.)

Alemani Miklós 1623 ban kiadván Prokopius anekdotáit, felemliti, hogy Justiniánus tanitója és életirója, Theophilos, azt állitja, hogy Justiniánus szláv volt Upravda néven; apja Isztok, anyja Viljenica (Kelet és Tündér) szintén szlávok; de Alemani nem mondja meg, hol akadt ezen életrajzra, melyet senki más nem ismert; mindamellett állitása hitelre talált és Gibbon és Safarik is elfogadták. Az állitás valódiságát először Dobrovski, azután Jireček s utánok mások is kétségbe vonták, de teljes alaptalansága akkor derült ki, mikor 1883-ban a római Barberini-könyvtárban napvilágra került az állitólagos Theophilos-féle életrajz, melyről kideritették, hogy azt Marnavics Tomko János, a nagyravágyó boszniai cimzetes püspök a XVII.-ik század elején gyártotta. Sisics a Jusztiniánus állitólagos szlávságát e felfedezés alapján cáfolja. A Marnavics-féle hamisitványt egész szövegében közli jegyzeteivel együtt. Azután közli a hamisitó Marnavics életrajzát is, mihez az adatokat a szebenikói káptalan levéltárából meritette. Marnavics Tomko az ő ifjuságát Szebenikóban töltötte, hol utóbb kanonok is lett. E város történeti emlékei és Rómában folytatott tanulmányai történetirásra csábitották. Célja volt kimutatni, hogy a régi szlávok dicsősége szoros kapcsolatban van a katholicizmussal. Ezért irta meg Justiniánus életrajzát s mondja őt szlávnak minden alap nélkül. Hasonló célzatu az illyr császárokról irt munkája is. Későbbi irataiban az a rögeszméje van, hogy családja a szerb Nemanja királyi dynasztiából származott, a minek bebizonyitására számos hamis oklevelet készitett. Oklevélhamisitásai nagyon ügyesek; az értekező ezeket tüzetesen ismerteti.

Ez után irhatta meg cikkét a világbolondító Tomkóról, Karácsonyi: Századok 1913. évf. 1—11. l.)

807. **Ruvárác Hilárion: Némely nemzeti hagyományról.** (1901. 210 k. 1–12 l.)

Azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miért ölte meg Dusán szerb cár az apját? és az erre vonatkozó tradiciót a maga értékére szállitja le.

808. **Pauler Gyula és Szilágyi Sándor: A magyar honfoglalás kutfői.** Ismerteti Radonics János. (1901. 210 k. 98—100 l.)

Nagy elismeréssel szól e monumentális munkáról, csak azt sajnálja, hogy Marczali a Konstantinus Porphyrogenitus ismertetésében egyoldaluan járt el, kizárólag Rambaudra és Hirschre támaszkodva, holott Dümmler, Rački és Grot műveit is tekintetbe kellett volna vennie, kiknek nézetei amazokétól sokban eltérnek és észrevételeik nagyon figyelemre méltók. Különösen kiemeli a Jágics által kommentált szláv forrásokat.

809. **Péter II. Petrovics Nyegos nekrologja. 1813–1851.** (1901. 210 k. 117—118 l.)

810. **Brancsics Blagoje: Vörösmarty Mihály.** (S. Letop. 1902. 211. 1–39 l.) Értekezés Vörösmartyról és mutatványok költeményeiből szerb forditásban [A szerb folyóiratok a horvátoktól abban különböznek előnyösen, hogy a magyar irodalom ismertetésével is foglalkoznak, mig a horvátok ezt évek óta teljesen mellőzik.]

811. **Redonics János: Radenovics Pál grófról.** (1902. 211 k. 39—63. l. és 212 k. 32—64 l.)

Adalék Bosznia történetéhez a XIV. század végével és a XV. század elején. Ezen oklevelek alapján megirt értekezés fontos adatokat tartalmaz Boszniának Magyarországhoz való viszonyára nézve. Külön könyvben is megjelent.

I. Tvardko boszniai király erős keze Bosznia egységét biztositotta, noha már akkor jelentkeznek a partikularizmus jelenségei; midőn 1391-ben meghalt, az ország szétmálása kisebb önálló országokra megkezdődött Boszniában ép ugy mint Albániában, Zetában és Szerbiában, — a boszniai kisebb dynaszták egyike Radenovics Pál gróf, erről az értekező Hranics Szandál hercegről irt művében (Jágics: Archiv XIX. 380—465 számos adatot közöl, melyeket itt kibővit és részben helyreigazit ujabb források alapján. Forrásai itt ugyanazok, melyeket a fenti műben felsorol (Archiv XIX. 382—384 l.), melyeket itt megbővit a következőkkel: Jorga „Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV. siècle. Seconde serie", ki itt közli a raguzai Lettere e Comissioni di Levante

jegyzőkönyveit 1453-ig, sokkal hivebben mint a délszláv akademia kiadványában megjelent Monumenta Ragusina; továbbá Surmint „Hrvatski spomenici", melyek hibáit kimutatta Jirecsek (Jagics, Archiv XXI. k. 617—622 l.). Becses anyagot talált az iró Boszniának Magyarországhoz való viszonyára nézve az Ozorai Pipo temesvári comesre vonatkozó XV.-ik századból való oklevelekben. (Történelmi tár 1884. Vencel Gusztáv „Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez.")

Radenovics Pál Jablanics Radin fia; ezt az iratok már 1397-ben mint holtat említik. (Monumenta Serbica 229 l.) Milyen rangu volt Radin Kotromanics István bán és I. Tvardko István király idejében, nem derül ki az egykoru iratokból, valamint az sem, mikor halt meg, — a fent említett iratból Mon. Serb.) csak azt tudjuk meg, hogy 1397-ben már nem volt életben. Keveset tudunk fiának, Radenovics Pálnak ifju éveiről is; a raguzaiak 1400 nov. 30-án kelt és hozzá intézett cirilbetüs szláv iratukban ezt mondják róla: „mert te kis korodtól fogva mint gyermek éltél a megboldogult Tvardko király ur udvarában és ugy voltál nála és ő ugy tartott téged, mint saját gyermekét" — miből azt következtethetjük, hogy családja a legtekintélyesebbek egyike volt; ugyanez következtethető Raguzának 1405 márc. 23-án Pálhoz intézett ezen soraiból is: „mert ön a boszniai régi urak családjából származott és jó tanitványa a dicső emlékezetü Tvardko király urnak" (Pucics: Spomenici Srpski I. 32. 60). I. Tvardko király hosszu és erélyes uralkodása alatt Radenovics Pál neve csak kétszer fordul elő mint tanué a királyi okleveleken, és pedig az 1380 márc. 12-én kelten, melyben Hervoja nagyhercegi rangra emeltetik, itt az első tanu a hires Vukovics Vlatko, a második Radenovics Pál „boszniai főur" és az 1382-iki Bistyén és Podgradon kelten, hol mint Jablanik Pál, tehát apja nevéről nevezve, szerepel.

A Pavlovicsok családi nemesi birtokai a Boszna és Drina között voltak egész a borácsi zsupáig (Comitatus Berez), területén volt Borács vár Vlaszenica mellett. Karsznjevic A. (Sarajevói Hirlap 1899. 112. sz.) indokoltan azt véli, hogy a comitatus Berez Vlaszenicától északra volt, ott a hol ma Pracsa helység van és Borács várát a Neretva jobb oldalára helyezi, hol ma Pridvorice helység van és azonos a régi Subtus Boraz-zal. Birtokai északon határosak voltak Szrebernicával; ezenkivül Pál birtoka volt Usztikolina (Focsa és Gorazsd közt), Dobrun és

talán Vrhboszna (Szerajevo. Jirecsek : Handelstrassen 38 l.) I. Tvardko halála után szövetkezve Vukovics Vlatkó vajdával, elfoglalták az Adriánál Szlant, Popovot, Konavaljét a Szankovicsoktól, kik ezek egy részét átengedték volt Raguzának (1392) és a Szankovicsokat elfogták. Ezen Szankovicsokról Jirecsek igen érdekesen ir (Die Edelleute von Hum. Mittheilungen aus Bosnien und Hercegovina. III. k.) A török 1391-ben megtámadta Boszniát decemberben és 1392-ben fenyegették Albániát; szembeszállt velök Hervoja, de ezen harcról más tudósításunk nincs, csak az, hogy Dabisa István 1392 ápr. 15-én kelt iratában birtokokat adományoz Hervojának a török elleni harcokban tanusitott vitézsége jutalmául: ezen adománylevelet a főurak közt első helyen Radenovics Pál irja alá. (Surmin 97 l.) Klaić (Povjest Bosne 199 l.) ezt a török beütést 1392-re teszi, nem 1391-re, és hivatkozik Dabisa 1395 máj. 17-én Szemkovics Vukmirnak adott adománylevelére, de ez nem szól erről a török betörésről 1391—1392-ben, hanem általában csak török harcokról. Klaić hivatkozik még Dabisa 1394 április 2-án kelt iratára (Rácski; Fejér X—2; Monumenta Serbica 224 l.), de ezt Kovácsevics (Godišnjica 6.256) és Huber (Die Gefangennehmung der Königen Elisabeth und Maria von Ungarn. 33 l.) hamisitványnak tartja.

Dabisa 1393-ban a diakovári békekötésben elismerte Zsigmond jogát Boszniára és lemondott dalmáciai igényeiről, ehhez hozzájárultak Hervoja Vukcsics és Szemkovics Vukmir Fejér, X. 2. p. 158), Radenovics Pálról ezt nem tudni. Dabisa uralkodásának utolsó három évében elég homályos Bosznia viszonya Magyarországhoz; kevés adatunk van róla és a mi van is, ellentmondók (Rácski: Pokret na slavenskom jugu. Rad III. 131 l.) Rácski és Klaić (Povjest Bosne 202—206 l.) a diakovári szerződést 1393 nyarára teszik a dobori győzelem után; Zsigmond irataiból (Fejér X. 2. p. 442—443) kiderül, hogy Dabisa 1398-ban ismét elpártolt Zsigmondtól, ezt mondja Rácski, Klaić és Huber u. o. 32—34) azzal, hogy ezért Zsigmond 1394-ben Boszniába vonult. Rácski azon nézetben van, hogy a Horvát fivérek lázadásuk támogatására rábirták Dabisát, hogy pártoljon el Zsigmondtól, ez lehetséges Dabisa ingatagsága folytán. Radenovics Pál mindvégig Dabisával tartott, gyakran volt nála Szutiszkon és aláirta adományleveleit egész Dabisa haláláig. 1395-től fogva sok dolga volt Pálnak Raguzával, a tőlük Konavlyében elvett birtokok miatt. Dabisa 1395 szep. 7-én meg-

halt Szutiszkóban, mi történt ekkor Zsigmond részéről, hogy érvényesitse Boszniára való jogát a diakovári szerződés értelmében, egészen homályos, Klaić előadása erről nem megbizható, mert maga mondja hogy 1395—1397-ig erre nézve alig van adat. Klaić téved abban, hogy Dabisa özvegyének helyzete férje halála után szilárd volt; Raguza 1395-ben megtagadta neki az évi 2000 perper adót a kereskedelmi privilegiumokért, és azok ujboli megerösitését kivánta, ugy hogy azt Hervoja, Szandal Hranics és Radenovics Pál is aláirja, mert a királyné hatalmában nem biztak, ez csak két év mulva, 1397-ben történt meg a királyné ismételt kérelmére s azután kapta a hátralékos adót 1396-ra. Dacára annak, hogy Dabisa halála után nem hajtották végre a diakovári szerződést, a viszony Zsigmond és Ilona özvegy királynő közt nem szakadt meg, mert Raguza 1396 junius 16-án megkérte Zsigmondot, hogy Hervoja közbenjárására birja rá Ilonát és a boszniai főurakat, hogy engedjék át neki a konavalji területet. (Terra nova. Jorga 61 l.) Zsigmond a török ellen készült és nem gondolhatott rá, hogy hadával Bosznia ellen induljon jogai érvényesitésére, azt hitte, hogy ha asszony ül a trónon, a maga idejében hamar elkészül vele, annál inkább, mert a boszniai főurak csak igen lanyhán támogatták és midenki csak a maga érdekét szolgálta. Mikor Zsigmond hadával 1396 vége felé a török ellen délfelé indult, a boszniai főurak nagyon megijedtek, hogy utját Bosznián át fogja venni Pucics I. 7. 8. A nikápolyi csatavesztés után (1396 szept. 25) a főurak már nem féltek Zsigmond betörésétől és nagy zavarok keletkeztek Boszniában, hol két párt állt szemben egymással: Ilona pártja a Nikolicsok, rokonai a Radivojevicsek, a másik hatalmasabb párt Osztoja Istvánt támogatta és pedig Szandal Hranics, Radenovics Pál és Hervoja Vukcsics. A török 1398-ban pusztitott Boszniában; ez év március havában nagy volt a zürzavar Boszniában, sokan Ilona pártjából elmenekültek. Radivojevics György is Raguzába menekült, de Raguza még 1398 április 2-án kifizette Ilonának a kereskedelmi adót, mi azt mutatja, hogy akkor még uralkodott, de már junius 10-én Raguza üdvözli Osztoja István „noviter creatum regem Bossinensem", ki ekkor Humban időzött Radenovics Pálnál. Zsigmond látván, hogy Osztoja megerősi magát a trónon, 1398 máj. 3-án Pozsegáról ir Trau városnak, hogy segitse őt Bosznia elleni harcában, felemliti, hogy főkép Hervoja fordult ellene és a törökkel is cimborál (Lucius 258 l.), azért ezt

akarja először is megfenyiteni; Zsigmondnak ezen vállalkozása nem sikerült, mert nem győzte le Hervoját, sőt az az Unán átkelve betört és elfoglalta Dubica megyét. (Rad. IV. 31 l.) Osztoja fő párthivei Hervoja, Szandal Hranics és Radenovics Pál voltak; Osztoja Raguzához intézett 1399 jan. 15-én kelt birtokadományozási oklevelét Hervoja után nyomban Radenovics irta alá (Mon. Serb. 234—236 l.). Raguza iparkodott jó viszonyban lenni Zsigmonddal is, a boszniai főurakkal is, Radenovics Pál ispánjának 1399 máj. 17-én azt irja: ő a mi nagyontisztelt benső barátunk, kit nagyon szeretünk. (Pucics I. 14). Osztoja 1400 decemberben Hervojának adományozza Hlivno megyét (Mon. Serc. 249) ezen iraton Pál első helyen áll a főurak aláirásai sorában. Zsigmondot 1401 április 21-én a főurak elfogták budai palotájában és Visegrádban elzárták. (Huber: Gesch. Oesterr. II. 361. Dalmáciában Hervoja, Sandal és Radenovics buzgólkodtak nápolyi László mellett, ezt az akciót Osztoja is pártolta, hogy megtörje a magyar hatalmat Dalmáciában; a zürzavaros viszonyokat Raguza is ki akarta használni, hogy terjeszkedhessék és háboruba keveredett Boszniával. Ezt a háborut Rácski (Rad VII., 215—221) Restire támaszkodva homályosan és zavarosan irja le és nem derül ki, mily viszony volt a boszniai főurak és Raguza közt; Klaics (219—223) Racskit követi, Radonics (Archiv 19. 395—398) egykoru okiratokra támaszkodik, de egyoldalu, mert csak Szandal Hranicscsal foglalkozik; Matkovics kiadatlan oklevelek alapján Raguza szerepére nézve megfelelő, de a boszniai főurak szereplése e harcban homályos. Radonics itt (55—62 l.) e küzdelem tüzetes leirását adja oklevelek alapján és kiemeli, hogy Raguza Zsigmond segitségét és pártfogását is kérte. Hervoja túlbuzgósága nápolyi László ügyében ellentétbe hozta Osztojával, ezt Raguza ügyesen kihasználta, hogy még jobban összeveszitse őket és Hervojának segitséget kinált Osztoja megbuktatására (homo de piccolo condicion) és hogy a boszniai trónra segitse Hervoja fiát. Közben Zsigmond helyzete Magyarországban megerősödött és Osztoja látván, hogy nem bizhat a pártos bosnyák főurakban, kereste Mooré János bán közvetitésével a közeledést Zsigmondhoz (Fejér X. 4. p. 293. 385) és köztük a békekötés 1403. okt. vagy nov. havában létrejött. Ebben kimondatik, hogy Bosznia nem köteles Raguzának visszaadni a Tengermelléket, mert befogadta Osztoja ellenségeit. Osztoja meghódolása nagy elégedetlenséget

idézett elő a boszniai főurak közt, mert ezzel támaszt nyert velök szemben és nagy nyugtalanság keletkezett Boszniában; Hervoja pártján volt Szandal és Radenovics Pál és midőn Osztoja meghallotta, hogy ezek ellene Raguzával 1404 jan. 15-én szövetséget kötöttek, elment Budára Zsigmondhoz, ki Móre János vezérlete alatt sereget adott segitségére, melylyel 1404. április havában Bobovác váraig hatolt, hol a királyné gyermekeivel el volt zárva, a lázadó főurak seregét szétverték és ezek Osztoját ismét elismerték királyuknak. Hervoja kibékitette Radenovics Pált Raguzával (Pucics 54), és ajánlkozott Raguzának, hogy őt Osztojával is kibékiti. Osztoja Bistyében volt, oda jött Zsigmond három követe, továbbá Hervoja, Szandal és Radenovics Pál, de itt a békekötés helyett az történt, hogy Osztoját ujból megfosztották a tróntól. Ez április végével vagy május elején történt, mert május 27-én Raguza értesiti Hervoját, hogy Osztoja Budán van, mint trónjától megfosztott király Pucics I. 54.. Május 29-én elküldi Raguza követeit a boszniai királyválasztásra külön levéllel Hervojához, Radenovics Pálhoz és Szandalhoz és Hervoját titkon biztatták, hogy ő foglalja el a boszniai trónt — de mire ezek oda értek, már megtörtént a választás, II. Tvartkovics lett a boszniai király. Ezen választás a magyar befolyás kiszoritását jelentette Boszniából, azért pártolta annyira Osztoját és küldött volt sereget More vezérlete alatt ügye támogatására. A Bobovac körüli harc részletei ismeretlenek, csak azt tudjuk, hogy elfoglalták a várát, azt átadták Osztojának és egy magyar őrség maradt a várban Huber: 370 l.)

II. Tvardko Raguzával 1405 jun. 24-én békét kötött és visszaadta neki a tőle Osztojától elvett területeket; e békekötésben része volt Hervoja mellett Radenovics Pálnak is. (Mon. Serb. 253—257) Zsigmond 1405 tavaszán erősen készült háborúra Bosznia ellen, Radenovics ettől megijedt és menyhelyet kért Raguzában — de a boszniai háborura nem jött a sor 1405-ben, csak 1406 közepén, mi kiderül Zsigmondnak Ozorai Pipóhoz 1407 jun. 17-én intézett iratából, melyben megdicséri hadjáratát Bosznia ellen „in anno proxime transacto dum versus perfidos Bosnenses et patarinos nostros et regni nostri aemulos ac devastatores validum instituissemus exercitum". Ozorai ekkor elpusztitotta fél Boszniát és Tvardko király két kastélyát és nagy zsákmányt ejtett Bobovác várában, hol Osztoja családjával és a More János által ott a vár vé-

delmére hagyott magyar őrséggel időzött, ezt az őrséget felváltotta a maga embereivel, a mi nem tetszett Osztojának, mi okból nem tudni, lehet hogy Ozorai nem kedvelte Osztoját, ezért ez 1406 augusztus végével kérte Raguzát, hogy fogadják be őt (Pucics I. 80). Osztoja balsorsa ellenieleit és meghatotta és Hervoja és Szandal 1406 nov. 27-én kérték Raguzát, hogy a Narentára küldjön hajót Osztojáért (Pucics I. 83). Hire járt 1407-ben hogy Zsigmond ismét készül Bosznia ellen és Radenovics és a bozsniai főurak biztatták a törököt, hogy támadja meg Zsigmondot, mert igy elmarad ennek boszniai hadjárata. Azonban Zsigmond 1407 aug. havában már Boszniában van seregével, Ozorai Pipo jelentékeny sereggel csatlakozott hozzá (Pucics 174) mit Zsigmond elismer 1407 dec. 7-én kelt iratában „anno in praesenti nobis cum valida nostri exercitus potentia dictum regnum Bozne ingredientibus" és Ozorai hozzá csatlakozott „cum tribus excellentibus vexillis hominum nobilium, militum et clientum armatorum". Ezen hadjárat lefolyásáról részletes adataink nincsenek, de nem sok eredménye lehetett, a mi Bosznia magatartásából Magyarország iránt a következő években kiderül. Zsigmond Bobovácban (Babunc, Baboch) megbetegedett (Jorga 115 l.) és Raguzának Sandalhoz okt. 29-én irt leveléből azt is lehetne következtetni, hogy ezen alkalommal komoly harcra nem is került a sor „nekünk is kedvesebb hogy köztetek sok véröntésre nem került a sor". Zsigmond oktoberben elhagyta Boszniát és decemberben már Budán van.

Zsigmond 1408-ban ujból hadat vezetett Boszniába és ez a hadjárat teljes sikerrel járt. Raguza 1408 okt. 24-én gratulált a fényes sikerhez. (Dipl. Rag. 182 Vindek Eberhard e háborunak szemtanuja és egyetlen leirója mondja, hogy Zsigmond a dobori győzelem alkalmával elfogta II. Tvardkot és magával vitte Budára. E győzelem után Hervoja, Sandal és Radenovics Pál meghódoltak Zsigmondnak; Hervoja mindvégig hü maradt hozzá, a másik kettő azonban csakhamar elpártolt tőle. Mihelyt a magyar sereg elhagyta Boszniát, nyomban jelentkezik ismét Osztoja, de a főurak közül csak a Radivojevics család támogatta Lucius Memorie di Trau 391), később néhányan mégis hozzá csatlakoztak, igy a magyarok ellenségei Szandal és Radenovics Pál. Zsigmond seregei 1410-ben ujból megjelentek Vranduknál, Osztoja elvonult elöle és a magyarok elfoglalták Szrebernicát, Kucslátot, Brodárt és Szuszjedet (Sussieth). Brodár Radenovicsé

volt. (Jirecsek Handelsstrassen 39.) Szandal és Radenovics 1910 okt. havában meghódoltak Zsigmondnak, ki készült arra, hogy magát Bosznia királyává fogja megkoronáztatni és a raguzai szenátus 1500 aranyat szavazott meg koronázási ajándékul. (Jorga 126 l.) Szandal és Radenovics Pál 1412-ben Budán voltak; itt nagy ünnepélyek voltak a lublini szerződés megkötése alkalmából, jelen voltak boszniai főurak is és a boszniai király. Thallóczy véli, hogy ez II. Tvardko volt, de ez már nem volt király, tekintélye is alig volt, az értekező azt véli, hogy ez a valóságos boszniai király Osztoja volt, ki már előbb meghódolt volt Zsigmondnak.

Hervoja 1413 ban kegyvesztett lett Zsigmondnál, mert Szandal Hranics birtokait pusztitotta; Hervoja Szandal elleni harcában a török segitségét vette igénybe, mire öt Zsigmond árulónak jelentette ki és elvette tőle Lessina, Brazza és Curzola kormányzását és azt ideiglenesen a birtokéhes Raguzára bizta, ez örült ennek, de a termékeny tengerpartot akarta mindenáron és érte Zsigmondnak 10.000 aranyat és évi 200 arany adót igért. Zsigmond 1414-ben erre hajlandó is volt és követeket küldött Raguzába az ügy megbeszélésére és hogy Radenovics Pált és Szandal Hranicsot rábeszéljék a tengerpart azon részének átengedésére, mely birtokukban volt. A követek elmentek először Radenovicshoz, hogy neki területéért 15.000 aranyat felajánljanak Raguza részéről, de Radenovics Boszniában volt és itt levő fia Péter nekik semmi választ nem adhatott. Közben 1414 derekán a törökök betörtek Boszniába és azt sokáig pusztitották és rabolták — tetézte a bajt és zürzavart, hogy 1414. aug. havában megjelent Boszniában II. Tvardko, kit Zsigmond a dobori harc után magával vitt volt Magyarországba. II. Tvardko a törökkel szövetkezett miáltal érintkezésbe jött a törökbarát Hervojával. Most a szerencsétlen Boszniának két királya volt: II. Tvardko és Osztoja, ez utóbbi pártján volt Szandal, Hranics és Radenovics Pál, Osztoja rokona felesége Kujava királyné révén. Zsigmond most Osztoját pártolta, 1415-ben hadsereggel támogátta, de a törökkel szövetkezett II. Tvardko és Hervoja serege sokkal nagyobb volt és a magyar sereg Osztojáéval együtt 1415 aug. elején Uszoránál teljes vereséget szenvedett, More János bán ezért Osztoját és Szandalt okolta, kik állitólag titkon a török kezére dolgoztak. A nehéz helyzetben Radenovics Pál a két párt közt ingadozott és ugylátszik a győztes Tvardko felé hajlott. Az uszorai

csatavesztés után a magyar befolyás Boszniában majdnem egészen megsemmisült és ezen ország sorsa a töröktől függött. Raguza mindkét királylyal fentartotta az érintkezést, de Osztoját tartotta az igazi királynak, mert neki fizette a kereskedelmi szabadalmi adót (Jorga 146 l.)

1415 aug. hó 24-én egy kirándulás alkalmával minden előzmény nélkül Osztoja király, Szandal, Hranics és kiséretök, a velök együtt lovagló Radenovics Pált megölték, fejét levágták, fiát Pétert pedig megkötözték és Bobovác várba zárták. Először Péterrel végeztek, azután a menekülő apát utolérve végezték ki. Pál holttestét a pataren Tamarlics (Tumarics) Vlatko elvitte Vrhbosznába (Szarajevo) és ott eltemette. A királyi udvarba visszatérve azt mondták az épen Szutiszkóban időző raguzai követnek, hogy azért ölték meg Radenovics Pált, mert hütlen lett a magyar királyhoz és elárulta Boszniát — valószinübb, hogy az igazi ok a kapzsiság volt, mert Pál halála után a gyilkosok birtokait maguk közt felosztották.

812. **Sztojkovics Sr. J.: A koszovói epos.** Belgrád, 1901. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1902. 211 k. 108 - 112 l.)

Áttekintése mindazon kisérleteknek, melyek eddig történtek, hogy az 1389-iki rigómezei szerb csatavesztésre vonatkozó egykoru szerb népdalok egy szerves népéposszá kapcsoltassanak össze.

813. **Ruvárác Hilárion: Vukovics György szerb deszpota és Szkanderbég albán vezér 1444-ben.** (1902. 212 k. 1—14 l.)

Klaić „A horvátok történelme“ (Povjest hrvata cimü művében (II. k. 200 l.) a várnai ütközetre vonatkozólag ezt irja: „Chalkokondylas görög történetiró szerint a várnai szerencsétlen csata sok szemrehányásra és viszálykodásra szolgáltatott okot. György szerb deszpotát tekintették minden szerencsétlenség első és fő okozójának. Az által, hogy Szkenderbégnek nem engedte meg, hogy seregével átvonuljon országa területén és igy csatlakozhassék a magyar sereghez, ezt erős segitségtől fosztotta meg. A kereszténység arról vádolta, hogy árulást követett el. A deszpota azt válaszolta, hogy „nem akart lelkiismerete ellen cselekedni, mert Murattal szemben békekötés szerint már némely kötelezettségeket vállalt magára, mely békekötésben mint érdekelt fél vett részt Ulászlóval és ezért szent kötelességének tartotta, hogy hü maradjon esküjéhez.“ Klaić ezen idézetéről Ruvárác bebizonyitja, hogy erről szó sincs Chalkokondylas müvében és igy

alaptalan mindaz a következtetés, a mit ebből Klaić a várnai ütközetre levon. Szó sincs ott a várnai ütközettel kapcsolatban Szkenderbégről, sem arról, hogy seregével Ulászló magyar királynak segélyére ment volna, — és Klaić mégis folyton hangoztatja, hogy művét elsőrangu források alapján irta. Ruvarac azután kimutatja, hogy a kérdéses helyet Klaić egyszerüen kiirta Mijátovics Csedomil „Brankovics György deszpota“ (Belgrád, 1882) cimü munkájából (44—45 l.), ki a nála nem szokatlan felületességgel mondja, hogy ezen adatot Chalkokondylasból vette, pedig a kérdéses adat sehol sem fordul elő nála. És csodálatos dolog, hogy oly történetirók mint Orbini, Pray, Katona, Gebhard, Engel, Fessler, Hopf, Huber, Maykov, Makusev, Vitezovics, Smiciklas, Klaić, Mijátovics, Vulics stb. mind azt irják a várnai ütközetről, hogy Ulászló segélyül hivta Szkenderbéget, ki 30.000 emberrel segitségére is sietett, de Brankovics György utját állotta a hegyszorosokban s elvágta a magyar seregtől, és igy ez volt egyik főoka a várnai ütközet szerencsétlen kimenetelének. Ruvárác kikutatta, hogy ennek a mesének forrása Barlezius Marino skutari pap alaptalan panegyrikus irata, melyet negyven évvel Kasztriota György halála után készitett. Gibbon a várnai csata története legjobb forrásainak, Aeneas Sylvius néhány adatán kivül, Kallimachust, Bonfiniust és Chalkokondylast tartja. Kallimachusról Mijátovics azt véli, hogy Ulászlónak titkára volt és részt vett ennek 1443-iki harcaiban a török ellen, de Zeissberg (Erinnerungen an die Schlacht bei Varna. Zeitschrift für oesterr. Gymnas. 1871. 81—114 l.) bebizonyitotta, hogy Kallimachus csak 1437-ben született és 1496-ban halt meg. Ulászló király történetét 1484-ben irta, tehát nem lehetett a király titkára, sem részese a török elleni harcainak. Zeissberg érdekes párhuzamot von Kallimachus és a lengyel Dlugoss között. Kallimachus azt mondja, hogy Brankovics György szerb deszpota jelen volt Várnánál; a mi ha igaz, akkor magától elesik a nálánál később élt és irt Barlezius állitása, mert képtelenség, hogy Brankovics Várnánál is harcolt legyen és ugyanakkor megakadályozza Szkenderbég seregének átvonulását országán és csatlakozását a magyar hadseregh-ez. Kallimachus nyomán Pray is (Annal. III. 29. 31.) azt irja, hogy Brankovics részt vett a várnai csatában, de mert Barleziust is ismerte, azt is mondja, hogy Szkenderbég értesitette Ulászlót, hogy nem mehet segitségére, mert a szerbek a csatlakozást meggátolták (ab serviis se

impeditum esse). Katona szerint (Hist. Crit. XIII. 381) a szerb deszpota nem vett részt a várnai ütközetben. Ulászló hivta, de ő a töröknek tett esküjére hivatkozva, nem jött el, s Katona, — valószinüleg Barlezius alapján — hozzáteszi, hogy nemcsak nem jött el, hanem még meg is akadályozta Szkenderbég seregének csatlakozását a magyar sereghez (imo et despoti opera transitus Skanderbegi copiis interclusus erat.). Ez egészen más. Kérdés hogy Barlezius elbeszélése a várnai csatáról érdemel-e hitelt? mert ez forrása a Szkenderbégre vonatkozó előadásnak a történetiróknál. Hopf Károly azt mondja, hogy Kasztriota Györgyről sok életrajz szól, mely mind majdnem kizárólag Barlezius meseszerü elbeszélésén alapul. Az orosz Makusev is mesének, hazugságnak tartja Barlezius előadását. Ezen véleményt előadásának ellentmondásaira alapitják. A zágrábi kiadás (1743. 51—53 l.) közli Ulászlónak Szkenderbéghez 1443 jul. 5-én Budáról irt latin levelét, melyben üdvözli és segitségét kéri a török ellen. Szkenderbég válasza Krojából 1443 aug. 4-éről van keltezve. Ebben szavát adja a királynak, hogy 30.000 emberrel segitségére fog jönni. A két levelet átveszik Pray és Katona is, de 1444-re teszik. Feltünő, hogy mindketten kihagyják Szkenderbég leveléből a Basileenses és Varnenses (campi) szavakat. A szóbanforgó leveleket nem irhatták 1443-ban, mert ezen év julius és aug. hónapjaiban Szkenderbég még nem pártolt el Murattól és nem menekült Albániába, de 1444-ben sem irhatták, mert Ulászló 1443 végével a török felett kivivott fényes győzelmei után nem irhatott ily siralmas és panaszos hangon. E leveleknek hangja és irálya is elárulja, hogy nem hitelesek, hanem a panegyrista Barlezius Marino hamisitványai, mint azok a beszédek is, melyeket Szkenderbégnek és az albán uraknak szájába ad. Ulászló állitólagos levelében ezt olvassuk: „Quid de Graecorum cernimus, quantum de Triballorum imperio?“ Ez az egy szó „Triballorum“ e helyett „Rascianorum“ elárulja, hogy e levelet nem a magyar királyi kancellárián irták, hol a triballok nevét soha talán nem hallotta senki, mert e nevet azon korban csak humanisztikus müveltségü görög és latin irók ismerték és használták, és ez utóbbiak közé tartozott Barlezius Marino is. Szkenderbég levelében pedig ez áll, hogy „magyar vértől gözölögnek a várnai mezők.“ Ezt 1443 vagy 1444-ik év augusztus havában senki nem irhatta, mikor a várnai ütközet 1444 november 10-én volt. Olyan iró, ki leveleket hamisit, nem érdemel hitelt.

814. **Tomics N. János: A szerb és albán főnökök találkozása és tanácskozása Kutya felső-Albániai helységben 1614-ben a török elleni fellázadás tárgyában.** Belgrád 1901 87 l. Ismerteti Radonics János. (1902. 212 k. 120—123 l.)

A párisi akademiában 1840-ben bemutattak egy iratot, mely az albán és szerb főnököknek Kutyában 1614-ben történt állitólagos összejöveteléről és tanácskozásáról szólott egy külföldi segélylyel való felkelésről a török ellen, hogy ők is felszabaduljanak a szörnyü török elnyomatástól és Európa is megszabaduljon tőlök. Ruvárác Hilarion az ipeki (Pety) patriarchák történetéről szóló munkájában sok becses adatot közöl a szerbeknek ebbeli törekvéseiről és e tárgyban II. Rudolfnál, Ferdinánd főhercegnél és a pápánál tett lépéseikről. Ezektől közbenjárók is jártak a szerbeknél és albánoknál, igy Jajha, III. Mehmed szultán megkeresztelkedett fia és Renezi János albán kapitány, mindkettő európai hirü kalandor, különösen az utóbbi, ki a Neversi herceg, Emánuel szász herceg, Velence és mások agense volt, kik jogot formáltak a byzanci trónra, igy a Neversi herceg azon címen, hogy idősb Andronikus császár ivadéka. Renezi mindannyit becsapta és Tomics bebizonyitja, hogy a párisi akadémiában felolvasott irat Renezi hamisitványa.

815. **Jirecsek-Radonics: A románok Dalmácia városaiban a középkorban.** (1902. 214. k. 52—77. l.)

A római eredetü, román lakóságról Dalmáciában a középkorban, Jireček a bécsi Akad. Denkschriftben egy nagyértékü dolgozatot irt német nyelven, melyet Radonics szerb nyelvre forditott, megbővitve azt a szerbségre vonatkozó adatokkal.

Jirecsek Konstantin „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters (Denkschriften der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, Phil. histor. Classe Band 48) cimen egy nagyértékü tudományos dolgozatot közöl, mely Dalmácia római eredetü lakósaival foglalkozik, kik mint a római birodalom telepesei ide ősrégi időben költöztek, nyelvük a vulgaris latinság egy különös tájszolása volt. Uj hazájukban különösen a VII-ik század óta szláv elemekkel jöttek érintkezésbe; a két elem közt százados küzdelem keletkezett, mely végre is a szláv elem győzelmével végződött, mi legszembetünőbben Raguzában volt látható.

Jirecsek ezen munkája megbizható történelmi adatokon alapszik; ilyen adat a középkor első századaiból

csak igen kevés van, számuk a XI-ik századtól, de különösen 1200-tól fogva folyton gyarapodik. Műve első részében közli kutatásainak eredményeit, a másodikban történelmi okleveleket, a harmadikban egyes személyek különféle iratait közli, melyeket művében felhasznált. A munka a dalmát városoknak, főképen Raguzának politikai, kulturális és gazdasági viszonyait a középkorban ismerteti, de nagyon értékes a balkáni országok történelmi, földrajzi és néprajzi viszonyainak megismerésére nézve is. Jirecsek munkája kitünő a történelmi anyag gazdagsága, ügyes csoportositása, szabatos és tömör előadása tekintetében.

Az ismertető a történelmi anyagot: kik voltak a dalmát tengerpart őslakói, hogyan és mikor keletkeztek itt a római kolóniák, mi volt sorsuk a népvándorlás, különösen az avarok beözönlése idejében, röviden ismerteti — részletesebben szól a horvátok beköltözéséről és azon viszonyról, mely köztök és Dalmácia római telepesei közt keletkezett, versengésökről a városokban, mely végre is a román elem legyőzésével végződött. Igen érdekes a provinciális román nyelv és szláv nyelv harca, ennek leirásában Radonics néhány adattal kiegészíti Jirecsek erre vonatkozó fejtegetéseit.

A román lakóság helyzete a dalmát városokban igen sulyos volt, mert a beözönlő szlávok (horvátok) a VII-ik században viszaszoritották őket, ugy, hogy csak a tengermelléki városokba szorultak. A mindennapi élet szükségletei csakhamar erősebbek lettek a kölcsönös féltékenységnél és gyülöletnél és csakhamar a két ellenséges elem érintkezni kezdett egymással és ezen időtől fogva a szláv elem lassankint a városokba is behatolt és itt is háttérbe szoritotta a román-olasz elemet. Már a X-ik században a városokban néhány tekintélyes polgárnak szláv neve van, a XI-ik században pedig már találunk a városokban szláv nevü előljárókat, birákat, apátnöket, főespereseket sőt püspököket is. Ezen időtől fogva mindinkább észrevehető a szláv elem növekedő térfoglalása a városokban, ennek elsősorban utját egyengette a patriciusok összeházasodása előkelő horvát nőkkel: az Ursaciusok, Lampridiusok, Sabinok stb. nejei Bjelava, Deszislava, Dobroslava, Dragomira, Stana stb. Ez az összeházasodás Zárában kezdődött, hol divattá lett, hogy a fiatal patriciusok a szomszédos horvát előkelő családokból házasodtak és ennek divata más városokra is átszármazott. Előmozditotta, főkép Raguzában, a szláv ellem térfoglalását a sok szláv politikai menekült beözönlése is.

A dalmát tengerparti városokban a XIII-ik századtól fogva a lakósság tekintetében nagy változást látunk; az ipar, kereskedés és kereskedelmi hajózás gyors fejlődésével a városi patriciusok mellett egy uj társadalmi rend keletkezik, a „cives de populo“, ezek kereskedők, iparosok, hajósok, halászok voltak és pedig legfőképen a városok szomszédságában és már részben magukban a városokban lakó szlávok sorából, de voltak köztük arnauták is, görögök is, sőt szászok is a boszniai és szerbiai bányákból. A szláv elem térfoglalásával a városokban mindinkább terjedett a szláv nyelv ismerete és használata is. E tekintetben igen érdekes a dalmát városokban jelentkező szláv nyelvű okiratok nyelvezetének megfigyelése. A XIII. és XIV-ik században a szomszédos szláv országok minden a dalmát városokhoz intézett iratát itt latin majd olasz nyelvre leforditották — a XV-ik században ezen szláv iratokat már nagyon ritkán forditják le latinra, olaszra, mi annak jele, hogy ekkor itt a szláv nyelv már annyira elterjedt, hogy mindenki értette. A XIII.—XIV. századbeli forditások főképen a cirylbetüs okmányoké Raguzában még igen fogyatékos 1230—1260 közt: felcserélik a szláv nevekben a z-sz, d-f, k-g, sz-s, s-sz betüket, felcserélik a névszók eseteit, tévesen adják vissza a rokonértelmü szláv szókat. Raguzában a helyzet e tekintetben 1350 után jelentékenyen javult, mert ekkor már sok raguzai polgár évekig időzött Bosznia és Szerbia kereskedelmi városaiban, bányáiban és alaposan megtanulták a szláv nyelvet. Krisztoforovics Ruszkó raguzai szerb irnok (1392—1430) oklevelei már kifogástalan szerbhorvát nyelven irottak. Noha a szláv nyelv mindinkább tért hóditott a dalmát városokban, itt a XIII-ik században ennek dacára még mindig erősen érvényesült a román dialektusnak befolyása is, mi kiderül a szláv személy- és helynevekben ezen időben jelentkező következetes magánhangzói románs elváltozásokban: Dobrota Kattaró mellett = Dabrat; Poljice = Paljice; Brszkovo = Berscoa; Popovo = Papoa. Ezen jelenség a XIV-ik században már megszünik.

A dalmát városokban, különösen Raguzában az 1348., 1362. és 1527-iki pestis és az 1667-iki nagy földrengés nagy változást idézett elő, a patricius családok sorai nagyon megritkultak és a „cives de populo“ sorából származó vagyonos és tekintélyes férfiak jutottak a városi kormányba, mely azelőtt a patriciusok kizárólagos privilegiuma volt. Ezen uj emberek sorában sok volt a

szláv eredetü, szláv nyelvet beszélő férfiu és igy midőn a XV-ik században a dalmát városokban irodalmi tevékenység keletkezett, ez kezdetben latin-olasz, utóbb tulnyomóan szláv nyelven szólalt meg. A politikai életben a szláv nyelvnek nem sikerült a latin-olasz nyelvet kiszoritani; ezek megvédésére 1472-ben törvényt hoztak, hogy pénzbirság terhe alatt tilos a szenátus ülésein szlávul beszélni és hogy a törvényeket és a város történelmét csak „lingia vetus Ragusea aut latina vulgaris“ nyelven szabad irni. Igy történt, hogy Ranjina Miklós horvát költő Ragusa történelmi évkönyveit olasz nyelven irta, ezen nyelven irták történelmi munkáikat a két Gundulics, Orbini, Luccari és Resti is. Ezen korlátozások dacára az összes dalmát városokban a XVI-ik században a családok társalgási nyelve a szláv volt, igy volt ez Spalatóban és Trauban is, melyekről a XVI. században a velencei Justiniani azt mondja, hogy minden férfi tud itt olaszul, de otthon szlávul beszélnek feleségök miatt, a kik közül kevés tud olaszul és a ki tud is, nem akar olaszul beszélni, hanem anyanyelvén. Velence befolyása a szláv nyelv fokozatos visszaszoritására törekedett, a mi nagy részben sikerült is, még az egészen szláv Cursolán, Lessinan és Sebenicóban is, hol az olasz nyelv lett uralkodóvá.

816. **Gyorics Miklós: Koszovo. Epos a rigómezei ütközetről.** (1902. 215 k. 107—112 l.)

Ez kisérlet az 1389-iki rigómezei szerb csatavesztésről fenmaradt egykoru szerb népdaloknak egy egységes műeposszá való alakitására.

817. **Tomics Ján: A párbaj a szerbeknél a XVI.-ik és XII.-ik században.** (1902. 216 k. 1—27 l.)

A párbaj a szlávoknál ősi időktől fogva divatban volt, részint mint bizonyitási eljárás peres ügyek elintézésénél, a miről Abu Ali Ahmet Omar Dast arab utazó már 930-ban tesz említést; részint mint sorsdöntő a háboruban álló felek közt, a mire Kinnamusnál találunk példát, hol Manuel császár Vakhim szerb vezérrel viv ilyen sorsdöntő párbajt; részint mint mérkőzés az egymással viszályba keveredett daliák között, melynek szabályait Dusán szerb cár törvénykönyve pontosan megállapitja. A párbaj mint ellenfelek mérkőzése a szerbeknél mindig divatban volt, de leginkább a törökkel vivott harcaikban. A szerb népdalok a szerb hősöknek és hajdúknak sok ilyen párbaját megénekelték, és az értekező ezen népdalok alapján elősorolja a megtörtént párbajokat és meg-

állapitja ezek lefolyásának módját, vagyis szabályait. Sok adatot merit a krónikákból és más történelmi munkákból is, mely utóbbiak különösen a zengi vitéz uszkokokra vonatkoznak.

818. **Mijátovics Csedomil: Ki volt Ilona királynő?** (1903. 217. k. 1—30 l.)

A szerb uralkodók nejei nagy befolyást gyakoroltak a népre politikai és közművelődési tekintetben; de legnagyobbat Balsics neje Jelena és I. Uros király neje Ilona. Ez utóbbi több mint hatvan éven át, késő öreg koráig, (1250—1314) irányitotta Szerbország közművelődési és politikai ügyeit. Kortársa Danilo érsek magasztalja szépségét, okosságát, erélyét és jámborságát. Ezt teszi IV. Miklós pápa 1291-ben, Barlezius Marino, Orbini és Farlati, ki felsorolja mindazon templomokat és zárdákat is, melyeket Ilona királyné épitett. Ezekről szól fiának, Milutin királynak 1303 márc. 15-én kelt oklevele, s a gradaci zárdáról megemlékezik Danilo, hol a királynő mint apáca élete utolsó éveit töltötte és a hol el is van temetve. I. Uros országa felső- és alsó-Zeta és a zetai tengermellék volt, székhelye Brnjaci, Antivári közelében a zetai tengermelléken. Neje itt a királyi palota egy részében irodát rendezett be, hol egyházi könyveket irtak és másoltak; más részében pedig leánynevelő intézetet és leányiskolát tartott fen 1250—1300 között, midőn ily intézmények iránt az európai udvaroknál alig volt érdeklődés. Sok várat és várost is helyreállittatott; udvarát jeles férfiakkal töltötte meg; nagy befolyásával kivitte Rómában hogy 1276-ban Antiváriba kath. érsekül jött Gerardus, a jeles tudós és költő; belső embere volt Danilo érsek szerb történetiró és számos más tudós. E hatalmas asszony származása máig is kérdéses, de a kérdést némileg felderiti ezen tanulmány. Az egykoru Danilón kivül először emliti Ilonát krónikájában a szintén egykoru Georgios Akropolita (1217—1282), ki a byzanci latin császárság történetét 1203—1261-ig irta meg és a szomszédos országokról is megemlékezik. Ez azt mondja, hogy Uros király veje volt a magyar királynak, de nem nevezi meg nejét, sem ennek apját. A karlócai szerb krónika tovább megy, midőn feljegyzi, hogy Uros királynak és feleségének Ilonának, István magyar király leányának, házasságából az első fiu Dragutin, a második fiu Milutin király. Danilo, a fő forrás Ilonára nézve, azt beszéli, hogy I. Uros trónralépte után 1243-ban vette feleségül Ilonát. Uros ekkor körülbelül 40 éves lehetett. Mijátovics ebből

azt következteti, hogy Ilona talán harmadik neje volt, mert a szerb hercegek átlag nagyon korán házasodtak; lehet, hogy előbbi feleségei voltak magyar királylányok, de Ilona, Dragutin és Milutin anyja, semmiesetre sem az. Ha az tett volna Danilo bizonyára felemlitette volna, amint feljegyezte fiának Dragutinnak feleségéről Katalinról, ki csakugyan magyar királyleány volt. Egy magyar krónika, egy magyar történetiró sem emliti, hogy Uros felesége magyar hercegnő lett volna, holott II. Endre és IV. Béla leányairól pontosan fel van jegyezve melyik kihez ment feleségül. Brankovics György szerb krónikája azt mondja, hogy Ilona II. Balduin latin császár leánya volt s ezt mások is állitják. De kétségbe vonta ez állitást már Rájics, támaszkodva különösen arra a tényre, hogy II. Baldiunnak csak egy fia volt, Fülöp, leánygyermeke azonban nem maradt. Freschot és utána többen IX. Lajos francia király leányának hiszik Ilonát, de az is alaptalan, mert hat leányának története ismeretes és Ilona nevü nincs közöttük. Hopf (Geschichte Griechenlands II. 266 l.) azt mondja, hogy Helene de Chaurs, Uros István szerb király neje, II. Károly nápolyi király rokona és öreg barátnője volt; de Hopf itt tévedett, mert Anjoukorbeli nápolyi oklevelek emlitik, hogy Ilona testvére Mária, férjezett De Chaurs Anzelmné volt, tehát sem Mária sem Ilona nem származott a De Chaurs főuri francia nemzetségből, melynek Mijátovics az emlitett oklevelek alapján egész történetét adja és bizonyitja, hogy Ilona, I. Uros István szerb király felesége IX. Lajossal és Anjoui Károly nápolyi királylyal egy törzsből, VI. Lajos francia királytól (Louis le Gros) származtak, mint ennek negyedizi utódai; és pedig IX. Lajos és Károly, mint VII. Károly dédunokái, Ilona és Mária pedig mint VII. Lajos testvére, Petrus de domo Curtenaio dédunokái, a kinek II. Balduin az unokája. Igy igazolást nyerne az, a mit Daniló Ilonáról mond, hogy t. i. francia királyi családból eredett. Ilona nagynénje, II. Balduin testvérének Erzsébetnek leánya Jolánta, II. Endre magyar király neje, közvetitette valószinüleg a házasságot Uros szerb királylyal. Ilonát a magyar királyi udvarból vitték Rasciába és innét lehet, hogy a szerb krónikák magyar királyi hercegnőnek tartották.

819. **Dudás Gyula: Az oktatásügy története Bács-Bodrogh megyében.** Zombor 1902. 90 l. Ismerteti Miroszávljevics Velyko (1903. 217 k. 104—110 l.)

Az ismertetés kizárólag e munkának a Bácsmegyei szerb iskolákra vonatkozó részével foglalkozik; elősorolja

belőle a megye összes szerb iskoláinak keletkezési idejét. A megyében a legrégibb szerb iskola Baján 1695-ben keletkezett, a többiek sorából felemlitjük a következőket: Zenta 1697, Ujvidék 1703, Zombor 1717, zombori tanitóképző 1815, ujvidéki szerb gimnázium 1816.

820. **Radonics Jován: Áttekintése az 1902-ik évi szerb és horvát történelmi munkásságnak.** (1903. 217. k. 116—136 l.)

A megjelent önálló művek és a folyóiratokban közölt történelmi és régészeti értekezések felsorolása, ismertetése és rövid birálata.

821. **Pávlovics Dragutin: A kultura és a háboruk.** (1903. 218 k. 1—25 l.)

Történelmi vázlat, mely főkép a délszláv harcokról és az ezekről keletkezett egykoru népdalokról és hősénekekről értekezik.

822. **Tomics Jován: A montenegrói felkelésről a moreai háboru kezdetével 1684—1685-ben.** (1903. 218. k. 43—59 és 219 k. 72—85 l, 220 k 72—84 l.)

Az értekező megállapitja az eddigi nézetekkel szemben, hogy ezen montenegrói felkelés nem 1687-ben, hanem 1684-ben támadt; leirja Montenegró akkori viszonyát Törökország és Velence irányában, mert a felkeléssel Montenegró nemcsak maga védekezett a török ellen, hanem nagy szolgálatot tett Velencének is az ugynevezett moreai hadjáratban.

823. **Gyukics A.: Crnojevics III. Arzen szerb patriarcha három levele.** (1903. 219. k. 30—39 l.)

A török elől Magyarországba menekülő patriarcha első és második levele szerb nyelven van irva és Komáromból 1689 nov. 17-éről keltezve, a harmadik levél olasz és szól Jaklin Balázs nyitrai püspöknek és kancellárnak. Mind a három levél válasz a nyert királyi privilegiumra és a beköltözött szerbek helyzetét vázolja. A dátum azonban téves, mert Arzén 1689-ben még Belgrádban volt, a szerbek a privilegiumot csak 1690 aug. 21-én kapták és igy Arzen erre vonatkozó levelei csak 1690 ben lehetnek Komáromból datálva, hova a szerbek a törökök ellen menekülve felvonultak. Az évszámot azért vélhette el a levelek irója, mert a szerbiai egyházban az esztendőket a világ teremtésétől fogva számitották és ez az egyházi év szeptember 1-én kezdődött; minthogy pedig e levelek olyan urakhoz voltak intézve, kik az éveket Krisztus után számitva január 1-ével kezdték, át kellett számitani a dátumot, és mivel a 7199. év szeptember 1-én kezdődött,

nov. 17-én, midőn a levelek keltek, hibásan az alig mult 7198. évet vették alapul s igy került a levelekre az 1690. év helyett 1689.

824. **Pávlovics István: Az 1872-iki szerb egyházi és nemzeti kongresszus feloszlatása.** (1903. 220 k. 53–72 l.) Leirja a kongresszus lefolyását és elmondja feloszlatásának okait.

A szerb kongresszust a felség a patriarcha megválasztására 1872 aug. 13-ára hivta össze Karlóczára, kiküldve arra királyi biztosul Molináry Antal altábornagyot azzal, hogy ennek fogadtatása a régen érvényben levő szertartással történjék. A kongresszusi képviselőkből 61-en aug. 17-én előértekezletet tartottak, melyen Miletics Szvetozár javaslatára elhatározták, hogy a királyi biztos fogadtatására nem fognak ünnepélyesen kivonulni, hanem csak a tanácskozási teremben várják be és ott üdvözlik. A püspöki kar azt a közvetitő inditványt tette, hogy a kongresszus ne mint testület vonuljon a királyi biztos elé, hanem csak azok, a kik erre vállalkoznak, de egy sem vállalkozott, mire aug. 21-én a királyi biztos Péterváradról küldött iratban feloszlatta a még meg sem alakult kongresszust.

825. **Tomics Jovan: Az ipeki patriarcha és az 1592—1614-iki keresztény mozgalmak a Balkánfélszigeten.** Zimony, 1903. 147 l. Ismerteti Radonics Jovan. (1903. 220 k. 93—96 l.)

Tomics ezen dolgozata kiegészitése azon munkálatának, melyet a szerb-albán főnökök kutyai tanácskozásáról 1614 cim alatt irt. (L. Szerb repert. 633. 814 sz.) Itt számos levelet ismertet, melyet a felkelés tárgyában az ipeki patriarchához irtak.

826. **Markovics Péter: Szerbia és Magyarország viszonya 1331—1355-ben.** (1903. 211 k. 1—27 l. és 222 k. 16–52 l.)

Florinski orosz történész megirta a szerbek viszonyát a byzanci császárséghoz a XIV. század második negyedében, tehát a hatalmas Dusán István cár idejében és egy fejezetben mellékesen megemlékezik ennek az Anjou-házbeli magyar királyokhoz való viszonyáról is. Markovics értekezése ez utóbbi vonatkozásokat a Florinski munkája megjelenése (1882) óta felszinre került okleveles adatokkal egésziti ki.

827. **Zecevics Milos: Decsáni István élete és uralkodása.** Belgrád, 1903. 177 l. Ismerteti Radonics János. (1903. 221 k. 97—98 l.)

Decsáni Istvánra vonatkozólag aránylag kevés forrásunk van, azért életének több pontja homályos. E munka kisérlet ezen homályos pontok felvilágosítására, a mi azonban csak kis részben sikerült. Részletesen foglalkozik azon kérdéssel, hogy Decsáni István törvényes fia-e Milutin királynak és e tekintetben szembehelyezkedik a régi szerb krónikákkal, népiagyománnyal és népdalokkal, melyek törvénytelennek mondják és azt vitatja, hogy Milutin törvényes fia első nejétől, Angelo János epiruszi fejedelem leányától. Ezután részletesen tárgyalja a viszályt apa és fiu között és kétségbe vonja, hogy a kettőjük közt kitört kegyetlen viszály Simonida, Milutin második neje, ármányainak következménye. A homályos pontokat hypothesisek utján igyekszik felderiteni, sokszor minden hisztorikus alap nélkül; ugyanazon forrásnak más-más fontosságot tulajdonit, a szerint amint az ő feltevéseivel megegyezik vagy avval ellenkezik. Érdekes olvasmány, de tudományos értéke nem nagy.

828. **Novákovics Sztojan: A szerb állam feltámadása.** (1904. 223 k. 1—108 l.)

Történelmi és politikai tanulmány az első szerb felkelésről 1804—1813. Bevezetésül a szerb felkelés előzményeiről és okairól szól, felhasználva báró Tott (Memoires du baron Tott sur les Turques et sur les Tartars. Amsterdam, 1784) és Sztratimirovics metropolita emlékiratait. A felkelés történetét oklevelek és az erre vonatkozó összes irodalom (Gavrilovics, Milicsevics, Duka, Odobescu, Petrov, Bogisics, Martenc, Dubrovin, Uljanicki, Batalak, Adair, Krones, Metternich iratai stb.) felhasználásával irja meg. A mű igen értékes.

829. **Rádonics Jován: Adatok a magyarországi szerbek történetéhez a XVII. század végén és a XVIII. század elején.** (1904. 223 k. 189—221 l.)

III. Arzén patriarcha felségfolyamodványai 1694-ből a szerb egyház jogainak biztositása érdekében, Kolonics primásnak és Fényesi egri püspöknek ezekre vonatkozó véleménye; végre a patriarcha kérvénye 1706-ból a privilegiumok megerősítése iránt. A bevezetés fejtegeti a szerbek helyzetét Magyarországon beköltözésük után, küzdelmeiket a vallási unio ellen és privilegiumaik biztositása mellett.

830. **Zmaj-Jovánovics Jován szerb költő nekrologja.** (1904. 226 k. 108—110 l.)

831. **Jókai Mór magyar iró nekrologja.** (1904. 226 k. 110—112 l.)

832. **Drekálovics-Popovics Márk vajda: Az albánok élete és szokásai.** (1904. 227 k. 1—32; 228 k. 1—33 l.; 230 k. 41—79 l.)

Az albánok szokásait leirja Popovics-Drekálovics Márk vajda; irt még „Példák a montenegróiak vitézségéről“ és a „Kucsai nemzetség a népmondában és népdalban“ cimü müveket, mindenütt hangsúlyozva, hogy az irás nem mestersége, hanem a hadakozás.

Tagadja, hogy a Montenegróval határos albánok nyersebbek és vadabbak volnának más balkáni népeknél, csakhogy ők elszigeteltségökben hivebben megőrizték ősi életmódjukat és szokásaikat.

A bajtárság (pobratimstvo) és a barátság előttük a legszentebb. A bajtárs közelebb áll szivéhez mint a fivér; ez apáról-anyáról testvére, az pedig Istentől adott testvér. Ha valaki megöli bajtársát és fivérét, előbb a bajtársért kell vérboszut állania és csak azután testvéréért. A török uralom alatt a gyengébbet az erősebb megrabolja vagy agyonüti, mintha nem is volna semmi törvény, — ha egy albán uton van és fél, hogy baj éri, megnevezi pártfogóját s akkor senki sem nyul hozzá, mert tart a pártfogó boszujától, kit egész családja segit. A vérboszu kötelezettsége évtizedekre terjed és egy megölt bajtársért vagy barátért többet ölnek meg; ha a megöltnek családjában már nincs férfi ivadék, akkor a vérboszu kötelessége a bajtársra, jóbarátra és ennek családjára száll. Az özvegy utolsó garasát áldozza fel, hogy a vérboszuval családja becsületét helyreállitsa és nem bánja, ha háza koldussá is lesz; megtorlásért soha sem fordulnak a török birósághoz, mely különben sem törődik azzal, ha az albánok egymást vérboszuval pusztitják.

A vendégszeretet nagy becsben áll, a vendég a ház nagy megtiszteltetése és ha a ház szegény, kölcsön veszi a szükségeset e vendég ellátására; a szegényebb telepeken vendégfogadó házat emelnek és a vendéget a telep házai naponkint váltakozva sorrendben látják el, a vendég lova számára bárki szénájából bátran elvehet. Az albán szójárás szerint: ebháza van elzárva a vendég előtt, emberséges és vitéz ember háza és szive tárva van a vendégnek; az albán vendégeért életét is adja, hogyne adná vagyonát. Egy halálra itélt kijelentette, hogy azon nem busul, hogy meg kell halnia, de azért busult egész életében, hogy kétszer volt vendége s nem volt kenyér a házában és vendégei éhesen feküdtek le este. A haláltól az albán nem fél, a dicső halál legfőbb boldogsága; pus-

kájától soha sem válik el, ha valakinek töltött a puskája és igy került fogságba, az nagy gyalázat. A népdal szerint: Sala lakójától a puskát csak ugy lehet elvenni, ha előbb fejét veszik: Sala lakójától a puskát csak fejestől lehet elvenni.

A fiuk pásztorok, rongyos ruhájuk alul kilátszik napbarnitott testök, feketék mint a cigányok, övükben pisztoly, dacosak, büszkék és boldogok, nyomukban kisded kecske vagy juhnyájuk, mástól mit sem irigyelnek mint a szebb pisztolyt, énekszóval járják a hegyeket. Az albán nép nagyon szegény, de a szegénységet könnyen elviseli, viskojában nagyon boldog ha vendége akad; ha több a vendége mint a széke, akkor követ hoz s leteriti ruhával vagy füvel. A gyermekek nézik a vendégek fegyvereit, mindenik egy vendéget választ ki magának és társaival vitatkozik, hogy az és annak fegyvere a legszebb, a min össze is vesznek; a vendégek is tréfából összevesznek azon, kinek szebb a puskája vagy kése s ekkor a gyereksereg is mindegyik a maga választott vendégének védelmére kel, egyik-másik gyermek sirva is fakad, ha nem az ő választottjának van szebb puskája és kése, ez meg azzal vigasztalja: Lehet hogy a puskája, kése szebb az enyémnél, de én különb legény vagyok, mert már embert öltem, ő meg nem. Az albán nép müveletlen, egyetlen iskolájuk a népdal mely a hősöket dicsőiti, innét van, hogy sokat tartanak a becsületre és a hősi dicsőségre, a többi nekik mind semmi, a becsületért készek meghalni, készebbek mint bármely más nép. Boldog az, kinek nevét, vitézségét, hősi halálát a népdalok dicsőitik, ez a dicsőség egész családjára kiterjed, ilyen férfiu leányát feleségül venni nagy szerencse, mert dicső ivadékot fog nevelni — a kit a népdal gyávának bélyegez, az és egész családja meg van vetve. A népdalok sok asszonynak, anyjának hőstetteit is dicsőitik, főkép azokat, kik férjök, fiuk hősi halálát örömmel elviselik, vagy őket hősi halálra buzditják.

A becsületről különös fogalmaik vannak. Legnagyobb sértés az, ha valakinek puskáját ócsárolják, az ócsárlót rögtön megöli az albán azzal: „megbosszultam puskám becsületét“. Az albán bármely sértő szót megöléssel torol meg — az élet nálunk általában nagyon olcsó, csak a vitézségnek van náluk nagy értéke, ezt az ellenségben is nagyrabecsülik. Szégyen ha valaki a harcban vagy viaskodásban elesik és puskájában megmaradt a töltés. Nagy becsületben áll az, ki a versenyfutásban, céllövés-

ben, kődobásban a legkiválóbb. A vitézség után legtöbbre becsülik a férfi és női szépséget; ezt dalaik nagy részletességgel dicsérik a hősökben. A gyilkost is megbecsüli a népdal, ha hős és deli termetü, de a tolvajt és rablót megvetik és bármit müvelt, nincs helye a dicsőséget osztó népdalban.

Az alban törzsek főnökei, a zászlótartó és vajda (barjaktar, vojvoda), ezeknek ugy engedelmeskednek mint szülőiknek. A törzsfőnök időnkint, évenkint rendszeresen kétszer bejárja alárendelt népét, eligazitja pörös dolgaikat, békiti a viszálykodókat, bünteti a vétkeseket, ezen fáradságáért az egyes családoktól bizonyos adó jár neki, melyet vagy maga szed be utazásai alkalmával vagy megbizottja által szedet be: a ki erősen megadóztatja népét, azt gyülölik, de ha a házat azzal becsüli meg, hogy maga jő el az adóért, az oly nagy megtiszteltetés, hogy semmi adót sem sokalnak és megvendégelésére nem sajnálnak egy ökör vagy tehén árát elkölteni. A törzsek gyakran viszálykodnak egymással, a minek a török urak örülnek. A törzsek elnevezése: zászlóaj, pl. Oti zászlóalj, Sáli zászlóalj. A mely zászlónak több a harcosa, az az előkelőbb. A hősi halált oly nagyrabecsülik mint a menybeli örök életet.

Az arnauták közt vannak gazdagabb és szegényebb házak, családok, a nagyobb család házközösségében 50—100 családtag él vagyonközösségben. A házközösségek vagyonosságának mértéke nyájuk nagysága — tulajdonképen ezek is szegények és szükösen élnek, de legnagyobb örömük, ha a náluk még szegényebbeken élelmiszerekkel, ruhával segithetnek. A jótékonyság és kölcsönös segités náluk családi hagyomány és annak gyakorlása nagy boldogságuk. Minden házközösségnek férfi tagjai fegyveres katonák, ezek száma némely családban 50—60; maguk sorából a legérdemesebb idősb férfit családfőnek (staresina, a ház öregje választják. A családfő gondoskodik az egyesek élelméről, ruházatáról, minden szükségletéről, ő intézi el családi peres ügyeiket, de az ő sáfárkodását felülvizsgálja a törzsfő (barjaktar, vojvoda az ő évi körutja alkalmával és intézkedik a családfő elleni panaszok ügyében.

Az albánokat a dicsőség vágya, melynek koronája hogy nevök és tetteik a hősdalokba kerülnek, téves irányba is tereli: ha Skutari utcáján két albán, vagy egy albán és montenegrói találkozik, szégyen egymásnak kitérni, mert ez a gyengeség beismerése volna, az ilyen

találkozás késeléssel végződik s a ki életben marad, azt hősnek tekintik: embert ölni náluk dicsőség! Az is sok versengés és gyilkosság oka: ki a különb ember? A versenygésben mindjárt készek gyilkolni minden meggondolás nélkül, — pedig ebből ered a sok vérbosszu, mely egész családok férfi tagjait is kipusztitja. A szomszédos montenegróiakkal jó viszonyban vannak, azonban köztük gyakran véres versenygések is támadnak, annak kideritésére: ki a különb ember?

Legnagyobb ünnepök a család védőszentjének a napja. Minden család évszázadok óta megünnepli azon szentnek évforduló napját, a melyen a család őse meg lett keresztelve. Ezen családi ünnepnek neve: svecsár, kersztno ime (házi védőszent ünnepe, a keresztelés szent napjának névünnepe.) Ezen napon mindenki, ismerős és ismeretlen a ház szivesen látott vendége, különösen a szegényeket elhalmozzák ajándékokkal, ruhával, fehérneművel, cifra törülközőkkel. Ezt a napot nemcsak a görög keleti albánok, a katholikus albánok, hanem a török hitre áttértek is megünneplik, noha a török hatóságok mindent elkövetnek, hogy ez utóbbiakat ettől elszoktassák — de eredménytelenül. Vallási tekintetben az albánok nagyon türelmesek; sokszor egy-egy házközösség lakóinak fele keresztény, fele török, de egyik sem gátolja a másikat vallási dolgaiban, sőt a török figyelmeztetti a keresztényt, ha vallása valamely, parancsáról megfeledkezik és viszont a keresztény a törököt. Érdekes, hogy mind a keresztény, mind a török albánok egyformán ünneplik szent Miklós napját, kit országuk főszentjének tekintenek, és ezen szokás gyakorlásától a török hatóságok semmiképen sem képesek a törökhitü albánokat elvonni: az egész, a mit e tekintetben elérhettek az, hogy mig a keresztény albánok sz. Miklós napján vastag gyertyát gyujtanak a szent tiszteletére, a török albánok e helyet nagy darab viaszt dobnak a lobogó tűzbe.

A mi a nőket illeti, a török albán nők nem hordanak fátyolt, a török hatóságok erőlködése, hogy őket erre rábirják, teljesen eredménytelen maradt. A keresztény és török albánok kéretési, eljegyzési és lakodalmi szokásai ősidőktől fogva egészen ugyanazok, ruházatuk is egyenlő. A családban a legtöbb dolga van a fiatal menyecskének; ő köteles mindenkit a házban kiszolgálni, még a férfiak pipáit is megtisztitani, megtölteni, parazsat hozni a rágyujtáshoz — ez utóbbi különösen terhes az esti összejöveteleknél, mikor a fiatalság táncol és az öre-

gek körben ülve, néha ötvenen is pipáznak. Általában a nők sok munkát végeznek a ház körül és a házon kivül a földeken, a férfiak a hadákozásnak élnek, az ifjak a nyájakat őrzik. A férfiak vérboszuból vagy más okból leginkább a törökök ellen harcolnak guerilla harcokban, ilyenkor barlangokban, erdőkben csapatot alkotnak és irtó háborut viselnek, mig maguk is el nem pusztulnak. A nép ezeket hajduknak nevezi, vezérök a harambasa, a népdalok főkép ezek viselt dolgait éneklik. Itt részletesen leirja az értekező a kucsi törzsbeli Ilia viselt dolgait a népdalok elbeszélése nyomán, részletesen szól az albánok vitézségéről és azon óhajának ad kifejezést, hogy a montenegróiaknak és hercegovinaiknak ügyekezni kellene a hős albánokkal szövetkezni szabadságuk megvédelmezésére, ehhez szükséges volna velök sürübben érintkezniök és arra törekedni, hogy erkölcseik megszelidüljenek — szépszerivel ezt el lehetne érni, ők nem engedik magukat becsapni, de ha ez az egyszerü és nyers nép meggyőződik arról, hogy javukat őszintén akarják előmozditani, kész tűzbe-vizbe követni.

833. **Kosztics Koszta: A régi szerb kereskedelem és ipar.** (1904. 227. k. 98—106 l.)

834 **Turgenjev levele Sztratimirovics István metropolitának és ennek válasza, melyhez mellékelte kis értekezését a Vlahokról.** (1904. 228. k. 68—121 l.)

Turgenjev levele 1805 szept. 25-én Moszkvában kelt, Sztratimirovics István válasza pedig 1806 május 1-én Karlóczán kelt.

835. **Ruvárác Hilárion; Adatok Szerbia történetéhez.** (1905. 229. k. 1—11 l.)

Öt kétes helyet, várat, zárdát állapit meg. Legfontosabb Szerb-Novigrád vára, melyet 1567-ben Verancsics Antal emlit legelőször. Ez a mai Kladovo helyén állott, mit sok adattal bizonyit. A törökök épitették Szeverin vár lerombolása után.

I. Ismét Novigrád. Ruvarac a Csupić-féle Godišnjicában (XX. 248—249 l.) bebizonyitotta, hogy e vár, melyet Steta Prodán szerb kapitány 1688-ban a töröktől elvett és ellenében megvédett, azonos a Duna melletti Fetislam- és Kladovóval. Novigrádot emliti Verancsics Antal második konstántinápolyi utjáról irt naplójában 1567. (Mon. Script. VI. 78—84 l.), hol emlitve a dunai vizeséseket, Glinta ab indigenis dictae — mondja hogy Galambos (Golubac) vár és a volt Kladovo, a mai Novi-

grád között is van ilyen vizesés, és Novigrádot a törökök akkor építették, mikor a Duna baloldalán Szeverin várát lerombolták. Szeverint 1524-ben rombolták le a törökök és ekkor építették volna a Duna joboldalán Kladovónál Novigrádot — de ez nem igaz, lehet, hogy csak felujitották és jobban megerösitették, mert ezt a magyar hadsereg egész környékével Kladovóval és Vidinnel együtt elpusztitotta (Istvánffi IV. 32—1673-iki kiadás). Zsigmond 1419 okt. 26-án a török elleni harcra menvén, aláirt egy oklevelet: „uff unserem newen hausz in der Bulgarei bei dem Eisern tor.“ Ezt emliti Huber (Geschichte Oesterr. II. 529. 3-ik jegyzet) és nem tudni, mért mondja azt, hogy Zsigmond ekkor nem mert átkelni a Dunán. Itt van Neuhausz és csodálatos, hogy mégis ugyanez a Huber (o. c. 355 l.) azt mondja: Zsigmond király 1396 aug. 16-án aláirt egy okmányt „in descensu nostro in campestri in regno nostro Bulgariae prope Neugrad) — einem mir unbekannten Orte. Ez ismét Novigrad. Zsigmond utja ekkor Nikápolyba vezetett, hol szept 28-án csatát vesztett. Spruner-Menke történelmi földrajza (Orient XIV. sz. Neuhaus-Novigradot a mai Kladovo helyére teszi. Az arab Idrisi (Tomasek Vilmos: Zur Kunde der Hämus Halbinsel. II. Landeswege im XII. Jahrhundert nach Erkundigungen des araber Idrisi. 16 l.) szerint Branicsevótól két és fél napi ut van egész Novogastro-ig „einer Standt am Flusse Danu“. „Novokastro oder Neokastron suchen wir (mondja Tomasek) in dem heutigen Kladovo, wo sich die Überreste der berühmten Trajansbrücke befinden“. Tehát Idrisi szerint Novigrad (Novogastro) a XII. sz. második felében ismeretes és hogy Kladovo helyén állott. Kladovo 1833 óta Szerbiához tartozik.

II. Gluhavica és Gluhavasz. Erről Danicsics irodalmi régiségeiben azt mondja, hogy: „Gluhavica valami hely, a melyen átment a raguzai kereskedés és hol 1396-ban volt biró (kadija) és vámhivatal (carina) Pucics is igy véli s őt követte Jirecsek (Handelsstrassen 73 l.) Ruvarac kérdést intézett Jirecsekhez, hogy jut a Durmitor aljában levő Lukaviceba 1396-ban egy török kadija, — mire ez megfelelt (Archiv für Slav. Phil. 17 k. 262 l.), hogy: „Novákovics (Srbi i Turci 249 l.), verlegt diese Ortschaft mit mir (Handelsstras. 73) in das Gebiet am Durmitor. Indessen habe ich neueres Material gesammelt, nach welchem das 1396—1466 in Raguz. Büchern öfters, meist neben Tergovište und Trepča genannte Louchovica, Lucaniza, Gluhaniza, Cluchauiza in den Landschaften um

Novipazar gesucht werden muss (auf den Landkarten ein Lukavica bei Novipazar). Igy Gluhavica helye meg van állapitva, kérdés, hogy vár, város vagy község volt-e ez?

Contarini Pál velencei követ 1580-iki konstantinápolyi utjának leirásában mondja, hogy Novipazárban vannak munkások, kik a közeli Gluhavicában bányászott vasat feldolgozzák (Rad. 124 k. 66 l.), tehát ez vasbánya volt. Ezt emliti Milutin szerb király aranybullája (Gluha vas) és a decsáni aranybulla is, mely elrendeli, mennyi vasat kell e bányatelepnek (Gloucha vas) évenkint a zárdának szállitani (50 nado). És igy Kovácsevics Ljuba téved midőn azt mondja, hogy „Gluha vesz falu Brszkovóban". Ranke is emliti a szerb forradalomról irt művében (245 l.), hogy Monte-Albano, ki 1625-ben Focsán és Novipázáron át utazott Konstantinápolyba, azt mondja, hogy: „Monte-Albano findet hier (in Novipazar) das Eisen wohlfeiler, als an einem Ort, der Welt" — tehát e vidéken akkor gazdag vasbánya telep volt.

III. Szent Prokopius kézereklyéje. Ruvarac eredeti szövegben közöl egy ereklye hitelességi bizonyitványt, melyet 1698-ban a krusedoli szerb zárdában kiállitottak arról, hogy sz. Prokop kézereklyéjét itt 41 aranyért megvette Theophan rakováci zárdafőnök, és ezen ereklye hiteles voltát bizonyitja Csernovics Arzén szerb patriarcha és Spiridion püspök, kinek egyházmegyéje területén van Prokuplje, hol sz. Prokopius egész testének ereklyéi vannak. Ruvarac Kinannus alapján (Bonni kiadás 227 l.) elmondja ezen kézereklye történetét: A magyarok 1073-ban elfoglalták Szirmium várát (a mai Mitrovica, igy elnevezve sz. Mitar, Demeter templomáról) és előnyomultak egész Nisig, hol a templomból magukkal elvitték sz. Prokop kézereklyéjét és hazatérve azt a szirmiumi Demeter templomában helyezték el. Midőn Manuel görög császár elfoglalta Syrmiumot, az ereklyét visszavitette eredeti helyére. Ez ereklye hitelességét bizonyitja Spiridion püspök azzal, hogy az az ő egyházmegyei prokupljei templomából való. Stibica Spiridion Crnovics Arzen patriarchával jött Magyarországba és 1690-ben együtt voltak utközben Belgrádban, itt I. Lipóthoz intézett kérvényükön 1690 jun. 18-án magát mint „belocrkvenski episkop" (fehértemplomi püspök) irja alá. I. Lipót 1695-ben verseci püspökül erősitette meg, minthogy azonban a Bánság a karlovici békében 1699-ben ismét a töröké lett, Stibica Spiridion egyházmegye nélkül maradt és a krusedoli zárdába költözött, hol még 1708-ban életben volt. Itt irta alá az ereklye

hitelességi bizonyitványt. Belocrkvenska episkopija (fehértemplomi püspökség), melynek területén volt a prokupljei templom, Kursumljében van a Toplicában és 1690-ben is még fehértemplomi püspökségnek neveztetett a prokopljei fehér templomról, mely messze földön hires volt szépségéről és arról, hogy ott vannak sz. Prokopius ereklyéi. Ruvarac e tekintetben hivatkozik Jirecsekre (Das Christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien, 1897. 36 .l

IV. A Stava falu és stavai templom Toplicában. Itt több régi feljegyzés alapján megállapitja, hogy Stava falu a novobrdoi-koszovoi-gracsaniki püspökség területén volt közel Belaszicához.

V. Varju fej (Vranova glava). Egy régi szerb évkönyv (Starine 9 k. 82 l.) mondja, hogy 1620-ban épült sz. Miklós tiszteletére egy templom, melyet Vranova glavanak neveztek. Hol volt ezen zárda és templom, nem volt képes megállapitani, csak azt, hogy a Lubnagi völgyben volt, de ennek is csak a nevére akadt egy régi nyelvemlékben, de hogy ez hol volt, eddig nem tudta megállapitani. Felhivja Cvijevicset és az ő követőit, állapitsák meg, hol volt e két hely. E felhivást gunyosan intézi hozzájuk, mert ellenfelei voltak a történetirási módszerben.

836. **Osztoics Tihomil: A szerb irodalom a szerbek nagy költözésétől 1690-ben egészen Obradovics Doszitejig 1783-ban.** Karlócza, 1905. Ismerteti Radonics János. (1905. 229 k. 105—108 l.)

837. **Surmin György: A horvát újjászületés 1836–1843.** (1905. 229 k. 109–110 l.; 231 k. 104–111 l.)

A Gáj Lajos-féle illyr irodalmi, társadalmi és politikai mozgalom történetét adja, vázolja a szerbek magatartását is ezen mozgalommal szemben. (L. Szegedy Rezső: „Az illyrismus és Gáj Lajos levelezése.“ Századok 1912-ik évfolyam.)

838. **Ivics Alexa: Kitől és mikor kapta Vukcsics István boszniai vajda a „Szent Száva hercegének“ cimét?** (1905. 230 k. 80—94 l.)

Egykoru oklevelek és történetirók adatai alapján kimutatja, hogy Vukcsics sem V. Miklós pápától, sem III. Frigyes császártól, sem a boszniai királytól nem kapta a cimet, hanem 1449-ben a török szultán adta neki, hogy a boszniai királyságtól való elszakadásra birja és ennek pusztulását előmozditsa. Velence ezért be is vádolja a magyar királynak 1455-ben Vukcsics Istvánt, hogy e cimet a töröktől elfogadta.

839. **Zmaj-Jovanovics Jován irói méltatása.** Irta Milákovics József. Szerajevo, 1904. 43 l. (1905. 231 k. 111—116 l.)

840. **Strossmayer György diakovári püspök nekrologja.** 1815—1905. 1905. 231 k. 125—128 l.)

841. **Tkalcsics Iván horvát történetiró nekrologja.** 1840—1905. (1905. 231 k. 128 l.)

842. **Vukityevics Milenko: A szerb nemzet története, a középiskolák számára.** Belgrád, 1902. II. köt. Birálja Sztanojevics Sztanoje (1905. 232 k. 98—111 l.)

843. **Ruvárác Hilárion szerb történetiró nekrologja.** (1905. 233 k. 106—120 l.) Irta Radonics Ján. Ruvarac 1832 szept. 1-én született a szerémségi Mitrovicán, apja szerb lelkész volt; tanult Karlócán és Bécsben, hol jogot végzett; 1860-ban Karlócán szentszéki jegyző, tanár a gimnáziumban, utóbb a papnevelő intézetben, 1874-ben a görgetegi zárda archimandritája lett. 1886-ban verseczi püspökké választották, de a megválasztást nem fogadta el, kizárólag történelmi tanulmányainak akart élni. Ruvárác főkép történelmi kritikával foglalkozott, melynek ő a megalapitója a szerb történetirásban; szembehelyezkedett dolgozataiban a szerb sovinizmussal és a tradicionális, de alaptalan szerb történelmi felfogással, bátran kimondotta az igazságot, mi sok ellenséget szerzett neki, kik kegyetlenül üldözték; a szerbség ellenségének kiáltották ki és ördögnek mondották, ki lerontja a szerbség ideáljait, — de ő ezzel nem törődött és nyugodtan haladt a maga utján. Élete végéig törhetetlen szorgalommal dolgozott, rendkivüli elméleé és csodálatos emlékező tehetsége nagy előnyére vált; nem törődött a közvélemény felfogásával, rajongott a történelmi igazságért és azt mindig bátran kimondotta. Meghalt a görgetegi zárdában 1905 aug. 8-án.

Karlóczán kezdett tanulmányai folytatására 1850-ben Bécsbe ment, hogy a gimnáziumi tanulmányokat, 1856-ban pedig a jogiakat elvégezze. Bécsben barátkozott Karadzsics Vukkal, Radicsevics Bránkó költővel, Daniesics György nyelvtudóssal, Jovánovics Zmaj költővel, Szubotics Jánossal és más szerb irókkal és tudósokkal, találkozóhelyük Grlics „Sclavisches Kafeehaus"-a volt. Bécsi tanuló évei alatt irt két értekezést: „A régi szerb történet honi forrásainak áttekintése" és „Adalék a szerb népdalok, hősdalok méltatásához", — a két dolgozat utóbb (Ujvidék 1884 megjelent ezen cim alatt: „Két deákkori

dolgozat.“ Az első munka arról tanuskodik, mily mélyrehatóan tanulmányozta át már akkor a régi szerb történet forrásait; kimutatta, hogy azok a régi évkönyveken és a szerb uralkodók és főpapok egykoru életrajzain (zsitia) alapulnak és megállapitotta hogy nem ezek, hanem az oklevelek képezik a szerb történelem elsőrangu forrásait; rámutatott a XI. századbeli diokleai krónika nagy értékére és annak kritikai megvizsgálását, valamint a történelmi források kritikai kiadását sürgette, hogy mindenkinek hozzáférhetők legyenek. A második dolgozatban Grimm és Bob munkáinak szellemében a szerb hősdalok mythosi anyagát tanulmányozta és kimutatta ennek összefüggését az indus mythosokkal és Karadzsicscsal szemben, ki azt állitotta, hogy a szerb hősdalok későbbi eredetüek, bebizonyitotta, hogy azok a megénekelt eseményekkel egykoruak és csak egyes részeikben, személyi vonatkozásaikban alakultak át későbbi időkben.

Munkásságának uj iránya nagy figyelmet keltett, a Matica Letopisa és a belgrádi szerb ujság szerkesztősége felkérte, hogy támogassa őket dolgozataival, különösen Gruics Nikánor, Ignyátovics Jasa és Gyorgyevics Jovan szerb irók és tudósok lelkesedtek érte és a Matica megkérte, hogy irja meg Szerbia történetét a rigómezei ütközetig (1389). Midőn 1861-ben szerzetessé és a karlócai konzisztorium titkára, majd Karlócán tanár lett, ez munkásságát más irányban kötötte le, azért 1861—1866 között a történelmi irodalom terén nem jelent meg semmi tőle, de azért ezen idő alatt is minden szabad idejét a karlócai érseki levéltárban és könyvtárban töltötte a régi iratok tanulmányozásával.

1866-ban adta ki: „Valami Brankovics György deszpota krónikájáról“ cimü tanulmányát. Itt ir a krónika sorsáról, másolatairól és kivonatairól, tartalmáról és forrásairól; e krónikában főkép a Nemanja dinasztia kora érdekli, az ezt megelőző korszakról szóló adatokról keveset tart. — 1868-ban megjelent „Az ipeki (Pety) patriarchák katalogusa“ cimü dolgozata, melyben oklevelek alapján megállapitja a szerb patriarchák sorrendjét, kormányzásuk idejét, megtoldva reájuk vonatkozó történelmi adatokkal, kezdve a sort Nikon patriarchával a XV-ik században és befejezve a sort IV. Arzénnal a XVIII-ik században, és megállapitja, hogy a szerb cárság bukásával II. Arzen után üres volt a patriarchai szék 1557-ig mikor Makarius lett patriarchává, ez az állitás nem tetszett, mert a közvélemény adatok nélkül azt hitte, hogy a sorozat-

ban folytonosság volt. Következő dolgozataiban: „Még egyszer az ipeki patriarchák katalogusa“, „Nochmals Mehmet Sokolovics und die serbischen Patriarchen“, „Az ipeki patriarchákról, Makariustól III. Arzenig“ (1557—1690) kimeritő történetét adja az ipeki patriarcháknak. A szerb egyház történetére vonatkoznak: „Adalékok a szerb történethez; A szerbek vagy másképp triballok régiségtana; Az ipeki patriarchátusról.“ Itt közli Dositije hires jeruzsálemi patriarcha (1669—1707) nagy művéből a 13-ik fejezetet, melyben szó van a szerbek multjáról, ezekben az iró a szerb régi genealogiákat használta fel; szól itt sz. Száva egyházszervezési munkálkodásáról és kimutatja, hogy Szerbiában 8, nem 12 püspökséget alapitott. Chrisant jeruzsálemi patriarcha művéből „De officiis ecclesiae orientalis“ (1715) uj adatokat közöl az ipeki patriarchatus megszüntetéséről 1766-ban,

A mi a szerb történelmet illeti, erre vonatkoznak következő munkái: „Fő mozzanatok Sz. Száva, a szerbek első érsekének életéből“, itt Szretykovics és Kovácsevics ellen bebizonyitja, hogy a szerbek első királya, István, csak egyszer és pedig 1217-ben lett megkoronázva és pedig a Rómából III. Honorius pápától kapott koronával, kinek megigérte, hogy népével visszatér a római egyház kebelébe, — ez a koronázás sz. Száva érsek távollétében történt, ki ekkor másodszor az Athos-hegyi zárdába vonult volt. — „A raskai püspökök és metropoliták.“ „A humi püspökökről és a hercegovinai metropolitákról 1766-ig.“ „A cetini-zetai és montenegrói püspökökről.“ „A szerémi püspökség rövid történelmi vázlata és a szerémi-karlócai-károlyvárosi érsekség története“ — ezek mind nagyon értékesek és uj adatokat tartalmaznak a szerb egyházi és politikai történelemre vonatkozólag. — „Valami Boszniáról, a dobori vagy dabro-boszniai püspökségről és a szerb zárdákról Boszniában.“ „A buncsei zárda története Szerbiában. „Adatok a szerb zárdák történetéhez. A kutyáni zárdákról oklevelek alapján.“ „Ubozsác zárda.“ „A szerémi gör. kel. zárdák.“ „A szavinai zárdabeli Partenius története, ki mint felszentelt Karlócán halt meg.“ „Adatok a zetai második uralkodóházról.“ „Lyubobratics István volt dalmáciai szerb püspök és utóbb kosztajnicai püspökről.“ „A pakráci püspökség keletkezéséről.“ „Pop Nikodim, der erste Klostergründer in der Walachei.“ „Serbia sacra.“ „A szerb szentek élettörténete.“ Ezen munkákban a szerb egyháztörténetet kritikai alapon irta meg, szembehelyezkedve a kritikátlan sovinista irányzattal, mi sok üldözésnek tette ki.

A szerb politikai történetirás terén klasszikus munkája: „24 adalék a szerb történelem forrásainak megvilágitására". ebben történelmi, földrajzi, korrajzi és genealogiai tekintetben sok tévedést igazit helyre a szerb történelemben és megirja hitelesen Lázár cár fiának, Lazarevics István deszpotának élettörténetét is, helyreigazitván a majdnem egykoru Konsztantinus Philosophus előadását. Nagyon értékes „A szerb népdalok, illetőleg hősdalok" méltatásáról irt munkája, melyben a bennök szereplő hősök történetét irja meg és megállapitja személyiségöket. Fontos műve „Lázár knézről". Már egy előbbi művében: „Chronologikus kérdések a Marica folyó melletti ütközet idejéről, Vukasin király és Uros cár haláláról", megdöntötte az eddigi nézetet, hogy Uros megölte Uros cárt, e munkában derült ki, mely mélyrehatóan ismeri a történelmi forrásokat. A Lázár knéz ifjukori életére és Dusán cár udvarában való időzésére, mely eddig nagyon homályos volt, világosságot deritett, nemkülönben Uros cár uralkodásának első éveire is, melyekről különben egy önálló tanulmányt is irt: „Uros uralkodásának első éveiről chronologiai szempontból." Ebben folytatólagosan szól Dusán halála után Uros cár haláláig (1355—1371) Szerbia történetéről, továbbá a kis uralkodókról a szétmállott szerb államban, Lázár templom és zárdaépitéseiről és uralkodásáról a koszovói csatáig (1389), végre az e csatára vonatkozó összes forrásokról és ennek egész irodalmáról.

A Nemanja uralkodó család korszakára vonatkozó és az ezt követő deszpotákról való munkái ezek: „A szerb királynők és cárnők"; „Angelia deszpotáné származása"; „Decsán fiairól"; „Egy szerb királyné története"; „Vukán, Nemanja István legidősb fia és ennek fiairól, a Vukanovicsokról"; „Miroszlav, Nemanja István szerb nagyzsupán fivére"; „Deszpot Sztefan Lazarevics, Lázár cár fia"; „Vukovics György szerb deszpota és Kasztriota-Szkenderbég György albán vezér 1444-ben"; (ebben megcáfolja azt az állitást, hogy Szkenderbég 1444-ben Hunyadi János segitségére sietett, de György deszpota ebben megakadályozta, mert nem engedte átvonulni országán); „Szibinyáni Jánk, Hunyadi János, származása, melyben bizonyitja hogy vlah eredetű és „Kleinigkeiten zur Geschichte der Balkanhalbinsel" ez Albánia középkori történetét világitja meg történelmi és földrajzi tekintetben.

Boszniára következő munkái vonatkoznak: „Boszniáról", ebben kimutatja, hogy a XII-ik század közepétől

Szerbia bukásáig 1459-ben és Bosznia elestéig 1463-ban, Boszniának csak egy része tartozott Szerbiához rövid ideig és pedig Dragutin szerémi király, Lazarevics István deszpota és Vukovics György deszpota és fiai idejében — ez is nagyon visszatetszett a szerbeknek, mert egész Boszniára való aspirációikat alaptalanoknak igazolta be. „Tvardko bánsága", ebben részletesen szól arról, hogy Tvardko 1357-ben Humot átengedte Lajos magyar királynak, végre arról értekezett minő valláshoz tartozott Tvardko bán. -- „István herceg gorázsdi templomának felirata", itt kifejti kitől kapta Vukcsics-Kozacsa István, Hercegovinának megalapitója, a hercegi cimet. — „Drága, Danica, Resza", ebben kifejti hogy Drága nem Kotromanics István bán leánya, hanem hogy ez azonos Hedviggel, Lajos magyar király ifjabb leányával; azután bebizonyitja, hogy Danica sem leánya Kotromanics bánnak, mert ennek nem is volt leánygyermeke és hogy Resza Vukac Hrvatinics leánya és hogy ez Batal főur neje volt. — „Katalin I. Tvardko bán (1353—1377) és utóbb boszniai király (1377—1391) leánya", ebben bebizonyitja, hogy Katalin, Cillei II. Hermann gróf neje nem volt, mint az összes történészek vélik I. Tvardko leánya, hanem ifjabb leánya Kotromanics II. Istvánnak, Tvardko nagybátyjának. — „Az ozreni templom feliratairól és Sztrahinja pap életrajzáról" szóló munkája is Bosznia történetére vonatkozik. — „Két boszniai királynő", itt megállapitja Tamás István király nejéről, Katalinról, hogy István herceg leánya volt, anyja pedig Ilona az utolsó Balsicsnak, III. Balsának leánya volt, ez a Balsa pedig fia volt Sztracimirovics Balsics Györgynek, kinek neje Ilona Lázár szerb cár leánya volt. A másik boszniai királynő, kiről e művében szól, az utolsó boszniai királyné, Mára, Tomasevics István király neje, ki Gyurgyevics Lázár (Brankovics Lázár, György fia) szerb deszpota és Paleolog Ilona leánya volt. Apja Paleolog Tamás klarencei herceg. — „Zsabalye in der Hercegovina, dem alten Hum" itt megállapitja, hogy e hely a Zsaba hegyen tul Popov és Hraszna közelében volt. — „Die Privilegien des Hauses Ohmucsevics-Grgurics" itt bebizonyitja, hogy e család állitólagos privilegiumai Kotromanics Istvántól, Dusán cártól és Tvardko Tvarkovics királytól hamisitványok, pedig ezeket utóbb 1654, 1678 és 1705-ben III. Ferdinánd és I. Leopold jóhiszemüleg megerősitették.

„Montenegrina, adatok Montenegro történetéhez" cimü munkája epochális. Montenegróról az összes törté-

netirók azt hitték, hogy a balkán államok bukása után Montenegró mindvégig megőrizte függetlenségét — Ruvarac e hiedelmet megdönti. Azt is hitték hogy a Crnojevicsek uralkodása után a metropoliták theokratikus formában uralkodtak Montenegróban 1697-ig, midőn a különböző családokból származó metropoliták után a Petrovics családból való Njegus nemzetségre ment át a theokratikus uralom. Ruvarac okiratok alapján bebizonyította, hogy Montenegro örökös függetlensége mese, és hogy 1496—1687-ig szó sincs a theokratikusan függetlenül uralkodó metropolitákról, mert Montenegro ezen időben török fenhatóság és uralom alatt állott. Ezért is nagyon haragudtak a szerbek Ruvarácra, ki legszebb ideáljaikat lerombolta. A mi a poturicák (török vallásra tért szerbek kiirtását illeti, ez nem történt 1702-ben vagy 1707-ben, hanem mint Ruvárác bebizonyította 1687-ben, midőn a montenegróiak fellázadtak a török ellen. Viszarion vladika (püspök) volt e felkelés vezére, őt dicsőítették a hősdalok, melyeket később átvittek Danilo püspökre a Petrovics-Njegus nemzetségből, és az ő korára. Ezen álláspont utóbb fényesen beigazódott Tomics János kutatásai révén a velencei levéltárakban.

A magyarországi szerbek beköltözéséről és a nekik adott privilegiumokról nézetei nagyon eltértek a sovinista szerb nézetektől; szerinte a szerbeket nem hivták be, hanem a török elől ide menekültek és a nekik adott első privilegium nekik külön teritoriumot és szerb igazgatást azon esetre igért meg, ha a törököt sikerül Szerbiából kiűzni és a későbbi királyi privilegiumok, midőn a törökök kiszoritása nem sikerült, csak szabad vallás gyakorlatot, egyházi és iskolai autonomiát igértek és adták nekik. Ezen fejtegetései sok elkeseredett ellenséget szereztek neki. Midőn az 1860-iki szerb kongresszus a Vojvodina teljes megadását sürgette és ő a 12 napos tanácskozás heves szónoklatait végighallgatta, az érseki titkárnak megmondotta, hogy ebből semmi sem lesz és az egész csak a bécsi kormány politikai maneuvere, a magyarok megpuhitására. A szerbek beköltözésének kétszáz éves évfordulója alkalmával 1890-ben ujra visszatért e kérdésre és megirta munkáját a szerbek egy nagy részének Oroszországba való elköltözéseinek okairól. 1896-ban megirta művét: „Gról Brankovics György és Csernovics Arzen patriarcha, három kitéréssel az ugynevezett nagy szerb beköltözésről", itt bebizonyitotta, hogy Brankovics György nem ivadéka a Brankovicsok dynasztiájának,

hogy sohasem lett megválasztva és felkenve szerb deszpotának a mint ő azt krónikájában meséli, hogy a szerbek közt kevés hive volt. E munkában Gyukicscsal szemben megállapitja, hogy a szerbek nagy beköltözése nem 1689-ben, hanem 1690-ben történt, továbbá megállapitja a beköltözés módját és a beköltözöttek számát. — Ide tartozik 1892-ben megjelent munkája: „Adalékok a szerbek történetéhez Magyarországban. I. A szerbeknek itt 1440-ban adott legrégibb privilegiuma. II. A ráczkevei (kovini) privilegiumok". — A magyarországi szerbek történetére igen értékes adatokat tartalmaz „A régi Szlankamen" cimü munkája is 1892-ből. — „A szerb papnevelő intézet alapitásának kérdése" a magyarországi szerbek kulturtörténetére nézve fontos.

Történet irodalmi dolgozatai sorából fontosak: „A carosztavnik vagy a cárok krónikáinak fontossága a szerb történetirás szempontjából". Szerinte e krónikáknak, évkönyveknek és chronográphiáknak az okiratokkal szemben csak alárendelt fontossága van, mert adataik a zsitiákban és rövid évkönyvekben is megvannak. – „A legrégibb szerb nyomda, a cetini nyomda", itt és nem Obodban nyomattak a legrégibb szerb könyvek 1494 és 1495-ben; értékes adatokat tartalmaz a Crnojevicsék és az első szerb nyomdász, Makarius, szerzetesre nézve. Érdekes e kérdésre nézve: „Zur altserbischen Bibliographie" és „Jovan Maleševac als Bücherschreiber und Bücherkorrector" cimü müve. „Dositelj Obrádovics élete kronologiai rendben" irodalomtörténeti érdekü. — „Uros cár életleirása Pajszije ipeki patriarchától", „Történelmi beszédek Lázár knézről, Brankovics István deszpotáról és Stiljánovics István knézről", „Sz. Lukács ereklyéinek átvitele Szendrőbe 1449-ben" és „IV. Arzén ipeki patriarcha menekülése Ipekből 1737-ben" történelmi és irodalomtörténeti érdekü.

Kiadta Brkics Vazul patriarcha 1771-ben irt munkáját a keresztények, különösen a szerbek helyzetéről a török fenhatóság alatt és számos más munkát és még igen hosszu sorát irta meg és adta ki a szerb egyházi és politikai történetére vonatkozó értekezéseknek, monographiáknak és birálatoknak. Élesen birálta Milojevics és Szretykovics történelmi munkáit. Élete utolsó éveiben még ki akarta adni Ritter-Vitezovics Pál „Serbia illustrata" cimü munkáját, melynek megjelenését 1712-ben a cenzura meggátolta; irni akart Kinizsy Pálról, ki szerinte nem szerb, hanem magyar vagy vlah hős — azt mon-

dotta: „ezért is ördögnek fognak kikiáltani a szerbek, mert rontom és lerombolom legszebb ideáljaikat". Ezen és sok más terveinek megvalósításában meggátolta halála, mely hosszu és sulyos betegség után tevékeny és korszakalkotó életének a görgetegi zárdában 1905 aug. 8-án véget vetett.

844. **Fra Grga Martics horvát költő nekrologa.** (1905. 233. k. 123—127 l.)

Martics Gergely terencrendi szerzetes született 1822 február 5-én Poszusjében, Hercegovinában, meghalt 1905 aug. 30-án a kresevói zárdában. A horvátok legnagyobb eposz költője, teljesen a remek népdalok, hősdalok szellemében és formájában irt. Legkiválóbb munkája „A bosszuállók" (Osvetnici), melyben a keresztények harcát a törökök ellen 1857—1870-ben énekli meg; a koszovói hősdalokat is egy eposzi egységbe foglalva kapcsolta össze. Népdalgyüjteménye igen értékes. Nagy szerepe volt a boszniai okkupációban is.

845. **Csurcsin Milán: Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur.** Lipcse, 1905. 220 l. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1906. 235 k. 112—118 l.)

Abbate Fortis olasz pap „Viaggio in Dalmazia" cimü művében négy szerb népdalt közöl olasz forditásban, ezekből három nem valódi népdal, hanem Kacsics átdolgozása, a negyedik „Hassan aga felesége" valódi szerb népdal. Herder és Goethe nagy lelkesedéssel fogadták a remek szerb népdalok e bemutatását és maga Goethe 1778-ban az olasz forditásból németre forditotta az utóbbit ezen cim alatt: „Klagegesang von der edlen Frau des Asan Aga." Azután Grim és sokan mások nagy lelkesedéssel foglalkoztak a német irodalomban a gyönyörü szerb hősdalokkal, különösen midőn ezekből Karadzsics Vuk és mások egész gyüjteményeket adtak ki. Csurcsin ismerteti a szerb hősdalok nagy szépségét és a hatást, melyet azok a német irodalomban tettek.

846. **Jacimirszki: Szláv és orosz kéziratok a római bibliothekákban.** Szentpétervár, 1905. 965 l. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1906. 235 k. 118—120 l.)

A legrégibb orosz kézirat a XIII.-ik századból való, de ilyen csak nehány van, azután a következő századokból fokozatosan mind több és több van. A legrégibb szerb kézirat a XIII.-ik századból való, a legtöbb, az összes szerb kéziratok fele, a XV.-ik századból van; azután fokozatosan mind kevesebb és kevesebb van. A kéziratok nyelvtörténeti, egyháztörténeti és történelmi tekintetben értékesek.

847. **Surmin György: Gáj Lajos horvát ujságainak megindítása.** Adalék a horvát müvelődés történetéhez. Zágráb, 1905. 25 l. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1906. 235 k. 120—123 l.) [V. ö. a 837. számmal.]

Gáj Lajos 1832 ben kért engedélyt horvát ujságok megindítására; a királyi engedély 1834 jul. 9-én kelt és Zágrábban okt. 20-án lett meghirdetve. A „Horvatske, Slavonske és Dalmatinske novine“ és ennek irodalmi melléklete, a „Danica“ 1835-ben indult meg; szerkesztette Gáj, munkatársai voltak Vukotinovics Lajos, Babukics Vjekoszláv és Mazsuranics Antal. Kezdetben a kajkavi tájszólást használták, mert a horvát irodalmi nyelv megalakitása csak utóbb történt. Az ujság csakhamar felvette az „Illirske novine“ cimét és hevesen agitált a magyarok ellen, dacára a szigoru cenzurának.

848. **Fra Gerga Martics, horvát eposzköltő életrajza, az ő közlései alapján megirta Koharics Jánkó.** Zágráb, 1906. 119 l. Ismerteti Osztoics T. (1906. 235 k. 123—124 l.)

849. **Szász Károly magyar költő életrajza és nekrologja. 1829—1905.** Irta Hadzsics Antal. (1906. 235 k. 137—140 l.)

850. **Ruvarac Hilarion: Névtelen adalék a Lázár knezre és Kraljevics Márkóra vonatkozó történelmi forrásokról.** (1906. 236 k. 1—18.)

Ezen irat Ruvarac hátrahagyott iratai közt találtatott. Ruvarac tanulmányát Lázár knez és Kraljevics Márkóra vonatkozó történelmi forrásokról Szretykovics Panta történetiró felületesen és alaptalanul megtámadta; Ruvarac erre itt alaposan, de nagyon metszően válaszol, kimutatva, hogy ellenfele mily lelkiismeretlen, tudatlan és felületes történész.

851. **Thallóczy Lajos: Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről, főtekintettel a körmendi levéltár okleveleire.** Bpest, 1905. 69 l. Ismerteti Radonics Jovan. (1906. 236 k. 103—111 l.)

Sisics Ferdo a Batthyányiak körmendi levéltárában néhány szerb oklevelet talált Kotromanics István, Tvardko bánok és Kotromanics István nejétől, Erzsébet bánnétól; Sisics ezeket kiadta, de igen hibásan. Thallóczy ujból kiadta, megbővitve számos más oklevéllel igen gondosan, ugy hogy ezek nyelvészeti és történelmi szempontból teljesen kifogástalanok; tanulmánya igen értékes Bosznia XIII. és XIV. századbeli történetének megismerésére. A függelékben „A Kotroman legenda“ cim alatt foglalkozik

a Kotroman család eredetének kérdésével [illegible] megvizsgálva Orbini, Luccari, Ranyina, Tubero és Resti azon helyeit, hol e család eredetéről szó van. Orbini és utána a régibb német genealogok azt vélik, hogy a Kotroman család egy német vitéztől származik; Thallóczy azt véli, hogy e vélemény onnét származik, hogy a Kotrománok a Blagaj család révén rokonságban voltak az Ortenburg grófi családdal.

852. **Tomics N. Jovan: A zengi szerb menekültek (uszkok) történetéből 1604-1607.** (1906. 237 k. 20—58; 238 k. 20—49 l.; 239 k. 53—76 l.; 240 k. 50—71 l.; 241 k. 23—53 l.)

A zengi szerb menekültek (uszkok) harcai a török és Velence ellen 1604—1607-ben, tengeri kalózkodásaik és az ezekből keletkezett bonyodalmak részletes leírása oklevéles adatok alapján.

853. **Ivics Alexa: Wann wurden die Reliquien des serbischen hl. Száva verbrannt?** Ismerteti Radonics Jován (1906. 237 k. 107—113 l.) Ivics fejtegetései felületesek s így végeredménye téves. Ruvarac pontosan megállapította, hogy Sz. Száva ereklyéi Szinan pasa parancsára a Belgrád melletti Vracsáron 1595 április 27-én lettek elégetve, azért, hogy ezzel sujtsa a fellázadt szerbeket, a kik megakadályozták hadsereget Magyarország elleni felvonulásában.

854. **Gyukics A. szerb történetiró nekrologja 1844—1906.** Megirta Radonics János. 1906. 237 k. 134—136 l.)

Gyukics Goszpodincén, a sajkás kerületben, Bácsmegyében született 1844-ben és mint tábornok halt meg Bécsben 1906-ban. Magas katonai rangjánál fogva szabad bemenetele volt a bécsi udvari levéltárba, a hadügyi és pénzügyminiszteriumi bécsi levéltárakba. Mint történetiró jelentkezett először Vitkovics Gábor a sajkásokról irt munkájának szakszerü biralatával. Munkái: A titeli határőrvidéki sajkás ezred közremüködése az 1788—1791-iki osztrák-török háboruban, 1890; Csernovics Arzén patriarcha három fontos oklevele, 1690; Valami a cs. kir. szerb huszárezred történetéhez 1731—1757-ben; Biralat Golubszki Novák „Emlékek a szerb nemzeti felkelésből 1848—1849-ben“ cimü müvéről; A titeli határőrségi sajkás ezred szervezete az 1848—1849-iki szerb nemzeti mozgalom idejében; Sztanisavljevics Áron báró tábornok, a sajkások parancsnoka; Szerb tábornokok és ezredesek Ausztria-Magyarországban 1704-től máig. Ezeken kivül

gazdag anyagot gyüjtött össze Szegedinác Pero kapitány felkeléséről és a magyarországi szerbeknek 1750—1760-ban való tömeges kiköltözéséről Oroszországba.

855. **Kuzelja Zeno: Korvin Mátyás magyar király a szlávok népköltészetében**. Lemberg, 1906. 154 l. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1906. 238 k. 115—117 l.)

Kuzelja ukrajnai orosz iró szerint Hunyadi János fia, Mátyás király ismertebb a szlávok népköltészetében, mint a magyarban, hol csak egy pár soros versecske szól megkoronáztatásáról, mely töredéke egy feledésbe ment népdalnak, ezenkivül csak egy pár anekdotaszerü mesében él a magyarok közt a nagy király emléke, — mig a szlávoknál sok terjedelmes népdal őrzi emlékét. Legtöbb szerb népdal szól róla, de mint nemzeti hőst ünneplik kisorosz, tót, morva, cseh, lausitzi, szerb és ukrajnai népdalok. Kuzelja szerint Mátyás népszerüségének okai: ő Hunyadi János fia, nagy erények, vitézség, igazságosság, a köznép pártolása, a török elleni harcok. A szerbek barátja volt, Brankovics Vuk az ő belső köréhez tartozott, kinek vitézségét sok népdal dicsőiti; apját szerb eredetünek tartja a nép, sőt egy népdal szerint Szibinyáni Jank Lázár szerb cár unokája és fia Lazarevics István szerb deszpotának.

A Mátyás királyról szóló szerb népdalok történelmi tartalmuak és sok vonatkozásban vannak a Kralyevics Márkóról szóló népdalokkal, tárgyuk sokszor azonos. A Mátyás király választásáról szóló szerb népdal szerint a szent koronát háromszor feldobták magasra és az mindig Mátyás fejére esett — igy akarta Isten megmutatni, hogy őt akarja királynak. Az a szerb népdal mely elmondja, mikép szabaditotta ki Mátyás király feleségét a török fogságból, egészen analog azzal, mely Kraljevics Márkóról szól. Ugyanigy van azzal a szerb népballadával, mely elmondja, hogyan szabadult ki maga Mátyás a szultán fogságából, a szultán leányának segélyével — hasonló szerb népdal van Kraljevics Márkóról.

Sok szlovén, tót, ruthén népdal szól Mátyásról, de ezek tárgya regényes, ünneplik őt mint nemzeti hőst, mint a nép jóltevőjét, igazságos atyját — de a cselekvény a nyugati romantikából van véve, például az, mely elmondja, hogyan szöktetett el Mátyás egy szép leányt nőnek öltözve. Ezen népdalok is dicsőitik igazságosságát. Azt mondják, hogy ő nem halt meg, csak alszik és egykor ujra fel fog ébredni, ha a nép bajban lesz, de Kraljevicsról is ezt éneklik. Ez is nyugati motivum.

856. **Smicsiklas Tádé: Strossmayer püspök élete és munkái, beszédei, értekezései és körlevelei.** Zágráb 1916. 443 l. Ismerteti Radonics János. (1906. 239. k. 99—101 l.)

857. **Louis Leger: Le cycle épique de Marko Kraljevics.** Journal de savants 1905. 605—615, 642—651. Ismerteti Radivojevics T. (1906. 238. k. 124—125 l.)

A közles népszerü leirása Kraljevics Márkónak a szerb népdalok alapján minden tudományos érték nélkül, nincs benne semmi irodalmi ellemzés magukról e népdalokról, mint Jagics Archivumában 1881-ben, mely e feladatot igen szépen és pontosan megoldja. Leger Kraljevics biographiáját Jireček nyomán közli a cseh encyclopaediából. Vukasin király oklevéléről (1370 ápr. 5) azt mondja, hogy ezt fia Márko is aláirta, pedig ez nem igaz, hanem Vukasin csak a szövegben emliti feleségét Ilonát és fiait Márkot és Andrást. Alaptalan az is, hogy Márk anyja Momcsilo vajda leánya és hogy az első népdalt Márkóról Hektorovics raguzai költő irta. Márkó jellemzéséről azt mondja, hogy ha igaz volna mindaz amit a népdalok Márkóról irtak, akkor szemtelen és részeges ember lett volna s ezt Pajsic bolgár krónikás mondta volna, a mi nem áll, mert e helyet Raics János historiájából (II. 701 l.) és onnét is hibásan forditja le. Leger értekezése szellemes, de nagyon felületes és tudományos értéke nincs.

858. **Ilyinszki G. A.: Kulin boszniai bán oklevele 1189.** Szentpétervár, 1906. 35 l. Ismerteti Radonics János. (1907. 241 k. 128—130 l.)

Kulin bán oklevelének eredetije 1189-ből a raguzai comesi palota levéltárában volt 1817-ig, mikor e palota és irattárának egy része tüzvész martaléka lett, a nagyrészben megsérült okleveleket kereskedőknek adták el, köztük volt Kulin sértetlenül maradt irata is, mely Gagics raguzai alkonzul utján a szentpétervári akadémia birtokába került; egy másolata van a bécsi császári udvari levéltárban, erről kiadta azt Jireček, Miklosics, Jagics, Kukulyevics, Novákovics, Smičiklás — de hibásan; Szreznyevski és Ilyinszki azt az eredetiről fakszimilével adták ki latin forditással együtt, kiigazitva az előbbiek hibáit. Ilyinszki a szöveg szerb nyelvtani méltatása után kifejti ezen oklevél történelmi részét, szólva Kulin uralkodásáról és a bogomil eretnekekhez való viszonyáról. E tekintetben munkája nem önálló, hanem követi Milobár Ferenc dolgozatát: „Kulin bán és kora“ (Ban Kulin i njegovo

doba. Glasnik zemaljskog Muzea u Bosni i Hercegovini XV.); itt azt mondja, hogy Kulin jóval 1180 előtt uralkodott, midőn neve legelőször fordul elő Theobald pápai követ irataiban; továbbá azt véli, hogy Kulin azonos Bakhin főzsupánnal, ki Niketas és Kinamus szerint harcdöntő párbajt vivott 1150-ben (és nem 1155-ben, mint Milobár és utána tévesen Ilyinszki vélik) Manuel görög császárral, — de ezen állitást megdöntötte Ruvarac Hilárion az egykoru Theodoros Prodromos alapján és kimutatta, hogy ez a Bakhin a magyar király vezére volt. Ilyinszki szerint Kulin bán 1189-ben még nem volt bogomil, mert az oklevél dátumában azt mondja, hogy ezen oklevél kelt „Keresztelő szent János fejvétele napján", — de ez nem bizonyiték, mert számos bogomil főur egészen a XV. század első feléig okleveleikben a dátumoknál felemlitik az evangelisták, apostolok és szentek neveit.

859. **Iványi István: Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára.** Szabadka, 1889. 155 l.; 1895. 181 l.; 1906. 160 l.; 1906. 163 l. 4 kötet. Ismerteti Zerenski Hilárion. (1907. 243 k. 102—105 l.)

Iványi számos munkát irt Bács-Bodrogh megyéről, melynek alapos ismerője; ezen munkája, mely hat kötetre van tervezve s melyből már négy kötet jelent meg, igen érdekes a szerbségre nézve is, mely két századon át e megye lakósainak nagy többségét képezte. A helynévtár munkáját megnehezi az, hogy e megye területe a multban nagyon változó volt. A multban Bácsmegye déli része a Duna—Tisza - Ferenc-csatorna közt volt a tulajdonképeni Bácsmegye; a mai Bácsmegyének északnyugati része a Tiszától Ó-Becse felett egész a Dunáig jóval Baja felett volt Bodrogmegye; a Tiszamelléki háromszög Petrovoszellótól felfelé egész Szabadka felettig Csongrád megyéhez tartozott. Iványi a mai Bácsmegye területén levő és itt volt városok, községek, puszták, magaslatok, völgyek, folyó és álló vizek földrajzi és történeti viszonyairól, neveiről, névváltozásairól, lakóiról stb. szól és pedig az országos, bácsmegyei, zombori kincstári és bécsi hadügyministerium okleveleci alapján, de forrásait nem idézi, használta Pesty Frigyes Helységnévtárát is, de nem emliti forrásai sorában. Munkája nem hibátlan; a törökök közel 200 évig birták Bácsmegyét és itt sok iratot megsemmisitettek. A munkában vannak hibák és tévedések is.

Nagyon kétes dolog az, hogy Alpár puszta a XIV. és XV-ik században a titeli káptalan birtoka volt, mert

ez nem a bácsmegyei Alpár, hanem valamely Külső-Szolnok megyebeli Alpár puszta volt (Csánki: Magyarország történelmi földrajza I. 667 l.). — Csikeria puszta nem O-Becse nyugati, hanem délnyugati oldalán van. — A szerbek Kulpinból I. 90 l.) nem 1745-ben vagy ezelőtt vándoroltak ki Oroszországba, hanem pár évvel később. Nagyon téved, midőn azt állítja, hogy Brankovics János deszpota telepitette le a szerbeket Deszpot-Szent-Iványon, mert ezek később jöttek ide a Csernovics Arzen-féle beköltözéskor. Fehéregyházánál (II. 81) nem említi, hogy ez 1496-tól fogva a Belymosevics családé volt, ezt csak pótlólag (III. 33 l.) említi Csánki alapján Feketeegyház, Feketehegynél. Nem tudja azt sem, hogy Fehéregyház és Feketeegyház később a Jaksics család birtokába került, — ezt nem említi Csánki sem, mert az ő műve csak a Hunyadiak koráig ér. Az iró nem tudja, hogy a Krivaja, ott hol a torkolatánál kiszélesedik, ma is Devecsernek hivatik (II. 142), ez pedig hasznára lett volna a régi Devecsér helyének megállapitásánál (I. 66 l.). Az a nézete, hogy a törökök semmi esetre sem engedélyezhették a bogyáni szerb zárda épitését s igy ez 1526 előtt épült III. 21) helytelen. Nem igaz, hogy Turiát nem említik a török defterek (III. 129), mert azt az 1590-iki defter említi azzal, hogy ott 26 adófizető van; ezt a helyet még az 1543. és 1650-iki tizedösszeirás is említi. Nem hihető, hogy Zsigmond király adományozta 1419-ben Becse várát és helységét Szendrői Brankovics Györgynek, hanem jóval korábban Lázár cár fiának, Istvánnak adományozta. Pavlovics Vizárion bácsi szerb püspök 1720-ban nem vehette meg a szőregi pusztát (IV. 134), mert ő csak 1731-ben lett bácsi püspökké; Szőreg egyáltalán nem vétel utján jutott a bácsi szerb püspökök birtokába, hanem Vizárion püspök előtt 25 évvel kapták haszonélvezetül (Serpski Sion. 1903. 165 l.). Helytelen az is, hogy a bogyáni és kovilyi zárdák birtokait a püspökök 1759-ben haszonélvezetül kapták volna. — Kubin neve helyesen Kovin stb. Ezen tévedések dacára a munka igen értékes.

860 **Thallóczy-Áldásy: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198—1526.** Bpest, 1907. 124—479. Ismerteti Radonics János. (1907. 243 k. 106—113 l.)

Az oklevéltár 539 oklevelet közöl részint egész terjedelemben, részint rövid regestákban; ezek közöl mások gyüjteményeiben már megjelent 291, először közöltetik itt 248 oklevél. Az ismertető nagyon sajnálja, hogy a

regesták csak magyar nyelven közöltetnek, szerinte jobb lett volna, ha a közlés latin nyelven történik, akkor a külföld is, főkép a szerbiai történészek is használhatnák, mert e gyüjtemény sok olyat tartalmaz, a mit a szerb történészek nem tudtak. E gyüjtemény gazdag tárháza elsőrangu történelmi forrásoknak. A XII. századból csak egy adat van, Nemanja adománylevele az Athos-hegyi Hilendar zárdának Miklosics Monumenta Serbica cimü gyüjteményből, — de ennek itt semmi helye nincs. A XIII. és XIV. századból a gyüjtemény egyetlenegy uj oklevelet sem közöl, mert a közöltek mind megvannak Theiner, Fejér, Zichy codex és Vencel gyüjteményeiben. Zsigmond korával kezdődik az uj és igen gazdag anyag és itt az ismertető nagy elismeréssel elősorolja mindazokat az okleveleket, melyek Szerbia történetére nézve uj adatokat tartalmaznak 1391—1525-ig. Nagyon sajnálja, hogy a Jaksics családra vonatkozó adatok csak rövid regestákban közöltetnek; örvend, hogy Zmaj-Brankovics Vuk személyére nézve oly bőségesek az adatok. Dicséri a munka 124 oldalas bevezetését is, mely fejtegeti a szerb deszpotaság államjogi viszonyát a magyar koronával és igen értékes adatokat szolgáltat a macsói bánság határaira nézve, továbbá a Cilleyekről és az utolsó Brankovicsokról, — azonban van e részben több hiba és tévedes is. Igy tévedés, hogy a szerbek első koronázott királya István, Nemanja Istvánnak legidősb fia és hogy magát mindig István-Lukács néven irta alá; téves, hogy Dragutin király 1289-ben a katholikus vallásra tért és hogy a koszovói ütközet után (1389) vége volt a szerb állami életnek. A 103-ik regesztában Losonczy Istvánról van szó, pedig az László volt; a 136 ik regestában az elején levő dátum nem egyezik az oklevél végén levővel; a 187-ik regesta két Radicsról szól, pedig csak egy volt; a 190-ik regesta tévesen mondja, hogy Lázár knez Gara Miklós veje volt; a 124-ik regestában Cilley Hermann gróf Zsigmond királyt sógorának mondja, holott Zsigmond róla igy szól: socer noster carissimus; a 379-ik regestában bizonyára nyomdahiba, hogy Vukcsics István „szent arábiai herceg“ e helyett: „szentszábai herceg“. A registrum igen pontos és gondos.

861. **Rádonics János: Ruvárác Hilárion szerb történetiró.** (1907. 244 k. 1—21 l.; 245 k. 51—70 l.) [l. 640. 843.]

862. **Markovics Vazul: Raguza viszonya Szerbiához. 1358—1362-ig.** (1907. 244 k. 54—71 l.)

Szerbia viszonyai Raguzával a zárai békekötésig barátságosak voltak (1358 febr. 18); ezen békekötés után majdnem egész Dalmácia Magyarországé lett és Raguza is a magyar fenhatóság alá került; ezen békekötés nem foglalta magába a viszonyok rendezése tekintetében Szerbiát és ez továbbra is hadi állapotban volt Magyarországgal. A szakadár szerbek ellen Nagy Lajos 1358 okt. 6-án segélyt kért Velencétől, János horvát-dalmát bán és Hum ura jelenti ezt Velencének azzal, hogy bocsásson a magyar király rendelkezésére hajókat a csapatszállitásra. (Listine III. 363.) Ezen magyar-szerb háboruról részletes adataink nincsenek, csak azt tudjuk, hogy az még 1359-ben is tartott és Szerbiára nézve balul ütött ki. Lajos király 1359 julius havában maga is Szerbiában időzött, a mit igazol egy 1359 jul. 6-án kelt irata, melyet Fessler is emlit. Erről a harcról szól az egykoru florenci történetiró, Vilani Mátyás (megh. 1363), ki azt mondja, hogy két szerb főur viszálykodott, a gyengébbnek tartománya a Duna mellett volt, az erősebbé Szerbia belsejében; a rasciai király többször kisérletet tett, hogy őket kibékitse, de eredménytelenül, mire haragosan azt mondotta nekik: „vigye el az ördög és egyik törje ki a másik nyakát" (andate nella mala hara; e l'uno faccia all'altro il peggio, che puo.) Ezek közt a gyengébb segitséget kért a magyar királytól, ki átkelt a Dunán és elpusztitotta az országot egészen a raskai hegyekig és azután visszatért Magyarországba (Muratori Script. XIV. 9 k. 553—554. 562—563 l. — Drágásevics: Otačbina 17 k. 1—9 l.) Mily következményekkel járt ezen háboru Szerbiára nézve, nem világos. A magyar történetirók azt állitják, hogy Lajos ekkor (1359) elfoglalta Belgrádot, Mácsvát és a Szerémséget; Szalay azt mondja, hogy Belgrád 1356-ban már a magyaroké volt, a mit Kovácsevics Lj. is elfogad (Godišnjica 6 k. 218 l.). Hogy ez a háboru nagy károkat okozott Szerbiának, kiderül Vojiszláv humi knez szavaiból Raguza követeihez és abból, mennyire igyekezett ezért boszut állani Raguzán, Nagy Lajos szövetségesén. Boszuló hadjárata Raguza ellen már 1359 julius végével kezdődött.

Raguza védnökével Lajos királylyal egyességet kötött, hogy Raguza Szerbiában kereskedelmet folytathat még akkor is, ha ez háborut viselne Magyarországgal. (Mon. Rag. II. 280). A zárai békekötés után Raguza követeket küldött Velencébe, Tvardkóhoz és Vojinovics Vojiszláv hatalmas főurhoz, ki Hum egy részét, Trebinyét

és Konavlje nagy részét birta, hogy velök, mint szomszédaival kereskedelmi viszonyait rendezze; Vojiszláv a szerb cár rokona volt és nemsokára Raguza kérlelhetlen ellenségének bizonyult. Rövidesen ezután e tárgyban követséget küldtek a szerb cárhoz, Szlovenia urához (Gospodin Slovenije. 1360 márc.). Vojiszlávot az iratok először 1343-ban emlitik (Mon. Rag. I. 135) először mint zsupánt, azután mint knezt (Mon. Serb. 152, 168, 169, 174, Mon. Rag. I. 270, 280). Uros cár őt a „cárság barátjának" hivja, Velence 1363-ban velencei nobilinak választotta (Magnificus et potens vir Voyslavus et comes et magnus procer serenissimi domini imperatoris Slavoniae. Glasnik 12 k. 43.) Oklevelein arany pecsét van, mig a Balsicsokén ezüst. Raguza követei a cárnak 1000, Voiszlávnak 500 arany perper ajándékot viltek. Raguza azzal, hogy a Szerbiával háborut viselő magyar király alattvalója lett, véget vetett a szerb barátságnak. Vojiszláv a viszályt még 1358-ban kezdte, mert nemely elmenekült alattvalóját Raguza befogadta; ez támadástól félve hadi előkészületeket tett 1358 dec. 7. propter nova quae habentur de Wyslavo. Mont. Rag. II. 25[illegible] de köztük nem került háborura 1359 aug. havág (Mon. Rag. II. 258).

A magyar seregek Szerbiából 1359. julius végével vonultak ki és a szerbek nyomban elkezdték a háborut Raguza ellen, mint Magyarország vazallusa ellen. Vojiszláv a cár parancsára minden raguzai kereskedőt az ő területén fogságba zárt és bevonult Gmblába (Fljeka) és Gionchetóba (Sumet) és ott pusztitott és egy raguzai patriciust is elfogott. Raguza ezért követül küldte hozzá Gundulics Jánost „ad mollificandum ipsum". Vojiszláv Gacko hegyén volt és haragosan meglenyegette, hogy elpusztitja és elfogtalja Raguza minden birtokát. (Mon. Rag. II. 280. Diplomatar. 10. 11.). Raguza panaszkodott a magyar királynak, hogy Vojiszláv ezt a cár parancsára teszi, mert a magyar sereg Szerbia területére betört (ex eo, quod rex Hungariae ivit super terrenum ejus). Vojiszláv nagy sereggel készül ellenök és mert azonló rövidsége miatt Lajostól segélyt nem kapnatnak, kénytelenek voltak Vojiszlávtól 4000 arany perperért a béket megvásárolni. (Mon. Rag. 283, 284. Diplomatar. 13.) 1360 jan. 28-án Raguzába jött Ilona cárné követe, követelve Dusán István cár Gucsetics Marinonai letetbe helyezett arany edényeit és pénzét. Raguza felmutatta az elismervényt, hogy azt már 1355-ben visszaadták, de a követ ennek dacára meglenyegette őket (Mon. Rag. II. [illegible]—

280. III. 22.) 1360 szept. 29-én nagy nászajándékot küldött a szerb cárnak, ki erre Raguzának régi kereskedelmi szabadalmait visszaadta (Mon. Serb. 168—169). 1360 végével viszály támadt Vojiszlávval és hozzá követet küldtek, hogy szép szókkal (cum pulchrioribus verbis) lecsendesítsék, de ez továbbra is fenyegetőzött és kereskedőket uj adókkal terhelte, ezt Raguza felpanaszolta a szomszédos Szánkó bosznia főurnak is. (Mon. Rag. III. 79). Vojiszláv ekkor be is tört Raguza területére és ez egyik vicecomesét el is csapta, mert gyáván viselkedett (quia male se gessit quando homines Vojislavi venerunt super nostrum comitatum. Mon. Rag. III. 61.). 1361. április havában ujból Raguzába jöttek a cár követei, hogy a már bebizonyitottan visszaadott letétet követeljék ezt Raguza felpanaszolja Lajosnak azzal, hogy „Rex Rassiae" ezzel csak ürügyet keres a háborúra. (Pucics Spomenici Srpski II. 23—24), sőt ez év május havában ismét sürgette a letét visszaadását — mire Raguza figyelmeztette szerb területen levő kereskedőit, hogy vigyázzanak, mert Szerbia ürügyet keres a háborúra. Kattaro, a szerb cár birtoka, a Nemanja ház különös pártfogásával nagyon felvirágzott, sőt Dusán és Uros idejében pénzt is vert. (Spomenici 27. k. 37. l.); a cárok neki sóárulási jogot is adtak, melyre pedig Raguzának monopoliuma volt, s igy akartak Raguzának közvetve ártani, hogy Kattaró kereskedelmi jelentőségét emelik.

Raguza 1361 junius hóban megtámadta Kattarót, támogatta e harcban Ragnzát a Balsics család és Budva vára. Balsics várkapitányu Budvában, Poveresc (Povrsko) a szárazról támadta meg Kattarót, Raguza a tenger felől. Ragusa a horvát bánnak 1361 aug. 31-én azt irta: Catharini nostri capitali inimici. Mon. Rag. III. 11) és Velencének e harcról az irják 1361. okt. 7-én, hogy Vojiszláv, csak azért oly nagy ellenségök, mert Kattaro izgatja őt ellenök (Listine 41) Vojiszláv seregei a Kattaró ellen hadakozó Raguza védelmében horvát területét nagyon pusztitották. Az elkeseredett Raguza Vojiszláv fejére 10.000 arany perper dijt tüzött ki s ha az, ki őt megöli raguzai, kap még egy kőházat a városban; fiainak fejére 10.0 0 perper dijt tüzött ki, ha a gyilkos raguzai 2000-et kap és ha elpusztulna vállalkozásában bármelyik bérgyilkos, a dij családjáé. A kereskedőket intették, hogy gyorsan távozzanak a szerb területekről, sőt a szerb cárnál is panaszt emeltek Vojiszláv ellen (Mon. Rag. III. 87). Raguza több prizrendi szerb kereskedőt Raguzában elfo-

gott és áruikat elkobozták viszonzásul a szerbek hasonló eljárása ellen és erősen készültek Vojiszláv ellen, segélyül hivták a humi főurakat Cikurics Istvánt, De Rogerio Radoszlávot és Szánkót, mint a horvát bán, illetőleg a magyar királyi alattvalóit. Mon. Rag. III. 89. 90). Hogy jövedelmeiket szaporitsák, mire a háboru folytán nagy szükségök volt, jul. 18-án kérték a horvát bánt, hogy engedje át nekik Narenta vidékén a só eladást, a mit meg is kaptak; e napon küldtek követséget a Balsicsokhoz, hogy segitsék Kattaró ellen (ad componendum et tractandum contra nostros inimicos et ad destructionem ipsorum. Mon. Rag. III. 98). A megszorult Kattaró békét kért, de a tanács jul. 25-én elutasitotta őket. Jul. végével a szerb cár követe Raguzában van, hogy a békét közvetitse, nagyon udvariasan bántak vele, de semmit el nem ért. Jirecsek azt véli, hogy ez a követ Vukasin fia Kraljevics Márkó volt, ezt Ruvarac elveti. (O knezu Lazaru 122 l.)

Raguza erősen készült a háboru folytatására és besorozta az összes 14—70 éves nemeseket és 20—70 éves polgárokat (homines de populo.) Megtiltották, hogy Vojiszláv területére senki se merjen sót eladni. Szánkó zsupán is hasztalanul iparkodott békét létrehozni Raguza és Kattaró valamint Vojiszláv között: Raguza okt. 30-án azt felelte neki, hogy annyira nem alázhatja meg magát, hogy Vojiszlávtól békét kérjen. (Mon. Rag. III. 130.) Kattarót szorosan elzárták és a flottának megparancsolták, hogy minél nagyobb károkat tegyenek Kattarónak és a szerb cárnak, de kiméljék Budvát, Ulcignót, Skutarit, a Balsicsok alattvalóit és a prevlaki érsekét. (Metropoliti Sancti Michaelis Mon. Rag. III. 130—131). Október 22-én 100 arany perper jutalmat tűztek ki annak, ki Vojiszlav széna és buza kazlait felgyujtja. Nov. 3-án felhatalmazzák Szánkót, hogy közvetitheti a békét és nov. 13-án már megengedik a szerb kereskedőknek, kivéve a Vojiszláv és Kattaró kereskedőinek, a belépést Raguzába. Közben Kattarót folyton körülzárva tartották és nagyon azon voltak, hogy tönkre tegyék, nehogy versenytársuk legyen. Velence, bár nagyon gyülölte Raguzát, ezen háboruban mégis semleges maradt, mert nagyon féltek Nagy Lajos magyar királytól, Raguza protektorától. A háboru Kattaró és Vojiszláv ellen erősen folyt 1362-ben is. A nagyon megszorult Kattaró Velencéhez fordult pártfogásért és Raguza 1362. jan. 8-án elhatározta, hogy elfogadja Velence békeközvetitő követét (inter nos et nostros inimicos

imperii Raxiae); jan. 10-én megengedték, hogy Kattaró is küldhessen békeköveteket. Jan. 13-án értesiti Raguza a magyar királyt a béketárgyalásokról azzal, hogy Vojiszláv hallani sem akar a békéről (et conte respose, ca non vol pase cum nuy.), de Velence nyomást gyakorolt Raguzára, hogy Kattaró ostromával hagyjon fel, dacára Vojiszláv ellenségeskedésének; a fegyverszünet február 21-én még tartott, mikor a velencei követ erélyes fellépésére Raguza elhatározta, hogy követet küld Vojiszlávhoz, de ugy látszik eredménytelenül, mert a raguzai flotta márc. 25-én rendelet kapott, hogy minden lehető kárt tegyen Kattarónak és Vojiszlávnak.

Raguza kereste a békét Vojiszlávval a sok kár miatt és mert Szerbiával egészen megszünt a kereskedés, azért elhatározták hogy irnak a cárnak, cárnénak, főuraknak, patriarchának. Junius 6-án Raguzába jött a cár követe Golubics Iván és megkezdődött a béketárgyalás a cárral és Szánkó zsupánt felhatalmazták, hogy Vojiszlávval tárgyaljon. Julius elején a cár váratlanul jött egy napi járásra Raguzához, nem tudták miért és nagyon megijedték és értesitették erről a bánt Zárában; a cárhoz küldöttséget menesztettek és jul. 23-án elrendelték a flottának, hogy szüntessen be minden ellenségeskedést Kattaróval és Vojiszlávval; nagyon féltették Stagnit (Szton) a sómüvek miatt, melyek fő jövedelmök volt. A cárhoz küldött követségtől semmi hir nem jött s ők félelmökben ujoncoztak és egy uj követséget küldtek a cárhoz, de megjött az első követség, hirül hozta a békekötést, mire Raguza 500 arany perpert küldött a cárnak „ut habeamus pacem“ és 100 – 100 aranyat igértek a cár két követének Golubics Ivánnak és Gergelynek, ha békét közvetitenek Vojiszlávval is. Raguza ekkor ajándékot küldött valami Lázárnak. Ruvarac (O knezu Lazaru 34. l.) és Jirecsek azt vélik, hogy ez a Lázár, a későbbi cár, ki Koszovón elesett. Aug. 12-én a békeokmány átvételére a cárhoz de Sorgo Miklóst (Szorkocsevics) és de Gondola Jánost (Gundulics) küldték. Aug. 13-án megszüntették az ostromzárt Kattaró ellen és leszerelték flottájukat és megnyitották Raguzát a szerb alattvalóknak. „Uros István a szerbek és görögök igazhitü cárja“ 1362. aug. 22-én Onogostyeban irta alá a békeokmányt (Miklosics Mon. Scrb. 169—171), mely szerint Raguza összeveszett Vojiszlávval, a cárság barátjával és Kattaróval, a cárság városával, most békét kötnek és Raguza összes régi kereskedelmi kiváltságai a szerb földeken ismét életbe lépnek és

megerősittetnek örök időkre. Ha szerb urak és Raguza közt viszály támad, ennek birája a cár, egymás ellen hadakozniok nem szabad. Ha valamikor a cár akarna hadakozni Raguzával, ezt hat hónappal előbb be kell jelentenie Raguzának, hogy kereskedői a szerb területekről elvonulhassanak. Raguza köteles a régi adókat a kiváltságokért ismét fizetni. Vojiszlávval is szükségesnek láttak még külön is békét kötni és neki évi 900 perpert kell fizetniök a sóüzlet fejében. Miklosics ezt az oklevelet is közli (Mon. Serb. 154 sz.), de mivel az nincs datálva, azt 1356—1367 közé helyezi: világos, hogy ez is 1362-ben kelt aug. 22-ike után, mikor a cáré kelt. Az ajándékok, melyeket e békekötés fejében Raguza kénytelen volt elosztani, oly nagyok voltak, hogy kénytelen volt a stagnii sóműveket, illetőleg ezek egész sókészletét elzálogositani és a Mária templom kincstárából is kölcsönt venni. (Mon. Rag. III. 215.)

Jellemző ezen háborura nézve, hogy Vojiszlav sem magát Raguzát, sem Stagnit nem támadta meg, továbbá hogy ez volt bizonyitéka annak, hogy Dusán István hatalmas birodalma Uros idejében már nem volt egységes, keletkeztek egészen önálló és független dinasztiák, kik a maguk számlájára viseltek háborukat, sőt a Balsák még a cárság városát, Kattarót is megtámadják. Uros magatartása ezen háboru alatt egészen passiv, Kattaró, az ő városa, nem tőle, hanem Velencétől kért segitséget, és Raguza miután Uros cárral békét kötött, ebben nem nagyon bizott, hanem jónak látta, hogy a cárság barátjával, Vojiszlavval is külön békét kössön.

863. **Ivics Alexa**: **Pavlovics Radoszáv, boszniai nagyherceg.** (1907. 245 k. 1—31 l.; 246 k. 24—48 l.)

Bosznia a XV. században gyorsan haladt bukása felé, vallási villongások a gör. keletiek, katholikusok és patarenek közt, a főurak kapzsi és önző politikája az erős kezü I. Tvardko halála után az országot több részre bontotta, minden felekezet, minden főur egymástól való függetlenségre törekedett, mi végnélküli polgári háborukat idézett elő, melyekben hol a törököt, hol a magyar királyt hivták segélyül. E belső harcokban nagy szerepet játszott Pavlovics Radoszláv herceg, egy erélyes, de kiméletlen, izgága, önző és ravasz főur; kapzsisága határtalan volt, nem volt válogatós az eszközökben, a törökre támaszkodott és egyik főoka volt a török befolyás befészkelésének Boszniában. Ő és az egész Pávlovics család

bogomil patarenus volt, igy orgyilkos módon megölt apjának, Radenovics Pálnak holttestét Tamarlics Vlatko bogomil udvari papja temette el, ezen kivül még két bogomil pap volt udvarában, — a raguzaiak 1430 jul. 20-án azt irták róla Zsigmondnak „nincs nagyobb ellensége a katholikusoknak, mint a pataren Radoszáv“ (Gelcich. Dipl. Rag. 337 l.), másutt ismét „a leggonoszabb patarenus, a kath. vallás ostora“ (Gelcich u o. 341), sőt Radoszáv főszerepet vitt a patarenusok közt, mert fiai 1454 jun. 15-én irják, hogy „gospodin starac Radoszáv“; starac (öreg) volt a feje az egyháznak, utána következik helyettese, a „goszt“ (vendég. Mon. Serb. 472 l.).

Értekező ezután részletesen szól a bogomil-pataren egyház vallásáról, Rackinak erről irt terjedelmes dolgozata (Horv. tört. repert. I. 221.) ezt terjedelmesen fejtegette, Ivics ismertetésében itt csak az a megjegyezés figyelemre méltó, hogy az életben vallásuk sok rendelkezését nem tartották meg, igy a patarenok és vezetőik háborukat viseltek, tárgyaltak más vallásuakkal, esküvel erősitették meg szerződéseiket, békekötéseiket, sőt a keresztet is megbecsülték, noha ezt vallásuk utálatosnak modotta. Igy Radoszáv esküt tesz az evangeliumra és a szent keresztre (Mon. Serb. 307 l.) és a Miklosics által gyakran emlitett Vlatkovics Radivoj sirkövén is van keresztjel. (Glas. Zem. Muz. 1895. 200 l. Mon. Serb. 480 l.) stb.

Paulovics Radoszáv igen jelentékeny szerepet játszott Bosznia történetében, noha nem volt erre oly nagy befolyása, mint Hervojának és Szandálnak. Pavlovics Radoszávról Ivics munkája az első önálló monografia; Radonics szólt róla Szandálról irt művében (Archiv für Slav. Philol. 19 k.) érintőleg és Radenovics Pálról irt művében (Letopis Mat. Serbs. 1902) hol elődeiről beszél. Ivics iit elősorolja monografiája forrásait 6 - 7 l.)

Pavlovics Radoszáv családi birtoka a Boszna és Drina közt volt, főhelye Borács vár Boraz, Borách, közel Vlaszenicához, a borácsi zsupában), továbbá birta felső Boszniában Olovot ólombányáival, Pracsát (Praza, Pracha) kereskedelmi várost, ennek közelében ma is megvan Pavlovác vár, melyet Radenovics Pál épitett, továbbá Dobrunt, Usztikolicát (a Drina mellett, Focsa fölött) és valószinüleg Vrhbosznát (Szarajevo). Birtokai északon határosak voltak Szrebernicával és Uszorával. Radoszáv herceg fia volt Radenovics Pálnak és unokája Jablanics Radinnak, — szláv szokás szerint Pál az ő apjáról, Ra-

dinról Radenovics (Radin fia) és Radoszáv apjáról Radenovics Pálról Pavlovics (Pál fia) nevet használta. Az öregapáról, Jablanics Radinról keveset tudunk; csak azt, hogy előkelő boszniai főur volt. Radenovics Pál története ismeretes.

A dobori győzelem után (1408) a boszniai főurak versenyeztek Zsigmond pártfogásáért, de a magyar befolyásnak vége volt a doboji ütközet után (1415), midőn a török szétverte a magyar sereget és a török befolyás érvényesült döntőleg Boszniában. Radenovics Pálnak két fia volt: Péter és Radoszav. Pavlovics Péter nevével 1403-ban találkozunk először, midőn Nápolyi Lsszló neki adományozza „villam Chubinyi et possessiones filiorum Roymich in comitatu Dubize" (Jorga, Notes II. 88), Péter ezen évben meg is nősült (Jorga u. o. 95 l.). Midőn Péter apját Osztoja udvarában meggyilkolták, Pétert elzárták Bobovác várába (Jorga o. u. II. 151. Pucics I. 16 l.), de onnét csakhamar kiszabadult és Raguzába készült menekülni (Pucics I. 147.), mert apja birtokait sorban el akarták foglalni apja gyilkosai, Osztoja király és Szandal Hranics. Pavlovics Péter török segélyt kért, egy nagy török sereg betört Boszniába és Szandal oly nagy bajba került, hogy 1415 nov. hóban kérte Raguzát, hogy fogadja be menekülő feleségét. Igy meghiusult a gyilkosok terve, hogy Radenovics Pál birtokait megkaparintsák maguknak. 1416 január 20-án Péter öccse, Pavlovics Radoszáv sereggel Raguza határánál van, Raguza küld neki 10 perper arany értékü halat ajándékba (Jorga II. 154); itt emlittetik először Pavlovics Radoszav. Jorga Szandal nejére vonatkozólag tévesen irja, hogy ez 1416 nov. 28-án készült Raguzába menekülni, mert a raguzai levéltár adatai ezt 1415-re teszik, midőn a török sereg szorongatta Szandalt. Radoszáv 1416 febr.-március havában Humban szerencsésen hadakozik Szandal ellen és Raguza is Humba küldött hozzá követséget, hogy neki részvétöket fejezze ki apja megöletése miatt. (Jorga, 154 l.). Időközben elvált Osztoja nejétől, Kujavától, a Pavlovicsok rokonától és feleségül vette Ilonát, Hervoja özvegyét; Hervoja 1416 márc. végével halt meg, — ez még inkább elidegenitette a Pavlovicsokat Osztojától. Pavlovics Péter herceg török segitséggel pusztitotta Osztoja és Szandal birtokait és Raguzát sem kimélte (Pucics, Spomenici. 134 l.). Muhamed szultán megunta a boszniai főurak hadakozásait és 1416 okt. havában két követet küldött, hogy őket kibékitse, mire a boszniai főurak

Osztoját és Dinyicsics Dragisa zsupánt jelentették ki főbűnösöknek és elrendelték elfogatásukat, de ezek éjjel elmenekültek a Tengermellékre (Dipl. Rag. 261 l.). A békitési kisérletnek nem volt eredménye. Osztoja csakhamar visszatért és Raguza neki fizette 1416 nov. 20-án a kereskedelmi kiváltságért az évi adót; a törökök valamivel előbb kivonultak Boszniából, miről Raguza nov. 25-én értesiti Zsigmondot. (Dipl. Rag. 265 l.) Ezen harcokban a Pavlovicsok nem csak saját birtokaikat szerezték vissza, hanem Szandáltól elvették Dracsevicát és egész Konavljét s igy őt elvágták az Adriától. Pavlovics Péter ekkor egész Konavlje ura volt. (Jorga 170 l.) A felek tovább harcoltak, de ugy látszik, hogy 1417-ben Péter kibékült Osztojával, mert együtt hadakoztak Szandál ellen. (Jorga II. 157.) A király és neje 1417-ben Bistyében vendégei Péternek és ez irta alá a tanuk sorában a király egyik ekkor kelt oklevelét (Starine X. 42—43 l.) A harc Szandal ellen tovább tartott az egész 1418-on át; a törökök 1418 okt. 26-án ismét betörtek Boszniába, de erről nincs bővebb értesités. Röviddel ezután eltünik Osztoja. Raguza még 1418 okt. 19-én követeket küldött hozzá ajándékokkal, — de már nov. 26-án Raguzában van Osztoics fiának, Istvánnak „regis Bosnae, regis Stipani" követe.

Osztoics Istvánnak, Kujava fiának, a Pavlovicsok rokonának trónralépte nem hozott be változást Bosznia szomoru helyzetébe. Osztoja második nejét, Ilonát Raguza iratai 1419 jnlius 11-én emlitik: „olim regina Bossinae, ipsam dominam Helenam esse carceratam (Jorga II. 173 l.); 1423 már. 5-én Raguza azt irja Hervoja unokájának, Dorotheának, hogy Ilona királyné egy évvel előbb (ab uno anno citra) halt meg. (Jorga II. 215 l.) — Osztoics István király 1419 március hóban megerősitette Raguza régi kereskedelmi kiváltságait. (Mon. Serb. 282) és szeptemberben felhivja Velencét, hogy szövetkezzék vele III. Balsa ellen és Dalmáciában Zsigmond ellen, de a megszorult Velence nem fogadta el az ajánlatot, mert István király hatalmát és segitségét kicsinyelte (Glasnik 12 k. 394 l.) A Szandal elleni háboru 1419-ben szerencsétlen volt a Pavlovicsokra, Szandal visszaszerezte Konavlje fele részét, mely előbb az övé volt, és Raguza neki ajánlatot tesz annak megvételére, ugyanekkor a másik felét meg akarják venni Pavlovics Péter hercegtől, de ez nem áll rá. (Jorga II. 170 l.) Szandal az ő részét nekik eladta. Szandal elfoglalta Pavlovicsék Bjela várát

is. Radonics tévesen véli, hogy Bjela Mosztár és Konjica közt volt, de e vidék soha sem volt a Pavlovicseké (Sandal Hranić 436 l.); Raguza mondja: „Bjela in contrata de Trebinje“ és ez a helyes, e háboru is itt folyt.

Szandal nem akarta királynak elismerni Osztoics Istvánt és ellene a törökkel szövetkezett, ki Iszák pasát küldte segítségére. A király, Pavlovics Péter és más főurak megijedtek és menedéket kértek Raguzától, ha erre szükség lesz. Szandal ezt Raguzától rossz néven vette, hogy ellenségeit pártolja, mire ez mentegette magát és 1420-ban nem adott fegyvert a királynak a török elleni harcra. A hadakozások sok kárt okoztak Raguzának és azért követség utján kisérletet tettek a király és a Pavlovicsok kibékitésére, de eredménytelenül. Szandal sürgette Iszak pasát, hogy pusztitsa Pavlovics Péter birtokait, ez 1420 márc. végével meg is történt; Pavlovics Péter meghalt és Raguza részvétét jelentette Pavlovics Pálnak. — Szandal minden áron el akarta foglalni Péter birtokait és Péter haláláról máj. 30-án kelt iratában igy emlékezik meg: „Pavlovics Péter hütlen lett a szultán cárhoz, ezért megölte öt Iszák, a cár hadvezére a cári sereggel.“ (Mon. Serb. 301 l.) De Szandal nem érte el célját, Pavlovics Péter birtokai öccsének, Radoszávnak kezére kerültek, de nagyon nehéz körülmények közt, mert visszaszerzi Tvardkovics II. Tvardo, az ellenkirály, ki északról és Szandal a törökkel délről fenyegette. Tvardko 1415-ben kiszabadult a magyar fogságból, török sereggel megjelent Boszniában, de nemsokára ismét eltünt innét és csak 1420-ban jelentkezik itt ujra. A nehéz viszonyok folytán Pavlovics Radoszáv maga sorsára hagyta rokonát, István királyt, politikáján változtatott, alázkodott a török előtt, kerülte a harcot Szandállal és engedékenységet mutatott Raguza iránt. II. Tvardko vállalkozását teljes siker koronázta, a főurak sorban elpártoltak István királytól és Raguza is már nem ennek, hanem II. Tvardkónak küldé az évi adót (1420 jun. 15. Jorga II. 189 l.) Pavlovics Péter halála után a török sereg kivonult Boszniából. Osztoja István király eltünt, utolsó irata 1421 áprilisban kelt Velencéhez, melylyel szövetkezni óhajt (Glasnik XIII. 32—34 l.). Anyjáról, Kujaváról van még egy pár adat. Raguza 1422 ápr. 60 arany perper értékü ajándékot ad „reginae Cuiavae, quae fuit olim regina Bosne“ (Jorga II. 207). 1423 elején Kujava nehány boszniai főurral támogatta Grubacsevics Vuk Bánics jelöltségét a boszniai trónra, ki Raguzában mint emigrans élt, Kujava fia István ekkor már nem élt,

ugylátszik 1421-ben halt meg. A raguzai tanács 1427-ben már elutasitja a javaslatot, hogy Kujavának ajándékot adjanak (Jorga II. 231); az utolsó adat róla, hogy Raguza 1434-ben egy kis pénzajándékot ad „Dominae Cujacae, olim reginae Bosnae". Ezután már nincs róla semmi adat.

II. Tvardo állása mindinkább megerősödött, okleveleit Bosznia minden részében uralkodó főurak irják alá, mi bizonyitja, hogy meghódoltak neki. Pavlovics Radoszláv a török barátság utján minden birtokát visszaszerezte. II. Tvardkóval és Szandállal is kibékült, ezután éveken át alkudozott vele Raguza a termékeny Konavlje megvétele tárgyában; az értekező ezen mindkét fél kapzsiságára és ravaszságára jellemző alkudozás minden mozzanatát közli (21—31.); a ravasz Pavlovics Radoszáv herceg 1427 dec. havában végre megegyezett Raguzával az eladásban (Mon. Serb. 336—342 l.), átvette az óriási vételár felét, — de Konavljét tényleg még sem adta át Raguzának, mely ezért panasszal fordult a szultánhoz és kérte, hogy az adás-vételi szerződést erősitse meg, mert Radoszáv herceg addig nem akarja Konavljét átadni. II. Tvardko érezte, hogy nem képes a török befolyásnak és hatalomnak ellentállni, 1425-től fogva kereste Magyarország támogatását; 1428 julius havában megnősült és az őt és nejét vendégségbe hivó Raguzának 1428 aug. havában azt irta, hogy most elmehet Raguzába, mert országának bárolval kibékült. A törökök látva Bosznia megerősödését, a főurakat ismét összeakarták veszíteni a királylyal, de a békéért aggódó Raguza mindenfelé követeket küldött a főurakhoz és kérte őket, ne üljenek fel a török ármánynak, mert ez Bosznia bukását akarja (Jorga II. 248—251.)

Raguzza előre látta a török veszedelmet, 1430-ban Cáptat várát mély és vizzel telt árokkal kezdte elvágni a szárazföldtől, ugy hogy az mint megerősitett sziget szükség esetében az egész konavalji terület lakóságának menhelyül szolgaljon. Pavlovics Radoszáv és ellen tiltakozott, a szerződést semminek jelentette ki, nolta a vételár fele zsebében volt, hadat vezetett Raguza ellen, a konavalji területről kikergette, rabolt és sok népet rabságba elhurcolt. Raguza panasszal fordult a szultánhoz, a magyar királyhoz, Garai Miklós nádorhoz, Rozgonyi Iván temesi grófhoz, gróf Kovini Máté szreberniki és uszori bánhoz, megkérte II. Tvardkot, hogy Szandállal és velők együttesen támadják meg Pavlovicsot, ki gazember, és kit köny-

nyen legyőzhetnek. Mindenfelé nagy ajándékokat küldtek. Radoszáv csak a szultánban bizott és nagy ajándékokkal iparkodott őt és udvarát megnyerni és meggyanusitotta Raguzát, hogy az Zsigmond hive, a szultán alattomos ellensége. Zsigmond is mindenfelé irt, hogy támogassák Raguzát, sőt a szultánhoz is követet küldött, hogy ez tiltsa el Radoszávot a Raguza elleni harctól, és ezt is befeketitette azzal, hogy Radoszáv a töröknek titkos ellensége. A szultán belefáradva a sok ellentmondó cselszövénybe, egy török hivét kiküldötte az ügy megvizsgálására, mert Radoszáv azt állitotta, hogy nem adta el örökre Raguzának Konavljét, hanem csak haszonbérbe adta és ezért nem tűrheti, hogy Raguza ott várakat épitsen és igy kénytelen a szerződést szegő Raguza ellen hadakozni és Konavljét visszavenni. A szultán kiküldötte a helyszinén az eredeti szerződésből és tanuk kihallgatásából meggyőződött, hogy Radoszáv hazudik, mert Konavljét tényleg eladta Raguzának. Radoszáv nagy ajándékokkal követet küldött a szultánhoz egy hamisitott szerződéssel, — de a török vezérek a pecsétekről és aláirásokból meggyőződtek, hogy e szerződés hamis, de a szultán még sem ejtette el Radoszávot és Raguza látta, hogy sem Konavljét nem kaphatja meg, sem az érte adott pénzt, már kész volt megelégedni, hogy Radoszáv 60.000 aranyat fizessen neki az okozott károkért, de Radoszáv követei kijelentették, hogy urok szegény ember, ennyi pénze nincs és midőn Raguza pénz helyett területi kárpótlást kért, a követek azt válaszolták, hogy erről nem nyilatkozhatnak, mert erre nincsenek meghatalmazva. Végre a birtokolás status quoja alapján békét kötöttek; Raguza rengeteg áldozatot hozott és az egész vonalon a rövidebbet huzta. A sok éven át folyt viszály 1432 január hóban ért véget. Raguza megkapta a hőn óhajtott termékeny Konavalj egy részét, kifizette a nagy vételár másik felét is, Radoszávnak évi adót is fizetett és őt polgárai sorába fogadta. Ezután a két fél közt zavartalan volt a barátság. A szerződést a szultánnak és boszniai királynak kellett megerősiteni. A török befolyás Boszniában döntő szerepet játszott, Zsigmondé egészen jelentéktelen lett.

György szerb deszpota 1432-ben háborut viselt Tvardko király ellen, valószinüleg Szrebernica miatt (Dipl. Rag. 376—378 l., ennek lefolyása homályos. A viszony Szandal és Radoszláv közt meghidegült, mert ez elvált nejétől, Theodorától, ki Szandal unokahuga volt, Radoszávnak tőle egy fia született, Ivanisa (János). A szerb-

boszniai háboru folyamán török seregek is betörtek Boszniába, bevezette őket Radivoj, Osztoja király fia. Erről Radonics Szandalról irt művében 463 l. tévesen véli, hogy „Radivoj ist ein Enkel König Ostojas und Sohn des Königs Stefan Osztoics“, mert raguzai iratok (Jorga II. 302) igy szólnak róla „dominus Radivoj, olim filio regis Hostoie“ és később (1433 április 20-án Jorga II. 315) „Radivoy, fils d'Ostoia“. Osztoics István király nőtlen volt, fivérei Radivoj és Tamás Osztoics. A szerb-boszniai háboru elején Radoszáv Tvardko királylyal tartott, utóbb elpártolt tőle, mert a hadiszerencse György deszpotának kedvezett. Közben Szandal és Brankovics György deszpota megegyeztek abban, hogy Tvardkot elüzik és ők ketten megosztóznak Bosznián; a deszpoté lesz Zvornik és Uszora, a többi Szandálé, e tervhez nagy pénzzel megnyerték a szultánt, ki nélkül már semmi sem történhetett Boszniában. (Jirecsek. Handelstr. 39 l.) Erre Tvardko 1433 végével eltávozott Magyarországba, hol segélyt keresett. Osztoics Radivoj a török segélylyel iparkodott megerősödni Boszniában, de kevés eredménnyel, mert a főurak nem akartak róla tudni.

Radoszav 1434-ben ujból megnősült, elüzött első neje, Theodora, visszatért nagybátyához, Szandalhoz. Az öreg Szandal Hranics 1435 március 15-én halt meg gyermektelenül; birtokait örökölte unokaöccse, Vukcsics-Kozacsa István, Theodora fivére. Ez nagyon haragudott Radoszávra és háborut inditott ellene és némely birtokait elhóditotta. Raguza nagyon fáradozott kettőjük megbékitésén és Radoszavnak felajánlotta közbenjárását, de Kozacsa István nem akart róla hallani, sőt segélyül hivta ellene a törököt, kikkel pusztitotta Radoszáv tartományát; a harc köztük még a következő 1436. éven át tartott. Közben visszatért Magyarországból Tvardko király és szövetkezett Kozacsa Istvánnal és ő is hadakozott régi barátja, Radoszav ellen, a háboru még 1438-ban is tartott; a szultán is elfordult Radoszávtól. Raguza a török előnyomulástól nagyon félt és ismét közbenjárt a hadakozó felek közt, de ismét eredménytelenül. Radoszáv nagyon kimerült a hosszú háboruban, mely még 1439-ben is tartott. Közben meghalt második neje, kitől két fia volt, Péter és Miklós; Radoszáv kibékült első nejével, Theodorával, mire megszünt az ellenségeskedés közte és Kozacsa István között. — Raguza örömében mindhármuknak értékes ajándékokat küldött. Bosznia helyzete nagyon szomoru volt, Tvardko évi 25.000 arany adót

fizetett a töröknek. Radoszáv birtokai nagy részét elvesztette, Bosznia nagyhercegéből egyszerű földesur lett. 1441. év végével már nincs több adat Pavlovics Radoszávról, kinek kapzsi, viszálykodó egyénisége nagyon hozzájárult Bosznia bukásának siettetéséhez. Kuripesics XVI. századbeli utazó utleirásában mondja, hogy a bosnyákok és horvátok sok hősdalt énekelnek Pavlovics Radoszáv herceg hősi tetteiről.

864. **Smicsiklas Tade: Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae.** Zágráb, 1906. Ismerteti Radonics János. (1907. 245 k. 100—105 l.)

865. **Gruics Nikanor szerb püspök önéletrajza.** Karlócza, 1907. 179 l. Ismerteti Rádonics János. (1907. 245 k. 107—112 l.)

866. **Sisity Ferdo: Kálmán király és a horvátok 1102-ben.** Zágráb, 1907. 102 l. Ismerteti Rádonics János. (1907. 246 k. 106 - 111 l.)

Ez a munka kisérlet a Magyarország és Horvátország közötti közjogi viszony vitás kérdésének tisztázására; e kérdéssel már sok magyar és horvát történetiró foglalkozott s minthogy az politikai vonatkozásu, mindkét részről a tárgyilagos felfogást a politikai szenvedély megnehezíti. Sisity törekszik tárgyilagosságra, de többször kiesik szerepéből: munkája megirására közvetlenül inditó okul szolgált a Budapesti Hirlapnak egy cikke, mely Horváth István és Pauler Gyula művei alapján azt állitotta, hogy a horvát állam eszméje csak 1830 óta áll fenn és hogy a horvátoknak Kálmán királylyal való állitólagos egyessége 1102-ben hamisitvány és hogy a Kálmán királynak horvát királylyá való koronáztatása kigondolt dolog. Az első pontban kimeritően ismerteti e kérdés történetét, első helyen emliti a horvát országos gyülések véleményét ezen kérdésről a XVI.-ik századtól fogva, honnét kiderül, hogy a horvátok hazájokról mindig mint szabad országról beszéltek, mely önként csatlakozott Magyarországhoz. A második részben ismerteti a horvát és magyar történetirók erről való véleményét, kezdve a XVII.-ik századbeli Lucius Jánossal és végezve Racskival és Paulerral; ebből kiderül, hogy a horvát és magyar történetirók a XIX. század első évtizedéig egy véleményben voltak ezen kérdésre nézve és pedig, hogy a magyar királyok szerződés és koronázás alapján uralkodtak Horvátországon. 1840—1850 közt a felébredt nemzetiségi mozgalmak folytán mindkét részről több szenvedélylyel tárgyalták e kérdést, mint történelmi kritikával. Horváth

István az 1843-iki pozsonyi országgyülés megbizásából 1844-ben Lipcsében kiadta munkáját: „Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreiches Ungarn wirklichen Theil.“ Az 1860-iki októberi diploma után máskép irnak a magyarok. Szalay László elismeri Kálmánnak horvát királylyá való koronáztatását és a horvát privilegiumokat, de elveti mint hamisitványt a memorialét; Deák Ferenc a horvát-magyar viszonyról 1861-ben irt iratában kijelenti, hogy e viszonyban a horvátok inferioritásáról vagy a magyarok superioritásáról nem lehet szó, mert Horvátország Magyarország társországa és sorsuk kapcsolatos századok óta; ennek hatása alatt Virozsil államjogi tankönyvében 1865-ben elismeri, hogy a két ország között a XII-ik sz. elején államjogi szerződés köttetett.

A kiegyezés után a magyar történetirók ismét máskép beszélnek. Pauler szerint Horvátország meghóditott tartomány, mely álláspontot maig is elfoglalják, mig Rácski és a horvátok azt állitják, hogy a két ország között a XII. sz. elején personálunio létesült.

Ezen kérdés történelmi forrásairól Sisics a harmadik fejezetben szól, noha ennek előbb lett volna helye. A forrásokat gondosan és behatóan tanulmányozta és vitájában Horváth István és Paulerrel szemben tárgyilagosságra törekszik, noha ez neki nem mindenkor sikerül, valamint nem sikerült neki Pauler minden ellenvetését megcáfolni sem. Sisics közli a Tamás spalatói fődiakónus munkájához (Historia ecclesiae Salonitanae et Spalatensis) csatolt Memoriale szövegét és hasonmását, melyre támaszkodik a horvát felfogás országuknak Magyarországhoz való viszonya tekintetében. Rácski azt véli, az irásmód alapján, hogy a Memoriale a XIII. századból való és magától Tamástól származik, és egy munkájának része, mely történetét adja a horvátok csatlakozásának Magyarországhoz. (Documenta hist. chroat. 483). Krsnjavi ezt megcáfolja, ez nem Tamástól származik, hanem valamivel későbbi korból való toldalék, melyet a Hist. Salonit. csatoltak. Az 1102-ben történt magyar-horvát egyesség eredeti irata nincs meg és a Memoriale egyes sajátságai gyanut kelthetnek annak hitelessége iránt.

Horvát István fentemlitett iratában tagadja, hogy a Memoriale Spalatói Tamás műve, és azt hamisitványnak jelenti ki, mert a memoriale szerint Kálmán király 12 horvát törzs főnökeivel tárgyalt az adómentesség tekintetében, mig Tamás csak hét horvát törzset emlit, hozzá-

adva, hogy a király Spalatóban egy vezért hagyott, kit megbizott az adószedéssel; Martin zsupánt a Memoriale két törzsből származtatja, a Karinjanok és Lapcsánok törzséből, végre mert a 12 törzstől csak 120 lovast követelt háboru esetében: mindezek miatt Horváth István a memorialét hamisitványnak jelenti ki és pedig „eines dummen unwissenden Kopfes". Horvát észrevételei talpraesettek. Csodálatos hogy nem vette észre a Memoriale egy nagy botlását, mely hitelességét nagyon megingatja: a Memoriale Kálmán királyról azt mondja, hogy „filius Vladislavi regis Hungariae", holott I. Gejzának volt fia és sz. Lászlónak csak unokaöccse.

Sisics Horvát észrevételeit Rácski, Kláics és Kršnjavi nyomán elég ügyesen cáfolja meg. Azon észrevételét, hogy a Memoriale a 12 törzs adómentességéről beszél, Spalatói Tamás pedig az adóbeszedésről szól, ugy fejti meg, hogy a 12 törzs a földadótól (marturina lett felmentve, mig a többi adókra nézve nem és ezek szedésével volt megbizva a Spalatóba rendelt vezér. De a memoriale 12 tözsről beszél, mig Tamás csak hétről. Sisics azt állitja, hogy a memoriale nem hamisitvány, hanem egy oklevélből kivett irat, melyet hozzácsatoltak a Spalatói historia traui példányához és a tekintetben hivatkozik Budinger Max könyvére: „Ein Buch ungarischer Geschichte" — de ez nem elég bizonyiték. Azután sehogy sem sikerült Sisicsnak megfejteni, hogy a Memoriale mért nevezi Kálmánt Sz. László fiának, holott csak unokaöccse volt. Arra nincsen példa a XII. századbeli magyar oklevelekben hogy az unokaöccs „fia" helyett használtatnék s igy Sisics okoskodása itt nem helytálló, azért a memoriale hitelességében továbbra is kételkednünk kell. Sisics azt véli, hogy a memorialét valaki Kálmán király egyességkötési okleveléből hozzáirta Tamás spalatói födiakónus müvéhez, azért mert nem volt megelégedve azzal, a mit ez müvében elmond a horvátok meghóditási módjáról — de itt még mindig nyilt és megfejtetlen kérdés maradt, mért mondotta el ez azt máskép mint a memoriale, illetőleg Kálmán király emlitett, de ismeretlen oklevele?

A következőkben Sisics vitatkozik Paulerrel arról: lett-e Kálmán 1102-ben horvát királylyá koronázva? Kálmán királynak horvát királylyá való koronáztatásáról szól Kálmán a zárai sz. Mária zárdának adott oklevelében, mely 1108-ban kelt, — itt egyebeken kivül igy szól: „postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe

regia". Sajnos, hogy ez az oklevél eredetiben nincs meg, hanem hozzánk a zárda regestruma útján jutott, melyben egyéb a zárdára vonatkozó okleveleik szövegei közé van iktatva. Ez a regestrum longobard-beneventi írás, mely Racski szerint a XII. századból való. Ebben az oklevélben a tanuk között szokatlan nevek fordulnak elő mint „episcopus acriensis et episcopus zagoriensis". Itt Kálmán király a zárai szerzetesekkel olyan szabadalmakat ad 1102-ben, mintha már Zára az övé volna, pedig azzá csak 1105-ben lett; továbbá egy 1108-ból kelt és kétségtelen hitelességű Traunak szóló oklevelében úgy beszél koronáztatásáról, a mely majd csak ezután fog megtörténni; végre mert Tamás főpiskópus semmi említést nem tesz Kálmánnak horvát királylyá való koronáztatásáról — Pauler jogosan azt következtette, hogy az egész koronázási história kigondolt mese. Ezek erős érvek.

Midőn Rácski szól ezen regestrumról (Rad XXVI. 166. l.), itt-ott másképp beszél róla mint a Documentákban. Az állítólagos Kálmán féle zárai oklevél közvetlenül áll Kresimir királynak egy hamisított oklevele, illetőleg e zárdának szóló két adomány levele mellett, mely 1066-ból való s azután Zvonimir egy hamisított adomány levele e zárda javára 1087-ből következik. Ez még hozzá Kresimir 1066-ból való irata keltezve van a byzanci császár nevével (Duka in partibus Constantinopoleos regnante) a mi szintén feltünő. Ugy látjuk, hogy a zárda ezen regestrumában egy egész sorozat hamisított adomány levél lett beiktatva jogszerzés végett vagy birtok igazolásul. Sisicsnek nem sikerült igazolni a zárai oklevél regestrum azon hibáját sem, mért szerepel tanuképen azon „episcopus acriensis" e helyett „agriensis". Azt hogy ezen oklevélen „episcopus zagoriensis" van „zagrabiensis" helyett, sikerült Sisicsnek igazolnia, mert utóbb Kálmán királytól egy 1111-ből való oklevelet, hol szintén „zagoriensis" áll „zagrabiensis" helyett. Sisicsnek sikerült Pauler némely érvét megingatni, de nem sikerült azokat megdöntenie.

867. **Peanisevics Fülöp János: A rokonsági és atyafisági elnevezések szótára a szerbeknél.** Szarajevo 1906. (1907. 246. k. 111—114 l.)

A délszlávoknál, szerbek és horvátoknál, a házközösségi intézmény folytán, a család tagjai harmadik-negyedik izíglen patriarchálisan egy házban és vagyonközösségben együtt éltek nehá százan is: ez az életmód szükségessé tette, hogy a fel és lemenő ágbeli vérroko-

noknak férfi és női águ tagjai külön-külön elnevezéssel legyenek egymástól megkülönböztetve. Ezen gyüjtemény az összes családi elnevezéseket elősorolja.

868. **Thallóczy Lajos: Két-három kérdés Beriszló István deszpota életéből.** 1906. Ismerteti Radonics János. (1907. 246. k. 114—116 l.)

Ezen dolgozat különlenyomat Thallóczy nagy munkájának: „Magyar-szerb történelmi összeköttetések 1526-ig" előszavából.

Rövidesen az utolsó szerb deszpota, Brankovics János, halála után a történelmi emlékek Beriszló Jánost emlitik mint szerb deszpotát. Brankovics János 1502 december 10-én halt meg, Thallóczy a halálozás évét hibásan 1503-ra teszi. Művének 44-ik lapján azt mondja, hogy Zmaj-Brankovics Vuk 1486-ban többé már nem volt életben és felesége, Frangepán Borbála, férjhez ment Beriszlo János deszpotához. A következő lapon ismét azt irja, hogy Beriszló János feleségül vette Ilonát, Brankovics János özvegyét, — mind a két állitás nem állhat meg s Thallóczy egyikre sem hoz fel bizonyitékot. Ismeretes dolog, hogy Brankovics Vuk özvegyét, Frangepán Borbálát, feleségül vette Beriszló Ferenc, a későbbi jajcai bán; Brankovics János deszpota özvegye, Jaksics Ilona ment férjhez Beriszló Jánoshoz, ki ennek folytán kapta a deszpota cimet. Ez utóbbi tényre nézve közvetett bizonyitékaink vannak: 1. Meszics a Beriszlókról irt értekezésében felemliti, hogy Beriszló János felesége és Beriszló István deszpota anyja Ilona nevü volt. 2. Brankovics János 1502 dec. 10-én halt meg, özvegye hamarosan férjhez ment Beriszló Jánoshoz, és ettől való gyermekei (Beriszló István, brodi Miklós és két leány) a mohácsi vész idejében még fiatalok voltak. Beriszló János halála után (1520) özvegye, Ilona viseli kiskoru fiai helyett a deszpota cimét és kormányozza birtokait. A szerb évkönyvek szerint Szolimán szultán Belgrád és Sabac alá érkezésekor Ilona Kupinovóban lakott, ugyanezt mondja Szolimán naplója is (Schlossfrau von Kupinik, Frau von Syrmien. Hammer: Gesch. des osman. Reiches III. 636 l.) Batthyányi Ferenc 1528 aug. 9-én Ferdinánd királynak ezt irja: „Venerant ad me litterae dominae despotissae regni Rasciae" és More László 1529 jul. 16-án: „Ut relictam despotissam manibus meis in custodiam acciperem." — 3. Hogy Beriszló István, Ilona fia, a mohácsi vész idejében még ifju volt, bizonyitja Szoliman naplóján kivül (Hammer 649, 669) és 1527-ben Hurmuzaki, ki őt

„juvenis"-nek mondja. (Dokumente Hurmuzaki II. 3. 264 l.) — 4. Beriszló János özvegyéről, Ilonáról több helyütt azt mondják az oklevelek, hogy szerb nő volt: mater eiusdem despoti (Stephani) est rasciana.

Thallóczy művének 45—46-ik lapján ezt irja: „Beriszló István túlélte a mohácsi katasztrófát és a Habsburgházhoz csatlakozott és a hires Bakics Pállal, a rác menekültek vezérével, részt vett a dicső bécsi ostromban, azonban nem ő, hanem a vitéz Bakics Pál volt a szerb csapatok vezére." Mind ez nem pontos. Jóval előbb, mintsem a török szultán Bécs alá ért, különböző rágalmak miatt Ferdinánd király megbizta Hoberdanz Jánost, hogy fogja el István deszpotát és anyját. 1529 április havában elment Hoberdanz Szlavoniába és a környékbeli nemesség és a vármegyei katonaság segélyével elfogta a deszpotát és Budára küldte (Bécsi titkos levéltár Hungarica fascic ad 1527). Ezen év (1529) aug. havában közeledett a szultán Budához és a budai tanács aug. 22-én megkötözve elküldötte a deszpotát Ferdinánd királyhoz és a kisérő levélben felemlitik, hogy őt csak Esztergomig fogják kisérni, ott vegyék át a király emberei, mert nekik nincs könnyű lovasságuk, hogy Bécsig kisérhessék (U. o.). A deszpota utközben elszökött és szept. 2-án Szászhalomnál a török táborba ért, hol a szultánnak kezet csókolt (Hammer, 649 l.).

Thallóczy (46 l.) azt irja, hogy Beriszló István 1530 körül halt meg. Ez sem pontos. István deszpotát, mint a szultán hivét még 1536-ig említik; halála után a törökök elfoglalták Szlavonia nagy részét.

869. **Nikanor nisi püspök: Raguza a multban és a jelenben.** Nis, 1907. 210 l. Ismerteti Radonics János. (1907. 246 k. 118—119 l.)

A munka értéktelen. Adataiban Engelt követi, de teljesen tájékozatlan Raguza byzanci és velencei protektorátusára nézve; semmit sem tud Raguza belső viszonyairól és kereskedelmének jelentőségéről. Az irónak nincs sem történelmi érzéke, sem tudományos készültsége.

870. **Hlapec-Gyorgyevics Julia: Monaszterli János szerb vicevojvoda.** (1908. 247. k. 1—25 l.; 248 k. 25—48 l.)

A szerb nagy beköltözés éve vitás volt; némelyek 1691-re, mások 1694-re tették azt, mig Ruvarac Hilarion megdönthetlen érvékkel be nem bizonyitotta, hogy az 1690-ben történt. (R. H. Töredék Brankovics György grófról és Crnojevics Arzen patriarcháról három kitéréssel

az ugynevezett nagy szerb beköltözésről. Belgrád 1896.) A magyarországi szerbekről irtak Raics János, Szojacskovics Sándor és Emil Picot (Les Serbes de Hongrie), azonban róluk sok uj adat van a bécsi udvari és hadi levéltárban. Itt az iró részletesen felsorolja mindazon müveket (3 l.), melyek a magyarországi szerbekről és azok beköltözéséről szólnak.

A nagy szerb beköltözést egész az ország határáig Crnojevics Árzén patriarcha vezette: itt fogadta őket Monaszterli János, a király által kinevezett vicevojvoda. Monaszterli János nem tartozik a most beköltözőkhöz, ő nem költözött be velök; ősei 1508—1525 közt költöztek be Magyarországba Monasztirból és innét vették nevöket. Róluk az első adatok Rácz-Kevére vezetnek; innét 1655-ben a szerbség egy része Győrbe és Komáromba költözött; Monaszterli Péter Komáromba költözött, Takács Sándor (Századok 1904. 295. l.) szerint ezen Ráczkevéről elköltözött szerbek nagyrésze 1688-ban oda visszaköltözött, köztük a Monaszterliek is és Komáromban csak kuriájuk maradt, de Monaszterli János Komáromban maradt. III. Ferdinánd 1648-ban Monaszterli Péternek és fivéreinek Orbánnak és Dömötörnek hűséges szolgálataikért a magyar nemességet adományozta, mely Komárom megyében 1648-ban lett meghirdetve. Monaszterli Péter, János apja, 1680-ban meghalt; örökösei 1692-ben osztoztak meg az apai örökségen. A komáromi városi és megyei levéltárban igen kevés és jelentéktelen adat van, ugy látszik, hogy e család nem tartozott a legtekintélyesebb szerb családok közé. Vitkovics Gábor iratai Monaszterli Jánost „de Kápolna“ előnévvel nevezik; Contarini pedig „il conte Monasterli“ czimet adja neki, mig fia József magát „de Monasterli“ névvel irja alá.

Monaszterli Péternek két fia és két leánya volt, legidősebb János a vicevojvoda, kinek életéről vicevojvodává való kinevezéséig mit sem tudtunk 1691-ig. Vitkovics Gábor és Szentkláray szerint a sajkások kapitánya volt. János fia, Ádám, említi, hogy apja 20 évig volt magyar hadi szolgálatban és meghalt 1706-ban. Győr ostrománál találkozunk vele először 1685-ben, hol a nyerges ujfalui ütközetben kiválóan kitüntette magát, mit Katona, Engel és Thali Kálmán említ. 1689-ben Tökölyi az Alduánál szétverte a Monaszterli János által vezetett szerb sereget és sokat fogvul ejtett. 1691-ben délmagyarországban a szerbek kapitánya volt, innét meghivták Budára, hol szerb vicevojvodává erősitették meg.

A szerbeket Magyarország határáig Crnojevics Arzen patriarcha vezette, a határon fogadta I. Lipót megbízásából Monaszterli János, ki elkisérte a patriarchát és a szerbek előkelőit Budára, hol tudtokra adták, hogy a király kivánja, sőt már ki is nevezte a beköltöző szerbek vicevajdájává Monaszterlit és felhivta a patriarchát és a szerb elökelőséget, hogy ők is ezzé válasszák meg, a mi meg is történt. A szerbség magától sohasem választotta volna meg őt, mert nem ismerte, mert nem lakott köztük és velök ősi hazájukban, hanem magyar honosságu komáromi polgár volt és különben is mint katona csak igen középszerü szerepet játszott. Az udvar választása azért esett reá, hogy mellőzhessék Brankovics György grófot, a gyanus áldeszpotát s hamarjában nem volt kéznél valamely Monaszterlinél előkelőbb, megbizható szerb úr. Róla a „Theatrum Europaeum continuatum 1691“ igy szól: Ein Herr Monaszterii ein Hungar von Geburt, der sich damals bei den Raitzen aufhielt und bei ihnen im grossen Ansehen war“; Contarini pedig: „Il conte Monasteri Ungaro di natali ma lungamente vissuto nella loro Patria“, a mi különben nem pontos, mert Monasterli sem nem élt sokáig a régi szerb hazában, sem ott valami nagy tekintélyben nem állhatott, mert nem is ismerték. A császári iratok őt a szerbek viceductora, vicegenerálisa, vicecolonellus, vicedirector néven nevezik; a magyar iratok őt alvajda, generális, a szerbek vozsd (vezér), vicevozsd, vicegeneral, general néven nevezik.

Monaszterli a szerbek beköltözésének csak végső mozzanatában vett részt; ő vezette a patriarchát és 600—800 előkelő szerbet Budára, a többi nagy tömeg a végeken maradt. Szentendrére érkezvén, közöttük a legtekintélyesebbek elmentek Budára a várparancsnokhoz, kinek átadták a királynak és a haditanácsnak szánt kérelmöket, kérték: hogy a vicedeszpota megerősittessék, hogy Brankovics György ügyét végre elintézzék, hogy lovaiknak zabot kapjanak, hogy 600 szerb harcos hajón mielőbb Eszékre küldessék, hogy adjanak nekik mielőbb zászlókat és hogy Monaszterli komáromi birtoka oltalomban részesüljön és a szolgáltatásoktól felmentessék. Monaszterli igéri, hogy 26 nap alatt nagy sereget fog összetoborozni és ha jól bánnak a szerbekkel, testtel-lélekkel hivek lesznek a császárhoz. 1691 április 11-én adta ki I. Lipót a diplomát, melyben őt, mint megválasztott viceductort megerősiti, kit a communitas Rasciana megválasztott, — noha igazi választásról szó sem volt. A beiktatás ünne-

pélyes módon a Gellért-hegyen folyt le: a várparancsnok báró Zaga Monaszterlivel, kit 12 szerb tiszt és lovas zászlókkal kisért, felment a Gellért-hegyre, hol őket Crnojevics Arzen patriarcha a püspökökkel fogadta; a várparancsnok a szerbek előtt átadta Monaszterlinek a császári dekretumot és kikiáltatta a szerbek viceductorának. Az ünnepély után a várparancsnok diszebédet adott, melyen Monaszterli, a patriarcha, a püspökök és a szerb tisztek vettek részt. A zászlókat a császártól kapták. Másnap a szerbek hadi felszereléseket kaptak és hogy megmutassák mily készségesek a harcra, megtámadtak és elfogtak nehány hajót, mely a töröknek gabonát szállitott. A szlankameni csatában 1691 aug. 19-én 10.000-nél több szerb vett részt Monaszterlivel és igen kitüntették magukat, 34 zászlót is elragadtak a töröktől. Monaszterli vitézségéért a vezérektől dicsérő iratokat kapott és I. Lipót 1701 aug. 18-án kelt adománylevelével birtokokat adott neki Tolnamegyében „in Ansehung deren von dem Raitzischen Viceductorem Johann Monarterly Uns von Jugend auf in allen sich ereigneten, insonderheit aber bei der denkwürdigen Schlacht zu Salankement.“ Monaszterly és a szerbek vitézségét ezen csatában felemlitik a különben szófukar szerb krónikák is.

A szerb harcosok 1692-ben a Dráva-Száva közén teleltek, azután május hóban résztvettek Nagyvárad ostromában, melyet juniusban visszafoglaltak, itt is Monaszterly kiváló érdemeket szerzett. A szerbek szolgálataikban bizva, 1692-ben Bécsbe küldték Monaszterlyt és Rupics őrnagyot és kérték Brankovics szabadonbocsáttatását, de hasztalanul; ezen alkalommal átadták a királynak a Szlankamennál elvett török zászlókat; a következő évben ugyanezen tárgyban egy katonai küldöttség járt Bécsben, de ez is eredménytelenül.

A szerb katonákat 1692 - 1693 telén nem látták el élelemmel, sem zsolddal, miért is raboltak, ezért a viceductort felelősségre vonták és felhivták, hogy a bűnösöket büntesse meg, ha kell, halállal. Monaszterly ekkor Baján székelt s innét kormányozta a szerb kapitányságokat és küldött Bécsbe jelentéseket a törökök mozgalmairól. Itt székelt a Rákóczi-féle felkelés idejében is. 1693-ban a titeli szerb kapitányság területén volt a legtöbb kihágás, melyet a kamarális igazgatóság igyekezett megtorolni, a mi a szerbség részéről sok panaszra adott okot és Bécsből parancs jött Stahrenberg Guido gróf tábornagyhoz, hogy vegye oltalmába a szerbeket és a

Dráva-Száva közén helyezze el őket határőröknek. A császári seregek balsikerei folytán eltünt a remény, hogy a beköltözött szerbeket vissza lehessen telepiteni régi hazájukba, a mi nekik meg volt igérve, — ezzel velök szemben megváltozott a legfőbb hadvezetőség politikája: azon voltak, hogy a nekik adott privilegiumokat mindinkább megszoritsák, megszüntessék önálló katonai szervezetöket, a patriarchát és viceductort háttérbe szoritsák és a szerbséget szerteszét telepitsék, nehogy egy tömegben lévén, igért jogaikat követelhessék, — viszont a szerbek közt felébredt a vágy az önálló és szerb közigazgatás alatt álló teritorium, vojvodina után, melyet katonai szolgálataik jutalmául követeltek. Ezen cél elérésére a patriarcha és a viceductor 1693—1694 telén Baján gyülést tartottak, miért is a bécsi körök megdorgálták és igazolásra felhivták és 1694-ben mindkettőt Bécsbe idézték és itt 1694 május 11-én I. Lipót felhatalmazta őket, hogy a szerbeket a Duna-Tisza közében telepitsék, majd meg hogy az oláh délvidéket (Mala Vlaska) elfoglalják. Tervbe volt véve, hogy a szerbeket Szentendréről is máshová telepitsék, hogy igy aláássák a patriarcha és viceductor tekintélyét, de ezen terv nem lett keresztülvive.

Monaszterlyt 1694-ben Titel vidékére küldötték, hogy szerb lovasságával Herbervil tábornokot támogassa, de a hadmiveletek ezen évben sem jártak sikerrel s igy elhatározták a katonai szervezet átalakitását. A szerbeket szétosztották az egyes ezredek közt és német parancsnokság alá helyezték, ez egyértelmü volt a „gentis Rascianae“ viceductorságának teljes mellőzésével; Monaszterly tovább is viselte a viceductor cimét, de csak kis szerb csapatnak volt a parancsnoka, mint valami főkapitány; 1696-ban részt vett Temesvár elfoglalásában, hol kis csapatával egy basát és számos törököt elfogott. Sokat szenvedett szerb katonáival, mert sem zsoldot, sem eleséget nem kaptak és a polgári hatóságok is nagyon elnyomták őket. 1697-ben szavojai Eugen herceg lett a főparancsnok, ki a szerbeket mint vitéz katonákat nagyon becsülte és őket a haditanácsban hathatósan védelmezte. 1697 jul. 13-án szavojai Eugen Koluthnál, Bácsmegyében, táborozott, azután Kovilyon és jobban megerősitette Pétervárадot; Monaszterlyt 1000 gyalogos és 700 lovas katonájával a pétervárади dunai hid őrzésével bizta meg. Monaszterly részt vett a hires zentai csatában 1697 szept. 11-én és Belgrád elfoglalásában.

A karlócai béke 1699 jan. 26-án megváltoztatta a helyzetet, a török harcok szüneteltek, már nem volt szük-

ség sem a szerb miliciára, sem Monaszterlyre s ez visszavonult komáromi otthonába. Hogy távoltartsák a patriarchától, katonai érdemeiért Tolna megyében 1701 aug. 18-án 12 pusztát kapott. A patriarchát is a délvidékről eltávolitották és Szentendrét jelölték ki neki székhelyül, és Kolonics bibornok a magára maradt szerbségre rávetette magát, hogy azt vallási unióra szoritsa; az eszközökben épen nem volt válogatós. II. Rákóczi Ferencz felkelése ismét a figyelmet a szerbek felé forditotta. Székelyhidáról 1703 aug. 9-én proklamációt intézett a szerbekhez, hogy csatlakozzanak hozzá és Crnojevics patriarchát is irásbeli nagy igéretekkel erre akarta birni, de teljesen eredménytelenül. Monaszterly felajánlotta Bécsnek szolgálatait, oda meg is hivták és megbizták szerb katonák toborzásával; őt és seregét megbizták a dunai hidak és révek őrzésével Budától a Dráva torkolatáig, — de nem volt sem pénz, sem hadiszer. A szerbek különösen az alvidéken sokat harcoltak a kurucok ellen, a harcok itt részletesen leiratnak. Monaszteriyt gyanusitották ellenfelei, de alaptalanul, hogy a kurucokkal tart. A szolnoki táborozás alkalmával 1706 őszén vadászat alkalmával lebukott lováról és sebeiben meghalt. Három fia és két leánya volt, felesége Raskovics Anna.

Monaszterly volt az első és utolsó szerb alvajda, félig a szerbek vezére, félig osztrák tiszt volt; készséges, szolgálatkész, hűséges volt, de ingatag és erélytelen.

871. **Popovics Pál: Vujics Ioahim szerb iró élete.** 1908. 247 k. 48—64 l.; 248 k. 49—65 l.)

872. **Hangi Antal: A boszniai és hercegovinai mohamedánok életmódja és szokásai.** Szerajevo, 1907. 242 l. Ismertetés. (1908. 249 k. 65—68 l.)

873. **Novákovics Sztojan: A bolgár-szerb harc 1885 - 1886-ban.** Belgrád, 1907. 59 l. Ismerteti Radonics János. (1908. 249 k. 77—79 l.)

874. **Stefánovics-Vilovski: Belgrád unter der Regierung Kaiser Karls VI. 1717—1739.** Ismertetés. (1908. 249 k. 79—81 l.) Külön lenyomat a „Gesselschaft für neuere Geschichte Oesterreichs" folyóiratából. Bécs, 1908.

875. **Sztojkovics I. Szr.: Kraljevics Márkó; irodalomtörténeti tanulmány.** Belgrád, 1907. 65 l. Ismerteti Osztoics Tihomil. (1908. 249 k. 81—84 l.)

876. **Novákovics Sztoján: Karagyorgyevics korának alkotmányos kérdése és törvényei 1805—1811.** Belgrád, 1907. 131 l. Ismerteti Radonics János. (1908. 249 k. 88—91 l.)

477. **Gyorovics Vladimir: A szerb népmesék némely forrásairól.** 1908. 250 k. 15—41 l.)

878. **Gavrilovics Mihály: Obrenovics Milos és Karadzsics-Sztefánovics Vuk.** 1908. 251 k. 1—27; 252 k. 45—108 l.)

879. **Osztoics Tihomil: Zmaj-Jovánovics János és Rajkovics György.** (1908. 251 k. 48—80 l.; 252 k. 1—44 l.)

880. **Szentkláray Jenö: A szerb monostor-egyházak történeti emlékei Délmagyarországon.** Budapest, 1908. 65 l. Ismerteti Radonics Iván. (1908. 251 k. 93—98 l.)

A szerbség történetének megvilágitása terén nagy érdemei vannak Csánki, Márki, Borovszky és Szentkláray magyar történetiróknak; az utóbbi most is nagy szolgálatot tett ezen ügynek a szerb zárdákról szóló művével, mert segitségére van a szerbeknek azon pöreikben, melyeket a zárdák birtokáért most a románokkal folytatnak.

Művének első fejezetében szól a gör. kel. vallásról s annak sorsáról Magyarországban a legrégibb időben. Itt több helyen téved, igy abban, hogy a nagy népvándorlás korában Magyarország területén már volt szloven egyházi hierarchia és Method morva-pannoniai érseksége tekintetében is. Érdekes adata az, hogy II. Endre korában egy hilendári szerb szerzetes, Bogdánovics Arzen, jött Magyarország déli vidékére és alapitotta Versec közelében a meszicsi zárdát. A török hatalom terjedésével terjedt Magyarországban a gör. kel. egyház is török protektorátus alapján az ipeki patriarcha egyházi fenhatósága alatt. A török világ alatt a XVI. században Magyarországban 12 gör. kel. püspökség volt: Budai, Szeged-bácskai, horvátországi, jenopoli, aradi, pozsegai, verseci, becskereki, lippai, aradi, temesvári, hopovói és mohácsi püspökség. A szerző azután iparkodik a püspökségek püspökeinek névsorát megállapitani.

A második fejezetben tárgyalja a szerbek beköltözéseit Magyarországba; nyolc nagyobb beköltözést állapit meg. Az első Nagy Lajos és Zsigmond korában volt; Nagy Lajos idejében sok szerb letelepedett a Temes és Maros között; Zsigmond idejében Arad megyében. A második szendrői Brankovics György idejében 1433-ban; a harmadik ugyanannak idejében Novobrdo eleste után; a negyedik Mátyás király idejében Szendrő eleste után, 1459-ben; az ötödik 1481-ben, midőn Kinizsi Pál hadaival 50.000 szerb költözött Magyarországba; a hatodik

1509—1525 közt több kisebb csapatban történt, 1509-ben Makszim püspök sok szerbbel letelepedett a Szerémségben a Jaksicsok birtokain és megalapitotta a krusedoli zárdát; a hetedik Jurisics Miklós javaslatára 1538-ban történt, ezen szerbeknek I. Ferdinánd fontos kiváltságokat adott; a nyolcadik a szerbek nagy beköltözése Crnojevics Arzen patriarcha vezetése alatt 1690-ben.

A szerző azt véli, hogy I. Lipót azért hivta be a szerbeket, hogy megfékezze a magyar oppoziciót; ez nem pontos, mert I. Lipót 1690 április 6-án kelt behivó irata őket a török elleni harcokra hivja be és tesz nekik fontos igéreteket, ha segitik a törökök kiüzésében, mi ha megtörténik, vissza fogja őket telepiteni őshazájukba. 1690 jul. havában a beköltöző szerbek már Belgrádban vannak, augusztusban már Komáromban vannak. Szentkláray azt modja, hogy ekkor 40.000 szerb család költözött be; Ruvarac ezt tulzásnak mondja és az 1699-ik évben a bécsi orosz követ is azt jelenti urának, hogy közel 100.000 lélek költözött be. Ezen beköltözés idejében a szerbek által lakott vidékeken Szentkláray szerint a Maros, Temes és Brzava közt még semmi nyoma sincs az oláhságnak, mely ekkor Krasso, Szeverin megyékben, Erdélyben, Moldvában és Oláhországban lakott; a XVII. század második felében oláh pásztorok és szénégetők behúzódnak Arad és Temes megyékbe, kik itt gyorsan annyira elszaporodtak, hogy e területet kis Valahiának (Mala Vlaška) nevezték el.

A harmadik fejezetben a szerb zárdákról szól. Bodrog-hodosi zárda a Maros balpartján, e zárda helyén a tatárjárás előtt Hódmonostor néven kath. zárda állott. Mátyás király 1479-ben Jaksics Istvánnak és Márknak adományozta a nagylaki uradalmat és Márk a zárda romjain 1498-ban felépitette a hodosi szerb zárdat, mely a lippai, illetőleg aradi szerb püspök székhelye volt. Mária Terézia korabeli iratok gyakran emlitik „das raitzische Kloster Hodosch.“ — A bezdini zárda szintén kath. zárda helyén épült. Birtokosa e vidéknek a XV. sz. végével Belmosics Milos, kinek leányát Jaksics István vette nőül, ez alapitotta a XVI. század elején a zárdát. — A szentgyörgyi zárdát a Brzava mellett Brankovics János deszpota 1487-ban alapitotta. — A meszicsi zárdát Versecz mellett ugyanő alapitotta; ez székhelye volt a verseci püspöknek. — A baziasi szerb zárda 1581-ben keletkezett. — A zlaticai zárdáról Szentkláray véli, hogy 1760 körül alapitották a szerbek. — A vojlovicai (Woyla) szerb

zárda 1383-ban keletkezett. — A zerdahelyi szerb zárdát Brankovics János deszpota alapitotta, nemkülönben a pártosit is, mig a semlaki Brankovics György alapitása.

881. **Sztanojevics Sztanoje: A szerb nemzet története.** Belgrád, 1908. 387 l. Ismerteti Radonics János. (1908. 251 k. 98—101 l.

Sztanojevics művét „Szerbia történetét" a műveltebb közönség számára irta, benne a szakember semmi ujat nem talál. Egyes kérdésekben érdekes eredeti a felfogása, igy a hol Dusán cár és Tvardko király közt párhuzamot von; az terjeszkedni akart, hogy egy byzanc-szerb cárságot alapitson; ez Bosznia, Raska és Dalmácia egyesitésén fáradozott, hogy egy nagy délszláv birodalmat alapitson. A törökség hatalmának gyors terjeszkedését lehetővé tette az, hogy katonai állam volt jól rendezett és fegyelmezett hatalmas hadsereggel, mig a határos keresztény államokban zürzavar és fejetlenség uralkodott. A török leghatalmasabb ellenfele Magyarország volt, azért kiváló gondot fordit a szerb-magyar és bosnyák-magyar viszonyokra. Ezen korszak török ellenes harcaiban feltünő, hogy a szerb uralkodók és főurak csak saját személyi érdekeikkel törődnek és a nemzet általános érdekeivel épen semmit nem gondolnak; a szerbség pedig némely vidéken, igy Boszniában, tűrhetőbbnek tartotta a török uralmat, mint saját uralkodóik és földesuraik hallatlan zsarolásait. A szerbek beköltözéséről Magyarországba csak általánosságokban szól, ezen kérdés még nincs behatóan tárgyalva és várja még történetiróját. Az ipeki patriarchátus visszaállitásával részletesen foglalkozik s kiemeli, hogy ennek egyházi joghatósága az összes szerbségre Törökországban és Ausztria-Magyarországban egyaránt kiterjedt s igy a szerbség legalább egyházi tekintetben egységes maradt.

A XVI. század végén a szerbek, hogy a török járom alul felszabaduljanak, Ausztria, Velence és Spanyolország segitségét keresték; ezek segitették is, de ha a török elleni harcaik balul végződtek, a szerbséget magára hagyták és sorsával nem törődtek. A szerbek a XVII. század végével nagyon erősen kitették magukat pártfogóikért és midőn ezek harcai balul végződtek, a törökök megtorlásától félve, 1690-ben nagy tömegben kivonultak Törökországból és Magyarországba költöztek. Szerinte ez volt közvetlen oka beköltözésöknek. Uj hazájukban mint határőrök a török ellen hadakoztak és a Habsburgokkal szemben kénytelenek voltak védelmezni nemzetiségöket és vallásukat. Az új és legujabb szerb történetet csak nagy

vonásokban vázolja, így a szerb szabadságharcot, az 1848-ik szerb lázadást; részletesebben szól a szerbség és a horvát ellenzék szövetségéről és a fiumei rezolucióról.

812. **Lovrics Bozso: Bukovac Vlaho szerb festő élet- és jellemrajza.** 1908. 251 k. 109—114 l.)

883. **Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc.** Bpest, 1907. 646 l. Ismerteti Radonics János. 1909. 253 k. 73—76 l.)

Nagy elismeréssel szól e műről és hálásan felemliti, hogy úgy ebben, mint szerzőnek Arad vármegyéről irt nagyértékü munkájában sok adattal gazdagitotta a magyarországi szerbek történetét. Iti különösen a műnek azon részével foglalkozik, melynek cime: Rákóczi és a szerbek. Az ismertető kiemeli, hogy jó lett volna, ha a szerző tüzetesebben megvilágitotta volna az azon korbeli szerbség viszonyát a magyarokhoz. I. Lipót 1690 aug. 21-én kelt privilegiás iratával, tekintet nélkül a magyarokra, az ő császári oltalma alá vette a beköltözött szerbséget és olyan kiváltságokat igért és adott nekik, melyek sehogy sem voltak összhangban Magyarország alkotmányos szabadságával s azért ezeket a magyarok sehogy sem akarták respektálni, mi viszont a szerbeket végleg elkeseritette és egyenesen a bécsi körök karjaiba terelte. Erre az elégedetlenségre támaszkodva II. Rákóczy Ferenc 1704. szept. 6-án kelt iratával, sokféle igérettel, felhivta Cmojevics Árzen patriarchát, hogy a szerbekkel csatlakozzék hozzá; noha a patriarchának sok oka volt nehéztelni Bécsre, honnét egyebeken kivül az a sérelem is esett rajta, hogy 1703 márc. 8-án I. Lipót a budai bizottság utján megtiltotta neki a patriarchai cim használatát, még sem csatlakozott Rákóczyhoz. 1705-ben az egri szerbek Rákóczyhoz csatlakoztak, mire 1705 március havában ujra felhivta a patriarchát csatlakozásra, de ekkor is hiába — mire I. József 1706 szept. 15-én jutalmul hüségökért a szerbeket mindenféle adóktól felmentette: „umb uns jederzeit zuforderist bei jetzigen in unseren Königreich Hungarn obschwebenden rebellionstroublen bezeygenden schuldigsten treue und guten nutzlichen diensten willen“ és 1706 okt. 27-én kinevezte Gyakovics Izaiás püspököt császári tanácsnokká: „prae omnibus speciale atque constans erga nos et augustam domum nostram fidelitatis et devotionis studium, tum in ultimo contra portam Ottomanicam peracto bello, tum modernis hungaricorum perduellium tumultibus diversis modis comprobatum“. — II. Rákóczy Ferenc mindenáron meg akarta szerezni a szerbek támo-

gatását, azért Nagy Péter orosz cárhoz is fordult, hogy ez birja rá őket, hogy hozzá csatlakozzanak. A szerbeket hüségök tudata arra is felbátoritotta, hogy 1708 ban a pozsonyi országgyülésen Gyakovics Izaiás metropolita kérelmezni merte, hogy a szerb privilegiumok inartikuláltassanak és jogviszonyaik szabatosan szabályoztassanak. Az ismertető még megjegyzi, hogy II Rákóczy felkelése Brankovics Györgyre, az áldeszpota sorsára is kihatással volt, mert e felkelés kitörésekor 1703-ban a haditanács javaslatára Bécsből, hol addig internálva volt, elvitték a csehországi Égerbe, hogy a szerbektől messze legyen, kiknek főbbjeivel élénk összeköttetésben volt. Égerből is nagy érdeklődéssel kisérte Rákóczy mozgalmát, melylyel rokonszenvezett, minek krónikájában is kifejezést adott, hol a szerbekhez intézett proklamációjának szövegét is közölte.

854. **Murko M.: Geschichte der älteren slavischen Litteraturen.** Leipzig 1908. 248. l. Ismerteti Radonics János (1909. 253. k. 81—85 l.)

885. **Ivics Sándor: A magyarországi szerbek történetéből. I. Szendrővár elestétől Brankovics Vuk deszpota haláláig 1459—1485-ig. II. Brankovics Vuk halálától Brankovics János deszpota haláláig. 1485—1502.** (1909. 254. k. 20—43 l.)

A magyarországba költözött szerbek nemcsak a török ellen harczoltak, hanem részt vettek az ország minden háborujában, azért őket szivesen fogadták a királyok. A török elől sok magyar elvonult a délvidékről biztosabb helyre s igy ezen területek jó formán elnéptelenedtek és a bevándorolt szerbek leginkább ezen helyeken telepedtek le. Mátyásnak királylyá való választása a Hunyadi párt végső győzelme volt, a Hunyadiakkal husz éven át riválizáló Brankovics ház pedig ezen időben egészen lejtőre jutott és Mátyás király a szegedi országgyülésen (1458 dec.) épen akkor vette el tőlük magyarországi birtokait, mikor a törökök arra készültek, hogy a deszpotaság még megmaradt kis területét tőlük elvegye. Brankovics György megvakitott fiai vagyontalanul bolyongtak; István Albániában majd Italiában bolyongva végre menhelyet talált Fridrich császárnál; Gergely fiával Vukkal Törökországban maradt, a lelketlen Mehmet szultán kegyelem kenyerén. A szerbség tekintélyesebb és vagyonosabb része elhagyta hazáját és Magyarországba költözött. Ezek közül legelőkelőbbek voltak Jaksa vajda fiai, Jaksics István és Dömötör. Apjuk György deszpota hadve-

zére volt és vezette a szerb segédcsapatokat, midőn a törökök Konstantinápolyt elfoglalták 1453-ban. A Jaksicsok Szendrővár eleste után (1459 jun. 20) jöttek Magyarországba és Mátyás király 1464-ben a nagylaki uradalmat Csanádmegyében és más birtokokat a Maros vidékén adományozta nekik.

Mehmet 1463-ban elfoglalta Boszniát és Mátyás ez év őszén betört Boszniába és a török kezéből ennek nagy részét kiragadta. A szultán megbizásából 1465 tavaszán a szendrői basa követséget küldött Ujlaky Miklós belgrádi várkapitánynak és békét ajánlott Mátyásnak; a követek közt volt Brankovics Vuk, Gergely fia, Brankovics György deszpota unokája. Ujlaky a király megbizásából elutasitotta a békeajánlatot; Brankovics Vuk Mátyás szolgálatába lépett, ki neki Szlankamen várát adományozta és a szerémségi szerbség vezérévé nevezte ki, a mi még több szerbet az átköltözésre inditott és Vuknak igen tekintélyes serege lett. Vuk résztvett a Podiebrád elleni harcokban 1468-ban, hol igen kitünt szerb seregével. (Bonfini. 1606. kiadás 554. l.) Mátyás király ekkor Vuknak Béla-Sztena várát adományozta a totusevinai districtusban. (Bonf. 563 l.) A Mátyás elleni összeesküvés után Ujlaky Miklósnak a boszniai király, Ujlaky Lőrincnek a szerémi herceg és Brankovics Vuknak a szerb deszpota cimét adományozta. (Engel, 317. l.) Vuk és Jaksics Demeter szerb seregeikkel részt vettek a Kázmér lengyel király elleni háboruban is, hol vitézségökkel ismét kitüntek és a király Vuknak a berkaszovói birtokot adományozta Szerémben (Bonfini 577 l.)

Mátyás 1475 novemberben Belgrádba ért Sabac Zászlón) ostromára, melyet nehány hétig ostromolt, de hiába, mire cselhez folyamodott: egy kisebb csapatot elhelyezett lesben és nagy seregével elvonult; a török azt vélte, hogy mind elvonultak és nagy vigasságot csaptak, mire éjjel a leshelyben volt csapat betört a várba s Mátyás is visszatért seregével és az erős várat elfoglalta. Vuk innét 5000 emberrel Szrebernica ellen vonult, hol épen vásár volt; Vuk 150 töröknek öltözött vitézével bevonult, ezek és nyomukban többi serege megrohanja a várat, elfoglalja és felgyujtja és seregével a közeli Kuszelat vár ellen vonul. Ennek emberei már hallottak Szrebernik sorsáról és az utat fatörzsökkel elzárták, de Vuk kerülő uton behatolt a várba, azt elfoglalta s őrségét lekaszabolta (Kuzelak azonos a mai Kozlukkal Boszniában, mely Zvornik közelében van), azután elfoglalta Zvornik várát is, hol

lábán megsebesült. Nagy zsákmánynyal és sok csatlakozott szerbbel tért vissza a király táborába, kiket a Szerémségben letelepitett. Mátyás király Sabácban őrséget hagyván, elment Berkaszovóra, Vuk birtokára, itt hallotta 1476 aug. elején, hogy Ali-bég szendrői parancsnok fivérével, Szkenderbéggel és 6000 török lovassal betört Magyarországba és Temesvár vidékét pusztitja, erre Vuk, Jaksics Dömötör és Dócy Péter a belgrádi parancsnokkal a török után sietnek és Pozazin (Pozsezsen) mellett leverik a törököt, Alibég megmenekült, de Szkenderbég 300 törökkel fogságba került, kiket Berkaszovóra vittek, a király táborába (Bonfin 581). A király visszatért Budára Beatrixxal való egybekelésére, a többi hadakozást Vukra bizta, ki elfoglalván Korvin várát, átkelt a Száván és Szendrő várát ostromolta eredménytelenül, mert sajkásai nem birtak a török flottilával és 1476 december havában 60.000 török jött a vár felmentésére, kik Vuk seregét szétverték és átüzték a Dunán Novákovics: Az utolsó Brankovicsok. 63 l.)

Mátyás 1477 jun. 12-én hadat üzent Fridriknek, seregének fő részét a szerbek képezték, kiket Kinizsi, Vuk és Jaksics Dömötör vezettek; volt a táborban sok magyar és cseh is, a magyarok, szerbek és csehek külön táboroztak. Elfoglalták Trautmansdorfot, Petersdorfot és aug. 16-án Bécs alá értek. A szerbek Alsó-Ausztriát pusztitották; a várak és városok önként meghódoltak, hogy elkerüljék a szerbek pusztitásait. Fridrik megalázása után Mátyás vele 1479 jul. hóban békét kötött. A fekete seregben is sok szerb volt. A királyi seregek gyakori távollétét a délvidékről felhasználták a törökök. A kenyérmezei ütközetben Báthory segitségére jött Kinizsi és Jaksics Dömötör, a mi az ütközetet a magyarok javára döntötte el. Kinizsi 1480-ban betört Szerbiába s azt végig pusztitotta Krusevácig, mire visszatért. Ezen idő alatt felső Szlavóniában és Horvátországban volt Mátyás királylyal. Szerémi György (Wenzel kiadása 23 l.) azt állitja, hogy Vuk is résztvett a kenyérmezei ütközetben, de erről a többi egykoru forrás nem tud semmit. 1430 dec. 6-án Vuk Mátyás királylyal Szlavóniából Jajca alá vonult, velök volt Dóczy Péter jajcai és Egerváry László szlavon bán is és előrehatoltak egész Vrhbosznáig (Szerajevo), hol szétverték Daut pasa seregét; visszatértökben Daut pasával többször megütköztek, leghevesebben Travniknál, hol sok ezer török elesett és sok zsákmánynyal diadalmasan hazatértek. (Novakov. 16 l.)

Ennél sokkal fontosabb az 1481-iki török elleni hadjárat, melynek vezérei Kinizsi, Vuk és a Jaksicsok voltak. Haramnál (a mai Palánka, nem messze Báziástól a Bánságban) ütöttek tábort. Vuk és Rozgonyi László belgrádi kapitány, hajóikkal őrizték a dunai átkelést; őket megtámadta Szkenderbég szendrői parancsnok, de elüzték, mire a 32.000 emberből álló magyar hadsereg átkelt a Dunán. Kinizsi előre küldte Jaksics Jánost egy csapattal, hogy kikémlelje az utakat. (Agatonovics és Szpasics Haram, Hram, Horom helyet tévesen Orsovának mondják; tévednek abban is, hogy a szerbek egyik vezérét Jaksics Dömötörnek vélik, mert ez János volt, Dömötör legidősebb fia; Pray is azt mondja, hogy ezen szerb vezér ifjabb Jaksics volt). Jaksics Jánost Galambos (Golubác) várnál váratlanul megtámadja e vár parancsnoka, de Jaksics legyőzi őket s vezéröket elfogja, ez megszökik, de Jaksics a vár kapujáig üzi s fejét ott levágja. Vuk és Rozgonyi más oldalon vonulnak fel, legyőzik a török seregeket és elfoglalják Branicsevo és Krusevác várát. Itt tizenkét napig táboroztak, pusztitva a vidéket és Kinizsi, Vuk és Jaksics 50.000 szerbet hoztak magukkal, kiket Mátyás király Temesvár vidékén letelepitett. (Pray. Annales IV. 157. l.) A betelepült szerbek jó katonák voltak, azért Mátyás szivesen fogadta őket, egyik irata szerint (1483. jan. 12. Marczali: Regeszták 28. l.) négy év alatt 200.000 szerb telepedett le Magyarországban, sok kiváltságot is kaptak, igy az 1481-iki országgyűlés felmentette őket a kath. klerusnak fizetendő tized alul. A Fridrik elleni második háboruban, több balsiker után 1482-ben juliusban a király sürget szerb csapatokat, de csak aug. közepén érkezik Heinburg alá 4000 szerb katona.

A délvidéken ekkor Kinizsy, Vuk és Dóczy Péter hadakoztak. Szendrőből 10.000 török lovas pusztitotta 1482 szept. 6-ától Temesvár vidékét; a magyar sereg Becsénél szept. 9-én megverte a török sereget, 3000-en elestek, a többi futott Szendrővárba, egy basa elesett és a kruseváci basa fogságba került; seregünkből 500-an elestek, a nagy hadizsákmányt a királynak küldték, ki ezenközben szept. 30-án elfoglalta Hainburgot. Minthogy ezen időben többször emlittetik a kruseváci basa, ebből kiderül, hogy alaptalan Agatonovics és Szpaszics állitása, hogy Krusevac 1481—1491-ig magyar birtok volt.

Vuk deszpota halála előtt, még egyszer harcolt a törökkel 1483-ban. A török sereg pusztitotta Krajnát és

Karantániát és nagy zsákmánnyal visszatért Boszniába; az Unánál várta őket Gereb Mátyás, Brankovics Vuk és Frangepán Bernardin és október 29-én teljesen leverték a török sereget, 2000 török, 2 basa elesett, összes zsákmányukat elvették és a rabságba esett népet kiszabadították. Mátyás király Brankovics Vuk hadi érdemeit a fentemlített adományokon kívül még 1482 április 14-én megjutalmazta Komogovina, Gradisza, Ozelj, Szelce és más horvátországi birtokkal. Felesége Frangepán Borbála volt, gyermekeik nem voltak; nejét gyengéden szerette és végrendeletében a király engedélyével 1482 május 3-án neki hagyományozta Bela-Sztena és Totusevina uradalmait, melyekhez 100 falu tartozott. A deszpota 1485 április 16-án halt meg, özvegye utóbb Beriszló Ferenc felesége lett.

A Jaksics családnak is nagy tekintélye volt; Jaksa fiai közt István volt az idősebb, de róla ritkán van szó, míg öccse Dömötör igen híres vitéz volt. Mátyás király az ő hadi érdemeiket bőségesen jutalmazta és több vármegyében kaptak birtokokat. 1467-ben nov. 2-án Kolozsvár megyében kapták Farkas, Ivántelke, Újfalu, Kelecsen, Felső és Alsó-Zsil birtokokat. Dömötör különösen 1472-ben a lengyel háborúban tüntette ki magát. E harc lezajlása után Nagymihályon és Homonán még maradtak lengyel harcosok, kik a vidéket pusztították — Mátyás ezek kiüzésével megbízta Csupor Miklóst és Jaksics Dömötört; a király magához hívta Jaksicsot és kioktatta, hogyan vegye be csellel e két várat. Jaksics a nagymihályi erdőben 500 lovassal elrejtőzött éjjel és midőn hajnalban 250 lengyel lovas gyanutlanul haladt át az erdőn, mire Csupor és Jaksics őket lekaszabolták és behatoltak a várba, hol még 250 lengyelt levágtak és a várat elfoglalták. E harcban elesett Csupor. Más magyar csapatok elfoglalták Homonát. Ekkor 1476 jun. 29-én kapta Jaksics Korogy birtokát Vukovár megyében. 1486 január 16-án kapták Fenlak, Seriezd és Farkastelek birtokait. A Jaksicsok vitéz de erőszakos és basáskodó természetűek voltak; szomszédaiknak sok kárt okoztak és velök folyton pörösködtek, különösen a Dóczyakkal.

Brankovics Vuk halála után nemsokára a Jaksicsok is eltünnek. Jaksics Dömötört 1486-ban novemberben követül küldte a király a szultánhoz Konstantinápolyba, hazatértében a törökök a szendrői hídon álnokuk sok kinzással agyonverték. Jaksics István 1489 január hóban Bécsben halt meg. (Srpski letopisi.) Halálukkal a Jaksics

család nem halt ki. Jaksics István felesége Milica, némelyek szerint Brankovics György deszpota leánya volt, leányuk Ilona Brankovics Jánosnak, Brankovics István fiának, György deszpota unokájának volt felesége. Jaksics Istvánnak három fia is volt, Dömötör, István és Márk; Ilonán kivül, ki mint özvegy férjhez ment Beriszló Jánoshoz, még két leánya is volt: Irene Kozacsa Mátyás herceg neje és Anna, Lavovics Vazulné. Jaksics Dömötörnek négy fia volt: János, Dömötör, Péter és György. A Jaksics család, mint magyar főuri család, sokáig virágzott és kitünt vitézségével.

II. (1485—1502.) Mátyás király idejében Brankovics Vukon és a Jaksicsokon kivül még jelentékeny szerepet játszott a szerb Belmosevics Milos is. Mikor költözött be, nem tudni, de igen előkelő lehetett, mert bejövetelekor Mátyás király neki adományozta Sasvár várát, melynek előnevét is használta. A török ellen vitézül harcolt, azért Mátyás király 1483 dec. 21-én neki adományozta Majsa és Páznád birtokat, kapta még Fehéregyház és Feketeegyház birtokait Bácsmegyében és Munara falu egy részét a Maros mellett. De sem ő, sem a Jaksics ivadékok nem pótolhatták Brankovics Vukot, azért Mátyás király, érintkezést keresett Brankovics István fiaival Györgygyel és Jánossal, Brankovics György unokáival. Brankovics Istvánt Szendrővárából elüzték atyafiai 1459-ben és ő elmenekült Albániába és ott feleségül vette 1461 körül Angelinát, Komnen Arijanit albán főur leányát, innét 1462-ben feleségével kivándorolt Itáliába, innét III. Frigyes magához hivta s neki adományozott Friaulban egy Beligrád nevü várost, hol haláláig élt (1477.) Két fia volt: György és János, és egy leánya Mária. Máriát Fridrik férjhez adta V. Paleolog Bonifác montferati őrgrófhoz. A házassági szerződésben Angelina 10.000 aranyat igért hozományul; az iratot Angelina idősb fia György is aláirta, ki ekkor (1485) 22—23 éves lehetett.

Mátyás király meghivására 1486 febr. hóban Magyarországba jött Angelina két fiával, magukkal hozva atyjuk holttestét, és megkapták Kupinovo és Szlankamen várait, Berkaszovót is, de ez utóbbit csak zálogkép 12.000 aranyért, és minthogy ez összeget nem kapták vissza, ezen birtok is az övék maradt sok más faluval. (Pray Ann. IV. 186 l.) A deszpota cimét csak György használta, mert János még kiskoru volt. Beatrix királyné össze akarta őt házasitani növérével Izabellával, de György ki-

vánta, hogy lépjen be a keleti egyházba, mire Izabella nem volt hajlandó s igy ezen házasságból semmi sem lett (Glasnik XI. 127. l.) Öccse János feleségül vette Jaksics István leányát Ilonát. 1490 április 6-án meghalt Mátyás király. A királyválasztásra Szlavoniából 7000 lovassal Budára jött Blagaj Mihály gróf, Ujlaky Lőrinc herceg és György deszpota, mindannyian lelkes párthivei Korvin Jánosnak. A királyválasztó országgyülés a gyenge II. Ulászlót választotta meg, Korvin János visszalépett, de szlavoniai párthivei nem nyugodtak bele és a Brankovicsok, kik sok évig Miksa herceg apjának Fridriknek vendégszeretetét élvezték, 1490 nov. 1-én kiadott iratukban Miksát ismerték el magyar királynak és neki fogadtak hüséget — de Belmosevics Milos vajda, Jaksics fiaival és a többi szerbség azonnal Ulászlóhoz csatlakoztak. II. Ulászló Miksa ellen Kinizsi Pált és Belmosicsot küldte, Albert lengyel király ellen pedig Zápolyai Istvánt és a Jaksicsokat. Miksa seregeit portyázásukban szétverte Székesfehérvár vidékén Belmosics és Csöbör Bálint és Miksa dec. közepén kénytelen volt kivonulni Magyarországból. Albert Kassán időzött seregével, melyben 500 tatár is volt; a legvitézebb tatár a vár kapui előtt mérkőzésre hivta a magyar vitézeket és Jaksics Dömötör, hasonnevü apának fia, legyőzte és megölte ellenfelét s visszatért a magyar táborba, hol a vitézt nagyban ünnepelték. (Bonfin 692 l.; Istvánffy 9 l.) Zápolyai elfoglalta Kassát és Albert elmenekült. II. Ulászló 1491-ben harc nélkül megnyerte a korvinpárti György deszpota, Ujlaky Lőrinc és Héderváry Miklós támogatását.

Az 1491 nov. 7-én megkötött pozsonyi békének hirére Albert lengyel király beütött Magyarországba, a magyar seregben volt Brankovics György és János 600, Jaksics István és Dömötör fiai 300 és Belmosics 1000 lovassal is: Kassánál 1491 dec. 24-én legyőzték Albertet, ki erre fivérével kibékült.

1491 derekán Brankovics György Ujlaky Lőrinc herceggel viszályba keveredett, melynek oka ismeretlen, egymás birtokait rabolták, pusztitották és formális háborut viseltek egymás ellen; Várda Péter kalocsai érsektől van több levelünk, melyet György deszpotának 1491 julius havában irt, melyben kéri hogy vessen véget a polgárháborunak a török veszélyre való tekintetből és vigye pörös ügyét a király szine elé, — az intésnek volt is foganata, de az ellenfelek közt a viszony továbbra is feszült maradt. A török Jajca körül pusztitott, a király

megparancsolta a végek parancsnokainak, hogy üzzék el a törököt. Várda kérte a Kupinovon székelő Brankovicsokat, hogy ők is jöjjenek seregökkel segitségökre, — de eredménytelenül, mert el voltak foglalva az Ujlakyval való ádáz viszálylyal. 1494-ben Ujlaky Lőrinc kegyvesztett lett a királynál és felhivta Brankovics Györgyöt, hogy azt seregével támadja meg; Brankovics örült az alkalomnak, hogy boszuját kitöltse, elfoglalta Mitrovicát, Orahovica várát és pusztitotta a herceg egyéb birtokait. II. Ulászló közel Orahovicához táborozott, a deszpotát nagy örömmel fogadta, megvendégelte és gazdagon megajándékozta. Innét a királylyal Ilokra ment, hogy az Ujlakyval való viszályokat kiegyenlitsék.

Brankovics Jánost 1494-ben Zápolyai István nádor először emliti mint deszpotát azon pörben, melyet a Brankovicsok az Egerváryakkal és más horvát főurakkal folytattak némely birtokok miatt. Kupinovon 1495 és 1496-ban szerb zárdáknak kiadott adományleveleikben a két Brankovics deszpota mellett emlittetik Angelina deszpotanő, anyjuk is. Ezek az utolsó oklevelek, melyekben György mint deszpota szerepel, mert 1496 után György szerzetessé lett és Kalevit szófiai érsek Kupinovon, hová meghivására jött, őt szerzetessé szentelte Makszim néven. (Agatonovics és Szpásics. 149 l.) Ezen idő után csak öccse János szerepel mint szerb deszpota, ki erre, jámborságra hajló bátyjánál alkalmasabb is volt.

A deszpotaságban beállott ezen változás idejében ismét találkozunk Belmosics nevével. Ennek nejével Oliverával egy fia és egy leánya, Milica, volt, a fiu neve ismeretlen. 1500-ban Belmosevics egyik Tiszamenti birtokán volt s midőn itteni zárdájában 60 emberével búcsún volt s ebéd után elpihent, a törökök, dacára a békeidőnek, megtámadták és noha sokat levágott a törökben, Belmosevicset megsebesitették és fiát megölték. Belmosevics erre minden török foglyát megölette és pusztitó hadjáratot vezetett a szomszédos török területek ellen. Az ország felzudult II. Ulászló ellen, hogy elnézi a törökség rabló hadjáratait és nem indit ellene nyilt háborut, mire 1501-ben a békeszegő töröknek hadat üzent, de ekkor Belmosics már nem élt, mert belehalt sebeibe, előbb szerb nyelven irt végrendeletében Milica leányát tevén örökösévé, kit II. Ulászló királyi oltalmába vett. Milica Jaksics István, a hasonnevü apa fiának lett nejévé s igy a Belmosics birtokok továbbra is szerb kézen maradt. (L. Zeremski).

A török ellen 1505-ben megindult harcban jelentékeny szerepet játszott Brankovics János deszpota, ki arra törekedett, hogy a törököt kiverje Szerbiából és ősei trónját elfoglalja, birtokairól 2000 lovast állithatott. Szerette a fényt, 1500 tavaszán is fényes kisérettel jött a budai országgyülésre. Velence biztatására II. Ulászló hadat üzent a töröknek; Velence János deszpotát is biztatta, ki 1000 gyalogost és 1000 szerb lovast igért. A 15.000 harcosból álló magyar sereg Szendrőnél legyőzte a törököt; innét hazatérve a déli hadsereg vezetését a király János deszpotára bizta (Rad. VIII. 77 l.) A török békekövetet küldött hozzá, de a deszpota elutasitotta és a kalocsai érsek seregével csatlakozva, 2600 lovassal beütött Boszniába s előrenyomult egész a Kolubara folyóig és nagy zsákmánynyal tért vissza. A következő évben János deszpota 10.000 lovassal 1502 jul. 29-én fényes győzelmet aratott Zvorniknál. A következő évben fivérét, Makszim szerzetest, a volt deszpotát, Velencébe küldte, hogy a török elleni közös harcra buzditsa, de a háboruba belefáradt Velence békét kötött a törökkel. (Godišnjica Stojana Ćupića I. 69.; Novákovics Stojan: Poslednji Brankovići 73 l.; Rad VIII. 78 l.) A mint Makszim visszatért Velencéből, János deszpota lázba esett és fiatalon 1502 dec. 10-én meghalt. Özvegye, Ilona férjhez ment Beriszló János horvát főurhoz. János halála után a király megkinálta Makszim szerzetest, a volt Brankovics György deszpotát, hogy fogadja el ujból a deszpotai méltóságot és kormányt, de ő azt nem fogadta el, mire a király János deszpota özvegyének férjét, Beriszló Jánost nevezte ki szerb deszpotává, ki e cimet 1507-től használta és Kupinovón székelt, hol az előbbi deszpoták is laktak. A változott viszonyok Kupinovón kellemetlenül érintették Makszimot s igy ő és édes anyja, Angelina, Makszim apjának tetemeit magukhoz vévén, elköltöztek Oláhországba, hol Radul vajda Makszimot oláh metropolitává tette. Mint ilyen nagy szolgálatokat tett Radulnak, 1507-ben kibékitette őt Bogdán moldvai vajdával és elkisérte Budára, hol közvetitette a megegyezést II. Ulászló és Radul között. Az utról hazatérve, meghalt. Radul és utóda Mihály a katholikus valláshoz szitott és rosszul bánt Makszim metropolitával, azért midőn Mihály vajda Makszimot követségbe küldte Budára, ez a megbizatást elvégezve, közbenjárása eredményét egy bizalmas embere által a vajdának tudtára adta, de maga nem tért vissza Oláhországba, hanem elment a Szerémségbe. Mihály vajda sérelmes

viselkedése egy összeesküvést idézett elő, melynek feje Jaksics Dömötör volt, a kassai tatár had vitéz legyőzője. A gyülölt vajdát megfosztották trónjától és a menekülőt 1510 márc. 12-én agyonverték a nagyszebeni utcán, azonban a dulakodásban elesett Jaksics Dömötör is. Erre Makszim visszatért Oláhországba, de nem maradt ott sokáig, mert belgrádi metropolitává lett és mint ilyen legtöbbnyire a Szerémségben levő krusedoli zárdában időzött, hol 1516 januárban meghalt, mint a Brankovics uralkodó család utolsó férfi sarja.

886. **Sztratimirovics István szerb metropolita irodalmi dolgozatai.** Közli Gruics Radoszlav. Karlóca, 1809. 30 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 254 k. 56—58 l.)

Sztratimirovics István metropolita (1790–1837) a szerb nyelv és irodalom ujjászületése első időszakában mint a karlócai irodalmi kör feje szerepet játszott kiváló férfiakkal való levelezése és apró irodalmi dolgozatai által, mely utóbbiak azonban jelentéktelenek.

887, **Gruics Radoszláv: Hol van alapja a mi nemzeti-egyházi kongresszusainknak?** Karlóca, 1908. 30 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 254 k. 58—60 l.)

Ezen dolgozat tulajdonképen vitairat Rádics Emilian munkája ellen: „Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche bei den Serben in Oesterreich-Ungarn", melyben Rádics azt állitja, hogy a szerb nemzeti-egyházi kongresszusok alapja az I. Lipót-féle szerb privilegiumok és hogy ilyenek régebbi időkben nem voltak. Gruics ezzel szemben vitatja, hogy a szerb zsupánok idejében a XII. század előtt már voltak ilyen kongresszusok, — de ezt semmivel sem tudja bizonyitani. A Nemanják idejében volt valamiféle kongresszus, de ez csak az érseket választotta és egyéb teendői nem voltak, ezen gyüléseken főurak vettek részt, a nép nem. Nemanja Dusán cár 1349—1454-iki országgyülése, mely a hires törvénykönyvet alkotta (Dušanov Zakonik), nem volt egyházi kongresszus. A török uralom alatt szerb nemzeti-egyházi kongresszusról szól sem lehetett és az egyházi és kulturális ügyeket maga a főklerus intézte — s igy a dolog lényegére nézve Rádicsnak van igaza.

888. **Novákovics Sztoján: Byzanci méltóságok és cimek a szerb országokban a XI—XV.-ik században.** Belgrád, 1908. 279 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 254 k. 60—63 l.)

889. **Hadzsi Koszta: Válasz a román metropolia panaszára a szerb zárdák birtokáért való**

pörben. Versecz, 1908. 51 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 254 k. 63—64 l.)

Midőn a gör. kel. román egyház a gör. kel. szerb egyházból kivált, Saguna román metropolita pert inditott az egyházi vagyon megosztása iránt és a szerb zárdák fele részének átengedését követelte; a követelés alaptalan, mert e zárdák szerb alapitványok, — de azért a pör még végleg nincsen elintézve.

890. **Zecsevics Milos: Vojinovics Vijoszláv harcolása Raguzával.** Belgrád, 1908. 112 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 255 k. 70—71 l.)

Ezen értekezés vázolja Raguza viszonyát a szerbekkel 1358—1363-ig, vagyis a hatalmas Vojinovics Vojiszláv szerb főurnak, ki a tengermelléken birta Konavljét, Trebinjét és Dracsevicát és kelet felé egész a Drináig kiterjedő területet, háboruját Raguzával. Ezekről már szólt kiadatlan raguzai oklevelek alapján Jireček (Srbski car Uroš, kral Vlkasin a Dubnovčani 1886 és a Monumenta Ragusina okmányközlései alapján Markovics Vazul Letopis 244 k) és Gruber Dane Rad 166 és 168 k.). Ezek mellett is van értéke Zecsevics munkájának, mert ügyes kombinációval az egyes események oksági kapcsolatát megalkotja és mert nem szoritkozik csak ezen háboru eseményeinek előadására, hanem annak kellő történelmi hátteret is nyujt, vázolva az egykoru szerb, magyar és velencei viszonyokat is és igy kellően megvilágitja a viszonyt Raguza és Vojinovics Vojiszláv között, kinek háborujáról megállapitja, hogy annak nem csak politikai, hanem nemzetgazdasági jellege volt. Érdeme az is, hogy ezen szerb főur családi viszonyait is megállapitja, kimutatva, hogy a róla szóló szerb népdalok a Vojinovicsokat helyesen mondják Dusan unokatestvéreinek női ágon.

891. **Gruics Radoszláv: A bigamia és polygamia a régi szerbeknél.** (1909. 255 k. 30—43 l.; 257 k. 49—66 l.)

A XVIII. században elterjedt a nézet, hogy a szerbek közt, midőn beköltöztek Magyarországba, el volt terjedve a bigamia és polygamia, Taube ezt meg is irja művében: Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und Herzogthum Syrmien (Leipzig, 1777. I. 67 l.); szó van erről az 1777-iki Regulamentum 68-ik pontjában is, mely erre szigoru büntetést szab. Jovánovics Sz. Sándor „Adalékok a régi szerb egyházjoghoz“ (Prinosi za istoriju starog srpskog prava. Beograd, 1900. II. 87 l.) cimü művében azt irja, hogy „A

kétnejüség régi szokásunk a Nemanják idejéből", Medákovics pedig igy szól: „A montenegróiaknál valaha a kétnejüség volt divatban, de ma már ilyen nincs". (A montenegróiak élete és szokásai. Život i običaji Crnogoraca. Ujvidék, 1860. 19 l.) Feltünő, hogy a XVI.-ik századbeli utleirók Buschböck és Gerlach ezt nem emlitik, pedig tüzetesen szólnak a szerbek életéről, szokásairól és hogy az emlitett három irón — Taube, Jovánovics, Medákovics — kivül senki soha ezt nem állitotta a szerbekről, csak a legujabb időben emliti azt Gyorovics Vladimir a bécsi hadi levéltár némely adatai alapján, hogy a beköltözött szerbek közt a XVIII. század első évtizedeiben valóságos bigamia és polygamia uralkodott (Glasnik 19 k. 576, 577., 582. l.) és ezt a nézetet helyesnek találta Gyorgyevics Tihomir is (u. o. 662 l.)

Az értekező határozottan tagadja, hogy a szerbek közt, egyes eseteket kivéve, melyek mindenütt előfordulhatnak és előfordulnak, valaha is valódi kétnejüség vagy többnejüség létezett volna, azonban a látszólagos többnejüség vagy kétnejüség esetei mindig igen gyakoriak voltak, mert a házasfelek közt a válás nagyon gyakori és az elváltak azután ismét vagy uj házasságra lépnek, vagy konkubinátusban együtt élnek: a kath. egyházi törvények és a világi törvények is, az ilyen házasságokat bigamiának és többszöri ismétlés esetén polygamiának bélyegzik és igy keletkezett ezek vádja a szerbek ellen. Igaz, hogy ősrégi időben a patriarchális életmódon házközösségben élő szlávok közt a többnejüség divott (Kulakovszki M.: Očerk proizhoždenija Stpeterburg. 1896. 80—89 l.), de a kereszténység felvételével ezen szokás megszünt, mert a szerb főpapság is erélyesen küzdött minden erkölcstelenség ellen, a mint ez kiderül a XIII. századbeli Domentiának Sz. Száva érsekről irt életrajzából is, és az értekező felsorol számos uralkodói és főpapi rendeletet, mely szigoru világi és egyházi büntetéssel sujt minden erkölcstelenséget. Az állami hatóságok a bigamia és poligamia fogalmát szigoruan a kath. egyház felfogása szerint értelmezték és annak minősitették az elváltak közt kötött minden házasságot és minthogy a szerbek közt századok óta laza a házasságkötés és nagyon sok az elválás és azután az uj és törvénytelen házasságkötés és igy nagyon elterjedt az alaki kétnejüség és többnejüség, de arra, hogy egy férfiu egy házban egyszerre több feleséget tartott volna, egyes esetektől eltekintve, nincs eset, arra nézve sem, hogy ez a viszásság valahol mint elter-

jedt jelenség mutatkozott volna. A legrégibb törvényes intézkedés a törvénytelen válás ellen a XII-ik századból való, midőn Diokleában Nemanja fia, Vukán, az antivári zsinaton 1199-ben szigoruan eltiltotta az önkényes elválást (Theiner Mon. Slav. Merid. Zagrab, 1863. 7. l.); azután István, a szerbek első koronázott királya és fia Radoszláv a XIII. században, szigoru büntetést szabott azokra, kik kellő egyházjogi ok nélkül elváltak és uj házasságot kötöttek és Milutin király és Dusán cár nagy birságot szabott a törvénytelen elválásokra és e birságokat a zárdáknak és templomoknak adományozta. Midőn a szerbek török uralom alá kerültek, mindég külön beratokat, rendeleteket adtak ki a szultánok, melyekben elrendelik, hogy a szerbek egyházi ügyeiben csak a főpapság intézkedhetik és az egyházi itélkezés csak ezeket illeti meg és senkinek sem szabad elválás után ujból megházasodni a főpapság engedélye nélkül, ha ez nem mondja ki a válást törvényesnek és nem engedi meg az uj házasságkötést (Mahmud szultán berátja 1730-ban IV. Arzen Sakabenta ipeki pariarchához). Az értekező számos ilyen beratot sorol fel. III. Arzen Csernojevics patriarcha 1689-ben erősen korholja a montenegrói, hercegovinai és tengermelléki szerbeket, hogy sok köztük az elváltak önkényes összeházasodása és ilyeneket megfenyegeti, hogy az egyházból ki fogja zárni és kiátkozni. (Spomen. Serps. X. 32 l.); a montenegrói törvénykönyv 1798-ban gyilkosnak bélyegez minden ilyent és Milos Obrenovics 1827-ben kiadott egy rendeletet, mely szerint: „az egyházi hatóság kiátkozhat minden asszonyt vagy férfit, a ki egyházi engedély nélkül elvál vagy elüzi házastársát és mással törvénytelen frigyben él." (Petrovics M. Ustanove obnovljene Serbije. 1842. 600 l.)

Tény az, hogy magában a Nemanja uralkodó családban többen személyes vagy politikai okokból elváltak és uj törvénytelen házasságokat kötöttek. Igy István, a szerbek első koronázott királya másba beleszeretvén, drasztikus módon elkergette törvényes feleségét és elvette szeretőjét; Milutin király noha egyházi törvény szerint nem vált el nejétől, mást vett feleségül, azután ezt is elüzve egy apácával élt, végre első és törvényes feleségének halála után negyedszer megházasodott Szimonidával, Andronikus gör. császár leányával Pachimer IV. 270–280 l.; Szretykovics „Istorija Srpskog naroda." Beograd, 1888. II. 198—212 l.); Vukasin fia, Kraljevics Márko elüzte törvényes nejét, Ilonát, Hlapen leányát és

feleségül vette Theodorát, valami Grgely törvényes feleségét és midőn ezt megunta, átengedte őt Hlapennek és visszavette első törvényes feleségét, Ilonát, Hlapen leányát. (XVI. századbeli Trephologion); István Tamás Osztoics boszniai király politikai okokból elhagyva a bogomil eretnekséget, katholikussá lett, mire IV. Eugen pápa felbontotta előbbi házasságát és a király 1445 jun. 28-án pápai engedélylyel uj házasságra lépett Vukcsics István herceg leányával. (Theiner Mon. Slav. Merid. I. 388—389 l.); ezt a Vukcsics István herceget elhagyta törvényes neje, Ilona és háborut inditott legidősb fiával ellene, mert az öreg herceg szeretőt tartott házában (Leonikus Chalkondylas „De rebus Turcicis. Bonnae 1843. X. 540—541 l.). Ilyen példák után természetes, hogy a szerb nép közt, mely szenvedélyes, könnyen lángralobbanó és állhatatlan, nagyon elterjedtek a törvénytelen válások és házasságkötések; a Magyarországba költözött szerbek püspöki levéltáraiban sok a házassági per kezdettől fogva.

A katholikus egyház, mely a házassági frigyet halálig felbonthatlannak tartja, ezen igen megbotránkozott és azt valódi bigámiának és polygamiának bélyegezte. Kolonics bibornok erről 1700-ban jelentést tett a pápának azzal, hogy „a szerb püspökök majdnem istentelenek és hitetlenek, mert minden válogatás nélkül simoniákus módon (pénzért) mindenkit pappá szentelnek és a házassági viszályokban megengedik a válást és bigámiát egészen önkényesen, ugy hogy egyeseknek ilyen püspöki engedély alapján két-három állitólagos felesége van.“ (Milles, Symbolae ad illustrandam Histor. II. 726). Kolonics ennek folytán nagyon sürgette a vallási uniót, azt erőszakolta is és misszionáriusai sürün jártak a szerbek közt. Értekező ezután elősorolja a patriarchák és szerb püspökök rendeleteit a törvénytelen elválások és házasságok ellen, egyikök, Georgievics János metropolita 1772 nov. 16-án kiadott körlevelében egészen elfogadva a kath. álláspontot, kijelentette, hogy a végleges válás teljesen lehetetlen, mert a házassági frigyet csak a halál bonthatja szét, — de ennek semmi hatása sem volt, mert ellenkezik a gör. kel. egyház kánonjogával, mely sokkal engedékenyebb és enyhébb a házasság felbontása tekintetében. Az eljárást e tekintetben még lazábbá tette az, hogy a szerb klerus egyházi képzettsége a régibb időben igen fogyatékos volt és a püspököknek rendes évi jövedelme nem volt és a stolára, a nép adományaira, ajándékaira és különböző egyházi taksákra voltak utalva és igy termé-

szetes, hogy az ugyis enyhe kánonjogi határozatokat a házasságbontás tekintetében sokszor igen lazán alkalmazták: ezek az okok, melyek elszaporitották, törvényes formák mellett is, a kath felfogás és a világi törvények értelmezése szerint, a szerbek közt a formális bigamia és polygamia elharapózását, melyet a szerbség lobbanékony, szenvedélyes jelleme is elősegitett. Valódi bigamia csak elvétve fordul elő köztük; van eset, hogy a magtalan feleség maga biztatja rá férjét, hogy vegyen melléje még egy nőt, hogy legyen gyermek a családban. A török hódoltság idejében ha valakinek feleségét a törökök elragadták, az más feleséget vett s ha első neje kiszabadult, néha mindkettőt megtartotta, vagy egyikét elbocsátotta: ez már valódi bigámia, melyet a rendkivüli körülmények idéztek elő. Obrenovics Milos fejedelem 1824-ben megengedte Csolakovics Sztanisának, kinek felesége török rabságba esett s ő közben más feleséget vett, kitől gyermekei is születtek, hogy idővel kiszabadult első feleségét is, a második megtartásával, szintén házába fogadhatja. Ily eset több is lehetett, de ezek csak kivételes esetek. Jovánovics és Medákovics is midőn a szerbek bigámiájáról szólnak, csak az alakira gondolnak, nem a valódira, hogy egy férjnek saját otthonában egyszerre két vagy több neje van.

892. **Ivics Alexa: Adatok Rájics Jovan szerb történetiró biografiájához.** (1909. 255 k. 51—60 t.)

893. **Sztanojevics Sztanoje: A délszlávokról a VI.—VIII.-ik században.** (1909. 255 k. 61—63 l.

894. **Stefanovics-Vilovski: Belgrad während des Krieges Oesterreichs und Russlands gegen die Pforte 1787—1792.** Wien, 1908. Ismerteti Ivics Alexa. (1909. 256 k. 72—73 l.)

895. **Hranilovics János: Okrugics kiadatlan eposza Dojcsin Péterről** (Dóczy Péter). (1909. 257 k. 1—16.) A Mátyás király korabeli vitéz Dóczy Péter a szerb hősdalok ünnepelt alakja: Okrugics ezen népdalok alapján irta meg róla eposzát.

896. **Grujics Radoszláv: Szerb iskolák 1718—1739 közt.** Belgrád, 1908. 184 l. Ismerteti Radonics János. (1909. 257 k. 70—72 l.)

897. **Gavrilovics Mihály: Milos Obrenovics 1821—1826-ig.** Belgrád, 1909. 758 l. Ismerteti Radonics János. 1909. 257 k. 72—74 l.)

898. **Vojnovics Lujo: Raguza bukása 1806—1815.** Ismerteti Vencelides Arzen. (1909. 257 k. 75—77 l.)

899. **Pergosics Iván Verbőczy Tripartitumának horvát fordítása 1574-ben.** Kadlec jegyzetes kiadása. Belgrád, 1909. 265 lap, az előszó 124 l. (1909. 257 k. 77—79 l.) Radonics ismertetése.

900. **Ivics Alexa: III. A szerbek története Magyarországon Brankovics János deszpota haláláról a mohácsi vészig, 1502—1526. IV. A mohácsi vésztől Jovan-Nenád cár haláláig. 1526—1527.** V. és innét Bozsics Rádics deszpota haláláig 1528-ban. (1909. 258 k. 20—39 l.; 259 k. 39—58 l.; 260 k. 1—18 l.) 1. 671. l.

Ezen fejtegetés folytatása hasonló tárgyu, fentebb közlött dolgozatának. Itt a jegyzetben az előbbi értekezés néhány tévedését igazitja helyre, igy: Jaksics Dömötör nem a szendrővári hidon esett el, hanem az ugynevezett jezsevi hidon; hasonlóképen tévedés, hogy az 1896-iki oklevelet János deszpotán kivül György is mint deszpota aláirta volna. (Miklosich Monumenta Serbica 541. l.)

Velence II. Ulászlót Bakács Tamás rábeszélésére nyerte meg a török elleni harcra, de a készülödés nagyon lassan ment, ugy hogy a török előbb tört be Pozsega és Vukovár megyébe és 1501-ben Jajcát ostromolta, hol Korvin János legyőzte őket; a török rövidebbet huzott a Brankovics Jánossal vivott harcokban is. Az 1502-ben a török ellen vivott harcban a szerbeket Jaksics Márk, Jaksics Dömötör és a nemrég beköltözött Bozsics Rádics vajda vezették. Elfoglalták és felgyujtották Viddint, Kladovot és Nikápolyt, de ez utóbbi várat nem tudták bevenni, — innét sok zsákmánynyal és a magyar hadsereghez csatlakozott nagyszámu szerbbel indultak vissza; a szerbeket Belgrád és Temesvár közt telepitették le. Istvánffy azt mondja, hogy ezen háboruban Belmosics Milos is részt vett; ez tévedés, mert ez már 1501 május havában halt meg.

A törökkel való harcok élénk érintkezést idéztek elő a végvárak kapitányai és a szerbiai szerbek közt; 1502-ben ezek meghivására beköltözött két előkelő szerb fivér, Cvetko és Márk egész rokonságával és vagyonával; a szeverini bánságban telepedtek le, de a király őket Belgrádba áttelepitette, hol Kanizsay György bán szolgálatába léptek. Cvetko a bánnal összeveszett és elment Belgrádból; a bán sok drágaságát visszatartotta, miből per keletkezett, mely a király elé került. A határok védelme, mint egy 1504-ből való iratból kiderült, a belgrádi és sabáci seregekre, Beriszló János deszpotára, Jaksics Istvánra, Márkra, Péterre és Bradács Istvánra volt bizva.

(Kovacsics, Suppl. II. 305—307 l.), de a kormány nem sokat törődött velök. Ez az irat (Thallóczy-Áldásy 317 l.) a legrégibb, mely Beriszló Jánost mint deszpotát említi. Brankovics Jánosné, Ilona deszpotáné, férje halála után csak rövid ideig volt özvegy; nagy birtokai szomszédosak voltak a Beriszlók birtokaival: Beriszló János az özvegyet 1503-ban vagy 1504 elejével vette nőül, vele megkapta Brankovics János birtokainak egy részét és a király engedélyével a szerb deszpotai címet. Brankovics Vuk deszpota özvegyét, Frangepán Borbálát már előbb vette feleségül Beriszló Ferenc és ez által Vuk deszpota birtokai is a Beriszlók kezére kerültek.

Beriszló János deszpota kupinovói székhelyén sok szerb volt; szomszédja volt a belgrádi bán, Kanizsay György. 1505-ben közösen meg akarták támadni Szendrő várát, de szándékukat a török előzetesen megtudta; Kanizsay a deszpotát vádolta, hogy a tervet elárulta; ez válaszában erélyesen visszautasította a vádat azzal, hogy a tervet vagy a bán, vagy Ujlaky herceg emberei árulták el. A deszpota szerbjei a horvát bán birtokait rabolták, pusztították; Kanizsay felhivta a bánt, hogy térítse meg a kárt, — ez védekezett, hogy ő ezen esetkor nem is volt otthon. Beriszló János szorgalmasan eljárt az országgyűlésekre és neve sok okmányon az aláirók közt előfordul. A Velence ellen 1509-ben Dalmácia miatt tervezett hadjáratkor a deszpota 200 lovassal Bródba ment, onnét Jajcába, de Kanizsay visszahivta, mert a háborúból nem lett semmi, mert Bakács is pártolta Velencét. 1509 nyarán Bot András horvát bán a király ellen fellázadt és az őt üldözők közt volt a deszpota is 200 lovassal és ez év végével Zágrábban volt.

A király Beriszló Jánost 1511-ben jajcai bánná nevezte ki és megbizta Bosznia magyar részének védelmével is, — azonban ezen tisztet megunta, mert sok teherrel járt és senki sem segitette annak viselésében, azért 1512-ben kérte a királyt, hogy ezen tiszttől mentse fel, a mit ismételt kérésére a király teljesitett is 1513 máj. 25-én. Ekkor van róla utoljára említés; 1514-ben a parasztlázadás alkalmával mint Szerém birtokosa már csak Ilona bánné említtetik, férje előbb halt meg s lehet, hogy a jajcai bánságról is betegsége miatt mondott le. Verancsics szerint Beriszló János csak 1521-ben halt meg, ez azonban tévedés.

Midőn nem voltak harcok, a szerbek háttérbe szorultak s nevök ritkán fordul elő az oklevelekben. A Jaksi-

csokból csak Péter és Márk voltak életben, gyermekeik Nagylakon időztek és állandóan viszálykodtak és pörösködtek a szomszédos főurakkal. A parasztlázadás idejében Dózsa Nagylak közelében táborozott; seregét Csanádnál szétverte Báthory és Csáky Miklós csanádi püspök és Nagylakra vonultak, hol a Jaksicsoknál ünnepelték győzelmöket, melyet Dózsa seregének Balog István által vezetett részén arattak. Dózsa főseregével hajnalban váratlanul megrohanja Nagylakot, Báthory és a Jaksicsok elmenekültek, Csáky és nehány főur fogságba jutott s öket Dózsa keresztre feszitteti és Nagylakot felgyujtatja. A lázadók elfoglalták Zádorlak, Arad, Lippa, Világos és Solymost, de Temesvár ostrománál Zápolyai János megveri Dózsát, kit menekülése közben elfogott Petrovics Péter, Zápolya rokona. A lázadók fővezérét és vezéreit szörnyű kinok közt kivégezték. Az egész lázadás szerbek lakta vidéken folyt le; a szerbek egy része csatlakozott a lázadókhoz, másik része ellene harcolt. A lázadás átterjedt a Szerémségbe is Borbás pap vezérlete alatt, ki Péterváradnál átkelt a Dunán és felső Szerémet Szlankamenig elpusztitva, innét átment a Bácskába, itt Ilona deszpotanő csapatai Oláh Balázs belgrádi kapitánynyal szétveri a lázadókat és elragadta összes zsákmányukat, — de a győzőket István szlankameni vajda, Dózsa párthive, megrohanja, megfutamitja és összes zsákmányuktól megfosztja. Utóbb a belgrádi bán meghivta Belgrádba, hol tanácskozás helyett fogságba vetette és halállal büntette (Szerémy Gy. 61—63 l.; Istvánffy 48 l. Ezen István vajda tulajdonképen Stiljánovics István, kiről az egykoru források alig emlékeznek meg. Szerb hagyományok szerint Pastrovicson született, innét jött a Szerémségbe és Brankovics János seregeiben harcolt, ennek halála után pedig a maga kezére hadakozott a törökkel. Kezdetben a Szerémségben, Morovicson lakott, utóbb II. Ulászlótól Baranyában Siklós körül kapott birtokokat és Siklóson székelt. A szerb néphagyomány nagyrabecsülte sok egyházi alapitványaiért, neki a deszpoti cimet adta és szerinte 1516 okt. 4.-én természetes halállal halt meg, — ez azonban téves. (Ruvarac: O knezu Lazaru 118 l.; Agatonovics: Srpski ustanci protiv Turaka I. 245 l.)

II. Lajos uralkodásának első éveiben kevés szó esik a szerbekről. A Jaksicsok ujra felépitették Nagylakot, Ilona deszpotáné csendben nevelte négy apró gyermekét és terjesztette birtokait, — a délvidéken ez időben általában csend volt, mert a törökök keleten voltak elfog-

lalva. Szolimán itt dolgát jól végezvén, 1521 julius elején nagy sereggel megtámadta Belgrádot és Sabácot, itt vitéz védelem után jul. 7-én elesett Logody Simon egész kis őrségével. Mig a szultán Sabac alatt időzött, Ilona deszpotanő megigérte neki, hogy meghódol, mire a szultán elrendelte, hogy birtokait kiméljék és a pontosabb megállapodások megtételére egy tolmácsot küldött hozzá Kupinovóba. Ilona a tolmácsot elfogta s a királyhoz küldötte mint rabot, ő maga pedig gyermekeivel és minden kincsével elmenekült, erre a szultán jul. 12-én Balibéget küldte Kupinovo elfoglalására és 13-án megparancsolta Musztafának, hogy a szerémi várakat foglalja el. Ilona a szlavóniai Beriszló birtokokra menekült. A szultán Zimonyon át Belgrádba ment és innét jul. 30-án Kupinovóra, hogy megtekintse az elhagyott rezidenciát. Zimonyt a Szkoblics fivérek 400 sajkással vitézül védelmezték, de végre is a túlerő győzött s ők elvéreztek. Belgrádot magyar és szerb őrség védelmezte, itt sok szerb harcos volt, különösen kitüntek a szerb sajkások, kiknek parancsnoka Ovcsárevics Péter volt. (Verancsics II. 15 l.) Belgrád vitéz védelem után, árulás utján, aug. 29-én török kézre került; a szultán a várat 200 ágyuval látta el és visszatért Konstantinápolyba. A török sereg távoztával Beriszló István, kit az iratok mint deszpotát először 1520-ban említenek, Kupinovóba ment 1521 őszén, innét 1522 január 11-én Putnikot követül küldötte Báthory nádorhoz, kétségkivül azért, hogy jelentést tegyen a helyzetről és állapotokról. Beriszló csak rövid ideig időzött Kupinovón, márciusban már Bródban van s innét Bessenyei Ferencet küldi követül a nádorhoz.

Belgrád eleste megrendítő volt. A nép kivánságára a pápa Tomori Pál iloki franciskánust kinevezte kalocsai érsekké és a király ezen vitéz férfiura bizta a délvidék védelmét. Tomori első gondja volt a sajkások ujjászervezése, kiket a török belgrádi ostroma szétvert, egy részök Ovcsárevics Péter vezérlete alatt török szolgálatba lépett; Tomori a megmaradtakat összegyüjtötte, Péterváradon elhelyezte és vezérökké Rádics Bozsics vitéz szerb vajdát tette. Tomori gyorsan összegyüjtött jelentékeny számú sereget, azt begyakorolta. Ferhát basa 1523-ban 15.000 törökkel betört a Szerémségbe; Bozsics szétverte a török sajkás flottát és Tomory fényesen legyőzte Ferhát seregét, — a mint a veszély elmult, Tomori még annyi pénzt sem kapott, hogy a katonák zsoldját kifizethette volna. Istvánffy tévesen állítja, hogy e

csatában részt vett volna Bakics Pál (103—104 l.); a szerb krónikák részletesen szólnak ezen ütközetről és csak Rádics Bozsicsot említik; a szultán is említi naplójában Deli (dalia) név alatt.

A béke ideje alatt senki sem gondolt a török veszedelemre; a bajokat nevelte a vallási viszály is, a luteránus vallás erősen terjedt, mi viszálykodásra adott alkalmat; némely főur tolerans volt, igy a Jaksicsok a nagylaki templomot két részre osztották, fele a görög keletieké volt, fele a luteránusoké, de mások nagyon türelmetlenek voltak. Tomorin kivül senki az országban nem gondolt az ország védelmére. Tomori a Szerbiában maradt szerbekkel is érintkezésbe lépett és behivta őket az országba, hogy hadseregét vitézekkel szaporitsa; ezek között legelőkelőbb volt Bakics Pál, ki Vencsác nevü várában lakott, a lomnicai erdő és Jeszenica patak közt voltak birtokai, itt 50 faluja és birtoka volt és e területet Bakics országának hivták. (Verancsics 302 l.) Bakics hires volt vitézségéről, gazdagságáról és okosságáról; a törökök is megbecsülték és tartottak tőle: mig Belgrád és a Mácsva a magyaroké volt, ezek mellett állott, de midőn a törökök Sabácot és Belgrádot elfoglalták, meghódolt a szultánnak. Bakics hajlandó volt az átköltözésre, de feltételül szabta, hogy a király neki elhagyandó birtokainak megfelelő birtokot adjon Magyarországban; 1525 szeptember közepén követeket küldött Tomorihoz e tárgyban Péterváradra, ki ennek nagyon megörült, mert Bakics beköltözését fontosabbnak tartotta Belmosevics Milos — és a Jaksicsokénál. Tomori sürgősen irt e tárgyban II. Lajosnak, de a válasz késett és Bakics, ki már a határon várta a királyi választ, midőn ez késett, némely hirt jelentve Tomorinak a törökről, visszatért Vencsácba. Tomori rögtön követeket küldött a királyhoz, sürgetve a választ és Bakicsnak is irt, hogy ne álljon el szándékától, mert a kedvező királyi válasz hamarosan megjő. A király ünnepélyesen megigérte, hogy Bakics kivánságát teljesiteni fogja, mihelyt Magyarországba költözik, — erre Bakics 1525 december havában beköltözött nejével, Theodorával, leányával Máriával, fivérei Manojlo, Péter, Komnen, Dömötör és Mihály ötven könnyü lovassal és minden ingó vagyonukkal a Dunán átkelve eljöttek Tomori pétervaradi táborába. A török sajkások, kik a Dunát őrizték, mind szerbek voltak, ezek készségesen átengedték a Dunán Bakicsékat, sőt vagyonuk átszállitásánál segédkeztek is nekik, — de az utolsó percben a belgrádi basa

értesült Bakics szökéséről, sereget inditott nyomába és a menet végső részét még a Dunánál érte s levágta és a dunai átjárók őrzését elvette a szerb sajkásoktól és a törökökre bizta. (Verancsics 86. Pray, Epistolae Procer. 303–309 l.)

Bakics után sok szerb költözött be és csatlakozott hozzá. A király igért Bakicsnak egy várost és több falut, melyekből évi 1500 arany jövedelme lesz és igérte, hogy 40 lovas katonájának zsoldot fizet. Bakics ez igéreten kivül még semmit sem kapott, de sietett a határra Tomori segitségére. Bakics megnyerte a belgrádi basa szolgálatába állt Ovcsárevics Péter sajkás vezért arra, hogy a törökök terveit titkon közölje vele. A magyar főurak nagyon nagyra becsülték Bakics szolgálatait és sürgették a királyt, hogy neki az igért birtokokat adományozza; Palizsnay Pál volt boszniai püspök maga ajánlotta fel a királynak e célra egyik városát. A hadi költségek és zsoldok elmaradtak s igy 1526 márc. végével sokan otthagyták a katonai szolgálatot a végeken, igy sok szerb sajkás is és a Duna őrizetlen maradt. (Pray, Epist. Proc. 104 l.) A törökség szembetünően készült az ország ellen; Bakics seregével a szerémi végeken volt, innét értesitette Tomorit a török mozgalmakról és ismételve irásban kérte a királyt, hogy a birtokadományozásra vonatkozó igéretét teljesitse; nagy gondban volt, tekintve az ország helyzetét s azt, hogy a szultán április 23-án utnak indult Konstantinápolyból; azon gondolkozott, hogy családját valahol felső Magyarországban biztonságba helyezze. Tomori nagyon sürgette a királynál a birtokadományozást és ez 1526 jul. 18-án Bakicsnak adományozta Solymár várát és Héderváry Ferenc birtokait, melyeket ettől elkobozott Belgrádnál tanusitott gyávasága miatt. (Balan, Monumenta 360 l. Thallóczy-Áldásy 372 l.)

A szultán Belgrádból Pétervárad ellen ment jul. 12-én, ezt elfoglalta jul. 28-án és Cserevics, Erdőd, Eszék elfoglalása után Buda felé indult. A király köré lassan gyülekeztek a seregek, az elsők közt voltak Bozsics Rádics, a Bakicsok és Jaksicsok seregeikkel; Beriszló István deszpota a király rendeletére Szlavóniában maradt, hogy Pozsegát a török pusztitásoktól megvédje. (Hurmuzaki, Documente. II. 3 p. 567 l.) Rádics Bozsics azt tanácsolta, hogy halasszák el a támadást, mig Zápolyai János erdélyi és Frangepán Kristóf horvát seregével megérkezik, — de a haditanács többsége ellene volt. Aug. 29-én délután 5 órakor kezdődött a mohácsi ütközet,

csak két óráig tartott. Gyászos kimenetele ismeretes; a király és sok magyar főur elesett, a szerbek közül Bakics Manuel, Pál fivére Hurmuzaki csak igy nevezi: Bakics Pál fivére; ez csak Manuel lehetett, mert Bakics Kelemen Istvánffy szerint 1527-ben esett el és 1529-ben életben maradtak Bakics Pál, Péter, Dömötör és Mihály) és Jaksics Péter. (Zeremszki o. c., Borovszky o. c. 22 l.)

A mohácsi vész után a horvát rendek 1527 január 1-én a cetini gyülésen I. Ferdinándot, a szlavon rendek Dubrován Csazma közelében január 6-án Zápolyát választották királyul, a polgárháboru elkerülhetetlen volt. A Bakicsok, Rádics Bozsics kezdetben egyik párthoz sem csatlakoztak, hanem népök biztonságba helyezése és a török üldözése foglalta el őket. Mária királyné 1526 szept. hóban elrendelte, hogy az állampénztár Bakics Pálnak serege eltartására 300 arany forintot fizessen ki, Bakics Péternek pedig 150-et. (Hof-Kammer Archiv Hung. Miscel ad 1526) Rádics Bozsics sajkáival menekülteket szállitott Budáról Pozsonyba s midön a török visszafelé indult, nyomon követte őket, Titelnél az utócsapatból egy részt elvágott, 500 törököt megölt és 400-at elfogott és a hol csak talált törököt, azt mind vagy megölte, vagy fogságba vetette. (Szulejman Naplója 320 l.) Rádics a fekete Jován cár mellett a mohácsi ütközet után az összes főurak között a legtevékenyebb és legerélyesebb volt. 1530 febr. havában Pétervárad mellett megtámadott egy válogatott török csapatot, 100-at megölt, 20-at elfogott s ezeket Zápolyainak ajándékozta, kevéssel utóbb szétvert egy másik török csapatot, ebből is 76-ot megölt és 15 előkelőbbet a királynak küldött. Rádics Bozsics ekkor 500 sajkával rendelkezett a Dunán. (Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte. München 1857. 17. l.) A zápolyapárti tokaji gyülésen a szerb főurak közül csak Jaksics Márk volt jelen. (Hof-Arch. Hung. ad 1526.) Nemsokára Bakics Pál is elhagyta Mária királynét és Zápolyaihoz pártolt és ennek parancsára 200 huszárjával elfoglalta Székesfehérvárat, hol nov. 5-én országgyülés volt tartandó. Ezen az országgyülésen jelen volt a szerb főurak közül Bakics Pál, Rádics Bozsics és Petrovics Péter, Zápolyai rokona. (Brutus I. M. Magyar históriája 1490—1552. Közli Toldy Ferenc. Pest, 1867. 272 l.)

Szerémi György szerint (126—127 l.) a székesfehérvári országgyülésre a fekete Jovan cár is seregének egy válogatott csapatát elküldötte, hogy a koronázás fényét emelje; már előbb is Zápolyai meghivására elment To-

kajra 10.000 emberével. Itt találkozunk először fekete Jován cár személyével, ki e mozgalmas idők legérdekesebb alakja. Ez a különös férfiu a mohácsi vészt követő zürzavart felhasználta arra, hogy maga köré sok szerbet gyüjtsön. Honnét jött, nem tudni; eredetéről és szülőhelyéről ő maga soha sem akart nyilatkozni, személyét misztikus homály övezte, azt mondotta magáról, hogy őt Isten küldte az égből, hogy a törököket sujtsa, őket Európából kiüzze és hogy elfoglalja a byzanci császárok trónját. A XVI. századbeli irók eredetéről többféle mesét közöltek, igy azt, hogy nyilvános szereplése előtt Zápolyai kocsisa volt. (Zermenghi Joannes: Res gestae inter Ferdinandum et Zapolyam 386 l.) Ő magát cárnak nevezte; I. Ferdinánd is hozzá intézett irataiban „Illustrissimo Joanni caro Nenada" néven nevezi, igy mások is, — de a hatóságok egymás közt váltott irataikban „Niger homo, der schwarze Mann" néven nevezik, igy hivta őt saját népe is, valószinüleg fekete arcszine miatt. Ugy látszik, hogy a „János" név sem igazi neve, hanem ezt is csak felvette a cári cim mellé, mint a byzanci-bolgár uralkodók, kik trónraléptökkor gyakran más nevet vettek fel.

Seregét nem fizette, mert erre nem volt élég pénze, hanem megengedte neki a portyázást török és nem török birtokokon; igen jámbor volt, csak két óráig aludt és az éj többi részét imádságban töltötte. Igen éleseszü, vitéz és erélyes vezér volt, katonái iránt szigoru, ellenségeivel szemben kérlelhetlen, — alakjára nézve középtermetü, sasorru és fekete bőrü volt. (Swandtner Scriptores r. hung. 387 l.) Rövid idő alatt kiüzte a törököket Bácsmegyéből és a Bánságból, melynek földeit hivei közt felosztotta és a visszatért földesurakat elüzte. Rádics Bozsics azt tanácsolta Zápolyának, hogy a fekete cárt telepitse át a Ferdinándhoz szitó területekre, mert Zápolyai bácsi és bánáti párhivei nagyon panaszkodnak reá, de Zápolya nem követte tanácsát, nehogy a fekete ember megnehezteljen. Székhelyéül Szabadkát választotta, mely Török Bálint birtoka volt; 1526-ban ez őt el akarta üzni, de ez nem sikerül. Jován car átkelt a Dunán, elfoglalta a töröktől Cserevics és Bánostor várakat s oda szerb őrséget állitott; 1527-ben ágyukat kért Beriszló István deszpotától és felhivta, hogy együttesen törjenek be Szerbiába és foglalják el a török várakat, — de ez mindkét javaslatát elutasitotta (Hurmuzaki, Documente II. 3. pag. 614). A fekete cár hire elterjedt egész Európában, olasz, angol, francia és német uralkodók és főurak irtak

egymásnak e különös emberről. Marino Sanudo (I diarii Venecia 1897. 94 l.) azt irja róla, hogy a fekete ember Erdélyből jött, azonnal 7000 ember csatlakozott hozzá és azt mondja róla, hogy a Paleolog görög uralkodó családból származott.

Midőn a Szerémségből visszatért, Török Bálint váratlanul megtámadta szabadkai várát s azt elfoglalta, mire Jován székhelyét áttette Szegedre; a szerbek mindenfelől hozzácsatlakoztak, serege 10.000 emberből állott, Mária királyné szerint 15.000 ből; nagyon népszerü volt a szerbek közt és egész legendakör vette körül, némelyek a byzanci császárok ivadékának, mások a szerb deszpotákénak tekintették és pedig nem csak a nép, hanem a magyar urak is, — de a szerb főurak közül csak kevesen csatlakoztak hozzá, ezek tőle tartózkodtak, sőt vele szemben ellenségesen viselkedtek, igy Jaksics Márk örömmel fogadta a cár halálos ellenségét, Perényi Pétert Nagylakon, midőn a cár őt legyőzte és menekült, Bakics Kelemen harcolt is ellene és a csatában elesett (Szerémi György 163 l.). Istvánffy hibában nevezi Bakics Komnent Kelemennek, — itt tehát Komnenről van szó. A cár fényes udvart tartott, 600 diszes testőre volt és udvarában napirenden volt a beszéd Szerbia felszabaditásáról, mi a szerb nép hő óhaja volt s őt a nép kedvencévé tette. Erre gondosan készült, most már sok pénze is volt, katonáit pontosan fizette, miért is a szerb nép inkább az ő szolgálatába lépett mint a többi szerb főurakéba. A pénzt a földesurak birtokainak harácsolásával, kirablásával szerezte, vagy kereskedői karavánokat fosztott ki.

Jovan cár példájára Beriszló István is a török kiszoritásán az országból fáradozott; elfoglalta tőlök Vukovár, Erdőd és Borovo várakat és Mitrovica és Radince elfoglalására készült, — a trónváltozás viszályaiba kezdetben nem akart avatkozni és kizárólag a törökök kiüzése körül buzgólkodott. Mária királyné buzgólkodott minden eszközzel azon, hogy férje pártjának megnyerje a főurakat, agensét elküldötte Beriszlóhoz is, ki azonnal Ferdinánd pártjára állott, azon feltétel alatt, ha 1000 lovasra zsoldot kap és egy várat, melyben biztonságba helyeztesse a török elől anyját és két nővérét, továbbá kéri a titeli prépostságot öccse, Miklós számára, mert ugyis elfoglalta a töröktől ennek várát, Erdődöt, továbbá kéri Vukovárt és Borovót, melyet szintén elfoglalt a töröktől és most készül Mitrovica és Radinice (Rednek, Radnek) ellen, ezeket is kéri, ha elfoglalta. Radnek a

kalocsai érseké, de ha ő akarja, akkor téritse meg neki az elfoglalási költségeket. Ezen időben tárgyalt a deszpota Racsa vár parancsnokával, Kolakovics nevü törökkel, ki e várat átadni kész, ha az birtokában marad. Ferdinánd a feltételeket csak részben teljesitette és a deszpota ekkor nyiltan pártjára állott.

Ugyanekkor kezdett Mária királyné tárgyalni Jovan cárral, kit már előbb Botos Márton kereskedő felkeresett és hajlandónak talált, hogy Ferdinándhoz pártol (Iványi: Szabadka tört. 50—54 l.) Jován cár neheztelt Zápolyaira, mert ennek udvarában sok főur, kinek birtokait pusztitotta, ellensége volt, kiknek befolyásától tartott és 1527 február havában nyiltan szakitott Zápolyával. Mária királynénak azt válaszolta, hogy nem köteles senkinek alattvalója lenni a világon, hanem önként csatlakozik Ferdinándhoz. Mária ezt közli fivérével 1527 ápril 13-án azzal, hogy ez nagy nyereség, mert Jován cárnak 15.000 embere van és még mindig uj szerbek csatlakoznak seregéhez. Jovan csatlakozásának jutalmául hadiszereket kért Ferdinándtól, mert a töröktől el akarja foglalni Ilokot. A királyné tanácsára Ferdinánd mindenféle ajándékokat küldött Jovannak s kérte, hogy őrizze azt a vidéket addig, mig ő oda nem jő seregével, hogy Zápolyát és párthiveit megbüntesse.

A deszpotával és Jován cárral Ferdinánd pártjára tért a szerbek nagy része; Zápolya pártján csak azon szerbek maradtak, kik Rádics Bozics, Jaksics Pál és Márk szolgálatában állottak, — Ferdinánd igyekezett ezen szerb főurakat is megnyerni, de eredménytelenül. Különösen Radics Bozsicsot akarta megnyerni, ki ezen időben megvált a sajkások parancsnokságától és visszavonult birtokaira, Solymosra és Lippára; ekkor a sajkások nagy része is elhagyta Zápolyát és Jovan cár szolgálatába lépett. Most a zápolyaipárti főurak sérelmeik megtorlására rátámadtak Jovan cárra, először is Csáky László, de csatát vesztett s maga is elesett. Zápolya megbizta Jovan halálos ellenségét, Perényi Pétert, hogy fenyitse meg, de ezt is teljesen tönkre verte Jovan, sokan elestek és Perényi is alig tudott elmenekülni. E nagy győzelemről Ferdinánd király is megemlékezik örömmel Nogaroli grófhoz 1525 május 5-én kelt levelében (Verancsics II. III. 26; Szerémi 163 l.; Schwandner 287 l.) Ez a győzelem nagyban növelte Jovan cár tekintélyét és udvarában állandóan tartózkodott Ferdinánd megbizottja, Hoberdanz János, hogy őt a hűségben megtartsa. Ferdinánd és Jovan cár közt a

barátság mind bensőbbé lett; Jovan kinevezte Hoberdanzot kapitányává és elrendelte, hogy katonái ez előtt hűséget esküdjenek Ferdinándnak azon esetre is, ha ő, Jovan cár meghalna. Jovan megigérte, hogy a szerbeket a Duna-Tisza közén együtt fogja tartani e vidék védelmére mindaddig, mig Ferdinánd az egész ország birtokába nem jut, egyuttal megtiltotta a szerbeknek, hogy ezentul Zápolyainak adót fizessenek. Jovan cár főbb emberei Cselnik Radoszláv főkapitány, Dodics Jován bácsi várkapitány és Literat Fábián voltak, kiket szintén Ferdinánd kegyével elhalmozott Hoberdanz tanácsára. A közvélemény az volt, ha Ferdinánd és Zápolyai közt döntő mérkőzésre kerül a sor, az lesz a győztes, kinek pártján lesz Jovan cár, azért Zápolyai ajándékokkal és igéretekkel ügyekezett őt megnyerni és e tárgyban követet is küldött hozzá, — de hasztalanul. Junius elején Jovan Csoma várában volt Temesvár közelében, itt meglátogatta őt Hoberdanz és ennek Jovan megigérte, ha Ferdinánd az országba jő, nagy szerb sereget fog eléje küldeni Budára, jelenti, hogy serege egyre növekszik, kér fegyvert és hadiszereket és egy zászlót egyik oldalán a cár cimerével, a másikon Szüz Mária képével. Erről Hoberdanz Csomából Junius 4-én értesiti Ferdinándot, ki Jovan kivánságait készségesen teljesitette.

Ferdinánd jun. 24-én Reichersdorfer Györgyöt küldi követül Jovan cárhoz, ez hozott királyi levelet „Jovan cár népének", melyben megköszöni a szerbek hűségét és biztositja, hogy továbbra is kegyelmében meg fogja tartani, továbbá egyet Cselnik Radoszáv főkapitánynak, kinek egy birtokot 200 jobbágygyal adományoz. Zápolyai az erdélyi segitségben bizott, de a sereg utjában állott Jovan cár, azért először ezt kellett legyőzniök, hogy utjuk Budára nyitva legyen. Czibak Imre nagyváradi püspök és Perényi Péter erdélyi vajda seregei 1527 jul. 5-én megütköztek a szegyfalvi síkon Jovan cár seregével, hol ez véres csatát vesztett, 8000 gyalogosa elesett és a cár is csak nehezen menekült meg. Quellen zur bayerischen Geschichte IV. köt. Verancsics II. oszt. III. k. 26. l.) Bécsben e hirt nem akarták elhinni; Ferdinánd irt Hoberdanznak, hogy biztassa továbbra is Jovant arra, hogy akadályozza meg az erdélyi seregek csatlakozását Zápolyaival és hogy azon esetben, ha igaz a csatavesztés hire, bátoritsa kitartásra Jovant, mert a csatavesztés helyrehozható s a háboruban a hadiszerencse változó. Mikor Ferdinand megtudta, hogy a csatavesztés tény, felhivta

Jovant, hogy jöjön seregével eléje Budára, vigasztalja a cárt, hogy e veszteség csak okulásul szolgáljon neki s ha az országba jő, oltalmába veszi és minden ellensége ellen meg fogja védeni.

Csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a csatavesztés nem törte meg a cár erejét, mert a szerbség folyton özönlött hozzá. Ezen időben Ferenc francia király követe Rincón időzött Zápolyainál szövetség kötés végett, ez látván a helyzetet, elhatározta, hogy elmegy Jovan cárhoz, hogy megnyerje Zápolyai ügyének, e tárgyban Frangepán Kristóf is készült hozzá. Ezen hirekre Ferdinánd irt Hoberdanznak, hogy minden áron akadályozza meg, hogy ezek Jovanhoz jussanak és ha jő valaki a ki számukra menlevelet (salvus conductus) kérni akar a cártól, azt meg kell ölni, vagy megkötözve Bécsbe küldeni; ezen szolgálatért a cárnak gazdag jutalmat igér és Hoberdanznak 4000 forintot. Ezután mind sürübben jöttek Ferdinánd levelei Jovanhoz és Hoberdanzhoz, melyekben hivja Jovant, hogy csatlakozzék seregéhez, legyen óvatos, jelenti, hogy Dévát és Pozsonyt elfoglalta. Jovan előre küldte sajkásait, kordont állitott fel a Tisza mentén, hogy szerbjeit és birtokait védjék Zápolyai esetleges támadásai ellen és maga 1500 emberből álló válogatott sereggel Budára tartott. Utközben megtámadta Szegedet, melyet Czibak és Perényi seregei elfoglaltak, de puskagolyó érte és halálosan megsebesülve egy közeli faluba ment, de itt Török Bálint emberei agyonverték és fejét levágták.

Jovan cár halálát különféleképen irják le. Apponyi Sándor gróf munkája: Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher. München, 1903. I. 160 l. gyüjteményében az egyik 1527-ből származó irat szerint Jovan cár a szegedi ostromban kapott sebében harmad-negyed napra meghalt „ein hungerischer Herre Turcko Walent genannt, habe ihn dann, nachdem er etlich Tag vergrabt gewest, wieder ausgraben und das haupt abhawen und dem weyda presentirt". — Verancsics azt irja, Jovant Szegeden valami Vid Sebestyén Szilágyi László házából sebesitette meg és a sebesült cár Nyiregyházára ment, hol őt halálán vagy már holtan találta Török Bálint (II. oszt. III. k. 26 l.) Haláláról Zápolyai értesiti a krakói püspököt 1527 jul. 26-án, Ferdinánd pedig Pernsteinnak aug. 6-án igy ir erről: „Allatum ad nos est Nigrum hominem in ascensu ad nos suo sclopeta quodam ictum vitam suam finiisse". Tehát valamely saját embere áruló módon lőtte le, erről szól Gercsaher András Dittrichstein

Zsigmondhoz Grácba intézett levele is: „Ich las eur gnat wissen, dass die zwenn Ratznn, als auff dem verganngen phintztag erstkommen seint aus des Schwartzenn Manns herr und sy sagen, der Schwartz Mann sey tott mit verratteray und das khriegs folgekh ist alles bey ainander mit gutter ordnung. 1527.“

Ferdinánd kémei utján értesült, hogy Zápolyai és pártja Jovan cár ellen merényletet tervez, azért 1527 jul. 27-én óvatosságra inti, de e levél elkésett, mert Jovan julius 23–25-ike közt meghalt. Halálát a Zápolyai párt nagy örömmel fogadta és érte hálaadó istentiszteletet tartottak. Rincon francia követ Krakóban ezen alkalomból nagy ünnepélyt rendezett, erről Lokschau György 1527 aug. 12-én Ferdinánd kancellárjának, Harrach Leonhardnak igy ir: „der frantzosische bott alhie von wegen des Schwartzen Mannes todt ein solhen triumph gemacht, als hettet man den Thurken auffs haupt erlegt“ fáklyásmenetet, kivilágitást rendezett, te Deumot énekeltetett és a nép közé pénzt szóratott: ilyen lármát Krakó régesrégen nem hallott.

Jovan cár halála után serege csak még rövid ideig maradt együtt. Frangepán Kristóf Czibaknak azt irta, hogy e szerb seregeket el kell távolitani a Bácskából és a deszpota közelségéből, mert ha ehhez csatlakoznának, az eddiginél nagyobb baj támadna; az Ivánkán 1527 jul. 31-én kelt levél igy szól: „Hoc honum est, quod ille latro periit, sed gentes ille, que fuere sub eo, amovende sunt ex loco, ne sint prope dezpotum, ne sit novissimus error priore peior.“ — Ursini Velii de bello pannonico 1762. 6 l. részletesen leirja a cár halálát: „A cár agoniában feküdt, midőn megrohanta sok katonával Török Bálint. A cár fejét kopjára tüzve elvitte Budára Zápolyai királynak. Ezen esetben tanusitott viselkedéséről Török Bálintnak megemlékezik Pray is (Annal. V. 174 l.) és felemliti, hogy a helynek neve, hol ez történt „Turrito“; Szerémi György „Tornyos“-t mond, mely Zenta közelében van, másik „Hangtornios“-t említenek.

Jovan cár seregéből egy rész Cselnik Radoszav vezérlete alatt a Szerémségbe költözött, a többiek más szerb főurak szolgálatába léptek, — de a cár halálával háttérbe szorultak a szerbek, mert főuraik nem rendelkeztek Jovan cár nagy népszerüségével és hatalmával. Zápolyaihoz hü maradt Jaksics Márk, Petrovics Péter, a Bakics testvérek és a tekintélyes öreg hős, Rádics Bozsics. Hogy ezt erősebben magához csatolja, még Jovan cár életében, 1527

pünkösd harmadnapján megfosztotta a hozzá hűtlen Beriszlót a deszpotai méltóságtól és ezzé Bozsics Rádicsot tette, remélte, hogy Jovan cárt és Beriszló deszpotát pótolni fogja, de ebben csalatkozott.

I. Ferdinánd a tokaji ütközet után Budán országgyűlést tartott, de szerb részről ezen csak Beriszló deszpota volt jelen, kit a főurak sorában Ursinus Vellius (De bello pannonico, 28 l.) első helyen említ; Bakics Pált itt nem említik, pedig akkor már Ferdinánd pártján volt, vele a tokaji ütközet után fivérei is Ferdinándhoz pártoltak és Bakics Pál hozzá hű maradt haláláig szerbjeivel együtt. Kacianer János 1528 márc. 25-én Kassáról irja a királynak, hogy Török Bálint és más főurak megbizhatlanok, de Bakics Pálban teljesen meg lehet bizni, mert ez egészen más jellem. Bakics Pál Török Bálinttal 1527 dec. 31-én Keresztesnél megverte Zápolyai vezérét, Bodor Ferencet, ki fogságba jutott; ezen ütközet után sok hive elhagyta Zápolyát. Rádics Bozsics deszpota dacára magas korának, hű maradt Zápolyaihoz, de ennek Lengyelországba való menekülése után visszavonult szerbjeivel Lippára és Solymos várába és itt ártott a Ferdinánd pártnak, amennyire csak lehetett, noha sokat betegeskedett. Ferdinánd sok kisérletet tett, hogy ezt a dusgazdag, hős és jeles politikus férfiut megnyerje — de hiába.

A magyarok csakhamar megbánták, hogy Ferdinándot királylyá választották és Zápolyait cserben hagyták, mi a Zápolyai-pártot uj tevékenységre sarkalta. magyar és szerb harcosai Rádics Bozics köré Lippán és Czibák püspök köré Nagyváradon gyülekeztek. Zápolyai Lengyelországban, Tarnovóban szőtte az ellentállás szálait és megkisérelte, hogy az európai uralkodók érdeklődését megnyerje ügyének; Pray (Annal. V. 159 l.) ezen jelentése, hogy Rádics Bozsics által Ivan orosz cár támogatását kereste, nem igaz. Zápolyai a szultánhoz fordult; a török mozgalmakról Beriszló értesitette Ferdinándot; a határok védetlenek voltak, a rácz sajkások elhagyták Ferdinándot, mert régóta nem kapták zsoldot. Beriszló levélben keservesen felpanaszolta elhagyatottságát s midőn ez mit sem használt, Budára ment anyjával, Ilonával, hol ez Battyáni Ferenc horvát bánnak jelentette, hogy a török már a Szerémségben van és senki sem akar a király érdekében fegyvert ragadni és proklamációit nem is akarják meghallgatni. Zápolyai pártja napról-napra gyarapodott; Rádics Bozsics szerb csapataival Lippánál táborozott; Cibak és Ártándy legnagyobb részt szerb és román

serege Nagyváradnál. Ártándy szerb eredetü kerekii birtokos volt. E kettőt Perényi Péter erdélyi vajda Nagyváradnál megverte, Czibak püspök Rádics táborába menekült Lippára. Az öreg Rádics Bozsics ágyban fekvő beteg volt és seregének vezérletével Czibakot bizta meg. September közepén meghalt Rádics Bozsics és várait rábizta Horvát Mihályra. A szerbek egy része Rádics halála után Ferdinándhoz szegődött, de mert nem kaptak zsoldot Perényi magyar-szerb katonái, egymásután megszökdöstek, ugy hogy serege napról-napra fogyott, de mégis Rádics seregének egy részét, melyet Vaszilkó vezetett és 3000 szerbből állott, megverte és Lippáig üzte, itt azonban Czibak Rádics főseregével megverte Perényit, ki visszavonult Világosvárra s innét átment Baranyába Siklósra, hogy ott kiteleljen. Perényi erdélyi serege szétment; a szerbek Lippán együtt maradtak és midőn Zápolyai 1528 november hóban elhagyta Tarnovót, egyenesen Lippára ment a szerb táborba. Erről irta Nádasdy: Rasciani triumphant cum Czibak et vires Rascianorum et rebellium majestatis vestrae adhuc integrae sunt.

901. **Karadzsics: Stefánovics Vuk levelezése. III. k.** Belgrád, 1909. 802 l. Ismertetés. (1909. 258 k. 65—76 l.)

902. **Szofrics Pál: Három adat a szerb néplélek megismerésére.** Nis, 1909. 84 l. Ismertetés. (1909. 258 k. 82—86 l.) A 84 lapra terjedő munkát Radonics János ismerteti. Az iró Lamprecht Károly német történetirót utánozza, ki Németország történetét tárgyaló művében különös gondot forditott az egyes korszakok szellemi irányainak és az ezek alakulására befolyt okoknak megállapitására. Szofrics itt a szerb középkor szellemi irányait igyekszik vázolni, melyekre szerinte döntő befolyással volt a kereszténység felvétele, a keresztes hadjáratok és a latin császárság, végre a török uralom, ez utóbbinak tulajdonitja a szerb népdalok bánatos hangját. A keresztes hadjáratokról alig emlékeznek meg a szerb krónikák. A szerb beköltözést 1690-ben Magyarországba végzetesnek mondja, mit az ismertető megcáfol. Érdekes az a fejezet, melyben az ördögről és boszorkányokról szól, minő szerepet játszottak az ezekről való hiedelmek a Nemanják korában.

903. **Borovszky Samu: Bács-Bodrog vármegye monographiája.** Budapest, 1909. 477. l. Ismertetés. (1909. 258 k. 88—86 l.) A szerbekre vonatkozó adatokról szól.

904. **Radics Dusán: Vitkovics Mihály életrajza.** Ismertetés. (1909. 258 k. 89—90 l.) A Vitkovics Mihályra és elődeire vonatkozó összes adatok gyüjteménye.

905. **Radojcsics Miklós: A Vardar melletti Proszek várának némely birtokairól. Adatok a szerbek XII.—XIII. századbeli történetéhez.** (1909 259 k. 1—19 l.; 260 k. 32—40 l.)

906. **Sisics Ferdinand: Dalmácia és Kálmán magyar-horvát király.** Zágráb, 1905. 57 l. Ismerteti Rádonics János. (1909. 259 k. 75—77. l.)

Sisics 1907-ben irt e tárgyról (Kralj Koloman i Hrvati godine 1102 most e munkát kiegészíti és némely tekintetben egypár elfogadható következtetésre jut. Kiemeli, hogy Tamás spalatói fődiakonus telve volt lokalis patriotizmussal s azért Kálmán király dalmáciai okkupációja tekintetében nem megbizható forrás, ennél megbizhatóbbnak tartja János traui püspök életrajzát, melyet 1150 előtt irt meg egy névtelen iró, mely közel 100 évvel régibb Tamás munkájánál. Ezen életrajzból kiderül, hogy Kálmán előbb ért Zára alá, mint Spalato alá, amint Tamás állitja. Sisics szerint Zára 1107-ben hódolt meg Kálmánnak és nem 1105-ben, amint bizonyitja a zárai Mária templom falába illesztett emlékkövi felirat és Vekenega apátnő oklevele. Hogy e két erős bizonyitékot megdöntse, hivatkozik Vekenega siriratára, mely szerint ez 1111 szept. 27-én halt meg, Kálmán király uralkodásának ötödik évében. De a megdöntés nem sikerült, mert az előbbiek első rendü bizonyitékok és Vekenega sirirata szerint is Kálmán király nem 1107-ben, hanem már 1106-ban birta Zárát, mert ez az ötödik év 1111-től számitva. Hogy Sisics érvet találjon az 1107-ik év mellett, felemlit egy 1106 április 30-án kelt zárai oklevelet, mely Kálmán királyt nem emliti, hanem csak a püspököt és a városi priort; itt be kellene bizonyitani, hogy ilyen eset a kisebb fontosságu iratokban azon korban sohasem fordult elő, akkor ez az érv figyelmet érdemelne. Kálmán királynak a spalatói templom javára 1103 május 15-én kiadott okleveléről Sisics kétséget kizáró módon bebizonyitja, hogy ez egy spalatói klerikus hamisitványa és Tamás iratai alapján készült. Azután szól Kálmán harcairól Arbe birtokáért Kosztica György arbei püspök (1292—1317) alapján, de itt is tévesen e harcot 1105 helyett 1107-re teszi. Dicséretet érdemel abban, hogy a horvát történetirókkal szemben megállapitja azt, hogy a dalmát tengerparti városokat a horvát királyok közt csak Zvonimir birtokolta. Kál-

mán királynak Velencével kötött egyességét Sisics 1098—1099-re teszi, helyesebb lett volna, ha 1097–1101 közé helyezné a dátumot, mert Velence nem volt érdekelve az első keresztes háboruban 1098-ban, hanem csak később. A hol azon feltételekről szól, melyek alatt Zára, Trau, Spalato, Arbe, Veglia stb. meghódoltak Kálmánnak, ismét felemlit egy traui oklevelet, mely Lucius másolatában maradt fenn, mely Kálmán uralkodásának 12-ik évében kelt, 1108-ban és ebből is érvet csinál arra, hogy Zára 1107-ben került Kálmán birtokába, pedig ez épen ellenc szól. Az 1111-iki Kálmán-féle arbei oklevélről elismeri, hogy ez XIV. századbeli hamisitvány és igy tekintetbe nem vehető.

907. **Ivics Alexa: A szerbek beköltözése Horvátországba és Szlavóniába.** Karlócza, 1909. Ismertetés. (1909. 259 k. 85—86 l.)

Adatait eddig nem közölt bécsi levéltári iratokból meriti. Midőn a horvát-szlavon határőrvidéket szervezték, a törökök ezzel szemben Likában 1580-ban szerbeket telepitettek le, ezek azonban csapatosan átvonultak horvát területre, ezeket az egykoru iratok vlahoknak (Valahi, quos vulgo Zrbschy vocant) nevezték. Az átköltözés a XVI. század elején nagyobb mérvü kezdett lenni, Herberstein báró határőrparancsnok, őket mint jó katonákat, örömmel fogadta és sokat 1597-ben Belovár és Körösmegyében letelepitett és felmentést nyertek a földesuri és kath. papi szolgáltatások alól. A földesurak a puszta területeket, hol ezek letelepedtek, a magukénak tekintették és ugy akartak velök elbánni mint saját alattvalóikkal, mi sok panaszra és harcra adott okot, melyekben őket a határőrparancsnokok védelmezték. Az elégedetlenség 1623-ban felidézte a rovistei szerb lázadást; Ferdinánd 1630-iki privilegiumában elhelyezte a szerb jövevényeket a körösi, kapronczai és ivanicsi districtusban, de privilegiumaikat sokszor megsértették és a vallási unióval is sokat zaklatták őket, miért is némelyek visszaköltöztek török területre.

908. **Zagorsky V.: François Racski et la renaissance scientifique et politique de la Croatie.** (1828—1894.) Paris, 1900. 259 l. Ismertetés Radonics Jánostól. (1909. 260 k. 61—65 l.)

Az iró e művet G. E. Denis sorbonni tanár felhivására irta, melyben forrásul használta Smičikas Tádénak Racskiról 1895-ben megjelent nagy művét.

909. **Pandurovics Simon: A délszlávok halotti tora.** Mosztár, 1908. Ismertetés. (1909. 260 k. 65—66 l.)

910. **Szentkláray Jenő**: **Mercy Claudius Florimund kormányzata a Temesi Bánságban.** Bpest, 1909. 183 l. Ismerteti Radonics János. 1909. 260 k. 74—79 l.)

Mercyről már irt Schwicker Henrik Geschichte des Temeser Banats. Pest, 1872. 298, 331 l.), de ő csak ismert adatokat nyujt, mig Szentkláray műve levéltári kutatásokon alapszik és sok eddig ismeretlen adatokat közöl és igy sokkal értékesebb. Szentkláray felhasználta a temesvári jezsuitáknak naplóját is 1719—1753-ig, mely nemcsak egyházi, hanem politikai adatokat is tartalmaz. Schwicker felfogása teljesen aulicus, örül a bécsi politika németesitő törekvéseinek a Bánátban, mig Szentkláray mint magyar hazafi a magyar elem elnyomását elitéli és Mercyt épen nem bámulja mint Schwicker, de ezen álláspontja mellett is tárgyilagos és Mercy egyéniségét helyes világitásba helyezi. Az ismertető azután részletesen szól a szerb elem helyzetéről Temesvárott és a Bánátban Temesvár visszafoglalása után és a német colonisatio idejében. Itt igen részletes és számos uj adatot közöl. Értékes a szerb egyház szervezetéről a Bánátban, a bánáti szerbek szokásairól, vagyoni viszonyairól a XVII.—XVIII. sz. szóló rész is.

911. **Ivics Alexa**: **A szerbek történetéből Magyarországban 1528—1552-ig.** (1910. 261 k. 51—70 l.; 263 k. 22—33 l.; 264 k. 25–36 l.; 267 k. 24–36 l.; 268 k. 1–15 l.; 281 k. 13—33 l.; 282 k. 13—28 l.) [679—693 l.; 900 l.]

Zápolyai és a szövetséges törökök harci sikerei folytán 1528 dec. végével nagyon megszaporodott pártja Becse, Becskerek, Temesvár és egész Erdély hatalmába került; a szerbek legnagyobb része is hozzácsatlakozott. János cár halála után fővezére, Cselnik Radoszáv csapataival a Szerémségbe vonult és mint szerb vajda Ferdinánd pártján maradt, a török mozgalmakról értesitéseket küldött neki és Nádasdy Tamás 1529 julius hóban ezt irta róla a királynak: Chelnyk rasciánus, qui fuit capitaneus Hominis Nigri, qui post occisum illum in Thuriam cum omnibus, quibus praeerat, se receperat, nuntiát Thurcas venire et se mox Thurcis hostem futurum, quumprimum regiam maiestatem in Hungariam venisse, intellexerit; praeest enim omnibus illis, cum quibus illuc profectus fuit, aliquot millibus hominum. (Kriegsacten ad 1529). A fekete ember palatinusa Vrlics Szubota egész seregével török szolgálatba lépett. Bakics Pál mint a saj-

kások főkapitánya ezekkel és szerb lovasságával hű maradt Zsigmondhoz, Beriszló deszpotával együtt és 1528 aug. havában elfoglalta Ilok várát a töröktől. (Szalaházy egri püspök levele Ferdinándhoz 1528 szept. 1. Hung. ad 1528). Beriszló István deszpota a végvárakat őrizte, de minden sürgetése dacára nem tudta megkapni csapatai zsoldját s igy 1529 elején kivezette seregét Bácsból és Félegyházból és az üresen hagyott várakba a török bevonult és utja Pestig nyitva volt.

Bakics Pál, ki állandó összeköttetésben volt a török uralom alatt élő szerbekkel, ezektől 1529 január havában értesitést kapott a török hadi készületeiről, a cyril betüs iratot elküldötte Ferdinándnak, ki őt nagyra becsülte és 1528 okt. 5-én hozzá intézett iratában „fidelis, sedulus, constans, optimus miles et athleta“ néven nevezi (Hung. ad 1525); Nádasdy Tamás pedig „Egregius Paulus Bakyth vir prudens ac strenuus, rerum bellicarum peritus, adventum Thurcorum praedixit, nam habet inter eos consanguineos et affines, tenetque continue in spe regiae maiestatis exploratores et proximis diebus advenisse eos ternis literis significavit, qui quidem Bakyth nunc quoque cum regiis ac dominorum et comitatum equitibus traiectum Draui fluminis tuetur et observat.“ (Kriegs-Acten ad 1529. jul. aug.)

Ferdinánd 1529-ben nagy harcra készült a török ellen és nagyon számitott a török alatt élő szerbek támogatására és azért irásbeli közvetlen érintkezésbe lépett főbbjeikkel Bakics és Beriszló István deszpota utján. 1529 márc 9-én Stajerből irt a király Ruszkánovics szerb főurnak, hol felhivja, hogy maradjon hű hozzá és hogy mihelyt seregei a török ellen indulnak, azonnal lázadjon fel összes embereivel a török ellen; igér kiváltságokat, biztositja birtokait és értesiti, hogy a részletek megbeszélésére hozzáküldi Rauber Miklóst és Weichselberger Zsigmondot (Hung. ad 1529).

Beriszló István deszpota ellen dolgozott ellensége, Hoberdanz János zalatnoki birtokos, kit a király márc. 22-én megbizott, hogy Szlavóniába menjen és elfogja Beriszló István deszpotát és anyját Ilonát és zárja börtönbe. Ferdinánd attól tartott, hogy ez elidegenitheti tőle a szerbeket és Hóberdanz tanácsára Cselnik Radoszlávnak és Folkmánovics kapitánynak azt irta, hogy a deszpota a törökkel tart és ennek elárulta az ő tárgyalásait a törökországi szerbekkel; Hoberdanz tanácsára irt a király Ruszkánovicsnak és több más szerb főembernek is

és igazolta eljárását a deszpotával szemben, azután irt a pozsegai és vukovári megyék nemességének is, hogy segitsék fegyveresen Hoberdanzot a deszpota elfogásában. A szerbekhez intézett latin fogalmazványok mindegyikére az van irva, hogy azok „lingua rasciana“ adandók ki, ezen célra volt a királynak egy secretarius rascianusa. (Hung. ad 1528). Ezen időben a király irt a zápolyaipárti szerb deszpotának és Balentics Istvánnak, hogy csatlakozzanak hozzá, mit ez utóbbi meg is tett.

Beriszló István nem is sejtette, mi készül ellene, nem érezte magát bűnösnek Bács és Félegyháza várak elhagyásáért, mert a sok sürgetésre sem kapta meg katonái zsoldját, ő hű maradt a királyhoz és az ellene emelt vádakat Hoberdanz koholta a szerbség lecsendesitésére. Hoberdanz 1529 május havában fegyvereseivel meglepte a deszpotát, ki nem is védekezett s őt és anyját börtönbe zárta ; ezt Ferdinánd Lincből május 16-án Hoberdanznak levélben megköszöni azzal, hogy a foglyokat egy biztos várba zárja és alkalmilag Bécsbe küldje. Nádasdy Tamás azt javasolta, hogy őket Rakovac várába zárják, de More László tiltakozott ez ellen, mert határon levő vár nem biztos hely és ajánlotta Tatát, Komáromot vagy Visegrádot. (Hung. ad 1529.) A deszpotát mindenki ártatlannak tekintette, Szalaházy egri püspök is jelentve a királynak Bács és Félegyháza kiüritését, egy szóval sem korholva ezért a deszpotát „nihil criminando aut inculpando despotum, sed simpliciter referendo illa per eundem in manu Turcarum esse datas“. (Hung. ad 1529.) Hoberdanz a deszpotát és anyját erős őrség kiséretében Budára vitte.

János cár halála után seregének nagy része önként török szolgálatba lépett ; igy Ilok vár összes őrsége 1400 szerb volt. — Ferdinánd pártján a kisebb rész maradt. A szerbek a törökökkel 1529-ben Karlóczát és vidékét, Szent-Imrét, Tetétlent, Vadkertet, Kiskőröst pusztitották (Hung. ad 1529), Szlavóniában is nagyon terjeszkedtek Ibrahim basa vezérlete alatt és igy Oberdanz is 1529 május végével kivonult Szlavóniából. Ferdinánd birodalmi segitséggel egyre készült a török elleni támadó hadjáratra és tovább kereste a szerbség támogatását, de ezek lassankint cserbenhagyták, mert nem kaptak zsoldot, rosszul is bántak velök, különösen Hennyey Bernald baranyai alispán, azután nehezteltek a szerb deszpota fogsága miatt is. A szerb sajkások is lázongtak a zsold elmaradása miatt, főkapitányuk, Bakics Pál ezen ügyben

Budán járt, de üres kézzel tért vissza és nem mert a sajkások közé menni. A király ezért korholja budai tanácsosait, de ők mentegetődznek a pénzhiánynyal, noha elismerik a naszádosok nagy fontosságát a végek védelmében és Bakics nagy érdemeit. (Szentkláray 378—379 l.) Bakics 1529 jun. 17-én ir e tárgyban a királynak, panaszkodik Henyeyre és az osztrák parancsnokokra, kik kegyetlenül üldözik a szerbeket és attól tart, hogy az összes szerbek Zápolyához és a törökhöz fognak pártolni. Ezen időben Szerbiából Cselnik Radoszávon kivül csak Bradics Vladiszláv és Tamás és Bakicsnak egy rokona költözött be, kik hirt hoztak a török hadikészülődésekről. Ferdinándnak 100 sajkája volt, felében magyarok, felében szerbek, ez utóbbiak tényleg a törökhöz pártoltak és az Alduna védetlen maradt, mert a 200 török sajka megerősödve a csatlakozott szerbekkel, teljesen szétverte Ferdinánd sajkásait és csak hat sajkája menekült meg. Ezen ütközetről számos egykoru feljegyzés van. Hung. ad 1529.)

A szultán nagy hadsereggel Bécs ellen indult; a ferdinándpárti szerbek a török területen nagy veszélybe kerültek, mert alkudozásaikat Ferdinánddal tudták a törökök, azért Vukoszáv nevü követet küldtek Bakics Pálhoz és tanácsot kértek tőle, hogy költözzenek-e be Magyarországba, vagy ha itt jobb sorsot nem várhatnak, hódoljanak-e meg végleg a töröknek. Cselnik barátja, Hoberdanz utján a királyhoz fordult és szerbiai birtokainak megfelelő birtokot kért tőle, melyet ha megkap, összes embereivel beköltözik Magyarországba. Ferdinánd azt válaszolta Cselniknek, Hoberdanzba teljesen megbizhatik, ezt pedig aug. 5-én megbizta, hogy tárgyaljon Cselnikkel és igérje meg neki mindazt, a mit ez kivánni fog. (Hung. ad 1529.) Julius végével a szultán a Szerémségben egyik várat a másik után foglalta el és Cselnik szerb csapataival Magyarországba vonult; a szultán táborába Mohácsra jött Zápolya is aug. 18-án és együtt indultak Budára. Most a Budán fogságban levő Beriszló István deszpota sorsáról is határozni kellett. Az volt a terv, hogy szabadon fogják bocsátani, de Ferdinánd előbb vele személyesen akart beszélni és felhivta a budai parancsnokot, Nádasdyt, hogy kisértesse fel a deszpotát Bécsbe. A szabadonbocsátás terve a magyar kormánytól származott, mert a deszpotát ártatlannak tartotta, de a király ezt ellenezte, mert a törökök közeledése erre nagyon alkalmatlannak látszott; Hoberdanz is félt a deszpota boszujától, ha szabadon bocsátják, de Ferdinánd megnyugtatta, hogy

ezen esetben sincs mitől tartania. Midőn a török már közel volt Budához, a városi tanács a deszpotát könnyű lovasság kíséretc mellett Esztergomig küldte s felhivta a királyt, hogy innét tovább való szállitásáról gondoskodjék, de Bécsben ekkor nem értek rá erre gondolni és a deszpotának sikerült hanyag őreitől megszökni és Szászhalomnál a török szultánnak felajánlotta szolgálatait, ki őt szivesen fogadta és reábizta azon terület kormányzását, melyet előbb mint deszpota birt volt.

A szultán Budáról Bécs felé indult; midőn seregével Győr alá ért, Bakics Pál szept. 19-én a hidat el akarta pusztitani, de ez neki nem sikerült, mert szándékát észrevették, erre szerb csapataival Bécsbe ment. A szultán Bécset szept. 21-től október 16-áig eredménytelenül vivta és azután Bécs alul elvonult. Bécs ostroma alatt többször kitüntette magát Bakics Pál szerb katonáival. Ferdinánd megbizásából sikeresen védte a dunai hidakat; Szalm engedélyével sikeresen megtámadta Ibrahim basa seregét Kahlenberg mellett a Dunánál; a visszavonuló török sereget üldözve, annak utócsapatát szétverte, sok keresztény rabot felszabaditott és nagy zsákmányt vett el a töröktől. Istvánffy 159—163 165 l.) Bakics érdemeire hivatkozva kérte a hütlenségbe esett Dombayak tolnai és baranyai birtokait, de nem ért célt, mert e birtokok Zápolyai és a török kezén maradtak. 1529 dec. 10-én Pozsonyból kérte a királyt, hogy adományozza neki a hütlen Héderváry István összes birtokait; e kérelmét a király teljesitette s igy Lak, Győr, Szombathely, Hédervár és sok más birtok Bakicsé lett. A király 1529 okt. 27-én Cselnik Radoszávnak és fiának, Istvánnak adományozta Mitrovicát és Krusedol egy részét, de nem jutott hozzájuk, mert török kézre kerültek.

Bakicsnak sok ellensége volt hatalmaskodásai miatt; a győri káptalan fájlalta, hogy a püspöki birtokok ura egy gör. kel. szerb és hogy sok erőszakosságot követ el és nagy terheket ró reájuk; a király ettől eltiltotta és kötelezte, hogy a szentmártoni apátságot s annak birtokait adja vissza Máthé pannonhalmi apátnak. (Hung. ad 1529. Mig Bakics helyzete fényes volt, a szerbek másik főembere, Beriszló István deszpota helyzete sokkal nehezebb volt. A fogságból kiszabadulva, mint Zápolyai párthive és barátja és a török megbizottja Szlavóniába ment, hogy ujra elfoglalja régi birtokait. Itt első gondja volt, hogy bosszut álljon ellenségén, Hoberdanzon; ennek szülői és családja Zápolyai seregének kezébe kerültek és

István deszpota, valószinüleg Zápolyai tudtával, mind megölette őket. Hoberdanz ezért boszut forralt Zápolyai ellen és midőn 1530 január elején mint Várady érsek követe megjelent Budán Zápolyai előtt, addig mig ez az érsek levelét olvasta, Hoberdanz tőrrel akarta leszurni, de a szándékot Zápolyai még jókor észrevette és előhivott szolgái megkötözték a merénylőt, kit később a Dunába fojtottak. (Gévay: Urkunden I. IV. 30 l.) A deszpota 1530 elején készült bizonyos feltételek alatt a töröknek átadni Kosztajnica várát; ez ellen a horvát rendek hevesen tiltakoztak és ugylátszik e vár átadására ekkor nem került a sor. Bakicsnak 1530 márc. 6-án Győrből Ferdinándhoz intézett leveléből tudjuk, hogy ekkor a deszpota Zápolyánál időzött és ott résztvett a párt főembereinek tanácskozásaiban.

A törökök bécsi ostromának kudarca nagy hatással volt a török uralom alatt a Szerémségben és Szerbiában lakó szerbségre; 1530 tavaszán követet küldtek Bakicshoz Pozsonyba, kitől megkérdezték, hogy költözzenek-e be Magyarországba és reméltetnek-e itt jobb sorsot mint a török alatt — ha igen, ugy jöjön értök 2000 vitézzel és sok szerb fog velök beköltözni a Szerémségből, Boszniából és Szerbiából. Sok szerb átjött és közvetlenül Bakics szolgálatába léptek, főleg azok közül, kik valaha János cár seregében szolgáltak. A török szolgálatba átlépett sajkások közül is sokan az ő szolgálatába léptek, azon győzelem után, melyet Bakics 1530 május havában a török nászadosok fölött aratott. Bakics levelére ezekről Ferdinánd 1530 május 29-én azt válaszolja, hogy még mindig jóindulattal viseltetik a szerbek iránt, azok iránt is, kik János cár halála után török szolgálatba léptek; a beköltözéssel még egy ideig várjanak, mig ő nagy sereggel indul a török ellen, akkor mind lázadjanak fel a török ellen, addig tartsák titokban a vele való tárgyalásokat, nehogy a törökök megtudják. Bakics addig őrizze a határokat és ápolja tovább az érintkezést ezekkel a szerbekkel. A magyar-szerb sajkások Révay István kapitányuk lemondása után kérték Bakicsot, hogy ő legyen ismét vezérök, de ő ezt magától elháritotta azzal, hogy nagyon sok más dolga van. (Hung. ad 1530).

A szerémségi szerbek vezére Cselnik Radoszav volt, felvette a szerémi vajda cimét és Vukovár mellett Nebojca várban lakott; 1530-ban nyiltan elpártolt a töröktől, Ferdinandtól egy várat kért biztos helyen, hogy családját oda telepithesse, mert ő és népe el van határozva,

mihelyt a király seregei közelednek, fegyvert ragadnak a török ellen. Férdinand örült az ajánlatnak s megigérte, hogy Cselnik kérelmét teljesiteni fogja. 1530-ban Zápolya kérelmére Mohamed szendrői basa 25.000 emberrel jött Magyarországba, kiséretében volt Petrovics Péter, Zápolyai rokona. Ferdinand serege Budára tartott Rogenberg vezérlete alatt, seregében németek, csehek, spanyolok és magyarok mellett sok szerb is volt. Ferdinand megparancsolta Bakicsnak és Cselniknek, hogy egész szerb haderejökkel csatlakozzanak Rogenberghez. Buda várában volt Gritti Alajos 30.000 törökkel és 800 szerbbel, mely utóbbiak vezére Ovcsarevics Péter volt. (Hung. ad 1530. Szerémi György 282 l.) Az ostrom egy hónapig tartott; Bakics álruhában kikémlelte a török sereget, a budai szerbek felismerték, de ő mégis megmenekült. A tél és a felmentő török sereg közeledésének hire Roggenberget az ostrom abbahagyására birta és Esztergomba visszavonult. Ezen harcokban sok szerb lovas esett el, és Bákics egyik fivére is megsebesült.

Ferdinand hadjáratának balsikere kiábránditotta a szerbeket. Cselnik Radoszávnak sok sürgetés után Ferdinand Ricsó várát adományozta, de a várkapitánya Dominics Gáspár, dacára a király parancsának, nem akarta azt neki átadni, mig meg nem kapja pénzét a kormánytól, melylyel neki tartoztak. Midőn Roggendorf Buda ellen indult, megparancsolta Cselniknek, hogy csapatával sietve jöjön oda és családját és kincseit rábizta szomszédjára More Lászlóra. A budai sikertelen ostrom után az uton találkozott Dominics Gáspárral és üldözte egész Ricsóig, elfogta, magával vitte Szlavoniába és elzárta Nebojca várába. A király megparancsolta neki, hogy bocsássa szabadon Dominicsot s ő majd rajta lesz, hogy ez neki átadja Ricsot; More sem akarta kiadni Cselnik feleségét, gyermekeit és kincseit, mig Dominicsot nem bocsátja szabadon. Cselnik szót fogadott, foglyát szabadon bocsátotta, de sem Ricsó várát nem kapta meg, sem családját. Minthogy a viszonyok miatt Ferdinándnak kevesebb szüksége volt a szerbekre, Cselnik ügyével sem sokat törődött.

Midőn Ferdinand és Zápolyai nevében Roggendorf és Laszki Jeromos 1531 január 21-én Visegrádon tárgyaltak a fegyverszünetről Laszky kiséretében voltak: „ex Rascianis Petrus Olcsarovics, Stepko Ratkovics, alii potiores vojvodae nazadistae.“ (Hung. ad 1531). Perényi Péter és társai márc. 4-én Babocsán és márc. 19-én Béla-

váron tartott tanácskozásán és a Veszprémben általa összehivott és néptelenül maradt országgyülésen nem vettek részt a főbb szerbek, sőt Bakics értesitette Ferdinandot a kudarcról, de Bakics Pál, Török Bálint és Pekry Lajos megegyeztek, hogy vagy együttesen kitartanak Ferdinand mellett, vagy őt együttesen elhagyják. (Monum. Comitialia R. H. 1874. I. k. 320. 377. l.) Balentics István vajda szerbjeivel 1531 május havában elfoglalta a zápolyapárti Verbőczy Istvántól Becse várát; ezt Bakics jelentette a királynak, ki ennek megörült és megbizta, hogy Balenticset nyerje meg ügyének, mert a törökkel tartott, és megigérte, hogy Solymos és Lippa várait fogja neki adományozni, ha hozzá pártol. (Hung. ad 1531.) Bakics továbbra is összeköttetésben maradt Balenticscsel, ki a török mozgalmakról értesitette őt.

A fegyverszünet alatt Ferdinánd folytatta a török alatt levő szerbekkel való titkos tárgyalásokat; ezek közt hire járt, hogy a király a köztük népszerü Bakics Pált nevezte ki szerb deszpotának, ki a titkos tárgyalások közvetitője volt és értesitette a királyt, hogy ezek készek volnának a beköltözésre, de biztositékokat kivánt jövő helyzetökre nézve, és sürgette e tekintetben az intézkedést, mert a török harci készületeket tesz, és a beköltöző szerbek nagy segitségökre lennének. Minden iratában Cselnik ügyét is emlitette, ki még mindig nem juthatott Ricso birtokába s nem kapta vissza Morétól családját és kincseit. Ferdinand kitérőleg válaszolt és a szerbeket türelemre intette. Közben sürün jöttek az értesitések a török hadikészületekről. A raguzai Bucignola Mihály osztrák agens értesült ezekről Ovcsarevics Péter barátja által, ki Belgrádban magas állásban volt a török szolgálatban. A törökök haragudtak a szlavoniai és szerémi szerbekre Bakicscsal való tárgyalásaik miatt; 1532 elejével Cselnik egy sereg szerbbel beköltözött, menekülve a török elől és Bakics folyton sürgette a neki tett királyi igéretek beváltását; a király 1531 okt. 31-én szigoru rendeletben megparancsolta More Lászlónak hogy adja vissza Cselniknek nejét, gyermekeit és vagyonát, a mi meg is történt, de az igért Ricsó vár birtokába sehogyan sem tudott jutni. Cselnik ezen ügyben személyesen járt Bakics Pálnál Györgyben és hogy Ferdinand tett-e valamit e tekintetben Cselnikért, azt nem tudni — magáról Cselnikről sincs több értesülésünk.

A magyar főurak a két ellenkirály nélkül akarták az ország siralmas állapotát megszüntetni és többen:

Nádasdy Tamás, Sulyok pécsi püspök, Török Bálint és Bakics Pál Zákányban 1531 nov. 1-én tanácskoztak és január 31-ére 1532-ben Kenesén akartak országgyülést tartani. Erről Ferdinandot a pécsi püspök értesitette 1532 jan. 10-én azzal, hogy igyekezzék Török Bálintot és Bakics Pált magának minél inkább megnyerni, nehogy baj legyen. A két ellenkirály hiveinek egyaránt megtiltotta, hogy a kenesei országgyülésre elmenjenek és igy abból nem is lett semmi.

A szultán 1532 april 25-én elindult Konstantinápolyból Bécs ellen, de itt Ferdinand is nagy haderőt gyüjtött össze; VII. Kelemen pápa pénzt küldött 5000 magyarországi zsoldosra és két felszentelt hadi zászlót, melyek egyikét Bakics Pál, másikat Török Bálint kapta. Eszéken a szultánhoz csatlakozott Berszló István szerb deszpota is, de a szultán helyett csak a nagyvezér fogadta hódolatát. Aug. 5-én Kőszeg alá érkezett a törökség, melyet Jurisics Miklós néhány száz vitézzel védett és 20 török támadást visszavert. A szultán felhivta, fizessen neki évi adót vagy egyszer mindenkorra 2000 magyar forintot s ő neki adja a várat és elvonul — ezt Jurisics visszautasitotta, mire a török elvonult, és a szultán hogy kudarcát leplezze, megajándékozta Jurisicsot vitézségéért és ez rövid időre kitüzte a várra a török zászlót, ugy latszik ez volt az elvonulás megállapitott feltétele. A szultán Sopronon át Stájerországba vonult, mert Bécs ellen nem mert menni, hallván, mily nagy sereg várakozik ott rá. Stajerország kirablása után a visszavonuló törökség utócsapatát Kacianer és Bakics 2000 emberrel üldözte és neki nagy veszteségeket okozott; Kacianer kifáradva Grácban maradt, Bakics pedig folytatta az üldözést Laibachig és nagy vesztességet okozott a töröknek különösen a Murán való átkeléskor.

A szultán még Kőszeg ostroma alatt Kazimbég vezérlete alatt 15.000 törököt küldött Alsó-Ausztria pusztitására; midőn a szultán Kőszegtől nem Bécsnek hanem Stajerországnak vette utját, Kazimbég sietett hogy a fősereghez csatlakozzék, de Frigyes pfalci gróf megverte seregét és maga Kazimbég is elesett. Seregének maradványait Ozmán bég gyüjtötte össze, de Baden közelében Bakics Pál és Péter szétverte e sereget és Bakics Pál saját kezüleg megölte a harcban Ozmán béget, kinek fejét vette, diszruhája a hadijog szerint a győzőt illette. (Istwánffy 181—183. Jovius II. 91—95). Ezen diadal Bakics Pál tekintélyét még nagyobbra emelte, diadalát egy

német röpirat is megörökitette (Newe zeytung und wahrhaffte anzaygung der Waffenthat Paul Bakics bei Baden und Niederlage Kazum Begs bei Poltenstein. Apponyi: Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. 255 l.) A király gyakran Bécsbe hivta, hogy vele fontos ügyekben tanácskozzék.

Ferdinand 1532 végével Konstantinápolyba titkon elküldötte zárai Jeromost, hogy a szultánnál a békekötést létrehozza, ugyanekkor elküldötte Megyerre Zápolyához Kacianert, Bakicsot, Szalayt, Macedonácot és Beck Márkot, hogy vele is fegyverszünetet köthessen; a két fél megbizottjai február 7-én találkoztak Pozsonyban, az előzetes megbeszéléseket a király megbizásából Bakics vezette. A siker biztosnak látszott, de az a hir, hogy Zárai Jeromosnak sikerült az ázsiai hadra készülő szultánnal a békét megkötni, felböszitette Zápolyai megbizottait és ezek a tárgyalást megszakitották. A szultán a békekötés feltételéül szabta, hogy Esztergom kulcsait neki átadják; midőn ezekkel Sepper Kornél 1534 junius havában Konstantinápolyba ért, a szultán Zápolyai követeinek (Verböczy és Laszky) tanácsára és mert Károly császár Ferenc francia királylyal háboruba keveredett s igy öccsét nem segithette a békekötést elutasitotta, mert ázsiai háborujában nem kellett félnie attól, hogy Ferdinánd hátban megtámadja. A Zápolyai és Ferdinánd közti viszály megvizsgálására Gritti Alajost küldte ki, hogy országaik határait megállapitsa.

Gritti 1534 julius havában Erdélybe jött, itt hallatlanul zsarnokoskodott és Czibak Imre erdélyi vajdát megölette, mire a zápolyai párti urak ellene fellázadtak és őt szept. 29-én Meggyes várában elfogták és megölték. Zápolya megijedt a szultán haragjától, de ebből nem lett baj, mert a megölt Ibrahim basánál talált iratokból kiderült, hogy Gritti áruló volt. A kőszegi ostrom idejében Balentics István egy időre Zápolyához pártolt bánáti szerbjeivel, de 1534-ben ismét Ferdinándhoz közeledett és Ferdinand Bakics Pál közben járására donationalis levelet is adott ki számára — ezt Zápolyai megtudta és 1535 elején Balenticset megtámadta, elfogta és a nagyváradi börtönben megölette; szerbjeit minden áron megakarta nyerni ügyének, de ez nem sikerült, mert el voltak keseredve vajdájuk megöletése miatt. Balentics nevét Szerémi György és mások „Balintitt"-nek irják és kétségtelenül a báró Bálintitt család ezen Balentics István közvetlen leszármozói. Nagy Iván (Magyarország családai 1857. 131 l.) téved e család eredete tekintetében.

Ferdinánd nem tett semmit uj hivének, Balenticsnak megmentésére, mit Bakics Pál igen fájlalt, kit az is bántott, hogy a jórészben az ő kedvéért bevándorolt és itt vitézül hadakozó szerbekkel rosszul bánnak. A szerbek annyira biztak Bakicsban, hogy Kőszeg ostromakor igen sok a török hadseregben levő szerb hozzácsatlakozott; némelyek tévedésből más osztrák vezér seregébe mentek, ezek őket rosszul fogadták, elrabolták értéktárgyaikat és sokat közülök agyon is ütöttek — ezt Bakics a királyhoz 1532 dec. 17-én irt levelében keserüen felpanaszolja és különösen Harrach soproni kapitányra és Lamberger ujvári parancsnokra panaszkodik, de a király e tekintetben mit sem tett. Bakics a magyar főurak közt vagyonra nézve az elsők közé tartozott; sok kincset hozott magával Szerbiából és itt is nagy vagyont szerzett. Szombathelyt is 1532-ben kapta Ferdinandtól; 1534-ben megerősitette az összes neki tett birtokadományokat az ő, neje Theodora, két leánya Mária és Angelina és két fivére, Mihály és Péter javára Manuel és Komnen ekkor már nem éltek, elestek a harcmezőn); ezen iratban nagyon dicséri hűségét és vitézségét és más előnyöket is adott neki, igy midőn 1535-ben 2000 db marhát szállitott Ausztriába, felmentette a vámtól. Bakics sokszor viszályba került szomszédaival, igy Mária királynővel, Thurzó Elekkel, nekik tett károk miatt, ezek panaszt emeltek a királynál, de ez nem vette figyelembe a panaszokat. Udvarában volt egy irnoka, ki a hozzájött szerb iratokat latinra forditotta a király számára, de volt eset, hogy azokat szerb eredetiben is elküldötte hozzá, azzal, hogy a királynak is van szerbül tudó titkára (1534. nov. 10.) vagy arra hivatkozott, hogy ott van Jurisics Miklós báró, ki azokat latinra fordithatja. Bakicsnak nemcsak a törökországi szerbekkel, hanem a zápolyapártiakkal is volt érintkezése, igy barátjával, Ovcsárevics Péterrel, ki hirekkel szolgált neki, melyeket Bakics a királylyal közölt, sőt Ovcsárevics őt meg is látogatta 1533 jan. 31-én. Ezen évben megkérte Bakics fivére Mihály számára a zápolyapárti Jaksics Márk leányát, de a menyegzőt el kellett halasztani Zápolyai tiltakozása miatt. Törökországi szerb szerzetesek is gyakran felkeresték Bakicsot könyőradományokért, sőt püspök is, ezek is hireket hoztak neki, de volt számos fizetett kéme is.

Beriszló István szerb deszpota 1534 végével vagy 1535 elején meghalt, mert ekkor már nincs hir róla; anyjáról, Ilonáról nincs hir a budai fogság után. A desz-

pota, mint török alattvaló visszavonultan élt Szlavóniában, felesége Batthyányi Katalin volt, gyermekeik nem voltak, mert ezekről soha sincs említés. 1530-ban tárgyalt barátjával, Erdődy Simon püspökkel, hogy együtt átpártolnak Ferdinándhoz és e tárgyban követet is küldött Bakics Pálhoz, de eredménytelenül; 1534-ben 200 lovassal csatlakozott egy Budára tartó török sereghez; ez róla az utolsó hiradás. Beriszló István szerb deszpota haláláról adatot találunk a következő munkában: „De Turcarum moribus, epitome Bartholomeo Georgieviz Peregrino autore Lugduni 1563." A 146-ik lapon: Midőn ez a deszpota, vagy ha inkább ugy akarod Servia ura, a szlavóniai szandzsák segitségével a horvát főurakat legyőzte és birtokaikat elfoglalta. Pár hónap mulva ez a szandzsák a túlságosan elhatalmasodott deszpotát adott alkalommal megtámadta, megölte és összes birtokait elfoglalta és a török uralomhoz csatolta." Halála után a török elfoglalta várait, ezek Dobor, Novigrád, Árka, Bród, Dubovác, Kobas, Ógradiska, Kraljeva Velika, Vinica, Petinje, Pálina és Pleternica—Kosztajnicát és Dubicát azonban nem foglalták el. Bródot a török jól megerősitette és központtá akarta tenni, mint Belgrádot.

Bakics 1536 szept. havában értesült kémei által, hogy Török Bálint tárgyal Pekry Lajossal és Erdődy Simon zágrábi püspökkel, hogy együttesen átpártolnak Zápolyához, ezt Bécsben nem akarták elhinni. Kápolnay Ferencet gyülölte Zápolyai s midőn Török Bálint ennek várait ostromolta, segédsereget küldött Töröknek, ekkor kiderült átpártolása. Bakics kért segélyt Kápolnay számára, de hasztalanul; Bakics tudta, hogy most reá kerül a sor, mert Török őt halálosan gyülölte, ennek oka nem egészen világos, de lehet a következő: 1536 junius havában Bakics Lakban névnapját tartotta, melyre meghivta szomszédját, Törököt is; midőn ez hazafelé indult, Bakics hive, Deli Pál két társával lesből rátámadt baltával Törökre, de helyette a balta a kocsira csapott és Deli nem tudta kihuzni belőle a baltát, mire társaival elmenekült. Török azt hirdette, hogy e merénylet értelmi szerzője Bakics és Ferdinánd és elpártolását ezzel indokolta. Turzó Elek megkisérlette, hogy őt visszatéritse Ferdinánd hűségére, de eredménytelenül, mert „Paulum Bakyth scitu et iussu maiestatis vestrae illius vitae insidiatum fuisse." (Thurzó levele a királyhoz 1537 dec. Hung. ad 1537.) Török erre Zápolyai seregeinek segitségével egymásután pusztitotta és elfoglalta Bakics birtokait és várait és

Bakics nem volt képes szembeszállni az ellenséges nagy hadsereggel, kért segitséget a királytól, ez megparancsolta a főuraknak, hogy siessenek segitségére, de eredménytelenül, ekkor Ballics párbajra hivta a nála sokkal fiatalabb Törököt, de ez a harcdöntő párbajt nem fogadta el. A párbajnak seregeik előtt kellett volna lefolynia. Minthogy Bakics sehonnét sem kapott segélyt, a hadakozásra 2000 forint kölcsönt kért Jurisics Miklóstól, de ezt sem kapta meg; családját előbb szomszédjára, Nádasdy Tamásra bizta, de mert ez Török barátja volt, elvitte családját a király engedelméve! Magyaróvárra. Zápolya Töröknek segélyül küldött 3000 lovast, 2000 gyalogost és ágyukat; Bakicsnak Ferdinánd áprilisban 2000 lovast igért, de azok nem jöttek meg, az urak közül Dominics Gáspár 360, Rattkay Pál 60 és Kápolnay Ferenc 200 emberrel jött segitségére. A török is sereget inditott Török Bálint támogatására, de az előre küldött 14 török sajkát Bakics Péter szétverte, ezért őt Ferdinánd 1537 május 21-én kiadott iratában megdicsérte.

A Balkán félszigeten 1537 junius havában elterjedt a hir, hogy Ferdinánd Bakics Pált szerb deszpotává nevezte ki, a szerbek erre követet küldtek hozzá, hogy jöjön sereggel a Szerémségbe s ők hozzá fognak csatlakozni; Sóvágó György, az ő kéme, Törökországból, Belics Dömötörtől hozott hasonló tartalmu levelet neki, azután Balentics volt alattvalói Lippa vidékéről, és a budai szerbek is, kik török alattvalók, csatlakozásukat jelentették: Ferdinád király megbizta Bakicsot, hogy Kacianer Jánossal együtt tárgyaljon velok. Bakics azonban nem távozhatott, mert Török Bálint ellen kellett védekeznie; a király rendeletére a betört törökök ellen kellett vonulnia 2000 lovassal, melyben szerbeken kivül 200 magyar volt Bánffy Boldizsár vezérlete alatt. Bakics aug. 18-án indult Szombathelyről és a király oltalmába ajánlotta családját, mert a magyarok gyülölik őt; a király aug. 30-án Prágából kelt levelében megnyugtatja őt: A király szept 20-án kinevezte őt szerb deszpotának, de ennek most a háboru zajában nem volt meg a várt hatása, jóval előbb kellett volna. Kacianer serege 8000 lovasból és 1600 gyalogosból állott Verőczén, de Erdődy Simon zágrábi püspök nem gondoskodott, amint igérte volt, a hadsereg élelméről s igy bajba jutottak. Kacianer 1000 lovassal előre küldte Bakicsot Szoplyére, hogy kikémlelje a török haderőt, mely hiradása szerint Eszék várába huzódott és nem akart nyilt téren megütközni,

mert tudta, hogy a király serege éhséget szenved és emiatt szétment. Bakics Pál nem akart menekülni és Diakovár közelében Gorjánnal okt. 9-én megtámadta a törököt és hősi harcban elesett; hősei részben elestek, részben török fogságba estek. Mehmet beg Bakics fejét a szultánnak küldötte.

Az eszéki kudarc siettette a nagyváradi békét (1538 febr. 24), mire nyugalmasabb idők következtek és a harcos szerbek sokat vesztettek szerepükből. A zápolyapárti szerbségre nézve nagy veszteség volt Jaksics Márk halála (1537 junius), kinek fia nem volt, csak két leánya, kik magyar főurakhoz mentek férjhez és igy apjuk óriási birtokai magyar kézre kerültek. Unokaöccsének, Jaksics Péternek három fia volt: Dömötör, Miklós és János, ezek voltak az utolsó Jaksicsok. János Lipcsében tanult és Ferdinánd 1537-ben salvus conductust adott neki és három Brodericsnek, hogy Bécsen át bántatlanul utazhatnak Lipcsébe. (Hung. ad 1537.)

A ferdinándpárti Bakics Pálnak nem volt fia, két még életben levő fivére, Péter és Mihály nem voltak oly tehetségesek, mint elhunyt fivérük és főképen nagy vagyonukkal törődtek. Török Bálint Péter birtokait is háborgatta és Ferdinánd 1537-ben ötven lovast küldött neki és kioktatta őt, hogyan kelljen Győrt és Szombathelyt megvédelmeznie. (Hung. ad 1537) és parancsot adott ki Hoffmann Jánosnak és Thurzó Eleknek, hogy állapodjanak meg, miképen tartsa el és fizesse Bakics Péter az ő zsoldosait, mert közvetlen birtokos szomszédok; a szükség arra kényszeritette őket, hogy Kápolnay Ferenccel és Márton veszprémi püspökkel védekező szövetséget kössenek Török Bálint ellen.

Bakics Mihály Bécsbe ment, hogy közbejárjon törökországi szerbeknek Magyarországba való beköltözése tárgyában. A Bakics családnak sok irigye és ellensége volt a magyar főurak között nagy gazdagságuk, vitézségi érdemeik és nagy befolyásuk miatt, üldözték őket és gyülést is tartottak, hogy megbeszéljék, mikép törhetnék meg őket. Ujlaky győri püspök még Bakics Pál életében mindenáron azon volt, hogy Győrt és a győri püspöki birtokokat elragadja tőle; ebben a király is segitette, ki a püspök barátja volt, ki megengedte neki, ha szépszerével nem kapná meg ezeket tőle, fegyveres erővel vegye el. Ellenségök volt Nádasdy Tamás is, kinek Töröktől visszafoglalt birtokait magának tartotta meg, ki Bakics Pált halála után is a király előtt csunyául meg-

rágalmazta, mi ellen fivérei erélyesen tiltakoztak. (Hung. ad 1538.) A Török ellen szövetkezett főurak, élükön a két Bakicscsal 1538-ban Török várait Sümeget, Ozorát, Enyinget elfoglalták, mire Frater György bepanaszolta őket Ferdinándnál, ki azzal mentegette őket, hogy még nem tudtak a nagyváradi békekötésről. (Hung. ad 1538). A király 1538-ban megujitotta szigoru parancsát, hogy Győrt adják vissza a püspöknek és a két Bakicsot e tárgyban Bécsbe rendeli, hol az átadás fejében pénzbeli kárpótlást igér nekik.

Zápolyai hallván a török hadi készülődéseit segélyt kért Ferdinándtól és ez másokon kivül a Bakicsokat is felhivta, hogy Zápolya ségitségére menjenek, de csak 2000 embert küldhetett s kiderült mily kevés értéke van a nagyváradi békének és hogy Ferdinándnak sem pénze nincs, sem tekintélye. A török ezuttal nem Magyarországba, hanem Moldvába tört be — azonban Zápolyának mégis baja akadt Erdélyben, hol Majláth István 1539 végével ellene felkelést szervezett. Zápolyai ezért Erdélybe sietett és Szászsebesen értesült hogy fia született, ezen igen örvendetes esemény után rövid idő mulva Zápolya jul. 18-án meghalt, holttestét nagy sereggel Székesfehérvárra vitték és ott eltemették. Ezen alkalommal Petrovics Péter 1000 szerb lovassal birtokba vette a budai várat, (Verancsics II., III. 45. l.)

Az ifju János Zsigmond tutorai közt volt Petrovics Péter is, a Zápolyai család rokona; róla nem tudni biztosan szerb volt-e vagy horvát? Sok iró őt szerbnek mondja, seregének nagyobb része is szerbekből állott és a szerbekre nagy befolyással volt — mások horvátnak mondják „prefectus Petrus Petrovitius, genere Croata“ (Michaelis Bruti Hungaricarum rerum l. III. 371 l.) Jaksics Péter három fiának (Dömötör, Miklós, János) 1543 után már nincsen nyoma és igy a zápolya párti szerbségben csak két szerb főur volt: Petrovics Péter és Ovcsárevics Péter, mellettök még jelentékenyebb szerepet játszott Cserepovics Miklós vajda. Ferdinánd és Izabella tárgyalásai alkalmával Petrovics nagyon pártolta a szerbeket — de ezek ügyeikben közvetlenül Ferdinándhoz is fordultak. 1542 szept. 1-én előkelőbb szerbek: Bozsics Péter, Rádics Radoica, Cserepovics Miklós, Bracsilics Péter, Szabó István, Milota vajda, Herlics Péter, Deják Iván, Ilincsics György és mások gyülést tartottak Hódoson és Pétert követül küldötték Ferdinándhoz, hogy tájékoztassák a Zápolyai birtokainak területén lakó szerbek kivánságairól és szükségleteiről.

Bakics Mihály 1540-ben már nem él. Bakics Péter és Bakics Pál özvegye Theodora keseregnek, hogy a király elvette tőlük Szombathely várát és Battyányi Ferencnek adta, Héderváry György is pörli tőlük birtokait, melyeket a király 1529-ben Bakics Pálnak adományozott és belefáradva a sok zaklatásba és méltatlanságba Bakics Péter elköltözött az ország északi határán levő Halics várba, melyet hozományba kapott nejétől, Czobor Gáspár özvegyétől. Midőn a szultán Siklóst, Valpót, Császmát, Pécset, Tatát, Székesfehérvárat elfoglalta, a Zrinyi Miklós vezérlete alatt levő seregben látjuk más főurak mellett Bakics Pétert is szerb seregével, kik a török sereget kiüzték és szétverték.

A Ferdinánd birtokában levő magyarországi részekben mindinkább fogyott a szerbség, a Duna menti városokban, főkép Komáromban volt még belölök elég kereskedő és sajkás — sokkal nagyobb számban voltak a Bánátban a török birtok közvetlen szomszédságában. A protestánsok elleni háboruban 1546-ban egy hadosztály parancsnoka Nyáry Ferenc, ennek megbetegedése után Bakics Péter volt, ez Mühlbergnél szétverte János Frigyes választó fejedelem seregét s őt magát is elfogta. 1546-ban Dobó István, Bakics Péter és Zaj Ferenc Eger ellen indultak, de ütközetre nem került a sor. Midőn Izabella értesült Frater György tárgyalásairól Ferdinánddal, erről értesitette a szultánt, ki Frater Györgyöt megfosztotta helytartói méltóságától és helyébe Petrovics Pétert nevezte ki. Petrovics elfogtalta Alvincet és Martinuzzi más várait és seregének szerb részét Cserepovics Miklós vezérletére bizta, azzal, hogy elfoglalja Csanádot; Martinuzzi ennek felmentésére Varkocs Tamást küldte, ki szétverte Cserepovics seregét, melyből 2500 elesett, 4000 fogságba került és maga a vezér is csak alighogy megmenekült. Frater György 1551-ben tárgyalt két Törökországból való előkelő szerbbel, kik megigérték, ha erős magyar sereg indul Törökország ellen, akkor 6000 szerb fog török területen fellázadni; Cserepovicscsal és a csanádi csatából megmenekült szerbjeivel is tárgyalt. A szultán Martinuzzi megtámadására, hogy Erdélyt Ferdinánd kezére játszotta, elküldötte Szokolovics Mehmet basát. A királyi seregben 761 uj szerb lovast fogadtak zsoldba a régiek mellé, a szerb urak sorában voltak a seregben: Bozsics Péter, Rasztavics Péter, Cserepovics Miklós, Szubotics Cvetko, Ivankovics Radó, Rác Iván, Novákovics Novák — de a bánáti szerbek rokonszenveztek a szomszédos

törökökkel, a szerb eredetü Szokolovics Mehmet irásban és szóval szerbül tárgyalt velök, minden jót igért nekik és a szerbek Aracson tartott gyülésük határozatából a várat átadták a töröknek s nyiltan a törökhöz pártoltak és segitségökkel Fenlak, Nagylak, Csanád, Lippa török kézre kerültek. Csak kevés szerb maradt hü a királyhoz, köztük Bakics Péter, ki Holicsból jött 900 lovas és 1000 gyalogosból álló seregével. Bakics csapatával 1552 febr. 21-én elfoglalta Szeged erős várát, de az ennek felmentésére jött nagy török sereg teljesen szétverte Bakics és Aldán seregét és a vezérek is csak nagy nehezen menekültek meg. Bakics Péter visszatért Holics várába, hol sulyos betegség után 1552 május elején meghalt, haláláról az egri püspök 1552 május 16-án értesiti Ferdinandot. Vele kihalt Magyarországban a Bakics család férfi ága.

912. **Tomasics Miklós: A horvát királyság államjogának alapjai: Fundamenta juris publici regni Croatiae.** Zagreb 1910. 175 l. Ismerteti Radonics János. (1910. 263 k. 66—70 l.)

Tomasics Horvátország államjogi viszonyának megállapitásánál tárgyilagosságra törekszik, ami néki azonban nem mindig siketül; e tekintetben némely vitás kérdést véglegesen akar megállapitani, a mi kellő bizonyitékok hiányában alig lehetséges, igy például nem világos azon viszony, melyben a dalmát városok Kresimir Péter horvát királylyal voltak; az általa felhozott mozzanatok nem elégségesek annak bebizonyitására hogy Kresimir e városokat tényleg birtokolta. Tanulmányában a legnagyobb figyelmet forditja Kálmán király Trau (Trogir) városnak 1108-ban adott kiváltság levelére; ő azt véli, hogy ezen irat szoros összefüggésben van a pacta conventával, vagyis Kálmán királynak a horvát királysággal kötött államszerződésével, szerinte ez nem vonatkozik csak Trau városára, hanem rendelkezései az egész horvát királyságra vonatkoznak. A traui kiváltság levél eredetije nincs meg, hanem meg van egy régi másolatban, melyen a pecsétén egy lovas alak van, mely nem [illegible] Kálmán király oklevelein levő pecsétnek. Tomasics azt véli, hogy a másolat hiven megfelel az eredetinek, de nem mondja meg miből következteti ezt, mikor az eredeti nincs meg és az összehasonlitás nem lehetséges. Sisics szerint a traui diploma évszáma hibás, mert 1105-re teszi, holott az 1107 (Dalmacia i ugarsko-hrvatski kralj Koloman, 45 l.) Ezen oklevélben Kálmán „rex Ungariae, Croatiae

atque Dalmatiae" esküvel igéri Traunak, hogy birtokaikban nem fogja háborgatni, hogy neki és fiának nem lesznek adófizetői, hogy szabadon választhatják püspöküket és városuk fejét, hogy régi szokásaik és törvényeik szerint élhetnek, hogy a vámjövedelmekből egy részt neki, a város polgármesterének és püspökének kötelesek adni; továbbá megigéri, hogy a városban az ő engedélyük nélkül nem szabad magyarnak letelepedni, hogy senkit sem fog kényszeriteni, hogy őt vendégül fogadja, ha koronázás miatt vagy más okból a városba jő, biztositja költözködési szabadságukat. Az oklevelet a királyon kivül aláirta az érsek, a palatinus és más magyar főurak.

Fejérpataky László és Tomasics azt vélik, hogy Kálmán király ilyen kiváltságlevelet más dalmát városoknak is adott, — de Tomasics tovább megy. azt állitja, hogy a traui irat maradványa a király és a horvát nemzet, illetőleg Magyarország és Horvátország között kötött állami szerződésnek, mert csak igy van értelme, hogy a király esküjét megerősitik az érsek, palatinus és a magyar comesek. Azután pontonkint tárgyalja a traui privilegiumot és mondja, hogy az államszerződés is ezen pontokból állott, különösen részletesen foglalkozik a koronázás jelentőségével. Érdekes, hogy Kálmánt Szent László nővére fiának (netyak) mondja, pedig fivérének fia (sinovac). Tomasics ugy mint Rácski, Klaić, Sisics Tamás spalatói fődiakonus memorialéját hitelesnek tekinti és azt mondja róla, hogy ez kivonat egy oklevélből, mely a pacta conventa alapján készült, de itt nincs elegendő bizonyiték arra nézve, hogy az a 12 törzs, mely itt emlittetik, egész Horvátország és Dalmácia képviselete. Tomasics azt mondja, hogy az államszerződés megkötése után választották meg Kálmánt horvát-dalmát királylyá és azután koronázták meg, miután az államszerződés megtartására esküt tett — minderre nincs elegendő bizonyiték. Egészen II. Andrásig külön megkoronáztatták magukat a magyar királyok horvát királyokká, azután pedig csak magyar királyokká koronáztattak, de ezen ténynyel egyszerre horvát királyokká is lettek. A külön horvát királylyá való koronáztatást egész II. Andrásig azért tartották meg, mert addig nem volt szabályozva az Árpádházban a trónöröklés és a király után gyakran nem a fia, hanem az öccse került a trónra; mikor az elsőszülötte a királynak lett trónörökössé, akkor Tomasics szerint elesett a horvát királylyá választás és külön koronázás szüksége s ez az oka, hogy azon időtől fogva

megszünt a külön horvát királylyá való koronázás is. Végül Kálmán király egyéb Horvátországra és Dalmáciára vonatkozó okleveleit közli kommentárokkal.

913. **Berics Vazul: Orosz uralkodóknak 12 levele a szerb zárdákhoz.** Belgrád, 1909. 26 l. (1910. 265 k. 80—82 l.)

A szerbek érintkezése Oroszországgal régi keletü; a Nemanja uralkodó család kezdte az Athos-hegyi zárdák támogatásával. III. Iván moszkvai nagyfejedelem magát a balkáni gör. kel. vallás védnökének tekintette és azóta a XVI—XVII. században az orosz fejedelmek bőségesen segélyezték a török járom alatt levő szerb zárdákat pénzzel, egyházi könyvekkel és szerelvényekkel, — ez uton terjedt el a szerb egyházban az orosz-szloven nyelv használata, melyet még inkább elterjesztett az, hogy a XVIII. században behoztak ide orosz tanitókat, kik orosz iskolákat alapitottak. Ezen munka kiadásának alapjául szolgált Dimitrijevics St. „Az ipeki patriárkák viszonya Oroszországhoz a XVII. században" cimü könyve; Berics bőviti ennek oklevélközlését a moszkvai levéltárak anyagából. Feodor Ivánovics cár 1588-ban megengedi a boszniai papratyi zárda szerzeteseinek, hogy Oroszországba jőjenek alamizsnát szedni. Ez a legrégibb ilyen irat, a többi 11 is erre vonatkozik, de már korlátozzák az alamizsna szedést minden 4—8-ik évre. Alexejevics Iván és Péter cárok ilyen engedélyt adnak 1684-ben a krusedoli zárdának, melyről mondja, hogy szerb földön van. A cári levelek különböző zárdáknak szólnak; legutolsó ilynemü levél Nagy Péter cáré 1707-ből.

914. **Maretics T.: A mi népepikánk.** Zágráb, 1909. (1910. 266 k. 67—73 l.)

915. **Thallóczy Lajos: Bosnyák és szerb élet- és nemzedékrajzi tanulmányok.** Budapest, 1909. 559 l. Ismerteti Radonics János. (1910. 266 k. 76—81 l.)

Az ismertető hálásan felemliti, mily sok uj adatot köszönhet a szerb történetirás Thallóczy okmánytárának Magyarország és Szerbia középkori története terén, — ezen tanulmány is sok uj és érdekes adatot tartalmaz Bosznia és Szerbia történetéből, különösen Radivojra, István boszniai király természetes fiára, Katalinra, Tamás István király második nejére, Brankovics György deszpota családjára, Szandal Hranics boszniai nagyhercegre, Kozacsa Vukcsics István nagyhercegre és fiaira nézve.

916. **Gyurgyevics Márton: Boszniai emlékirat.** (1910. 267 k. 72—74 l.)

Bosznia ujabbkori történetére nézve nagyon kevés adat van, erre nézve csak memoirokra vagyunk utalva. Gyurgyevics Márton műve 1858—1878-ra terjed. Hercegovinai memoirokat irtak: Pamucsin Ivanikije, Csokorilo Prokop, Fra Grga Martics; boszniai állapotokról: Jukics Ferenc, Pelagics Vazul, Vucskovics Gábor és Kreco Péter. Az irók nem játszottak jelentékeny szerepet koruk eseményeiben, társadalmi állásuk is szerényebb s igy emlékirataik sem nagyon jelentékenyek és csak egyes részeikben érdekesek és értékesek.

917. **Ivics Alexa: Uj adatok Cilley Katalin grófnéről.** (1910. 268 k. 45—49 l.)

Cilley Ulrik megöletésével és a Hunyadiak uralomra jutásával nehéz idők következtek özvegyére, Brankovics György deszpota leányára, Katalinra. Várainak kapitányai felmondották neki az engedelmességet és a várakat saját tulajdonuknak tekintették, mire ő Mátyás király ellenfeléhez, Fridrich császárhoz fordult és várait neki engedte át egy megállapitott összegért és Gurkfeld várának haszonélvezetéért, erről a szerződés 1458 márc. 10-én Varasdon kelt, és róla ujra szól az 1459 máj. 13-án, 1460 márc. 10-én és 1469 julius 3-án kelt irat, mely utóbbi kettőnek teljes szövegét közli az értekező. Ezekből megtudjuk, hogy váraiért Gurkfeldet és 2000 aranyat kapott. Ezen szerződés megkötése után Katalin elment Raguzába, hol találkozott fivérével, a szultán által megvakitott Brankovics Istvánnal, ki a szerb deszpotaság bukása után Albániába Szkenderbég udvarába menekült, hol nőül vette Angelinát, Arianita György Komnen leányát, innét felesége rokonaihoz Apuliába, majd nővéréhez, Katalinhoz, Friaulba költözött. Itt elég szük viszonyok közt éltek és Velence is segélyezte őket. Brankovics István 1477-ben meghalt, nővére, Katalin pedig elment nővéréhez, Mára szultánához, ennek meghivására Jezsevóba, Macedóniában. — Angelina három gyermekével Friaulban maradt; Fridrich császár zálogba adta neki Weitersfeld várát, hogy anyagi helyzetén könnyitsen. Angelina és gyermekeinek későbbi sorsa ismeretes, de Mára szultána és Katalin további sorsa ismeretlen, csak azt tudjuk róluk, hogy 1487-ben még életben voltak.

Az itt közölt két német nyelvü okirat eredetije a bécsi császári udvari levéltárban van, hol kétségkivül még több, eddig nem publikált oklevél van az utolsó Brankovicsokra vonatkozólag.

918. **Vrcsevics Vuk: A hercegovinai zárdák és templomok szervezete, szokásai és igazgatása**

a török kormányzat idejében. (1910. 269 k. 1 391., 270 k. 39—77 l.)

919. **Bösendorfer József: Vázlatok Szlavónia történetéből, különös tekintettel Körös, Verőcze, Pozsega, Baranya, Vukovár és Szerém megyékre és Eszékre a közép és uj korban.** Eszék, 1910. 482 l. (1910. 269 k. 62 - 66 l.)

A német nevü iró munkáját horvát nyelven irta. A régi és uj Szlavónia története csak kevéssé ismeretes; erről csak nehány monographiánk van: Kláics „Szlavonia a X—XIII. században" Zágráb, 1882; legjobb és kritikai szempontból legértékesebb Csánki „Körös megye a XV. században" és „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II." — de ezekben is vannak némely hézagok, mert Szlavónia történetére és földrajzára vonatkozólag számos okleveles adat, csak e kitünő munkák megjelenése után lett ismeretes, — Koller, Gyurikovics és Ortvay Szlavoniára vonatkozó dolgozatai aránylag sokkal kevesebb kritikával irottak. Bösendorfer munkájában főképen Csánkira támaszkodik és azt lehet mondani, hogy müvének kétharmadrésze (62—314 l.) tulajdonképen csak kivonat vagy szabad forditás Csánkiból, megtoldva nehány kompilacióval, Smicsiklas müvéből „Szlavónia felszabadulásának kétszáz éves évfordulója", továbbá Várady müvéből „Baranya multja és jelene", Kláicsnak „Vázlatok a vukovári megyéről" cimü müveiből stb.

Bösendorfer munkájában elég sok a hiba és tévedés. A VI. fejezet Alsó-Szlavóniáról szól, de itt nem csak erről beszél, mely az Ilavától keletre volt, hanem Felső-Szlavóniáról is, mely attól nyugatra volt. Midőn Felső-Szlavóniában Cilley Ulrik váráról szól, melyek ennek halála után özvegyét, Katalint illették, nem mondja, hogy ez Brankovics György leánya volt, kiről a néphagyomány is bőven emlitést tesz; ennek fivére nem János, hanem a vak István deszpota volt (69 l.); az Oszlovác vár helyét (71 l.) is tévesen állapitja meg, mert ez ott volt, a hol ma a Carevdar falu van, — nem emliti, hogy ezen falunak neve a XIX.-ik századig Oszlovác (Szamárfalu volt a régi várról és hogy e nevet szégyenkezés miatt változtatták meg „Carev dar" (Császár adomány) névre; ily névcsere hasonló okból másutt is történt, igy két más közelben levő falu „Batinjani" (megbotozottak) és „Kukavice" (Gyávák falva) a XIX. században Vojakovac és Szokolovac nevet kaptak. Topolovac vár a Velika folyócska mellett (74 l.) még 1622-ben megerősitett vár volt. Ro-

viste (74 l.) vár ujból felépült a szerbek bejövetelekor. Besenovác—Szent Benedek (74 l.) a bedenicsi erdő szélén volt Predavac és Hrgovlyan falvak közt. Szvibovac kastély Parta falu helyén állott a Csazma folyócska szigetén, romjai ma is látszanak (75 l.). Obrovnica régi vár a mai hasonló nevü falu helyén állott, hol romjai is vannak (76 l.). Megyurecsje és Belovár katonai őrhely volt a XVIII. század közepéig, mikor megerősitették és a varasdi generálátus székhelye lett és ezután fejlődött ki várossá (76 l.). Musinja vár a mai Laszovac falu helyén állott (77 l.). Szredna (80 l.) nem tünt el, ez a mai Szredszka falu, melyet a XVIII. században Szredena néven neveztek. Bela Sztenát (84 l.) Brankovics Vuk Zmaj Ognjeni (a tüzes sárkány) kapta Totusevinával és 100 faluval együtt Mátyás királytól a cseh háboru után 1469-ben és nem 1476-ban; mindezeket örökölte özvegye, Frangepán Zsigmond leánya, Borbála, ki azután (1485) férjhez ment Beriszló Ferenc bánhoz. Pakrácot 1536-ban Zrinyi Miklós kapta. Dobra-kutya (87 l.) állami birtok volt, 1358—1470-ig a Nelepicsek, 1470-ben Mindszenty, 1476-ban Ernusztok és 1486-tól Székelyek birták: 1550-ben nem lehetett a Székelyeké, mert 1542-ben a törökök elfoglalták, ezen birtokra vonatkozó iratok nemcsak a Pongrácok, hanem a pesti állami és a körmöci levéltárakban is vannak. A Szent Anna pálos zárdát Nelepics B. fiával, Lászlóval alapitotta (87 l.), ennek romjain épült a Sz. Anna szerb zárda. Orahovica (93 l.) a XV. században Ujlaky Lőrincé és tőle 1494-ben elfoglalta II. Ulászló számára György deszpota, a későbbi Makszim püspök. Szlobostina (151 l.) a Beriszlóké és Beriszló Ferenc 1515-ben innét irt két levelet a királynak, mikor Jajca védelmére sereget gyüjtött. Korogy várát (158—164 l.) 1476-ban Jaksics Dömötör kapta a lengyel háboru után. Berkaszovót (159—162 l.) Brankovics Vuk deszpota kapta 1474-ben és nem 1480-ban, utána György és János deszpoták birták 12.000 aranyért zálogban. Borovót és Vukovárt (162—168 l.) a töröktől 1527-ben elvette Beriszló István deszpota és ez birta. Morovicsot (166 l.) 1503 után birta Stiljánovics István, ki 1515-ben Belgrádban elesett s igy nem védelmezhette 1543-ban két hónapig Valpovót (320 l.), ez lehetett István, Rajkó (Cselnik Radoszláv) fia. Nebojac (232 l.) 1529 óta Rajko birtoka. Szlankament (232 l.) Brankovics Vuk deszpota kapta és 1486-ban Kupinovóval (234 f.) együtt György és János deszpoták; ez utóbbit 1502 után birja János deszpota özvegye, Ilona, ki Be-

riszló Jánoshoz ment férjhez, és ez és fia István mint szerb deszpoták itt székelnek. Szlankament is Stiljanovics vajda birta haláláig. Kuvalo várlak (246 l.) a Karlóca melletti Kuvalovón volt. Mitrovicát Krusedol egy részével 1529-ben kapta Rajko vajda fiával, Istvánnal. Zimony 1521-ben is erős vár a deszpota birtokában és a Szkoblics fivérek védik vitézül. Possessio Feyerremethe és és Remethe (248 l.) a mai Kis- és Nagy-Remete szerb zárdák helyén volt. Vyodner a csazmai főesperességben (260 l.) a mai Voloder a Moszlavinában.

Ezen mindenfelül összekompilált munkával sok hibája és fogyatkozása miatt nem sokat nyert a tudomány, mert a felsoroltakon kivül még más hibák is vannak benne. Értékes benne a VII.-ik fejezet, mely Verőcze megye uj szervezéséről szól, ebben uj adatok is vannak a megye Eszéken levő levéltárából, főkép Szlavónia kulturtörténetére nézve, kár, hogy ezen részleteket, pl. a boszorkányok üldözését, elégetését stb. nem dolgozta ki bővebben. A hibákon kivül vannak a munkában ellenmondások is: a 164-ik lapon azt mondja, hogy az utolsó Korogy a török harcban elesett; a 307-ik lapon pedig, hogy „házassága miatt összes vagyonát elvesztette és efeletti bánatában halt meg.“ A 228-ik lapon azt mondja, hogy a kalocsai érsek elvesztette összes birtokait a Szerémségben, átengedve ezeket 1229-ben a felujitott szerémi püspökségnek — és a következő lapon felemlit nehány helyet, melyet az a XVI.-ik századig birt. A felujitott szerémi püspökség székhelye nem Illok volt (328 l.), hanem Bánostor. 1400-ban nem volt török betörés Szlavóniában (315 l.), hanem 1396-ban. Leslie tábornok seregében a horvátok mellett sok szerb is volt, ezt nem emliti (335—336 l.), söt Kiba ezredest épen „Raitzen Obrist“ néven nevezi a Theat. Europ. (XIV. 247. 434 l.), mi azt bizonyitja, hogy a seregben sok szerb is volt. A horvát főurak közt nem emliti a négy szerb főurat (Csernovics érsek, Jaksics, Mihaljevics Péter és Pál). A pakráci püspökség 1704-ben (nem 1721-ben), a karlócai 1708-ban (nem 1737-ben), a plaskii 1694-ben (nem 1755 ben) keletkezett.

Sokkal jobb lett volna, ha Csánki kitünő munkáját Szlavóniáról szóló részében, kiegészitette volna a később a zágrábi akadémia által kiadott Monumenták adataival, minthogy ezt a mindenfelül kritika nélkül összeszedett kompilált munkát adta ki.

920. **Grujics R. M.: A szerbek kiköltözése Topuszkóból.** (1910. 271 k. 1—9 l.)

Topuszkót, a zágrábi püspökök birtokát, a török 1593-ban elfoglalta és elpusztitotta; az elpusztult vidékre Brajkovics Márton püspök 1704-ben szerb menekülteket telepitett; utódai elnyomták őket és a vallási unióra erőszakolták, miért is nagyrészük 1761-ben elköltözött innét.

921. **Pavlovics M. Dragutin: Szerbia az utolsó osztrák-török háboru idejében 1788—1791.** Belgrád, 1910. 391 l. Ismerteti Radonics János. (1910. 271 k. 59—62 l.)

A könyv ismerteti az európai helyzetet és politikai viszonyokat ezen időkben, azután szól Kocsa Angyelovicsról, ki az ekkor Sumadiában keletkezett szerb felkelés lelke volt és Ausztria részéről az volt a feladata, hogy megszakitsa a török összeköttetést Nis és Belgrád között; az iró e felkelés történetét okleveles adatok alapján irja meg, de magának a vezérnek, Kocsának életéről nincsenek részletes adataink. Azután szól Mihaljevics önkéntes csapatáról, mely főkép elősegitette Sabac és Valjevo, Belgrád, Krusevac és Alexinac elfoglalását; Branovacski önkéntes serege keleti Szerbiában, Marjanové pedig a Reszava, Morava és Timok mentén hadakozott. Igen érdekes a könyv azon része, mely a szerbeknek beköltözéséről a Szerémségbe és Szlavóniába szól. Azt hiszi, hogy ezen beköltözésre nagy befolyással volt az 1790-iki temesvári szerb kongresszus, melyen Tökölyi Száva nem csak vallási autonomiát, hanem külön territoriumot és önkormányzatot követelt a magyarországi szerbeknek. Ebben határozottan téved. Ezen kongresszuson a többség császárpárti volt és ez a bécsi körök biztatására követelte a külön szerb teritoriumot és önkormányzatot a magyarok gyöngitésére; a kisebbség magyar párti volt, vezére Tökölyi Száva, ki 1790 szept. 9-én mondott nagy beszédében erélyesen kikelt a külön territorium és önkormányzat követelése ellen, mondván, hogy ezt I. Lipót nem igérhette a szerbeknek az 1690-iki szerb privilegiumban, mert ez ellenkezik a király koronázási esküjével az ország integritásának megőrzésére és ellenkezik a magyar alkotmánynyal is, — hanem e helyett kérjék az egyházi autonomián kivül a magyar polgárjogot az egyenjoguság alapján: I. Lipót privilegiumának igéretei a külön territoriumra és önkörmányzatra nézve arra vonatkoztak, hogy ezeket ősi otthonukban fogják megkapni, ha a török kiüzetése után oda visszaköltöznek.

922. **Brancsics Blagoje: Petőfi Sándor nehány költeményének szerb forditása.** (1911. 273 k. 28—38 l.)

923. **Marcali Henrik: Ungarische Verfassungsgeschichte.** Tübingen, 1910. 179 l. (1911. 273 k. 64—66 l.)

Az ismertetés nagyon dicséri Timon Ákos magyar alkotmánytörténetét, melynek német fordítása is már két kiadást ért; munkáját a források nagyon alapos ismerete jellemzi, az ő munkája a magyar alkotmány történetét 1723-ig adja. — Marcali viszont a régibb korszakot csak futólagosan és nagy vonásokban irja meg, de annál tüzetesebben és részletesebben szól azután III. (VI.) Károly császár és király korától fogva napjainkig és nagyon világosan jellemzi a magyar alkotmány egyes fázisait. A szerbekre nézve nagyon értékes a munka VII.-ik fejezete, melyben a magyar alkotmány történetét a XV.-ik században adja, mert ekkor kezdtek a szerbek Brankovics György deszpotával nagyobb számban Magyarországba költözni: ezen fejezet érthetővé teszi az akkori magyar országgyüléseknek a szerbekre vonatkozó határozatait. Érdekes a magyar nemességnek hosszu harca a Habsburg-dinasztiával a magyar alkotmány tekintetében, e harc a XVII. század második felében a magyar érdekek kárával végződik. I. Lipót absolutisztikus módon kormányoz, a mi nagy visszahatást kelt. A szerbeknek beköltözésökkor a magyar rendek megkérdezése nélkül nagy privilegiumokat adott a magyar alkotmány sérelmével és felhasználta őket az osztrák politika céljainak előmozditására. A nemesség és a Habsburg-ház küzdelmei a magyar alkotmány körül nagyon megvilágitják a szerb privilegiumok ügyét is.

924. **Horvát Károly: A zengi uszkokok (szerb menekültek) történetének okmánytára.** (1911. 273. k. 66. l.)

Tomics M. János a zengi uszkokok történetére vonatkozólag már kiadott egy okmánytárt a velencei levéltárak adatai alapján 1550—1601-ig; Horvát oklevéltára kiegészíti ezt 1601—1615-ig a prágai, vatikáni és Aldobrandini levéltárak adatai alapján és e kötetben 582 oklevelet közöl.

925. **Dr. Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664—1666-ban.** Budapest, 1908. II. k. (1911. 274 k. 60—63 l.)

Evlia Cselebi nagyértékű munkájának egy kis részét leforditotta német nyelvre Hammer; Csohadzsics Dömötör szerb nyelvre leforditotta a Szerbiába vonatkozó részt, Szejh Szejfudin leforditotta a Boszniára és Hercegovinára

vonatkozó részt, — Karácson művének I. kötetében magyarra fordította Evlia 1660—1664-iki, a II. kötetben 1664—1666-iki magyarországi utazását annak egész területén, beleértve Horvátországot, Szlavóniát, Erdélyt és Dalmáciát. Az ő munkája a legértékesebb és legteljesebb mindazok közt, melyek az általános irodalomban Evliára vonatkoznak. Az ismertető a munka tartalmát rövid kivonatban ismerteti.

926. **Radonics János: Gyakovics Izaiás szerb metropolita életrajza.** (1911. 274 k. 69—70 l.)

Gyakovics Grabovácon, Szlankamén közelében született és a krusedoli zárdában szerzetes volt, midőn 1690-ben a szerbek beköltöztek Csernojevics Arzen patriarcha vezérlete alatt, ekkor Gyakovics aradi püspök volt, ő vezette a szerbek tárgyalását I. Lipóttal; az ő buzgólkodására foglalta be a király az 1690 aug. 21-én kelt privilegiumba az összes szerbeket, a kik már előzőleg itt laktak, neki volt a legnagyobb befolyása Csernojevics patriarhára is és ő sürgette, hogy ne csak egyházi autonomiát, hanem külön territoriumot is kérjenek. Csernojevics halála után a szerbek az 1708-ban Krusedolon tartott szerb kongresszuson őt választották meg metropolitává, erélyesen védte vallásukat és nemzetiségöket, de csak félévig volt metropolita. Korai halálát összefüggésbe hozzák Hevenesi jezsuitának I. Józsefhez intézett levelével, melyben azt irja, hogy Gyakovics a vallási uniónak legnagyobb akadálya, kitől bármi módon kellene megszabadulni. 1708 julius 20-án váratlanul halt meg Bécsben.

927. **Ruvarac Dömötör: Szuvarov Makszim, az első orosz tanitónak levelezése Petrovics Mózes szerb metropolitával.** (1911. 274 k. 70—71 l.) A magyarországi szerbek iskoláikban Kievből hozott orosz tanitókat alkalmaztak, szerb tanitók hiányában 1712-ben; ezek honositották meg a szerb iskolákban a szlavenoszerb nyelvet, mely keveréke az orosz, az egyházi szláv és a szerb népnyelvnek és ez a műnyelv érvényesült a szerb irodalomban egészen Karadzsics Sztefánovics Vukig, ki hosszu küzdelmek után 1830-ban a szerb népnyelvet tette meg irodalmi nyelvvé.

928. **Anasztasziejics D. N.: Nemanja halálozásának éve.** (1911. 275 k. 65—67 l.)

A szerb uraikodócsalád alapitójának halálozási éve nem bizonyos. Kovácsevics Ljubomir szerint 1200-ban halt meg, Vulovics Szv. is ezen nézetben van, Anasztaszievics szerint pedig nem 1200 febr. 13-án, hanem

1199 febr. 13-án halt meg. Domentiján Sz. Száva életét 1243-ban, Nemanjáét pedig 1264-ben irta meg, de ő chronologiai tekintetben nem megbizható, mert a tények fontosabbak előtte, de az évszámra nem nagy sulyt fektet. Egy hilendari régi kézirat feljegyzése és III. Elek 1199-ből való aranybullájából arra lehet következtetni, hogy Nemanja 1199-ben halt meg és ez a nézet általánossá vált.

929. **Ruvarac Dömötör: Kisérletek Brankovics György deszpota krónikájának kinyomatására.** (1911. 275 k. 74—75 l.)

Ezen krónikára a szerbség figyelmét Safarik hivta fel és Ruvarac Hilarion zárdafőnök, szerb történetiró volt az első, ki először foglalkozott ezen krónika másolatainak, átdolgozásainak és kivonatainak tanulmányozásával. Az érdeklődés ezen krónika és annak irója, az ál-Brankovics, iránt igen élénk volt a szerbek közt az 1848-iki szerb lázadás idejében, és az azt követő években, midőn a szerbek félig szabad territoriumot, a szerb Vojvodinát érték el, élén egy vojvodával, a mi körülbelül azonos volt az ál-Brankovics eszméjével, az illyr királysággal, melynek élén ő állott volna, — ezen időben kezdtek a szerbek foglalkozni ezen krónika kiadásának tervével.

A kézirat története homályos, a negyvenes években valaki husz aranyért eladta Szerbiának, innét nem tudni mikor, ki által és hogyan került az Karlócára, az érseki könyvtárba, a hol ma is van. A szerb revolucio kitörése előtt a belgrádi tudós társaság (društvo srbske slovennosti) Karlócára küldte Nikolics Szergiust, hogy e kézirat kinyomatását eszközölje ki, de ezen kisérlet eredménytelen marad. Az ötvenes évek elején Obrenovics Mihály fejedelem közt, valószinüleg az udvarában levő Danicsics nyelvtudós kezdeményezésére, levélváltás folyt Rajacsics patriarchával ezen krónika kinyomatása tárgyában. Ezen levélváltásból megtudjuk, hogy a fejedelem akarta ezt kinyomatni, de a patriarcha magának akarta e dicsőséget megtartani és a költségek fejében 10.225 forintot kért a fejedelemtől, amit ez sokalt. Vita tárgyát képezte a nyelvezet is, melyen adassék ki a krónika, mert Brankovics szlaveno szerb nyelvezete nem volt eléggé világos; a patriarcha azt akarta, hogy orosz-szloven nyelven adassék ki Konstantin iguman átirása szerint, melyet ő is jobban értett. Sem a fejedelem, sem Danicsics erről hallani sem akartak, hanem hogy ez olyan átirásban nyomassék, mely a közönségre nézve érthető és pedig Bécsben; a patriarcha azt saját nyomdájában, Karlócán akarta

kiadni. A fejedelem végre azt kivánta, tekintettel a tőle kért nagy összegre, hogy az nem egész terjedelmében, hanem csak kivonatosan közöltessék, mert annak egész történelmi anyagát Raics János történetiró munkájában ugyis felhasználta. Ezzel a tárgyalás véget ért és a krónika Karlócán kiadatlanul kéziratban maradt, hol ma is van. [A kivonatot közölte Radonics János Brankovicsról irt nagy munkájában, mely nem rég jelent meg.]

930. **Gyorovics Vladimir: Musiczky Lucián szerb püspök és költő.** Irodalomtörténeti tanulmány. (1911. 276 k. 1—33 l.; 277 k. 25—50 l.; 278 k. 18—43 l.; 279 k. 22—48 l.; 280 k. 30—57 l.)

931. **Karaszka József: Kosztics Lázár szerb költő emlékezete.** (1911. 276 k. 51—61 l.)

932. **Radonics János: Gróf Brankovics György és kora.** (1911. 277 k. 74—75. l.) Ismertetés.

Az ál-Brankovics érdekes egyéniségéről irtak Ruvarac Hilarion, Novákovics Sztojan és Thallóczy Lajos, azonban müveik bármily érdekesek és szellemesek, még sem teljesek. Tudtuk, hogy a szerbség nagyrabecsülése ezen tanult, de elkapatott egyéniség iránt indokolatlan; tudtuk, hogy nem irtózott semmi ferditéstől, hogy bebizonyitsa legitimitását, de nem voltunk képesek őt megérteni, mert nem ismertük azon millieut, melyből származott az ál-deszpota. Most Radonics monumentális művének megjelenése után az ő egyénisége már nem talányos, ismerjük korát, családját, környezetét és megismerjük belőle azt a kalandort is, kit mintaképül választott és művéből tiszta képet alkothatunk magunknak erről a legnagyobb szerb kalandorról. Radonics egészen uj adatokat közöl születéséről, családjáról, környezetéről, tanulmányairól, terveiről, egyben közli bő kivonatban hires krónikáját és ismerteti ennek forrásait.

933. **Horvát Károly: Uj történelmi adatok Albánia történetéhez a római levéltárakból.** (1911. 277. k. 74—75 l.) A közölt adatok értékesek a szerb és montenegrói történet és kulturtörténet szempontjából is.

934. **Zeremszki Hilárion: Szerb kolonia Erdélyben a XV—XVI.-ik században.** (1911. 277 k. 75—76 l.)

935. **Jirecsek Konstantin: Geschichte der Serben bis 1371.** I. B. Gotha, 1911. 442 l. (1911. 278 k. 68—80 l.)

Az 1389-iki koszovói szerb csatavesztés után jelentkeznek az első szerb letelepülések Magyarországban és

Erdélyben. Baumann F. a szászvárosi gimnázium értesitőiben okleveles kutatások alapján megirta a XV. századbeli szerb letelepülők történetét Szászváros és Hosszufalu (Langendorf) területén. Ezek a szerbek sok elnyomatást szenvedtek a kath. püspökök és klerus részéről és védelmet találtak a szászokban; midőn a szerbek a XVI. század elején egy őket zaklató kath. papot agyonvertek, az üldözés és elnyomatás még nagyobb mérvü lett. A XVI. század második felében a protestánsok erőszakolták őket, hogy hitökre térjenek és II. Száva püspökük (az ál-deszpota fivére) volt az, a ki később védelmökre kelt. Végezetül történetökre vonatkozólag Zeremski négy fontos oklevelet közöl.

Jirecsek munkáját: „Geschichte der Serben bis 1371.“ Radonics János részletesen ismerteti; a bevezetésben az iró részletes életrajzát adja, melyben kiemeli, hogy anyja Safarik Pál József hires szlaviszta leánya volt, ezen körülmény és az, hogy nagyatyja utján Danicsics, Meszics, Matkovics és Miklosics társaságába került, döntő volt tudományos pályájára. A szerbek története cimü művét a legjobbnak tartja valamennyi erről szóló munkák sorában, csodálja benne az összes források aprólékos ismeretét, a tárgyilagos és kritikai felfogást. Jirecsek műve előszavában a szerb történetirás történetét adja Rajics Jánostól fogva; élénken rajzolja azt a nagy harcot, mely a Szretykovics Pánta hazafias irányu iskolája és Ruvarac Hilárion közt folyt, ki a történelmi igazságot védte a hazafias irányu ferditések és szépitések ellen: Jirecsek maga is részt vett e harcban és Ruvarac mellé állt „Uros szerb cár, Vukasin király és a raguzaiak“ cimü művével. Egyetlenegy kifogást emel Radonics Jirecsek „Szerbek története“ cimü műve ellen, azt, hogy nem nyilatkozik határozottan arról, hogy az első Nemanja 1199-ben vagy 1200-ban halt-e meg? Ez a kérdés nagyon alárendelt jelentőségü, Radonics irt erről egy tanulmányt és szerette volna, hogy Jirecsek az ő álláspontját fogadta volna el, itt is érveket hoz fel saját állitása mellett, hogy 1199-ben halt meg, — de érvei itt sem eléggé bizonyitók. Jirecsek a teljesen megbizható adatok hiánya miatt nem döntött ezen kérdésben, hanem csak jelezte az ellentétes nézeteket.

936. **Manojlovics Gábor: Tanulmány Konstantinus Porphyrogenita „De administrando imperio“ cimü művéről.** Zagreb, 1910 - 1911. (1911. 280 k. 71—74 l.)

Ezen munka a délszlávok történetére nézve is nagyon fontos, mert egyedül ebben vannak adatok a X. századból az ő legrégibb történetökre nézve. Sokan irtak róla tanulmányokat, legfontosabbak Banduri kommentárai, Rački és Rambold tanulmányai. A délszlávokat különösen érdeklik a munka 29—36-ik fejezete, melyekben szó van Dalmáciáról, a horvátokról, szerbekről, Zahumljéről, Trebinjéről, Konavaljról, Diokleáról és Narentaról; ezekre nézve fontosak Groth, Jireček, Novákovics Sztoján és az orosz Florinszki, de főképen Jireček tanulmányai. Pavics Ármin is irt a munka ezen részéről, de művének sok gyenge oldala van, sokkal fontosabb az angol Bury tanulmánya, mely horvátra is le van forditva. Mindenezen nagyszámu és értékes tanulmányok mellett igen becses Manojlovics munkálata is.

Manojlovics nagy értékü művében különösen azon kérdéssel foglalkozik: mik e munka forrásai, hogyan használták fel benne ezeket, mi célból iródott az és mi benne Konstantin Porphyrogenitus munkája és mi másoké? A munka tartalmát tiz tárgyi csoportra osztja és azokról külön-külön szól, — a tizedik csoport a horvátokról és szerbekről szól. Tanulmánya négy részből áll, melyek közül eddig három jelent meg, a negyedik szólni fog a horvátokról és szerbekről. Az ismertető Radonics János kijelenti, hogy különös figyelemmel fogja fejtegetni a balkáni szlávokra és a magyarokra vonatkozó részt, az utóbbit azért, hogy a magyar történetirók figyelmét felhivja Manojlovics munkájára.

Első tanulmányában szól Konst. Porph. munkájának azon részéről, mely Iberiával és Hispániával foglalkozik. Itt felemliti, hogy ezen résznek pedagogiai-didaktikai jellege van, melyben tájékoztatni és oktatni akarja fiát, II. Románt. Forrásai: a görög grammatikusok és történettanitóknak tanitványaik számára irt gyüjteménye, főkép II. Román számára, melyet Konstantinus Porphyrogenita utasitása szerint állitottak be a munkába, továbbá Theophanes chronographiája és Georgios szerzetes krónikája szóról-szóra átvéve. Ez a rész tehát vagy iskolai dolgozatok, vagy az iskola számára irt dolgozatok sorozata.

A második tanulmány szól a munka azon részeiről, melyekben a görög udvar főméltóságairól, hivatalnokairól, hadseregéről és főkép tengeri haderejéről a X. században közöl adatokat. Ennek forrásai: udvari lajstromok és hivatalos iratok. — Itt szó van a Peloponesuson lakó szlávokról is és különösen részletesen fejtegeti ezeknek

lázadását és Patras városának ostromát; itt a gyüjtemény irójának forrása a sz. András csodatételeiről szóló irat, hol elmondatik, mikép üzettek el a lázadó szlávok Patras falai alul sz. András csodái által; ezen részt a munka collectora azért vette fel, hogy elmondhassa, miképen lettek peloponesusi szlávok a patrasi egyház szolgáivá, jobbágyaivá. Itt forrásul szolgálhattak a patrasi egyház levéltárában volt feljegyzések, vagy ezek másolatai a császári levéltárakban. Szó van itt a világi és egyházi urakról, hivatalnokokról, katonákról, jobbágyakról, szolgákról, — ez adatok mind a császári központi pénzügyi iratokból vannak meritve, innét vannak véve az adatok a szlávok által fizetett adókról is. A délszlávokra nézve legfontosabb ezen fejezet azon része, melyben szó van a peloponezusi szlávokról; a VI. Leo császár egyházi sematizmusából és Filipson peloponesusi térképéből Manojlovics azt következteti, hogy a IX. és X. században sokkal több szláv volt a Peloponesuson, mint ahogy eddig hitték, szerinte a középkor elején a következő szláv törzsek voltak itt: miljáni, jezerani, poljáni, zemljáni, majne, csákoni, pomoráni, krivicsi, veligosticsi, doljáni, topoljáni, drevljáni, hrvati, zupci, crnice, zeći, grdelji, gramusi és grubási. — Ezután tárgyalja a munka 50-ik fejezetét, hol szó van a mardaita kapitányokról és a kivireoti sztrategosokról. E résznek irója szembetünően valami kortárs. Mindebből kitünik, hogy Konstantinus Porphyrogenitának igen kevés személyes része van a munka megirásában, némely részeit és pedig a legtöbbet, már készen találta és vette át, némely részeit segitői és munkatársai az ő rendeletei szerint irták meg, némelyek pedig magának II. Románnak iskolai dolgozatai. Feltünő, hogy a gyüjtemény legnagyobb része Konstantinus Porphyrogenita apjának, VI.-ik Leonak korából van véve, miből kiderül, hogy a munka nagy része már kész előmunkálatokból van véve.

A harmadik tanulmány szól a munka azon részeiről, melyekben szó van a keletrómai császárság politikájáról, hol ennek elveit és feladatait fejtegeti; mielőtt Manojlovics a munka 43—46-ik fejezetét taglalná, kiemeli Gfererrel szemben, mily nagy jelentősége volt Örményországnak Byzáncra nézve, azért nem csoda, hogy Porphyrogenit ezen fejezetek elején hangsulyozza fiának, Románnak, milyen szükséges hogy tudja, miképen lett Örményország és Iberia a keleti császárság alattvalója. Manojlovics azt hiszi, hogy a 43-ik fejezet Konstantin

Porphyrogenita második uralkodásának idején írodott különböző korbeli hivatalos iratok alapján határozottan oktatási célból Román számára. Ezen fejezet bevezetését pedig maga Konstantinus Porphyrogenita irta. A 44-ik fejezet stilisztikai szempontból nem egységes, hanem különböző töredékekből van összeállitva oktatási célból; itt szó van a melazkerszti amirat városai elfoglalásának államjogi előkészitéséről. Igen fontos itt Manojlovics azon megállapitása, hogy itt Porphirogenitus nem törődött annyit a történelmi igazsággal, mint a keletrómai császárságnak Örményországgal szemben való államjogi elméletével és politikai programjával; ez a megállapitás azért igen fontos, mert ezen szempontból kell majd megitélni némely részeket abból, a mit művében a horvátokról és szerbekről mond. Ezt már Jireček is észrevette, de erről Manojlovics részletesebben szól negyedik tanulmányában.

A negyedik tanulmányban utleirások és részletes jelentések vannak a byzanci császárság északi szomszédságában lakó népekről, az ő egykoru történelmökről, és utasitások arra nézve, milyen politika követendő velök szemben, — ezen rész is didaktikai-pedagogiai jellegű, mindebből látszik, mily nagy sulyt helyezett Porphyrogenita arra, hogy fia, Román, jól legyen tájékoztatva az északi viszonyokról. Ez meglátszik abból, a mit mond Belgrádról, Konstantin császár ott levő tornyáról és Nagy-Moráviáról a X. században. A fekete tenger vidékéről szóló utleirás forrásai hivatalos adatok; irójuk széles látkörü férfiu volt, kit nem csak politikai, hanem gazdasági szempontok is érdekeltek. A dneperi utazás leirása orosz kereskedők és bizanci követek elbeszélése alapján készült, főkép az utóbbiakén. Mindez szintén oktatás céljából került a munkába. A dnjeszteri ut leirása különböző időkből származó hivatalos jelentésekből készült, valamint a többi részlet is.

Nagy figyelmet forditott Manojlovics a munka azon részeire, hol a besenyőkről van szó, hol azzal is foglalkozik, mikor tüntek fel először. Az általuk elfoglalt terület megállapitása megállapitja, milyen volt itt a helyzet a X.-ik században. Ugyanez áll némely a magyarokra vonatkozó megjegyzésről is. Vannak a munka 8-ik fejezetében rájuk vonatkozó megjegyzések azon időkből is, mikor még nem voltak a közép Duna vidékén, más rájuk vonatkozó részek, nem Porphyrogenitus szavai, hanem be vannak toldva régibb feljegyzésekből. Manojlovics véleménye szerint mindaz, ami a besenyőkről mondatik,

töredéke egy nagyobb diplomáciai monográfiának, mely VI. Leo uralkodásának vége felé iródott, adatai követségi jelentésekből vannak meritve, melyek közvetlenül azon időkből valók, mielőtt a magyarok átlépték volna a Kárpátokat, erre vall azon területek ethnographiai helyzetéről adott leirás. Ezekből következik, hogy ezen rész adatainak leirása nem Porphyrogenitus munkája, hanem az ő rendeletére lettek bevéve a munkába. Érdekés azon rész, melyben a munka Porphyrogenitus szerint beszél a magyarok eredetéről, kiket állandólag turkoknak nevez. Itt az előadás főképen Markart tanulmánya alapján szól a magyarok tegrégibb hazájáról, déli Jugriáról, Lebediáról a Kuban és Don között, a magyarok viszonyáról a kazárokkal, az Atelközbe való költözésről és a magyar nemzet megalakulásának kezdetéről. Konstantinus Porphyr. Nagy-Morávia Szvatopluk országa a közép Duna vidékén.

Manojlovics ötödik tanulmánya, mely még nem jelent meg, szólni fog a horvátokról és szerbekről.

937. **Radojevics Miklós: Sztojácskovics Sándor mint történetiró. Karlócza, 1911.** Gimnáziumi értesitő. (1911. 280 k. 71—74 l.)

Sztojacskovics történeti munkássága szoros kapcsolatban van politikai tevékenységével, kezdetben inkább történész, később a szerb mozgalmak idejében 1848—1860-ig inkább politikus, mikor történeti ismereteit teljesen a szerb politika szolgálatára használta fel. Nagy befolyással volt reá Novákovics István és Muskatirovics János munkája a szerbségnek magyarországi helyzetéről, kiknek nemzeti öntudatát felébreszteni Sztámátovics Pál 1832-ben kezdette a „Szerb méh“ (Srpska pčela) cimü folyóiratában. Sztámátovics nem sokat tudott a szerb történelemből, azért leforditotta latinból Novákovics István dolgozatát szerbre, irt egy értekezést, melyben azt igyekezett bebizonyitani, hogy a szerbek Magyarország őslakói, erre Pavlovics Tivadar arról irt, hogy szükség van a szerb történet tüzetesebb ismeretére, mire Szubotics János 1842-ben a Letopisban közölni kezdette Mátyás király és II. Ulászlónak a Corpus jurisban levő és a szerbekre vonatkozó okleveleit, mivel azt ügyekezett bebizonyitani, hogy a szerbek az ő követeléseikkel törvényes alapon állanak. Ilyen körülmények között, mikor a szerbek nemzeti öntudatának felébresztése volt az irók főcélja, mely tárgyilagos történelmi fejtegetéseket inkább gátolt, mint előmozditott, kezdette meg Sztojácskovics

történelmi és politikai tevékenységét. Első munkája: „Vajjon II. Mohamed anyja szerb nő volt-e?“ Ebben elsőnek mutatott arra, hogy a szerb források mellett külföldi kútfőkre is tekintettel kell lenni, különben azok ellenőrzése lehetetlen. További dolgozatai: „Szendrői Brankovics György deszpota magyarországi birtokai“ és „Lázár cár fiának, István deszpotának halálozási éve“ — az előbbi dolgozatban nem említi forrásait és igy nem tudjuk, hogy elsőrendű forrásokból, egykoru oklevelekből, vagy másodrendüekből (Bonfini, Turóczy, Orbini) meriti-e adatait? Ezen dolgozatból kiderül, hogy ekkor kezdte meg a magyarországi szerbek történetének tüzetesebb tanulmányozását.

A mi a magyarországi szerbek jogviszonyait illeti, ő a szerb privilegiumok alapján áll mindvégig, ezen alapon követelte a külön szerb territoriumot és az autonom közigazgatást e területen, — ezen célból irta: „A szerb nép szolgálatai a felséges osztrák uralkodóháznak“ cimü tanulmányát, melyben részletesen szól a szerbek szerepléséről 1526—1540 közt az ellenkirályok harcainak idejében. Sürgette a szerbségre vonatkozó oklevelek rendszeres kiadását, mert ennek hiányát érezte munkáiban. „A keleti szláv istentisztelet és irodalom a nyugoti egyházhoz tartozó szlávok közt“ cimü tanulmányában sürgette, hogy ezek térjenek vissza a ciril iráshoz és a szláv istentisztelethez. — Legjelentékenyebb munkája: „Vázlatok a szerb nép életéből Magyarország területén“, melyet 1849-ben a szerb lázadás idejében irt, ennek célja az volt, hogy megerősitse a szerbséget a privilegiumok igéreteinek követelésében. Itt mindig hivatkozik forrásaira, — ezen munkájával félbenhagyta a történelmi tevékenységet és átlépett a politikai tevékenység terére.

938. **Ruvárác Dömötör: Két elfelejtett szerb iró.** (1911. 280 k. 74—75 l.)

Ismerteti Pávisevics Száva és Nikolics Miklós szerb irók munkásságát, az előbbiét Angyelics German patriarcha adatai alapján.

939. **Ilics Alexia: Jovánovics Péter belgrádi metropolita élete és tevékenysége 1833–1859-ig.** (1911. 281 k. 78 l.)

940. **Strohal Iván: A tengermelléki városok és községek statutumai.** (1911. 281 k. 73–74 l.)

Itt Zara, Sebenico, Szkradin, Trogir, Spalato, Kattaro, Budva, Raguza statutumai és ezek kéziratai, továbbá a fiumei, zengi horvát nyelven irott statutumok, Nin,

Makarska, Krajina és Omis (Almissa) törvényei részletesen közöltetnek magyarázó jegyzetekkel. Ezek közül némelyeket, különösen a raguzaiakat, már előbb gondosan kiadták Bogisics V. és Jireček. Ezen statutumok világosan mutatják az olasz befolyást, de igen sok adat a szláv szokásjog érvényesülése mellett is bizonyit.

941. **Resetar Milán: Die Serbokroatischen Kolonien Süditaliens.** Wien, 1911. 402 l. (1911. 284 k. 71—73 l.)

Müve történelmi-néprajzi és nyelvtani részre oszlik, mely utóbbiban a déli Itáliában lakó szerb-horvátok nyelvével foglalkozik. Régen ismert dolog, hogy Dél-Itáliában Campobasso és a Molise grófságban ősrégi szerb-horvát telepek vannak, főképen Acquaviva-Collecroce, San Felice, Slavo és Montemitro helységekben, ezekről elsőnek hirt adott Pucics Medo gróf. Makusev orosz és Drinov bolgár történész 1870-ben bejárták ezen koloniákat; irtak róluk Kovacsics Riszta és Szmedlák József. Resetar munkája rendszeres és történelmi része velencei és nápolyi levéltárak adatain alapszik. Velencében és ennek területén a XV. században igen sok szláv volt, ugy hogy itt és Anconában külön szervezetök volt (Universitas Sclavorum). Abbruzzóban már 1290-ben voltak délszláv telepesek, továbbá a XV. században Recanatiban, Apuliában és Calabriában, de mindezen szláv telepek a XVIII. század végével már mind elaszosodtak. Különösen sok délszláv vonult Itália különböző vidékeire, menekülve a törökök elől, főképen Bosznia bukása után. Resetár véleménye szerint a Molise grófság délszlávjai a XV. sz. végével a Makarska vidékéről és a neretvai sikságról költöztek ide, mit nyelvi sajátságaikról állit, mert stokavi-ikavi tájszóláson beszélnek. Munkája második része tüzetesen foglalkozik nyelvezetökkel, melynek szótárát is összeállitotta.

942. **Jaksics Milutin: Ki végezte az egyházi itélkezést és igazgatást a lelkiekben a karlócai érsekségben ennek felállitásától máig?** (1912. 285 k. 50—69 l.; 286 k. 31—42 l.)

A szerbek egyházi szervezete, különösen az egyházi biráskodás ügye, a szerbeknek Magyarországba való költözése után (1690) jó ideig jogilag pontosan nem volt rendezve. I. Lipót 1690 aug. 21-én kelt privilegiuma teljhatalmat adott az érseknek, hogy az egyházi kanonjog alapján itélkezzenek egyházi ügyekben, a papság fegyelmi vétségeiben is kifejezetten megtiltotta a világi hatóságoknak, hogy ezen ügyekbe beavatkozzanak, ehhez csak

az uralkodónak van joga a legfőbb felügyelet cimén. Ez a privilegium tehát elismeri, hogy az érsek a szerb egyház valódi feje, a mi azelőtt is volt és megállapitja viszonyát az államhatalommal szemben, de nem érinti az érsek viszonyát a biráskodás és egyházi belkormányzat terén saját egyháza kebelén belül ennek különböző szerveivel szemben, tehát itt érvényben maradt a régi gyakorlat. Az ipeki patriarchátus területén az egyházi biráskodást és a lelkiekben való igazgatást az egyházmegyékben a püspökök intézték és az egész patriarchátusban a püspökök gyülése (szabor) és ha szó volt püspökválasztásról vagy egyházvagyoni ügyről, akkor ebben némi beleszólása volt a népnek is: igy kellett ennek maradni a privilegium értelmében az ujonnan alapitott krusedoli, később karlócai érsekségben. A Leopold-féle privilegium csak hallgatagon hagyta érvényben a régi gyakorlatot és egy szóval sem emlitette a püspökök gyülését (szabor) és annak munkakörét, ezt a hatalmaskodó érsekek tanulatlanságukban arra használták fel, hogy az egész egyházat a püspökök belevonása nélkül kormányozták, mindenben csak maguk itélkeztek, a mi sok viszályt idézett fel. Ezenkivül a privilegium világos rendelkezése ellenére a világi hatóságok is beleavatkoztak, ezt is az érsekek tulkapásai okozták, hogy a világi hivek is követeltek maguknak befolyást az egyházi kormányzat és itélkezés ügyeiben. Minő befolyást gyakoroltak az egyházkormányzásban a püspökök 1690—1732-ig, arról nincsenek adataink, de arról igen, hogy sokan kivánták a népből is, hogy az egyházi itélkezés és közigazgatás ügye külön testületekre bizassék.

Az 1730-iki kongresszuson Petrovics Mózses metropolita javaslatot tett, hogy minden egyházmegyében legyen konzisztorium, mint egyházi bíróság és az érsekség székhelyén, mint fellebbviteli fórum egy érseki konzisztorium. Ezek szervezésére egy bizottságot küldtek ki, de az érsek csakhamar meghalt és a szervezés abba maradt, noha tudjuk, hogy az egyházmegyékben valamelyes konzisztoriumok voltak. 1732-ben elrendelte Jovánovics Vince metropolita, hogy az összes egyházi iratokat, a multakat is a mennyire lehet, gyüjtsék össze és rendezzék, ezen időtől fogva meg is vannak a szinodális iratok a karlócai érseki levéltárban; ezekből látjuk, hogy 1732-ben a központi szinodus rendelkezett az egyházi vagyon, a püspökök hagyatéka, a papok pörös ügyeiben és a házassági perekben. De a püspökök együttes itélke-

zése a metropolitával nem tartott sokáig, mert ez összetüzött a püspökökkel és azt vitatta, hogy az 1690-iki privilegium az egyház összes ügyeinek intézésére korlátlan hatalmat adott a metropolitának, mint a hogy korlátlan a pápa hatalma a kath. egyházban és az ellenszegülő bácsi püspököt minden vizsgálat nélkül börtönbe vetette, a valjevói püspököt pedig egy a gyónás utján tudomására jutott vétségért záratta be, sőt az összes püspököket akarta hivataluktól felfüggeszteni. A metropolita elfelejtkezett a népről és ez erőszakkal kiszabadította a bácsi püspököt karlócai börtönéből; a püspökök támogatására sem számithatott, mert mind ellensége volt, ő a császári tábornokok pártfogásába bizott, kiket egyházi patronusainak tekintett, de ezekben is nagyon csalódott. Hamilton gróf tábornagy tisztelgésekor megcsókolta a metropolita cipőjét, de egészen másképen bánt vele, mikor ellene a vizsgálat vezetésével megbizták. Traun tábornok egy intésére az érsek bezáratta a bácsi püspököt. A püspökök panaszára Bécs vizsgáló bizottságot küldött ki az érsek ellen, koadjutort adtak melléje, az egyházkormányzást és vagyon élvezetét elvették tőle és csak egy kis penziót adtak neki. Bánatában nemsokára meghalt és igy elkerülte azt, a mi rá várt, hogy egy katholikus zárdába internálják.

Azon körülmény, hogy az érsek és a püspökök viszályába beleavatkozott a világi hatalom, felizgatta a szerb népet és az is részt követelt magának az egyházi ügyek intézésében, ezt a törekvést előmozditotta az, hogy az elzárt bácsi püspök Viszárion és a degredált érsek is a népre hivatkozott, azt hivta segitségül. Ezek a zürzavarok sürgették az egyházi kormányzás ügyeinek rendezését. Erre az első kisérletet megtette 1736-ban maga Jovánovics Vince metropolita. Szervezett Karlócán egy érseki konzisztoriumot, tagjai: két püspök, 4 érseki udvari pap, három zárdai házfőnök (iguman és két esperes, ha világi ügyről volt szó, pl. pap és világi ember közti perről, akkor még két világi tag (egyházi gondnok, tutor) lett meghiva. Ha püspök ellen volt panasz, ebben csak a püspöki szinodus itélkezett; ha világi ember emelt panaszt püspök ellen, akkor a szinodusba meg kellett hivni két nemzeti patronust (határőrvidéki tábornokot). Utóbb leginkább ezek ellen kellett védekezni, mert ők bécsi intésre a vallási uniót sürgették. A püspökök székhelyükön saját papjaikból kis konzisztoriumot állitottak össze, mely kisebb ügyekben itélkezett, a fontosabbakat az érseki szinodushoz kellett áttenniök.

Jovánovics Vince metropolita halála után IV. Arzen, egy egyszerü ipeki szerzetes lett érsekké, kit atyafisága ugy körülvett, hogy senki sem juthatott hozzá és teljesen tájékozatlan volt. A püspökök nem hallgattak rá, ha szinodusra hivta, nem jöttek el, a püspökséget Bécsben keresték és ennek kegyét hajhászták. A nép nagyon elégedetlen volt az érsekkel és püspökökkel a sok visszaélés és nepotizmus miatt: az 1744-iki kongresszus egész sor panasszal fordult a királyhoz, a vezérek a budai hitközség kiküldöttei voltak. Ezek terve szerint az érseki szinodus elnöke az érsek, tagjai: két püspök, két archimandrita (apát, zárdafönök), két szerzetes és két világi pap, itélkezni kötelesek a kanonjog alapján. A püspökök e tervet hevesen ellenezték, a viták megvannak a karlócai érseki levéltárban, szerintök a püspök független ur saját egyházmegyéjében és nincs alárendelve az érseknek „a mi biránk Isten és a császár és senki más!“ A kongresszus elfogadta a budaiak javaslatát, de a püspökök ellenezték és a kongresszussal egyidőben tartott püspöki zsinaton azt határozták, hogy a szinodusban csak püspöknek van mint birónak helye és hogy szinodust minden évben kell összehivni az ügyek elintézésére. E viszály a királyi biztosok hatalmát megnövesztette, ők is ellenezték a vegyes szinodust, az illyr udvari komisszio és a ministertanács is jobban hajlott a püspöki konferenciához, mely tulajdonképen a metropolita mindenhatóságát jelentette — és e téren semmi sem történt, minden a régiben maradt.

Az 1744-iki szerb kongresszus sok panaszt és kérelmet intézett a felséghez a privilegium megsértése, az unio erőszakolása, a tiszai és marosi határőrvidék polgáriasitása, az egyházi ügyek rendezetlensége tárgyában, de nem történt ezen ügyekben semmi, a nép elkeseredése a bánsági határőrvidéken lázadásban tört ki, melyet fegyverrel kellett elnyomni; az elégedetlen szerbség nagy tömegekben kezdett Oroszországba kivándorolni. Bécsben belátták, hogy a szerbség ügyeit rendezni kell, erre nézve sok javaslat volt Mária Teréziánál. Az 1769—1782-ik évek közt létrejött a deklaratorium, mely megteremtette a konzisztoriális rendszert, mely jórészben ma is irányadó a szerb egyházi és iskolai ügyekben. Ekkor kapta az egyházi biráskodás is a maga alakját. Mária Terézia kongresszus és szinodus nélkül akarta rendezni a szerb egyház ügyeit, mert a szerbség óhajairól bőven volt értesülve a sok panaszból és kérvényből, ő arra törekedett,

hogy a privilegiumokat megszoritsa, a mi a regulamentumban meg is történt. Az 1769-iki kongresszuson Hadik gr. királyi biztos azon volt, hogy az egyházi biráskodás ügye rendeztessék és a papság száma kisebbittessék. Az 1770-iki regulamentet Gobics véleménye szerint ráokrojálták a szinodusra, de a kongresszusi gravamenokból kiderül, hogy a püspökök fájlalták, hogy nem tartatik évenkint szinodus és csak akkor tartható, ha erre engedélyt kérnek és kapnak. Hadiknak feladata volt a püspökök többségét szépszerivel megnyerni a regulamentum elfogadására és hogy a renitens Jovánovics-Vidák Vince temesvári püspököt, az ellenzék vezérét, sarokba kell szoritani. Hadik őt jelentéseiben nyughatatlan és erőszakos embernek mondja, ki ellen sok a panasz. A püspökök nagyon gyengén védekeztek a regulamentum sérelmei ellen. A kongresszust követő szinoduson megalkották az érseki és egyházmegyei konzisztoriumok szervezetét, e szervezet keveset különbözik Jovanovics Vince metropolita 1736-iki tervezetétől.

A szerb nép a rendelkezések ellen zugolódott, azért 1777-ben egy uj regulamentumot adott ki Mária Terézia. Ebben az apellatoriumnak elnöke az érsek, tagjai: a Karlócához legközelebbi két püspök, két arhimandrita (apátzárdafőnök), két iguman (zárda-előljáró), az érsekség protoszingyelosa (Praepositus major), a karlócai esperes, két világi tanácstag (egy katona és egy civil), végre a jegyző. Az egyházi tanácstagokat választja az érsek és megerősiti az illyr udvari kancellária, a katonatagot az udvari haditanács és a világit a magyar udvari kancellária. Az egyházmegyei konzisztorium elnöke a megyés püspök, tagjai: két szerzetes, két esperes, két világi pap, két világi tanácstag, a jegyző, ügyész és tolmács. A választás és megerősités ugy történik, mint az érseki apellatoriumnál. Ha püspök ellen van panasz, ez az Extrajudiciális bizottság elé terjesztendő, mely az apellatorium négy tagjából áll. A felséghez való felfolyamodás érvényben marad. Az 1777-iki regulamentum sok ujitása felizgatta a szerbséget, különösen az 1777 aug. 28-án kelt azon rendelkezés, hogy a halottat nem szabad nyilt koporsóban a templomba vinni és onnét temetni, továbbá hogy nem szabad a templom udvarában temetkezni. Az első esetnél az ujvidékiek fellázadtak, betörtek a bácsi püspök ebédlőjébe, hol épen jelen volt az érsek, a temesvári és verseci püspök és a pétervaradi várparancsnok, a felbőszült nép szidalmazta a főpapokat, hogy elárulták a

népet, megengedve az ilyen rendeleteket, melyek a szerbség ősi szokásaival ellenkeznek. Pár nap mulva a verseci püspök még sokkal rosszabbul járt: megrohanták házi kápolnájában misézés közben, szidalmazták mint árulót, betörtek szobájába, kivonszolták az udvarba és agyon akarták ütni, az elájult püspököt a dühöngők kezéből kimentették a huszárok. Ezen jelenségek nagyon megijesztették a püspököket; a metropolita audienciára ment Bécsbe és 1778 február 8-án erélyes hangon felpanaszolta az uj regulamentum sérelmes pontjait. A konzisztoriumi szervezetre vonatkozólag azt kérte, hogy abból a világi tanácstagok kihagyassanak, kivéve a jegyzőt és ügyészt és szünjenek meg a rendkivüli konzisztoriumok. Mária Terézia e két kivánságot teljesitette és kivánt tervezetet, hogyan szerveztessenek a konzisztoriumok. Ilyet Putnik Mózes nyujtott be, melynek alapján 1782-ben létesült az uj szervezet. 1868-ig érvényben volt és részben ma is érvényes. A mi a felséghez való felfolyamodást illeti, ez mint recursus ab abusu érvényben maradt, ez semmiségi panasz jellegével birt, mely hatályon kivül helyezett mindent, a mi az állam érdekeivel ellenkezett, de a panaszolt eset érdemleges elintézésével nem foglalkozott. Végre br. Eötvös József kultuszminisztersége alatt 1868-ban törvényileg rendeztetett a szerb autonomia ügye és 1871-ben a konzisztoriumok ügye, a mely rendezés ma is érvényben van. A szerb egyházi nemzeti kongresszus szabályzata is ekkor létesült, mely maig is érvényben van.

943. **Marcocchia Giacomo: La leggenda di Diocleziano in Dalmazia e nel Montenegró.** Spalato 1911. 19 l. (1912. 285 k. 103—104 l.)

Diocletianusról dalmáciai vidéken, különösen Salona, Spalato és Dioklea környékén már sok század előtt népdalokban és népmesékben egész cyclusa élt a Diokletián császárra vonatkozó legendáknak, ki ezen vidéken sok évig élt; Jirecek (Geschichte der Serben I. 54 l.) emliti, hogy ezen legendákról tudott Konstantinus Porphyrogenita a X. században és Tamás spalatói fődiákonus is a XIII. században. Értekező e legendákat ismerteti azon erről szóló népdalok gyüjteménye alapján, melyet Bulics Ferenc szedett össze. Különösen érdekes az Ovidius Metamorphosisaiban elmondott Midás meséhez hasonló legenda Diokletiánról és borbélyáról, melyet majdnem változatlanul mesélnek Szerbiában, Macedóniában és Bulgáriában Trajánról.

944. **Novákovics Sztoján: A Nemanja családbeli szerb uralkodók székhelyei.** Belgrád 1912. 54 l. (1912. 285 k. 106—108 l.)

Rasza a raskai fensikon volt a szerbek első uralkodói székhelye. Vukan zsupán idejében, a XI. század utolsó negyedében és ez maradt a Nemanjak székhelye is egészen Uros István II. Milutinig, ez kiterjesztve országát, székhelyét áttette Paunba, mely hely Szkoplje és Prisztina között volt, de csakhamar áthelyezte az ennek közelében levő Nerodimljébe, hol ő, fia decsáni István és István Dusán székeltek. Itt fogadta Dusán István 1342-ben Kantakuzeno János byzanci vezért, a későbbi császárt. A néphagyomány mondja, hogy Dusán felvéve a cári cimet, székhelyét áthelyezte Prizrendbe, de Novákovics állitja, hogy mégis legtöbbet időzött Paunban, mely középuton volt Szkoplje és Prizren közt. Uros is Nerodimljén tartózkodott, hol meg is halt és tragikus haláláról a hagyomány itt maradt fen a legélénkebben a szerencsétlen Uros cárról. Ezen hagyományokat Novákovics mind összegyüjtötte és közli. A következőkben szól a szerb királyi székhelyek külsejéről és a benne divott életmódról, mihez sok adatot talált Dusán cár törvénykönyvében (Zakonik). A királyi kastély és a királyi udvar tisztjeinek házai nagy területet foglaltak el és hogy itt nagy volt a fényüzés, az kiderül a görög Theodor Metohita jelentésében, ki a királyi udvarban hosszabb ideig tartózkodott 1298-ban Milutin királynak Szimonida hercegnővel való házassági ügye miatt. Az épitkezés byzanci stilusu volt; a szerb épületek a középkorban többnyire fából valók voltak, melyek idővel elpusztultak, csak kevés kastély és templom épült kőből, azért kevés az épitészeti emlék a szerb középkorból.

945. **Jirecsek Konstantin: Staat und Gesellschaft im Mittelalterlichen Serbien. Wien 1912.** (1912. 285 k. 108—109 l.) Tartalmi ismertetés.

946. **Tomics János: Petrovics Vazul montenegrói metropolita Montenegróban első oroszországi utja után (1754—1756).** 1912. 295 k. 109—110 l.)

Petrovics Vazul ügyes, ravasz diplomata és tendenciosus montenegrói történetiró életét megirta Dragovics Márk, de munkája megbizhatlan; róla irt velencei okleveltárból való hiteles adatok alapján Tomics János, ki e fortélyos püspök életének két évéről 1754—1756) érdekes adatokat közöl, midőn első izben jött haza Oroszországból és Montenegró politikáját uj ösvényekre irá-

nyitotta. Petrovics Vazul püspök ekkor azon volt, hogy a montenegrói törzseket elidegenitse Velencétől, hogy tagadják meg a törököknek igért adót és biztatta őket, ha emiatt harcra kerül a törökökkel, Oroszország segiteni fogja őket. Hogy Oroszország érdeklődését felkeltse Montenegró iránt, megirta ennek történetét és ismertette viszonyait, ezen tendenciósus mű mindent szépitve ad elő, hogy szándékolt célját elérje. Ezen akció nagy ijedelmet okozott Velencében, nehogy Oroszország az Adrián is kiterjessze hatalmát; Velence Petrovics püspököt orosz agensnek nézte és mindent elkövetett tervei meghiusitására, erősen keresve a montenegrói törzsek barátságát. Montenegróban ekkor két párt volt: a béke párt, mely a jó viszonyt Velencével és a portával fen akarta tartani, ennek feje a békeszerető Száva érsek volt és a háboru párt Petrovicscsal az élén; ez kerekedett felül és megtagadta az adót Törökországnak. A velencei tizek tanácsa 1756 január hóban azt a parancsot küldte Grimani providurhoz, hogy a Velencére nézve veszélyes Petrovics püspököt mérgeztesse meg, e sötét terv nem valósult meg, mert midőn közben a török hadat küldött Montenegró ellen, Petrovics elmenekült Montenegróból.

947. **Zsupanics Niko: A zsumberákiak és marindoliak. A Krajnában lakó szerbek anthropologiai ethnographiai leirása.** (Belgrád 1912. 286 k. 83—85 l.)

A régi és mai Krajna területén nehány szerb oazis van, főképen Zsumbereken, Marindolban és Bojanicán, összesen 7623 lélek. Főhelyük Zsumberák, mely egy 500—700 láb magas fensikon van a Gorjanicában (Uskokengebirge). Zsumberák valaha Krajnához tartozott, de a határőrvidék megszüntével ideiglenesen Horvátországhoz csatoltatott; van 11.842 lakosa, kik közül 7151 gör. egyesült vallásu szerb; a bojanicai és marindoli szerbek görög keleti vallásuak, a környékükön levő 18 faluban is szétszórtan nehány szerb van. Ezek különböző helyről való különböző korbeli beköltözők ivadékai. Déli, vagyis Fehér-Krajnának lakosai legnagyobb részt horvátok, kik elszlovénesedtek, ezek Boszniából, Likából, Felső-Horvátországból jöttek ide, fehér ruhában járnak, honnét a vidék is Fehér-Krajna nevét kapta, szelid lelkületüek, puha természetüek és lyrai hangulatuak. A Fekete-Krajna lakosai norikus szlovének, erélyesebbek, vállalkozóbbak az előbbieknél. Ezen elszlovénesedett fehérkrajnai tömegek közé a XV—XVI. században különböző szerb föl-

dekről, különösen Boszniából és Dalmáciából beköltöztek szerbek, ezeknek viselete megegyezik a dalmát tengerpart lakóival, szokásaik, hősdalénekeik is azonosak, harciasak, vállalkozók és állhatatlanok, beszédük stokavi-jekavi tájszólás szerinti. Az értekező szomatologiai méréseket is felvett 309 szerbről, ez az első anthropologiai tanulmány a szerbeknél, mely szomatologiai méréseken alapszik. A testi különbség igen jelentékeny a szerbek és horvátok közt, a mi kivált Zsumbereken feltünő; itt van 7151 uniatus szerb és 4691 katholikus horvát-szlovén, a szerbek magas, csontos termetüek és barnák, a horvátok középtermetüek, soványak, fehér bőrüek, hosszukás arcuak és szőke hajuak.

948. **Gróf Vojnovics Lajos: Raguza első halála, a nagy földrengés 1667 április 6-án.** (1912. 287 k. 40—58 l.; 288 k. 52—69 l.)

949. **Skorjács Izidor: A zágrábi theologusok magatartása Gáj Lajos, a szlovének és a szerbekkel szemben.** Krapina 1911. 32 l. (1912. 287 k. 77—79 l.) Adalék a horvátországi illyr mozgalom történetéhez.

950. **Jelics Lukács: A szent keresztről elnevezett udvari kápolna Ninben.** Zágráb 1911. 32 l. (1912. 288 k. 89—91 l.)

Ez a kápolna a horvát királyok udvari kápolnája volt, egyik legrégibb épitészeti emléke a horvátoknak a VIII. századból. Jelics különösen az épitészeti sajátságokkal foglalkozik.

951. **Vukicsevics Milenko: A szerb nemzet története képben és szóban.** Belgrád 1912. 434 l. (1912. 288 k. 91—95 l.) Ismertetés.

Vukicsevics Milenko ezen müve 1912-ben Belgrádban jelent meg, előszava 16 és szövege 434 lapra terjed, müvei közül jelentékenyebbek: „Nevezetes muzulmán szerbek", „Karagyorgyevics György" és „A katonai szervezet Karagyorgyevics idejében", megirta Szerbia történetét a középiskolák és az elemi iskolák számára is különkülön. Szerbia régibb korszakában nem önálló, hanem csak kompillátor. „Szerbia története képben és szóban" a nagyközönségnek szánt népies jellegü, azonban gondot fordit arra is, hogy Szerbia viszonyait a szomszéd országokhoz, különösen Magyarországhoz és Byzanchoz megállapitsa, noha itt nagyobb figyelmet kellett volna forditania ezek politikai és társadalmi viszonyaira. A münek nevelő és oktató célzata van, főkép a hol a szerbség emelkedésének és hanyatlásának okairól szól, azonban

itt gyakran nem tárgyilagos és sok helyen céloz a szerbség jelen és jövő helyzetére (L. 37. lap.). A szöveget számos képpel, rajzzal, térképpel, oklevél- és pecséthasonmással kiséri és a bevezetésben elmondja, honnét vette ezeket az érdekes illusztrációkat, számos épitészeti régi műemlék rajzát is közli, jó lett volna, ha ezekről tüzetesebben szólna; igy Sztudenicáról, Hilendárról egy szót sem szól, noha rajzukat közli, mig Milutin király egyházi épitkezéseiről tüzetesen szól, de rajzukat nem közli (113—114 l.). A régi kéziratok hasonmását nem tolmácsolja a mai szerb nyelven, kivéve Kulin bán 1189-ből való oklevelét, de annak bevezetése sem pontos (81—82 l.).

A személy- és helynevek irásában nem következetes, Nagy Lajos magyar királyt Luj, Luji, Lajos néven nevezi; Dimotika (192 l.) másutt Didimatik (176 l.). A tények megállapitásában is következetlen. Igy az 57. lapon azt mondja, hogy a szláv apostolok idejében az összes szerbek felvették a kereszténységet, a 61. lapon pedig, hogy Nemanjának sok baja volt a nagyszámu szerb pogányokkal; a 202. lapon mondja, hogy Dusán István 1355-ben eljegyezte fiát Urost Baszarab Sándor oláh vajda leányával és a 215. lapon, hogy Uros 1360-ban Baszarab I. Ulászló (Vlajko) oláh vajda leányát vette nőül: Uros ipja Sándor 1330—1364-ig és I. Ulászló 1364—1374-ig uralkodott. A 130. lapon szólván a szerbboszniai viszonyokról, Dusán István uralkodása idejében, azt mondja, hogy a nemzeti egység gondolata azon időben még ismeretlen volt, a 60. lapon pedig, hogy Nemanja azon volt, hogy Mánuel császár elismerje az ő „egyesitett államát".

Az ilyen népies jellegü munka csak a már megállapitott igazságokat foglalhatja magában, de olyant nem, a mi hiteles források alapján még nincs megállapitva és nem szabad saját korának eszméit a régmult időknek tulajdonitani. Igy helytelen, midőn azt mondja, hogy Nemanja arra törekedett, hogy birodalmát az Adriai tengerig és a Fehértengerig kiterjessze, hogy kereskedelmét felvirágoztassa (77 l.), mert ez a mai Szerbia törekvése; helytelen, midőn azt állitja, hogy a IX. században a horvátokat és szerbeket egy népnek tekintették, melyet csak a név különböztet meg (73 l.). Helytelen az, midőn a szerbeknek a szomszédos albánokkal való első érintkezéséről szól s ezeket a régi illyrek ivadékainak mondja (48 l.), mert ezeknek lakóhelyei a XI. századig ma még nincsenek pontosan megállapitva. Nem áll az,

hogy az első szerb királyt, Istvánt, Száva a pápa hozzájárulása nélkül koronázta meg, mert bebizonyított tény, hogy I. István már 1199-ben tárgyalt Innocenc pápával a korona és a koronázás tárgyában és kétségtelenül helyes Tamás spalatói fődiákon állítása, hogy Istvánt a Rómából kapott koronával 1217-ben koronázták meg, ezt a tényt a szerb források, Domentiján és Theodozius célzatosan elferditik és tagadják. Nem áll, hogy Száva elégedetlen lévén unokaöccsének, Vladiszlávnak uralkodásával, hagyta el hazáját, mert Száva második utazása az Athosz-hegyre előbb történt, mintsem Vladiszláv a trónról elüzte Radoszlávot. Helytelenül mondja, hogy a tatárjárás egyforma szerencsétlenségbe döntötte Oroszországot, Magyarországot és Horvátországot, mert az utóbbiakra nézve rövid, Dél-Oroszországra nézve hosszu ideig tartó szerencsétlenséget jelentett. A latin császárságot is tulbecsüli, mert az nagyon ingatag alapokon nyugodott. Annak sincs alapja, hogy I. Uros nagy befolyást gyakorolt 1257 körül a bolgár ügyek intézésére és a cár választására. A bányászatról szólva, nem emliti ennek befolyását a városok keletkezésére és fejlődésére Szerbiában, pedig itt is annak nagy befolyása volt, ugy mint Erdélyben és Oláhországban.

Vukicsevics szerint (132 l.) a biráskodás a közigazgatástól II. Uros Dragutin idejében el volt különitve, pedig ez csak Dusán korában történt. Dusán törvénykönyvének (Zakonik) jelentőségét sem méltatja kellően és minden alap nélkül állitja, hogy I. Tvardko boszniai király e törvénykönyvet Boszniában is érvényesitette. Kantakuzen János nem halt meg Dusán István cár előtt (199 l.), hanem 1383-ban mint Joaszaf szerzetes. Némely dolgot fölöslegesen ismétel, igy a bogomilek dolgát (61, 83 l.), a szász bányászoknak adott szabadalmakat (105, 136 l.); Szerbia középkori társadalmi, gazdászati, politikai viszonyairól tüzetes ismertetés helyett általános frázisokban szól.

Gyorgyevics Vládán: Montenegró és Ausztria a XVIII. században. (1912. 289 k. 84–91 l.) Ismertetés.

Gyorgyevics Vládán két kötetes műve: Európa és Montenegró (I. k. Montenegró viszonya Törökországhoz, Oroszországhoz és Velencéhez a XVIII. században. Belgrád 1912. 210 l.; II. k. Montenegró és Ausztria a XVIII. században. Belgrád 1912. 179 l.). Első kötete kevesebb értékü, mert más könyvek alapján készült, második kö-

tete értékesebb, mert a bécsi levéltárak adatain alapszik. Az első kötet anyagát Dragovics, Rovinszki, Ruvarac, Hilárion és Tomics Montenegróról irt műveiből meriti' a második önálló kutatásokon alapszik. Az első kötet értékét, hol az Oroszországhoz való viszonyról szól, leszállitja az iró subjectiv felfogása, mert tény, hogy ez Montenegró iránt csak önző szempontból érdeklődött és ezt a legkritikusabb időkben magára hagyta, ha érdeke ugy kivánta és az iró mégis mindig rajong az orosz pártfogásért.

Montenegró a XVIII. sz. elejéig a török birodalomhoz tartozott; a szerb történetirók ezt tagadják és ugy dicsőitik Montenegrót, hogy szabadságát és függetlenségét mindig meg tudta őrizni; az iró meghajol a történelmi igazság előtt és elismeri, hogy Montenegró a XVIII. sz. elejéig a török alattvalója volt és állami egység nélkül több törzsfőnöknek volt alárendelve. Részletesen szól Danilo és Vazul vladikákról (püspök) és Kis Istvánról (Styepan Mali), kik eredményesen fáradoztak azon, hogy a különböző törzseket egyesitsék, továbbá Radonyics János gubernátorról, ki az előbbiekkel azon volt, hogy Montenegróban rendet és valamelyes állami egységes szervezetet teremtsenek, ha máskép nem lehet, orosz vagy osztrák patronátus alatt.

Montenegró Oroszországgal először Nagy Péter cár idejében jött érintkezésbe, ki őket a török elleni harcaiban használta ki, a mi 1714-ben Csuprilics vezér részéről szigoru megtorlást hozott reájuk, de Danilo vladika ennek dacára sem szakitotta meg az összeköttetést Oroszországgal, csak midőn személyesen járt Oroszországban és meggyőződött arról, hogy Montenegró mit sem várhat ettől, akkor Velencébe ment, mely előzékenyen fogadta és egyházi hatóságát kiterjesztette a velencei területen lakó görögkeleti vallásu szlávokra.

Igen érdekes Petrovics Vazul vladika egyénisége; ezen eszes, ravasz, vállalkozó és kitartó férfiu ügyesen intézte dolgait Oroszországgal, Ausztriával és Velencével szemben. Hogy Oroszországban minél nagyobb érdeklődést keltsen Montenegró iránt, ennek viszonyairól, fényes multjáról és lakosai nagy számáról sok tulzással beszélt és irt az orosz irányadó köröknek, ezen célból megirta Montenegró történetét is, melyben dicső harcairól a törökkel és mindvégig megőrzött függetlenségéről mesélt. Ezen munkálatát 1754-ben kinyomatta Moszkvában és szétosztotta az orosz főemberek közt; szövegét közli a

szerb Letopis is (1845. 58 k.). Noha Vazul vladika mindent elkövetett, hogy Oroszország Montenegrót oltalma alá vegye, mégis egyidejüleg azon volt, hogy Ausztriával is jó viszonyban legyen, erre számos adat van a bécsi udvari és állami levéltárakban, melyekről Gyorgyevics nem tud; ő erről csak egy adatot közöl, noha bőséges anyagot találhatott volna azon panasziratban, melyet Vazul vladika 1751 junius 23-án intézett Mária Teréziához Nenádovics Pál karlócai metropolita ellen, valamint a bécsi hadügyminisztérium irattárában is. Hogy a vladika a jó viszonyt ápolta Bécscsel, kiderül abból is, hogy a montenegrói főembereknek nemcssk orosz, hanem osztrák segélyt is igért.

Vazul vladika ép ugy mint előde, Danilo, csakhamar kiábrándultak az oroszokból. Midőn 1758-ban Oroszországban járt, csak kevés segélypénzt kapott és a balsiker oka volt az őt utjában kisérő Markovics Theodozius szerzetes, ki a vladika hátamögött azt mondotta az orosz főuraknak, hogy az, a mit a vladika Montenegróról mond, nem igaz, mert Montenegró távolról sem oly nagy és hatalmas, mint a hogy ő meséli. Noha megingott Oroszországban a bizalom a vladika iránt, mégis az udvar Pucskov államtanácsnoknak 15.000 rubelt adott azzal, hogy utazzék Montenegróba és ezt a pénzt az idősb metropolitának, Szávának, adja át montenegrói főemberek jelenlétében és tanulmányozza a viszonyokat Montenegróban és tegyen róluk kimerítő jelentést. Pucskov jelentése szerint Montenegró távolról sem oly nagy és hatalmas, mint a minőnek Vazul vladika mondja, mire a külügyministerium 1762-ben azt javasolta Katalin cárnőnek, hogy szakitson Montenegróval, melytől semmi haszna sem lehet, sőt melynek pártolása kellemetlen hatást tenne Törökországban és Velencében.

Montenegró belső rendezésében nagy érdemei vannak Kis István (Styepán Mali) kalandornak, kiről az iró levéltári kutatások alapján kimutatja, hogy Lika vármegyéből való. Ez a könnyen hivő montenegrói néppel elhitette, hogy ő az elüzött III. Péter orosz cár. Gyorgyevics Kis István kortársainak elbeszélése alapján, melyet Ljubisa-Mitrov István feljegyzett, igen érdekes rajzát adja ezen misztikus egyénnek, ki mint Jován cár (a fekete ember) a XVI. század első felében magát Isten és a szent Jeruzsálem küldöttének mondotta. Kis István rövid idő alatt kibékitette a viszálykodó montenegrói törzseket, azokat jó részben egyesitette és Montenegróban némi

állami szervezetet honositott meg. Az ő szerepléše még inkább elidegenitette Oroszországot Montenegrótól és 1769-ben elküldötték Montenegróba Dolgoruki herceget, hogy Kis Istvánt eltávolitsa Montenegróból és ezt a török elleni fellázadásra birja; küldetése teljesen eredménytelen maradt és Kis István még egy ideig kormányon maradt. Érdekes ennek viszonya Raguzával, mely megismerhető evvel folytatott levelezéséből. (Közli Bogisics V. a Rad III. könyvében.)

Az iró az első kötet végén beszél Radonyics János gubernátorról; ez is Oroszországban keresett támaszt, hogy Montenegrót mint államot szervezze és rendbehozza, de ő is, mint Petrovics Vazul vladika meggyőződött arról, hogy Oroszországtól semmit sem remélhet s igy Ausztriához fordult, miben kezére járt a dalmáciai „Bjeladinovics gróf".

A munka második kötete szól Montenegrónak viszonyáról Ausztriához a XVIII. sz. második felében. Az anyag a bécsi levéltárakból van meritve és igen becses, mert e viszonyt egészen uj világitásba helyezi, megdöntve sok régibb téves felfogást. Ez a könyv a legfontosabb az összes publicatiók sorában Montenegró ujabb kori történetére vonatkozólag.

Radonyics János Kis István megöletése után jutott a kormányra s csakhamar meggyőződvén, hogy Oroszországtól semmit sem várhat, Ausztriához fordult. 1777-ben Bécsbe küldte a dalmáciai Markovics Miklóst, hogy tudakozódjék az iránt, hogy elfogadná-e az udvar a montenegrói küldöttséget, mely kérelmezné, hogy országukat Ausztria oltalmába vegye. Kaunitz gróf hajlandó volt erre, de hogy e dolog Törökország tudomására ne jusson, azt javasolta II. Józsefnek, hogy egy magasabb rangu tisztet küldjenek Montenegróba a helyzet megvizsgálására, azonban II. József nem fogadta el e javaslatot s igy Markovics küldetése eredménytelen maradt. A gubernator nem csüggedett, hanem ennek dacára 1779-ben nehány előkelő montenegróival, kik közt volt Petrovics Péter archimandrita, a későbbi I. Péter vladika, személyesen elindult Bécsbe. A memorandum, melyet 1779 nov. 22-én átadott Mária Teréziának, igen érdekes. Ez Bjeladanovics gróf műve, mintaképe az az előterjesztés volt, melyet 1688-ban Brankovics György báró, az ál-deszpota, irt: mind a két irat sokat kér és keveset igér; kér vallásszabadságot, közigazgatási önkormányzatot, évjáradékot a kormányzónak, évi segélyt az ország ügyeinek rendezésére, anyagi

és szellemi haladásának előmozditására, viszont segélyt igér a török elleni harcokban, de a zsold Ausztriát terheli. Radonyics még 25.000 forintot kért, hogy a montenegrói nép áldomással megünnepelje az ausztriai protektorátus alá való helyezését.

Érdekes, hogy ezen eljárással majdnem egyidejüleg a montenegróiak egy másik csoportja Plamenac Arzén metropolita vezetésével, hogy Radonyics hatalmát korlátozza, Bécsben lépéseket tett az osztrák protektorátus elnyerése iránt. Ezek történelmi alapra helyezkedtek és hangsulyozták, hogy a dalmát tengerpart és Hum (Zahumlje) egy része s igy a későbbi Montenegró is valaha a magyar koronához tartoztak és ezen alapon kérik, hogy ismét ennek főhatósága alá fogadtassanak, készek elfogadni egy osztrák parancsnokot és egy osztrák helyőrséget Montenegróban, mást nem kértek, mig Radonyics gubernátor kérvénye sokféle igényt támasztott, melyekről ez a párt hangsulyozta, hogy azokat illetleneknek találja és hogy a montenegrói nép nem ugy gondolkozik a protektorátusról, mint Radonyics és kérte az udvart, hogy küldjön Montenegróba egy bizottságot, mely az ottani viszonyokat megvizsgálja. Ez az előterjesztés nagyon tetszett Kaunitz grófnak, ki II. Józsefnek azt melegen ajánlta, de II. József az előterjesztést most sem fogadta el azzal, hogy az ügy még nem kellően érett. Ebből kiderül, hogy nem Ausztria kereste Montenegrót, amint eddig a szerb irók hitték, hanem Montenegró kereste az érintkezést Ausztriával.

Bécs most sem kapott az ajánlaton, mig 1781-ben Radonyics gubernátor, Petrovics vajda és Bjeladinovics Bécsbe nem jöttek és szorgalmazták a küldöttség elindítását Montenegróba, ekkor 1781 november havában Pávlics ezredes, Oreskovics kapitány és Vukásszovics Fülöp hadnagy, mint az udvar által kiküldött bizottság, elindultak Montenegróba az ottani viszonyok tanulmányozására. Visszatérve onnét, Pávlics igen érdekes jelentést irt utjáról, melyben egyebek mellett felemliti, hogy egy montenegrói szerzetestől hallotta, hogy a vladika a porosz háboru után 1763-ban párthiveivel azon tervvel foglalkozott, hogy a török ellen fellázadva, felszabaditsák Szerbiát, Bulgáriát, Boszniát, Felső-Albániát, Dalmáciát, a karlováci bánságot és Szlavóniát s igy uj életre támasztják a régi szerb birodalmat: a tervet ugy kellett volna megvalósitani, hogy egy meghatározott napon a szerbek fegyvert ragadjanak és Törökországban az összes

törököket, az osztrák tartományokban pedig az összes idegen tiszteket megöljék. E tervnek megnyerték Jaksicsot, a felső-károlyvárosi püspököt is. Hogy mi igaz ezen szerzetes elbeszéléséből, azt nehéz megállapitani, ha van valami benne, akkor ennek élén csak Petrovics Vazul vladika lehetett, ki ravasz, merész, vállalkozó és nagyravágyó ember volt. A nagy illyr birodalom eszméjét benne Brankovics György krónikája kelthette, melyet ismert. Pávlics jelentésének végén kiemeli, hogy az egész montenegrói nép óhajtása, hogy ausztriai protektorátus alá kerüljön és azt javasolja, hogy szervezni és fentartani kellene egy montenegrói sereget, mely biztositaná az országban a rendet és hogy a kormányzónak évi fizetést kellene adni. Kaunitz elfogadta a javaslatot és azt tanácsolta II. Józsefnek, hogy a sereg fentartására és a kormányzó fizetésére évi 45.000 forintot forditsanak, azonban II. József ezt a javaslatot sem fogadta el, hanem Kaunitz ismételt sürgetésére Montenegró támogatására 2200 aranyat utalványozott.

Ausztria Montenegrónak Törökországgal való harcában 1785 és 1786-ban Radonyics gubernátor segélykérésére süket maradt és nem törődött Montenegróval; az 1787-iki éhség alkalmával is segitségért könyörgött, midőn a gubernátor már a Bánátba való költözködés tervével foglalkozott, akkor is mit sem tett érte, mikor azonban Ausztria Oroszországgal szövetkezve, háboruba keveredett Szelim szultánnal, akkor mind a két szövetséges versenyzett Montenegró támogatásáért, melytől nagy hasznot reméltek, ha Törökországot hátba támadja. II. József kiáltványt bocsátott ki I. Lipót császár kiáltványa mintájára, Montenegró vajdáihoz, mágnásaihoz és grófjaihoz, noha ott ilyenek nem voltak és nekik nagy igéreteket tett, ha hozzá csatlakozva fegyvert ragadnak a török ellen, azonban oda küldött követe, Vukasszovics őrnagy nem sok eredménynyel járt, mert Montenegróba orosz emisszáriusok a népet a maguk részére iparkodtak megnyerni és a montenegróiak hol az egyik, hol a másik rész felé hajlottak. II. József a háboru végével legalább annyit tett a montenegróiakért, hogy a szisztovói békében kikötötte, hogy a montenegróiak amnesztiát kapjanak, mig az oroszok a törökkel kötött külön békében Montenegrót fel sem emlitették.

Gyorgyevics levéltári kutatások alapján becses adatokkal szolgál a montenegróiaknak a XVIII. sz. végével a törökök ellen való dicső harcaikról, az ő ügyes maga-

tartásukról Franciaország, Ausztria, Oroszország és Törökország küzdelmeiben; hogy Ausztria aránylag könnyen visszaszerezte Dalmácia déli részét és a kattarói öblöt is megnyerte, ebben része volt I. Petrovics Péter metropolita diplomáciai ügyességének is.

953. **Kosztics Mita: Orosz-szerb könyvkereskedés Mária Terézia korában.** (1912. 290 k. 84 l.)

A szerbek Magyarországba való költözésök után (1690) egyházi könyveiket Oroszországból szerezték be, részben az onnét behivott orosz tanitók vagy az ott tanult szerb szerzetesek utján. Mária Terézia korában ezt nem szivesen látták politikai szempontból, mert az itt levő szerbség ezáltal Oroszországgal élénk összeköttetésbe jött és ezek a behozott könyvek a hivatalos cenzura hatáskörén kivül estek, de meg azért sem, mert ez uton sok pénz ment ki az országból könyvekért. Hogy ezt megakadályozhassák, Bécsben szláv nyomdát állitottak fel és arra Kurzböck nyomdásznak privilegiumokat, kedvezményeket és a szerb könyvkereskedésre monopóliumot adtak, azonban a szerbek bizalmatlanul fogadták a Bécsből jövő szerb könyveket, mert féltek a gyülölt vallási unió behozatalától és könyveiket továbbra is az országot bejáró orosz és szerb utazóktól és ügynököktől szerezték be drága áron, mert nemcsak a könyvek árát kellett megfizetniök, hanem a könyvügynökök költségeit is és ezek fáradozásukért még hasznot is akartak. Gyalog járták be az országot és könyveiket hátukon hordták. Ezt a házaló könyvkereskedést utóbb szigoruan eltiltották és a tiltott könyvekről 1765 óta katalógust vezettek. A házaló orosz könyvkereskedés betiltása után a délvidéki szerbek a közelebb eső Velencéből dugárusok utján szerezték be könyveiket a hires velencei szerb nyomdából; a kormány, hogy ennek utját állja, éberen örködö't és a behozott könyvekre 50%-os vámot vetett ki és a csempészett könyveket, ha tetten érték a csempészeket, elkobozták; azonban a szerbek továbbra is ez uton szerezték be egyházi és iskolai könyveiket. Midőn ez mindinkább nehezebbé lett és a könyvek megdrágultak, az oroszországi könyvek felé fordultak ujra, melyeket kerülő uton Németországon át csempésztek be az ott iskolázó szerb ifjak és ott megforduló szerb kereskedők utján. Dacára, hogy nagyon üldözték a „moszkvai" szerb könyveket, a zárdák, templomok és gazdag szerb magánházak könyvgyüjteményei telve voltak eltiltott szerb könyvekkel. II. József idejében az ujjászervezett szerb iskolákban csak bécsi

Kurzböck-féle szerb könyveket volt szabad használni, de azért nem szünt meg a külföldi könyvek becsempészése, mert az összes átmeneti kereskedés szerbek, görögök és zsidók kezében volt és ez utóbbiak is szivesen csempésztek be könyveket, mert az nagy haszonnal járó üzlet volt.

954. **Sztefánovics-Vilovszki Theodor: Belgrád István deszpota, Lázár cár fia, után.** (1913. 294 k. 66—80 l.; 295 k. 61—77 l.)

Ezen tanulmány részlet a szerző nagy munkájából: „Belgrád története" és vázolja ennek történetét 1427—1456-ig.

955. **Cassandri Pietro: Szerb hősdalok olasz forditása.** (1913. 294 k. 90—95 l.

956. **Blagoev N. P. bolgár iró: A bogomilek jogi és társadalmi nézetei.** Szófia 1912. 108 l. (1913. 294 k. 95—97 l.) Ismertetés.

Ezen dolgozat részlet a szerzőnek nagyobb művéből a bogomilekről. A bogomilekről nagyon kevés történelmi adatunk van. Blagoev itt dicséri és dicsőiti őket, de nem adatok, hanem feltevések alapján; téved abban, hogy a bogomileket összeköttetésbe hozza a szerbek régi vallásával; abban, hogy a bogomileknek politikai szerepe volt Boszniában, igaza van, de erről is nem adatok, hanem feltevésekből kiindulva ir. Igy a tudománynak ezen munka alig tett valami szolgálatot. A kik eddig irtak róluk, mint Rácski, azok őket tisztán mint eretnekséget tárgyalták és igy egészen egyoldaluan. Hogy mik voltak a bogomilek jogi és társadalmi nézetei, arra vonatkozólag Blagoev semmi okadatolt részleteket nem közöl.

957. **Jovánovics Szlobodán: Gróf Andrássy Gyula. Tanulmány.** (1913. 295 k. 47—60 l.; 296 k. 46—62 l.)

[Gróf Andrássy Gyuláról Wertheimer Ede 1910—1913-ban egy három kötetes nagy értékü munkát irt (Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit) — ez szolgált alapul Jovánovics Szlobodán tanulmányának, melyet hiven követ — azonban némely helyen Andrássy tevékenységét szerb szempontból nézi, a mi különösen a boszniai okkupáció megitélésében érvényesül.]

Jovánovics Andrássyt igy jellemzi: Ő az 1867-iki dualizmusnak egyik megalkotója, melyen ma is az Osztrák és magyar monarchia alapszik; ő alkotta meg 1879-ben az osztrák-német szövetséget, melyből a hármas szövetség keletkezett; ő egyik fő tényezője a boszniai és her-

cegovinai okkupációnak, mely nagy következményekkel járt nemcsak Ausztria-Magyarországra, hanem a Balkánra nézve is. Ő kétségtelenül kora diplomatái sorában a legfontosabbak közé tartozik. Wertheimernek róla irt nagy munkája a források teljes ismeretével készült és egyike a legjobban okadatolt történelmi munkáknak. Wertheimer pontos és lelkiismeretes történetiró, kár, hogy Andrássyt csak magyar szempontból nézi és nincs elég érzéke más szempontok iránt is és ellenfeleit nem értékeli kellően, azért fejtegetéseit itt-ott tartózkodóan kell fogadni. Jovánovics mellőzi tanulmányában Andrássy magyarországi belső politikai tevékenységét, csak mint külügyminiszternek külső politikájával foglalkozik, melyet európai, világraszóló jelentőségünek mond. Ezen tevékenységét Wertheimer nyomán 1871—1879-ig vázolja.

Jovánovics munkájában legtöbbet foglalkozik Bosznia okkupációjával, melyről megjegyzi, hogy a katonai pár-azt csak önmagában vette tekintetbe, mig Andrássy azt a keleti kérdéssel kapcsolatban kezelte és nagy diplomáciai sikere, hogy azt az ellentétes érdekü európai nagyhatalmakkal, különösen Oroszországgal szemben európai konflagracio elkerülésével tudta megvalósitani. Az ismert adatok mellett érdekes dolgot mond a reichstadti császárt találkozásról és Andrássy és Gorcsakov ottani külön megbeszéléséről, melynek eredményét Andrássy mondta tollba, ez volt az egyetlen irott dokumentum e találkozásról, melyet mint aide-memoire-t utóbb Szentpétervárra is elküldtek. Gorcsakov és Gorjainov orosz történetirók azt állitották, hogy ezen csak Bosznia okkupációjáról volt szó, Hercegovináról és a Novipazári szandzsákról nem, ezt állitotta az orosz cár is, de Andrássy és az aide-memoire, melyet a helyszinén felolvastak Reichsstadtban és tudomásul vettek, az ellenkezőt bizonyitotta és ennek folytán a berlini kongresszus is igy határozott. Andrássy felfogása szerint a Szandzsák Hercegovina kiegészitő része és ennek elfoglalásával éket lehet verni Szerbia és Montenegró közvetlen érintkezése közé. Oroszország azt akarta, hogy Szerbia terjeszkedhessék a Szandsákban egész a Lim folyóig, egyrészről és Montenegró másrészről szintén a Limig és igy Ausztria-Magyarország elszigeteltetnék Hercegovinától, melynek elfoglalása rá nézve értékét vesztené. A berlini kongresszus ezen kérdésben Andrássyt pártolta.

A hosszu és Wertheimer művéből ismeretes fejtegetések révén kidomborul Andrássynak, mint külügyminisz-

ternek egész tevékenysége, végezetül Jovánovics igy szól Andrássyról: nagy diplomata volt, európai háboru nélkül, tisztán diplomáciai uton meg tudta szerezni Boszniát és Hercegovinát; hibája az volt, hogy Metternich nyomdokain haladt és balkáni politikája tulságosan konzervativ volt és politikájának jellege tisztára defenziv volt; Törökország integritását, a mennyire csak lehetett, fen akarta tartani, nem volt elég iniciátivája arra, hogy az egész Balkánon uj állapotokat teremtsen; Oroszországnak nagyon is szabad kezet engedett a Balkánon, csak arra vigyázott, hogy ennek balkáni akciója ne legyen veszélyes Ausztria-Magyarországra. Ily negativ politika nagyon eredményes lehet, de csak ideig-óráig. A berlini kongresszuson ugy látszott, hogy Andrássy szétszakitotta a szánsztefánói szerződést és hogy Oroszország egész balkánpolitikája felsült, pedig később megvalósult az, a mire Oroszország törekedett, a Balkánon kis szláv országok keletkeztek és mindinkább megerősödtek. Andrássy, a nagy diplomata, nem volt egyuttal nagy államférfiu, munkássága mint ilyennek nem volt mélyen járó és szervező. Külpolitikája nem volt összhangzatos belső politikájával; ő mint a dualizmus egyik fő megteremtője, Ausztriában a német, Magyarországban a magyar tulsulyt akarta megteremteni föképen a szlávsággal szemben. Bosznia és Hercegovina elfoglalásával megerősitette a birodalomban a szlávságot; Ausztriában megingott a német szupremácia, a német liberálisok az okkupáció miatt ellenzékbe mentek és az osztrák kormány, hogy többsége legyen, kénytelen volt a szlávokkal engedmények árán szövetkezni Taafe alatt, mert a szlávság volt a kormánypárt többsége és a németek ellenzékbe mentek. Igy megingott Ausztriában a dualizmus igazi alapja, a német szupremácia.

Mig Andrássy magyar ministerelnök volt, tehát 1871-ig, nem pártolta Bosznia-Hercegovina elfoglalásának eszméjét; ekkor arra gondolt, hogy ezt megosztja Szerbiával, ugy hogy egy harmadrésze mint Dalmácia háttere Ausztria-Magyarországhoz csatoltassék, két harmada pedig, mely Szerbiával határos, ennek jutna. Ezzel Andrássy kettős célt vélt elérhetni: Szerbiát elhóditani az orosz befolyástól és bensőbben a monarchiához csatolni, másrészt ellentétet támasztani a horvátok és szerbek közt, mert a horvátok is számitottak Boszniára, illetőleg arra, hogy ez Horvátországhoz csatoltassék, mi uj és hátrányos helyzetet teremtett volna Magyarországra nézve. Erről a tervről megemlékezik Risztics. Jovánovics e tervet ko-

molynak mondja, Wertheimer pedig, hogy e tervvel a belgrádi osztrák-magyar politikai agens csak szondirozni akarta Szerbiát, milyen törekvései vannak Bosznia-Hercegovina tekintetében. Jovánovics szerint Andrássy mint magyar ministerelnök érezte, hogy Bosznia-Hercegovina elfoglalása a szláv elem megerősödését jelentené a birodalomban és igy a dualizmust megingathatná; mint külügyminister lassankint engedett az udvari és katonai körök befolyásának és a birodalom érdekeinek európai szempontból való biztositására az okkupáció mellett foglalt állást, melyet nagy diplomáciai ügyességgel keresztül is vitt.

958. **Radonics János: A modern Horvátország politikai és kulturális fejlődése.** (1914. 297 k. 40—631.; 298 k. 18—41 l.)

Sisics Ferdinánd 1913-ban kiadta Horvátország történetének III. kötetét, melyben szól ennek 1790 – 1847-ig terjedő részéről: Radonics dicséri a munkát, mely tüzetesen tárgyalja a modern Horvátország politikai evolucijának történetét horvátországi, magyarországi és bécsi levéltárak adatai felhasználásával. Radonics ezen munka alapján irta meg értekezését. Radonics a magyar-horvát viszonyok tüzetes ismertetését a mohácsi vész utáni idővel, illetőleg I. Ferdinánddal, kezdi meg, vázolja ennek és utódainak centralisztikus és abszolutisztikus törekvéseit és a magyar és horvát rendeknek ezekkel szemben való védekezését, melyben vállvetve küzdöttek jogaikért.

II. József centrázációs és germanizáló törekvései egészen másképp végződtek, mint a mit velök az uralkodó elérni szándékozott, mert ezek épen a nemzeti önérzetet és a magyar nyelvért való lelkesedést keltették életre, e tekintetben az ellentét a magyarok és szerbek közt először és azután a horvátok közt is összeütközésre vezetett. A szerbek a határőrvidéken és Magyarország déli részeiben különálló nemzeti egységre törekedtek; a horvátok századokon át a magyarokkal benső egységben éltek, rendi szervezetök azonos volt és a latin hivatalos nyelv is összetartotta őket, együttesen küzdöttek a török ellen és együttesen a germanizáció és centralizáció ellen. A horvát nemesség a magyarral összetartott és nem törődött a néppel, mely nem számitott, a polgárság Horvátországban jórészben német volt minden nemzeti érzés nélkül. A viszonyok gyökeresen megváltoztak, midőn a magyarok az 1790-iki pozsonyi országgyülésen a latin hivatalos nyelv fokozatos kizárásával a magyar nyelv

országos jogai mellett szálltak sikra; ekkor elváltak a magyarok és horvátok utjai, hogy soha többé ne találkozzanak. II. Lipót engedett a magyaroknak, mert a török háboru nem volt még befejezve és II. Frigyes Vilmos porosz király is fegyverkezett ellene és kézalatt ellentállásra biztatta a magyar rendeket; a bécsi udvar kelletlenül engedett a magyarok kivánságának, de arra törekedett, hogy ügyes taktikával ellentéteket teremtsen először is a szerbek, azután a horvátok részéről a magyar törekvésekkel szemben és II. Lipót telve aggodalommal hivta össze 1790 junius 6-ára a pozsonyi országgyülést. A horvátok megnyerésére felmentették az osztrák érzelmü horvát bánt, gr. Balassa Ferencet és bánná kinevezték Erdődy János grófot (1790 márc.). A zágrábi és körösi vármegyékben 1790-ben még arról tanácskoztak, hogyan védekezzenek a bécsi abszolutisztikus törekvések ellen és Skerlecz Miklós legjobbnak találta, ha bensőleg csatlakoznak e küzdelemben Magyarországhoz, csak azt kivánta, hogy a magyar helytartó tanács helyett, mely alá Mária Terézia a horvát országos gyülés mellőzésével és megkérdezése nélkül helyezte, feloszlassék és helyébe egy „senatus regni“ szerveztessék, mely a nádor elnöklete alatt magyar és horvát tagokból álljon és a horvátokat országos gyülésök válassza bele. E szenátusnak legyen alárendelve a három horvát és három szlavon vármegye, továbbá azt kivánták, hogy a bécsi udvari haditanács helyett magyar és horvát tagokból egy „suprema militaris curia“ szerveztessék: tehát Horvátországot szorosan össze akarták kapcsolni Magyarországgal, de az 1790-iki juniusi országgyülés gyökeresen megváltoztatta a helyzetet azzal, hogy a latin hivatalos nyelv mellőzését és a magyar nyelvet mint kizárólagos hivatalos nyelvet sürgette. A horvátok ezt ellenezték és minthogy akkor senki Horvátországban nem gondolt arra, hogy a horvát legyen hivatalos nyelvök, a latin nyelv megtartása mellett szálltak sikra. A főrendiház, melyben akkor még sokan nem tudtak magyarul, azt határozta, hogy a ki nem tud magyarul, az országgyülés mindkét házában beszélhet latinul is és a jegyzőkönyvek és törvények magyar és latin nyelvüek legyenek. Körös vármegye sürgette a latin nyelv megtartását vagy ha ez lehetetlen volna, hozassék be Horvátországba a horvát nyelv mint hivatalos nyelv, de a magyar semmiesetre sem. E tiltakozás nagy visszhangra talált egész Horvátországban és az osztrák titkos értesitő az 1790-iki augusztus havi

zágrábi megyegyülésről azt jelenti Bécsbe, hogy itt az elkeseredés a magyar nyelv ellen oly nagy, hogy azt akarják kérelmezni, hogy a király itt egy külön hatóságot szervezzen, mely közvetlenül érintkezzék a Bécsben levő magyar kancellárral. E hirt Bécsben szivesen vették; az udvar helyzete megszilárdult, mert II. Lipót kibékült Poroszországgal és Törökországgal, erélyesebb eljárásra határozták el magukat a magyarokkal szemben: Budára sok határőr- (granicsár-) katonát hoztak, mi nagyon lehütőleg hatott. Fontosabb volt ennél, hogy a bécsi udvar felbiztatta a szerbeket, hogy külön territoriumot követeljenek, hogy ezáltal is megpuhitsák a magyarokat.

Az 1790-iki temesvári szerb kongresszus külön területet, külön szerb magisztrátust és külön országgyülést követelt; Schmidtfeld altábornagy, királyi biztos ezt nemcsak nem ellenezte, sőt kivánta, hogy ezt a külön szerb területet pontosan körülirják és erre a legalkalmasabbként ajánlotta a bánsági még nem polgáriasitott katonai határőrvidéket. A szerbek ezt elfogadták és II. Lipót a királyi biztos utján már szept. 17-én (a kongresszus szept. 1-én) nyilt meg) azt üzente a szerbeknek, hogy ezt a kivánságukat szivesen fogja teljesiteni és mielőbb illyr udvari kancelláriát fog szervezni. A kongresszuson az osztrák párt nagy többségben van a Tököly Száva által vezetett magyar párttal szemben, mely nem külön szerb territoriumot, hanem jogegyenlőséget kivánt a szerbek számára és egyházi és iskolai autonomiájuk törvénybe iktatását. A kongresszus feliratában egyebeken kivül azt kérte, hogy a külön szerb terület deszpotája a császár negyedik fia, Sándor főherceg legyen. A bécsi udvar nagyon meg volt elégedve a temesvári szerb kongresszussal, de a magyar országgyülés le volt sujtva. II. Lipót hallani sem akart uj koronázási diplomáról, mely garanciákat követelt a magyar alkotmány biztositására; a rendek engedtek és a királyt nem Budán, hanem Pozsonyban koronázták meg a Mária Terézia féle inaugurális diplomával és nádorrá választották Sándor főherceget, kit a szerbek deszpotájuknak szerettek volna.

Az 1790-iki pozsonyi országgyülés a X. és XI. törvénycikkben elismerte Magyarországot társországaival teljesen független államnak (ut regnum liberum), hol törvényt a király csak az országgyüléssel egyetértésben hozhat; legnagyobb hatóság a magyar királyi helytartótanács és igy el volt ejtve a közös magyar-horvát „senatus regni“ terve; ez fájt a horvátoknak. Az iskolákba

behozta a magyar nyelvet, a hivatalokban egyidőre meghagyta a latint. A magyar- és horvátországi viszony tekintetében heves viták keletkeztek, noha Zágráb-, Varasd- és Körösmegye kérte, hogy a magyar helytartótanács alá rendeltessenek, belügyeiket azonban a horvát országgyülés intézze, melynek összehivási joga kizárólag a báné legyen; midőn ezt a magyar rendek ellenezték, felfolyamodtak a királyhoz, de ez őket kérelmökkel ridegen elutasitotta, mire az országgyülés az LVIII. t.-cikkben kimondotta, hogy a horvát vármegyék kötelesek elfogadni a magyar helytartótanács rendeleteit, de e tanácsban. helye van a bánnak és arányos számban a horvátoknak is.

Az 1790-iki országgyülésen a magyarok sokat nyertek, a horvátok sokat vesztettek, de ez utóbbiak féltvén Bécstől rendi kiváltságaikat, önként meghódoltak a magyarságnak és százados különállásuk annyira elmosódott, hogy majdnem a vármegyék szerepére sülyedtek, minden politikai hatalom a helytartótanács kezébe került és a horvát országgyülés minden jelentőségét elvesztette és csak a magyar országgyülésre való delegáltak megválasztására szoritkozott, de minél nagyobb volt a csapás, melyet ez az országgyülés Horvátország önállóságára mért, annál nagyobb lett ez ellen a visszahatás. Körösmegye tiltakozott először a magyar hivatalos nyelv behozatala ellen, sürgette a latin nyelv fentartását, vagy ha ez lehetetlen, helyette a horvát anyanyelv teendő Horvátországban hivatalos nyelvvé. Ezt a többi horvát vármegyék is magukévá tették és e tárgyban egy deklarációt bocsátottak ki, melyet Skerlecz Miklós főispán szerkesztett. A király, a horvátok nagy szomoruságára, 1791 márc. havában szentesitette a pozsonyi országgyülés határozatait. A szerbek sem jártak jobban mint a horvátok, az illyr udvari kancellária létesült ugyan 1791 márc. havában, de a sokat igért bánsági külön territoriumból (Temes-, Torontál-, Krassómegye) nem lett semmi, mert azt polgáriasitva a XXVIII. t.-cikkben visszacsatolták Magyarországhoz.

I. Ferenc alatt Metternich ismét a birodalmi centralizáció terére lépett. A napoleoni sikeres háborukban, a pozsonyi békében: 1805-ben Dalmácia, a schönbrunniban: 1809-ben még Isztria, Krajna, Karantania és Horvátország egy része, a Száva jobb partvidéke egészen az Unáig Napoleoné lett, ki e területekből az illyr királyságot alkotta, ebben a délszlávok egy nagy része politikai egységet nyert illyr (horvát-szerb) hivatalos nyelvvel.

Illyria fővárosa Laibach volt, hivatalos lapja: „Kraljevski Dalmatin“ olasz és horvát nyelven jelent meg, a főkormányzó Marmont kitünően szervezte a közigazgatást annak minden ágában, ugy hogy e boldog korszak sokáig élénk emlékezetükben maradt a délszlávoknak. Az, hogy 1805—1814-ig politikai egységben éltek és saját hivatalos nyelvöket használhatták, nagyban megerősitették ez után való vágyakozásukat és utóbb ez irányitotta politikai törekvéseiket. Midőn a napoleoni korszaknak vége volt, I. Ferenc továbbra is fentartotta, mint külön szervezetet, az illyr királyságot, melyben benne volt Horvátország egy része is, melyet nem csatolt vissza Magyarországhoz egész 1822-ig, sőt felvette cimei közé az „illyr király“ cimet is. Ennek emléke is élénken fenmaradt a horvátok közt és ebben kell keresni azon különválási törekvések magvát, melyek később az illyrizmus korában oly elemi erővel érvényesültek, azon célzattal, hogy Horvátország Magyarországtól mint egy külön állami egység elkülönittessék és közvetlenül a bécsi kormány joghatósága alá kerüljön. A horvát nyelv jogaiért való küzdelem tovább folyt, Gáj Lajos illyrizmusa azonban nemcsak nyelvi programm volt, hogy az összes délszlávok, horvátok és szerbek, a magyarországiak is, egy egységes irodalmi nyelvben, az illyr nyelvben, egyesüljenek, hanem politikai egységet is képezzenek, mely mint Horvátország, Vojvodina és Temesi Bánság a zágrábi országos kormány, a bán és a horvát-szerb országgyülés joghatósága alatt álljanak és közvetlenül, Magyarország mellőzésével, a bécsi császári kormánynak legyenek alárendelve. Értekező a következőkben széles alapon fejtegeti a Gáj-féle illyrizmus ismert történetét annak minden mozzanatában.

959. **Thallóczy-Horváth Sándor: Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Verbász és Szana vármegyék) 1244—1710.** Budapest, 1912. 480 l. Ismerteti Radonics János. (1914. 297 k. 108—112 l.)

Az ismertető nagy hálával emeli ki, mily sokat köszönhetnek a délszlávok Thallóczy okmánytárainak, ki munkáival nagyon sok uj adatot közölt történetükre nézve. Ezen munkájában ismerteti a Kupa- és Boszna-folyó közötti terület multját, mely a magyar hódoltság korában Dubicza, Verbász és Szana nevét viselte. Elősorolja mindazon nyilvános és családi levéltárakat, melyekből adatait meriti. A munka előszava nagyon rövid és száraz, mit az ismertető nagyon sajnál, mert Thallóczy művei előszavában azok tartalmára, személyeire nézve

nagyon értékes tájékoztatót szokott adni. A közölt oklevelek legnagyobb része magánjogi természetü, de ezek közt is vannak értékes adatok, melyek azon vidék népességére, néprajzi viszonyaira, a nemesi vagyonközösségekre világot vetnek, igy a 93. számu oklevél 1412-ből, mely szól: „Georgius dictus Hemych et Lucasius de Jalsena cum tota progenietate“ és a 18. a függelékben 1505-ből: „nobilis Gregorius Herczegovich de Kreschych in sua, aliorumque universorum fratrum suorum eiusdem generationis Kreschych personis“.

Némely oklevelekben vannak adatok és pedig igen érdekesek, ezen vidék helyrajzára és politikai történetére nézve is. A középkori városok viszonyaira nézve nagyon fontos Mária királynőnek 1262-ben Bihács város hospeseinek (kereskedők, iparosok) kiadott oklevele, melyben megengedi, hogy külön birájuk (villicus) legyen, kit maguk választanak, de a királyné megerősit, ez itélkezni fog ügyeikben, még a papok és világiak pöreiben is; vagyonukkal szabadon rendelkezhetnek, szabad költözési joguk van, papjukat maguk választhatják, de a választást be kell jelenteniök a püspöknek és a megerősités a király joga, mentesek a harmincadtól (tricesima), a vásárdijtól (tributum), de évenkint sz. Márton napján (nov. 11.) kötelesek a királynak 15 márka ezüstöt adni (egy márka 240 dinár). Ezt a szabadalomlevelet más királyok is, utoljára II. Lajos 1517-ben, megerősiti. Ezután elősorolja a birák (villicus) neveit, kik közt a horvátok mellett szerbek is vannak.

Nagy Lajos 1363 március 21-én (49—50. sz.) kelt irata azért fontos, mert megerősiti Huber (Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer. Wien, 1884. 21—23 l.) és Ruvárác Hilárion (Banovanje Tvrdka bana 1353—1377. Szerajevó, 1894 9. l.) azon állitását, hogy Lajos király 1363-ban betört Pliva zsupába. Zsigmond viszonyára nézve Boszniához is van nehány érdekes adat, ki Boszniára igényt tartott az 1393-iki djakovári megállapodás folytán; midőn 1398-ban Osztoja a boszniai trónt elfoglalta, Zsigmond Boszniába sietett, 1398 május havában Pozsegán van, juliusban Verbász vár előtt látjuk (in descensu nostro campestri sub castro Orbaaz vocato, 74. sz.), de ezen kirándulása eredménytelen maradt, mert midőn Zsigmond Gredánál átkelt a Száván, Hervoja Szán megyéből, melyet akkor birt, és elfoglalta Dubiczát, melyet ekkor elvett tőle Bebek Imre bán és Eberhard zágrábi püspök.

Ez a gyüjtemény nehány érdekes adatot tartalmaz Radivojra, Tamás István boszniai király fivérére nézve, kinek hibájából került török kézre 1459-ben Szendrő vára, Mátyás király ezért elveszi tőle némely szlavóniai birtokát (Donaldo da Lezze, Historia turchesca. Godisnjica, 32. k. 320. l.). A 99. számból megtudjuk, hogy Nelepeczi Pál és Dobrakutyai Domonkos 2000 arany forintért elzálogositották Levács várát és birtokát Radivojnak „fratri serenissimi principis Thomae, regis Bozne possessionem Levach vocatam in comitatu de Orbaz habitam cum castello similiter Lewach apellato".

Hogy a törökök sokkal Mátyás király trónra lépte előtt mélyen behatoltak volt északnyugati Boszniába, a dubicai megyébe, kiderül a 136. számu oklevélből, hol az mondatik, hogy a Szüz Mária templomot „iuxta oppidum Dubicza a multis temporibus per sevissimos turcas desolata et a divino cultu cessari videbatur". Mátyás király viszonyára a törökkel jelentékeny a 138. sz. oklevél, melyből kiderül, hogy Mátyás király 1464 jan. 2-án Jajca alatt volt. A törökök 1501-ben betörtek Verbászmegyébe, felgyujtották Levács várát és elpusztitották egész Verbász-megyét. 1502-ben Geréb Péter nádor megvédelmezte Jajcát a töröktől és ujra felépitette Levács várát (155—157. sz.).

II. Lajos viszonyára nézve a törökkel érdekes itt azon fegyverszünetről való közlés, melyet 1519 márc. 28-án 3 évre kötött a törökkel (szövege 157, sz.). Bosznia nagyobb helyei sorában ekkor emlittetik először Banyaluka és a régi szerb deszpotaság területe még mindig „terra Rascie"; vannak benne becses adatok Raguza, Valahia és Moldavia azon korbeli viszonyairól Magyarországgal és Törökországgal is. E fegyverszünet lejárta után a törökök észak felé kezdtek vonulni és 1522 március 24-én jelenti II. Lajos Báthory István nádornak, hogy elfoglalták castrum Orsova és kéri, hogy irjon Gelethfy bánnak, hogy gondja legyen Banyaluka és Verbász vár védelmére (159. sz.).

Ferdinánd főherceget 1526 nov. havában a magyar főurak egy része Pozsonyban megválasztotta magyar királylyá; 1527 január 1-én a horvát főurak a cetini gyülésen Szluin közelében is őt választották királylyá, mig a szlavóniai főurak 1527 jan. 6-án Dubráván, nem messze Czázmától, Zápolyát választották meg királylyá; hogy miért választották meg Ferdinándot, nem egészen világos, ugy látszik igéretekkel, adományozással és pénzzel nyerte

meg őket, erre mutat e gyüjtemény 173. és 174. számu irata (297—302 l.). Itt Deseffy János pozsegai főispán 1527 elején azt irja Ferdinándnak, hogy február hóban bizalmas embere által megüzente Mária királynénak, Ferdinánd nővérének, hogy fivérével és egész családjával Ferdinánd pártjára állt, de ennek fejében kéri, hogy őt Podwersa várnak (Pozsega-megyében) urául elismerje és hogy hivja fel az ottani nemességet és a szerb deszpotát, hogy őt ennek elfoglalásában segitsék, azután kéri, hogy erősitse meg őt némely sopron- és vasmegyei ősi birtokaiban és erősitse meg a pozsegai örökös főispánságban. Másoknak is igért segitséget és birtokokat, mihelyt Magyarországba jő. Végezetül az ismertető ismét hálás köszönetet mond Thallóczynak, hogy nagyértékü munkásságával oly sok világosságot árasztott a délszlávok történetére.

960. **Andreev V. A. orosz iró: Mladenovics Szofron szerb szerzetes Oroszországban 1759—1781.** Moszkva, 1912. 90 l. (1914. 297 k. 112—116 l.)

A szerbek nagy tömegekben költöztek ki Magyarországból 1750—1756 körül Oroszországba, részben az unióra való késztetés, részben a rendes katonaság kötelékébe való beosztás miatt, azért 1759-ben gondosan ellenőrizték az itthon maradt szerbeket. Dacára a hatóságok szigoru ellenőrzésének és Nenádovics Pál metropolita szigoru tilalmának, Mladenovics Szofron (szül. 1720) bácsi püspöki helynök 1759-ben mégis kiszökött Oroszországba, dicsőségről, fényes rangról ábrándozva, azonban ott bizalmatlanul fogadták, inségesen élt mint görög nyelvtanitó, majd mint a Sz. Synodus forditója. Tragikus életét moszkvai iratok alapján állitja össze az iró.

961. **Pávics Ármin horvát irodalomtörténész nekrologa.** (1914. 298 k. 94—96 l.)

Pávics 1844-ben született, 1914 febr. 11-én halt meg. A zágrábi egyetemen a horvát irodalom tanára volt, fontosabb művei: Tanulmány Gundulics János Ozmán cimü eposzáról; értekezés Konstantinus Porphyrog. művéről „De administrando imperio"; a raguzai drámairodalom története és kisérlet a szerb hősdaloknak a koszovói ütközetre vonatkozó ciklusának egy nagy népeposzba való összekapcsolására.

Név- és tárgymutató.

Abbate Fortis (1778) 635.
Abogovics Mihály (1457) 460.
Abruzzo szláv telepe (1290) 735.
Abszolutizmus 540, 727.
Abszolusztikus osztrák politika 757.
Abu-Ali-Ahmet-Omar Dast arab utazó (930) 614.
Abulfeda arab tudós (1273—1331) 147.
Abulházi 67.
Acquaviva horvát-szerb telepei 737.
Ahmet pasa (1501) 497.
— — (1551) 40.
— — (1712) 10, 128.
Ahtum fejedelem 113.
Aci-Markovics nemes család 18.
Acriensis episcopus 659.
Ács Károly 200.
Acta Confinii militaris 477.
Acta Sancti Demetrii 224, 404.
Adac 113.
Adair történetiró 619.
Ádám-Éva 49.
Adalvin salzburgi érsek (865) 102.
Adamovics humi nemes család (1248) 119.
Adelung 2.
Adlerstein Janolik János történetiró 517.
Adók 154.
Adómentesség 165.
Adony 208.
Adria 81.
Aenas Silvius Piccolomini 135, 141, 609.
Afrika 121.
Agatonovics történetiró 674, 678, 688.
Agathias 223.
Agatius 82.
Ágnes, III. István magyar király neje 510.
Ágyuöntés (1848) 334.
Aimon, Gesta Francorum 223, 224.
Akasztás (1848) 340.
Alba ad Mare, Tenger melletti Belgrád 95.
Albán családfő 622.
— családi élet 623.
— dicsvágy 622.
— életmód 620, 621, 622, 625.
— főnökök 622.
— hajdúk 624.
— harambasa 624.
— házi védőszent 623.
— hegyek 131.
— helynevek 580.
— hősdalok 621, 622.
— nép 60, 129.
— név eredete 579.
— népdalok 621.
— nő 623, 624.
— nyelv 60.
— nyelvtanok 60.
— szabadság 624.
— szegénység 621, 622.
— szokások 620, 621.
— -török harcok 580.
— törzsfőnök 622.
— ünnepek 623.
— vadság 620.

— vajda 621.
— vallási türelem 623.
— vendégszeretet 620.
— vérbosszu 620, 624.
— viszálykodás 622.
— vitézség 620, 621, 624.
Albánia 10, 11, 12, 57, 68, 129, 131, 163, 193, 212, 459, 464, 465, 530, 535, 552, 580, 600, 602, 610, 671, 576, 722, 751.
— és Montenegró szövetsége (1808) 553.
— története 550, 579, 730.
— középkori története 631.
— várai 57.
Albániai szerbek 71, 107, 578.
Albánok 534, 746.
— sz. Miklós napja 623.
Ál-Brankovics György 61, (1696) 62, (1711) 63, (1695) 64, (1692) 106, 107, 119, 146, 151 (1683) 168, 172, 182, 464, 487, 519, 520, 521, 522, 523, 532, 534, 597, 633, 634, 661, 663, 664, 671, 729, 730, 731, 750.
— György életrajza 532.
— fogsága 534.
— halála (1711) 534.
— proklamációja (1689) 533.
— krónikája 43, 111, 116, 267, 268, 269, 270, 271, 525, 526, 616, 629, 671, 729, 730.
— krónikájának másolatai 267, 268, 269.
— Orsován (1689) 533.
— tervei 532, 533.
— apokrif levelei 61, (1696) 62.
— Száva erdélyi szerb püspök (1656) 533.
Albert magyar király (1439) 110, 117, 136, 138, 140, 175, 185, 190.
— lengyel király (1490) 677.
Albertus marchio (1136) 58.
Albis folyó Németországban 564.
Aldán vezér (1552) 719.
Aldássy Antal 641, 687, 691.
Aldobrandini levéltár Rómában 727.
Al-Duna 158.
Aldunai harcok (1848) 289.
Alemani Miklós (1623) 599.
Alexandra Pavlovna, József nádor neje (1800) 70.
Alexandriai patriarcha 88.
Alexejevics Iván orosz cár 721.
Alexics Majna János tábornok (1783—1861) 249, 254.
Alexinác 726.
Alexináci szerviánusok 377.
Alexius görög császár (1188) 50, 574.
Alexius, Komnen Izsák fivére 35.
II. Alexius gör. császár 514.
Alexius Mihajlovics orosz cár 61.
Alexius orosz metropolita 56.
Alfons nápolyi király 579.
Ali bég, szendrői parancsnok (1476) 673.
— janinai pasa (1793) 11, 12.
Alibunár 333, 377.
Alibunári szerb tábor (1848) 281.
Alkér 377.
Alkotmány elméletek 451.
Alkotmányos szabadság 314.
Alkudozás a szerbekkel (1848) 345, 346.

Államcsiny 388.
Állami szerződés, magyar-horvát (1102) 720.
Államjogi szerződés Horvátországgal 657.
— tankönyv 657.
Almissa (Omis) statutuma 737.
Alpárpuszta Bácsmegyében (XIV. sz.) 640, 641.
Alpár Külső-Szolnokmegyében 641.
Alsó-Ausztria (1477) 673.
— -Duna vidéke 337.
— -Kovil Bácsmegyében 581.
— -Luzsica (Lauschitz) 99 (963. év).
— -Pannonia 83, 102.
— -Szerémség (1848) 280.
— -szlavon bánság 144.
— -Szlavonia 234, 723, 761)
— -Tisza 341.
— -Zeta 57, 511, 615.
— -Zsil (Kolozsm.) 675.
Altománovics Márk (1462. 460.
— Miklós 580.
Alvinc vár 718.
Alvinci ezred 2.
Amazonok 105.
Br. Ambróczy 359.
Amerika felfedezése 18.
Amnesztia 277, (1848) 351.
Anakreon 86.
Anarchia (1848) 368.
Anasztázia, Nemanja István felesége, utóbb apáca 35.
— I. Endre magy. kir. neje, Jaroszláv kievi fejedelem leánya 201.
Anasztászievics család 9.
— D. N. szerb történeriró 728.
Anasztázius császár 87, 223, 224.
Ancona 512.
— szláv telepe 737.
Sz. András apostol 84.
— — szerb védőszent 389.
— — csodatételei 733.
András humi herceg (1286) 119, 120.
— magyar király (1198) 135, 201. L. Endre.
Szentandrási magyar vereség 371.
Andrássy Gyula gr. 754—756.
Andrejevics Alexius, kosztajnicai szerb püspök (1741) 28.
Andreovics család 9.
Andrics Miklós montenegr. történetiró 13.
Andronikus császár (1180) 270, 514—683.
Angelina sz. deszpotanő, Arianita György Komnen leánya, Brankovics István neje 465, (1488) 488, (1499) 631, 676, (1496) 678, (1507) 679, 722.
Angelo János, epirusi király 619.
Anglia 43, 212, 247.
Anglikán-szerb egyházi unió 95.
Angol egyház 96.
— -francia-holland világkereskedés 505.
— -görögkeleti egyházunió (1672) 96.
Angorai ütközet (1402) 578.
Angyelics Germán szerb patriarcha 401, 516, 581, 736.
Angyelovics Mihály szerb kormányzó (1458) 459—462.
— — nagyvajda, Hali pasa

fivére 460.
— — Mahmut pasa fivére 460.
Angya, Csernovics Iván leánya 127.
Angyelics Jován felkelő vezér (1807) 430.
Anna, Nemanja István neje, utóbb Anasztázia apáca 35. L. Anasztázia.
— orosz cárnő (1723) 435.
Annales Laureshamienses, Lorsch (736—813) 223.
— Polonici (XII—XV. sz.) 85.
— Valdigenses 136.
Annalesek 84.
Annali di Ragusa 224, (1609) 509.
Annexió joga 447.
Anonymus Ravennas (886) 83—84.
— Sazaviensis (XII. sz.) 97, 98.
Ansbert krónikája (1189) 47, 49, 50, 565.
Anspachi levéltár 138.
Antal konstantinápolyi patriarcha (1498) 204—205.
Anthologia 30.
Antiochiai patriarcha 88.
Antivari (Bar, Var) 121, 123, 129, 580.
— kath. érsek (1276) 615.
— zsinat (1199) 683.
Antok 66, 81, 83.
Antonio Zeno (1684) 598.
Antoninus itinerariuma 83.
Antonovics nemes család 18.
— Izaiás, aradi sz. püspök 23, (1731) 26, (1747) 228.
— versec-karánsebesi sz. püspök 27.
— szerb metropolita (1748) 228.
Apafi, erdélyi fejedelem 61, 62.
Apostolok 84.
Appel tábornok 359, 370, 375.
Apponyi Sándor történetiró 697, 712.
Aprópénzhiány (1848) 367, 368.
Apatini járás (1860) 260.
Apulia 722.
— szláv telepe (XV. sz.) 737.
Arab nyelv 61.
Arabok elfoglalják Barit (Antivari 870) 592.
Aracs vár 714.
Aracsi szerb gyülés (1546) 719.
Arad 36, 75, 91, 111, 189, 215, 220, 337, 394, 412, (1514) 688.
— -megye 171, 184, 234, 577, 578.
— -megye története 670.
— -megye szerb nemesei 235.
— -megye szerbjei 400.
— vár (1698) 75, 218, 333, 436.
— — elfoglalása 362.
— — ostroma 362, 370, (1848) 371.
Aradi szerb püspökség (1498) 226, 667, 668.
— — egyházmegye püspökei 26, 130, 228, 229, 399, 400, 567.
— — — papsága (1827) 36.
— — nemes család 18.
— — papnevelde 20.
— román püspök.
— szerbek panaszai (1790) 240.
— szerb tanitóképezde 21.

— — templom 77.
— — theologiai iskola 21.
— — siker (1848) 359.
Aradac 302.
Arak 111.
Aranicki Ciril (1662 - 1825) 21.
Aranit Komnen, albán főur 465.
— Konstantin 465.
Aranybulla 4.
Arany János Toldija szerbül 197, 199, 543.
Aranyág 111.
Aranyszáju sz. János 144, 455.
Aratóünnep 7.
Arban vidéke 579.
Arbe 701 702.
Archaiologia 29.
Arentania (610 - 917) 122.
Areopagita Dénes 56.
Archimandrita, zárdaapát 48, 231.
Arianita György Komnen 722.
Arisztokrácia 152.
Arisztofanes 256.
Árkavár 714.
Arkangyal templom Jeruzsálemben (1470) 497.
Arkulich 111.
Armenopulos Konstantin 17.
Arnauták 95.
Arnauta dinasztiák története 580.
Arnoldus 270.
Árpádház 116.
— története 579.
— trónöröklési rende 720.
Arszics Mózes kerül. sz. iskolalátogató 549.
— Száva (1760 - 1824) 36.
Artándy, Zápolya vezére 699, 700.
Arszlán szultán (1176) 34.
Arzén bolgár-szerb patriarcha 64.
II. Arzén patriarcha (1348) 90.
III. Arzén sz. patriarcha 64. L. Csernovics Arzén.
IV. Arzén sz. patriarcha 80, (1737) 89, 146, 182, 634, 683, 740. L. Joanovics Sakabenta Arzén.
Sz. Arzenius szerb érsek (1237 - 1256) 89.
— — tverszki püspök 56.
Asze Musztafa határpere (1793) 11.
Asznagyi főesperesség (1332) 145.
Assemani 57, 147, 471.
Asszonyfalva 111.
Aszt Nándor, kormánybiztos (1868) 475.
Ataliat Mihály gör. történetiró 579.
Atanackovics nemes család 18.
— Bogoboj (1848) 255, 454.
— Pál, zombori lelkész (1826) 24.
— Platon, bezdini archimandrita (1837) 249.
— — bácsi püspök 402.
— — budai püspök (1840) 99, 110, 221, 250, 253, 263.
Atanaszievics sz. nemes család 18.
— Vazul (1799) 63.
Atelköz 735.
Athanazius erdélyi uniátus püspök (1702) 470.
Athoshegy 29, 36, 56, 126.
Athoshegyi zárdák 60, 63, 90, 126, 497, 498, 572,

721, 742.
Átmeneti kereskedés 753.
Aubin őrnagy (1848) 333, 337.
Auersperg altábornagy (1848) 332.
Augusztus római császár 92.
Aurelian római császár 9, 70.
Aurelius római császár 9, 74.
— Carus 70.
— Valerius 69.
— Victor 83.
— Victorinus 566.
Ausztria 11, 62, 76, 92, 104, 107, 129, 130, 159, 167, 178, 184, 185, 194, 212, 233, (1718) 258, 292, 316, 322, 328, 388, 426, 506, 530, 534, 669, 753. L. Osztrák.
— -Magyarország 755, 756.
— háborui 164, 182.
— integritása 393.
— mint szláv állam (1848) 314.
— népei 6.
— levéltárai 40.
Ausztrofil szerbek (1790) 523.
Avar-szláv birodalom 92.
— harcok 223.
— nép 80, 81, 82, 83, 85, 92, 94, 95, 120, 121, 122, 123, 223, 224.
— — Dalmáciában 612.
— — harcai 224.
Avakumovics szerb nemes család 9, 18.
— István, károlyvárosi püspök (1798) 27.
— — temesvári püspök (1801) 27.
— Pál, pakráci püspök (1784) 27.
— — aradi püspök (1786—1815) 26, 183.
Avrámovics szerb nemes család 18.
— Gavrilo dalmáciai szerb metropolita (1580) 478, 481.
— Teodor (Ticán 1807) 430, 431, 432, 433, 435. L. Ticán.
Azov 83.
Ázsia 67, 77, 82, 83, 97.
Ázsiai jövevények 82.
Ázsiaiak 5.
Babiloni nyelvzavar 5.
Babhin boszniai főzsupán (1180) 640.
Babocsai tanácskozás (1531) 709.
Babukics Vjekoszláv horv. iró 636.
Bach osztrák minister (1849) 162.
Bachmut város 76.
Bács 29, 118, 163, 164, 301, 449.
— határőrállomás (1687) 503.
— -Szentiván 449.
— vár (1528) 705.
Bácsi ferencrendi zárda 29.
— szerb papság (1825) 2.
— — plébániák (1733) 200.
— egyházmegye szerb püspökei 26, 130, 228, 229, 567, 739, 741, 742.
— püspök bántalmazása (1777) 742.
— — panasza 240.
— püspökség 233.
— sz. püspökség birtokai 641.
— szerb tanitói kör (1826) 19.
— — tanitók névsora (1826) 19.

— szerbség 170.
— szerb beköltözők 225.
— török nahia (1550) 502.
Bácsmegye 19, 72, 91, 156, 166, 169, 171, 172 192, 230, 603, 704.
— szervező közgyülése Szabadkán (1722) 504.
— iskolaügye 616.
— levéltára 449.
— mocsarai 217, 470.
— restaurációja Baján (1716) 72.
— szerb iskolái 616.
— — nemesei 235.
— mai területe 640.
— régi területe 640.
Bács-Bodroghmegye 160, 184, 700.
— helynévtára 640.
— összekapcsolása 501.
— változó területe 640.
— tört. társulata 499.
Bács Almás 449.
Bács város 240.
Bácsinszky András munkácsi püspök (1769) 211.
Bácska 156, 161, 162, 168, 170, 178, 181, 189, 190, 234, 281, (1848) 284, 294, 311, 312, 333, 369, 383, 589, 688.
— szerb kézen (1848) 588.
Bácskai hadiműveletek (1848) 298, 299, 318.
— katonai határőrvidék (1687) 503.
— — — polgáriasitása 504.
— szerb sereg (1849) 173, (1848) 298, 299, 311.
— határőrök 238.
Baden 162.
Badeni Lajos herceg (1687) 530.
Baderlica szerb nemes család 19.
Bagivaria 85, 93.
Baica 113.
Báics szerb nemes család 9.
Baina 113.
— szerb nemes család 214.
Baja Nikolics Pivljanin (1684) 598.
— város 214, (1696) 215, (1860) 260, 449.
— határőrállomás (1687) 503.
— Monaszterli vajda székhelye 664.
Bajai határőrvidék (1695) 214.
— járás (1860) 260.
— szerb apácazárda 215.
— — főesperesség (1702) 215.
— — gyülés (1694) 665.
— — iskola (1695) 617.
— — templomok 215.
— szerbek 215.
— nahia (1550) 502.
Baján avar kán 214.
Bajazet szultán, Lázár knez veje 39, (1395) 115, 494.
Bajcsevics Gábor kerületi szerb iskolaigazgató 459.
Bajorország 57, 58, 85, 92.
— lakossága (1830) 58.
— pogány szlávjai (1136) 58.
Bajtárság (pobratimstvo) 620.
Bakács Tamás 686, 687.
Bakics család 118, 698.
— országa (1522) 690.
— Dömötör 118, (1525) 690, 692.
— Kelemen 118, 119, (1527) 502, 692, 694.
— Komnen (1525) 690, 694, 713.
— Manojlo 118, 690, 692, 713.

— Mihály 118, (1582) 119, 690, (1525) 692, 713, 716, 717, (1540) 718.
— szerb deszpota (1537) 715.
— Pál 118, 163, 181, (1527) 185, 661, 690, 692, 699, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715.
— — birtokai 713.
— — halála (1537) 716.
— — kémei 713, 714.
— — neje, Theodora 713.
— — ellenségei 716.
— — leánya, Mária 690, 713.
— Péter 118, (1525) 690, 692, 711, 713, (1536) 715, 716, 717, 718, 719.
— — halála (1552) 719.
Balan történetiró 691.
Gr. Balassa Ferenc (1791) 241, 243, 758.
Balaton 83, 102.
— neve 30.
— vár (840) 102.
— vári templom (850) 102.
Balbi Helen 128.
II. Balduin latin császár 270, 616.
Bali bég (1521) 689.
Balentics István (1528) 705, 710, 712, 713, 715.
Bálint János, munkácsi várparancsnok (1640) 206.
Bálintit bárói család eredete 712.
Balkán 755.
— -félsziget 56, 455, 530, 564, (1537) 715, 755.
— történelmi térkép 564.
— főutai 56.
— helyrajzi elnevezések 627.
— keresztény népei 426.
— — mozgalmak (1592—1614) 618.
— kis szláv országai 756.
— országainak földrajzi viszonyai 612.
— országok néprajzi viszonyai 612.
— történelmi viszonyai 612.
— politika 756.
— várai 56.
Balog István, Dózsa vezére (1514) 688.
Baloszeszkul Izaiás bukovinai g. k. püspök (1822—1834) 104.
Balsa (1385) 106, 113, 134.
II. Balsa montenegrói fejedelem 113.
— gróf (1462) 111.
— Lázár knez veje 39.
— szent Száva hercege (1497) 132, 188.
— Balsics III. 580, 632, 651.
— György II. 580.
— család 9, 10, (1361) 645, 646.
— — pecsétje 644.
— — terjeszkedése 580.
— dinasztia története 580.
Balsics Gojko 465.
Balti tenger 57, 84.
Balugyánszky András ruthen történetiró 203.
Balványos 221.
Bamberg (1012) 58.
Bán falu 73.
bán 99, 149.
Bánát 156, 170, 175, (1848) 280, 281, 298, 312, 318, 333, 337, 348, 353, 359, 362, 369, 377, 381, 383, 385, 429.
bánáti generálkommando 368.

— haditanács (1848) 359, 360.
— hadműveletek (1848) 253, 362, 370, 378, 379.
— határőrvidék 156, 220, 412.
— hatóságok (1848) 355, 369.
— kormányzat 354.
— németek (1848) 280.
— nemzetiségek (1848) 360.
— parancsnokság (1848) 369.
— polgári kormányzóság (1848) 359.
— oláhság magatartása (1848) 362.
— regimentek 410.
— román ezred 359, 360, 393.
— szerb hadsereg (1848) 298, 299.
— szerbek (1725) 438.
banavistei templom 101.
Bandurius tudós 57, 121, 122, 123, 732.
báni oltalmazó levél (1848) 296, 299.
Bánffy Boldizsár (1537) 715.
Bánffyak 577.
Banjanin Jevrem varasdi szerb püspök (1707) 225.
Banyaluka vár 135.
Banostor (Banmonostor) 145, 693, 725.
Banovci (1580) 502.
Bánság (Bánát) 73, 160, 161, 162, (1438) 163, 166, 171, 178, 181, 220, 230. 234, 236, 466, 589, 693,
— szerb kézen (1848) 588.
— szerb nemesei 235.
— visszafoglalása (1717) 447
bánsági ezred tisztikara (1825) 9.
— ezredek 160.
— határőrök 238, 759.
— kormányzóság (1727) 440.
— provincia 156.
— szerb püspöki tized (1696) 52.
— szerbség 170.
bánusi reakcio (1848) 280.
banus totius Sclavoniae 149.
bányászat Erdélyben 747.
— Oláhországban 747.
— Szerbiában 747.
Banyaluka 763, (1519) 763.
Baosa zetai herceg 127, 126. L. Balsa.
Baracska 215.
Baranya megye 19, 91, 156, 160, 163, 169, 170, 171, 172, 178, 181, 298.
— megye története 723.
— szerb templomai 65.
barát 31.
barázda 31.
Bárány történetiró 576.
barátság Montenegróban 620.
Barbaria Jazygum 499.
Barbarics Mladen iró 499.
Barbarossa Frigyes 145, 510.
barbárság 274.
Barlam (Varlam) eretnek (1327) 270.
Barberini könyvtár 599.
bacellonai levéltár 579.
Bari 593. L. Antivari.
Barlezius Marino skutarii pap, iró, 609, 610, 615.
— Marino hamisitványai 610.
Báró János (1761—1791) 198.
— Tamás 16.
Bartenstein br. miniszter, iró, 25, 164, 165, 412, 511, 522, 541, 569.

Bartolomaeus szerzetes (1774) 268.
Basahida (1848) 186.
basahidai csata (1848) 263.
Baskut (Vaskut 1580) 502.
Baszarab olah dinasztia 543.
— havasalföldi vajda 270, 271.
— Sándor oláh vajda (1355) 746.
Basztasics József szvidniki püspök (1786 - 1793) 486.
Batal, boszniai főur 632.
Batalak, történetiró 619.
Bathmonostor Bácsmegyében 449.
Batinjani (Vojakovac) falu Szlavoniában 723.
Battyányi Ferenc (1528) 660, 699, (1540) 718.
— horv. bán, kir. biztos (1744) 227.
— József gr. bibornok (1790) 234, 244.
— Katalin, Beriszló Istvánné 714.
— Kázmér 363.
— Lajos 165.
—nádor (1522) 673, 688, 689.
— család (1841) 262.
Báthory Zsófia, Rákóczy Györgyné 207.
— István nádor (1522) 763.
Bavaria 93, 166.
— népe 94.
Bazalhida 111.
Baziás (1481) 674.
baziasi járás (1860) 259.
— szerb zárda (1581) 668.
Bazilius byzanci császár (871) 592.
— Makedonikus 121, 122.
— montenegrói metropolita (1516) 10.
Beatrix, Mátyás király neje 469, 673, 676.
Bebek Imre bán (1398) 762.
Becse 111, (1848) 283, (1419) 641, (1482) 674, 703, 710.
— határállomás (1687) 503.
— distriktus 156, 169, 171, 178.
— szerb parochiája 144.
Becskerek 111, 189, 230, 299, 375, 456, 703. L. Nagybecskerek.
becskereki járás (1860) 259.
— sz. püspökség (XVI. sz.) 667.
Bécs 13, 16, 19, 22, 23, 25, (1528) 40, 44, 62, 64, 118, 153, 159, 160, 162, 163, 168, 169, 173, 180, 181, 185, 191, 194, 219, 226, 221, 240, 279, 292, 296, 297, 318, 327, (1848) 332, 333, 334, 335, 342, 346, 370, 372, 377, 382, 391, 394, 454, (1477) 673, 759.
— bevétele 367.
— elfoglalása (1848) 357, 363.
— ostroma (1683) 530, 661, (1529) 707, 708.
bécsi béke (1809) 507, (1477) 673.
— abszolutisztikus politika 758.
— császári könyvtár 28.
— császári levéltár 420, 526, 662, 702.
— hadi levéltár 662.
— hadi tanács (1848) 582.
— hadügyminiszterium 339. (1848) 582, 587, 588.
— hadügyminiszteri levéltár (1848) 297.

— harcok (1848) 297, 343, 345.
— horvát nyomda 79.
— illyr kancellária (1791) 547.
— katonai akadémia 219.
— kormány 159, 160, 181, 392, 393.
— kormány kihasználja a szerbeket 347.
— lázadás (1848) 296, 363.
— levéltárak 578, 748, 749, 750.
— magyarellenes tüntetés (1848) 282.
— miniszterium 381, 393.
— miniszterium igéretei 393.
— orosz követ (1699) 668.
— pénzsegély a szerbeknek (1848) 358, 367, 393.
— reakcio (1848) 282.
— Reichsrath (1848) 350.
— szerb deputácio 389.
— szerb deputátusok 373.
— szerb képviselők (1735) 492.
— szerb megbizott 380.
— szerb meghatalmazottak 360, 391.
— szerb nyomda (1791) 428, 753.
— szerb nyomda feloszlik (1796) 428.
— szerb ujság (1825) 8.
— tervek a szerbekkel (1848) 300.
— udvar (1848) 357.
— udvari egyházi kincstár 29.
— udvari haditanács (1842) 251, 427, (1724) 437, (1720) 438, 440, 441, (1727), 443, 453, 758.
— udvari kamara 440, 441.
— udvari politika 758.
— udvari deputacio 419.
— unitus papnevelde 211.
Beck Márk (1532) 712.
Bedekovics (1848) 402, 403.
békekötés a szerbekkel (1848) 333, 337, 338, 341, 347.
béketárgyalás a szerbekkel (1848) 344, 345, 346, 348, 351.
— pontjai a szerbekkel (1848) 351.
Békésmegyei magyarositás 30.
beköltözések Európába 81.
beköltözött szerbek helyzete (1690) 617.
Bél Mátyás 31, 116, 117.
II. Béla magyar király 117.
III. Béla magyar király 34, 202, 512, 513, 514.
IV. Béla magyar király 131, 132, 175, 202.
— leányai 616.
Béla knez 113, 114.
— Pavlimir 476
— Uros, zetai herceg 125, 126, 269.
Belasztena vár (1459) 40, 479, 672, 675, 724.
Belaszica Szerbiában 627.
Bélavári tanácskozás (1531) 709.
Belgrád 26, 35 ,(1440) 39, (1456) 39, (1459) 40, (1189) 49, (1481), 59, (1523) 59, 68, 88, 95, 97, 110, 115, 117, (1513) 135, 145, 162, 164, 167, 186, 193, (1789) 193, 194, 219, 226, 227, 312, 318, 320, 325, 326, 331, 354, 358, 388, 414, 426, 456, 457, 458, 464, 467,

490, 530, 537, 538, (1359) 643, (1717—1739) 726, (X) 734; 666, (1787) 685, (1521) 689, 690.
— Friaulban 465, (1462) 676, 754.
— eleste 412.
— elfoglalása (1789) 179, (1717), 447, (1697) 665, 689.
— ostroma (1862 - 1867) 453.
— története 754.
— karlócai sz. érsekség egyesitése 414, 417, 570.
— ad Mare, supra Mare 95, (1108) 658.
belgrádi bánság 68.
— görög helytartó 95.
— nemzeti bibliotéka 255.
— érsek 22, 23, 413.
— szerb kongresszus (1731) 226, (1735) 411, (1730) 414, (1730) 415, 416, 420, 421.
— metropolita (1718—1739) 440.
— nemzeti szinház alapitása (1868) 475.
— szerb nyomda (1730) 427, (1552) 517.
— szerviánusok (1848) 377.
— szerb püspök (1790) 235.
— szerb püspökség 89.
— szerb templom 96.
béli apátság (1204) 114.
Belin 196.
Belics Dömötör (1537) 712.
Beller György sajkás parancsnok (1848) 582.
Belmosevics család (1496) 641.
Belmosics (Belmosevics) Miklós (XV. sz.) 668 (1483), 676, 677, 678, 686, 690.
— Milica, Miklós leánya 678.
— birtokai Magyarországban 676, 678.
— Olivera, Miklós leánya 678.
Belobreszka 262.
Belopolje 129.
Belopavlicsi csata 212.
— provincia 126.
Belovár 5, 479, 724.
— megye 477, 702.
— katonai akademiája 239.
Belobrdo (1790), 52, 53.
belocrkveni püspökség Szerbiában 627.
Belus bán (1205) 113, 114, 117, 452.
— bán, Uros fia 493.
— bán birtokai 114.
— palatinus 117, (1156) 499.
Bender 76.
Benedek tábornok 189.
— ivanóvszki plébános (1460) 203.
Benedikt cseh iró 256.
Benedikt I. tót iró 558, 559.
Beniczky szerb érseki titkár (1795) 217, (1824) 542, 573.
Benjatina falu Ung megyében 211.
Benjovics Bertalan franciskanus, bunyevácok vezetője (1687) 500.
Benyovszky Sámuel pesti ügyvéd (1782) 479.
Beocsin szerb zárda 46, 47, 236.
beocsini határper (1746) 46.
— templom 46.
Beöthy Ödön kir. biztos, bihari főispán (1848) 336, 340, 341, 346, 349, 351, 353, 355, 379, 381.

— kir. biztos fenyegetései (1848) 340.
Berberovics András 71.
Berchtold tábornok (1848) 363.
Bercsényi tábornok 190.
Béreg falu, Bácsmegyében 449.
Berekszó (Berkaszovo) 118.
Berekszói Vukovics Száva alapitványa (1809) 86.
Berenics Tamás (1529) 186.
Berez comitatus Boszniában 601.
Berezina 105.
Berger br. őrnagy 370.
Bergovia város 83.
Berics Illés 101.
— János (1814) 44.
— Pál (1837) 249, 250.
— Vazul szerb iró 721.
Beriszló Ferenc jajcai bán 135, 660, 687 (1485) 724, 699, 704, (1528) 703, 706, 707, 708, (1532) 711, 713, 714, 724.
— István birtokai 707, 714.
— István fogsága 705, 706.
— István neje, Battányi Katalin 714.
— neje, Frangepán Borbála 675.
— István szerb deszpota 660, 661 (1520) 689, 691, 693, 694.
— birtokok Szlavoniában 689.
— János szerb deszpota 660, (1507) 679, 686, 687, 725.
— Jánosné, Jaksics Ilona 676, (1502) 679, 688.
— Miklós (1527) 694.
Berivojevics humi nemes család (1248) 119.
Berkaszovo Szerémben (Berkusevina) 116, 118, 431, 434, 468, 672, 673, 676, 724. L. Berekszó.
berlini szláv tanszék (1841) 104.
— kongresszus 756, 755.
Berovics Odoverdi Mahmut pasa (1739) 129.
Berzobis 83.
Berulja város 122.
Berzsenyi Daniel 77.
Besenovác (Szent Benedek) Szlavoniában 724.
Besenovo Szerémben 431, 432, 434.
— zárda (1581) 144, 236, 466.
besenyök 82, 93, 94, (X sz.) 734.
Bessenyei Ferenc (1522) 689.
Beszarábia 331.
— levéltárai 40.
bethlehemi zsinat (1672) 470.
Bethlen Farkas 111.
— Gábor (1623) 204, 205.
Betyir pasa (1804) 193.
Bezdin szerb zárda 77, 288, 236, 400, (XVI. sz.) 668.
Bezerédy család (1702) 53.
biblia fordítás 42.
bibliográfia 40.
Biedermann H. I. gráci egyetemi tanár 477, 478, 479.
Biela (Weisig) 99.
Biga Péter ezredes (1848) 173, 401, 596.
bigámia szerbeknél 681, 682, 683, 684, 682.
Bihács 95, (1531) 135.
— polgárai (1530) 134.
— polgárainak jogai (1262) 762.

— város szabadalmai (1262) 762.
Bihar megye 25.
— megyei magyarositás 30.
Bikity falu Bácsmegyében 449.
Biklar Joannes 82.
Bikszád zárda (1700) 208.
Bileti harcok (1848) 362, 371.
— járás (1860) 259.
Bingula falu Szerémben 431, 432, 434.
Bira Lázár auditor (1837) 250.
birodalmi egység 243.
— integritás 343.
— érdek 341.
— kormány 380.
— közös miniszterium (1848) 350.
— tanács 161.
Biskupove Grace Horv. orsz. 479.
Bistye vár Boszniában 601, 6[illegible]5, 651.
Bjela vár Boszniában 651, 652.
Blagaj család 637.
— Mihály gr. (1490) 677.
Bjeladinovics gróf kalandor (1781) 750, 571.
Blagojev N. P. bolgár iró 754.
Blagojevics br. altábornagy (1848) 170, 282, 283, 330, 332, 333, 336, 338, 341, 344, 345, 346, 348, 351, 353, 355, 363, 364, 367, 369, 370, 371, 373, 374, 378, 379, 381, 383.
— érdemei 372.
— elleni szerb vádak 355, 363, 367.
— jellemzése 363.
— magyaron 363, 370.
— megfenyegetése 372.
— megsértése 372.
Blanusa Jóca sajkás főhadnagy (1848) 585.
Blaten tó (Balaton) 83.
Blatni grad 102.
Blüher generális 283.
Bob német iró 629.
Bobalics szerb kapitány 378
Bobovác vár (Babunc, Baboch) (1359) 203, (1464) 40, 605, 608, 650.
Bodianac Jefrem 16.
Bodin diokleai király 450.
Bodor Ferenc, Zápolya János vezére (1527) 699.
Bodrog elnevezés eredete 499.
— megye 499, 501, 700.
— megye területe 640.
— vár 499, 501.
— vize 499.
Bodroghodos szerb zárda 668.
Bogdán, grabóci pap (1550) 65.
— moldvai vajda (1507) 679.
— humi zsupán (1240) 119.
— raguzai polgár (1478) 32.
Bogdánovics nemes család 126.
— Arzen szerb szerzetes Magyarországban (1217) 667.
— Ilona (1535) 188.
— Konstantin szerb meghatalmazott Bécsben. (1854) 190, 191, (1848) 349, 351, 360, 389, 391, 394, 395.
Bogics-Vutkovics-Sztratimirovics nemes család (1750) 19, (1737) 452, 453. L. Sztratimirovics.

Bogisics V. tört. iró, 271, 594, 619, 737, 750.
Bogojevics Mihály (1457) 460.
bogomil eretnekség 7, 35, 199, 490, 639, 640, 648, 649, 684, 754.
— eretnekség politikai szerepe 754.
— goszt 649.
— sztarac 649.
Bogosza folyó 113.
Bogojevics Mirkó 402
Bogsán járás (1860) 260.
bogsáni szerb kudarc (1848) 359.
Boguhval lengyel krónikái (1253) 69, 85, 148, 149, 225, 444.
Bogyán falu Bácsmegyében (1711), 33, 449.
bogyáni krónika 33.
— templom (1565) 33, (1722) 33.
— zárda 33, 236, (1478) 32, (1526) 641.
Bogyánszki orosz tudós 566.
Bogyiszló neve 30.
Bohemi 48, 85, 143.
Bohemia 58, 166.
Bohorma 111.
Boics Lázár 95.
boiki 85, 93, 224.
Bojana folyó 125.
Bojanica 743.
Bojária 58.
bojohemi 85.
bojok népe 499.
Bokics 113.
boksáni kudarc 370.
Boldogasszonyfalva 111.
Boleics család 116.
I. Boleszláv 149.
bolgár evangelium (XI. sz.) 88.
— érsekek 64, (1331-ig) 104.
— irodalom 488, 561.
— királyi család 137.
— krónika (XI. sz.) 87.
— nyelvemlékek 261.
— patriarcha (1483) 104.
— püspökök 40.
— püspökségek 41, 104.
— szerb háború (1885—1886) 666.
— szerb törzs 563.
— telepesek 160.
— történelem 45, 424.
Bolgária 43, (XII. sz.) 47, 60, 68, 121, 126, 142, 143, 148, 535. 554, 751.
— bukása 142.
— földrajza 564.
— leirása 133.
bolgárok 34, (1340), 41, (X. sz.) 50, 73, 80, 81, 82, 83, 95, 123.
— eredete 562.
— ősei 92.
— régi hazája 404.
Bolics Prokop archimandrita 573.
Bolsoi certezs (1552) 86.
Bona folyó 121.
— város 120, 121.
Bonfin Antal 110, 117, 118, 136, 138, 139, 140, 141, 269, 609, 672, 673, 677, 736.
Bongard Károly (1780) 568.
Bongars 145.
Bonifacius 6.
Bonyhád 444.
Borács (Boraz, Borach) vár Boszniában 601, 649.
— zsupa Boszniában 601, 649.
Borbála, Beriszló Ferencné, volt Brankovics-Zmaj Vukné 724.

Borbas pap, Dózsa vezére (1514) 688.
Boris bán, Nemanja ipja 475.
sz. Boris élete 42.
Borisev Uros (1848) 584.
Borócki Benjamin 146.
Borovszky Samu 576, 577, 594, 667, 700.
Borota puszta 215.
Borovo birtok (1790) 52, 53, 694, 724.
Boskovics család 116.
— János, szerb iró, 2, 493, 543, 573.
bosnyák-diakovári püspökség története 555.
— szökevények (1848) 295.
— okmánytár 721.
— irodalom 78.
— néprajz 721.
Boszánac elnevezés 499.
Boszna folyó 601, 649.
Bosznia 7, 39, 40, 57, 78, 83, 95, 106, (1462) 111, 117, 123, 129, 143, 163, 164, 175, 199, 213, 295, 400, 436, 450, 462, 476, 510, 525, 529, 596, 602, 669, 675, 708, 727, 751, 754.
— elvesztése 412, (1463), 632, 672.
— bukása 111, 463, 464, 653, 707.
— bukásának okai 555, 656.
— egy része Szerbiájé 632.
— felosztási terve 655.
— hanyatlása (XV. sz.) 648.
— kereskedelmi városai (XIV sz.) 613.
— leirása 131, 199, 254.
— magyar protektorátus alatt 496.
— török adója 655.
— története 458, 471, 600, 602, 631, 632, (XIII., XIV. sz.) 636, 649, 721, 722.
— viszonya Magyarországhoz (XIV. sz.) 600, 601, 602.
boszniai bán 106.
— bánság kezdete 636.
— emlékirat (1858—1878) 721, 722.
— ferencrendiek 199.
— főurak 124.
— főuri rangfokozatok 576.
— iratok 131.
— katholikusok irása 57.
— keresztények 425.
— királyi cim 117.
— királyok cime 106.
— királyság 110.
— küldöttség (1848) 295.
— lakósság jelleme 199.
— lázadás népösszeirás miatt 553.
— magyar hadjárat (1505) 679.
— menekültek 109, 130.
— memoirok 721, 722.
— mohamedánok 666.
— nagyhercegi rang 576.
— nemesi rangfokozatok 576.
— nemzeti egyház 199.
— nép 130.
— okkupáció 635, 754, 755, 756, 757.
— partikularizmus (1391) 600.
— patarenusok 648. L. bogomil.
— polgárháboruk (XV. sz.) 648.
— szerbek 107.
— szerbek bevándorlása (XV. sz.) 442.

— török birtokok 111.
— török háboru (1857—1870) 635.
bosznyiaiak 96.
boszorkányok 700, 725.
botos magyarok 30.
Bóth András horvát bán (1495) 188, (1509), 687.
botosi csata (1848) 375, 376.
Bowring John angol iró, 30, 40, 46, 264.
Bozda Naum (1853) 195.
Bozsics Rádics (1523) 59, 118, 686, 689, 690, 691, 692. 695, 698, 699, 700.
— Péter szerb alapitványa 400.
— Péter (1542) 717, 718.
Bozsicsevics őrnagy (1848) 332.
Bozsicskovics Vazul szvidniki unitus püspök 486. (1773) 211.
Bozsidár szerzetes, szerb nyomdász (1519) 72.
— zsoltárkönyv 68.
Bozsnadolna völgy Tolnában 445.
böjtök a keleti egyházban 202.
Bösendorfer József történetiró 723.
Bölcs Konstantin orosz nagy herceg (1219) 86.
— Leo császár 123.
Böszörmény 111.
Bracsilics Péter (1542) 717.
Bradács János munkácsi püspök (1769) 210, 211.
— István (1504) 686.
Bradács Tamás (1529) 706.
— Vladiszláv (1527) 706.
Bragyan-Lazarevics zimonyi polgármester (1842) 252.
Bráján 113.
Brajkovics Márton zágrábi püspök (1704) 726.
Brancsics Blagoje szerb iró 527, 544, 573, 600, 626.
Branibora 67.
branicai szerbek (569) 223,
Branicsevo (Brandiz) (1428) 39, (1189) 49, 50, 466. 468, 563, 625, (1481) 674.
— ducatus 50.
— metropolitája 50.
— püspöke 50.
— püspökség 89.
Branik szerb hirlap 515, 531.
Branjak domb Tolnában 445.
Branko, Ohrid ura, Brankovicsok őse 465.
Brankovics Angelija 162.
— Gergely, a vak, Germán szerzetes György fia, szerb deszpota 118, 120, (1456) 456, 457, 459, 460, 461, 463, 494, 495, 496, 671.
— kincsei 120.
— György szerb deszpota szendrői, (1428) 100, (1438) 110, 111, 115, 116, 118, 162, 185, (1451) 180, (1453), 424, 425, 455, (1456), 456, 460, 463, 494, 495, 496, 608, 609, 610, 632, 641, 654, 655, 667, 669, 676, 722.
— György szerb deszpota fiai 671, 721.
— György szerb deszpota birtokai Magyarországban 117, 466, 467, 577, 736.
— György szerb deszpota pecséte 497, 498.
— György, Makszim szer-

zetes, István fia, szerb deszpota (1495), 114, 188, (1476) 465, 676, 677, 678, 679, (1510), 680, 724.
— Györgyné, Kantakuzen Jerina (1456), 456, 457, 459, 467, 495, 496.
— György első neje Kommena 465.
— Ilona, Lázár deszpota leánya 458, 459.
— István a vak, szerb deszpota 118, 427, (1456), 456, 457, 459, 460, (1458) 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 496 494, 495, 502, 634, 671, 676, 722, 723.
— István fiai 676.
— István neje, Angelina (1461) 676.
— István a vak, jellemzése, leirása 464.
— István neje albániai Aranit leánya 464.
— János szerb deszpota politikája 679.
— János szerb deszpota, vak István fia, (1496), 111, 116, 118, (1468), 162, 178, 188, 425, (1476) 465, (1466), 466, (1499), 469, (1502) 469, 579, 641, 660, 668, 669, 671, 676, 678, 686, 723.
— Jánosné, Jaksics Ilona 676, 677, 679.
János szerb deszpota leányai 178.
— János szerb deszpota birtokai Magyarországban 687.
— Lázár szerb deszpota, szendrői György fia, (1457), 455, 457, 458, 459, 461, 464, 467, 495.
— Katalin, Cilleyné 456.
— Lázárné, Paleolog Ilona (1446), 456, (1457), 457, 459, 460, 461, (1459), 462, 463.
— Lázár leánya 463.
— Kantakuzina, Cilley Ulrikné 496, 498.
— Mara szultána, szendrői György leánya, II. Murat neje, 133, 457, 467, (1486), 496, 497, 494, 495, 498.
— Mara török birtokai 497, 498.
— Mária, István a vak és Angelia leánya 464, (1476), 465, (1495), 466, 676.
— Makszim (György) (1468) 162, 455, (1485) 468, 469. L. Brankovics Gy., István fia.
— Pál knez (1481) 59, 111.
— Száva erdélyi püspök (1656), 61, 61. L. ál-Brankovics.
— Száva érsek (1468) 163.
— Vuk, Lázár knez veje 39, 100, 107, 115, 127, (1371) 133, 314, 554, (1389) 555.
— Vuk Zmaj, Gergely fia, szerb deszpota (1476), 40, (1481), 59, 107, 111, (1485), 116, 118, 162, 163, 181, 459, 466, 467, 468, 638, 642, 660, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 724.
— Vuk Zmaj neje Frangepán Borbála 660.
— Vuk Zmaj magyar birtokai 672, 675.

— Vuk Zmaj végrendelete (1482) 675.
— Gyurgyevics Lázár deszpota 632.
— család 115, 162, 456, 460, 523.
— család fiága kihál (1502) 469.
— család magyar birtokai 62, 163, 464, 466, 671.
— család viszálykodása 459, (1457), 457, 494.
— ház hanyatlása 671.
— ház kihal fiágon (1516), 680.
— ház története 642, 673, 679.
— krónika 752. L. ál-Brankovics.
Branovacski nemes család 19.
— szerb felkelő vezér (1788) 726.
Brasso 62, 64, 228.
Bratkonics 113.
Bratonizsics provincia 126.
Brazza 122, 607.
Brebir (1789) 185.
Brenci 143.
breszciai lázadás (1797) 254.
Bresztács Szerémben 111, 432.
Brenno 509.
Brentani generális (1783), 486.
Bresztovics Szerémben 430.
Breton, iró 4.
Brdjani Oroszországban 426.
Briennei Nicefor 123.
Brisana 67.
Brkics Vazul sz. patriarcha (1771) 634.
Brlics Ignác horvát iró 78, 403.
— Torquato történetiró 526.
Brnyaci, Antivari mellett 615.
Brodár vár Boszniában 606.
Broderics család 715.
Brodi Miklós, Beriszló János fia (1500) 660.
Brsljanec szerb zárda 477, 478.
Bród 5, (1848) 281, 299, 714.
bródi ezred (1848) 280, 290, 292, 349, 393.
— ezred tisztikara 18.
— vár 293.
Bruck osztrák miniszter (1848) 162.
Brucker libell (1577) 442.
Bruckenthal br. kapitány 367, 373.
Brutus Mihály történetiró 692, 717.
Bruyere Márk 78.
Brünner Vilhelm történetiró 488.
Brzava 83.
Bubalia 49.
Bucignola Mihály osztrák ágens (1531) 710.
Bubánovics szerémi alispán (1807) 432.
— Szilveszter marcsai unitus püspök (1735), 443, 486.
Bucsics szerbiai vojvoda (1848) 331.
búcsu 7.
Bud 138.
Buda 17, 23, 29, (1457) 39, (1541), 40, 65, 111, 117, 189, 194, 208, 386, 456, 458, 462, 537, 673, 679, 691, 697, 705, 706, 707.
budai egyetemi nyomda 13.

— ferencrendi zárda 29.
— horvát nyomda 79.
— káptalan (1422) 111, 117.
— levéltár 405.
— magisztratus 239.
— pasa (1585) 446.
— ostroma (1530) 709.
— szerb céhek 213.
— szerb szabócéh (1695) 191.
— szerb hitközség 251, 402, (1731), 417, (1769) 420.
— szerb hitközség levéltára 413, 414, 415, 521.
— szerb püspökök 26, 130, 228, 229, 567.
— szerb püspökség 233, 406, (XVI. sz.) 667.
— szerb püspökség névtára (1826) 24.
— szerb püspökség területe (1732) 27.
— szerb templom 60.
— szerbek 190, 213, (1726) 413, (1530) 709.
— tűzvész (1810) 17.
— városi tanács (1529) 706, 707.
— várparancsnok (1690) 663.
Budalia 49.
Budakut (1580) 502.
budapesti egyetemi könyvtár 29.
— egyetemi nyomda (1796) 44.
Budi vlah fia, Korvin János 139.
Budimlja 90.
Budimir 138.
budimlii szerb püspökség 89.
Budimirovics család 9.
Budin vár 113.
Budinger Max történetiró 658.
Budiszláv 138.
Budva 551, (1361) 645, 646.
— statutuma 736.
Bug 76.
Buga 95.
Bugarin humi nemes család (1254) 120.
Bugyanovce Szerémben 430.
Bujánovszki István (1829) 51.
Bukarest 193, 471.
Bukotics szerb-orosz generális 435.
Bukovác Vláho festő 670.
— domb Tolnában 445.
Bukovina 104, 236, 398.
— gör. kel. egyházmegye 104.
— gör. kel. püspökei 28, (1790) 235, (1783) 398.
— gör. kel. hivek 104, 251.
— gör. kel. parochiák 108.
— levéltárak 40.
Buktics humi nemes család (1248) 119.
bukvica irás 57, 78.
Bulcs vezér 201.
Bulics sajkás hadnagy (1848) 586.
— Ferenc 742.
Bulliald Izmael 110.
Bulin szerb főkapitány 74.
Buna folyó 449, 499.
Buncsics kapitány (1848) 333.
bunyevác név eredete 449, 450, 499.
— faj leirása, jellemzése 450, 504.
— határőrök földe (1702) 503.
— nép 449, 450, (1848) 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504.

— nép beköltözése (XIII.sz.) 449, (1687) 500, (1580) 501, 503.
— nép királyhűsége 503.
— nép magyarosodása 450.
bunyevácok Bácsmegyében 449, 499, 500.
— Bajmokon 499, (1580) 501.
— Baranyában 500.
— Csonoplán 449.
— Csorván (1580) 501.
— Kunbaján (1580) 501.
— Ludason (1580) 501.
— Nemesmiliticsen 449.
— Szabadkán 449, 500, 501.
— Tavankuton (1580) 501.
— Tompán (1580) 501.
— Zomborban 449.
Burgio báró, pápai követ (1524) 134.
burggravius 150.
Burics tábornok (1848) 293.
Bury angol történetiró 732.
Busatlija-Csernojevics albán pasák 553, 552.
— Ibrahim albán pasa 552, 553, (1785) 552.
— Mehmet pasa (1774 – 1796) 552.
— Mahmut pasa 552, 553.
— Musztafa lázadása (1785) 552, (1809) 553.
— Tahir pasa 552, (1808) 553.
Buschböck (XVI. sz.) 682.
Buzin Boszniában 116, 117.
bűbájosok 35.
Bizanci Genadius munkácsi püspök (1733) 209.
Byzanc 34, 121, 122, 733.
byzanci császárság 92, 121, 734.
— császárság története 615.
— emlékek Szerbiában 444.
— fenhatóság Dalmáciában 574, 593, 595.
— méltóságok Szerbiában (XI—XV. sz.) 680.
— irók 106.
— titkos irás 557.
— történetirók 120, 270.
Caecilia hercegnő (1467), 131.
Calabria szláv telepe 737.
Cambara (Temesvár) 74.
camerarius 150.
— reginae 149, 150.
— secundus 150.
Campobasso szerb-horvát telepei 737.
Campoformioi béke (1813), 12.
capitanei judices 148.
— et duces exercitus 148.
Captat vár 653.
Carniolia 224.
Car, horv. regnicol. bizotts. tag (1868), 403.
Carevdar falu Szlavoniában 723.
cárok könyve 423.
carostavnik kodex 35, 43, 115, 423, 424, 425, 540, 634.
Caspicum mare 120.
Cassandri Pietro 754.
castellanus 148, 150.
Castelnuovo 128.
céhek szervezeti szabályai 594.
Cselkov orosz történetiró 593.
centralisztikus osztrák politika 757.
centralizált kormányzás 155.
cenzura 753.
Cerics birtok 53.
cerii sz. Petka zárda 144.
Cetin 127.

cetini aranybulla (1471) 492.
— királyválasztó gyűlés (1527) 692.
— szerb nyomda (1494) 634.
Cetina folyó 94, 565.
Cetinje 12, 126.
— alapitása (1486) 550.
— zárdája (1485) 133.
Chalkokondylas Laonikus 68, 94, 110, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 460, 461, 463, 608, 609, 684.
Chatillioni kongresszus (1814) 3.
Chaurs francia főuri család 616.
— Helene, Uros István kir. neje 616.
Cherson 76.
Chimabes 83.
chiosi csata, görög-velencei háború (1173) 512.
Cholm 120.
Chulm 135.
Chotun 97.
Chrisantus jeruzsálemi görög patriarcha (1715) 470, 471, 630.
Chronicon Alexandri 224.
— Bohemiae 85.
— Glagoliticum 224.
Chubinyi villa Boszniában 650.
Chrysis (Körös) folyó 113.
Czibak Imre váradi püspök (1527) 696, 697, 698, 699, 700.
Cibalae (Vinkovce) 70.
Czibak Imre, erdélyi vajda (1534) 712.
cigányok 4, 9.
— nyelve 5.
Cikurics István humi főur (1361) 646.
Cilley Hermann gróf 642.
— Ulrik 39 (1457), 455, 457, 458, 722.
— Ulrich várai 723.
— grófok 642.
Cilleyné-Brankovics Katalin 456, 722.
cimber nép 82.
cimerióták (1688) 530.
cincárok 9.
sz. Ciril 36, (863) 57, 67, 70, 98, 101, 122, 194, 257.
— iskolája 101.
— és Method 15, 435, 451, 561.
— és Method milleniuma (1863) 267.
Ciril grábóci szerzetes (1550) 65.
— rnjai boszniai iguman (1638) 480.
— Philosophus (832) 38.
— betük 36, 38, 57, 71, 78, 97.
— codexek 14.
— irás 67, 70, 257, 264, 736.
— irás a vlahoknál (1652) 51.
— irás sorsa Ausztriában 423, (1779) 545.
— kéziratok 101.
— irás korlátozása (1779) 545, (1784) 546.
— irás kiszoritása (1784) 546, (1792) 547, 548.
— irás érdekében kérvény (1781) 545.
— betüs nyomdák 13, 518.
Citta di Piombo Boszniában 578. L. Olovo.
Claudius 70.
Cluchaviza 625.
Coernig ethnographus 499, 541.

Codex diplom. Croatiae 656.
College de France 562.
Collecroce szerb-horvát telepei 737.
Columbán 124.
comes beneficium habens 150.
— Branicevensis (1459) 50.
— Cuciviensis (1459) 50.
— magnus de Servia et Rascia (1189) 50.
— consiliarius 149.
constitutio Illyrica (1770) 398.
Contarini Pál (1580) 626, 662, 663.
Coralli 105.
Corcira 122.
Cornelius Tollius történetiró 513, 514.
Coronini János gr. vojvodinai kormányzó 550.
Corpus juris tripartitum 104, 735.
Cobor, Bácsmegye főispána (1722) 504.
— Gáspár özvegye, Bakics Péterné (1540) 718.
Crmnica provincia 125.
Crnácski V. 61.
Crni Jovan cár (Crnojevics) 119, 121. L. Jovan cár, János cár.
Crnice szlávok (X. sz.) 733.
Crnojevics család 580.
— Montenegróban 633.
— szerb nyomdája (1495) 634.
— György, Iván fia, zetai fejedelem (1493) 517, 550, 551.
— György Velencében (1496) 551.
— II. György 10.
— István Sztanisa 10, (1490—1495) 551.
— Iván (1485) 133, 465, 492, 493, (1484—1490) 550.
— Iván montenegrói fejedelem fiai 551.
— Maxim 15, 17, 18, 21, 30, 551.
— Maxim, Iván fia, Szkenderbég pasa, 551.
— Salamon, velencei patricius 552.
crnorecskai szerviánusok (1848) 377.
Cuce 126.
Curetes 143.
curialis 150.
— comes 149.
curiae judex 149.
Curtius 105.
Curzola 607, 614.
Cveics Arzen 16.
Cvetko szerb főur (1502) 686.
Cvetinovics János (1730) 416.
Cvijevics szerb történetiró 627.
Cyprián kievi érsek (1376—1406) 55.
Cyprus 10, 128.
Csákoni szlávok (X. sz.) 733.
Csákova kirablása 356, 362, 371.
— járás (1860) 259.
Csáky család 139, 577.
— kancellár 217.
— László (1696) 62, (1527) 695.
— Miklós csanádi püspök (1514) 688.
Csalma falu Szerémben 49, 431, 333.
Csanád 74, 718, 719.
— megye 76, 171, 184,

215, 219, 220, 234, 577, 672.
— megye monografiája 577.
— megye kath. plebániái története 576, 577.
— megye török járom alatt 576.
— megye káptalana története 577.
— megye zárdái története 577.
— vár 113, 718, 719.
— csanádi comes 113.
— egyházmegye 577.
— görög zárda 113, 577.
— püspökség alapitása 577.
— püspökség története 576, 577.
— ütközet (1848) 263, (1546) 758.
Csanasz (1580) 502.
Csánki Dezső 145, 576, 641, 667, 723, 725.
Csantavár 449.
Csaplovics János 427, 477, 478, 524, 525.
Csarancsa 111.
Csarnojevics szerb-orosz generalis 435.
— János 502.
Császári diplomák Lepavina zárdának (1656—1717) 480.
— zászlók szerbeknek(1690) 664.
— biztosok (1789) 220.
— biztosok visszaélései (1848) 360.
— hadsereg 370.
— igéretek 172, (1848) 180, 183.
— kormány 159, 349, 370.
— lobogó 332.
— miniszterium (1848) 333.
— manifesztum (1848) 335, 355, 363, 367, 373, 383, 387, 391, 392, 394.
— patens (1848 dec. 15) 389.
— patens protestánsoknak (1859) 399.
— proklamációk (1848) 338, 354, 355.
— rendelet (1861) 400, (1777) 448.
— reskriptum (1759) 398, (1783) 398, (1727) 492.
— trón 328, 329.
— udvar és a szerbek (1848) 292, 313, 316.
— zászló Pétervárádon (1848) 367.
császárság árulói 315.
— integritása (1848) 323.
Csatoljarini horv. regnic. biz. tag (1868) 403.
Csazma 441, 443, 481, 692, 718.
— folyócska 724.
csazmai szerb zendülés 484.
— főesperesség 705.
Csebác nemes család 19.
Csedomil, Bela Uros fia 269.
— Tihomil fia 471.
cseh nép 85, 561.
— abc 257.
— akademia 13.
— beköltözés 48.
— folyóiratok 13.
— hirlapok 13, 197.
— irodalom 560.
— nyelv 4, 257, 558, 560.
— költészet 558, 560.
— tudományosság 558, 560.
— irodalmi nyelv 257.
— királyok 99.
— királyság 47.
Cseh fejedelem (X. sz.) 404.
— fejedelem fivérei 404.

— könyvtárak 13.
— krónikák 85.
— Matica (1833) 266.
— muzeum 13, 564.
— nép 6.
— nyelvemlékek 257.
— oklevelek 150.
— osztrák kancellária(1776) 232, 233.
— passzionale (XIII. sz.) 98.
— ősnyomtatványok 13.
— kéziratok 13.
— tót irodalmi nyelv 13, 560.
— történelmi nyelvtan 257.
— törvénykönyv (XII—XIII. sz.) 86.
— őstörténet 404.
Csehország 4, 43, 94, (1100) 148, 149, 150, 223, 257, 404.
— statisztikája (1826) 24.
Cseicsics Bekir pasa (1716) 10 (1727) 11.
Cselakovszki 559, 572.
Cselebics család 116.
Cselnik Radoszláv, Ján cár fővezére (1527) 502, 708, 709, 710, 696, 698, 703, 704, 706, 707.
csempészett orosz könyvek 753.
Csengics aga halála 198.
— Bekir pasa (1727) 129, (1716) 129.
— hercegovinai főuri család 598.
Csepel sziget 163, 208, 221, 466.
— szigeti szerb beköltözés 225.
Cserepovics Miklós vajda (1543) 717, 718.
Cserevics (1848) 281, 325, 691, 693.
Cserna 83, 566.
Csernek baziliánus zárda (1359) 203, 210.
Csernoboch 566.
Csernovics uralkodó család (1358—1516) 108.
— nemes család 19, 128.
Csernovics III. Arzen szerb patriarcha (1690) 21, (1706) 22, (1704) 25, 46, 49, (1695) 53, 61, (1703) 62, 74, 89, 101, 114, 129, 146, 147, 158, 159, 163, 164, 166, 167, 189, 190, 191, 208, 214, 225, 227, 234, 268, 275, 276, 396, 400, 414, 415, (1685) 447, (1693) 455, 488, 519, 521, 522, 523, 529, 531, 533, 535, 535, 537, 538, 539, 541, 567, 569, 597, 617, 619, 626, 629, 630, 633, 637, 641, 661, 662, 663, 666, 668, 670, 683, 725, 728. L. III. Arzen.
— III. Arzen beköltözése (1690) 641, 483, 520.
— III. Arzen birtokai 479.
— III. Arzen halála (1707 márc. 21) 455.
— de Mácsai (1790) 235.
— György 119, (1450) 127, 128.
— Illés, György fia 128.
— István zetai herceg(1421) 127, 128, (1450) 127.
— Iván (1450) 127.
— János, Konstantin fia (1516) 128, 163.
— János, Crni Ján 119.
— Konstantin, György fia 119, 128.
— Péter temesi gróf, kir. biztos (1848) 179, (1842)

252, 253, 273, 276, 584.
— Péter proklamációja 179, (1848) 584.
— Salamon, György fia 119, 128.
— Sztanisa, Iván fia 127.
— Viktor, János fia, 128.
Csernojevics család 113.
— humi nemes család (1254) 120.
Cseszláv 222.
cseta 146.
Csevápovics Gergely történetiró 69, 70, (1776—1830) 78, 427.
Csicsa-Jovanovics Zária (1848) 180.
Csifanta (1580) 502.
Csikeria Bácsmegyében 449, 641.
Csingrád 111.
Csipkai János (1861) 267.
Csohadzsics Dömötör szerb iró 727.
Csókics nemes család 19.
Csokor Julian, grabóci zárdafőnök 445.
Csokorilo Prokop emlékirata 722.
Csólics Márk br. királyi biztos 248.
Csoma vár Temesben 696.
Csongrád m. 184, 234, 501, 577, 640.
Csonka torony Budán 15.
Csonkics Jása (1848) 584.
Csorba János sz. vezér 75.
Csorba szerb-orosz generális 435.
Csorics szerb ezredes (1848) 298, 366.
Csortanovce 111.
Csortus hadnagy 365.
Csöbör Bálint (1490) 677.
Csőreg 111.
Csütörtökhely 111.
Csrmlje szerb zárda Boszniaban 442.
csud nyelv 82.
csud beköltözés Bulgáriába (678) 87.
Csudimir 222.
Csudomil zahumljei zsupán 34.
— fiai 34.
Csudomit, Hvalimir fia, 122.
Csupetics humi nemes család (1248) 119.
Csupics család 9.
Csupor Miklós (1472) 675.
Csuprilics török vezér (1714) 748.
Csurcsin Mihály 635.
Csurog Bácsmegyében (1849) 173, 180, 281, 326, 581, 587, 585, 586, 587, 589.
— ostroma (1848) 276.
— fahid (1848) 589.
Daan, Jaroszláv fia 138.
Dabisa István, boszniai király (1394) 133, 134, 575, 602, (1395 †) 603.
— özvegye 603.
Dabro-boszniai püspökség 630.
— szerb püspökség 89.
Dácia 9, 73, 87, 542.
— mediterranea 74.
— riparia 74.
— transalpina 74.
Dahlen altábornagy (1848) 282, 283, 358.
dáko-románok 542, 543.
— latin eredetü oláhok 543.
Dalamit 4.
Dalimil krónika (1310) 225.
Dalin zsupánia 123.
Dalluntum 123.
Dalminium 123.

dalmát egyházmegye szerb papsága (1819) 55.
— krónika (XI. sz.) 85.
— oklevelek 150.
— tengerpart 106.
— tengerpart őslakói 612.
— tengerparti városok 593, 751.
— városi patriciusok 613.
— városi polgárság 613
— városok (XIII. sz.) 613, 701.
— városok belső szervezete (X. sz.) 595.
— városok fejlődése 595.
— városok kulturája 595.
— városok lakói (XIII. sz.) 613.
— városok szabadsága 595.
— városok szervezete (XIII. sz.) 613.
— városok története 611, 612.
— városok viszonya Horvátországhoz (X. sz.) 574, 719.
Dalmácia 5, 6, 34, 35, 57, 92, 95, 121, 124, 155, 169, 180, 221, 243, 392, 464, (1805) 506, 507, 510, 604, 643, 669, (1102) 701, 721, 728, 732, 751, 753, 760.
dalmáciai földrengések 613.
— harcok (1684) 598.
— herceg (1189) 50.
— kereskedelmi városok 592.
— krónikások 404.
— levéltárak 579.
— matica, irodalmi társaság 267.
— régi krónikák (1062) 225.
— szerb egyház története 579.
— szerb papság 29.
— szerb plebániák 29.
— szerb püspök 130.
— szerb püspökség 444.
— szerbek 71.
— szerbek beköltözése (XVI. sz.) 445.
— utleirás 57.
Dalmácia vitás birtoka 573 574.
— birtoka (XII. sz.) 574.
dalmata 143.
dalmaták 96.
— irodalma 78.
Dálya 23, (1790) 52, 72, 233, 281, 298, 383.
dályai donácio 237.
— szerb gimnázium (1732) 227.
— uradalom (1706) 53, 54, 230, 400.
Damjánovics Euthim verseci szerb püspök (1739) 27.
Damaszkin grábóci igumán 65.
Dan 105.
Danabrum (Duna) 564.
Danaszter 105.
Daniszter 105.
Danica szerb folyóirat (1826) 44, 444.
— Illirska 109.
Dandolo András krónikája 122, (XIV. sz.) 574, 575.
— András tört. hamisitásai (XIV. sz.) 574.
Danicsics György 476, 527, 543, 551, 552, 556, 573, 625, 628, 729, 731.
Danilevszki belgrádi orosz konzul (1848) 289, 330, 354.
Danilo érsek 615, 616, (1263—1273) 90, 269.
— érsek genealogiája (ro-

doslov) 43, (1325—1338) 85, 270, 424, 528, 540, 541.
II. Danilo szerb érsek (1325—1339) 90.
Danilo zahumlyei püspök (1320) 90.
— verses krónikája (1310) 404.
— Petrovics Nyegus montenegrói vladika (1697) 10.
— montenegrói fejedelem (1826—1860) 212, 213.
— montenegrói vladika 748, 749.
Dankovszky Gergely szótára 79, 82.
Danubius (Duna) 105, 120.
— neve 564.
dapifer 150.
Danoszovics Márián (1792) 548.
Dardánia 87.
— szerbjei 105.
Daruvár 5, 479.
Daut pasa (1480) 673.
Dautova, Bácsmegyében, 215.
Dávid, Bela Uros fia 125.
Davidovác Damján ezredes (1848) 587, 588, 586.
Davidovics Dávid tábornok (1737—1813) 106, (1790) 235.
— Dómötör szerkesztő (1815—1822) 13, 38, 42, 44.
— Pál 402.
Deák Ferenc 657.
De Chaurs francia család. L. Chaurs.
Debrecen 111.
— neve 30.
debreceni kollegium 429.
Decius római császár 49, 69.
Decsáni István szerb király 43, 64, 90, 270, 618, 619, 743.
— István élete 425.
— István fiai 631.
— zárda 125, 427.
De Kamelics munkácsi püspök (1690) 208 (1707) 209.
De Rogerio Radoszláv humi főur (1361) 646.
Deják Iván (1542) 717.
Dekatera (Kattaro város) 121, 123.
deklaratorium illyrikum (1779) 192, 233, 248, 249, 740.
— cáfolata 441.
Delia Pál (1557) 118, (1536) 714.
Deliblat 365.
deliblati szerb tábor (1848) 281.
délszláv akademia 601, 526.
— birodalom 669.
— halotti tor 702.
— nép 659.
— népek története (VI.—VIII. sz.) 685, 732.
— okmánytár 761.
délszlávok politikai egysége 760, 761.
délvidéki tótok szerepe (1848) 365.
Demelics T. 265.
Demetrii sancti vita 223.
Demetrovics Krisztofor bácsi szerb püspök(1711) 22, 226.
Demián történetiró 525.
demokrácia 152.
Derkoos János horvát költő 71.
Derr György 527.

Derván szerb vezér (VII. sz.) 120.
Desa (Tihomil) vaskai zsupán (1161) 451.
Desa, I. Uros fia 452, 493, 510, 511.
deserta Sarmatum 499.
desertum primum (Varasd) 163, 477.
— secundum (Karlovác) 163, 477.
Desseffy Sándor, csanádi püspök 576.
Deszavcsics humi nemes család (1248) 95.
Desznica 95.
deszpota 178. L. szerb deszpota.
deszpotai mitra 62.
— zászló 62.
Deszpot-szent-Iván, Bácsmegyében 581, 641.
Deszpotovics Péter szerb iró 488.
Devecser 641.
Déli-Magyarország 234.
déloroszországi kereskedés 436.
délszláv halotti szokások 541.
— irodalom 78, 96, 262, 563.
— irodalmi egység 96.
— irodalomtörténet 20, 44, 493, 527.
— irók 78.
— iskolák 262.
— krónikások 404.
— Maticák 265.
— nyelvemlékek 257.
— nyelv története 20.
— országok 120.
— történelmi kutfők 528.
— utleirások (1189) 49.
délszlávok 78, 100, 101, 105, 106, 125.
— egyesitése 262.
— szövetkezése (1841) 261, 262.
— temetési szokások 541.
Diakovár Szlavóniában 578, 716.
diakovári békekötés (1393) 602, 603, 762.
Diakovics Izaiás érsek (1708) 22. L. Gyakovics.
Diákovics Izaiás aradi püspök (1695) 26, 158.
Dibra országa 270.
Dicsica folyó 93, 94, 121.
Dierzswa (1296) 85.
Dima (1722) 33.
Dimics Dömötör jazaki archimandrita (1807) 432, 434, 435.
— Lukács 15.
— János 14.
Dimitrievics szerb népfelkelő főhadnagy (1848) 377.
— St. szerb iró 721.
— Gergely, bácsi püspök (1713) 26.
— Miklós, temesvári püspök (1730), 416, 417, 476.
— Misa, szerb történetiró 487.
— Nikanor, Miklós, kosztajnicai püspök (1716) 27, 28.
— Vazul budai püspök (1728) 27, 417, 445.
Dimotika 747.
Dimovics Genadius károlyvárosi püspök (1792) 183.
— György károlyvárosi püspök (1786) 27.
Dinári alpok 476.
Dinyicsics Dragisa boszniai zsupán (1415) 651.
Diodorus Siculus 82.

Diogen, IV. Román fia (1073) 450.
Dioklea 35, 95, 108, 120, (610—1078) 123, 125, 452, 732, 742.
— város 126.
diokleai pap krónikája (XII. sz.) 78, (1161) 85, 87, 186, 187, 222, 223, 224, 225, 269, 404, 476, 493, 511.
— királyok 269.
Diokletian 120, 122, 123.
— legenda Dalmáciában 742.
Dionysius erdélyi szerb püspök 28.
Disnicsi szerb zendülés (1840) 486.
Diós, Szerémben 433.
Dittrichstein Zsigmond (1527) 697.
Divos, Szerémben 431, 432, 434.
Dirrachium 106, 121, 123. L. Dracs.
— hercege 106.
Diván nemes család 19.
Djakovics Izaiás szerb metropolita 728. L. Gyakovics, Diakovics.
Dlugos, krakói kanonok, lengyel krónikás 85, 135, 609.
Dnyeper 76, 84.
Dnyeszter 93, 105.
Dobanovacski emlékiratai (1848) 589.
Doblhof br. osztrák miniszter (1848) 153.
Dobó István (1546) 718.
doboji ütközet (1415) 650.
Dobor vár 714.
dobori győzelem (1393) 602, 606, (1408) 650.
— püspökség Boszniában 630.
Dobrakutya birtok 724.
Dobrava 481.
Dobravina szerb zárda 478.
Dobrince Szerémben 430, 432.
Dobrisics város 121.
Dobrodol 111.
Dobromir evangeliuma (XIII. sz.) 567.
Dobromirics humi nemes család (1248) 119.
Dobrovics humi nemes család (1248) 119.
Dobrovszki szláv tudós 4, 15, 44, 47, 48, 49, (1753—1829) 55, 57 70, 71, 83, 85, 93, 94, 97, 109, 560, 562, 563, 571, 572, 599.
— kéziratai 55.
Dobrun, Boszniában 601, 649.
Dodics Jován bácsi várkapitány (1527) 696.
Dojcsin Péter (Dóczy) 492, 673, (1476) 674, (1486) 675, 685.
doljáni szlávok (X. sz.) 733.
Dolgoruki orosz generális (1768) 505, 750.
Dombay család (1529) 707.
Domentiján szerb krónikás 452, 493, 514, 527, 528, (XIII. sz.) 682, 729, 747.
Dominics Gáspár (1530) 709, 715.
Domitrovics Péter zágrábi kath. püspök (1600) 481.
Domonkos zágrábi kath. püspök (1200) 135.
Don folyó 76, 83, 105, 735.
Don Miguel ezred (1848) 370, 384.

Donaldo da Lezze olasz történetiró 763.
Donec folyó Oroszországban 435.
Dorpát 45.
Dorottya, Hervoja unokája 651.
Doszitelj-Vlahovics Dániel, bukovinai püspök 28.
Dositije II., jeruzsálemi görög patriarcha 470, (1669—1707) 630, 470, 471.
Dózsa lázadás 501, (1514) 687, 688.
Dömötör zágrábi püspök 139.
— vár (1495) 188.
Döry Ádám (1777) 449.
Dracs (Dirrachium) 106.
Dracsevica, Boszniában 127, 651, 681.
Draga-Hedvig, Nagy Lajos m. k. leánya 632.
Dragaljevics Osztoja Kazimir 64.
— Kazimirovics (1703) 64.
Drágán (1232) 143.
Drágás szerb hős (1395) 39.
Drágánics (1232) 143.
Drágásevics J. történetiró 425, 428, 643.
Drágics szerémi ezredes (1848) 588.
Dragihna 493.
Dragojevics Athanáz espéres (1650) 482.
Dragoszálics Goják, boszniai főur 576.
Dragoszávljevics Ádám szerb iró 28, 36, 64, 193, 195, 196, 198, 542, 543.
— család 64.
Dragoszlav, a rapos, szerb király 38.
Dragovics Márk szerb történetiró 492, 550, 743, 748.
— Zsivko 476.
— szerb zárda Dalmáciában 445, 446.
— szerb zárda papsága 29.
Dragutin szerb király 43, 46, 50, 90, 269, 270, 615, 616, 632, (1289) 642.
Draskovics Jánkó gróf (1841) 261, 254, 266.
— család 31, 182.
Dráva folyó 53, 68, 144, 145, 158, 159, 161, 179, 285, 290, 292, 297, 298.
— védelme (1848) 383.
drávai átkelés (1848) 286.
Dregovics (Minksz) földe 93.
Drekálovics Márk vajda (1739) 129, 212, 620.
— család 116.
Drenoplje (Drinápoly)(1362) 39. L. Drinápoly.
Drenovác, szerb zárda(1719) 455.
Drezsnik család 131.
drevljáni szlávok (X. sz.) 733.
Drina folyó 95, 117, 129, 295, 601, 649.
Drinápoly 69.
Drinov bolgár történetiró 737.
Drobnyak Euthim szegedi püspök (1707) 225.
Drzsiszláv horvát király (998) 593.
dualizmus (1867) 754, 756.
Dubica megye 144, 604, (1244) 761, 762, 763.
— vár 714.
Dubize comitatus 650.
Dubovác vár 714.

Dubovics Teodor szerb nyomdász (1493) 517.
Dubravszky olmützi érsek (1552) 47, 48.
dubrovai királyválasztás (1527) 692.
Dubrovay János (1848) 285.
Dubrovin történetiró 619.
Ducsics Fülöp 100.
Dudás Gyula iró 498, 616.
Dudics Péter sajkás hadnagy (1848) 585.
Dudrovics szerb-orosz tudós 435, 436.
Dudvarszky nemes család 19.
Du Fresne Károly 117, 119.
Dugonics András 5, 71.
Duka család 9, 19.
— Ilona br. 72.
— István br. 3.
— János, görög vezér 510.
— Péter ifj. 2, 3.
Dukasz 110.
Dumann-Csuprilics pasa (1714) 10, 128.
Duna folyó 59, 68, 83, 105, 110, 129, 145, 160, 165, 174, 222, 311.
— vidéke 385, 404.
dunai flotilla (1481) 59, 163.
— gőzösök (1848) 585, 289, 296, 299.
— hajóhadak története 477, 576.
— határőrvidék 74.
— sajkások 119.
dunamelletti Illyricum 84.
Durics Fortunatus 57.
Durmis szabadkai pasa (1687) 501.
Durmitor hegy 625.
Durazzo 579.
Dusán a nagy szerb cár 10, 50, 518, 540, (1340), 89, 113, (1347), 271, 579, 580, 600, 618, 631, 644, 669, 680, 683, 743, (1355), 746.
— birodalma 648.
— története 267.
— István cimei 199.
— István cimere 35.
— István törvénykönyve 43, (1349), 45, 51, 86, 149, 198, 199, 596, 614, 680, 743, 747.
— István törvénykönyvének forrásai 596.
Dusánok 331.
Duzluk szerb zárda 455.
Dümmler történetiró 600.
Dyachova 578.
Eberhard zágrábi püspök (1398).
Ecsehida 111.
écskai csata (1848), 184, 375, 376, 587.
Eder tábornok (1849), 175, 363.
Endlinger gr. (1791), 548.
Egidius zárda 202.
Eginhard krónika 222.
Egei tenger 81.
Eger 16, 17, 210, 211.
Egerváry László szlavon bán (1480), 673, 678.
Egri jezsuiták 16.
— püspök (1757), 428.
— szerbek (1705) 670.
— szerb hitközség (1730), 422.
Éger Csehországban 35, 64.
egészség 20.
egyenlőség 247, 343.
egyesülési jog 155.
egyezkedés szerbekkel (1848), 337.
egyéni szabadság 402.
egyház szakadás 37, 191.
— szakadás története 470.

— jog 101.
egyházi átok (1340), 41, 89.
— biráskodás (1552) 204, 231, 245, 246.
— ének 37.
— fenyiték 447.
— nyelv, 7, 20, 103, 109.
— ószláv nyelv 103, 109, 561.
— zene 37.
— zsinat Magyarországban (1114) 202.
— zsinatok 269.
egyoltárság 37.
éhség (1848) 282.
— Dalmáciában (1587), 445.
— Montenegróban (1787). 752.
Elba folyó 66, 81, 93, 564.
— vidéki szlávok 149, 150.
elbai palatinus 148.
Elemér birtok 301.
Elis város 123.
elolláhosodás (1848) 280.
elszlávositás 31.
Emanuel szerb tudós 56.
— szász herceg (1614) 611.
Emausz zárda Prágában 98.
I. Endre m. k. 116.
II. Endre m. kir. 114, 667, 720.
— leányai 616.
engedmények a szerbeknek (1848) 341.
Engel történetiró 4, 6, 51, 66, 133, 270, 271, 464, 471, 524, 561, 563, 573, 609, 661, 662, 672.
Engelbert gróf (1189) 49.
Engelshoffer tábornok, kir. biztos (1744), 227, (1748) 228.
Enying vár 717.
Eötvös József br. 543, 581, 742.
Eperjes 208.
eperjesi gör. kath. püspökség 71, (1816) 211.
Epidaurum 123.
epidaurusi érsek 123.
Epifanius cyprusi érsek 424.
Ercsi 208.
Erdély 61, 64, 74, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 163, 171, 236, 333, 337, 378, 383, 385, 398, 468, 703, 718, 728.
erdélyi egyházmegye püspökei 28.
— görög keletiek 251.
— gör. kel. püspök (1790) 235, 225.
— gör. kel. román püspök 398
— hadi helyzet (1848) 362.
— hadmüveletek (1848), 359.
— hadsereg (1848), 362, 370.
— levéltárak 40.
— oláhok (1717), 51.
— szászok 731.
— szerb beköltözés 225.
— szerb püspökség 62, 225.
Erdovics 113.
Erdőd 281, (1848), 286, 691, 694.
Erdődy gr. család (1841), 262.
— Simon, zágrábi püspök (1530), 714, 715.
— gr. egri püspök (1730), 422.
— János gr. horvát bán (1790), 758.
Erdevik (Erdővég), Szerémben 431, 432, 434.
Erdővég Szerémben (Erdevik) 432, 434.
Eremics nemes család 19.

Ermitage 77.
Ernst, szalcburgi érsek (791) 102.
Ernuszt család (1476), 724.
II. Erzsébet cárnő 19, 76.
— III. Endre m. k., leánya Milutin sz. k. neje 270.
— Hunyadi János neje 137.
— Kotromanics István neje 636.
— m. k. Nagy Lajos özvegye.
esküdtszék 178.
Északi Albánia 579.
Eszék 5, 13, 23, 29, 44, 68, (1537), 135, 145, 168, 189, 222, (1848), 281, 290, 300, 353, 363, 383, 434, 691, 711.
— átadása (1849), 175.
— története 723.
— ostroma 364.
eszéki horvát sereg 366.
— levéltár 725
— magyar sereg 168.
— szerb sereg 168.
— szerb gimnazium (1732) 227.
— szerb nyomda (1751), 428.
— szlavon deputáció (1751), 428.
— vár 293, 300, (1848), 330, 336, (1537), 715.
Esztergam 35, 59, 163, 185, 709, (1553), 712.
— vármegye 405.
esztergomi érsek 98.
Eszterházy József gr. horv. bán (1737), 453.
— Károly egri püspök 205, 210, 211.
— orosz követ 219.
Eythyen birtok 188.
Etelka regény 5.
etruriai nagyhercegség 109.
Eudalia 49.
Eudoxia, Alexius császár leánya 35.
Eufenia (Milica sz. királyné 1392), 132.
Eugen IV. pápa 684.
Eugenia francia császárné 213.
Európa 66, 81, 82, 83, 84, 105, 315.
— statisztikája (1825), 2.
— története 387.
— szövetséges harcai a törökkel (XV. sz.) 578.
europai nagyhatalmak 755.
Sz. Eusztatius zetai szerb püspök 90.
- szerb érsek (1277—1284) 90.
II. Eustatius szerb érsek (1290—1308) 90.
Evlia Cselebi (1660), 727, 728.
Ewers G. (1826), 45.)
Extrajudicialis szerb bizottság 741.
Faber G. szerb hősdal fordító 15.
facseti járás (1860), 260.
Faktorie Konstantin János (1837), 249.
Faor szerb nemes család (1790), 235.
Farkas mester, udvari kancellár (1232), 143.
— Kolos megyében 675.
Farlati 108, 471, 615.
Farsana 65.
Faust (1462), 72.
fegyelem a szerb egyházban (1731), 417.
fegyverek (1848) 337.
fegyverszünet (1545), 59, (1848), 333, 348.

Fehéregyháza Bácsban (1496), 641, 676, 704.
Fehér-Horvátország 85, 93, 224, 404.
— Krajna 743.
— Oroszország 93, 94.
— Szerbia 84, 93.
Fehértemplom (1848), 189, 285, 294, 298, 333, 348, 369, 386.
— falu (1695), 33.
— ostroma 354, 383.
fehértemplomi harcok (1848), 348.
— németek (1848), 284, 366.
— ütközet (1848) 284.
Fehérpataky László, történetiró 720.
Fejér történetiró 31, 134, 602, 604, 642.
— Codex 543.
Fekete ezredes 19.
— egyház Bácsban 641 (1482), 676.
— hegység 131.
— Krajna 743.
— sereg szerbei (147 7) 673
— tenger 81, 93, 94.
— tengeri kereskedés 436.
— sárga zászló (1848), 383, 384.
felelős miniszterium 178.
Félegyháza (1528), 705.
Félix Ragusinus (Petancsics) 146.
Felkis, iloki jószágigazgató (1807), 431, 433.
Felső-Karlócza 452.
— Károlyvárosi szerb püspökség 444. L. Károlyváros, Karlstadt.
— Kovil Bács megyében 581.
— Luzsica (Lausitz VII. sz.) 99.
— Roglatica, Bács megyében 113.
— szlavon bánság 144.
— Szlavonia 723.
— Zeta 510, 512, 615.
— Zsill, Kolos m. 675.
Fenék szerb zárda Szerémben 236, 466.
Fenlak birtok (1486), 675, 719.
Fényessy egri püspök 619.
Feodor Ivánovics cár (1588) 721.
Ferasz bég (1449), 163.
Ferdinánd I. m. k. 4, 88, 118, 119, 134, 163, 164, 165, 185, 186, 204, 502, 660, 661, 692, 693, 695, 696, 698, 699, 700, 703, 704, 705, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 717, 718, 757.
— párti szerbek (1529), 706, (1546), 718.
— II. m. k. 25, (1627), 112, 164, 165, (1601), 204, 482, 702.
— III. m. k. 4, 25, (1642), 112, 206, (1656), 479, 482, 632, 662.
— V. 153, 287, 288, 327, 338, 356, 367, 371, 372, 381, 472.
— V. jellemzése 282.
I. Ferenc 3, 6, 8, 21, 25, 70, 73, (1818), 79, 86, 88, 221, 760, 761.
— 40 éves uralkodói jubileuma 70.
— francia király (1527), 697.
I. Ferenc József 151, 157, 158, (1848), 172, 389.
Ferenc csanádi püspök 139.
— csatorna 640.
Ferhát pasa (1523), 59, 689.

— bég (1560), 478.
Ferid bég (1455), 39.
ferencrendi szerzetesek 450.
— Boszniában (XIII. sz.) 449.
— Dalmáciában (XIII. sz.) 449.
— Hercegovinában (XIII. sz.) 449.
Fessler történetiró 579, 609, 643.
Fesztetics-Szeszirics család 31, 182.
feudális kötelezettségek 177.
félhold harca 32.
Fetiszlám 624.
Feyerremethe 725.
Filipson peloponezusi térképe 733.
Filipovics szerb tudós 56.
— Ádám 78.
— Polikárp munkácsi püspöki vikárius 209.
— Simon, marcsai szeverini, lepavinai püspök 2, (1735) 443, 444, (1735—1743) 481, 484, 485.
Filoszerb 42.
fin nyelv 94.
fin nép 84.
Finland 84.
Fióta János, rácok főkapitánya (1649) 124.
fiskális javak 238.
Fiume 13.
fiumei rezolucio 670.
Flaccius Clandius 69.
Flavius Justiniánus 70.
— Justinus 70.
— Valentinianus 70.
— Vegetius Pennatus (V.sz.) 592.
— Vopiscus 9.
Florenci levéltárak 578.
Florinszki orosz történetiró 618, 732.
Focsa, Boszniában 601, 649, 626.
Fogarasy szerb nemes család (1790) 235.
fogyasztási adó (1715) 196.
Folkius 37.
Folkmánovics szerb kapitány (1529) 704.
fono 7.
Fonton orosz konzul Raguzában 506.
Forgács 189.
forradalmár magyarok 184.
— irat 180.
földesur 245.
— joghatósága 166.
Földvár, Tiszaföldvár 76, 174, (1848) 283, 284, 377.
Földváry nemes család 19.
főpapi főispánok 240.
főrendiház 177.
— tagság 183.
főuri, földesuri aranyok (1696) 52.
főzsupán 149.
Fra Marino franciskánus (1458) 462.
Fra Grga Martics. L. Martics.
francia forradalom 2, (1848) 453.
— háboru (1805) 135, 210.
— királyok koronázása 99.
— orosz háború (1812) 42.
Franciaország 212, 247, 506, 735.
franciák 130.
— illyr királysága (1805) 12.
Francisci J. 267.
franciskánusok 500. L. ferencrendiek.
Frangepán család 101.
Frangepán Borbála, Brankovics-Zmaj Vukné 660, 675, 687, 724. L. Brankovics Vuk Zmaj neje.

— Bernardin (1483) 675.
— István (1457) 101.
— Kristof 691, 697, 698.
— Zsigmond 724.
Frankfurt (846) 58.
frankok 93.
— a Szerémségben 49.
— adója (923) 58.
— Bajorországban 58.
Frankia 91.
Frankavilla, Nagyolasz, Mangyelosz (1189) 49, 145.
Francochorion 49.
Fráter György 717, 718. L. Martinuzzi.
fratuc 9.
Fredegár krónikája 224.
Freismauer 102.
Freschot történetiró 616.
Friaul 94, 109, 465, 468, 676, 722.
friauli Belgrad 465.
— szlovinek 109.
I. Frigyes császár (1188) 35, 47, 49, 50, 51.
II. Frigyes porosz király 506, 758.
III. Frigyes császár 465, 466, 468, 627, 722, (1458) 671, 673, 674, 676, 677.
IV. Frigyes császár 124.
Frigyes császár keresztes hada 270.
Frigyes pfalci gróf (1532 711.
Frisch Leonhard 57.
Frusics dr. (1820) 44.
— István (1861) 255.
Fruskagora Szerémben 46, 49, 415.
— geologiai viszonyai 425.
Futtak 174, 281, 456, 588.
Gábor ipeki patriarcha (1645) 470, 90.
Gacko hegye 644.
Gagics raguzai orosz konzul 639.
Gáj Lajos 71, 80, 96, 103, 254, 627, 636, 745, 761.
Galambos Gábor 75.
Galamboc vár (1428) 39, (1459) 40, (1481) 59, (1567) 624, 674. L. Golubác.
Galeotii Martius 142.
Galerius császár 74.
Galicia 85, 93.
galiciai orosz Matica (1848) 267.
Gallensis monachus 223, 224.
Galler varasdi generalis 484.
gallok 69.
Gallus lengyel iró 149.
— Márton krónikája (1110 — 1135) 85.
Galsa 111.
Galumainik város 121.
Gara Ágnes 456.
— Miklós nádor 653, 455.
— Miklós neje 642.
— falva 111.
Garasanin Illés (1848) 454.
Gardinovce 581.
gardinovcei erdő (1849) 173, 174.
garesnicai győzelem (1560) 478.
VI. Garibald (612) 94.
Gartenhausen német tudós 557.
Gatterer 4.
Gavanszky nemes család 19.
Gavril ipeki patriarcha 65.
Gavrilo Ernici (1807) 431.
Gavrilovics András 596, 619.
— Mihály szerb iró 619, 667, 685.
— Makszim szigeti szerb püspök (1731) 91, 447.

gazdátlan vagyon 245.
Gazorum gens 84.
Gebhard német történetiró 66, 563, 609.
Gelcich József történetiró 580, 649.
Gelethfy bán (1522) 763.
Gellért-hegy 664.
Genua 505.
— perai koloniája 578.
genuai oklevelek (XV. sz.) 578.
geografia 29.
Georgia 470.
Georgievics nemes család 19.
— Bertalan (1563) 714.
— Izaiás Balaszeszkul bukovinai püspök (1823) 28.
— eszéki szerb püspök (1742) 146.
— János verseci püspök, utóbb érsek (1769—1775) 23, 27, 52, 684.
Georgios akropolita görög krónikás (1217—1282) 615, 732.
Georgius deszpota Rasciae et Albaniae 221.
sz. Gerard (Gellért) 113.
— életirója 113.
— de Roo 136.
— antivári kath. érsek (1276) 615.
Geraszim, erdélyi szerb püspök 28.
— grábóci szerzetes (1600) 446.
Gercsacher András (1527) 697.
Geréb Mátyás (1483) 675.
— Péter nádor (1502) 763.
IX. Gergely pápa 87.
X. Gergely pápa 87.
Gergely deszpota (1441) 39.
Gerhard W. 46.
Gerlach krónika 47, (XVI. sz.) 682.
German szerzetes (Brankovics Gergely 1459) 457, 463.
— konstantinápolyi patriarcha (1219) 89.
germán bürokratizmus (1848) 314.
— elem 314.
— nyelv 81.
— runák 57.
germanizáció 220, 540, 757.
Gero lausitzi őrgróf (963) 99.
Gersich Gliso szerb tudós 447, 451, 597.
— szerb kerül. iskolaigazgató 549.
Gessner német iró 17.
geta 143.
— nyelv 81.
I. Gejza m. k. 658.
II. Gejza m. k. 114, 116, 117.
Gévay 708.
Gibbon 599, 609.
Gioncheto-Sumet 644.
Gieszling ezredes, kongr. kir. biztos (1730) 420.
Girald Veltwik (1545) 59.
Gizulf friauli őrgróf (612) 94, 109.
gladifer 150.
Gladki határőr hadnagy (1735) 443.
glagol betük 57, 97.
— betüs nyomda Rómában 13.
— codexek 14, 101.
— irás 67, 185, 199, 257.
Glasnik srpski 404.
— dalmatinski (1858) 197.

Glavás István eszéki várparancsnok (1849) 175.
Glogovác 76.
Glogovica falu 188, 479.
Glogovnica folyócska 481.
glossographus 55.
Gluhavasz (Gluha vas) 625, 626.
Gluhanica 625.
Gluhavica 625, 626.
Glycerius 70.
Gobics szerb iró 741.
Godemarski József munkácsi püspök (1729) 209.
Goethe 17, 21, 30, 32, 86, 559, 635.
— szerb népdal fordításai 15.
Gojko (1371) 126.
Golenica Oroszországban. 55.
Golub nemes család 19, (1790) 235.
Golubác vár (Galambos) 462, 466. L. Galambos.
Golubics Iván szerb követ (1362) 647.
— Gergely szerb követ (1362) 647.
Golubinac 285, 291.
Golubovci falu 57.
Golubski Novák (1848) 515.
Gomir zárda 38, 236 255, 444.
Gopcsevics Szpiridion történetiró 488.
Goralli 105.
Gorázsd Boszniában 601.
— templom felirata 632.
— szerb nyomdája (1521) 517.
Gorbonoghi jajcai várkapitány (1527) 135.
Gorcsakov 755.
Gorica falu 57, 144.
Gorján, Diakovár mellett 716.
Gorjainov orosz történetiró 755.
gospodarski list (1858) 197.
Gospodince 113, 581, 589.
gót nyelv 82.
— szláv krónika 223.
— nép 56, 92, 95, (404) 123, 223.
Gothorum libellus 222, 223, 224.
Gotsár J. 267.
Govin (1189) 49.
Gozbald würzburgi püspök (846) 58.
Görgey Arthur 516, 517.
Görgeteg szerb zárda Szerémben 236, 430, 466, 515.
gör. kel. vallás Magyarországban 37, 115, 201, 667.
görög császárság 41, (1340) 89.
— görög emigránsok (1823) 194.
— hivatalnokok (X. sz.) 732.
— feliratok 84.
— hadsereg (X. sz.) 732.
— földrajzi irók 84.
— főméltóságok 732.
— irók 83.
— kel. hierarchia 196.
— kel. hitvallás 457.
— kel. szlávok 78.
— kel. vallás védnökei 721.
— kereskedők Magyarországban 735.
— szláv szerzetesek Csanádon 577.
— kel. templom 130.
— kel. püspökök (1727) 52.
Görögország 43, 126, 462, 554.

— története 424, 616.
görög kel. vallás 37, 242, 244
— királyság 145.
— magyar háboru (1168) 507, 510, 511.
— nem egyesültek 241.
— nép 41, 50, 81, 82, 109, 113.
— nyelv 54, 81, 82.
— püspökök 41.
— püspökség Magyarországban (1205) 113.
— ruthen kollegium Rómában 572.
— szerb harc (1169) 34, (1173) 512.
— szerzetesek Magyarországban 202, (1204).
— tengeri haderő (X. sz.) 732.
— történetirók 84, 143.
— történelmi források 580.
— uralkodók 69.
— zárdák Magyarországban 202.
— zsoldosok 51.
— gőzhajók (1848) 385.
Grábóczi zárda 65, 91, (1587) 444, 445, 446 (1703).
— évkönyv (1389—1459) 65, 445, 446, (1453—1781) 447.
— papsága 24.
— pusztulása (1684) 446.
— szabadalmai 446, (1721) 447.
— története 65, 445.
— szerb templom 445.
— szláv feliratok 445.
— birtokai 446.
Grabonica (1200) 135.
Grabovác zárda 236. L. Grábóc.
— Szlankamen mellett 728.
Grabovce 111.
Grabszki Ferenc (1544) 186.
— György (1544) 186.
Grace, zágrábi püspök nyaralója 486.
Gracsanica szerb püspökség 89, 627.
— szerb nyomda (1529) 517.
Gradac zárda Szerbiában (1303) 615.
Gradete város 123.
Gradigo István raguzai iró 594.
Gradihna humi szerb zsupán (1161) 452.
Gradics 481.
Gradische község 145.
Gradiska 109, 468.
gradiskai ezred 290, 292, 349.
Gradisza-uradalom 675.
— ezred tisztikara (1825) 15.
Grahovo 126.
— hegység 427.
grahováci csata 212
gramusi szlávok (X. sz.) 733.
granicsár expedicio (1848) 342.
— 112, 173, 236, 277, 305, 311, 318, 328, 399.
Gracz 13, 293, 361.
gráci horvát nyomda 79.
Grbalj provincia 125.
Grbics történetiró 520.
Grcsics János szerb iró 569.
grdelyi szlávok (X. sz.) 733.
Grebeljanovics család 115.
Grebenarovics Kobliska 579.
Grebljanovics Lázár szerb cár 113, 436. L. Lázár cár, Lázár knez.
Grecia 145.
Gregorius Thurius 223. L. Thurius.

gregorián naptár 187.
Gregurevce Szerémben 432, 434.
grekovlahok 9.
Grigorovics V. J. orosz tudós 435.
— János munkácsi püspök (1627) 204, 205, 206.
Grimm G. 15, 17, 21, 24, 28, 30, 57, 629, 635.
Gritti Alajos (1530) 709, (1534) 712.
Grobnik 131.
Grodno 94.
Grót történetiró 732.
Grubácsevics Vuk Bánics boszniai királyjelölt 652.
Gruber Dane horv. történetiró 681.
Grubics István (1848) 173.
grubácsi szlávok (X. sz.) 733.
Gruics Nikánor szerb püspök (1810—1889) 487, 550, 629, 656.
— Radoszláv sz. iró 680, 681, 685, 725.
Gucsetics Marino (1360) 644.
Guganovics franciskanus, bunyevác vezér (1687) 500.
Guiscard Róbert (1073) 450.
Gundulics Iván horv. költő (1588—1638) 32, 614.
— János raguzai követ (1359) 644, (1362) 647.
gúnynevek 7.
gurguszováci szervianusok (1848) 377.
Gurkfeld vár (1458) 722.
guszla (hegedü) 46.
Gyakovics Izaiás szerb metropolita (1708) 167, 168, 225, 226, 405, 406, 414, 538, 541, 544, 670, 671. L. Diakovics, Djakovics.
Gyakovo a koszovói sikon 578.
gyanus szláv oklevelek 579.
Gyelmis bunyevác család (1687) 500.
Gyerbatovi codex (1076) 14.
Gyermekov Dusán iró 425.
gyermektelen szerbek hagyatéka 439.
Gyikánovics család 116.
Gyorgyevics György alezredes (1848) 401, 512.
— János verseci püspök, utóbb érsek 2, 225, (1769) 231, 413, 423, 544, 568.
— Tihomir sz. iró 682.
— János szerb tudós 2, 225, 413, 423, 544, 629.
— Vladan szerb történetiró 423, 747, 749, 752.
Gyorics Miklós 614, 544.
Gyorovics Vladimir szerb iró 667, 682, 730.
Gyöngyösi kuruc tábor (1704) 21, 22.
Győr 59, 163, 662, 707, 708.
— ostroma (1685) 662.
győri sajkások 502.
— káptalan birtokai (1529) 707.
— püspök birtokai (1529) 707, 716, 717.
György (1368) 134.
— alexandriai érsek (1593) 144.
— Balsa fia (1373) 134.
— deszpota (1456) 39.
— I., montenegrói fejedelem 113.
— II., montenegrói fejedelem (1450) 112.

— III., montenegrói herceg (1516) 113.
— II., szász választó fejedelem 4.
sz. György 112, 129.
— tisztelete 35.
gyujtogatás (1848) 275, 276, 341.
Gyukics nemes család 19, (1790) 235.
— Antal sajkás kapitány, történetiró (1848) 316, 477, 488, 515, 550, 576, 581, 595, 617, 634, 637.
Gyula vezér 74, 201.
Gyulay tábornok (1848) 189.
— osztrák miniszter (1849) 162.
Gyulinác Pál szerb történetiró 515.
Gyuráskovics család 116.
Gyurgyevics János sajkás főhadnagy (1848) 586.
— Márton 721, 722.
Gyurgyevo 581.
Gyurics Dávid (1848) 189, 173.
— Timót (1848) 188, 189.
Gyurgyin (1580) 502.
Gyurikovics szerb történetiró 723.
Gyurkovics Eugen iskolai főigazgató (1841 – 1848) 549.
gülekezési jog 155, 168, 402.
Habsburg-ház 25, 46, 70, 186, 279, 361, 369, 661, 669, 727.
Hacquette 5.
hadiállapot Magyarországban (1848) 360.
— biztosok (1848) 183.
— csel 364.
— kalandozások 30.
— municio (1848) 290, 293, 298, 299, 300, 331, 333, 334, 337, 353, 385.
tanács, 26. L udvari haditanács.
— szerek szállitása (1848) 367.
Hadik Adrás gr. kong. kir. biztos 48, (1769) 51, 54, 229, 423, 741.
— János gr. 52.
hadműveletek (1848) 337, 355.
Hadrián moszkvai patriarcha (1702) 41.
sz. Hadrián vértanu (872) 102.
II. Hadrián pápa 122.
Hadum pasa (1441) 39.
Hadzsi család 9.
— Koszta 680.
— Markovics nemes család (1790) 235.
Hadzsics Antal szerb iró 2, 199, (1863) 262, 436, 437, 472, 475, 499, 541, 543.
— János, irói neve: Szvetics Milos 2, 24, 25, 69, 92, 95, 252, 253, (1826) 265, 401.
Haemus 105, 625.
Hainburg (1481) 674.
Hajék tábornok 365.
hajóflottilla (1476) 468.
Hakman Eugen bukovinai g. k. püspök (1834) 104.
Hal Ferenc sajkás tiszt (1848) 585.
Halavanja alezredes 366.
Haller gróf, császári biztos (1789) 220.
Haliakmosz 95.
Halics vár 209, 718, 719.
hangsúly 44.

Hamilton gr. tábornagy (1733) 739.
hamisitott adománylevelek 659, 702.
hamisitványok 134.
Hammer német történetiró 727.
Hamzsabég 208.
Handrovics 548.
Hanka tudós 571, 572.
Hangi Antal 666.
Haram (Horom) (1481) 674.
harcdöntő párbaj (1536) 715.
Harrach Leonhard kancellár (1527) 698.
— soproni kapitány (1532) 713.
Hasszán aga felesége, hősdal 86, 635.
— oláh vajda (1180) 35.
harangozás templomi 65.
hármas szövetség (1879) 754.
határkordon 59.
határőri községek 339.
határőrök (1727) 52, 96, 169, 177, 184, 189, 375, 376.
— nősülése 230.
határőrség 59, (1773) 159, 229, 339, 364.
— szervezete 112, 159, 352.
határőrségi ezredek 368, 410.
— magyarok (1848) 365.
határőrvidék 154, 156, 166, 167, 169, 171, 178, 185, 239, 282.
— polgárositása 159, (1793) 196, (1696) 215 (1741) 234, 238, 577, 240, (1722) 406, 410, 741.
— hatóságai 295.
— iskolái 239.
— katonatisztei 48.
— katonai szervezete 582.
— szerbei (1848) 342.
— szerbeinek jogai 408.
— története 477, 483, 524.
Háromegykirályság 178, 184, 185, 271, 278, 328, 349, 392, 393, 394.
Haumann Károly 6.
Havasalföld 271.
havasontuli vlah ország 270.
Haynau (1850) 550.
házaló orosz könyvkereskedés Magyarországban 753.
hazaszeretet 31.
házasságbontás szerbeknél 684, 684.
Hazenbergi Horák János 4.
Haczfeldi járás (1860) 259.
házassági akadályok 265.
— perek (1552) 204, 240.
— bontó okok a keleti egyházban 25.
házközösség 7, 200, 659.
— Montenegróban 12.
Hédervár (1529) 707.
Héderváry család 118.
— György (1540) 718.
— István (1529) 707.
— Ferenc (1526) 691.
— Miklós (1491) 677.
— Hedvig-Drága Nagy Lajos leánya 632.
Hegyentuli vidék 138, 139, 140, 141.
Hegyes Bácsmegyében (1848) 186, (1580) 502.
hegyesi csata (1848) 263.
heiducken 271.
Heizler Hannibal gr. tábornok (1718) 442, (1689).
Hektorovics raguzai költő 639.
Helene de Chaurs, Uros István kir. neje 616.

Helferich Keresztély br. királyi biztos (1749) 228, 485.
Helfert József (1827) 37.
Hellembront János (1704) 22.
Hellenbach báró 403.
Heltai Gáspár (1575) 136, 138, 141.
helynevek etymologiája 565.
helytartó tanács, m. k. 70.
Hennyei Bernáld (1529) 705, 706.
Henzi tábornok 333, 379.
sz. Henrik (1012) 58.
Henrik bajor herceg (993) 58.
— lengyel herceg (1234) 87.
II. Heraklius (634) 85, 92, 95, 107, 108, 120, 121, 122, 187, 223.
Herberstein generalis (1595) 479, 482, 702.
— gr. karlstadti generalis (1737) 452, 453, (1671) 483, (1694) 665.
Hercegovác szerb népfelkelő százados 377.
Hercegovina 34, 106, 129, 212, 453, 476, 602, 635, 727.
— eleste (1482) 591.
— felszabadulása a XIX. sz. 426.
— leirása 175.
— megalapitója 632.
— okkupációja 755, 756.
— török uralom alatt 598.
— története 597.
hercegovinai felkelés (1853—1863) 426.
— krónika (1651) 597.
— memoirok 722.
— menekültek 130.
— metropoliták (1766) 630.
— mohamedánok 666.
— szerb templomok 722.
— szerb zárdák 727.
— szerbek beköltözése (1737) 453.
hercegprimás 167, 351.
Herder 7, 8, 86, 559, 635.
Hereszkul Doszitheus bukovinai g. k. püspök (1789) 104.
Herman Ágost tanár (1830) 61.
— Gottfried német tudós (1817) 559.
Herodot 81, 82, 84, 105, 564, 565.
Hervoja boszniai nagyherceg 575 (1380) 601, 602, 603, 604, 605, 606, (1413) 607, 649, (1416) 650, 762.
— Vukcsics (1396) 603.
Hevenesi jezsuita (1708) 728.
Heyek tábornok 378, 379.
hexameter 44.
héber kézirat 72.
hétéves háboru (1756) 75.
Hierotheus 201.
Hilárion belgrádi metropolita (1645) 470.
Hilárius munkácsi püspök 204.
Hilendari szerb zárda 29, 36, 56, 63, 64, 90, 125, 133, 193, 498, 642, 746.
— évkönyv 43.
— kézirat 729.
— zárda genealogiája 269.
Hilburgshausen herceg 441, (1735) 444, (1749) 485.
Hilferding történetiró 199, 200, 444.
hionglu 66.
Hirsch történetiró 600.

Hispánia 732.
hitbizományi törvény 263.
Hlapec-Gyorgyevics Julia irónő 661.
Hlapen szerb főur 683, 684.
— Ilona, Kraljevics Márkné 683, 684.
Hlivno megye Boszniában 604.
Hlum 120.
— város 121.
Hoberdanz János 695, 696, 697, 704, (1527) 705, 706, 707, 708.
Hodinka Antal történetiró 555.
hóditás joga 447.
hóditó hadjáratok 81.
— magyarok 30.
Hódmonostor kath. zárda (1244) 668.
Hodosi szerb zárda 77, 236, 396, 400, 401.
— szerb zárda alapitása (1498) 668.
— zárda papsága (1827) 36.
Hodzsa Ádám 15.
Hoernes Móric német tudós 476.
Hoffmann János (1537) 716.
Holics vár (1548) 118.
Hollstein generális (1689) 531.
Homer 46, 86.
homeri hősdalok 555.
homolyi hegységek Szerbiában 425.
— völgyek Szerbiában 428.
Homonna (1472) 675.
III. Honorius pápa (1216) 87, 598, 630.
Hopf Károly történetiró 609, 610, 616.
Hormayer 38, 84.
Hornyik m. történetiró 576.
Horom (1481) 674. L.Haram.
Horrea Margi 50.
Horvát Samu alezredes 75, (1751) 76, 219, 412.
— Mihály (1527) 700.
— szerb-orosz generális 435.
Horvát Pál budai várparancsnok (1457) 458, 456.
— fivérek lázadása 602.
— Sándor történetiró 761.
— István magyar történetiró 656, 657, 658.
— Károly történetiró 727, 730.
horvát alkotmány 178.
— állameszme (1830) 656.
— államjog 719.
— bán 149, 168, 170, 179, 181, 183, 184, (1848) 272, 300, 314, 315, 327, 392, 394, 582, 647.
— bán seregei (1848) 175.
— báni igéretek 393.
— befolyás Bécsben (1848) 389.
— befolyás a dalmát városokban 595.
— beszédek 80.
— deklárácio (1790) 760.
— diaetalis napló 28.
— előadás 80.
— érdemek (1848) 392.
— elnevezés eredete 499.
— felirati bizottság (1868) 402.
— felkelés (1848) 302.
— függetlenség 178.
— generalkomando 339, 349.
— haditerv (1848) 291.
— hadsereg (X. sz.) 595.
— határ megerősitése(1848) 297.
— határőrvidék 277.

— hirlapok (1858) 197.
— hivatalos nyelv 758, 760.
— irodalmi nyelv megalkotása 636.
— irodalom 78, 79, 80.
— irodalomtörténet 561.
— irók 79.
— királyság (X. sz.) 574.
— királykoronázás 720, 721.
— királyság politikája (X. sz.) 595.
— kiváltságok (1108) 720.
— krónikák 85, 87.
— levéltári bizottság (1841) 261.
— menekültek 109.
— miniszterium 179.
— mozgalom (1848) 292.
— municipális jogok 261.
— nagyzás 592.
— nemesség 757.
— nemzeti független párt (1865) 474.
— nemzeti szinház (1841) 261, 262.
— nemzeti szintársulat (1863) 474, 475.
— nemzetiségi mozgalom (1840—1850) 656.
— nyelv 80, 94.
— nyelv országos jogai 71.
— nyomda Budán 13.
— nyomdák 13, 79.
— oklevelek 150, 721.
— országgyülés 157, (1848) 161, 179, 185, 277, 387, 758, 760.
— országgyülés felirata (1848) 162, (1868), 402, 403.
— pacta conventa 720.
— pacifikáció (1848) 278.
— papok 262.
— privilegiumok 657.
— pusztaság 163.
— regnikoláris bizottság (1868) 403.
— rendek (1530) 708.
— történelmi repertorium 146, 578, 649.
— szerb közös ügy (1848) 390.
— szerb nemzetiségek földrajzi elhelyezése a VII.—X. században 595.
— szerb szövetség (1848) 272, 348.
— szerbek 73.
— szlavon generalkommando (1848) 297.
— szlavon határőrvidék 702.
— tengeri haderő (VIII—IX. sz.) 592, 593.
— történelmi munkák 617.
— történelmi fikciók 592.
— történetirók 656, 657.
— történeti irodalom 578.
— törzsek (1102) 658.
— törzsek főnökei (1102) 657.
— ujjászületés (1836—1843) 627.
— vármegyék 758, 760.
— velencei harcok 594, 595.
— viszony Magyarországgal 757.
— zsupániák 95.
— zsupánok 149.
horvátok 95, 96, 103, 123, 155, 178, 187, 271, 287, 659, 732 (X. sz.) 734, 735.
— beköltözése 92, 94, 95, (640), 108, 612, 634.
— bevándorlása Krajnában 743.
— inferioritása 657.
— történelme 45, 596, 608.

— haditerve 1848-ban 290, 291.
— jogai 287.
— őshona 4.
— szerbek egyetértése (1865) 474.
— törekvései (1848) 393.
Horvátország 30, 37, 57, 71, 120, 126, 143, 155, 161, 163, 164, 167, 169, 221, 243, (1848), 286, 290, 297, 358, 370, 392, 507, 5[illegible]8, 510, 596, 657, (1480) 673, 721, 728, 760, 761.
— csatlakozása Magyarországhoz (1102) 656, 657, 758, 759.
— kulturális fejlődése 757.
— Magyarország tartománya 657.
— meghóditott tartomány 657.
— önálló királyság (VII—X. sz.) 592.
— önállósága 760.
— szerb lakósága 394.
— történelme 757.
— viszonya Magyarországhoz 540, 757, 760, 761.
— politikai fejlődése 757.
horvátországi hadsereg (1848) 296.
— szerb püspökség (XVI. sz.) 567, 667.
— szerbek 285, (1848) 286, 596.
Horvát-Szlavon-Dalmátország 156, 172, 178, 185.
Hosszufalu 731.
Hozolacus 564.
Hrabovszky br. altábornagy (1848) 170, 273, 279, 280, 282, 283, 284, 288, 300, 343, 365, 366, 367, 582. 583.
Hrabreni Miloradovics hercegovinai család 493, (1585).
Hranics-Szandal herceg 600, 721. L. Szandal.
Hranidruzsics humi nemes család (1248) 119.
Hranilovics János horv. iró 685.
Hraniszláv György bácsi szerb püspök (1841), 251, 252, 253, (1826), 20.
Hraszna Humban 632.
Hrasztek tót iró 267.
Hrelics humi nemes család (1254) 120.
— Péter (1542) 717.
Hrisztofor bácsi szerb püspök (1710) 26.
Hrgovljan falu Szlavoniában 724
Hrvat vezér 95.
Huber Alfons német történetiró 495, 574, 579, 602, 604, 609, 625, 762.
Hum 120, 129, 603, 643, 650, 751. L Zahumlje.
— a magyaroké (1357) 632.
— nemesei 602, 576.
humi hercegség 580.
— püspökök 630.
— Tádé (1498) 132.
— Zsárkó (1496) 132.
Humbert egri kanonok (1752) 15.
Humbolt Sándor 573.
Humce, Cetinje mellett 493.
Honfalvy etnografus 499.
huni (magyarok) 508.
hunok 66, 80, 81, 82, 83, 92, 566.
— sáncai 74.

Hunyadi János (1444) 50, 72, 117, (1448) 133, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 149, 163, 180, 185, 187, 457, 501, 577, 631, 638.
— János atyja 136, 139, 140, 141.
— Jánosné, 456, 458.
— János anyja 137.
— János nagyatyja 141, 142.
— János dédapja 140.
— János fivére 137.
— János szülőhelye 140.
— László (1457) 39, 455, 458.
— Mátyás 455, 458, 462. L. Mátyás király.
— család 136, 141, 190, 465, 469.
— család nemzetisége 141.
— család hazája 138.
— donácio 138, (1409) 140.
— Oláh 136.
— párt győzelme. 671.
Hunyadiak kora 641, 722, 723.
Hunyadvár 136, 139, 141.
Hurmuzaki történetiró (1527) 660, 661, 691, 693.
Husz János 5, 7.
huszas 368.
huszár 271.
Huszty 31.
Hutika 67.
Hvalimir, Kraina fia 122.
hvari püspökség (1198) 135. L. Lessina.
Hyppokrates 105.
Ibar folyó 42.
Iberia 732, 733.
Ibrahim pasa (1529), 705, 707.
időmennyiség a szerb nyelvben 61.
Idrisi 625.
Idvor 364.
Ignjátovics Jakab szerb tudós 2, 190, (1824—1889) 489, 524, 629.
— Mózes 8.
iguman (zárdaelőljáró) 48.
Ilcunium város 123.
Ilics nemes család 19.
Ilijcs de Zorlenc nemes család 9.
— Dragutin történetiró 451, 489.
Illéssy J. 107.
Illincsics György (1542), 717.
illyr-bánáti ezred 348, 375.
— császárok 599.
— deklaratorium (1779) 37.
— elnevezés 100, 261, 254, 262, (1805).
— ezred 366.
illyrica gens 46, 398.
— natio 46, (1727), 52, 398, 399, 400, 437.
illir nemzet 23, 166, 262, 398
— nyelv 63, 96, 254, 761.
— nyelvtan 78.
— irodalom 78, 96, 254.
— irodalom történet (1836—1848) 627.
— királyi cim 761.
— királyság (1805), 104, 221, 760, 761.
— királyság területe (1809) 761.
— matica Zágrábban (1841) 266.
— mozgalom (1835) 745.
— nép 69, 100, 116, 129, 579.
— olvasókör Zágrábban 254, 261, 266.
— raszcián huszár ezred (1735) 222, 492.

— regulamentum (1770) 37.
— szerb nép 250.
— szerb-oláh nép 250.
— szinház Zágrábban 254.
— tájszólás 254.
— udvari deputáció (1757), 26, 27, 153, (1760—1779) 159, 168, (1749), 227, 229, 231, 232, 234, 235, (1790), 236, 238, 241, 244, 398, 408, 569.
— udvari kamara 410, (1776) 232.
— udvari kencellária 25, (1790—1792) 159, 168, 183, 215, 216, 217, 220, 227, 232, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 398, 428, 548, 741, 759, 760.
— udvari kancellária megszüntetése 216.
— udvari komisszio (1744) 740.
— ujság 254, 636.
— zászló 254.
Illyrizmus Horvátországban 627, 761.
— története 761.
Illyria 5, 105, 150, 535.
— tükre 131.
— patriarchája 90.
Illyricum 70, 84, 92, 94, 123, 186, 222, 223, 224, 564, 565.
Illok 161, (1521), 135, 433, 434, (1848), 280, 281, 248, 286, 678, 695, 704, 705, 725.
illoki járás (1860), 260.
— uradalom 431.
Ilona, Lázár cár leánya (1435) 506, 632.
— II. Béla m. k. neje 35, 114.
— Brankovics János deszpota neje 178, 660, 724.
— Balsics neje 615.
— III. Balsa leánya 632.
— Beriszló István anyja 713.
— boszniai királyné 615.
— Dabisa boszniai király neje 603.
— Hervoja özvegye 650.
— I. Uros szerb kir. neje II Balduin leánya 615, 616.
— I. Uros neje, István m. k. leánya (1250—1314) 615.
— Osztoja b. k. második neje (1422) 651.
— szerb cárné (1360) 644.
— Vukcsics István herceg neje 684.
— Vukasin szerb király neje 639.
Ilova 181.
Ilyenszki G. A. orosz történetiró 639, 640.
Imotski humi nemes család (1254) 120.
imperium papae 470.
Imre magyar király 114, 144, 202.
inauguralis diploma 243, (1790), 759.
III. Ince pápa 113, 114, 202, 270.
ind nyelv 154.
India Szerémben 111, 432.
indoeuropai népek 82.
— nyelvek 82.
— germán nyelv 36, 55, 66, 81, 82.
— szanszkrit nyelv 82.
inkvizicio 103.
Insbruck 153, 282.
insbrucki szerb küldöttség (1848) 288.

Institoris-Mosóci 13.
Ipek 537, 479.
ipeki érsekség 53, 109.
— évkönyv 253.
— patriarcha 64, 90, 125, 396, 470, (1592), 618, 667, 721, 738.
— patriarchák katalogusa 629, 630.
patriarchatus története 471, (1557 - 1690), 520, 611.
— patriarcha széküresedés (1557), 929.
— patriarchatus visszaállitása 669.
— patriarchatus megszünése (1766), 630.
Ireg Szerémben 431, 433, 435.
iregi fogadalmi templom 88.
— török ostrom (1717) 88
Iris 29.
Isa sziget 122.
iskolaügy rendezése, Mária Terézia féle 545.
iskolai bizottság (1791) 548.
Isonzo 109.
Iszter 83, 105.
Isztok, narentai zsupán 509.
Isztria 65, 92, 126, 760.
István-Voyk 136.
sz. István m. k. (1019), 102, 113, 124, 162, 201, 202, 577.
— erszénye 28, 29, 202.
— koronájának integritása 539.
István magyar király (1271) 87.
István III. m. k. 510, 511.
— IV. m. k. 510.
— V. m. k. 202, 579.
— I. szerb király 42, (1224) 132, 133, 453, 493, 507, 514, 527, 598, 642.
— I. szerb király koronázása (1217), 598, 630, 747.
— Lázár cár fia (Lazarevics) 39, (1427, 1441), 132, 146, 641, 754.
— IV Béla m. k. fia 579.
— szerb cár 492, 497.
— nagy zsupán 452.
— sz. király megöletése (1336) 38
— szlankameni vajda (1514) 688. L. Stiljanovics.
— boszniai bán 127 (1471), 493.
— boszniai király (1464), 40, 721.
— boszniai herceg, Tamás István b. k. fia 458, 576.
— Cselnik Radoszláv fia (1529), 707, 724, 725.
— Csudomil zsupán fia 34.
— a magas, szerb deszpota 136.
— montenegroi fejedelem 113.
— goricai zsupán 144.
— deszpota, Lázár cár fia, (1441), 39, 736.
— Milutin sz. k. fia 270.
— Dusan a hatalmas, sz. cár (1340), 40, 41, 42, 106, 126.
— Uros szerb király (1234) 106.
— szent Szava hercege 111, 124, (1454) 131.
— Vlatko herceg fivére (1467) 131.
— zahumljei pap 34.
Istvánffy történetiró 118, 119, 269, 502, 677, 686, 689, 692, 694, 707, 711.

Iszaákovics család 9.
— Vuk, bécsi szerb képviselő (1735) 492.
— történetiró 427.
Iszajlovics Demeter 472.
isztáncsi papi gyűlés (1690) 208.
Izaias monach krónikairó 424.
Itália 64, 92, 139, 165, 166, 169, 277, (1848) 283, 293, 328, 335, 671, 676
Ivan Alexandrovics szmolenszki fejedelem (1330) 14.
— III. moszkvai nagyfejedelem 721.
— I. Uros nádor (1100) 117.
— montenegrói herceg 113.
— orosz cár (1527) 699.
Iván falu 113.
sz. Iván falu Belovár megyében 479.
Ivanics nemes család 19.
— distriktus 702.
— vár 485.
Ivánka falu 113, (1580) 502.
Ivánszkai Moszka sz. nemes család (1790) 235.
Ivacskovics Prokop krusedoli zárdafőnök, utóbb aradi püspök 153, 401.
Ivanics Iván szerb történetiró 498.
Iványi István történetiró 502, 640, 695.
Ivánkovics Rádó (1546) 718.
Ivánovics György princeps (1459) 117.
— humi nemes család (1254) 120.
— sz. nemes család 9.
— Dömötör, orosz nagyfejedelem (1380) 55.
— Pál 214.
Ivántelke, Kolos m. 675.
Ivics Alexa szerb történetiró 627, 637, 640, 649, 671, 685, 686, 702, 703, 722, 736.
Ivkovics család 500.
Izabella királynő, Zápolya János özvegye 717, 718.
Izabella, Beatrix nővére 676, 677.
Izaias orosz archimandrita (1696) 62.
— szerzetes (1371) 188.
— szerzetes, püspöki vikárius (1703) 208.
— szerzetes (1517) 56, 425.
— szerzetes krónikái (1654) 527.
Izdenszki udvari tanácsos (1779) 233.
izlam befolyása a szerbekre 494, 451.
Izmael szabadkai bég (1687) 501.
Izsák pasa (1420) 652.
II. Izsák Angelos görög császár (1189) 50.
Jablanics Radin boszniai főur (1397) 576, 601, 649, 650.
— Pál boszniai főur (1380) 601.
Jacimirszki orosz tudós 635.
Jafet ivadékai 404.
Jágics Vatroszláv horvát tudós 527, 528, 567, 571, 573, 575, 600, 601, 639.
Jagodina Szerbiában 537.
— szervianusai (1848) 377.
Jajha kalandor. II. Mehmet fia (1614) 611.
Jajca vár (1464) 40, (1527) 135, 467, 468, 677, 686, 724, 763.

I. Jakab szerb érsek (1284—1289) 90.
Jaklin Balázs nyitrai püspök 617.
Jakob Teréz-Talvy irónő 18, 21, 32, 562. L. Talvy.
— udvari tanácsos 18.
Jakoby, illyr nemzeti titkár (1780) 568.
Jaksa szerb főur fiai 671, 675.
Jaksics Anna, Lavovics Vazulné 676.
Jaksics szerb főuri család 162, 642.
— Dániel károlyvárosi szerb püspök (1751) 27, (1763) 91, 429, 568, 752.
— Danilo aradi szerb püspök (1756) 451, 568, 569.
— Dömötör 32, (1486) 40, 162, 163, 676, 671, 672, 673, 674, 675.
— Dömötör, Péter fia 716, 717, 724, 725
— Dömötör birtokpere 577.
— Dömötör, Dömötör fia 676 (1490) 677, (1510) 680, 686.
— Dusán 593.
— György, id. Dömötör fia 676.
— Ilona, Brankovics Jánosné 179, 660, 661, 687, 676, 677, 679.
— Ilona, Beriszloné (1479) 689, 699, 704, 676, 679, 688.
— Irene, Kozacsa Mátyás hercegné 676.
— István (1489) 40, 668, 671, 675, 676.
— István birtokpere 577.
— István fiai 676.
— István neje, Belmosics Milos leánya 668, 676, 678.
— István, István fia 676, 686.
— Márk Nagylakon (1479) 668, 676, 686, 688, 692, 694, 695, 698.
— János, Dömötör fia (1481) 674, 676.
— János, Péter fia (1537) 716, 717.
— Márton 179.
— Márk 713, 716 (1538).
— Miklós, Péter fia 716, 717.
— Milutin szerb történetiró 570, 577, 597, 737.
— Pál 695.
— Péter, Dömötör fia 676, 1504) 686, 688, 692, 716.
— Péter fiai 717, 716.
— család Magyarországban (1459) 672, 674, 675, 676, 677, 687, 688, 691.
— család birtokai Magyarországon 641, 672, 675.
— család birtokai Szerémben (1509) 668.
— család jellemzése 675.
— család Nagylakon 577, (1474) 672.
— család osztozkodása 577, 594.
— család története 594.
— család vallási türelmessége 690.
Jakusics György egri szerb püspök (1649) 207.
Jambrekovics József szerb udvari agens (1729) 413, 416.
janinai pasaluk 11.
Janina 12.

janicsárok 12.
Jankovác 215.
Jankovics Antal gr. kir. biztos (1776) 232, (1780) 233.
— Efrem pécsi szerb püspök (1701) 65.
— György 444.
— Gyula gróf 402, 403.
— Koszta (1807) 434.
— Manojlo 444.
— Ivanovics Tivadar de Mirievo 19, 20, 436, 545.
— orosz tudós 435.
— Radoszlav Raja Vidinac 63.
— Teodorovics János tábornok (1778—1811) 20.
— nemes család 13, 19, 31.
Jankul (Hunyadi János) (1444, 1456) 39.
János Alexander bolgár király (1330) 87.
— bolgár exarcha 42.
— byzanci kancellár (1189) 50.
— cár 705, 708. L. Jován cár.
— cár krónikája (1552) 86.
— főherceg (1848) 153, 185, 271, 278, 279, 280.
— Frigyes választó fejedelem (1546) 718.
— horvát-dalmát bán 643.
— ipeki patriarcha (1609) 481.
— Jaroszláv fia 138.
— kalocsai érsek (1205) 113.
— munkácsi püspök (1491) 203, 204.
— IV., pápa (879) 592.
— VIII., pápa 201.
— X., pápa (914) 84.
— szerb deszpota (1496) 146. L. Brankovics János.
— traui püspök (1100) 701.
— Zsigmond, Zápolya János fia 717.
Janova (Jenő) 74.
Janus Pannonius 31.
járás (Bezirk 1849) 161.
Járek Bácsmegyében (1848) 174, 294, 586, 587.
járeki harcok (1848) 587.
— sáncok (1848) 274.
— szerb tábor (1849) 174, 586.
jarkováci csata (1848) 263.
Jarmak falu 57.
Jaroszlav Mihály tverszki herceg 56.
— novogorodi nagyherceg 14, 45, 510.
— törvénykönyvé (1280) 14, 86.
— kievi fejedelem 201.
— fiai 138.
Jaszomirgott Henrik herceg 510.
Jassi 470.
jászói premontrei zárda 206.
jász-kún kapitány 168.
jászok 14, 80, 162, 167, 499.
— privilegiumai 162.
jasztrebicai hegység Szerbiában 426.
Jazak falu Szerémben 430, 433, 434.
— zárda 236.
Jelena, II. Balduin leánya, Uros neje 270.
— Bojakovce mellett (1560) 474.
Jelacsics Eduard zágrábi alispán 267.
— József horvát bán 186, 189, 263, 277, 278, 279,

281, 283, 285, 287, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 301, 327, 328, 330, 332, 334, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 356, 357, 358, 366, 370, 372, 379, 454, 587, 591.
— elleni manifesztum (1848 jun. 10) 292.
— hegyesi csatavesztése (1849) 591.
— gondoskodása a szerbekről 357, 358.
— hadjárata Magyarország ellen 357.
— jellemzése 282.
— kiáltványa (1848) 292.
— kir. biztos 328.
— kitüntetései 373, 374.
— lelkiismerete 358.
— nekrologa (1859) 199.
— politikája (1848) 277.
— bán seregei 345, 369.
— rumai tábora (1848) 591.
Jeles narentai zsupán 509.
Jelics Lukács 745.
Jena 256.
Jeney Laczko 75.
jenopoli (jenői) szerb püspökség Magyarországban (XVI. sz.) 667.
jer szláv betü 102.
Jeremia szerb vezér (1428) 39.
sz. Jeromos (420) 57, 98.
— zsoltár könyve 68.
Jeruzsálem 90.
jeruzsálemi királyi cim 182.
— patriarcha 88, (1645—1731) 470.
— patriarchák története 471.
jezeráni szlávok (X. sz.) 733.
Jezsevo Macedóniában 497, 498, 722.
jezsuita 55.
— temesvári napló (1719—1753) 703.
— politika 387, 388.
Jirecsek József (1865) 268, 491, 563, 564.
— Konstantin 504, 527, 528, 555, 575, 576, 578, 579, 593, 596, 599, 601, 602, 607, 611, 612, 625, 627, 639, 646, 647, 655, 681, 730, 731, 732, 734, 737, 742, 743.
Jo Antonius mutinai püspök (1459) 464.
Joanikije belgrádi metropolita (1479) 205.
— temesvári szerb püspök (1722) 27.
— konstantinápolyi patriarcha (1737) 130.
— János mszticsovai püspök (1661) 207.
— manasziai apát (1804) 258.
— prizreni érsek, patriarcha (1340) 40, 41, 89, 90.
— I. szerb érsek (1274—1277) 90.
Joannes de Biklar 82.
— diakonus krónikája 575, 593.
Joannovics nemes család 19.
— Euthim 47, 54, 101.
— Eugen szerb püspök (1848) 329, 330, (1842), 253, 472.
— Ignác (1830) 59.
— János bácsi szerb püspök (1786), 26, 183.
— János károlyvárosi sz. püspök (1784) 27.
— Pál budai sz. plébános (1793), 194.
— Szofroniusz pakráci sz. püspök (1746), 27.

— Arzen ipeki patriarcha, karlócai érsek (1737—1748) 23, 54, 129, 163, 167, 227. L. IV. Arzen.
Joaszaf szerzetes (1383), 747. L. Kantakuzeno János görög császár.
Jobbaházi Döry Ádám (1777), 449.
jobbágyi terhek 410.
jogegyenlőség 247.
Jókai Mór 200, 619.
Jolánta, II. Endre m. k. neje 616.
Jónás, orosz érsek (1460), 56.
Jorga oláh történetiró 578, 600, 603, 608, 650, 651, 653, 655.
Jorgovics Arzen 15.
Jornandes (550), 48, 67, 81, 82, 105, 565.
Ján cár 255, (1526), 501, 502, 686, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 703, 749. L. Ján cár, János cár, Crni Jovan.
— cár jellemzése 693.
— cár halála 697, (1527), 698.
— cár származása 693, 694.
Jovánovics család 9.
— Eugen rakováci archimandrita (1837) 249.
— Ljubo szerb történetiró 597, 555.
— tanár, sz. végrehajtó bizottsági tag (1848) 584.
— János Zmaj, szerb költő 192, 197, 199, 435, 470, 489, 543, 667.
— Péter belgrádi érsek (1833 1859) 736.
— Sakabenta József verseci sz. püspök (1792), 183.
— Sakabenta József karansebesi sz. püspök (1777) 448.
— Sakabenta József pakráci sz. püspök 486.
— Sakabenta IV. Arzen patriarcha 80, 528, 634. L. IV. Arzen.
— Sakabenta József bácsi sz. püspök (1784), 546.
— Milán 541.
— Koszta 309.
— Mihály szerb főparancsnok (1848), 313, 326.
— Péter iskolai főigazgató 549, (1851), 550.
— Sz. Sándor szerb iró 681.
— Szilveszter marcsai unitus püspök 484.
— karlócai orvos 573.
— Szlobodán szerb iró 754, 755, 756, 757.
— Vidák Vince temesvári szerb püspök 230, (1774) 232, (1780), 233, 568, (1769), 741.
— Vince aradi szerb püspök, utóbb érsek (1731—1737), 22, 221, 222, 227, 410, 411, 412, 414, (1722), 415, 417, 491, 570, 738, 739, 740.
— Zárija Csicsa, szerb hadnagy, utóbb ezredes (1848), 583, 584, 587.
Jovianus 69.
Jovics br. alezredes, utóbb tábornok (1842), 252, 300, 330.
— br. birtokai 301.
— Jokszim (1848), 279.
Jovius Paulus 111, 497.
Jozics Péter szabadkai követ Bécsben (1778), 504.
Jozipovics Imre 403.

József I. császár és király (1706), 53, 75, 164, 165, 166, 168, 172, 209, 288, 398, 406, 521.
— II. császár 4, 16, 17, 19, 74, 76, 100, 160, 194, 219, 220, 236, 239, 243, 408, 409, 412, 506, 521, 522, 546, 547, 750, 751, 752, 753, 757.
— II. császár montenegrói proklamációja 752.
— nádor 70.
jövevény szerb szerzetesek 231.
Juda 69.
judei 69. L. zsidó.
judex castri 148.
Jugovics György marcsai püspök (1711), 484.
Jugria (Ugria, Ungaria) 735.
Jukics Ferenc boszniai franciskánus, 722.
— Ferenc boszniai emlékirata 722.
Julanec sz. nemes család 9.
juliáni naptár 187.
Julianus Apostata 70.
Julinac sz. nemes család 9,
— P. szerb történetiró (1765) 269.
Jungmann cseh iró 256, 557, 559, 562, 564.
Jurisics Jánkó 198.
— György (1531), 103.
— Miklós (1532), 134, 163, (1538), 668, 711, 713, 715.
Jurkadin, Marnavics Tomko fia (1464), 143.
Jusianus lacus 564.
Justiniani Sebestyén velencei követ (1500), 469, 465.
Justinianus császár 70, 562, 599.
— törvény könyve 198, 199.
Justinus császár 69, 88.
Katzianer János (1530), 134, 135, 163, 699, 711, 712, 715.
Kacsanik 534.
Kacsanovszki szerb történetiró 578.
Kacsics-Miosics András horv. költő 213, 493, 635.
Kacsicsok földe 509.
Kadlubko Vince (1220), 85.
Kahlenberg (1529) 707.
Kájics nemes család (1687) 503.
Kajkav tájszólás 636.
Kalanek br. szerb királybiró (1709), 726.
Kalevit szófiai érsek (1496) 678.
Kalinikus konstantinápolyi patriarcha (1702), 470.
Kalkandeli (Tetovo) 564.
Kallimachus történetiró (1437—1484), 609.
Kálmán magy. kir. 79, 124, 134, 202, 574, 658, 659, 701, 702. 719, 721.
— Dalmáciában 575.
— m. és horv. kir. 656, 657.
— horv. kir. megkoronázása (1102), 658, 657, 659.
— zárai oklevele (1108), 658, 659.
— ruthen király, Szlavonia bána (1232), 143.
Kálló 206.
Kalocsa 30.
— neve 30.
— egyházmegye (1332) 145.
— érsékének birtokai 112, 737.
— érsékének szerémi birtokai (1229), 725.

Kallisztus konstantinápolyi patriarcha (1340), 41.
Kalózok 71.
Kálvin hit Erdélyben 61.
Kálvinista magyarság 25.
— papok 86.
kamarális birtokok 54.
— összeirás Bácskában (1572), 501.
— javak 238.
Kamarilla (1848), 282.
Kamengrad 143.
Kamenicza 19, 46, 273.
Kanalia 120, 121 (610 - 867) 121, 122.
kandiai béke 598.
Kánitz, szerb zárdák története 444.
Kanizsa 74, 530.
Kanizsay György bán 686, (1505), 687.
— László 455, 458.
Kantakuzen Serbán oláh herceg (1696), 62, 597.
— János gör. császár 743, 747. L. Joaszaf.
— Tamás 457, (1457), 496, 456.
kapelai krónika 478.
Kapen Vidák 217.
Kapisztráni sz. János 136.
— sz. János rend 69.
Kopiodisztria 65.
Kápolnay Ferenc (1536), 714, 715, 716.
Kaposvári szerb telepek (XVI. sz.) 445.
Kapper Sziegfried német történetiró 516, 517.
Kaprinay István 117.
Kaproncai distriktus 702.
Kara Musztafa (1683), 530.
Karabogdánia 206, 207.
Karácsonyi János történetiró 132, 134, 576, 599.
— Imre, történetiró 727, 728.
Karadzsics Stefánovics Vuk sz. nyelvtudós 1, 8, 14, 17, 18, 43, 44, 55, 67, 68, 71, 80, 91, 92, 102, 147, 212, 261, 264, 444, 476, 488, 527, 550, 556, 569, 570, 576, 628, 629, 635, 667, 700, 728. 572.
— almanachja 80.
— művei 8, 556, 559.
— nyelvujitása 573.
— szótára (1818) 269.
— temetése 544.
Karagyorgye család 331.
— kora (1805), 666.
— 115, 258, 261.
Karagyorgyevics Petrovics György (1811), 25, 745.
— András herceg 389.
— Sándor sz. fejedelem (1848), 311, 312, 313, 315, 316, 320, 388.
Karakasevics nemes család 19.
— Vladimir 555.
Kara Mahmut albániai pasa (1788), 57.
Karambég 163.
Karamzin-Mihájlovics Miklós orosz történetiró (1766—1826) 24, 30, 55, 64, 67.
Karanovác falu 42.
Karánsebes 369, 370.
— szerb püspökség 130.
Karántánia 58, 92, 144, 221, 760.
— hercegei 124.
karantániai szloven nyelv 61.
— vend nyelvjárás 109.
— török pusztitás (1483), 675.
— nép 404.

— szlávok 92, 94, 95.
Karasz folyó 378.
Karaszka József szerb iró 730.
Karavánok 130.
Karapancsics nemes család 19.
Karavlahok 9.
Karavukova Bácsmegyében 240.
Karián udv. tanácsos, kir. biztos (1707) 225.
Karinján horv. törzs (1102) 658.
Karlócza 5, 19, 22, 44, 48, 88, 89, 151, 153, 156, 157, (1848), 159, 167, 173, 179, 222, 231, 235, 248, 250, 251, 281, 285, 286, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 315, 317, 326, 332, 339, 346, 348, 354, 365, 371, 372, 377, 382, 389, 434, 454, (1848), (1529), 705.
— ostroma (1848), 276, 288, 303, 343, 365, 366, 367, 385.
— Felső 352. L. Károly-város, Karstadt.
karlócai béke 25, (1688), 49, 74, (1699), 159, 505, 626, 665.
— béketárgyalás (1848) 374, 375.
— érsek 23, 399, 400, 413, 440.
— érseki könyvtár 63, 267, 144, 145, 573.
— érseki levéltár 20, 247, 420, 525, 545, 570, 573, 738, 740.
— érseki templom 22, 23, 226.
— szerb érsekség 738.
— érsekség alapitása (1708) 725.
— főbizottság (1848), 273, 369.
— irodalmi központ (1830) 371, 372, 373. .
— metropolia története 520, 567, 630.
— igazgatóság (1848) 274.
— kormányzó bizottság (1848) 282.
— krónika (1503) 452, 615.
— metropolita proklamációja (1848) 155.
— nemzeti választmány (1848) 276.
— nemzetgyűlés (1848) 168, 180, 191, 255, 272, 288, 322, 326, 329, 342, 344, 345, 473, 487.
— nemzetgyűlés határozatai (1848) 344, 345.
— papság névsora (1825) 2.
— papnevelő-intézet (1793) 20, 237, 236.
— szerb gimnázium 21, (1732) 227.
— szerb iskolák (1713) 544.
— szerb iskolai alap 399.
— szerb kongresszus (1713) 226, (1716) 414, (1719) 415, (1722) 415, (1727) 441, (1744) 227, (1748) 228, (1769) 48, 54, 52, 228, 229, 423 (1774) 232, (1780) 233, (1790) 52, (1837) 248, 249, (1841) 251, (1842) 252, 253, 255, (1861) 258, (1872).
— szerb nyomda (1751) 428.
— szinodus (1776) 37.
— szerb tanfelügyelőség 21.
— szerémi metropolita 130.

— theologus iskola 20, 21.
— tábor (1848) 305.
— végrehajtó bizottság (1848) 189, 583, 587.
— küldöttség (1848) 584.
— szerb proklamáció (1848 máj.) 583.
Karloman 58.
karlováci generalátus 165.
— bánság 751.
— határőrök 399.
Karlovics bán 163.
Karlstadt 386. L. Károlyváros, Felső-Karlóca.
karolingok 58.
Károly II., nápolyi király 616, 127.
— IV. császár 4, 47, 166, (1349) 98.
— V. császár 118.
— VI. császár 22, 23, 25, 33, 46, (1717) 160, 163, 165, 167, 168, 209, 246, 288, 398, 406, 410, 412, 478, 616, 666, 727.
— főherceg, fővezér (1800)2.
— Lajos (846) 58.
— VII. francia király 455.
— főherceg palatinus (1807) 435.
Károlyi Ferenc tábornok 210.
Károlyváros 30, 78.
károlyvárosi generálátus 25.
— katonai akadémia 239.
— szerb püspökség 27, 130, 228, 229, 231, 239, 310, 482, 567.
— szerb püspökség papsága (1828) 38.
— szerb theologiai iskola 20, 21.
káromkodás (1848) 340.
Kárpátok 30, 81, 82, 83, 84, 85, 93, 94, 95, 327, 735.
kárpáti horvátok 148, 149.
— szlávok 148, 150.
Karsznyevics Á. horv. iró 601.
kassai főbiróság (1630) 205.
Kasuba 67.
Kaszovics Gábor (1649) 207.
Kasztriota Szkenderbeg György 10, 127, 609, 610, (1444) 631, 722.
— János herceg 127, (1420) 579, 580.
— János leánya, Mária 127.
Katalin II. cárnő 76, 219, 507, 505, 506, 749.
— Cilley Ulrik neje 632, 722, 723.
— Cilley Ulrikné birtokai 722.
— Dragutin sz. kir. neje, magyar királyleány 616.
— Tamás István boszniai kir. neje 632, 721.
— I. Tvardko leánya 632.
Katancsics Mátyás Péter (1750—1825) 29, 63, 78, 84, 565.
kath. délszlávok 78.
— délszlávok irodalma 78.
— magyarság 25.
— egyház terjedése 408.
papi tized (1791) 52.
— szerbek irodalma 78.
L. horvát.
Katolički list Zágr. 199.
katholikusok szerepe 1848-ban 365.
Katona István történetiró 30, 486, 609, 610, 662.
— József 197.
katonai akadémiák 239.
— beszállásolások (1715) 196.
— fegyelem 282.
— határőrvidék 3, 152, 161,

177, 181, 183, 184, (1848) 188, 145, 292, 344, 347, 387, 377.
— hatóságok 349.
— kormányzás 318.
— nyugdijak 380, 381.
— zsold (1848) 283, 337, 368.
— copf 220.
— politizálás (1848) 282.
— nősülési kaucio 239.
— szolgálat 239.
Kattaro 34, 122, 125, 126, 212, 213, 254, (1806) 506, 507, 508, 511, 580, (1360) 645, 646, 647, 648, 753.
— köztársaság 580.
— statutuma 736.
kattarói szerb egyház 544.
— szerb püspök 509.
— szerbek 71.
Katuni provincia 125.
Káty, Bácsmegyében (1849) 174, 581, 589.
kátyi szerb tábor (1848) 587.
Kátyánszki Szergius Simon károlyvárosi püspök (1813—1859) 200.
Katymár, Bácsmegyében 449.
Kaubek Ferenc 94.
Kaukazus 82, 120.
kaukazusi orosz háboru 219.
Knulfusz István 104.
Kauliczki János nyomdász (1848) 340.
Kaunitz gróf (1777) 750, 751, 752.
Kaur-Karadak 131.
kazárok 81, 82, 84, 735.
Kazimbég (1532) 711.
Kazinczy Ferenc 86, 87, (1812) 197, 201.
— levelezése 87.
Kázmér lengyel király 672.
— lengy. kir. statutuma 150 (1387) 86.
Kecskemét 75, 164.
Kedrenus 106, 120, 191, 223, 224.
Keglevics család 116, 262.
kegyetlenkedés (1848) 344.
Kelebia, Bácsmegyében 449, (1580) 502.
Kelecsen, Kolosmegyében 675.
Kelemen XIV. pápa 209, 211.
— VII. pápa 711.
— bolgár püspök 257.
keleti császárság 570.
— egyház (1340) 41, 239, 241.
— egyház Magyarországban 201, 202, 203, 205, 206.
— egyház szervezete 680.
— egyház története 191.
— egyház védelme 470.
— egyházi autonomia 37.
— egyház jogviszonyai 37.
— egyház jogai 37.
— vallásu ruthenek 203.
— kérdés 755.
keletrómai császárság 9, 34, 734.
— császárság politikája 733.
Kelpe (Kupinovo) 111 L. Kupinovo.
Kelyhesek 99.
Kelta nép 82, 566.
— nyelv 54, 81, 82.
Kémkedés (1848) 340.
kenesei országos gyülés (1532), 711.
Kengyel ezredes, szerb lázadó (1755) 486.
Kengyelác Lukács iskolafőigazgató 549.

— Pál 444.
kenyérmezei ütközet 673.
Keppen G. (1825), 28, 40.
— Péter orosz tudós 61, 564, 572.
Kercselics horv. történetiró 133, 134, 135, 143, 144, 145, 203, (1755), 486.
kereskedelem (1848) 362.
kereszt harca 32.
keresztes hadjárat (1188), 35, 47, 145, 565, 700, 702.
— hadjárat története 578.
keresztény időszámitás 81.
kereszténység 225.
— felvétele 700.
— felvétele Oroszországban 55.
keresztesi csata (1527), 699.
kerület (Kreis) (1849), 161.
kerületi főnökök (1785) 100.
kérvényezési jog 402.
Keve helység (1393), 49, 221.
Kér, Bácsmegyében (1848), 281.
Késmárk 256.
késői megkeresztelkedés szokása 35.
Kiba ezredes 725.
Kicseva (Kucsevo) országa 270.
Kiev 56, 227, 255, 728.
kievi barlagkolostor (XII.sz.) 42.
— tanitók Magyarországban 1.
Kikinda 342.
— disztriktus 156, 169, 171, 175, 177, 178, 359, 362, 371.
Kinamus János görög, történeliró 507, 511, 512, 513, 514, 614, 626, 640.
Kinizsi Pál (Knez Pavao) 74, 162, 163, 181, 634,(1481) 667, 673, 674, 677.
királyválasztás Magyarországban (1490) 677.
királyi biztosok sz. kongresszuson (1785) 100, 173, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 249, 250, 251, 252, 253.
— biztos fogadtatása 248, (1842) 251, 618.
— hadi biztos (1848) 273.
— könyvek (1527—1867) 107.
— manifesztum (1848) 170, 338, 582.
— oltalom szerbeknek (1715) 407.
— tekintély gyengülése (1848) 295.
Kiril, marcsai zárdafőnök (1649) 482.
Kirilovics Szofron budai sz. püspök (1775) 27, 546.
Kis-Ázsia 81.
Kis-Bajsa (1580) 502.
kisbreznói zárda 209.
Kisfaludi-társaság 489.
— Károly 197.
Kisina 67.
Kiss ezredes 294, 301.
Kis-Lengyelország 148.
kisoroszok 71.
Kis-Scythia 84.
Kis Ernő tábornok 375.
— István, Stjepan Mali montenegrói kalandor (1767—1774) 11, 748, 749, 750.
Kiskér, Bácsmegyében 336, 340, 589.
Kis-kevi (1458) 221.
Kis-Remete szerb zárda 725.

Kis-Károly magy. kir. 189.
Kiskőrös (1529) 705.
Kladovo 624, 625, 686.
Klagenfurt 13.
Kláics horv. tört. 458, 463, 575, 602, 603, 604, 608, 609, 658, 720, 723.
Klapka tábornok 517.
Klemencsics százados 378.
Klement püspök (880) 57.
Klementica szerb irás 57, 257.
Klimente provincia 126.
Klobuk 212.
Klostár Iványics 481.
Klukasz 95.
Knezsevics nemes család 131.
— György 449.
— Jefta (1730) 416.
— szerb-orosz generális 435.
— Lázár sz. iró 499.
— Pahomius aradi sz. püspök (1770) 26.
Knjicsánin István sz. tábornok (1848) 173, 174, 189, 186, 263, 281, 302, 304, 308, 309, 310, 311, 312, 318, 320, 325, 326, 364, 375, 376, 382, 590, 591.
Knyicsevác domb Titelnél 591.
Kobas vár 714.
Kocel, Pribina fia 102.
Koch-Sternfeld történetiró 57, 58.
Kocovlahok 9.
Kocsa Angyelovics szerb felkelő vezér (1788) 726.
— felkelés története (1788) 726.
Kohárics Jánkó horv. iró 636.
Koics nemes család 19.
— Pál 262.
— Sándor 428.
Kolákovics, Racsa vár parancsnoka (1527) 695.
Kolasina 212.
Koledika 67.
Kolárovics Emanuel 36, 47.
Kollár János 7, 67, 69, 91, 101, 116, 256, 558, 559, 561, 566, 672.
Koller történetiró 732.
Kolonics Lipót primás 208, 442, 480, 483, 619, 666, 684.
Kolosmonostor 100.
Kolozsvár megye 675.
Kolubara folyó 679.
Koluth, Bácsmegyében (1687), 665.
Komárom (1545), 59, 106, 119, 163, 617 662, 705.
komáromi sajkások 502.
— szerb templom 119.
Komogovina uradalom 675.
Komnen Anna történetiró 106, 122, 564, 579.
— János (1118—1143), 51, 512.
— Izsák 35.
Komogojno birtok 468.
komornik 150.
Konavlje 92, 127, 602, 644, 651, 653, 654, 681, 732.
— eladása (1432), 654.
— területe 603.
Koncsa, Sztrumica melletti 498.
koncsiri szerb zárda 90.
Kondemir (Mirkond) perzsa iró (1470), 147.
Kondor Lajos (1857), 197, 200.
kodexirodalom 55.

Kondrat, lepavinai zárdafőnök 480.
Konstantin, Béla Uros herceg fia 125.
— VI. császár 201, 269.
— Milutin sz. kir. fia 270.
— nemes család 19.
— pesti adminisztrátor (1748), 146.
— Philosophus szerb tört. (XV. sz.) 146, 631.
— szerb hős halála (1395), 39.
— sztudenicai zárdafőnök (1742), 268.
Konstantinápoly (1456), 113, 130, 193, 201, (1204) 205, 270, 379, 626, (1453) 672, (1600), 527.
konstantinápolyi patriarcha (1340), 41, 88, 90, 193.
— zsinat (870), 593.
Konstantinus Florus 69.
— Porphyrogenitus 66, 77, 84, 85, 92, 93, 94, 95, 105, 108, 120, 121, 122, 123, 149, 162, 187, 222, 223, 224, 450, 476, 493, 595, 600, 731, 732, 733, 734, 735, 742.
— Porphyrog forrásai 732, 733, 734, 735.
Konyica, Boszniában 652.
Kopitár Bertalan szláv tudós 28, 88, 109, 549, 560, 562, 564, 565, 565, 571, (1780—1844), 572.
Koppány 479.
— szerb telepesei (XVI sz.) 445.
Koprivnica 481. L. Kapronca
— szerb telepesei (1587), 479.
Korbava megye 25.
Korbávia 131, 135.
— szerbjei 165.
Kordics Simon lepavinai zárdafőnök (1652), 482.
Koriátovics Tivadar podoliai herceg (1339), 203, 205, 206, 207.
Korogy birtok Vukovár megyében (1476), 675, 724.
— család 725.
koronatartományok 172.
koronázási eskü 243, 247, 245, 726.
— diploma (1790), 759.
— palást 202.
Korvin falu 139.
— római család 135.
— János 134, 137, 501, 677, 686.
— János, Budi vlah fia 139.
— Mátyás 25, 32, 116, 117, 133, 137, 165, 203, 213, 221, 501. L. Mátyás király.
Korvina sziget 138.
Kossuth Lajos 165, 173, 335, 337, 338, 341, 363, 516.
— béketörekvései (1848), 337.
— kormány 332.
— manifesztuma (1849), 162.
— párt 335, 338, 355, 365.
Koszancsicsok 331.
Koszarics László sz. Száva hercege 162.
Koszenec 95.
Koszin, Horvátországban 500.
Koszovó 127.
koszovói eposz 608, 614, 635.
— ütközet (1389), 39, 127, 190, 466, 490, 494, 527, 555, 642, 730.

Koszta nemes család 19.
Kosztajnica szerb püspökei 27, 130, 228, 229, 231, 444, 485.
— vár (1530), 708, 714.
Kosztica György árbei püspök (1292—1317), 701.
Kosztics (1848) 313.
— Dragutin sz. iró 557.
— Koszta 624.
— Lázár, szerb költő 730.
— Mita 753.
Kosztolca 49.
Kosztura 465.
Kotromán család eredete 637.
— legenda 636.
Kotromanics István boszniai bán 601, 632, 636.
— II. István 632.
Kovács Melentius nagyváradi unitus püspök (1773), 211.
Kovacsevics Ján naplója (1848—1849, 595, 596.
— Ljuba történetiró 527, 528, 555, 580, 598, 602, 626, 630, 643, 728.
Kovacsica 364.
Kovacsics történetiró 687.
— Riszta szerb iró 737.
Kovil, Bácsmegyében 665.
— határőrállomás (1687), 503.
— zárda 44, (1560), 44, 45, 63, 80, (1848), 175, 236, 436.
— zárda birtokai 641.
Kovin vár a Bánátban 49, 377, 458, 468, (1476), 673.
— Ráckeve privilegiumai 634.
Kovini Máté bán (1430), 653.
Kovogona szerb zárda 478.
Kozacsa Vukcsics István boszniai nagyherczeg 721. L. Vukcsics.
Kozacsinszki Emanuel (1732), 227.
kozákok 219.
Kozluk Boszniában 672.
Kozma prágai dekán krónikája (1045—1125), 85, 148.
Kozsáni Macedoniában 193.
költészet 32.
königszbergi kézirat 148, 150.
Königszeg gr. generális (1727), 443.
könyvek drágasága 72.
körmendi levéltár 636.
körmöczi levéltár 724.
Kőrös 385.
— vármegye 80, 145, 441, 702, (1790), 758, 760.
— vármegye története 723.
— disztriktus 702.
Kőszeg 103, 134, 163.
— ostroma (1532), 711, 713.
kőszegi glagol irat (1594), 102, 103.
Kövesdi (Kuvezsdin) szerb zárda Szerémben 466.
középkori magyar, horvát városok 762.
— Szerbia 743.
közös szláv irodalmi nyelv 264.
köztársaság 282, 314.
községi szabadság 402.
kragujeváci szerviánusok (1848), 377.
Krail 6.
Krajkov Jakab velencei szláv nyomdája (1570), 73.
Kraina 34.

— statutuma 737.
— trebuniai zsupán 122.
— szerviánusok (1848), 377.
Krajmirics humi nemes család (1254), 120.
Krajna 92, 221, 760.
krajnai könyvtár 13.
— horvátok jellemzése 744, 745.
— szerbek 743.
— szerbek jellemzése 744, 745.
— török pusztitás (1483) 674.
Krakó 85, 93.
krakói szláv nyomda (1491—1495) 63.
Kraljevce Szerémben 430.
Kraljeva velika vár 714.
Kraljevics Márkó 17, 18, 21, (1395) 39, 126, 403, 544, 636, 638, 639, 646, 666, 683.
Kraljevszki dalmatin, illyr királysági hirlap (1809) 761.
Krasimir, Nemanja István fivére (1189) 50.
Krasso (Crasanum) 113, 172, 240, 301, 577.
— megye története 576.
Krászics Vladimir sz. tört. 444, 455, 476, 477, 487.
Krasznabrod zárda 209.
Kraszojevics Spiridion marcsai zárdafőnök (1654) 482.
Krausz osztrák miniszter (1849) 162.
Kray család 31.
Kreco Péter boszniai emlékirata 722.
Krecs (1264) 131.
Kreml 61.
Kremona 94.
Kremszier 380, 381, 386, 391, 394.
— birod. gyülés (1848) 349, 350, 360, 361, 373, 391, 398.
Kreschych-Hercegovics Gregorius 762.
Kresimir Péter horv. kir. 595, 719.
— hamisitott oklevelei (1066) 659.
Kresztics Dömötör krusedoli archimandrita (1837) 249, 309, 444.
Kréta 10, 128.
Krim 544.
krimi háboru (1854) 426.
Krisevje 126.
Krisztoforovics raguzai szláv jegyző (1400) 613.
Krivaja folyó Boszniában 579, 641.
krivicsi szlávok (X. sz.) 733.
Kroja, arnauta város (1457) 579, 610.
— története 580.
Krones történetiró 619.
Krmcsaja knjiga kodex (1270) 598, 104.
Krsnyavi horv. iró 657, 658.
Krsztics Miklós sz. történetiró 266, 270, 464.
Krizsevac 239. L. Körös.
— vár törté ete 485.
kriszeváci sz. határőrlázadás (1735) 485, 486.
Krmpotics József kajkav iró (1792) 548.
Krnyájszki bunyevác kapitány (1702) 503.
Krobizi orosz törzs 105.
Presl-Krock 4.
Kromatka tót költő (1817) 558.
Krome 6.

krupai sz. papság 29.
Krusedol sz. zárda 22, 111, (1496) 118, 132, 133, 144, 146, 150, 151, 225, 226, 227, 236, 268, 430, 433, 444, 455, 465, 626, (1516) 680, 707, 721, 725, 728.
— adománylevele (1496) 111, 146.
— sz. zárda alapitása 668.
krusedoli sz. kogresszus (1707) 225, 226, (1710) 226, (1730) 417, (1708) 728.
— sz. krónika (1591) 470.
— szerb érsekség 738
Krusevác vár Szerbiában (1455) 39, 460, 466, 468, (1480) 673, 674, 726.
kruseváci szerviánusok (1848) 377.
— ütközet (1449) 163.
Krusics Péter (1524) 185.
Kruzsica 188.
Kubán folyó 735.
Kubin 49, 641. L. Kovin.
Kucsa 212.
— provincia 126.
— nemzetség Montenegróban 620.
kucsanok 129.
Kucslát vár Boszniában 606.
Kukavice falu (Szokolovác) Szlavóniában 723.
Kutkerui 130.
Kuharszki orosz tudós (1830) 57.
Kuvaja boszniai királyné, Osztoja neje (1414) 607, 650, 651, 652.
kukorica fosztás 7.
Kukovics József 267.
Kukuljevics Iván horv. tört. 199, 212, 257, 639.
Kula, Bácsmegyében 215.
— járás (1860) 260.
Kulin boszniai bán 639, (1180) 640.
— oklevele (1189) 639, 746.
Kulmer osztrák miniszter (1849) 162, 387.
Kulpa (Colapium) 53.
Kulpin, Bácsmegyében 72, 641.
— uradalom 453.
kultura 617.
Kuma folyó 77.
Kunbaja, Bácsmegyében (1580) 502.
kunok 82, 162, 167.
— privilegiumai 162.
Kunics Mihály 79
kunovicai csata (1444) 39, 163.
Kupinik (1456) 39, 179.
Kupinovo (1747) 59, 466, 660, 676, 678, 679, 689, 724.
Kupisa vitéz (1264) 131.
Kuripesics (XVI. sz.) 656.
Kursics falu 76.
Kurzböck József bécsi szláv nyomdája (1771) 44, 428, 546, 753, 754.
Kursumlje Szerbiában 627.
kuruc harcok (1711) 33, 666.
— garázdálkodás Tolnában (1703) 446.
— pusztitások (1703 -1711) 577.
Kussevics József (1826) 28.
— Szvetozár 301, 356, 357, 389, 390, 401.
Kuszelát vár elfoglalása (1475) 672.
Kuszics 188.

Kutyai tanácskozás Albániában (1614) 611, 618.
kutyáni sz. zárda Szerbiában 630.
Kuvalo várlak Karlócza mellett 725.
Kuvalovo 111, 725.
Kuvezsdin sz. zárda 236, 487. L. Kövesdi.
Kuzelja Zenó ukrajnai iró 638.
külföldi szláv kútfők 85.
— telepesek 162.
Kvekics Darinka, Danilo fejedelem neje 213.
— Márk 213.
Kyr Sztefán, magyar-oláhországi metropolita 65.
Kyril Izaias orosz archimandrita (1695) 64.
Kyrilo falu 57.
Lab (Elba, Albis) 223, 564.
— folyócska Szerbiában 564.
Labinica város 122.
Lacy gr. tábornagy (1787) 107.
lacus gusianus 564.
— mursianus 564.
— Pelsois 566.
Ladislaus, vojvoda Rasciae (1429) 211.
Lagerdorf falu felgyujtása (1848) 348.
— őrsége (1848) 333.
— szerb tábora (1848) 348.
Laibach, 13, 104, 193, 761.
laibachi horvát nyomda 79.
— szláv tanszék 104.
Laibacher György krizsevácí kapitány (1597), 479.
Lajos bajor király (830), 102, 592.
— IV. francia király 616.
— VII. francia király 616.
— IX. francia király 616.
— IX. francia király leányai 616.
— I. magy. kir. L. Nagy Lajos.
— II. magyar kir. 40, 68, 118, 163, 185, 688, 690, 762, 763.
— II. magyar kir. elcste 445.
— I. a Nagy m. k. 140, 150. L. Nagy Lajos.
Lak, Sümeg m. 118, 707.
lakodalmi szláv szokások 133.
Lamberger, ujvári parancsnok (1532) 713.
Lambert gr. tábornok 321.
Lamprecht Károly ném. tört. 700.
landgravius 150.
Láng Fortunatus, kanokok (1824), 29.
Lapcsán horvát törzs (1102) 658.
Lapinszki történetiró 516.
Lapszánovics Márton (1105) 134.
Laszki Jeromos 31, (1531), 707, 712.
László szent. magy. kir. 202, 574, 658.
— V. magy. kir. (1456), 39, 162, 187, 455, 457, 460.
— I. munkácsi püspök (1551), 204.
— boszniai herceg (1462), 111.
— II. mukácsi püspök (1597) 204.
Laszovác falu 724.
Lasztovo 122.
lateráni zsinat 210.
latin betüs irás 547.
— császárság 700, 747.

— egyház Magyarországban 202, 203.
— egyházi nyelv 37.
— földrajzi irók 84.
— irók 83.
— liturgia 199.
— nép 81, 82.
— nyelv 36, 81, 82.
— hivatalos nyelv 79, 757, 758, 760.
— párt (1046) 202.
— ritusz 98.
— történetirók 81, 84.
— zárdák Magyarországsan 202.
Latinovics nemes család 450.
laurenski codex (Nestor 1377), 14, 42, 43.
Laurentius szerzetes (XII. sz.) 42.
— vatikáni könyvtárnok 88.
Laudon(1789), 193, 194, 219.
Lausitz 93, 94, 99, 149. L Luzsica, Luzsnica.
lausitzi szerbek 66, 214, 562.
— szerb matica (1845) 267.
Lavka falu (1359), 203.
Lavrov orosz történetiró 476.
lázadó Kossuth-párt 365.
— magyarok 169, 186, 182, 338.
Lázár sz. knez, cár 3, (1381), 37, 39, 41, 50, 68, 89, 115, 126, 127, 132, 133, 146, 147, 257, 427, 490, 494, 527, 554, 631, 634, 636, 642, 646, 647, 688.
— cár eleste 39, 445.
— cár ereklyéi 537.
— cár genealogoiája 39.
— cár fia 39, 425.
— cár leányai 39.
— cár születése 425.
— cár templomépitései 631.
— cár zárda épitései 631.
Lazarevics (Lázár fia) István sz. deszpota 110, 115, (1407), 257, 554, 425, 578, 631, 632, 638.
— István sz. deszpota élettörténete 631.
Lázár deszpotáné, Paleolog Ilona 496.
— Brankovics György fia 110.
Lazarevics nemes család 19.
— János tanár (1831), 66, 573.
— Lázár sz. iró (1830), 59, 469, 492.
— Vazul (1837), 250.
Lázics császári kapitány (1849), 186.
— Tivadar alezredes (1809—1863), 262, 263.
— Tivadar szerb népfölkelő főhadnagy 375, 377,
— Vazul (1842), 253.
Lebedia 735.
Lederer br. budai generális (1848), 582.
legfőbb felügyeleti jog 738.
Legyán vár 435.
Leh 69, 404.
lehita 69, 149.
Lehitarum regnum 404.
Lehnel Walter német tört. 573, 574, 575.
lembergi egyházmegye vallási uniója (1700), 206.
— ciril nyomda 13.
Lendvay Márton 197.
lengyel irodalom 17, 561.
— pusztitások Magyarországban (1472), 675.
— vereség Magyarországban (1472), 675, (1491), 677.
— nép 6, 562.

— nép a szerb népdalokban 435.
— akademia 13.
— egyház 96.
— folyóiratok, hirlapok 13.
— forradalom (1830) 255.
— Korvinok 135.
— könyvtárak 13.
— muzeum 13.
— népdalok 30.
— nyomdák 13.
— palatinus 148.
— trón 205.
— vojvoda 148.
Lengyelország 64, 148, (1205) 148, 149, 150, 223, 699.
Lenkovics ezredes (1560) 478.
Leo görög császár 7, 121, 733, 735.
— Rabduh duka 121, 123.
Leontius szerb püspök 35.
lipavinai szerb püspökség 485.
— szerzetesek 483.
— szerb zárda 236, (1555) 477, 478, 479, 480, 481, 487.
— szerb zárdafőnökök 481.
Leske 672.
Leslie tábornok 725.
Lessina 607, 614.
Leskopolje falu 57.
Leszkovác Szerbiában 188.
— kerület 495.
Leslié gr. varasdi generális 482.
Lesquien francia tudós 471.
Letics György 598.
Letopis Matice Srpske 1, 38, 43, 54, 60, 74, 587, 629.
— alapitása 1, 55.
— szerkesztői 2.
— szünetelése 84 (1835, 1836) 85.
Levács vár 763.
levélelkobzás (1848) 339, 349.
levéltári kutatások 87.
levéltitok 155.
Lezsimir Szerémben 432, 434.
libellus Gothorum 222, 223, 224.
liburnok 592.
Licinius 70, 125, 269.
Lika megye 25, 103, 131, 135, 702.
— szerb népe 165, 271.
Likas (1580) 502.
Likinius (Béla Uros) 471.
Lina 67.
linci horvát nyomda 79.
Lipavina szerb zárda 478. L. Lepavina.
lipcsei ciril nyomda 13.
Lipót I. 15, 25, 33, 37, (1695) 52, 53, 61, 100, 101, 106, 107, (1659) 112, 129, 153, (1690) 158, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 175, 181, 189, 191, 207, 208, 209, 215, 242, 243, 244, 268, 288, 343, 402, 405, 406, 409, 415, 521, 522, 523, 530, 532, 534, 536, 540, 541, 598, 626, 632, 663, 664, 668, 680, 728.
— I. életrajza 533, 537.
— I. decretuma a szerbeknek (1694) 406.
— I. szerb privilegiuma (1695) 52, 398, 438, 440, (1690) 483, 670, 726, 737, 738.
— I. privilegium magyarázata (1790) 429.

— II. (1791) 52, 96, 97, 175, 220, 240, 244, 248, 428, 758, 759.
— nádor (1791) 244.
— rend 350.
Lipovác járás (1860) 259.
lipovcsáni szerb gyülés (1693) 483.
Lipovo 111.
Lipovszki A. orosz történetiró 596.
Lippa vár (1551) 40, 74, 688, 695, 699, 700, 710, 715, 719.
— elfoglalása (1848) 359, 362, 370.
lippai csata (1848) 342.
— szerb püspökség (XVI. sz.) 667, (1498) 668.
Lippay György esztergomi érsek (1655) 114, 115, 206.
Liszko 145.
Literat Fábián (1527) 696.
litván nép 82.
— nyelv 81, 82, 94.
Litvánia 93, 94.
Liven br. 350.
Lobel 95.
Logody Simon (1521) 689.
logotet 149.
Lok 581, 584.
Lockschau György (1527) 698.
Lombardia 121.
lombard-velencei királyság 109.
Lomicsicz falu 57.
longobardok 92, 94, 224.
Lonovics József csanádi püspök 253.
Lontodokla város 123.
Lopasics Radoszláv horvát történetiró 112, 477, 481.
Loriston francia tábornok Raguzában (1806) 506.
Losonczy István 642.
— László 642.
Lothár II. (1136) 58.
lotharingiai uralkodóház 314.
Lotovics György (1795) 13.
lotti nyelv 94.
lovasság hiánya (1848) 383.
Louchovica 625.
Louis Leger francia iró 639.
Lovcsen 126, 550, 552.
Lovics 13.
Lovrics Bozsó szerb iró 670.
lublini szerződés (1412) 607.
Lubnag völgy Szerbiában 627.
Lucanica 625.
Luccari Jakab raguzai tört. 121, 224.
— Antal raguzai tört. 404, 460, 461, 507, 509, 510, 511, 575, 614, 637.
Lucius Domitius Aurelianus 70.
Lucius János traui történetiró 85, 270, 603, 606, 656, 702.
Lucskai Mihály (1830) 71.
Ludaics Maxim 213, 221, 402.
Ludas (1580) 502.
Ludvig Péter János 4.
Luganica folyócska Oroszországban 435.
Lugos 370.
— kerület (1860) 258, 260.
Luitpram szalcburgi érsek (840) 102.
Lukács apostol 122.
— evangelista ereklyéi 144, 634.

— cserneki zárdafőnök (1458) 203.
Lukavice 625.
Luna 79.
Lupicina 70.
luteranizmus terjedése Magyarországban 690.
Lutter Márton 6.
Lutza falu Zahumlyében 34.
Luzsetics osztrák tábornok (1848) 588.
Luzsica (VII. sz.) 99.
L. Lausitz.
Leitzov Rudolf gr. (1837) 87.
Lyubibratics István kosztajnicai püspök (1728) 28, 492, 630.
— tábornok 449.
Ljubics horv. tört. 575.
Ljubisa Mitrov István 749.
Lyubomir, István pap fia, 34.
Ljubosevics bég (1716), 129.
Ljubotina János károlyvárosi szerb püspök (1713), 27.
Ljubovics bég (1716), 11, 198.
Ljubusa cseh fejedelemnő (X. sz.) 403.
— itélete (X. sz.) 225, 403.
Ljukovo 111.
Macedonác szerb úr (1532), 712.
Macedonia 60, 92, 188, 193, 488, 535.
— földrajza 564.
macedoniai comes 117.
— oláh nyelv 60.
Maciejovszki Sándor 99, 146, 147.
Mácsai Csernovics család (1790), 235.
Macsói bánság 117, 457.
— bánság határai 642.
Mácsva 68, 467, (1359), 643, 690.
Madarász Henrik (923), 58.
Magarasevics György szerb író 2, 13, 58, 59, (1830), 60, 69, 452, 470, 488, 541, 542, 543, 544, 556.
Magda Pál karlócai gimn. igazg. (1824), 542.
Magas István szerb deszpota Lázár cár fia 136, 137. 143.
magister camerae 150.
— curiae 150.
Magna Villa (Nagyfalu 1332) 145.
magnus camerarius 150.
— judex Poloniae (1250), 148.
magyar 161.
— akadémia 103.
— alkotmány 178, 220, 244, 245, 246, 597, 726, 727.
— alkotmány története 727.
— befolyás Boszniában 608.
— alkotmány biztosítása (1790), 759.
— békeajánlatok (1848), 358, 363, 369, 374, 378, 381.
— állami levéltár 724.
— boszniai háboru (1505), 679, (1480), 464, (1502), 469.
— boszniai viszonyok 669.
— cimerek 107.
— felkelés (1848), 165, 429.
— felkelők 164, 296.
— fenhatóság Szerbiában 68.
— fondorlatok (1848), 280.
— forradalom 158, (1848), 322, 338, 342.
— forradalom elfojtása (1849), 338.

— főrendiház 758.
— haderők (1848), 333, 342.
— hadsereg (1848), 334, 365.
— hadsereg Erdélyben (1848), 383.
— hadjárat Szerbiában (1481), 468.
— hadügyminiszterium (1848), 582.
— hatóságok 349.
— haza 31.
— helytartótanács 154, 758, 759, 760.
— hivatalos nyelv 757, 758, 760.
— honfoglalás 30.
— honfoglalás kútfői 30, 600.
— honosság 107.
— honvédség (1848).
— horvát állami egység 403.
— horvát állami közösség 403.
— horvát egyesség (1102), 657.
— horvát kiegyezés (1868), 657.
— horvát perszonálunio 657.
— horvát viszony 657.
— inszurrekcio (1800), 2, 220, 429.
— irodalom 197.
— irók 200.
— jellem 31.
— király 246, 295.
— királyok 112.
— királyok szerbeknek adott kiváltságai 25.
— királyság elveszte 198.
— kormány 188, 189, 232, (1848), 341, 346, 349, 374.
— kormánybiztosok (1848), 586.
— kormányzási rendszer 154.
— korona 155, 156, 164, 169, 202, 642.
— koronzási eskü 539, 540.
— költészet 195.
— költők 197.
— lázadás (1848), 159, 335, 380.
— lázadók 156, 358.
— lengyel háboru (1472), 675.
— miniszterium 156, 180, 182, 343, (1848), 287, 288, 344.
— municipális rendszer 234.
— muzeum 103.
— nádor 156.
— nemesség 107, 246, 247, 727.
— nemesi előnevek 107.
— nemzeti hadsereg 185.
— nemzeti önérzet 757.
— nemzeti szinház 197.
— nyelv 154, 177, 179.
— nyelv haszna szerb iskolákban (1791), 547.
— nyelv Horvátországban (1826), 28.
— nyelv jogai 28, 79, 175, 757, 758.
— nyelv terjedése 31.
— népdalok 44.
— oláh határ 83.
— oppozició megfékezése 668.
— országgyülés (1791), 166, (1848), 173, 175, 177, 183, (1741), 185, (1792), 215, (1802), 220, (1791). 241, 246, 251, (1790), 547, 397, 405, (1722), 406, (1790), 759.
— országos törvények 244.
— proklamáció (1849), 173.

— rendek 241.
— sajtó 200.
— sereg Szegeden (1848), 586.
— sereg Ujvidéken (1849), 591.
— seregek (1848), 340.
— szabadságharc története 581.
— szeparatizmus (1848), 322.
— szerb béketárgyalások (1848), 353, 355, 356.
— szerb háboru (1181), 514, (1359), 643, 644.
— szerb oklevéltár (1198—1526), 641.
— szerb összeköttetések (1198—1526), 641.
— szerb viszonyok 669, 670.
— szinház 103.
— szupremáció (1848), 322.
— támadások (1848), 297.
— törekvések 393.
— török háboru (1443—1444), 495.
— történetirók 643, 656, 657, 732.
— trón 165.
— tudományos gyüjtemény 72.
— udvari kancellária 26, 27, 28, 52, 159, 168, 216, 220, 227, (1776), 232, 233, 235, 243, 263, (1713), 226, 234, 236, 238, 240, (1842), 251, 405, 408.
— zászló (1848), 330, 332, 363, 367.
— zendülések 670.
magyarok 34, (X. sz.), 42, 50, 73, 77, 82, 103, 151, 154, 163, 170, 174, 175, 181, 182, 184, 242, 247, 262, 287, 306, 313, 316, 331, 344, 346, 366, 369, 370, 732, (X. sz.), 734, 735.
— a Balatonnál (900), 102.
— a Vojvodinában (1860), 258, 259, 260, 261.
— aradi veresége 370.
— bejövetele 162, 201.
— egyenjogusága 163.
— elcsüggedése (1848), 346.
— elleni harc (1848), 277, 278, 279.
— eredete 735.
— hadakozása a Bánátban (1848), 298.
— hadakozása Szenttamásnál 363.
— járma 272.
— kegyetlensége (1848), 289.
— lázadásai 164.
— menekülése törökök elől 671.
— nemzetisége 155.
— őshazája 201, 404, (X. sz.), 734, 737.
— pusztitásai (1848), 344.
— szerb fogságban (1848), 340.
— szuperioritása 657.
— Szirmiumban (1073), 626.
— tulkapásai (1848), 343.
magyaron érzelmű ezredek (1848), 368.
— izgatás (1848), 280.
— párt 403.
— érzelmüek 281.
magyarónok 285, 300.
Magyarország 34, 37, 39, (1525), 40, (XII. sz.), 47, 68, 81, 110, 111, 114, 117, 118, 129, 141, 153,

154, 155, 158, 160, 162, 163, 172, 178, 181, 184, 185, 220, 233, 234, 240, 243, 247, 297, 301, 322, 334, 338, 342, 351, 356, 358, 426, 457, (1458), 462, 467, 530, 554, 643, 653, 669, 758.
— alkotmányos szabadsága 670.
— és Horvátország közjogi viszonya 656.
— földrajza (1824), 542.
— független állam (1790), 759.
— horvát hadműveletei 386.
— integritása 726.
— jogcime Horvátországra 656.
— kerületei 1849-ben 590.
— területi integritása 540, 213.
— története 524.
— történeti földrajza 641.
— apostoli királya 142.
— déli határai 59, (XII. sz.) 145.
— kapcsolt részei 243.
— levéltárai 40.
— szerbjei 70, 107, (1848), 322, 323, 662.
— történeti földrajza 723.
— szerbeinek története 670, 671.
— története 721, 723.
— viszonya Törökországhoz 763.
magyarországi vlahok 107.
Magyar Jankó (Hunyadi János) 142.
Magyari falu Ázsiában 77.
magyarositás 30, 79, (1841), 103, 154, 345.
Magyaróvár 715.
magyarság 262, 308.
Mahmut II, (1830) 131.
— pasa (1459), 40.
— Busaglia skutari pasa (1795), 13.
Mai, vatikáni könyvtárnok 88.
Maina birtok 254.
Mainz 36.
mainzi érsek 98.
Majkov orosz történetiró 464.
Majláth István erdélyi felkelése (1539), 717.
Major Péter (1819), 36.
majne szlávok (X. sz) 733.
major procurator 150.
Majsa birtok (1483), 676.
májusi királyi rendelet (1848), 342.
— szerb határozatok (1848) 307, 315, 316, 319, 326, 328, 347, 348, 360, 361, 366, 391, 393.
Makarius antiochiai patriarcha 90.
— szerb nyomdász (1493), 517, 634.
— ipeki patriarcha (1557), 629, 630.
Makarszka statutuma 737.
Makovic uradalom 203.
Makszim szerzetes (1509), 668. L. Brankovics Gy., István fia és Makszim.
Makusev orosz történetiró 458, 459, 461, 464, 466, 468, 609, 610, 737.
Mala Remeta sz. zárda Szerémben 430, 432.
— Radince Szerémben 430.
Malenica szerb nemes család (1790), 235.
Malesevác János szerb iró 634.

Maletics György szerb iró 476.
Malinas (Málnás) 103.
Mamula ezredes (1849) 174.
Mamuzsics család 500.
Manaszia szerbiai zárda (1407), 257, 258.
Mandics Antal pécsi püspök 78.
— Tivadar szerb iró 543, 580, 581.
— zágrábi püspök (1782), 545, 548.
Mangyelosz (Nagy Olasz) Szerémben 49, 145, 432, 433.
manichaeus eretnekség 490.
manifesztum (1848), 172. L. Császári manifesztum.
Manojlovics Péter 77.
— Gábor történetiró 731, 732, 733, 734, 735.
— kapitány (1842), 252, 253.
mantuai fogház 483.
Mánuel görög császár 34, 202, (1161), 452, 507, 508, 509, 510, 511, 514, 513, 614, 626, 640, 746.
— görög császár háborui 513 (1174).
— és Nemanja István kibékülése 512.
Manzilla de Argyelás 138.
Mára szultána 460, 722. L. Brankovics Mára.
— Tomásevics István boszn. kir. neje 632.
Maradék falu 111.
Marcali Henrik 600, 674, 727.
Marcianus 83.
Marcocchia Giacomo 742.
marchiai főesperesség (1332), 145.
marcsai búcsú (1735), 443.
— szerb zárda 441, 442, 443, 447, (1580), 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487.
— templom 442, 481.
— szerb püspökség (1577), 442, (1750), 568.
— szerb püspökség megszünése (1749), 485, 444.
— szerb püspökség jövedelmei 442.
— szerb zavargás (1742), 485.
— uniátus püspökök 480.
— vizsgáló bizottság (1730), 443, 444.
Maretics 570, 721.
Margalits Ede 146, 544, 569, 578.
Margetics szerb nemes család 480.
— bunyevác hadnagy (1687) 503.
— hof, szerb telep Stajerben (1560), 478.
Margo György pesti lelkész (1827), 60.
Mária, De Chaurs Anzelm neje 616.
— Angelina deszpotanő leánya 465.
— Bakics Pál leánya 690.
— I. Ferdinánd magy. kir. neje 692, 694, 695, 713.
— magyar királyné (1262), 762.
— Mánuel császár özvegye (1180), 514.
— Cell 293.
— Terezia 16, 19, 23, 25, 37, 46, 59, 74, 76, 112, 160, 164, 165, 167, 171, 192, 209, 210, 211, 238, 244, 246, 288, 343, 398,

406, 407, 408, 411, 412, 418, 420, 444, 480, 486, 506, 545, 568, 569, 602, 668, 740, 741, 742, 749, 753, 758.
— Terezia iskolaügy rendezése 545.
— Terézia német telepesei Magyarországban 577.
— Terezia urbáriuma (1756) 486.
— István boszniai bán leánya 127.
— Kasztriota János leánya 127.
— Lázár cár leánya 127.
Máriapócsi templom 209, 210.
— zárda 210.
Mariaschnee Péterváradnál 353.
maricai ütközet (1371), 126, (1362), 139, 188, (1361), 425, (1771), 631.
Marina, Manzilla de Argyelás neje 138.
Marindol 743.
Marinkovce 441.
Marjanov szerb felkelő vezér (1788) 726.
Márk szerb főur (1502, 686.
Markart történetiró 735.
Márki Sándor magy. történetiró 576, 667, 670.
Markovics család 9.
— Ambrus ferencrendi (1826), 32.
— bunyevác vezér (1687), 503.
— Miklós, montenegrói követ Bécsben (1777), 750.
— Péter szerb iró 594, 596, 618.
— Rafael marcsai unitus püspök (1727), 443, 480, 481, 484.
— Theodozius montenegrói szerzetes (1758), 749.
— Vazul 642.
Marmaros 203.
marmarosi zárda 204, 205.
Marmont francia generális Raguzában 507, Illyria kormányzója (1809) 761.
Marnavics család 117, 134, 142, 149, (1394).
Marnyavics szerb uralkodó család 141.
— Gojko (1394), 134.
— György (1448), 133.
— János (1426), 133.
— Tamás (1459), 117, 119.
— Tomko 117, 133, 134, (1464) 143.
— Tomko János 599.
— Tomko János hamisitványai 599.
Maros folyó 158, 166, 170.
— vidéke 466.
— vidéki szerbek 164, 577.
— vidéki szerb határőrség 75, (1741), 185.
— vidéki határőrség polgárositása 411.
Martenc történetiró 619.
Martics fra Grga horvát költő (1822—1905) 635, 636, 722.
— emlékiratai 722.
Martin, horvát zsupán (1102) 658.
— Gallus krónikája (1110—1135), 85.
Martinovics, montenegrói uralkodó család 108.
— Joanikije aradi sz. püspök (1710), 26.
Martinuzzi 718. L. Frater György.

Márton veszprémi püspök (1537), 716.
Martonos, határállomás (1687), 503.
Marturina, földadó (1102), 658.
Maruli Bayfil belgrádi kormányzó (1730), 420, 421, 422.
Marulics Márk horv. költő (1500), 85.
Masirevics Sámuel bezdini archimandrita (1842), 252, 253.
masszilián eretnekség 490.
masszageták 82.
sz. Máté evangeliuma 72.
Mateovics, Bácsmegyében 504, 449.
Mathesen br. kir. biztos (1774), 232.
Matkovics Pantelia szerb felkelő vezér (1807), 432.
Matulay János szerb érseki titkár (1735), 492.
Matkovics történetiró 604, 731.
Mátyás magyar király 40, 50, 59, 68, 99, 111, 118, 140, 141, 142, 143, 149, 162, 163, 175, 205, 463, 465, 466, 467, 478, 492, 577, 667, 668, 671, 673, 674, 675, 676, 677, 722, 724, 735, 763.
— m. k. a cseh népdalokban 638.
— m. k. a kis-orosz népdalokban 638.
— m. k. a morva népdalokban 638.
— m. k. a tót népdalokban 638.
— m. k. a szláv népköltészetben 638.
— m. k. ausztriai háboruja (1477) 468.
— m. k. boszniai hadjárata (1463) 672.
— m. k. cseh háboruja 467, 672, 724.
— m. k. délvidéki politikája (1470) 467.
— m. k. elleni összeesküvés 672.
— m. k. házassága 180.
— m. k. lengyel háboruja 672.
— m. k. és a szerbek 52.
— m. k. népszerűségének okai 638.
— II. m. k. 163, 204, 481.
Mauritius Strategicum 7, 82, 223.
Mayer százados (1848) 332.
Mayerhoffer Fr. ezredes, utóbb tábornok (1848—1849) 189, 279, 292, 293, 294, 299, 321, 341, 358, 360, 364, 366, 381, 385, 387, 590, 588.
— Fr. a vojvodina és temesi bánát kormányzója (1850) 550.
— Fr. jellemzése 314.
Maykov orosz történetiró 609.
Maynert német történetiró 517.
Mazsuranics Antal horv. iró 636.
Maxim szerzetes (1540) 144.
— érsek 425. L. Brankovics György és Makszim.
Maximilian császár, m. k. 204.
Maximinus 69.
Medákovics Dániel történetiró (1850), 186, 293, 518, 682, 685.

Mediánszki nemes család 19.
Medics Mojo szerb iró 451, 475.
Medojevics család Montenegróban 493.
Medvesi Pacsiácsi sz. nemes család (1790), 235.
megvesztegetés (1848), 337, 364.
megyegyűlés 239.
megyeri tanácskozás (1533), 712.
Megyes vár (1534), 712.
Megyurecsje Szlavoniában 724.
Mehmed Jahogli belgrádi pasa 111.
— bég (1537) 716.
— Resid pasa (1831) 553.
— szultán (1456), 39, 40, 127, 458, 456, 671, 672.
— II. szultán 127, 495, 496, 498, 497.
— V. szultán (1732) 11.
— Szokolovics 630.
Melence (1848) 186.
Melentius történetiró 471.
Melitta sziget 122.
Melo 82.
Mélykut, Bácsmegyében (1580) 502.
Memoriale Spalatense 657, 658, 720.
Memorie di Trau 606.
Menander 82, 223.
Mérey Klaudius Florimund 703.
Merkovics vidéke 129.
Mérey Mihály szekszárdi apátur (1711), 446.
mesečna sočinjenja, havi folyóirat (1814) 44.
Mészáros, gőzhajó (1848), 281, 284, 285.
— tábornok (1848), 363.
Meszics történetiró 660, 731.
— zárda 236, 400, (1217), 667, 668.
Metelko, szláv tudós 571.
sz. Method 15, 36, 57, 67, 98, 101, 102, 194, (879) 201, 435, 451, 561, 667.
— és Ciril millenniuma (1863) 267.
Metiszláv Davidovics rigai szerződése (1229) 14.
— Volodomirovics evangeliuma (1125) 14.
Metohiác István károlvárosi, utóbb kosztajnicai, pakráci sz. püspök, (1707), 22, 26, 27, 225.
metropolita-adminisztrátor választás (1730) 416.
— nationis Illyricae et Valahicae (1698) 398.
— rascianus 398.
Metternich 756, 760.
— emlékiratai 619.
Mezzofanti 88.
Michna oláh vajda (1510), 40.
Mickievic A. 562.
Midász mese 742.
Mihály arkangyal szerb védőszent 35.
— bán 137.
— bogyáni zárdafőnök (1722) 33.
— gör. császár (832), 38, 123.
— Bodin fia, diokleai király (1073) 450.
— VII. Duka, görög császár (1071) 450.
— kovini zárdafőnök (1582) 69.
— oláh vajda (1507), 679.
— vrdniki zárdafőnök (1512) 144.

— zahumljei zsupán 121.
Mihajljevics család 9.
— Pál főur 725.
— Péter főur 725.
— Suplanszki család 9.
Mihájlovics nemes család 19.
— szerb felkelővezér (1788) 726.
Alexiusz orosz nagy fejedelem (1651) 480.
— Dömötör iró (1821—(1863) 264.
— Lázár (1819) 147.
Minolyance 188.
Miákics Gavrilo marcsai sz. püspök 442, 482.
Mijátovics Csedomil sz. történetiró 456, 495, 542, 555, 609, 615, 634.
Mijuskovics montenegr. uralkodó család 108.
Mikásinovics sz. generális 484.
Miklós IV. (1291) 615.
— V. 72, 627.
— horv. főesperes 484.
— iregi knez (1717) 88.
— I. pápa (863) 123.
— templom Raguzában 130.
— sz. tisztelete 35.
Miklosich Ferenc szláv tudós 43, 258, 464, 465, 468, 497, 576, 639, 649, 648, 647, 642, 686, 731.
Mikolju 111.
Mikos, kancelláriai igazgató 217.
Mikovics nemes család 9, 19.
Miksa osztrák herceg (1490) 677.
— bajor választó fejedelem (1687) 502.
— I. 4.
Mikulics Sándor Ignác zágrábi püspök (1688) 145.
Milákovics József sz. iró 628.
Milánovac völgy Tolnában 445.
Milánovics János (1848) 336.
Milánkovics Dávid 401.
Milás Nikodem történetiró 451, 579.
Milesevo szerbiai zárda 270, 479.
— szerb nyomdája (1544) 517.
Miletics Szvetozár (1848) 273, 423, 581, (1826—1901) 598, 618.
— II. 25, 165, 442.
Milica, Eugenia, Lázár knez özvegye (1406) 39, 115 (1392) 132.
Milicsevics sz. történetiró 444, 619.
Milinovics sz. nemes család 19.
Milics, montenegr. uralkodó család 108.
Milisics Mihály apát 109.
Militics, Bácsmegyében 113.
Milityevics tört. iró 444.
— Sándor (1737) 452, 453.
— Gy. M. 517, 544.
Milivoj (1848) 325, 326.
miljáni szlávok (X. sz.) 733.
Milkovics Ivanikije (1801) 444.
Milles történetiró 684.
Milobár Ferenc horv. iró 639, 640.
Milojevics Atanáz sz. alezredes 377.
— Milos 425.
Milorádovics sz. tudós 56.

— kereskedő, sz. végrehajtó bizottsági tag (1848) 584.
— szerb vezér 219.
— Mihály szerb-orosz generális 435, (1711) 505, 526.
Milota Vuk vajda (1557) 118, (1542) 717.
Milovánovics János (1848) 430.
— Lukács 194.
Milutin iregi harambasa (1717) 88.
— szerb király 43, 50, 90, 270, 615, 616, 626, 683, 743, 746.
— szerb király elválásai 683.
— szerb király életrajza 540.
Milutinovics de Milovszki nemes család 9.
— Auxentius generális (1800) 114.
— Szima Szerajlija sz. iró 71, 85, 255 (1791—1847) 494.
— Tivadar br. altábornagy (1766—1836) 110, 114.
milzenek 99.
Minaczki János (1732) 227.
Mindszenty család (1470) 724.
Minksz 93, 94.
Miniatesz Helias püspök 37.
Minovics 113.
Miodragovics J. 436.
Miokovics Mózes károlyvárosi sz. püspök (1807—1824) 27.
— szerb orosz generális 435.
Mircseta, oláh vajda (1395) 39.
Mirgorod 219.
Mirica 113.
Mirievo, Belgrád mellett 19.
Mirilovics nemes család 19.
Miriokefalei vereség (1174) 513.
Mirkovics nemes család 9.
Mirograd Oroszországban, Uj-Szerbia 436.
Miroszávljevics Velyko 616.
Miroszláv, Nemanja István fivére 509, 510, 511, 512, 513, 631.
— humi herceg 120, 543.
— Zavida fia 580.
Miskolc neve 30.
Miskovics Mózes 123.
Misztiszlav Volodomir adománylevele (1128) 14.
Mitrovica 5, 49, 70, (1848) 286, 378, 466, 626, 678, 694, 707, 725.
mitrovicai bolgár püspökség 104.
— katonai akademia 239
Mitrovics Csedomil sz. iró 598.
Mladenovics nemes család 9.
— Szofron zárdafőnök (1772) 56.
— Szubota 2.
— szerb-orosz tudós 435.
mócz 9.
Modosi Gyuricsko sz. nemes család (1790) 235.
— járás (1860) 259.
Modrus 101.
modrusi kápolna 101.
— puszta 101.
Moczia 564.
Moga Vazul erdélyi püspök (1811) 28.

Mohács szigeti szerb püspökség 567, (XVI. sz.) 667.
mohácsi flotta (1526) 118.
— Jánkó (1722) 33.
— szerb templom 65.
— terület 27.
— vész 40, 74, 118, (1526) 163, 445, 477, 501, 505, 530, 660, 661, 686, 691, 692, 693, 757.
Mohamed szendrői pasa (1530) 709.
— II. szultán anyja 736.
Mohamedán halotti szokások 567.
— temetési szokások 567.
Moinvinidi (vendi) (846) 58.
moldován 9.
Moldva-Oláhország 51, 60, 74.
Mokry 31.
Mokrisics város 121.
Mokro város 122.
— zsupánia 123.
Moksina Crkva sz. nyomda (1562) 518.
Moldávia 763. L. Moldva.
— viszonya Magyarországhoz 763.
Molináry Antal altábornagy, kongr. kír. biztos 618.
Molise grófság szerb-horvát telepei 737.
— Károly őrnagy (1848) 582, 583, 584, 585.
Momcsillo vajda (1361) 39, 639
monachus Gallensis 223, 224.
monarchia integritása (1848 322.
Monasevics András lelkész 221.
Monasztir 662.
Monaszterly Ádám sz. kapitány (1717) 88, 662.
— Dömötör (1648) 662.
— János alvajda (1698) 114.
147, 159, (1694) 168, 503, 662, 661, 663, 664, 665, 666.
— János neje, Raskovics Anna 666.
— János birtokai Tolnában 664 (1701) 666.
— János gyermekei 666.
— János halála (1706) 666.
— János jellemzése 666.
— János székhelye Baja 664.
— János ősei (1508) 662.
— János vitézsége (1691), 664.
— János megválasztása alvajdává 663.
— József 662.
— Orbán (1648) 662
— Péter 662.
mongol nyelv 82.
— török nép 82.
Monostor Bácsmegyében 215.
— szerb zárda (1723) 215.
Mons Almus (Fruska gora) 49.
Monte Albano (1625) 626.
Montemitro szerb horvát telepei 737.
Montenegro 9, 10, 11, 28, 90, 106, 108, 128, 129, 130, 131, 254, (1848), 454, 505, 530, (1684), 617, 748, 755.
— albán harcok 550.
— előkelő családai 12.
— földrajza 476.
— határai (1860) 212.
— leirása 134.

— statisztikája (1820), 21, (1864), 264.
— területe (1820) 12, (1830) 57.
— területi beosztása (1830) 57.
— török háboru (1714), 505.
— török fenhatóság alatt 633.
— története 9, 10, 11, 12, 13, 124, 125, 492, (1484) 550, 632, 730, 748, 749, 750.
— viszonya Ausztriához (XVIII. sz.) 747, 749, 750.
— viszonya Oroszországhoz (XVIII. sz.) 747, 748, 749, 750.
— viszonya Törökországhoz (1756) 743, 747, 748.
— viszonya Velencéhez 747, 748.
montenegrói birói eljárás (XV. sz) 493.
— fejedelmek 113.
— felkelés (1684—1685), 617.
— francia háború (1808) 12.
— gubernator 12.
— guerilla harcok 146.
— harcok 552.
— hercegek 126.
— katonai törvény (1796), 12.
— knez 12.
— küldöttség Bécsben (1777) 750, (1779) 751.
— lázadás 750.
— memorandum Bécsben (1779) 750.
— metropolita 57, 125, (1717) 129, 128.
— nemes családok 115.
— polgári törvénykönyv (1798), 12.
— összeesküvés (1857) 213.
— proklamáció (1848) 454.
— püspökök 630.
— szerb nyomda (1493), 517.
— szerbek 71.
— szokások 28, 682.
— tervek (1763) 751.
— török adó (1793) 11.
— török háboru (1785) 752.
— törvénykönyv 212, 213.
— uralkodó családok 108.
— utleirás 57.
— vezérek 108.
— vérbosszú 620.
— vitézség 620.
— vladikák 10, 212.
— vojvoda 12.
— zsoltárkönyv (1495) 63.
montenegróiak 9, 11, 146.
— erényei 130.
Monomachus gör. császár 450.
Monostorszeg Bácsmegyében 449.
— Monumenta Frisigensia 223,
— Hungariae 458.
— Slavorum Meridionalium 477, 683.
— Serbica 601, 602, 604, 644, 642, 647, 648, 649, 651, 652, 653, 686.
— Ragusina 601, 644, 645, 646.
— Vaticana 145.
Moore János bán 604, (1404), 605, (1415) 607.
— László (1529), 705, 709, 710.
Moracsa 57, 125.
Morácsáni Ciril, bogyáni zárdafőnök (1579) 33.

Morava 83, 726.
— terület (X. sz.) 50.
— vidéke 404.
Morávia 201.
Moravica (1580) 502.
— szerb püspökség 89.
Moraviosz folyócska 83.
Morea 10, 92, 128, 462.
moreai felkelés (1823) 194.
— háború (1684) 617.
morlákok 141, 143, 271.
Morod (Marchia, Morovics) 145.
Morossena vár 113.
Morovics Szerémben 107, 179, 688, (1503), 724.
morvák 5, 404.
Morvaország 83, 93, 149, 150.
— könyvtárai 13.
— levéltárak 40.
— oklevelek 150.
— irodalmi nyelv 257.
— Matica (1849) 267.
Morzinai oláh bojár 138.
Mosaburg 101, 102.
Mosorin 173, (1849) 174, 175, 189, 581, 590.
— határőrállomás (1687), 503.
mosorini csata (1848) 263.
— szerb tábor (1849) 174, 591.
Moszkva (1589) 41, 56, 61, 64, 76, 104, 119, 124, 130.
— égése (1812) 42, 43, 61.
moszkvai érsek (1380) 55.
— evangelium (1143) 14.
— levéltárak 721.
— néprajzi kongresszus (1867) 474.
— patriarchatus (1702) 42, (1589—1700) 90.
Moszlavina 725.
Mosztar 652.
Mózes, krusedoli szerzetes (1786) 268.
— verseci püspök (1722) 27.
Mrazovics nemes család 19.
— Abrahám (1826) 24, 71, 545.
Mreics humi nemes család (1248) 119.
Mrkotics humi nemes család (1254) 120.
Mrksics-Miszlenovics Makarius szvidniki püspök 482.
Mrnyavics György deszpota (1444) 50.
— Vlkán herceg 126.
Mszticsova 207.
Muhamed szultán (1416) 650.
— II. 10.
— IV. 130.
Muhinje 125.
Muhlo 95.
Mukics nemes család 500.
Multyánszki Konstantin erdélyi főur (1661) 207.
Munara falu (1482) 676.
municipális szabadság 402.
munka 31.
Munkács 111, 210.
munkácsi gör kath. egyházmegye 71, 204, (1498) 204, 205, 207.
— papi gyülés (1690) 208.
— papnevelde 210.
— püspökök 204 (1752) 428.
— gör. kel. püspökség (1655) 114, 201, 203, 206, 210, 115.
— püspöki rezidencia (1751) 210.
— uradalom 203.
— gör kel. zárda (1661) 207, 208, 209.

muntán 9.
Murat szultán (1437) 39, 127, 456, 608, 610.
— II. 495, 494.
— Dragomán, török történetiró 494.
Muratori 643.
Murko M. 671.
Murray Alexander (1775—1813) 54.
Musiczky Lucián sz. püspök, költő 8, 17, 44, 77, 86, 91, 101, (1812) 197, 198, 201, 435, 451, 455, 561, 567, 573, 730.
— Branko sz. iró 455.
— György 436 (1848) 584.
Muskatirovics János (1773) 45, 116, 735.
Muszakija Konstantin albán nemes 497.
Muszata oláh dinasztia 543.
Muszinja vár 724.
Mutibarics archimandrita (1842) 252.
Muzulmán szerbek 745.
mühlbergi ütközet (1546) 718.
Müncheni szláv kodex (XI. sz.) 38, 61, 84.
— levéltár 58.
— régi iratok 58.
— szláv evangelium (1492) 61.
Mysia 87, 92, 95, 105, 535.
Nádaly 581, 587.
Nádasd Tolnában 445.
Nádasdy Tamás gr. (1528), 700, 703, 705, 706, 711, 715, 716.
— gr. kancellár 164.
Nadir-Murat bég (1796) 12.
nádor 168, 183, 758.
— lemondása (1848) 327.
Nagybecskerek (1860), 259, 281, 588, (1849) 590.
— kerület (1860) 258.
Nagyhorvátország 94.
Nagy Járek 584.
— Iván 712.
— Károly (791) 102.
— Károly (1848) 285.
— Kázmér lengyel király 148, 205.
— Kázmér statutuma 148, 149.
— Konstantin császár 35, 69, 125, 452.
— Konstantin törvénykönyve 198, 199.
— Lajos magy kir. 203, 632, 643, 644, 645, 667, 746, 762.
— Lengyelország 93, 148.
— Miska 75.
— Morávia 102 (X. sz.) 734, 735.
— Péter orosz cár 10 (1702) 41, 62, 63, 75, 90, 99, 108, 128, 527, 671, 748.
— Péter igéretei 61.
— Remete, szerb zárda 728.
— Sándor 82.
— Sándor diplomája 502.
— Bajsa (1580) 502.
— Fény, Bácsmegyében 449.
— Kikinda (1849) 186.
— kikindai járás (1860), 259.
— lak 688, 694, 719.
— laki uradalom 577.
— laki uradalom felosztása 594.
— laki uradalom története 594.
— Mihály (1472) 675.
— Olasz 145.
— remetei kézirat 425.

— remetei zárda krónikája 424.
— szentmiklósi járás (1860) 259.
— Szerbia 93, 95.
— szombati ciril nyomda (1730) 427.
— szombati horvát nyomda 79.
— szombati jezsuita nyomda (1730) 427.
— szombati zsinat (1648), 206.
— várad 25, 239, 530.
— várad ostroma (1692), 664.
— váradi béke (1538) 716, 717.
— váradi püspök (1111), 203, (1757), 428.
— váradi gör. kath. püspök 237.
— várad-egri szerb püspök 567.
— váradi szerb tankerület (1780) 19.
— váradi unitus püspök (1790) 240.
— Vazul, szent 144.
— zsupán 149.
Najdas falu 188.
Nakityenovics János 426.
Nákó János 200.
— alapitvány 264, (1844) 266.
Naláczy 140.
I. Napoleon 104, 150, 221, (1812) 254.
— bukása (1815) 507.
— háborui (1805) 552, 760.
III. Napoleon 212.
Nápoly 127.
Nápolyi László 604, 650.
— levéltárak 578, 737.
naptár egyesités 187.
Narancsics tábornok 219.
Narenta 68, 95, 122, 123, 509, 564, 606, 732. L. Neretva.
— vidéke 646.
— kalózai (870) 593.
— szerb püspöke 509.
Narodne Novine (1858) 197.
Narusevics Ádám orosz történetiró 30.
Natosevics György szerb pedagogus 264, 266, 476, 544, (1857) 550.
Nebojca vár Szerémben (1530) 708, 709, 724.
Nedelistyei horvát nyomda 79.
Nedeljkovics János kurir (1848) 372, 384, 385.
— Milán szerb iró 494.
Nedics Ljubomir szerb iró 572.
Negozsd 126.
Neisse Németországban 565.
Nektarius jeruzsálemi görög patriarcha (1661—1669) 470.
Nelepics (Nelepeci) család (1470) 724.
— László 724.
— Pál 763.
nem szerb lakóság szerepe 1848-ban 365.
Nemanja Belus 452.
— dinasztia 117, 125, 126, 191, 555, 599, 645, 721.
— dinasztia eredete 269, 580.
— dinasztia genealogiája 493.
— székhelyei 743.
— dinasztia története 629.
— Ilona, II. Béla neje 68, (1128) 117, 452.
— István nagy zsupán 29,

89, (1147) 34, 35, 36, 38, 68, 125, (1114—1199) 126, 222, 269, 134, 38, 50, 51, 490, 493, 497, 508, 509, 512, 513, 514, 543, 510, 580, 642, 133, 728, 729, 731.
— István fiai 35, 269.
— István genealogiája 38.
— István megkeresztelkedése 35.
— István ősei 34, 452, 580.
— István sirhelye 36, 35.
— István áthoszi adománylevele 642.
— István országa 511.
— István életirói 528.
— István életrajza 527.
— István harcai 507.
— István születési éve 580.
— István templomépitései 35.
— István védőszente 35.
Nemanja korszak 126, 631, 680, 700.
— I. István király 29, 35, 90, 120, 125, 126, 269, 270.
— István király 29, 35, 90, 120, 125, 126, 269, 270.
— István cimere 35.
— Rasztko (Sz. Száva) 471. L. sz. Száva.
nemesi cimerek 183.
— vagyonközösség 762.
nemesség monopoliuma 103.
Nempci (németek) 145.
német-bánáti ezredek 366, 375.
— államnyelv 4.
— név eredete 77.
— oklevelek (XV. sz.) 578.
— telepesek 160.
— nép 5, 6, 31, 66, 81, 82, 161.
— nyelv 82, 257.
— nyelv a szerb iskolákban (1789) 547.
— nyelv erőszakos terjesztése 418.
— nyelv a szerb iskolákban (1789) 547.
— szláv rokonszók 66.
— törzs 82.
Német (Niemce) falu (1332) 145.
németek a Vojvodinában (1860) 258, 259, 260, 261.
— Bajorországban (1830) 58.
— jelleme 6.
— Magyarországban 169.
Németország (XII. sz.) 47, 64, 81, 223, 468.
— története 700.
németség szerepe (1848) 365.
— szokásai, erkölcsei 57.
Németi Damaszkin (1790), 235.
nemzetiségek egyenlősége 392.
— önállósága 392.
nemzeti adminisztráció 395.
— egyházi nyelv 37.
— jellem 274.
— muzeum 575.
nemzetiség 275, 274.
— jogai 274.
nemzetiségi eszme 392.
— iskolák 104.
— nyelvek 104.
— viszály 392.
— zavarok 392.
nemzetiségek 79, 103, (1848) 159, 169, 181, 322.
— egyenjogusága (1848), 154, 170, 361, 366.
— elnyomása 345.

— kiirtása (1848) 346.
— jogai Magyarországban 103.
nemzetőrök (1848) 288.
Nenádovics szerb nemes család 9, 19.
— Márta, Tökölyi Jánosné 217.
— Pál károlyvárosi püspök utóbb érsek (1749—1768) 23, 27, 63, 91, 146, 217, 228, 399, 406, 408, 412, 420, 427, 430, 444, 448, 451, 471, 478, 526, 528, 567, 568, 569, 573, 749.
— Pál emlékiratai 526.
— szervianus vezér (1848) 588.
Neokastron 625.
Neoacquistica comissio (1696) 53, 438.
— neoacquisticus területek 438, 440.
népdalok 84.
néphagyományok 84.
népitételek Hercegovinában 451.
— Kattaróban 451.
— Montenegróban 451.
népvándorlók 82, 612.
neprikosnoveni szerb alap 400.
Neradin 111, 430.
Neretva 510, 601. L. Narenta.
neretváni 68.
Nerodimlje szerb királyi székhely 743.
Neskovics Mita 470.
Nestin (1848) 284.
Nestor krónikás 48, 66, 83, 84, 85, 93, 94, 566, (1174—1214)
— krónikája 42, 43, 85, 225, 404 (1056—1116), 564.
Nesztorovics Uros szerb pedagogus (1810) 88, 244, 450, 544, 548, 549.
— Maxim versec-karánsebesi sz. püspök (1728), 27.
Neudorf 365.
Neugrad 625.
Neuhausz 625.
Neustadium vár 116.
Neven folyóirat (1858) 197.
Neversi herceg (1614) 611.
névmagyarositás 31.
névváltoztatás 31.
Niebelungen ének 555.
Niderle cseh tudós 563.
Nicephorus 223, 224.
Niczky gr. kamara elnök 219.
Nifons (1157) 85.
Nikánor nisi püspök 66.
Nikápoly 625, 686, (1444) 163)
nikápolyi csata 39, 141, (1396) 603.
Niketa Orifusz 121.
Niketas Choniates gör. tört. 270, 507, 508, 509, 511, 512, 640.
Nikifor pakráci püspök (1721) 27.
Niko történetiró 502.
sz. Nikodemus szerb érsek (1317—1325) 90.
Nikolaj temesvári sz. püspök (1726) 27.
Nikolájevics György szerajevói érsek (1885) 131, 544.
— K. sz. iró 403.
— Miklós (1732) 227, 460.
Nikoletics sz. nemes család 19.
Nikolics sz. nemes család 19.
— de Rudna (1790) 235.

— boszniai főuri család (1396) 603.
— Ciprián 99.
— Emanuel (1708) 405, 408.
— Izidor de Szerbográd (1833) 77, 91, 200, 249, 250, 252, (1862) 255, 256 (1849) 523, 550
— Szergiusz (1848) 729.
— János (1792) 215.
— Miklós szerb iró 736.
Nikon ipeki patriarcha (XV. sz.) 629.
— moszkvai patriarcha 61.
Niksics Szerbiában 212.
— zárda Szerbiában 526.
Nin, horv. kir. udvari kápolna (VIII.)
Ninkovics P. 193.
Ninoszláv boszniai bán (1236) 106.
Nis (1180) 35, 50, (1189) 51, 117, 129, 530, 534, 564, 626, 726.
nisi comes (1459) 117.
Nogarolli gróf (1525) 695.
Nordgau 58.
Noricum 92, 223, 224.
— szlovenei 743.
normannok 84.
— Dalmáciában 574, 575.
nova donatio 140.
Novákovics sz. nemes család 19, (1790) 235.
— Dionysius budai püspök (1748) 419, 420, 568.
— István bécsi szerb agens (1792) 43, 44, 217, 428.
— István szerb történetiró 522, 523, 735.
— Ivanikije budai sz. püspök (1750) 27.
— Novák (1546) 718.
— Sztoján szerb tudós 435, 456, 476, 494, 526, 527, 528, 577, 619, 625, 639, 666, 673, 679, 680, 730, 732, 743.
Novigrad 625, 123, 714.
Novipazar 626, 755.
Novi srpski letopisi 1.
Novics sz. nemes család 9.
— Jokszim sz. költő 256, 266, 556 (1847).
Novine srpske Bécsben (1822).
Novidunum 564.
Novgorod 564.
novgorodi évkönyv (1020) 45.
Novgorodszki János 85.
Novobrdo (1441) 39, 458, 667.
Novokastro 625.
Novoszello, Bácsmegyében 449.
Nugent altábornagy (1848) 352, 353, 361, 589.
Numerianus 70.
numismatica 29.
Nürnberg (1188) 50.
nürnbergi szláv nomokánon (1512) 61.
Nyári Ferenc (1546) 718.
Nyegus uralkodó család 213.
— Petrovics Danilo monteneg. metropol. (1717). 11.
nyelvharc Magyarországban 103.
nyergesujfalui ütközet(1685) 662.
Nyilas 111.
Nyiregyháza 697.
nyitrai püspökség (980) 201.
nyugati egyház 41, 239.
— egyház Magyarországban 206.

nyugdijas katonatisztek sorsa (1848) 365, 368.
Ó-Arad 170.
Ó-Becse 588, 589, 641.
óbecsei járás (1860) 260.
oberknez stólája 440.
Obilics család 331.
— Milos 3, 127, 554.
Obornyacsa (1580) 502.
Obradovics Dositelj szerb iró 3, 8, 14, 16, 17, 20, 24, 26, 28, 30, 32, 36, 38, 46, 57, 80, 84, 91, 255, 627, 634.
Obrenovics Milos 24, (1835) 106, 131, (1847) 147, 213, 255, 266, 267, 667, 683, 685.
— Milos templomépitései 38.
— Milos zárdaépitései 38.
— Mihály 544, 729.
Obrenovicsok cselszövényei 314.
Obrovác 135.
Obrovnica vár Szlavóniában 724.
Ochrid 579.
ochridi bolgár patriarcha (1483) 104.
Ocsakovo 11, 129.
Odalrich 97.
Odera 93.
Odeschalchi herceg (1807) 435.
Odessa 100, 255.
Odobescu történetiró 619.
Odvier tábornok Belgrádban (1718) 437.
Oesterr. Militär. Zeitschrift 20.
officiales 150.
Ó-Gradiska vár 425, 714.
ogulini ezred 277.
Ohmucsevics-Gyurics boszniai család 632.
— hamisitott privilegiumok 632.
Ókanizsa 588.
Ókér 336, 340, 589.
oktoberi diploma 328, 332, 333, (1860) 474, 657.
ókalendárium 439.
Okrugics horv. iró 685.
oktrojált alkotmány 170, 171.
Olacsics nemes család 19.
Oláh de Hunyad 138, 136.
— Balázs belgrádi kapitány (1514) 688.
— János de Hunyad 136, 137.
— Miklós 136.
— bánáti ezred 348.
— délvidék (Mala Vlaška) 665.
— egyházi nyelv 51, 90.
— évkönyvek 543.
— irodalmi nyelv 543.
— krónikák 543.
— könyvek 44.
— nép 6, 60, 135, 157.
— népdalok 543.
— nyelv 9, 36, 51, 60.
— román nyelv 81.
— szótárak 60.
— illyr ezred 2.
— terület szláv nevei 543.
— vármegyék 154.
oláhok 36, 73, 90, 250, (1848) 280, 342.
— behúzódása Aradmegyébe (XVII. sz.) 668.
— behúzódása Temesmegyébe (XVII. sz.) 668.
— eredete 8, 9, 51, 542.
— elszaporodása 577, 668.
— Erdélyben (1690) 668.
— Krassóban (1690) 668.
— Moldvában (1690) 668.
— római eredete 51.

— szerepe 1848-ban 365.
— Szörény (Szeverin) megyében (1690) 668.
— térfoglalása Magyarországban 577.
Oláhország 60, 74, 75, 123, 138, (1394) 141, 164, 189, 195, 331, 470, 668, 679, 680.
— elvesztése 412.
— nincsenek Temesben (1690) 668.
olasz háboru (1848) 164.
— nyelv 4, 36.
olaszok 73, 109.
— dalmáciai forradalma (1848) 454.
Olaszország 151,
olaszországi hadsereg(1848) 333, 335.
Olbrecht német iró 562.
Olczár 111.
Olcin 129.
Olga, Danilo monten. fejedelem leánya 213.
Olgerd litvániai herceg (1339) 203.
Olivera, Bajazitné, Lázár cár leánya 494, 495.
Olmütz 150, 157, 158, 389, 395.
Olovo hegység Boszniában 578, 649.
Olsavszki Mánuel munkácsi püspök (1743) 209, 210.
— Simon munkácsi püspök (1734–1742) 209.
Omanica 113.
Ombla-Rieka 644.
Omer pasa, hercegovinai kormányzó (1853) 426.
Omero Damaszkin trieszti gör. esperes (1757) 430.
Onogostye Szerbiában 647.
Opatovác, Szerémben 434.
opovoi krónika 526.
— szerzetes iskola 20.
— zárda 88, 236, 424.
— partikuláris kongresszus (1730) 417.
— szerb püspökség (XVI. sz.) 667.
Óporosz nyelv 94.
Orahovica vár 678, (XV. sz.) 724.
— szerb zárda 236 (1100) 455, 479.
Oravica zárda 236.
— járás (1860) 260.
Orbaz megye 763.
Orbini Mór 115, 125, 268, 269, 270, 271, 404 458, 507, 509, 511, 512, 575, 609, 614, 615, 637, 736.
Orczy József br. kir. biztos (1780) 234.
Orderik Vitális 124.
Orehovac 126.
Oresác falu felgyujtása (1848) 348.
Oreskovics kapitány (1781) 751.
Oresti Valeria 128.
Orhia 50.
Oria Katalin 128.
Orlov gr. orosz generális (1775) 506.
Orlovat elfoglalása 364, (1848) 375, 376.
Orlovics György (1524) 185.
Orontium flumen 120, 122.
orosz 5, 66.
— akademia 13, 60, 120.
— cár 62, 124, 290, 331, 373.
— cár alamizsnája erdélyi szerbeknek 62.
— családi élet 67.
— egyház 41, 42, 90, 229.

— egyházi könyvek behozatala 572.
— emisszáriusok Montenegróban 752.
— folyóiratok, hirlapok 13.
— főkonzul Szerbiában (1848) 317.
— irodalom 8, 20, 561.
— irók 14.
— huszárság 77.
— iskolák (1783) 436, 721.
— iskolák Magyarországban 721.
— kéziratok Rómában (XIII. sz.) 635.
— iskolai könyvek Magyarországban 547.
— konzul Raguzában (1787 - 1791) 506.
— költészet 44.
— könyvek behozatala 422, (1730), 427, (1602), 446, 753.
— követ Belgrádban (1848) 356.
— könyvtárak 13.
— közbenjárás (1672) 483.
— lengyel háboru (1621) 32.
— muzeum 13.
— nagy fejedelmek 148.
— népdalok 30, 43.
— nyelv 42.
— nyelvemlékek 261.
— nyomdák 13.
— patriarcha (1589) 41.
— patriarcha választás (1702) 41.
— pénzsegély Montenegrónak (1759) 749.
— politika 314.
— politikai körök 356.
— protektorátus 331.
— protektorátus Montenegróban (1800) 12.
— püspökök (1702) 41.
— segély a szerbeknek (1848) 290, 331, 721.
— patronátus Montenegróban 748.
— szent szinódus (1702), 42, 90, (1848) 287, 288, 289, 290.
— szentek élete (1460) 56.
— szerb összeköttetés 753.
— szlovén nyelv 721.
— szokások 67.
— tanitók Magyarországban 1, 419, 753.
— tanitók szerb iskolákban (1730) 544, 721, 728.
— templomi szerek behozatala (1602) 446.
— török háboru (1829) 56, 76, (1787) 77, (1711), 505, (1768—1774) 505.
— történelem 424.
— törvények (1019) 45.
— uralkodók 721.
— utlevél (1695) 64.
— vojvoda 148.
Oroszország 11, 19, 41, 45, 55, 56, 62, 63, 75, 83, 84, 86, 94, 107, 124, 125, 130, 149, 167, 212, 219, 227, 287, 331, 356, 426, 470, 721, 755, 756.
— földrajza 55.
— statisztikája (1829) 55.
oroszországi iskolák 8, 19.
— vallási unio (1596) 206.
— viszonya Montenegróhoz 743.
— zsinat 90.
oroszlánosi gör. szláv zárda 577.
Oroszlán Henrik szász herceg (1172) 34.
Oroszvigov falu (1360) 203.
Orrea 50.

Orsova 359, 369, 370, 674, 763.
országgyülés (1791) 25, 155, 178.
Ortelius 123.
orthographia latino-valahina 36.
Ortvay Tivadar történetiró 576, 723.
Ortenburg grófi család 637.
Oszlovác vár 723.
Oszman-Muhamed Ogli pasa (1796) 12.
Oszoriszka 111.
Osztánbég (1778) 196.
Oszter 105.
Osztmárk 58.
Osztoja István boszniai király (1396) 603, 604, 606, 607, 608, 650, 651, (1398) 762.
Osztoics István boszniai király (1418) 651, 652, 655.
— Tihomil szerb iró 2, 557, 608, 627, 635, 666, 667.
— Panta felkelő vezér (1807) 430, 431, 433.
— család 9, 19.
— Vazul (1837) 250.
osztrák alkotmány (1848) 154, 160, 329.
— állam 386.
— államérdek 387.
— állam politikája 387.
— bankók (1848) 368.
— belügyminiszterium (1848) 389.
— birodalom (1848) 287, 289. 295, 334, 352, 372, 387.
— birodalom integritása (1848) 295, 324.
— bizottság Montenegróban (1781) 751.
— büntetőjog 263.
— centralizáció (1849) 453, 760.
— császár 322, 323, 331.
— császári patens (1849), 162.
— császári kormány (1848) 321.
— császárok 112.
— császárság 296.
— dinasztia 164, 165, 169, 171, 172.
— és szerb zászlók (1848) 363.
— fegyverek szerbeknek (1848) 378, 588.
— haditerv (1687) 530.
— hadsereg (1848) 295.
— iskolák 19.
— katonai folyóiratok 132.
— kormány 318.
— magyar birodalom statisztikája (1825) 2.
— magyar monarchia lakosai 73.
— miniszterium 388.
— minisztertanács (1849) 158.
— monarchia 155, 156, (1849) 173, (1848) 288, 323.
— német szövetség (1879).
— patronatus Montenegróban 748, 752.
— pénzsegély szerbeknek (1848) 371, 373, 380.
— pénzsegély Montenegrónak (XVIII. sz.) 749, 751, 752.
— polgári jog 263.
— reakció 151.
— szerb hadtest (1848) 588.
— tartományok szervezése (1848) 350.
— tisztek (1848) 314.

— tisztek viselkedése (1848) 367, 368.
— török háború (1689) 529, (1683—1699) 530, (1717—1718) 598, (1788—1791) 726, 752.
— török szerződés (1690) 537.
— trón 328.
— uralkodóház 156, 169.
osztrákok 188.
Osztreherics Márton (1457) 101.
Osztrog város 122.
osztromiri evangelium (1056) 14, 61, 97.
Osztrovicai Konstantin Mihály krónikája 494, 495.
Őszerbia 488, 529, 530, 531, 535, 537.
ószláv betük 101.
— egyházi nyelv 488, 566.
— nyelv 20, 42.
— nyelvemlékek 261.
— nyelv története 561.
— törvénykönyv 80.
Ottó bambergi püspök (1136) 58.
Ottokar I. 87, 579.
— I. aranybullája (1217) 87.
— II. 87.
ottomán császárság 322.
Ovcsarevics Péter szerb főur (1521) 689, 691, (1530) 709, 710, (1537) 713, (1543) 717.
Ovidius Naso 8, 14, 742.
Ozelj-uradalom 675.
Ozmán pasa 212.
— bég (1532) 711.
Ozor 99.
Ozora vár 717.
Ozorai Pipo temesi gróf (XV. sz.) 601, (1407) 605, 606.
ozreni templom felirat 632.
Ozrinics 126.
Ozsegovics Imre zengi püspök 267.
— István (1832) 71.
önálló magyar kormány (1848) 322.
ördög 700.
Örményország 733, 734.
örökös tartományok 160.
örökösödési háború 59, (1741) 75, 164.
ősiségi patens 263.
ősnyomtatványok 72 (1495) 116.
összbirodalom érdekei 151, 279, 342, 343, 344, 356, 361, 365, 374, 382, 388.
összeesküvés (1848) 340.
összehasonlító nyelvészet 54, 55.
ösztöndijak 239.
összeirás (1850, 1857, 1860) 258.
Pacsér, Bácsmegyében (1580) 502.
Padevo 113.
Padiat Theodor görög vezér (1169) 34, 508, 511, 509.
Padua 77.
Pagania 108, 120, 121, (610—917) 122, 123.
Pahomius logotet, szerzetes (1460) 56.
— szerzetes, szerb uyomdász (1519) 72.
Pajazetovics sz. nemes család 19.
Pajszije, ipeki patriarcha 634.
— jeruzsálemi gör. patriarcha (1645 – 1661) 470, 472.
Pajevics Arsza 515.
Pajcics bolgár krónikás 639.

Pakra zárda 236.
Pakrácz 5, 478, 479, 724.
— sz. egyházmegye papsága 18.
pakráci sz. papnevelde 20, 21.
— sz. püspökök 27, 228, 229, 567.
— sz. püspökség 477, 630, (1704) 725.
Pál, szent, apostol 84.
— II. prágai apát 98.
Palacky 85, 87, 256, 257, 266, 403, 558, 559, 566, 571, 572.
— V. Bonifác, montferati őrgróf (1485) 676.
— Tamás, klarencei herceg 632.
— család 137, 694.
Palaestina 34, 35.
Palánka, Bácsmegyében (1848) 284.
— járás (1860) 260.
Palarik J. 267.
palatinus 148, 150.
Paleolog János császár 100.
Paleolog Ilona, Brankovics Györgyné 632.
Pálfy Károly gr. kancellár (1790) 234.
Palina vár 714.
Palizsnay Pál boszniai püspök 691.
Palkovics tót iró (1819) 256.
— Gábor szvidniki unitus püspök (1752) 485.
Palus Maeotis 120.
Pamucsina János mosztári szerzetes 175, 722.
— emlékiratai 722.
Pancsova 189, 364, 370, 377, 378, 475.
pancsovai népfelkelők (1848) 364.
— tábor (1848) 377.
panaszjog 402.
Pandur-sziget Baján 215.
Pandurovics Simon sz. iró 702.
pannonhalmi zárda 202.
Pannonia 92, 95 (480) 102, 186, (880) 201, 223, 404, 566.
pannoniai hunnok (803) 102.
— püspökségek (980) 201.
— szlovenek (803) 102.
panszlavizmus 103, 558.
— tudományos 558.
Pantelics G. 105.
pápa 88.
pápai regeszták 87.
Papalics horvát krónika 87, 186, 187.
Papanek György 147.
Papházi-Popovics sz. nemes család 19.
papi tized 175, 203, 208, 236, (1481) 674.
Papil szerb tábornok (1790) 235.
Papkovics család 116.
papok házasodása 202.
Papráty zárda Boszniában 424, (1588) 721.
Papusz nemes család 9.
párbaj a szerbeknél 614.
— a szlávoknál 614.
Parcsetics zombori bunyevác követ Bécsben (1748) 504.
Parenzo 65.
Páris 456.
— ostroma 3.
párisi békekötés (1856) 212.
Parta falu Szlavóniában 724.
— szláv tanszék (1841) 104.
Partenius Péter munkácsi püspök (1655) 115, 206, 207, 208, 630.

— kattarói szerzetes 471.
partikuláris szerb kongresszusok (1730) 417.
Pártos szerb zárda 669.
pártoskodás (1348) 296, 295.
Pascua Romanorum 73.
Pasics Theophil marcsai unitus püspök (1735) 443, 444, 481, 484, 485.
Pastrovics család 500.
— provincia 125, 179.
Paszkovics János (1849) 173, 192.
Paskul Maxim (1837) 250, 251, 253.
Pásztory referens, utóbb fiumei kormányzó 217.
Patacsics Ádám nagyváradi püspök, utóbb kalocsai érsek 30, (1717—1784).
— Sándor, kir. biztos (1741) 227.
Patak neve 30.
patarenek Boszniában 605, (1430) 649. L. bogomilek.
Patissus 83.
Patras ostroma 733.
patriarchai cim eltiltása (1703) 670.
patriarchális életmód 659.
Pauler Gyula történetiró 600, 656, 657, 658, 659.
paulikián eretnekség 490.
Paulini Tóth Vilmos 267.
Paulinus krónika 574.
Paulis 76.
Paulus Jovius 496, 111. L. Jovius.
— Diakonus krón. 109, 224, 223, 404, 592.
Paun, Szerb királyi székhely 743.
Pauseas krónika (1631) 427.
— érsek (1631) 427.
Pávics Ármin 732.
Pavisics sz. nemes család 19.
Pavisevics Száva szerb iró 736.
Pavlics ezredes (1781) 751, 752.
Pavlovác vár Boszniában 649.
Pavlovac Szerémben 430.
Pavlovics sz. nemes család 19.
— Dragutin sz. történetiró 598, 617, 726.
— István szerb iró 261, 423, 487, 488, 524, 618.
— Iván történetiró 528.
— Ivanisa főur 654.
— János főur 654.
— Radoszláv herceg 654, 648, (1430) 649, 576, 653, 654, 655, 656.
— Pál herceg (1420) 652.
— Péter boszniai főur 651, (1420) 652, 655.
— Radoszláv herceg birtokai 649.
— ifj. Radoszláv (1420) 652.
— Radoszláv herceg jellemzése 648.
— főuri család Boszniában 579, 648.
— főuri család birtokai 601, 651, 652.
— Tivadar 2, 69, 74, 102, (1854) 191, 252, 253, 265, (1804 1854) 423, 550, 735.
— Viszárion bácsi püspök (1748) 23, (1730) 26, 227, 228, 447, 641.
Pazmaneum 29.
Páznád birtok (1483) 676.
Pazua 111.
Peanisevics Fülöp János 659.

Pechan Antal horv. iró 451.
Pécs 164, 718.
pécsi egyházmegye (1332) 145.
— szerb krónika 527.
— szerb püspökség 65, 91.
— szerb templom (1831) 65.
Pecsince 111.
Pécska 76.
Pécsvárad 91.
— szerb temploma 65.
Pécsy, aulikus (1802) 220.
Peisei dragovicsi zárdafőnök (1585) 445.
Peics (Peica 1557) 118.
Pejácsevics történetiró 133, 269, 187.
— József gr. (1807) 431.
— László gr. (1807) 402, 403, 434, 435.
Pejákovics történetiró 271.
Pekry Lajos 710, (1536) 714.
Pelagics Vazul boszniai emlékirata 722.
Peloponezus 732.
— szlávjai (X. sz.) 732, 733.
Pelszo 83.
Pelva 83.
Percel Mór (1848) 263.
— proklamációja (1849 ápr.) 590.
Perényi Péter erdélyi vajda (1527) 694, 695, 696, 697, 700, (1531) 709.
Pergosics Iván horvát iró (1574), 79, 686.
Perisics Gájó (1848) 325.
Peritor (1364) 39.
Perkáta 214.
Perlasz (1848) 175, 186, 189, 294, 301, 586.
perlaszi tábor 294, 586, 591.
— csata (1848) 298, 299.
Perlek 111.
Pertics család 500.
Pertz 87.
perzsa nyelv 61.
Pest 171, 221, 333, 704.
— vármegye 405.
pesti egyetemi nyomda privilegiuma (1796) 428.
— magisztratus 239.
— szerb hitközség (1731) 417.
— szerb hitközség levéltára 521.
Pesti Napló (1857) 198, 200.
— szerb nemes család (1790) 235.
— gör. kel. templom 60.
— haditanács (1848) 588.
— szerb templom 195.
— vásár (1848) 296.
Pesty Frigyes 640, 576.
pestis (1456) 39, (1708) 406.
Petancsics Felix 146.
Petacy gr. Benvenuto, karlstadti generális 412, (1752) 481, 485.
Péter kalocsai érsek (1491) 468.
Petersdorf elfoglalása (1477) 673.
Petrovics-Nyegus család 128. L. Nyegus.
—Nyegus Péter 24, 552, 553.
— Nyegus II. Péter 180, (1851) 213, 454, 476, 556.
Péterfy András szegszárdi apátur (1690) 446.
Péter, Jaroszlav fia 138.
— a Nagy. L. Nagy Péter.
— merzini knez (1527) 188.
— montenegrói vladika (1782) 11, 12.
— oláh vajda (1180) 35.
— III. Orosz cár 11, 76, 749.

— szent, orosz metropolita 56.
— paganiai uralkodó 121.
— szerb fejedelem 123.
— sz. templom Rómában 257.
— zalavári apát (1019) 102.
Péterréve 111.
Pétervárad 5, (1523), 59, 135, 170, (1849) 174, 180, 276, 281, 288, 330, 332, 333, 336, 338, 345, 349, 351, 352, 353, 363, 370, 371, 374, 382, 394, 385, 665, (1514) 688.
pétervaradi katonai parancsnokság (1848) 582, 366, 383, 586.
— elfoglalása (1716)
— ostroma (1848) 175, 364.
— ezred 160, (1848) 282, 365, 383, 384, 393.
— ezred kath. katonái 366.
— erőd 372, 373, 383.
— ezred területe 59.
— ezred tisztikara (1825) 2.
— őrség (1848) 273, 371.
— magyar helyőrség (1848) 371.
— szlavon generalátus (1848) 583, 584.
— határőrök (1848) 585.
Petity Lázár sajkás tiszt (1848) 585.
— Vince sajkás hadnagy (1848) 585, 586.
sz. Petka (Paraszkeva) 425.
Petiján J. (1861) 267.
Petinje vár 714.
Petkovica Szerbiában 144.
Pető Baján 215.
Petőfi 141, 192.
— szerbül 573, 726.
Petránovics fődiakon 391.
— Tivadar (1833) 77.
— Geraszim kattarói szerb püspök (1868) 444.
Petretics Péter zágrábi püspök 482.
Petrik 244.
Petrinja 150, 285, (1595), 479.
Petronievics Avram, szerbiai kormánytanácsos (1848) 312, 313, 321, 325, 320, 354.
Petronius munkácsi püspök 204, 205.
— szerzetes, krónikás (1675) 427.
Petrov történetiró 619.
Petrovác 113.
Petrovci Szerémben 432.
Petrovics nemes család 9, 19, 126.
— montenegrói uralkodó család 108.
— Dömötör zimonyi alelnök (1848) 319
— Gedeon bácsi szerb püspök 24, (1807) 26, 573.
— György pedagogus 101, 549.
— István (1848) 273.
— Jakab (1792) 244.
— Makarius zárdaapát (1734 - 1766) 56.
— kancelláriai tanácsos, szerb püspök (1792), 244, 216, 220, 217.
— Ciril bródi kapitány (1837) 250, 251.
— Milivoj (1849) 173, 320, 377, 476.
— Mita 470.
— Mojszilovics Makszim szvidniki püspök 482.
— Mózes belgrádi-karlócai érsek (1718 - 1730) 22, 54, 119, 226, 411, 413,

414, 415, 416, 417, 423, 427, 437, 438, 440, 441, 443, 447, 728 738.
— Nyegus Danilo vladika 633.
— Nyegus I. Péter montenegrói metropolita 753.
— Nyegus II. Péter (1813—1851) 600.
— Nyegus montenegrói uralkodó család 633.
— Pál orosz nagyherceg (1782) 19.
— Péter aradi, utóbb temesvári szerb püspök (1784) 26, 27, 85, 183, 195, 546, 548
— Peter Zápolya János rokona (1514) 688, 692, 698, (1530) 709, (1539) 717, 718.
— Száva 435.
— Sztanojlo őrnagy (1848) 189.
— Vazul, montenegrói vladika (1754) 743, 744, 748, 749, 750, 752, (1754) 124, 493, 551, 748.
Petrus de domo Curtenaio 616.
Pettko B. 107.
Pentinger tabellák 83.
Pezer 111.
Phar 122.
Pfefferschofen tábornok (1700) 190.
Philotheus konstantinápolyi patriarcha (1376) 89.
piaristáké Marcsa zárda és birtokai (1755) 444.
Piccolomini Aeneas Silvius generális 529, (1688) 530, 531, 535, 538, 539.
Picot Emil francia történetiró 517, 524, 662.
Pichler A. 470.
Piletics család 116.
Piligrin passzaui érsek 201.
pincerna 150.
Pipanek 4.
Pindar 86.
Piper provincia 129.
Pipin Szpaszovics orosz tudós 562.
Piret br. tábornok, bánáti parancsnok (1848) 170, 288, 332, 333, 366, 369, 379, 383.
— br. meggyanusitása (1848) 379.
Piros, Bácsmegyében 588.
Piselli Antonin (1801) 109.
Pistyevics szerb-orosz generális 435.
Piukovics bunyevác nemes család 450, 504.
Pjena 83.
Plamenac Arzen montenegrói metropolita (1779) 551.
— Száva szerdár (1808) 553.
Plaski Szlavoniában 101.
— sz. püspök 239.
— szerb püspökség (1694) 725.
— sz. templom 91.
— püspöki levéltár 441, 444.
— sz. zárda 444.
Plávna, Bácsmegyében 449.
Plavnica falu 57.
Plavsics István (1722) 33.
plebiscitum joga 447.
Plesivacska provincia 126.
Pleszo 83.
Pleternica vár 714.
Pleva 83.
Plevel István, a Nemanják öse 125.
Plinius 47, 67, 82, 83, 105, 566.

Pliva zsupa (1363) 762.
Plotzkoi Jaroszláv krónikája (1210–1236) 85.
Plutarchus 3.
Pobratovics humi nemes család (1248) 119.
Pobrenovics humi nemes család (1254) 120.
Podgorica 57.
podgoricai nép (1739) 129.
— szerb krónika (1741) 460.
Podgoricsán szerb-orosz generális 435.
Podgorje 144.
Podgoricsánin Szofron pakráci sz. püspök (1710) 22, 27, 226.
Podgrad Boszniában 601.
Podiebrad 672.
Podunavka szerb hirlap (1858) 197.
Podunavci-dunamellékiek 68.
pogány szlávok 57.
— szerbek (1152) 746.
— szlávok Bajorországban (1136) 58.
— szlávok szokásai 57.
Pogodin orosz tudós 566.
Pola 65.
Polaba 67.
polgári jogok 402.
polgárháboru Magyarországban (1267) 202, (1848) 159, 282, 295, 296, 343, 366.
— juriszdikcio 245.
Polit Mihály 515, 516, 528, 529.
politikai jogok 402.
— mozgalmak (1848) 287.
— pártoskodás Dalmáciában 595.
poljáni szlávok (X. sz.) 733.
Poloni 143.
Polonia 58.
polyák 48.
polygamia szerbeknél 681, 682.
Pomeránia 150.
— palatinusa 148.
pomoráni szlávok (X. sz.) 733.
Ponári falu 57.
Pongrác család levéltára 724.
Pontus Euxinus 120.
Pop Nikodim oláh zárda alapitó 630.
Poparics Bare horv. tört. 592, 593
Popesku aradi román képviselő (1842) 251.
Popovics sz. nemes család 9, 19, (1790) 235.
— bánáti meghatalmazott 360.
— Chariton 193, (1837) 195.
— Dionysius budai szerb püspök (1791) 27, 96, 183, 193, 194, 195.
— Euthimius budai szerb püspök (1695) 26 (1707) 225.
— Gábor 190, 191.
— György temesvári szerb püspök (1745) 27.
— Izaiás szvidniki püspök (1689) 483, 484.
— Jován Baglaje 65.
— de Kornet nemes család 116.
— Miklós varasdi esperes (1730) 422, (1752) 481.
— Milos 109.
— Mita, szerb-magyar költő 454, 488.
— Pál szerb iró 666.
— Sz. 116.
— Szterija János 192.

— Tivadar sajkás főhadnagy (1848) 586.
— V. István 451, 425.
— V. Sándor 425.
— Vazul munkácsi püspök 211.
— Velyko deák (1704) 268.
— Vince budai püspök, utóbb érsek (1713—1725) 22, 26, 33, 27, 226, 440.
— Vince verseci püspök (1774) 27, (1784) 546.
Popov Humban 632.
Popovo 127, 602.
Porecs földe 270.
porta 131.
portugál irodalom 78.
Posaga (Pozsega) 145.
Poszavci-Szávamellékiek 68.
Posogavar (Pozsegavár) 145.
póstai sérelmek (1848) 339.
— szolgálat (1848) 291.
— ügyek (1848) 349.
Potemkin 77, 219, 436.
poturica (török renegát) 10.
— kiirtás Montenegróban (1687) 633.
Povcsia Elek munkácsi püspök (1810) 211.
Poveresko budai várkapitány (1361) 645.
Pozazin (Pozsezsen 1476) 673.
pozsareváci béke (1718) 159, 259, 417, 505, 598.
— szerviánusok (1848) 377.
Pozsega 5, 74, (1537) 135, 603, 686, 691.
— megye 479, 705.
— megye története 723.
pozsegai főesperesség (1332) 145.
— szerb püspökség 65, 225, (XVI. sz.) 667.
— sandzsákat (1595) 479.
Pozsony 386, 708.
pozsonyi béke (1805) 506, 552, (1491) 677, (1805) 760.
— béketárgyalás (1533) 712.
— evang. lyceum 13.
— iskolabizottság (1782) 545.
— koronázás (1790) 759.
— országgyülés (1839, 1840) 100, (1790) 240, (1708) 406, (1843) 657, (1708) 671, (1790) 757, 758.
Pöltenstein 712.
Pöltschah 333.
Prács, orosz népdalgyüjtő 559.
Pracsa (Praza, Pracha) Boszniában 601, 649.
praefectus castri 148.
Prága 87, 256.
prágai cseh egyetem 257.
— comes, palatinus (1110) 148.
— érsek 98.
— levéltárak 727.
— sz. Jeromos-zárda (1349) 97, 98, 99.
— szláv kongresszus (1848) 152, 157, 263, 473.
pragmatica sanctio 406, 411
Pravda roskaja (1019) 45, 80.
Pray 51, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 124, 134, 468, 543, 609, 610, 674, 676, 691, 699.
Predavac falu Szlavóniában 724.

Predojevics [illegible] szvidniki püspök (1642 1644) 482.
— Vazul szvidniki püspök 482.
Prelog Mihály horv. tört.
Prerádovics nemes család 19.
— költő 24, 28.
— orosz generális 435.
prevlaki érsek 646.
Pribics, Zrinyi birtok 442, 484.
Pribidruzsics humi nemes család (1248) 119.
Pribina tót herceg 101.
Pribiszláv Vukovics (1465) 131.
Pridvorce Boszniában 601.
Privina herceg (830) 102.
Prigrivica 240.
Prijavor, Szerémben 430.
primicerius 149.
Priscianus 83.
pristaldus 150.
Priszetics Arzen szerb szerzetes (1735) 443.
Prisztina 3, 34, 511, 743
prisztinai ütközet (1180) 34.
privilegiális diploma (1690) 158.
Privina glava zárda 236.
Prizrend (1180) 35, 531, 539, 579, 743.
prizrendi sz. püspökség 49.
— szerb templom és zárda (1347) 518.
Prodancsics humi nemes család (1248) 119.
Prodánovics sz. nemes család 9, 19.
— altábornagy 3.
— Száva határőrnagy (1783) 486.
Prokopiev Dömötör tört. iró 471.
Prokopius [illegible] 67, [illegible], 82, 83, 223, (1010—1040), 97, 98, 565 (1053), 599, 626.
sz. Prokopius ereklyéi 626, 627.
Prokosev lengyel évkönyv 562.
Prokuplje 626.
— fehér temploma 627.
Proszek vár Szerbiában (XII. sz.) 701.
protekcionális diploma 406.
protestans és keleti egyház egyesülése (1672) 470.
Protics Sándor szerb történetiró 597.
Provalia Baján 215.
Prozor vár (1462) 111.
Prút 93.
Prvoszlav, Csudomil fia 34.
— Dragihna fivére, nagy zsupán 493.
Prvoszlávics humi nemes család (1248) 119, 120.
przsemizli egyházi unio (1695) 206.
Ptolomaeus 50, 83, 84, 105, 564, 565, 566.
Pucics történetiró 576, 604, 606, 625 645, 737.
Puchner tábornok 332, 333, 379.
Pucskov orosz államtanácsos Montenegróban (1758) 749.
Puffer császári alezredes (1849) 174, 517, 590.
Pulkav krónikás 47.
Pulovica család 9.
Pultava 56.
Punosevics montenegrói főuri család 108.
Punta szerbiai lázadás (1755) 485, 486.

Pusztay szerb nemes család (1790) 235.
Pusztinja szerb zárda 478.
Putince Szerémben 430, 432.
Putnik sz. nemes család 192, (1790) 235.
— József temesvári sz. püspök, majd pakráci és verseci 27 (1830) 64, 528, 573.
— Miklós (1848) 582.
— Mózes bácsi, temesvári püspök, karlócai érsek 17, (1782), 19, 23, (1780) 23, 26, (1757), 27, 44, 63, 194, 233, 234, 448, 528, 545, 546, 568, 569, (1782) 742.
— archimandrita (1807) 432.
— követ (1521) 689.
— tábornok 451.
püspöki bál Zágrábban (1818) 79.
Quedingburg (923) 58.
Quintullius 70.
rablások (1848) 275, 276, 366.
Rabnel vár (1189) 50.
Rabutin tábornok (1707) 190.
rác 68, 242, 239, 272.
— milicia (1722) 504.
— nemzet 438.
— sajkások (1527) 699.
Rácz Dömötör (1782) 210.
— Idos Tolnában 445.
— Iván (1546) 718.
— Kozar Tolnában 445.
— Mecska Tolnában 445.
— Militics Bácsmegyében 191.
— Nána Tolnában 445.
— város Budán 213.
— Keve (Kovin) 25, 68, 162, 165, 221, 466, 662.
— Keve szerb privilegiumai 68, 466.
— Keve szerb temploma 68, (1582) 69.
— Keve szerb zárdája (1320) 68, 69.
Racsa vár 394, 695.
racsai szerb krónika (1600) 460.
racsáni hidfő 196.
Rácski Ferenc horvát történetiró 424, 455, 468, 469, 527, 528, 529, 574, 575, 600, 602, 604, 649, 656, 657, 658, 659, 702, 720, 732, 754.
Radák (1848) 273.
Rádásevics Átanáz pakráci szerb püspök (1717) 27.
Radauzvidini (vendi 846) 58.
Radeczky 189, 283, 288, 295, 296, 352, 361.
Radenics sz. nemes család 126.
Radenkovics Lázár 17.
Radenovics Pál gróf (1415), 576, 600, 601, 602, 603, 604, 606, 607, 608, 649.
— Pál herceg birtokai Boszniában 650.
— Péter, Pál fia (1414), 607, 608, 650.
— Radoszláv 650.
— boszniai főuri család 650.
Rádics sz. nemes család 19.
— Dusán 642, 701.
— Bozsics szerb főur (1528) 686.
— Emilian 680.
— Radoica (1542) 717.
Radicsevics Branko 628, 451.
Radinice (Radnek, Rednek) 694.
Radisics szerb nemes család 19.
Radivoj, Osztoja boszn. kir. fia 655, 721.

— Tamás István boszniai király fivére 763.
Radivojevics boszniai főuri család (1396) 603, 606
— Arzen pakráci, budai és bácsi szerb püspök (1771) 26, 27, (1756) 27, 447, 448 (1780) 449, (1720—1783)
— György boszniai főur (1398) 603.
— Szinezius temesvári püspöki helynök (1823) 3.
— Livius 330.
— T. 639.
Radjenics humi nemes család (1254) 120.
Rado palatinus 116, (1056) 499.
Radoald friauli gróf (611), 109.
Radojcsics Miklós szerb történetiró 701.
Radoje diákon, szerb nyomdász (1493).
Radojevics humi nemes család (1254) 120.
— Márkó (1488) 132.
— Miklós szerb iró 735.
Radonics montenegrói főuri család 108.
— János, szerb történetiró 518, 527, 540, 555, 571, 573, 575, 576, 578, 579, 580, 591, 592, 593, 594, 598, 600, 604, 611, 612, 617, 618, 619, 639, 641, 642, 649, 652, 655, 656, 660, 661, 666, 667, 669, 670, 671, 680, 685, 686, 701, 709, 721, 726, 728, 730, 731, 732, 736, 757.
Radonyics János montenegrói gubernator 748, 750, 751.
Radosevics humi nemes család (1254) 120.
Radoszláv sz. király, I. István sz. kir. fia 42, 268, 270, (1227) 540, 683, 747.
— humi zsupán (1240) 119, 120.
— zeta-travuniai fejedelem 511, (1180) 34.
Radoszavljevics 291.
Radovánovics humi nemes család (1248) 119.
— Mita (1848) 584.
Radovcsics humi nemes család (1248) 119.
Radovics család 116.
— András 135.
Rudubiczki nemes család 9.
Radul oláh vajda 138, 192, 127, (1507) 679.
Radulovác 191, 192.
Radván (Raduván) 145.
Raguza 12, 13, 32, 106, 119, 120, 121, 122, 125, 130, 465, 497, 498, 504, 505, 506, 507, 509, 511, 512, 574, 578, 591, 597, 602, 603, 604, 605, 606, 608, 644, 647, 648, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 661, 750, 763.
— a középkorban 612.
— birtokéhsége (1413) 607.
— boszniai adója (1395) 603.
— bukása 507 (1808) 591, (1806) 685.
— byzanci protektorátus alatt 513, 661.
— ciril betüs iratai 613.
— comese 106.
— érseke 123, 509.
raguzai földrengés (1667), 505, 745.

— háboru Boszniával 604.
— háboru Kattaróval (1361) 645, 646.
— kereskedelmi privilegium 603.
— kereskedés 505, 576, 591, 592, 593, 625, 643, 661.
— követség Oroszországban (1771) 505.
— levéltár 497, 579, 580.
— magyar protektorátus felujitása (1684) 505.
— magyar protektorátus 643, 644, 646.
— velencei protektorátus 661.
— patriciusok (1752) 130.
— statutum 737.
— szenátus (1808) 507.
— szláv iratok 601.
— szerb adó (1470) 497.
— szerbek 71.
— szlávok birája (1234) 106.
— telepitési politika 591.
— török adó 505, (1799) 506.
— történelem 123.
— történelmi évkönyv 614.
— viszony Szerbiával (1358—1362) 642, 643.
— viszony Törökországhoz (1365—1684) 591.
— céhek (XIII. sz.) 594.
— horvát irodalom 596.
— ipartestületek (XIII. sz.) 594.
— kereskedelmi adó 651.
— kereskedelmi kiváltságok 647, 651, 645.
— kereskedés szláv országokkal 593, 647.
— kereskedés Szerbiával 647, 648.
— konzulátusok 592.
— sómonopolium (1360) 645.
— sóművek 647.
— sóüzlet 648.
Rajacsics József verseci püspök, utóbb patriarcha 156, 157, 158, 160, 168, 169, 189, 191, 192, 221 (1842) 252, 253, (1784—1861) 255, 265, 271, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 283, 285, 287, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 304, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 319, 320, 321, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 341, 342, 345, 346, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 364, 365, 371, 372, 374, 375, 377, 379, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 389, 391, 394, 454, 473, 487, 550, 563, 586, 729.
— érdemei 381, 382.
— kormányzó 368.
— Sztratimirovics kibékülés (1848) 326, 327.
— letétele (1848 aug. 2) 344, 345, 346.
— proklamációja (1848) 280, 366.
Rajcsevics Márk sajkás tiszt (1848) 586.
Rajcsetics sajkás főhadnagy (1849) 590.
Rajevszki orosz iró 175.
Rájics nemes család 500.
— auditor (1848) 583.
— János szerb történetiró 51, 63, 66, 68, 97, 107, 108, 111, 115, 116, 120,

124, 146, 186, 190, 191, 198, 199, 257, (1759) 269, 270, 424, 436, 455, 464, 471, 524, 527, 567, 573, 616, 639, 662, 730, 731.
— kéziratai (1726—1811) 45, 63.
— méltatása mint történetiróé 518.
— önéletrajza 63, 526.
— Konstantin őrnagy (1848) 374, 378.
— Konstantin jellemzése 374, 378.
— Vazul pakráci püspök (1713) 27.
Rajko vajda, Cselnik Radoszáv 724, 725. L. Cselnik.
Rajkovics sz. nemes család 19.
— György sz. történetiró 420, 423, 427, 429, 430, 435, 441, 444, 447, 449, 450, 451, 477, 487, 667.
— György életrajza 475.
— szerb-orosz generális 435.
Rajovics Cv. zimonyi titkár (1848) 319.
Raka vitéz (1264) 131.
Rákóczy II. Ferenc 21, 22, 25, 51, (1704) 164, 190, 670, 671.
— felkelés 75, 209, (1708) 406, 410, 503, 664, 666.
— és a szerbek 670.
— proklamációja (1703) 666, 671.
— II. György 90, (1656) 100, (1649) 123, (1634) 206, 207.
— örökösei (1693) 208.
Rakovác sz. zárda 236, 447.
rakováci szerb nyomda (1751) 428.
Rakoveczki lengyel tudós (1833) 80.
— Metod munkácsi püspök (1689) 207, 208.
Rákos neve 30.
Rakovác vár (1519) 705.
Rakovszky hadnagy (1807) 432, 433.
Rama (1481) 59, 111.
Rambaud történetiró 600, 732.
Ranke történetiró 60, 213, 626.
Ramming br. alezredes, történetiró 516.
Ranjina Ferenc (1771) 505.
— Miklós horv. költő 614.
— történetiró 637.
Rankovics sz. nemes család 9.
ranshofi dekretum (993) 58.
Ranzani Péter történetiró 136, 138, 140, 141.
Rassa szerb főváros 35, 38, 68.
— temploma 35.
Rascia 38, 68, 70, 123, 187, 534.
— királya 187, 643.
— nagy zsupána (1189) 35.
— királyi cim (1189) 35.
— szerb püspöksége 89.
Rascián elnevezés 499, 450.
— papság 398.
— helyek 184.
— nép 22, 68, 166, 437, 665, 700, 165, 166, 167, 168, 221, 397, 398, 420, 610.
— communitas 663.
— natio (1727) 52, 399, 400.
— metropolita 397, 398.
rasciana lingua 705.
rascianus secretarius (1528) 705.

Raska 490, 493, 669.
— folyó Szerbiában 450.
— hegység Szerbiában 643.
raskai királyi család 117.
— metropoliták 630.
— püspökök 630.
Rassa, szerb királyi székhely 743.
Raskovics Anna, Monaszterhy Jánosné 666.
— Mária, Tökölyi Ránkóné 217.
— szerb főkapitány 168.
— Mózes szerb vicevajda 168, 217.
— Ádám szerb-orosz generális 435, (1700) 436.
— Gábor bécsi szerb követ (1735) 492.
Rasztavics Péter (1546) 718.
Rasztics őrnagy 366.
Rasztko 29, 35, 269, 270. L. Sz. Száva.
Rasztimirics humi nemes család (1248) 119.
Rasztina, Bácsmegyében 113.
Rasztoca zsupánia 123.
Ratibor 99.
Ratkay György történetiró 117.
— Pál (1536) 715.
Ratkovics István (1457) 460, 709.
Rátz tábornok 282.
Rauber Miklós (1529) 704.
Rauch Levin báró, horv. bán (1867) 474, 475.
Ravanica zárda Szerbiában 3, (1381) 133, 146, 147, (1690) 537.
— Szerémben 430, 431, 433, 434.
— adománylevél 50.
— krónika 526.
Ravanics humi nemes család (1254) 120.
Ravanicsánin Szofronius aradi sz. püspök (1722) 26.
Ravennai Guidon 83, 84.
Ravnikár szláv tudós 571.
Ravno na Moravje, a Morava mellett 50.
Razzi Szerafin tört. 123.
reakcionárius 314.
rebellis magyarok (1848) 342, 354, 415, 419.
Rebenberg falu 188.
Rebrovics Péter (1351).
Recanati szláv telepe (XV. sz.) 735.
Regécz 111.
Regensburg (896) 58, 468.
regensburgi birodalmi gyűlés (1471) 467.
régi népek neve 81.
— szerb beköltözések 225.
— szerb családok 131.
— szerb krónika 48, 49.
Regulamentum (1771) 52, 231, 232, 233, 237, 741.
— sérelmei (1778) 742.
Reguly Antal 201.
Reichersdorfer György (1527) 696.
reichstadti császártalálkozás 755.
reimszi szláv evangelium 97, 99, 572.
Rékási Szebeni sz. nemes család (1790) 235,
Reljkovics Szatirja 525.
Remete sz. zárda Szerémben 226, 236, 455, 466 (1595) 479, 725.
Remetica sz. zárda 46.
Remetszko 46.
rendi kiváltságok (1790) 760.

Renezi János kalandor, albán kapitány (1614) 611.
Resetár Milán 737.
Resza, Batal főur neje 632.
Reszava vár Szerbiában (1459) 40, 726.
— folyó Szerbiában 257, 462.
— sz. zárda Szerbiában 462, 256.
rescriptum regium (1760) 398.
— declaratorium (1779) 52, 398, 399, 400.
Resti János történetiró 453, 604, 614, 637.
Révay Ferenc (1548) 118.
— István sajkás kapitány (1530) 708.
reziáni szlovinek 109.
Ribnica Zetában 452.
Ribnik vár 456.
Ricsica Horvátországban 500.
Ricsó vár (1530) 709, 710.
Riga 14.
Rigica, Bácsmegyében 113, 215.
Rigómező (1389) 3, (1848) 163.
rigómezei hősdalok 569.
— ütközet (1389) 10, (1449) 39, (1389) 425, 445, 608.
Rihvald pap (872) 102.
Rimski Péter 88, 193, (1856) 196.
Risan 127.
Risztics János sz. történetiró 516, 756.
— Zsivota ujvidéki sz. polgár (1774) 447.
Ritter Vitezovics Pál horvát iró 609, 634.
Rivica Szerémben 430.
Rjecska vár 126.
Rmanj boszniai szerb zárda (1550) 478.
Robert Guiscard (1073) 450.
— Károly 74, 203, 271.
robot 238.
— megszünése (1848) 584.
Rodoszlov 471, 540.
rodvodolszki felirat (1171) 14.
Rogalica 113.
Rogenberg (1530) 709.
Rogerio Radoszláv humi főur (1361) 646.
Roglatica Bácsmegyében (1580) 502.
Rogul oláh vajda (1499) 40.
Rogulics sz. nemes család 9.
— Dömötör szerémi táblabiró (1842) 252.
Rohay iloki kasznár (1807) 432.
Roicha megye (1232) 143.
rokszolánok 80, 84, 143, 269.
sz. Rókus Horvátországban 500.
Roland szörényi, macsói bán (1272) 117. L. Rádó.
Róma 87.
— keresztény (732) 38.
római 9, 73, 74, 81, 92.
— Corvin család 135.
— egyház 7, 130.
— feliratok 84.
— hadakozások 60.
— hadihajók 592.
— kolonia 9.
— levéltárak 730.
— pápa (1340) 41.
— patriarcha 88.
— propaganda bizottság 13.
— régiségek 65.
— román érintkezések 60.

— sáncok 74, 276, 281, 589.
— telepesek Dalmáciában 611, 612.
— uralkodók 69.
Romadánovics montenegrói főuri család 108.
román-szláv nyelvharc Dalmáciában 612.
Román IV. 450.
— II. gör. császár 732, 733, 734.
román 161.
— képviselők 391.
— követelések 399, 400, 401, 396.
— metropolita 397.
— nyelv 9, 60.
— nyelvtanok 60.
— orthografia 36.
— püspökök 396.
— telepesek 160.
románok 100, 250, 398, 399.
— a Vojvodinában (1860) 258, 259, 260, 261.
— eredete 8, 9, 542.
— vallási uniója (1698) 397.
— Dalmáciában 611.
románság önállása 172.
— kiválása a szerb egyházból 581.
Romanin történetiró 592.
Rome Dömötör (1752) 15.
Rossa város 121.
Rosenkampf báró (1829) 104.
Rossi raguzai olasz iró 594.
Roth tábornok (1848) 290, 298, 300, 330.
Rothneusiedel 296.
Rotteck történetiró 6.
rovinjánei csata (1395) 39.
Rovinszki Pál történetiró 526, 748.
rovistei szerb lázadás (1623) 702.
Roymics boszniai főuri család (XV. sz.) 650.
Rozgonyi István temesi gróf (1430) 653.
— László belgrádi kapitány (1481) 674.
— Sebestyén 456, 458.
Rozlay Antal 75.
Rozsnyó 256.
rögtönitélő biróság 155, (1848) 180.
Rudina (Rudin) 145.
Rudiste városka 187.
Rudnai Nikolics (1790) 235.
Rudnik vár 496.
II. Rudolf 163, 204, 481, 611.
Rujno szerb nyomda (1537) 517.
Rukavina tábornok 170, 171, 383.
Ruma, Szerémben 5, 161, 365, 430, 431, 432.
— magyar lakósai (1807) 430.
— német lakósai (1807) 430.
— járás (1860) 260.
— uradalom 431.
Rumelia 97.
Rumy 29.
Rumics sz. nemes család 19.
Ruperti, sancti Vita 224.
Rupics szerb őrnagy (1692) 664.
Rus fejedelem 404.
ruscsuki bolgár metropolita 104.
Ruskoja pravda (1280) 14, (1020) 86. L. Roskaja.
rusnyák 5, 71.
— jellem 5.
— szokások 5.
Ruszkánovics szerb főur (1529) 704.

russzinok földe 93.
ruszizmusok 265.
rutheu nyelv 71.
— nyelvtan 71.
— nép 143, 201, 242.
gör. katholikus (1204) 114.
— püspökök 208.
Ruthenia 58.
Ruthenorum regnum 404.
Ruvarac Dömötör szerb történetiró 490, 522, 529, 567, 728, 729, 736.
Hilárion szerb történetiró 267, 268, 271, 423, 424, 425, 427, 465, 469, 470, 471, 504, 519, 523, 526, 527, 528, 554, 555, 573, 575, 688, 597, 598, 600, 608, 609, 611, 624, 625, 626, 627, 633, 636, 637, 640, 642, 646, 647, 661, 668, 729, 730, 731, 748, 762.
— Hilárion életrajza 514, 515, (1832—1905).
— történetirói méltatása 520, 521.
— Koszta iró 214, (1837—1863) 264.
Rüsztov történetiró 517.
Sabac (Szabács, Zászlón) 97, (1470) 467, (1475) 672 (1521) 689, 726.
Safarik Pál József 20, 44, 48, 63, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 99, 100, 102, 104, 105, 132, 133, 185, (1795—1861), 256, 257, 258, 268, 403, 424, 455, 472, 499, 527, 541, 542, 565, 571, 572, 599, 729, 731.
— életrajza 542.
— munkái 557—566.
Saguna br. román érsek 401, 681.
sajkás bataillon 59, 173.
— ezred 173, 174, (1848) 583.
— ezred létszáma (1848) 581.
— ezred székhelye 581.
— ezred kerülete 59, 160, (1763) 159, 171, 178, 181, (1848) 581, 587.
— kerület kormányzata 581.
— kerület szervezete 581.
— szervezet középpontja (1764) 59, 477 (1848), 550.
— ezred tisztikara (1825) 2.
— hadosztályok 59.
— intézmény 59.
— terület 156, 175.
— tartalék ezred (1848) 588.
— terület lakósai 1847. és 1850-ben 591.
— terület pusztulása (1849) 591.
sajkások 60, 174, (1848), 180, 583.
— ágyui (1848) 585, 586.
— fegyverei (1848) 582.
— lázadása (1848) 583, 581,
— mint tüzérek (1848), 586.
— municiója (1848) 585.
— Olaszországban (1848) 591.
— tábora (1848) 586.
— története (1000 – 1872), 477, 576, 637.
Sajnovics sz. határőrkapitány (1695) 214.
Sajópéteri 211.
sajtószabadság 178.
Salamon magyar király 116.
Salona 742.
Salonitana historia 657, 222, 224, 404.

salva guardia 190.
Sakabenta Joanovics nemes család 9, 19, (1790) 235.
— Joanovics József pakráci utóbb bácsi püspök (1784) 26, 27.
— Joanovics IV. Arzen patriarcha 683. L. Arzen, Joanovics IV. Arzen.
Salm gróf (1529) 707.
Sámuel bolgár cár (980), 123.
San Felice horvát-szerb telepei 737.
Sándor I. orosz cár 40, 61, 213, 506.
— III. pápa 509.
— VII. pápa 207.
— würtenbergi herceg, Szerbia kormányzója (1729) 420, 413.
— község Bácsmegyében 449.
— főherceg, nádor (1790) 759.
Sánta István (1848) 285.
Sanudo Marino (1499) 551, 694.
Sappho 86.
Saptyanin Milorad szerb iró 543.
Sarb 69, 404.
Sarben 69, 404.
Sárcsevics Angelus franciskánus, bunyevác vezér (1687) 500.
sárkány rend 137.
Sarpe András 16.
Sarolta, Géza magyar vezér neje 201.
Sasince, Szerémben 114.
Sasvár 676.
Sathas C. francia tudós 450.
Satrince 111.
Saure Au 67.
sauromat (szarmata) 105.
Saxonia 93.
sclavi 48, 147.
Sclavonia 77.
sclavorum gens 84.
Scapulum Mercanense 123.
Scsepcsevics Dániel montenegrói metropolita (1711) 108.
scythák 14, 24, 82, 83.
— őstörténete 18.
Scythia 84.
Sebenico 124, 614.
— statutuma 736.
sebenicói levelek 65.
— levéltár 599.
Sebesics Bácsmegyében (1580) 502.
secretarius 150.
semlaki szerb zárda 669.
senatus regni 758, 759.
Seneca 17, 28.
Senoa Ágost horv. iró 469.
Sepper Kornél (1534) 712.
Serban Konstantin oláh herceg (1649) 123.
Serbanics Viszárion archimandrita (1580) 478.
serezsánok (1848) 281.
Serfezd birtok 675.
Sermage J. P. gróf 79.
Servia 404.
serviani 143.
sesztodnev (1263) 38.
Sevics szerb őrnagy (1752) 76, 219, 435.
Seyfried János Henrik (1687) 530.
Sid község (1793) 196, 433.
sidi tábor (1848) 284.
Siklós 73, 164, 179, 688, 700, 718.
siklósi szerb templom 65.
Silják őrnagy (1837) 251.

sz. Simon (Nemanja István) 29, 35, 36, 38, 126.
— élete 224.
— bolgár cár 121.
— pécsi püspök (1109) 124.
Simonida, Milutin szerb király neje 619.
Simonsfeld H. német történetiró 575.
Sigidunum 49.
Sinka Gergely (1692) 405.
Sisatovác szerb zárda Szerémben 236, 446.
sisatováci krónika 527, (1654) 424.
Sisics Ferdo horv. történetiró 599, 636, 659, 658, 657, 656, 701, 702, 719, 720, 757.
Siskov orosz kultuszminister (1830) 572.
Sisojevics Hilárion zetai sz. püspök (1215) 126.
Sizár, Martonosnál (1687) 502.
Skamanik 566.
Skardona, Skradin statutuma 736.
Skerlecz Miklós 758, 760.
Skutari 579, 646.
— szerb nyomda (1563) 518.
Slavini 83.
Slaveno serpski magazin (1786) 43.
slavica linqua 142, 143.
Slavo horvát-szerb telepei 737.
Smičiklas Tádé horvát történetiró 144, 520, 609, 639, 656, 702, 723.
Smoler J. J. (1845) 267.
soárulási jog (1360) 645.
sókereskedés (1361) 646.
sokácok 449.
— betelepedése Pécsett (1540) 502.
— elnevezése 499.
— betelepedése Baranyában 502.
— betelepedése Bácsban 502.
Solymár vár 691.
Solymos vár 688, 695, 699, 710.
Somi Józsa 74.
Somsics család 31.
soovei kálvinisták 72.
— luteránusok 72.
— per 72.
sorab, sorabe 66, 69, 67, 404.
sorau 66, 67.
sorb 66.
Sorgo Miklós raguzai követ (1362) 647.
Sóskút 214.
Sóvágó György (1537) 715.
Spalato 658, 701, 742.
— statutuma 736.
Spaletensis historia 658. L. Salonitana.
Spalatói Tamás 223, 270. L. Tamás spalatói fődiakonus.
Spán albán főur 465.
Spanyolország 669.
Spiess Oholbach 134.
Spiridon ipeki patriarcha (1455) 133.
— verseci püspök (1695) 27.
Spomenici hrvatske krajine (A horvát határőrvidék emlékei) 477.
— srpski (szerb emlékek) 650, 645.
Sprunner Menke földrajzi műve 625.
Srpski Sion folyóirat 641.

Srbulja (ősnyomtatvány) 72, (1701) 65.
Srpske Novine (1813) 44, 197.
— letopisi 1, 3, (1825) 13, 21, 44, 197, 265.
— letopis alapitása (1825), 58.
— letopis szerkesztői 69.
srpski dnevnik (1848) 197.
Stadion gr. belügyminister (1848) 158, 162, 380, 381, 382, 386, 394, 395.
Stagni (Ston) 497, 647.
— sómüvek 648.
Stagnum 121.
Stahrenberg Guido gr. tábornok (1706) 190, (1693) 664.
stajer országgyülés Mura-Bruckban (1577) 442.
— rendek (1577) 442.
— szloven nyelv 61.
Stajerország 6, 92.
Stefan Uros silni (Uros István a hatalmas sz. kir.) 64. L. Uros István.
Stefánovics Izaiás ráckevei zárdaapát (1765) 69.
— Teofil szerzetes (1833) 80.
— Vilovszki sz. iró 685.
Sternberg Jaroszláv (1241) 150.
Steta Prodán szerb kapitány (1688) 624.
Stibica Spiridon verseci sz. püspök (1698) 626.
Stiljanovics István knez, vajda, szerb deszpota 172, 178, 179, (1515), 188, (1527), 427, 634, 688, (1503), 724, 725.
Stoni szerb püspökség 89.
Strabo 82.
Strasser tábornok 164.
Strassoldo gróf tábornok 484.
Stratilc (Szredec, Szerdika, 1189) 51.
Stritter Gotthilf János (1767) 120, 121, 136.
Strohál Iván történetiró 736.
Strossmayer György diakovári püspök (1815—1905) 628, 639.
Stulli Joachim szótár iró (1782) 547, 548.
subagaso 150.
subdapifer 150.
submareschalcus 150.
subpincerna 150.
Subics 181.
succamerarius 150.
Saure Au 66.
Suhaj János (1703) 208, 402, 403.
Sulyam, Szerémben 432, 434.
Sulyok pécsi püspök (1531) 711.
Sulzer 9.
Sulpicius Rufus 9.
Sumarszki Sztaniszláv 108, 114, 132, 135.
summus venator 150.
— camerarius 150.
Suplikác István de Vitéz szerb vajda (1790—1848) 150, 151, 156, 157, 158, 263, 282, 288, 293, 295, 296, 316, 328, 330, 337, 343, 348, 354, 359, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 377, 378, 380, 384, 387, 388.
— István halála (1848 dec. 27) 588.
— János (1848) 173, 389,

349, 351, 360, 391, 394, 395.
Surmin György [illegible] 101, 601, 627, 636.
Suprema militaris curia 758.
Suvarov 219.
Sümeg megye 118.
— vár 717.
sváb bürokrácia 314.
Svear 131.
svéd irodalom 78.
svédek Kecskeméten 75.
svetovid (világtükör, folyóirat 1858) 197.
svevek 269.
Schedius Lajos 66.
Schleicher A. 214.
Schlick tábornok (1699) 503.
Schossberg fogház Grazban 483.
Schlötzer német történetiró 43, 57, 85, 561, 571, 573.
Schmerling osztr. minister (1849) 162.
Schmidt Hermann József 36.
Schmiedl tábornok 283.
Schmiedfeld János lovag, kir. biztos (1790) 80, 235, 759.
Schottwien fogház 483.
Schönbrunn 162, 337, 386.
— főhadiszállás (1848) 379, 380, 385.
— schönbrunni béke (1809) 760.
Schütte német történetiró 516.
Schützenhof szerb telep Stajerben (1560) 478.
Schwandtner tört. 30, 85, 573, 695.
Schwarzenberg herceg osztr. minister (1849) 162, 349, 350, 386, 394.
Schwicker Henrik történetiró 225, 244, 437, 517, 524, 570, 576, 703.
Syri 111.
Syrmium 49, 192, 507. L. Szirmium, Szerém, Szerémség.
Szabács vár (1513) 135. L. Sabac, Zászlón.
Szabadka 170, (1860) 260, 499, (1391) 501, 502, 503, (1779) 504, 640, 693 (1526), 694.
— neve 504, 502.
— járás (1860) 260.
— magistratusa (1790) 239.
szabadkai nemesek elköltözése (1748) 504.
— nemesek viszálya (1748) 504.
— határőrállomás (1687) 503.
szabadság az alkotmány alapja 401.
— törekvések (1848) 342.
Sabaria vára (1542) 118.
szabirok 82, 83, 566.
Szabó János (1848) 180, 340.
— István (1542) 717.
Szabolcs megye magyarositása 30.
Szágán apát 19.
Szala folyó 93.
Szalabor 102.
Szalaburg 102.
Szalacz család 131.
Szalaházy egri püspök (1528) 704, 705.
Szalatics 113.
Szalavár 101.
szalavári templom 101.
Szalay József rumai főszolgabiró (1807) 431, 434.
— László történetiró 264, 523, 643, 657.

— Nikodem vukovári parancsnok (1848) 280.
szállitási eszközök (1848) 353.
szalcburgi anonymus krónika 101.
Szambano szultán 121.
Szamfirovics szerb nemes család 9.
Számo szláv fejedelem 94, (623) 104, 223.
— I. Szemovlád szláv fejedelem 224.
— II. Szamovlád szláv fejedelem 224.
Szán megye 94, 761, 762.
Szandal-Hránics boszniai herceg 113, 124, 132, 576, 600, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 649, 650, (1417) 651, 652, 653, 655, 654.
— Hranics birtokai 655
Szándics Sándor szerb iró 402, 451, 452.
Szanko boszniai főur (1360) 645, 646, 647.
Szankovics boszniai főuri család (1392) 602.
szanszkrit nyelv 36, 110.
szansztefánoi szerződés 756.
Szaploncay nemes család 19.
— Mihály (1792) 215.
szaracenek 121, 123.
Szarafain Szofron (1761) 209.
Szarajlics Tódor (1848) 584.
szarmát név 69.
— nép 14, 24, 36, 47, 68, 69, 80, 82, 105, 269, 562, 566.
— nép őstörténete 18.
Szarmácia 83, 84, 94.
szász gróf 168.
szász bányászok Szerbiában 747.
Szász Károly 636.
Szászhalom 661, 707.
szászok 66, 167.
Szászország 214.
Szászváros 731.
Szatmár 111.
— megyei magyarositás 30.
szatmári béke 410.
Sz. Száva (1169 -1236) 29, 35, 36, 40 42, 56, 89, 126, 191, 452, 493, 507, 729, 747.
— életrajza 682, 224, 425, 527, 528, 596, 598, 630.
— egyház szervezése 630.
— ereklyéinek elhamvasztása (1595) 637.
II. Száva szerb érsek (1257—1263) 90, 270.
II. Száva, erdélyi szerb püspök (XVI. sz.) 731.
III. Száva sz. patriarcha (1340) 64, (1309—1316) 90, 270.
Száva bisztricai sz. püspök (1651) 115.
— montenegrói vladika (1767) 11, (1756) 743, 749.
sz. Száva hercegi cim 627.
Száva prizreni sz. püspök (1309) 90.
— folyó 49, 53, 59, 68, 144, 145, 158, 159, 181, 222.
Szavarosz nép 83.
Szávics karlócai tanár 573.
— Milán sz. iró 2, 469, 488, 491, 492.
Szavina szerb zárda 630.
Szavojai Eugen herceg 74, 75, 217, (1716) 447, 665.
— a szerbek pártfogója 665.

Századok, folyóirat 134.
szazavi szláv zárda (1053) 97, 98.
Szcsencsevics Dániel montenegrói metropolita 128.
Szead-eddin török történetiró 494.
Szeben (1437) 39, (1510), 40, 62, 64.
Széchényi István gróf 211.
Széchen Miklós gr. kir. biztos (1841) 251.
Szecsánác budai kamarai titkár (1790) 220.
— szerb nemes család 19.
Szecsujác szerb nemes család 9.
— tábornok (1790) 235, 240.
Szeged 73, 164, 170, 340, 386, 502, 503, 719.
— bácsi szerb püspökség (XVI. sz.) 667, (1579) 144, 225.
— határőr állomás (1687) 503.
— magisztratusa 239.
szegedi magyar tábor (1848) 589.
— török nahia (1550) 502.
— országgyűlés (1458) 462, 464, 671.
— terület 27.
Szegedi Péter (Pero Szegedinác) lázadó 75, (1736) 410, 411, (1735) 412, 638.
Szegszárd 444.
Szejh-Szejfudin iró 727.
Szekcső uradalom (1697) 53.
Székely Mihály báró (1586) 479.
— család (1486) 724.
székelyek 167.
Székesfehérvár 208, 214, 327, 718.
székesfehérvári országgyűlés (1527) 692.
Szekula (Székely) bán 137, 142.
Szelce birtok Horvátországban 675.
Szelimir Hervoje 224.
személyes biztonság (1848) 155, 273, 274.
Szemere Pál 217.
Szemkovics Vukmir boszniai főur (1395) 602.
Szemovlad (Számő) 222.
Szendrő vár (1439) 39, (1459) 40, 97, 144, 180, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 467, 468, 469, 494, 496, 540, (1482) 674, 687, (1459) 763.
— török kézen (1459) 463, 667.
— magyar ostroma (1476) 673.
— magyar diadal (1505) 679.
Szent András-rend 350.
— Anna, pálos zárda 724.
szentandrási csata (1848) 359, 362.
szent atyák 37.
szentek élete 144.
Szentendre 65, 89, 189, 190, 194, 195, 225, 447, 466, 537, 663, 665, 666.
szentendrei szerb deputáció Budán (1690) 663.
— szerb hitközség (1731) 417.
— szerb konzisztorium (1747) 419.
— szerb tanitóképezde 20.
— szerbek 190.

[illegible] (1697).
Szentendréd 111.
Szenföld 89.
szentgyörgyi . szerb zárda (1487) 668, 236, 400.
Szent György falva 145.
Szentimre 705.
Szentiván 240.
Szent István magy. kir. 116. L. I. István.
Szentkirály 111.
— Péter 111.
Szentkláray Jenő történetiró 477, 576, 577, 578, 662, 667, 668, 703, 706.
Szentmártoni apátság (1529) 707.
Szentpétervár 287.
— egyeteme 18.
szentpétervári szerb követség (1848) 290.
Szenttamás (1848) 173, 200, 370, 377, 587, 588, 589, 596.
— elfoglalása (1849 ápr.) 589.
szenttamási harcok (1848) 587, (1849) 595, 596, 362, 373, 515.
— sáncok (1848) 587.
— szerb sereg 588.
— szerb tábor (1848) 281, 302, 304, 340.
— ütközet (1848) 180, 283.
— ostrom 276.
szeparatizmus 243.
szépirodalmi közlöny (1858) 197.
szerb 161.
— abc, 36.
— adománylevelek 45, 133.
— adórendszer 45.
— agitáció Dalmáciában (1848) 454.
[illegible] akademia 177.
— alapitványok 25, 74, 175, 177, 179, 241, 577.
— alapok 154, 157, 166, 175 (1837) 251, 399, 401.
— alapok jogi természete 396.
— alapok megosztása 396.
— alkotmány 68.
— állam bukásának okai 490.
— állami egység (1189) 34.
— állami élet 45.
— alvajda választás 175.
— appellatorium (1777) 741.
— aspirációk 519.
— arheológia 470.
— árulás (1848) 294.
— atyafisági elnevezések 659.
— autonomia 248, (1868), 742.
— autonomiai szervezet (1870) 475.
— beköltözés Magyarországba (1690), 21, 181, (1741) 227, 234, 242, 243, (1459) 466, (1428) 466, (1538) 500, (1459), 500, (1439), 500, (1430) 500, (1690) 500, (1509) 500, 529, 597, 633, (1690) 634, 671, 700, (1530), 708, 727, 728, (1389), 730, 737, 753.
— beköltözés Kinizsivel 500.
— beköltözés okai (1690) 668.
— beköltözés Horvát-Szlavonországba (1580) 702, 726.
— beköltözés Stajerországba (1560) 478.

— beköltözés a varasdi generálátusba (1586) 479.
— beköltözés Zsigmond korában 500.
— beköltözés következményei (1690) 538.
— beköltözők száma 1690-
— beköltözés története 445.
— bevándorlás, Szerémbe (1460) 464, 726.
— bevándorlás Oroszországba (1751—1753) 435.
— bevándorlók letelepedése 671.
— beszéde Kremsierben (1848) 391.
— betük 36, 70, 91, 100, 102, 195, 196, 198.
— bibliográfia (1700) 55, 107, 527, 634.
— biráskodás (XIV. sz.) 747.
— birodalom (1340) 41.
— birodalom restaurálási terve (1763) 751, 752.
— birodalom szétosztása 648.
— birtokok megváltása (1790) 238.
— biztosok visszaélései (1848) 360.
— boszniai háboru (1432) 654, 655.
— boszniai viszonyok (XIV. sz.) 746.
— büntetőjog 596.
— bizánci háboru (1073) 450, 507.
— bolgár háboru (1180) 35.
— bullák 45.
— cár 45, 644.
— cári cim (1340) 89, 90.
— cári letét Raguzában 644.
— cárnők 631.
— cárok 68, 125.
— cárok évkönyve 38.
— cárok diszruhái 133.
— cárok krónikája 49, 634.
— cárság 41.
— cárság bukása 21.
— céhek 214, (1752) 407.
— céhek iratai (1695) 402.
— céhek története 402.
— chronographiák 634.
— codexek 34, 42, 43, 45, 55, 56, 563.
— családi élet 45.
— családi elnevezések 660.
— családok magyar nemessége (1752) 453.
— cselszövény (1848) 307, 313.
— dalmat magazin, folyóirat (1868) 444.
— deklaratorium (1724) 440.
— demokrácia a középkorban 489, 490.
— deputációk 158, (1848) 169, 182, 380, (1692) 664, (1693) 664.
— deputaciók Bécsben (1692) 664, (1693) 664.
— deputáció Insbruckban (1848) 343, 344, 347, 586.
— deputáció Kremsierben (1848) 361.
— deputátusok (1735) 222, 370.
— deszpota 62, 68, 153, 168, 425, 705.
— deszpota cim 62.
— deszpota diszruhája 133.
— deszpota, utolsó 151.
— deszpoták genealogiája 425.
— deszpoták templomai 37.
— deszpoták zárdái 37.

— deszpoták választása 175.
— deszpotaság jogviszonyai Magyarországban 642.
— deszpotaság bukása 722.
— deszpotaság felujitási terve (1790) 759.
— területe 763.
— dialektusok 20.
— donáció (1428, 1453) 162.
— dinasztiák 489.
— egyház 25, (1219) 40, (1340) 41, 90, 101, 178, 182, 191, 241, 242, 248, 728.
— egyház bajai (1778) 418.
— és román egyház különválása 400, 401.
— egyház feje 41, 167, 738.
— egyház függetlensége (1340) 89.
— egyházi autonomia 728, 759.
— egyházi belkormányzat 738.
— egyházi biráskodás 737, 738, 740, 741.
— épitkezés 743.
— egyházi helyesirás 70.
— egyházi irodalom 90.
— egyházjog 233, (1290) 598, 681, 737.
— egyház jogai 407.
— egyház szervezése (1219) 89.
— egyház szervezete 543, 737.
— egyház törökök alatt 683.
— egyháztörténet 41, 520, 543, 598, 630, 634.
— egyházi autonomia 37, 225, (1848) 351, 529, (1690) 538, 539, 240, 541, 543, 633.
— egyházi belviszályok 570.
— egyházi bíróság 439.
— egyházi codexek 38, 55.
— egyházi élet 543.
— egyházi év kezdete 617.
— egyházi fegyelem (1731) 417.
— egyházi főtanács terve (1727) 415.
— egyházi itélkezés 683.
— egyházi kincsek 130.
— egyházi kincsek Erdélyben 61.
— egyházi közigazgatás 738.
— egyházi kongresszus (1837) 91. L. szerb kongresszus.
— egyházi könyvek 72, 90, 133, 134, 144, 154, 721, 753.
— egyházi nyelv 31, 179, 721.
— egyházi stólaügy 229, 418, 684.
— egyházi számadások 230.
— egyházi szerelvények 721.
— egyházi taksák 684.
— egyházi törvények 45.
— egyházi ügyek (1785) 100, 179, 180, 247, 250, 252, 410, 740.
— egyházi ügyek rendezetlensége 740.
— egyházi vagyon 399, 738.
— egyházi vagyon kezelése 401.
— egyházi vagyon megosztása 396.
— egyházi viszályok 738.
— egyházmegyei gyülések terve (1727) 415.

— egyházmegyei tanácsok 251.
— életrajzok 3, 634.
— elköltözés Oroszországba 633.
— elnevezés eredete 66, 499.
— előfogatok bősége (1848) 361, 362.
— épitészeti műemlékek 746.
— eposzi költészet 258.
— érdekek (1848) 344.
— érsek 168, 183, 738.
— érsek választás 177, 245, 439.
— érsekek (1340-ig) 40, 88, 196.
— érsekek életrajzai (1233—1375) 540.
— érsekek hatalmaskodása 738.
— érsekek krónikája 541.
— érsekek névsora 527.
— érseki cim 89.
— érseki koadjutor 739.
— érseki konzisztorium 230, 738, (1736) 739, 741.
— érseki számadások 230.
— érseki szinodus 739, (1744) 740.
— érseki tized 440.
— évkönyvek 269, 425, 456, 462, 465, 467, 468, 493, 526, 530, 537, 543, 634.
— esküminta (1703) 64.
— évszámitás 617.
— ezredesek (1707 1906) 637.
— fegyelmetlenség (1848) 324.
— fegyverhiány (1848) 361.
— fegyverek 76, 390.
— fegyverszállitás (1848) 361, 384.
— fejedelmek templomai 37, 38.
— fejedelmek zárdái 37, 38.
— fejedelemség 170, 317, 331, 369, 375, 377, 379, 383, (1848) 453.
— fejedelemség fegyversegélye (1848) 383.
— fejedelemség kormánya 377.
— fejedelemség kormánytanácsa (1848) 308.
— felfegyverkezés (1848) 383.
— régi feliratok 42, 64, 132.
— feljegyzések (1715) 526.
— felkelés (1848) 342, 367, (1735) 412, (1804—1813 619.
— felkelés terve (1763) 751.
— felségkérvény (1730) 423, (1781) 409, 741, 742.
— folyóiratok 43, 13.
— forradalom (1848) 60, 313, 315.
— főbizottság (1848) 278, 306.
— főesperes választás 401.
— földesurak zsarolása 669.
— földrajzi tévedések 631.
— főpapi kinevezések 567, 568.
— fővezér (1848) 302, 303, 305, 308, 314, 319.
— főurak 40.
— genealogiai tévedések 631.
— gyűlés Hodoson (1542) 717.
— hadiadó (1848) 588.
— hadműveletek (1848) 355.

— hadkötelezettség (1848) 586.
— hadsereg a Bácskában (1848) 587.
— hadsereg a Bánságban (1848) 587, (1849) 389.
— hadsereg a Szerémségben (1848) 587.
— hadsereg menekülése (1849) 590, 591.
— hajduk 614.
— halottak temetési módja (1777) 741, 742.
— határőrök 665, 669.
— határőrök földe (1702) 503.
— határőrök lázadása (1750) 740.
— határőrvidék polgárosítása 411.
— házassági perek 738.
— házközösség 682.
— helyi bizottságok (1848) 588.
— helyi elnevezések Magyarországban 578.
— helynevek Magyarországban 578.
— horvát telepek déli Itáliában 737.
— horvát szövetség (1848) 670.
— hősdalok 614, 617, 629, 628, 631, 754.
— hősdalok olasz fordítása 754.
— hősdalok történeti értéke 629.
— igazgató főválasztmány (1848) 291.
— gárda (1848) 305.
— genealogia 470, 471.
— generálisok 3.
— görög béke (1190) 35.
— görög háboru (1190) 35.
— grammatika 110.
— granicsárok Horvátországban 441.
— guszla (hegedű) 555.
— guszlárok, néphegedüsök 555.
— gyanusitások (1848) 293.
— gyujtogatás (1848) 283.
— gyülés a Tökölyiánumban 1848 márc. 473.
— háboruk 38.
— hadak élelmezése 362.
— hadak főparancsnoka (1848) 281.
— haderő (1848) 342.
— hadihelyzet (1848) 359.
— hadi munició (1848) 286, 382, 384, 393.
— hadi pénztár (1848) 362.
— hadiszerek (1848) 359, 365, 379.
— hadi szükségletek (1848) 281, 285, 286.
— haditanács (1848) 303.
— hadműveletek (1848) 354.
— hadsereg (1848) 307, 324, 325.
— hadsereg a Bácskában (1848) 302.
— hadsereg a Bánátban 302.
— h adtestek parancsnokai (1848) 309.
— hadvezérek (1848) 323.
— hagyatékok kizsákmányolása 418.
— hajóskapitányok 71.
— hajóstisztek 71.
— halottak temetési módja (1777) 448.
— hangsulyos verselés 61.
— harcok (1848) 289.
— harcosok 153.

— határőrök 74, 76, 112, 352, 412.
— határőrök lázadása Szerémben (1807) 430.
— határőrök Magyarországban (1465) 467.
— határőrség (1741) 185.
— határőrvidék 410.
— határőrvidék Maros-Tisza mentén 412.
— határőrvidék polgárositása (1741) 412, (1872) 488.
— határőrvidék története 561.
— hatóságok (1848) 309, 409.
— házközösségek (640—1160) 34.
— házközösség szervezete 489.
— hegedüsök (guszlárok) 556.
— hegedüs céhek iskolái 555.
— helyesirás 40, (1858) 197.
— hidépités (XII. sz.) 35.
— hierarchia 396, 398, 404.
— hieroglifek 18.
— hirlapok 43, (1858) 197.
— hitközségek 213, 214.
— hitközségek püspökük ellen (1730) 416.
— hivatalnokok 171.
— honpolgári jog (1791) 182.
— horvát szövetség (1848) 277, 278, 279, 284, 286, 287, 293, 297, 454.
— horvát lázadás (1848) 454.
— hősdalok 8, 14, 20, 21, 32, 46, 86, 106, 137, 138, 141, 142, 197, 200, 264, 469, 555.
— hősök 46, 181.
— huszárok 76.
— huszárezred 491.
— huszárezred Oroszországban (1723) 435.
— igazgató tanács (1848) 263, 274, 275.
— igazgatóság (1848) 158.
— igeidők 54.
— igetövek 145.
— illusztrált régi kéziratok 557.
— intézetek 399.
— ipar régen 624.
— iparos céhek Budán 402.
— iparos céhek Pesten 402.
— iparosok 238.
— iparosok Budán 402.
— iparosok Pesten 402.
— irás 67.
— irás veszedelme (1782) 545.
— irás védelme 546.
— irodalom 8, 14, 29, 43, 54, 59, 189, 197, 200, (1847) 556.
— irodalom mecenásai 72.
— irodalomtörténet 135, 527, (1690—1783) 627, 561, 528.
— irodalom ujjászületése 423.
— irodalmi nyelv 1, 36, 55, 67, 92, 488, 556, 572, 573, 728.
— irók 78.
— irók levelezése 36.
— irók megfogyatkozása (1842) 473.
— iskolai autonomia 633, 759.
— iskolák 1, 20, 21, 25, (1785) 100, 154, 166,

175, 177, 182, 226, 227, 237, 241, 242, 248, 401, 407, 414, (1730) 422, 488, 544, (1718–1739) 685, (1712) 728, 753.
— iskolák a német bánáti ezred területén 28.
— iskolák a péterváradi ezred területén (1826) 24.
— iskolák a sajkás ezred területén (1826) 24.
— iskolák alapitása 399.
— iskolák főigazgatói 175.
— iskolák rendezése 266.
— iskolák története 20, 529.
— iskolai alapok 70.
— iskolai kerületek 548, 549, 550.
— iskolaügy (1810) 88, 179, 180, 252, 250, 251, (1779) 545, (1810—1848) 548, 550, 740.
— iskolaügy története 544.
— iskolaügyi tanácskozás Bécsben (1850) 549.
— jogegyenlőség 244.
— jogi codexek 55.
— jogi könyvek 144.
— jogok 153, 155, 168, 182, 348.
— jogsérelmek 168.
— kalendárium 538.
— kalendárium védelme (1778) 418.
— katonai kitüntetések (1848) 384.
— katonai koloniák 234.
— katonai szervezet átalakitása 665, (1804) 745.
— katonai telep Oroszországban (1717) 435.
— katonai törvény 303 (1848) 317.
— katonák szerepe 133.
— katonák a francia háboruban (1792–1801) 132.
— kereskedés régen 624.
— kereskedelmi szerződések 45.
— kereskedők (1361) 645, 753.
— kerületi iskolaigazgatók (1841—1848) 549.
— kerületi választmányok (1848) 582.
— kérelmek (1790) 77, 389, 391.
— kézirat (XIV. sz.) 68, 196.
— királynők 631.
— királyság nemzeti egyháza (1879–1896) 593.
— kiváltságok 168, 175, 409, (1481) 674, 670. L. szerb privilegiumok.
— kivánságok 169, (1848) 175, 178, 358, 334, 335, 369, 373, (1730) 415.
— királyi cim 182.
— királyi háztartás (1342) 7, 43.
— királyok koronázása 42.
— királyi korona (1217) 747.
— királyok 68.
— királyok fényüzése (1342) 743.
— királyság alapitása 224.
— királyság keletkezése 66.
— kivándorlás Oroszországba (1750) 740.
— klerikális alap célja 399.
— klerikális alap (1749) 399.
— klerus 229.
— klerus elmaradottsága 684.
— klerus javadalmazása 70.
— klerus jogi helyzete 237.

— klerus nevelése 70.
— knezek 68.
— koloniák Magyarországban 234.
— koloniák Nagylakon (1464) 594.
— komiszariusok (hadi biztosok) 377.
— kongresszus (1837) 99, (1730) 119, 154, 166, (1827) 168, (1842) 168, 175, 177, 179, 225, 228, (1769) 230, 232, 234, 235, (1861) 263, 247, 397, 398, 400, 410, 412, 413, (1726) 440, 395, 401, (1869) 475, (1870) 618, (1860) 633, (1730) 738, (1744) 740, (1769) 741.
— kogresszus Karlóczán (1726) 413, (1731) 417, (1735) 490, 491, 492, (1781) 408, (1864) 263, 618.
— kongresszus Krusedolban (1731) 417, (1708) 406.
— kongresszusi képviselők 227, 228, 229, 235.
— kongresszus költségei 230.
— kongresszusi kir. biztos 227, (1744) 740.
— kongresszus tagjai 175, 177, 225, (1837) 248, 249.
— kongresszus tárgyalási módja 231, 232.
— kongresszus tartásának joga 413, 414.
— kongresszusi panaszok (1769) 741.
— kongresszusi szabályzat 179, 580, 581, (1868) 742.
— kongressz. választási szabályzat (1861) 263.
— kongresszus hatásköre (1848) 352.
— kongresszusok története 225, 680.
— konzisztorium 175, 177, 236, 237, 252, 740.
— konzisztoriumok tagjai 741.
— konzisztorium szervezete 233, 740, (1778) 742.
— kormányzás (1848) 289.
— kormányzó (1848) 289, 303, 314, 325.
— kormányzó államtanács (1485) 459.
— kormányzó bizottság 302, 310, 316, 317, 318, 319, 324, (1848) 454
— kormányzó főtanács 191, (1848) 303, 304, 309, 314, 315, 316, 323, 329, 333.
— kormányzó választmány (1848) 368.
— kormányzóság (1848) 306.
— korona 100.
— korrajzi tévedések 631.
— költészet 44, 46, 86, 195, 198, 525.
— könyvek 44.
— könyvek cenzurája (1757) 428.
— könyvkereskedési monopolium 753.
— könyvtárak 13, 753.
— követelések (1848) 180, (1804) 193, (1848) 276, 350.
— követség Budán (1457) 458, 181.
— követség Égerben (1188) 35.

— közigazgatás 665, 736, (XIV. sz.) 747.
— közjog 596.
— közmondások 94, 198, 430.
— községek pusztulása (1848) 344.
— községi bizottságok (1848) 586.
— községi egyházi bizottságok 401.
— községi egyházi közgyűlés 401.
— községi választmányok (1848) 582.
— kritikai történet 630.
— krizis 393.
— krónikák 43, 85, 258, 424, 460, 463, 526, 537, 543, 616, 634.
— kronologia 1805-ig 108.
— kultura 1, 43, 54, 59, 74, 221, 538, 544.
— kulturális ügyek 247.
— kultuszadó 236.
— kutfők 269.
— külön közigazgatás 539, 633.
— külön terület (1849) 158, 165, 166, 167, 172, 181, 182, 220, 235, 236, 238, 240, 243, 244, 245, 246, 247, 409, 410, 519, 522, 532, 534, 538, 539, 540, 633, 759, 760.
— küldöttség a felségnél (1781) 409, (1848) 347, (1730) 422, 423, (1848) 474, (1848) 153, 474.
— küldöttség Insbruckban (1848) 153, 474.
— küldöttség Kremsben (1848) 474.
— küldöttség Olmützben (1848) 474.
— lakodalmi szokások 436.
— landsturm Lippánál (1848) 342.
— lázadás (1848) 581, 582, 585, 586, 587, 595, (1595) 637, (1848) 670, 729, 736.
— lázadás Bácskában (1848) 586.
— lázadás Horvátországban (1718) 442.
— lázádás célja 1848-ban 453.
— lázadás eszközei 1848-ban 453.
— lázadás iratai (1848—1849) 515, 516.
— lázadás irodalma (1848—1849) 516, 517.
— lázadás Magyarországban (1735) 491, (1848) 255, 283, 515, 516, 517, 540, 453.
— lázadás jelszavai (1848) 583.
— lázadás története (1848) 587.
— lázadás Varasd területén (1735) 481, (1671) 483,
— lázadások 76, 156, 529.
— leányiskola (1250) 615.
— lelkész választás 401.
— lelkészek javadalmazása 401.
— letelepités Temesben (1481) 674, (1502) 688.
— letelepités Szerémben (1476) 673.
— letopis (évkönyv) munkássága (1859—1895) 541.
— levéltárak 214.
— liga (1683 – 1699) 505.
— lirika 425.
— liturgia 101.

— lobogó 332.
— lovas ezred (1735) 23.
— magisztratus 25, 159, 165, 168, 175, 181, 182, 220, 245, 409, 410 759.
— magyar fegyverszünet (1848) 586.
— magyar háboru (1480) 673.
— magyar szótár 527.
— mandatum protectorium (1715) 407.
— Matica 69, 74, 96, (1847) 147, 179, 195, 200, 221, 256, 404, 423, 528.
— Matica alapitása 2, 55, 58, (1826) 262.
— Matica alapitványai 196.
— Matica alapszabályai 262, 266.
— Matica évi nagygyülése 472.
— Matica története 265, 266, 436.
— meghatalmazottak Bécsben (1848) 388.
— memorandum (1848) 153, (1849) 169, 350, (1730) 415, (1727) 441.
— memorandum a nagyhatalmakhoz (1873) 426.
— menekülők utja 1690-ben Magyarországba 537.
— metropoliták 21, 167, 225, 228, 232, 240, 251.
— metropoliták hatalmaskodása 739.
— metropoliták joghatósága 739.
— metropolita cim 89.
— metropolita választás 89, 175, 177, 225, (1768), 228, 229, 231, 232, 248, 249, 250, 251, 252.
— metropolita választás módja (1842) 252.
— metropolita megerősitése 89.
— metropolita hagyaték 229.
— metropolita installáció 250.
— metropolita jövedelmei 230.
— metropolita kinevezése 249.
— metropolitai konzisztorium 227.
— metropolitai titkár 249.
— milicia (1697) 666.
— mondattan 47.
— monostoregyházak 667. L. zárdák.
— mozgalom (1848), 271, 301, 326, (1845) 487.
— municio (1848) 285.
— müvelődéstörténet 598.
— nagybeköltözés éve 661, 662.
— nagyszótár 569.
— nagyzsupán 68,
— naptár 187, 232, 244. L. kalendárium.
— nemes családok 9, 19, 119, 132, 134.
— nemesség 237.
— nemesség Bácsmegyében 18.
— nemzet 46, 153, 154, 155, 156, 166, 169, 177, 234, (1848) 278, 279, 297, 326, 337, (1848) 342, 345, 346, 361, 369, 379, 380, 382.
— nemzet egyenjogusága 361.
— nemzet elhagyatottsága (1848) 365.
— nemzet érdekei 360, 387.

— nemzet érdemei 347.
— nemzet jogai 387.
— nemzet jogi viszonyai (1848) 162.
— nemzet jövője 387.
— nemzet kívánságai 357, 370.
— nemzet története 186, 628.
— nemzet meghatalmazottai 386.
— nemzet önfeláldozása 387, 388.
— nemzet reményei (1848) 324.
— nemzet trónhüsége 380.
— nemzetgyülés (1848) máj. 151, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 171, 172, 184, 319, 329, 582, 588.
— nemzetgyűlés 1848. októberben 329, 330.
— nemzeti alapok 236, 157.
— nemzeti cimer 182, 183.
— nemzeti egyház (1340) 90.
— nemzeti jogok 347.
— nemzeti kormány 184, 391.
— nemzeti szervezet (1848) 391.
— nemzeti tanács tervezete (1729) 413, 414.
— nemzeti öltözet 76.
— nemzeti öntudat 735.
— nemzeti szinház 85.
— nemzeti katonatisztek (1848) 365, 586.
— nemzeti patronusok (1736) 739.
— nemzeti ügyek (1848), 278, 326.
— nemzeti zászló 182.
— nemzetiség 155, 175, 324, 369, 371.
— nemzetiség önállása 391.
— nemzetiség védelme (1848) 584.
— nép 66, 129, 167, 184, 190.
— nép babonái 402.
— nép jogai 416, 151.
— nép jelleme 276.
— nép jogai az egyházban 738, 739.
— nép jövője 277.
— nép sorsa 354, 151, 152.
— népjátékok 147, 451, 475.
— nép története 595.
— népdalok 14, 17, 24, 28, 30, 32, 43, 46, 47, 54, 86, 91, 94, 110, 116, 200, 543, 555, 635, 700.
— népdalok magyar forditásai 197.
— népdalok méltatása 628, 631.
— népdalok történelmi alapja 594.
— népepika 721.
— népfelkelés (1848) 169, 589.
— nép neve 47, 67, 69, 83, 105.
— népköltészet 198.
— népköltészet hanyatlása 451.
— néplélek 700.
— népmesék 254, 667.
— nép nyelv 1, 20, 36, 55, 61, 66, 92, 488, 548, 572, 728.
— néprajz 567, 721.
— népzene 47.
— népies történetirás 553.
— Novigrád vára (1567) 624.
— nomokánon (1652) 51.
— nyelv 20, 28, 32, 66, 67,

70, 91, 94, 103, 110, 178.
— nyelv hivatalos használata (1848) 351.
— nyelv jogai 175, 177.
— nyelv ujjaszületése 423, 680
— nyelv Raguzában (XVII. sz.) 594.
— nyelvlan 18, 28, 60, 63, 67, 193.
— nyelvtörténet 566, 598.
— nyelvtudomány 63.
— nyelvujitás 1, 54, 91, 101, 102.
— nyelvujitási harc 55, 80, 212, 527.
— nyelvemlékek 261, 527.
— nyelvészet 92, 95.
— nyomdák 13, 79, 226, 236 (1730) 422, (1493) 517.
— nyomdai privilegium (1770) 428.
— nyomdászat története 427.
— óhajok (1840) 99, 100.
— oklevelek tára 91, 133, 629, 721.
— oláh egyetértés (1848) 342.
— oláh szövetség (1180) 35.
— országgyülés 759.
— országok története 578.
— öltözékek 214
— önkéntesek (1848) 321.
— önkormányzat 534.
— örökösödési jog. 408.
— őshaza 84.
— ősi viselet 214.
— ősnyomtatványok 34, 47, 63, 68, 72, 73, (1538) 131, 487, 563.
— összeesküvők (1848) 305.
— ösztöndijak 237.
— panaszok (1790) 77, (1840) 99, 229, 232, 238, (1848) 310, (1730) 415, 422, (1771) 231.
— papnevelés 20, (1810) 88, 194, 520.
— papnevelde Belgrádban (1729) 414.
— papnevelö intézetek 20, 179, (1791) 217, 222, 232, 236, 237, 634.
— papi büntetések 231.
— papi fizetések 237.
— papi tized (1695) 52, 53.
— papi tized megváltása 54.
— papi özvegyek 231.
— papok adózása 439.
— papok birósága 439.
— papok elleni birói eljárás 408, 539, 738.
— papok büntetése 439.
— papok degredálása 439.
— papok 245, (1841) 261, 262.
— papok bántalmazása 238.
— papok fizetése 238, 239.
— papok jogai és kötelességei 408.
— papok üldözése az unio miatt 480.
— papok védelme 238.
— papság 229.
— papság fegyelmi ügyei 737.
— papság jogai 411.
— papság kiváltságai 407.
— papság kriminális ügyei 439.
— papság névtára (1825) 2, 18.
— papság nősülése 37.
— papság öltözéke 214.
— papság tudatlansága 230.

— parancsnokok 294 (1848) 314.
— parancsnok árulása (1848) 299.
— párbér 229.
— pártoskodás (1848) 309.
— patriarchák 40, (1340), 41, 45, 46, 64, 88, (1219–1766) 89, 153, 155, 156, 157, 159, 165, 167, 170, 171, 172, 174, 181, 182, 245, 305, 314, 315, 323, 324, 395, 582, 590.
— patriarchai birtokok (1695) 53, (1769) 52, (1790) 52, 53, 54.
— patrarchai cim 166
— patriarcha császári biztos (1848) 590.
— patriarcha elismerése (1848) 351.
— patriarcha főrendi tagsága 351, 352.
— patriarcha Insbruckban (1848) 586, 587.
— patriarcha kiáltványa 1849 márc. 589.
— patriarcha megerősitése (1848) 351, 354, 387, 391.
— patriarchai méltóság (1340), 41, 159, 356.
— patriarcha székhelye 41, 89.
— patriarcha választás 41, 166, 180, 167, 225, 439, (1848) 343, 392.
— patriarcha választás joga 356, 539.
— patriarchai hatóság 392.
— patriarchai interkáláris jövedelmek 400.
— patriarchai méltóság 411.
— patriarchai reverzális 54.
— patriarchák névsora 527.
— patriarchatus 406.
— patriarchátus fontossága 350.
— polgári peres eljárás 596.
— peticiók 158, (1848) 162, 251, 352.
— plébániák 229.
— politikai cselszövények (1848) 319.
— politikai élet 538.
— politikai programm (1848) 313.
— politikai hirlap (1792) 44.
— politikai történet 630, 631, 634.
— postulátumok 217, (1790) 235, 237, 239, 240.
— privilegiumok 25, 26, 52, (1691) 159, 160, 161, 165, 169, 172, 178, 181, 182, 187, 193, 196, 216, 220, 225, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 288, 342, 343, (1690) 396, 397, 398, 399, 400, 405, 406, 407, 409, 410 (1743), 412, 414, 415, 418, 422, 429, 438, 441, 519 (1690) 522, 526, 531, 532, 534, 535, 536, 537, 540, 546, 617, 633, (1440) 634, 680, 702, 727, 728, 736, 738.
— privilegiumok biztositása 417.
— privilegiumok értelmezése 520, 521, 535, 539.
— privilegiumok jellege 597.
— privilegiumok becikkelyezése 671.

— privilegiumok jogi értéke (1690) 531.
— privilegiumok magyarázata (1727) 415, 421, 437.
— privilegiumok megerősítése 619.
— privilegiumok megsértése (1744) 740.
— privilegiumok megszoritása (1727) 437, 439, 665, (1769) 741.
— privilegiumok megszüntetése 437.
— privilegiumok semmisége 405.
— privilegiumok Varasd területén (1630) 482.
— privilegiumok és a magy. alkotmány 597.
— proklamációk (1848) 342, 519.
— protekcionális privilegium (1715) 26.
— protekcionális diploma (1735) 491, 492.
— prozódia 44, 131.
— puskások (1649) 123.
— püspök felszentelése 397, 569.
— püspök választás 41, 175, 177, 179, 439, 569, 738.
— püspök választási módja (1728, 1748) 419.
— püspöki adó 65.
— püspöki fundus instruktus 230, 229.
— püspöki hagyaték 229, 230, 399, 439.
— püspöki interkaláris jövedelem 399.
— püspöki gyülés 738.
— püspöki javadalom 203.
— püspöki jövedelmek 230, 233, 407, 684.
— püspöki juriszdikcio 26, 740.
— püspöki hagyaték 738.
— püspöki kar 26.
— püspöki kinevezési taksa 569.
— püspöki konvenciók 237.
— püspöki konzisztorium 230, 401 (1730) 738, 739, 741.
— püspöki konzisztorium szervezete 232.
— püspöki számadások 230.
— püspöki székhely 41.
— püspöki szinodus 231, 232, 233, 569, 739 (1769) 741.
— püspöki tanácskozás iskolai ügyben (1851) 550.
— püspöki tized kárpótlás (1696) 52.
— püspöki vikárius 237.
— püspöki vizitácio kanonika 245.
— püspöki zsinat 228, 232, 248.
— püspökök 26, 40 (1695) 52, 88, 175, 183, 196, 225, 235, 240, 245, 248.
— püspökök főrendi tagsága (1791) 216, 248.
— püspökök hatalmaskodása 230, 231.
— püspökök nagyravágyása (1730) 416, 417.
— püspökök névtára 9.
— püspökök panasza (1744) 227.
— püspökök története 567.
— püspökök viszálykodása 739.
— püspökségek 41, 89, 130, 175, 177, (XIII. sz.) 471.
— püspökségek határai 227.

— püspökségek Magyarországban (1145) 114, 567, (XVI. sz.) 667.
— püspökségek osztályozása 229.
— püspökségek száma (1220) 630.
— rablások (1848) 283.
— rablók 156.
— Radoszáv 138.
— raguzai háború 507, (1170) 509, 511, (1359) 643, 644.
— referensek 154, 168.
— régi életrajzok (žitija) 629.
— régi évkönyvek 629.
— régi genealogiák 630.
— régi iratok 64, 402, 455.
— régi kéziratok 47, 423, 444, 455, 480, 487.
— régi krónikák 578.
— régi nyomdák 634.
— régi pénzek 24.
— régiségek 101.
— regulamentum 418.
— rendeletek 45.
— román egyház birtokpere 667, 680, 681.
— román egyház különválása 396.
— román egyházi vagyon 401.
— román per a zárdákért 667.
— rokonsági elnevezések 659.
— rögtönitélő bíróság (1849) 175.
— rhythmus 44.
— sajkások 695, (1520) 59, (1777) 60, 706, (1530), 708, 709.
— sajkásoklázongása (1529) 705, 706.
— szabadságharc (1804) 670, (1804—1812) 20 108.
— sereg császárivá alakul (1848) 586, 587.
— sereg gyarapitása (1848) 587.
— sereg létszáma 1849-ben 589.
— sereg osztrák hadtest (1848) 587.
— sereg szervezetlensége (1848) 586.
— sereg fegyelmetlensége 174 (1848) 318.
— sérelmek (1769) 52, (1840) 100, (1774) 196, (1842) 253, 409, (1778) 419, (1753) 568.
— sovinista történetirás 628, 630.
— szabad vallásgyakorlat 175, 418.
— szabadalmak 165.
— stólaügy 227, 228, (1769) 229, 230, 238, 418, 422.
— szegényház (XII. sz.) 35.
— szentek élete (zsitija) 85, 632.
— szerzetesek 68, 69, 231.
— szerzetes iskola 20.
— szinodális iratok összegyüjtése (1732) 738.
— szinodus 227, 230, (1864) 396. L. szerb püspöki szinodus.
— szintársulat Ujvidéken 475.
— szók a magyar nyelvben 72.
— szóképzés 55, 61.
— szokásjog 45.
— szótárak 67.
— szűcs céh Budán (1723) 214.
— tanitók fizetése 238, 239.

— tanitók Kievből 488.
— tanitóképezde 179, 190, (1810) 88.
— tankönyvek birálati joga 550.
— tábornokok (1825) 2, 9, 18, (1704—1906) 637.
— tájszólás 254.
— társadalmi élet 45.
— telepesek 160.
— telepek Stajerben 477.
— telepek a varasdi generalátusban 477.
— temetési császári rendelet 448, 449.
— temetési régi szokások 448.
— templomok 32, 175, 177, 179, 236, 238, 245, 289, 397.
— templomok alapitása 133.
— templomok épitése 439, 481.
— templomok javitása 439.
— templomok lerombolása 486.
— templomok Dalmáciában 444.
— templom Raguzában (1435, 1775) 506.
— tengerészek 71.
— teritorium 665, 726, 728, 729, 736. L. sz. külön terület.
— török harcok 580.
— történetirás 628, 721.
— történetirás története 731.
— történelmi források 580 (XII. sz.), 628, 629, 631.
— történelmi irodalom 578.
— történelmi kéziratok 144.
— történelmi kritika 628.
— történelmi munkák 617.
— történelmi tévedések 631.
— történészek 642.
— vallás védelme (1848) 584.
— vallás szabad gyakorlat 633.
— végrehajtó bizottság (1848) 584, 585, 586, 588.
— vereség a római sáncnál (1849) 590.
— verselési rhythmus 61.
— területek (650) 107.
— testvérágak (bratstvo) 489.
— theologiai iskolák 20.
— titkos irás 476, 557.
— tizedjövedelmi per (1727) 52.
— török békekötés (1455) 457.
— török harc (1804) 135.
— török pusztitások (1529) 705.
— török renegatok 529.
— történet (1189) 51, 424, 425, 470, 519, (XII—XIII. sz.) 701.
— történet korszakai 529.
— történet ujkora (1765) 518.
— történeti kodexek 55.
— történeti emlékek 161.
— történeti források 425, 518, 525, 527, 554.
— történeti kéziratok 145.
— történeti kutatások 514, 528.
— történeti kútfők 528.
— történetirás 528.
— történetirás jellemzése 521.
— történetirás nem tárgyilagos 554.
— történetirók jellemzése 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524.

— törvények 45.
— törvényes jogok 246.
— törvényhozói testület (1848) 316.
— törzsek 68.
— törzsek főnökei 67.
— törzstisztek (1825) 2, 18.
— tudós társaság 404, 526.
— tudományos történetirás 554.
— tudományos történelmi munkák 553.
— udvari agens Bécsben 230, (1729) 413.
— udvari deputáció 398, 414.
— udvari deputátusok 417.
— udvari kancellária 175, 398.
— ujkori történet 525, 526.
— uralkodók genealogiája 38, 470.
— uralkodók pénzei 18.
— utépités (XII. sz.)
— ügyek 180, 308, 309, 395.
— ügyvédek 45.
— ünnepek 232, 238.
— vicekolonellus 663.
— vicedirektor 663.
— viceduktor 663.
— vicegenerális 663.
— vicevojvoda beiktatása (1690) 663, 664.
— vajdák (vojvoda) 40, 68, 148, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 165, 168, 181, 182, 183, 288, 333, 380, 393, 539. L. vojvoda.
— vajda (vojvoda) hatásköre (XIII. sz.) 147.
— vajda (vojvoda) megerősitése 387, 391.
— vajda (vojvoda) választás 166, 171, 175, 178, 179, 180, 184, 315, 368, 392.
— vajdai (vojvodai) méltóság 159.
— Vajdaság (Vojvodina) 156, 157, 158, 160,(1849) 160, 161, 162, 169, 170, 171, 172, 182, 192, 256, 297, 304, 312, 314, 316, 328, 334, 343, 349, 350 354, 356, 361, 383, 384, 386, 388, 391, 392, 394, 395, 406, 429, 454, 516, 519, 521 522, 523, 529, 532, 534, 535, 536, 538, 540, 586, 633, 665, 729.
— Vajdaság (Vojvodina) államjogi helyzete Magyarországban 535.
— Vajdaság (Vojvodina) határai 334, 395.
— Vajdaság (Vojvodina) szervezése 350, 395, (1848) 588, (1850) 549.
— Vajdaság (Vojvodina) kormánya 361, 588.
— Vajdaság viszonya Horvátországhoz (1848) 540.
— Vajdaság elszakadása Magyarországtól (1848) 540.
— Vajdaság nemzetiségei (1848) 392.
— Vajdaság megerősitése (1848) 393, 394.
— Vajdaság nagyvajdai cime (1849) 161, 172.
— Vajdaság parancsnokló tábornoka 393.
— Vajdaság (Vojvodina) területe 171, 178, 392, 394.
— vallás alap 236, 251.
— vallás neve 179.
— vallás szabadság 153,

159, 165, 167, 177, 237, 241, 242, 535.
— vallási autonomia 726. L. sz. egyházi autonomia.
— vallási élet 45.
— vallási üldözés (1753) 485.
— védelmi vonal (1848) 378.
— végrehajtó bizottság (1848) 157, 255.
— vereség Temesnél (1457) 458.
— vérrokonsági csoportok 34.
— verselés 472.
— versforma 115.
— vezérek (1849) 173.
— vicevajda 153, (1849) 161, 168.
— vidékek Magyarországban 372.
— világi papok 68.
— világi ügyek 410.
— vizitácio kanonika 439.
— viszálykodás 304, (1848) 305, 306, 307, 308, 311, 317, 318, 325.
— viszonyok (1840) 99.
— vitézek 188
— vonatkozások a román történelemben 542.
— zárdai rendszabályok (1729) 447.
— zárdák 32, 161, 175, 188, 227, 231, 232, 236, 245, 397, 401, 525, 577, 668, 721.
— zárdák alapitása 133, 396, 400.
— zárdák birtokai 680.
— zárdák Boszniában 630.
— zárdák elnéptelenedése 418.
— zárdák fegyelmetlensége (1842) 252.
— zárdák megosztása románokkal 396.
— zárdák segélyezése 721.
— zárdák története 444, 630.
— zárdák vagyona 177, 179.
— zárdák tulajdonosai 681.
— zászlók 171.
— zavargások (1777) 233.
— zene 425.
— zendülés (1848) 583.
— zsoldosok 65.
— zsoltárkönyv Manheimben (1643) 557.
— zsupák 489.
— zsupániák 34.
— zsupánok 34, 489, (XII.sz.) 680.
— zsupánok Zahumlyében (1180) 35.
szerab 67.
Szerajevo 446.
Szerbe, Hunyadi János nagyatyja 136, 143, 138.
Szerbecium város 83.
szerbek 34, 36, 50, 51, 66, 68, 69, 83, 85, 96, 97, (1785) 100, 106, 112, 121, 122, 123, 125, 143, 154, (1848) 159, 162, 163, 170, 181, 183, 187, 213, 222, 223, 242, 243, 244, 287, 338, 342, 659, 732, (X. sz.) 734, 735, (1835) 745.
— adómentessége 245, (1706) 670.
— alkudozásai (1848) 358.
— a Bánságban 73.
— a tengeren 71.
— átköltözés a sajkás kerületbe (1746) 504.
— bántalmazása (1532) 713.
— bátorsága 172.

— Bácsmegyében (VII. sz. 1526) 501.
— beköltözése Magyarországba 64, 68, (1690) 89, 396, 404, 408, (1389) 466, 521, 523, 524, 536, 596, 667, 669, 577. L. szerb beköltözés.
— Bácsban (1572) 501.
— Borsódon, Bácsmegyében (1572) 501.
— bejövetele 54, 85, 95, (1690) 74, 92, 94, 100, 108, 161, 162, (1690) 163, 164, 182.
— beköltözése Boszniából (1737) 452.
— beköltözése Hercegovinából (1737) 452.
— beköltözése Szlavóniába 477.
— egyházi nemzeti élete (1861–1867) 580, 164, 167, (1751) 76, 408, (1712) 435, (1748) 436, (1751) 453, (1751, 1763) 412.
— elköltözése Oroszországba 577, (1750 - 1760) 638, 171, (1741) 165, 429, 435, 436.
— bevándorlása Triesztbe (1759) 429.
— bevándorlása Krajnába 743.
— birtokszerzési joga (1715) 407.
— birtokszerzési tilalma 407.
— Budán 117.
— bukása (1848) 312, 358.
— csalódása (1850) 180.
— császárhűsége 73, 388, 409, 415.
— Dalmáciában 73.
— egyenjogusága 351, 352.
— egyenetlensége (1848) 315.
— egyházi egysége (1727) 441.
— elégedetlensége (1740) 740.
— elnyomatása 410.
— elpártolása (1529) 705.
— első vajdája 153.
— Erdélyben (XV.sz.) 730, 731.
— érdemei 25, 163, 164, 165, 328, 352, 381, 522.
— és az Anjouk 618.
— és a byzanci császárság (XIV. sz.) 618.
— és horvátok gyűlölködése (1841) 261.
— és a kath. ünnepek 439.
— fegyverei (1848) 342, 358, 381, 382, 384.
— fegyverhiánya (1848) 342, 356, 358, 371, 373, 384.
— forrongása (1735) 412.
— főhatóságai (1848) 323.
— goszpodincei veresége (1849) 590.
— gyűlöltsége 410.
— harcai 182.
— harcai magyar felkelőkkel 577.
— harcai a törökkel 577.
— hithűsége 418.
— hivatalképessége (1790) 238.
— honpolgári jogai (1791) 244.
— Horvátországban 73.
— hűsége 25, 46, 157, 172, 189.
— hűségesküje (1725) 443.
— irodalma 78. L. szerb irodalom.

— Ivánkán, Bácsban (1572) 501.
— Jelacsics seregében 370.
— jogai 145, 165, 166, 177, 181, 241, 274, 322, 323, 324, 342, 343, 344, 369, 412, 525
— joga a Vojvodinához 343.
— jogegyenlősége 410, 759.
— jogviszonyai Magyarországban 405, 523, 736.
— jövője 152, 358.
— jutalma 171.
— Kárpátokon tul 455.
— katonai szervezete Magyarországban 665.
— Kelebián, Bácsban,(1572) 501.
— kihasználása (1848) 342.
— kiirtása (1848) 289, 341, 344.
— királyhűsége 31, 112, 343. L. császárhűsége.
— kitartása (1848) 344.
— kiváltságai 165, 166, 412.
— kivánságai 381.
— Komáromban (1690) 668.
— költözése 96, 223, 577.
— Kulpinban, Bácsban (1745) 641.
— lázongásai 406, 410.
— lecsendesitése (1715) 410.
— lenézése (1848) 345.
— letelepedése Magyarországban 100, 405.
— letelepedése Aradmegyében 667.
— letelepedése a Duna-Tisza közén 665.
— letelepedése a Maros vidékén 667.
— letelepedése Szerémben (1509) 668.
— letelepedése Temesben 667.
— leigázása 387.
— lovasság hiánya (1848) 376.
— Ludason, Bácsban (1572) 501.
— magyar polgárjoga(1791) 154, 166.
— Magyarországban (1481) 52, 116, 214, 404, 735.
— magyarositása 30, 31.
— Mateovicson, Bácsmegyében (1572) 501.
— Mátyás király hadjáratában 672.
— megboszulása (1848) 340.
— Mélykuton, Bácsmegyében (1572) 501.
— megegyezése I. Lipóttal (1690) 536.
— megkeresztelkedése 746.
— menekülése Magyarországba (1690) 49, (1873) 425 (1690) 531, 537, 633, 671.
— munició hiánya (1848) 371.
— nemzeti egysége 757.
— nemzeti jogai 213.
— népies gyógyszerei 423.
— önfeláldozása (1848) 369.
— őshona 4, 95, 455.
— ősei Galiciában 455.
— panaszai (1744) 740.
— polgári jogai 237, (1790) 248.
— protekcionális irata(1715) 410.
— protektora (1848) 290.
— pusztulása 578.
— pusztulásának okai (1865) 264, 266.

— pusztitásai Ausztriában (1477) 673.
— rablásai (1693) 664.
— régi története 223, 403.
— Sebesicsen, Bácsmegyében (1572) 501.
— sérelmei 409.
— szerencsétlenségének okai 554
— szerepe a történelemben 108.
— Szlavóniában 73.
— szolgálatai 322, 323.
— szövetsége Szerbiával (1848) 314.
— szabad vallás gyakorlata 166, 409.
— szabadalmai 539.
— Szabadkán (1572) 501.
— szabadsága 325.
— Szerémben (1530) 708.
— Tompán, Bácsmegyében (1572) 501.
— török hadseregben (XVI. sz.) 445.
— török fenhatóság alatt 634.
— története 20, 45, 145, 190, (976–1019) 200, 222, 269, 553, (XVII—XVIII. sz.) 619, 731, 742, 745.
— története Magyarországban 214, 524, 577, 634, 667, 686, 703, 736.
— törekvései 393.
— trónhűsége 670, 347, 387, 441.
— trónvédelme 343.
— uniformis kényszere 485.
— üldözése 406, 410, (1529) 706.
— üldözése Erdélyben (XVI. sz.) 731.
— vallási üldözése (1756) 486.
— vallási uniója 208, 578.
— vallás szabadsága 410.
— Verusicson, Bácsmegyében (1572) 501.
— végrendelkezési joga 439.
— viszályai (1848) 324.
— visszatelepitése 668.
— visszonyai Magyarországban 404.
— vitézsége 46, 157, 288, 664.
szerbeknek tett engedmények (1848) 351.
— tett magyar igéretek (1849) 590.
Szerbia 19, 34, 35, 37, (1139) 38, (1362) 39, 41, 43, 46, (XII. sz.) 47, 50, 66, 68, 74, 77, 95, 97, 105, 106, 107, 108, 110, 114, 118, 120, 121, 122, 126, 129, 137, 149, 182, 193, 247, 255, 257, (1718—1739) 258, (1848) 281, 312, 313, (1848) 321, 322, 323, 331, 332, 421, 425, 429, 435, 437, 438, 439, (1848) 453, (1457) 457, 460, 461, 462, 464, 469, 508, 511, 523, 535, 600, 643, 647, 679, 708, 726, 727, 751, 755, 756.
— bukása 90, (1459) 463, 494, 632.
— bukásának okai 555.
— cimere (1188) 35.
— és Magyarország (1331–1355) 618.
— felszabaditása (1804) 221, 152.
— független Byzánctól (1171) 34.

— elszakadása Törökországtól 314.
— elvesztése 412.
— földrajza 564.
— földrajza régen 107.
— hadjárata Zeta ellen (1180) 34.
— határai (1190) 35, (1526), 68.
— jogai (1830) 131.
— jogviszonyai (1830) 131.
— illustrata 634.
— kereskedelmi városai (XIV. sz.) 613.
— kormánya 318 (1848).
— kormányzó tanácsa (1848) 313.
— kulturtörténete 730.
— leirása (1828) 42.
— Magyarország vazallusa 68, (1458) 462.
— magyar protektorátus alatt (1458) 462, 496.
— meghóditása (1688) 530.
— meghódol Byzancnak (1176) 34, (1169) 34.
— nagyzsupánja (1189) 50.
— rokonszenve (1848) 324.
— segitsége (1848) 323, 353, 454.
— szétmálása 631.
— térképei 563, 564.
— története (1804—1812) 20, 21, 67, 125, 471, (XIV—XV. sz.) 578, 629, 631, (1391—1525) 642, 669, 721, 730.
— szervezete (1808) 261.
— viszonya Byzanchoz 745.
— viszonya Magyarországhoz 745.
szerbiai alapitványok 37.
— alkotmány (1835) 106, 423.
— állam megalapitása 514.
— államtanács (1835) 106.
— császári kormányzóság (1727) 440.
— egyház 29.
— katonaság 325.
— katonaság Magyarországban (1848) 377.
— kormánytanács (1808) 261, (1848) 312.
— kormányzóság (1848) 271, 272.
— munició (1848) 369, 379.
— nemzetgyülés (1835) 106.
— önkéntesek (1848) 320.
— püspökségek 29.
— szerbek 107.
— törvények (1835) 106.
— zárdák 29, 37, 38.
szerbség 151, 156, 173, (1848) 273.
— bukása 315.
— egyházi története 225.
— gyalázása (1848) 340.
— jelleme 274.
— jogai (1848) 273.
— politikai története 225.
— sirja 315.
— a Vojvodinában (1860) 258, 259, 260, 261.
szerbség hanyatlásának okai 745.
serpski letopis 423, 526.
— narodni list (hirlap) 423.
— narodne novine (hirlap) 423.
serviani 66, 69, 77.
Servia 77.
Szerbica helység 95.
Szerbinum város 83.
Szrbljak, régi kézirat 427.
Szerdahely 111.
Szerdahelyi kanonok, egyetemi tanár 29.

szerdahelyi szerb zárda 669.
Szerdika 51.
Szerém, Szerémség 46, 49, 59, 69, 70, 74, 106, 132, 133, 147, 156, 160, 161, 162, 168, 169, 172, 175, 178, 181, 188, 189, 190, 234, (1848) 281, 285, 286, 288, 294, 312, 369, 389, 464, 466, 468, 510, (1359), 643, 673, 688, 694, 703, 708. L. Sirmium.
— cimere 183.
— leirása 681.
— megye 9, 145, 171, 196, 240.
— megye története 723.
szerémi deszpota 464.
— ezredek (1848) 298.
— főesperesség (1332) 145.
— generálkomandó 368.
— határőrök 238, 299, (1848) 585.
Szerémi Krecs 131.
— püspökség 192, 225, (1229) 725.
— püspökség története 630.
— szerb beköltözők 225.
— szerb iskolák 21.
— szerb vajda (1530) 708.
— török hadjárat (1529) 706.
Szerémi György történetiró 198, 255, 502, 673, 688, 692, 698, 712.
— szerb zárdák 630.
Szergiusz munkácsi püspök (1601) 204.
szerp, sarló 66.
szerviánusok (1849) 173, 174, 187, 309, 318, 359, 364, 375, 376, (1848), 585, 587, 591.
sz. Szeverin (480) 102.
szeverini (szörényi) bánság 686.
— kápolna 112.
— szerb püspökség 485, (1750) 568.
— szerb gyűlés (1753) 485.
Szeverin vár 271, 624, (1524) 625.
— zsupánia 270.
Szerviczky Dömötör de Törökkanizsa (1722) 33.
— Márk de Török Kanizsa (1780) 447, 448, 589, (1790) 235.
— Márk alapitványai (1780) 448.
szerzetesi név 64.
— szabályzat (1733) 227.
Szesztani kerület (krajina) 125.
Szesztrics (Fesztetics) család 182.
Szibács Szerémbe 430, 432.
Sziberia 76.
Szibilla, Brankovics János sz. deszpota neje 469.
Szibinyani Jánk (Hunyadi János) 135, 137, 142.
— Jánk növére 137.
— Jánk származása 631, 638.
— Jánk szülőhelye 138.
szigeti szerb püspökség 91.
Szigetvár 530.
Szigriczin Péter 121.
Szikics (1580) 502.
Szikoray 31.
Szilágyi Erzsébet, Hunyadiné 142.
— Mihály (1456) 39, (1459) 40, 455, 457, 461, 462, 464, 469, 501.
— Sándor, történetiró 516, 600.

Szilézia 48, 83, 93, 149, 150.
— palatinusa 148.
Szilisztria 535.
szilisztriai bolgár püspökség 104.
Szilveszter (1114) 85.
Szimeonovics szerb tudós 56.
Szimeonovics Eugen monasziai apát 258.
Szgorelenc (Szgorlic) 99.
Szimonida, Milutin sz. kir. neje 270, 743.
szimonia szerbeknél (1700) 684.
Szimonovics István belgrádi érsek (1651) 115.
— István gróf, altábornagy (1792) 124.
— Radivoj 493.
Szina báró 221.
Szinán pasa (1595) 637.
Szinisa szerb történetiró 452, 455, 475, 476, 493, 507.
szinodális katekizmus 232.
Szirács, Pozsega megyében 479.
— uradalom 53, 54, 101.
Szirku Polichromius orosz tudós 557.
Szirmium 193, 223, 384. L. Szerémség.
— története 525. L. Szerémség.
Sziszek 95, 333, 378, 385.
— petrinjai kerület 316.
szisztovai béke 11, 752.
Szivác, Bácsmegyében 215.
— elfoglalása (1848) 588.
Szjeveren nép 83.
Szkanderovics Dömötör (1557) 118.
Szkenderbég albán fejedelem 465, 579, (1444) 608, 609, 610.
— szendrői parancsnok (1484) 674.
Szkoblics fivérek (1521) 689, 725.
Szkythák 36, 80, 105, 116, 122, 566.
Szkok, szerb telep Stájerben (1560) 478.
szkolot, scytha 105.
Szkorics I. szerb-orosz generális 435.
Szkoplje vár 35 (1357) 91, 743.
skopljei országgyülés (1340) 40, 41, 89, 90.
Szkronovec 221.
Szlan 602.
Szlankamen 35, 111, 299, 309, 311, 312, 466, 585, 591, 672, 676, 688, 724, 725.
— története 634.
szlankameni csata (1692) 664.
Szlatina 479.
szláv akademiák 13.
— államnyelv 4.
— apostolok 746.
— beköltözések Itáliába (XV. sz.) 737.
— betük 36.
— bibliográfia 8, (1700) 55.
— bolgár nemzetiség 561.
— kresztomátia 563.
— kodexek 40, 55, 57, 572.
— egyház 7.
— egyházi irodalom 36.
— egyházi könyvek 63, 70, 98.
— egyházi nyelv 31, 57, 98, 199, 265.
— elem győzelme Dalmáciában 611, 612.

— elnevezés eredete 77.
— feliratu kép Rómában 257.
— filologia 257, 560.
— filologia története 560.
— folyóiratok 13.
— földrajzi elnevezések Magyarországban 30.
— földrajzi irók 85.
— hagyományok 82.
— házközösség 67, 80, 200, 201.
— helynevek 566.
— helynevek etimologiai fejtegetése 564.
— történelmi helynevek 564.
— udvari hivatalnokok 150.
— hirlapok 13.
— hősdalok 7, 86.
— irás (832) 38, 57, 97.
— irásmód 101.
— irodalom (1825) 8, 13, 20, 562, 736.
— irodalomtörténet 55, 561, 563, 565, 671.
— irodalom Raguzában 614.
— irodalmi központ Bécsben 571, 572.
— irodalmi központ Prágában 571, 572.
— irodalmi központ Szentpétervárott 572.
— iskolák 567.
— isteni szolgálat Magyarországban 203, 736.
— kánoni jogi könyv (XI. sz.) 104.
— kéziratok 199.
— kéziratok Romában (XIII. sz.) 635.
— képviselők Kremsben (1848) 391.
— kormányformák 146.
— könyvnyelv 36.
— könyvtárak 13.
— krónikák 48, 60.
— kutfők 85.
— liturgia 7, 98, 102, 109, 207.
— liturgia Csehországban (XII. sz.) 98.
— méltóságok 149.
— mise 98.
— muzeumok 13, 271.
— nemzetiségi eszme 562, 566.
— nép 66, 82, 99.
— népek, régiek 70.
— népdalok 86, 559.
— népköltészet 95.
— népköltők 7.
— néprajz 257.
— név eredete arab 147, 564.
— nyelv 4, 47, 54, 66, 80, 81, 82, 196.
— nyelv Dalmáciában (XIII. sz.) 613.
— nyelvek jogai 71.
— nyelvek története 214, 256.
— nyelvemlékek 14, 60, 185, 572.
— nyelvemlékek Oroszországban 14.
— nyelvjárások 196.
— nyelvrokonság 54, 264.
— nyelvtanok 71.
— nyelvészet 55, 571.
— nyelv Raguzában (XVI. sz.) 614.
— nyelv Spalatóban (XVI. sz.) 614.
— nyelv Trauban (XVI. sz.) 614.
— nyomdák 13.
— nyomda Erdélyben 63.
— nyomda Oláhországban 63.

— nyomda Szerbiában 63.
— nyomda Velencében 63.
— oklevelek 60.
— országok 57, 99, 120.
— örökösödési jog 257.
— ősnyomtatvány 45, 57, 63.
— régi feliratok 86.
— régi pénzek 86.
— régi történet 57.
— régiségek 257, 565, 566.
— runairás 56, 57, 67.
— szentek 98.
— szentek életrajzai 86.
— szók a magyar nyelvben 30, 31.
— szokásjog 737.
— tanintézetek (1825) 8.
— tanszékek 104.
— tartományok Bajorországban (1136) 58.
— tisztviselők (XIII. sz.) 147, 149, 150.
— történelmi emlékek 572.
— történelmi kutfők 85.
— történetirók 30.
— törvénykönyvek 86.
— törzsek (XI. sz.) 38, 67, 80.
— törzsfőnökök 67.
— tudós társaságok 13.
— udvari méltóságok 149, 150.
— ujjászületés 571.
— vármegyék 154.
— vonatkozások 65.
— zárda Csehországban 98.
szlava, gloria 47, 48, 77.
szlavani 48.
szlaven név eredete 47, 48.
szlavenek 47, 83.
szlaveno-szerb grammatika 488, (1786) 546.
— szerb nyelv 1, 20, 36, 55, 61, 66, 67, 92, 544, 548, 549, 556, 572, 573, 728, 729.
szlaveno serpske vjedomosti, hirlap (1792) 43, 428.
— szerb irók 55.
Szlaveno-Szerbia Oroszországban (1752) 76, 435.
Szlavin folyóirat 109.
Szlavisches Kaffehausz Bécsben 628.
szlávok (IX. sz.) 4, 6, 8, 36, 47, 69, 83, 104, 116, 122, 269.
— Ázsiában 82.
— adója (923) 58.
— Bajorországban (1830) 58.
— bejövetele Európába 81, 82, 83, 92, 105, 123.
— békeszeretete 7.
— elszaporodása 81, 566.
— családi élete 7, 124.
— elnémetesitése 99.
— életmódja régen 80.
— eredete 14, 36, 69, 80, 84, 256, 565, 566.
— Jafet ivadékai 147.
— jelleme 4, 5, 6, 7, 31.
— kereszténysége 84.
— költözködései 564.
— kulturája régen 562.
— Magyarországban 30, 31.
— magyarositása 30, 31.
— Noe fiai 147.
— országa 147.
— ősei 36, 83.
— őshazája 82, 104, 561, 564, 566.
— őstörténete 48, 55, 67, 69, 80, 84, 403.
— rokonai 100.
— származása 404.
— szokásai 5, 7, 8, 83.
— története 45, 125, 147.
— vallása 24.

szlavon betük (1781) 545.
— brigád 349.
— főparancsnokság (1848) 528.
— hadsereg (1848) 292.
— népfelkelők (1848) 297.
— várak 299.
— vármegyék 758.
Szlavonia 4, 9, 37, 53, 54, 58, 59, 126, 155, 162, 167, 169, 243, 285, 288, 290, 291, 292, 297, 351, 392, 425, 661, (1480) 673, (1490) 677, 691, 707, 728, 751.
— cimere 183.
— felszabadulása 520.
— földrajza 723.
— leirása (1819) 524, 681.
— kulturtörténete 725.
— neve 77.
— szandzsák 714.
— története 525, 723.
— városai 5.
— viszonya Magyarországhoz 540.
— védetlen (1848) 297.
szlavóniai bán 116.
— Dráva 297.
— hadsereg (1848) 296, 357.
— szerb papi tized 52.
— szerb püspökség (pakráci) 30.
— szerb egyházmegye papsága 18.
szlavóniaiak irodalma 78.
— 96.
— erkölcsei 4.
szlávság Raguzában 612.
Szlobostina vár 724.
slovákok (tótok) viselkedése 1848-ban 369.
— 48.
szlován név eredete 564.
— nép 14, 47, 223, 404, 565.
szloven hierarchia Magyarországban (X. sz.) 667.
— latin eredetü oláhok 543.
— matica (1863) 267.
— nyelv 47, 61.
— nyomdák 13.
— szerb krónika 267.
— ujjászületés 571.
— frank alattvalók (870) 592.
— történet 564.
szlovenek (1835) 745.
Szlovenia ura 644.
szlovo, szó 47, 77.
Szmederevo 377. L. Szendrővár.
Szmedlák József iró, 737.
Szmodek Mátyás horvát tudós (1832) 79.
Szmolenksz 94.
Szmolka 502.
Szobbatisz (Szabadka) 503.
Szófia 51, 565.
szófiai bolgár püspökség 104.
Szofrics Pál szerb iró 700.
Szofron (1580) 502.
Szofronius Gedeon erdélyi szerb püspök (1784) 28.
Szokolay 31.
Szokolovics Román 24.
— szerb tudós 56.
— Mehmet pasa 718, (1546) 719.
Szolarics Pál szerb tudós 3, 8, 14, 18, 20, 24, 28, 32, 36, 63, 65, 67, 82.
szólási jog 154.
szólásszabadság 178.
Szoliecsko mezőség 125.
Szolimán szultán (1525) 40, (1553) 118, 163, 660, 689.

— magyar hadjáratai 445.
— naplója 660, 692.
Szolin öböl 126.
Szolnok 111.
Szombathely 707, 713, 718
Szonatiste (Zobnatica 1580) 502.
Szond (Szonta) Bácsmegyében 449.
Szoplye 715.
szopodjáni szerbiai zárda 90.
Szorkocsevics raguzai szenátor (1808) 507.
Szőreg 587.
szőregi harc (1848) 377.
— puszta, Bácsmegyében 641.
szörényi bánok 117. L. szeverini.
— bánság 117. L. szeverini
Szörényi László szerémi püspök (1693) 192.
szpalimok 566.
Szpasics szerb történetiró 674, 678.
szpori népek 83.
Szpuzs vár 57, 125.
szrab 67.
Szrbac a Száva mellett 83.
Szrbali 105.
Szrebernica Boszniában 467, 601, 606, 649, 654.
— magyar ostroma (1475) 672.
Szredec, Sredca 50, 51, 565. L. Szófia.
Szreden 83.
Szredna falu Szlavóniában 724.
Szremác György 255. L. Szerémi.
Szretimir, Csudomil zsupán fia 34, (1180) 34.
Szretykovics Panta, szerb történetiró 450, 452, 470, 579, 630, 634, 636, 683, 731.
— mint történetiró méltatása 518, 520.
Szreznjevszki-Ivánovics Izmael (1841) 109.
Sztamatovics Pál 2, 67, 68, (1842) 252, 308, 377, 735.
Sztana, Dabisa István bosz. kir. leánya (1395) 133.
Sztanics Kapelánál 486.
— Konstantin szvidniki unitus püspök 486.
Sztanisics, Bácsmegyében 215.
Sztaniszavljevics nemes család 9, 19.
— Áron báró altábornagy (1833) 80, (1753—1833), 107, 637.
— Száva szvidniki püspök 482
— Tivadar sajkás kapitány 59, (1769) 60.
Sztankovics István budai szerb püspök, utóbb karlócai érsek (1829) 56, 60, 64, (1840) 99, 100, 248, 249, 251.
— János szerb nemzeti titkár (1848) 273, 290, 291, 292, 314, 315, 316, 317.
— Kornel szerb zeneszerző (1831—1865) 265.
— Kristóf (1848) 272.
— kanonok (1832) 77.
Sztanojevics szerb nemes család 19.
— Milán szerb őrnagy 377.
— Sztanoje szerb történetiró 504, 527, 528, 540, 541, 553, 573, 578, 580, 596, 628, 669, 685.
Sztapár, Bácsmegyében 336, 341.

Sztáray család 31.
Sztarcsevics Antal horvát politikus (1852) 187.
sztaroszta 148, 149.
Sztava falu Szerbiában 627.
Sztefánovics György 147.
— István szerbiai kormánytanácsos (1848) 312, 313, 320, 325.
— János őrnagy 174, (1848) 311, 318, 326, 587,(1849) 596.
— Riznics János (1793—1861) 255.
— Vilovszki Jóca szerb történetiró 516, 666.
— Vilovszki Tivadar 754.
Sztejanovce Szerémben 430.
Sztejin Döme sajkás főhadnagy (1848) 586, 589.
— Prodán sz. határőr kapitány 503.
Sztepov Sztánko 212.
Szterics szerb-orosz generális 435.
Sztibica Spiridion verseci sz. püspök (1707) 225. L. Stibica.
Sztojcsevics nemes család 9.
— szerémmegyei főbiró 253, (1842) 252.
Sztojácskovics Lukács 450.
— Sándor szerb történetiró 109, 110, 115, 116, 120, 133, 464, 662, 735, 736.
— Sándor életrajza (1821—1893) 519.
— Sándor méltatása mint történetiró 518.
Sztojákovics György (1810—1863) 391.
— József kosztajnicai sz. püspök (1754—1772) 28, 568.
Sztojánovics ügyvéd (1868) 402, 403.
— Lyubomir szerb történetiró 495.
Sztojkovics A. szerb tudós 3, 20, 56, 435, 436, 573.
— S. I. 608, 666.
Sztojsics Atanáz zombori szerb követ Bécsben (1748) 504.
Sztracimir, Crnojevics János fia 127, (1368) 134.
— Zavida fia 580.
Sztracimirovics Balsics György 632.
Sztrahinja bán 137.
— pap életrajza 632.
Sztratimirovics de Kulpin sz. nemes család 72, 452.
— család genealogiája 453.
— Bogics (1737) 541.
— Á. szerb-orosz generális 435.
— György szerb fővezér (1848, 1849) 173, 174, 175, 302, 303, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 389, 391, 394, 395, 541, 544, 585, 586, 587, 590.
— György elfogatása 325.
— György elmozditása 319.
— György nőskődése 309.
— György jellemzése 309, 311, 317, 318.
— György lázitásai 318.
— György politikája 312, 313, 314, 318.
— György proklamációja (1849) 173.
— György szökése 304, 306, 307.

— György bécsi szerb követ 347, 348, 360.
— György vojvoda 314, 315.
— István budai sz. püspök, utóbb karlócai érsek (1790) 24, 27, 72, (1810) 88, 91, 97, 183, 187, 194, 217, 220, 222, 240, (1837) 248, 268, 528, 542, 547, 549, 567, 571, 572, 624, (1790–1837) 680.
— István emlékiratai 619.
— János (1716) 72.
— János ifjabb 72.
— Mladen 72.
— Tamás (1848) 309.
— Tivadar 72, 563.
Sztruma 105.
Sztrymon 105.
Sztyepkovics humi nemes család (1248) 119.
Sztudenicai templom 35.
— zárda 35, 36, 125, (1224) 133, 746.
— szerb püspökség 89.
Sztuhlik Ferenc sajkás kapitány (1848) 586.
— Károly (1848) 585.
Sztupcsanica 478.
Szubics Árkádia (1848) 589.
Szubota vajda, Jován cár vezére (1526) 502.
Szubotica (Szabadka 1580) 502.
Szubotics János szerb tudós 2, 96, 100, 110, 115, 116, 131, 133, 146, 147, 150, 151, 153, 185, 186, 187, 190, 192, 193, 221, 266, 301, 306, 402, 423, (1817) 472, 628, 735.
— János politikai szereplése (1848) 272, 273, 274, 474.
— János művei 472, 473, 474.
— János történelmi művei 546.
— János szerb nyelvtan 472.
— Kamenko történetiró 514, 518, 529, 541.
— Cvetko (1546) 718.
Szubotiste Szerémben 430.
Szulejman albániai pasa (1687) 10, 128.
Szulejmán szultán (1550) 65. L. Szolimán.
szurab 67.
szurb 67.
szurbucs nép 83.
Szurduk Szerémben 110, 305, 309.
Szurdulija Baján 215.
Szurducski István sz. sajkás vezér, történetiró (1848) 180, 516, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 590.
Szucsics, bunyevác nemes család (1687) 503 500.
— Lukács bunyevác kapitány (1687) 503.
szultán Mohácson (1529) 706.
Szurovecki orosz történetiró (1827) 48.
— Lőrinc lengyel tudós 565.
Szuszjed (Sussieth) vár Boszniában 606.
Szutiszko vár Boszniában 134, 602, 603, 608.
Szuvarov Makszim (1712) 728.
Szűz Mária 32.
— Mária tisztelete 35.
Szvaldavicki György gör. kel. püspök (1651) 115.
Szvatopluk 5, (880) 201, 735.

szvecsár, családi védőszent ünnepe 7.
Szvetiszlav (Szurigna 998) 593.
Szvetopolk horv. kir. 122.
Szvetics Milos, Hadzsics János irói álneve 60, 193. L. Hadzsics János.
Szvibovac kastély Szlavóniában 724.
Szvidnica 48, 4.
szvidnik-lepavina-marcsai szerb püspökség 487. Lásd Lepavina, Marcsa.
Szvilojevics L. Szilágyi Mihály.
Szvinimir Dömötör horv. kir. 595. L. Zvonimir.
Taufe gr. 756.
Tabán budai városrész 213, 411.
tábornokok 295.
Tablicki 13.
Tacitus 48.
Takács Sándor történetiró 662.
Tálya 111.
Talvy 46. L. Jakob Teréz.
Tamarlics Vlatko bogomil (1415) 608, (1430) 649.
Tamás István, Osztoja boszn. kir. fia 655, 684.
Tamás István boszniai király (1459) 110, 458, 460.
Tamás spalatói főditákon, történetiró 222, 223, 224, 270, 404, 575, 657, 658, 659, 701, 720, 742, 747.
Tanaisz 105.
Tanaszia román metropolita 398 (1698) 597.
tanitói hivatás 55.
Tapavica István (1830) 59.
tapolcai javadalmas apátság 211.
Tarasz (1848) 283.
Taraszovics Vazul munkácsi g. kel. püspök (1650) 115, 204, 206.
Tarnov 104, 699.
tarnovi bolgár patriarcha (1483) 104.
társas élet 20.
társulási jog 402.
Tata 3, 115, 705, 718.
tatárjárás 500, 668.
— Horvátországban 747.
— Magyarországban 747.
— Oroszországban 747.
tatárok 76, 131, 150.
— pusztitásai Horvátországban 442.
Tatovo 113.
Tátrántúli nép 48.
Taube történetiró 525, 681, 682.
Taurunum 49.
Tavankut, Bácsmegyében 449, (1580) 502.
Tekio Szerbiában 74.
Teleky László gróf 213, 516.
— gr. Reisebeschreibung (1794) 4.
telepités Temesi bánságban 703.
Temerin (1848) 173, (1733) 214, (1848) 283, 294, 377.
temerini harcok (1848) 587.
Temesmegye 172, 240, 577.
— megye szerb nemesei 235.
temesi bán 163.
— bánság 19, 68, 74, (1849) 158, (1718) 159, 160, 161, 162, 164, 181, 238, 246, 247, 248, (1720) 438, 439, 540, 703, 761.
— bánság szerb iskolái 19.

— hidfő 375.
— gróf 74, 181.
— szandzsák 74.
Temesvár 26, (1551) 40, 56, 73, 74, 75, 161, 333, 337, 359, 364, 369, 370, 385, 394, 456, 458, 703.
— elfoglalása (1696) 665.
— ostroma (1476) 673.
— visszafoglalása (1717) 447.
temesvári ezred 348 (1848).
— haditanács (1848) 354, 355, 360, 369, 393.
— hadparancsnokság (1848) 385, 386, 586.
— harcok (1848) 587.
— helytartótanács 258, (1860) 260.
— kerület (1860) 258.
— kormányzóság (1848) 360.
— magistrátus 239.
— kongresszus (1790) 24, 77, 80, 85, 167, 194, 195, 216, 217, 220, 222, 234, 235, 240, 244, 247, 248, 428, 429, 519, 522, 540, 546, 726, 759.
— szerb papnevelde 20.
— szerb püspökök 27, 130, 229, 288, 399, 567.
— szerb püspökség (XVI. sz.) 667.
Tengermellék 68, 125, 604.
— szerbek panaszai (1790) 240.
Temesvárdi Mihály (1722) 33.
Temesvárdi szerb család 19.
— Miklós szerb-román iskola felügyelő (1830) 549.
templomi harangozás 65.
tengeri hajók 71.
Tergoviste 625.
Terk folyócska Kuma folyónál 77.
Terlaics Gergely szerb tudós 8, 17, 18, 20, 24, 40, 56, 60, 70.
— Pál (1796) 119, 436.
— levelei 14, 38.
termés (1848) 362.
Tesics szerb nemes család 19, (1790) 235.
Tetétlen 705.
Tetovác Euthim mohácsi szerb püspök (1707) 225.
teuton (német) nyelv 54.
Teutonia 223.
Thallóczy Ferenc horvát bán 117.
— Lajos történetiró 101, 487, 575, 576, 579, 607, 636, 637, 641, 660, 661, 687, 691, 721, 730, 761.
Thaly Kálmán történetiró 662.
Thehomil 476.
Theiner 572, 642, 683.
Theobald pápai követ (1180) 640.
Theoczak 111.
Theodora gör. császárné (832) 38, 125.
— Bakics Pálné (1525) 690.
— Pavlovics Radoszláv herceg neje 654, 655.
Theodoros Prodromos gör. iró (1150) 640.
Theodorovics Drága János 2, 3.
— tábornok (1848) 382.
Theodoziev Dömötör velencei szerb nyomdász (1786) 43.
Theodozius I. gör. császár 35, 425.
— krusedoli iguman (1645) 470.

— krónikája 747.
sz. Teodosius élete 42.
Theophán rakováci sz. zárdafőnök (1698) 626.
Theophanes Chronographus 223, 224, 404, 732.
Theofánovics Arzen kosztajnicai püspök (1751) 28, 480, 569, 568.
Theophilaktus patriarcha (933—956) 201.
— Simokatta 82, 223, 224.
Theophilos, Jusztinián császár tanitója 599.
Terpinja 383.
Thessalia 92.
Thessalonica 95.
Thurzo Elek 713, (1536) 714, 716.
Teszta Miklós (1458) 462.
Tihomir, Zavida fia 580.
Thim József történetiró 158, 175, 180, 517.
thrák-románok 542, 543.
— illyr terület 92.
— népek 82, 566.
Thracia 70, 81, 92, 105, 565.
— földrajza 564.
Thun gr. osztrák miniszter (1849) 162, (1850) 474, 549.
— gr. iskolaügy rendezése (1850) 549.
Thunman német történetiró 67, 82, 561.
Thuróczy krónikás 31, 117, 135, 138, 139, 140, 141, 201, 736.
Thüringia 66.
Tiberius császár 92.
Ticzán szerb lázadás Szerémben 255, (1807) 430, 431, 433, 434.
Ticzán bűnpör (1807) 435.
Tierna 83.
Tihomil, Béla Uros fia 269, 471.
— (Tesa, Desa) zahumljei zsupán 34.
tilsziti béke (1807) 506.
Timkovszki orosz tudós 42, (1824) 43.
Timocsániak 68.
Timok 68, 726.
Timon Ákos iró 111, 117, 727.
Tinga szerb kereskedő 16.
Tinnfeld osztrák miniszter (1849) 162.
Tirnova 89.
Tirol 92.
Tisza folyó 68, 158, 159, 165, 166, 170.
— Maros vidéke 386.
tiszai distriktus 175, 177, 181.
— hajóhid (1848) 589.
— rév (1848) 584.
— határőrvidék 74, (1741) 185.
— földvár 76, 174, (1848) 283, 284, 377, 588.
tiszaföldvári harcok (1848) 587.
tiszamenti szerb határőrvidék polgárositása 411.
Tiszavarsány 111.
tiszavidéki szerbek 164.
Titel 173, 175, 189, 311, 314, 315, 318, 320, 325, 581, 584, 585, 586, 590, 692.
— titeli fegyvertár (1848) 585.
— határőrállomás (1687) 503.
— káptalan (XIV. sz.) 640.
— nahija (1550) 502.
— sajkásbataillon (1788—1791) 488.

— sajkások 502. (1788—1791) 637.
— sajkásezred története (1848) 581.
— szerb hadműveletek (1848) 586.
— szerb tábor (1849) 591.
— szerbek (1848) 584.
tizedmentesség 165.
Tkalcsics Iván horvát történetiró (1840—1905) 628.
tmutarakáni felirat (1068) 14.
Todorovics Kuzman tábornok, osztrák-szerb fővezér (1848) 186, 171, 588, 589 (1849) 590.
— Miklós esperes (1718) 443.
Toku (Tesa) Nemanja István fia (1189) 50.
Tokaj 111.
— neve 30.
tokaji gyülés (1527) 692.
Tokailics P. 46.
Tokat vár Törökországban 494.
Toldy Ferenc 692.
tolerantiale edictum 408, 409.
Tollius Cornelius történetiró 513, 514.
Tolna megye 19, 444, 447.
— megye szerb nemesei 235.
Tolpatschen 271.
Tolsztoj moszkvai könyvtár 63.
Toma Tamás boszniai király (1449) 39.
Tománovits montenegrói főuri család 108.
— Márk 71.
Tomasek Vilmos tudós 625.
Tomásevac 304, 308, 310, 311, 319, 320, 377.
tomáseváci csata (1848), 263, 375, 376, 377, 382, (1849) 590.
— tábor 299, 306, (1848) 325, 364, 375.
Tomásevics István boszniai királyfi 464, (1457) 496, 463, 632.
— Szofroniusz bácsi szerb püspök (1718) 26, 33.
Tomasics Miklós 719, 720.
Tomcus starosta Rassiae (1459) 50.
Tomics János sz. történetiró 598, 599, 611, 614, 617, 618, 633, 637, 727, 743, 748.
— Simon 542, 557.
Tomiszláv horvát fejedelem 84, 595.
Tomori Anasztáz (Theodorovics) 197.
— Pál (1523) 59, (1525), 118, 689, 690, 691.
Topál Ozmán pasa (1732) 11, 129.
Topia albán főur 465.
toplicai szerb püspökség 89.
— templom 35.
— zárda (1196) 133.
Topola (1580) 502.
topolai szerb nemzetgyülés (1808) 261.
Topolya, Bács megyében 113.
— elfoglalása (1848) 588.
topolyáni szlávok (X. sz.) 733.
Topolovác vár (1622) Szlavoniában 723.
Topolovics szerb vezér (1849) 590.
Topuszkó birtok 131, 725, (1593) 726.
Tornyos vár Szabadka mellett (1526) 501, 502, 698.

Torontál megye 19, 160, 170, 172, 240, 342, 577.
— megye szerb nemesei 235, 239.
Torkvátó János bán (1530) 135.
Totomics 113.
tót 31.
— irodalmi nyelv 257.
— irodalmi társaság 13.
— könyvtárak 13.
— Matica (1863), 267.
— nép 6, (1848) 327, 562.
— népdalok 91, 526.
— nyelv 5, 557.
— cseh népdalok gyüjtése (1814) 559.
— országgyülési képviselők 397.
tótok viselkedése 1848-ban 369.
Tóth Pál sajkás kapitány (1848) 586.
Totusevina uradalom 675, 724.
— distriktus 672.
Tótt báró emlékiratai 619.
Tovarnik (1848) 284, 291, 433.
Tököly falu 208.
Tökölyi Imre felkelés 25, 181, 503, 662.
— de Kevermes szerb nemes család 74, 75.
— torony Temesvárott 75.
— György 221, (1748) 436.
— János ezredes 74, (1697) 75.
— ifj. János (1760) 217, 436, 412 (1751).
— János vejei 75.
— Jozsefa 72.
— Lázár ezredes 219, (1748) 436.
— Mihály 75, 435, 436, (1720 - 1792).
— Péter orosz altábornagy 74, (1720) 75, 76, 77, 219.
— ifj. Péter (1837) 88, 221.
— id. Péterné Raskovics hercegné 436.
— Ránkó marosi határőrkapitány 75, 217, (1735) 412, 436.
— Száva Szabbasz (Sebő) 51, 74, 75, 96, 195, 199, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 240, 244, 247, 248, (1841) 254, 261, 262, 265, 423, (1761—1842) 429, 503, 519, 540, 726, (1790) 759.
— Száva, Szabbasz, alapitványai 196, 221, 263, 429.
— Száva, Szabbasz, költeménye 264.
— Száva könyvtára 198.
— Száva memoirjai 526.
— Száva önéletleirása 428, 429.
— Száva Oroszországban 436.
— Száva végrendelete (1842) 429.
Tökölyiánum (1838 - 1858) 198, 200, 221, 254, 262, 265, 266, 429, 488
Török Albert (1802) 220.
— Bálint 501, 693, 694, 697, 698, 699, 710, 714, 715, 716, 717.
— Imre 501.
— János 200.
Törökbecse 173.
Török-Horvátország 83.
— Kanizsa 73.
török 97, 143,

— befolyás Boszniában (XV. sz.) 650, (1427), 653, (1732) 654, 655.
— beütés Boszniába (1414) 607, (1469) 467, 763.
— beütés Krajnába (1469) 467.
— betörés Magyarországba (1501) 686.
— betörés Stájerbe (1469) 467, (1532) 711.
— betörés Szlavoniába (1469) 467.
— birói eljárás Boszniában (1873) 426.
— boszu Bogyánon, Bácsban (1579) 33.
— császár 316.
— defterek (1590) 641.
— elleni háboru (1787) 107, 668, (1481) 674.
— elleni lázadás Albániában (1614) 611.
— fenhatóság 331.
— háboru 758.
— magyar fegyverszünet (1519) 763.
— müépitészet 451.
— müipar 451.
— művészet 451.
— győzelmek Szerbiában (1690) 534.
— háboruk 46, 49, 107, 163, 164, 181, (1716—1718) 415, 419.
— háboru 46, (1696) 52, (1787) 60, 530.
— háboruk Szerbiában (1359) 39, (1459) 462.
— háboru Boszniában (1391) 602, (1398) 603, (1415) 650, (1418) 651.
— háboru Magyarországgal 670.
— hadakozási mód 163, 164.
— háboruk szünetelése (1698) 665.
— hivatalnokok 11.
— hóditó hadjárat 125.
— hódoltság 160, 163.
— igéretek 97.
— járom 107, 158, 669, 721.
— járom Szerbiában 37.
— kegyetlenségek 65.
— kanizsai csata (1848) 263.
— kanizsai járás (1860) 259.
— követség Ujlaky Miklósnál (1465) 672.
— müszavak a szerb nyelvben 451.
— nyelv 61, 82.
— önkény Boszniában (1878) 426.
— párti szerbek (1529) 705, 706, (1546) 719.
— sajkások (1529) 706.
— sereg Bécs alatt 65.
— szók a szerb nyelvben 99.
— uralom Magyarországban 65, 700.
— uralom Szerbiában 41.
— velencei háboru (1604—1607) 637.
— vereség Unánál (1483) 675.
Törökország 11, 146 155, 182, 212, 457, 460, 743, 752.
— beligazgatása 56.
— integritása 756.
— leirása (1687) 530.
törökök 65, 81, 82, 96, 110, 162, 163, 245, 258.
— Bácsmegyében 72, 640.
— Boszniában (1420) 652.
— kiüzetése Magyarországból 46, 166, 171, 172, 234, 668.

— Magyarországban (1565) 23.
— montenegrói telepesei 578.
— pusztitásai Horvátországban 442.
— szerb telepesei Magyarországban 578.
történelmi források 84.
— források, elsőrendüek 578, 579.
— források, másodrendüek 578, 579.
— jogok 154.
törvényalkotás módja (1790) 759.
törvénytelen elválás szerbeknél 684.
Traján császár 83, 542.
— hidja 625.
— legendák 742.
Transilvánia 113.
Trau város (Trogir) 603, 659, 702, (1108) 719.
— város kiváltság levele (1108) 719, 720.
— város statutuma 736.
Traun generális, kongressz. kir. biztos (1735) 491 (1733) 739.
Trautmansdorf elfoglalása (1477) 673.
travniki magyar ütközet (1480) 673.
Travunia 95, 452, 511.
Trebcha (Trebcsa) folyó 145, 625.
Trebinje 35, 123, 127, 222, 643, 652, 681, 732.
trebinjei zárda krónikája 424.
Trebunia 108, 120, 121, (610–867) 121, 122, 123. L. Travunia.
Tresnyevo 126.
Triadica 51.
Triballia 105.
triballok 94, 105, 137, 143, 470, 610.
— arheologiája 471, 630.
Tribunio Veneto raguzai érsek (1153—1177) 509.
tribunus 150.
Trieszkám birtok 118.
Trieszt 13, 77, 193, 255.
trieszti szerbek (1740) 429.
— szerb templom (1748) 429, 430.
— szerb-görög viszály (1757) 429, 430.
Trifunác Miklós (1837) 251.
— Pál vezér (1851) 186.
Troicki-Szergius zárda 56.
Troadik krónika 43, 423, 424.
Trogir. L. Trau.
tronoski (ipeki) évkönyv 257, (1457) 456, 458.
Trnski Iván horvát költő 150.
trszteniki zászlószentelés (1735) 443.
Tubero Lajos történetiró 122, 123, 136, 141, 143, 637.
Tudisi Marino (1771) 505.
tudományos panszlavizmus 558.
Tuga 95.
Tumara Antal cenzor 1.
Tur 111.
Turbics humi nemes család (1248) 119.
Turcsinovics Gavrilo marcsai püspök 484.
Turgenyev 624.
Turia, Bácsban (1848) 283, 284, 587, 641.
turiai harcok (1848) 587.
Turina kapitány 366.

türelmi rendelet 486.
L. tolerantiale
Turius Vilmos 66.
Turkia (Magyarország) 93.
turkok (magyarok) 93, 735.
Turócz-Szent-Márton 267.
Turopolje 80.
tündérmesék 44.
Tvardko boszniai bán, utóbb király 636, (1357) 632, 580, 575, 600, 601, 643, 648, 654, 655, 669, 747.
— bán vallása (1357) 632.
— II., boszniai király (1426) 133, 605, 606, 607, 632, 652, 653.
— II., boszniai király magyar fogságban (1415) 652.
tverski-zeltikov zárda 56.
Tyupria 50.
tyupriai szerviánusok (1848) 377.
Ubavac Szerémben 432.
Ubavkics Milán szerb történetiró 553, 554, 555.
Ubozsác szerb zárda 630.
Udine 109.
udvari haditanács 19, 26, 27, 28, 58, (1694) 166, (1776) 232, 239.
— kamara 27.
Udvina 135.
Ugarkovics Dionysius kosztajnicai szerb püspök (1713) 27.
Uglyesa macedon deszpota (1362) 39, (1371) 188.
Ugrin mester (1217) 114.
Ugrinovics sajkás kapitány (1546) 59.
ugrofil szerbek (1790) 523.
uj-szláv könyvek 18.
Uj-Arad (1860) 259.
Uj-Bajmok (1580) 502.
Uj-becsei járás (1860) 259.
Ujfalu, Kolozsmegyében 111, 675.
Ujgradiska 5.
uj jeruzsálemi kodex Moszkvában (1075) 14.
Ujpazár 35.
ujpazári templom 35.
Ujpalánka 378.
Uj-Szerbia Oroszországban (1751) 76, 77, 225, 435.
L. Szlaveno Szerbia.
Ujlak vár (1495) 188.
Ujlaky Lőrinc szerémi herceg (1490) 677, 678, 687, (1535) 188, (1491) 468, 672, 724.
— Miklós boszniai király 117, (1465) 672.
— győri püspök 716.
Ujvidék 59, 132, 170, 174 (1849), 177, 179, (1848) 180, 221, 223, 250, 256, (1860) 260, 336, 341, 364, 588.
— elfoglalása 364.
— polgársága 364.
ujvidéki csata (1848) 263.
— hid (1849) 174.
— kerület (1860) 258, 260.
— magisztratus (1790) 239.
— szerb elemi iskolák (1730) 447.
— szerb lázadás (1777) 741.
— szerb gimnázium 20, 21, 58, 86, 256, 542.
— szerb szintársulat 475.
— szerb gimnázium alapitása 86, 402, (1816) 617.
— szerb kongresszus (1722) 440.
— szerb gimn. könyvtára 8, 14, 45.
— szerb iskola (1703) 617.

— szerb kivánságok (1848) 175.
— szerb lázongás (1777) 448, 449.
— szerb papnevelde (1751) 447.
Ulászló I., magyar király (1444) 39, 221, 608, 609, 610.
— II., magyar király 25, (1514) 40, 116, 118, 146, (1495) 165, 175, (1508) 179, 203, 468, 677, 678, 679, 686, 724, 735.
— II. és a szerbek 52.
—, István boszniai herceg fia 111.
— lengyel herceg (1234) 87.
Ulcigno 646
Ulfilas püspök (360—380) 56.
Uljanicki történetiró 619.
Ulpianus 566.
Una (Vuna) folyó 53, 95, 144, 181, 675.
uniátus egyházi könyvek 419, (1730) 427, (1752) 428.
— papok kiváltságai 208.
— püspökök 239.
— püspökök Horvátországban 441.
uniátusok 238.
— Horvátországban 443, (1677) 442.
Unio Graeca 205.
unterknéz stólája 440.
Ungaria 186. L. Hungaria, Magyarország.
Ungvár 211.
ungvári jezsuita rendház 211.
— püspöki rezidencia 211.
— unitus papnevelde 211.
— zsinat (1649) 207.
Universitas Sclavorum (XV. sz.) 737.
Upravda 599.
urasági váltságdij 440.
Urházy György 200.
Uros palatinus (1120) 499.
— szerb bán (1145) 114.
— István a hatalmas, szerb cár 43, (1340) 90, (1357) 91, 120, 125, 126, 132, 133, 270, 452, 645, 647, 648, 681, 731, 743.
— István cár életrajza 470, 472, 634.
— István cár halála 631.
— István cár története 579.
— I. nagy zsupán, Vukán unokaöccse 493.
— II. nagy zsupán (Primiszlav, Prvos) 493.
— II. Dragutin szerb király 747. L. Dragutin.
— István Milutin sz. kir. (1308) 133.
— királyfi (1340) 41.
— Beli 34, (1128) 117.
— Beli Zahumlje zsupána 38.
— V. szerb cár 126, 746.
Urseolo Péter doge (X. sz.) 574, (998) 593.
Uszilics humi nemes család (1248) 119.
Ursinus Vellius történetiró 698, 699.
uszkok 146, 271, 727.
Uszkoken szerb telep Stajerben (1560) 478.
Uszkokovics család 116.
uszorai vereség (1415) 607, 608.
Uszora, Boszniában 649, 655.
Uszthopia megye (1462) 111.
Usztikolina Boszniában 601, 649.

utolsó szerb deszpota 151.
Utyesenovics Ognosláv horv. iró 200.
Uzdin (1848) 186.
uzdini csata (1848) 263, (1849) 590.
üstökös (1456) 39, (1551) 40.
Ürmös 111.
Váczy János magyar tudós 87.
Vadkert (1529) 705.
vadrác elnevezés 31, 164.
vagyonbiztonság (1848) 273, 274.
— közösség 659.
— pusztitás (1848) 274.
Vajszka, Bácsmegyében 449.
Vakanovics, horv. politikus 402.
Vakhin szerb vezér 614.
Val di Resiano 109.
valahi 271, 397, 702.
Valahia 136, 142, 763.
— viszonya Magyarországhoz 763.
— Mala Vlaska 668.
valahica natio 398.
Valahorum privilegia 399.
válás szerbeknél 682, 683, 684.
Valentianus 70.
Valerianus 70.
Valerius Diocletianus 69.
Valjevo 726.
valkói főesperesség (1332) 145.
vallás alap (1791) 52.
vallási áttérés 178, 408.
— unio 36, 37, 76, 130, 154, 159, 165, 167, 175, 177, 182, 187, 205, (1649) 205, 206, 207, 208, 209, 238, (1698) 397, 398, 411, 412, 417, 418, 419, 453, 483, 572, 619, 666, 684, 702, 728, 753.
— unio erőszakolása 429, 570, (1611–1753) 480, (1735) 481, (1612) 482, (1753) 485, 486, 568, (1761) 726.
— unio feltételei (1648) 206, 207.
— unio terjesztésének eszközei (1756) 486.
— villongások (1848) 366.
— villongások Boszniában (XV. sz.) 648.
vallásfelekezetek egyenjogusága 366.
vallás felekezeti izgatás (1848) 285.
vallási türelmetlenség 411.
vallásszabadság 178.
Valpó 29, 145, 434, 718, 724.
valjevói szerb püspök 567, 739.
vám (1715) 196.
— eljárás Orsovánál (1848) 360.
— mentesség 165.
vandalizmus (1848) 344.
Vanicsek Ferenc történetiró 482, 483, 517, 524.
Várady történetiró 723.
Váradi gör. kath. egyházmegye 71.
— püspök (1204) 114.
Varadjanin Arkadia sz. tanférfiu 476, 529.
Varasd 356, 383, 479.
— megye (1790) 760.
varasdi ezred (1848) 280, 377.
— ezred szerb határőrei (1730) 422.
— ezred tisztikara (1825) 15.

— generalátus 112, 165, 441, 442, 477, 478, 479, 483, 484.
— szerb püspökség 228, (1609) 481.
— szerb határőrök 399, 569.
Várda Péter kalocsai érsek (1491) 677, 678, 708.
Vardar folyó 701.
Varga Ferenc történetiró 576.
Vargyas iró 517.
Varjufej templom (Vrana glava) 627.
Varkocs Tamás vezér (1546) 718.
vármegyék 154, 169.
vármegyei hatóság 159, 166.
várnai bolgár püspökség 104.
— csata 117, (1444) 608, 609, 610.
— csata története 609.
— csatavesztés okai 609.
varsói tudós társaság 44.
Vasa ezred 378.
Vasas Ernő karantán herceg 124.
Vasárnapi Ujság (1857) 195.
vasbánya Szerbiában 626.
vaskoronarend 382.
Vaskut, Bácsmegyében 449.
vasvári béke 530.
Vaszilyevics Mózes meszicsi archimandrita (1790) 420.
— Zsivko (1848) 315.
Vaszilovszki orosz tudós 450.
Vaszilyko szerb vezér (1527) 700.
Vaszojevics család 129.
Vata lázadás (1046) 201, 202.
Vater Szeverin János 17, 18, 21.
vatikáni könyvtár 87, 88, 572.
— levéltár 87, 88, 578, 727.
Vatoped zárda 193.
Vay báró, aulikus (1802) 220.
Vazul, bogyáni zárdafőnök (1579) 33.
— moldvai fejedelem (1650) 480.
— montenegrói vladika 748. L. Petrovics Ny. Vazul.
Vedrina 70.
Vedália 49.
Vegenye 111.
Veglia 702.
vegliai szerb papság 29.
vegyes házasságok 100, 178, 239.
Vekenega apátnő (1105) 701.
Velence 10, 13, 34, 73, 116, 126, 127, 128, (1717), 129, 130, 193, 554, 627, 643, 645, 646, 647, 648, 651, 652, 669, 679, 686, 702, 722, 744.
— ádriai uralma 573, 574.
— bukása (1797) 506.
— görög háboruja (1173) 512.
— joga Dalmáciára 574, 575.
— moreai hadjárata (1684) 617.
— rabszolga kereskedése 595.
— régi története 595.
— tengeri kereskedelme 595.
— története 573.
— világkereskedelme 505.
velencei ciril nyomda 13, (1519—1638) 518, 753.
— horvát adó, fikcio 593.
— horvát nyomda 79, 753.

— levéltárak 554, 579, 727, 737, 743.
— oklevelek (XV. sz.) 578.
— szláv telepek (XV. sz.) 737.
— török háboru 11.
veligoszticsi szlávok (X. sz.) 733.
Veliko Radince Szerémben 431.
Veliko szelo 377.
Velika-Remeta szerb zárda Fruskagorában 479.
venator 150.
Vencel magyar király 4.
— cseh király (1295) 148.
— IV. Károly fia 98.
Gusztáv tönetiró 136, 141, 198, 601, 642.
Vencelides Arzen történetiró 685.
Vencsác vár Szerbiában (1522) 690.
vend név eredete 48.
— nyelv 4.
— nép 6, 57, 81, 99, 100, 105, 561, 566.
— irodalom 561.
— határőrvidék 478.
Veszelin György orosz tudós (1830) 60.
venetek 48, 105.
Vera 383.
Verancsics család 31.
— Antal történetiró 501, 502, (1567) 624, 687, 689, 690, 691, 695, 697, 717.
Verba 67.
Verbász (1848) 284, 588, 589.
— megye 761, 763.
— elfoglalása (1848) 588.
— folyó 144.
verbászi magyar tábor (1848) 281, 333.
Verbőczy 79, 117, 710, 712.
— Tripartitum 686.
Vrcsevics Vuk szerb iró 722.
Verhovác Makszimilián zágrábi püspök (1752 - 1828) 79.
Verner nagyváradi iskolai főigazgató (1790) 547.
Verőcze megye 5, 29, 240, 715, 723, 725.
— megye története 723.
Versecz 233, (1860) 259, 348, 369, 386, 667.
— elfoglalása (1848) 337.
verseci harcok (1848) 348.
— ostrom (1848) 354, 359, 362, 364, 383.
— csata (1848) 263.
— distriktus 255.
— járás (1860) 259.
— kerület 160, 161.
— egyházmegye szerb papsága (1825) 9, 15.
— papnevelde 20.
— szerb püspökök (XVI. sz.) 667, 668, 27, 228, 229, 399, 567.
— szerb püspök bántalmazása (1777) 742.
— szerb győzelem (1848) 588.
— szerbek lázongása (1777) 742.
— szerbek panaszai (1790) 240.
— szerb theologiai iskola 20, 21.
Versija országa 223.
Verusics, Bácsmegyében 449, (1580) 502.
Vesselényi szerémmegyei szolgabiró (1807) 431, 434.
Veszela sztrázsa vár (1462) 111.

veszprémi apácák 124.
— apáca zárda (1000) 202.
— országgyűlés (1531) 710.
— püspök 202.
— templom 202.
Veterani generális (1687) 530.
Vetter tábornok 375.
vexilifer 150.
végek védelme (1529) 706.
vérbosszu 28, 146, 212.
vérrokonság 265.
Vialla de Saumière 28.
vicethesaurarius 150.
Vicus Sancti Georgii (1189) 49.
sz. Vid napja (1389) 3.
Vida Illés nádor 116, 117.
Vidacsics horv. történetiró 484.
Vidák-Jovánovics Péter verseci szerb püspök (1806) 27.
Ivánovics Vince temesvári sz. püspök, utóbb érsek 19 (1774 1780) 23, 27.
Vidákovics bunyevác nemes család (1687) 503.
— György bunyevác vezér (1687) 503.
— Milován szerb történetiró 579.
— Milován emlékiratai 526.
Viddin 63, 87, 113, 530, 625, 686.
viddini bolgár püspök 104.
Vidmann császári biztos (1755) 486.
Világbolonditó Tomko 134. L. Marnavics Tomko.
világi beavatkozás szerb egyházi ügyekbe 738.
Világos vár 179, 111, 688, 700.
— vári uradalom 577.
— vári uradalom szerbjei 577.
Világosvári Tamás (irói álnév) 103.
Villani Mátyás florenci történetiró (1363) 643.
Vilovo, Bácsmegyében 44, 173, (1849) 174, 175, 189, 581, 584.
vilovoi szerb tábor (1849) 591.
Viljenica 599.
Viminacium 49.
Vina vár 478.
Vindek Eberhard (1408) 606.
Vindomaniacus 58.
Vinica vár 478, 714.
vindok-vendek 67.
Vinidarum natio 566.
Vinidarum natio 566.
Vinkovce Szlavóniában 5, (1848) 280.
Virág, kuruc kapitány 503.
— András szenttamási jegyző (1848) 336, 340.
Virozsil 657.
Visegrád neve 30.
— vár (1529) 705, 709.
Visegradiense castrum 97.
Viseslav vár Szerbiában (1459) 40, 462.
Visnja 105.
Visnyice 377.
Visnyics Fülöp, szerb hegedüs (1834) 555, 556.
Visovics Mihály szerb törzsfőnök 94.
Viszárion pozsegai metropolita (1595) 479.
— temesvári püspök 56, 739.
— montenegrói vladika (1687) 633.

— archimandrita 478.
Viszla (Visztula) folyó 93, 94. L. Visztula.
Viszlasz 121.
Visztula 105, 121. L. Viszla.
Vita sancti Demetrii 223.
— sancti Ruperti 224.
Vitale Miheli doge (1173) 512.
vitebi kormányzóság 219.
Vites 83.
Vitéz János váradi püspök 456, 458.
Vitezovics Pál krónikája (1694) 79. L. Ritter Vitezovics.
Vitkovics Gábor kereskedő 17.
— Gábor szerb történetiró 404, 445, 476, 477, 491, 521, 522, 524, 525, 570, 576, 637, 662.
— Gábor történetirói méltatása 519, 520.
— János budai plébános 16, (1829) 60, 195, 402, 476.
— József (1720–1769) 15, 16.
— Julia 402.
— Katalin 17.
— Mihály szerb-magyar költő 15, 16, 17, 71, 72, 86, (1819) 147, 195, 201, 402, 423, 476, 701.
— Mihály elődei 15.
— Péter budai plébános 16, 17, (1754–1808) 16.
vizáradás (1711) 33.
vladikák uralma montenegróban (1516) 551.
Vladimir-rend (1350) 373.
— Radoszláv zetai zsupán fivére 511.
— Vsevladovics orosz törvényei (1114–1125) 86.
— zetai fejedelem (1180) 34.
Vladiszávljevics Dömötör 8, 18, 125.
Vladiszláv szerb király 270, 747.
— nagyherceg (1469) 131.
— szent Száva hercege (1487) 131, 132.
vlah 9, 106, 143, 242.
— egyházi nyelv (1652) 51.
— görög katholikusok (1204) 114.
— irás (1652) 51.
— nomokanon 51.
— oláh vajda (1513) 40.
— nyelv (1652) 51.
— püspökök 208.
— illyr ezred tisztikara (1825) 9.
vlahok 36, 400, 624.
— eredete 95.
— Horvátországban 51, 399.
— Törökországban 51.
vlahoribniki szerb püspök 567.
Vlahoszláv János tót költő 559.
Vlahovics Dániel bukovinai g. k. püspök (1789–1822) 104.
I. Vlajko (László) oláh vajda (1360) 746.
Vlaszenica folyó Boszniában 601, 649.
Vlasztar Máté (1478) 144.
Vlasztimir szerb fejedelem 121.
Vlatko, szent Száva hercege (1470) 132.
Vlatkovics Radivoj boszniai főur 649.
Vlkan, Nemanja István fia 126, 127.

— (Vukasin kir. 1371) 126.
Vlkmir zsupán (1395) 133.
Vodica Bajánál 213.
— birtok 144.
Vodnik Szerémben 430.
Vogán Szerémben 430, 432, 433.
Vojinovics Vojiszláv humi főur 643, (1358) 681.
— háboruja Raguzával (1358 1363) 681.
Vojiszláv humi főur 643, 644, 645, (1361) 646, 647, 648. L. Vojinovics Vojiszláv.
Vojk (István) 201.
— Jaroszláv fia 138.
Voyk 136, 138.
Voyk-Buti 136, 138.
Voyk de Hunyad 139, (1409) 140, 142.
Voyk Szerbe fia 142.
Voykffy grófi család 144.
vojki ország 85.
— terület 85.
vojlovicai szerb zárda 444, (1383) 668, 669.
Voiszava, Kasztriota György leánya 127.
Vojiszláv szerb zsupán 490.
Vojiszlava Topia albán főur neje, Brankovics Vuk nővére 465.
Vojnics bunyevác nemes család 450, 500.
— István, Szabadka első főbirája (1743) 504.
— Lukács, Szabadka első polgármestere (1779) 504.
Vojniki 212.
Vojnovics szerb-orosz generális 435.
— Koszta szerb történetiró 593.
— Lajos gr. történet iró 591 685, 745.
— ügyvéd, sz. végrehajtó bizottsági tag (1848) 584.
sz. Vojteh 98.
Vojvodina. 171, 271, 180, 183, 184, 761. L. szerb Vajdaság.
— felosztatása (1861) 263. L. Szerb vajdaság.
— határai 183. L. Szerb vajdaság.
— kerületei 258. L. Szerb vajdaság.
— lakossága (1850—1860) 258, 260. L. Szerb vajdaság.
vojvodinai legfőbb biróság Temesvárott (1850) 263.
Volga folyam 83, 84.
Vulkán, Nemanja István fia 35. L. Vlkán.
Volkovár (Vukovár) 145.
Voltaire 565.
Voronzov-Hilarionovics Mihály orosz kancellár (1754) 124.
Voynica 133.
Vörös-Oroszország 85, 93, 94.
Vörösmarty Mihály 600.
Vramec Antal krónikája (1548) 79.
Vrány 31.
Vranduk vár Boszniában 606.
Vranova glava (Varju fej) 627.
Vratanya Simon marcsai unitus püspök (1600) 481, (1630) 482.
Vratnik Horvátországban 500.
Vraz Sztánko horvát költő (1841) 109.

Vrcsevics Vuk szerb iró 451.
Vrdnik szerb zárda Szerémben 3, (1742) 80, 144, 147, 236, 268.
vrdniki szerb genealogia 268, 269.
Vrhboszna 602, 608, 649, 673. L. Szarajevo.
Vrhovác Radivoj 542, 569.
Vrlics Szubota, Jován cár palatinusa (1529) 703. L. Szubota.
Vszevolod orosz herceg (1073) 450.
Vucelinus 97.
Vucsetics szerb vojvoda 332.
— család 331.
— Vukászovics Vid szerb tudós 541.
Vucsinovics György marcsai püspök 484.
Vucsitern 460.
Vucskovics János szerb iró 528, 544.
— Gábor boszniai emlékirata 722.
Vuics szerb nemes család 19, (1790) 235.
Vujánovics szerb nemes család 19.
Vujánovszki István szerb pedagogus 545 (1786) 546.
Vujavics bunyevác hadnagy (1687) 503.
Vujics Joahim szerb iró 444, 666.
— szerb-orosz generális 435.
Vuk, Lázár knéz fia 39, 132, 578.
Vukác, boszniai herceg 124, 132.
— boszniai herceg, Hervoja apja (1380) 575.
— Hrvatinics boszniai főur 632.
Vukálovics Bogdán (1813) 427.
— Lukács nagyvajda (1823—1873) 426, 427.
Vukán nagyzsupán 452, 743.
— raskai zsupán (1113) 452, 743.
— Nemanja István legidősb fia 631, 683.
— fiai, Vukánovicsok 631.
Vukasin szerb király (1362) 39, (1371) 125, 188, 490, 555, 639, 646, 681, 731.
— kir. élete 425.
— kir. fiai 639.
— kir. halála 580, (1371) 631.
Vukászovics Bogdán 71.
— Fülöp (1781) 751, 752.
Vukcsics boszniai főur (1393) 602.
— István, szent Száva hercege (1449) 627, 642, 684.
— Kozacsa István boszniai herceg 632, 655.
— István herceg neje, Ilona 684.
Vukicsevics György 265, 266, 401, 423.
— György Miklós 476, 543.
— Milenko szerb történetiró 628, 745, 747.
Vukmirics humi nemes család (1248) 119, 120.
Vukodabovics Jefrem remete (1555) 478.
Vukoszáv szerb követ (1529) 706.
Vukotinovics Lajos horv. iró 403, 636.
Vukovár (1715) 196, (1848) 280, 281, 383, 433, 434,

(1476) 675, 686, 694, 708, 724.
– megye 705, 723.
vukovári kerület 161.
— megyegyülés (1848) 284.
— szerb hitközség (1781) 545.
Vukovics Milák szerb vajda (1587) 479.
— Vlatko boszniai főur (1380) 601, 602.
— György szerb deszpota (1444) 608, 631, 632. L. Brankovics György, Vuk fia.
— horv. regnikoláris bizottsági tag (1868) 403.
– szerb nemes család 19.
– humi nemes család (1248) 119.
Vukovci falu 57.
Vukszánics humi nemes család (1248) 119.
Vukszánovics Atanáz, szerb szerzetes (1735) 443.
Vuletics-Vukászovics Vid szerb tudós 567, 597.
vulgáris latinság 511.
Vulics szerb történetiró 609.
Vulin ezredes 75.
Vulovics Szv. szerb történetiró 728
Vyodner (Voloder) 725.
Wagner Adolf 54.
— Ferenc, jezsuita, történetiró 526, 528, 533, 537.
Wechselberger Zsigmond (1529) 704.
Weitersfeld vár (1477) 722.
Wertheimer Ede politikai iró 754, 755, 757.
Wessenberg br. osztrák miniszterelnök (1848) 162, 342, 346, 348, 388.
Wienerisches Diárium (1717) 598.
Windischgrätz herceg 334, 335, 337, (1848) 338, 349, 350, 351, 352, 354, 355, 361, 365, 363, 369, 370, 372, 373, 375, 377, 379, 380, 381, 384, 385, 386, 393, 588, 589, (1849) 590.
Würtenberg 185.
Wylak (Ilok) 145.
Wysevyc 121.
Zabavnik (mulattató folyóirat 1813) 44.
Zaboka (Szabadka 1391) 501.
Zachlumia (Zahumlje) 120.
Zacholmia (Zahumlje 610—917) 120.
Zádorlak 688.
Zaga báró, budai várparancsnok (1690) 664.
Zagoriensis episcopus 659.
Zagoricai Mihály (X. sz.) 84.
Zagorski V. 702.
Zágráb 28, 29, 285, 291, 356, 361, 382, 384, 442, 454.
— megye (1790) 758, 760.
Zágrábi egyház birtokai (1217) 114.
— akademia 725.
— generalkommando 383, 384 (1848) 393.
— horvát nyomda 79.
— jezsuiták 442.
– jogakadémia (1832) 80.
— megyegyülés (1790) 759.
— püspökség birtokai 484.
— theologusok (1835) 745.
Zahn generális 170, (1848) 333, 363, 383.
Zahlum folyó 94, 121.
Zachumlja folyó 121.
Zahumlje 34, (1180) 35, 95,

108, 120, 121, 122, 179, 732.
zahumljei szerb püspökség 89.
— zsupánok 34.
Zaj Ferenc (1546) 718.
Zakjevics császári biztos (1755) 486.
zákányi tanácskozás (1532) 711.
Zákó szerb nemes család (1751) 19.
— István (1837) 249, 250.
Zakonik (1349) 86. L. Dusán cár törvénykönyve.
Zala folyó 102.
Zalaapáti 102.
Zalavár 102.
Zalavári bencés zárda (1019) 102.
Zamblak Gregorius krónikás 270, 425, 427.
Zanini ezred (1848) 28), 281, 588.
Zápolyai Izabella (1558) 204. L. Izabella.
— István nádor (1490) 677, 678.
— János király 163, 164, 188, 502, 688, 691, 692, 695, 696, 698, 699, 700, 703, 706, 707, 708, 709, 712, 714, 717 (1539).
— II. János (1561) 204.
— párt 705.
— párti szerbek 705, 706, 716, 717.
záporogi kozákok 76, 435, 436.
Zára 144, 254, 574, 579, 612, 701, 702.
— statutuma 736.
zárai békekötés (1358) 643.
— Jeromos (1532) 712.
— zárda regestruma 659.
Zaránd megye 184, 234.
— megye főispánai (XV. sz.) 577.
zárdai birtokok 237. L Szerb zárdai.
— fegyelem 232. L. szerb zárdai.
— számadások 237. L. Szerb zárdai.
— vagyon 231, 236. L. szerb zárdai.
Zarecs 208.
Zavida, Csudomil fia (1180) 34, 580.
Zászlón vár (1476) 40, 467. L. Sabac, Szabács.
zborói papi gyűlés (1690) 208.
zeci szlávok (X. sz.) 733.
Zecsevics Milos, szerb történetiró 618, 681.
Zeisberg német történetiró 609.
Zekel de Hunyad 142, 143.
Zeikán János püspök 207.
Zelics Gerászim 24.
Zelin 113.
zemljáni szlávok (X. sz.) 733
Zemlenyi Gábor diák 501.
Zemljak Márton (1695) 53
Zemplénmegyei szlávok 31.
Zenei Kristóf György (1724) 190.
zengi uszkokok 615, (1597) 599, (1604) 637.
Zent Ábrahám telke (1458) 221.
Zenta 35, 75, 76, 588, 698.
zentai csata (1697) 217, 665.
— járás (1860) 260.
— szerb iskola (1697) 617.
Zeremski Hilárion szerb történetiró 640, 730, 731.

Zermanja boszniai folyócska 478.
Zermenghi János történetiró 693.
Zerna 83, 566.
Zernik 479.
Zerviáni 84, 106. L. szervianusok.
Zeta folyó 125.
- tartomány 9, 10, 39, 125, 126, 127, 129, 452, 511, 600.
— felső, 510, 512, 615.
— története 580.
— velencei harcok 580.
zetai hercegek 126.
— második uralkodóház 630.
— püspökség (1215) 126.
— püspökök 630.
— tengermellék 615.
Zetin (Zentina) 122.
Zichy kodex 642.
— Ferenc gr. (1802) 221.
— gr. a konzilium elnöke (1789) 219.
Zidovics 113.
Zimony 49, 88, 113, (1513) 135, (1849) 183, 285, 287, 293, 296, 300, 331, 333, 365, 370, 377, 378, 385, 386, 388, 391, 457, 466, (1848) 583, 585, 590, 725.
Zimonyi katonai hatóság 393.
— országos vásár (1848) 295.
— név (1848) 585.
— szerb bizottság (1848) 315.
Zinzendorf miniszter (1735) 411
Zlatarovics 402.
Zlatica folyó (1444) 39, 188, (1443) 163.
— zárda 236, (1760) 668.
Zlatojevics Szlavko 150.
Zlosevics humi nemes család (1248) 119, 120.
Zmaj Jovánovics János szerb költő 619, 625. L. Jovánovics Zmaj János.
Znamenski zárda 56.
Zobnatica (Szonatiste 1580) 502.
Zombor 113, 166, 190, 192, (1860) 260, 336, 341, 475, (1749) 504.
— elfoglalása (1848) 588.
zombori járás (1860) 260.
— kerület (1860) 258, 260.
— kincstári levéltár 640.
— magisztrátus (1790) 239.
— nahija (1550) 502.
— szerb iskola (1717) 617.
— szerb tanitóképezde 20, 21, 476, (1815) 617.
Zorcsics Márk szvidniki unitus püspök (1688) 483.
— Pál marcsai szerb püspök (1677) 442, 480, 483.
Zorics Stefanida 17, 56.
— szerb vezér 219.
— szerb-orosz generális 435.
Zonaras 223, 224.
zrinopolyei-likakorbáviai szerb püspökök 567.
Zrinyi Miklós szigetvári hős 181, 482, 724.
— eposza 79.
— Péter 482.
— Péter lázadása 442.
Ztrstno 126.
Zubci falu Hercegovinában 426.
— szlávok (X. sz.) 733.

Zvecsán vár (1336) 38.
Zvonimir horv. kir. 474, 701.
— hamisitott oklevele (1187) 659.
Zvonarics család 31.
Zvornik vár Boszniában 117' 133, 469, 655, 672 (1475).
zvorniki magyar diadal (1502) 679.
— comes (1459) 117.
zupanus camerarius 150.
— cavallarius 149.
— comitissae 149.
— palatii 149.
— pincernarius 149.
Zsabalye, Humban 632.
Zsablya, Bácsmegyében (1849) 174, 327, 581, 584, 588, 589.
— csurogi rév (1848) 584.
Zsablyák 57.
zsablyáki csata 212.
Zsdrelói szerb zárda (1380) 133.
Zsefárovics szerb heraldikus (1741) 515.
Zsicsa Szerbiában 89.
— temploma 42.
— zárdája (1190) 42, (1122) 132.
zsidó kereskedők Magyarországban 753.
zsidók 4, 73, 97, (1848) 284
Zsiglova, Zetában 113.
Zsiglovics vajda 113.
Zsigmond bolgár cár, Lázár knez veje 39.
— magyar király 4, 25, (1396) 39, 68, 110, (1426) 115, 117, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 162, (1427) 165, 175, 189, 221, 602, 603, 604, 605, 607, 625, 641, 642, 650, 651, 654, 667, 762.
— magy. kir. boszniai hadjárata (1396) 603, (1406) 605, (1408) 606
— magy. kir. fogsága 604.
Zsigmondfalvai harcok (1848) 375, 376.
Zsiska 98.
Zsitija 270.
Zsittvay szerémi alispán (1848) 284, 285.
Zsiváljevics A. Dániel szerb iró 493.
Zsivánovics István 423.
— Jakab (1808—1861) 255.
— Jován 261, 265.
— Szinezius aradi szerb püspök (1751) 26, 568, 569.
— Athanáz bácsi szerb püspök (1782) 26.
Zsivkovics 402, 403.
— Athanáz pakráci sz. püspök (1770) 27.
— Bozsidár (1850) 180.
— Ciril pakraci sz. püspök (1786) 27, 183, 527.
— karlócai orvos 573.
— Mita 490.
— temesvári szerb püspök (1842) 252, 253, (1848) 359, 360, 369.
— Pantaleon szerb püspök 341, 342.
— Tanazia bácsi sz. püspök (1781) 449.
— Vazul 401.
zsitomiszli szerb krónika 424.
— zárda Hercegovinában (1585) 493.
Zmajevics szerb-orosz generális 435.

Zrinyi Miklós, szigeti hős 718.
Zsrnovica vár (1459) 40.
Zsumberek 484, 743.
zsumbereki horvátok 743.
— szerbek 743.
zsupán 149.
Zsupán szláv tudós 571.
Zsupanics Mirkó szerb tudós 743.
Zsuvics horv. regnikoláris bizottsági tag (1868) 403.
Zvezdodrág narentai zsupán 509.

1970 4

BINDING SECT. OC 9 1970

DR
317
M37
Margalits, Ede
Szerb történelmi
repertorium

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 08 05 015 2